In usum Societatis Jesu Augustae.

GASPARIS CONTARENI CARDINALIS OPERA.

PARISIIS.

Apud Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis in via Iacobæa.

1571

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ALEXANDRO FARNESIO CARDINALI AMPLISSIMO ALOISIUS CONTARENUS. S. P. D.

IN HOC *volumine libri sunt eius, quem tu singulari quadam beneuolentia prosecutus es, qui tibi deditissimus fuit, quem Paulus* III. *Pontif. Max. auus tuus, sacri collegij honore decorauit, & ad maxima, grauissimáq; negotia sibi consiliarium, ac ministrum esse voluit, Gasparis Cõtareni patrui mei. Quos tibi gratissimos fore spero tũ propter hominis memoriã, tum propter officium, quo ego, & omnes mei adducti sumus, vt eos tibi potissimũ offerremus, cum hoc testimonio quamuis leui, nostram in te obseruantiã, atque animi grati volũtatem ostendere vellemus. Ex hoc numero quidam iam antea impressi fuerant, non sua quidem voluntate, sed coacti, & in alienas manus nescio quo pacto delapsi: reliqui apud nos iacebant, vix audentes lucem aspicere, tanquam filij sic à patre instituti, vt verecundiam sibi colendam in primis arbitrarentur. Qui tamen nobis hortantibus atque impellentibus, tui nominis amplitudine, tuáque auctoritate tecti atque confisi, tandem in publicum prodire vnà cum aliis non dubitauerunt. Omnes enim in vnum coëgimus, atque coniunximus, eum ordinem in iis collocandis adhibentes, quo ipsum ferè in scribendis vsum esse sciebamus: consueuerat enim ille studia sua ei vitæ generi, in quo versabatur accõmodare. Itaq; cũ primùm philosophiæ operam dedisset, deinde ad Rempub. accessisset, postremò ad sacros ordines vocatus fuisset, in vnoquoque vitæ statu, quanquam legationibus, & aliis publicis muneribus pro sua, Christianáque Repub. obeundis semper ferè fuerit occupatus; ea scripsit, quæ tempori, & viuendi instituto conuenirent. Quocirca primo loco ea posuimus quæ ad philosophiam spectant, videlicet de Elementis, de Prima philosophia, de Animæ immortalitate, nonnulláque alia. Secundo loco quæ ad res ciuiles pertinent, de Magistratibus inquam, & Repub. Venetorum. Postremo ea, in quibus de rebus sacris agit. hi sunt libri de Sacramentis, de Officio Episcopi, scholia in Epistolas D. Pauli, Summa conciliorũ magis illustrium, quem librum ad Pont. Max. auum tuum misit, aliáq; variorum argumentorũ opuscula. Hos igitur libros ad te mittimus, & quasi pupillos quosdam tuæ tutelæ tradimus. Tu pro tua benignitate eos libenter accipies, quámq; in tuis soles necessariis amplectendis ac fouendis, eandem in his protegendis atq; ornandis consuetudinem seruabis.*   *Vale.*

INDEX OPERVM GASPARIS CONTARENI CARD. QVÆ HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

GASPARIS CONTARENI OPERVM CATALOGVS TVM EORVM,

QVÆ ANTEA IMPRESSA FVERE, TVM *eorum, quæ nunc primum in lucem edita sunt, cum testimoniis Doctorum Theologicæ facultatis Parisiensis, quibus hæc à se probari & christiana veritate nihil discrepare, asseuerant.*

LIBRI V. de Elementis fuerunt impressi Parisiis per Nicolaum Diuitem. 1548.

Item per Andream Vuechelum. 1564.

Libri VII. primæ philosophiæ compendij, fuerunt impressi Parisiis ex typographia Gulielmi Nigri. 1556.

Liber primus de immortalitate animæ fuit impressus Venetiis apud hæredes Octauiani Scoti. 1525.

De libro secundo. Ego Simon Vigoreus doctor Theologus canonicus Ecclesiæ Parisiensis attestor me in posteriore Apologia illustrissimi domini cardinalis Contareni, quam scripsit de immortalitate animæ, nihil offendisse, quod meo iudicio christianæ fidei aduersetur, in cuius rei fidem syngrapha hac attestationem meam confirmaui. 1570. 14. Octobris.

S. VIGOR.

De quarta figura, de Homocentricis. Ego subscriptus certifico me supra scripta satis diligenter perlegisse, in quibus nihil puto alienum esse à vera, & catholica religione, quod hæc ad Astrologiã, & Dialecticã spectẽt, in cuius rei fidẽ hæc propria magnu signaui. anno domini. 1570. die 2. Nouẽb.

DE MOCHARES.

De ratione anni Epistolæ fuerunt impressæ Lugduni apud hæredes Sebastiani Griphij. 1561.

Libri v. de Magistratibus, & Repub. Venetorum fuerunt impressi Parisiis apud Michaëlem Vascosanum. 1543.

Item Basileæ apud Forbenium, & Episcopium. 1547.

Item Venetiis apud Baldum Sabinum. 1551.

Fuerunt impressi Flotentiæ apud Laurẽtium Turrentinum. 1553.
- Libri IIII. de Sacramentis christianæ legis, & catholicæ Ecclesiæ.
- Catechismus siue christiana instructio.
- De potestate Pontificis.
- Conciliorum magis illustrium summa.

Nos subscripti Doctores regẽtes Theologicæ facultatis Parisiensis ingenue, sanctéque testamur prælecta accurate, & diligenter à nobis esse ea quæ sequuntur reuerendissimi & illustrissimi Cardinalis Gasparis Contareni cõmentaria, & opuscula; nimirum comment. in D. Pauli epistolas ad Ro-

manos,Corinthios,Galatas,Ephesios,Philippenses, collossenses,Thessalonicenses,Timotheum,Titum,Hebræos.nec non in epistolam D.Iacobi. Item epistolam de iustificatione; cõfutationem articulorum seu quæstionum Lutheri,commentarium in psalmum, ad te leuaui oculos meos. Tractatum de officio Episcopi.Epistolam de libero arbitrio.quibus in omnibus nihil comperire licuit,quod sit catholicæ Ecclesiæ, aut sacrosanctis patrum sanctionibus dissonum, quodque possit pium quemquam, & christianum lectorem offendere,in cuius rei testimonium syngrapham nostram hic duximus apponendam.Kalend. decembr. anno salutis restitutæ M. D. LXX.

HVGONIS. AYMONIS.

Nos subscripti Doctores regentes Theologicæ facultatis Parisiensis ingenue,sanctéque testamur, prælecta accurate, & diligenter à nobis esse ea quæ sequuntur reuerendissimi & illustrissimi cardinalis Gasparis Contareni commentaria,& opuscula, nimirum cōmētaria in D. Pauli epistolas ad Romanos,Corinthios,Galatas,Ephesios,Philippenses,Colossenses,Thessalonicenses,Timotheum,Titum,Hebræos,nec non in epistolam D.Iacobi. Item epistolam de iustificatione,cõfutationem articulorum,seu quæstionum Lutheri, commentarium in psalmum ad te leuaui oculos meos,&c. Tractatum de officio Episcopi,epistolam de libero arbitrio,& epistolam de prædestinatione,quibus in omnibus nihil comperire licuit,quod sit catholicę Ecclesiæ,aut sacrosanctis patrum sanctionibus dissonum, quodque possit pium quemquam,& christianum lectorem offendere, in cuius rei testimonium syngrapha nostra hic duximus apponenda, anno salutis restituiæ 1571. tertio Idus Februarij.

DAHY. HVGONIS.

PRIVILEGII SVMMA.

CAROLI IX. *Galliarum Regis singulari priuilegio cautum est, ne quis opera Gasparis Contareni Cardinalis, partim olim seorsum impressa, partim nunc primum prælo data, & multis ab authore locis aucta & castigatiora facta, ante decennium à die primæ editionis numerandum, præter Sebastianum Niuellium, imprimat, néue alibi impressa diuendat. secus qui faxit, pœnis ex sanctione priuilegij, quam literæ vberiores ab eius maiestate Lutetiæ 16. Martij anno domini 1571. impetratæ continent, multabitur.*

GASPARIS CONTARENI *VITA* A IOANNE CASA CONSCRIPTA.

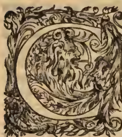

VM permultum inter laudationem atque historiam, interesse oportere facile intelligerẽ; propterea quod illa virtutis modo præconium quærit; hæc veritatis in vtranque partem testimonium continet, sæpe mihi de Gasparis Cõtareni vita cogitanti in mentẽ veniebat, vereri, ne, si eam literis mãdassem, laudare me hominem magis, quam, qui eius vitæ cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarẽtur. qui cum commemoratum à me de illo nihil viderent, quod esset à laude seiũctum, quæ reprehensionem habitura fuissent, dedita opera à me prætermissa esse existimarent. Sed cum laudatoris sit, de cuius laude dicit, eius bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adfingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio præterire: in altero facile præstare possum, vt hic meus commẽtarius plurimum à laudatione dissentiat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est, in altero, vt de eius vituperatione indicem nihil, non nos, sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram efficiet. Quod si qui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant, quàm quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant; aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant, ij sic cogitare debebunt; dici hæc à nobis de eo, qui iam non sit: quique cum suæ ciuitatis probis viris omnibus, tum aliarũ gentium, cæterarúmque nationum clarissimis quibúsque hominibus notus, benéque cognitus fuerit: quorũ cum magna pars sit superstes, nulla nobis causa est, cur de mortuo mentientes, tot viuorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis impudentiaéque nostræ testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus fauere potius quàm obtrectare omnes debebunt. mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri forte maluissem, cum laude dicẽdum. Venetorum ciuitas optime morata, optiméque constituta est. id ex eo intelligere licet, quod vna temperatione, vnis legibus, sine vlla seditione, sine vllo intestino malo, annos eorum Respublica amplius mille manet, quódque à paruis initiis profecta ad eam opulẽtiam, atque ad id imperium, quod videmus, peruenit: complures vrbes, eásq; claras atque florentes socias vectigalésq; habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis magnísque insulis, trãsmarinísq; prouinciis dominatur: classem instructã paratámq; habet, quantã nullus Rex, nullæ nationes valeant cõparare. ea ciuitas vna omnium, de

quibus memoriæ proditũ sit, libertatis, æquabilitatisque maximè amans, maximéque retinens est: quippe quæ durissimis quondā Italiæ temporibus seruitutem fugiens, è continenti sese in vndas æstúsq; cõiecerit; fortunísque omnibus relictis, vnam modò secum extulerit libertatẽ, atq; in ea tuenda tot seculorum spatium versata, studiũ voluntatémque vsu etiam atque exercitatione corroborauit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentiũ inuenias; libertatem ipsam purā atque incorruptā, ab omníq; metu vacuam, vtinā aspicere in aliis ciuitatibus, vti quondā fuerat, deorum nobis beneficio aliquando liceat. illud salutare institutũ mordicus à Venetis retentũ est, vt Reipub. attingendæ, præterquā iis, qui initio in ciuitatem cõuenerunt, quíque Germani, Veneti & tanquā ab origines sunt, potestatem præterea facerẽt nemini; nisi si quādo deliberata re, bene de Repub. meritis, eius vrbis inquilinis, aliísue quibusdā, id ius nominatim ad hodieruũ diem cõcessum est. Ex eo igitur priscorũ genere ciuiũ Aloisius Cõtarenus fuit, cũ prudens paterfamilias & locuples, tum præstans Senator & nobilis: atq; is Polyxenam Malipetriā in matrimonio habuit, fœminā primariā. Ea, cum aliquot iam peperisset pueros, neq; ij diutius viuerent, ad amicas æqualésq; dicitur rursum pregnans retulisse; à quibus, vt sunt pleræq; mulieres religiosæ, admonita esse dicitur; vti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur vnũ ex iis nominibus, quibus vocati ij Reges sunt, qui ad Christũ Deum nostrũ paruulũ ac lactātem venerunt fore enim vt vitalis esset. Cum salua igitur paucis post mensibus peperisset, puerũ nominari Gasparem iussit, qui primus eius familiæ hoc nomine appellatus est. Is vbi adoleuit, magna in eo ingenij indoles erat, magna ad literarũ studia propensio: itaque facilè Aloisius pater consiliũ, quod de puero ceperat, mutauit; mercaturis enim illũ faciendis, reíq; augendæ, (quippe cui multæ atque amplæ multis in locis res rationésq; cũ multis essent cõtractæ) filiũ scilicet natu maximũ Venetiis destinauerat: est enim ferè in liberis ciuitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque nõ modò non turpe. sed, si bono modo fiat, etiā honestũ. Verum vbi pueri ingeniũ naturamq; maius quiddā spectare atque polliceri intellectũ est, consilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neq; vlla in re filij voluntati ac studio defuit. Is, vbi quod satis esset, operæ Antonio Iustiniano, Laurentióq; Bragadeno Venetiis visus est dedisse: (nā ij publicè à ciuitate cõstituti erant, qui iuuentutem in dialecticis, atq; in philosophia erudirent) Patauiũ profectus, Petro Põponatio Mātuano, magno nobiliq; philosopho in disciplinā sese tradidit Erat in adolescẽte naturæ vis peracris illa quidẽ, &, vt mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio quo modo magnitudine & firmitate, potius præstans &, quod maximè rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum, & tanquam philosophũ inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimũ. huc accedebat animi ac victus vitæq; totius constantia quædā, vt, quam semel instituisset rationẽ, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re Venerea illum omnino vsum esse nunquam. defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ætate dediderat, eóque pasta atque alta, nihil præterea concupierat. Itaque celeriter assecutus est, vt æqualium magister, grandiorum natu magistrorúmque tanquam æqualis, & compar haberetur. Certum temporis spatium, horarum sanè haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tanquam sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec vnquam quicquam detraheret, nec ferè adderet. qui reliquus erat dies in cõgressionibus amicorum, collocutionibúsque cõsumebatur: eæ de literis scili-

cet

cet erãt, vt in suo studio, ne cum vacare quidem videretur cessaret, idque ipsum nihil agens, ageret tamen vrgerétque propositum, & tamen animũ à cõtentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret nunquã se in omni adolescentia cõmisisse, vt mane aliquid postridie aggrederetur ediscere, quin prius ea quæ pridie percepisset, diligẽtissimè reminiscendo recordatus esset: vitandã enim a sotorum cõsuetudinem aiebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, onerantúrque minus viriũ, minus valetudinis habent. In eo igitur cursu cum sedulitate magis quàm cõtentione aut labore admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodẽ curriculo erãt, longo interuallo antecederet, mortẽ Aloisius pater obiit. duodeuiginti ille annos natus erat eo tempore, liberorum autem magnũ sanè numerũ, filios septem, quatuor filias, preterea magna cum multis cõtracta implicitáque negotia Aloisius reliquerat. atque odiosum omnino negotiũ est homini in cogitationis ac doctrinę studiis occupato, familiaris rei procuratio; vt minus mihi mirũ videri soleat, Democritum, nobilem quondã philosophũ, vt ea cura eóque impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti literis proditũ est, abiecisse. Veruntamen quanquã inuitus ac mœrens discedebat à literis, tamen Patauio profectus est: atque eandem illam animi moderationẽ æquabilitatémq; adhibens, fratribus partim in Apuliã, partim in Alexandriã, (ibi enim magnas societates Aloisius pater habuerat) distributis, partim Venetiis relictis, bene domi cõstitutis rebus Patauiũ reuersus est: studiúmq; haudquaquã lõgo interuallo à se intermissum, cupidè renouauit. in ea vrbe doctissimorũ hominum plena, ac liberalibus artibus affluẽti, aliquot annos cõmoratus est: cum in principibus iam philosophis numeraretur, atque eius nomẽ plurimũ in dies increbresceret. Atque hoc loco postulari exigíq; à nobis arbitrati sumus, vt, qui eius progressus, & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit disciplinas, demõstraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus sic omnem philosophiã perlustrauit, vt illius singulas tanquã oras non viseret modò atq; inspiceret, quod plerique facimus, sed in vnaquaque etiã illius quasi regione cõmoraretur, & habitaret. Itaque illud assecutus est, nihil in ea vt arte, ita copiosa & magna atque varia, tam esset magnũ atque arduum, aut tam minutũ atque paruum, quod eius aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiã: nihil autem tam abstrusum aut reconditũ, quin prõptum illi expositúmque quãuis subito esset atque ex tempore. Eius nos rei per magnũ quondã specimẽ cepimus. nã cum Florentiæ fortè essemus, quã ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Cæsarem, erant in ea vrbe, cum alij cõplures in ea philosophia, quæ de natura est, docti atq; exercitati, tum duo præter cæteros, Petrus Victorius & Frãciscus Medices, quorũ erat vtriusque & natura admirabilis, & exquisita doctrina, tum studium ardens in vtroque ac peracre vigebat, flagránsq; & singularis in vtroque industria: sed alterius breue tempus doctrinæ augendæ, & declarãdæ fuit: Victorius qualis vir, quãtúsque iam tũ esset, ea, quæ nũc est, eius doctrina, libríq; ab eo editi declarãt. Ii per eos dies ad Cõtarenũ sanè ventitabãt, à quo nos quoq; non ferè discedebamus: hoc affirmare possum, cùm omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factã à summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abũdantibus, studio incensis, tempore paratis, à bibliotheca, & literis recentibus, quin eã Cõtarenus, & memoria teneret, & intelligẽtia cõprehensam haberet, & oratione tã facilè explicaret, q̃ quæ facillima sunt. Præstabat id non tã credo memoria, qua tamen valebat, vt antea dictũ est (natura quoq; plurimum ille excellenti fuit) quàm ipsa, via ac ratione percepta do-

ctrina. Sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus:non modò certam artiū mul-
tarum inter se quandam naturalē esse dispositionem,vt aliā alia suo quoque loco dein-
ceps tanquā subsequatur,& cum priori posterior quasi coagmentetur:sed vnius quoque
eiusdémque cuiusuis scientiæ si quis ordinem & tanquā seriem conturbauerit atque in-
tersciderit, ad exitū perueniri non posse : magnóque in errore versatos superioris ætatis
homines aiebat esse,qui multa properantes trāsilirent;aut vllam artem ediscere se posse
dissipatā arbitrarētur aut mutilā atque biantē:amputatis enim intersciſsisq; disciplinis
progredi peruenirique ad scientiā non magis posse, quàm interruptis iter pōtibus cōfici.
vnū autē omnino sibi comitē ac monitorē ad Aristotelis iter,multis sæpe obstructū dif-
ficultatibus,Thomam Aquinatē asciuerat,hominé non cōtentionis , sed veritatis amā-
tem;qui & subtilitatē habeat,nec vltra,quàm par est, progrediatur acumine,atque idē
articulatim partiteq; ac distribute doceat . Doctus etiā Græcis Latinísque literis erat;
Poëtas,Homerū,Virgilium,Lucretium,Horatiū lectitauerat atque didicerat.Itaque
cùm non artis factitandæ,sed eruditionis liberalisq; doctrinæ fruēdæ causa,philosophię
se dedidisset,omnes tamen artifices,magistrósq; omnes,nō scientia modò,sed fama quoq;
& celebritate facile superabat.Erat hominis vita atque victus nō tam excultus atque
expolitus,quā cum grauitate quadam, simplex ac lenis placatúsque ; oratio inculta illa
quidem atque inornata, sed hoc ipso,quod omni careret fuco splendida atque iucunda,
pura,ac naturali suo tanquā colore amabilis pellucens,plenaq; autoritatis ac fidei.nulla
mollities,nullæ,ne in adolescentia quidē animi aut corporis delitiæ,sermo nulla assenta-
tione suffusus,nulla animus maleuolentia infuscatus , & cum festiuitas lepósque haud
magnopere adesset, aberat etiā rusticitas atque tristitia.Quin etiā hoc ab eo dici memi-
ni, deuorare sese certorum hominū qui in aliqua vitæ parte claudicarent,incōmoda aut
etiā vitia solere,simulac de bonis,quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cū Ga-
leatius Florimontius, qui nunc Suessæ Episcopus est,vir cum omnibus honestis artibus
perpolitus, tum præcipuè castus atque integer,tū religione ac pietate in primis incensus,
in notandis autem reprehendendísque amicorum vitiis vnus omnium maximè acer ac
liber,castigator nonnunquā etiam subamarior(atque is à Cōtareno in fratris locū dili-
gebatur.) cū ille igitur nobis audiētibus nequire se satis mirari diceret,illum,qui omniū
esset mundissimus ac sanissimus,cum hominibus quibusdā,quos ipse appellabāt,id quod
nobis minimè necesse est,qui turpitudine aliqua,tanquā morbo affecti atque inquinati
haberentur,tam sæpe cōflictari. Quæ ille cum sanè cōmotus ac stomachans diceret,quid
nos,inquit Cōtarenus,nunquám ne absynthio aut scamonæ radice curari nos patimur?
qnid ni?inquit ille.Ergo,inquit Cōtarenus,earū potionū exorbemus sapores teterrimos,
vt succo epoto illius iuuemur vi salutari: horū vitia,si qua sunt.nō deuorabimus,& tā-
quam amaritiē perferemus atque exorbebimus,vt illorū tanquā vescamur virtute,atq;
alamur bonis?quid autē ipsis nobis fiet, si amādū statuerimus,nisi qui perfectus absolu-
túsque fuerit,esse neminē?laudare se,quod in quoque probaret, libenter aiebat,quod re-
prehenderet,vituperare nō se necesse habere.Hanc animi ęquitatē,hanc tam præclaram
maximarū artiū doctrinā,alia lōgè iis maiora bona decorabāt,summa integritas,sum-
ma innocentia, pietas,nō hæc quæ facie motu,amictu cōmendatur , quā in multis cerni-
mus,simulata,& specie atq; oratione hominū opinionē captās, sed solida,nuda,sincerá-
que in mēte atque in animo inerat.quibus ille rebus instructus , cum magnum eius esset
nomen

nomen, magnáq; non solũ laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius, quàm cõstituerat Patauio decessit. Nam cum omnis propè dixerim terrarum orbis eo tempore cõtra Venetos conspirasset, periculosissimúmque ei ciuitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patauio ipso obsesso, nec multò post amisso, maturius omnino, quàm in animo habebat, inuitus, nondũ discendi siti scilicet expleta, domũ sese recipere coactus est. Erat eius ætas nondum firmata, vt Reipub. operã nauare posset, itaque in iisdem sese studiis aliquot annos continuit, cum eius domus, tanquã bonarum artium gymnasium quoddam, ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Veruntamen ad Rẽpub. vbi primum accessit, eius ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tanquã Phidiæ signum, simul aspectum ac probatum est. Itaque cũ septem & triginta tum haberet annos, à ciuitate ad Cæsarem Carolum hunc quintum in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus. legationis munus magnã apud Venetos habet dignitatem, magnam ad summos honores, magistratúsque adipiscendos commendationem, sæpéque à multis vnà petitur, & in comitiis suffragiis oratores magna ambitione creãtur. Gerebat illis temporibus in Italia bellũ Cæsar cum Rege Galliæ, cum quo illi antea quoque cõtinentia bella intercesserant, atque cum eo Pontifex maximus Leo x. sese cõiunxerat. cum Rege Veneti conspirauerant, atque omnis impetus belli ad Mediolanũ consederat. nam eam vrbem Gallis Venetísque defendentibus, Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, quicum bellum suæ erat ciuitati, planéque ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris nõ legati locum obtinere eum necesse esset, atque ipsa res cogeret. Accedebat etiã quod Cæsarem, quibuscum inimicitias exerceret, iis solere esse amariorem audierat, illísque maximè qui Gallorum fauerẽt rebus. Itaque animo sane cõmoto ad Cæsarem adiisse dicitur: nã & spõte ipse sua verecundus, ingenuo quodam quod tamen siue segnitia esset pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentiæ opinio, multò ante eius aduentum ad exteras quoque nationes perlata, Cæsaris illi animum volũtatémque conciliauerat. nã amare ille plurimum ingenuos apertósque hominum animos dicitur. Itaque vt semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit, & illo, quanquam ciuitati erat iratus, non modò pacato, sed etiam propitio vsus est. ac paulatim, cum eã, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis in dies confirmaret atque augeret, iam ipsi Cæsari non modò gratus, sed etiã familiaris erat, Itaq; cum certior factus esset, Gallorum Venetorúmq; copias Insubribus fusas superatásque, Gallos ex oppido esse expulsos, cæde & fuga suorum; qui eam rem nuntiarent, Cõtareno misisse dicitur, atque iis præcepisse, vt de incõmodo, quod Veneti accepissent, reticerent, neque illorum copias in eo prælio dicerent interfuisse: eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere, vt excruciari eum illam noctem suæ tanta illa patriæ clade nunciata nolit. In Hispaniam Cæsar constituerat reuerti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat. itaque per Belgas profectus ad Oceanum perrexit: ibique nauibus conscensis in Britanniam appulit, paucísque intermissis diebus rursum naues soluit, atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus prosecutus est: cúmque in Hispaniam peruenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio consumpto Venetias rediit, cum illud re confirmasset, quod à Græcis qui-

*busdã Poëtis mandatũ versibus video, magnã gratiosi nuntij esse vtilitatem. Nã cum
omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac ferè conti-
nenter bello interse contenderent : multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud
Cæsarem, gratiam obtinuit; multa suæ ciuitatis mandata confecit : magno quoque vsui
Reipublicæ fuit. simúlque illud est assequutus, vt multarum magnarúmque rerum diu-
turna consuetudine ac tractationes, tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis
atque perceptis, magnum rerum agendarum vsum, magnámque haberet prudentiam.
Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiámque suam ciuitati mirifice probas-
set, absens & in Senatum lectus est : qui honos Venetorum legibus non ferè diuturnior
anno & mensibus quatuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc ciuitatis rebus, preci-
bus rogãdi erant, qui domesticis suis relictis negotiis, ad consiliũ de publicis capiendum
conuenirent, rogatorum concilium appellatur: eiúsque per magna & potestas est & di-
gnitas; quippe cui omnis Respublica permissa sit, vicissimque in hac ciuitatis amplitudi-
ne ac dignitate à clarißimis quibusque ciuibus summis opibus, summa contentione ex-
petitur. magna præterea autoritatis est in ea ciuitate magistratus, cui ab eo nomen in-
ditum est, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi est, ærarij ac
vectigalium; quæ in continenti Veneti magna atque ampla habent. nam eum magi-
stratum illi sapientes terræ firmæ appellant. hanc quoque potestatem Contarenus sta-
tim renuntiata legatione, maxima totius ciuitatis voluntate omnibus suffragiis ade-
ptus est. habuit de ea ipsa legatione, more maiorum, orationem in Senatu, vberem ac
plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiisque dissereret; ea-
rúmque nationum, ad quas adiisset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum
ab eo distinctius scilicet aeque eruditius dicerentur, quàm Venetorum hominum aures
audire ad eam diem consuessent, tanta diligentia, tantóque silentio atque attentione
audiebatur, vt vocis bonitas, qua ille sanè exili fuit, non magnopere desideraretur. Non
sum vulgi opinionis, iudiciique nescius : arbitrantur enim philosophiam hominum, vi-
tæque huius communis quasi corruptelam esse quandam; atque eos qui in studiis cogita-
tionis ac doctrinæ, paulo vlterius progrediente ætate versati sint homines in solitudine
atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in huius ciuilis turbæ ac fori stre-
pitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tanquam acie, sine magna
animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos, le-
gum, morum, sermonum, voluntatúmque ignaros, atque à communi vita & hominum
sensibus, victúque longè multúmque abhorrentes. sic vulgo existimant. sed falluntur sa-
nè, multóque id aliter euenit. nam, qui, tanquam inermes, ad prælium & pugnam; sic
nullis aut leuibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad Rempublicam accedũt,
ij artem, quam facere intendũt, vnam quidem omnium maximã ac difficillimam, Rei-
publicæ patriæque periculo discere cogũtur; atque, vt in vetere Graeorum prouerbio est,
Dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere. idque ipsum de malis auctoribus ma-
gistrísque sane insciis atque improbis, vulgo & foro. quanquam nobilitari homines ij-
dem Græci in foro aiũt: qui si hoc sentiunt, virtutem, vt in maiore luce posita locatáque
sit, ita magis magísque splendescere, atque illustrari, ipsi sanè videant, vbi nam eam po-
tißimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, à populo, bene viuẽdi rationem,
tuendarúmque ciuitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus*

expo-

expositam virtutem venire, næ ego mihi locum modò demonstrari, magno emere possum: sed non est ita. Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt: aut huius nobis ætatis, tanquam sterilitas quædam vehementer lamentanda est. Quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam consitæ, ad Rempublicam è populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant, operæpretium est attendere. Nam ij qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarúmque ciuitatum artem edidicerunt, neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet, neque audaces ac temerarij, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia dissidēt. Reipublicæ verò gubernator ille de populo, nec ignauiam à verecundia segregare, neque præcipitem aut pertinacem ciuem seiungere à forti atque constanti magnopere nouit; nisi vsu demum atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in Republica offenderit, & ciuitatis periculo ac detrimento (vt antea à me dictum est) prudentiā didicerit. Philosophia autem, quæ vel maximè in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque motibus occupata sit, &, vt vt illi morati tandem sint, quemadmodum cum iis confligari non incommodè queamus, vias rationésque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, & qui sit optimus Reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus inclinatæ, ruentésque ciuitates subleuentur, tenet, & id eas, quæ non optimis institutis ac legibus temperatæ sint, accommodari sese tamen non recusat remediáque temporum, locorum, casuúmque incommodis adhibet salutaria; eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones sint, præcipit. eadem qui cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensusque comitari soleant commonet. ad eam doctrinam tam fructuosam, támque optimam, vbi vsus quoque atque exercitatio accessit, tum verò præclari illi ac singulares ciues existūt: qualis vel imprimis Contarenus sua in Republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tanquam Philosophiæ alumnus quidam ad agēdum descendisset, maximóque sibi vsui ea præcepta, quæ olim imbiberat esse intelligeret, suos ciues hortari non desistebat, vt ea peruestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus à philosophis explicantur. nec verò occultabat hoc ipse de se. Nam à principio cum primum à senatum lectus fuit, sæpe factum esse aiebat, vt in suggestum ascendere, sententiæ dicendæ causa, cùm cuperet, ausus non sit, quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur, eámque rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi eum animi timorem ac verecundiam peruinceret, ad Rempub. post hac non accedere, suúmque locum aliis concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus ac strenuis ciuibus ab ignauis timidísque locum præripi. verum nihil necesse fuit, talis ciuis prudentia, ac concilio Rempublicam priuari: nam paucis mensibus, cum sese animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, vt neminem magis prudenter, magisué compositè loquutum vnquā fuisse constaret. docebat ille quidem verbis, quàm maximè poterat, propriis, cum partitè ac distinctè, tum memoriter ac copiose. animos autem cum oratione minimè conaretur impellere, autoritate ipsa vehementer permouebat & fide. lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: mentes enim ciuium inflecti, atque incitari, quo maximè tempore sedatos te-

*ctóſque eos eſſe oporteret,cum concilium capturi de Republica eſſent , turpe atque inu-
tile eſſe exiſtimabat,atque eos qui magno quodam conatu orationis vim ad ſenſus at-
que impetus animorum atque motus commouendos admouerent; ſi id ſuæ priuata vti-
litatis cauſa ſuſciperent,improbè:ſi Reipublicæ cauſa , arroganter ſine controuerſia fa-
cere aiebat:quod tantum ſibi ſumant,vt non communi Rempublicam concilio regi ve-
lint.ſed ſuo:quámque ipſi probarent ſententiam in eam cæteros ciues non adducere, ſed
compellere ſtuderent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renunciatus eſt.
eum magiſtratum capitaneum veneti appellant . quò cum proficiſci cogitaret , iámque
impedimenta impoſita in lintrem haberet,repentè horribilis nuntius adfertur:Romam
à Cæſaris militibus captam,Pōtificem maximum in arcem compulſum , vrbem ipſam
diripi ac vaſtari.quibus rebus Venetias nuntiatis,magnus ſubitò cum dolor,tum etiam
terror inuaſit.Itaque mutato concilio Contarenus , cum vereretur aliis armis Brixiam
egere,quàm quibus ſeſe ipſe aſſuefecerat , concilio atque auctoritate , eum magiſtratum
recuſauit.atque interim otium à Republica nactus,ſtudiis ſcilicet ſuis,illis priſtinis ob-
ſequebatur.Bellū cū grauis hæc plaga accepta eſt , cum Cæſare veneti , ac Clemens vij
Pontifex maximus cōmuniter gerebant; ſed totius imperij ſumma tradita erat Fran-
ciſco Mariæ vrbinatum Principi,quem illi ducem appellant.Eum veneti ſuarum copia-
rum ſeorſum Ducem habebant: nam ciuem terreſtres copias ducere per leges non licet.
ac cum deditione facta Clemens iam complures menſes in cuſtodia à Cæſaris militi-
bus aſſeruaretur ,cúmque vrbis depopulandæ,vaſtandæ,incendendæ modum homines
feri ac barbari,ſibi ſtatuerent nullum;cui rei Cæſarem quod longè abeſſet gentium cum
maximè cuperet , negant potuiſſe occurrere : commoti rei indignitate atq; acerbitate
Chriſtianorum Principes plerique omnes inter ſe de Pontifice maximo è cuſtodia edu-
cendo conſpirauerunt.eius rei cauſa, concilium Ferrariæ indictum eſt,quod Alphon-
ſum Eſtenſem,qui eius vrbis imperium,à maioribus acceptum , eo tempore obtinebat,
maximi animi hominem,reíque militaris peritiſſimum , adiungi ſibi vehementer ſtu-
debant:à quo cum propter concilium,ac virtutem,tum propter oppidi opportunitatem,
opes,bellíque inſtrumenta,quibus ille abundaret, earúmque rerum omnium facultates
quæ ad bellum vſui erant,multa,magnáque auxilia ſubminiſtrari ſibi ad id bellum in-
telligebant poſſe. Eo Galliæ Britāniæque Reges legatos miſerunt cum mandatis ho-
mines nobiliſſimos,idem & ij,quibus Pontificis maximi ſalus priuatim curæ erat,fece-
runt,& Mediolanenſis Dux Franciſcus Sfortia . Eodem veneti Contarenum mit-
tunt:maximè enim eorum Reipublicæ intererat eam confici rem , propterea quod cum
Pontifice,quemadmodum dictum à me eſt,ſocietate & fœdere coniuncti, continenti-
bus bellis non longè à ſuis finibus cum Cæſare contenderent . eo concilio peracto , atque
haud ita multo poſt Pontifice liberato,ad eum Contarenus, ſuæ ciuitatis iuſſu, legatus
profectus eſt.Magna erat eo temopore omnium rerum perturbatio,magni Galliæ, Ita-
liæque totius videbantur motus impendere,quod & Clemens ipſe iniquiſſimo animo
contumeliam,quam acceperat , ferre exiſtimabatur,quod per pacis ſimulationem cir-
cumuentus in hoſtium poteſtatem veniſſet,quod ſuperbè crudelitérque tractatus, & in
deditionē receptus tā diu in cuſtodia fuiſſet retentus , atq; ad extremū quod non dimiſ-
ſus,ſed elapſus è manibus & catenis eſſet.quod omnia exempla cruciatúſq; in ſuos edi-
ta Romæ atque in omnibus vicis & oppidis eſſent. Accedebat quod Florentini Hip-
politum*

politum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea vrbe imperium antea obtinuissent, è ciuitate eiecerāt: quod ille grauissime, atq; indignissime ferebat. eius dolor quam in partē erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ Regis caussa erat, atque conditio. Nam & bello superatus captúsque, tantum se de vetere virtutis opinione, déq; bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori, & sui, liberorúmque suorum mercatu (vt ipse existimabat) nundinationéque illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant, atque eam rem ad suam rempublicam magnopere pertinere arbitrabantur: quibus omnibus rebus efficiebatur, vt in tanta animorum mutatione & discordia renouari in Italia bellum necesse esse omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiámque conciliauerat: & quò liberius patriam iracundiam exercere posset, iustissimas suas suas in Cæsarem minuerat inimicitias, & suas illi iniurias, aut condonauerat, aut vicissim pacis simulatione, idoneum doloris sui vlciscendi tempus expectabat. Atque cū Cæsaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimauit, vt propius ipse accederit, itaque Bononiam sese contulerat. eò Cæsar quoque ex Hispania venit, vt à Pontifice maximo, cuius vnius ea potestas est, diadema cæteráque imperij insignia acciperet. atque ei aduenienti cum obuiam Contarenus extra vrbem processisset, dicitur eum Cæsar per quam longo sanè interuallo à se visum agnouisse, atque iis oculis eáque vultus hilaritate eum aspexisse vt id à multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleuerat, animaduerteretur: atque ex ea re coniectura fieret, rem inter Cæsarem & venetos conuenturam: id quod exitus comprobauit. Nam præter omniū opinionem, in tanta animorum incitatione, & discordia, tot vltro citróque illatis acceptísque iniuriis ac detrimentis, cum pacificationi locus vix vllus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. quæ res per Contarenum acta magna ex parte, & confecta, cum suæ ciuitati gratissima atque optatissima accidisset, mirifice eius & gloriam, & autoritatem auxit, vt nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & concilio tueri, & auctoritate atque industria conficere posset memoria. teneo me Romam illis temporibus venisse, tantus erat omnium, qui in ea vrbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate consensus, tantáque admiratio: vt non amarent modo eum, qui tunc erant ciuitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. atque omnino multa præclarè legibus sancita sunt apud venetos, in his quod vetantur legati ab iis ad quos missi sunt, vlla aut munera aut beneficia accipere. quod vtinam aliæ quædam ciuitates aut reperissent, aut repertum à venetis, imitari saltem vellent, ne suos ciues (id quod vsu fere euenit) pleró́sque foris venales, domi hostes haberent; quandiu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipub. cura, locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis sese venditant: iidem domum reuersi beneficiis ac muneribus alligati atque deuincti quam patriæ charitatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus præstare, ac persoluere coguntur. ita dum alij aliorum aut Regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum à ciuibus publica res eorum iampridem labat & corruit. At Contarenum eæ ciuitates, apud quas magna cura, summáque fide ac diligētia rem suam publicam gessit, præclarissimis muneribus donauerūt: tot enim támque vanarum

gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria, muneratum dit atúmque domum dimiserunt. seuerissimis legibus venetiis ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neué per alium quenquam rogēt interdictum est. itaque cum à ciuitate ipsa vniuersa non à singularibus ciuibus nominatim petendi magistratus sint, idque sæpe (iidem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) vna virtute nixam omnium ciuium ambitionem esse oportet, vt qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ij non amicorum, aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officij, aut etiam fortasse auaritiæ, sed ipsius Reipublicæ, certissimum de se testimonium habeant. nam multis locis reprehendendi erroris sui, ciuitati facultas datur; itaque sæpe vsu euenit, vt, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis assecuti sint; iidem, iterum petentes, repulsam ferant. quò maior eorum ciuium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tanquam spatia & circuitum iterum & sæpius sine vlla offensione confecerint, ij clarissimi apud ciuitatem sunt: iis honos ab omnibus ætatibus, omnibúsque ordinibus habetur; ij cum opibus & potentia ne infimos quidem ciues antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria, anteferuntur omnibus; eadem est enim ciuium omnium párque species, vna toga, eáque simplex, nullus omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem; vt primi ciuitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus interuenit) vni de multis facile videri possint. sed ij quoquo venerint, salutantur, appetuntur, iis in viis deceditur, obuiam itur in curia, in foro assurgitur: vt mihi virtus nudata phaleris omnibus & aduentitiis ornamentis exuta, in vna ea ciuitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter vrbis modo eximiam pulchritudinem nouitatémq; antea inauditā. etenim maximā formosissimámq; vrbem in mediis excitatam æstibus sese fluctibus erigere, quis non miretur? naues onerarias maximas passim ad priuatorum ianuam religatam, triremes in plateis nauigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? mihi quidem sic videtur, hanc profecto vrbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet vnquam fuit; tamen si sit, aut esse si possit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus, illa vrbe præclarius posset, aut quod magis diuinæ conuenit naturæ. Sed hac oculorum, illa animi ex eius vrbis cognitione voluptas capitur, vt equidem sentio, vel maxima, quod vnæ dominantur apud eos leges: ijs & magistratus obtemperant, & ciues æque ad vnum omnes: atque eo vsque mihi potentiam execrata prudentissima ciuitas videtur, vt neminem vnum illi magistratui præesse passa sit. Terni, quini, seni, deni, imperia, potestates, singulos magistratus gerunt, vt non solum Domini os, quo nulla tetrior, nulla oculis detestabilior obiici species potest, aspiciendū ciuibus nō sit, sed ne Domini quidē imago similitudo, aut effigies. quamobrem spectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant; nec vrbis modo causa, quod dicere institueram, sed vel maxime ciuitatis pulcherrimo totius orbis terrarum spectaculo sese ad eam diem caruisse profecto intelligēt. Postquam Roma Contarenus rediit, confestim ad summos honorum gradus sine vlla dubitatione vel controuersia elatus est. nam & maturius quàm ciuitatis consuetudo antea tulisset, sapiens magnus factus est, & consiliarius. qui duo Magistratus summi apud

venetos

Venetos sunt, neque dubium erat, quin, si quis ex diui Marci procuratorum collegio demortuus esset, eius Contarenus in locum substitueretur. ea vna procuratio perpetua Venetorum legibus est. id vnum ad honorum perfectionem Contareno abfuit. Itaque sic in Republica versabatur, vt etiam si literas ommino non didicisset; illustrissimum tamen ciuitatis locum obtinere eum necesse esset. Sic autem doctrinæ gloria celebrabatur, vt tametsi Rempublicam attigisset nunquam, ciuium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clarissimus suo tamen nomine fuisset futurus. accedebac Christianæ Theologiæ singularis quædam atque exquisita cognitio: eáque non scientia modo aut ostentationis disceptationisue, sed vitæ, ac disciplinæ causa comparata; ad eius enim præcepta animum mentémque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformauerat atque direxerat: vt non modo ad Philosophorum regulas bene beateque, sed etiam ad Christianorum diuinum hoc præscriptum piè sanctéque viueret. Est Venetiis quidam quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod magnum ab illis concilium nominatur. ad id concilium omnes quibus ferre suffragium per ætatem licet, statutis diebus conueniunt. ibi cum Contarenus forte esset consiliarius, custósque positus sortibus quibus veneti in petendis Magistratibus vtuntur; nam quorum sors exiit, ij pronuntiant quem potissimum sua sententia ei Magistratui, cuius comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment: itaque mirifico casu accidit, vt ibi cum esset, in vniuersæ ciuitatis conspectu atque oculis, publicæ Romã allatæ literæ sint, in quibus res omnibus noua, omnibus inopinata; illi quidem certè ipsi prorsus incredibilis scripta esset, cooptatum Contarenum à Paulo Pontifice Maximo in Cardinalium collegium esse. Legerun t eas inter se literas, primum eius collegæ, à quibus satis magno interposito ille interuallo ad sortium vrnas, vt dixi, assidebat. itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi consederant, susurro primum & rumore dubio bonam euenire, felicem faustámque eam illi dignitatem precante, ad aures Cõtareni profluit. ille verò respuere, nec adduci posse, vt eam sibi rem narrari saltem pateretur, atq; omnino ne aures quidẽ audiendũ præbere, verùm recitatis palam literis magna vniuersæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter se collocuti consurrexerunt collegæ; atque ad eum cum magna cum lætitiæ, tum etiam obseruantiæ significatione adierunt. quod ille cum vehementer commotus recusaret, ac sese id ætatis ad aliud vitæ genus negaret posse traduci, ad curiæ vestibulum ab iis vniuerso eo concilio comitatus, deductus est. Cúmque collegæ, hominis honestandi studio, domum reducere eum summa contentione pergerent, prorsus non tulit. erat eo tempore inter collegas Aloisius Moranigus grandior natu vir, qui apud ciuitatem gratissimus cum esset, princepsq́ue concilij publici haberetur, sæpe à Contareno de Republica dissenserat. is ad eum gratulatum cum aliis non adiit, credo quod pedibus erat admodum infirmis. hic clara voce, vt à cuncto exaudiretur Senatu, rei nouitate percitus, adiurans, cum frontem feriret, ac Paulo malediceret, adfirmasse dicitur. maximã ab eo ciuitati iniuriam fieri, quod eam ciue priuaret, quem illa vnum omnium habuisset optimum. concilio dimisso (id enim is conuentus nomen habet) vniuersa ciuitas domum ad Contarenum læta atque alacris cõfluere cœpit. ille vero suspenso animo, incertúsque etiã nunc quid ageret, minus multo erat, quã cæteri hilaris; ac nec mehercule iniuria: quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla, atque illustri, in Republica principi, in toto orbe terrarum claro atque

nobili, afferebat: præter molestias ac labores? mutanda, vitæ victúsque quinquagesimo demum anno ratio tota & cõsuetudo, suæ ciuitatis dediscendi mores, alienæ ediscendi, haud parua quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; viuendum ad vnius hominis non semper prudentissimi penè arbitrium atque nutũ; comitatus magni alendi, sæpe diu eodem censu; aliæ cogiationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt hæc homini, æquabilitatis ac dignitatis potius, quàm potentiæ atque opum cupido, incommoda vehementer odiosa grauia ac molesta, præsertim si quis ante partis honoribus tanquam exsaturatus, & parta iam gloria contentus est. Sæpe mihi narrauit vir omniũ clarissimus atque grauissimus, quem Romæ his paucis annis à sua ciuitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate summáque gratia vidimus Paulum & Iulium tertios (in vtriusque enim tempora eius legatio incidit) Matthæus Dandalus sese, cum vehementer auctor Contareno fuisset eius honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandóque vix ægre ad extremũ homini persuasisse, ne committeret, vt Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine vlla dubitatione duce Deo deuenisset aspernari videretur: præsertim his Reipublicæ Christianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorsum acciperẽt, atque ille faceret: quique in Romanam Ecclesiam impietatis scelerísque nefarij Gasparem Contarenum, virum vnum omniũ maxime pium, maximéque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, seséque in eo impudentissime iactaturi essent, quippe qui, cum à Pontifice Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota iudicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret, adderétq;, eos, qui Contareno æquissimi futuri essent, suspicaturos tamen esse non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem à se remouisse, sed propter imbecilitatem atque ignauiam defugisse: peruicit homo grauis atq; eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia coniunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum voluntatum, studiorum similitudinem vt dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multúmque cunctantem ac tergiuersantem perduceret, qui maximam partem eorum quæ à me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculẽ, quo tẽpore ille Athenas in exiliũ venit, multis honoribus ac beneficiis prosequeretur: sic enim ait: laudem feremus omnium pulcherrimã, vniuersa à Græcia; Fecisse cum memorabimur bonis bene. quod ille Græce optime, nos Latine vt potuimus. verumtamen is est virtutis splendor. vt nõ modo ij, qui eius compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam si qui honorem illis qui adepti eam sint, habeãt, honorati ipsi & clari ob eam rem euadant. id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam assecutus est. nec enim dici potest, quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriã propagarit. quãquã fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, vírque egregiè magnanimus & planè maximus. Ab hoc tẽpore aliud tanquã vitæ exordium, & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetũ mores, propterea quod inquinari se externis cõsuetudinibus ea ciuitas passa non est. victu & cultu non modo à luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac quæ pleràsque Italiæ ciuitates nuper inuasit, permultum circumscripserunt: quippe qui prisco more esse se principes, quã videri malunt. Consuetudo autem eorum

moderatioque

moderatióque vitæ quotidiana discrepat illa quidem fortasse non nihil, sed ita, vt ad summam expolitionem desit forsitan aliquid, firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & leuitate atque ineptiis vacet. quod Romæ contra mihi visum est fieri: aptiores enim in conuictu & congressionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere miniméque vernaculo. vitæ autem cultus lautior est, atque vt video nonnullos existimare, etiam delicatior. in Principibus quidem luxus pæne Regalis, magnus equorum, iumentorúmque numerus, multitudo familiarium, lauta, splendida, sumptuosa suppellex; vt dedisse mihi operam videantur non modo re magni vt essent, atque clari, sed etiam specie atque pompa. neque eo hoc dico, quòd exterarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorum pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quò mihi id arrogem vt vtrius ciuitatis studia rectiora sint diiudicare me posse profitear. Sed illud affirmo, hanc quasi migrationem è sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longéque aliter moratam ciuitatem Contareno ingrauescente iam ætate. subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. veruntamen, ita vitæ victúsque mutatio facta ab eo est; vt ingenium tamen, institutáque sua vna pristina retineret: nec vllos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortunæ, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem quæ in priuato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam inuidiosa illa, tantóque opere à multis expetita purpura recens indutа erat) in tegumentis inuoluta, & quasi personata: elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestiui ipsi complures, molestíque sæpe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat, admonitus est à suis, non tam se faciles eius ordinis cæteros sese præbere consueuisse, sed certam diei horam constitutam habere, ante quam adiri ad se non paterentur, neque cuiquam sui potestatem facerent. quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed eius partem amicos, parem inopes homines, & egentes iure sibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium viuendum sibi esse statueret, non ad suum; nec enim æquum esse amicorum clientúmque negociis, tempus, idoneum quod sit, à se præscribi, sed ab iis ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta exigant, statui oportere: itaque vt quique ad eũ veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime seruabat; vt sæpe tenuium aut miserorum hominum causa ad summos Reges iterum & sæpius adire non dubitauerit: cum id præcipue Christiani esse officij contenderet, id maxime hominum genus auxilio iuuare quod maxime opis & auxilij egeret. Quod iudicium ipsius etiam faciebat, vt reliquias Græcæ nationis, multis grauibúsque malis conflictatas, foueret, ac quibuscúnque rebus posset, subleuaret. accedebat autem huic animi propensioni erga illos, vt miseros & durissima seruitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ vniuersi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. nam quin maiores eorum pietatem Christianam, cultúmque hunc optimum nostræ vitæ strenuè adiuuissent, dubitari non posse dicebat. cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi huius sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribúsque suis veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eò inseuerunt. quare oportere nos, si grati esse veli-

mus, lapides etiam stirpésque eius telluris amplexari, nedum homines, cum quibus tot arctißimis vinculis coniuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus. vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos Theologos quos appellaui, vt Philosophos quoque eiusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus vigiliísque se instructum esse recordabatur. Quod proximum erat, fidem diligentißime præstabat, vt ad diem, quibus deberet, semper persolueret. quæ res à potentioribus non paucis neglecta efficere solet, vt multis in locis sit fides angustior. neque hoc tantum maioribus in nominibus custodiebat: ad tempúsque iis, qui se grandiore pecunia iuuissent, respondebat (quod tamen vt faceret ægre & vrgente tantum aliqua necessitate cõmittebat) verum etiam aduersus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat: quæ culpa moribus eorumdem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem; miseróśque illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. declarat quantopere maculam hanc fugeret, quámque omni in re iustitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset diæcetem suum iubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum iußit pecuniam eam statim dissoluere, addiditq́; si vnde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsúmque diuẽderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quàm se argento illo, mensæque ornatu egere. eodémque pacto toto animo abhorrebat ab indignis graui & honesto viro quæstibus. non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumptibus, & vt inanem splendorem retinere poßint, cogunt illam illiberalißima quauis ratione ac sordidißima. quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum iniuriarum caussas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum eiusdem animi esse, cuius plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur.) esurimus profecto: nullum enim emolumentum paris imposita mihi cura: cunctáque in ciuitate concordiæ atque otij plena sunt: inquit ille, voluptatem magnam mihi nuntias, cupióque hunc statum rerum permanere, videréque diem illum, quo ego, vt habeam sumptum vnde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proscribere cogar. Non putaui autem alienum esse, has etiam ipsius voces memoriæ mandare, quum præsertim huiuscemodi breuia dicta, quia ab intimis sensibus proficiscuntur, subitóque prolata sunt, in singulis factis, ac motibus animi, vt reliquis etiam casibus humanis, videantur imprimis mores voluntatémque eorum, vnde erumpunt, iudicare: eædémque voces multum valere, non sine caussa semper existimatæ sint ad homines informandos, illósque etiam emendandos, qui contrariis vitiis tenentur. Quam caussam fuisse puto, cur plures & docti & prudentes viri sedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipsis confecerint. sæpe multúmque ineunte adolescentia cum iracundia, quæ paulo sibi consueuisset esse molestior, quasi luctatum, ad extremũ prostratam illam & domitam aiebat oppreßisse: non modo enim turpe, sed etiam miserum sibi semper visum, ira incitatos á consilio atque à nobismetipsis abscedere: quod de se Terentianus ille prædicaret, præ iracundia Menedeme non sum apud me; Bibulum autem illum, qui tum Libone fuit ad Oricum, (quamquam hoc scribonio ab inimicißimo homine memoria traditum est, & qui quacunque re potuit existimationẽ eius semper violauit) sibi nullius pretij hominem videri fuisse, qui cum de compositione agendum esset cum Cæsare, ad colloquiũ non prodiit, ob eã rem, quod furẽter cõsueuisset,

irasci

irasci; ne res maximæ spei, maximæque vtilitatis eius iracundia impedirentur. itaque non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum vnquam esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmāt: vt nimirum prope patiens ac lentus existimaretur; neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, sæpe cessantibus, sæpe etiam peccantibus, non modo non conuitium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum est; vt Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio ac diligentia sua vt nullum vnquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret; id vero de hoc nostro prædicari potest: in illisque sine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint: ac quicquid illis aliquod maius malum, si creuisset, ferre potuisset, tenerum adhuc & imbecillum fregerint, & omnes eius fibras extirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra non nihil significatum est.) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipse suo labore, industriáque quæsiuerat, non fecerat: in quod vitium passim multi, minoribus multò laudibus commendati, ruunt. & sane hanc culpam, ille, vt scopulum aliquem, magnopere vitabat: quod si vnquam in sermone aliquo aliquid à se forte probatum intelligeret, quod tenuem modo vmbram illius mali retineret, valde dolebat. vt contigit quodam tempore. cum enim Paulus tertius loqueretur cum ipso de augendo numero summorum Antistitum, ostendissétque se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam præferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari Pontifex Maximus inquit, iis ipsis verbis insitum fuit semper Cardinalibus, vt nouis repugnarent, ne sibi aliis dignitate exequentur, respōdit igitur ille commotior quam solebat. Noli sanctissime Pater ita de me existimare: cognitum enim tibi est, quot ego nominarim, idoneam prorsus materiam huic operi efficiendo: & vnde fingi possint personæ tantæ dignitati sustinendæ aptæ: nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc maximum esse eorum, quos in vita assequutus sum honorum. extrema hæc verba, illa occasione à se edita, statim vt domum rediit, doluit sibi excidisse. vt qui noluisset vtique datum specimem aliquod à se aut superbi hominis aut inanis huius honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat, amplissima sacerdotia plus in se oneris, quàm splendoris habere: quoque maiora illa forent, eò molestiæ plus sollicitudinisque continere. Quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent. quia pondus Aetna grauius humeris suis sustinerent. Cuius iudicij Seleucus quoque Rex quondam fuit: ille nanque dixit; Quæ vox eius monimentis literarum mandata est à doctis viris, vt errorem eorum coarguerent, qui falso putant opulentissimos quosque homines beatos esse, magnisque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitæ illius ac florem: inquit igitur ille, nescire priuatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in iudicio de illo faciendo. quod si scirent tantum, quàm arduum sit, ac molestiæ plenum, tot epistolas scribere, ac legere, futurum prorsus vt diadema abiectum iaceret sine honore vllo: nec quemquā inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imponeret. nec tamen non multo maioribus grauioribusque curis premi necessariò illos, si munus suum fideliter

obire vellent, qui vitam moréſque eorum, quibus præſunt, regendos ſuſceperunt; animóſque ab omni labe purgandos, quàm qui in eo tantum eximio ſtatu rerum ſuarum, regnóque conſeruando, occupati ſunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret; ac, ſi quis vere exiſtimare poſſet, vacuus prorſus ab ipſo foret, non tamen penitus potuit ea ſuſpicione carere. Erat ille in omni ſermone ſuo, factóque integer, ac liber, remotus ab omnibus blanditiis orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, aſſentationíſque, quæ nunc in locum inuaſit ſimplicis veritatis, libertatíſque loquendi, meritò quondam magnopere probatæ. ob quod etiam ingenij bonum ferunt eum Carolo Cæſari valde acceptum fuiſſe, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, experſque omnis fuci ac fallaciarum: quæque vei eò venerat, ita ſe Romæ in longe aliis moribus, inſtitutiſque conſeruarat, cauſa fuit, vt ſuperbiæ à non nullis inſimularetur. quaſi ille contemnens cæteros præ ſe, quidquid ſentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec ſua quicquam intereſſe putaret potentioribus aduerſari. quam anſam quidam arripientes, ipſum vt contumacem & inhumanum apud Paulum III criminati ſunt. quod nimis libere in Senatu contra ipſum ſententiam diceret, atque honeſtiſſimos quóſque viros offenderet. ipſe vero, id diuerſo conſilio faciebat: neque vt impediret commoda aliquorum, ſed vt religioni ſuæ; & ei, quod rectum eſſe ſentiebat, ſeruiret. vt autem, quod non verum eſſet, nec ordine factum, quamuis intelligeret ſe apud aliquos offenſurum, accuſabat, ita gratiam aliorum aſtuta ſimulatáque oratione non aucupabatur: cui rei oſtendendæ in vtramque partem exemplum hoc ſatis accommodatum erit. Contigit aliquando, vt eo aſtante in Senatu ageretur de Camarino in poteſtatem tradendo vni alicui Pontificis Maximi nepotum, eo genere iuris, quod feudum appellant. admonuit igitur Contarenus Paulum, vt antequam de tanta re quicquam ſtatueretur, colendæ iuſtitiæ cauſa, vacuæque à culpa conſeruandæ ſanctiſſimæ ſedis, mandaret vt iura Varanæ familiæ, quæ diu in poſſeſſione eius oppidi fuerat, diligenter noſcerentur: ne iniuriæ aliquid ipſa in ea re acciperet. Hæc ſententia, præſenti animo dicta, illa ipſa die per vrbem ſparſa diſſeminatáque eſt: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, ſtatim domum ad Contarenum venit, gratiáſque illi maximas egit, cauſámque totam ei commendauit; cui quidem ille, eadem animi ſimplicitate, quod tamen quidam ab agreſti inhumanóque ingenio profectum potius dicerent reſpondit, Non oportebat te mihi iſto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, vt æquitati officióque meo ſatisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis ſuſcipiam de iſta re, præter id quod mihi fides mea præſcripſerit, niſi aliquid á Pontifice ipſo, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occaſione vſus, ſtuduiſſet gratiæ illi, ſine vllo ſuo labore partæ, nouam gratiam addere: animúmque honeſti viri inani ſpe, falſíſque pollicitationibus lactaſſet. Quare mihi venit in mentem arbitrari, non paucis in rebus ſimile fuiſſe Contareni ingenium naturæ moribúſque Dionis Syracuſani: vt enim reliqua, in quibus ipſis inter ſe magnopere conuenit, taceam; non deerant etiam in Regia illa, Dionyſij filij (vt ab eruditiſſimis viris memoriæ proditum eſt) qui caſtiſſimi illius & integerrimi viri maximas virtutes, & ſane eaſdem has propinquis vitiorum vocabulis deformarent; ac grauitatem

ſuperbiam

superbiam esse dicerent: libertatémque loquendi contumaciam vocaret. Qui Dion, cum induci non posset, vt vnà cum aliis peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. fertur tamen ille durior fuisse natura, tristiórque. vnde temperare indolem illam summo studio ipsum debere à doctissimo viro, studiosissimóque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus est enim Plato, vt gratiis hostias immolaret, suasitque vt aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutísque reliquorum mortalium: non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos, beneuolentiámque eorúmdem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. atque hæc priuati officij sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curauit, illas veteres renouandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor suasórque fuit; quod in dicenda sententia nunquã inuidiam reformidauit, multáque cõtra collegarũ suorum commodũ sæpe suscepit, atque perfecit. vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus ciuitatibus vnus & idem dabatur custos, qui Græco verbo, Episcopi appellantur: neque in iis ipsis ætatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum maximorum legibus coustitutus est; adolescentuli, sæpe pueri maximus administrationibus præficiebantur. has atque huiusmodi alias prauas corruptásque consuetudines sua Contarenus sententia delebat: moréśque sacerdotum hominum, nimium non nunquam deformatos emendabat, magnáque sua ipse offensione communem Reipublicæ leuabat inuidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium, cæterarúmque ciuitatum Senatus aut consilium; nam illæ ex ea, quam habent, ciuium copia in suos Senatus, qui aptissimi visi sint, legunt. in collegium verò Cardinaliũ è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici maximo visum sit, eos cooptare licet: eóque factum est, vt summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe, è Christianorum flore decerptus atque collectus; veruntamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pontifex Maximus magni atque acris iudicij vir, eximia singularíque virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem vltro ipse euocauerat. vt ei collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. vehementer erat Cæsar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia iuuabant: propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissentionibus distenti, nullo illi vsui esse poterant. abiecti quidam perditique ac desperati homines, quadraginta fere ab hinc annis, iampridem receptas ratásque disciplinæ Christianæ sententias in controuersiam reuocauerunt; multitudinique persuaserunt imperitæ, vti à Romano Pontifice, quod caput Christianæ Reipublicæ, atque Ecclesiæ est, desciscerent: seséque in libertatem vindicarent. quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum, à quibus opprimi id & poterat & debebat: paulatim infimæ plebis, vulgíque mulierum animis

legum vinculis laxandis & dissoluendis, pollicendáque cupiditatem multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcreuit. idémque nefarius furor, postquam populare existimari cæptum est, pietatem euertere, multos quoque principes inuasit alios metus impellebat, veritos ne à suis desererentur, si ab illis dissentire pergerent, partim rerum nouarum studio, partim leuitate & stultitia, quod Deo immortali, legibúsque spernendis fortitudinis opinionem facere sese de se nonnulli arbitrarentur, partim etiam auaritia, quod Sacerdotum maximas amplissimásque, possessiones publicatas, inter se patiebantur. multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram integrámque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmiis, nullo timore depelli sese passi sunt. eáque, à maioribus, quæ acceperunt instituta, ad hoc vsque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter vtrosque extitit non modo contentio, ac disceptatio, sed etiam concertatio, atque pugna, tantúmque exarsit odii; vt maximæ, bellicosissimæ, florentissimæ, atque adeo ante hunc furorem religiosissimæ, optimæque de Republica meritæ nationis, vires, opes, & copiæ absumptæ, in sese ipsa conficienda atque delenda sint. quibus rebus permotus Cæsar animo & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum sedárique discordiæ possent. qua de re cum omni cōtentione cum Germaniæ ciuitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in iis maxime locis indici postulauerunt, quò adire tuto ipsi possent. is erat locus nunquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec vllis sese gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipsorum finibus. ad id concilium venturos, eiúsque decretis iudiciísque staturos sese pollicentur, id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem maximum nunquam eò descensurum sibi persuaserant: verum vbi probari à Paulo III conditionem, ac ne de loco quidem, cuius iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paulatim regredi, neque in eo quod vltro ipsi postulauerant, manere; dirimi controuersias per colloquium posse; id breuius, expeditiùs certiúsque esse, dicere longum esse expectare, dum ex vltimis terris conueniretur. omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si vlla ratione mederi ei tanto malò posset. Itaque deliguntur homines docti ex vtroque numero vndeni ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia ab iis, qui se ipsi protestantes appellant, disputatur atque in omni genere calumniæ delitescitur. eos ij, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicíque appellantur, acriter refellunt, constantissiméque in sententia perseuerant. ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur, nec quicquam inter eos conueniret, prorsus disiunctis discordibúsque opinionibus, infecta re, à colloquio discedunt quod quoniam se absente factum erat, Cæsar sperans Germanos suum aspectum atque auctoritatem reueriturot, aliquid de pertinacia, atque calumniis remissuros, iterum deligi homines iubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conueniant: atque eò ipse proficiscitur, vt maiore auctoritate de concordia ageretur, simúlque magnopere à Paulo III per literas petit, legatum vt ad se mitteret, qui ad rem tantam & tam grauem maxime esset idoneus. Paulus è tanta præclarissimorum hominum facultate & copia Contarenum sine vlla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit: quod is magnum iam antea eius gentis propter eas causas, quæ commemoratæ nobis sunt, haberet vsum, & Cæsari esset gratissimus: idémque innocentiæ, doctrinæ, prudentiæ,

dentiæ, facilitatis, animíque moderationis magna apud Germanos opinione excelleret: quíque (id quod Cæsar magnopere postulauerat, maximéque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, miniméque pertinax. eò cum venisset mirabiliter acceptus à Germania est, & maximo in honore apud Cæsarem fuit: nam cum omnes Germaniæ Principes, tum Rex Romanorum ipse, officij, honorísque, honestandíque hominis causa domum ad eum venit; & in sacris cerimonijsque solẽnibus datus ei locus est secundũ Cæsarem primus: nihílque earum rerum, quę ad homines magnos honestãdos adhiberi consueuerunt, in eo prætermissum est. quæ, tametsi ordini scilicet debebantur, & dignitati, tamen cum alacrius aliquãto, tum etiam cumulatius quàm antea solita sint personæ dicuntur esse persoluta; accedebat quod Cæsar iucundissima eius consuetudine & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat: cúmque de grauioribus negotiis, déque Republica collocuti inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis priuatim rebus referebat: multa de Geometria, multa de Geographia quærebat; quibus ille sciẽtia, quod eæ ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maximè) pertinent, operam multã illis temporibus dabat. illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiosè versatus, omnia scilicet certa, dilucidáque respõdebat. Quæ cum de Contareni apud Cæsarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniã auctoritate & fama, Romam essent allata; ventum est in spem fore, vt res conueniret, mitigatísque Contareni lenitate & prudentia Germanorũ animis, teterrimæ discordiæ tollerentur. quæ res quoniam maiorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer inuideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent nulla alia de causa ipsum Germanis gratũ acceptúmque esse, nisi quia aduersariis indulsisset: ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Hæ verò graues acerbæque voces ab iis, qui æquo animo laudem gloriámque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic, vbi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusæ ac disseminatæ, magnopere illius existimationem ac dignitatem lædebant. quas tamen ille, magno animo præditus, reíque ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit: ad eum namque maleuoli hi sermones inuidorum in Germaniam vsque delati sunt; simúlque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidémque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis arduísque rebus vsu venit, vt negotium illud, Christianæ Reipublicæ magnopere vtile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit. id autem magna ex parte factum est malitia, fraudéque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germaniáque pacata creuisset, suspectam habebant, suísque rebus periculosam existimabant. Hi namque non modo veterum discordiarum fibras, vt oportebat, communis vtilitatis causa non euellebant, verum etiam nouarum simultatum semina occulte iaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdã metus eò inserentes. Vt autem astuta hæc consilia rem remorabãtur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret; finémque disputationi illi ac colloquio faceret. Hoc autem fuit incursus Turcarum Regis in Pãnoniam cum maximis copiis, communísque hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerunq; consueuit, magnopere exacerbatis animis,

vt stimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda, & gratiam reconciliandam, sed potius spem, quæcunque erat, malorum illorum sedãdorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mẽse quinctili, ceperunt Germani arma: totósque se ad impetum illum coercendum, finésque suos tuendos contulerunt. Cæsar verò aliam rationem iniit eius periculi callido consilio propulsandi, quod à veteribus etiam ducibus non semel vsurpatum fuit, & satis tutũ semper vtiléque cognitum est: statuit enim cum classe, quam maximam ædificauerat, ornauerátque in Africam nauigare. magno nãque spatio Solimanus inde remotus, auxiliũ illis locis ferre nullo modo poterat, & ne maiorem etiam aliquam plagã in Græcia acciperet, non sine causa metuere debebat. vrgebant præterea Carolum, vt hoc faceret, assiduæ preces Hispanorum, crebráque damna stimulabãt, quæ cuncta illa maritima regio cotidie accipiebat ob frequentem irruptionem piratarum, adeo vt mare pene omne clausum illic foret. quare vt tam grauibus malis regnum illud suum liberaret, deleretq; maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, vt dictum est, apparatui illius belli non deesse, sedémque nefariorum hominum, si posset omni ratione euertere: quamuis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem quam maxime tueri debebat, tanto impẽdente periculo destitueret. in Italiam igitur celeriter venit. cum verò muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset Contarenus, nec se posse amplius nauare operam Reipublicæ, vna cum Cæsare reuersus est. Postea verò quam Tridentum vẽtum est, Imperatorem, vt se dimitteret, rogauit: velle enim se, quum cõmodè id facere posset, Ecclesiam suæ fidei commissam, quæ non longè inde abesset, inuisere: ac postquam publice non posset, priuatim religioni, officióque suo seruire. venerunt tamen eo tempore Roma à Pontifice maximo literæ, quæ iuberent ipsum persona legati retenta, apud Imperatorem esse, Mediolanúmque vnà cum eo proficisci. in quã vrbem ille, vt veteris imperij iuris, non multo ante receptam, volebat (vt moris est) eum pompa ingredi, indéque Lucam accedere. quo in loco Pontifex ipse Cæsarque statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoueret. cum enim Brixiam ventum esset, ciuis eius loci, honestus sanè vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsiuit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, vt capita, quæ ferrentur prolata ab aduersariis, adeo absurda, & à vera ratione aliena, in Germania comprobaret. cui statim respondit ille, eas esse meras nugas, rumorésque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent. se nãque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus, aliquis resideret, sine auctoritate Pontif. max. concessurus aduersariis fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse. non destitit auctor eius sermonis, sed addidit rem aliter atque ille putaret se habere: neque enim incertam esse ac nullo auctore prolatam famam illam: se nãque literas vidisse ab eius ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominauit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent. non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamarétque, digna verò merces hæc est meorum laborum, si vera sunt, quæ narras; statímque vt innocẽtiam suam existimationémque tueretur, misit Epistolam ad Pontificem maximum, qua valde questus est de iniuria illa, sermonéque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem

Italiam

Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogauítque simul, vt, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quidquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad cum peruenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurúmque laude se ac præmio, non reprehensione aut pœna vlla ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. cum Mediolanum peruentum esset. quæ ciuitas omni genere lætitiæ, magnificentiáque apparatus Cæsarem excepit, mirifice facto suo quodam Cõtarenum Carolus decorauit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notũ testatúmque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hærere voluit: cúmque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequeretúrque aliquanto post, mandauit humanissimus princeps vni è famulis, vt pœnè inuitum ipsum traheret, ac propè se collocaret, omnéque id tempus, donec eò perueniret, quò paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo iucundissimis sermonibus. id vero cum personæ, dignitatíque datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamẽ existimare, multum etiam ad hoc valuisse iudicium, quod fecerat de homine; quod putaret, vt qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quàm Contareno laudi & honori futuram. & sanè literis mandatum est, eius nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello cæperat, ingressus est, in magna copia honestorum, ac clarorum virorum Areum, grauissimum & eruditissimum hominem, sibi adiunxisse; familiaritérque cum eo solo in tanta lætitia, fortunæq; magnitudine loquutum esse, quem etiam, vt magis eum ciues sui suspicerent ac fortunatum iudicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus: sed aliæ quoque res, dum illic mansit indicio esse potuerunt; quantopere Contarenum diligeret: id quod animaduersum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit vt omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, vt supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiosè parabat: imperarátque vt Genuam classis, propinquósque in portus cogeretur. quare, vt id celerius fieret, statuit sibi in eam vrbem accedẽdum, indéque Lucam eundum, quò Pont. max. se venturum significarat. Contarenus igitur breuiore via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem maximum vidit; qui sanè hilari vultu, nullóque signo edito offensionis, ipsum accepit. nec multo post eodem Imperator venit, qui nõ cessauit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo vsus fuerat in Germania: nec non questus est, quod Romæ multa falso iactata forent cõtra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre, sinceréque personam eam sustinuisset; ac negotia cuncta cum fide administrasset. cui statim sapientissimus senex: quíque ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ vtuntur, aut inuidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum inuasuros, respondit, sibi eximiæ cognitam esse ac probatam Contareni virtutem; séque eam ob causam ipsum tunc in Germaniã misisse: tãtúmque oneris ei imposuisse; facturúmque etiam breui, vt nemo dubitare possit de beneuolentia sua erga illum, ac quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autèm hoc Pontifex, vt omnem scrupulum ex animo Contareni euelleret, gauderétque ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum ser-

monem: simúlque suasit illi, vt contemneret maleuolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam. fontem etiam huius mali aperire volens, testimonium citauit veterum poëtarum, qui naturam inuidiæ versibus suis expresserunt; morémque illam habere tradiderunt, vt summa loca feriret, non minus quàm venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consueuerunt: omníque demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carũ habere; cúmq; etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, vt tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breuiore via accederet: ipse nanque vicinitate inuitatus, Bononiam profectus est; indéque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reuersus est. nondum autem duobus mensibus transactis, memor eius quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononiæ declarauit: quæ publica cura prouinciáque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiúmque status Reipublicæ possidet. ille igitur hoc nouo onere sibi imposito, vt qui non minus rebus gerendis, quàm contemplandis factus erat, Martio mense se in prouinciam contulit. factúmq; est vt v. Kal. Aprilis in vrbẽ ingrederetur. qui dies apud eos maxime celebris agitur, consecratus genitrici eius, qui salutem nobis dedit: summa igitur lætitia totius ciuitatis exceptus est. conatáque est illa, quã spem cœperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiã rebus, honoribúsq; omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse, optimum parentem, quàm durum aliquem & auarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem. in quo certe illi falsi non sunt: vt primum enim res illas attigit, nullo negotio cognitum est, non minùs ipsum in rebus iudicandis clementia vti & æquitate, quam summo illo iure, quod sæpe merito reprehenditur, ac si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur, dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controuersiísque tollendis operam dabat: nec vnquã molesto sanè hoc, & odioso munere, præsertim homini in aliis curis studiísque educato, defatigabatur. hoc autem faciebat, naturámque ille suam, consuetudinémque flectebat, quia vere gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus quacunque re poterat, studebat. quare quodcunque munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæ curæ cogitationésque hoc tempore Contareni; procurabátque ille commoda eius nobilissimæ ciuitatis: cum repente inopinante illo, Roma literæ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sanè ille diutius versatus fuerat, quódque omnes numeros honestatis in se habebat. cum enim sedari nunquam potuissent, vlla vllius opera iræ inter Franciscum Gallorum Regem, & Carolum V. Imperatorem, sed quotidie magis nouis iniuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereretúrque aut pararetur ab ipsis semper bellum teterrimum, quod in singulos dies Reipublicæ christianæ grauissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officij sui esse ratus est Paulus Pontif. max. tanto malo, si vlla ratione posset mederi: tantúmque & tam sæuum incendium extinguere. quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros, & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in ministris ad vnam quamque rem efficiendam: háncque curã, omnium maximam requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas. & non minus gratas acceptásque principibus iis, quorum animos detinere ac flectere deberent. elegit igitur, quem ad Cæsarem in Hispaniis

niis tunc degentem mitteret Gaſparem Contarenum, & ad Gallorum Regem ire voluit Iacobum Sadoletum, ambos viros probos, atque omni ingenij laude florentes; &, vt collegas in ampliſſimo ſacerdotio, ita multis honeſtis artibus inter ſe coniunctos, ac maxime bonis omnibus probatos, quæ res geſta eſt ſextili menſe. Erat eo tempore Sadoletus Romæ. quare ſignificauit per literas Pontifex Contareno quod de illo ſtatuiſſet: mandauitque, vt, quæ ad iter neceſſaria erant, expediret: ſocium namque ipſius in honeſtiſſimo illo munere intra paucos dies in viam ſe daturum. Hoc accepto nuntio ille; qui nullum vnquam vtilitatis aliorum cauſa laborem recuſarat, quãuis ætate iam confectus eſſet, & ſatis imbecilla valetudine, æquo animo tulit ſibi onus illud imponi. quod ſi animam etiam in ea legatione ſe profuſurum eſſe certo ſciſſet tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens eſſe ſummo Pontifici cupiebat, vt ipſam prorſus repudiaturus non fuerit. appropinquabat ſane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & vbi minime expectabatur, ipſum oppreſſit. nec enim (vt à me nũc diligẽter narrabitur,) aut laboribus, aut defatigationibus nouis accelerata eſt. Agebat Contarenus ætatis ſuæ annum LIX. *in his curis, quas oſtẽdi, toto animo occupatus: partem tamen illarũ iam in id munus, quod inſtabat, deriuans. incumbens igitur illis, quæ multæ profectò ac graues erant, moleſto anni tempore, vt par eſſet ipſis ſuſtinendis, aliquando reficiendi ſui cauſa ſe in propinquum vrbi locum conferebat: vbi manens & æſtũ declinaret, quo conficiebatur domi; & aliquantulũ à perpetuis ſuis laboribus animum relaxaret. nam ſiquid maioris momenti ſubito eueniſſet, facilè illuc adibatur; vbi etiam poteſtatem ſui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipſius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de cauſis delectabatur, erat ſacellũ diuæ Mariæ à mõte vocatæ, cuius poſſeſsio procuratióq; eſt ſodalium diuæ Iuſtinæ. acciderat autem, vt illis ipſis diebus, qui primi ſextilis mẽſis fuere, fratris filius illius ſalutãdi & viſendi cauſa Bononiam veniret, qui ſuperiore anno Patauij inter ſodales illos receptus fuerat: vocabatur vero nouo nomine, vt conſuetudo eſt eorum qui ſe ſacris aliquibus initiant, Placidus. cum autem probus adoleſcens eſſet, ſeminàque nonnullarum virtutum in ſe contineret, à Contareno diligebatur. ille igitur primo apud ſuos in vrbe manſit in diui Proculi dicato ipſis domicilio: vt tamen eo facilius frui poſſet Contarenus, ipſeque itidẽ ſitim ſuam expleret viſendi virũ, quem maximè optabat, ſecum ſanguine coniunctum, cuius etiam viſendi alienigenæ deſiderio flagrabant, impetrauit à ſuis, vt ſe illic eſſe paterentur. Quæ cauſa reliquis cauſis addita eſt frequentandi receſſum eum, diutiúſque illic commorandi. hic collis ab vrbe abeſt ſpatio mille paſſuum, amoeniſſimus, & natura & arte factus ad animum multis modis paſcendum, atque omni honeſta voluptate explendum. & ſanè qui deſideria optimi huius viri gaudiáque cognita haberet, quod non magno negotio omnibus cõtingere potuit, qui familiariter cum eo vixiſſent: facile iudicaret, paucos illos dies, quos illic traduxit iucundiſſimos ei fuiſſe omnium, quos in vita vnquam guſtaſſet: viuebat enim cum ſui amãtiſſimo fratris filio, cúmque aliis nonnullis comitibus illius; eorundémque ſacrorum ſociis, honeſtis ſane viris & eruditis rem diuinam crebro faciebat; omníſque ſermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur vt traditum à me eſt, calores eſſent maximi, crebrò in porticulam quandam declinandorum illorum cauſa veniebãt, &, vt illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando poſita menſa cibum capiebant: vergit enim illa ad ſeptemtriones, vrbémque ipſam quaſi ante pedes poſitã proſpi-*

cit, planitiémque omnem, quæ ipsam cingit. Quin etiam remotiores vrbes illinc commode cernuntur Mutina, Ferraria, aliáque nobilia oppida. quare non sine causa expetitur prospectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamuis tunc, capto iucunditate illius Contareno, nihil tale timenti, exitium comparauerit. aura enim illa lenis, quæ flabat, frigidiusculúsque aër, cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, paruóque momento sæpe commoueretur, facile ad imas partes penetrauit, sanguinéque inflammato abscessum in latere creauit è genere eorum quæ ἀποστήματα Græci vocant. quare statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamuis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognouit se ægrotare, Bononiam reuersus est. ipse autem in primis naturam, vímque eius morbi mature perspexit: tribus namque diebus, antequam animã efflaret, omnem rem Ludouico Beccarello vni è familiaribus suis, quo plurimum in rebus maioris ponderis vtebatur, enarrauit. dixit igitur grauitatem eius morbi non apparere, reconditásque corporis partes magis ipsum oppreßisse, quàm exteriores male habere, in promptúque esse. addiditque genus id morbi periculum magnum in se cõtinere: quod si vires corporis eæ forent, vt spatio trium quatuórue dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat, naturáque penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillum esse. cui ille, qui saluti ipsius prospiciebat respõdit rogans, vt abduceret animum ab his molestis cogitationibus, rationémque omnem sui curandi in prudentia diligentiáque medicorum positá esse vellet: affirmans præterea Deũ optimum maximum, quẽ semper ille pie coluisset, ipsi præsidio futurum: esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, vt cito munus mandatum obiret, itérque ad Imperatorem faceret. ille vero statim hilari vultu, ad alium longe maiorem Imperatorem sibi iter instare, dixit, ídque ipsos breui cognituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parúmque animo æquo ferat se è vita discedere: intelligere enim se præclare quot quantáque beneficia à Deo acceperit, quorum etiam pleraque commemorauit, non gloriæ causa, ostentationísque, cui tunc locus minimè erat, verum vt se gratum esse, erga auctorem illorum significaret, inquit igitur, se ortum esse ea in ciuitate, quæ nulli earum cederet, quæ in vniuerso terrarum orbe existunt: è familiáque, quæ haud postremum locum in ea Republica teneret: consecutumq; itidem illic esse honores non paruos: &, vt domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum esse: vtrãque vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam quæ in contemplatione rerum versatur, & eam quæ rebus agendis incumbit: peruenisse ad ætatis annum LIX. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse, canendéque se debere vna cum sacro Hebræorum vate carmen, quod ad æquum gratumq́ue animum significandum pertinet, noménque illius laude gloriáque cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleuerit omnem populum gentémque: vnum tantum sibi molestũ esse, quod, vt optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquã ad sacrum illum honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint: sperare tamen se, Deum optimum max. Pontificémque, cuius dignitati toto animo inseruierit, fortunas eorum subleuaturos. nec oblitus est suo opportunóque tempore mãdare custodi ipsius, vt priuilegiũ, quod beneficij loco à Pontifice impetrarat ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi legeret,

ret,

ret, dum mente orationéque consisteret. cum hæc animo versaret, sanè constanti ac forti, atq; hoc sermone semet consolaretur, suos, qui præsentes aderant, (ij autem erãt, vt quisque maxime illi acceptus, probatúsque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, vt lachrimas vix tenere possent: à quibus tamen sibi diligenter temperabant; quamuis intelligerent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, posse ipsum commoueri, & è statu illo animi deiici. Eadem verò hominis prouidentia in intelligendo, prædicendóque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in cæteris rebus iudicandis significandísque sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remediisque omnibus superatus, oppressus ille est: animámque efflauit IX. Kal. Septembris meridie. Quãuis autẽ horas circiter sex antea voce orbatus esset, nõ tamen sensu animi, intelligentiáq; extremo illo tempore caruit, vt certis quibusdam notis indiciisq; perspectũ est; confiditq; clementia conseruatoris nostri, vt Christianum virum decet; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu admonitus diligenter de hoc significauit. vt vero se constantem in hoc, maximéque pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinísque, non solùm magno, verum etiam alacri animo geri custodirique passus est. quæ sanè, vt nuntia mortis perterrefaciunt plerósque; ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem christianam, perturbant. Reliquit verò ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus, plenissimos: vt vniuersam quoque ciuitatem dolore magno adfectam, quæ sanè, quacunque ratione potuit, funus illius honestauit, & quã molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit. die autem, quæ sequuta est mortem ipsius, funus ductum est. orationem de laudibus eiusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea vrbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores literas docebat, & negotia publica Reipublicæ administrabat. Corpus in diui Proculi dispositum est, eo concilio vt Venetias postea comportaretur, in sepulchróque maiorũ ipsius clarissimorum virorum collocaretur. Paulus tertius nuntio allato de obitu Cõtareni æger admodum illum tulit: declarauítque, quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis vsus erga domũ illius: nec tantum Pontifex max. qui sæpe opera ipsius fideli & vtili vsus fuerat, verum etiã Romæ cæteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt. nam quantum luctum eadem in patria excitarit, non facilè dici potest. omnes denique qui aliquando doctrinam illius gustarent, singularísque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Ciuis autem collegáque ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cœpisset ex graui morbo Contareni, desperatáque iam à medicis salute, notum omnibus esse voluit: in Epistola enim ad Flaminium Tomarotium quomodo affectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narrauit. verbis ipsis, quam illustri loco posita sint, alióque sermone edita, supersedebo: possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factũ esset, scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebãt de ratione viuendi, veróque cultu christiani hominis, & acerrimi aduersarij opinionũ, quas ille in Germania defendit, extiterũt. magnifice tamen de eruditione continentiáq; illius, in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, loquuti sunt: quod ferè vsu venire non solet, vt à quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur

deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. & quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo cõiuncto, Ludouico Beccarello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac leui quoque momento refricari solitam tantam plagam. nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognouisse, quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu eius viri, qui vt quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorũ præsidium firmum erat. quũ enim ad se illũ euocasset, opera ipsius quibusdam in rebus vsurus, diligẽter ex eo quæsiuit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est: rogauítque, vt diceret, aliquid de institutis & vita illius. cui statim, mihi affirmauit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem, fidémque in iis omnibus gerendis, quæ mandata illi ab ipso forent, intelligerétve ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ Reipublicæ cõseruandam; virúmque illum vera probitate præditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plerique, vt eò perueniant, quò cupiunt, sibi callide imponunt: vnúmque omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse: quo sermone accepto commotum Põtificem Max. qui deambulabat, stetisse, manúque iterum percusisse mensam propè positam, dixisséque non sine gemitu quodam ac suspirio (quod indicauit, euulsam esse penitus omnem ex animo ipsius suspitionem, quæ quondam ei inculcata de illo vocibus maleuolorum fuerat) Amisimus profecto magnum virum, ac valde vtilẽ Reipub. nostræ ciuem. sed, vt alia, ita hoc magno constantíque animo ferendum. Quoniã autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio magnopere Cõtarenus abhorreret, qui alienam personam induentes (vnde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellãtur) & eam quidem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alij videri volunt, quam vere sint; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil inde mali suspicãtibus, vnde plurimũ ipsos expectare oportebat. non alienum esse duxi de hoc etiam disserere: etsi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cauẽdos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi & instructi fuerunt, vt satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. in primis autem in pietatem nostram christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus. quo maiore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quò magis pura integráque est, eò magis probatur, astutis consiliis vtuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiã aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominũ notãs, inquit, postremam iniustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis. idémque ab Æschylo, non solùm graui poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatũ est, quum ferret in cœlũ magnis laudibus Amphiaraum, summum illum augurem, eundémque sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod multi faciunt, vt videretur optimus, verum vt esset. nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciúntque, vt probos honestósq; viros ab improbis & impuris distinguere nequeamus; non dici etiã

potest

potest quantopere hoc pacto obsint, cum apud Euripidem etiã sapiens antea semper habitus Theseus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatẽque filij: insimulatus enim falso hyppolitus, quod cubile ipsius violasset, quum se ille apud eũ purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset. fidẽ ea de causa non fecit: timuit enim pater ne tenuis victus cultúsque quo filius delectabatur, abstinẽtiáque à vescendis animantibus simulata foret: simúlque ne disciplina orphei, quam ille profitebatur, familiaritásque demum Dianæ in qua se valde iactabat, ficta esset. quare in alteram partẽ miserabiliter peccauit. sed eò redeamus vnde digressi sumus. idem etiam intimus consilii Contareni, nec minus studiosus famæ existimationísq; huius optimi ac pudentissimi viri, quem sibi in vita tanquam viuum quoddam exemplar probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipsius inurere præposterus quidam amicus studuit, hoc pacto deleuit. narrat enim forte euenisse, vt illo ipso tempore, quo grauiter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, ille nouæ condendæ Franciscanæ familiæ dux et auctor Bononiam venerit, Romam ad causam dicendam euocatus: insimulabatur enim in iis concionibus, quas Venetiis habuerat, nonnulla dixisse, quæ veteribus decretis Romanæ Reipublicæ aduersabátur: additque habuisse illum literas ad se scriptas à Giberto Episcopo Veronensi, quibus à se petebát, vt diligenter ageret cum Legato, vt hortaretur hominem ad sistendum se in iudicio: corámque ad ea, quæ ipsi obiiciebantur, defendenda. quum cognouisset ipsum timide ad id descendere, egeréque stimulo quopiam & auctoritate magni alicuius & grauis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis leuitatem inconstantiámque perspexerat. Is autem vesperi venerat, quum iam cœnassent omnes, legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quum speraret morbum postridie leuiorem fore, vt commodius eum audire posset, loquíque cum ipso familiariter, iussit vt præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigisse verò contra, vt ea nocte morbus ingrauesceret: quare mane legatum totum distentum fuisse in remediis, quæ medici adhibenda iusserant, sumendis, nouísque curationibus: vnde factum fuerit, vt neque de hospite illo, neque de alia vlla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala sua mens, malúsque animus cognitus erat: atque vmbras etiã, vt, qui sibi alicuius sceleris cõscij sunt, faciunt, reformidabat, cepit vereri ne astute illic detineretur: putabat enim fingere morbum legatum. quo metu homo oppressus (nam hoc verũ esse nõ multo post è cõsilio, quod cœpit, perspectum est) non cessabat Ludouicum vrgere, vt rogaret legatum, potestatẽ sibi faceret abeundi; in quo ille ipsi non obtemperabat, putãs breui fore vt melius esset legato: videbatur enim sibi perspexisse, cupere illum magnopere eum Bernardino loqui; qui sanè vsque ad id tempus magnum sibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione sanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magísque semper timore crescente, instaret, Ludouicus importuno sanè tempore, coactus est, eum æstu febris in lectulo legatus iactaretur, eò irrumpere: rogaréque vt pateretur ipsum abire! in quo sane humanissimus vir ei morẽ gessit: quúmq; ad eũ Bernardinus introductus esset, hæc ipsa verba protulit. Vides, quo in statu sim, excusatio hæc apud te iusta sit, & ora, vt Deus opt. max. mihi propitius sit, felicitérque institutum iter perage. cui ille tantum demisso (vt moris est) capite respondit, se prorsus ita facturum: illicóque abiit. Hic est sermo, quem Bononiæ habuit, cum sanctissimo & modestissimo viro Bernardinus. nec verbũ prætcrea additum est qui tamen postea quum susceptã vitæ rationem deseruisset; acer-

rimúmque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, vt se sapienter id fecisse ostenderet, à perditáque causa & flagitiis multis contaminata, meritò defecisse: haberéque se multos socios eius consilij probare vellet, non veritus est, criminari amicum, memoriaéq; ac literis prodere, quæstum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutísque Romanorum antistitum, & insectatione sæua atque iniusta bonorum: huiusc emodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solùm à veritate abhorrerent, sed etiam vitæ eius, cui adficta erant, nullo modo conuenirent. Quæ cuncta Ludouicus (vt est vir optimus, & omnis officij, quod in amicitia coli debeat, obseruantißimus) asseuerabat, refellendi eius mendacij causa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem viuum magnopere dilexerat: nec tantum hoc se ita habere testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes huius rei producebat, qui præsentes illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Iulium Contarenum fratris legati filium, qui post eius mortem & naturæ probitate, & commendatione patrui creatus est Pontifex ciuitatis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. cum hoc tanti momenti sit, ad integritatẽ Contareni ostendendam, abstergendámque maculam illi falsò aspersam, volui totam rem, vt factam eam accepi, ac pœne iisdem verbis quibus, mihi exposita est, commemorare. rebus autem gestis ab eo, dum vixit, enarratis, nunc quæ monimenta ingenij reliquerit, fructúsque otij ipsius indicabo. prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinã hominis, testimonium de ea re grauißimi & erudißimi viri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit: simúlque non sinet quempiã dubitare, quomodo ille, in vita plerũq; occupata, tot támque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiã posteris prosint, perpetuóque testentur, qualis ille, quantúsque vir fuerit. Ludouicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononienti gymnasio, summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit. mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimísque animi dotibus, ac maximis virtutibus vna cum eo extinctis, inquit doloris plenus (nam virum cum valde dilexerat; in familiaritatémque se eius insinuarat illo tempore, quo legati nomine vrbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo iure facere posse, nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror, adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognoui in philosophiæ studiis meritò laudatos, qui sanè non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum, & iudicij firmitate: ipsúmque vere philosophi grauißimo nomine dignũ fuisse iudico. Certe cum ego de aliqua re, propria eius studij, cum eo disserebam, videbar mihi præ illo minutus quidã philosophus esse, vel potius nouus quispiã auditor, & plane rudis eius artis quam profitetur. quare ad ipsum sæpe me conferebam, vbi locus aliquis obscurior mihi negotium facesseret: in qua quæstione quum paulo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, euolutis pluribus voluminibus, præterito die consumpsissem: ille verò, vt existimari potest, spatio multorum annorum, nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte & exquisite nodos illos dissoluebat, vt videretur diu multúmque non multo antea de ea cogitasse. quare (inquit) sæpe ego pœnè stupidus euasi; mihíque potius cum cœlesti aliqua natura,

quàm cum mortali homine visus sum loqui: idque nunc, quia res ita se habet, verúmque id prorsus est, prædico, nulla alia causa impulsus: quis enim non videt assentationi nunc locum non esse, quæ præterea à persona, quam sustineo, longe semper abesse debet? hæc asseueranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quā qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt: quæ sanè vt ordine à me tradantur, hæc sunt: Edidit igitur iuuenis adhuc (x x x enim tertiū ætatis tūc annum agebat) librum contra iudicium Petri Mātuani doctoris sui. Nec tamen ea de causa minus pius, quamuis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni sermone suo affirmare solitus erat, ex opinione, sententiáque Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales. Quum contra ipse sedulò aduersus eum disputans, citatus multis locis, & tanquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse: viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse. cuius opinionis antea Plato, vnde didicerat, sine vlla dubitatione fuerat. argumenta autem illa firma ad probandum & grauia fuisse, opúsque totum valde elaboratum, perspicitur: quia acutissimus ille Physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & vberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persequuti sunt, additque videri prorsus eum diuina opera & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de elementis libros quinque, in quibus viam omnem, rationēmque Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Matthæum Dandalum sororis suæ virum: cuius hic supra mentio cum magnis verísque ipsius laudibus facta est. addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros septē, quos dicauit Paulo Iustiniano, nobilissimo & clarissimo suo ciui qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum, vt facilius diuinas contemplaretur, Deóque ipsi toto animo seruiret, in Hetruscos montes, cœtúmque Camaldulensiū se contulerat. Hi libri ei qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, & quanta prudentia in rebus grauioribus tractandis. sed idem etiam (vt melius adhuc intelligatur factum illum natura & studio fuisse ad personam eam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pōtifex, multúmque semper omni in re prouidens, imposuit) iuuenis adhuc, vitámque colens solutam ac nullis sacris astrictam, occasionem hanc eius rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officiis eorum sacerdotum: finxítque ita, atque informauit talem virum, quales si forent quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus: quis enim non fateatur pias in primis castásque fuisse cogitationes ipsius, totáque mente ac studio solidum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat, nec vnquam cogitarat, præcepta illa sibi vtilia aliquando futura? præterea quum orta quæstio esset in Senatu de Pontificis Max. potestate, diuinitus ne illa stabilita foret, an humanis consiliis regeretur: quumque multum de ea re illic in vtranque partem disputatum esset, domum reuersus, vt quid ipse de eo sentiret, ostenderet, omnique errore ciues suos liberaret, spatio vnius noctis libellum confecit, qui non excusus in manibus versatur. sed vt iisdem etiam in suo propriòque ipsorum munere prodesset: effigiémque eius Reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de ma-

gistratibus,rêque publica Venetorum,qui itidem diuulgati sunt.postquam vero in amplissimorum antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ variis temporibus ob emendandum statum Christianæ Reipublicæ coactæ sunt,in breue quoddam corpus grauissimas quasque ipsarum collegit: seruato temporum ordine,materiáque omni,quam persequutæ, sunt,demõstrata.vtile vero mirifice esse potuit volumen illud ei synodo,de qua tunc summis contentionibus agebatur: quáque Paulus III aduersariis,reconciliandorum animorum gratia, proponebat; multúmque opis afferre illis omnibus,qui in eo certamine versari deberent, misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum,cuius maxime intererat,quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat.absoluto autem illo, par huic opus, & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quatuor libros de ritibus cerimoniísque nostræ religionis,persuasioníSque Christianæ,quæ Sacramenta appellant:quibus libris complexus est materiam illam omnem,&,quæ radix vísque ipsarum fuisset, declarauit:quidque demum pie credi,& custodiri de illis deberet, veris rationibus argumentísque satis firmis confirmauit: nam ipsum argumento hoc sumpto, si quòd pollicitus erat,præstare voluisset,debuisse omnem quæstionem, de qua nunc tot tantæque lites & concertationes inter dissidentes partes Reipublicæ existunt,explicare, planum & exploratum est.quare sic quoque præclare instruxit & armauit illos, qui pro veritate cominus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus.vt autem libellũ aliũ admodũ vtilem prauis opinionibus ex animis hominum euellendis conficeret,occasionem hanc habuit.factum est,quum ille Bononiam legati nomine obtineret, vt vir prudens salutísque gregis illius, qui fidei ipsius potestatíque commissus foret, vt pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens, rationémque accipere cupiens, qua saluum ipsum incolumémque redderet, quum grauiter ægrotare non paruam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilémque ciuitatem regeret,vt ne ignominia illa notaretur,& tamen remedium cito adhiberet,ne magis malum serperet.consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo reuoluens, vt erat summus & accuratus medicus huius pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam.confecit tanquam institutionem quandam breuem Christiani hominis,collegitque quæ magis mordere animum debent, probra omnia, & ita vt aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti:illum autem commentariolum κατήχησιν appellauit, qui sane non vni illi ciuitati sanandæ factus videretur,sed Christianis omnibus in officio retinendis,& ab illa contagione liberandis. Eum vero grauis ille vir ad suos comportauit, diuulgatúmque studio quodam & arte effecit, vt vulgo reciperetur,cunctique se viæ illi tenendæ, legibúsque seruandis astringerent: statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi ac desperati forent: posteáque & ipse formis excussus est. Quum autem, vt gesta tunc res est, temporique illi aptum fuit,nomẽ & ciuitatis & præfecti ipsius in sacris rebus curandis cælauerim,illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci possit, deberi puto personam etiam à me indicari. Moronus enim Mutinensium Episcopus is fuit,qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerandis, præclarásque alias animi dotes,auctus dignitate est à Pontifice maximo: cuius amplissimi sacerdotij

cerdotij insigne Bononiæ manibus suis legatus capiti ipsius imposuit. Illustrauit etiam scholiis quibusdam suis Contarenus multos obscuros locos in Epistolis diui Pauli, quum ipsas accurate legeret. quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppreßit. Sed etiam Epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum præceptorum plenas, vt libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorũ nactus, præcipue autem studiis amicorũ, variisque eorum temporibus seruiẽs, in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magníque semper momenti habita ad vitam bene beatéque degendam: qua traditur liberam esse potestatem nostram, omníque nexu causarum ac neceßitate solutam, Veteres illi περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν *ipsam vocabant: & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt. eum vero librum misit ad victoriam Columnam, fœminam lectißimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilémque ingenij laudem in condendo carmine maximo quoque honore digna est. sed etiam, vt sorori suæ, quæ se in castißimum cœtum mulierum Muranarum coniecerat, morem gereret; animúmque ipsius suauißimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicauerat, interpretatus est, duos Hebræorum illorum cantus Italico nostræ ætatis sermone: cum enim ille doctrina ingenióque suo prodesse quoque alienis studeret; non visus sibi est posse suis vllo modo deesse. Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus vt vtilitatibus fratrum suorum seruiret, qui crebrò, mercaturis faciendis operam dãtes, nauigabant; confecit libellum de æstu maris, & quam causam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstrauit: qui tamen liber amico ipsius commodatus, magno adhibito studio recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quæ plurima sunt enumerem: in quibus tamen appareret specimen illius doctrinæ ac iudicij, finem faciam. possum enim vere adfirmare, quodcunque temporis vacuum à negotiis nanciscebatur, in his rebus ipsum consumere solitum: omnesque vigilias suas eum consuesse temporibus amicorum necessariorúmque suorum consecrare: neq; enim ostentationis & gloriæ causa huiuscemodi scriptiones suscipiebat, in hisque se dies atque noctes macerabat: quamuis iustus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur: sed, vt dixi, voluntati amicorum, commodisque indulgens, siue studiis suis, memoriæque seruiens, à scribendo nunquam cessabat.*

DE ELEMENTIS.

LIBER PRIMVS.

A NEMO ẽſt hominum, Matthæe Dandule, ingenij à deo tardi, ac ferè ſtupidi, qui nõ ſingularem quandã voluptatem capiat ex rerũ naturę cõtemplatione, cuius vel ſpecies ipſa oculis obiecta ſui ſplẽdore ac pulchritudine ſummopere nos delectare cõſueuerit. Quo effectum eſt, vt plurimi excellẽtiori animo, ſublimiorique ingenio præditi, quibus fortuna huiuſmodi ociũ nõ inuidit, omnibus aliis voluptatibus ſpretis, omiſſa etiam cura rei familiaris, ac pene ſui ipſorũ obliti, ſe totos dederint huic philoſophiæ parti, in qua tradũtur à ſapientibus viris in lucem proditę rerũ
B natura conſtantium cauſæ, ac in huiuſmodi ſtudijs omnem ætatẽ conſumpſerint: in quibus cum ego adoleſcentiæ ac iuuentutis annos impenderim, poſtquam ad rempubli. acceſsi, nulla ex re maiorẽ ſoleo capere voluptatem, magiſque mederi moleſtijs, quibus plerũque afficior in muneribus publicis obeundis, quàm ſi quando per ſucciſiuas horas antiqua hæc mea ſtudia repeto. Tũc etenim mihi videor fœlices horas agere, tũc immortalium deorum vitam æmulari. Neque interdum hoc tãtum me iuuat, ſi ſumpſero in manus monimenta ſummorum virorum, commentáque eorum excellentiſſima memoria repetiero: verum ſi quidpiam maioris otij mihi contigerit conſueui non ſolum illa iucũdiſſime meditari, ſed etiam interdum literis mandare, ſi qua à nobis in eis meditandis inuenta ſunt, ſimúlque com-
C mentis priſcorum philoſophorum obſcurioribus lucẽ ac ſplendorem quẽdã ſcriptis noſtris adferre, ac ſparſa colligere in vnum: hac etenim ratione, noſtra opera, quod præſtantiſſimos authores diligenter feciſſe cõſtat, philoſophiæ myſteria magis obuia fiunt his, quos nimius labor & longior deterret ab excellentium alioqui monimentorum lectione. Quamobrem decreui mi Matthæe ne ab inſtituto meo recederem, nunc cum aliquot horas vacem à negocijs reipublicæ ſingulis quibúſque diebus, omne illud tempus impendere in conſcribenda ea philoſophię naturalis parte, quę verſatur circa elementa, ex quibus mundus hic conſtat, eorúmque mixtionẽ: ex qua tam magnam rerum varietatem cernimus effectam eſſe: ac demum de iis agere, quæ mixtionem elementorum plerunque conſequuntur, vt tã-

dem oratio nostra consistat citra formas metallorum & lapidum, ac similares partes corporum viuentium, quæ propinquissimæ sunt mixtioni elementorum: quæ physicæ philosophiæ pars etsi cõtinet principia & radices totius scientiæ, quæ circa species & naturas proprias mixtorum omniũ versatur, maximéque facit ad omnem medicæ disciplinæ notionem, parum culta fere ab omnibus est, qui physicen profitentur, quod sæpe mecum es questus. Hæc pars igitur si nostra opera in vnum colligatur, dilucidéque tractetur, arbitror non incassum has nobis horas abituras, neque operis huiusce nostri pœnitere nos posse. Verũ vt omissa longiori præfatione ad rem deueniam, illud tantum lectorem admonitum esse volo, nos huic opusculo nullum eloquentiæ fucum aut verborum ornatum esse adhibituros, sed satis nos facturos putare, si res alioqui difficiles atque obscuræ suapte natura tractentur à nobis ea dicendi forma, eóque orationis genere, vt intelligi dilucidè queant. Vt autem in hoc à nobis opere instituto progrediamur ea ratione & via, quæ scientiæ cuiuis tradendæ maximè conuenire solet, incipiemus ab expositione definitionis elementi. Omnis namque cuiusque rei doctrina primum tradere debet quidnam illud sit, de quo ipsi est agẽdum: ac deinde proprias subiecti affectiones, partes demum ac proprietates partiũ, vt Aristoteles dicit in posterioribus. Elemẽtum verò id esse, ex quo fiat aliquid, cui insit, & sit indiuisibile secundum speciem, Aristoteles idem auctor est in quinto libro Primæ philosophiæ. Namque si ex eo aliquid non fiat, nullius vtique rei elementum esse poterit. Omne etenim elementum pertinet ad genus causæ materialis, materia verò omnis inest in re cuius est materia. Nam id ex quo fit aliquid cum tamen rei effectæ non insit, sed deperit, habet rationem & modum priuationis, non autem materiæ, & ad priuationem pertinet, quam distingui definitione & natura à materia, in primo physicorum euidentibus rationibus probatũ est. Simúlque eo in loco edocemur materiam à priuatione differre, quòd materia remanet post rem factam, priuatio verò minime. Inest ergo elementum, quid ad genus materiæ pertinet, in ea re cuius est elementum. Verum quoniam materia prima, quæ nullam suapte natura formam propriam habet, elementum dici non consueuit (omne enim elemẽtum aliquid actu est) neque etiam materiæ secundæ illæ, quæ in priora corpora resoluuntur, & ex prioribus corporibus constituta sunt, elementa iure dici queunt, sed tantum prima corpora, ex quibus aliqua constant, hoc vendicare sibi videntur, vt elementa sint: idcirco additum est, in ea, quam attulimus, elementi definitione, quod est indiuisibile secundum speciem. Materia prima etenim, quæ non habet speciem vllam, dici non potest indiuisibilis secundum speciẽ, neque etiam aliæ materiæ posteriores post prima corpora indiuisibiles sunt secundum speciem, cum in priora corpora resolui queant. Eadem ratione nullum corpus dissimilarium partium poterit dici elemẽtum, quoniam eo priores sunt partes illæ similares, ex quibus est constitutũ: quo fit vt non sit indiuisibile secundum speciẽ. Cõsimili prorsus ratione orationis, quę voce pronuntiatur ele-

E F G H

A menta sunt literæ. Ex literis nanque fit oratio, quæ in ea insunt, speciémque aliquam secundum se habent literæ omnes, neque in priores voces resoluuntur. Dictiones verò ac syllabæ, quamuis ex eis etiam oratio constituta sit, ac in oratione insint, elementa tamen dici minime possunt, quia in literas priores resoluuntur. Verum quoniam elementa corpora quædam sunt prima, ex quibus aliud quidpiam corpus constituitur, constitui verò quidpiam ex alijs potest vel nullo modo immutatis, aut alteratis inuicem ac permutatis: idcirco vt dilucidior sit tractatio nostra, ac ordine apto procedat, priora elementa appellabimus elemēta compositionis, sicut lateres domus, aut grana acerui. Alia dicemus elementa mixtionis, vt in oxymelle acetum B & mel. Ex his, quæ à nobis dicta sunt, cuiuis compertum esse potest, elementa simplicia corpora esse. Sed quoniam eo tantum modo simplicia sunt elementa, quòd non sunt mixta ex prioribus corporibus, non tamen simplicia sunt eâ ratione, vt non composita sint ex materia & forma, queâdmodum infrà euidentissima ratione probabimus. Antiquorũ philosophorum multi, quibus nondum erat comperta huiusmodi compositio ex actu scilicet & materia, cum perspicerent ea, quæ appellare cōsueuimus elemēta, non omnino simplicia esse, existimauere illa esse composita ex prioribus quibusdam corporibus. Plato verò in Timæo (si ea quæ in eo opere literis mādauit sunt potius ad eius dogmata referenda, quàm ad Pythagoricorum disciplinam) putauit elementa hæc esse composita ex superficiebus. Quam eius vi C ri sententiam Aristoteles multis in locis confutare conatur. Anaxagoras (vt ab eo ordiamur) cum existimasset corpora similarium partiũ esse primam omnium rerum materiam, videretque ex his corporibus, quę nos elementa vocare consueuimus omnia generari, existimauit in hisce elementis præcipuè esse omnium similares partes, & quasi rerum omniũ semina, ex quibus itidem omnes res generari possent & oriri. Qua de re minimè omnium huiusmodi corpora, ignis scilicet, aer, aqua, & terra appellationem elementi mereri possent: si ea, quam supra attulimus, est elementi natura ac definitio. Verùm Anaxagorę sententia certissimis argumentis in primo physicorum ab Aristotele confutata fuit: ideo ne ineptus iure haberi queam, nihil mihi amplius dicēdum esse duxi de huius philosophi dogmate. Democritus ve- D rò quem sequutus est Epicurus, dixit omnium rerum materiā esse corpora indiuisibilia, quę Atoma appellauit, figuris distincta inuicem. Ex his atomis constituta esse voluit elemēta hęc omnia: ex quibus sequitur, vt etiam sententia Democriti corpora hæc, quæ diximus, ex quibus hic mundus constat vere elementa dici non possint: quoniā constant ex corporibus prioribus, quibus proculdubio conuenit definitio elementi superius à nobis exposita. Democriti hæc positio ab Aristotele multis rationibus euidentibúsque argumentis confutata in tertio libro de Cęlo, vt alios locos omittam, tandem loco cedere coacta est. Nobis ergo erit etiam abstinendum ab huius philosophi dogmate confutando, ne videamur officere velle Aristotelis gloriæ, si noua argumenta excogitare forte vellemus, aut lectorem

tædio afficere & acta agere, si repeteremus hoc in loco Aristotelis argumenta contra Democritum. Platonis vero sententia in Timęo, siue ea Platonis sit, siue Pythagoricorum, ea est, vt velit prima principia constituẽtia elementa esse, duo genera triangulorum, isoscelem scilicet triangulũ, & scalenũ. Nam cum censerent Pythagorici corpora ex superficiebus constituta esse, prima corpora vtique ex primis cõstare superficiebus censebãt necessario sequi. Primę verò superficies seu figurę planę species sunt trianguli: prætereo circulũ, qui rectis corporibus cuiusmodi sunt elementa, accõmodari non potest. Elementa ergo constituta esse ex triãgulis necessario sequi putabant. At in triangulorũ speciebus eas rebantur esse priores, quæ angulũ rectum haberent: rectus namque angulus natura prior est acuto, & obtuso angulo, vt ex eorũ definitione liquidò patet. Nec non etiam, quoniam rectus vnius naturã refert, cum variari non queat, sed semper sibi sit par, omnésque recti anguli inter se ęquales sint. At acutus obtusúsque angulus magis ac magis, minúsque etiã ac minus acutus obtusúsque fieri potest. Neque sibi sunt pares obtusi omnes acutíque anguli. Quamobrem præcipuè elegit Plato triangulos rectangulos, Isoscelẽ scilicet, & scalenũ, prętcrito æquilatero, in quo nullus rectus angulus esse potest. Verùm quoniã isosceles, qui rectangulus est, vnius tãtum est modi (nam rectũ vnum angulũ haber, duos verò semirectos, neque vnquã ab eo mẽsu deduci possunt isoscelis anguli) ideo nihil amplius fuit in isoscele quærẽdũ. At scalenus etiam si semper angulum vnum rectũ haberet, quod tamen minime perpetuũ est, infinitis vtique modis duos, qui supersunt, varios ac diuersos habere potest. Idcirco cõstituenda fuit certa scaleni ratio ac species, quę elementis constituendis accommodanda esset. Sed cum proportio anguli recti ad semirectum alterutrum in isoscele triãgulo sit proportio prima in numeris dupla inquam, quę scilicet est duorum ad vnum; neque hæc proportio in scaleno triangulo inueniri queat, quamuis rectum vnum angulum habeat: duo etenim qui supersunt, inęquales inter se sunt. Ideo post isoscelẽ, in quo est dupla proportio, duorum inquam ad vnum; præcipuam habuit Plato eam scaleni speciẽ, in qua angulus vnus esset rectus; inter omnes autem angulos esset proportio, quæ in numeris sequitur proportionẽ duplam, eam scilicet, quę est triũ, duorum, ac vnius inter se; in qua duorum ad vnum proportio dupla est, at trium ad duo, sesqui altera: trium autem ad vnum tripla. Elegit igitur Plato illud scaleni genus, quod rectum vnum angulum haberet, eámque inter latera proportionem, vt maximum latus sit in potentia ad proximum, in proportione sesqui altera; ad tertium verò omnium minimum latus, medium sit in potẽtia in proportione dupla. Et (vt more Ptolemęi loquamur, & à lateribus veniamus ad angulos eos descriptos in circulo; quibus ea latera cõtraposita sunt, à quibus sumitur laterum potentia,) erit in hoc scaleni genere, quod selegimus, vnus angulus rectus, centum scilicet & octoginta graduum: alter verò huic proximus continebit duas tertias partes recti anguli ac propterea erit centum & viginti graduũ: tertius autem angulus, qui reliquus

A quus est, necesse est vt tertiæ partis vnius recti sit, quæ superest ad perficiẽdos duos angulos rectos: quibus sunt æquales tres anguli cuiuscũque triãguli; quo fit vt tertius hic angulus sit graduum sexaginta. Erũt ergo in hisce gradibus & angulis eæ proportiones, quas diximus, sesquialtera scilicet, triũ videlicet ad duo, inter centum & octoginta, & centum & viginti. Dupla verò, duorum inquam ad vnum, inter cẽtum & viginti, & sexaginta. Atque tripla, trium inquam ad vnum, inter centum & octoginta, & sexaginta. Ex quibus efficitur vt eadem etiam sit potentia laterum, quæ opponuntur angulis illis. Ab angulis nanque hæc sumitur potentia laterum illis oppositorum. Hanc rationem, vt arbitror, Plato in Timæo innuit, quamuis ipsam
B subticuerit, maiorísque negotij esse dixerit, quàm vt ibi explicari potuerit; cui s. Deus elegerit illud scaleni genus; quod postea diuersa quadam ratione exponit. Inquit enim in eo scaleno vnum latus esse in potentia triplum ad minus. Et aliquanto infrà inquit, in eo hypotenusam esse lõgitudine duplam ad minorem lineam. Hoc autem est in eo scaleni genere, cuius meminimus, in quo ordine quodam est proportio trium, duorum & vnius. Nam hypotenusa est verbi gratia sex cubitorum, minima linea trium erit, vt ostẽdam. Quadratum hypotenusæ erit triginta sex. minoris verò lineæ quadratum erit nouem: quæ si demantur à triginta sex, relinquẽtur viginti septem, quod erit quadratum tertiæ lineæ; quæ simul cum minori continet angulum rectum: viginti septem verò sunt tripla ad nouem. Hoc patet, quoniã
C in triangulo rectangulo quadratum hypotenusæ est æquale duobus quadratis simul sumptis duarum linearum continentium angulum rectum. Quod autem hypotenusa sit dupla longitudine minoris lineæ, ostenditur: nam si scaleno circunscribatur circulus, vtique hypotenusa erit diameter, centum inquam & triginta graduum: minor linea quæ est chorda sexaginta graduum, est latus hexagoni descripti in eodem circulo. Erit igitur semidiameter sexaginta scilicet graduum; vt ostẽsum est in Geometria. Erit igitur hypotenusa dupla lõgitudine minoris lineæ. Huius generis ergo si sex trianguli scaleni æquales inter se in vnum coniungantur ita, quòd anguli qui sunt centum & viginti graduum, in eodem puncto velut centro conueniant, ex duobus verò angulis sexaginta graduum inuicem compactis
D efficiatur vnus angulus centum & viginti, ac recti duo in medio laterum coniuncti ex duobus lateribus scalenorum, vnum tantum efficiant latus. ex sex scalenis hoc modo coniunctis efficietur triangulus vnus æquilaterus. Hæ igitur duæ triangulorum species, æquilaterus scilicet, qui ex sex scalenis constitutus est, & isosceles rectangulus (alij etenim modi isoscelis indefiniti sunt & natura posteriores rectangulo) omnium figurarum rectilinearum videntur primi & perfectissimi. Quamobrem Plato seu Pythagorici posuerunt duos hos triangulorum modos principia esse quatuor elementorum, ex quibus mundus hic constat, hoc inquam pacto: nam quatuor trianguli isosceles si in vnum compingantur, ita quòd recti anguli in centro coëant, vtique quadratum efficient, vt quiuis per se facilè intelligere potest: sex ve-

rò quadrata corpus cubum efficiunt, nulláque alia figura ſolida ex quadra- E
ris cōponi poteſt. Corpus autem cubicum Plato terræ attribuit, vtpote quæ ſtabilis ſit, neque ob ſuum pondus facilè dimoueri poſſit. Neque præterea ex iſoſcele triangulo, ſeu ex quadratis ſuperficiebus aliud corpus effici poteſt præter cubicum. Ar rrianguli æquilateri, qui modus reliquus eſt, & tres in vnum compacti ſolidum angulum efficiunt: quibus ſi quartus addatur, pyramis oritur æquilatera, quæ cum acutiſſima omnium figurarum ſolidarum ſit, igni adſcribebatur à Platone. Item quatuor trianguli coniuncti, inuicémque complicati conſtituunt angulum ſolidum; quorum octo efficiunt figuram ſolidam octahedram, ſeu octo baſium: hâc Plato aëri adſcripſit. Demum quinque trianguli æquilateri inuicem annecti queunt, con- F
ſtituúntque ſolidum angulum: ex quibus ſi compleatur corpus vt Stereometræ oſtēdunt, efficitur corpus viginti baſium. hoc aquæ Plato impoſuit, vtpote quæ ſit aëre craſſior. Ex pluribus autem triangulis, quàm quinque in vnum compactis effici angulus ſolidus præterea nequit. Ideóque dicebat nullum aliud corpus ſimplex inueniri, præter ea quatuor, quæ ſenſibus etiam expoſita ſunt noſtris. Sed quoniam præter has quatuor ſolidas figuras regulares, quinta etiam conſtitui poteſt ex pentagonis, quorum tria in vnum compacta angulum ſolidum faciunt, ſicque duodecim figuram cōplent duodecim baſium, vt omnino corpora, quæ natura conſtant, reſponderent mathematicis, quæ Pythagorici principia eſſe naturalium cenſebant, vniuerſo hanc duodecim baſium figuram adſcripſere. Ex quo facilè coniici G
poteſt, hâc Pythagoricorum fuiſſe ſententiam, non Platonis: quoniam Plato in eodem opere attribuit vniuerſo ſeu cœlo figuram circularem & ſphæricam: cum de conſtitutione animæ vniuerſi verba facit. At quoniam principia trium elementorum, ignis ſcilicet, aquæ, & aëris ſunt trianguli ſcaleni, terræ verò iſoſceles ſeu æquicrures trianguli: idcirco ſequitur quòd tria priora elementa inuicem tranſmutari queunt; terra verò, quæ ex eiſdē principis non conſtat, minimè poſſit in alia elementa tranſmutari: quod etiam Ariſtoteles in hac poſitione reprehendit. Hæc de elementis Platonis ſeu Pythagoricorum ſententia, quam latius explicari operæ precium eſſe duximus, quoniā in Timæo paucis obſcuréque traditur, ab Ariſtotele verò vix tangitur; euidentiſſimis argumentis refelli poteſt. Nam præter quàm quòd H
natura conſtantium corporū mathematica principia facit, primis ſcientiarum mathematicarum principiis contradicit. Nam ſuppoſitio eſt in Geometria, lineam diuidi in infinitum, ac propterea non conſtitui ex punctis: item ſupetficiem diuidi in infinitum, corpora quoque pari ratione ſemper diuidi, atque diuiſiones nullibi ſiſtere. Quamobrem ſequitur neque ſuperficiem conſtare ex lineis, neque corpora confici atque compingi ex planis figuris, quæ ſunt in ſuperficie, eámque ambiunt. Præterea nutritio, auctio, generatio, mixtorum corporum præcipuè fieri ſolet ex terta, quam propterea matrem omnium appellauere priſci omnes; non ergo terræ conuenit in alia minime mutabilem eſſe. Ad hæc commentitium ac figmentum

procul-

A proculdubio videtur, figuram duodecim basium attribuere vniuerso, quòd sphęricum esse ostenditur certissimis rationibus. Amplius tum hæc Pythagoricorum sententia, tum Democriti positio de atomis, vnica ratione euidenter refellitur: Ea, quæ pati & immutari nequeūt à sui natura, sunt elementa compositionis tantum, nequeunt tamen esse elementa mixtionis; neque ex illis quidpiam constitui potest, quod sit aliud pręter ea, aliámque ab illis naturam, & qualitatem habeat; quę actu non sit in elementis componentibus: vt ratione & inductione cuius compertum esse potest. Si ergo atomi híque trianguli Pythagorici sunt immutabiles, neque aliquid pati possunt; vtique mixtio vlla fieri nequit: mixtúmque nullum erit: sed tantum compo

B sitio quędam & congeries atomorum corporum seu triangulorum. Nam illud, cuius quęcunque pars est à quauis passione immunis, vtique totū quoque omnis est passionis expers. Verùm & ab Aristotele in tertio de cœlo, & à Galeno in libro de elementis multis rationibus horum sententię sunt confutatę: ideo nobis hęc dixisse sufficiat. Igitur quoniam elementa neque constant ex atomis, neque ex triangulis, id nobis discutiēdum restat, an sint omnino incomposita, an potius aliquam habeant compositionem. Aliquibus videri posset quoniam hęc prima sunt corpora, aliorúmque omnium elementa, ac propterea in priora quæpiam corpora resolui nequeunt, ea vtique incomposita esse. Attamen quemadmodum non grauatè concedēdum est, prima hæc elementa non esse composita compositione mixtionis, quia sim-

C plicia sunt ac immixta; neque etiam ea compositione, qua cōfecta sunt corpora dissimilarium partium; ita fatendum est ea composita esse ex materia & forma substantiali, per quam sunt, & à qua nomen habent & definitionē, necnon etiam quam sequuntur qualitates vnicuique illorum propriæ. Nec tamen propterea verendum est, ne potius materia & forma sint elementa, quàm hæc, quæ ex his constituta sunt, corpora: quoniam neque materia corpus est, neque speciem habet; neque forma corpus est, neque speciem habet per se. Horum igitur vtrunque principium est elementorum simpliciū, non autem elementum. Nec difficile est ratione probare corpora prima, simplicia elementa inquam, ex forma & materia constare. Nam omne, quod est actu, vel est actus per se existens, vel habet actum, per quem existit: nullum

D autem corpus esse potest actus per se existens: nam actus per se existens est forma abstracta & separata à materia: necesse est ergo vt elementa, quæ sunt corpora per se existentia, habeant actum, per quem sint. Erunt ergo composita ex materia & actu seu forma substantiali, per quam sunt. Huic addamus quòd elementa sunt corpora composita, non tamen immortalia, quæ. non sint obnoxia generationi & corruptioni; sed generari & corrumpi queant. Hoc etiam ratione probatur. Nam elementa secūdum naturam mouentur motu recto, recti verò motus inuicem contrarij sunt: erunt ergo elementa inter se contraria: at substantia omnis habens contrarium, corruptibilis est: erunt igitur elementa corruptibilia corpora. Neque tamen propterea quispiam suspicetur poni à nobis substantiæ aliquid cōtrarium esse per se & se-

cundum ſubſtantiam. Verùm hæc elementorum contrarietas eſt in qualita- E
tibus eorum propriis, ſine quibus eſſe non poſſunt. Præterea, ſi elementa eſ-
ſent incorruptibilia, vtique ex his mixtum corpus fieri non poſſet, quod a-
liam quandam naturã haberet, præter eas, quæ actu ſunt in elementis. Quã-
obrẽ proculdubio in eas reciderem⁹ anguſtias, à quibus ſeſe explicare non
poſſe Democritum & Pythagoricos ſuprà oſtendimus: qui conſtituunt ele
menta ex atomis & triangulis immutabilibus. Sequitur ergo ex his, quòd e-
lementa viciſſim inter ſe generantur & corrumpuntur. Materiam ergo pri-
mam communem inter ſe habent atque eandem: differunt autem forma &
ſpecie: nec non etiam qualitatibus illis quæ ſunt diſpoſitiones propriæ ac fe-
rè veluti proprietates elementorum cuiuſque. Verùm quoniam elementa F
mixtorum omnium corporum materia ſunt; neceſſe eſt vt ſubſtantialiũ for
marum omnium elementares formæ imperfectiſſimæ ſint, ac maximè pro-
pinquæ naturæ materiæ & accidentium. Hæc de elementis in vniuerſum di
cta ſint ſatis. Cæterùm quoniam elementa hæc, de quibus tractare inſti-
tuimus, & elementa ſunt vniuerſi; quod ex ipſis conſtat: & etiam elementa
ſunt mixtorum corporum, vtraque ratione de his à nobis agẽdum eſt. Prius
autem tractabimus de elementis, tanquam de partibus, ex quibus conſtitu-
tum eſt vniuerſum; deinde perſcrutabimur omnia ea, quæ pertinent ad ele-
menta ea ratione, qua ſunt materia mixtorum corporum, tractaturi demum
de iis, quæ mixtiones elementorum conſequuntur; vt tamen ſiſtamus citra
formas & naturas proprias metallorum, & lapidum, ac etiam ſimilarium G
omnium partium; ex quibus cõſtant animata corpora. Sed antequam quid-
piam aliud dicam; illud nobis ſumẽdum eſt ex prima philoſophia, atque ex
prioribus tractatibus ſcientiæ naturalis: Inferiora hæc elementa, vniuerſúm-
que hunc inferiorem mundum ob imperfectionem, quam habet, (plurimũ
nanque diſtat à primo principio) eſſe omni mutatione obnoxium, multúm-
que multitudinis ac inordinationis in ſe habere; quia plurimum recedit ab
vno: quod eſt ſtatus omnis ac ordinis principium atque origo. Quo fit vt
multa contingant in elementis à caſu, & præter ordinem naturalium agen-
tium, quæ non poſſunt verè referri ad aliam cauſam, præterquam ad priua-
tionem & non ens: in quo eſt abyſſus illa multitudinis & inordinationis, vt
in compendio primæ philoſophiæ, quod ſcripſimus, ſatis luculenter à nobis H
eſt expoſitum è ſententia Platonis in ſophiſta. Nullus ergo mirari debet ſi
in plurimis elementorum mixtionibus, quas natura inchoat, non tamen ab-
ſoluit; quin diuerſa alia via, vel rurſus diſſoluuntur, vel in monſtra quædam
deſinunt, aut in alias mixtiones recedunt longè diuerſas à prioribus. Vtendũ
nobis eſt hac cauſa, priuationis inquam ſeu imperfectionis & non entis, à
qua eſt omne ens per accidens, omníſque fortuna & caſus: quam diuinato-
res ignorantes putant ſe ex cœleſti corpore poſſe adferre omnium effectuũ,
qui hic producuntur, cauſas & rationes. Hanc non entis cauſam etiam Ari-
ſtoteles in primo phyſicorum libro dicit eſſe rerum natura conſtantiũ cau-
ſam, quæ generationi & corruptioni ſunt obnoxia, per accidens tamen: licet

A à posterioribus Peripateticis in reddendis causis effectuum, qui fiunt interdum ob hanc causam, omnino fuerit omissa. Vnde etiam nonnulli eorum coacti sint fateri, omnia euenire ex necessitate propter cœlestes ac superiores causas necessarias. Inde nata est Astrologia hæc diuinatrix, cæteręque huiusmodi inanes artes. Alterum quod velim lectores attentè animaduertere, id est, quod Aristoteles dicit in Meteoris, hæc elementa inferiorémque mũdum sese habere veluti materiam, corpora verò cœlestia ac superiores mentes esse causam efficientem, quæ. s. imprimant motum suo lumine, & tempore illo, qui assecla est luminis, diuerso quodam à calore elementari & igneo; quem iure appellare possumus teporem æthereum. Hunc Platonici &
B antiquiores philosophi putauerunt esse corpus quoddam æthereum tenuissimum omnia penetrans: quod etiam magnum naturæ seminatium nonnulli eorum vocare consueuerunt apud Aristotelem: quoniam corpus nullum quamuis tenuissimum, quin etiam mathematicum aliud corpus penetrare potest: vtique nullum tale est corpus permeans inferiora hæc elementa: sed cœleste corpus æthereum est, ab elemẽtis separatum: cuius naturalis motus est circularis: ab hoc tamen corporę in elementa profluit lumen, motus, & hic quem diximus tepor æthereus, non corpus; sed ætherea qualitas, quæ omnia penetrat & permeat elementa. huius teporis meminit in libris de generatione animalium, quem dicit ibidem non esse calorem ignis, sed proportionatum elemento stellarum. Cum ergo elementa sint materia, quæ for-
C matur à corporibus cœlestibus, eorúmque mentibus, nulli est ambigẽdum, quin multa fiant in elementis, quorum causam referre non possumus in naturas formásue elementorum proprias: sed referatur omnis eorum causa necesse est in cœlestia corpora; quorum vim & actionem elementa recipiũt, hancque eis legem optimus naturæ institutor imposuit, vt cœlis pareant, ac eorum veluti dicto inseruiant. Hæc rectè animaduersa fuisse operæprecium est, antequam ad tractationem de elementis deueniremus. In qua is à nobis ordo seruabitur, vt prius de eis agamus, quatenus sunt elementa vniuersi; ex quibus mundus hic inferior constet: postmodum de mixtionibus eorũque naturis dicendum erit, prout scilicet elementa mixtionis sunt. Nullúsque mirari debet, si ea diximus esse vniuersi elementa; quoniam mundum
D componunt & constituunt, nulla tamen sui mixtione. Nam pari ratione dicimus literas esse vocum elementa, quia voces cõponunt, nulla tamen mixtione, sed tantum compositione quadam non dissimili; quin potius eadem propemodum ratione Aristoteles vsus in primo Meteororum appellauit corpus cœleste elementum: inquit enim, lato primo elemento circulariter, quod propinquum est inferioris mundi motu disgregatum accenditur. Elementa igitur hæc vniuersi sunt, quoniam componunt & constituunt vniuersum: verùm hoc tantum modo vniuersum componũt; quoniam in propriis locis natura sui quiescunt, & ad locos illos natura etiam mouentur. sic partes animalis constituunt animal: quoniam quæque in suis collocatæ sunt locis, à quibus si recesserint vspiam, confestim animal ægrè se habet, dolo-

rémque sentit: qui sedatur cum rursus fuerint restitutæ positioni illi, quæ na- E
turæ earum conueniat. Ex hic illud perspicuum est tractatui, qui est de elementis prout vniuersum constituunt, maximè conuenire, vt primum paucis ea percurramus, quæ spectant ad motum & quietem elementorum: ex quibus inuestigabimus an ex motu quieteque elementorum, eorum numerus à nobis inueniri queat, qui præcipuè accommodandus sit ad congruam vniuersi cõstitutionem. tum demum paucis perstringemus ea ferè omnia, quæ singulis eorum conueniunt, prout sunt partes vniuersi: quod congressu suo constituunt. Elementa simplicia corpora esse supra satis perspicuè, vt reor, ostensum est: corpori autem simplici secundum naturam conuenit motus simplex. Genera verò simplicium motuum, si Aristotelem sequimur in pri- F
mo libro de cœlo, sumuntur à generibus figurarum simplicium; quæ duo sunt, recta inquam & circularis. Sed ne ratio hæc calumniam patiatur, quod s. videamur ex principiis geometricis in philosophia naturali conclusionem quampiam demonstrare, hócque pacto de genere descẽdere ad aliud genus; addamus rationi Aristotelis id quod sensus experitur. Nam per se quiuis intueri potest obiectam oculis speciem vniuersi, ac deprehendere in cœlestibus corporibus motum circularem: in elementis verò reliquis, ac mixtis pro elementi alicuius in quouis mixto excellentia, motum rectum, vel ad superiores mundi partes cœlíque circunferẽtiam, vel ad centrum infimúmque locum vniuersi. Genera igitur simplicium motuum duo sunt: rectus. s. & circularis. Motus circularis natura conuenit corpori cœlesti, quod neque G
graue est neque leue, nullíque generationi aut passioni obnoxium absque labore vllo suapte natura perpetua circulatione circumagitur; de quo nihil à nobis dicendũ esse instituimus. Superior nanque mundus diuino illo corpore plenus est. nostrum autem institutum est agere de elementis, ex quibus constat inferior hic mundus. Motus simplex rectus, duplex est: à medio vnus, alter ad medium. Natura igitur quoduis elementũ vel mouetur ad medium; ad quod cum peruenerit, quiescit: aut contrà natura recedit à medio, ad supernásque euolat sedes. Motus huiusce recti quódnam principium sit, iure ambigere quispiam potest: an. s. elemento intrinsecum, an potius extrinsecum quodpiam. Nam in octauo lib. physicorum Aristoteles videtur connumerare elementa ac omnia grauia & leuia inter ea, quæ mouentur ab a- H
lio: ex se etenim moueri, videtur solum animalibus posse attribui, quæ etiã ex se quiescere queant. Præterea ea, quæ ex se mouentur, diuiduntur in partẽ per se mouentem, & partem per se motam; quod nec elementis, nec denique vlli corpori graui leuiue conuenire potest. Nam neque ex se quiescunt cum eis libuerit: imò mouentur motu continuo, nisi quid obstiterit, quousque peruenerint ad proprium naturalémque locum. neque diuidũtur, vt animalia, in partem per se mouentem, & partem per se motam: constant enim ex forma imperfectissima, & materia prima tantum: quæ est ens in puta potentia. Non ergo mouentur elementa ex se: qua de re efficitur, vt ab alio moueantur, nisi velis ea immobilia efficere. Contra hæc esse videntur, quoniam

elementa

A elementa mouentur motu naturali, imò motus eorum simplex est: quia forma simplex est principium motus simplicis: illud autem principium motus quod est natura, est principium eius in quo est, vt dicit Aristoteles in secundo Physicorum. Non ergo elementa videntur moueri ab extrinseco & ab alio, sed à principio quod intra ea sit. Præterea mouens proximũ, & motum sunt simul, vt ostenditur à philosopho in septimo Physicorum: cum autem grauia deorsum ferantur, & sursum leuia, nullum extrinsecum deprehendi potest, nec etiam fingi, quòd ea moueat: non ergo mouentur à principio vllo quod sit extra ipsa. Hanc quæstionem non est admodum difficile soluere, si attentè dispiciamus ea, quæ dicuntur ab Aristotele in octauo Physicorum, & in quarto libro de Cœlo. Nam illud maximè verum est: Elementa
B grauia & leuia naturali motu non moueri ab vllo, quod extra ipsa sit, quódque sit efficiens proximum illorum motus: imò mouentur à propria forma, propriáque leuitate seu grauitate, tãquam à principio proximo motus, quæ in maiori mole maior est & efficacius mouet, id est velocius. Hoc verò est adeo perspicuum, vt sensui etiam sit exploratum: quãuis nulla ratione comprobaretur. Mouentur igitur elementa à principio intrinseco: non tamẽ propterea mouentur ex se, vt animalia, sed ea de causa mouentur ab alio, quoniam proximum principium motus est inclinatio ad locum, ad quem vnaquæque res mouetur: inclinatio verò in elementis propria eorum grauitas seu leuitas est, qua deorsum sursúmue tendunt. in animalibus verò propria
C inclinatio est appetitus siue rationalis, siue sensitiuus, vt ostendit Aristoteles in tertio de anima. Appetitus autem quicunque animalis sequitur apprehensionem siue boni siue mali: at apprehensio omnis est propria & intrinseca animalis operatio, ideo animal rationale ex se mouetur, quia sibi ipsum est causa illius inclinationis, appetitus inquam quo mouetur. Sed in elementis nihil est quod queat esse causa grauitatis leuitatísue, quarum nixu mouentur: verum generans elementum tribuit ei simul cum forma inclinationem hanc, quam habet ad proprium naturalémque locum: ideo non mouentur ex se elementa vt animalia, sed ab alio, à generante inquam; à quo inest eis propria naturalísque inclinatio ad locum proprium, ad quem semper tendunt, & si à re quapiam detineantur ne eo ferantur, semper premunt, & rem
D illam vrgent, quæ obstiterit, vtpote quæ propria inclinatione semper ad proprium locum tendant. Igitur non ex se mouentur, sed à generante: habent tamen nihilominus principium proximum motus intra se, inclinationem videlicet illam, cuius nixu feruntur ad suum quæque locum. Hac de principio motus elementorum quæstione soluta, rursus alia suboritur quæstio: An scilicet grauitas hæc vel leuitas, qua elementa feruntur sursum deorsúmue veluti à principio intrinseco, sint formæ quædam, quæ sint substantiæ, quibúsque natura & species elementorum constituantur: an potius sint accidẽtia quædam, quæ formas & naturas elementorum consequantur. Nonnulli, qui Auerroi primas partes attribuũt in philosophia naturali, ex quibusdam locis, quos in eius auctoris monimentis annotatũt, pronuntiauere ex Auer-

rois sententia grauitatem & leuitatē formas esse pertinentes ad substantiam E
& elementorum speciem constituentes, quod etiam ratione adstruere conati sunt. Nam natura est principium motus eius, in quo est. cum verò grauitas & leuitas sint principia motus naturalis intrinseca elementis, erūt igitur eorum natura, sed non materia, vt perspicuum est. Nam in materia elementa conueniunt (vna enim omniū est) at in grauitate & leuitate differūt: ergo erunt natura, quæ est forma. Cæterum quamuis hæc doctissimorum philosophorum sententia sit, nobis tamen videtur non satis conuenire iis, quæ Arist. tradidit, & ratio suadet. Etenim nulla substātia est per se sensibilis, quod Aristoteles inquit in secundo libro de anima. Sensus nanque circa cortices substantiarum versantur, id est, circa accidentia: sola verò mens ad nucleum F
id est ad substantiam penetrat; sed grauitas & leuitas per se à sensu cōprehenduntur, vt quiuis experitur ac sentit; nec minus comptehenduntur à brutis animalibus quàm ab homine: quin muli quidam & cameli ferè omnes, qui impedimenta ac merces gerunt, cum sentiunt sibi plus iusto oneris impositum fuisse, excutere conantur clitellas, ac onus impositum, calcibúsque & vniuerso gestu corporis significant se iniquo pondere premi. Per se ergo sensu percipiuntur tum grauitas tum leuitas. igitur substantiæ non sunt, sed accidentia. Præterea Aristoteles in secundo libro de partibus animalium connumerat accidentia elementorum, ac post caliditatem & frigiditatē mentionem facit de grauitate & leuitate. accidentia ergo, non substātiæ sunt grauitas & leuitas. Neque difficilis admodum solutio rationū, quæ adductę sunt. G
Nam natura præterquam quòd est principium eius in quo est, & intrinsecū; est principium primum; vt in eius definitione dicitur; cui coniunctum est instrumentum proprium, id est accidens proprium, quo natura agit. Grauitas ergo & leuitas, quia non sunt prima principia, non sunt naturæ. verùm quoniam consequuntur naturam, iure dici possunt inesse secundū naturam elementis; quemadmodum etiam motus, qui ex eis principiis consequuntur, secundum naturam insunt elementis. ignis enim secundum naturam leuis est, itémque secundum naturam sursum euolat. E contrariò terra grauis secundum naturam, itémque pari modo ad centrum tendit. Neque etiam loci de Auerroe adducti multum me mouent, vt credam Auerroem ita sensisse. etenim sæpenumero cum naturæ rerum propriis nominibus careant, vtimur in H
eis explicandis vocabulis accidentium, quæ notiora nobis sunt, & sensui magis familiaria; à quibus oritur cognitio intellectus. Hæc satis sunt dicta de principio motus intrinseco, grauium & leuium elemētorum. Nunc paucis ea quæstio est à nobis pertractāda; an scilicet elementa in motu naturali, quo feruntur, per se indigeant medio, & quónā pacto moueantur. Arist. in quarto physicorum, vbi agit de vacuo, inquit, quòd in spatio vacuo grauia & leuia mouerentur in tempore indiuisibili, id est in instanti & momento, quod impossibile est. Ergo ad motum grauium & leuium per se requiritur mediū: in vacuo etiam spatio moueri non possent. Nam qualis est proportio subtilitatis, aut spissitudinis medij ad mediū, talis est ratio etiam quòd æquè graue,

eadem

A eadẽ figura magnitudineq; prędit ũ velocius seu tardius moueatur, alia re itẽ æquè graui eiusdémque figuræ & magnitudinis. Pleni verò spatij ad vacuũ nulla est proportio; sicuti lineę ad punctum. In nulla igitur tẽporis parte mouebitur æquè graue in spatio vacuo; sed in eo tempore, quod ita se habet ad tẽpus; sicuti punctũ ad lineã: quo efficitur vt in instanti moueatur: hoc autẽ fieri nequit, quia omnis motus est in tẽpore quopiã, vt in sexto libro eiusdẽ operis certissimis rationibus ostenditur. Hæc Aristotelis ratio ab Auẽ Pace viro doctissimo habita est veluti sophistica: inquit enim, quòd sicuti in motoribus corporũ cœlestiũ, vbi nullũ est mediũ, nihilque quod eorũ motũ impediar, velocitas motus sequitur motoris excellentiã & virtutẽ: ita etiam in B grauibus & leuibus corporibus excellentiã grauitatis sequitur velox descẽsus, leuitatis præstantiã velox ascensus. Igitur per se grauius velocius descẽdet eo, quod est minus graue: æquè verò grauia, æquè velociter. Per accidẽs tamen in motu grauiũ & leuiũ cõtingit aliud impedimentũ ex medio allatum; quod cum ægrè patiatur se diuidi, (vnumquodque etenim sicut natura appetit esse, ita appetit vnitatẽ, quæ in diuisione cõstat) resistit proculdubio mediũ & impedit motũ tum grauiũ corporũ, tum etiã leuiũ: ex quo contingit motũ fieri tardiorẽ. non tamen propterea sequitur, si fiat medium, quod prius erat spissius, longè subtilius, crescere etiam motus velocitatẽ, in ea proportione, qua medium fuerit factũ subtilius; sed sequitur in ea proportione decrescere tarditatẽ quæ per accidens addita fuerat ex medij densitate, natu C rali motui: qui sequitur naturã illius corporis grauis: sicut si pedali lineæ addatur itẽ quantitas pedalis extranea, bipedalis tota efficitur: à qua si auferatur dimidiũ lineæ additæ, remaneátque dimidiũ tantũ prioris lineæ additæ, quæ subdupla est eius pedalis lineæ, quæ adiuncta fuerat; non tamen proportio totius prioris lineæ bipedalis inquã ad totã, quæ remanet, pedalẽ scilicet cũ dimidia, erit proportio dupla. Aristotelis igitur rationẽ inefficacẽ esse putauit Auen Paces, quin potius fallacẽ & sophisticã. Beatus Thomas vir item doctissimus & nunquã satis laudatus, existimauit rationẽ illã fuisse factã ad hominẽ, & ex principiis priscorũ philosophorũ procedere; qui adeo addicti erãt vacuo, vt absq; vacuo existimarẽt nullius rei motũ fieri posse Quod ex præclarissimo poëmate Lucretij, q Epicuri & Democriti sentẽtiã de vacuo D conatur adstruere, quiuis facile perspicere põt. Dicit ergo beat' Thomas in vacuo motũ in instanti & momento minime fieri posse; sed omnẽ motũ in vacuo etiam spacio futurũ in tẽpore. Nã fieri non potest, vt in eodẽ tẽporis momento corpus quodpiã sit in duobus locis, quorũ alter distet ab altero. Igitur si gleba quæpiã terræ quieuerit in loco quopiã, à quo incipiat spatiũ vacuũ, vtique dat vltimum instans huiusce quietis, vt in sexto libro Physicorum ostensum est. Quòd si gleba hæc moueatur & perueniat ad locũ illum, vbi vacuũ esse definit; dabitur etiã primum instans, in quo incipit esse in loco eo, qui terminus est, ad quẽ motu peruenit. motus nanque omnis datur vltimũ, in quo mobile mutatũ est. vel ergo hæc instantia momentáque tẽporis re idẽ sunt, cogitationéque tantũ distinguuntur: vel re diuersa erunt mo-

mẽta. Si dicas ꝙ re idẽ ſint, & cogitatione ſolũ differant, efficitur proculdubio, vt in eodẽ momento tẽporis gleba hæc ſit in duobus locis diſtantibus, quo nihil magis eſt impoſſibile. ſin verò eadẽ momenta non ſint, vt neceſſe eſt fateri, intérque duo quæuis momẽta, quãuis proxima, tẽpus mediũ ſit (nã neque linea ex punctis, neque tẽpus ex momentis confici poteſt) in eo igitur tẽporis ſpatio motus per vacuũ erit. Ariſtotelis ergo ratio (inquit Thomas) iis nititur, quæ ab aduerſario poſita ſunt: idcircóque cõtra eũ efficax eſt. ſed ad motũ grauiũ & leuiũ mediũ non eſt per ſe neceſſariũ, quia in ſpatio etiã vacuo moueri poſſent. Auerrois verò in quarto phyſicorũ, qui maximè excelluit ingenio, vſúſque eſt incredibili perſpicacia in eruẽdis Ariſtotelis ſententiis, inquit, rationẽ Ariſtotelis eſſe efficaciſſimã, & mediũ ſpatiũ adeo eſſe neceſſariũ in motu grauiũ & leuium, vt ſine medio moueri nullo modo poſſint. quæ res vt melius intelligatur, pauca quædã præſabimur. Ex definitione motus quiuis facilè intueri poteſt (vt alias rationes omittã) quemlibet motũ eſſe continuũ: motus etenim eſt actus entis in potentia, quatenus eſt in potentia. Si ergo per motũ mobile eſt in potentia ad vlteriorẽ actũ, perfectũ inquã, neceſſe eſt vt motu ipſo mobile tendat ad vlteriorẽ actũ, neque vllo pacto ſiſtat. Continuus ergo motus omnis eſt, nullúſque motus eſt indiuiſibilis, & in momento tẽporis factus Non poteſt autẽ eſſe in motu cõtinuatio hæc ex ſola virtute mouentis, niſi fuerit etiã reſiſtentia aliqua, quam virtus mouentis ſuperet Itáque ſecundũ eã proportionẽ, qua virtus mouentis ſuperat reſiſtentiã, motus quoque velox eſt: atque in his motibus, in quibus proportio maior eſt, eſt maior celeritas: vbi minor proportio, tarditas maior eſt. Vbi autẽ virtus mouentis non ſuperat reſiſtentiã, aut non ſecũdũ certũ & à natura cõſtitutũ exceſſum ſuperat, nullus efficitur motus. de qua re in ſeptimo phyſicorũ lib. ab Ariſto. luculentiſſimè eſt tractatũ. Ex quibus ſequitur propoſitionẽ ſumptã ab Auen Pace minimè verã eſſe: velocitatẽ. ſ. motus ſequi tantũ virtutẽ mouentis, nulla facta de reſiſtentia mẽtione. Nõ tamẽ propterea quiſpiã putet reſiſtentiã eſſe nõ poſſe, niſi vbi vis inferatur, & fiat motus cõtra inclinationẽ rei mobilis. Nã interdũ reſiſtentia eſt cũ vi; quãdoq; autẽ poteſt eſſe reſiſtentia ſine vlla vi. Si enim mobile à natura ita ſit factũ, vt in motũ quẽpiã inclinetur; in ipſo autẽ non ſit principiũ actiuũ motus, ſed paſſiuũ tantũ; vtique abſque mouẽte nõ mouebitur, quãuis ſuapte natura tẽdat in eũ motũ. Sicuti autẽ à natura in eũ motũ inclinatum eſt mobile, vt ſ. à mouente naturaliter moueatur eo motu, & nõ alio: ita etiã à natura, quã habet, effectũ eſt, vt ab vllo mouente moueri nequeat; niſi quod certo exceſſu exceſſerit virtutẽ mobilis, & actũ, quẽ mobile habet; eoq; exceſſu certa quadã velocitate moueat, ampliori verò exceſſu celerius quoq; moueat. Mobile ergo, quod certã naturã habet, quãuis ea natura inclinetur ad motũ quẽpiã, reſiſtit tamen mouenti per eãdẽ naturã & actũ ſine vlla vi; ne veloci⁹ tardiúſve moueatur, ꝗ deceat exceſſũ eũ, quo exceditur à virtute mouẽtis. Neceſſe eſt ergo in omni motu eſſe reſiſtentiã. aliter nanque cõtinuus motus eſſe non poſſet; reſiſtentia tamen eſſe poteſt ſine vi vlla. Quo fit vt in

A vt in corporibus cœlestibus, cum actum quendam habeant certámque naturam, qua ad certum motũ inclinantur, velocitas motus sequatur proportionem excessus virtutis mouentis, quo superat naturam & perfectionẽ propriam mobilis; licet ibi nulla sit vis, omniáque fiant secundum naturã. Ideo Aristoteles in secũdo libro de cœlo inquit: Si stella adderetur cuipiam orbi, aut orbis ille ab eo motore nõ moueretur, aut tardius moueretur. Nam ex perfectione stellę additę nõ amplius motor eo excessu superaret mobile, sed minori. At in elemẽtis, quæ sunt cõposita ex duobus tantũ principiis simplicissimis, forma scilicet simplici & materia prima; quæ est ens in pura potẽtia, neque determinata est à quapiam natura, vtique principiũ actiuũ motus

B eorũ forma est, & grauitas seu leuitas. Materia verò, quæ principiũ passiuũ est, nullũ habet actum, nullámque naturam: Ideóque ex ea, resistentia nulla sumi potest siue cũ vi, siue sine vi, resistentiã velis. Nam vis esse nequit, vbi nulla est natura, nullus actus, cõtra cuius nixum vis fiat. Nulla itẽ est ad motum quempiam determinatum & certum inclinatio, vbi nõ est determinata natura, ac certus quispiam actus. Ergo in motu naturali elementorũ, si principia tantum intueamur, ex quibus elementa constant, nullam inueniemus resistentiã, quæ tamen necessaria est in quouis motu, nisi fuerit motus indiuisibilis: quod esse non posse suprà ostendimus ex definitione motus. Cogimur ergo inuenire resistentiam in medio, quod vi diuiditur ac dispellitur ex impressione elementi. Idcirco Aristo. verissima ratione vsus est in quarto

C Physicorum, velocitatémq; motus elemẽti tantũ sumpsit ex spissitudine ac raritate medij; neque illa addita est naturali velocitati, vt dicit Auen Paces vir alioqui doctissimus. quia si demas mediũ, nulla est velocitas motus, quin potius nulla continuitas, cum nulla ibi sit resistentia. Quod verò acutissimè inquit beatus Thomas, non diffitemur, impossibile esse vacuũ quodpiã spatium esse in rerũ natura. Quod si quis esse posuerit, nihil esse absurdi videri debet, si positioni impossibili addideris veras propositiones sequi posse cõtradictoria. Ex positione igitur vacui, sequitur in eo vacuo spatio fieri motũ nõ posse, nisi indiuisibilẽ, quoniam in inani nulla est resistentia. Itẽ sequitur motũ esse in tẽpore, quia fit per spatiũ extensum, & quantũ, & à loco in locũ aliũ. Per se ergo mediũ requiritur ad motũ elementorũ: quod ni sit, vtique

D moueri nõ possunt. Qua de re quidã philosophi nostra tẽpestate illustres dixere elemẽta per accidẽs moueri, quoniã mouẽtur ad motũ alterius, medij scilicet. Nos verò dicimus elementa nõ simpliciter moueri per accidẽs, sed per se moueri: quodã tamen modo cõmodè posse dici elementa moueri per accidens. Illud nãque propriè & simpliciter mouetur per accidens, quod ita mouetur & fertur, sicuti is qui in curru vehitur aut in naui. In quinto Physicorũ cõmodè de hoc agitur. Si ergo elementa simpliciter mouerẽtur per accidens, nimirũ oporteret elementa per se neque sursum ferri neq; deorsum: verùm inhærere alicui quod per se moueretur illis motibus. Constat tamẽ elementa non ita moueri, sed ipsa suo nixu rendunt deorsum sursúmve. Neque fingere est quodpiam aliud, in quo hæreãt, quod eis motibus per se mo-

ueatur. aliquo tamen modo per accidens elementa mouētur, quoniam pro- E
pterea mouentur, quoniam medium disrumpitur & diuiditur ex illorum ni
xu: & quo citius medium sectum fuerit, eo celerius mouentur, neque aliun-
de resistentiam habent, præterquam ex medio. Hac ergo ratione non iniu-
ria concedere possumus elementa naturali motu moueri per accidens. Dis-
cussa hac quæstione, alia suboritur: Cur scilicet elementa grauia leuiáque
omnia, quæ mouentur, prout natura fert elemēti, quod in eis præ cæteris do-
minatur, citius & celerius semper moueātur, quousque eò peruenerint quo
tendunt. Huius rei causam nonnulli adscribunt impetui. Inquiunt enim ma
iori semper impetu hæc omnia ferri, ideóque etiam celerius moueri. Sed cū
eos magis vrges, interrogásque quidnam sit hic impetus? quę qualitas? vnde F
veniat in elementa? vel tacent, vel confingunt commenta quędam, quæ non
satis intelligi queunt, nedum sunt. Nōnulli alterari atque affici elementa pu-
tant à proprio naturalíque loco: quæ quo magis eò appropinquant, eo ma-
gis afficiuntur: vnumquodque etenim magis afficit propinquam rem, quàm
distantem. Cæterum si ab his quæras, cur nam, si idem lapis seu eadem terræ
gleba delata fuerit deorsum, spatióque quinque passuum tantum descende-
rit, eadémque iterum sublata è solo, in quod decidit, idem solum repetat v-
nius tantum passus spatio delata, postrema inquam parte prioris spatij quin-
que passuum; longè celerius per eum passum postremū priori motu descen-
derit, quàm posteriori hoc; cum tamen à centro eodem interuallo distet &
hoc posteriore motu, & priore, cum ferebatur per postremum hunc passum G
quintum inquam: nimirum silent, neque aliquid habent, quo positionē cau-
sámque suam tueantur. Ideo dicimus nos huiusce rei plures causas esse, quæ
(vt reor) in vnum conueniunt, faciúntque motum velociorem ad finem vs-
que. Primo nanque, vt in octauo Physicorum Arist. dicit, vbi tractat de mo-
tu eorum, quæ proiecta per se mouentur, inquirítque à quonam moueātur,
postquam liquerint proiicientem hominem, seu machinam: animaduerten-
dum est eam esse naturam aeris & aquæ, vt in propria naturalíque sui ipsorū
sphæra, si à quopiam impellantur quoquo versus suo nixu post impulsum
eum primum aliquo spatio feruntur, ac aliquantisper motum citatiorem fa-
ciunt: deinde paulatim motum sistunt, donec planè cōquiescant. huic addas,
quoniam vacuum spatium esse quodpiam natura maximè abhorret, ne mū- H
di vnitas tollatur. Idcirco cum in aqua vel in aere quidpiam mouetur, simul
ad illius terga cōcurrūt partes proximæ aeris vel aquæ, quæ prius pulsæ pro-
prio deinde nixu pellunt, & vltra promouēt. hæ verò, quo plures fuerint ma
iorique nixu pulsæ, eo citius & vehementius concurrentes ad terga mobilis
illius, illud impellunt ac mouent. Cum ergo gleba terræ deorsum descende
rit, vtique aerem secat, & deorsum pellit, partes verò aeris diuulsę cōcurrunt
ad terga glebæ, eámque vicissim deorsum pellūt: quo fit vt naturali nixui e-
tiam hic addatur, ac propterea velocius gleba moueatur; quæ item velocius
mota maiore nixu aerē pellit, & secat; vehementius diuulsi aeris partes con-
currentes ad terga, & plures quàm priores & velocius motę magis adhuc &
magis glebam impellunt: quo fit vt citius gleba descendat, paríque ratione

A ſemper citius;quouſque ad ſolum peruenerit in quo quieſcit.Hęc cauſa veriſſima eſt,vt quiuis facilè intelligere poteſt, cur grauia & leuia,quanto magis acceſſerint ad ſuum quæque locum, tanto moueantur celerius. Præter hanc eſt & alia cauſa.Nam res mota in aëre,præterquam quòd aërem ſecat, impellit etiam deorſum inferiorem aëris partem, antequam deſcendẽs amplius ipſam quoque ſecuerit.Nulli autem dubium eſt,quin medius aër,ſi in contrariam partem moueatur,magis obſiſtat ei,quod contra eius impetum mouetur,quàm ſi quieuerit: item ſi quieſcat,magis reſiſtit deſcendenti glebæ, quàm ſi in eandem partem moueatur, ad quam fertur elementum ſeu gleba,quæ deorſum per eum aërem fertur. Quin etenim perſpicuũ eſt quòd B quanto celerius aër fertur in eandem partem,tanto minus obſiſtit. Cum ergo terræ gleba ad partem illam aëris, quã iam vi,nixúque ſuo deorſum impulit; certiſſimum eſt quòd ob minorem obſiſtentiam velocius deſcendet: quamobrem magis propellet proximam aëris partem; ad quam cum deuenerit, ob minorem eius reſiſtẽtiam adhuc velocius mouebitur quàm prius. Itaque hac ratione ſemper motus fiet velocior, quouſque peruenerit ad locum eum,in quo ſecundum naturam quieſcit. Duæ hæ rationes mihi videntur veriſſimè adduci poſſe, Cur ſcilicet grauium & leuium corporum naturalis motus ſemper fiat velocior, quouſque ad finem peruenerit. Nonnulli præterea addunt hanc quoque rationem tertiam:Inquiunt etenim,Cum natura omnis ab intelligentia dirigatur; nihil abſurdum eſſe, ſi in operationi- C bus naturalium agentium interdum perſpiciamus aliqua rationis veſtigia: hinc eſſe,(vt alia innumera omittam,quę omnibus obuia ſunt,in generatione animalium & plantarum, earúmque operationibus atque accidentibus) quòd videmus aquam calefactam citius ab aëre frigido frigefieri & coagulari, quàm frigidam: quoniam ſcilicet magis imprimit frigiditas in contrarium,quàm in ſimile.Sic fiũt antiperiſtaſes,compluráque huius generis mira. Hac ergo de cauſa euenire dicunt,quòd res grauis ſeu leuis quanto diutius mota fuerit ſecundum naturam, locóque natura ſibi debito propinqua fuerit; tanto magis niti & premere, nulla tamen propterea addita qualitate aut pondere, ſed eodem naturali pondere magis ac vehementius niti,quanto longiori ſpatio delata fuerit,& fini propinquior.Hanc cauſam neque im- D probandam neque adprobandam mihi ſumo. Sed cum duæ ſuprà expoſitæ optime mihi ſatisfacere videantur, ac ſine ope intelligentiæ ac rationis cuiuſpiam,ex accidentibus eorũ motuum, cauſam adferre, ſatis mihi ſint duæ priores cauſæ. Poſtquam à nobis ferè omnia expoſita ad motum rectum & ſimplicem elementorum, inueſtigemus quótnam ſint elementa, ex quibus conſtituitur vniuerſum, præter primum corpus æthereum, quod mouetur motu circulari ſempiterno atque perpetuo.Plato in Timæo,mundum hunc corporeum quidem,maximè tamẽ pulchrum, inquit factum fuiſſe à primo rerum omnium opifice: quamobrem & tactu & oculis comprehenſibilem eſſe effectum:nihil autẽ oculis percipi poſſe abſque luce,neq; tactui obſiſtere,& palpabile eſſe poſſe abſq; terra: ex terra ergo mundũ conſtare & igne.

Nam lucem ab igne ptodire,imò quãdam ignis ſpeciem eſſe putauit Plato. E
Duo ergo hæc corpora extrema ſunt,ex quibus conſtat vniuerſum. Verum extrema indigent medio,quo veluti vinculo & nodo fiant vnum, & inuicẽ coniungantur.Medium verò illud maximè eſt ſecundum naturam; quod etiam maxime vnum eſt cum vtroque extremo.Tale autem medium reperitur in proportione geometrica. Nam in ea proportione mediũ alterutri extremorum collatum ſtatim refert naturã alterius extremi; vt puta,duo,quatuor,octo.nam octo ad quatuor duplam habet proportionẽ: item quatuor ad duo,duplam.Contrà,duo ad quatuor collata: ſubduplã: quatuor item ad octo,pari modo ſubduplũ eſt. Huiuſmodi ergo medio contraria ſeu extrema maximè efficiuntur vnum.Ignis igitur & terræ mundi elemẽta extrema F
huius rationis medio coniungi opus eſt;ſi mũdus maximè vnus effici debet. Verùm,vt à geometris demonſtratur,inter duas ſuperficies planas vnũ tantum mediũ in hac geometrica proportione inueniri poteſt:at in corporibus ſolidis hoc fieri nequit, vnico medio corpore: quod ita ſe habeat ad extrema corpora, quemadmodũ ſupra diximus quatuor ſe habere ad duo atque ad octo.Sed duo corpora oportet eſſe media,quibus extrema vniantur hac proportione geometrica.Hoc Euclides euidentiſſimé demonſtrat.Igitur in mundi cõſtitutione ignis & terra ſi cõiungi optima ratione debeãt,duobus indigẽt corporibus mediis. Merito ergo ab optimo & ſapientiſſimo rerum opifice aër & aqua collata fuerunt inter ignem & terram. Mundus igitur ſumma ratione ex quatuor his elementis conſtat, igne, aëre, aqua,& terra. G
Hæc Plato in Timęo. Nobis verò neque illud in præſentia diſcutiendũ ducimus,an ſcilicet lux abſque igne eſſe queat: nihilque tactu percipi ſine terra.Itémque an corpus æthereum cœlorum inquam ſit igneum,vt ſenſiſſe etiam hoc in loco videtur Plato.Id tantum dicemus,hanc Platonis rationem de mediis elementis inter ignem & terram, non eſſe ſumptam ex principiis propriis:quæ per ſe conueniant corporibus naturalibus; ſed ſumptam fuiſſe à qualitatibus mathematicis.Itaque de genere in genus aliud proceſſiſſe videtur Plato. Cæterum quoniam conſimili argumentationis genere videtur Ariſto. vſus fuiſſe in primo de cœlo in oſtẽdendis generibus motuum ſimplicium: Rationẽ etenim ſumit à figuris geometricis,vt ſuperius adnotauimus. Quoniam tamen ea ratione ſequebatur id, quod ſenſu cõſpicimus,verum eſſe:duos ſcilicet eſſe motus ſimplicium corporũ & ſimplices, rectum H
inquam & circularem: ſic etiam concedamus Platoni rationem ſumptam à geometris de duobus elementis mediis:quandoquidẽ conſtat ſenſúque deprehenditur,duo eſſe elementa media inter ignem & terram, aërem ſcilicet atque aquam. Nos verò in oſtẽdendo elementorum numero vtimur ratione Phyſica,ſumpta à natura motus recti: Duo ſunt genera motus recti; ad medium videlicet alter,& alter à medio. Nam ſphærica figura duos hoſce veluti terminos habet, centrum inquam & circunferentiam. Corpus ergo vnum eſt ſimplex.quod etiam appellamus elementũ, quòd ad medium fertur, alterum à medio ad circunferentiam tendit. Prius omnino & ſimpliciter

A citer graue est; posterius omnino & simpliciter leue, terra scilicet & ignis. Verum quoniam natura, quantum fieri potuit, conata est etiam in diuersis & contrariis generibus referre vnitatem; miróque artificio omnia ita inuicem colligauit, vt postremum superioris generis maximè propinquum sit supremo generis inferioris: vt hac ratione vniuersa entia indiuisa inter se quodammodo essent, & vnam speciem vniuersi facerent. Necesse ergo fuit ad mundi vnius constitutionem, vt hæc duo extrema elementa, graue inquā simpliciter, & leue simpliciter medio quodam vincirentur. huiusmodi verò medium vnum tantum esse non potuit. Nam locus vnius corporis medij, qui ei natura deberetur, nimirum medius esset inter centrum & circunfe-
B rētiam æque inter ea extrema medius. Hoc ergo medium corpus absolutè dici non posset, quod natura tenderet ad medium, neque natura recederet à medio: sed vterque horum motuum pari & æqua ratione ei corpori conueniret, & ab eodem negari posset. Nam cum natura moueretur ad locum hunc medium æquo distantem interuallo ab illorum vtroque, circunferentia scilicet & centro; vtique locus ille non magis pertineret ad mediū, quàm ad circunferentiam attineret. Motus ergo huius corporis simplicis recti ad neutram speciem motus recti referri posset; ac propterea verè ac propriè motus rectus nequiret esse. Omnis nanque motus rectus vel est ad medium vel à medio: neque dici posset absolutè aut graue aut leue. Quamobrem efficitur, si recti motus naturam seruare voluerimus in quolibet simplici cor-
C pore recto; vt vnum tantum medium esse nequeat inter ignem & terram. Erunt ergo duo media, quorum vtrunque graue est & leue: vtrunque & à medio, & ad medium mouetur: absolutè tamen alterum eorum leue est, & secundum quid graue: Item absolutè mouetur à medio, & secundum quid ad medium tēdit. Alterum verò absolutè est graue, & secundum quid leue: Item absolutè mouetur ad medium, & secundum quid mouetur à medio: quod in vno tantum medio inter extrema dici non potest; vt modò ostendimus. Duo igitur necesse est esse media elementa; si natura definitióue motus simplicis recti est accommodanda mediis elementis. Quintum verò elementum inter quatuor hæc medium esse nequit eadem de causa, qua vnum tantum tertium diximus esse non posse. Nam quinto huic medio motus re-
D ctus nullus accommodari posset, neque absolutè graue esset, neque absolutè leue; si grauitas & leuitatis in eo essent pares. Plura verò quàm quinque si quis fingere vellet: iam sensu ipso conuinceretur longè falli, & tota (vt aiunt) errare via. Quatuor igitur elementa hunc vniuersum componunt: Ignis, Aër, Aqua, & Terra: ex quibus sigillatim nonnulla percurremus infra. Attamen primo huic volumini modum statuemus, si superius constitutis de motu grauium & leuium addiderimus id, quod Aristot. dicit in quarto libro de cœlo: Terræ scilicet, quoniam omnino grauis est, nullibi leuitatem conuenire: Ignem verò, quoniam leuis est, nullibi grauem esse: Aëri verò & Aquæ elementis mediis vtrunque accommodari: nam alicubi graues sunt, alicubi leues. Aqua etenim in ignis loco & aëris, grauis est: in ter-

ræ,leuis Aër in terra,& aqua leuis, in igne grauis. Præterea tum aqua, tum E aër in propriis naturalibúsq; locis alio quodã modo sunt & graues & leues: magis tamen vterque grauis,quàm leuis: quod quãuis vtrique cõueniat magis tamẽ conuenit aquæ,quàm aëri: sunt inquã graues & leues in locis propriis alia quadã ratione,quàm extra locos proprios. Nam extra proprios locos tum aqua tum aër cõstituti violenter quiescunt, & ab eis recedere nitũtur,ad naturalésq; locos tendere. At in locis propriis eorũ vtrumque corporum secundum naturã quiescit, indéque moueri non appetit. Verùm si impellantur tam aqua quàm aër in propriis constituti locis, suo nixu mouentur quoquouersus;in latus scilicet, sursúmque & deorsum:facilius tamen & pronius deorsum feruntur,quàm sursum. Ideo hac ratione in locis propriis F & graues sunt & leues,magis tamen graues quàm leues. Quòd si etiam partem aquæ seu terræ summoueris contingentem corpus aëreum; aër facile in eum locum descendit:facilius adhuc & pronius descendit aqua,si terra subtracta fuerit. Contrà si aër superior aquam pertingens recesserit sublatúsque fuerit; difficilè magnáque vi aqua sursum euehitur. Parem rationem credibile est, si ignis aëre superior ipsúmque tãgens remoueretur, futuram in aëris ascẽsu;licet minore fortasse vi aër in locum ignis succederet, quàm aqua in locum aëris. Sicuti econtra aqua procliuior est ad descendendum quàm aër. Huiusce rei Auerrois præclarissimus auctor duas causas adfert. Cum mixta omnia generentur in mundi imo:ex elementis verò mixta constituãtur; rectè à natura factum esse in elementis,quæ non sunt omnino leuia,sed G aliquam grauitatem habent, vt proniora sint ad descendendum ad locum medium,quàm ad recedendum ab eodem loco medio. Hæc ratio sumitur à causa ea,quæ finis est. Aliam præterea addit, inquítque:humiditatem magis affinem esse grauitati quàm leuitati. Res nãque omnes factas humidiores, pariter fieri grauiores. Cum ergo tum aër, tum aqua humidissima sint corpora; hinc esse quòd proniora sunt ad grauitatis nixum, quàm ad eum, qui est leuitatis. Præter hanc,quã attulimus rationem,quòd elementa quatuor sint,ignis scilicet,aër,aqua, & terra, Aristot. in primo Meteororum aliam adducit sumptam ab analogia,& proportione,quæ inter elementa esse debet quo ad materiam. Nam elementa contraria sunt: quamobrem si eorum quodpiam fuerit maius iusto, nimirum actione & vi sua corrumpet & H destruet elementa ipsi contraria: ideo eam oportet esse inter ea corpora analogiam,vt æqua sit in omnibus materiæ portio; quamuis rarioribus densioribúsve dimensionibus, vel compacta in vnum, vel expansa & resoluta, prout cuiusque eorum natura exigit. Quo fieri vt præter aquam & terram sensibus manifesta, id quod reliquum est spatium infra cœlum vno tantum corpore plenum esse non possit; sed duo sint oportet. Planius ac diffusius quisque hæc legere poterit apud Aristot. in Meteor. Quamobrem nobis satis sit hanc postremam innuisse rationem. Quæ verò de singulis elementis dicenda sunt,in sequens volumen differantur.

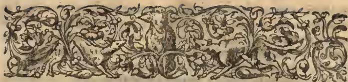

DE ELEMENTIS

LIBER SECVNDVS.

A CVM ita natura comparatum, sit ac certissima ratio nobis persuadeat, vnumquodque, quod ab aliqua causa in lucem prodit, quãtum fieri potest pro naturæ suæ captu, referre imaginem ac speciem illius causæ, à qua effectum fuerit: mundúsque hic vniuersus esse & naturam quam habet, acceperit, semperque accipiat à primo rerũ principio; quod maximè omnium vnum esse est demõstratum in prima philosophia: idcirco maximè quoque vnus est mundus. Quamuísque multa & innumera ferè intra se contineat, ea tamen ita inuicem cõiuncta sunt, ac superioribus ea, quæ
B deinceps sunt, adeo cohærent; vt quiuis, qui aciem mentis paulum intenderit, perspiciat, faciléque deprehendat auctoris vnitatem mira hac partium coniunctione luculentissimè vniuersum pro sui natura referre, ac mirificè æmulari. Ideo cum post corpus æthereum diuinũ, & immortale primo loco collocatus sit ignis (vt in priori libro ostendimus) maximè elementorum omnium, quãtum mortalis natura imitari potuit immortalem, propinquus est ignis cœlesti & æthereo corpori. Nam & naturali motu ignis ad cœlum tendit, tanquam ad proprium locum, naturáque sibi debitum; à quo præcipuè foueatur & conseruetur. obtinet etiam qualitatem & virtutem degenerantem quidem ab ætheris qualitate, & diuino eo tepôre æthereo; ei tamen propinquam; caliditatem. s. summam, quam etiam calor ille æthereus
C ac lumen cœleste generat, si fuerit paulò intensius. Caliditas hæc ignea qualitatum omnium primarum maximè actiua est: hac item mater rerum omnium natura vtitur, vt præcipuo instrumento in generatione & cõseruatione mixtorum omnium; eorum præcipuè, quæ animata sunt, aliísque perfectiora: de qua infrà plurima dicenda supersunt; quæ hoc in loco omittimus. Ignis item purus hic & elemẽtaris, maximam inter res mortales omnes obtinet raritatem; & propterea minimum materiei habet; vtpote qui præcipuè accedat ad naturam formæ; ac veluti absolutus sit à crassitie materiæ: suapte etiam natura, non aliunde lucet, luménque naturale habet non aliunde mutuatum: quamuis non adeo magnum, vt aliis quoque rebus corporibúsque propinquis valeat lumen impartiri; si in propria naturalíque raritate persti-

terit. Verùm cum primum fuerit adſcitus ad materiam denſiorem, quæ tamen non ſit omnino opaca, ſed lumini peruia, confeſtim lumen emittit. Calore igitur & lumine ac raritate ſubſtantiæ, proindéque paucitate materiæ, formæque præſtantia, actionis quoque vi, ad generationem mixtorum omnium proculdubio ignis ſummopere æmulatur præſtantiam cœleſtis corporis. Ideóque quemadmodum vniuerſa hæc elementorum ſphęra ſe habet veluti quædam materiei maſſa & moles, quam corpus cœleſte effingit & forma: ita cætera tria elementa, ſi igni comparentur, habent ſe tanquam materia: ignis verò forma eorum eſt & figulus, qui ex illis mixta omnia efficiat. Verùm hæc à nobis inferius aptiori loco diffuſius differentur, cum de mixtione elementorum verba faciemus. Præterea ignis magnitudine ſua, qua in immenſum diffunditur, imitatur corpora cœleſtia. Nam cum elemēta proportionem hãc inter ſe habeant, vt æqua ſit materia omnium, eámque proportionem habeat elementum vniuerſum ignis ad terræ elementum, quam habet ad certam quandam glebam terræ ignis ille, qui ex ea generari poteſt; nimirum omnibus perſpicuum eſt, vel ex minima ligni parte, quod terra longè eſt rarius, tam magnam ignis copiam generari, vt ſi perdurare tota ea vis ignis poſſet, ſimúlque cōſpici, incredibilis quædam moles diffuſa eſſe videretur; quę ex puſillo ligni ſtipite prodiiſſet. Hac ergo ratione perſpicuũ eſſe reor, ſphæram ignis eximiæ magnitudinis eſſe. Præterea ex aſtrologorum rationibus qui metiuntur quantum luna à nobis diſtet, quę infima omnium ſyderum eſt, facile cuiuis compertum erit ſphæram ignis maximam eſſe oportere. Amplius ex cœli motu & vertigine idem proculdubio perſuaderi poteſt. Nam motus diſgregatione calorem facit, ac nimium calefaciendo, ignem: vt ſenſus teſtatur. Cum igitur cœli vertigo ferè pertingat etiã ad vniuerſum aërem, qui eſt ſupra altiſſimos montes conſtitutus; nulli vtique dubium eſſe debet, quin maxima pars illius totius corporis circumacti motu rapidiſſimo diſgregata accendatur, & ignis fiat, ſeu in natura ignis cōſeruetur. Elementum ergo ignis longè ſuperat magnitudine alia elementa omnia: ideóque hac quoque ratione naturam cœleſtis corporis imitatur. Ad hæc ignis elementum particeps quodammodo eſt motus circularis, qui proprius cœlorum eſt. De quo paulò latius eſt à nobis differendum. Sphæra ignis vniuerſa circumagitur, motúque in circulum ſemper vertitur: huius motus tamen cauſa non eſt à natura, formáve huius elemēti: neque hic motus verè circularis eſt & ſimplex, vt aliquibus videri poteſt. Nam vnius corporis ſimplicis vnus tantum motus ſimplex naturalis eſt: ignis corpus eſſe ſimplex conſtat, naturáque ferri à medio ſurſum verſus: non ergo poteſt motu circulari moueri ſecũdum naturam: neque etiam motu circulari ſimplici poteſt violenter moueri. Nam motus violentus eſt naturali contrarius, motui autem circulari nullus motus ſimplex contrarius eſſe poteſt. Vni etenim vnum tantum cōtrarium eſt: at motui naturali, qui eſt à medio ſurſum verſus, quem diximus natura conuenire igni, contrarius eſt motus ſimplex rectus, qui eſt ad medium. Motus igitur circularis ſimplex neque ſecũdum

natu-

A ram neque contra naturã igni alterive corpori simplici attribui potest, præterquam corpori cœlesti:cuius naturalis est motus. Igitur motus,quo circũagitur elementum ignis,non est motus simplex, neque proprio nomine atque appellatione circularis appellari potest: sed vertiginis motus est quidã & circularis seu circumactionis, compositus ex pulsu & tractu: quo fit vt eo motu tota ignis sphæra non moueatur vniformi, eadémque velocitate & passu;sed quædam ignei elementi partes velocius,nonnullæ lentius vertiginem illam consequantur:aliæ inuicẽ impingantur & conglobentur; contrà aliæ dissoluantur. Quamuis autem minimè concedamus motum hunc non simplicem, quo ignis circumagitur, esse naturalem igni; quia corpus
B simplex natura motu simplici mouetur, non autem motu composito: non tamen motus is violentus est. Nihil etenim violentum potest perpetuò perseuerare:perpetua tamen vertigine elementum ignis circumagitur: erit igitur motus hic igni neque contra naturam eius, neque secundum naturam; sed vt ita dicam est præter naturam,necnon etiam præter violentiam. Causa verò efficiens huiusce motus,nulli dubium quin sit corpus cœleste circulariter motum. Quo pacto autem cœlum mouere queat ignis sphæram, cum simplicissimo circulari motu moueatur, neque vnquam magis vergat in quampiam partem, quàm in aliam: itémque habeat superficiem concauam læuissimam; in qua nulla est ruga; nihil est quod emineat, aut intrò recedat; dubitare aliquis merito posset. Verùm si rectè attendamus ea,
C quæ loco naturali conueniunt, non difficile erit nobis hanc quæstionem dissoluere. Locus naturalis cum contineat locatum, se habet ad corpus contentum, vt forma ad materiam, seu vt totum ad partem. Mirum ergo nulli esse debet, si nulla vi ex connexione tamen, quæ est inter ignem & cœli concauum, locum inquam naturalem ignis: cœlum in gyrum moueat igneum corpus sibi proximum. Ab extrinseco igitur principio est hic motus, à cœlo inquam: quod secum ducit ignem coniunctum. Possemus huic non ægrè addere aliam causam, qualitatem scilicet cœlestem illam, qua omnia elementa fouentur, & mixta corpora generãtur:quæ cum è cœlo fluat continenter, ab eóque conseruetur; vt in lumine conspicimus: nimirum incredibile nequaquam est,si circumacto cœlo, ac
D propterea circumacta qualitate hac,ab ea ignis moueatur in gyrum. Nam in motu quoque aquei elementi & maris oceani,vt infrà docebimus; nulla alia causa afferri potest, præter huiusmodi qualitatem: cuius vi omnia elementa imitantur motum cœli circularem, præter naturam tamen cuiusque eorum,nec minus præter violentiam vllam:terram excipio,& eam elementorum portionem,quæ continetur intra terrę recessus. Nam terra,tum quoniam gerit vicem centri, quod in motu sphæræ est immobile; tum etiam suo pondere & constipatione, motui cuius inepta est, si in proprio naturalíque loco constiterit:sola ergo non adficitur terra cœlorum motu; cum illis, quæ intra eius recessus continentur, & intercipiuntur, ab eius partibus eminentissimis, summis scilicet montibus. Motu hoc circulari difformi &

inæquali ſphęra ignis circumacta neceſſe eſt interdum partes eius cõglobari & conſtipari:quod cum accidit,confeſtim ſplendorẽ emittunt & illuſtres fiunt, quod prius pro ſumma ignei corporis raritate facere non poterant; ſicque imitantur ſpeciem flammæ. Verùm cum corpus igneum natura tendat in ſuam raritatem,calórque cõſtipatus reſoluat & rarefaciat; rurſus diſſoluũtur partes illæ,& flammæ ſpecies euaneſcit. Quinetiam motus & vertigo cœli,cuius vi conſtipatæ ſunt, eas demũ eadem vi diſſoluit & rarefacit: accidit interdum tamẽ vt exhalatio ſicca à terra reſoluta,cum ad regionem ignis aſcenderit,ſphæræ motu inflammetur;igníſque ab eius extremo ad finem vſque breui percurrat,hócque modo fiunt ſtellæ currẽtes. Exprimitur etiam quandoque ex conſtipatione ſuperioris aëris,ſeu vaporis frigidi exhalatio ea arida terram verſus, quæ motu accẽſa ſpeciem ſtellę cadentis nobis refert. Verùm cum in ſphæra ignis facta fuerit ea conſtipatio partium(vt oratio redeat vnde digreſſa eſt)quę tam magna multáque ſit,vt nõ facile diſſoluatur:exhalatióque item à terra reſoluta fomentũ illi pręſtet:tunc fit cometa,cæteráque illius generis. Cometæ duę ſunt ſpecies. Altera eorum quæ conſiſtunt in parte huius elemẽti ignei,de quo agimus,inferiori. hi cometæ per ſe apparent nulli errantium fixarúmve ſtellarum coniuncti,ac quamuis circulari motu moueantur,deficiunt tamen à motu cœli, ſempérque retrocedere videntur. Imò obſeruaui ego proximis annis huius generis cometã, qui quouis veſperi videbatur magis acceſſiſſe ad polum ſeptẽtrionem verſus. Cuius rei cauſa in prõptu eſt(vt reor ego). Nam veriſimile eſt cum ignis ſphęra circumagatur à cœli vertigine, difformi tamen motu, inferiorẽ eius partem tardius moueri quàm ſuperiorẽ. Neque etiam mirũ eſt, ſi à vertigine maxima æquinoctialis circuli, cœlíque medij propellantur eius partes ſeptentrionem verſus,vbi vertigo eſt minor. Altera autẽ cometarum ſpecies fit,ſi cõſtipatio partium ignis illa,quã diximus, facta fuerit in ſuperiori parte elementi ignei,cœlóque propinquiori,vbi cõmodè lumen cuiuſpiã ſtellę fixæ errãtíſue in ea veluti in ſpeculo; quod figuram quidem non referat,ſed ſolum lumen,reflectatur: qua flexione luminis radius in ſeipſum redeat,ac viſibilis fiat. tunc etenim videtur ſtellæ erranti ſeu mobili addita cauda,ſiue crinis adiunctus:quomodo fiunt cometæ alterius ordinis; conſequitúrque cometa motum ſtellæ, aut adeo parum deficit,vt ſenſu, niſi poſt certum tẽporis ſpatium deprehendi non queat. Huiuſce rei ratio illa eſt,quoniã conſtipata ea pars ignea ſita eſt in ſuprema regione ignei elementi, quæ cœlo propinqua omnes alias cognatas partes celeritate ſuperat. Poteſt attamen interdum accidere,vt priori deſtituta & reſoluta,alia pars ſtellã verſus conſtipetur,ſicque nobis eandem ſpeciem referat: quamuis alia,non autem eadem verè exiſtat. Eiuſdem modi exiſtimauit Ariſtot. eſſe viam lacteam: ſed quoniam eius viæ ſpecies perpetua eſt, & inmutabilis, poſteriores Peripatetici complures eo in loco præceptorem minimè ſequuti ſunt. Mirum namque & incredibile viſum eſt eis conſiſtentiam corporis ignei in via illa ſemper eodem modo perſeuerare, neque in parte vlla vnquam immutari.

A Ideo hi omnes in eam sententiam deducti sunt, vt putarent viam lacteam accidēs quoddam esse corporis ætherei ob multitudinem innumeram stellarum ibidem existentium; quæ adeo sunt minutæ, vt earum corpora à nobis sigillatim perspici nequeant: simul tamen conspiciantur confusa omnia earum lumina, quæ nobis referunt candorem illum. fortasse etiam dēsiores ibi partes sunt cœli, in quibus lumen earum stellarum refractum fulgeat, vt in lunam à sole deductum lumen. Præterea ipsæ quoque cœli partes densiores, suapte natura splendidiores sunt, ideóque non tantùm fulgent alieno lumine, verùm etiam per se splendent. Sed de his satis, ne egrediamur institutum à nobis opus de elementis. His quæ hactenus diximus de ignis elemento

B si hoc vnum additum fuerit, satis hoc loco dictum fuisse de igne, vt elementum est vniuersum constituēs, videri poterit. Simplex scilicet & purum huius elementi corpus inueniri tātum iuxta orbes æthereos. Nam quà parte aërem attingit, in dubium verti non debet, quin ignis impurus sit. sicuti etiam cætera omnia elementa apud nos impura sunt, vt infrà dicemus: nisi fortasse ea pars terræ sit pura, quæ iuxta centrum sita in se compacta vim actionémque aliorum elementorum non admittit. Efficaci ratione cuius facile hoc persuaderi potest. Nam cum elementa vicissim aduersa & contraria sint, naturaque contrariū omne agat in rem cōtrariam, quæ non magis ab eo distat, quàm vt eò vis eius possit pertingere: vtique aër, qui maximè humidus est, proculdubio sui humiditate afficiet

C proximum ignem; qui propterea grauior factus ad frigidiorem locum descendens magis ac magis grauescēs cum grauioribus aëris partibus cum vapore mixtis in centrum hoc delatus mixtarum rerum generationem facit. Is namque, qui apud nos est ignis, omnis impurus existit, alienæque materię immixtus, siue fumus accēsus flammam effecerit, aut carbo huiusmodíque alia incensa fuerint. Sed inferius longè plura de his. Hoc ergo elementum igneum impurum est quà pertinet ad aërem: contrà verò quà corpus cœleste attingit, verisimile est purum simpléxque esse. Nam ibi nihil contrarium est igni, quod ipsum afficere queat: imò in loco naturali est situs, & eo, qui maximè aptus sit fouere igneū corpus, tum lumine & qualitate à se dimissa, tepôre inquam æthereo, tum motu celerrimo & vertigine rapidissima.

D Quòd si quæris, an partes illæ ignis puræ perpetuò immortales perseuerēt: aut si mortales sint, quónam pacto corrumpantur, cum nullum ibi contrarium existat, à quo corrumpi queant. Respondemus, quòd vertigo illa, qua circunducitur ignis, difformis est: ac propterea partes ignis fluctuāt, ex quo fiat vt deorsum pellantur partes ignis illæ etiam, quæ corpus æthereum contingunt, quæ tandem truduntur aërem versus: à quo affectæ descendant, deorsúmque ad terram ferantur: sicque corrumpantur & intereant. Hæc de ignis elemento, prout vniuersum constituit, satis sint dicta. Post corpus igneum aëris elementum nobis occurrit: quod suprà diximus non omnino leue esse, sed secundum quid graue. Nam aër in ignis sphæra descendit: in proprio etiam naturalíque loco si impellatur,

pronius deorſum fertur, quàm ſurſum. Elementum hoc aëris poſitum E
ſitúmque eſt inter ignem, aquam, & terram, nulla ſui parte (vt reor ego)
ſimplex & purum, ſed vel aliena qualitate affectum, vel alienis corpori-
bus immixtum. Regio namque ea aëris, quæ igni proxima eſt, ab igne ſem-
per afficitur, viciſſimque ignem afficit, vt ſuprà diximus; quamobrem ſic-
cior eſt iuſto. itémque à cœli vertigine diſgregata, etiam fortaſſe iuſto eſt
rarior. At pars ea aëris, quæ terram & aquam contingit, à frigidiſſimis ele-
mentis præter naturam afficitur eximia frigiditate, adeo vt frigidiſſima eſſe
ſentiatur: vbi radij ſolis incipiunt in immenſum diffundi, nec ſic in vnum
coguntur, vt calorem efficiant. Præterea cum ſydetum omnium ſoliſque
radij cogantur & coeant in centro, reflectantúrque à terræ ſpiſſitudine, mi- F
rificè afficiunt aërem. Item cum vi radiorum & tepôris cœleſtis, tum ex
terra perpetuò reſoluatur exhalatio quædam arida, tum ex aqua & terræ
locis vliginoſis & paluſtribus aqueus vapor, qui ferè eſt aqua, viciſſimque
mixta hæc in aëtem diffundantur; proculdubio continenter & ex omni
parte aliena hæc corpora immixta ſunt aëri. Quamobrem reor ego his ra-
tionibus ſatis efficaciter oſtenſum eſſe vniuerſum impurum eſſe, ac for-
taſſe nullam eius partem ſupereſſe, quæ non ſit alienis corporibus immix-
ta, aut aliena qualitate affecta. Idem ſenſus teſtatur: nam & ea quæ in
aëre apparent, vt iris, area, virgæ; & ea, quæ deſcendunt in terras, grandi-
nes inquam, pruinæ, pluuiæ, rores, ventorum quoque impetus, nubes, to-
nitrua, fulmina, currentes ſtellę ſereno cœlo, certiſſima argumenta ſunt ma- G
gnæ alienorum corporum copiæ aëri immixtorum. ſimplicem verò aërem
ſi ratione & mente diſpiciamus (quandoquidem ſenſibus ſimplex offerri
non poteſt) corpus quoddam calidum erit, præcipuéque humidum, igne
denſius, ſed longè rarius aqua & etiam vapore aqueo: quod neque ita ef-
ficax eſt in agendo, ſicut ignis. humiditate etenim calor obtunditur: neque
ita obuium paſſioni, vt ignis; vtpote quod magis contumax de materia,
& craſſius ſit quàm ignis. Hoc è duobus mediis elementis prius eſt; quo
ignis aquæ & terræ coniungitur. Nam calidum eſt, ac propterea igni
cognatum: item humidum eſt, ac ideo cum aqua conuenit: necnon cum
terra etiam quandam habet affinitatem, quamuis terra arida ſit, & aër
humidus; quoniam humiditas magis eſt affinis frigiditati, quàm calori, H
quem hebetat: qua de re ob humiditatem aër quodammodo conuenit
cum terra, quæ eſt frigida. Huiuſce corporis accidentia, quæ quotidie fe-
rè ſeſe nobis offerunt, paucis perſtringemus. Horum quædam viſuntur
tantum & apparent, nulli verò in aëre conſtant. Nonnulla autem verè in
aëre conſiſtunt, ac in eo efficiuntur. Prioris generis ſunt Iris, area, ſoles
gemini, ac terni interdum, virgæque. Omnium horum vna quædam ge-
nere eſt cauſa, reflexio inquam radiorum ſolis ac interdum lunæ, itém-
que aliorum ſyderum inſigniorum, rarius tamen. Nam cum circa lu-
nam ac nonnunquam circa ſolem; quamuis id rarò de ſole contingat; con-
ſtiterit caliginoſus aër exhalationi vaporíque immixtus, adeóque ex mi-
nutis

A nutis corporibus compactus, vt eorum singula efficiantur veluti specula; quæ colorem tantum syderis referant, circa quod sunt; figuram verò nequeant referre ob exiguitatem: tunc circa id sydus area conspicitur: cuius figuræ ratio in Meteoris ab Aristotele ex propositionibus mathematicis est explicata. Quòd si quando ita fuerit compactus aër exhalatióve, vt interius valde opaca sit, exterius verò diaphana & læuis, adeóque simul coacta, vt non plura specula efficiantur, sed vnum tantum: nimirum speculum illud & colorem & figuram syderis refert. ea propter inspiciuntur quandoque plures soles, gemini inquam, ternive: quod sæpenumero habitum fuisse in prodigiis historici referunt. Nubes B verò plena rore post imbrem plerunque soli obiecta irim facit in semicirculi speciem, figuræ ratio ex geometricis propositionibus fusè ostenditur, vt ab Aristotele in Meteoris. Virgæ sunt veluti imperfectæ Irides. Hæc, atque huius generis, si qua alia sunt, speciem tantum quandam oculis obiiciunt: nullibi tamen consistunt. Ea verò, quæ præterquam quòd nobis apparent, constant etiam in superiori quidem aëris parte, sunt stellæ currentes: quæ tunc fiunt, cum exhalatio sicca vstioni apta eò peruenit, & à vertigine incenditur. interdum quoque hæ currentes stellæ fiunt in parte aëris inferiore; cum exhalatio arida inclusa vapori frigido in inferiorem locum exprimitur, ob id quòd vapor in superiori sui parte constringitur, sicque infra se exprimit exhalationem quam conti- C net. expressa hæc, si vehementiori motu feratur, ignem concipit, stellæque cadentis speciem refert. At nubes densa valdéque opaca posita secus lucidiorem nubem lumini peruiam, imaginem quandam nobis refert hiatus & specus. Nam vt ostendunt perspectiui, quanto quæque res longius sita est, tanto magis nigricat & ad opacitatem tendit. Etenim, cum visus deficere incipit, cuiusque rei color videtur vergere ad opacitatem & tenebras. Quo fit vt vicissim contrà rem commeare visus ac imaginatio iudicet: vt scilicet res, quarum species nigrior sit, longius sitæ sint, interiúsque recedant. Quod pictores imitati ludificant oculos spectantium, hoc in picturis artificio vtentes, à perspectiuis mutuato. Hiatus ergo ac foueæ, quamuis non sunt in aëre, vt visus esse putat: esse ta- D men videntur, propter eam quam diximus causam. constat tamen in aëre nubes illa opaca, quæ speciem hiatus refert. Itaque stellæ currentes & hiatus hi, quamuis consistant in aëre; attamen maximè cognata sunt his, quæ suprà diximus apparere tantum, & non consistere: quoniam non secundum eam speciem consistunt, quam referunt. Ea verò quæ verè consistunt in aëre, neque oculos deludunt, sunt nubes, pluuiæ, grandines, rores, nix, pruina, fulmina, ventorum impetus, nonnulláque alia huiusce generis: horum omnium causa est exhalatio duplex: altera sicca, altera humida: prior è terra, posterior ab aqua, aqueísque locis resoluitur vi solis & syderum: quæ quamuis semper mixtæ inuicem sint;

nihilominus absolutè trahuntur ad genus illud, quod in eis magis fuerat abundans. Vapor cum in superiorem aëris partem peruenerit, interdũ destitutus ab eo calore, à quo sursum tractus, & vi fuerat rarefactus, iterũ sensim concrescit descenditque minutissimis guttulis coactus in rorem. Interdum verò ab aëris frigiditate cogitur primò in nubẽ, deinde in aquam; coactisque inuicem minimis guttulis iam maiores factę deferuntur interram, pluuiámque efficiunt. Quòd si fuerit adeo magna frigiditas in vnum coacta ex calore aëris circunsistente; vt antequam aqua deorsum cadat, in glaciẽ concrescat; grandines fiunt. Sin verò ex nimia aëris frigiditate non in vnum coacta locum tantum, sed vbique per aërem sparsa, siccitatéque frigori adiuncta vapor antequam cogatur in aquam, inspissetur & concrescat; fiunt niues & pruinæ: quæ inter se eam habent proportionem, quam rores ad pluuias: vt scilicet pruina rori, nix pluuiæ respondeat. In aëre hęc solent effici à vapore, qui semper vi solis & sydeũ à terra aquáque resoluitur: rursúsque immutatus in ea, quæ dicta sunt, defertur in terram & aquam. Quam vaporis circuitionem Homerus (si Aristoteli credimus) expressit fluuio illo Oceano, quem posuit terram circunfluere. Exhalatio verò sicca è terra resoluta cum occurrerit vaporibus exhalationibúsque frigefactis, quę deorsum ad terram sensim semper ferũtur; eis immixta, cum neque ab illis deprimi queat deorsum, neq; attollere sursum versus eas possit, vi percita ex insito sibi cõtrario nixu in transuersum fertur. Inde euenit, vt maximus fiat ventorum impetus: cum magna extiterit in aëre exhalationis vaporúmque, quos diximus, copia. At lenes auræ excitantur, cum minor huiusce generis rerũ vis copiaque in aëre fuerit. Item si nubibus vaporibúsque inclusa fuerit exhalatio hæc arida, & vi coactis supernè nubibus detrusa fuerit terram versus, Ecnephiæ fiunt, venti inquã flantes è nubibus, & procellæ. Sin autem nõ satis in vnum coacta, sed dispersa per nubes eruperit; accenditur, atque efficit fulgura & tonitrua. At in vnum constipata, vaporique frigido implicita, magnaque vi explosa fit fulmen: cuius non vnum tantum genus est, vt in Meteoris ostensum est. Nobis hæc recensuisse sufficiat in enumeratione accidentium aëris, quatenus elementum quoddam est vniuersum constituens. infrà verò cum de mixtione elementorum disseremus, longè subtilius inuestigabimus causas accidẽtium horum omnium. Sequitur aërẽ aqua: de qua paucis ea quoque dicenda sunt à nobis, quæ faciunt ad hanc tractationem. Aquæ elementum infra aërem positum centrum versus licet nonnulla habeat leuitatem, quia terræ superstat; absolutè tamen est grauis; ea propè ratione, qua supra diximus aërem absolutè leuem esse: sed vt reor ego, etiam magis aqua grauis est, quàm aër leuis: quoniam aër in propria sphæra grauitatem illam habet, de qua suprà meminimus; ex qua nonnihil demitur de eius leuitate. Aqua verò maiorem habet in propria sphæra eam grauitatem quàm aër: quæ sicuti officit leuitati aëris, ita videtur addere ad grauitatem aquæ. Quamobrem iure vnusquisque pronunciare potest, aquam esse magis grauem, quam aër sit leuis. Item aqua natura frigidissima est; & maxi-

A maximè humida. Verũ ratio cuius facilè persuadet nullibi inueniri aquã purã, sicuti neque aërẽ purũ. Nam ab aëre semper aqua afficitur, magisq; & adhuc magis à terra, cui implicata est, & veluti in globũ compacta. Exhalationes item vi syderũ è terra resolutæ, aquę immiscentur: adhęc pluuię, vẽti rores, huiusmodiq; generis cætera, quę ab aëre in mare decidunt, proculdubio aquã inficiunt, ac (vt ita dicã) impurant. His ego ducor, vt rear aquã puram nullibi locorũ esse rationi sensus cõsonat. Etenim aquã omnẽ sapore quodam affectã esse gustu deprehẽdimus; at sapor omnis admixtione quadã terrestris partis cum humido aqueo efficitur, vt infrà docebimus. Maria omnia salsa esse quis ambigat? Lacus quidẽ, itémque fontes & salsi & amari è terra B scatẽt. Nonnulli saporẽ aluminis, alij bituminis referunt. Dulces quoque aquæ, quamuis intensiorẽ saporem non habent vllum; occultum tamen ipsæ quoque proculdubio saporẽ gratúmque habẽt. Ex his facilè sibi quisq; persuadere potest, aquam omnẽ impuram esse; ac nusquam locorũ fortasse aquam puram inueniri. nisi fortè quispiam velit minimas quasdam aquæ puræ particulas, ac per se insensibiles immixtas esse mari, lacubus ac fluminibus: cui neque pertinaciter repugnare volumus, neque leuiter assentiri. Sint aut esse possint: dummodo minimæ sint & insensibiles existant. Aquæ elementum verum, eiúsque locum proprium Plato voluit tartarum esse intra viscera terræ situm; à quo veluti aquarum omnium fonte & maria, & lacus, fontésque veluti per fistulas quasdam erumpant. Ægyptij Chaldæíque forC sitan idem sensere, adeo vt nonnulli Mosi etiam hanc sententiam abscribãt; cum in Genesi diluuium factum temporibus Noë describens, mentionem facit de magna abysso. Contrà Aristoteles sensit maria esse aqueum elemẽtum, ibidémque existere aquę locum natura debitum. fontiúmque origines & fluminum in aliam causam refert: cui ratio & sensus magis adstipulãtur. Nam si locus aquæ naturalis esset tartarus intra viscera terræ locus, seu potius iuxta centrum situs: nimirum secundum naturam aqua esset grauior terra; quoniam locus aquæ naturalis est infra terram iuxta centrum situs. Non tamen diffitendum est intra terram hanc, quam colimus, esse maximas specus aqua & aëre plenas: cuius rei certissimum argumentũ sunt terræ motus, qui quandoque totas prouincias simul cum altissimis montibus quaD tiunt: vnde & terras subsidere, ac mergi insulas, alias emergere & nasci è mari visum sit. Quemadmodum igitur negamus tartarum illum Platonis; sic cõcedimus intra terram esse aquarum copiam magnam in specubus ingentibus contentam: sub quibus deinde terra in se stipata ad cẽtrum vsque: in quo natura terra quiescit. Præterea terræ, quam incolimus, magna aquæ copia est immixta: ex qua fit vt terra plantis omnibus & animalibus quibuscunque pabulum, nutrimentúmque præbeat. Si etiam terram foderis, nisi solum admodum sit aridum ac sterile; continuò in foueam, quam feceris, confluent aquæ, quæ prius terræ immixtæ quiescebãt, deinde in inferiorem locum defluunt. Quinimò nonnullis in locis quantamcunque aquæ copiam è puteo, quem foderis, exhaurias, confestim tantumdem

è terra circunfluens aquæ copiam resarcit. Necnon aëri terræ proximo magna vis aquæ est immixta: vtpote qui plenus est vaporibus. Vapor autẽ nihil aliud est, quàm aquæ disgregatio, seu potius aqua rarefacta. Quapropter, vt suprà adnotauimus, Homerus cecinit fluuium quendam Oceanum vniuersam terram circũfluere. hæc aquæ copia terræ, aërique immixta dulcis est in morem fluminum, non salsa. Ideo Philo vir doctissimus in libello, quem composuit de factione mundi, inquit Mosen in Genesi, cum ait, in medio paradisi esse fontem, ex quo emanant flumina, quæ irrigant vniuersam faciem terræ, nihil aliud innuisse, præterquam hanc dulcium aquarum copiam; quæ & alia est à mari salso; quod deus à terra disiunxerat; & terræ vniuersa est immixta, & è fontibus defluens in flumina irrigat vniuersam faciem terræ, ac terram efficit aptam mixtioni, ac propterea genetationi mixtorum omnium valde commodam, & ferendo pabulo animalium plantarúmque idoneam. Marium omnium Oceanus, qui extra columnas Herculeas diffunditur, terrámque ambit, longè maximus est. Post eum est mare Mediterraneum intra terras receptum; quod per fretum Herculeum cum Oceano coniungitur. Horum vtrumque magnos efficit sinus: qua terra recedens curuatur, & mari aditum præstat. Caspium vnum mare videtur, & omni ex parte terra circuncludi. Nõnulli tamen probatissimi auctores geographi hoc quoque mare sinum quẽdam fecere Oceani: quod etiam Arist. in opusculo de mundo ad Alexandrum sentire videtur: in Meteoris tamen secus dicit. Horum marium nomina situs, magnitudines, cęteráque eius generis scrutari potius pertinet ad Cosmographiam, seu Chorographiã; quàm ad hoc à nobis institutum opus de elementis. Sic de fluminibus ac de lacubus tractatio alterius operis est. Illud tantum huic nostro negotio videtur reliquum esse: vt pauca quędam perstringamus de motibus, qui in mari esse deprehenduntur. Nam flumina quis nesciat è superiori loco secundum naturam defluere in inferiorem? In mari Oceano, quod extra columnas Herculeas latè est fusum, ambítque vniuersam terram continentem, duo visuntur motus: quorum alter non est admodum conspicuus, ptoculdubio tamẽ dignoscitur in eo mari esse. Aqua in Oceano mouetur continenti ac perpetuo lapsu ab oriente in occidens. Motum hunc nautæ, qui Oceanum nauigant, certissimè deprehendunt. Nam si soluerint à Nerito Hispanię promõtorio, & vela fecerint Britanniam versus ad orientem solem, longè tardius procedunt, quàm si ex Britannia nauigauerint in Hispaniam ad occidẽtem solem: quod asserunt accidere ob aquarum cursum ad occasum solis. illi quoque qui ab Hispania nauigant ad eas insulas, terrámque continentem: quas nostris temporibus Columbus Genuensis inuẽnit ad occidentem solem, vigintiquatuor diebus citciter iter perficiunt: quòd si inde reuerti in Hispaniam velint, ob aquarum nixum in contrariam partem, tribus totis mensibus, quatuórve vix perficiunt institutum iter. Idem animaduertunt quotannis Lusitani; qui circunflectentes Africæ oram; promontoriúmque cui Bonæ spei nomen indiderunt; tendunt in Indiam ad orientem solem.

De

A De his audiui ego, cum essem in Hispania, ac legatione fungerer apud Carolum quintum Cæsarem, ni secundos ventos vehementius spirantes habeāt, superare se non posse promontorium illud, ac rectà in Indiam tendere, ob maris motum occasum versus. Vnus hic est Oceani motus. Alter quotidianus æstus, quo sex horis mare mirificè extollitur & diffunditur: rursus sex horis retrocedit & deprimitur. Hic æstus adeo magnus est in Oceano, vt qui ipsi non inspexerint, ægrè credant aliis narrantibus. Vidi ego in Belgica, quæ nunc Flandria nuncupatur, flumina crescente maris æstu retrofluere; eorúmque refluxum percipi in locis etiam à mari valde distantibus. In Britannia vidi Tamisim fluuium ingentem Londini, quod à mari distat quin-
B quaginta ferè millibus passuum, sursum ad fontes refluere cursu præcipiti, séxque horarum spatio intumescere tribus penè passibus: tā magnus est impetus æstuantis maris, quod actum & pulsum vi æstus ad terras diffunditur. In mari Oceano duo hi deprehenduntur aquæ motus. In mari mediterraneo item duo visuntur motus. Nam & æstus conspicitur immutati singulis quibúsque sex horis, quod nos quotidie Venetiis conspicimus; multísque aliis in locis maris accolæ idem experiuntur. Verum in hoc mari Mediterraneo hic æstus exiguus est, si Oceani æstui conferatur: Ita tamen certus est sicut ille. Attamen non vbique locorum deprehenditur hic æstus in pelago Mediterraneo. Nam Tyrrheni maris accolæ Ligures, Galli, qui Prouinciam, Narbonensémve Galliam incolunt oram Hispaniæ quæ hoc mari alluitur,
C nullum prorsus sentiunt æstum. Id ego, cum essem Barchinonæ, diligentissime quæsiui ab incolis: necnon cum iter facerem per Narbonensem Galliā, diligenter percōtatus sum Gallos maris accolas; qui omnes constantissimè asserebant illis in locis nullum percipi maris æstum. Præter hunc æstum in mari Mediterraneo alium motum obseruamus. Nam in sinu hoc nostro. Adriatico si quis legerit oram Dalmatiæ, Histriæ, Illyridísque totius, sentiet maris motum perpetuum esse versus occidentem solem: ac deinde in intimo hoc recessu vbi Venetiæ sunt sitæ, flecti ad meridiem versus Flamminiā indéque flecti Apuliam versus ad orientem solem. Is maris motus iuxta littora à solertibus nautis vbique ferè deprehenditur in mari hoc mediterraneo: quo videri potest mare hoc veluti in gyrum moueri. Nam ab Hellespō-
D to occidentem versus flectitur, ac perpetuo eius cursus tenore circuit vniuersam oram continentis ad columnas vsque Herculeas: inde verò per oras Africe, Ægypti, Syriæ flectitur ad solis ortum. Horum motuum eas causas adferemus, quæ nobis videbuntur magis verisimiles esse: vno in loco fatebimur ingenuè, nullam ad hanc diem causam verisimilem deprehendi à nobis potuisse: ideo perspicaciores excitabimus: nobis dubitasse satis erit. Eius motus, qui in Oceano conspicitur perpetuus esse ad occidentem solem, nullam aliam esse posse causam existimamus præter motum diurnum cœlorum; cuius vi sphæræ etiam ignis aerísque bona pars circunducitur. Fieri etenim nō potest vt naturaliter aqua hoc motu moueatur. Nam vnius corporis simplicis vnus tantum est motus simplex secundum naturam. Motus hic ergo à

motore extrinſeco eſt. Nullum tamen conſpicimus corpus quod aquam cõ E
tingat & vi circunducat. Illud ergo reſtat vt moueatur Oceanus hoc motu vi qualitatis in eum defluentis ab extrinſeco quopiam corpore: Hanc autẽ veriſimile eſt nullam aliam eſſe poſſe, præter cœleſtem illam qualitatem defluentem in omnia elementa: de qua ſtatim in exordio huius opuſculi fecimus mentionem; quæ in modum luminis dependet conſeruatúrque à cœlo. Ideóque circunuoluto cœleſti corpore, ipſa quoque (vt ita dicam) circunuoluitur; ſecúmque ignis ſphæram, aeríſque magnam partem & oceanum circunducit. Quamuis etiam, vt ſuprà dixi, ignis cõtinuúſque illi aër, quoniam cœlum contingit, à cœlo queat ipſo moueri & circumuolui: hæc (vt reor) cauſa eſt motus illius perpetui maris Oceani occidentem verſus. F Eandem puto cauſam eſſe eius motus, qui in mari Mediterraneo deprehenditur iuxta terrarum oras, quas alluit, quo (vt paulo ante diximus) verſus fretũ Gaditanum per littora Europæ mouetur, rurſúſque redit verſus orientem ſolem per oras Africæ atque Aſiæ. Nam quoniam concluſum inter has terras pelagus perpetuo tenore moueri non poteſt ab oriente in occaſum, obſtant etenim littora continentis: ea ratione, qua poteſt, imitatur motum circularem: Ideóque in gyrum voluitur, & noſtra littora vniuerſa luſtrat. Alter motus reliquus eſt, quem maris æſtum nũcupamus, quémque in noſtra hac patria quotidie experimur: in Oceano verò mari eſt maximus. Hunc maris motum, vt ex æſtus nomine atque etymologia antiquiores ſenſiſſe credibile eſt, nihil aliud eſſe, præterquàm rarefactionem quandam & tumefactionem G maris, auſim aſſerere. ob eam cauſam creſcente æſtu mare vndique terram petit, & circunquaque ſupra littus effunditur: rurſus decreſcente æſtu intra ſe cogitur, & vndique à terra recedit: quod fit condenſatione quadam. hoc ita ſe habere ſenſu ferè percipi facilè poteſt. Etenim nullus, quamuis fingere vellet, proferre poſſet vnde tam repente adeo magna aquæ aduentitiæ copia erumperet in mare, ex qua mare tumeſceret: aut rurſum, quónam ſe reciperet decreſcente æſtu, cum mare ſe contrahit. Hoc ergo conſtituto, æſtum ſcilicet maris nihil aliud eſſe, niſi tumefactionem quandam, viciſsímque conſtipationem aquei elementi; reſtat vt inueſtigemus à quónam fiat viciſſim huiuſmodi rarefactio & condenſatio. Nullus ſanæ mentis in dubiũ vertere poteſt, quin rarefactio tumefactióq; omnis fiat vi caloris; quo deficiente H ceſſet; viciſsímque efficiatur conſtipatio vi frigiditatis ſeu inſitę, ſeu aduentitię. Id nobis quotidie intueri licet in aheno feruenti ad ignem, rurſúſque reſidente imminuto ablatóue igne. Igitur vi cuiuſdam caloris fiunt maris ęſtus. Atqui experimento euidenter comprehendimus vim hanc caloris, qua mare tumeſcit, pendere à luna: cuius tepor pręcipuè videtur humori accommodatus eſſe, & cuiuſcunque rei humorem afficere. Si ergo cœlum diuiſerimus in quatuor partes ęquales, duobus maximis circulis, meridiano ſcilicet, & horizonte recto; qui à polis ſecet meridianum ad angulos rectos ſphęrales: in ęquinoctiali autem Circulo ſecet horizontem obliquũ cuiuſuis regionis, nam ęſtus maris non fiunt vbique locorum eodem temporis

A poris momento, sed pro modo meridiani circuli & illius recti horizontis, de quo meminimus, cuiusque regionis. ita igitur secto cœlo, cum luna à pũcto horizontis recti, quem constituimus, ad meridianũ mouetur supra horizontem; tumescit aqua & diffunditur. Cum autem à meridiano tendit ad alteram aduersámque partem horizontis recti ad occasum; refluit mare, aquáque decrescit. Rursus cum ab eo horizontis recti pũcto, quod est in occasu, mouetur infra terram sub pedibus ad oppositam meridiani partẽ, punctum inquam noctis mediæ: iterum tumescit aqua, æstúsque crescit. A pũcto rursus mediæ noctis recedente luna ad punctum horizontis recti in oriẽte situm, à quo moueri cœperat; defluit aqua, æstúsque imminuitur. Hoc

B semper ferè modo deprehendes aquam moueri, si attentè animaduerteris; sequíque lunæ periodos; nisi quando solis motus obstiterit, vt paulò post dicam. Vi ergo teporis lunæ accommodati aqueis omnibus fiunt maris æstus. Quo verò pacto id fiat, perscrutandum restat. Non admodum arduum est causam inuenire, cur mota luna & ascendente ab oriente in meridiem, aqua tumescat: rursúmque decrescat, luna descendente à meridie in occasum. nã lumen repórque ille cœlestis à luna defluens luminis comes, quanto magis accesserit ad lineam perpendicularem & ad angulos rectos, tanto maiorem vim habet & magis calefacit. Contrà verò cum à perpendiculari linea & ab angulo recto recesserit, angulúmque obtusiorem effecerit, tanto minoris est vis. Hoc in solis radiis experimur, & apud perspectiuos compertissimũ est.

C ob hanc causam ascendente luna ab oriente in meridiem, accedentéque eius lumine ab obtuso ad angulum rectiorem, aqua tumescit: recedente autẽ à meridie occasum versus, ab angulo recto ad obtusum, defluit & decrescit. At reddere causam, cur accedente luna ab occasu ad noctis medium, aqua tumescat; rursus decrescat recedente luna à noctis medio, orientem versus infra horizontem; id verò difficillimum est. Mihi hac in re valde obscura satis erit si referam quæ legi apud probatos auctores: lectores iudicabunt recténe an perperam dicantur. Nonnulli dicunt partem cœli appositam radiis lunaribus ab eis affici & mutuare eandẽ propè vim, quam ipsi habeant: ideóque cum occidente luna pars cœli opposita oriatur, & feratur ab oriente ad meridianum circulum, aquam tumescere, quasi per reflexionem quã-

D dam lunaris luminis ab ea cœli parte centrum versus. Sic recedente luna à mediæ noctis puncto, in circulo meridiano infra horizontem, partem cœli oppositam moueri à pũcto meridiei occidentem versus; iccirco aquam decrescere. Quamobrem tunc etiã maris æstus à luna pendet: non tamen quatenus fertur sub horizonte circulo: sed quatenus eius lumen reflectitur à parte cœli lunæ opposita terram maréque versus. Contra hanc quam adduximus, causam ambigere quispiam meritò posset: quoniam cum luna longè sit minor, quàm terra; vmbra terræ prodiens à radiis & lumine lunæ, quanto magis à terra recesserit, tanto etiam magis crescit, neque vnquam minui potest: quo fiat vt lunæ radij nũquam pertingere queant partem cœli lunæ oppositam: ideóque ab ea parte reflecti non possunt terram maréque versus.

Obiectioni huic nonnulli respondent, inquiúntque: Cum terra, si cœlo conferatur, obtineat vicem pũcti; eius vmbra, quamuis magna, exiguam admodum cœli partem offuscare potest; ac propterea à propinquis partibus fieri reflexionem, quam diximus. Lumen etenim ad omne pũctum diffunditur. Illud quoque attentè considerandum est: Cum celeste corpus diaphanum sit & perspicuum, ægrè ab eo lumen reflecti posse. præterea mirum est cur non oculis dispiciamus in obscurissimis noctibus vel exiguam quandã imaginem reflexionis huius. Qua de re dicere cogemur non lumen, sed aliam quandam qualitatem reflecti; cuius vi fiat maris æstus. Nobis in hac parte satis fuerit dubitasse, cum ad hanc diem nullam causam inuenerimus, neque acceperimus ab aliis proditam, quæ animum nostrum impleat. Illud etiam ad hanc diem ignoramus; cur scilicet in mari Tyrrheno neque apud Ligures, neque apud Gallos Narbonensis prouinciæ incolas, atque apud Barchinonem in Celtiberia, vt alios omittam, nullus vnquã maris æstus sentiatur; cum tamen & in mari Oceano maximi fiant æstus, & in nonnullis locis maris Mediterranei, vt in sinu Adriatico, euidentes sint. Verùm (vt negotium totum hoc de maris æstu expediamus) duo recensenda restant, quæ digna notatu esse sciam. Æstum maris pendere à luna omnibus propemodum cõpertum est. Cæterum nonnihil etiam sol facit ad concitandum maris hunc æstum: quod singulis quibusque mensibus obseruamus in quadratis lunæ. Nam cum post plenilunium nonaginta gradibus ad solem luna accesserit; necesse est eodem temporis vestigio lunam ab orientis puncto in horizonte eo recto quem constituimus, ascendere ad meridianum; solémque à puncto mediæ noctis versus orientem descendere, vt ita dicam: sicque deinceps eadem propè ratione post lunæ coitum, cum luna ab oriente eodem puncto ascendit ad meridianum circulum, sol à meridiano descendit versus occasum. quo tempore, bis inquam singulis mensibus, exploratum Venetis omnibus est, vel nullos fieri æstus, vel incertos quosdam. Ex quo quiuis facilè coniicere potest, solem etiam nonnihil operari ad concitandum & sedandũ maris æstum. Aliud scitu dignum reor esse, ęstum maris incipere ab eius fundo, ac subinde ferri versus superficiem. Hanc rem ego facili coniectura deprehendi ex nostris nautis, & iis qui obseruant ostium portus nostri, vbi ædificatæ sunt duæ turres illæ, quas duo castella vocamus. obseruant hi quotidie, cum æstu mare intumescit, influítque per illud ostium in hęc nostra æstuaria, post sex circiter horas adhuc aqua maris in nostra ęstuaria influente, qui motus est crescentis æstus, aquam tamen iuxta turrium muros demitti, ac iam per semipedem ferè aut paulominus aquam decreuisse, antequam incipiat refluere, ac in mare ex æstuariis retrocedere. Cum ergo simul decrescat, & superior maris pars oculis subiecta influat, nulli dubium esse potest quin principium recessus & constipationis aquæ sit in fundo. Hactenus dixisse nobis sufficiat de elemento aquæ. Nam cur aqua semper ex Bosphoro & Hellesponto defluat, nunquam refluat: omnes sciunt fieri ex copia fluuiorum, qui in pontum influunt. Nunc ad terram postremam omnium descendamus.

A scendamus. Terra infimo mundi loco in centro inquam sita grauissima est,in qua nullum sit leuitatis vestigium. Sicca quoque est & frigida, maximéque omnium constipata & densa. sicuti enim raritas ignis maxima est omnium,ita terrę dẽsitas est summa. Item natura est neque lucida neque diaphana,sed maximè omnium opaca & imperuia lumini:necnon maximè omnium est inepta ad motum lationémque omnem. Vnde semper immobilis perseuerat. Terram puram, neque aliena qualitate adfectam, neque immixtam alienis corporibus inueniri posse iuxta mundi centrum, sicut ignẽ purum iuxta cœli concauum, facilè nobis persuadere possumus. Nam cum pars ea terrę nullum corpus contrarium attingat,à quo affici queat, cuíque

B possit immisceri, & ibi maximè sit constipata & imperuia; non est mirum si diuturno tempore ibidem pura & intacta perseuerat. semper enim rem corruptibilem immortalem perseuerare impossibile est. Propterea credendum est maxima vi terręmotuum,huiúsque generis accidentium,vt omittã cœlestes radios & vim cœlestis qualitatis, interdum fieri vt alieni corporis vis ad centrum vsque perducatur;à qua partes illę afficiantur,affectęque & è loco moueantur, aliis succedentibus; & demum corrumpantur. Verùm post ingentia temporum interualla hęc fieri censendum est. Terra igitur iuxta centrum constipata pura est,ideóque proportione quadam respondet igni;grauissimum scilicet leuissimo. Supra has terrę partes, quę centro propinquæ sunt, quicquid reliquum est terræ, plurimum aquæ admixtum habet,nonnihilque aëris. Nam & maria intra terrę oras cõtinentur; & sub ter-

C ra maximæ sunt specus lõgè latéque diffusę,aqua & aëre plenę; adeo vt maxima terrę pars supra aquas emineat. Quod ab optimo sapiẽtissimóque rerum omnium opifice factum esse iure quilibet existimare potest,ob salutem animalium omnium perfectorum; quę ob spirandi necessitatem, naturęq; eorum qualitatem,neque viuere,neque ali,neque generari possent. Etenim quamuis,si per se naturam spectes elementorum grauium & leuium, terra omnis vndique aquis obruta circunfusáque esse deberet:sicuti omni ex parte aër aquas ambit, aërémque ignis, itémque igneũ elementũ corpus æthereũ:Nihilominus ratione finis ad conseruationem scilicet animalium perfectorũ,factum est à natura,præter horum corporum nixum; vt terræ hæc su-

D perficies emineat. Quemadmodum in paruo mundo,animali inquam;multa consistunt præter naturam materiæ, ratione finis. Vt sinciput os durissimum & maximè terreum,ac propterea graue positum in suprema parte hominis. Cæterùm præter hanc rationem à fine sumptam,alia etiam (vt reor) non incõmodè adduci potest. Etenim cùm solis,Lunæ, cæterorúmque omnium syderum radij,quin potius vniuersi cœli lumina in vnum cogantur in hoc mundi centro, vbi terram aqua attingit;nimirum necessum est vi caloris syderum fieri quandam terrę & aquæ mixtionem,ac quadam terrei elementi fermentatione exteriorem hanc terræ partẽ rarescere & intumescere:quod quotidie fieri cernimus in panis cõfectione à pistoribus fermento apposito. Quin omnis ratio colẽdorum agrorum ad hoc præcipuè spectat;

vt arationibus,ſtercorationibus, paſtinationibúſque terram fermentet,ra- E
rámque efficiat,ac peruiam aëri,aquæ, radiis ſolaribus,aliíſque huiuſmodi: vt horum omniũ mixtione & opera ali,generaríque valeant fruges & plantæ. Igitur vi caloris ſyderum tumefacta terra aquæ immixta,aqueóque humore & terreis partibus in vapores & exhalationes reſolutis impulſa eſt vndique ſuperficies terræ in exteriorẽ partem, adeo vt in plurimis locis aquæ emineat,& ingẽtes ſpecus intra ſe habeat,aqua & aëre plenas. Itaque rationi finis accommodata fuit natura & ſitus cauſarum agẽtium, quod ſemper natura ſagaciſſimè facit. Nullus nanq; mihi perſuaſerit quorundam ſententiam;qui aquæ maríſque ſuperficiem eſſe terra eminentiorẽ, víque quadam diuina contineri aquas ne terrã vndique obruant. Nam & ſuader ratio,nihil F
violentũ eſſe poſſe perpetuum:& ſenſus teſtatur, cum vndique flumina defluant in mare,proculdubio mare depreſſius eſſe ſuperficie hac terræ,quam colimus. His ergo de cauſis terra mari eminet;& ſi alia quadam ratione dici poſſet aquam circunquaque terrã ambire. Nam cum aër hic, quẽ colimus, omni ex parte ſemper innumeris vaporibus plenus ſit; vapor verò ſit aquę diſgregatio:nimirum hoc pacto hæc quoque terre ſuperficies, quam maria non tegunt,ambitur aquis,id eſt, vaporibus qui ſunt aqua diſgregata & rarior effecta. Ex hoc facilè etiam diluere valemus aliam quæſtionem. Cum enim ea debeat eſſe inter elementa,proportio,vt æqualia ſint ſecundum materiã,aqua autẽ ſit longè rarior terra; vtique elementum aqueum longè maius eſſe debet terra. Attamen cum noſtris temporibus ex Hiſpanorum na- G
uigationibus compertum ſit vndequaque à terra Oceanum ambiri;liquidò apparet terram non ſolùm non eſſe aqua minorem in ea, quam diximus proportione; ſed fortaſſe maiorem: quo fit,vt rectè dixerimus in mari minimè contineri omnem aquarum copiam, ſed infra terram in maximis illis ſpecubus maximam vim aquæ contineri. Item vniuerſam hanc, quam incolimus, terram, quæ tot fontibus,tot fluminibus rigatur, quæ vbique veſtitur herbis & plantis, aqua plenam eſſe veluti ſpongiam quandam: Præterea vniuerſus hic aër plenus vaporibus eſt, vnde Homerus cecinit (vt bis ſuperius diximus) fluuium Oceanum vndique terram circunfluere. Propterea facilè nobis perſuadere poſſumus, ſi omnis hæc aquæ copia in vnum colligeretur, aquam longè maiorem terra futuram eſſe; pulchréque H
ſeruari eam proportionem inter hæc duo elementa, qua mundus perdurare queat. Terra hæc omnis, quæ diuina prouidentia ac coitione ſyderũ in hoc cẽtro ſuper aquas eminet,eſt inſtar animalis cõſtituta,vt mater omniũ mixtorum, ac præcipuè viuentium, eſſe queat. Nam & dulci aqua plena eſt, vt animal ſanguine: qui vt per venas diductus totum corpus alit, ita aqueus humor per fontes, per flumina, terræque fiſtulas ac meatus minimos vniuerſam hanc terram rigat & alit. Et quemadmodum animalis corpus vbique fouetur ſpiritu; ſic hæc terra plurimum intra ſe continet ætherei vaporis, & igneæ exhalationis; quibus immixta & generare & nutrimentum præſtare omnibus poteſt. Aër quippe ſponte ſubit meatus terræ,

cum

A cùm ei aditus patet. Nam, vt suprà ostendimus, aër facilè trahitur inferius: natura enim pronior est ad grauitatem, quàm ad leuitatem. Itémque ignea pars vapori immixta deorsum in terram fertur. necnon vi solis & syderum è terra generatur exhalatio ignea. Quinetiam in subterraneis specubus flantes venti vehementiori motu accenduntur, flammásque concipiunt quæ à pluribus terræ locis erumpunt; vt ex Æthna Siciliæ monte & ex insulis Æoliis. hinc fontes calidi scaturiunt è terra, quorum aqua iter facit per loca ignita, terrámque sulphuream. Habet etiam vniuersa hæc terra habitabilis ossa sua in vicem animalis; quibus substentata non facilè dehiscit: Montes scilicet ferè continuos; qui (vt arbitror) mira quadam
B naturæ prouidentia & arte effecti sunt, tum vt substentent terram, tum vt ex eis profluant flumina, quæ maximam vtilitatem præstant omnibus, quæ ex terra oriuntur & aluntur, vsibúsque humanis plurimum inseruiunt. Causas verò & materiam, ex quibus montes constituti sunt, non quæremus lógius. Etenim fingamus vel nunc primũ ortum esse inferiorem hunc mundum, vel illius partem aliquam. Nam quamuis Peripateticorum sententia mundus perpetuus est; eius tamen partes vicissim oriuntur & occidunt. Eleuetur ergo ea, quam diximus, ratione vi syderum calorísque concepti pars terræ aliqua, seu tota hæc habitabilis terra, ex aquísque prodeat: nulli dubium esse debet, quin inæquali superficie tota prodeat. Etenim vniformis hæc species, cœlestibus conuenit non ter-
C restribus; in quibus multum est priuationis & multitudinis. In superficie ergo inæquali nonnullæ partes depressiores erunt, aliȩ eminentiores: quod ita esse experientia deprehendunt, qui terram peruagantur. Nam prȩter valles & colles, accliuia & decliuia sola, vnaquȩque continens terra inter duo maria sita medio sui plurimum adsurgit, sensim verò vtrinque versus maria demittitur. Hoc ego animaduerti ita esse & in Germania, & in Hispania. Nam Venetiis profectus, cùm à mari hoc nostro Adriarico iter facerem in Germaniam, vtique sensu percepi ex modo itinerum vsque ad eam planitiem, in qua sita est Augustą Vindelicorum, terram accliuem esse: Inde profectus Belgicam versus animaduerti sensim terram demitti, humiliorémque fieri ad Oceanum vsque. Idem obseruaui in
D Hispania cùm ex Toleto ciuitate in medio cõtinentis illius sita Venetias redirem defunctus legatione pro nostra Republica apud Cȩsarem. nam deprehendi in medio continentem illam eminentiorem esse, quàm campi sint Cathelaunici & Barchinon ciuitas. Cùm ergo ita res se habeat, illȩ terrȩ partes, quȩ aliis eminentiores prodiere, aqua vdȩ, ac intra se concipientes terrestris exhalationis copiam vi caloris concoctȩ tandem actione ac vi frigidi aëris concrescent in lapidem & saxa: vt nunc omittam cœlestem vim, quȩ prima effectrix est omnium mixtorum corporum, commodéque dici posset esse similis caloris animȩ nutritiuȩ, qui cibi partem conuertit in ossa, partem in carnem, in neruos, cartilaginésque partem: vt ex omnibus sui partibus integrum animal constet. Huius ergo generis

causę sunt montiũ effectrices: qui paulatim minuuntur vi imbrium & vẽtorum; vicissimque appositione materiæ, quę apta est in saxa conuerti, augentur: vt in lapidicinis cõpluribus est obseruatum. nam & in fontibus lacubúsque nonnullis, & in certis terræ locis comperimus hanc vim, esse ad generandos lapides. Hactenus de montibus. Verùm sicuti vi caloris terra fermentatur, montésque & insulæ oriuntur impulsu eiusdem impetus: sic contrà aliquibus in locis terra concussa disrumpitur, ac repente prouinciæ interdum non exiguæ, vrbésque cum populis demerguntur. De Athalanta insula vastæ magnitudinis refert Plato in Critia; quòd concussa maximo terræ motu obruta est, ac forsan mari Athlantico nomen dedit. Insulas quoque nonnullas subitò è mari natas prodiisse memoriæ proditum est; contráque vicissim alias submersas. quam ob causam nihil perpetuum in terra perseuerat; sed omnia commutantur: vt omittam diluuia, conflagrationésque prouinciarum, seu vi imbrium ignísve ex oris supernis demissi, ob quempiam tumultum & vim in eis regionibus ignem deorsum impellentes; seu etiam igne è terra prodeunte, aut aquarum copia impetu quodam è mari delata in terram, siue fluminibus crescentibus obstructis eorum ostiis, aut terra disrupta aquam eructante. Sicuti hac tempestate apud Valentiam accidisse accepimus, dum essemus in Hispania. Nam improuisa quadam & occulta vi cœlo sereno confestim nullis sentientibus maxima aquarum copia, quæ ingentes fluuios superaret, è continenti delata eam vrbem versus: nisi clausis portis & obicibus oppositis iter in mare diuertisset; magnam ciuitati calamitatem intulisset. Nullúsque vnquam comprehendere valuit vndenam tam magna aquarum vis eruperit. Nos credimus, aliíque plurimi rerum naturæ periti, eam aquarum vim erupisse è quopiam specu subterraneo, terra dehiscente, ac confestim post eam vim, qua & terra hiatum fecit, & aqua erupit, iterum restituta in eandem speciem. Hæc de terra in vniuersum sint dicta. De habitabili nunc pauca quædam addemus, quæ pertinent ad climata habitationi commoda incommodáve. Aristoteles antiquiorésque authores omnes censuere, totam eam terræ zonam, quæ subiecta est polo, eique propinquat, inhabitabilem esse ob nimium frigus gelúque continuum: quoniam maximè omnium à sole distat, radiísque adeo obliquis sol eam attingit, vt nihil ferè virium habeant ad generandum faciendúmve calorem. Contrà arbitrati sunt vniuersam eam terræ zonam, quæ subiacet æquinoctiali circulo & à tropicis includitur, torridam esse, & ob nimios æstus inhabitabilem: quoniam sol directis aut parum obliquis radiis vniuersam eam partem illustrat. Inter has mediam temperatã, & habitationi idoneam posuere zonam, nostram inquam habitabilem. Rationi hac in re sensus attestari videbatur. Nam si iter feceris Septentrionem versus, semper adibis regiones magis ac subinde magis frigidas, quãto magis ad septentrionem accesseris: adeo vt postremæ illa tempestate cognitæ triginta & septem gradibus distantes à polo vix habitari conspicerentur ob frigoris intemperiem. Sic cõtrà, si æquinoctialem

A noctialem versus proficisceris, semper occurrēt tibi regiones magis ac magis calidæ, tantóque feruētiores, quanto magis accesseris ad tropicum Cancri, iuxta quem in Africa comperies Æthiopas & Troglodytas habitare sub terra in fossas & cauernas, ob nimios æstus. Quo argumento sibi facilè persuaserunt vltra hos terminos esse terræ zonas inhabitabiles, ob nimium frigus alteram, alteram verò ob ingentes feruores. Pari ratione versus polum antarcticum posuere inhabitabilem regionem ob ingentes algores; ac deinceps temperatam zonam pertinentem ferè ad tropicum vsque Capricorni. In nostra autē habitabili zona Aristoteles existimauit quartum Clima esse omnium temperatissimum, sub quo est magna Græciæ pars. Hæc antiquorum sentētia fuit. Auicennas vir summus hac in parte ab Aristotele dissentit:

B existimauit enim ad feruorē & æstum regionis non tantùm facere directionem radiorum solis, quantùm nimiam moram solis. Quamobrem cùm circa tropicos sol diutius moretur propter obliquitatem & flexum zodiaci; in æquinoctiali verò circulo vix (vt ita dicam) momento temporis persequetet, sed confestim vlterius progrediatur: existimauit Auicenna sub æquinoctiali circulo esse habitationem non inhabitabilem, propter nimium calorem: quin potius omnium tēperatissimam, & maximè idoneā hominum habitationi, ob eam causam quòd ibi est perpetuū æquinoctium. Hanc Auicennæ positionem Auerrois eius viri laudis æmulus, acerrimúsque insectator plurimis rationibus conatur euertere in ea paraphrasi quā edidit in

C Metheora Aristotelis. Inquit enim: Cū nullus diffiteri queat, quin directio radiorum solis calorē maximum faciat; itémq; sensu & experimento cōpertum sit post solstitiū plurimis diebus maiores fieri æstus, quàm in ipso solstitio, eo quòd aër iam concepto in se calore citius & vehementius inflammatur à sole etiam magis distante, quàm in solstitio, His ità constitutis putauit Auerrois liquidò patere posse, sub equinoctiali circulo esse æstus intolerabiles. Nam sol in æquinoctiis perpendiculares radios iacit, ac propterea magnos calores cit: deinde iam feruefactus aër, quāuis sol per viginti quatuor ferè gradus recedat, & non amplius maiores æstus concipit. Post quos non subit autumnus & hyems, vt apud nos; sed iterū sol incipit accedere ad eorū verticem, quamobrē augetur potius æstus, quàm imminuatur; donec

D iterum radij redeant ad perpendicularem lineam: quem continuum modum motus cùm semper sol seruet, nimirum sequitur sub æquinoctiali circulo esse æstuantem regionem. Hæc Auerrois. Hanc quæstionem, quæ multis iam annis versata est inter maximos philosophos, nostris temporibus experientia dissoluit. Nam ex hac noua Hispanorum ac præcipuè Lusitanorum nauigatione compertum est sub circulo æquinoctiali & inter tropicos habitationem esse, innumeráque gentes ea loca incolere subfuscas, non omnino atras vt Æthiopes sunt. Quin sub eo circulo, sub quo in Africa inueniuntur Æthiopes, nusquam locorum sub eodem circulo Æthiopes omnino inuenti sunt. Ergo sub æquinoctiali circulo est habitatio, quod nemo negare potest. Non tamen temperatissima omnium,

vt putauit Auicenna:quod ex colore atque ex operationibus earũ gẽtium, E
quæ incolæ sunt eorum locorũ, facilè coniici potest. Nam & imbelles sunt, & timidi, neque ingenij dotibus cum Græcis cõferendi; qui incolunt quartum clima. Sub tropicis verò sunt regiones feruentiores, quàm sub æquinoctiali, non tamen inhabitabiles præter solitudines Africæ arena plenas; in quibus (ne vacuę omnino sint) incolunt Æthiopes & Troglodytæ. Ex his sensu atque experientia compertis possumus commodè rationem reddere, cur sub æquinoctiali sit habitatio; cùm tamen solis radij ita perpẽdiculares sint bis singulis quibúsque annis. Etenim hoc incommodum ex perpendicularibus radiis illatũ illis regionibus resarciunt nulla ferè mora solis in circulo æquinoctiali, directus enim ibi zodiacus est, non flexus vt in tropicis: F
Item noctes continuis tẽporibus horarum duodecim; ac postremo recessus solis ab eorũ horizonte qui præceps descendit, ac rectà fertur sub pedes eorum populorum. Contrà sub tropicis iuxtáque tropicos mora solis ob flexum zodiacij longiores dies æstiui, nec tam magnus descẽsus solis sub horizonte faciunt æstatem feruentiorem, quàm sub æquinoctiali. De Æthiopibus verò cur in Africa tantum inueniantur & nusquam alibi, illud puto esse in causa, quod pręcipuum reor esse ad cõmoditatem, incommoditatémque regionum omnium: qualitas scilicet & conditio subiectæ telluris; an scilicet sit plana, vel frequens montibus: an rigetur fluminibus, an contrà arida sit: an saxea, an arenosa vel pinguis soli. Etenim omnia hæc summopere faciũt ad regionis temperiem intemperiémve. Illud quoque non omittendũ, qui- G
búsnam ventorũ flatibus sit exposita, vnde ferantur venti, quibus perflatur: an scilicet à locis vliginosis, an à feruentibus vel à frigidis. Hæc vsqueadeo immutant totam rationem habitationum, vt interdum comperias propinquas inter se terras sub eadem plaga cœli sitas, quarum altera calida sit, altera frigida: salubris vna, altera morbosa. ob hãc causam fit (vt reor ego) vt in Lybia, vbi maxima est planities arenosa, nulli verò fontes, ea loca maximũ concipiunt à sole calorem, vicissimque aërem calefaciant: vnde immutetur complexio hominum eas regiones incolentium, efficiãtútque Æthiopes. In aliis verò locis tropico subiectis, aut vicinis, irriguis fontibus, mõtibus frequẽtibus, & solo vliginoso, id non item fiat; ibíque nascãtur homines fusci, non tamen Æthiopes. Mirum namque quantum in generatione rerum om- H
nium faciãt materia, cæterę que causæ proximæ, quæ sunt sub cœlo. Quamobrem plerunque euenit, vt qui ex causis tantùm cœlestibus rationes harũ rerum mortaliũ contemplari voluerit, non habita ratione materiæ, cæterarúmq; causarũ mortaliũ, quę sępenumero euariãt, facilè labatur, plurimúmque erret. Sicuti ergo causa cœlestis nõ est omittẽda ita nõ sunt negligẽdæ aliæ causæ, & qualitates materiæ subiectæ in rationibus rerũ mortaliũ contemplandis, qui cõtẽplandi modus, cùm ab Astrologia diuinatrice omnino dimittatur, liquidò patet vniuersam eam artem veracẽ esse non posse. De quatuor igitur elemẽtis, quatenus ex eis mũdus hic inferior cõstituitur, satis dictũ esse reor, pro modo huius opusculi, quod instituimus; ideo finẽ faciã.

DE

DE ELEMENTIS

LIBER TERTIVS.

B A ratione à ſapientiſſimo optimóque rerum omnium principio ſub æthereo globo mundus hic inferior eſt conſtitutus; vt elementa, quæ illum componerẽt, ea temperatura inuicem commiſceri valerent, vt ex eis omnia corpora mixta generari poſſent. Ideo ſtatim in exordio huius operis propoſuimus nonnulla eſſe elemẽta compoſitionis, vt ſunt literæ dictionum orationúmque elementa: alia verò eſſe elementa mixtionis, vt acetũ & mel elementa ſunt oxymellis. Vtriuſque generis elementa ſunt hæc mundum conſtituentia corpora, de quibus tractare
C inſtituimus. Poſtquam ergo de eis egimus, prout componunt & cõſtituunt hoc vniuerſum: reliquus nobis tractatus eſt de hiſce elementis, quatenus ſunt principia conſtituentia cuiuſque generis mixta. Aggrediamur ergo, primúmque dicamus, Elementum vnum tantum eſſe, ex quo mixta omnia corpora generentur, impoſſibile eſſe, ratione euidentiſſima demonſtrari. Nam ſi vnum tantum eſſet elementum, inueniri non poſſet corpus ei contrarium: nullum nanque aliud corpus eſſe præter hoc ſimplex elementum fingere poſſemus; quod ei eſſet contrarium: neque etiam in elemento ipſo contrarium quidpiam eſſe poteſt. Etenim (vt in libro primo oſtendimus) elementum corpus ſimplex eſt & vniforme: nihil igitur vni illi elemento eſſet contrarium: quare neque alterari, neque aliqua in parte immutari poſ-
D ſet. Ex quibus ſequitur nullum poſſe effici ex eo mixtum corpus: quin potius ſequitur omnia eſſe vnum; quemadmodum Meliſſus dicere conſueuerat; quamuis multa & innumera eſſe viderentur. Cùm ergo vnum elementum eſſe non poſſit, plura ſunt ergo elementa. Quot autem ſint, Ariſtoteles in ſecundo libro de generatione acutiſſima ſimul veriſſimáque ratione inueſtigat. Etenim elemẽta ob eam cauſam cõficiunt mixta omnia, quoniam inuicẽ immutãtur & alterantur. Omnis autẽ alteratio pẽdet ex qualitatibus primis ſibi inuicẽ cõtrariis. Nã ſecundæ qualitates pendent à primis, ſicuti à principiis. Primæ qualitates ſunt tactu perceptibiles, maximéq; omniũ actiuę. Huius generis qualitates quatuor ſunt: caliditas ſcilicet frigiditas, humiditas, & ſiccitas. cũ igitur ſit impoſſibile aliquod corpus inueniri in quo vna

tantũ ſit harũ qualitas,opus eſt ad omnes mixtiones faciẽdas quodlibet ho E
rum elementorum à quolibet pati & immutari poſſe. Senſus item hoc atteſtatur. Nunquam etenim viſum eſt corpus calidum,nullo tamen pacto humidum ſiccúmve:aut frigidum,neque humidum neque aridum. Sic de ſiccitate & humiditate ſenſu comprehendes; neutram earum disiunctam eſſe à caliditate frigiditatéve. Ex coniunctionibus harum qualitatum primarũ & ſimplicium inueniri commodè poteſt numerus elementorum componentium mixta corpora omnia. Hæ verò quatuor qualitates ſex cõiunctionibus cogitatione inuicem componi poſſunt; quarum duas impoſſibile eſt eſſe in terũ natura.quî enim fieri poteſt vt ſumma caliditas ſit cum ſumma frigiditate? aut ſumma humiditas cũ ſumma ſiccitate? nequeunt enim con- F
traria ſimul eſſe in eodem ſubiecto corpore. Quòd ſi has qualitates ſumpſeris non ſummas, vt.ſ. vnum idémque corpus & caliditatis partem & frigiditatis portionem obtineat:iam corpus illud nõ amplius ſimplex, ſed mixtum eſt.in corpore namq; ſimplici, ſimplices & puras qualitates eſſe oportet,non immixtas & imputas. Reſtant ergo quatuor copulationes,caliditatis inquam & humiditatis;item caliditatis & ſiccitatis;frigiditatis & humiditatis;item frigiditatis & ſiccitatis. Quatuor ergo elemẽta erũt. Hoc quod ratio perſuadet,ſenſus teſtatur. Nam ignis,aer,aqua,& terra,quæ communi omnium conſenſu ſunt elementa mixtorum omniũ,hiſce qualitatibus affecta ſunt,in hunc modum cõiunctis. Ignis namque calidiſſimus eſt & ſicciſſimus. Aer item calidiſſimus & maximè humidus. Aqua frigidiſſima eſt, G
ſumméque humida. Terra ſua natura frigidiſſima eſt & ſicciſſima. Verùm antequã accedamus ad tractationem mixtionis horum elemẽtorum; vt recto ordine perſcrutatio diſciplináque noſtra procedat; quædã prius in vniuerſum de elementis, & qualitatibus his primis dicemus; quæ ad tractationem hãc plurimum faciunt:ſigillatim deinde de natura harum primarum qualitatum,necnon ſigillatim de quatuor elemẽtis ea dicemus, quæ ſi quis ignoret,mixtionis rationẽ probè intelligere nõ poterit. Primum ergo quod de qualitatibus primis venire in dubium poteſt,illud eſt: An ſcilicet qualitates hæ primæ ſint elementorum ſubſtantiæ & naturæ & formæ, per quas elementa ſint;vt Alexander Aphrodiſeus illuſtris author in ſcolis Peripateticorum opinatus eſt. Paucis huic quæſtioni reſpondemus, qualitates has H
primas, ſubſtantiales formas & naturas elementorum eſſe non poſſe. Nam nulla ſubſtantia eſt ſenſibilis per ſe,vt dicit Philoſophus in ſecundo de Anima. Nulli autem dubium eſt,quin hæ primæ qualitates ſint perceptibiles tactui & ſenſibiles:ſubſtãtiæ ergo eſſe nequeunt. Item cùm vnumquodque elementum ſimplex duas habeat qualitates (vt diximus) vel ergo vna tantùm earum erit forma ſubſtantialis, & altera qualitas & accidens; aut vtraque erit elementi forma. Si vnam tantùm dixeris eſſe formam, & alteram accidens: ſtatim apparet figmentum id eſſe. Cur etenim eadem ratione altera quoque non erit qualitas? Item cùm quatuor ſint elementa neceſſe erit vnumquodque eorum vnam ſibi qualitatem vendicare,

A dicare,vt ſubſtantiam & naturam: at quî fieri poteſt? vt,verbi gratia, ſiccitas ſit natura terræ eiúſque ſubſtantia,eadem tamen ſiccitas pura & immixta in igne ſit accidens: ſic caliditas in igne ſubſtantia,in aëre qualitas. Amplius,ſi ex terra generetur ignis,frigiditas tantùm pellitur, ſiccitas remanet: forma ergo terræ ſubſtantialis remanebit. Quo pacto terra ignis eſſe poterit? Quòd ſi dixeris vtramque qualitatem eſſe elementi ſubſtantiam, nimirum vnamquanque formam & actum ſuum eſſe conſequitur: vtrâque igitur harum qualitatum ſuum eſſe ſubſtantiale conſequetur. At cùm eſſe & vnumquodque vnum dicant eandem naturam elementum erit non vna,ſed duæ ſubſtantiæ: vnáque & eadem materiæ portio erit,atque exiſtet per duo

B eſſe: quod omnium maximè eſt impoſſibile. iuréque equidem ineptus haberi poſſem,ſi vellem in hoc oſtẽdendo diutius immorari. Vnumquodque igitur elementum corpus eſt ſimplex, compoſitum ex materia ſimplici & forma maximè ſimplici; habétque ſuam grauitatem & leuitatem; quibus mouetur ad locum natura ſibi debitum, & in eo quieſcit: habet item duas qualitates primas; quarum vi agit & patitur, generatur, corrumpitur, & mixtionem facit mixtorum omnium. hoc in loco illud non eſt prætereundum qualitates has primas eſſe in elementis ſimplicibus intenſiſſimas, & ſecundum omnem earum latitudinem,non tamen ſecundum omnem agẽdi vim. Etenim ſi in elemento quopiam aliqua earum remiſſa eſſet,vel ergo hoc contingeret ob mixtionem qualitatis contrariæ,vel abſque vlla contra-

C rij mixtione. Sicuti contingit in lumine, quod remiſſius eſt interdum, nullum tamen contrarium habet. Si prius dixeris; ſtatim ſequitur corpus illud ſimplex non eſſe: non enim in puro ſimplici elemento quæpiam mixtio eſſe poteſt. Si ſecundum dixeris; id contingit primo abſurdum, quòd in qualitatibus primis habentibus contrarium ponitur remiſſio abſque mixtione cõtrarij, quod etiam in ſecundis Ariſtot. negat: inquit enim in Topicorum libro tertio: Albius eſt id,quod eſt nigro impermixtius. Et Galenus in libro complexionum in compluribus locis. Deinde ſi verbi gratia ignis propinquet aëri,vtique cùm caliditas ignis ſit ſumma, aëris verò remiſſa, ignis aërem calefaciet in momento temporis. Nam vbi non eſt contrarietas,nequit eſſe reſiſtentia: & vbi non eſt reſiſtentia, non poteſt eſſe motus continuus,

D & quantus: vt ſuprà diximus, dum loqueremur de motu elementorum in vacuo. Calefactio autem omnis,alteratio eſt. Nam in tertia ſpecie qualitatis eſt motus alterationis: alteratio ergo quæpiam erit in momento temporis. Amplius,calefactus aër ab igne ad ſummum vſque gradum eritne purus aër,an impurus? Impurus dici non poteſt,nulla etenim in eo eſt qualitatum mixtio. Purus ergo aër erit ſummè calidus. Amplius, ſi ex aëre & terra corrupta humiditate aëris,& terræ frigiditate,fiat ignis,vt dixit philoſophus in ſecundo lib. de generatione, & corruptione; eritne caliditas ea ſumma? diffiteri non potes; quoniam eſt ignea: at ea erat in aëre corrupto. in aëre igitur eſt ſumma caliditas. Quòd ſi quæris cur aër non ita calefaciat vt ignis: Dicimus hoc fieri ob humiditatem adiunctam, quæ caliditatem obtundit,

& ſiccitatem igneam,quæ calorem acuit.Sed de hoc latius infrà. Cæterum, E
quoniam mixta corpora fiunt ex elementis, in quibus oſtendimus eſſe ſubſtantiales formas; & præterea qualitates primas præter grauitatem & leuitatem: confeſtim quæſtio inſurgit, An ſcilicet, cùm ex elementis mixtione quapiam fuerit corpus mixtum generatum, formæ ſubſtantiales elementorum,& qualitates primæ remaneāt in eo mixto corpore, an potius tum formæ, tum qualitates primæ corrumpantur. Ac demum quónam pacto ſint in mixto? Auicenna vir ſummus,vt Auerrois refert in libro tertio de cœlo, quoniam elementa ſunt mixtorum materia, arbitratus eſt in mixto corpore elementa eſſe in actu perfecto, quantum attinet ad formas ſubſtantiales: neque in formis illis fieri mixtionem; ſed elemēta inuicem miſceri ob primas qualitates,illiſque mutua actione redactis ad temperaturam;quę complexioni cuiuſdam corporis mixti conueniat, generari mixtū illud corpus. F
Hæc viri alioqui magni poſitio euidentiſſima ratione confutatur. Nam ſi in actu perfecto formæ ſubſtantiales elementorum remanent in mixto corpore,vtique fieri non poſſet, vt in eo mixto alia eſſet forma ſubſtantiæ præter illas.Quicquid enim aduenit enti & ſubſtantię in actu per ſe exiſtēti,accidens eſt,non ſubſtantia.Niſi vellemus concedere vnum,idémque corpus habere duplex eſſe; ac propterea non eſſe vnum.Itaque ſequitur ex poſitione Auicennæ,mixta corpora omnia non eſſe vna,niſi ob complexionem & ſecundum accidens; abſolutè verò & ſimpliciter vnumquodque mixtum eſſe plures ſubſtantias; non autem vnam. Quamobrem beatus Thomas vir G
doctiſſimus, omnéſque ferè Latini ſenſerunt in mixtis corporibus non remanere formas elementorum in actu; ſed tantùm in potentia & virtute(vt ſic dicam).Eſt ergo horum ſentētia,in vnoquoque mixto corpore, terra eſt aqua,itémque aër & ignis;non tamē actu.Nam in mixto nullius elementorum eſt forma & ſubſtantia,ſed potentia & virtute: quoniam forma cuiuſque mixti, pro eius temperie continet vim & perfectionem omnium elementorum. Hæc ſententia licet non poſſit improbari ratione ita euidenti, quemadmodum Auicennæ poſitio: non tamen omnino ſatiſfacit rationi mixtionis,& definitioni elementi; quam in frōte huius opuſculi poſuimus. Etenim ea,ex quibus componitur mixtum, materia quædam ſunt mixti illius corporis.Materia verò differt à contrario & à priuatione; quia materia H
remanet poſt generationem factam: cōtrarium verò & priuatio non remanent.Qui ergo dicit quòd formę & ſubſtantię elementorū ſecundum ſuum eſſe omnino non remanent, ſed omnino pereunt,videtur auferre rationem & naturam miſcibilium; ac potius facere miſcibilia contraria quædam; ex quibus mixtum generetur,quàm vllam materiam mixtorum.Præterea elementum id eſſe diximus,ex quo fit aliquid,cùm inſit. Quo igitur pacto elementum erit,ſi omnino ſecundum ſui eſſe non inſit? Amplius,mixtū omne diſſolui poteſt in elementa,ex quibus eſt mixtum: atqui quomodo diſſolui in ea poterit,ſi in ipſo omnino non ſint? eáque mutatio ſi fiat,diſſolutio appellari non poterit:ſed mixti corruptio,& elementorum generatio. Iccirco

reor

A teor ego Auerrois de hac re sententiam magis verisimilem esse, rationíque magis consentaneam. Inquit is auctor in tertio libro de cœlo, Formas elementorum esse formarum omnium substantialium imperfectissimas: ideóque plurimum recedere à natura substãtiæ, & accedere ad naturam accidentium: ex quo fieri, vt more accidentium frangi, imminui & remitti queant; rursúsque si contingat, intendi & fieri perfectiores. Sicuti conspicimus calidum intensius & remissius; item frigidũ magis minúsve fieri. Cùm ergo more accidentium possint formæ elementorũ frangi, & minui; vtique, quamuis destituantur per certam imminutionem qualitatũ ab esse substantiali, remanent tamen formæ illæ in quopiam actu. nam cùm ab esse substãtiali recesserint, iam fiunt ita imperfectæ, vt amplius pręstare non queãt materiæ, in qua sunt, esse substantiale. Itaque si, verbi gratia, ignis immutatus sit adeo, vt formam eius substantialem, esse substantiale destituat, geret forma ignis imminuta vicem accidentis; sicque igne corrupto mixtum generabitur; quod tamen iure poterat dici igneum, seu ignitum ob formam ignis ipsi inexistẽtem, imperfectam tamen & refractam. Quæ tamen non in eam sententiam accipi volumus, vt scilicet fateamur dari certum quẽdam gradum, quo minimo consistant elementa; sub minori verò constare non queant. Nam rei & substantiæ per se existentis daretur vltimum instans, in quo est: quod tamen falsum esse Aristoteles ostendit in octauo physicorum. sed in bonum sensum capias velim nostra hæc dicta, quisquis legeris ea. Imminutio verò & infractio hæc elementorum seu formarum elementarium multis innumerísque modis fieri potest. Nam tum fit immutatione vtriusque qualitatis, tum tantum alterius. quinetiam rarefactione & condensatione, diuisione nimia, cæterísque huius generis immutationibus compluribus. Cùm ergo mutua actione passionéque elementa sic inuicem fracta fuerint, & impurata; vt nullum totum propriũ esse, per quod est, conseruare queat: tunc vi caloris proprij & cœlestis qualitatis (vt infrà dicam) conflatur forma media mixti corporis, generatúrque mixtum: in quo sunt elementa in actu, non perfecto, vt posuit Auicenna; nec non corrupto, vt Latini ferè omnes Peripatetici senserunt; sed refracto, adeo vt illæ formæ vicem potius habeant accidentium quàm substantiarum. Nec illud ab hac sententia deducere nos debet, quòd substantia magis & minus non recipit (vt in prædicamentis dicit Philosophus) nam elementa in genere substantiæ imperfectissima sunt, accedúntque ad naturam accidentium: inde fit vt vtriusque naturæ proprietatem referant. Nam quoniam elementorum formæ substãtię sunt; hoc habent quòd secundum certum & constitutum quendam earum gradum dent esse simpliciter & substãtiale materię, in qua sunt; cõstituúntque indiuiduum per se existens in determinata substantiæ specie. isque gradus summus est & indiuisibilis, non recipiens magis minúsve. fieri nanque nullo modo potest, vt rectè inquit Diuus Thomas, vt species vlla seu differentia specifica prædicetur secundum magis & minus de indiuiduis subiectis: quod proculdubio cõtingeret si forma illa, per quam materia & subiectum

in specie & natura cōstituitur, reciperet magis minúsve. Nam si forma ignis, E
quatenus ignem constituit, reciperet magis & minus; aliquis ignis esset magis ignis, alter verò minus ignis. ideóque differentia substantialis, non esset sicuti vnitas & species, vt numeri: quod tamen Aristoteles docet in octauo lib. Methaphysices. Natura enim vniuscuiusque rei in indiuisibili differentia consistit. Ens etenim & vnum dicunt eandem naturam. Sunt ergo formę elementorum substantiæ secundum gradū illum indiuisibilem; in quo constitutæ dant esse substantiale, & indiuiduum substantiale suę speciei constituunt. Cùm verò ab eo indiuisibili recessetint per alterationem qualitatum; quia modum qualitatum habent, & naturam accidētium referunt; non penitus intereunt more substantiarum perfectarum; sed remanent, vt acciden- F
tia quædam materiam disponentia ad receptionem formæ mixti perfectioris elementorum natura. Et hoc pacto vt elementa mixtum constituunt: priori modo sunt substantiæ, ex quibus corruptis generatur corpus mixtū. Illud verò quod penè omnes Auerroi adscribunt, ac ferè ab eo authore exprimitur in tertio lib. de cœlo, qualitates scilicet primas esse proprias elementorum affectiones; ita quòd ad inductionem qualitatis pariter inducitur forma elementi; itémque ad remissionem remittatur, paríque passu procedant formæ & qualitates hæ primæ: mihi non placet. Nam cùm vnaquæque qualitas prima duobus elementis conueniat; vtique neutrius erit propria passio: si proprium accipiatur in quarto significato; quod scilicet omni, soli, & semper conuenit: sed erit proprium superioris cuiusdam generis in- G
nominati. At cùm genus non sit præter generis species: vtique innominata natura generis induci non potest, nisi inducta forma alterius elementorum vel vtriusque. Si vtriusque dixeris, certè impossibile est simul duas substantias eadem simplicíque alteratione in eadem subiecta materia generari: Si verò alteram tantum dicas, vtra tandem hæc erit? Etenim ea qualitas non minus huic, quàm alteri conuenit. Quòd si dixeris illius elementi formam induci, quod tūc agit ea qualitate: vt puta si caliditate agat ignis, induci subinde formam ignis; sin aër agat, aëris formam: nimirum hoc dici nō potest. Nam interdū ex duobus extremis elementis tertium medium generatur: vt Aristot. dicit in secūdo lib. de generatione; vt puta si aqua humiditate superauerit siccitatē ignis; contrà si ignis caliditate superauerit aquæ frigiditatē: H
vtique fiet aër; non autē aqua aut ignis. Quo pacto igitur dici potest calefactione ignis inductā esse formam ignis; & humectatione aquę inductā esse formam aquæ: si perfecta absolutáque alteratione neutrum sit generatū, sed tertium elementū medium, aër scilicet? Ex his efficitur, si aqua pura calefiat ab igne, caliditatē in ea recipi, diminuíque frigiditatē ad certum vsque gradum: sub quo stare non potest forma aquæ; ad quem cùm peruenerit alteratio, vel fieri ignem, sicque nihil prioris formę remanere. Etenim nullum elementum potest esse, vt elementū in altero elemento: omnia nanque eiusdem ordinis sunt simplicia, non mixta; vel fieri mixtum quoddam tertium, in quo remanet forma aquę in gradu remisso, qui variat pro natura mixti, vt accidens

A cidens quoddam in ea aquæ portione,& tunc immiſceri cum aliorum formis elementorum: non enim ſubſtantiæ amplius ſunt; adeo vt in portione aquæ recipiatur forma ignis, viciſſimque in portione ignis forma aquæ:ſicque fieri mixtionem elementorum non tantùm ſecundum qualitates; ſed etiam ſecundum ſubſtantias. Itaque in primo illo momento in quo incipit eſſe mixtum,incipiunt etiam eſſe formæ elementorum, refractæ tamen pro natura mixti in vnaquaque mixti portione:ita tamen,vt vnaquæque in ſuæ materiæ portione longè magis inhæreat rei, in qua fixa ſit, quàm in portionibus comparium elementorum. Quo fit,vt in diſſolutionem mixti longè facilius vnaquæque portio elemẽti ad naturam priſtinam reuertatur, quàm B ad alienam,alterius videlicet elementi. Poſtquam ſatis dictum puto de propoſita quæſtione, quónam pacto ſcilicet elementa ſint in mixto corpore, quod ex eis generatur: pauca perſtringenda ſunt de qualitatibus primis; ex quibus conflatur complexio; ſecunda ſcilicet quædam qualitas primis proxima. De primis qualitatibus id primum inquiri debet quod proximum atque affine eſt ei,quod iam peregimus de elementis. An ſcilicet,cùm ex quatuor primis efficiatur complexio,ſecunda inquam qualitas conflata ex mixtione primarum, remaneant qualitates primæ,an potius corrumpantur: & ſi remaneant,quónam pacto remaneãt. Puto enim nullum ambigere qualitates primas poſt conflatam complexionẽ remanere aliquo pacto, nec omnino intercidere. Nam experimur mixta corpora; quorum vnumquodque C ſuam habet complexionem; calefacere, frigefacere, humectare,& exiccare pro cuiuſque natura. hæ autem actiones fieri non poſſent,niſi in eis eſſet vis caloris cæterarúmque primarum qualitatum. non ergo intercidũt. Verùm nonnulli arbitrantur remanere quidem in complexione qualitates primas, non tamen actu, ſed virtute, ita ſcilicet,vt conflata complexione confeſtim corrumpantur qualitates omnes primæ; ſoláque complexio remaneat; in qua vis ſit omnium qualitatum illarum: itaque complexionis vi mixta corpora agere actiones omnes primarum qualitatum. Horum poſitio,meo iudicio,& experimento ſenſus,& rationi cõtradicit. Etenim ſenſus nullus circa proprium ſenſibile decipitur; ſi & medium & organum ſenſus ſecũdum naturam ſe habeant. Cùm ergo ſenſu tactus, ſi mixta corpora tetigerimus, D percipiamus qualitates illas primas; calorem inquam & frigus, humorem & ſiccitatem: velle contrarium adſtruere, aſſereréque nullam ibi actu eſſe harum qualitatum,ſed virtute tantùm:eſt experimento ſenſuíque contradicere. Ratio etiam idem nobis ſuadet. Nam qualitates primæ ſunt veluti elementa quædam complexionis; ex illis etenim conflatur complexio, ſicuti mixtum ex elementis. Ineſſe ergo actu oportet in complexione qualitates primas. Amplius,diſpoſitiones, quæ faciunt materiam quamque propriam eſſe formæ cuiuſlibet mixti, ſaltem in prima mixtione elementorum, ſunt qualitates primæ ad certum gradum, modúmque redactæ. Diſpoſitio verò, quæ facit materiam propriam cuiuſpiam formæ, non corrumpitur, eſſéve deſinit adueniente forma; imò remanet & ab ea conſeruatur forma in illa

materię portione: ita vt illa dispositione recedēte pereat forma. Igitur in prima elementorum mixtione adueniente forma mixti remanent primæ qualitates: quamobrem remanebunt etiam cum complexione propria illi mixto. Parique ratione in aliis mixtis secundis tertiisve remanebunt. Dicendum ergo nobis est sub complexione qualibet remanere actu qualitates primas, refractas tamen inuicémque mixtas ea temperatura, quæ complexioni conueniat. His expositis nunc à nobis sigillatim agendum est primum de quatuor primis qualitatibus, deinde de quatuor elementis: eáque de ipsis paucis exponenda, quæ faciunt ad institutum mixtionum negotium. Nam si naturæ eorum omnium diligēter rectéque fuerint à nobis inuestigatæ; magna nobis fundamenta iacta erunt ad superstruēdam omnem tractationem de mixtione. Exordium sumam à caliditate; quæ omnibus iure est præferēda: quoniam longè præstantior est cæteris omnibus. Caliditas omnium primarum qualitatum præstantissima quodam modo æmulatur excellentiam cœlestis qualitatis. Nam & maximè actiua est, omnium quoque mixtorum generatrix: vtpote quæ primum sit proximúmque instrumentum cœlestis virtutis, & qualitatis: omnia etiam, quæ mixta sunt, dissoluit: adeóque cæteris primis qualitatibus præstat, vt si cōferantur caliditati, omnes habeant vicem materiæ & patientis; calor verò sit vt efficiens causa, & vt forma. Vt autem in summa concludam: Natura caliditatis hæc est; ad agendum, omnium est efficacissima & potentissima: contrà ad resistendum, omnium maximè infirma, & imbecillis. vim caliditatis in agēdo præter rationem, quam tetigimus, ex ipsius perfectione & cognatione quadam ad cœlestem vim, sensu & experimento quilibet facilè experitur. Si conferatur ergo caliditas frigiditati, cæteris omnibus paribus; virtus caloris in agendo longè lōgéque maior est, quàm virtus in agēdo frigiditatis. Itē virtus actiua caliditatis superat non tantùm virtutem in agēdo frigiditatis, sed etiā in resistendo. quo fit, vt caliditas vt quatuor, & vt tria (sumēdo gradus latitudinis harum qualitatum, non gradus virtutis, seu in agēdo, seu resistendo) aget & superabit frigiditatem vt quatuor; imò fortasse etiam frigiditatem vt quinque. Quoniā virtus actiua caliditatis superat virtutē resistendi frigiditatis etiā maioris latitudinis, quoad intentionem qualitatis inquam, non autem actionis, siue (vt ita dicam) actiuitatis. Hi nanque gradus differunt inter se: vt infrà ostēdam. Caliditas, quæ tam magnæ virtutis est in agendo, minimè tamen omnium resistit corrumpenti. hoc tum rationibus, tum experimento probatur. Etenim quiuis experitur, si fuerit vis frigiditatis superans caliditatem; dicto citius rem calidam frigefieri, confestímque caliditatem corrumpi. non item hoc videbit in frigiditate, aliáve qualitate. Mira etiam ratione hoc natura efficit. Nam cùm proportio par debeat esse in elementis, si elemētum ignis, in quo præcipuè viget calor, in resistendo non deficeret tantum, quātum superat cætera in agendo; proculdubio omnia iam conflagrassent vi ignis absumpta. Item cùm resistentia sit ex forma, quatenus est in materia; sicuti actio pendet à forma, prout est à materia absoluta: cùm caliditas sua natura parum

A parum habeat materiei, ab eáque multũ sit absoluta: iccirco meritò in agendo efficacissima est, in resistẽdo verò parum potens. Nã eius materia vtpote pauca & disgregata, habénsque formã absolutiorem, materialẽ tamen: citò vincitur ab agente alio, sicque facilè exuit caliditatẽ. Item calor, si frigori cõferatur, habet rationẽ naturæ vitæ, & habitus: frigiditas verò, priuationis & interitus: quod clarius patebit cũ loquemur de mixtione. Si verò conferatur caliditas humiditati, & siccitati; actiua est caliditas, & forma; duo hæc passiua & materia. Caloris etenim est cõponere & congregare homogenea per concoctionem, aliena verò separare. Hæc de calore in vniuersum dicta sint; quæ, cũ de mixtione tractabimus, magis illustrabuntur. Sequitur calorẽ frigiditas;
B quæ item actiua est qualitas, habétque suã vim in agẽdo, itémque in resistendo, longè tamen diuersam ab vtraque vi istiusmodi vi caliditatis. Nã quamuis frigiditas magnã habeat in agendo efficaciam, minimè tamen cõferenda est cum vi caliditatis. in resistendo verò cõtrà longè superat resistẽtiam caliditatis. sicque natura proportione quadam cõpensat ac librat vim vtriusque qualitatis: quæ cùm sint inter se contrariæ; alteráque alterius interitum machinetur; hac moderatione librãtur, vt perpetuò perseuerẽt. Cæterùm cùm eam, quam diximus, in agendo vim habeat frigiditas; lõgè tamen diuersa est caloris frigorísque actio. Nam calor veluti instrumentũ est primum & per se totius naturæ cœlestísque qualitatis; quo congregantur homogenea ad generationẽ conseruationémque mixtorum omniũ. Frigiditas
C cõtrà cùm sit veluti priuatio, habet etiã in agẽdo vim priuatiuã. Nam frigus cõgregat tam homogenea, quàm heterogenea, constipatque omnia & vnũquodque reddit suapte natura immobile ac veluti mortuum, vt ita dicam. Etenim sicuti motus indicium est vitæ, ita immobilitas mortis & interitus. Qua de causa suprà diximus calorem collatũ frigori habere rationẽ naturæ & vitæ: frigus verò interitus. Per accidens tamen frigoris actiua vis facit ad operationem naturæ. Etenim cùm calor non quilibet, sed temperatus varia, pro rerum naturis, tẽperatione fiat naturalis & accõmodus omnibus mixtorum generibus (quod latius infrà explicabitur) huiusmodi tẽperatio nullius alterius vi fieri potest, præterquã frigiditatis. Ea nanque sola calorem refrãgit & temperat. Item facta mixtione ex cõcoctione caloris naturalis, massa
D tota vi frigoris cõstipatur & cogitur; sicque perficitur & diutius perseuerat. Sæpenumero etiam vi frigoris circunquaque obsistentis per antiperistasim calor cogitur in vnum, multáque & generat & concoquit. qua de causa rigore hyemis & niuiũ terra melius fermẽtatur coacto intra se calore; & frugum radices augentur robúrque capiunt, vberibus inde segetibus frumenta proueniunt. Insuper alia quoque ratione frigus operatur ad rerum conseruationem: quoniam vi frigoris arcetur calor extraneus, à quo est corruptio putrefactióque mixtorum omnium. Multis ergo modis, per accidens tamen & secunda quadam actione frigiditas plurimum facit ad naturæ actiones. Quamobrem merito dicere valemus frigiditatem quoque quodammodo esse instrumentum naturæ non primum & per se, vt est calor;

ſed ſecundum & per accidens. Poſt frigus humiditas ſequitur & ſiccitas, E
par alterum primarum qualitatum: quæ ſunt inuicem contrariæ, vt caliditas & frigiditas. vis humiditatis in agendo longè inferior eſt vi frigiditatis, & maximè vi caliditatis: in reſiſtendo tamen ſuperat vim vtriuſque: adeo, vt nonnulli exiſtiment ſi in quopiam corpore fuerit humiditas coniuncta calori aut frigori; ſi qua ab eo corpore humida fiât, non ab humiditate fieri eam actionem, ſed à frigoris caloríſque vi ob adiunctam ſibi humiditatem. Ariſtoteléſque in exordio ſtatim quarti Meteor. ſi verba tantùm ſpectentur, videtur hoc dicere; ſimilíque ratione produnt de exiccatione. Verùm cùm ratio & ſenſus conuincant nos, vt fateamur, ſi fuerint duo corpora viciſſim æqualia in calido & frigido, quorum alterum ſit lõgè humidius F
altero, & maius mole; proculdubio humectari ſiccius ab humidiori. Contrarium nanque omne in contrarium agit, ſi potentius fuerit. Ariſtotelis verò dicta in eam ſententiam ſunt accipienda, vt calor exiccet per reſolutionem & euaporationem partis aqueæ humidæ factam vi caloris. paríque ratione humefaciat per colliquationem partis aqueæ coagulatæ prius. ſic frigus quoque exiccat & humectat, non quòd humiditatem per ſe aut ſiccitatem generet: ſed quòd vel vaporem in aquam cogit, aut calorem fugat & exprimit, quem propria humiditas veluti formam materia conſequitur paritérque euapotat. Sic ergo calor & frigus humefaciant & exiccant: per ſe autem humiditas humidum facit, & ſiccitas ſiccum. vis ergo humiditatis in agendo non eſt admodum magna. in reſiſtendo contrà humidi- G
tas vim magnam habet: qua ratione quodammodo rependitur debilitati infirmitatíque eius in agendo. humiditas verò collata caliditati eam vim habet, vt obtundat calorem, ſicuti contrà ſiccitas acuit. Qua de re aër quamuis nihil habet frigiditatis (corpus nanque ſimplex eſt) ac propterea nequeat vi frigiditatis calor in eo remitti; ob humiditatem tamen ſibi propriam longè obtuſiorem calorem habet, quàm ignis. obtundit igitur calorem humiditas. attamen (vt infrà dicemus) propria materia caloris, qua nutritur & ſeruatur, eſt humidum. Inde euenit vt natura calor vim habeat trahendi ad ſe humidum: viciſſimque humidum vim non habeat non attrahendi, ſed conſequendi calidum: inter ſe nanque ſe habent calidum & humidum, vt perfectio & perfectibile, frigori collata humiditas non eo pa- H
cto eam obtundit, quo calorem; ſed quoniã craſſiorem reddit frigiditatem, ac propterea parum idoneam penetrationi. Iccirco non per ſe, ſed per accidens frigiditatẽ obtundit humiditas: ſiccitatẽ verò humiditas formabilẽ facit, vt infrà dicã. Per humiditatem nanque corpora omnia facilè terminãtur termino alieno, proprio verò minimè. hęc de humore. Sequitur ſiccitas: quę minimã omnium vim habet in agendo, maximã omnium in reſiſtẽdo. Qua ratione vt in aliis, ita in ſicco fit cõpenſatio quædã virium. vtrúmq; experimẽto facilè cõprehenditur. Nam ſi ſiccã rem quampiam, vt lignũ, marmor, pumicẽ, proximam feceris rei humidæ; vtiq; humiditas lõgè citius afficiet lignum aut pumicẽ, quàm patiatur ab eorũ ſiccitate. facilius tamẽ humidum

illud

A illud corpus arescet, quàm siccum vertatur in aqueum. hæ sunt siccitatis vites. Ideóque siccum definiunt esse illud, quod terminatur proprio termino, difficilè verò alieno termino definitur. verùm quidam hoc in loco dubitationem adferunt. Nam ignis siccissimus est, tamen formatur & terminatur facilè termino alieno, continentis inquam. Nonnulli summi viri quæstionem hãc ita soluunt: inquiúntque propterea siccũ ignis & terrę non terminari termino alieno: humidũ verò aquæ, & aëris facilè terminari posse: quoniã ignis licet possit densari; rarefieri tamen amplius nequit. maxima etenim raritas omnium corporum, est raritas ignis. item terra quamuis possit fieri rarior; fieri tamen densior nequit: densissima nanque omnium est. Contrà B humiditas aquæ & aëris possunt deduci in vtram partem volueris; vel scilicet ad maiorem raritatem, vel ad maiorem densitatem: Ideóque terminabilis est alieno termino. Hanc ego solutionem non improbo: verùm quoniam, si rectè diligentérque res dispiciatur; proculdubio videbimus non in eam sententiam definitiones illas humidi & sicci adductas esse: sed proculdubio referri ad formationem & terminationem, quæ fit à continente. ideo id addam: Siccitati suapte natura & per se conuenire, vt constipet corpus illud; in quo primò per se est: indéque efficiat vt ægrè terminari queat, & definiri termino alieno: sed vt proprium terminum suámque finitionem obtineat, alienam respuat. Sicubi verò sit siccitas, non primo, sed per sequelam quandam, vbi id quod primo inest illi corpori, obstiterit constipationi sic-C citatis; nil mirum si corpus id alieno termino terminabile est. Quamobrem cùm siccitas per se insit terræ; vtique terram constipat; quæ cùm à frigiditate adiuncta non disgregetur, in ea remanet id quod est siccitatis. Ideóque non terminabilis aut finibilis est terra termino alieno: in igne verò siccitas est secundario quasi assecla caloris. Etenim ignis primo & per se calidissimus est; at siccitas calorem acuit: ideo oportuit ignem esse siccum; non tamen à siccitate constipatur: imò ob caliditatem summam omnium corporum rarissimum est corpus igneum, ob quam causam bene terminabile est termino alieno. Dicendum est igitur ad pro positam quæstionem: Siccitatem per se facere constipationẽ, & per constipationẽ efficere corpus, cui inest, interminabile: vbi ergo prohibetur constipationem facere, vt inigne; in-D quo calor eius qualitas maximè naturalis obstat, facere nequit corpus illud interminabile. Collata calori siccitas mirificè, quin potius omniũ maximè calorem acuit. Est etiã siccitas admixta humiditati caloris ignei pabulum, vt infrà dicam. frigiditatem autẽ siccitas non obtundit: quòd si fecerit eam magis penetrantem acuit. humiditatem verò suapte natura fluidã continet, & in vnũ cogit. Hæc de sicco. Illud verò in vniuersum admonendus est mihi lector. Corpus dici alio calidius frigidiú sve, aut humidius sicciúsve, non simplici quadam, sed multiplici ratione. Nam interdum dicimus calidius, id quod est affectũ maiori caloris gradu. Interdũ calidius dicitur esse aliquod, quod quamuis maiorem non habeat caliditatis gradum, habet tamen secũdum quandam extensionem plus caloris: nam quoniã densius est, plus obti-

net materiei: ideóque plus etiã formæ, quæ est in ea materia, obtinet secundum extensionem quandã huius qualitatis. Aliquando calidius propterea dicimus, quia magis calefacit, quoniam siccius: siccitas nanque calorẽ acuit. Præterea calidius dicitur id, quod intra se, poròsque suos plus continet corporis calidi: licet fortasse remissius caleat. Insuper calidius id dicitur, quod facilius potest calefieri. Amplius, nõnulla sunt calida, quæ sensu percipimus frigere: tamen si manducentur, intra nos calorem cõcipiunt; eúmque interdum maximũ, nósque mirificè calefaciunt. Infrà tangã huiusce rei causam. Totidem modis frigidum frigidiúsve, humidum humidiúsve, siccũ sicciúsve dici solere omnibus perspicuum est. Postquam satis accuratè à nobis exposita est natura quatuor qualitatum primarum; agendum est sigillatim de quatuor elementis, prout sunt elementa mixtionis: primúmque ab igne exordium sumemus. Ignis (vt suprà dixi) natura calidissimus est, ac propterea siccissimus, omni prorsus humiditate carens; quæ calorem obtundit. Item habet corpus omnium rarissimum; ac propterea parum materiæ continet: habet etiam in se lumen; quamuis simplex purúsque ignis non splendeat, vllúmve lumen emittat ob maximam sui raritatem. Hæc natura puri ignis, quem in propria sphęra iuxta orbem lunę credimus existere. alibi ignis, quem sentimus, impurus est aliis corporibus immixtus, & alienis qualitatibus affectus: est tamẽ ignis, quia habet formã & naturam ignis. Ex proprietatibus ignis, quas modò recensuimus, iure ea sequi videntur, quæ sensu experimur inesse igni. Primum quòd ignis omniũ sit elementorum maximè efficax ad agendum: obtinet enim, maximéque naturę suæ propinquã habet caliditatem: cuius in agendo efficaciam suprà exposui: eámque habet adiũctam siccitati; quæ veluti cos quædam est calorem acuens. Sequitur item ignem minimæ resistentię esse, tum ob naturam caliditatis: cuius vim in resistendo suprà diximus esse omnium minimam; tum ob maximam raritatem paucitatémque materiæ. Nam forma materialis omnis sustinetur à materia, neque resistit corrũpenti; nisi quatenus materia ei subiecta non vincitur ab alienis substantiis. Paucissima verò materia & rarissima, quæ ob raritatem suã dispersa est; ac totam se exponit viribus agẽtis omnibus; quod non faceret si in se constipata esset, & collecta: facilè vincitur & corrumpitur vi corporis alieni. Non ergo mirum alicui videri debet si ignis præ aliis elementis omnibus sit iniurię & corruptioni expositus. Leuissimus etiam est & rarissimus: qua de causa contineri non potest, ne euolet ad superas oras. Ex omnibus his facilè illud sequitur, quod ita esse experientia nos docet; ignẽ. s. apud nos existentem, præterquã quòd est impurus, non posse tamẽ per se manere diutiúsque constare; sicuti constat terræ gleba, aquæ situla, aërísque portio quædam; sed confestim euolare; ideóque statim corrumpi & intercidere: ac propterea fieri vt ignis indigeat continuo nutrimento, ex quo possit continuato tenore generari, atque fluere, veluti ex quodam fonte, ex quo in sublime, vt fluuius quidam feratur, pauloque pòst intercidat ab aëre aliísve corporibus alienis corruptus ob sui tenuitatem, atque in resistendo imbecil-

A becillitatem. Proximum ignis alimentum est vapor aëreus, præsertim si immixtus fuerit terrestri siccitati, seu terreæ exhalationi. Vt ergo ignis à cõbustibili corpore resoluitur vapor istiusmodi; qui statim correptus ab igne flamma efficitur, hæc ab eo fonte, vbi vapor ille resoluitur, fluit continuato lapsu, ad supernáque euolat, ac confestim intercidit. Ignem hunc impurum hoc pacto tantùm apud nos existere; neque alibi purum ignẽ inueniri atque consistentem præterquam in propria sphæra impossibile est. Quamobrem cùm ignis adeo sit expositus corruptioni & iniuriæ, natura omnium parens solertissima plures modos viásque adinuenit, quibus ignis generari potest. Nam & ab igne ignis generatur, & ab radiis solis coeũtibus in vnum, vt fieri
B videmus à speculis concauis; à quibus radij reflexi in vnum pũctum coeuntes ignem generant, résque in eo puncto positas inflammant. Item rarefactione & disgregatione aëris; siue motu quopiam, siue contritione quadam corporum solidorum rarescat; confestim generatur ignis: quæ ratione certa accidũt. Nam lumeu qualitas cœlestis proxima est calori: ideóque caliditatem generat. Ad caliditatem autem intensiorem sequitur forma ignis, sicuti ad propinquissimam dispositionem. Item rarefactionem sequitur caliditas: sese etenim vicissim comitantur raritas & caliditas. Quare sicuti ad caliditatem illico sequitur rarefactio; ita contrà ad rarefactionem sequitur caliditas: eam ignis consequitur. His ergo tribus modis ignis apud nos generatur; qui statim generatus perit nisi habeat nutrimentum, ex quo semper
C nouus ignis prodeat, affectus tamen qualitate illius nutrimenti, id est, vaporis aut exhalationis: ex qua fit, illíque semper immixtus fluit. Hinc fit vt apud nos sint variæ ignis species, tum colore & aspectu, tum viribus diuersæ. Hinc fit etiam, vt magnus ignis paruum extinguat aut imminuat: quam ob causam ligna incensa lucernæque ardentes æstate & sub sole positæ diutius durent, quàm per hyemem, & in vmbra. hinc fit, vt interdum aqua ignem non extinguat, quem tamen extinguit oleum alioqui idoneum vt accendatur & inflammetur. aliquando acetum id faciat, quod aqua nequit. hiuc fit, vt sub cinere conseruentur prunæ, quæ rebus aliis obrutę extinguuntur: aëri verò expositæ penitus consumantur & redigantur in cineres. hinc metalla liquefiunt interdum ab igne exiguo, quæ à feruentissima aqua liquescere
D minimè possunt. Hinc est quòd calore leuiore solis offuscantur corpora, quæ tamen ignis non offuscat. Inde fit vt cadauer totum vi ignis non queat absumi & in cineres resolui, quin aliquid reliquum sit: inclusum tamen sepulchro confecto ex lapide sarcophago breui temporis spatio totum in cineres redigatur. Horum omnium causæ petendæ sunt ex his, quæ diximus de nostrate igne. Nam cùm alimento continuo egeat ignis, & fontem habeat à quo profluat: nil mirum si magnus ignis vi sua arrepto & consumpto fomento exigui ignis, ipsum extinguat. Item cùm exiguus ignis fonticulus sit corpus quoddam immixtum vapori & exhalationi, totus fit veluti pabulum maioris ignis, ideóque ab eo cõsumitur & euanescit. Eadem proportione cùm per ęstatem & sub sole vis ignis ob eam (quam diximus) cau-

ſam flacceſcat, nil mirum ſi minus cõſumit & vrit. ignis quoque ſuapte natura lucidus magis minúſve immixtus atro fumo diuerſas refert coloris ſpecies; viribus quoque diuerſæ ſunt ignis ſpecies pro ſubiecti varietate & materiæ. Plurimum nanque refert an inflammata ignitáque materia denſa ſit an rara; ſiccior an humidior; an poros latos habeat multóſque, an arctos & paucos. Quòd aqua quandoque ignem non extinguat, oleum verò extinguat, in cauſa eſt quòd aqua quia fluida eſt, interdum non attingit ignis fonticulum, ſed prælerlabitur: aut ſi attigerit, citò defluit: oleum verò lentius & tenacius non ita labitur, ſed obturat ignis fonticulum, adeo vt profluere ignis non poſſit; conſumptóque exiguo illo nutrimento cõfeſtim flacceſcat, & extinguatur. Acetum autem tum ob frigiditatem, tum quia partes aliquas acutas habet, præcipuè ſi fuerit mixtum oleo cuius lentore detineatur, potius eſt aqua in extinguendo ignem. Prunæ verò cinere tectæ conſeruantur, quoniam cinis rarus eſt, adeo vt per intermedios cineres efflare queat vapor fumúſque igneus prunarum: qui, cùm craſſo denſóque corpore tectæ fuerint prunæ, coactus in vnum, abſumpto momento ferè temporis alimento proximo, ſeipſum cõficit & interimit, ſicque extinguitur. Aër etiam frigidus ad contectas cinere prunas penetrare non poteſt, atque ignem extinguere: necnon prohibet nimius defluxus vaporis igniti à cineribus. quas ob cauſas prunæ cinere contectæ conſeruantur. Metalla liqueſcunt ab igne, non autem ab aqua etiam feruentiſſima; quoniam aquea ſunt: ægrè igitur ab aqua patiuntur. Præterea partes aquæ calidæ craſſiores ſubire nequeunt poros metallorum arctiores, ita vt totam maſſam ſubeant ac ita diſſoluant. Ignis verò ſiccior, & magis agit in contrariam materiam, & etiam per poros vndique penetrat maſſam metalli; eóque pacto facilè diſſoluit. Vnde calor quoque ſolis, ſeu aër à ſole calefactus ſubit tenuiſſimos cutis poros; reſolutóque vapore, cutéque exiccata fuſcos reddit. Ignis verò, qui eſt in craſſiori materia, offuſcare non poteſt. Conſimilis propè eſt caloris vis in lapide ſarcophago, quo cadauera tota reſoluuntur in cineres. Varia ergo eſt vis ignis, diuerſæque ſpecies ob diuerſam materiam, in qua eſt. Sed vt tandem redeam vnde diuerti: Ignis collatus cæteris elementis mixtionis ſe habet vt agens & vt forma; cætera verò vt materia & vt patiens. Nam proprium ignis, quia calidiſſimus eſt, eſt componere & congregare homogenea, alienáque ab eis ſeparare. Hoc autem pacto neceſſe eſt, vt fiat mixtorum corporum generatio; vt ſcilicet vi agentis ea in vnum componantur, quæ naturæ mixti conueniant; aliena verò abiiciantur & ſecludantur. eſt etiam (vt dixi) veluti forma aliorum elementorum miſcibilium. nam vi caloris ſeu ignis continentur in vnum ea quæ ſunt inuicem compoſita, & commixta; vt inferius lucidius explicabitur. Aër ignem ſequitur, qui medius eſt inter elementa duo, quæ præcipuè pertinent ad materiam mixtorum corporum, & ignem qui eſt veluti eorum forma. etenim aër ſui humiditate interdum temperat ſiccitatem ignis, interdum lõgè etiam imminuit. Nam quorundam mixtorum generatio, itémque digeſtio quędam & concoctio fit à calore ſicco per modum

A modum cuiuſdam aſſationis. Quædam verò fit à calore humido, per modum cuiuſdamelixationis. Aër igitur humiditate ſibi inſita temperare ignis ſiccitatem poteſt; ſicque ad formam pertinet:ad materiam item non minus aër pertinet,quàm ad formam,imò fortaſſe longè magis. Nam quoniam ignis fomento indiget,vt ſuprà dixi:terra autem & aqua cùm ſint maximè frigida,proculdubio præcipuè ſunt igni contraria. Quamobrem niſi prius molliantur,ignis partem propinquam extinguent,non nutrient: indigent ergo alterius corporis ope,vt igni præſtare fomentum poſſint. Id verò aër commodiſſimè facit.nam innata caliditate temperat vtriuſque illorum frigiditatem; adeo vt terra aquáque aëri immixtæ compoſitæque pabulum
B ſuppeditent igni, quo foueatur & conſeruetur: tenuitate etiam aëris maſſa aquæ & terræ cōpacta fetmentatur adeo, vt vis ignis totam queat permeare & concoquere. Aqua verò & terra ſunt materia mixtorum omnium corporum perfectorum; eorum inquam,quæ habent formam mixti corporis: per quam in propria ſpecie conſtituantur. Etenim ſine magna terræ copia nullum corpus conſtans eſſe poſſet; ſed difflueret paſſimque in minutiſſimas partes deduceretur ob vim eorum quibus occurreret:nullum item terminum ſeu finitionē propriam haberet. At terræ partes ſine aqua inuicem hærere minimè poſſent; ſicuti farinæ ramenta ſine aqua nequeunt inter ſe hærere.ad compactionem ergo mixti opus eſt aqua & terra. Amplius,aër terræ per ſe miſceri minimè poſſet,niſi aqua quaſi medio quodam & velu-
C ti internuntio conueniret cum terra: per ſe autem neque etiam fingi poſſet, qua ratione aër terræ miſceri valeret. Amplius, præterquam quòd corpus ex aqua & aëre compactum ſine terra nequiret per ſe conſtare: duo ea elementa cùm ſint maximè humida,non pręſtarent pabulum igni conueniens, quo ali poſſet. ſicuti ergo caliditate aëris temperatur aquæ & terræ frigiditas;ita ſiccitate terræ temperatur aquæ & aeris humiditas:hocque pacto paratur fomentum igni, quo ali poſſit & ſuſtentari. Rationi experientia concordat.Nam ea mixta corpora,quæ ſunt aërea & terrea, ſunt etiā aptiſſima vſtioni,facilliméque comburi poſſunt. Hæc tetigiſſe de elementis pro modo huius libelli ſatis ſit,prout apta ſunt mixtioni,& mixtionis elementa appellari queunt. Nunc ad diſſerendum de mixtione accedamus. Mixta ex
D elementis duplicia ſunt:Quædam enim ſunt imperfecta,nonnulla verò perfecta ſunt.Item perfecta mixta duplicia:etenim nōnulla prima ſtatim compoſitione componuntur ex elementis, aliqua verò ſecunda, tertiáve, imò quarta & pluribus compoſitionibus ex elementis conſtituuntur. Mixta imperfecta ea appello;quę non habent aliam ſubſtantialem formam,per quam ſint,præter elemētorum ipſorum formas: huiuſmodi verò imperfecta mixta duobus modisfiunt,duplicíſque generis ſunt.Nam illorū quędam vnius tantùm elementi formam habent,aliorum verò elementorum qualitate & affectionibus impurata ſunt & affecta:nihil verò, aut ad modum exiguum aliorum elementorum in eis eſt immixtum:ſicuti aqua maris ſalſa, item niues,rores, pluuiæ. Nonnulla verò imperfecta mixta ex pluribus elementis

constant in vnum coactis: non tamen formam aliam substantialem mixti E
habent: sed sunt veluti quædam congeries elementorum inuicem compactorum impuratorúmque. Prior mixtionis modus consimilis est illi mixtioni, de qua Aristoteles mentionem facit in primo libro de generatione & corruptione. inquit enim in mixtione corporum interdum vnum eorum tantum conseruari, alterum verò euanescere: sed tantùm affectionem quandam & qualitatem eius remanere; qua prius illud quod constat & conseruatur fit affectum. Sicuti ex duobus metallis interdum mixtio quędam fieri solet, qua vnum euanescit; alterum verò remanet colore prioris intinctum. Non dissimili ratione mare salsum est, ob mixtionem partis terrestris adustæ, quæ tamen potius aquã inficit, quàm iusta mixtione cum aqua misceatur. F
Sic sunt pluuiæ aqua quædam infecta & impura. Alterius generis mixta imperfecta ob mixtionem aliorum elementorum non tantùm suam speciem retinentia inficiuntur: verumetiam cum aliis compacta quoddam tertium efficere videntur: licet reuera ibi non sit nisi quædam elementorum congeries inuicem compactorum. Huius generis (vt puto) sunt grandines, niues, pruinę. mixtáque huius generis fiunt plerumque vi frigoris: nam proprium frigoris est congregare heterogenea; contrà caloris natura est heterogenea disiungere & separare. Post mixta imperfecta sequuntur mixta perfecta; in quibus propter mixtionem variámque inter se mixtorũ elementorum alterationem refractis elementorum formis, ac propterea secundum esse substantiale corruptis emergit forma mixti media: qua tota illa massa G
vnum fit quoddam prę̨ter elementa: sicque secundum substantiam etiam elementa miscētur, ita tamen, vt cuiusque forma magis infixa sit in sua priori materia, quàm in aduentitia. Ideóque facilius ad pristinam naturam elemẽti commutatur, quàm ad alteram. In mixtis hisce perfectis cùm elementa coæquata esse oporteat; maximáque sit vis ignea, omniúmque præcipua; portio ignis mole aliis est minor; eadem propè ratione portio aëris non est mole admodum magna. huic adde, quòd constare non possent, sed statim dilaberentur: si mole, aër & ignis, terram aquámque superarēt. Terra etiam in mixtis omnibus, quæ constantia sunt non fluida, superat aquam mole: quamobrem Aristoteles dicit in secundo libro de generatione, omnia mixta supra terram consistentia esse terrea mole. s. & magnitudine partis terrestris ex qua constant. H
Nonnulla etiam aquea sunt (vt reor ego) ea inquam quæ fluida sunt, vt lac, sanguis, huiusmodíque alia, in his præsertim animalibus, quorum sanguis fibras non habet. Verùm pro diuersa natura mixtorum corporum diuersæ sunt etiam elementorum portiones, tum mole, tum mixtione, & temperatura; necnon etiam raritate & densitate, aliísque huiusmodi. Quo fit vt formæ elementorum corrumpi queant, non vno tantum modo alterationis, vt sit necesse vnum tantum modum mixtorum fieri: sed longè diuersis, vt pro alterationum diuersitate, mixtura seu complexione & nexu elementorum inuicem, item mole & modo substãtiæ fiant mixtorum diuersa genera. Horum ratione exposita accedamus ad rationem explicandam,

A plicandam, qua & generentur mixta omnia perfecta, & corrumpantur. Superius, cùm exponeremus vim qualitatum omnium primarum, diximus calorem & frigus qualitates esse actiuas: contrà verò humiditatem & siccitatem, passiuas: non tamen ea de causa, quòd hæ duæ posteriores non agerent, siue quòd priores duæ non paterentur; sed quoniam in generatione mixtorum corporum, eorúmque mixtione duæ posteriores qualitates, humidum. s. & siccum, seu (vt rectius dicamus) corpora hisce duabus qualitatibus affecta ex natura & vi harum duarum qualitatum inuicem componerentur & miscerentur. Contrà verò vi caliditatis ac frigiditatis fieret eorum inuicem mixtio & coniunctio: quod patêre liquidò potest, ex harum
B qualitatum definitionibus. Nam calor est, cuius vi cõgregantur homogenea: frigus, cuius vi congregantur tum homogenea tum heterogenea: humidum verò quod facilè terminabile est termino alieno: contrà siccum id est, quod difficile termino alieno definitur; suo verò facilè. Cæterùm à qualitatibus ad elementa deueniamus, in quibus hæ vigent qualitates, & quorum est mixtio. Cùm terra, aqua, aër, ignis inuicem miscentur, ex hísque mixta corpora generantur; mixtionẽ eam primo & per se fieri nõ posse, nisi vi corporis calidi, ignis inquam. si prima fiat elementorum mixtio, seu corporis ignei: si secunda, tertiáve, aut aliæ deinceps fiant; & ratio & experientia nobis persuadent. Nã si debeat fieri mixtio accommoda naturæ cuiuspiam mixti, necesse est vt ea inuicem componãtur, quæ conueniunt naturæ illius
C mixti corporis: aliena verò separentur. At hoc caloris proprium est, congregat etenim calor homogenea, aliena separat: frigus verò omnia indiscretè constipat & in vnum aceruum cogit. Qua de re cõstat frigus ineptissimum esse, vt primo ac per se eius vi fiat mixtio, generatióque mixtorum corporum. Præterea cõmodè mixtio fieri nequit; nisi miscibilia corpora diuidantur in minutissimas partes; ac deinde inuicem partibus illis minutissimis vniantur, separatis paulatim alienis; & mixtioni illi ineptis. id verò fieri non potest, nisi per concoctionem quandam: omnis autem concoctio est à calore, & à corpore calido. Itẽ actio vera & generatio vera, quæ est ad formã, debet primo & per se attribui illi qualitati, quæ se habet vt habitus & forma: ei verò, quæ se habet vt priuatio, attribui nõ potest nisi per accidẽs, & secun-
D da quadam intentione. sed caliditas si conferatur frigiditati, se habet vt habitus & perfectio; frigiditas verò vt priuatio. igitur per se & primo frigiditati adscribi nequit mixtorum corporum generatio. Item suprà diximus primum instrumentũ & natura proximum cœlesti tepori, in quo est magnum omnium seminarium, vt Platonici dicunt, esse caliditatem. experiẽtia rationibus hisce attestatur. Nam quotcunque mixtorum gnerationes fieri sensu perspicimus; eas omnes videmus fieri per concoctionem quandam vi caloris. quin omnes mixtiones, quæ artificiis quibusdam fiunt (quæ sunt quamplurimæ) calore adhibito, & per concoctionem quandam fieri experimur. Neque vllus artifex, seu pharmacorum & esculentorũ, poculentorúmque confector, seu metallorum compositor quidpiam mixtionis attentaret, ex

qua noua complexio nouáque massa fieret, si adimeres eis vsum ignis. Vi E
igitur caloris primo & per se fiunt generationes mixtorum omnium. nihilominus secunda quadam intētione etiam frigori attribui potest mixtorum generatio. Nam præterquam quòd calor non efficitur proprius & naturalis (vt infrà dicemus) nisi temperamēto quodam certo;quod efficitur mixtione frigoris,vt infrà dicam: in concoctione mixtionéque ipsa necesse est sæpenumero id fieri à natura; quod fieri conspicimus à fabris ferrariis, qui ferro, ex quo ensem aut hastæ cuspidem efficere volunt, certum temperamentum adhibeant:quamuis per se primo vtantur vi ignis;tamen certis interuallis id ferrum quod voluunt in fornace forcipe, & malleis tūdunt; aqua frigida intingunt. sic natura frigefactione interdum præparat materiam; F
quę,nisi id fieret,inepta esset illi temperamento,mixtioníque illi;quam vult efficere:idque sæpenumero facere more fabri verisimile est. Amplius, post concoctionem & mixtionem perfectā, totam eam massam frigiditate constipat & cogit,cum id exegerit illius mixti natura; vt in metallis factum esse conspicimus. Generatio ergo mixtorum omnium calori per se primo est attribuēda & igni;qui fons est caloris cuiuscunque:itémque aëri vt efficientibus:terræ verò & aquæ,vt materiæ. Verùm cùm calor sit causa generationis mixtorum,quæri potest,quænam sit causa corruptionis horum mixtorum,quæ caloris vi generantur. Possetque alicui videri frigori attribuēdam esse corruptionis causam. Nam contrariorum contrariæ videntur esse causæ.Contrà verò esse videtur efficax ratio. Nam sicuti generatio mixtorum G
fit per compositionem quandam;ita corruptio fit per resolutionem & separationem corpormm componentium mixtum: at frigus semper congregat & cōstipat omnia, tum homogenea tum heterogenea:igitur per se à frigore resolutio & separatio esse nequit. Quamobrem neque etiam mixtorum corruptio attribui potest frigori primo & per se. Verùm frigus primo & per se si caloris actionē impediat nimia sui vi immixti cuiuspiam factione; generationem succedere nō sinet.hoc pacto impedit etiam frigus digestionem seu concoctionem caloris ,&indigestionem cruditatémque facit. Cui igitur primo & per se attribuenda erit mixti corporis dissolutio & corruptio? Perspectum est cuique acutius inuestiganti nulli attribui posse dissolutionem pręterquam calori. A calore ergo mixta generantur, & compo- H
nuntur.item à calore mixta dissoluuntur,& corrumpuntur.quî fieri potest, vt ab eadem causa prodeant effectus contrarij per se primo? Nimirum minimè omnium .ex hisce efficitur,aliū esse calorem à quo est generatio; item alium eum,à quo est corruptio & dissolutio mixti corporis. priorem dicimus naturalem & proprium:posteriorem alienum & extraneum.Fiunt autem hi calores, seu hæc corpora calida diuersa ob mixtionem frigiditatis, seu humiditatis,siccitatísve,aut maiorem minorémve illius calidi copiam, quam par sit:seu densatione aut rarefactione nimia. Sicuti ergo certa quadam temperie calor corpúsve calidum fit naturale(nunc etenim in hoc sensu vtimur caloris nomine) ita diuersa temperatura fit calor extraneus &

A alienus. Duóque hi calores inter se pugnant; altérque ab altero dissoluitur, soluto seu extra naturæ limites affecto naturali calore, à calore extraneo mixtum corrumpitur. Nam forma mixti primo inest calori naturali, ac per eum continet reliqua elementa omnia inuicem mixta. Euanescente forma, resolutóque calore humidum aqueũ aëreúmque simul euaporant: est enim caloris fomentum & materia. Tertea pars demum dispergitur & dissoluitur in cineres. Calor autem extraneus calorem naturalem corrumpit seu resoluit duobus modis: per putrefactionem videlicet mixti, aut per exustionem. Putrefactio corruptio est caloris naturalis à calore extraneo in humido. Necesse est ergo vt in putrefactione post immutationem caloris naturalis humidum remaneat aliquantisper, neque statim resoluatur. At in exustione simul cum calore naturali resoluitur humidum & euanescit. Quamobrem plerunque putrefactio fit à calore extraneo humido nõ admodum vehemẽti. At exustio contrà fit vi caloris sicci vehementis. Quo fit vt quoniam natura sensim res mixtas infirmat, & ad interitum ducit, nihilque violenter agit; vt corruptio naturalis cuiusque mixti fiat putrefactione quadã. Quod etiam perspicuè ostendunt & senectus animalium, & exicatio plantarum. Nam harum vtraque via est quædam ad putrefactionem. Qua de re facilè coniici potest naturam ducere res mixtas ad interitum per putrefactionem. Satis expositum sit hactenus de calore extraneo, redeamus ad calorem naturalem; vi cuius suprà ostendimus mixta corpora generari. Dubitare quispiam potest non immeritò, cùm calor naturalis sit pars corporis mixti, quin potius cùm forma mixti primo insit calori naturali, ac per eum contineat reliqua elementa; prima & præcipua pars est mixti: agens verò & materia id numero esse nequeant; nihil enim seipsum format & efficit: quo ergo pacto dici potuit mixta generari à calore naturali? Vt hanc quæstionẽ diluamus, illud est animaduertendum; non omnino dissimilem esse generationem corporum mixtorũ à generatione animaliũ plantarúmque; quamuis in plurimis dissideant. Nam sicut in generatione animalium est quędam certa materia, in qua inducitur anima, quæ primo inexistit participaturque à calido naturali, sibíque proprio, ac per eum membra format: ita in generatione mixti corporis est forma, quæ inducitur in sua materia, & primo inest in calido naturali. Item quemadmodum in generatione animalis præter calidum, in quo est anima, existit etiam semen; in quo est vis generãdi animal à parente deducta: Ita in generatione mixtorum omnium est qualitas cœlestis; in qua veluti in quodã magno seminario est vis generatiua mixtorum omnium deducta à corpore cœlesti & à mẽtibus illis cœlorum motricibus. Hac vi veluti quadam arte à suprema illa arte deriuata, & dispensantur elementa in mixtorũ generatione, & forma mixti inducitur. Etenim si hoc pacto nobis fingamus mixta generari; nõ arbitror longè nos à veritate aberrare. Coeunt in vnum elementa in mixtis; quæ prima mixtione ex elementis; fiunt; vísque hac cœlesti, pro qualitate materiæ & loci partes maiores, minorésve densiores, rarioréſue, varia etiam alteratione impuratæ in vnũ coeunt,

inuicémq; alterãtur, & cõponuntur:Ita tamen vt vis ignea eiuſque eleméti E
pars ſit veluti organũ primũ cœleſtis qualitatis:Sicque cùm omnia viciſſim omnia vicerint, victáque ſint, iam concocta & in vnum mixta vi cœleſtis qualitatis, & complexio & forma mixti inducitur: quæ primo recepta in calido proprio, ſeu in parte ignea deriuatur ad alia elementa. Hoc pacto vi caloris naturalis fit mixtio & cõcoctio;& in calore naturali forma mixti recipitur à cœleſti qualitate omnium effectrice.Si verò mixtum fiat ab elementis non prima mixtione;ſed ſecunda,aut tertia quartáve compoſitione; idem propemodum dicendũ eſt. nam vicem ignis obtinebit corpus igneũ, quod propriam complexionem habebit accommodam mixto corpori generando;vicem terræ & aquæ corpus mixtum craſſius, ſic vicem aëris item F
corpus mixtum aëreum. viciſſim igitur agent patientúrque hæc corpora; fiétque ex illis mixtum tertiũ vi qualitatis cœleſtis, corruptis prioribus formis mixtorum,non refractis; eo quòd imperfectiora illa, prioráque mixta non ſunt elementa aut materia poſterioris. ſed quoniam hoc vtitur ordine húncque ſemper ſeruat tenorem natura,vt ab extremo ſenſim producat res omnes ad extremum aliud; non ſtatim & repente: inde effectum eſt, vt in generatione animalium,eorúmque nutritione, non continuò ex elementis, aut ex inanimis etiam animal perfectum generet: verùm multa media poſuit imperfecta; in quibus tamen non ſiſtit, ſed per ea animal perfectum facit. Etenim in libris de generatione animalium Ariſtot. dicit,quod animal prius viuit vita plantæ, forma ſcilicet quadam imperfecta; in qua non ſiſtit G
natura,vim tamen habet ea forma vegetandi; deinde ea exuta viuit vita animalis; in qua prior forma eſt virtute & potentia; tãdem viuit vita bouis,aut aſini, ad perfectúmque peruenit & in ea natura ſiſtit. Sic in corrumpendo animal non confeſtim reſoluit illud in elementa; ſed ſenſim agit per formam cadaueris, cæteráſque nobis non notas.In nutritione autem vtitur natura mixtis aliis perfectis,vt fructibus,frugibus,animalibúſque ad animaliũ alimentum.Non diſſimili ratione exiſtimãdum eſt naturam operari mixtorum corporum perfectorum generatione; licet media,per quæ natura procedit in his,obſcuriora ſint,quàm à nobis ſciri aut dici potuerunt. Attamen in metallorum generatione nullus ambigit,quin omnia fiant ex argento viuo & ſulphure. hoc igitur pacto mixta fiunt à proprio naturalíque calore. H
Si quis verò vellet aſſerere quòd præter corpus illud calidum, quod remanet in mixto corpore, poſtquam generatum eſt mixtum; aliqua etiam eius portio,qua vt agẽte inſtrumentóque proprio vſa eſt cœleſtis qualitas,remaneret;neque mixtionem ingrederetur,& poſtea euaneſceret,vel aliud quidpiam ex eo fieret à natura: vt de ſpiritu & calore exiſtente in ſemine maris Ariſtoteles dicit, poſtquam eius vi generatus eſt fœtus: vt reor, neque euidenti argumento improbari poſſet, neque ipſe poſitionem ſuam poſſet adſtruere efficaci ratione.

DE ELEMENTIS

LIBER QVARTVS.

B Atis à nobis expoſita fuiſſe videri poteſt ratio mixtionis, & generatio mixtorum omnium vniuerſali quadam doctrina. Id etenim inſtituti noſtri fuit; quemadmodum in exordio ſtatim diximus; tractationem .ſ. nos facturos de elementis, & de elementorũ mixtionibus in vniuerſum; ita oratio noſtra ſibi conſtiterit citra formas metallorum & lapidũ proprias; itémque citra naturas proprias partium ſimilarium; ex quibus conſtant animalia & plantæ. Verùm quoniam generatio mixtorum fit vi caloris naturalis;corruptio contrarij caloris extranei:Itémque mixta om-
C nia perfecta fiunt ex aqua & terra,tanquam ex materia;quorum alterum eſt ſicciſſimum, alterum humidum valde & fluidum: nimirum tractatio hæc imperfecta videri haberíque iure poſſet,niſi à nobis exponerentur tũ actiones caloris naturalis ſigillatim,tum accidentia illa, quæ per ſe cõſequuntur mixtionem: quorum quædam tangibilia ſunt, & ad paſſionem impaſſibilitatémque mixtorum referuntur:alia ad actionem in ſenſus alios præter tactum accommodantur.Nam qualitates primę,illęque,quæ eas ſequuntur; quibus mixta ſunt affecta;ſunt tactiles qualitates,vt ſapor,odor,color; quibus præponenda eſt complexio;quoniam mixtioni propinquiſſima eſt,ſtatímque ex qualitatibus primis conflatur, earúmque vim maximè obtinet. Nemo ignorat operationes caloris naturalis proprias eſſe, concoctionẽ ſeu
D digeſtionẽ,maturationẽ,elixationẽ,& aſſationẽ,nõ quidẽ illas tantùm, quæ fiunt arte,ſed eis cõſimiles à natura factas.Concoctio ſeu digeſtio,vt Latini autores dicũt,eſt perfectio à proprio,naturalíq; calido ex oppoſitis paſſiuis. quæ definitio adaptari poteſt ad terminũ cõcoctionis:tunc enim perfectio ineſt paſſiuis elemẽtis,ſeu mixtis vicem elementorũ præſtãtibus, cũ fuerint cõcocta vi caloris naturalis.Poteſt etiã hęc definitio referri ad motũ ipſum, quo fit concoctio & digeſtio;ad quẽ ſi referatur, dicenda eſt eſſe perfectio; quoniã eſt via ad perfectionẽ.Motus nanq; eſt eiuſdẽ ſpeciei cuius eſt ipſius terminus. Quamuis autem & humidum & ſiccum concurrant vt materia ad concoctionem: propior tamen materia concoctionis eſt humidum, quàm ſiccum. Illud etenim,quod interminatum erat,cõcoctione termina-

F

tur,& eo veluti medio ſiccũ molleſcit, ſicque inuicẽ miſcentur. Maturatio E
propriè eſt digeſtio alimenti in fructibus. Etenim tunc fructus maturi dicuntur & ſunt, cùm in fructu alimentum concoctum eſt. Per metaphoram verò quandam multa etiam alia matura dicuntur per concoctionem quandam: quorum nonnulla eſui, potui alia, expulſioni alia apta fiunt: tuncque dicuntur digeſta & matura. Animaduertendum hoc in loco eſt omnem digeſtionem, itémque maturationem per ſe fieri à calore: à frigore verò fieri per accidens tantum. Item notandum eſt per ſe id, quod digeſtum primo & maturatum eſt, craſſius fieri per digeſtionem, horum vtriuſque ratio ſatis euidens eſt, & in promptu. Nam maturatio digeſtio quædam eſt; omnis autem digeſtio eſt concoctio, ſeu per concoctionem fit; quæ proculdubio F
per ſe eſt à calore. Item digeſtio perfectio quędã eſt; calor verò per ſe principium eſt perfectionis & generationis: ſicuti contrà frigiditas eſt per ſe principium interitus: per accidens autem frigiditas facit ad digeſtionem. Tum quoniam digeſtio fit à calido naturali, quod definitione quadam & remiſſione fit naturale: remiſſio verò caliditatis per frigiditatem fit. Item frigore in vnum cogitur calor; & fit validior per antiperiſtaſim. Præterea ſæpenuro accidit, vt maſſa mixtorũ non ſit apta certi generis cõcoctioni, niſi prius paſſa fuerit à frigido: idque à natura ſæpe fieri ſuprà diximus more fabrorum, qui ferrum cudunt & temperant. Accidit etiam in multis mixtis, vt poſt completam digeſtionem à calido, frigiditate afficiantur pro cuiuſque natura, & ob eam cauſam frigidiora apparẽt poſt digeſtionem. vt lac quod G
fit per digeſtionem ſanguinis, eſt tamen frigidius ſanguine. Quamuis alia etiã ratione cõtingere poſſet, vt poſt digeſtionem à calido factam, ea tamen res digeſtione perfecta frigidior euaderet; per ablationem inquam partis calidioris. Nam vi caloris naturalis & proprij ſicuti in vnum conflantur homogenea, id eſt apta naturæ illius generis mixti; ita extranea ſeparantur & amouentur. Itaque partibus calidioribus amotis, quæ extabant in materia generationis mixti frigidioris naturæ, id quod remanet, quamuis calore ſit concoctum non frigore, frigidius tamen erit ſua ipſius materia, ex qua confectum eſt. Ex his ſatis perſpicuè reor apparere digeſtionem maturationémque omnem per ſe primo fieri à calido; non autem à frigido niſi per accidens. Quòd verò omne id, quod primo digeſtionem maturatio- H
némve recipit, fiat craſſius, euidenti ratione oſtenditur. Nam id, quod primo recipit digeſtionem, eſt humidum; eóque veluti medio ſiccum terreſtre molleſcit, & fit mixtioni idoneum: humidum verò propterea concoctionem & maturationem recipit, eo quòd vi caloris miſcetur terreo. Quare ſequitur id, quod primo maturatur & digeritur, humidũ.ſ. propter admixtionẽ terreſtris partis, neceſſe eſſe vt efficiatur craſſius. Quòd ſi qua mixta poſt digeſtionẽ ſubtiliora facta eſſe videantur; hoc vtique nõ fit diuerſa ratione ab ea, quã ſupra expoſui, per amotionem.ſ. partium terreſtrium ei mixtionis digeſtioníſve generi non accõmodatarũ. Poſt expoſitã digeſtionem & maturationẽ accedamus ad alias caloris naturalis operationes; quę diuerſę ſunt ob naturam paſſiuæ qualitatis coniunctæ calori naturali, à quo digeſtio fit.

A Nam talis ille calor vel est humiditati cõiunctus,aut siccitati. Si humiditati cõiunctus est calor ille;sic ab eo fit digestio per modũ elixationis. Sin verò cõiunctus fuerit siccitati,fit digestio per modũ assationis.hæ verò plurimorum diuersorúmque generum sunt pro intensiori aut remissiori humiditate siccitatéve.Quæ omnia natura tẽperat insita diuina arte,quã intellectus humanus ad vnguẽ attingere nequit:sed generali quadã notione mira hæc naturæ opera scrutatur & cognoscit. Sicuti verò à frigiditate impedita digestione indigestio fit:Ita impedita maturatione sequitur cruditas dicta in fructibus propriè,in aliis secũda quadã significatione. Impedita verò elixatione & imperfecta,sequitur dispositio quã Græci & Aristoteles,inquinationẽ B appellant;cùm.s.à caliditate humida in re elixãda motus humor aqueus interminatus adhuc & imperfectus se ipse cogit,simúlque poros constringit; in quibus inhibitus & coactus est;sicque elixandæ res fiunt duriores, quàm fuerint antequã elixari inciperent.Assationẽ imperfectã sequitur dispositio quã latino vocabulo nescirẽ ego explicare,Græci appellãt σκῖρον. Hę actiones sunt caloris naturalis.Caloris verò extranei operationes singulæ à nobis nõ ita perfectè cognoscuntur;quoniã pertinẽt ad corruptionẽ & interitum. Sed genere quodã duplices sunt,putrefactio inquam & exustio. De quibus satis sint ea,quæ superiore libro sunt exposita.Nunc tẽpus est,vt paucis percurramus differentias, quibus corpora mixta homogenea humida siccáve differũt inter se.Primúmque exordiemur ab his qualitatibus, quas passiuis C affines cõiunctásque cõsueuimus appellare ob id,quod per eas corpora homogenea apta vel inepta sunt aliquo passionis genere affici. Accedemus deinde ad complexionẽ & qualitates eas;quibus agunt,passionémque sensibus ingerũt.Sumemus autẽ exordiũ à coagulatione & liquefactione,à quibus etiam Aristoteles in qnarto Meteororum orditur: quoniam corpora omnia tam dura quàm mollia constant & conflata sunt quadam coagulatione.Coagulatio omnis fit exsiccatione quadam:sicuti contrà liquefactio efficitur per humectationem. Quoniam sicci est terminari definiríque: sicuti contrà humidi est diffluere & proprio termino nõ contineri.Necesse igitur est,vt id,à quo res coagulatur,siccitatem faciat.Siccitas verò duobus modis in aliquo effici potest: vel scilicet alteratione quadam noua inducta D siccitate,vel per ablationem partium humidarum: quæ scilicet aut lateant compressæ & contentæ à terrestribus partibus siccioribus,aut euolent resolutæ in vaporem,sicque euanescãt.Non dissimili ratione necesse est, vt id,à quo res quępiam liquefit,humiditatem efficiat.Pluribus item modis humiditas in re quapiã potest effici:aut enim alteratione fit, qua ea res exuat siccitatem priorem & induat humiditatem nouam; aut resolutione quadam partium aquearum,quæ compressæ constipatæque prius erant; vel coactione vaporis in aqueam naturam; siue per subingressum in poros partium aquearũ, dissolutionéque terrestrium prius in vnum coactarum. His expositis dicendum coagulationẽ interdum fieri à calido per se,si calidum illud fuerit etiam siccum, tum inducẽdo nouam siccitatem,quatenus est siccum,

tum componendo partes aqueas aereásve,& humidas cum terrestribus sic- E
cis,necnon resoluēdo partes aqueas in vaporē,qui euolet & euanescat. Hoc pacto calidum coagulationem facit per se. Interdum calidum etiam per accidens efficit coagulationem;cùm per antiperistasim cogit in vnū frigidum; quemadmodum in grandinis generaione contingit. Frigidum autē coagulationem per se facit exiccādo, si fuerit coniunctum siccitati,item condensando partes aqueas in vnúmque cogendo cum partibus terrestribus,à quibus fortius condensatæ etiam continentur, maiorémque soliditatem accipiunt. Per accidens verò frigidum etiam coagulat exprimēdo partes calidas subtiliores immixtas humido; cum quibus humidum quoque implicitum euanescit. Item per accidens coagulationem facit frigidum,si vi caloris hu- F
midum resoluatur,qui in vnum cogitur,circunstante & cōstipante frigido. Cęterum ea coagulatio,quę fit mixtione quadam complexioni cuipiā apta partium terrestrium cum aqueis & aquearū resolutione,frigido per se attribui nō potest. hæc etenim per concoctionem fit;quæ est à calido per se,non autem à frigido,vt suprà diximus. Ideo Aristoteles in quarto Meteororū in quo primo agit de coagulatione;quæ sequitur mixtionē,qua duræ res molléśque fiunt,nō facit mentionem de ea coagulatione,quæ fit per se à frigido; sed meminit de ea tantū, quæ fit à calido per se,à frigido verò per accidens. Ea verò coagulatio,quæ fit per se à frigido, cōuenit mixtis illis imperfectis, quę non sunt vnum per formam quandam substantialē tertiam cōflatam ex elementorum mixtione,sicut grando,nix,pruina, ceteráque huiusmodi. Ea G
nanque per se fiunt à frigido;nō tantùm quia calidū exprimat,simulque humidum;sed quoniā vi sua humidū aqueum seu vaporē condensat,& in vnū cogit,partésque terrestriores congregat;quæ tenacius solidiúsque detinent partes aqueas aut vaporibus constipatas. De huiusmodi coagulatione inferius Aristoteles dicit,quòd fit per remotionē calidi,nō autē humidi;de quo non meminit. Nam frigidū ideo coagulat,quia frigefaciendo condensat, & cōstipat humidum aqueū vel vaporosum;frigiditas verò,quæ coagulationē facit, quandoque extrinseca est ab illo mixto corpore, quod coagulatur & præter illius naturā:quandoque secundū naturā & intrinseca. Præter naturā est in mixtis imperfectis illis,de quibus suprà fecimus mentionē. In metallis verò & lapidibus est intrinseca & naturæ eorum propria. Quo fit,vt glacies, H
grādo, nix liquefactæ permaneāt fluidę. Metalla verò liquefacta ignis vi cū primum vis illa ignea cessauerit,cōfestim nulla vi frigiditatis extrinsecæ,sed proprio intrinsecóq;nixu cogūtur & durescūt. Qualis verò & cuiusmodi sit hæc vis latitās,infrà dicemus,cū tractabimus de cōplexionibus. Hæc de coagulatione sint satis. Coagulata verò liquefiunt per se à calido; quoniā calidum partes in vnū coactas à frigido rarefacit & disgregat simulq; disiungit partes terrestres, quę vi frigoris arctius cōtinebāt partes aqueas. Necnō calidū etiā per accidens liquefacit,quādo scilicet resoluit partes aqueas in vaporē,simúlq; in vnū cogit partes frigidas per antiperistasim,quarū vi vapor ille disgregatus in aquā cogitur vi frigiditatis in vnum coactę. A frigido verò

A rò per se liquefieri dici possunt, impropriè tamen: vapor enim in aquam cogitur à frigore, sicque condensando & coagulãdo frigidum liquefacit. Item à frigido humido liquescunt sal, nitrum, eiúsque generis cætera: quoniã humidum aqueum frigidum eorum poros subit, sicque discindit partes terrestres exiccatas & in vnum coactas vi caloris. Per accidẽs verò à frigido quædam liquescunt; quoniã à frigido expellitur calidum, cuius vi fit crassitudo in aliquo corpore, & impinguatio quædã vt sperma, quod à frigido liquescit euanescente & euaporato calido, cuius vi crassius effectum erat. Nonnulla verò corpora sunt, quæ nequeũt coagulari neque à calido neque à frigido: ab vtroque tamen crassescunt. Quædam verò neque coagulari neque B crassescere possunt; sed semper fluida perseuerant. Ea, quæ aëris plurimum habent, habéntque etiam lentorem, crassescunt à calido & à frigido, à neutro durescunt, vt oleum. In quo multum est aëris, ideóque aquæ supernatat, crassescit interdum aliquatenus à calido, quoniam partes nonnullæ aqueæ vi caloris resoluuntur; cogi tamen & durescete non potest, quia non habet multum terræ, sed plurimum aëris, quo præcipuè natura olei cõstat. à frigido verò nõ durescit; quoniam aëris vis superat, qui ob frigus crassescit, vt in niue & in pruina conspicitur: non autem durescit, vt grãdo, quæ ex aqua efficitur. itáque conspicimus oleum frigore coactum habere quandã speciem niuis viridis. Nonnulla etiã quamuis non sint aërea, quia tamen valde tenacia & glutinosa sunt, nequeunt durescere, sed crassescũt, vt mel; eo quòd neC que caliditas eique iũcta humiditas exprimi potest vi frigoris propter tenacitatem & lentorem; neque etiã vi caloris partes aqueæ resolui queũt ob tenacitatẽ. Postremo loco nõnulla sunt corpora fluida, quę neque caloris neque frigoris vi durescũt, crassioráve fiunt, vt acetũ: in quo quamuis paucissimæ sint partes terrestres, itémque calor ille, à quo acutum saporẽ habet, adeo implicitus est, per totúmque diffusus, vt vi frigoris exprimi non possit. Ideóque continet partes aqueas, ne densentur à frigore, & ob paucitatẽ partium terrestrium contineri non possunt partes aqueæ, ne diffluant. Quapropter neque etiã à calido durescere crassescerévc potest acetum ob exiguitatẽ partis terrestris. Nam quæ coagulantur à calido, necesse est, vt habeant terrę plurimum, quod constare possit parte aquea ob calorem resoluta. Præter D hæc, quæ hactenus à nobis exposita sunt, quædam inueniuntur coagulata, quæ prius à frigido coacta sunt, deinde à calido perfectam capiunt duritiem & compactionem, vt fictilia omnia. Nonnulla contrà prius compinguntur in vnum à calido; demum post actionem & concoctionem calidi perfectam coagulationem capiunt à frigido. huiusmodi à natura sunt metalla & lapides; quorum duritiei extremam manum imponit frigidum; licet eorum mixtio & coactio facta prius fuerit à calido. Ex his, quæ hactenus à nobis sunt exposita, facilè intelligi potest, quænam mixta potius sint terrea, quæ item potius aquea, item quæ potius aërea. Coagulationem. liquefactionẽ, crassationémque mixtorũ corporum sequuntur plurimę alię dispositiones; quibus apta vel inepta sunt mixta corpora certis quibusdam

passionibus. Quædam etenim dura corpora molliri possunt & inflecti, quędam minimè. Ea inquam, in quibus humor aqueus propter coagulationem non ita resolutus est atque euanuit, quin tantum eius reliquum sit, & in tota ea massa dispersum, vt vi ignis dissolui nequeat; & si ob paucitatem multásque partes terreas, quibus est implicatum, nequeat fluere. hæc vtique igne mollescunt, vt ferrum, & cornu: quamuis ferrum violentiori igne adhibito liquescat. Item nonnulla mixta aqua aspersa madescunt, vt lana & huius generis alia; liquescere tamen non possunt. Quædam contrà in aqua posita liquescunt; ægrè tamen madescunt, vt nitrum, sal. Nonnulla in aqua & madescunt & liquescunt, vt later nondum in fornace coctus, similiáque terrea mixta. Ea, quorum partes terreæ glutino tenaci inuicem compactæ sunt, poros tamen habent maiores, aquæ globulis, in aqua posita madescũt; non autem possunt liquescere. Contrà quorum partes terreæ lentore glutinóque carent, poros tamen habẽt neque ita exiguos, vt sint aquæ imperuij, neque adeo magnos, vt sine iniuria & scissione aqua per eos meare possit: in aqua posita non madescunt, sed soluta ab aqua liquescunt. Terrea verò, quia glutinum habent, & poros latos, madescere possunt, vt lateres incocti. rursus quia compacta sunt glutino non admodum tenaci, aliísque minores poros habent, quos subiens aqua diuellit, liquescunt & soluuntur ab aqua. nonnulla flexibilia sunt; cõtrà aliqua flecti nequeunt. Flexibilia ob humiditatem flecti queunt, vt iunci, virgæque virides. inflexibilia non possunt flecti ob siccitatem. Nam humidum est terminabile termino alieno; sicum contrà: neutra tamen horum igne mollescere possunt vt ferrum: quia in lignis terra & aër superant humorem aqueum, non superinfusum dico, sed intrinsecum; ex quo compositum est lignum. Nõnulla frangibilia sunt in partes magnas, nõnulla comminui facilè queunt in partes exiguas & minutas. Item quædam scindi possunt, necnon etiam frangi, vt ligna: lapides verò frangi queunt, non autem scindi. Omnis huius generis accidentium causa est in poris, eorúmque situ; item in modo, quo partes terræ inuicem cohærent. Nam quorum pori in longum sunt protracti, partésque terreæ glutino aqueo tenaci per longum inuicem compactæ, scindi possunt, non item frangi. Quòd si humoris glutinosi pars resoluta sit ob nimiam siccitatem; pori noui fiunt etiam in latitudine; sicque frangibilia fiunt. Lapidum verò pori, vbi rari sunt & in omnem partem diffusi, faciunt lapides frangibiles: vbi verò crebri & frequentes, comminuibiles lapides efficiunt, non scissiles autem, quia non certo ordine in longitudinẽ protracti sunt: neque etiã, vt diximus, in lapidibus partes terreæ cohærent tenaci glutino aqueo, vt in lignis. Pari ratione, atque ex eadem causa quædã sunt malleabilia, vt plumbum, ferrum, & pleraque omnia metalla: quædam minimè. Quod cõtingit ex humiditate aquea, constipata tamen à frigiditate intrinseca; in qua est lẽtor & glutinum. Illa verò, quæ sunt terrea aut aquea absque lentore, malleo extendi non possunt. Quòd si cum humido aqueo glutinoso fuerit etiã admixtũ aëris, quantũ sit satis, minúsque terrę habeant, fiunt corpora, quę etiã mani-

A manibus fingi possunt in diuersas formas, quas retinent, vt cera huiúsque generis alia: hæc poros habent inttaneos, intta quos partes compressæ recipere se queunt & contineri. Item præter has qualitates, & huiusmodi alias nonnulla mixta accendi & inflammari non possunt; licet ferueant, vt omnia aquea: quædam contrà inflammantur, sed flammam non emittunt, carbonésque ex eis fiunt. huius ordinis sunt ea, in quibus plurimum est terræ, & nonnihil crassiotis aëtis; porósque habent, quos ignis subire potest. Illa verò, in quibus plurimum est aëris terræ admixtum & aquæ modicæ inflammantut & flammam emittunt. Nonnulla quoque per se ægrè inflammantur: coniuncta verò ligno arido, aut lino confestim flammam concipiunt &
B emittunt: in hisce aëreo humido admixtus est aqueus plusquam modicus parúmque terrei: idcirco per se ob humiditatem nimiam inflammantut ægrè; adiuncta verò siccæ rei citò flammam concipiunt, eo quòd ignis suapte natura siccus est. Ideo cum multa humiditate, quamuis aërea sit, parum est sicci, ægtè prodit flamma. hæc superius latius à nobis exposita sunt, cùm de mixtione terrei elementi loqueremur. Item ad ignem nõnulla apposita vaporem emittunt, aliqua fumum, suffitum alia, nonnulla nidorem, alia fuliginem. Vaporem aquea; fumum & suffitum quæ aërea sunt; nidotem vncta uosa vt oleum; fuliginem ea quæ cum aëre lentoréque plusquam modicum terrestris partis habent. Hæ ferè sunt qualitates, seu dispositiones mixtotum corporum; quibus pro materiæ & agentis qualitate inuicem differunt, aptá-
C que vel inepta sunt ad patiendum. Ex quibus facilè dignosci potest & materia & efficiens eorum, ac ptopterea qualisnam sit eorum cuiusque complexio. Quam partem Aristot. in quatto Meteo. præclatè complexus est. Ego paulò infrà pauca quædam perstringam. Accedo nunc ad cõplexionem, eiúsque genera: paucísque hanc rem omnem perstringam: quandoquidem accuratè latéque de complexionibus tractauit Galen. opete ad eam rem industriè confecto, & de complexionibus inscripto. Complexio secunda qualitas est cõflata ex mixtionibus primarum qualitatum, qua mixtum corpus agit certa actione, & patitur certa passione. Nam, cùm temperamento primarum qualitatum fiat complexio, nõnullæ verò actiuæ sint vt caliditas & frigiditas; duæ quæ supersunt passiuæ, humiditas scilicet & siccitas: necesse
D est, vt hatum omnium natura reluceat in complexione, quæ ex ipsis conflatur. Per complexionem etgo mixtum cotpus & certa actione aget pro cuiusque temperamento, & certa item passione patietur. Complexionum genera Galenus nouem posuit: quorum vnumquodque latissimum est, innumerósque gradus sub se continet. Prima omnium est temperata, quæ duobus modis potest intelligi: aut scilicet complexio, in qua qualitates primæ quatuor coæquatæ inuicem sunt, adeò vt ne puncto quidem aliqua earum alias excedat, sed posita sit in medio. Alio modo dicimus complexionem tempetatam & æquam eam, quæ operationi maximè omnium sit accommodata, & præcipuè cuique generi conueniat, sicuti solemus dicere quidpiam æquum esse secundum ptoportionem & æqualitatem geometricam,

in qua cōstituta est iustitia distributiua;vt in quinto lib. Ethico. Aristot. tradit. Sic ergo dicimus complexionem temperatam & æquam, quæ operationi cuiusque speciei conueniat. Prior illa complexio temperata vna est tantum; quia consistit in medio rerum, id est, qualitatum; quod vnum est tantùm. Posterior hæc temperata est multiplex, pro natura scilicet quarumcūque rerum. Prior illa, si ita medium affectat, vt cōtrariæ qualitates ita libratæ sint, & elementa cōtraria, quòd vnum in aliud compar non habeat proportionem maioris inæqualitatis minorísve: nimirum huiusmodi temperata complexio in rerum natura inueniri nequit. Nam complexio conflatur ex mutua actione qualitatum cōtrariarum: hîc verò ita libratæ ponūtur, vt vna in alteram comparem agere nequeat. Item si caliditas frigiditatem longè superat in agendo, in resistendo verò magnopere superatur, vtique non possunt ita inter se coæquari, & librari, vt neutra in alteram agat. Quòd si huiusmodi æqualitas attendatur penes quantitatem & molem elementorum, ex quibus mixtum componitur; sic etiam complexio temperata effici non potest. Nam cùm elemēta actiua ignis videlicet, aërque maiorem vim habeant quàm passiua: necesse est vt mole passiua superent actiua; ideo materia mixtorum corporum sunt aqua & terra, & maior terrę copia existit in plerisque omnibus quàm aquæ. mole igitur terra & aqua longè superant ignem & aërem. Amplius, cùm omnia mixta constantiam quandā habeant, impossibile est constantiam hanc fieri; nisi terra & aqua aërem ignémque in eis superauerint. Nullo ergo pacto in rerum natura inueniri potest huius generis temperata & librata complexio. Proximā tamen huic complexioni temperatæ, in qua scilicet virtute & gradu qualitates primę maximè sint coæquatæ, arbitratur Galenus esse hominis complexionem: quod efficaci (vt reor) argumento adstruit. Inquit enim: Cū sensus tactus non percipiat qualitates tangibiles, nisi excedāt gradu & intensione qualitates, ex quibus cōstat & confectum est organum tactus; oportet enim recipiens carere ea natura, quam recepturum est. Idcirco necesse est tanto præstantiorem esse tactum, quanto magis recesserit à qualitatibus extremis, & redactus ad medium sit: sed homo præstantissimum omnium tactum habet, vnde est etiam prudentissimum animalium: Igitur necesse est, vt eius complexio sit propinqua complexioni illi mediæ, in qua libratæ sint & coæquatæ qualitates eo, quo diximus, modo. Quod si secus esset (vt nonnulli perhibent) & recederet humana complexio plurimum à medio versus calidum & humidum; frigidiora animalia, & sicciora homine, quæ plurima sunt, excederent etiam hominem tactus perfectione. Verùm de hominis complexione magis propriè disserere ad hoc negocium institutúmque nostrum nō pertinet. sequamur ergo in hac parte Galenum, constituamúsque complexionem hominis maximè accedere ad temperiem, in hócque superare omnia mixta corpora: Hócque mensu quodā lato amplóque dicamus. Quoniam in hominis cōplexione magna est latitudo, adeo vt hominum aliqui dicantur complexionis temperatæ, qui sunt admodum rari: reliqui verò homines sint complexionum

E F G H

A xionum tecedentium à temperie versus aliquod extremum, magnoperéque inter se discrepant. Sed nos crassiori minerua ponemus humanam complexionem esse maximè temperatam: aliorum verò corporum mixtorum intemperatã esse. Intemperatarum genera à Galeno ponuntur esse octo in homine: paríque ratione à nobis poni possunt octo genera complexionum intemperatarum, quæ mixtis corporibus prætet hominem conueniunt. cuius speciei solum temperatam complexionem adscripsimus: quamuis vniuscuiusque speciei mixtorum corporum complexio temperata sit, & æqua operationi, quam natura habet. Octo genera intemperatæ complexionis hæc sunt, calida inquam tantùm, aut tantùm frigida: humida quoque B tantùm, aut sicca tantùm, hæ quatuor vnica tantùm qualitate recedunt à temperamento. Aliæ quatuor in vtraque qualitate intemperiem habent. Quædam enim est calida & humida, alia calida & sicca: Item aliqua frigida & humida, alia frigida & sicca. Quæ si colligantur, octo erunt intemperatæ complexionis genera. Inueniri autem posse complexiones intemperatas, propterea quod vnica tantùm qualitate excedunt temperamẽtum, facilè probatur. Nam si calidum inueniri potest cum summè humido, itémque cum summè sicco, cur ergo si fuerit æqualitas inter siccum & humidum, calidum exuperare & excedete temperamentum non potest? Consimilis est ratio de frigido: item de humido & sicco, comparatis calido & frigido. Auerrois tamẽ in opere, quod pulcherrimum fecit de medicina, C conatur Galenum refellere, quod libenter facit cùm potest: diligentémque operam præstat, vt demonstret Galenum errasse. Inquit igitur Auerrois in eo opere quatuor tantùm esse genera complexionum intemperatarum; ea scilicet in quibus excessus est in duabus qualitatibus. Nam inquit, Cùm humidum & siccum sint materia calidi & frigidi (vt nos etiam suprà ostendimus) impossibile esse inueniri formã sine materia propria: quare necesse esse si calidum excedat, pariter excedete temperiem, aut humidum aut siccum: paríque ratione si humidum aut siccum excedit, excedere calidum aut frigidum. Hæc Auerrois ràtio si referatur ad gradum caliditatis, seu frigiditatis, quomodo Galenus posuit excessum in complexionibus inæqualibus; omnino inefficax est. Verùm si referatur ad gradum actionis, eiúsque vim, ef- D ficaciam habet. Nam si posuerimus duo mixta esse; in quibus caliditatis & frigiditatis gradus idem sit, item idem sit gradus humiditatis & siccitatis: deinde alterum eorũ efficiatut siccius: proculdubio gradus caliditatis idem erit post exiccationem; qui & antea, attamen vis agendi maior erit in exiccato, quàm in altero mixto, quod mutatum non est; ac etiam maior quàm erat in eodem mixto, antequam esset exiccatum. Sin verò contrà efficiatur humidius, cùm humiditas obtundat actionem caloris, minus erit efficax in actione, quàm alterum mixtum; ac eiam quàm esset, antequã fuisset factum humidius. non ergo, quantum ad vim actionis pertinet gradúmque simul, fieri potest, vt sit æqualitas in calido & frigido, sit autem excessus in sicco aut humido; quia semper siccius calidum erit acutius, calidũ humidius erit

obtusius. Sic etiam siccitas calori adiuncta efficacior est in agendo; quia calidum resoluit humidum aqueum; ideóque maior apparet exiccationis vis in calido, quàm in frigido. contrà frigidum cogit vaporem in aquam, si fuerit humidum; ideóque humiditas videtur maioris efficaciæ in humefaciendo cōiuncta frigori, quàm calori. Nam & si calor liquefaciat coagulata; per accidens humectat; sed per se exiccat: quia resoluit tandem liquefactum humorem aqueum & exiccat. Hanc arbitror ego fuisse Auerrois rationem, eiúsque sententiam; quæ non discrepat à dogmate Galeni, quod confutat. Nam Galenus non loquitur de qualitate efficaciæ actionis; sed de æqualitate graduum & latitudinis qualitatum. Quo ad gradus ergo octo sunt genera complexionum intemperatarum, quorum vnumquodque in rerū mixtarum natura amplissimū est, multásque ac ferè innumeras sub se species continet. Ex accidentibus tamen & differentiis mixtorum corporum, quas suprà memorauimus, materia cognita, itémque agente; facilè etiam formula quadam tenui dignoscere poterimus complexionem corporum homogeneorum. Nam cùm eorum materia sint terra & aqua, ac in nonnullis aër; calor verò & frigus coagulantia: nonnulla autem liquida sint & fluant, fluida aquea sunt ob materiā, ideóque frigida & humida: sed si immixtum aërem habeant, aut vaporem igneum, calida erunt ob vim caliditatis. Quo interdum exhalante & euanescente cùm à propria natura recesserint, remanent frigida. Itémque ob eandem causam, licet fluant, vim tamen habent exiccādi ob partes terrestres adustas in fluore illo inclusas. Coagulata terrea, si à calido sint coagulata, calida sunt ob calorem impressum ab actione calidi, & ob resolutionem aquei frigidi. itémque sicca sunt tum ratione materiæ terrestris, tum ratione agentis calidi. Sin autem à frigido coagulata sint, frigida sunt actúque sicca: sed virtute etiam erunt sicca, si coagulata sunt à frigore; postquam mixta fuerint & compacta in vnum à calido, vt saxa, marmora, cęteraque huiusmodi. Glacies verò & metalla actu sicca sunt ob coagulationem, virtute tamen sunt humida: quoniam priora abscessu caloris & humoris, qui partim à calore resolutus est & reliquus omnis ferè vi frigoris simul cum calore expressus est, ob terreā naturam, quæ remanet, sicca sunt: posteriora verò, quoniam aqueam naturam retinēt compressam à frigido, necnon contentā à terreo, quod in eis est, potētia sunt humida, licet tactu & actu sicca sint & appareant. Hæc pauca de his libasse sit satis nostro operi. alij latius de hisce edisserunt. Sed ambigere aliquis potest in mixtis illis quæ sunt valde frigida, quónam pacto à calore confecta esse queant, ab eóque contineri. Etenim suprà diximus mixta omnia generari cōseruaríque à proprio naturalíque cuiusque rei calido. Item ambigi dubitaríque potest qua vi fieri queat, vt pleraque mixta huiusmodi sint, vt neque calida neque frigida admodum videantur; apposita tamen corpori aut intro suscepta, nonnulla summopere calefaciant; alia contrà frigefaciant; exiccent alia; aliaque humectent. Si rectè memoria repetantur ea, quæ à nobis de natura caloris supra exposita sunt, itémque de natura cœlestis qualitatis; quam etiam magnum

A gnum ſeminarium appellauimus ſecuti Platonicos: non ita tamen, vt ponamus ſeminarium hoc eſſe corpus æthereum omnia permeans: ſed accidens qualitatémque à corpore cœleſti defluentem, omniaque penetrantem: Iacta videbuntur fundamenta eſſe ſolutionis prioris quæſtionis. Diximus etenim caloris eam eſſe vim in agendo, vt etiam ſi fuerit minoris latitudinis quo ad gradus, tantæ tamen eſt efficaciæ & vis, vt ſuperet frigus maioris gradus non tantùm quo ad efficaciam agendi, verumetiam quo ad vim reſiſtendi ipſius frigoris. Item diximus præter vim calefactionis, quæ eſt in calore, ineſſe etiã in calore vim cogendi homogenea: ideóque vi caloris naturalis fieri concoctionem & mixtionem. Item diximus in mixtorum generatione calorem B naturalem eſſe organum cœleſtis qualitatis, in qua eſt ſeminarium mixtorum omnium. Itaque ex his non eſt difficilè ſoluere priorem quæſtionem. Nam illorum mixtorum complexio licet ſit frigida ob maiorem latitudinem gradus frigiditatis, quàm caliditatis, tamen minor calor potuit vi agendi ſuperare & actionem, & reſiſtentiam frigoris: ſed multò magis potuit facere mixtionem & congregare homogenea, id eſt, conuenientia illius mixti naturæ & ſpeciei. Idque amplius potuit ob virtutem cœleſtis qualitatis, cuius calor naturalis eſt organum. his addas id, quòd eſt potiſſimum in mixtis frigidis: quòd poſt mixtionem factam à calore compacta ſunt & coagulata à frigido: cuius vi expreſſa eſt magna pars illius caloris, qui mixtionem fecerat, eóque exiguo, qui reliquus eſt craſſo & terreo mixtio continetur. Se-C cundã verò quæſtionem difficilius eſt ſoluere. Nam ſi nihil agit præter eum gradum, quem habet: omne etenim agens agit quatenus eſt actio, & ex non ente nihil fit. item ſi forma non agit in ſubiectum, in quo eſt, ipſum alterando; quia idẽ non agit in ſeipſum, neque ſimile in ſimile, vt oſtendit Ariſtot. in primo lib. de generatione; difficillimum eſt inuenire quánam ratione hęc mixta calefaciant, frigefaciántve longè magis quàm ipſa illis qualitatibus ſint affecta. Dicam ego quid ſentiam; alij perſpicaciores fortaſſe quidpiam aliud inuenient. Cùm mixtio elementorum fit; quamuis per cõtrarias alterationes formæ elementorum corrumpantur ſecundum eſſe ſubſtantiale, & remaneant in eſſe refracto, non tamen putandum eſt qualitatem elemẽti propriam vniformi ratione, eodémque gradu remitti in tota ea portione D materiæ; in qua eſt forma illius elementi; ſed diuerſa difformíque ratione, adeo vt in aqua particula inſenſibili portionis illius remaneat qualitas elementi propria ſecundum gradum valde intenſum: cui proxima particula eamque circunſiſtens remiſſiori gradu, intenſo tamẽ eſt affecta; ſicque deinceps. Ex quibus efficitur, quòd in aliquibus mixtis eſſe queant particulæ calidiſſimæ, in aliis frigidiſſimæ, diſiunctæ tamen, intraque alias cõtentæ, adeo vt ſenſu percipi nequeant. Vi tamen caloris, aut etiam frigoris per antiperiſtaſim illæ, quæ ſunt ſolutiores, poſſunt in vnum cogi: nam calidi eſt congregare homogenea. ideóque in vnum coactæ aut calefaciunt vehementer, aut frigefaciunt ſummopere. Hinc eſt quòd nonnulla tactu non percipiantur eſſe calida, aut frigida; cùm tamen in ea calor naturalis egerit, ſiue appo-

ta sint corpori, seu intra corpus suscepta, coactæ in vnum vi caloris particu- E
læ illę frigidissimæ aut calidissimę vehementissimos æstus aut rigores faciāt & sæpenumero interficiāt. Nam si nihil agit præter gradum proprium, proculdubio à calore naturali remissiori generari non potuit vehementioris maiorísque gradus caliditas; longéque minus frigiditas per se à calido generari potest. Neque etiam à forma mixti aut elementi potest proprium subiectum & materia, in qua sunt formæ illæ, alterari; sicque fieri vehementior caliditas frigiditásve in ipsis. Dicemus igitur propterea fieri vehementiorem; quia particulæ illæ vi caloris in vnum cogūtur actionémque faciunt, quam facere separatæ, exiguæ, aliísque abruptæ non poterant. Huius rei exemplum in promptu est. Calx si tangatur, videtur esse frigida, nihilque ve- F
hementioris caloris in calce sentitur; quòd si fuerit aspersa aqua frigida, per antiperistasim à frigido particulę calidæ & ignee dispersæ prius & insensibiles in vnum coguntur. Nam solutiores aliquanto sunt, quàm in aliis mixtis eiusdem ordinis, & vehementem calorem faciunt. Quo fit, vt si calx vetustior fuerit, aut non habuerit maiores glebas, sed comminuta sit, aut non calefiat, aut non ita vehementer, vt calx recens non comminuta, quoniam in comminuta plurimæ partes igneæ exhalarūt, in veteri extinctę sunt ob temporis diuturnitatem. Id ergo, quod sensu fieri videmus in calce, cur ratio nobis non persuadeat fieri etiam in mixtis aliis vi caloris naturalis in vnum cogentis homogenea? Alia etiam causa adduci potest, si vellemus ascendere supra qualitates primas & complexionem; ad potentias videlicet natu- G
rales & proprias cuiusque corporis mixti, quæ sunt secundæ speciei in coordinatione qualitatis; & sequuntur formas proprias mixtorum. Hę etenim naturales potentiæ vim habent maximam etiam agendi ea, quæ inferiores qualitates agere possunt. Quid enim mirum est, si inferioris virtus cōtineatur in superiori & excellentiori? Dicemus ergo, quòd mixta illa per naturales potentias seu proprietates agunt, eum calorem, seu rigorem: multáque alia præter hæc, de quibus medici tractant. Non autem aptæ sunt cogere huiusmodi effectus, nisi excitatæ fuerint à calore animalis: qui similis est æthereo tepori; à quo vires omnium excitantur & promouentur ad suas quæque actiones. Hęc de complexionibus hactenus dicta sint instituto operi satis.

DE

DE ELEMENTIS
LIBER QVINTVS.

B PERVENIMVS iam ad postremam partem suscepti à nobis operis: In qua reliquũ est, vt tractemus de saporibus, odoribus, & coloribus: hæc etenim accidentia complexionem consequuntur, proximéque ad mixtionem accedunt. Verùm primum ordiemur à saporibus: nam sapor maximè affinis est qualitatibus tangibilibus, sicuti etiam gustus tactui. Etenim (vt dicam inferius) odoris generatio saporem sequitur: nec dispari ratione odorandi vis gustum. Saporis naturam nulli simplicium elementoum conuenire, tum per se manifestum est, tum ratione ita esse probatur. Nam sapor sequitur nutrimentum; nihil autem nutriri alíve potest simplici ele-
C mento. sicuti enim mixtum est corpus animatum, quod alitur: ita etiam oportet alimentum mixtum corpus esse: à simili námque vnumquodque nutritur. Sapor ergo nequit accidens esse simplicis elementi. saporis naturam. Democritus accommodauit figuris; & pro diuersitate figurarum voluit esse diuersas saporum species: sed Democriti placita de figuris multis in locis ab Aristotele sunt confutata. Quantum verò ad saporis naturam attinet, pauca hæc sufficient. figura sensibile commune est, quod per se percipitur ab vnoquoque sensu; sed præsertim à visu & tactu. Sapor verò est sensibile proprium sensus gustus, neque ab vllo alio sensu per se percipi potest. item figuræ nihil est contrarium, infinitæque enumerari figuræ possunt. At saporis species finitæ, inter séque contrariæ sunt. dulcis etenim sapor con-
D trarius est amaro. reiiciendæ ergo sunt Democriti figuræ. Empedocles verò, qui posuit quatuor elementa esse omnium rerum principia simul cum lite & amicitia, voluit sapores non fieri mixtione & alteratione mutua elementorum: sed præexistere in terra, in qua putauit esse omnium saporum semina: ex qua deriuarentur in plantas fructúsque, indéque in animalia, quæ natis è terra nutriuntur. Cæterum positio Empedoclis quoque de principiis rerum confutata est aliis in locis philosophiæ naturalis: hoc verò, quod de saporibus, eorúmque generatione dicit, experimento deprehenditur falsum esse. Nam si sapores generarentur, vt Empedocles dicit, nouus sapor fieri non posset, nisi noua pars terrestris accederet: neque etiam prior sapor posset abiici, nisi quæpiam pars terrestris recederet. at contrà fieri

videmus, in fructibus ab arbote decerptis per concoctionem, & alteratio- E
nem nouos sapores generari mitiores & dulciores, prioribus omnino intercidentibus: generantur ergo noui sapores, non prius extabant. Sapores igitur non præexistunt, neque sunt figuræ quædam, neque etiam in corporibus simplicibus elementorum scilicet inueniuntur. Erit ergo sapor accidens sequens mixtionem: in mixtionibus autem, vt in superioribus libris diximus, aqua & terra se habent, vt materia; ex illisque præcipuè constant mixta corpora: aër verò & ignis vt efficiens & forma; licet aër magis attineat ad materiam, quàm ignis. Sapor qui accommodatus est materiæ, propterea quòd est accidens elementi, pertinebit ad mixtionem terræ & aquæ. verùm cùm aqua ob sui naturam magis formabilem quàm terra, potius F
pertinet ad alimentum quàm tetra: nam & maxima pars terrestris naturæ veluti excrementum à nuttimento secernitut. Saporis natura magis etit accommodata aquæ quàm tertæ; ex admixtione tamen tertestris naturæ facta per concoctionem à calido. Erit igitur sapor abstetsio quædam, seu percolatio pattis terrestris siccæ pet humidum aqueum facta à calido; quæ potest afficere gustum, eúmque ex potentia in actum operationémque propriam deducere. Posttema hæc particula diffetentia postrema quoque est constituens naturam & speciem sapotis. Nam sapor proprium sensibile est sensus gustus. Qua de re Plato in Timæo, cùm saporis diffiniret species, non aliunde definitiones earum sumpsit, quàm ab affectu, quem in lingua, eiúsque venulis & meatibus humoribúsque sapores faciunt. Verùm definitio- G
nes omnes illæ sunt sumptæ ab alterationibus materialibus & naturalibus, quæ non per se pertinent ad potentiam gustus, sed per accidens. Attingunt autem per se gustus organa: sed id per se saporem in gustu facere posse dicimus, vt scilicet spititali specie gustandi potentiam efficiat actu gustantem, vt ita dicam. Sensus etenim susceptiuus est specietum sine materia. Ex his facilè confutatur quorundam sententia, qui putauerunt (vt ait Theophrastus in opere de causis plantarum) eandem rem posse homini dulcem esse, cani autem seu cuipiam alteri animali amatam. Nam cùm gustus potentia eiusdem naturæ sit in omnibus animalibus, quatenus gustatiua est & saporum perceptiua; sensúsque rectè dispositus non fallatur circa sensibile proptium: impossibile est, quin eandem dulcedinem omnium animalium H
gustus iudicet dulcedinem esse, si organa fuerint secundum naturam disposita: nihil attamen obstat quin dulcedo eadem aliquibus animalibus suauis sit & salubris, aliis verò insuauis & incommoda. quis nescit cassiam fistulam dulcem esse? nulli tamen hominum ea dulcedo suauis est: quin potius contrà omnes homines eam oderunt & auetsantur. Contrà nonnulla alioqui amara suauia sunt, vt intubi radices. Idem de aliis saporum generibus est sentiendum: nisi quispiam vellet Cratilli, eiúsque sectæ philosophorum sententiam sequi; qui putabant, eo quòd omnia semper mouetentur, nec momento quidem temporis quidpiam consisteret; nihil esse suapte natura dulce aut amarum, album nigrúmve: sed omnia hæc fieri, cùm sentiun-

A ſentiuntur ex coniunctione ad ſenſum guſtus viſúſve: quorum dogma perbellè deridet Plato in Theæteto; Ariſtoteles etiã in nonnullis locis. Poſtquam conſtitutum eſt quid ſit ſapor, accedemus ad explicanda enumerandáque præcipua ſaporum genera; quorum vnumquodque ampliſſimum eſt, innumeráſque ferè ſub ſe differentias continet. Saporis genera ſunt ſeptem, octóve; dulce, pingue, acidum, auſterum, acerbum, acutum, ſalſum, & amarum. E quibus quoniam dulce & pingue propinqua valde ſunt, vno tantùm genere contineri perhibentur; quamuis reuera duo ſint genera. Hæc ſaporum genera nonnulli ita diſtinxere; vt eorum quædam pertinere dicant ad ſpeciem; alia ad priuationem quandam & naturæ ſpecieíque de-
B fectum. Dulcis ſapor (inquiunt) pinguis, huiúſque generis alij ad ſpeciem pertinent: Acidus, amarus, ſalſus ad priuationem. cæterùm cùm multa inueniantur, in plantis præſertim earúmque fructibus, quę cùm ad perfectionem ſpeciémque ſuam perfectam peruenerint, huiuſmodi ſapores habent, quinimò indigeſta & imperfecta cùm fuerint, quadam veluti dulcedine ſunt affecta; deinde ampliori digeſtione perueniant ad amarum, auſterum, acidúmve ſaporem: proculdubio non eſt ita abſolutè pronunciandum ſaporum hæc genera pertinere ad priuationem & naturæ defectum. Quamuis vt in pluribus res ita ſe habeat, quòd dulcis pinguíſque ſapor digeſtione fiant & perfectione conſiſtant. Verùm, vt expoſitione noſtra tota hæc res fiat illuſtrior, altius ordiamur. Dicamus igitur in vniuerſum tres eſſe
C ſaporis ordines. quidam enim veluti priuationes & corruptiones naturæ ſunt: alij contrà ſunt veluti exordia quædam naturæ ſaporum; in quibus natura non ſiſtit, ſed ab eis ad perfectionem progreditur. Nonnulli verò ſapores perfecti ſunt, in quibus natura ſiſtit. Primi duo ordines ſaporum ſcilicet crudorum & putreſcentium conſimiles ſunt formis illis mixtorum imperfectis: per quas medias natura progreditur ad generationem perfectorum mixtorum: itémque ab ſpecie perfectionéque mixtorum regreditur per diſſolutionem ad elemẽta. Hi ſapores quoniam nutritioni inutiles ſunt, neque per ſe, primáque intentione à natura effecti, innominati ſunt, nobíſque ferè incogniti: quamuis eorum nonnulli ferè conſimiles ſint ſpeciebus ſaporum; quos inueniri etiam in mixtis perfectis, fieríque per perfe-
D ctam mixtorum concoctionem ſuprà expoſuimus. Omiſſis ergo duobus illis ordinibus, qui incerti incognitique ſunt, nec à natura intenti per ſe, tractabimus de his ſeptem generibus pauca quædam. qua in parte lectorem admonitum eſſe volo, ſæpenumero contingere & in mixtorum ſubſtantialium perfectorum generatione, & in ſaporibus, odoribus, coloribus, omnibúſque tandem, quæ progreſſione quadam natura perficit, ex priuationis & non entis natura, vt ita dicam, in rebus his inferioribus immixta, vt ad perfectionem non veniant: imò in contrarium mutentur, aut etiam diſſoluantur. ludit etenim in mortalibus rebus caſus & fortuna, multáque per accidens fiunt ob priuationes, & non entis naturam hiſce inferioribus immixtam. Sed reuertamur ad ſaporis naturas explicandas.

Summa ergo saporum genera sunt dulce, pingue seu vnctuosum, acutum, amarum, salsum, acidum, austerum, acerbum vel acre. Hæc genera septem sunt, si pingue cùm dulci coniunxeris; nam admodum affinia genera sunt, & vtraque alimento aptissima. Quidam his generibus addiderunt saporem vinosum & insipidum. attamen vinosus sapor plerumque pertinet ad aliquod generum superius expositorum. nam dulcis est, vel acris, vel austerus. Etenim si hoc pacto per singula distinguenda genera saporum essent, pari ratione in medium adduci posset lacteus sapor, qui tamen vel dulcis vel pinguis est. Nostri verò instituti est referre tantùm summa & amplissima saporum genera. Insipidus autem sapor non est; sed veluti saporis priuatio, quę gustu percipitur, sicuti visu percipiuntur lumen & tenebræ. Dulcis sapor (vt ab eo ordiamur) fit ex admixtione partis terrestris cum aqueo, cõcoctione & percolatione facta à calore paulo plus quàm mediocri. Ideo homini, cuius complexio propinqua est medio, dulcia sunt calida. Non tamen propterea quispiam existimet, si res quæpiam videatur affecta sapore dulci, confestim totam eam rem esse calidam. Nam fieri potest, vt, quamuis nonnullæ partes sint calidæ, illæ inquam in quibus dulcis sapor apparet; plurimæ aliæ sint sapore carentes valde frigidæ. non enim necesse est quodlibet mixtum corpus saporem habere: ideóque vniuersam eam rem esse non calidam, sed frigidam: quamuis paucas quasdam particulas habeat dulces ac propterea temperatè calidas. Sapor vnctuosus seu pinguis plus aëris obtinet quàm ignis, caloréque obtusiore, id est, magis aëreo consistit, quàm dulcis sapor. Est etiam plerumque dilutior quàm dulcis ob eam causam, quòd maiorem habeat aquæ copiam: affinis tamen est dulci sapori. Sapor acutus fit à calido sicco subtili, & parum continet humidi aquei; quare vergit ad calidam & siccam complexionem: & per se est calidior dulci sapore. Nil tamen obstat, quin per accidens aliquod dulcis saporis sit calidius alia quapiam re saporis acuti ratione superius exposita. Salsus sapor fit à calido sicco non admodum subtili: sed terrestre illud, quo pars aquea percolatur, est adustum, parúmque in eo superest aquei humoris. Tale quidpiam est illud, in quo primo est sapor salsus. verum ab exiguo huiusmodi potest infici magna aquæ copia, totáque salsa fieri ex admixtione exiguæ portionis salsæ. Salsa ergo, in quibus primo inest salsedo, sunt sicca & calida; non tamen habent calorem adeo tenuem, vt aromata quæ sunt saporis acuti. Amarus sapor per se siccior est salso, magísque terrestris. siccitas illa amari saporis interdum est à frigido, sed plerumque est à calido. Quo fit vt pleraque amara sint calida: nonnulla verò contrà sint valde frigida, vt oppium, quod amarum est, adeo tamen est frigidum, vt resolutionem membrorum faciat, & nimia frigiditate interficiat. Quòd si quæras quódnam amarum fiat à calido, & quódnam à frigido: Mihi hac in parte Auerrois sententia vehementer probatur. inquit enim eam amaritudinem fieri à frigido, quæ rudimentum quoddam est aliorum saporum: quod conspicimus in fructibus plantarum, qui principio sunt amari siccíque valde

A & frigidi, vtpote qui sint imperfectissimi; postea humore & sicco aduenięnte fiunt acerbi; ac deinde austeri & dulces: horum amaritudo nimirum, vt constat, est à frigido. Si verò amaritudo sit alicuius naturæ perfectio non rudimentum, vt in absinthio, in aloë, in multis aliis: vtique in plerisque omnibus amaritudo illa est à calido; & huiusmodi omnia ferè sunt calida, nisi habuerint partes alias frigidiores insipidas, ex quarum vi contingat rem totam esse amatam & frigidam. Horum vterque, amarus inquam & salsus sapor, eò quòd sunt valde sicci, plurimúmque terræ habent, ineptissimi omnium sunt nutrimento: vtpote qui minime omnium superari & immutari possint: iccirco reiiciuntur à calido naturali, & subsi-
B dent in excrementis, nec alimento immiscentur, vtpote quos natura aspernetur & reiiciat. Nec etiam ea, quæ in mari nascuntur & degunt, nutriuntur salso per se, sed pro alimento attrahunt dulcem humorem, qui salso est immixtus. ac propterea fit, vt nulla arbor plantáve alia fructum efficiat saporis salsi: quamuis nonnullæ plantæ attrahant cum alimento quidpiam etiam salsi, non quo alantur, sed quo corticem aspergant, vt cicer; sic enim à putrefactione seruatur: aut quo humiditatem superfluam & nimiam consumant, vt brassica, cui ob eam causam prodest salsedo: propereáque fiunt mitioris saporis à salsedine, quæ, cùm consumpserit nimiam humiditatem quæ non poterat à calore naturali bene concoqui, reliquum humidi reddit concoctioni idoneum: ideóque mitioris saporis fit. Sal verò asper-
C gitur radicibus palmarum (vt inquit Theophrastus) nõ vt sale alantur palmæ, sed vt salis vi meatus aperiantur, quibus facilius queant humorem attrahere, necnon vt vi salis extimulata vis attractiua efficacior fiat ad alimentum attrahendum. Satis de salso. Sapor acidus fit à calore diminuto, id est, qui non plenè concoxit & miscuit humidum aqueum cum terrestri sicco; vel qui propterea diminutus est, quòd ex mixto illo corpore arido exhalauit pars calida purior, seu mitior, aëre inquam. Hoc saporis genus propinquum est dulci sapori, & ei præcipuè dulci, qui vinosus est: quo fit vt intueamur in vuis, & moris, cæterísque vinosis fructibus, quòd cùm fiunt maturi, postquam desierunt esse acerbi, neque adhuc sunt dulces, acidi saporis esse ob imperfectionem caloris & digestionis. Item si
D vi quadam calor aëreus exhalet, fiunt acidi. Sic ex vino fit acetum. Acidus ergo sapor frigidus est; quamuis contineat aliquas partes calidas adustiores, & terrestriores; ac propterea earum vi abstergat, mordicet, consumat, exiccet. Austerus & acerbus sapor frigidi sunt, magísque acerbus austero. Insipidus autem propriè non est sapor; sed saporis priuatio. non tamen ita vt omne insipidum omni prorsus sapore careat: sed quòd plurima sint parum admodum sapida, vt vix sentiantur. Insipida ferè omnia sunt aquea & dilutiora. Ea nanque natura est aquæ, vt per se careat sapore omni; susceptiua tamen sit, veluti prima saporum materies, cuiuscúque saporis generis. Hactenus satis sit explicatũ de saporum generibus, quantum cõueniet huic nostro operi instituto. Duæ tantùm supersunt quæstiones soluendæ. Prior

de ſaporum contrarietate,an ſcilicet maximè contrarij ſapores ſint dulcis & E
amarus, an potius acutus & acerbus. Altera quæſtio eſt, an ſapores medij componantur ex ſaporibus extremis contrariis, veluti ex quibuſdam principiis & elementis ſaporum. Galenus putauit ſapores maximè contrarios eſſe acutum & acerbum:quoniam acutus omnium calidiſſimus eſt,acerbus contrà omnium frigidiſſimus. Sed quoniam contrarietas in quouis genere ſumenda eſt ab ea diſtantia maxima quæ per ſe pertinet ad illud genus: non autẽ ab ea diſtantia maxima,quæ pertinet ad illud genus per accidens: ideo contrarietas in ſaporibus non eſt ſumẽda à diſtantia in qualitatibus primis: quæ ſunt tactiles; non autem guſtu per ſe perceptibiles:ſed ſumenda eſt ab affectu guſtus. Cùm ergo cuilibet compertum ſit guſtus affectum à dulci F
ſapore inditum guſtui maximè diſtare ab affectu guſtui indito ab amaro; ideo pronunciandum eſt dulcem ſaporem maximè contrarium eſſe amaro, non autem acerbum acuto.quamuis ratione ſumpta à calido & à frigido,vt cenſuit Galenus, magis inter ſe diſtent acutus & acerbus,quàm dulcis & amarus. Quantum verò attinet ad alteram quæſtionem,in decimo libro primæ philoſophiæ oſtenſum eſt, in vnoquoque genere maximam quandam diſtantiam eſſe ſecundum habitum & priuationem, non quidem abſolutè ſumptam,ſed in eo genere determinatã: cùm autem cuiuſque diſtantiæ duo tantum eſſe extrema poſſint; ideo in vnoquoque genere duæ ſunt differentiæ contrariæ: quarum altera ad habitum pertinet, altera veluti priuatio eſt quædam. In eo tamen genere,à quibus duæ conſtituuntur ſpecies,quæ ſimpliciſſimæ omnium ſunt in extremis illius generis conſtitutæ. cæteræ differentiæ contrahentes genus, quamuis oppoſitæ ſint & quodammodo contrariæ, non tamen maximè contrariæ ſunt; quoniam non maximè diſtant. G
Ideóque ſpecies ab eis conſtitutę non cenſentur eſſe adeo ſimplices,vt priores. Sed quoniã medium comparatum extremis rationem habet vtriuſque extremi; iccirco ſpecies illæ mediæ dici cõſueuere eſſe compoſitæ ex extremis ſimplicibus; non tamen propterea neceſſe eſt, vt ſit in eis vera compoſitio tanquam mixti ex elementis,aut complexionis ex qualitatibus primis. Vt autem veniamus ad diſſoluendam quæſtionem de ſaporibus propoſitam: Dulce & amarum contrarię ſunt ſaporis ſpecies,ac propterea maximè ſimplices omnium. reliquæ verò mediæ ſpecies ſunt veluti ex his compoſitæ: quoniam habent in ſui natura quandam vtriuſque participationem. H
Non tamen ex dulci & amaro,tanquam ex elementis, aliæ ſaporum ſpecies componuntur. Quod euidenti ratione confirmo. Nam ſi auſterus acutúſve ſapor componerentur ex dulci & amaro, veluti ex elementis; vtique oporteret ſemper antequam ſapores illi medij à natura efficerentur,præextitiſſe ſapores extremos,inuicémque commixtos fuiſſe,ex iiſque nõ corruptis,ſed imminutis & refractis factos fuiſſe ſapores eos medios. id tamen non fieri à natura in ſaporum generatione euidenter deprehendimus.quin potius contrà præexiſtere videmus in fructibus ſaporem acerbum auſterúmve,ex quibus proceſſu digeſtionis & perfectionis fit ſapor dulcis. Artificio tamen no-

ſtro

A ſtro miſceri queũt præexiſtentes à natura facti ſapores;itaque arte noſtra ex eis fieri plurimos medios, quos natura plerunque non facit. Huius generis quamplurimos ars coquinaria humanæ gulæ deſeruiens adinuenit. Hactenus de ſaporibus dixiſſe ſit ſatis. Poſt ſapores ſequuntur odores;qui adeo natura ſaporibus coniuncti ſunt ab eiſque pendent, vt in re inſipida nullus odor ineſſe poſſit. Quo efficitur,vt nullum elementorũ ſimplicium odorẽ habeat,quoniam ſapore caret.Item metalla,quæ ſapore carẽt,nullum odorem emittunt.Sequitur ergo odor ſaporem; intérque accidentia alia omnia poſt ſapores odor maximè pertinet ad nutrimentum, vt paulò infrà dicam. Odoris natura etiam,ſicut ſaporis,non eſt ſine ſiccitate:etenim quãuis non-
B nulla odora humida ſint, vt aqua vapórve humidus : attamen niſi affecta fuerint,alteratáque à ſicco,nullũ prorſus odorẽ haberẽt. Quo fit vt perſpiciamus dilutiora parũ odora exiſtere. Ex his colligi facile poteſt odoris definitio. Eſt igitur odor paſſio & affectio facta à ſicco terreſtri ſapido in humido aëreo aqueóve,quatenus odoris ſuſceptiuum eſt.Ex quo perſpicuum eſt ſicuti natura odoris perfectior eſt quàm ſaporis; neque ita pertinens ad nutrimẽtum:ita effectiuum odoris eſſe perfectius quã ſaporis factiuũ.ſaporem enim efficit ſiccum terreſtre tantùm:odorẽ ſiccum ſapidum: item materia ſaporis eſt humidum aqueum tantùm; odoris verò humidũ aqueum aëreúmve,quatenus ſcilicet odoris eſt ſuſceptiuũ.neque odor tamen,neque ſapor fit abſque digeſtione facta à calido:omniũ nanque efficiens eſt calor.
C Ideóque odorifera pariter & ſapida modicè aptéque calefacta illuſtriores reddunt & odores & ſapores.Odorũ genera & modi tres ſunt eiuſdẽ ordinis:quem in ſaporibus ſuprà recenſuimus.Nam quidam odores ſunt veluti inchoationes & rudimenta naturæ;per quæ natura tanquam per media deducit inodora ad perfectos odores.Nonnulli ſunt tanquam priuationes, vt putrefactorum odores tetri.Horum medij perfecti ſunt;in quibus natura ſiſtit concoctione & digeſtione perfecta. horum ſpecies innominatæ ferè ſunt, parúmque homini notæ:quoniam hunc ſenſum odoris valde imperfectum homo habet. Sed ad ſpecies odorum explicãdas plerunque vtimur ſaporum vocabulis:dicimus enim odorem ſuauem ſeu dulcem; item acutum odorem,grauémve, aut lenem.Interdum commiſcemus vocabula, vt
D dicamus quempiam odorem ſuauem quidem eſſe, ſed grauem:ſicuti nonnulla dulcia ſunt,quę habent neſcio quid amaritudinis.In ſumma verò duo odoris genera eſſe ponimus; quorum alterum per ſe ſequitur alimentum, ideóque nobis per ſe non adfert voluptatem triſtitiámve, ſed tantùm per accidens. Nam fameſcentibus nidor carnium gratiſſimus eſt:plenis verò & ſaturis ingratus & nauſeam faciens. Hoc vnum eſt odoris genus quod brutæ animantes exquiſitiſſimè ſentiunt; omnéſque huius generis modos ſagaciter dignoſcunt:nos non item.Aliud eſt odorum genus, quod per ſe alimentum non ſequitur; licet non ſit abſque ſapore.nullus etenim eſt odor rei inſipidæ.Huiuſmodi ſunt florum, coronariorúmque odores.hoc odoris genus ſoli homines videntur ſentire; cætera verò animalia nullum habe-

re sensum huius generis odorum Aristoteles putauit: vtpote quæ ventri dedita sensum non habeant eorum, quæ per se non faciant ad alimentum. quòd si quæ videntur duci odoribus, vt canes venatici, qui in pratis florentibus non sentiunt odorem leporum: quædam item odorem sulphuris ægreferunt intereuntque, id per accidens fieri Aristoteles idem auctor est. Nam aspectus florum canes oblectat, ideóque diuertuntur ab sensu odoris. Grauitas etiam, quæ sulphuris odorem comitatur, malè afficit ac interimit nonnulla animalia; sicuti carbonum fumus homines strangulat, & interficit: hæc Aristoteles. Verùm si ea, quæ de pardali referuntur, vera sunt, quòd scilicet odore sui aliis animalibus suauissimo alliciat ad se cætera animalia; quibus vescatur, nimirum necesse est fateri à brutis animalibus sentiri quoque hoc odorum genus. Amplius ratione etiam idem possumus nobis facilè persuadere. Nam cùm potentia olfactus eiusdem sit naturæ in animalibus, quæ eam habent; potentiæ verò distinguantur per actus, & actus per obiecta: impossibile ferè videtur, quòd bruta, quę olfactum habent longè præstantiorem homine; obiectum verò olfactus sit odor, non percipiant hanc odoris speciem; quæ sub obiecto illius potentiæ, quam habent, continetur. Quamobtem fortasse dicendum Theophrastum melius expressisse Aristotelis præceptoris sententiam, reique naturam. inquit enim is author in sexto libro de causis plantarum, animalia bruta non duci ab hoc odoris genere; sicuti etiam à vetustate colorum non ducuntur; quamuis eos colores perspiciant: neque pulchras formas mirantur, cùm tamen eas visu percipiant. Nec mirum. Nam cùm natura effinxisset animalia bruta ventri Veneríque dedita, ea omnia, quæ sensu percipiunt, nec tamen faciunt ad gulæ illecebras Venereámve voluptatem, ne animaduertunt quidem, sed percepta prætereunt, & quasi prætervolant. Hoc ergo genus odorum si animalia bruta percipiunt (vt ratio nobis persuadet) non tamen hisce odoribus tanguntur, vllóve pacto afficiuntur: quoniam gulæ non inseruiunt, adeo vt ab eis non sentiri dici possint. Homini verò mirificè conferunt ad sanitatem, temperant enim nimiam cetebri frigiditatem & humiditatem. Vt autem redeamus ad naturã odoris: Odor fit à sicco sapido percolato per humidũ aqueũ aëreúmve, vt est odoris susceptiuũ aut odori peruiũ, vi caloris. Ex his perspicuũ esse reor, odorem esse nõ posse sine vlla humiditate, neque etiã sine siccitate, sicuti sapor. verùm odor magis attinet ad siccitatẽ quã sapor. Itẽ materia & subiectũ odoris propriũ est lõgè subtilius, quã saporis materia. Nã huius, saporis scilicet, subiectũ est humidum aqueũ: illius, odoris inquam, est aqueũ aëreúmve, sed mediũ quoddã inter aquam & aërem, aqua subtilius, aëre crassius, vt inquit Plato in Timæo. Duo verò hæc odorum genera, de quibus meminimus, ita se habent, vt odores illi, qui per se consequuntur esculenta & poculenta, plerique omnes magis sint aquei, eorúmque materia sit crassior, accedens .s. ad naturam aquei elementi. Alterius verò generis odores, florum inquam, radicum, corticum, lachrymarum, & huius ordinis alij, magis aërei sint, subtilioremque

E F G H

tiliorémque

A tilioremque materiam habent,& plerunque ficciorem. hinc fit vt hoc odorum genus consequatur potius sapores amaros,stypticos, acutos, austerósque, quàm dulces aut pingues. Nam sapores illi sunt magis sicci, subtilioremque exhalationem emittunt. Inde est quòd nullum ferè animal bene olet hoc odoris genere, præter Pardalim seu Pantheram; si vera sunt, quæ de eo animali feruntur.Contrà arbores,plantæ,radices,flores,rami, lachrymæque plantarum multarum optimè olent;ficciores enim sunt:animalià verò humidiora magisque aquea.Inde etiã est, quòd multi flores si atterantur, odorem emittunt: contrà multa non olent, nisi atterantur. Quædã insuper torreantur necesse est.Item quædã remotiora suauius olẽt:admota
B propè,grauius.In locis item ficcis & calidis odorata nascuntur. Necnon si cæpæ & allia ferantur iuxta odoras plantas & coronaria, suauius olere illas plantas agricolæ afferunt. Horum omnium ea est causa,quòd odores accidentia sunt corporis ficcioris & subtilioris; quod tamen humiditate non careat,sed quod,cùm suapte natura sit humidum,afficiatur vi caloris commiscentis à substantia partis terrestis, siccæ & sapidæ. Inde accidit, quòd flores, in quorum superficie vapor is subtilis est, non autem interius,bene olent statim: quòd si terantur, euanescit fumus ille odorus. Is verò,qui interius latet,vapor,& ex interioribus partibus prodit,nequaquam est odorus:ideo si terantur non olent,aut grauius olent: aliis contrà, corpus id tenue vapor inquam odorus intraneus est,parúmque eiusexistit in superficie;
C quæ terantur opus est, si excuti debet vapor ille odorus. Quòd si compressiores poros habeat, valdéque compactum sit, magis magísque contritione eget; & in aliquibus non nisi vi ignis resoluitur & euaporat. Item in aliis, quæ latiores poros habent, simul cum puro eo vapore odoro exit terrestrior fumus parum odorus: ideo cum purus ille vapor subtilior longius diffunditur, terreus uerò propius;iccirco remotiora melius olent: purus nanque vapor tantum sentitur: propius verò admota halant terreum fumum immixtum vapori odorifero; ideo olent grauius. Eadem de causa loca ficca & calida odoratiores plantas ferunt, quoniam odor à ficcitate est vi caloris percolata.Quidam putant ob eandem causam cæpas & allia sata iuxta plantas odoras eas efficere odoratiores: quoniam calida sunt &
D ficca.Exiccant ergo & calefaciunt propinquum solum;sicque odorem promouent. Aliqui verò aliam causam adferunt; inquiunt enim: Cùm vnumquodque à simili nutriatur; ideo cum cœpe & allium grauiter oleant, ab eis trahi vaporem & nutrimentum malè olidum: quo efficiatur,vt plantæ odoræ habeant purius nutrimentum, vt pote purgatum extracto excremento ab allio, cæpéque malè olentibus. hinc etiam fit, quòd vinum caliditate sua facilè attrahat,& densitate contineat & conseruet vaporem hunc odorum, faciléque afficitur odore rerum propinquarum. oleum item densitate sua & glutino conseruat odores.fiunt etiam artificio vnguentariorum olea, referentia odorem quorumcunque florum, aliarúmque rerum odoratarum,prius tamen purgant oleum à nimio illo lentore, & glu-

tino pinguíque. Etenim si ea fuerint in oleo nimia; prohibent oleum affici E
externis odoribus: contumacius nanque est ad patiendum, nisi sit effectum mollius. Iris etiam, vt ferunt, si incubuerit vbi est adusta materia, odorem elicit. Eius nanque vapor humidus & roridus affectus siccitate adustæ materiæ, temperamentum sortitur quandoque odori commodum. vestigia etiam leporum, si terra fuerit aliqua humiditate affecta, melius odorem continent, & produnt leporem. Aqua inepta est ad odores recipiendos extraneos; eo quòd per rariorem substantiam statim diffluat vapor odorus. Hanc ob rem antiquiores putarunt odorem esse exhalationem quandam. Non tamen exhalatio est, sed est sensibile accidens inhærens exhalationi. Neque necesse est si odor sentiri debeat, vt exhalatio tangat odoris sensum, F
olfactum inquam, vt arbitrati sunt antiqui, sed spiritali specie multiplicatur odor à vapore odoro per aërem medium seu aquam pro cuiuscunque odoris vi, sicque sensum afficiunt. Nam olfactus non est tactus quidam vt gustus; ideo medio extrinseco eget, vt sentiat, licet non tam magno, vt visus auditúsve. Hoc odoris genus, quod bruta vel non sentiunt, vel non aduertunt, quodque diximus in sicciori materia existere, quàm prius, quod saporem alimenti sequitur; si non nutrit, vt Pythagorici putarunt, accommodatum tamen est sanitati, bonæque valetudini humani cerebri; vt pote quod aliquanto magis declinat ad frigidum & humidum. Siccitate ergo & caliditate mediocri huius generis odorum temperatur & melius se habet. Odorum species singulæ, quia innominatæ & incognitæ nobis G
sunt, non possunt certo numero comprehendi. Id tantùm dixisse repetiisséque nobis sufficiat, odores illos dilutos, esse rudimenta quædam odoris perfecti, sicut sapor insipidus saporum aliorum perfectorum rudimentum & materia est. Odores verò putridos & tetros veluti corruptiones quasdam esse; nisi si quæ res natura suapte putrem odorem habeant, vt cimices. Nec etiam omnia, quæ oriuntur ex putridis rebus, tetrum odorem habent, vt fungi nati è stercore, non tamen propterea malè olidi sunt. Miscentur arte hominum odores, vt sapores; plurimíque medij humano artificio fiunt ex elementis, id est odoribus natura constantibus. de his vnguentariorum negotium est: sicuti coqui artifices sunt condiendorum miscendorúmque saporum. Hi verò odores perfecti, qui natura constant, habent & ipsi species contrarias, vt sapores, mediásque; verùm nobis ignotæ H
innominatæque sunt, eo quòd praue olfaciat homo. idcirco satis hucusque de odoribus dictum videri debet. Sequitur vt agamus de colore. Coloris natura longius distat à qualitatibus primis, quàm saporis odorísque species. Non enim color per se efficitur ex admixtione qualitatum primarum, vt sapor & odor; sed si fiat ex eorum mixtione color, per accidens non per se efficietur. Per se verò coloris natura sequitur admixtionem luminis in ea natura, quæ est luminis receptiua. huiusmodi verò natura est diaphanum. Itaque color nihil aliud est, quàm extremum & terminus diaphani eius, quod est lumine affectum. Extremum verò in diapha-

no

A no interminato esse non potest. Quo etenim pacto poterit esse quispiam terminus interminatæ rei? color autem terminus est. diaphani ergo terminati terminus per se est color. Attamen quamuis diaphanum omne corpus sit, corporísque terminus sit superficies: color vtique superficies non erit, sed est in superficie. Aliud enim est exttemum corporis, quatenus quantum corpus est, & aliud extremum corporis diaphani, quatenus diaphanum est: extremum tamen diaphanum est in superficie corporis. Color igitur est in superficie, non autem est superficies. Diaphanum verò nullum terminũ habet, nisi quatenus opacum est. illud enim diaphanum, quod opacitate omnino caret, suapte natura terminum non habet, sed est B & lumini & visui peruium. Admixtio igitur luminis cum diaphano corpore scilicet luminis receptiuo opacitatem habente in extremo illius corporis colorem efficit. Nam natura diaphani non æquè est in corporibus omnibus, quæ sunt eius naturæ capacia. Verùm in quibusdam perfectius inest; in aliis imperfectius. in diaphanis interminatis perfectius, quæ etiam, cùm extemum nullum habeant quo visus nitatur, colorem sui natura nullum habent; sed vndique penitusque sunt lumine illustrata, vt aër perlucidus. Nonnulla, quæ imperfectius sunt diaphana, ac propterea aliquo pacto opaca, si lumine perfundantur, quamuis visui peruia sunt, ob opacitatem tamen extremum habent; in quo visus quoquo modo figi potest: videntúrque colore aliquo affecta. vitrum, aquarum cõplures huius ordinis C sunt: in quibus deprehenditut aliqua species coloris. alia verò diaphana, id est, luminis receptiua, & à lumine affecta multam habent opacitatem; ideóque sunt imperuia visui, statímque in extrema eorum superficie visus figitur. hæc tantùm colorata videntur, & non diaphana. Ex his perspicuè sequitur colorẽ fieri ex admixtione luminis cum opaco: colorémque esse, vt Aristoteles inquit, extremum diaphani terminati. Quamobrem Auen Pace arbitratus est coloris naturam & speciem non differre à natura luminis, ideóque colorem & lumen putauit esse eiusdem speciei; nihílque aliud colorem esse, nisi extremum luminis: huic addidit colores in tenebris nihil esse actu, sed tantùm esse in potentia, id est, inchoatione quadam; quos postmodum perficeret præsentia luminis illius, quod expelleret tene- D bras. Ratione verò hac dictum fuisse Auen Pace verissimile est; quoniam non animaduertit in corporibus coloratis intrinsecus aliquid luminis esse. Verùm cẽsuit omne extrinsecus accedere à pręsentia corporis lucidi. Auerrois in secundo libro de anima, acuta ratione refellit hanc sententiam Auen Paces. Nam inquit, color est motiuus diaphani secundum actum, id est eius diaphani, quod actu est diaphanum. Actus autem diaphani lumen est. Sequitur ergo quòd diaphanum, quatenus lumen habet, sit per se mobile à colore. Sed omne susceptiuum, receptiuumque per se alicuius naturæ, caret natura & specie rei quam recipit. Ergo color, qui per se motiuus est diaphani, quatenus est lumine illustratum, non est eiusdem speciei cum lumine. Pulchra sanè & efficax ratio. Præterea Auen Pace ægrè causam

reddere poſſet, cur eſt quòd magnum lumen offuſcat lumen minus, adeo E
quòd præſente re valde lucida, vix ægréque percipiamus rem minus luci-
dam. Inde fit, vt lucernæ lumen vix appareat ſub lumine ſolis: ſtellæ quo-
que interdiu non videntur ob eandem cauſam; colorem verò magnum lu-
men non offuſcat, ſed illuſtrat & euidentius apparere facit: ſi color nihil
aliud eſt, quàm lumen debile in extremo diaphani exiſtens. Coloris ergo
natura alia eſt à natura luminis: & licet originem, formámque habeat à lu-
mine, degenerat tamen à luminis ſpecie in ſpeciem lumine inferiorem &
imperfectiorem. Sic tepor cœleſtis efficit interdum calorem elementarem,
qui eſt infra naturam illius teporis. in obſcuro autem & in tenebris colo-
res actu ſunt non potentia; quia res coloratæ componuntur ex elementis, F
in quibus ex ſe natura lumen eſt: vt de igne exploratum eſt omnibus. Quid
de aëre & de aqua ſtatuendum, infrà dicemus. Color igitur eſt extre-
mum diaphani terminati, non tamen lumen eſt, niſi participatione qua-
dam & deriuatione à lumine: ſed ſpecies & natura quædam eſt degene-
rans à luminis perfectione. Duplicis verò generis eſt color. Nam qui-
dem colores ſunt ſecundum apparentiam tantùm, id eſt, qui nobis vi-
deantur ineſſe rebus, non tamen inſint. Nonnulli verò perfectam ſpeciem
habent in rebus; & verè, non ex oculorum illecebra res affectæ ſunt illis
coloribus. Primi generis colores illi ſunt, quibus viſus eluditur. Nam quo-
niam color eſt extremum diaphani terminati; contingit interdum, vt dia-
phanum re vera interminatū ſit, ac propterea re nullum terminū habeat; ac G
ideo nullum colorem. color etenim extremum eſt & terminus. Nobis
verò ob accidens aliquod diaphanum illud videbitur terminum habere,
ſeu quòd deficiat viſus, neque vltra certum terminum extendi queat, ſed
in eo figatur: ſiue ob aliam quandam cauſam. Tunc vtique nobis apparet
in eo diaphano certus quidem color, cæruleus inquam, aut purpureus pro
qualitate ſcilicet diaphani; qui tamen reuera non eſt. Nihil enim refert,
quantum ad apparentiam pertinet, an ſit in eo diaphano opacitas, ac pro-
pterea mixtio luminis cum opaco & terminus diaphani; an re vera non
ſit, ſed nobis ob accidens aliquod eſſe videatur. colores igitur huius ordi-
nis eſſe apparent, cùm tamen non ſint; pendentque ex lumine extrinſecus
influente in diaphanum illud, & variam ſpeciem præbent propinquis re- H
motiſve obliquè & rectè ſpectantibus. Ea de cauſa cœlum videtur cæru-
leum, itémque colles & montes, ſi diſtent multùm à nobis, præ ſe ferunt
colorem cæruleum, interdúmque cyaneum. deficiente enim viſu ob ſpa-
cium longinquum aër opacior videtur; itémque terminum quendam of-
fert, in quo figitur viſus, admixtióque illa luminis cum opaco colorem
cæruleum refert, ſeu cyaneum; ſi maior opacitas ineſſe apparebit. Hoc er-
go coloris genus ſecundum apparentiam, & phantaſiam quandam eſt, non
ſecundum exiſtentiam. Id enim, quod exiſtit, lumen eſt, non color: elu-
ditur tamen ob eas viſus, quas diximus, cauſas, & colorem putat ſe vide-
re. Nam ſpecies luminis deficiens colorem refert. Quandoque etiam vi-
detur

detur

A detur diaphanum infici alieno colore; cùm scilicet illustratur lumine, quod refrangitur à re quapiam illustri colore colorata. Sic quandoque cubiculum apparet viride aut rubeum, si vitrea fenestra fuerit viridis cæruleíve coloris; per quam intra thalamum radij transmittuntur. Sic à nobis res citrinæ videntur, si oculus infectus fuerit colore citrino. Aliud coloris est genus secundum existentiam; quoniam scilicet reuera plurima corpora sui natura sunt affecta colore quopiam. Nam, cùm componantur ex rebus lumen habentibus, quo tota afficiuntur, proculdubio diaphana sunt, id est susceptiua luminis: sed cùm sint imperuia visui, terminata item sunt, non autem interminata. Sunt ergo suapte natura diaphana terminata; ideóque
B sua etiam natura eorum corporum diaphanum terminum habebit. Sed, vt suprà definiuimus colorem, nihil aliud est color, nisi terminus seu extremum diaphani terminati. Erunt ergo natura & secundum existentiam huiusmodi res coloratæ. Species verò coloris innumeræ sunt: attamen ad septem quasdam illustriores rediguntur referuntúrque omnes: Album scilicet Flauumque, Cæruleum, Viride, Purpureum, Puniceum, Croceum Luteúmve, Nigrum Fuscumque. Horum colorum extremæ species contrariæque sunt album & nigrum, quibus affines sunt fuscum & flauum: Flauum scilicet albo, & fuscum nigro. Album in colorum genere se habet vt habitus; nigrum vt priuatio. ideo cùm lumen sit forma coloris, à quo scilicet coloris natura per degenerationem quandam de-
C scēdat, in albo est plurimum luminis, pertinetque album ad lumen: in nigro exiguum luminis est, plurimúmque opaci; pertinetque nigrum ad tenebras. Qua de re tenebræ vbicunque fuerint, nigricare videntur. Non tamen propterea putandum est nigri coloris naturam esse priuationem omnem luminis, tenebrásque ipsas. Nam nullus visu percipit neque quàm magnæ sint tenebræ, neque quali figura præditæ sint. At niger color & quàm magnus sit, percipitur, & cuius sit figuræ, quotúsque numero etiam sit. Ideo ergo visu percipiuntur tenebræ, quia visum non mouent, non autem quoniam sui specie visum afficiant. Sic silentium auditu, & insipidum gustu percipitur. At nigrum sui specie visum mouet; ideo nigrarum rerum & figura & numerus percipitur visu. Niger tamen color, quia per-
D tinet ad priuationem, fit veluti per luminis extinctionem quandam in opaco. contrà color albus fit per præsentiam luminis & illustrationem opaci. Nigri verò speciem referunt & tenebræ, quoniam visum non mouent, & percipiuntur vt priuatio, & res opaca, in quibus lumen offuscatū est, & tenebricosum effectum ob opacitatem; ac propterea extrinsecum lumen, ab eo ad visum non reflectitur. Ea etiam, in quibus parum est luminis, eiúsque exiguum reflectitur ad visum, nigricare videntur, vt vmbræ omnes & vmbrosa loca. in his etenim lumē est, sed eixguum & opacitate obrutum refrangitur ad visum. Fuscæ item res eiusdem ordinis esse videntur. Duo hæc extrema sunt, & contraria colorum genera; quæ lata ampláque

ſunt pro diuerſo gradu opacitatis luminíſque illius veluti extincti in nigro vel etiam copia & quantitate luminoſi corporis exiſtentis in albo corpore. nanque opacitatis intenſio remiſſióve, eiuſdémque amplitudo aut exiguitas coloris nigri modos euariant. contrà in colore albo copia vel intenſio vigentis luminis, aut contrà paucitas remiſſióve, ſeu copia paucitáſque opaci lumine illo illuſtrati, varios longéque diuerſos faciunt albedinis modos. Ariſtoteles in opuſculo de coloribus, quod eius nomini inſcriptum ad nos peruenit, attribuit colorem album aëri, aquæ, itémque terræ: ignem verò & ſolem flauum facit. Nigrum verò colorem attribuit aquę aut aqueo vapori, cùm ſiccefcit, vel vi ignis, vel etiam ſenſim vi ſicci alterantis & exicantis. Vnde in mutatione quadam aquæ ad ſiccitatem colorem nigrum conſiſtere dicit. hinc fieri prædicat, quòd in puteis parietes, qui ſub aqua ſunt, nigredinem contrahunt. Hinc fumus lignorum humidorũ ater eſt; carbonéſq; atri ſunt fumo ſcilicet illo craſſiori & aqueo intincti. Qui, ſi exurantur cõſumpto vapore eo nigro reſoluti in cinerẽ, redeũt ad albedinem; quamuis cinis aliquid adhuc retineat illius tincturæ, ac propterea ſit pallidus. Quæ ſi omnino vi ignis conſumpta fuerit, vt in calce, tunc conſpicitur purus nitor & candor. Hanc ſummi philoſophi ſententiam ſi improbare auderem, iure haberi poſſem audaciſſimus. Adferam tamen dubitationes eas, quæ me aliquanto acrius vrgent; eáſque, quas potero, ſoluam; alias verò peritioribus ſoluendas relinquam. Id, quod primum Ariſtoteles dicit, aërem ſcilicet & aquam eſſe coloris candidi ſui natura; non videtur admodum exploratum eſſe. Nam ſi aër & aqua ſui natura ſunt alba corpora; ergo etiam ſui natura luminoſa ſunt corpora: quî namque fieri poteſt, vt ſit color quiſpiam, ac præſertim albus ſine lumine, imò ſine copia luminis? Quòd ſi duo ea elementa ingenitum lumen haberent; nimirum non eſſent diaphana in potentia alterius ſcilicet indiga luminis; ſed ſui natura eſſent actu diaphana. lumen enim eſt actus diaphani, cui tamen rei ſenſus contradicit. Quilibet enim facilè experitur amotis luminibus cæteríſque rebus lucentibus, aërem ſummopere fieri tenebricoſum: nec minus aquam, nullo prorſus apparente luminis veſtigio. Contrà verò adſtruere Ariſtotelis ſententiam videtur id, quod experientia nos docet; aërem ſcilicet aut aquam ſeu vaporem aqueum, ſi denſiora facta fuerint; continuò referre colorem candidum, vt perſpicuum eſt in niue & pruina. Quis enim diceret niuis pruinæque candorem eſſe à corpore igneo incluſo? cùm nix & pruina coganrur per expreſſionem corporis calidi, in eíſque ſumma ſentiatur eſſe frigiditas? Iccirco quantum pertinet ad hanc quæſtionem, fortaſſe non ineptè dicere poſſemus in aëre & aqua quoddam lumen eſſe inchoatum: potiúſque in aëre quàm in aqua, vt pote qui magis accedat ad perfectionem ignis quàm aqua: non tamen adeo magnum eſt, vt perfectum ſit lumen, actúſque diaphani eſſe queat; ſed hæc natura in aqua & aëre inchoationem tantùm luminis facit, id eſt, diaphaneitatem, vt ita dicam,

A cam, quæ inchoatio quædam est perfecti luminis. Etenim actus & potentia pertinet ad idem genus. Cùm ergo aër & aqua diaphana sint corpora; natura sui quandam habent luminis inchoationem: quâ caret terra. Hæc verò perspicuitas illorum corporum ab extrinseca luce perficitur. Sicuti ergo ignis ob sui raritatem non lucet, densatus autem & coactus in vnum lucere incipit, & lumen emittere: ita aër aqueúsque vapor, cùm habeant inchoationem quãdam naturæ luminis, non autem perfectionem aliquam, vt ignis; cùm rara sunt, neque lucem emittunt, neque colori peruia sunt: in quo deficiunt ab igne, qui sui natura actu diaphanus est. At cùm vtrumque eorum corporum, aër inquam & aqua, densatum fuerit; non equi-
B dem lucet, aut lumen emittit, quod facit ignis: sed ob perspicuitatem, id est, naturam luminis inchoatam efficiuntur colorata eo colore, qui ad naturam luminis maximè accedit, candore inquam & albedine. Hæc non incommodè mihi videntur dici posse super hac quæstione. Altera verò mihi longè difficilior videtur esse in eo, quòd Aristoteles statuit terram sui natura esse candidam, & colorem nigrum fieri mutatione aquæ, seu vaporis aquei in siccitatem. Nam si color sit vltimum diaphani terminati; terræ verò natura maximè remota sit à perspicuitate ob sui opacitatem & densitatem; quónam pacto poterit terræ naturæ attribui coloris, qui in se omnium maximè lumen contineat, albedo scilicet & candor? Item suboritur alia quæstio, qua ratione fieri possit, vt aqua siccescens efficiatur a-
C tra. Nam si terræ natura candida est; ignis item flauus, vel lucidus, & splendens; in illa mutatione, qua aqua tendit ad naturam terræ, siue mutetur vi ignis, siue vi sicci alterantis aquam, cùm agens omne faciat passum sibi simile; nescio ego perspicere à quónam fiat nigredo illa, cùm & terra natura sit candida, & ignis plusquam candidus; splendet enim. equidem ingenuè fateor quæstiones has mihi difficilimas videri, adeo vt in dubium mihi reuocent non iudicium Aristotelis, sed auctorem operis illius: nescióque an falsò nomen Aristotelis adscriptum fuerit. Quare peritiores me soluent has quæstiones. Ego verò potius sentirem (si libera mihi daretur optio) terram sui natura esse maximè tenebrosam & carentem lumine; ac propterea nobis referre colorem maximè atrum; qui potius ob lumen ex-
D trinsecum refractum à superficie terræ rationem habet coloris, quàm ex natura terræ. Ea nanque potius dicenda esset tenebricosa quàm nigra. Verùm ob id quòd lumen diaphani, in quo terra videtur, pertingit & quodammodo admiscetur opacæ illi superficiei: ideo colorem atrum facit. Nec me moueret ratio de calce & cinere adducta. Nam reor in vtraque plurimum esse vis igneæ, ac propterea luminis; quam ob causam calx candida est, cinis subalbidus, in quo minus sit ignis quàm in calce. His constitutis accedamus ad colores alios, eorúmque naturam explicandam. Nigerrimus ergo est color terræ: aqua etiam aqueúsque vapor, si siccescat propinquiórque fiat naturæ terræ, nigrescit. Eo quòd siccitate opacior fiat

aqua:ea tamen nigredo minor eſt, quàm nigredo terrea, quia inibi minor E
quoque opacitas eſt. Albedo verò propinqua eſt lumini, licet latiſſimè pateat, multóſque ſub ſe modos contineat. quòd ſi maiori fuerit lumine illuſtrata, ferè ſplendet; ſed proculdubio flaueſcit. Vt igitur ordiamur, colorum mediorum primus cæruleus eſt. Fit hic color ab opaco admodum raro & diaphano à remiſſiori quodam lumine illuſtrato. Hinc eſt quòd & cœlum videtur cæruleum & mare. Nam opacum id, ex quo fit cæruleum, propinquum eſt illi nigro, quod diximus eſſe in vmbra; minus tamen & remiſſius. Quòd ſi opacum fuerit denſius priore, magíſque nigreſcar, quemadmodum aqua cùm ſicceſſit fit nigra, admixtúmque fuerit nigro opacóve
illi aqueo lumen mediocre, fit color viridis; cuius plurimi ſunt modi. Ob F
hanc cauſam omnes plantæ ſunt coloris viridis; quoniam nutriuntur humore aqueo radiis ſolis exiccato illíſque admixto. Quòd ſi cæruleus color fiat magis opacus, aut in quopiam mixto corpore ſit maior opacitas quàm in cæruleo, luménque intenſius quàm in cæruleo & viridi, magíſque denſum fuerit: efficitur color purpureus. Quòd ſi opaco denſiori & terreſtri mixta fuerit magna copia luminis intenſioríſque gradus, fit color puniceus: indicio ſunt carbones, qui nigerrimi ſunt; accenſi tamen efficiuntur coloris punicei. Viridis color ſi ſicceſcat vertitur in luteum: inde videmus frumenta, paleas, frondéſque cùm areſcunt flaueſcere, ac fieri coloris lutei: licet nonnulla, in quibus maior eſt humoris copia, antequam
fiant coloris lutei, rubeant. hæc in ſumma eſt horum colorum natura; quo- G
rum quilibet ampliſſimus eſt: multóſque ſub ſe modos continet pro temperatura opaci & luminis; quorum ſingulos enumerare neque eſt inſtituti noſtri, neque ferè poſſibile. Tum ſciat ſi quis intuebitur colores plantarum virides omnes, innumeros tamen. colores florum ferè infinitos. Modos etiam temperamenti in ſingulis, ſolius dei eſt noſſe & facere. Præclarè Plato in Timæo; qui hæc (inquit) facere quærit, ignorat quid interſit inter deum & hominem. Ille nanque & nouit menſuras omnium & temperat; rurſúſque facilè diſſoluit: homo neque præſtare hoc poteſt opere ipſo; neque noſſe. Huiuſmodi eſt colorum natura. Verùm non ſemper ſpecies cuiuſque coloris oculis noſtris offertur talis, qualis ſua natura eſt; ſed lu-
men diaphani, quo medio videntur colores & illuſtrantur, plurimum facit H
ad cuiuſque coloris apparentiam: hinc fit quòd multa, quæ interdiu apparent viridia, noctu cærulei ſeu purpurei coloris eſſe videntur. Item lumen ipſum ſæpenumero afficitur colore diaphani; per quod peruenit ad colorē, qui videtur; ſicque color dupliciter inficitur. Nā & qualitate luminis, quo illuſtratur, afficitur; & aduentitio illo colore, quo lumen affectum eſt. hinc fit quòd raro tales nobis appareant colores, quales reuera ſunt. Euenit illud etiam quādoque, vt in re quapiam multi propinquíque ſint pori, qui aliquo colore tincti infectíque ſunt: ideóque tota ea res videatur eſſe illius coloris, quo tincti ſunt pori; cùm tamē ea res interius natura ſui aliū colorē habeat.

hinc

A hinc est quòd videmus nonnullos lapides atri coloris trahere lineas candidas, eo quod eorum pori tincti sunt atro colore fumi, à quo concoctus est lapis, & postea coactione lapidis per minutissimos illos poros expressus: quamobrem ater videtur esse lapis; cùm tamen sui natura & interius sit candidus. Is color conspicitur; cum comminutis poris in linea protracta, partes tantùm & ramenta lapidis sunt. Contrà alia ob tincturam flaui coloris videntur esse: cùm tamen minimæ particulæ, ex quibus constituta sunt, colorem atrum habeant. Non dissimili ratione ea, quæ arte tinguntur, ingrediente ac subeunte colore intra poros propinquos adeo & sic implicitos, vt interualla non persentiantur, tincturam capiunt; quæ in mul-
B tis adeo est tenax, vt dilui non queant. Hæc colorum genera, innumeræque species artificio à pictoribus temperantur & commiscentur; interdum alij aliis euidentioribus superponuntur, adeo vt infinitos ferè faciant colorum modos. Natura quoque in animalium villis, in plantis, earúmque fructibus & floribus ita commiscet & digerit, vt omnes præstantiori ingenio præditos summa admiratio capiat oblectatióque non mediocris; cùm solertiam naturæ in illis contemplantur. videtur autem natura tum materia varia, tum digestione diuersa in efficiendis tot coloribus. Sed color villorum in animalibus plerunque sequitur naturam eorum pellis: nam plerunque fiunt pili intra poros cutis. In fructibus verò & floribus plantarum multum faciunt solis radij, qui admixti coloribus plantarum pro copia &
C qualitate nutrimenti, & natura plantarum pulcherrimos variósque colores effingunt. Hinc est quòd plerunque in animalibus colores virides, punicei, lutei, innumeríque alij conspiciuntur; qui passim sunt in foliis, fructibus, & floribus plantarum. Quòd si quæ aues, vt pauones, columbæ, galli hisce coloribus sunt pictæ, cùm plumæ ex cute exeunt, vtique eis non sunt infectæ coloribus, sed postea illustratæ radiis solis & lumine aëris, quem inbibunt, quæ idoneam naturam habent coloribus illis pinguntur. Sed de coloribus plantarum & animalium sigillatim tractare non est instituti huius à nobis operis; sed ad eam philosophiæ partem pertinet, quæ tractat de animalibus & plantis. Nobis hactenus dixisse sit satis; sicque deo bene iuuante ad calcem instituti à nobis operis peruenimus, Nam &
D de elementis, quatenus mundum constituunt, itémque quatenus mixta conficiunt, tractationem peregimus: itémque de eorum mixtione, & qualitatibus mixtionem facientibus: necnon de qualitatibus mixtionem consequentibus; quibus vel apta vel inepta sunt mixta ad passionem quampiam recipiendam. Adiunximus breuem tractatum de complexionibus, quæ mixtionem sequuntur, quibus tum agunt, tum etiam patiuntur mixta corpora. Postremo tractauimus de saporibus, odoribus & coloribus; quæ communia quædam accidentia sunt mixtorum ferè omnium: & quibus mixta immutare sensus possunt; vbi constitit pressitque gradum nostrum hoc opusculum: quemadmodum in fronte statim lectoribus proposuerat.

Supra hæc ſunt naturæ & propria accidentia mixtorum corporum homogeneorum;ac deinde natura plantarum & animalium:quorum corpora or, ganica ſunt. Hotũ formationis & figurationis cauſa ſuperat vires calidi frigidi humidi & ſicci, mixtionémque elementorum: ſed naturæ artificiv́ique generatiuæ eſt attribuenda. Hæc omnia contemplatur philoſophia; ex híſque ad vim cæleſtium corporum & mentium illa mouentium; indéque ſubuehitur ad primam rerum omnium cauſam. Quare nunquam ſatis dignè prout de hominum genere merita eſt, laudari poterit diuina hæc ſcientia; quæ homines euehit ad deorum immortalium commercium quoddam, & ad ſupremi ſummíque boni cognitionem. E

Quod tota natura appetit: cuiúſque prꝺſtantiam & excellentiam exprimere, & imitari conatur pro viribus ſibi tributis. Cui ſemper agendæ ſunt gratiæ,& laudes decantandæ pro ineffabili eius bonitate & innumeris bonis naturæ hominum præſtitis. quorum præſtantiſſimum iure exiſtimari debet philoſophia,quæ nos efficit propè diuinos. F

FINIS.

GASPARIS

GASPARIS CONTARENI PRIMAE PHILOSOPHIAE COMPENDIVM.

❧

I

GASPAR CONTARENVS REVERENDO FRATRI PAVLO IVSTINIANO EREMITÆ Camaldulensi S.

REVERENDE *pater. cùm superioribus mensibus Gaspar Perusinus monachus, ac theologus præclarus tuas mihi literas attulit, simul cum epistola, quam scripseras ad Marcum Antonium Flaminium iuuenem elegantissimum, ac nostri studiosum, tui verò obseruantissimum: quibus à me petebas, vt compendium illud Primæ Philosophiæ, quod composueram dum in Hispania pro repub. nostra legatione fungerer apud Carolum Cæsarem, tibi transcribendum, ac mittendum curarem, adeò eram animo consternatus ex acerbissimo obitu Augustini Pisa-*
C *ri, vt mihi vix satis ipse constarem. Etenim quidnam magis molestũ mihi accidere potuisset: aut quamnam tantã iacturam facerem, vt cum eo infortunio cõferri potuerit? Nec mea tantùm causa mihi dolendum eo casu esse sciebam: verùm etiam amicorum omnium, ac præcipuè nostræ ciuitatis. Amiseram ego amicissimũ hominem, à quo vehementissimè me diligi noueram, cuiúsque multa præclara officia in me collata plurimùm dignitatem nostram auxerant: cuius vel consuetudine sola & iucunda mihi vita videbatur, & in bonis artibus virtutúmque omnium genere adeò me proficere sentiebam; vt cogitationes omnes meæ vniuersáque viuendi ratio ex eo homine penderent: cum quo tum bonarum artium studia, tum ciuiles curæ, ac priuata negotia, cessationésque mihi cõmunes erant: cuius denique amicitia mihi ipse fœlix esse videbar. Hæc mi-*
D *hi priuata doloris ratio. at publica quàm ingens, quàm penè intolerabilis? Ciuem amisimus animi adeò excelsi, vt nihil rerum mortalium admiraretur, honores hosce vulgi, quos tantopere suspicimus, diuitias quas tam magno studio colimus, magistratus quos miserè ambimus, vitam denique ipsam mortalẽ despiceret, nihilíque faciendã esse existimaret: interdum irridebat, modò misericordia prosequebatur vulgi studia. Econtra adeò pietatem erga Deum optimum maximũ colebat: adeò patriæ boni studiosus erat; reíque christianæ, ac religioni tantùm addictus; honestatis verò, quæ virtutis quouis genere continetur, tam magnus admirator, vt nihil aliud animo versaret: de nulla alia re libentius audiret, verbáue faceret. Quid dicam de illius hominis modestia, quem omnium modestissimum, hácque laude præ aliis præcipuè dignum omnes existimabãt? Erat in eo præterea prudentia singularis, comitas verò tam magna, tan-*

táque affabilitas; vt iudicio omniũ delitiæ huius nostræ ciuitatis haberetur, atque etiã E
ore omnium prædicaretur. Quid dicam de literis? quid de scientiarũ peritia? vtriusque
linguæ peritißimus erat; ingenium verò tã acre, tam sibi constans, iudicium adeò gra-
ue; vt nullũ aliũ libentius consuleremus, si quis nodus in literis incidisset. at officiorum
omnium erga amicos, ac cõsanguineos tam ingens studium, tantáque sedulitas; vt non
solùm rerum cõmodorúmque suorum obliuisceretur; verumetiã bonã valetudinẽ, ac vi-
tam denique negligeret; ne vlli officio vnquã defuisse videri posset. cui rei dum studet,
per grauissimos æstatis æstus, in febrẽ eam incidit, qua diẽ extremũ clausit. Harũ rerũ
memoria, ac propterea ingẽs mœror eo tẽpore penitus animo insederant; quo Venetiis ad
me perlatæ tuæ illæ literæ fuerũt. Rus enim cõcesseram, vt amœnitate cæli illius, rusti-
císque delitiis, quibus mirificè oblectari soleo, eam ægritudinẽ lenirem saltẽ, si penitus F
ex animo amouere non possem. qua de re minimè valui tibi tunc satisfacere, cui ma-
ximè cupiebam. verùm cũ paulatim aliquantulũ animũ eo dolore leuassem, alia cura
confestim mẽtem subijt. Nam instabat tẽpus eundi ad præfecturam Brixiensem; qui
magistratus pridem (cum adhuc in Hispania essem) mihi fuerat à Senatu demanda-
tus: iam supellectilẽ omnẽ instruxeram, conductámque nauẽ onerauerã, cùm subitò in
febrem incidi, qua multos dies laboraui: sed tãdem febre liberatus, adeò eram macie
cõfectus, adeòq; valetudine parum firma; vt medicorũ ac cognatorũ amicorúmque cõ-
silio coactus fuerim ei magistratui, quamuis honestißimo, renũtiare. Cùm primũ verò
melius me habere cœpi, publicísque occupationibus vacuus in ocio esse, statim in mentẽ
venit occasionẽ mihi præstitam esse eius rei agendæ; quam pridẽ pollicitus tibi eram me
facturum, simúlque tibi, qui cuperes has nostras lucubrationes vidêre, & mihi, qui eas G
qualescumque essent tibi recognoscẽdas castigandásque mittere summopere desiderarẽ,
hac vna opera faciẽdi satis. Itaq; in manus hoc opusculũ sumpsi, relegi, paucísque im-
mutatis tibi transcribendum curaui: in quo multi delicatioris stomachi in re literaria,
quàm nos simus, reprehẽdent fortasse quòd omnẽ ornatũ orationis, omnémque eloquẽ-
tiæ splendorẽ neglexerimus: imo quòd sæpius vsi fuerimus & nominibus & dicẽdi figu-
ris, quæ latinæ linguæ nõ sint, sed potius ex media barbarie sumptæ videantur. Quibus
illud respõdendũ cẽsemus, in primísq; ingenuè fatendũ; nos quidẽ eloquẽtiæ studia at-
tigisse: ne verò penitus tãtum inde hauserimus, quantũ ipsi vellent (vt omittam publi-
cas & priuatas occupationes) præclariora studia philosophiæ in quãtum humanę tum
diuinæ impedimento nobis fuisse: indéque nos auocasse ad sui splendorẽ, ad quẽ potißi-
mum contuendũ à natura homines progenitos esse nullus sanæ mentis ambigat. Erat H
etiam alia difficultas: nam auctorẽ latinũ nullũ habemus, qui de hisce rebus scripserit;
à quo vocabula seligere potuerim, modósque dicendi mutuare, qui huic disciplinæ pro-
prij sint: in aliena verò lingua nõ satis tutum mihi videbatur, si per me vocabula fin-
gerem magis apta, quibus vterer; quin potius temerarij hominis esse arbitrabar id spe-
rare, nedum tẽtare. Ea ratio pręterea me plurimũ mouit, quod cùm de rebus perquàm
arduis eminentißimísque tractaturus essem; quæ attentißimi etiã lectoris mẽtem, nedũ
illecebris eloquentiæ, aut verborũ inuolucris, circuitionibusque occupati facilè effugere
solent: valde verebar, ne si paulò ornatior esse vellẽ, fierẽ magis obscurus: atque ea quę
suapte natura dificilima obscurißimáque sunt, facerem oratione eloquutionísq; genere
abstrusiora, & quæ in lucem promi vix possent. Grauißimus etiã auctor Aristoteles
idem

A idem mihi persuadebat: qui inquit in eo opusculo, quod praeclarissimum nobis reliquit de arte poëtica, non oportere, si quando poëta sententia quapiã grauiori uti voluerit, ea in parte adhibere orationis splẽdorem: nã lector facilè abduci potuerit à grauitate sententiae illius percipienda, ad splendorẽ eum, ornatúmque orationis: quo primo statim cõgressu delinitus, occupatúsque ad interiorem sensum peruenire minimè poterit. Quid quod parens eloquentiae Cicero in tertio libro de Finibus perhibet, vbi loci philosophiae abstrusiores tractantur, consectari elegãtiora vocabula, velléque ornate dicere, puerile quoddam studiũ esse: verùm perspicuè ac dilucidè dicere, id demum esse docti & intelligẽtis viri. His ergo rationibus adductus neque dum essem in Hispania, ac inter publicas occupationes grauissimas, me quãdoque cõferrem ad quae pridem ex philosophiae B fontibus hauseram, literarum monumẽtis mandanda: vt animũ curis molestiísque hac ratione leuarẽ, recrearémque: neque nunc, cùm magis ociosus essem, nunquã mihi hanc operam adsumẽdam esse decreui; vt opusculum hoc nostrũ elegantius facerem, vllúmue in eo orationis fucũ adhiberẽ. Verùm in eo tantum elaborandũ mihi esse duxi, vt quãtum possem, ac compẽdij modus pateretur, perspicuè dicerem de rebus hisce eminentissimis, & quae suapte natura obscurae nobis sint, aciémque mentis facilè effugiãt. Nec sine magna ratione hanc potissimũ philosophiae partem quamuis altissimam selegimus, ac literis mandãdam esse censuimus, Nam, vt probè nosti, quamuis omnes philosophiae partes, ac loci animũ hominis mirificè perficiant; caeterísque quibúscumque artibus, ac fortunarum copiis longè antecellant: multis tamen partibus diuina scientia, seu primã philosophiã seu sapientiã appellare malueris, philosophiae partibus aliis praeferenda est: ac C in eius praecipuè functione hominis foelicitas constituẽda: qua imbutus diuinã quodãmodo vitã aemulari potest, atque attingere. Quapropter in nulla philosophiae parte explicãda maius studiũ impendi oportere reor, quàm in hac longè omniũ praestantissima. At, vt veritatis maiorẽ rationẽ habeam, quàm pudoris, nullus philosophiae locus ieiunius ab Aristotele tractatus est; nullibi plura desiderantur, quàm in prima Philosophia. Nec tamen propterea reprehendendum arbitror totius philosophiae parentem, verùm iustis de causis opinor parciorẽ eũ fuisse in hac parte explicãda: quas in hoc loco afferre fortasse non sit opus. Ideo cũ plurima animaduertissem in Platonis monumentis, antiquiorumq; philosophorũ decretis, quae huius sciẽtiae essent; nonnulláque assidua cogitatione harũ rerũ mihi assequutus esse viderer, quae alios fortasse praeteriissent, statui me operaepretiũ facturum si vniuersa, quae ad hanc scientiã pertinent, ordine quodã ac serie D distribuerẽ, in vnúmque cõpendium colligerem; vt alij doctiores planiùs explicare, diffusiúsque tractare possent, quae ego succinctè tantùm attigissem. Dedi igitur operã, vt hoc opusculo id conficerem. Primùm verò de praestãtia huius disciplinae, déque auditore eius idoneo mihi dicendũ esse visum est: omniáque explicui, quae officere possint viro sapientiae studioso. Haec praeferẽda praemonstrandáque censui; quae mihi videbãtur pertinere ad peritiã huius disciplinae, atque scientiã antecedere. In secundo verò ac tertio volumine iam scientiã aggressus de ente, de vno, itẽ de vero, ac bono, necnon de actu & potẽtia, ea collegi quae maximè ad rem facere existimaui, & quae difficiliora esse arbitratus sum. In quarto postmodũ accessi ad primũ rerum omnium principiũ; eáque tantùm de eo attigi, quae rationis naturali lùmine nobis cõperta esse poterant, omissis illis, quae à religione hominibúsque diuino excellentioríque numine afflatis tradita per ma-

nus accepimus. Etenim constantissimè statuerā intra rationis limites me continere, experirique quantum lumen menti nostræ à natura inditum valeret ad cognitionem excipiendam, seu potius eruendam de rebus eminentissimis maximéque remotis ab omni sensuum vi. Digressi à prima rerum causa, in quinto volumine generali quadam ratione exposuimus, quonā pacto omnia entia à primo principio effluxerint, quóque modo causa prima entium causa esse existimanda sit. Deinde ad intellectus naturam exponendam accessimus. In sexto verò libro descendimus ad animas cœlestium corporum, ad naturámque cœlorum exponendam. Vniuersum demum tractatum de inferioribus entibus septimus liber continet: necnon etiam quid sentiendum sit de naturis, seu essentiis rerum, quæ speciei generísue appellationem habent. Ac tandē, ne quid tractationi de entibus, quatenus entia sunt, deesse videri posset, tetigimus tum entia rationis, F *tum etiam artis opera, ac figmenta; vt in non ente postremo omnium ac infimo sermo desineret. Hæc vniuersi operis series, in quo pictores imitati delineatione quadam videmur effinxisse formam huius præexcellentissimæ scientiæ; quam alij doctiores magísque ociosi perficerēt. Quamobrem nihil mihi optatius accidere potuisset, quàm vt tu id à me peteres, quod ego maximè cupiebam. nam cùm recognosci castigaríque hoc opusculum nostrum summopere desiderabam à viro, qui nos amaret, summæq; eruditionis esset; tum magis adhuc atque magis cupiebam aliquē sese nobis offerre, qui vellet ac præstare posset, vt hæc disciplina aliarū omnium facilè princeps, quam nos lineamētis quibusdam complexi sumus, opera atque industria sua perfecta in publicū prodiret. Quibus in rebus nullum puto magis votis nostris satisfacere potuisse te vno; qui olim à prima iuuentute maxima mihi necessitudine coniunctus es: à quo etiam tantū amari* G *me sentio, quantum nec optare ausim: & qui omnium bonarum artium sis peritissimus: sapientiam verò adeo colas, vt neglectis quibuscumque fortunæ bonis, ac corporis cōmodis, in eius te arce collocaueris: indéque curas mortalium vanáque studia despicias quotidie, assiduísque ad Deum optimū precibus, ac iugi diuinarū rerum meditatione animum purissimum habeas, nulli perturbationi obnoxium, quæ te auocet à sapientiæ cultu: aut officiat mentis tuæ oculis, ne veritatis tenues etiā semitas inuestigare valeas, atque deprehendere. Dabis igitur operam primùm, vt libellum hunc nostrum recognoscas, emēdes, ac quidnam de eo statuas me per literas certiorem facias. Deinde, vt vniuersam hāc scientiam omniū præclarissimam, quam nos vix attigimus, amplifices, atque compleas; nobísque hac retaliatione respondeas in officio. quàm maximè etenim cupio hoc officium, quantulumcunque sit, à nobis tibi fœneratum iri. Vale, ac* H *me tui obseruantissimum ama. Venetiis M. D. XXVII. III. Calen. Septemb.*

PRIMÆ

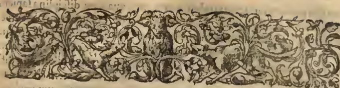

PRIMAE PHILOSOPHIAE COMPENDIVM.

B

LIBER PRIMVS.

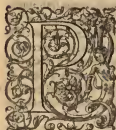

RIMA Philoſophia iure merito ſapientiæ ac diuinæ ſcientiæ nomen obtinuit: nam in vnoquoque artis diſciplinæque genere is ſapiens appellari ſolet; qui non partem aliquam artis nouerit; ſed vniuerſam eam teneat, cauſáſque eius generis non ignoret, quod arti illi ſubiectũ ſit: vt ſapiens medicus ille & eſt, & habetur, non qui genus aliquod morbi curare idoneus fuerit; ſed is, qui omnium
C ægritudinum remedia nouerit; earúmque cauſas atque accidentia vniuerſa perſpecta habuerit. Eadem ratione ſapiens pictor omnem picturæ modum ac genus teneat opus eſt; ſi verè in pingendo ſapiens exiſtimari velit. Idem in artibus quibuſcunque licet intueri: pari ratione ergo ille etiam non in aliquo genere, ſed abſolutè ſapiens eſt habendus; qui non genus aliquod rerum tantùm calleat, eiúſque cauſas nouerit; ſed totius Entis peritus ſit, ſupremáſq; cauſas omnium, ac prima principia vniuerſitatis rerum, quatenus homini fas fuerit, habeat explorata. Ac videri alicui poſſet, hoc præſtare non eſſe vnius cuiuſdã ſcientiæ; ſed plurium, aut potius omnium. Nam vna ſcientia vnius tantùm eſt generis; à quo, vt philoſophi dicunt, habet vt vna ſit: plura ergo rerum genera,
D quæ in vniuerſo ſunt, non videntur ab vna tantùm ſcientia cõprehendi poſſe; verùm id plurimarum artium opus eſſe. Ceterùm non difficille fuerit hãc quæſtionem diſſoluere, de eadem re ſpeculationem ad plures ſcientias pertinere poſſe, ſecundum tamen diuerſam rationem, & ex aliis aliíſque principiis: de homine etenim medicus tractat, in quantum eſt ſanitatis atque ægritudinis capax: Item ciuilis philoſophus agit de homine ea ratione, qua ad virtutem inſtrui poteſt, & ad ciuilem ſocietatem inſtitui. Itaque de Entibus agere ſecundum propriam quãdam rationem diuerſorum generum ad particulares ſcientias pertinet. verùm tractare de entibus, quatenus entia ſunt, primáque eorum principia ſpeculari; à quibus eſſe in vniuerſitatem rerum deducitur, vnius ſcientiæ officium eſt; eius inquam, quam nõ iniuria ſapien-

tiam dici profitemur:& qua imbutus non certa quapiam disciplina sapiens E
sed absolutè ac nullo addito, sapiens haberi debet. Diuinæ etiam scientiæ, seu theologiæ appellationem meritò sortita est. Prima namque philosophia præcipuè de Deo agit. Non inficias eo, physicen, quæ de natura speculatur Deum ac primum principium quodam modo attingere; cùm ostendit difformes hosce rerum natura constantium motus ad vniformem cœlestium corporum circularem motum referri, atque ab eo contineri; eum verò nequaquam eodem semper tenore circunduci posse, nisi à principio penderet, quod omnino immobile sit, nullique mutationi obnoxium; quæ proprietas Deo optimo maximo præcipuè conuenit; quamuis etiam supremæ mentes in diuini numinis vestibulo cõstitutæ immunes sint cuiuscunque mutatio- F
nis. Compertum satis ex his esse potest, physicen veluti per somnium attingere primum rerum principium; cùm nihil de eo tradat nisi quod immobile sit ac materiæ expers. Hoc verò supremis etiam intelligentiis, imò animabus cœlestium corporum conuenit. Sed eam principij excellentiam, qua omnibus Entibus, mobilibus inquam ac mutationis expertibus antecellit, ac qua omnium Entium cuiusque modi suprema est causa, is, qui certi cuiuspiam generis peritus fuerit, minimè attingere potest; verùm si ad tam eximiam lucem oculos verterit, cæcutit ac exigua quædam persentit totius excellentiæ ignarus: nec dissimili ratione vti videtur, ac si quis rusticus, qui nunquam rure discessisset, ex his, quæ ruri aguntur, atque ex ratione, modóve totius illius rectionis, regium culmen contemplari velit. Modica cer- G
tè sunt sensibilia omnia, si amplitudini totius Entis conferatur. Theologia ergo propriè scientia hæc, de qua agimus, dici debet; cùm præcipuum eius opus sit Deum contemplari, & ad supremam entium omnium causam euehi: quæ, cùm in latibulo arcanóque suo lateat, ac supra intellectum sit, vt infrà docebimus, ipsa se verè nouit atque comprehendit, cæteris omnibus ignorata. Idcirco huiusmodi ratione hac præterea Theologia nuncupabitur, quasi scientiam dixeris, quæ verè Deo conueniat: aliis verò mentibus, quæ participes Dei esse queũt, inferiori quadam nota. Nobilissima quoque ac maximè certa omnium aliarum disciplinarum atque artium meritò existimanda est. Nulli namque dubium aut incompertum esse potest, quin cõ-
templatiuæ disciplinæ factiuis artibus atque actiuis sint præferendæ: cùm H
hæ alterius gratia institutæ sint, finémque opus quodpiam habeãt aut actionem; à qua perfectionem suam quæque nanciscitur: contemplatiuæ verò disciplinæ sui ipsius gratia expetuntur, nulli præterea seruiunt. Harum cum nonnullæ aliis antecellant, quæ scilicet circa nobilius genus versantur, his, quæ ignobilioribus student; hæ proculdubio nobilissimæ omnium sunt habendæ; quæ de rebus maximè eximiis tractant. Quid verò tantopere egregium, vt cum primis entium causis conferri possit? Quamobrem compertissimum cuilibet esse debet, primam philosophiam cæteris omnibus disciplinis longè præstare; cuius qui compos fuerit, ad diuinam, quantùm homini licet, sublimitatem tendit; tantóque magis eam adsequitur, quantò magis

A gis promouerit atque profecerit in hac diuina ſcientia. Quæ ſuapte natura eſt etiam cæterarum certiſſima. Nam rei mutationi obnoxiæ certa notitia minimè eſſe poteſt. Quo enim pacto id certò vnquam ſciueris, quod in dies aut in horas mutatur, aliúdque fit? Hoc verò in rebus omnibus licet intueri, quæ natura conſtant, de quibus diſſerunt phyſici. Mathematicæ autem diſciplinæ, quamuis circa immobilia verſantur, quia magnitudines ac numeros cogitatione à motu mobilitatéque ſeparant; nihilominus re mobilis eſt vnaquæque magnitudo. præterea omnis ea cognitio non maximè nititur vi intelligendi: cuius propria perfectio eſt ſcientia; verùm quàm maximè imaginatione, quam ſemper ſibi comitem adſciſcit. Hac qui valet, is profectò
B in eiuſmodi diſciplinis excellit. At prima philoſophia primùm ea contemplatur, quæ penitus immobilia ſunt, & ab omni ſenſu imaginationéque remotiſſima: quorum notitiam qui voluerit aliqua in parte attingere, ei certè opus eſt; vt quàm maximam operã det, ne imaginatione nitatur: verùm vt, quantum fieri poteſt, ab imaginatione ſenſúque omni recedat. à quibus ni cauerit, quàm lõgiſſimè à rerum intelligibiliũ cognitione retrahetur. Quocirca Timæus apud Platonem naturalem philoſophiam ac mathematicas diſciplinas nomine atque appellatione ſcientiæ non dignatur; ſed appellat diſciplinas, quæ opinionem fidémve pariant, non autem certam ſcientiam. Res enim, quæ natura conſtant, ſenſibiles ſunt atque mutabiles. Cæterùm quia ab immutabili principio pendent, aliqua in parte, ſecundum formam
C inquam, immutabilitatis participes ſunt, atque vnitatis: quam intellectus vi intelligibilis luminis in rebus hiſce deprehendens, licet ſordibus materiæ obrutam, multitudine inquam, mutatione, atque contractione; eruit tamẽ, atque interna vi rerum ſenſibilium concipit intelligibiles notiones; ſicque ſcientiam earum conſtituit: in qua tamẽ aliquid ſemper remanet, quod materiam atque mutabilitatem ſapit. At mathematicæ quantitates, quia magis à materia ſunt abſtractæ, ad immobilitatem magis accedunt; qua de cauſa ſunt etiam certiores. Ideo Plato in libris de Repub. appellauit mathematica exempla quædam ac imagines ideatum; quæ eius philoſophi ſententia per ſe intelligibiles ſunt: plurimúmque hortatur eos, qui in diuinis excellere voluerint, vt ſeſe exerceant in mathematicis diſciplinis; à quibus aſſerit facilem
D aſcenſum eſſe ad diuina. Suapte ergo natura prima philoſophia certitudine longè cæteris diſciplinis antecellit: atque adeò nobilis excellénſque eſt, vt eius potiſſimum adeptione homines adſpirent ad diuinam quandam ſimilitudinem; quam adepti in Deum quodammodo tranſeant, ac diuina fœlicitate ſint ipſi quoque fœlices. Non tamen quiuis eius ſupremæ ſciẽtiæ erit auditor idoneus, neque mentis aciem poterit figere in tam immenſa luce; niſi prius cæteris ſcientiis fuerit imbutus atque prauis purgatus affectibus. Nam impuro purum tangere non licet, vt inquit Plato. Qua enim machinatione animus addictus ſtudio pecuniæ, aut ventoſę gloriæ, aut obſcœnis voluptatibus ſeruiens capax erit altiſſimarum cauſarum; quæ non tantùm à materia mortalibúſque rebus longiſſimè diſtant; verumetiam

quamuis purgati animi aciem effugiunt? Is ergo non in cassum tam magnæ prouinciç se accinget, qui spretis affectibus atque animi perturbationibus superatis maximè omnium honestatem affectat, eiúsque pręcipuo amore detinetur. nec non etiam physicæ scientiæ peritus sit, quæ proculdubio hominum generi, quorum cognitio à sensu pendet, semitam ostendit, qua ad intelligibilia entia mutationísque cuiuscunque expertia peruenitur. Mathematicæ etiam disciplinæ mirum in modum faciunt ad hanc, de qua agimus, primam philosophiam. Nam cùm in eis imago quædam sit rerum penitus immobilium, his mens assuefacta, vt inquit Plato, facilius ad prima principia Entium adscendere poterit. Opus autem est, vt is auditor, quem effingimus, auctoribus non quibuscúque, sed quàm lectissimis vsus sit: quibus nixus paulatim dialecticas rationes à demóstratiuis discernere sciat; atque acie mentis, veritatem rerum etiam inter dialecticas rationes perspiciat; ac tandem id consequutus sit, vt ea, quibus prius assentiebatur ex auctoritate egregij cuiuspiam philosophi, iam per se intueri incipiat; ac acie mentis roborata, non amplius multum nitatur aliorum sententiæ, sed conetur suis, non alienis oculis veritatem rerum perspicere. Cæterũ modestè maturéque hoc, quod diximus, præstandum est. Nam si inualidis adhuc viribus id quispiam attentauerit, proculdubio longè deuius à veritate feretur; ac ignorantia pro scientia imbutus sibi tantũ sapiens erit. Caueat etiam oportet ab impedimentis; quæ menti hominum obsistere solent, ne ad veritatem perueniat, quæ suapte natura perspicua est. primum quidem cùm intellectus noster in quacumque actione intelligendi indigeat phantasia, ac in phantasmatibus sensibilium rerum, cuiusque etiam altissimæ causæ, veritatem cõtempletur; sæpenumero id euenire consueuit, vt ea, quæ sensibilium ac phantasmatum sunt, mixta putemus intelligibilibus entibus; eorúmque naturam more sensibilium perscrutemur. inde fit, vt plurimi intelligere non queant aliqua entia esse, quæ nusquam sunt; neque in aliquo temporis interuallo aut momento. Nam cùm phantasmatibus immixtum sit tempus, ac locus semper adiunctus, at in illis veluti in speculis intueamur intelligibilia abstractáque entia, ægrè disiungere valemus quod phantasmatũ est, à rebus, quas in eis speculamur: ac siquis in speculo viridi seu rubeo homines, ædium ędificia, animantes brutas, cæteráque id genus intueretur, facilè decipi posset, ac colorem speculi attribueret hisce rebus, quas in speculo intueretur. Adnitatur ergo philosophus puræ veritatis contemplator ea, quæ phantasmatum ac sensibilium sunt, secernere à natura rerum, quam in eis contemplatur. Non minus impedimentum mens sibi præstare solet in veritate perspicienda, quàm phantasia. Nam cùm receptum in recipiente sit secundũ modum recipientis: intellectus verò mediam quandam naturam sortitus sit inter intelligibilia sensibiliáque entia; is etenim superior est. intelligibilibus verò longè inferior: idcirco sæpenumero in vtroque intellectionis genere fallitur. Nã sensibilia putat esse supra id quod re vera sunt; intelligibilia verò minora facit, ac longè inferiora censet, qnàm eorum naturæ cõueniat. Hinc de

A de Ideis sententia ortum duxit. Nam cùm intellectus apprehẽdat formam rei; quæ à materia contracta est, ac propterea sensibilis absque affectibus materiæ, quam facultatem habet tum ex vi interni luminis, intelligibilis inquam, tum ex natura sui, est nanque separatus à materia: nonnulli existimauêre talem quoque formam esse, qualem eam intelellectus intelligit: Necnon etiam asseruerunt re vera abstractas esse à materia sensibili; quia eo modo intellectus eas concipit. Videndum ergo atque diligenter in hisce sensibilibus rebus est perspiciendum rem, quæ intelligitur, extra mentem existere, modum tamen intellectionis pendêre à natura intellectus; in quo res intellecta recipitur, qui supra materiam est, suáque vi ea, quę re cõiuncta sunt,
B discernit, ac separat. nec tamẽ propterea disiũcta sunt re, quia intellectus separatim, ac vt disiuncta percipit. nec etiã ob eam rem mẽdacium aut falsitas vlla in ea est cognitione, quæ simplcium rerum apprehensio est, qua neque ita esse neque non esse mens debet, sed rem tantùm per se concipit: non dissimili ratione, immo multo ad fallaciam procliuiori erramus, cùm speculamur abstracta entia, quæ supra nos sunt, ac maximè si aciem animi conuerterimus ad primam omnium causam contemplandam, vt infrà docebimus. Nam cùm intellectus humanus sit illis longè inferior, semper minus de eis concipit, ac imperfectius quàm sit: deinde cùm à sensibilibus cognitionem accipiat, in quibus etiam semper versatur, idem censet de intelligibilibus iudicandum, quod in sensibilibus expertus est. hinc fit, vt concretum & ab-
C stractum, indiuiduum, & natura in abstractis differre videantur: cùm tamen minimè differant. nec potest intelligẽtiam eorum atque appetitum discernere ab ea cognitione & desiderio, quod sentit in se ipso esse. quamobrem summopere cauendum est ei, qui legitimè philosophari voluerit, vt vllo huiusce generis offendiculo seu obice distineatur, ac propterea lõgè à veritate perspicienda distrahatur. Is igitur, qui decipulas hasce nouerit ac purgati animi fuerit, meritò ad diuinam hanc philosophiam admitti poterit; atque idoneus eius auditor haberi. Nos Deo duce compendium tantæ rei faciendum nobis duximus; vt inter tot negotia Reipublicæ, quibus iam quadriennium occupatissimi fuimus, dum legatione hac fungimur apud Carolum quintum Cæsarem, Hispaniarúmque Regem, aliquando in parentis nostræ philosophiæ deliciis, dum liceat, respiremus.

LIBER SECVNDVS.

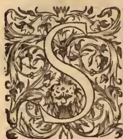

CIENTIAM hanc vniuerſalem atque omnia cõ-
plectentem, quam etiam ſapientiæ nomine hone-
ſtamus, de ente agere ac inquirere prima principia, F
ac primas entium cauſas, ſatis pro huius operis cõ-
pendio à nobis ſuperius expoſitum eſt. Primum
ergo officium eius erit perſcrutari quonam pacto
ens ſe habeat ad ea, quæ habent eſſe. Nam ea con-
templatio, quæ præferri cæteris ſolet, huic negotio
minimè conuenit: vt ſcilicet diffinitio ac ratio En-
tis primo loco exponatur: Hoc etenim tentandum
minimè nobis eſt, cùm ens primũ omnium percipiatur ab intellectu; neque
aliud quicquam notius inueniri queat, quo ens innoteſcat; idcirco ea tracta-
tione omiſſa; primum omnium inueſtigabimus, quonam modo ens ſe ha-
beat ad entia omnia. Quidam, vt licet intueri apud Platonem in Parmenide, G
ac itidem in Sophiſte; cùm ſibi perſuaſiſſent eo modo res eſſe atque exiſte-
re, quo ab intellectu cõcipiuntur; putauerunt vniuerſalia, præſertim ſpecies
ipſas rerum, ſub quibus multa, quin potius innumera indiuidua continen-
tur, per ſe exiſtere in rerum vniuerſitate, earúmque participatione indiui-
dua in eis contineri, atque harum appellationem nanciſci. quo effectum eſt,
vt cùm Ens de omnibus prædicetur; pari modo etiam de ente enunciaue-
rint: Ens ſcilicet vnum eſſe, quod de omnibus entibus dicitur; à cuius parti-
cipatione entia ſunt, & appellationem entis habent. inde palàm aſſeruerũt;
quamuis entia ſenſui plura ac infinita ferè videantur; vnum tamen tantùm
modo Ens eſſe ab intellectu probè intelligi. Addebat præterea rationẽ Par-
menides eiuſmodi: quicquid præter id, quod verè ens eſſet, poneretur eſſe, H
proculdubio non eſſe; atque non ens nihil eſſe: ex quibus adſumptionibus
effici putabat, ens tantùm vnum eſſe. Nam ſi plura entia eſſent, iam aliquid
haberet eſſe, quod diuerſum eſſet, atque alienum ab ente. quapropter effica-
ciſſimè comprobatum eſſe dicebat Parmenides huiuſcemodi argumento,
entia non eſſe multa; ſed vnum tantùm ens eſſe. Meliſſus eiuſdem ſententiæ
fuit. verùm quoniam phyſico potius argumento nitebatur, quàm rationi-
bus primę philoſophię propriis; idcirco prætereundam duximus hac in par-
te eius viri ſentẽtiam. Cæterum, vt ad Parmenidem redeamus, præter quàm
quòd ſenſu perſpicuum cuilibet eſſe poteſt multa entia eſſe, non vnum tan-
tùm; nihilominus agendum quoque ratione eſt. Exploratum eſt omnibus
vnum-

A vnumquodque in quantum est, operari: id enim quod ab esse deficit, pariter deficit ab operatione; & quatenus deficit ab esse, deficit etiam ab actione. si ergo omnium rerum esset idem esse, quin magis si omnia essent vnum ens; omnium ergo eadem esset operatio. quod manifestè falsum esse perspicitur. Adhæc, quis tam amens vnquam fuerit, vt putaret contraria esse inuicem vnum; calidum inquam frigido, aut humidum sicco, albúmve nigro? Præterea vbi multitudo non est, neque ordo vllus, aut ornatus esse potest: nec fingi vnquam poterit, ni multa sint, alia esse quæ pareant, alia quæ imperent, alia quæ agant & perficiant, alia quæ patiantur & perficiantur. Amplius, generatum esset idem corrupto: & cùm corruptum recedat ab esse, generatum verò accedat, & esse acquirat; idem ergo ab vno esse recedet & accedet, perdet & acquiret. quibus certè nihil magis absonum excogitari potest. Rationes verò Parmenidis soluere non admodum difficile est. nam neque vniuersalia, aut ideæ per se subsistunt à singularibus abstracta, quamuis eo modo à mente concipiantur. Hæc nanque decipula ex eo est fonte erroris, quem plerumque intellectus nobis adfert; vt in priori libro iam exposuimus. Rationem etiam alteram diluere paruum negotium est. Nam & aliquod esse potest, quod tamen est præter aliquod; quod verè est propter diuersas rationes entis. Ac etiam si ens vno modo diceretur de entibus; illud quod esset præter aliquod singulare ens, posset ipsum quoque sub ente contineri, ac de eo verè dici quòd sit ens, sicut in homine & C cæteris indiuiduis, quæ sunt eiusdem speciei, intueri licet. Habitus est Parmenides quibusque ferè temporibus in magna existimatione, vt ex Platonis monumentis colligitur. idcirco nonnulli, quamuis Ens, quod de omnibus prædicatur, eorum sententiâ non sit vnum subsistens in omnibus; arbitrati tamen sunt præter naturam, atque essentiam cuiusque rei, vnāquanque rem existere, per ipsum esse, quod secūdum rem distinguitur, & à materia & à forma cuiusque cōpositi, ad quod totum cōpositum est in potētia, quemadmodum materia ad formam: idque dixerunt esse actum totius, per quem totum existat. Et hoc pacto dixère vnumquodque esse per participationem ipsius esse; quod per se existit solùm in primo rerum principio, vt infrà docebimus. in cæteris verò, quæ sunt ēntia per participationem, asserunt ipsum D esse formam quandam, seu actum quendam totius, per quem totum existat. nec absque ratione in huiusmodi sententiam videntur deuenisse: nam de quacumque re possumus intelligere quidnam sit, & eius essentiam seu naturam comprehendere: Cùm tamen incompertum sit nobis, sítne res illa necne, hoc tamen impossibile videri potest, si per formam à qua res quæuis naturam atque essentiam sortitur, etiam existat. Amplius, cùm vnumquodque perfectè naturam atque essentiam suam obtineat, si natura aut essentia esset ipsum esse rei, vnaquæque res perfectè obtineret ipsum esse; & sic non existeret per participationem ipsius esse; sed haberet plenitudinem essendi. hoc verò penitus impossibile est alicui attribui, præterquam primo Enti; vt infrà dicemus. Ex hisce colligi putant, quòd asserere oporteat,

in vnaquaque re esse ipsum secundum rem ab essentia distingui. Hæc positio quãuis doctissimorum virorum fuerit, quibus me multum in bonis artibus ac disciplinis debere fareor; nihilominus omni ex parte animum, mentémque meam non implet: Nam quæstiones omnes, quæ de forma adferuntur, ne ipsa scilicet sit esse rei, cuius est forma seu natura, mihi probè adduci posse videntur de ipso esse participato. Nam quæro, an ipsum hoc esse ex sui natura sit, an ipsum quoque actu alio indigeat, per quem sit. si ex natura sua est; vtique non potest non esse; nec perit per corruptionem rei cuius est actus. Præterea si ex natura sua est, continet omnem plenitudinem essendi. est ergo primum esse, & primum principium essendi: sicque paularim decidemus in sententiam Parmenidis, à qua tamen autores huius positionis sunt maximè alieni. Amplius, quiuis potest sicuti naturam & essentiam rei cuiuspiam, ita etiam hoc ipsum esse participatum comprehendere: propter quod, vt hi dicunt, res ea existit; nec tamen propterea compertum habebit, an res ea sit, an non sit. Sin verò fateantur ipsum hoc esse participatum indigere alio actu, per quem sit; redibit rursus quæstio ad actum illum: ac sic ratio in infinitum procedet. Ea verò, quæ dici possent de hoc esse participato, quòd scilicet in re illa participatum sit; sed si in natura sua consideretur, in qua per se existit; ea omnia, quæ adduximus, iure ei adscribi posse, quæ tamen non conueniunt esse prout est participatum, atque à natura sua deficiens. nos probè dicemus de forma. Nec minus me mouet, vt ab hac sententia dissentiam, natura formæ: nam si cuiusque rei esse participatum est actus ille totius secundum rem à forma distinctus; quidnam dicemus de forma per se sumpta? erítne quædam participatio primi esse, primi actus, ac summi boni? an omnia hæc amouebuntur à forma? amoueri certè non possunt, vt cuique sanæ mentis compertissimum est: cur ergo ad aliud esse participatum recurrimus præter formam? Præterea ista esse, vt sic dicam, in rebus diuersæ speciei, eruntne eiusdem naturæ vel differentis? si differentis, rei ergo natura non complebitur per formam, sed hoc insuper actu indigemus. sin eiusdem; Ens dicetur de omnibus, quæ sunt secundum vnam rationem. Amplius, cùm vnumquodque operetur, inquantũ est; & esse in omnibus sit eiusdẽ naturæ: omnium ergo erit eadẽ operatio. quo argumento iam vsi sumus contra Parmenidẽ. Quo autem modo soluantur rationes; quibus hi alioqui excellẽtissimi philosophi nituntur, tunc dicemus, quãdo exponemus quonã pacto censeamus ens se habere ad entia. Post hos, recentiores nõnulli licet non existimenr ens tantùm vnũ esse, vt Parmenides; neque esse cuiusque rei secundũ rem distingui ab eius rei natura, vt illi, de quibus suprà meminimus; credunt tamẽ Ens de omnibus Entibus vniuocè dici: adeò vt non solùm de substantia & accidẽte, verumetiam de prima rerum omnium causa, ac de cæteris entibus existiment Ens dici vniuocè: multáque in medium adferunt, quibus hanc positionem suam conantur adstruere. nobis verò, qui compendium facimus, ac potissimùm breuitati studemus; pauca tantùm, quæ potiora sunt, tetigisse satis fuerit. Inquiunt ergo primam philosophiam

A phiam hãc, de qua agimus, vnam quandam ſcientiã eſſe omnes fateri: vnam verò ſcientiam vnius eſſe generis, vt perhibet Ariſtoteles in poſterioribus Analyticis. vnitas namque ſcientiæ ſumitur à ſubiecto genere, de quo agit: Cùm ergo prima philoſophia circa ens verſetur, quod commune eſt omnibus entibus, neceſſe eſt Ens ſecundum vnam rationem atque vniuocè dici de entibus. Amplius comparationes in æquiuocis prędicatis fieri nequeunt: cùm ergo dicimus ſubſtantiam eſſe magis ens, quàm accidens, ac Deum, quàm cætera quæque: manifeſtum ergo erit compertúmque omnibus, Ens vniuocè dici de entibus. ſed meo iudicio præterquam quòd hæc poſitio aliena eſt ab Ariſtotelis ſententia, vt pluribus locis eius auctoris liquidò
B colligi poteſt, veritati minimè conuenire videtur. Nam id, quod vniuocè dicitur, ſecundum eandem rationem dici non poteſt de Entibus: alia eſt enim ratio, ſecundum quam ſubſtantia eſt Ens, & alia ratione accidens ens eſt. Nam vnumquodque eſt per propriam naturam ſeu formam: quò fit, vt cùm rerum naturæ diuerſæ ſint, diuerſa ſit quoque ratio, per quam ſunt entia. neque ſimile eſt iudicium de ente, & de quouis alio genere; quia genus ſumitur ab eo, quod eſt in potentia, in naturis, quæ genere conueniunt, & ſpecie differunt: neque genus eſt actu, niſi per differentias. Animal namque non eſt actu, niſi aut rationale, aut irrationale: at vnumquodque dicitur Ens per id, quo eſt actu, & diuerſa ratione ab ea, qua genus cõtrahitur per differentias, eſt entis contractio: illa enim per actum, hæc per
C potentiam fit, & per imperfectionem, qua res ab eſſe deficiunt. Ex quo clarè conſtat diuerſam eſſe rationem generis, quod vniuocè de rebus differentibus ſpecie prædicatur; & entis. vnde ſicuti ſi quodpiam prædicatum de homine diceretur ſecundum quod rationalis eſt, & de equo ſecundum quod eſt irrationalis, ſeu hinnitui habilis; impoſſibile eſſet illud prædicatum vniuocè prædicari de vtroque. Ita etiam cùm vnumquodque dicatur Ens per propriam naturam atque formam; ac differentium ſpecie diuerſæ quoque naturæ ſint & formæ, fieri nequit, vt ens vniuocè dicatur de entibus; non tamen omnino æquiuocè dicitur: Nam neque ſcientia vlla de ente eſſet, neque in ente comparatio fieret aliqua. Ex hiſce colligitur Ens de entibus haud aliter, quàm analogicè prædicari poſſe. huiuſcemodi autẽ prædi-
D cata, ſicuti dicit Ariſtot: in quarto Metaphyſices libro, quãuis non dicantur ſecundum idem, vt vniuoca; dicuntur tamen ad idẽ, id eſt, licet prædicentur non ſecundũ eandem rationem, ſed diuerſam, ad eandem tamen rationẽ omnia dicãtur, ſicuti ſanũ, quod dicitur de animali, de pharmaco, & de lotio, ſecundũ diuerſam rationẽ; quæ tamen omnes rationes referuntur ad ſanũ: quod de animali dicitur; cuius ſanitatis pharmacum factiuum eſt; at lotium eandẽ ſanitatem colore ac tenuitate tẽperata ſignificat. Nõ diſſimili ratione Ens de entibus dicitur ſecundum diuerſas rationes; quæ tamen ita diuerſæ ſunt, vt ad vnũ, idémque habeant habitudinẽ, quod verè atque abſolutè Ens eſt: cætera verò dicũtur entia, quatenus vnumquodque ſuapte natura atque forma illius verè entis particeps fuerit. Ex quo liquet facile ſolui poſſe argu-

menta, quibus posteriores quidam decepti à maioribus desciuere; posuerúntque Ens vniuocè dici de entibus. Neque videntur reuera distinxisse inter modum, quo ens dicitur de entibus, & eum quo genus dicitur de speciebus, quæ sub eo continentur. Nam manifestum est illius, quod non vniuocè prædicatur, sed analogicè, vnam posse scientiā esse: etenim quamuis id non dicatur secūdum vnam rationem, sed diuersis rationibus; nihilominus quoniam diuersæ eæ rationes ad idem dicuntur, quodam modo eædem sunt. Quamobrem & genus scientiæ illi subiectum vnum erit, & vnam habere rationem poterit, à qua scientia vnitatem capiet. quemadmodum de sano vna est scientia, medicina inquam: quamuis sanum non dicatur secundum vnam rationem, vt liquido patet. pari ratione in huiusmodi analago possunt commodissimè fieri comparationes; immo longè commodius quàm in vniuoco illo, quòd non fuerit specialissima, vt ita dicam, seu vltima species: illud enim, in quo analogiam habentia comparantur, est verè vnum, & vnam verè rationem habet per accessum & recessum, à qua analogata conferuntur inter se: idem enim est dicere, substantia est magis ens, ac si quis diceret, substantia natura sua magis accedit ad id, quod verè est; quàm accidens. In vniuoco verò, quod est genus, vel superius genere; quemadmodum est Ens apud eos; qui ponunt Ens esse vniuocum, non possunt commodè comparationes vllæ fieri, quemadmodum docet Aristoteles in septimo libro Physicæ auscultationis. Dimissis igitur aliorum sententiis, fatendum nobis erit, Ens analogicè seu secundum proportionem quādam se habere ad Entia; ac de eis dici rationibus diuersis; quæ tamen omnes ad primum ens, quod verè est, & in quo est plenitudo essendi, habitudinem habeant. Huiusmodi verò primum ens, quamuis inferius de ipso nonnulla dicere ac effari tentabimus; attamen, vt inquit Plato & cæteri omnes, qui elati viribus mentis, alíique animi diuinorum periti habiti sunt, à nobis minimè intelligi, nedū dici potest, quid, quale, quamtúmve in se sit: verùm eo modo neque nomen neque conceptus vllus illius est, sed sacro silentio tantummodo venerandum est, atque excolendum: Eius nanque sedes ob splendorem nimium nobis inaccessa est. Ideo non amplius de eo nunc agatur: at posterius pauca quædam. Cæterum cùm eadem sit contrariorum scientia, neque satis commodè contrarium quodpiam intelligi possit altero comparique contrario ignorato, postquam hactenus de Ente tractatum est, subdemus pauca quædam de non Ente. Non Ens ad ea, de quibus dicitur, non dissimili ratione se habet, qua Ens ad entia. Prætereamus nunc id eius significatum; quod tum falsa enunciatione, tum falsa mentis conceptione prolatum non ens dici solet; vt diametrum commensurabilem esse lateri quadrati. sicuti etiam Ens illud consueuit appellari, quod vera enunciatione mentísque cogitatione profertur. Nam cùm de verò & falso agetur, tunc etiam de ea re commodus locus tractationis erit. Dicimus igitur vnumquodque Ens præter primum, iure posse appellari non Ens, quatenùs scilicet deficit ab essendi perfectione: qua de causa existimo

E F G H

A ſtimo dictum eſſe à doctiſſimis viris, omne ens, præter primum, eſſe compoſitum (quãuis plurimi aliter interpretentur, ij inquam, qui poſuerunt eſſe ſecundum rem diſtingui ab eſſentia cuiuſque rei) vt videlicet perfectio, quà accedit ad ipſum verè Ens, ſit veluti vna eius pars: at imperfectio, qua recedit à verè ente, ſit quodam modo altera pars. Hoc verò cùm contingat cuilibet Enti, præter primum, idcirco nõ abſque ratione dictum exiſtimari poteſt, vnumquodque Entium, præter primum, eſſe compoſitum. Hoc igitur modo non ens conuenit cuilibet rei præter primam omnium cauſam: necnon etiam alio modo quodlibet Entium, præter primum, iure non Ens dici poteſt; quia ſcilicet eſſe, perfectionémque, quã obtinet, à ſe nõ habet, ſed per
B emanationem & influxum primi entis, à quo etiam omnia in ſua natura ac perfectione conſeruantur. vnde ſibiipſis ſi relinquerẽtur, in nihilum tenderent. quamobrem omnia non entia dici queunt in ſui natura ſumpta. Amplius, non ens magis propriè conuenit illis, quæ ea perfectione priuata ſunt, quæ eis priuata ſit, & ad quã natura tendũt, præſertim ſi eo tempore ac loco, quibus ea perfectio rebus illis debebatur, deſtituta ſint. Præterea, adhuc magis magíſque propriè non Ens dicetur, quod eſt tãtùm in potentia, & caret eſſe, ſeu actu, per quem exiſtat. Alia quoque eſt ſignificatio non entis. Ens etenim per accidẽs non ens dicitur: Nam cùm vnum ſequatur naturam entis; id quod non eſt vnum niſi ſecundum quid, neque etiã Ens verè dici poteſt, ſed eſt non Ens indeterminatum ac infinitum; quò fit, vt nulla ſcientia
C tractet de Ente per accidens, neque ad vllam naturalem cauſam effectus per accidens referri poteſt. Quapropter totum hoc de Ente per accidens negotium derelictum eſt ſophiſtæ; qui ſæpenumero ſe atque alios decipit paralogiſmo accidentis, qui ideo dictus eſt verſari circa non Ens, quia plerumque ea aſſumit ac colligit in ſuis argumentationibus, quæ per accidens ſunt. Poſtremò, non ens dicimus illud, quod neque actu neque potentia, nullóque tandem pacto eſt, pura inquam, entis priuatio; quæ certè, vt inquit Plato in Sophiſte, neque verbis explicari, neque cogitatione attingi poteſt. id enim, quod eloquimur aut cogitamus, ſaltẽ rationis Ens eſt, & habet eſſe in mente ipſa à qua intelligitur. is enim modus eſt intellectus noſtri, vt ea, quæ infrà ſe ſint, altiori modo intelligat, quàm ſuapte natura exiſtant. Ac etiã cùm
D mentis obiectum ſit ens, nequaquam cogitatione attingere poterit id, quod omni ex parte entis eſt expers; niſi efficiat quodã modo etiã eam priuationem entis ens quodpiã. Pura verò entis priuatio prout in ſe eſt, attingi animo nequit, neque voce exponi, reſidétque in tenebris, ad quas non eſt mẽti aditus. Ideo primũ hoc ac purum non ens neſcio qua ratione æmulatur primũ ens; vt ſcilicet vtrũque inexcogitabile ſit: illud, propter lucẽ ſplẽdorémque nimium: hoc propter tenebras longè denſiſſimas, atque aciei mentis imperuias. Cæterùm de vtroque plura inferius; in præſentia hæc de non ente dicta ſint ſatis. Conſequens huic tractatui de ente eſt, vt agamus de vno, quod ita videtur annexum enti, vt longè difficillimum ſit eorum inter ſe differentiam intueri. Vnius autem naturam Platonici adeò extulere, vt non ſolùm

æqualem enti posuerint, verumetiam ente superiorem. Nam & materiam primam, & primum omnium principium vnum esse confessi sunt; neutrũ tamen eorum cócessere esse ens. Nos hac quæstione interim omissa, rei veritatẽ, quantum adsequi potuimus, exponemus. Vnũ ergo licet multipliciter dicatur quemadmodũ ens: nam & vnum genere quædam esse dicimus; nõnulla vnum esse specie; quædã vnum numero; aliqua proportione vnum; ac multi præterea modi eorum sunt, quæ dicũtur vna numero; nec non etiam eorũ; quæ alia ratione sunt vna. Multa etiam sunt vnũ, causa vel loco vel tẽpore. quamuis ergo tot modi vnius sint; si quis tamen rectè animaduertat, sicut inquit Aristoteles, horum quique vnum videntur esse, & dici ea ratione, qua indiuisionem præ se ferunt ac significant. & idcirco satis exploratum esse videtur, quòd vnum nihil aliud significet, quàm ens indiuisum. ac ita videtur vnum licet secundum rem nihil addat ad ens ipsum; addere tamen secundum rationem intellectuum, seu conceptum indiuisionis. Nec perturbare nos debet, cùm vnum prius sit, & multitudine omni & diuisione; ac indiuisio priuationem diuisionis significet, priuatio verò sit posterior habitu, & pugnare sibi inuicem existimẽtur hæc, quæ de vno diximus. Nam eo modo significamus ea, quæ concipimus, non quo sunt, sed quo à nobis intelliguntur. Et quoniam sensibilia, in quibus est multitudo ac diuisio, prius intelligimus, quàm abstracta à sensibus; in quibus clarior est vnitas ac indiuisio: idcirco etiam hæc, quæ nobis familiaria sunt, magis nomine habitus significamus ac ita concipimus. Remota verò à nobis enunciamus priuationis nomine, ac sub priuationis ratione concipimus. Re autem vnum vt habitus quidam censeri debet, diuisio verò ac multitudo vt priuatio: nam, vt in principio huius opusculi diximus, natura intellectus, in quo intellecta recipiuntur, plerumque nobis occasionem erroris adfert. Vt ergo reuertatur oratio vnde digressa est; dicimus vnum eandem cum ente naturam significare, verùm addere secundum rationem conceptum indiuisionis: neque secundum rem aliud est esse & aliud esse indiuisum: sed id, quod re est, idem non assequimur totum, neque perfectè vnico conceptu mentis, verùm pluribus nitamur conceptibus opus est; si eo, quo valemus modo, id assequi velimus, quod secundum rem simplicissimum atque idem est. itaque interdum concipimus ipsum vt vnum; modò vt ens; nonnunquam vt perfectum seu bonum; modò vt verum. Si quis tamen contulerit conceptionis hosce modos inuicem; proculdubio intueri poterit conceptum entis simpliciotem esse conceptu vnius: quia vnum proculdubio addit supra naturam entis, indiuisionis rationem. Platonici verò, cùm non dissentirent à Parmenide hac in patte, posuerunt ipsi quoque ens dici secũdum vnam rationem de entibus. quamobrem ea, quæ illius rationis expertia sunt, asseruerunt esse non entia; quibus tamen competat esse vnum. verùm entis ratio censebatur ab eis eiusmodi esse; vt ens id diceretur, quod haberet esse: Et quia prima materia secundum se cõsiderata, cùm careat forma, caret etiam esse: idcirco materiam absolutè falsi sunt esse non ens, neque distinxerunt inter

A inter materiam & priuationem, vt colligitur ex primo libro Physicorum Aristotelis. nō tamen propterea dixerunt materiam esse nihil; immo & esse aliquid, & esse vnum confitebantur. nam nihil susceptiuum actus esse non poterat; quod tamen de materia diffiteri nequibant. Pari ratione cùm primum principiū simplicissimum sit: id verò quod habet esse, videatur esse compositū ex esse scilicet quod habetur, & ex eo, in quo est ipsum esse; ideo etiam negauerūt primum principiū esse ens, sed quia simplicissimum existit, arbitrati sunt vnius rationem & nomen ei maximè conuenire. Amplius quoniam primum principium est causa equiuoca rerum omnium, sicuti sol plantarum & animalium; efficit autem esse rerum aliarum; ideo dicebant B non conuenire primæ causæ ipsum esse; cuius ea esset causa æquiuoca: sed primo principio conuenire vnum; sicque posuerunt & communius ente & ente superius. Nobis verò nō difficile est reiicere in auctores ipsos hæc omnia eorum argumenta. Primò nanque quî fieri potest, cùm vnum indiuisionem dicat, vt quodpiam indiuisum sit, nisi sit etiam? deinde materia prima sicuti est susceptiua actus, quem sequitur esse, ita etiam susceptiua est actus, quem sequitur sua indiuisio. sicuti ergo secluso actu non habet esse; ita non habet indiuisionem: non ergo poterit dici vnum, sicuti eorum sentētia non potest dici ens. Quòd si dixerint propter indiuisionē, quæ sequitur actum, habere ipsam suam propriam indiuisionem, qua dici vnum poterit; ita etiā nos dicimus, propter esse, quod sequitur actū, habere materiam suum esse C proprium: quia scilicet potentia est. quod esse quamuis sit diminutum à vero esse actus; est tamen aliquod esse: sicuti vnum, quod est secundum eos in materia per se sumpta, quamuis sit diminutum ab vnitate formæ; est tamen aliquod vnum. ac tandem compellentur fateri ens non dici secundum vnam rationem. De primo verò rerum omnium principio dicimus, quod quemadmodum est vnum, non tanquam habens vnitatem (sic enim sua ipsorum ratione in eo esset compositio) sed sicuti simplicissima vnitas longè superexcellens vnitates, quas nos intelligimus: ita etiam non est ens quasi habens esse, sic vt esse in ipso sit contractum ad aliquam naturam; quemadmodum in cæteris rebus, quoniam est ipsum esse per se subsistens, eminenter ens dictum, modóque excepto ab omnibus aliis, quæ sunt atque dicun-D tur entia. Verū longè melius atque enucleatius omnia hæc discutiētur processu operis. Nunc redeamus eò vnde diuertimus. Asserimus igitur vnum eandem non aliam naturam dicere quàm ens; addere verò secundum rationem intellectum indiuisionis: vt vnū scilicet nobis explicet ens indiuisum: ac quatenus indiuisum est quodpiam, eatenus etiam dicitur esse vnum, sed præter hoc vnum, quod cum ente conuertitur, est vnum principium numeri, ex quo multiplicato fit numerus, ipsúmque est numeri pars. hoc posterius vnum addit supra prius vnum, ac supra ens, rationem mensuræ, in qua includitur ratio quantitatis. Est ergo hoc vnum quantum, quoddam indiuisum, ac ad numerum se habet sicuti mensura, quæ aliquoties repetita totum metitur; atque hac ratione fit pars numeri. Alio præterea modo se ha-

bet ad multitudinem oppositam sibi vnum, de quo prius egimus. atque hoc vnum, quod est principium numeri ad sibi comparem multitudinem: illud vt priuatio vel vt contrarium, vicissimque multitudo ea vt contraria, vel vt priuatiuè opposita vni illi. Ad hoc vnum posterius, principiũ inquam numeri, secundum propriam rationem, qua pertinet ad quantitatem, opponitur suæ multitudini, numero inquam secũdum oppositionem relatiuam; quæ est tertij modi; qua mensura & mensuratum vicissim relatiuè opponuntur, quemadmodum latius de hoc relatiuorum modo Aristoteles disserit in quinto Primæ philosophiæ, atque in decimo eiusdem operis de hoc vno & numero tractans. Non tamen propterea diffitendum est prius vnum, quod cum ente conuertitur, in primo eorum, cui cõuenit tum vnum, tum ens, scilicet in prima entium causa, non habere rationem mensuræ respectu cæterorum omnium, quæ sicuti deficiũt ab entitate ac admixta sunt potentiæ, & non enti; ita etiam deficiunt à vera vnitate & ad multitudinem accedunt. alio tamen modo hoc vnum primum cæterorum mensura est, & vnum pars numeri est mensura numeri. nam vnum posterius, est mensura numeri tanquam vnius existens generis cum numero, atque vt aliquoties repetitum metiatur quemcunque numerum, sitque, vt diximus, pars numeri. At primum illud vnum, quod primum etiam Ens est, mensura cęterorum est entium, tanquam exceptum ab entibus aliis, & à cæteris, quæ sunt vna: ad quod quanto magis quidpiam accesserit, tanto magis erit vnum & ens eadem propè ratione, qua solemus dicere scopum, ad quem sagittarij arcus dirigunt, esse mensuram ictuum sagittarum. non enim scopus mensura est, vt scilicet repetitus aliquoties iactus sagittarum metiatur; sed quoniã quanto magis sagitta iacta fuerit propè scopum, tanto perfectior sit iactus; imperfectior verò si remotius. Ex quo etiam liquere illud potest, intensionem ac remissionem cuiusque formæ non debere censeri, vt quidam perhibent, per recessum à non gradu, sed per accessum ad summum gradum, & recessum ab eo. nã non ens mẽsura statui nõ potest; vt pote quod suapte natura infinitum sit, incertum atque ignoratum ac fluctuans. econtra perfectissimum in quoque genere, est etiam maximè certum & maximè finitum ac maximè vnum, sicuti scopus sagittam iaculanti. Qualis verò sit hic accessus ad summum & recessus, alterius perscrutationis est; idéoque à nobis omittetur. Est ergo primum ens ac primum vnum cuiusque cæterorũ mensura eo modo, quem diximus; qui longè diuersus est ab ea ratione, qua vnũ est mensura numeri. Postquam de vno hactenus dictum est, de numero ac multitudine pauca quædam sunt perstringenda: demum nõnulla de modis, seu speciebus tum vnius, tum multitudinis. Multitudo sicuti suprà diximus, quamuis secundum nostrum modum intelligendi videatur in sui ratione includere habitum, diuisionem inquam, seu diuisibilitatem, vt ita dicam: vnum verò priuationem, indiuisionem videlicet: attamen secundum rem ipsam vnum perfectionis est, multitudo verò imperfectionis ac priuationis. Vnde ab eo, quod verè vnum est, per deficientem quendam modum

rerum

A rerum multitudo effluxit;quę tamen congruentia & ordine vnum sunt, atque earum quælibet per se sumpta, quamuis sit vna;non tamen est absque multitudine vna;vt infrà latius exponetur.quo fit,vt quemadmodum vnum attinet enti,ita multitudo attineat non enti:& sicuti non ens, quod esse aut etiam intelligi possit,semper existit in aliquo ente,atque alicui enti coniunctum est,cuius ratione existat,ac intelligatur; pari modo multitudo neque esse neque concipi potest,nisi coniuncta fuerit vni; ratione cuius existat ac intelligatur.ea namque multitudo, quæ ab vnitate penitus & secundum se & secundum partes suas destituta fuerit, vtique neque esse neque intellegi potest:verùm abyssum quandam obscurissimam impermeabilémque cuique præ se fert eodem propè modo, quo etiam à nobis suprà expositum est

B de non ente;quod penitus à quocunque esse disiunctum sit.Etenim cùm primum cui,entis,vnitatis,veri,ac boni ratio conuenit, & ex cuius deficienti similitudine reliqua omnia entia vna,vera,& bona sunt, ac dicuntur, ab intellectu nostro perfectè attingi nequeat;idcirco id, quod in se simplicissimum est,pluribus conceptibus conatur mens effingere; qui tamen ordinē quendam inter se habeāt,ac ita,vt in vno reliqui eluceant,vicissimque alius ex alio pateat.Quo fit,vt demonstrationes entis pleræque sumantur ab vno & vnius vicissim ab ente.idémque de vero & bono censendum est; vt infrá docebimus.Horum quoque priuationes, seu contraria malueris dicere pari pacto inuicem habent,quemadmodum & habitus inter se.Nunc ad multitudinem redeamus. Multitudo aliquibus conuenit plurali numero; hoc

C modo dicimus multos homines in foro esse, ac multas animantes in pratis, multásque res nunciatas esse. Nonnullis conuenit multitudo numero singulari;sic dicere consueuimus multum aërem,multam aquam, ac multum ignem. Aliis verò conuenit multitudo,quamuis non in recto aut secundū modum prædicati;obliquè tamen; vt Socrates vnus tantum est, non multi, nec multus,ei verò conuenit multitudo ratione partium, ex quibus constituitur;ac etiam ratione accidentium,atque effectuum; necnon etiam ratione operationum:nihilque tādem existit in rerum natura, præter primā omnium causam,in quo nō sit aliquo pacto multitudo.Verùm omnes hi multitudinis modi ab vnitate continentur; quæ perfectiori modo existit in re-

D bus perfectioribus,vtpote quæ etiam à multitudine magis distant.imperfectiora verò, quanto minus vnitatis habuerint,magis participant multitudinis.Illa igitur,vt à primis ordiamur,quibus conuenit multitudo plurali numero, vnū sunt vnitate prædicati vniuersalis; vt multi homines vnum sunt in homine de ipsis prædicato;& multa animalia vnum in animali; & multæ res vnum in re.Sunt præterea hæc omnia vnum propter determinationem, ac finitionem multitudinis sui.nulla nanque multitudo actu est finita: finitio verò in multitudine est ab vnitate non tamen ab ea vnitate,quæ principium est numeri (in præsentia etenim neque de multitudine loquimur, prout est numerus,neque de vnitate illa,quæ est principium numeri) sed ab vnitate,de qua nunc loquimur, quæ cum ente conuertitur.nam per hanc

vnitatem ſeptem ſunt tantùm ſeptē,& decem tantùm decem, non bis quinque aut quatuor & ſex,vt rectè dicit Auicenna, i. quod ab hac vnitate quælibet multitudo ad certam naturam diffinitámque contrahitur, ne infinitum & indeterminatum defluat. ac contrà vnitas ipſa, quæ abſoluta eſt, & eminenter continet omnem multitudinem,contrahitur & determinatur ad certas & deffinitas naturas multitudinum.Quamobrem diuinus Plato multa de naturis rerum ab Arithmetica mutuatus eſt.nam quamuis numerus& vnitas,de quibus tractat Arithmeticus,diuerſum quodpiam ſit ab hac multitudine & vnitate, de quibus nunc à nobis agitur; nihilominus & harum proprietates in numeris & vnitate perſpiciuntur. Hinc etiam Pythagorici poſuêre numeros eſſe ſubſtantiam rerum. Aliâs latius de hiſce dicetur. Ea igitur,quibus multitudo cõuenit numero plurali duobus his modis de quibus meminimus ſuprà, ſunt vnum:ac præterea eorum vnumquodque per ſe ſumptum eſt vnum:neque vllo pacto conſiſtere multitudo poſſet,niſi ex hiſce conſtaret; quorum quodlibet per ſe ſumptum eſſet vnum. Illa verò, quibus multum conuenit ſingulari numero,ſicut dicitur multus aër, multa aqua,ac multus ignis,& cætera huiuſmodi, ſunt magis vna,quàm ſuperius dicta:Nam præterquam quòd conueniunt in vniuerſali prædicato,ſunt etiã vnum numero.verùm quoniam facilè diuidi queunt in plura numero eiuſdem ſpeciei ac naturę;idcirco multum ſingulari numero eis conuenit:vt eo pacto ſignificetur vnitatem illam numeralem propinquam eſſe multitudini: & quamuis actu indiuiſum ſit eorum vnumquodque, tamen potentia diuiſibile eſt in plura eiuſdē naturæ.quo fit, vt commodè dicere queamus, magnam aquam,magnúmque aërem,ſimulque vtrunque eorum multum. maximè omnium autem vnitas illis conuenit, de quibus multitudo neque plurali neque ſingulari numero prædicatur, vt vnus homo Socrates ac Plato, cæteráque eiuſdem modi:quamuis in his quoque inſit pluribus modis multitudo.Nam & ex multis partibus conſtituta ſunt, plurimiſque affectibus prędita,ac demum in operationes functionéſque varias diſtributa:ac in ea diuiſione entis,qua in vnum & multa diuiditur, harum rerum vnitas accipitur,vt oppoſita multitudini.At illud vnum, quod enti æquale eſt,conuenit quibuſcunque multis;neque vlla multitudo ab ea vnitate penitus diſiuncta eſſe poteſt. Econtra hoc vnum, quod competit tantum rebus illis, quæ & actu indiuiſæ ſunt,necnon potentia diuidi non queunt in plura eiuſdem naturæ;id eſt quod capitur vt pars entis, atque multitudini opponitur; quæ & plurali & ſingulari numero prædicatur de nonnullis entibus, vt ſuperius diximus. ea verò, quibus econtra vnitatem multitudini oppoſitam conuenire aſſeruimus, longè inter ſe differunt in modo vnitatis:nam pleraque omnia,in quibus ſcilicet ineſt aliquo pacto multitudo,totius rationem habent,dummodo perfecta ſint;ac tota ſunt quædam.id verò,quod ab omni eſt multitudine exceptum, totum dici minimè poteſt, cùm partes nullo modo habeat.id verò tantùm conuenit primo pincipio. Cæterum ea,quibus conuenit ratio totius,quædam ſunt ante partes ſuas, ac ſeſe in parte explicant;

A plicant;quas intra suam colligũt vnitatem,qualem Platonici perhibent esse intellectum,qui sese in ideas rerũ omnium explicat,quas etiam intra se colligit continétque. Nonnulla verò tota, quamuis sint ante partes suas, non tamen omnino eas intra se colligunt, immo sese in aliena fundunt. Huiusmodi sunt animæ cœlestium corporum,quæ corporibus illis actum, ac esse præstant:sub has rationales hominũ animi, qui non tantùm sunt actus corporum humanorum; verumetiam multas virium suarum explicant in corpora,vt sensitiuas potentias omnes ac vegetatiuas vites. Hunc modũ æmulantur brutorum quoque animalium animæ,quæ perfectiora sunt: quod Aristoteles in priori libro de Generatione, cùm de augmentatione tractaret,annotauit. Infrà hæc sunt tota,quæ sunt post partes suas; in quorum numero absolutè constituendæ sunt etiam brutorum animæ: hæc conflantur ex suis partibus, ac item vnaquæque partium ex suis quæque particulis. in hisce infinitas materiæ apparet. Huius generis sunt omnes formæ materiales,quæ ea de causa sunt fatigabiles ac finitæ, tandémque corruptibiles: à quarum ordine Aristoteles in octauo Physicorum vult eximere primum motorem eiusque argumentationis vim,qua hoc adstruit, si quis hæc quæ diximus,non animaduerterit,ptoculdubio non attinget. necnon etiam ea, quæ in Parmenide Plato ludit,cùm cõtraria elicere videatur,ac sequi ostendat,si vnum sit;si hæc oscitans quispiam legerit,minimè explicare poterit. Sed reuertamur ad multitudinem,à qua diuertimus. Est præterea alius modus multitudinis,quæ scilicet non multitudini, sed paucitati opponitur relatiuè,ac id est multum, & dicitur,quod habet multitudinem excedentem id,quod satis esse videatut. Ecõtta paucum illud appellatur, quod deficientem ab ea mensura,quæ satis est,multitudinem habet. Horúmque propè ea ratio est,quæ magno & paruo inesse conspicitur. Accedamus demum ad eam multitudinem,quę est numerus;vt commodius postea de modis vnius ac de modis multitudinis, quos nunc interim præterimus, separato quasi tractatu agere queamus. Numerus quædam multitudo est, quam vnitates metiuntur. quamobrem nonnulla conueniunt numero ratione multitudinis,quæ veluti quoddam genus est numeri:quędam verò ratione sui ipsius, quatenus scilicet est numerus. numero ratione multitudinis diuisio conuenit,nec vllus numerus esse potest,qui sit indiuisibilis. Et quoniam multitudo existere nequit,vt suprà diximus,nisi ab vnitate cõtineatur; idcirco quilibet numerus suam habet vnitatem, qua multitudo numeri compescitur ac diffinitur, eáque quilibet numerus ab aliis numeris differt, vicissímque ipsa vnitas contrahitur ad certam naturam vnitatis,vt in septenario est vnitas septenarij & nõ quinarij aut denarij numeri. Præterea quælibet pars numeri à sua vnitate continetur. Illud enim, cuius diuisio non sistit in aliquid actu indiuisum, neque ex illis constare partibus potest, neque ipsum actu consistere. Hæc igitur cõueniunt numero, quatenus est mulitudo quædam in rerum natura existens. At secundum propriam ipsius numeri rationem ei conuenit, quòd vnitas aliquoties repetita eum vt mensura metiatur. id-

circo & numerus & vnitas, quæ mensura est numeri, pertinet ad quantitatem:illud enim,quod in vnaquaque re per se subiacet mensuræ, est quantitas;quam cùm metiatur,item aliquod sui generis,necesse est vnitatem eam, quæ mensura est numeri,ad quantitatem pertinere. Mensura etenim omnis, vnigenea est mensurato.hac de re effectum est, vt nonnulli ex priscis philosophis non infimi ordinis viri non distinguentes inter numerum & multitudinem, necnon inter eam vnitatem quæ est principium numeri; & eam quæ cum ente conuertitur,posuerint substantiam rerum esse numeros; ac potissimum philosophati sint de naturis rerum ex numeris. Nos verò,sicuti non diffitemur à numeris & ab vnitate, quatenus multitudines sunt quædam, & quatenus vnum eandem enti naturam dicit; multa sumi posse argumenta,quæ naturis rerum conueniant. Hæc enim ascendentia omnia, vt sæpe diximus, eandem naturam significant, quam eorum quodlibet non perfectè sua significatione explicat. Verùm in vnoquoque horum alia relucent.idcircóque commodissimæ demõstrationes de vno ab aliis sumuntur, ac vicissim aliorũ ab vno: quomodo nos quoque processu operis vtemur. sicuti hæc inquam minimè diffitemur,ita censemus erroneum esse, numeros asserere rerum substantiam:cùm numeri,vt diximus,secundum propriã rationem pertineãt ad certum genus, quantitatis inquam. Numerus verò, quidam est numeratus numerus, quidam numerus numerans. Numerans numerus est discreta quantitas abstracta secundum rationem à quauis materia,vt vnũ, duo,tria,& cætera eiusmodi:numerus verò numeratus est eadem quantitas certæ materiæ applicata,vt decem homines,decem dolia,decem domus, aliáque huiusmodi: in quorum serie est tempus. Cæterùm de hisce omnibus latius ab Aristotele in quarto Physicorum tractatur. Accedamus nunc ad modos vnius,itémque ad modos multitudinis, quos suprà omiseram,atque ad hunc locum distuleram. Idem, æquale,ac simile pertinent ad vnitatem:dissimile,inęquale,differẽs ac diuersum,multitudini conueniunt. Simile vnum significat in qualitate:ea nanque similia esse dicimus, quæ eadem sunt prædicta qualitate. æquale item vnum in quantitate dicit. econtra dissimilia sunt ea,quæ multa sunt in qualitate,vt si vnum album sit, alterum nigrum. inæqualia verò ea,quæ multa sunt in quãtitate, vt si vnum maius,alterum minus fuerit. Eadem verò sunt illa, quæ sunt vnum substantia. Horum multi sunt modi: Nam quædam eadem sunt,siue vnũ substantia ratione prædicati;quia scilicet idem habeãt prædicatum, quod pertineat ad eorum substantiam:Contrà nonnulla sunt vnum substantia, siue eadem ratione subiecti,in quo sunt aut de quo dicuntur. hinc fit,vt quędam eadem sint genere,nonnulla eadẽ specie, alia eadem proportione,item aliqua causa atque origine,postremò nonnulla eadem numero sunt. Illa quæ sub vno genere continentur,eadem sunt genere: at eadem specie sunt illa, quæ vna vltima specie continẽtur.hæc in forma conueniunt ac vnũ sunt forma: nam à forma rei species sumitur. Eadem verò proportione, quæ conueniunt in prædicato vno secundum proportionem de eis dicto, sicuti os & spina sunt proportione

A proportione eadem; quoniam eã proportionem, quam habet os ad animal, habet ſpina ad piſcẽ. Illa autẽ dicuntur numero eadem, quæ conueniunt in materia ſeu in ſubiecto. Atque huiuſmodi quandoque magis vnitè ſignificantur; interdum remotius. vnitè, cùm vtrumque eorum, quæ dicimus eſſe eadem numero, pertinet ad ſubſtantiam eandem, vt Socrates & filius Coriſci; hic homo & hoc animal rationale. magis remotè, cùm alterum pertinet ad ſubſtantiam, alterum ad accidens. quod ſi accidens id fuerit proprium, magis vnitè dicentur eadem, quàm ſi accidens fuerit accidens per accidẽs. Exemplũ prioris, vt hic homo & hoc riſibile: Poſterioris, vt hic homo, albus hic ſeu magnus hic. Remotiſſimè verò dicuntur eadem numero
B ea, quorum vtrumque ſignificat accidens, vt magnus & albus eadem ſunt, ſi Socrates vnus vtraque fuerit præditus qualitate. id quod opponitur eidem eſt aliud ſeu diuerſum, atque ad multitudinem pertinet. Et quoniam quot modis dicitur vnum oppoſitorum, totidem dicitur alterum; tot ſunt modi diuerſitatis quot ſunt identitatis: quorum explicatio ſatis comperta eſſe poteſt ex his, quæ diximus de modis eiuſdem. Verùm eſt illud animaduertendũ, quòd quædam tantùm ſunt alia ac diuerſa; quædam verò cum hoc quòd ſunt diuerſa, dicuntur etiam differentia. Diuerſa tantùm ac nõ differentia ea dicũtur, quæ non cõueniunt in aliquo vno prædicato, quod ſcilicet ſit ad eſſentiam eorum pertinens; neque ſit vnum vt ad eandem coordinationem ſpectet: vt ſi dixero ſubſtantiam eſſe diuer-
C ſam à qualitate, probè dixero: ſin autem dicam ſubſtantiam à qualitate differentem, non probè; niſi aliquid addidero, ratione cuius licet non ita propriè, vſitatè tamen poſſimus proferre ſubſtantiam à qualitate differre, aut lineam ab albedine; vt ſcilicet ſi addidero, quòd differunt genere: nam vtrique conuenit eſſe in genere, ſeu eſſe genus quoddam. aliud tamen genus eſt ſubſtantia, aliud quantitas. ſic coordinatione prædicamenti differunt; quoniam tum ſubſtantia, tum quantitas pertinet ad coordinationem prædicamenti, quãuis melius diceretur, quòd diuerſa ſint genere ſeu coordinatione; quàm quod differant: tamen & ille modus loquendi receptus eſt in vſum. ſed ſi abſolutè nullo addito protuleris, minimè dices ſubſtantiam differre à qualitate aut lineam ab albedine, ſed diuerſam eſſe. Diffe-
D rentia igitur ſignificat vnum quodpiam eſſe, quod vtrunque rerum differentiam ſpectet, in quo tamen differant. quare ſi abſolutè nullóque addito differre quæpiam dicantur; neceſſe eſt, vt ſint in eadem coordinatione, in qua tamen differentiam habeant. quod ſi eiuſdem coordinationis non fuerint, aliquid addatur neceſſe eſt, quod vnum vtrique eorũ conueniat, in quo deinde differentiam habeant. Contingit autẽ in rebus tum diuerſitas tum differentia ratione imperfectionis, ſecundum quam accedunt ad multitudinem, ac ab vno recedunt deficiúntque: in eo namque omnia vnũ ſunt, à quo cùm receſſerint, iam incipit apparere diuerſitas & oppoſitio in rebus; ſecundum quã dicitur de quaque re quod eſt ipſa & quod non eſt ipſa; verbi gratia, de homine quòd ſit homo & quod nõ ſit nõ homo, id eſt quod nõ ſit res

L

quæpiam alia ab homine, de qua non homo prædicari queat. nam in ipso E
vno, homo est non homo, id est res quæ est homo est illudmet ac vnum cum rebus quę non sunt homo: Etenim omnia in ipso sunt vnū, vt infrà pluribus docturi sumus. Ecce ergo quonā pacto oppositio, quæ in rebus apparet, originem traxit: quæ primò conspicitur secundum modum contradictionis; deinde paulatim accedit ad habitum ac priuationem, præterea ad contrarietatem, demum ad relatiuè opposita. de quibus operæprecium erit si pauca quædam disseramus, quando de multitudine loquimur, quæ oppositionū origo est. Oppositio contradictionis, quæ omnium maxima est; & qua alij nituntur oppositionum modi, apparet inter ens & non ens. & quoniam non ens purum nihil est in rebus, sed tantùm conceptione intellectus; F
idcirco huiuscemodi contradictionis opositio primò ab intellectu ortū habuit; deinde cùm ab vno atque ab ente accedimus ad multitudinem, & ad res alias, de quibus non ens dici potest ob imperfectionem eis admixtam; intellectus rebus etiam huiuscemodi oppositionem adaptauit secundum affirmationem & negationem. vt scilicet quemadmodum ens primum est ipsummet ens, non est autem non ens; ita vnaquæque res si tantùm ipsamet, non autem aliquid aliorum, quæ non sunt ipsa, siue entia siue non entia fuerint; quibus conuenit negatio illiúsmet rei; vt sicuti verum est hominē esse hominem, ita falsum sit hominem non esse hominem, cùm tamen non esse hominem cæteris omnibus conueniat præter hominem. Hæc igitur oppositio contradictionis perfectè nō est in rebus: sed licet à re originem habeat, G
perficitur tamen ab intellectu, ac præcipuè in secūda sui operatione, ad quā pertinet affirmatio & negatio. Ideo nullam rem inuenias cōtradictoriè oppositam alteri, quamuis de rebus illis cōtradictoria verè dici possunt; quam intellectus primò inuenit in ente & non ente puro; deinde transtulit ad cæteras quoque res. Incipit ergo statim cū intellectu seu conceptu diuisionis, quam mens concepit, esse inter ens & non ens: deinde adaptata est rebus, in quibus diuisio erat, ac multitudo. huiusmodi prima oppositiō, contradictionis inquā, rebus applicata diuersitatem rerum fecit, eásque inter se diuersas constituit. Substātia namque ea ratione diuersa est à qualitate; quia de substantia verum est dicere quòd sit substantia: ac de qualitate, hoc falsum est: verum autem quòd non sit substantia. vicissim de qualitate verum est H
dicere quòd sit qualitas, quod tamen falsum est de substantia, sed vera negatio huius est, substantiam scilicet non esse qualitatem. Ecce ergo quamuis res diuersæ non opponantur contradictoriè: id tamen, quod inuenitur in rebus præter intellectum huiusmodi oppositionis, est rerum diuersitas. Cōtradictio igitur statim orta in intellectu post conceptum diuisionis quæ est inter ens & non ens, quæ etiam tantùm secundum rationem est, secundum rem minimè; quoniam non ens in re esse nequit, sed tantùm ratione concipitur, veluti quoddam ens, enti verò oppositum, cōcomitatur veram diuisionem, ac multitudinem rerum; quam nos non probè concipimus, nisi contradictione innixam. Hactenus satis sint ea quæ ad contradictionem pertinent.

A pertinent. Post contradictionis oppositionem sequitur oppositio quæ est inter habitum & priuationem; in qua quamuis priuatio sit non ens oppositum habitui; nihilominus in intellectu priuationis connotatur subiectum capax illius habitus; cui opposita fuerit priuatio. Habitus ergo & priuatio cùm in subiecto conueniant, quod à priuatione significatur; minus inter se discrepant, quàm contradictoriè opposita: quæ, quatenus sic opposita intelliguntur, in nullo conueniunt, sicuti non ens in sui ratione nihil dicit, quod enti conueniens sit. At cæcum notat oculum, qui sicuti cæcitatis, ita visus subiectum sit; sic surdum dicit aurem, eadémque ratio est de omnibus priuationibus. Quamobrem deficiunt priuatiuè opposita ab
B oppositione contradictoriorum. priuationes verò in duplici sunt differentia, vt Dicit Aristoteles: nam quædam primò respiciunt formam & significant in subiecto eo proprio corruptionem quandam seu deprauationem formæ; quæ natura subiecto illi debetur, ordinémque ad formam habet: nonnullæ verò priuationes primò respiciunt subiectum, ad quod ordinem primum habent: neque in eo subiecto oportet præextitisse formam, deinde corruptam esse aut saltem in generatione deprauatam. sic tenebræ se habent ad lumen, & immusicum ad musicum, inalbúmque, vt ita dicam, ad album. huiusmodi verò priuationes posteriores illæ sunt, ex quibus generatio, ac quæ ab Aristotele in primo Physicorum dicuntur, Tertium principiũ esse rerũ generabilium & corruptibilium, licet per accidens principiũ
C sint. ex prioribus verò priuationibus habitus proprij generatio nunquã fuerit, immo à priuatione ad habitũ non est regressus, quẽadmodũ in Prædicamentorũ libello Aristoteles dicit, nisi prius resolutio fiat ad materiã priorẽ: verbi gratia, ex cæco secundũ naturam nullus potest fieri vidẽs, aut ex mortuo viuum. Qua in re satis mirari non possum Platonem in Phædone hanc rationem adduxisse ad animæ immortalitatem adstruendam: ac si sicuti mortuum fit ex viuo, ita & viuum ex mortuo fieret; cùm generationes fint ex oppositis. nimirum ea ratio præterquam quòd in aliis assumptionibus, quas assumit, non satis certa est, in hoc tamen lõgè videtur nos fallere, quòd accipiat generationem habitus esse ex illis priuationibus, ex quibus secundum naturam, vt dixi, non est regressus ad habitum. Priuatiua hæc opposi-
D tio si adhuc magis recesserit à non ente, atque ad ens accesserit, parit oppositionem contrariorum: nam cùm formæ seu perfectionis cuiuspiam priuatio non tantùm nobis significauerit atque inuenerit commune quoddam subiectum cum habitu, seu communem quandam naturam, seu præterea distantiam quampiam ab habitu seu ab forma opposita; iam incipit suboriri ac apparere contrarietas; secundum quã alterum contrariorum se habet vt forma atque vt habitus; alterum verò vt priuatio illius habitus in ea natura, non tamen vt quæuis priuatio, sed vt priuatio, quæ ab habitu distet: distantia verò esse non potest nisi priuatione illa aliquid positiuum significetur: nam inter ens & non ens nulla est distantia nisi secundũ rationẽ. at distãtia ea quę secundũ rẽ fit, necesse est vt existat inter entia. Hac igitur ratio-

ne priuatio ad contrariũ descendit. sicuti ergo priuatiuè opposita dessiciunt E
ab oppositis contradictoriè; quia priuatio accedit ad ens; ita contraria deficiunt à priuatiuè oppositis; cùm necesse sit cõtrariorum vtrumque ens esse. Ac licet quæuis distantia in eadem potentia seu natura generis contrarietatem aliquam faciat; vera tamen contrarietas existit in maxima distantia. Vnde licet nobis diffinire contraria ea esse, quæ sunt opposita maxima inter se distantia. Ex qua diffinitione colligitur huiusmodi vera cõtrarietate vnũ tantùm esse vni contrarium, quia vnius distantiæ duo tantùm extrema esse possunt. ea verò, quæ maximè distant, extrema sunt; reliquorũ nullum alteri collatum maximè ab eo distare dici potest. Ideo cuiuis cõpertum esse hac ratione debet vnum tantùm vni contrarium esse; reliqua verò inter illa duo F
extrema posita, quãuis oppositionẽ inter se contrariam habeant, contraria tamen inuicem non sunt; nisi sicuti medium medio aut extremo itidem medium. Ex his palàm est illud effici, omnia contraria esse in eodem genere, ac differre secundum formam seu secundum speciem: genus namque potentiam dicit, quam eiusdem naturæ esse oportet in his, quæ sint eiusdem generis: ac quoniam potentia sumitur à materia, necesse est ea quæ sunt eiusdem generis conuenire in materia. genus ergo quamquam significat compositum ex materia & forma; vnde prædicatur in recto de specie; id compositum tamen exponit secundum indeterminationem quandam, quę pertinet ad potentiam & determinatur postmodũ ac diffinitur per differentias, pèr quas indeterminatio illa, vt ita dicã, ac potẽtia ad diffinitas species contrahitur. nec eiusdẽ speciei est genus contractũ ad vnã speciẽ G
cũ ipsomet genere ad aliã speciẽ determinato: non enim animal in homine eiusdẽ est speciei cũ animali, quod est in boue, quia indeterminatũ genus, vt puta animal nullius per se est speciei determinatæ, sed cõtrahitur differẽtiis ad speciem determinatã. Quamobrẽ manifestum est quàm falsa sit eorum positio, qui voluerunt genus dicere formam quandam propriam re distinctam à forma speciei. Nam hi fateantur etiam oportet, speciem non dicere eandem naturam cum genere, sed naturam quandam super additam, nec differentias contrahentes esse per se illius generis, sed extraneas ac per accidens: sicuti si quantũ diuideretur per albũ & nigrũ. Vnã ergo eandémque naturam fateamur significari à genere & à specie sed à specie determinatam & in actu, à genere indeterminatam & in potentia. Verùm de his H
satis. Reuertamur ad contraria, quæ propriè sumpta sunt eiusdem generis, differúntque secundum formam & speciem. Hisce illud addendum est, quamuis genus semper diuidatur per differentias contrarias, quæ scilicet se habent per modum habitus & priuationis, licet priuatio illa distantiam quandã dicat ab habitu ac ptopterea significet positiuum quodpiam; non tamen semper species differentiis contrariis constitutas inuicem contrarias esse. Nã differẽtiæ cõparantur generibus per modũ formæ cõtrahentis. sicuti ergo qualitates contrarię idẽ subiectũ informãt ac cõttahũt, altera vt habitus, altera vt priuatio; ita videtur differentiæ habere se adgenus quapropter

A propter in eis, est semper cõtrarietas. at species constitutę multoties non sic vicissim habet. qua de causa dicimus substãtiæ nihil esse cõtrarium, necnon quãtitati. propriè cõtraria sunt hęc, quę descripsimus. Nõnulla verò cõtraria etiã dicuntur, quæ tamẽ pertinent ad eandẽ speciẽ, aliqua verò etiam genere differunt. Prioris modi sunt masculus & fœmina, quæ eiusdem sunt speciei, neque forma differunt, sed tantùm his, quæ pertinent ad materiam: nam aliquibus partibus corporis discrepant quæ ad materiam pertinent. Corruptibile verò & incorruptibile dicuntur contraria; tamen differunt genere, quia differunt in potentia, quæ ad genus pertinet: nam corruptibile id est & dicitur quod potentiam habeat ad corruptionem, & hæc à materia est. In-
B corruptibile verò dicitur, quia huiusmodi potentiam non habet, quare nec eandem materiam. Ecce ergo qua ratione genere differunt; nam à materia sumitur genus, & hanc eiusdem rationis oportet esse in omnibus, quæ sunt eiusdem generis: differant ergo genere necesse est corruptibile & incorruptibile. Nec contrarietas propriè huiusmodi attribuitur, nisi secundũ rationem; quia ratio accipit illud, in quo conueniunt: vt vnum, licet re non sit vnum, verbi gratia vt dicamus corpus seu natura corruptibilis ac incorruptibilis, similiter in masculo & fœmina accipit sexum, vt ita dicam, tãquam genus, quod contrahatur differentiis maris & fœminæ, tanquam formis diuersis. Quamobrem vnum & multa non dissimili ratione contraria dicere possumus: quia videlicet ratio nostra accipit ens vt vnum quodpiam, quod
C contrariis quasi differentiis diuidatur. Hactenus de cõtrariis dicta sufficiãt. Accedamus ad relatiuè opposita, de quibus pauca quædam perstringenda sunt. Cùm entia, quæ à primo principio effluxere, multa diuersáque sint: quædam ita se inuicem habent vt mutuum quendam ordinem mutuámq; habitudinem præ se ferant. nonnulla verò quamuis ordinem quendam atque habitudinem habeant ad alia; non tamen contrà vicissim hæc ad illa ordinem vllum habitudinémve vllam obtinent. Inter quędam demum secundum naturam neque mutuus est ordo, neque altera ex parte tantùm; nisi si quando ab intellectu nostro concipiantur, veluti ordinem inter se habentia. hinc ortum ducit omnis relatio, omniáq; opposita ad aliquid dicta sunt ex hoc fonte. Inter ea, quibus vicissim secundum naturã habitudo est, etiam
D relatio existit secundũ rem. huiusmodi verò habitudo vel est ratione actionis & passionis; vel nititur vnitate ac multitudine. Relatio ea, cuius fundamentum est actio & passio, vel nititur actione & passione, veluti quæ adsit & præsens sit, vel tanquam quæ præterierit, aut demum potentia ac facultate istiusmodi actionis passionísve. Exemplũ primi modi est vt calefaciens & calefactũ, amans atq; amatũ, cæteráq; eiusmodi, quæ actionẽ & passionẽ dicũt. secũdi ordinis relationẽ exemplũ, vt pater & filius: Pater nanq; dicitur non quia generet, sed quoniã generauit filiũ. filius verò quòd generatus sit. tertij modi exemplũ, vt dominus ac seruus: dicitur etenim dominus propter facultatẽ agẽdi in seruũ, seruus verò quia pati potest à domino. Hęc prima est species seu modus eorũ, quæ sunt ad aliquid. secunda, vt diximus,

nititur vnitate multitudinéve: res enim multæ ac diuersæ, quæ vnitatem quandam inter se habeant, seu in substantia seu in quantitate seu in qualitate sit hæc vnitas, inter se habent habitudinem vnitatis. Huius generis sunt similia, æqualia, eadem siue genere siue specie seu ob materiam ac subiectũ eadem fuerint. Ecõtra quorumdam habitudo est secundum multitudinem ac diuisionem quandam, vt inæqualia, dissimilia, differentia seu diuersa. Tertius relatiuorum modus ille est atque inter ea, in quibus ex vna tantùm parte est habitudo secundum rem, ex altera verò parte habitudo non est, neque ordo vllus respondet nisi secundum rationem nostram nostrúmque intelligendi modum. huiusmodi verò relatiua dicuntur se habere vt mensura & mensuratum: nam mensuratum inquantum huiusmodi habitudinẽ ac ordinem habet ad mensuram sui: econtra verò mensuræ ad mensuratum re nulla est habitudo, sed si fuerit aliqua, est secũdum rationem nostram. huius rei exempla frequentia nobis occurrunt quotidie in hac ciuili vita, vt omittam interim rerum naturam. Si quis enim Regem comitatur, is equidem comes est Regis, atque habitudo ipsius ad Regem est secundum rem: econtra verò si dicamus Regem priuati comitem esse, qui officij gratia Regem domo deducit, hæc vtique habitudo seu relatio Regis ad priuatum comitem nõ est nisi secundum rationem. hoc pacto cæteræ res omnes se habent ad Deum optimum; quoniam relatio rerum ad primam causam est secundum rem: At relatio vicissim primæ causæ ad res alias non est nisi secundum rationem. nec tamen propterea concedendum est Deum esse causam rerum aut dominum nõ re sed ratione nostra. Nam re quidem est causa ac dominus; quia re terminus quidam est habitudinis ac relationis aliarum rerum ad ipsum: sicuti enim cætera re habent ad Deum habitudinem; ita etiam re non ratione Deus est illius habitudinis terminus, ac propterea re dominus est & causa omnium. Quòd si hisce nominibus velimus significare habitudinem Dei ad res alias, quam nos concipimus & quam more aliorũ relatiuorũ adaptamus primo principio; vtique hæc non erit secundũ rem, sed ratione nostra apposita. quomodo etiam dicere possemus Regem comitem esse cuiuspiã priuati. Ecce ergo quonam pacto in hoc tertio modo relatiuorum non est relatio secundum rem, præterquam ex vna tantùm parte, ex altera verò vicissim non respondet relatio nisi rationis. Eis verò, in quibus non est quispiam ordo neque aliqua habitudo secundum rem, si relationes affingantur, rationis opus erit. similiter si quis eandem rem conceperit duobus modis, ac eo pacto videatur eiusdem ad se relationem esse; certè non erit nisi secundum rationem nostram: quia habitudo, quæ re sit, requirit ea, inter quæ sit habitudo, esse etiam re distincta. Illam verò quæstionem, an scilicet relatio in re, quæ relatiuè dicitur, aliquid addat præter fundamentum relationis: & si non addat, quonã pacto relatio ab aliis prædicamentis distinguatur, nunc omittendum reor: infrà fortasse nonnulla.

LIBER

LIBER TERTIVS.

TRACTATVI de vno atque ente ea speculatio proxima esse iure videri potest, quæ fuerit de vero ac
B bono: nam omnes res, quæ quoquo pacto sunt, vtriusque eorum sunt etiã participes. etenim Aristoteles in secundo libro Primæ philosophiæ inquit, Vnumquodque ita se habere ad veritatem, sicuti se habet ad esse. & in primo Ethicorum itidem dicit, bonum dici æqualiter enti. idcirco nobis, quibus institutum est tractare de omnibus entibus, ac de eorum principiis, quatenus sunt entia, nequaquam sunt omittenda illa, quæ cuique enti conueniunt: præsertim quoniam, vt diximus superius, cùm nequeamus vnico conceptu attingere id, quod in primo ente est simplex atque vnicum, pluribus, quorum quisque
C deficiens est, id assequi conamur. Verum autem ac bonum primò videntur deducta ad entia ex facultatibus animæ, intellectu inquam & voluntate; quarum neutra est determinati cuiusdam generis, sed omnia entia pertingit. ac intellectus ea ratione videtur attingere respicereque ens, quà scilicet verum est. voluntas verò in omne ens fertur, quatenus boni rationem habet. hinc vtriusque conceptus atque appellatio emanauit ad entia omnia. inde postmodum euenit, vt propria etiam ratione vtrumque conspexerimus esse in entibus; longè priori illa, qua inesse entibus vtrumque eorum diximus ex facultatibus animę sumpta. Cęterùm, quoniam intellectus prior est voluntate, videtur etiam tractatio de vero eam præcedere debere, quæ est de bono. At econtra, quoniam res non intelliguntur nisi secũdum quòd
D sunt in intellectu; voluntas verò fertur in bonum secundum quòd est extra voluntatem & in rebus ipsis extat (quod ita esse asserit Aristoteles in sexto libro Primæ philosophiæ: inquit enim, verum & falsum sunt in intellectu, bonum & malum sunt in rebus) res verò omnes prius in se ipsis sunt, quam in intellectu: idcirco alicui videri posset, tractatus de bono ei præferri debere, qui est de vero. sed quoniam nos de vtroque eorum nobis agendum duximus, eo præcipuè modo quo conueniunt entibus, qui alius est ab eo quo è facultatibus animæ vtrumque eorum deductum est, ad entia: ac ratio veri hoc pacto sumpta, vt videbimus infrà, maximè coniuncta sit rationi vnius: idcirco putamus de vero prius agendum esse, postmodum accedemus ad tractationem de bono. Verum igitur primo apparuit in intellectu, nec ta-

men promiscuè in quauis eius operatione, sed in ea, quæ compositio ac diuisio dici consueuit, in qua etiã est affirmatio & negatio. nã vt Aristoteles in pluribus locis testatur, ac luculenter Plato in Cratylo, conceptu simplici neque dicitur verum neque falsum: vt puta si quis dicat hominem aut pecudem, siue marmor, acsi plurium rerum imagines depictas habeas, ac earum quamuis depromas, certè nec veritas nec falsitas ibi conspicitur in simplici ea prolatione imaginum. At si cœperis imagines adaptare rebus, atque cum exemplaribus componere, & bouis imaginem adaptaueris equo, alter verò boui, confestim prodit veritas ac falsitas; tuámque compositionem, seu adaptationem malueris, dicemus falsam: alterius verò qui bouis imaginem coniunxerit boui, vt exemplari, asseremus veram fuisse: non dissimili ratione si bouem aut equum hominémve conceperis mente, vtique in ea conceptione nec falsitas nec veritas vlla apparet. at si mente incipias alteram alteri componere, vel secundum affirmationem, aut secundum negationem, iam incipiet tibi elucere veritas falsitásque. Sed postmodum cùm primæ operationis intellectus simplex conceptus ab aliqua re sit deductus, & cuiusdam entis imago sit; dicimus quidem simplicium intellectum verum esse; quia eo attingimus rem illam, cuius conceptum habemus: non tamen propterea confitendum est in simplici conceptu veritatem vllam esse. Multum namque hæc differunt, quoniam simplici illa intelligentia non exprimimus, quòd attingamus rem cuius conceptum gerimus; seu quòd non attingamus. non est ergo in conceptu simplici veritas vlla, licet cõceptus simplex sit verus, quemadmodum in tertio libro de Anima Aristoteles dicit asseuerans intellectum ipsius quod quid est semper esse verum. Hîc tamẽ aduertendum, quòd veritati huiusmodi simplicis intelligentiæ non opponitur falsitas, sed ignorantia: quemadmodum item Aristoteles testatur in nono Primæ philosophiæ: nisi simplex is conceptus compositionem aliquam in se habeat; ratione cuius dici posset falsus: vt si quis existimaret difinitionem alicuius rei esse animal insensibile. huiusmodi ergo est veritas intellectus, quæ primùm nobis illuxit: inde deducta est veritas ad res ipsas; ex habitudine tamenq, uam habent ad intellectum prius, deinde postea diuersa etiam quadem ratione, quam exponemus paulò inferius. Ad intellectum verò res duobus modis referri possunt, aut sicuti effectus illius intellectus, ad quem referuntur; seu sicuti causæ intellectionis ac scientiæ. Res omnes, quæ natura constant intellectui nostro collatæ se habent vti causæ intellectionis ac scientiæ: nam cognitio nostra gignitur à rebus à quibus intellectionem haurimus. At res artificio confectæ intellectui artificis collatæ se habent vt effectus ad causam: nam secundum ideam seu formam domus mente artificis conceptam domus constituitur: simili ratione statua omniáque huiusmodi constant. Ab intellectu igitur ad res ipsas deducta est veritas, vt quædam veræ dicantur res, quædam falsæ. ad illas res, quæ natura cõstant, ac sunt causa intellectionis nostræ, veritas ac falsitas quodammodo per accidens ac remotè attribuuntur; quoniam res non per se habent habi-

tudinem

A tudinem ad intellectionem nostram, sed sicuti mensura ad mensuratum, de quo modo habitudinum suprà diximus. Veræ ergo res dicuntur, quæ aptæ natæ sunt gignere in nobis cognitionē veram. at falsæ, quæ in se aliquid habent, vnde facilè decipi possumus: sic dicimus verum hominem: pictum verò, dicimus falsum hominem. Eadem ratione verum aurum, & aurum pigmentum dicimus aurum falsum. falsum etiam hominem appellamus mēdacem & fictum ratione non dissimili. Hoc ergo pacto ab intellectu nostro ad res natura constantes deducta est veritas ac falsitas. At ea quæ arte confecta sunt, cùm sint effectus mentis artificis arte præditi, ac ab arte pendeant, magis propriè atque intimius vera falsáve dici queunt ex intellectio-
B ne nostra. dicimus namque veram domum, quæ respondet ideæ domus cōceptæ; falsam verò domum, quæ deficit ab idea illa. à quo modo paulatim latiùs serpit veritas ac falsitas. Nam cùm vnusquisque effectus similitudinem gerat sui principij, is effectus, qui principio suo accedit, verus appellari potest: at ille qui deficit, falsus; ac quanto magis effectus accesserit ad causam, tanto plus etiam veritatis obtinebit: quanto verò defecerit, tanto quoque magis obtinebit falsitatis. Cæterùm quoniam omnia entia dependent à primo ente, tāquam à causa efficiente (vt infrà lucidissimè efficacissimísque rationibus probabimus) ac quandam entis primi similitudinem adsequantur. idcirco veritas adæquata est entitati, vt vnumquodque ens etiam verum dicatur: atque ea ratione, qua ens vnumquodque deficit ab ente primo, tan-
C to etiam minus compos sit veritatis: atque ad falsitatem accedat, sicuti accedit ad non esse. Hinc apparet illud, quod paulo antè dicebamus, verum valde propinquum esse vni. Nanque quanto effectus magis est vnus cum causa, tanto etiam magis obtinebit veritatis. inde fit, vt quoniam primum principium est, maximè sibiipsi vnum, neque ad aliud, sed ad seipsum refertur; sicuti est maximè ens, ac maximè vnum, ita etiam sit maximè ac præcipuè verum; vtpote quòd sit omnibus aliis causa entitatis, vnitatis ac veritatis: ipsum verò sibiipsi, & à seipso sit ens, vnum ac verum. Quapropter Aristoteles in secūdo libro Primæ philosophiæ inquit eandem esse in vnoquoque dispositionem entitatis ac veritatis, quem locum suprà adduximus. Quamobrem prima quæque principia entium quia sunt maximè entia, ma-
D ximè quoque vera esse. Ergo ex hisce compertum cuilibet esse potest, verum dici æqualiter enti. de quo quoniam satis dictum videri potest, pro modo huiusce compendij, paucis à nobis agendum est de falso, quod opponitur vero. Falsum, sicuti etiam verum, primò deprehendimus in intellectu, ac in secunda operatione intellectus, quæ siue fiat compositione siue diuisione ac negatione; si non respondet rei, quam significat, falsa est & nuncupatur. prima verò & simplex mentis intelligentia licet dicatur vera, falsa tamen meritò dici non potest, nisi per accidens, ratione alicuius cōpositionis in ea existentis, vt suprà diximus. Quamobrem in nono Primæ philosophiæ libro Aristoteles dicit, huiusmodi veritati primorum intellectum non opponi falsitatem, sed ignorantiam. Ad res postmodum deducta

est falsitas. Ac primùm falsæ quædam dicuntur, eo quòd natæ sunt deceptionem párere ac falsitatem, vt falsum aurum auri pigmentum, & fel, falsum mel: inde falsitas etiam transferri potest ad effectus illos, qui deficiunt à causa sua, vt sicuti quatenus causam adsequuntur, dici possunt veri; ita etiam, quatenus à causa deficiunt, falsi nuncupantur ac veluti spurij. de huiusmodi falsitate tractare pertinet ad primum philosophum, quemadmodum etiam tractatio de vero, quod falso huic opponitur, est philosophiæ primæ. Hoc igitur falsum ad multitudinem pertinet, & ad non esse. nam sicuti verum dicit indiuisionem & vnitatem effectus cum causa; ita contrà falsum diuisionem significat, quæ multitudinis est & non entis: & quemadmodum ea ratione, qua vnumquodque assequitur aliquam similitudinem entis, dicitur ens, ac econtra, qua ratione deficit à perfecta ratione entis, dici potest non ens: ita etiam quatenus vnumquodque attingit ad ens, dicitur & concipitur vt verum: quia tamen quoduis à perfecta ratione entis deficit; idcirco in vnoquoque est falsitas, præterquam in primo principio omnium. & sicuti non ens non existit nisi in quopiam ente, & multitudo non constat nisi in quapiam vnitate; ita etiam falsum minimè constat præterquam in quopiam vero, vt exploratum cuilibet facilè esse potest. illud autem quod penitus falsum est, neque in vlla parte nititur vero, vtique neque dici neque intelligi potest; verùm pertinet ad abyssum illam multitudinis, à qua omnis vnitas sit remota, & ad densissimas tenebras non entis, nequaquam ab acie mentis penetrabiles. de vero & falso hactenus. postremo nunc loco de bono nobis agendum est. Boni conceptus, quẽadmodum suprà diximus, principiò deductus est ab appetitu, quod superius annotauimus; vt id scilicet diceretur bonum, in quod appetitus fertur. quamobrem Aristoteles in principio Ethicorum dixit, bonum esse quod omnia appetunt. Sed quoniam appetitus tendit in res prout in se sunt, non autem secundum quod sunt in appetitu; ideo bonum magis attinet ad res ipsas, quàm verum: quoniam intellectus rem quampiam non intellegit, nisi prout res est in intellectu intelligente. Bonum igitur significat id quod appetibile est. Verùm postmodum cùm ad vlteriora intellectus processit, inspexítque nihil esse appetibile præterquam perfectum, & inquantum perfectionem quandam habet, post primum illum conceptum boni & post rationem appetibilis, adinuenit atque applicuit conceptum boni perfecto, rei cuicunque, quæ perfectionis esset compos. Et cùm omne ens, quatenus est particeps entis, sit etiam perfectionis esse cuiuspiam particeps, omne ens concepit vt bonum quodpiam: sicque bonum enti æquum factum fuit; quamuis aliam rationem dicat ens, aliam verò bonum: id namque, quod suprà dictum est, pluries quoque est repetendum, eo quòd intellectus nostri conceptus deficiunt à simplici illo, cui hæc omnia primò conueniunt: idcirco ad id quod simplici intelligentia adsequi non potuimus, multis conceptibus peruenire conamur. Bonum ergo idem est cum ente & vno: sed ratio boni alia quædam est ab vtriusque eorum ratione. nam bonum perfe-

A perfectum quoddam dicit: hoc verò neque ens, neque vnum primò significat, licet, vt sæpe diximus, in vniuscuiusque eorum ratione appareat ratio aliorum. Cùm igitur ita se habeat ratio boni ad entis rationem: hinc est vt quamuis bonum æqualiter enti dicatur, nihilominus ens simpliciter, & bonum simpliciter differant: nam per eum actum, quo vnumquodque existit, id est, per actum & formam substantialem res est simpliciter: per actum secundum & vltimam perfectionem res est secundum quid, non simpliciter: is namque actus posterior accidens est. econtra verò per vltimam perfectionem & actum secundum res est bona simpliciter: per actum verò substantialem est secundum quid bona: quoniam ratio entis sumitur ab eo, idque primò significat, quo aliquid existit. at ratio boni sumitur ab eo, quo quodpiam perfectum sit & consummatum. idcirco cùm actu substantiali res existant; actu verò secundo, qui accidens est, minimè; sunt quoque entia simpliciter & absolutè ab actu substantiali, non ab actu secundo. At quoniam vnaquæque res consummata & perfecta est sua operatione actúque secundo, non autem forma substantiali & actu primo; ideo vnumquodque est simpliciter bonum per actum secundum, qui posterior est, non autem per priorem substantialem scilicet. Quoniam ergo ratio boni in perfectione consistit, perfectum verò quatenus est perfectum, & est appetibile, & perfectionem suam communicat eis quæ capacia illius sunt: ita namque Aristoteles dicit in secũdo ac tertio libro de Anima, quòd animatum cùm ad perfectionem peruenerit, gignitiuum est sui similis: idcirco bonũ meo iudicio præter rationem finis, quam dicit, est enim appetibile, significat præterea rationem causæ efficientis: quoniam, vt diximus, perfecti est suam perfectionem capacibus eius impartiri. atque ex hac boni ratione deductum est vt dicatur bonum esse communicabile, boni non esse inuidere, boni esse amare. Huiusmodi omnia, vt ego censeo, non ita videntur cõuenire bono, prout est appetibile, & prout dicit rationem finis; quemadmodum conueniunt bono, quatenus perfectum est: perfecti namque est perficere, ac suam perfectionem aliis impertiri. Omnia verò hæc præcipuè inueniuntur in primo & summo bono, in cæteris verò bonis, prout sunt bona, pro cuiusque captu. Hisce hactenus demonstratis compertum iam cuicũque esse potest, quamuis vnumquodque quod est, quatenus particeps est entitatis, esse etiam particeps bonitatis: non tamen propterea verè & propriè posse dici bonum nisi perfectionem eam adeptum fuerit, quæ ipsi natura debeatur. ea verò, quæ deficiunt à perfectione natura sibi conueniente, nequaquam posse dici propriè bona: ideo ex huiusmodi priuatione malum originem habet, vt inferius ostendemus. Bonum igitur, quoniam appetibile est, & quia ex perfectionis redundantia impertiri his, quæ capacia sunt, bonitatem suam quærit; ideo ex bono originem trahit amor, quem iuxta duplicem eam boni rationem duplicem quoque non iniuria ponemus: nam quoniam bonum appetibile est, idcirco vnumquodque appetit amátque bonum suum. hic autem amor non omnino plenus est, sed natus, vt inquit Plato in Conui-

uio,ex abundantia & penuria. Etenim quoniam amans perfectionis & bonitatis capax eſt, ideo hac in parte videtur abundans eſſe: (nam quoddam bonum eſt quædámque perfectio eſſe boni capax) quatenus verò eo caret quod aſſequi cupit,videtur eſſe indigens. quando verò bonu m quod apperebat,fuerit quodpiam conſecutum, atque in eo quieſcat, ceſſat prior ille amor, qui deſiderium quoddam eſt illius potiundi, & voluptas conſequitur, quæ eſt quædam quies in bono concupito prius, cuius compos ſit factum. Alter verò amor radicem habet in bono, non quatenus appetibile eſt,ſed ratione qua perfectum eſt. Huic amori in amante nulla eſt cognatio cum indigentia, immo totus eſt in perfectione & redundantia perfectionis conſtitutus: ſed ſi locus fuerit indigentiæ, erit in re amata, modo prorſus priori amoris ſpeciei oppoſito. nam in amante indigentia erat, in amato abundantia. Hic econtra eſt,ac quidem longè perfectior eſt poſterior hic amoris modus.ille namque qui amat priori eo amoris genere, bonum quod appetit,ſibi,non amato cupit.At illud,quod perfectum in ſe eſt amátque vt impertiatur bonum quod poſſidet, verè ac propriè non ſe amat, neque ſibi bonum cupit, ſed alteri. huiuſmodi verò amor naturam boni conſequitur, ſicuti riſibilitas naturam hominis. Qua in re mihi videtur Auicenna valde laborare,neque ſatis attigiſſe huius amoris naturam.ac propterea neque ſatis perſpexiſſe quænam ſit boni,ac perfectione redundantis natura.In eo nāque loco vbi tractat quomodo res à primo principio productæ fuerint, videtur non poſſe ſatis intelligere,quonam pacto agens quodpiam ex propoſito in agendo ſibiipſi bonum non quærat: multúmque in hoc nodo vertitur,tanquam amor omnis ſignificet in amante indigentiam quandam,cuius perficiendæ gratia amet. At nos dicimus perfectū ac redundans bonum amare, atque ex amore agere, non vt ſibi bonum cupiat aut quærat,verùm vt his impertiat, quæ capacia ſunt. Quinimmo hic amor in bono exiſtens excitat ſecundum amorem in indigente; facítque vt indigens ac perfectibile perfectionem ac bonum ſuum cupiat,quærat,ac tandem adipiſcatur. Lōgè melius Plato in Timæo, Cauſam etenim productionis rerum cùm adferret,inquit,conditor optimus erat: ac optimi non eſt inuidere: nam inuidia procul abeſt à natura perfecti & à natura potioris illius amoris,quo bonum aliis quæritur: ſed cum eo amore, qui indigentis eſt, ſatis conuenire inuidia poteſt: qui ſi expellere voluerit inuidentiæ virus, neceſſe eſt vt pro viribus priorem illum amorem æmuletur; vt ſcilicet qui amat bonum cupiat capacibus boni, ſiue id iam adepta ſint, ſiue deſiderio in id ferantur, quod ab ipſo tribui illis queat,vel ab alio quopiam.Cæterùm de modo productionis rerum à prima cauſa, ac de amore plura proceſſu operis à nobis dicentur. Negotio de quo in præſentia agimus,hæc ſint ſatis;ſi illud tantùm adiunxerimus vtrumque amorem extaſim amantis facere. Nam in poſteriore amoris genere, quo aliquid cupitur vt bonum & appetibile, amatum ſit forma amantis,qua ratione neſcio quonam pacto amans in amatū tranſformatur,ac extra ſe fit.Nō diſſimili modo in priori quoque amoris genere,

quo

A quo bonum amat ea quæ ſunt perfectionis capacia ſuámque eis bonitatem impertit,extra ſe fit bonum : ac neſcio quonam modo incipit eſſe in altero, eo ſcilicet cui ſe impertiit. Conſequens tractatui de bono eſt, vt nonnulla de malo diſſeramus, quod bono opponitur, ceu falſum vero, & vni multum. Nonnulli exiſtimauêre,in quibus Pythagorici fuiſſe videntur,malum eſſe naturam quandam bono oppoſitam. At cùm ea,quæ ſunt effectus, ad primas cauſas, primáque principia quædam reducantur, inuenêre principia prima malorum diuerſa, quin potius oppoſita principiis bonorum. At quoniam Pythagorici magni faciebant numeros, atque inter cæteros denarium; ideo conſtituêre decem malorum principia; de quibus Ariſtoteles B meminit in primo libro Metaphyſices: ſed Themiſtius latiùs in tertio Phyſicorum. Ab hiſce nonnulli diſſenſêre. Ac quoniam multitudo omnis ad vnitatem reduci, ad eámque tendere videbatur, vnum quoque dixerunt principium malorum oppoſitum primo bonorum principio. Hanc poſitionem longius refellere ſi vellem,acta,vt dici ſolet,agerem: cùm à ſummis viris,magnis pulcherrimíſque operibus ſint huiuſmodi poſitiones confutatæ.Nobis tantùm id ſufficiat dixiſſe,Omnem naturam,quatenus eſſe habet, bonam eſſe; neque omnino ab appetitu boni recedere poſſe: quamuis fortaſſe à potiori bonò ad inferius retrocedat; fieri tamen nequit, vt omnino ab appetitu bono deſtituatur, néue ipſa quodpiam bonum non ſit. Sed dicet quiſpiam, Si malum natura nulla eſt, quo modo ergo erit malum in re-C bus, quæ tamen plurima eſſe quilibet exploratum habet? huic reſpondemus, malum non eſſe in rebus veluti naturam, ſed tanquam priuationem quandam,ratione cuius ſubiectum,in quo eſt, atque natura cui adiuncta eſt huiuſmodi carentia, mala dici conſueuêre. ſicuti ergo non ens non exiſtit, niſi coniunctum alicui enti; quomodo namque non ens per ſe exiſtat? ita malum eſſe nequit præterquam bonum coniunctum. Nam cùm ab ipſo bono recedimus, iam in particularibus bonis incipit apparere perfecti boni defectus ac priuatio; quoddam videlicet veſtigium mali. quòd ſi adhuc infrà tetenderimus,inueniemus in bonis contractioribus non tantùm defectũ ſummi abſolutíque boni,verumetiam defectum boni; quod alioqui naturę illi deberetur. ac tunc primum tum videri, tum eſſe malum incipit. Pro-D priè namque id malum dicere ſolemus, cui deeſt quodpiam bonum, quod illi natura debetur: vt id ſcilicet ſit malum, quod à natura ſua degenerat. Præterea bona hæc contracta ob imperfectionem & contractionem ſui,ſimul eſſe non poſſunt;ſed vnius adeptionem cõſequutionémque ſequitur abolitio corruptióq; alterius: immo inuicẽ incipiunt eſſe inimica,aduerſantia atq; cõtraria: inde fit vt alterum alteri corruptionẽ atque interitũ moliatur. Hinc turba illa malorũ prodit: quæ tamen omnia licet viciſſim ſibi ſint mala ac pernicioſa, attamen abſolutè mala non ſunt, ſed contracta bona. Ex defectu ergo & priuatione malum, neque habet per ſe cauſam efficientem, ſed,vt probè inquit Auguſtinus, malum cauſam habet deficientem,niſi fortaſſe per accidens: quoniam cauſa generationis cuiuſpiam rei, item cauſa eſt

corruptionis alterius rei per accidens: idcirco etiam mali & priuationis per accidens causa est. Malum igitur non opponitur bono, vt natura quædam, sed vt priuatio; quæ tamē non existeret nisi in bono: esset & bono cuipiam adiuncta. Verùm cùm in operatione cuiuspiam defectus, & priuatio huiusmodi fuerit, id propriè peccatum dici solet. Vnde etiam natura peccare dicitur, cùm monstrum generatur. sin verò ea actio agentis rationalis fuerit, iam non tantùm peccatum, sed etiam culpa est. inde habitus ac dispositiones ad huiusmodi operationes vel rectas vel prauas, dicuntur virtutes ac vitia: Ac iam inter bona maláque huiusce ordinis incipit apparere contrarietas, vt malum non tantùm boni priuatio sit, sed etiam bono cōtrarium. Cæterùm quoniā de bono & malo generi morum proprio non est primæ philosophiæ speculari, sed illius doctrinæ, quæ moralis seu ciuilis dici solet: idcirco hæc in præsentia missa faciamus, dicamúsque quamuis malum propriè sumptum nō sit quicumque defectus boni, sed priuatio, id est, defectus boni, quod alioqui naturæ illi deberetur: tamen latius si rationem mali extendamus; quicunque boni defectus poterit dici malum. atque hoc pacto nullum ens præter primum erit immune à malo; sicuti etiam nullum ens à primo immune est multitudinis non entis, & falsi, vt suprà ostendimus. Ac sicuti non ens purum immixtum enti, id est, in quo nihil omnino sit entis, & ea multitudo, quæ omnino sit expers cuiuscunque vnitatis, & falsum, in quo nihil vlla in parte sit veri, non tantùm existere non possunt, sed neque etiam intelligi: ita malum illud, quod omni ex parte sit boni expers, non tantùm existere suapte vi poterit, sed neque percipi mente poterit. Hæc ferè prodita sunt ab antiquioribus philosophis tanquam enti æqualia. Auicēna post priscos excellens autor, quatuor hisce addit, rem & aliquid. Sed quoniam res dicitur tanquam quæ esse ratum habeat; & aliquid veluti non aliud quid à seipso, sed sibi indiuisum; ideo res attinens quoddam, agnatúmque enti videtur: aliquid verò vni, nam non esse aliud quid à seipso si quis dixerit, dicet vtique illud esse à se ipso indiuisum, quod est vnum esse. Quamobrem cùm satis supetius tractatum à nobis sit tum de ente tum de vno, non est quod præterea vel de re vel de aliquo quidpiam sit addendum. Verùm quoniam præcipua entis diuisio deductióque est per actum & potentiam, operæpretium erit, maximéque ad primam philosophiam accommodatum, vt pauca quædam perstringamus de vtroque horum. Nam si plurimum vellem in ea re immorari, de qua Aristoteles summus philosophus accuratè luculentérque disseruit in nono libro Primæ philosophiæ; ineptus meritò haberi possem. Potentia propriè sumpta duplex est, actiua inquam & passiua. actiua potentia est principium agendi in alterum, inquantum alterum. potentia verò passiua est principium, quo quodpiam potest ab altero pati, inquantum alterum. Non dicimus transmutandi, vt Aristoteles, ne pressius accipere potentiam videamur: eam scilicet, quæ est in rebus mobilibus. hîc etenim etiam actionem & passionem latissimè capimus, non eam pressam quæ non est absque alteratione. Potentia verò actiua, quæ est agendi principium,

A cipium, primò quidem duplex est, rationalis scilicet & irrationalis: irrationalis potentia est tantùm ad vnum, vt puta potentia calefaciendi in igne & frigefaciendi in aqua. Rationalis verò potentia eadem est contrariorum, quoniam eadem etiam est ratio contrariorum, eadémque scientia. idcirco huiusmodi rationalis potentia cùm simul agere contraria nequeant, ex se verò sit indeterminata ad contraria, in actum non prodit, nisi per electionem definiatur ad alterutrum. Passiua verò potentia, quæ est principium patiendi, quædam quæ magis propriè etiam potentia esse & dici consueuit, ea est quæ actum excludit. Alia verò potentia est, quæ actum non excludit; id est, quæ esse nequit absque actu suo, cui subiicitur: & ideo poten-
B tia & sit & dicatur. Prioris ordinis potentia passiua eadem est contrariorum: non enim carere actu vnius contrarij potest, nisi perficiatur ab altero compariquе contrario: & idcirco eadem est quæ ab vtroque contrariorum, quamuis non simul potest perfici. Contraria namque, vt suprà diximus, conueniunt in eodem genere atque in eodem subiecto. non tamen inficias iuerim, hanc potentiam, quæ contrariorum est, magis propensam natura esse, potiúsque habere id contrarium ex duobus quòd se habet vt habitus, & perfectius est, quàm alterum quòd vel imperfectius est, vel vt priuatio se habeat. At illa potentia quæ actum non excludit, sed subiicitur actui proprio, ab eóque perficitur; eadem non est contrariorum; quia eorum alterum tantum sibi adsciuit vt proprium: ac huiusmodi potentia in-
C uenitur in corporibus cœlestibus; necnon etiam in substantiis illis, quas proprietatibus quibusdam natura insigniuit, vt puta ignem caliditate & aquam humiditate. quocirca Aristoteles in Prædicamentis cùm dixisset illorum esse aliquid medium, quorum non est necessarium alterum inesse susceptibili, subdit, nisi si qua eorum alterum natura sibi præscribat. In hisce tamen vbi vera est contrarietas, quamuis eadem substantia completa, vt puta ignis vel aqua, non sit susceptiua contrariorum; materia tamen ex qua constant huiusmodi substantiæ, eadem susceptiua est contrariorum. Tot igitur sunt potentiæ species, quibus illud commune est vt sint quædam inchoationes actus ac perfectionis: quamobrem inchoatio & potentia ad imperfectionem, seu ad priuationem & corruptionem à nobis potẽtia non
D dicetur, sed impotentia. Nam quemadmodum illud, quod non potest quapiam perfectione perfici, impotens & est & dicitur; ita etiam illud, quod potest imperfici, seu perfectione quapiam priuari, impotens est, ac per impotentiam imbecillitatémque, non autem per potentiam, dicitur posse incommodum illud pati. econtra resistere ac repugnare corrumpenti imperficientíue est ex potentia. Vt ergo diximus, vera potentia est quædam actus inchoatio, diuersa tamen ratione inchoatio actus intelligitur in potentia passiua & in actiua. Nam passiua potentia inchoatio quædam est actus, qui pertinet ad id in quo est potentia, immo qui perfectio est illius potentiæ. At is actus, cuius inchoatio est potentia actiua, non est perfectio agentis aut potentiæ actiuæ, sed patientis ac passiuæ potentiæ. &

ideo potentia passiua imperfectionẽ quandam significat in eo in quo est, cuius actus proprius perfectio est. At potẽtia actiua nullã dicit imperfectionẽ in agente, immo ex perfectione est. Non enim est inchoatio actus seu perfectionis agentis in agentéque, sed est inchoatio effectus agẽtis. Nam effectus omnis antequam fiat, sicuti est in potentia patiẽtis, ita quoque est in virtute agentis. & idcirco in vtroque inchoationẽ quandam habet. Sed diuersa est hæc inchoatio, quia in patiente est imperfectio capax perfectionis; in agente verò est perfectio & virtus agentis. Verũtamen potentia hæc agẽtis, quã diximus inchoationẽ effectus, tanquam quæ effectum cõtineat, triplici modo se habere potest ad effectum. Nam vel continet effectum secundũ eam rationem, secundum quã effectus producitur ac existit; vt ignis qui ignem generat. vel effectus continetur in potentia agentis, non eadẽ ratione qua in se est. hoc verò adhuc duplici ratione accidere potest; nam vel imperfectiori modo cõtinetur effectus in agente quàm ipse in se est, vel modo & ratione perfectiori. Exemplũ prioris, sicuti semẽ in quo est vis productiua animalis vel plãtæ, seu serra in qua est vis factiua scãni. Posterioris modi exemplũ, vt in sole est vis plãtæ productrix, & in corporibus cœlestibus vis est horũ inferiorũ generabilium effectiua: non quòd in eorũ potentia sit forma plãtę aut cuiuspiã generabilis secundũ eandem rationẽ, qua est in plãta aut in quopiã alio generato, nec secundum rationẽ inferiorẽ, vt in instrumẽto, sed quoniã insit secundum eminentiã & excellentiam quandã. Quo in loco illud nõ est prætereundũ, agentia illa, in quibus est effectus forma, seu secundnm eandẽ rationẽ, seu secundum inferiorẽ rationẽ, esse veluti instrumenta quædam, & indigere ad actionẽ quæque suã, superioris agentis fomento, cuius ratio est, primò quãtum ad illa agentia, in quibus effectus est secundũ inferiorẽ modum; quia ex nihilo nihil fit: idcirco nihil potest actione sua pertingere ad id quod est perfectius se. Quamobrem si effectus in quopiã fuerit secundum rationem inferiorẽ, impossibile est id agens virtute propria pertingere ad eũ effectum producendum; sed indiget superiori agente, in quo effectus perfectiori modo sit, cuius posterius hoc agens veluti instrumentum sit. At agẽtis, in quo effectus sit secundũ eandem rationem, illa est conditio, vt esse nõ queat effectus causa, præterquam dum sit, seu in fieri, non autem in esse; eò quòd non est causa formæ illius per se, id est inquantum talis forma est: sic enim sui ipsius esset causa. indiget ergo superiori agẽte, quod sit causa per se illius formæ. Etenim cũ effici queat, causam habeat necesse est. Aliter etiam eandem rationẽ formemus, Omne in quo aliqua perfectio existit secũdum participationẽ, indiget vt foueatur ab aliquo, in quo forma illa perfectè secundum se totam existat; id est cõpletè & non participatione quadam. Tale autem agens opus est, vt contineat formam illam eminentiori modo & ratione potiori; iam enim ideæ repudiatæ sunt. Ecce quonam pacto colligitur illud agens, in quo est forma effectus secundum eandem rationem, indigere superiori quodam agente à quo foueatur; eo inquam in quo forma effectus non sit secundum participationem, sed secundum eminẽtiam. Satis iam arbitror

A bitror expositum esse quonam pacto diuersa ratione inchoatio actus sit in potentia passiua & in potentia actiua. sed quoniã ratio & deffinitio potẽtiæ sumitur ab actu, vt perfectius intelligãtur ea, quæ dicta sunt de potẽtia; pauca quædã de actu subiicienda sunt his, quæ de potentia tractata sunt. Actus omnis perfectionẽ dicit. perfectio verò multiplex est: nam quędã sunt perfectiones, quæ cõplent substantiam per se existentem. ac eiusmodi perfectiones dicuntur formæ seu actus substantiales, à quibus substantia esse habet. quædã verò perfectiones adueniũt substantiæ iam existenti: & hæ, actus accidentales nuncupantur: hi verò quidã perfecti sunt, quidã imperfecti, id est, semper admixti potentiæ. perfecti, vt albedo, nigredo, figura, ac huiusmodi.
B imperfecti, vt motus & tempus: nunquã enim horũ actus perfectus est, sed semper potentiæ admixtus. quare si quis omnẽ ab eis potentiam auferat, auferet etiam proculdubio quẽuis actum vt omnibus constat. Ex actibus illis qui perfecti sunt, quidam secundum esse & secundum speciẽ sunt imperfectiores substantia, sicuti accidentia per accidens & proprietates quæ substãtiam quampiam consequuntur: Nonnulli verò actus qui itidem accidentia sunt, quamuis secundum esse imperfectiores existant substantia, cuius sunt actus; tamẽ ratione propriæ speciei perfectiores sunt substãtia illa cuius sunt actus. huiusmodi sunt operationes & habitus perfectiui substantiarum, vt scientia & intelligere intellectui cõparata: quæ quoniam accidẽtia sunt, vtique imperfectius etiã esse habebunt quàm substantia, vtpote quæ per se exi-
C stit. Attamen secundũ rationem propriæ speciei sunt substantia perfectiora; quia sunt quædam participationes naturę substantiæque longè superioris ac potioris intellectu; in qua natura vtique substantiæ sunt. at in natura inferiori, à modo propriæ speciei degenerãt, atque accidentia fiũt, participationésque sunt naturæ longè præstantioris, per quæ intellectus quodam modo attingit ea, quæ ipso præstantiora eminentioráque existunt. Actus verò si cõparetur ad potentiam, prior est & diffinitione & natura & perfectione, necnon etiã tempore, si potentia tẽporaria fuerit, non æterna. Quòd actus perfectior sit potentia, perspicuũ est: nam potentia est inchoatio actus, actus verò perfectio potentiæ. Quòd etiã natura prior sit actus, manifestũ est; nam perfectũ natura prius est imperfecto; imperfectũ etenim tum dicitur, cùm exi-
D stit per deficientiam à perfecto. Quòd etiam deffinitione prior sit actus, nulli ambiguum esse potest: nam potentia neque definiri potest neque intelligi nisi per actum: actus verò non eget in sui deffinitione potentia. At quòd tẽpore prior sit actus potentia temporaria, neminem latet: nam potentia illa non potuit deduci de non esse ad esse, nisi à quopiam quod actu esset. Cæterùm in his, quæ de potentia ad actum deducuntur, potentia tẽpore est prior actu illo, non autem actu absolutè, quoniam effectus nullus de potentia ad actum deducitur, nisi ab aliquo existente in actu. Quamquam longè plura dici possent de potentia & actu, nihilominus cõpẽdio huic nostro ea, quæ hactenus diximus, satis videri debent.

LIBER QVARTVS.

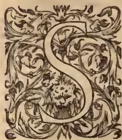

SAPIENTIAM non circa partem quampiam entis, vt cæteras ſcientias, ſed circa ens ipſum verſari, atque agere de primis principiis entium, quatenus entia ſunt, iam ſtatim in exordio huius opuſculi expoſuimus. necnon etiam oſtendimus ens de entibus dici, non eadem ratione, neque penitus diuerſa, ſed ad eandem, quæ primis entium conueniat. ob vtramque igitur cauſam aggrediēda à nobis tractatio eſt de primis principiis entiū; ex quibus deductum deriuatúmque eſt ipſum eſſe, in cætera omnia quæ ſunt. Primùm verò omnium id breui ratione probandum eſt in principiis entium, cuiuſcunque illa fuerint ordinis, non poſſe in infinitum procedi, ſed ad quædam principia deueniri, quæ ſint prima, & in quibus ſiſti oporteat: quod certiſſimo argumento ita ſe habere conuincitur. Nam in vnoquoque genere principiorum, in quo principia quæpiam fuerint priora; quædam verò poſteriora & veluti ſecunda principia, ſemper omnis vis poſterioris dependet à priori cauſa in eo genere, illíque innititur. exempli cauſa, in genere principij efficientis, ſi duo agentia fuerint, alterum poſterius, alterum prius; poſterius agens ſemper innititur vi prioris: quæ ſi ceſſaret, poſterius vtique agens nihil poſſet agere. ſic ſerra nihil agit niſi adſit faber lignarius; neque plantæ ſemen aut animalis abſque vi cœleſtiū corporum. Eadem propemodum ratio eſt in genere cauſæ materialis: materia namque ſecunda opus eſt vt primæ inhæreſcat; ex qua vim habeat, vt materia & eſſe, & dici queat. ſic in finibus, medij etenim propter vltimū finem expetuntur. Non diſſimilis modus eſt formæ; omnes namque differētiæ ſuperiores continentur in vltima differentia; atque ab ea complentur. quamobrē vniuerſali quadam ratione probatum ſatis videri poteſt, medias quaſque cauſas veluti inſtrumenta quædam eſſe priorum ſui generis: inſtrumēta verò non agunt, neque vim vllam habent, ſi virtus primi agentis ceſſauerit. Ex his liquidò, & luce clarius colligitur, infinita principia eſſe non poſſe; ſed ad prima deueniri. nam in infinitis principiis nullum conſtitui primum poteſt, ſed omnia media ſunt, ac veluti inſtrumenta: inſtrumentum verò agere quodpiam nequit virtute primi principij ceſſante. igitur ad prima deueniendum eſt, à quibus vis in poſteriora defluat. Ariſtoteles in ſecundo libro Metaphyſices rationes adducit, quibus ſigillatim in vnoquoque genere cau-

A te causę id probet, quas in eo loco facilè quilibet poterit intueri, vt omittam ea, quæ dicit in octauo Physicorum de causa mouente, & in primo Posteriorum de causa formali, quam explicat definitio. Cùm ergo omnino repudiandus sit processus ad infinita, & ad prima principia deueniendum; vtique etiam entium, quatenus entia sunt, prima aliqua principia cōstituenda sunt. Verùm quoniam tum intrinsecæ causæ principia appellantur, tum extrinsecæ vt efficientes & fines: si qua fuerint principia, causæue seu intrinsecæ seu extrinsecæ, quæ pēdeant ab aliis causis: ea nimirum principia prima entium neque esse neque dici iure poterunt. De primis ergo principiis entiū (omisso interim an vnū sint, an plura) primùm scrutari conemur, quid non sint: B deinde verò pro tenuitate ingenij nostri eo quo poterimus pacto tentabimus leui significatione innuere quid sint. Principium primum entium corpus esse non potest, multis de causis: nam corpus omne mobile est, motus verò generatio quædam, qua de quodam nō esse tenditur ad quoddam esse: à primo verò principio totius esse, maximè alienum est non esse. Amplius motus omnis actus est entis in potētia. Cùm autem actus prior sit potentia qualibet, vt superius comprobatum est, primo enti potentia conuenire non potest, quamobrem neque corpus esse. Præterea omne mobile à motore quodam mouetur, qui est prior & perfectior mobili: primum verò à nullo mouetur, neque ab vllo pendet: ergo primum principium non potest esse mobile, quare neque corpus. Amplius, omne corpus cōstat ex partibus, C quarum quæuis saltem per se sumpta secundum rem à toto distinguitur: dependet igitur quodlibet corpus ab aliis à se: primum verò principium non potest pendêre ab alio à se: nam si dependeret ab alio, nō esset primum: non ergo primum principium corpus esse poterit. Idem quoque probari potest rationibus sumptis ab vno: nā quauis multitudine prius est vnū, corpus autem omne maximè addictū est multitudini, multitudinémque præcipuè præ se fert: igitur corpus primum locum in entibus nequaquam tenere potest. Minor propositio huius rationis adstruitur, ne quis dubitet; tum quia corpus omne multitudinem, immo infinitatem quandam partium habet: tum quia cùm mobile sit, de esse quopiam ad aliud tendit, eóque pacto quandam, vt ita dixerim, essendi multitudinem secum defert. Quòd si ex D ratione boni rem hanc scrutatus fueris, idem proculdubio tibi liquebit. illud etenim quod continuo quodam tenore semper generatur, & nunquam est, vt inquit Plato in Timæo, certè ex omni parte perfectum atque absolutum esse nequit: mobile autem omne, cuius ordinis est corpus, semper generatur; quoniam ex vna essendi dispositione ad aliam tendit, simul eas omnes minimè possidere potest: ergo mobile nullum perfectè atque absolutè bonum potest esse. Item cùm actus sit perfectio potētiæ, id quod aliquo pacto est in potentia, non potest esse omnino perfectum: sed omne corpus quia mobile est, est in potentia: motus nanque est actus entis in potentia; igitur nullum corpus est absolutè perfectum. Amplius corpus omne constat ex partibus: partes autem habent esse deficiens, & esse in potentia:

ergo ratione partium quamuis alia deessent, in quolibet corpore est potentia: quare nullum corpus est absolutè bonum. Ex veri etiam natura idem colligitur. nam verum id est, quod est conforme suo principio. Primum ergo verum est id quod sibi ipsi tantùm conforme est, & à nullo pendet: hoc enim modo erit prima radix & prima origo veritatis. Corpus autem nullũ rationibus iam expositis apparet tale esse posse, vt sit omnino independens. neque igitur prima veritatis origo seu fons esse poterit. Ecce ergo quàm luculenter probatum est primum entium principium corpus esse non posse. Nequit etiam fieri, vt primum principium entium sit forma aliqua corporea, seu materialis. nam huiusmodi forma duplex est, accidentalis inquam, & quæ substantiam constituit. Exploratum cuicunque est primum entium principium nulla ratione fieri posse, vt sit accidentalis forma; quoniam accidens omne posterius est substantia; primum verò principium est omnium primum. Amplius, accidens propriè non est, quia ipsum sit, sed quoniam eo aliquod est affectum. Primum verò principium entium maximè propriè est. Item, ens posterius dicitur de accidente quàm de substantia: at de primo principio, sicuti maximè, ita primò etiam dicitur; de aliis verò entibus per habitudinem ad primum. Certissimis ergo rationibus constat, euidentissimísque argumentis, primum principium non esse formam accidentalem. Sed neque natura formæ materialis, quæ substantiam constituit, ac propterea substantialis forma dici consueuit, primo principio cõuenire potest: forma namque materialis à materia dependet, tanquam à causa in suo esse: sed primum principium à nullo dependet: quî namque fieri posset vt esset primum? igitur forma materialis minimè omnium erit. Præterea omnis forma materialis habet esse incompletum, ac propterea non est per se, neque etiam definiri intelligíve perfectè potest, nisi cũ materia. At primo principio conuenit esse maximè omniũ perfectissimum. igitur primum principium forma materialis esse non poterit. Amplius omnis forma materialis diuiditur, prout diuiditur etiam materia, in qua est; & à qua in esse dependet. at diuisibilitas repugnat primo, sicuti etiam multitudo, quoniam est maximè vnũ; de cuius ratione est indiuisio. Amplius, quæcunque forma materialis est definitiua per materiam ad certum locum, certũmque tẽpus: quamobrem actionem quoque definitam habet certóque loco, temporíve accommodatam: sed primi principij actio minimè definita est, atque ad omnia pertinet. Ad hæc, omnis forma materialis est mobilis, atque ad subiecti mutationem immutatur: Sed primum principium est omnino expers mutationis, vt superius demonstratum est. fieri ergo nullo modo potest, vt primum principium sit forma materialis. Est præter istas ratio Aristotelis in octauo Physicorum: nam rationibus physicis satis ei philosopho probatum esse videbatur, motum æternum esse, atque continuum: ex quo colligi putabat virtutem mouentem nõ esse virtutem in corpore, sed indiuisibilem. virtus namque omnis diuisibilis tẽpore finito mouet, infinito autem minimè. est enim virtus quæcunque diuisibilis, quæ item corporea est, in corpore finito: nequit

A quit enim corpus aliquod infinitum esse. virtus verò corporea finiti corporis est finitæ actionis. nam eius pars, quia esse deficiens habet in minori tempore mouebit, quàm tota virtus: eo namque modo res quæuis agit quo est. ergo pars tempore finito mouebit. At tota virtus ea proportione, qua partē excedit, maiori quoque tempore mouebit. quamobrem colligitur eam etiā finito tempore moturam esse, non autem infinito: nam infiniti ad finitum tempus quo pars mouet, nulla est proportio, nulláque comparatio; quam tamen esse opus est inter totum & partem. Sic ergo omnibus exploratum esse potest primum principium entium, quod etiam cuiusque motus prima causa, primúmque principium existit, virtutem corpoream seu diuisibilem B esse non posse: in qua, vt superius tetigimus, totum est post partes ac à partibus pendet, à quibus etiam conflatum est, ac ad infinitatem materiæ nō entísque tendit. Sed ratione quoque satis efficaci conuincitur primam hanc entium causam neque etiam esse posse formam corporis abstractam à materia incorpoream, atque indiuisibilem: quales sunt animæ corporum cælestium. Anima nanque omnis quoniam forma est corporis, proportionem habet ad corpus illud, cuius est forma: corpus autem omne diuisibile est. idcirco omnis anima vel est diuisibilis, vt eæ quæ materiales sunt: vel quandam sapiunt præ se ferúntque diuisibilitatis naturam, vt eæ quæ sunt immateriales & abstractæ. qua de re Plato in Thimeo dicit animam constitutam esse ex indiuisibili & diuisibili, substantiáque, siue essentiam dicere malueris: ac si diceret essentiam animæ consistere inter ea quæ penitus indiuisibilia sunt, & ea, quæ penitus sunt diuisibilia, corporea inquam: ac propterea C vtrorumque naturam referre, vt indiuisibili suo attingat ea quæ indiuisibilia sunt animęque natura præstantiora: diuisibili verò item suo attingat corporea diuisibilia, quibus conuenire eam oportet, vt pote quæ eorum sit forma. Præterea omnis anima, quia est actus corporis, non agit in exteriora, præterquam vtens corpore cuius est forma, tanquam instrumento actionis: & idcirco nō agit nisi per motum. Omnis verò huiusmodi actio definita ac terminata est, neque se extendere potest ad omnia entia: ideo primū entium principium anima esse nō potest. Verùm neque etiam est intellectus purus superior anima, is scilicet, qui secundum proprietatem, & non eminentia D quadam dici debeat intellectus seu intelligentia (nam secundum quandam eminentiam principium entium esse & dici intellectum infrà ostendemus) in eo etenim, qui propriè intellectus est, quamuis omnia sint, attamen definito determinatóque modo sunt; ratione scilicet intelligibili, eius quoque intellectus esse ad certam quandam naturam determinatum est, intelligētiæ inquam seu intelligibilitatis, vt ita dicam. quamobrem in eo ipsum esse est secundum quandam essendi participationem. At id, quod est quadam essendi participatione, primum entium esse non potest: sed necesse est vt ab eo pendeat, in quo sit esse perfectum; quinimo quod sit ipsum esse per se existens, non contractum ad quampiam naturam essentiámve. Præterea omne agens, in quo natura aliqua existit secundum participationem, non potest

eandem naturam alteri impertiri, nisi foueatur à superiori agente, in quo eadem natura eminentiori modo fuerit. nam cùm in ipso natura ea sit participatione quadam, ipsum nequit esse causa per se illius naturæ, sed à superiori agente, quod sit per se causa illius naturæ, foueatur necesse est. Hoc experimento ita esse comprehendimus in agentibus hisce inferioribus vniuocis: ignis namque ignem minimè generaret, neque planta plantam, aut animal animal, nisi à corporibus cœlestibus fouerentur; in quibus formæ omnes hæ inferiores & corruptibiles existunt eminentiori modo. Agens igitur, vt reuertamur vnde digressi sumus, in quo est aliqua natura secundum participationem, non potest esse omnino primum, sed superiori indiget; in quo ea natura sit eminentius. si ergo in intellectu puro esse ipsum participatione quadam est, intellectus vtique primum principium entium esse non poterit; immo is intellectus erit à primo, quod ipsum eo esse impertiit. Amplius vbi est diffinitio & contractio essendi, ibi est multitudo atque imperfectio: primum verò vt ostendimus, cuiusque imperfectionis est expers. Hactenus satis explicatum ac rationibus comprobatum esse videtur, quid non sit primum principium entium. Nunc verò tentandum nobis duco, idque verecũdè si quo modo pro ingenij nostri imbecillitate possumus attingere quidnam sit. Tentabimus hoc equidẽ, ea præfatione tamẽ, vt nobis id cõstet, id quod ipsum in se est, effugere & superegredi omnem intelligentiam ac cuiuscunque cognitionem. Verum quoniam hominis fœlicitas, vt philosophi Christianíque perhibent, in eius contemplatione præcipuè sita est, ac huius primæ philosophiæ, de qua agimus, negotium illud eximium est, vt de Deo notitiam tradat, eíque cognitioni summam operam impendat, vt in exordio huiusce operis diximus; qua de re Theologiæ etiam appellationem obtinuit, pauca hæc libabimus. Illud igitur primò dicendum est, primum principium entium esse ipsum esse per se existens, ad nullámque naturam siue essentiam contractum. hoc ratione comprobatur. Nam omnis natura, quæ pluribus conuenit secundum analogiam quandam, perfectè atque absolutè inuenitur in primo, ratione cuius in cæteris quoque quæ ad eam analogiã pertinent ea natura inuenitur. at ens dicitur de entibus per analogiam, vt in secundo libro ostensum est. Ergo absolutè conuenit primo enti, ac primæ entium causæ, non autem ex contractione quadam. Amplius, illud cui natura quæpiam secundum participationem conuenit, dependet ab eo cui ea natura inest eminentiori modo siue per essentiam: Sed primum principium entium à nullo pendet: igitur esse participatum seu contractum ipsi conuenire non potest. est igitur ipsum esse per se subsistens. Amplius, omne id in quo esse contractum est, quandam multitudinem præ se fert, illius scilicet naturæ cuius est atque ipsius esse, quod contractum definitúmque est ad eam naturã: multitudine verò quacunque prior est vnitas: ideo necesse est vt hoc, in quo apparet multitudo, non sit omnium primum. Præterea, vbi est contractio, ibi non est absoluta atque omnibus modis completa perfectio seu bonitas: imperfectum verò quodlibet à perfecto pendet: dicitur

namque

A namque imperfectum secundum diminutionem perfecti. ergo in primo principio entium nulla esse potest essendi contractio. Erit igitur ipsum esse per se existens, ad nullámque naturam contractum, sed omnem perfectionem essendi in se continens. Post hoc id etiam: asserimus, primum rerum omnium principium esse ipsum vnum atque ipsum bonum ipsúmque verum. Cùm autē dicimus primum principiū esse ipsum vnū, vtique nō intelligimus vnū illud, quod est principiū numeri quódque ad genus quātitatis pertinet; sed vnum quod eandem naturam cum ente significat; quamuis secundum rationem ab ente distingatur, vt expositum fuit satis luculenter in secundo huius operis libro. Probatur hoc quod proposuimus ratione. Nam

B si primum principium est vnum participatione quadam, non autem ipsum vnum, non esset primum. id enim quod alicuius naturæ est particeps, semper indiget superiori natura, à qua contineatur ac foueatur, ac in qua demum ea natura cuius ipsum est particeps, eminenter contineatur. Adhæc si primum principium non esset ipsum vnum, sed participatione vnum, in eo vtique videretur esse aliqua compositio ac multitudo; ex vno scilicet cuius est particeps, & ex sui ipsius natura: sed tum compositio tum multitudo maximè aliena sunt à primo entium. ergo primum entium est ipsum vnum. Præterea nisi esset ipsum vnum, vtique neque etiam esset ipsum ens; infirmaréque opus esset omnes eas rationes, quas paulo antè attulimus: vnū etenim atque ens eandem naturam significant obtinentque, licet deficien-

C ter & ægrè eam vtrunque eorum explicet. Illud igitur, de quo iam constat quòd est ipsum esse, proculdubio erit etiam ipsum vnum. Item quicquid sit illud, quod ipsum vnum explicet, nimirum pertinet ad esse quodpiam: illud verò de quo constat, quod sit ipsum esse, continet omnia, quæ pertinent ad quemcunque essendi modum. in ipso ergo continetur etiam ipsum vnum, quicquid sit illud. Amplius, vt elegantissimè disserit Boëtius in aureo opusculo de Philosophica consolatione, siue sapientiam seu bonitatem siue potentiam dixeris, mancum quoddam ac deficiēs dixeris, nisi posueris ea omnia vnum esse simplicissimum, omnísque cōpositionis expers. si ergo primum principium non esset ipsum vnum simplicissimum, mancum quodpiam & deficiens in eo esset: quamobrem neque primum constitui illud

D oporter. Est præterea ipsum verum: nam si veritatis esset particeps, ob id propterea veritatis participatione esset verum, quoniam principio suo conforme esset, à quo penderet: sed primum à nullo pendet: non ergo veritatis particeps est, sed est ipsa veritas ipsúmque verum: sibi namque ipsi est vnum atque idem. Nec dissimili ratione est ipsum bonum: nam cùm bonum, vt suprà diximus, habeat rationem appetibilis; id quod appetitur ab omnibus omniáque appetibilia cætera propterea appetuntur, quia quandam similitudinem illius gerūt: ac demum id propter quod omnia appetuntur, ipsum verò nequaquam propter quidpiam aliud; est certè ipsum appetibile, ideóque ipsum bonum. Ad hæc si bonum sumatur prout perfectum est, & secundum rationem perfecti; idem de primo principio adhuc magis consta-

bit. Nã si bonum esset participatione quadã bonitatis, non esset omnino, E
atque absolutè perfectũ. Itẽ cũ omnis bonitas pertineat ad aliquod esse, id quod est ipsũ esse, est etiã ipsũ bonũ: pari ratione qua superius vsi sumus de vno. Præterea cùm multitudo imperfectionis sit, vnitas verò perfectionis ac bonitatis; proculdubio illud quod est ipsum vnum, est etiam ipsum bonum. quod argumentum latius ac luculentius tractatum est à Boëtio in eodem libello de Philosophica consolatione. Est etiam primum principium maximè intelligens ac maximè viuens, maximéque potens, ac propterea maximè infinitum, ac iterum maximè omnium finitum. Sed antequam ad huiusmodi magis explicanda veniamus, id nobis probandum est, primum principium entium esse vnum tantum: minimè verò omnium fieri posse, F
vt prima principia entium sint plura, id quod superius in hunc locum distulimus: sic enim perfectè colligi poterit primum principium esse ipsum vnum; cæteráque prima principia in suo quæque genere, de quibus Physici perhibent, ab hoc supremo omnium pendêre atque effluere. Neque difficile arduúmque erit hanc rem certissimis euidentissimísque rationibus adstruere. Nam si plura sunt prima principia, verbi gratia, duo, quorum neutrum ab altero pendeat, nimirum vtrumque erit ipsum esse, & necesse esse. hoc enim conuenire præcipuè omnium primo principio iam superius ostensum est. Quòd si peruicax quispiam dixerit, eorum alterum esse ipsum esse, seu necesse ex se esse; alterum verò minimè; seu neutrum esse ipsum esse, fateatur is quoque opus est, eorum alterum tantum esse G
primum principium, illud inquam, quod est ipsum esse: alterum verò, in quo esse inest participatione quadam, pendêre à primo principio, nequaquam verò esse primum principium. Quòd si neutrum fuerit ipsum esse, confestim sequitur neutrum etiam esse primum entium principium; sed eorum vtrumque dependere à tertio quodam vtrisque priori. quibus argumentis coactus si concesserit eorum vtrumque esse ipsum esse, & ex se necesse esse, vtique cùm differant inter se, duo namque sunt, proculdubio quopiam alio different, quàm ipso esse, quod ex æquo vtrisque conuenire concessum est. non enim plura esse ac distingui eo poterunt quo conueniunt. Ea itaque, quibus vicissim distinguuntur, vel proprietates quædam erunt, quæ ab ipso esse effluunt, vel ab extrinseco aliquo inflictæ: H
si fluunt ab esse ipso, cum conueniant hæc prima principia in natura ipsius esse, fieri non potest vt differant à proprietatibus quæ ab eadem natura fluxerint: sin verò per accidens ab extrinseco inflictæ fuerint, necesse est eorum vtrumque si extiturum sit, indigere tertio, ac à tertio quodam dependere. sicque res in easdem angustias redibit. Nam neutrum primum principium erit, cùm à priori pendeant. Amplius in eorum vtroque esset compositio & potentia, si proprietates aliæ ab vtriusque natura inessent vtrique: itaque prima esse non possent: Iam enim compositionem atque potentiam exclusimus à natura primi. Colligamus igitur certissimo argumento, cùm ipsum esse per illud idem sit indiuiduum, & hoc per quod est

A esse, fieri minimè posse, vt ipsum esse in plura vna distrahatur, pluribúsque vno conueniat. Præterea sicuti inquit Aristoteles ex sententia Homeri, qui peritissimus omnium ab antiquitate habitus est, multitudo principium mala: multi namque nisi conueniant, & quodam modo fiant vnum, distrahunt & corrumpunt ea quibus præsunt: quod ergo multi bene præsideant non iis per se conuenit, sed per accidens; quatenus scilicet hi multi principes quodam modo fiunt vnum: per se igitur multitudo principum mala est. id verò quod per accidens est, fieri nequit vt sit primum principium. Ideo cùm entium vniuersitas neque sit, neque esse queat malè disposita, vnus tantùm erit princeps non multi. Amplius ratio Parme-
B nidis efficacissimè meo iudicio hoc probat. Nam quicquid est præter ipsum ens, id est præter ipsum esse, quod solùm verè est ens, est non ens: ac huiusmodi non ens nihil est: qui nanque fieri potest vt quidpiam sit præter ipsum esse? etenim reliqua quæ sunt, non sunt præter ipsum esse, quinimo sunt participatione ipsius esse, ab eóque continentur. ens igitur, id est ipsum per se ens, & per se esse, est vnum tantùm: nam si plura essent, aliquid id ergo existeret, & esset præter ipsum esse. Hoc verò adeò falsum est, vt intellectu capi non queat. Hoc igitur modo, atque huiusmodi interpretatione, sententia ratióque Parmenidis est adeò certa atque efficax, vt nihil euidentius esse queat. Nihil enim est propter vnum esse, nam cætera omnia, quæ participatione essendi sunt, vtique non existunt, seu sunt
C præter ipsum esse; cuius participatione existunt, fouentur, ac conseruantur. Nunc reuertamur ad eas primi principij proprietates à quibus recensendis confirmandísque superius digressa oratio est. Primum entium principium esse maximè intelligens eo argumento constat. Nam quemadmodum formæ actúsve contractio, definitióque per materiam, intelligentiam omnium impedit; sic econtra abstractio à materia intelligentiam rerum earum profert ac promouet: quapropter vis sensitiua quoniam coniuncta materiæ est, atque in sui actione vtitur corporeo instrumento, nequaquam intelligentiæ est capax. Formæ etiam materiales, quia sunt in materia, non sunt actu intelligibiles. Intellectus verò eò quòd abstractus est à materia intelligit: formæ quoque materiales, cùm vi intelle-
D ctus agentis abstractæ fuerint, eadem vi efficiuntur actu intelligibiles. At intellectus intelligit suapte vi: quanto ergo quidpiam magis fuerit à materia abstractum; tanto etiam magis intellectus intellectionísque erit capax. Sed primum principium maximè omnium est abstractum; ei ergo maximè omnium conuenit esse intelligẽs. Est præterea maximè potens, nã agere propriũ est actus, ac vnumquodque agit, quatenus in actu est: potentia ergo agẽdi cõuenit actui. illud ergo est maximè potens agẽdi, quod maximè est in actu. Sed primũ principiũ entiũ præ omnibus est in actu, quia potius est purissimus actus nullius prorsus admixtione potẽtiæ infectus. Igitur primũ principiũ est maximè potẽs agendi; passiua verò potentia cũ ad imperfectionem pertineat, & ad inchoationẽ quandã perfectionis, omnino aliena est à

primo principio. Ex his sequitur liquidò hoc primum principium esse maximè viuens & maximè infinitum. viuens maximè propterea, quoniam illud est viuens, in quo fuerint vitæ operationes: præcipuę verò vitæ operationum sunt, intelligere ac velle; quas suprà ostendimus præcipuas esse in primo principio. primum ergo principium maximè est viuens. Amplius viuens à non viuente in hoc distinguitur, quòd viuens ex se ipso, suóque nixu mouetur; non viuens verò alieno: vnde ea etiam viuentia nominare consueuimus, in quibus conspicimus esse huiusmodi principium motus intrinsecum, non aliunde accersitum. Deus verò seu primum entium, neque etiam fingi potest alieno impulsu mouere atque agere; sed quæcunque operatur, ex se maximè omnium agit. igitur summè ac præ omnibus viuens est. alia namque viuentia etsi habent principium intrinsecum, quo seipsa mouent, non tamen quicquam agere queunt, nisi præterea ab extrinseco principio moueantur, ac dirigantur: nam & à fine mouentur tanquam ab appetibili;& diuersi variíque voluntatis motus sensuúmve à principio extrinsecè immobili omnino diriguntur ac continentur, proferuntúrque, vt in Ethicis ad Eudemum Aristoteles præclarissimus philosophus testatur. Amplius effectus nullus perfectione antecellere potest causæ suæ: ille namque excessus ex nihilo esset: in mundo verò multa viuentia conspicimus, necnon intelligentia pleráque. Primum igitur horum omnium cæterorúmque entium principium, nisi illa ex nihilo extiterint, præ omnibus viuit atque intelligit. Ratio hæc Socratis latius explicatur à Xenophonte gratissimo discipulo in primo libro Dictorum factorúmque Socratis memoria dignorum. Infinitum verò propterea est primum principium; non ea infinitudine inquam, quæ pertinet ad materiam,ad imperfectionem atque ad multitudinem; immo, vt infrà dicturi sumus, ab ea infinitate penitus alienum est, ac ob eam causam maximè finitum; sed infinitate ea, quæ perfectionis est & ad formam pertinere potest: materia namque & forma sese inuicem contrahunt, ac vtraque vtriusque infinitudinem compescit. forma infinitudinem,materiæ, qua materia admultitudinem, non entísque infinitatem tendit, cohibet, ad certámque naturam contrahit: materia econtra formam, quæ neque loco vlli aut tempori suapte natura obnoxia est, contrahit ad certum finitúmque locum, tempúsve. Huius rei similitudinem perspicuè licet intueri in numeris: in quolibet etenim numero vnitas multitudinem compescit, ne defluat ad indeterminabilem infinitatē;econtra multitudo vnitatem definit ac cohibet ad certam definitámque naturam numeri. in septenario etenim seu denario numero vnitas ac natura,qua ille septenarius est,& hic denarius(nā vt bene dicit Auicenna, septē sunt solummodo septem,nō autem duo & quinque, aut quatuor ac tria) cōpescit multitudinē certámq; ei naturam tribuit,quæ suopte ingenio indefinita est:vicissim multitudo cohibet vnitatē,vt scilicet efficiatur propria denario septenarióve,aliis verò numeris minimè cōueniat. Eadē fermè ratio est in materia & forma: nā forma infinitū illud ac indeterminatum

A minatum materiei compeſcit, certámque ei naturam ac ſpeciem tribuit; econtra materia formam ipſam, quæ alioqui per ſe eſſet indeterminata, certo loco adſcribit infráque certum tempus coërcet eíque eandem adiicit. Vt autem reuertamur vnde diuertimus, primum principium entium eſt maximè infinitum, quia in eo nulla omnino eſt definitio coarctatióque: neque enim certo tempori locóve adiicitur ex materia. ſuprà nanque liquidò conſtitit primum entium neque eſſe corpus compoſitum ex materia & forma, neque formam materialem ſeu corpoream eſſe poſſe. neque etiam in eo eſt vlla contractio ipſius eſſe ad quampiam definitam naturam eſſentiámve. Nam ſuperius oſtenſum eſt efficaciſſimis rationibus, argumentíſque euidentiſſimis perſuaſum, primum entium principium eſſe ipſum eſſe per ſe ſubſiſtens, ad nullam naturam contractum: eſſe inſuper ipſum vnum, non autem alicuius multitudinis vnitatem. pari modo eſſe ipſum bonum, non autem bonum, ſiue perfectum alicuius naturæ & eſſentiæ. Ecce ergo quàm luculenter oſtenſum eſt, primum principium eſſe maximè omnium infinitum, eorum etiam, quæ infinitam virtutem habere poſſent in quapiam natura, vt ſi ignis infinitus eſſet, virtus quoque calefaciendi eſſet infinita; non autem ſimpliciter abſolutéque infinita eſſet, ſed in ea natura calefaciendi, ſcilicet eſſet infinita: ſic in infinita aqua vis ineſſet frigefaciendi infinita: primum verò principium eſt abſolutè infinitum, non autem in aliqua certa determinatáque natura. ideóque eſt præ
C omnibus infinitum. Econtra maximè omnium eſt etiam finitum, quoniam præ omnibus alienum eſt ab infinitate materiei ac multitudinis: in eo nanque nullum eſt materiei multitudiníſve veſtigium, immo vt ſuprà oſtendimus, eſt ipſum vnum: vt ſcilicet non propterea ſit vnum, quia vnitatis eſt particeps, ſed quoniam eius eſſentia eſt ipſa vnitas. Cùm ergo quanto in numeris magis ad vnitatem acceſſerimus, tanto etiam finitudini magis propinqui efficimur, illud, quod ita accedit ad vnitatem, vt ſit ipſa eſſentia vnitatis, erit proculdubio maximè omnium finitum. Hactenus multa videmur in medium attuliſſe, quæ conueniant primo principio entium.

Atqui obiiciet quiſpiam, Qui fieri poteſt, ſi tot tantáque conueniant primo entium, niſi ſynonima quædam vocabula congeſſimus, vt in pri-
D mo principio non ſit aliqua multiplicitas? verùm his reſpondendum eſt, conceptus hoſce omnes eſſe eiuſdem ſimpliciſſimæ rei, ſed deficere ad vnum omnes ab eius perfectione, excellentiáque: idcirco intellectum noſtrum eniti vt multiplicitate ac difformitate ſua attingat, hiſce conceptibus pluribus deficientibus tamen & mancis eam ſimplicitatem vnicam & primã, eóque pacto veluti diuidere id quod in ſemetipſo vnum eſt, ſuæque naturæ multiplici, multis quoq; cõceptibus accõmodare illud quod vnum ac ſimpliciſſimũ ſit: idcirco veluti à principio repetentes retexentéſque aſſerimus nihil eorũ, quæ attulimus, cõuenire primo principio, niſi per eminentiã quandã. Arcanũ quippe illud diuinũ, quod eſt maximè ſimplex atq; vnicũ, plurimis conceptibus deficiẽtibus à rebus ſumptis, inter quas verſamur,

quarũ ipſum cauſa eſt: proindéque nonnullã gerunt auctoris ſimilitudinẽ, E intellectus noſtri acies infirma quoquo pacto in ſe effingere nititur: ipſum tamen in ſe ſuper omnia ea eſt, quæcunque noſtra aut etiam quæuis alia mens concipere poteſt. ipſum tamen quicquid eſt, minimè ab vllius intellectu comprehenditur. Cuius rei illa ratio eſt; nam quicquid intelligimus, definita quadam ac certa ſpecie, quæ intellectus noſtri forma eſt, intelligimus: quamobrem illud, quod ſupra quancumque definitam naturam eſt, immo ſupra quamuis definitionem, minimè poteſt ab intellectu attingi, niſi deficienti notione: quicquid ergo de ipſo dicimus, nouimus ac concipimus, infra ipſum eſt. Amplius alia etiam ratione efficaciter probatur primum principium entium eſſe ſupra ipſum eſſe, ſupra vnum, F ſupra verum, ac ſupra bonum, ac item ſupra vitam, ſupra potentiam, ac intelligentiam omnem, atque hæc omnia excellere: adeò vt magis propriè ab eo remoueantur, quàm de ipſo aſſerantur: ea remotione inquam, non quæ priuationem dicat, ſed que eminentiam ſignificet. Nam quæcumque cauſa cuiuſpiã naturæ, qua alterũ impertiat, ſi contineat hanc naturam, quam alteri impartitur vel imperfectè vel perfectè etiam, ſed ſecundum eandem rationem, qua illa natura effectui illius cauſæ conuenit, ea equidem cauſa, vt ſuperius diximus atque oſtendimus, indiget ſuperiori cauſa, à qua foueatur, neque ſimpliciter conſtitui poteſt cauſa eſſe illius natura, quam ſuo effectui impartita eſt; ſed tantùm cauſa eſt, vt in eo effectu generetur & inſit. ſic homo qui hominem generat, & ignis qui G ignem, ac planta que item plantam gignit, indigent corporibus cœleſtibus, in quibus omnes eæ naturæ ſecundum eminentiam continentur. Veriſſima ergo eſt ea propoſitio, quam ſumpſimus, eam videlicet cauſam non eſſe primam, in qua natura effectui tributa inſit ſecundum eam rationem, qua exiſtit in effectu. huic alteram addamus, eſſe, vnum, verum, bonum, omnibus conuenite, quæ quouis modo ſunt, vitam perfectioribus, intelligentiam perfectiſſimis. Ea igitur entium cauſa, cui hæc omnia conuenirent ſecundum proportionem, nullo pacto eſſe poſſet prima cauſa, ſed egeret priore à qua foueretur, vt ita dixerim. Ecce quonam pacto, vt reor, luculententer oſtenſum eſt omnia hæc conuenire primo principio entium, non ſecundum proprietatem ſed ſecundum eminentiam: quamobrẽ verius ab eo remoueri, quàm de eo aſſeri. De primo igitur ente, quod H item omnium entium principium eſt, hactenus dicta ſint ſatis: arcanum nanque ipſius, cùm verba ac cogitationes deficiant, ſacro ſilentio eſt venerandum: qua de re diuinus Plato & in epiſtolis & in Sophiſte pluribuſque aliis locis ſe de primo principio nihil dicere poſſe aſſeuerat: aciẽ nanq; intellectus tã magna luce offuſam hebeſcere arq; hallucinari. A quo fortaſſe accepit Dionyſius, qui in libro de Myſtica theologia inquit, Quãto magis de primo principio loquimur per ea, quæ multũ ab eo diſtãt, tãto etiã pluribus nos verbis vti, immo verba nulla ſatis eſſe: & ecõtra, quãto magis ad ipſũ mẽte acceſſerimus, tãto pauciora quoq; verba nobis ſuppettere. quòd ſi ad ipſum

A sum, vt in se est, accedamus, tunc silentio penitus vtendum esse. Nam & verba & conceptus nulli sunt, quibus sufficiamus id effingere aut referre.

Nunc consentaneum est, quando hanc abyssum entis supremi, quo valuimus pacto enarrauimus, vt abyssum aliam pertentemus, non entis inquam: non eius, quod aliquo pacto est, cum tamen alio non sit, sed eius quod penitus atque omnino non sit. huiusmodi non ens quadam proportione opposita tamen respondet primo entium. nam quemadmodum primum entium non est cuiuspiam naturæ seu essentiæ defintæ, sed cuicunque naturæ antecellit; ita etiam huiusmodi non ens nullus est definitæ naturæ, seu certæ essentiæ; quoniam à quauis natura, & si imperfectissima,
B deficit, ac infrà est. Item quemadmodum ipsum ens non est contractum ad certum locum aut tempus, quia non est aliquod corporeum, materiæve vlli obnoxium; ita etiam hoc non ens nullius est certi loci seu temporis: quoniam etiam natura materiæ primæ, quæ omnium est infima ab eo excluditur, ac infrà ipsam est hoc nō ens. verùm vt primum ens excedit, ac constitutum est supra locum & tempus; ita primum hoc non ens deficit à loco & à tempore, atque infra locum omnem tempúsque est. Præterea, vt superius ostendimus, primum ens est maximè infinitum infinitate ea, quæ est vnitatis ac perfectionis: ac maximè finitum, quia summopere alienum est ab infinitate multitudinis & imperfectionis. Non dissimili ratione primum non ens est maximè infinitum, ac maximè finitum,
C opposito tamen modo: nam infinitate ea, quæ multitudinis est atque imperfectionis, summè infinitum est; quinimo est ipsa infinitudo, imperfectióque ac multitudinis abyssus; quippe quod non tantùm non adsurgit ad naturam aut essentiam quampiam verumetiam deficit à potentia & ab inchoatione naturæ cuiuscunque. Sic ergo maximè indeterminatum est ac præcipuè infinitum. est etiam econtra summè finitum, id est coarctatum & contractum: vt pote quod non solùm sit infra ea, quæ superant locum ac tempus; verumetiam existat infra omnem locum & tempus, id est infra materialia corporeáque omnia, quæ certo loco, certóque tempore sunt definita; ac demum sit infra materiam primam, quæ saltem potentia est in certo loco & tempore. Est etiam in primo hoc non ente natura fal-
D sitatis ac malitiæ, vt pote quod sit maximè alienum à vero & à bono: à bono inquam, quoniam omnino imperfectum est, ac penitus deficiens, miniméque appetibile; immo cui appetitus omnis aduersetur maximè: à vero autem, quoniam penitus difforme est atque omnino diuersum. Demum quemadmodum primum entium propriè non est aliquid eorum, quæ sunt de eo dicta, sed ea omnia superexcedit; ita etiam hoc non ens nihil eorum est, quæ hactenus de ipso diximus; immo adhuc deficit ab omni eo quod de ipso dici excogitaríve potest: ac sicuti primum ens ab intellectu comprehendi nequit; nec vllis verbis explicari; sic etiam primum hoc non ens nec vllis nominibus, nec vllo conceptu effingi potest, vt probè inquit Plato in Sophiste. Ratio vtriusque consimilis est, quoniam omne

quod intellectus attingit, determinata quadam intelligibili specie attingit. Primum verò ens, vt suprà ostendimus, omnem superexcedit speciem, omnémque naturam anteit; idcirco ab intellectu pertingi nequaquam potest. sed deficienter minúsque intelligitur quàm in se sit: hoc verò primum non ens, quia est infra quamcunque speciem, & quamlibet naturam, immo etiam infrà speciei cuiusuis inchoationem; ideo ab intellectu nequit pertingi vt in se est, sed potius vt in se non est, neque vllis vocibus effingi; sed est inintelligibile ac ineloquibile, vt ita dicã, infráque omne, quod intelligi potest, aut voce explicari. Compertum igitur nobis esse potest intellectum nostrum nos frustrari in harum rerum cognitione: nam quædam concipit infra id quod sunt; econtra nonnulla alia supra id quod sunt, quod in primo libro annotauimus. E F

LIBER

LIBER QVINTVS.

B GENVS humanum ita natura est institutum, vt mirari soleat ea, quæ viderit, audiuerit, aut quouis alio sensu perceperit, cùm causam ignorauerit: qua admiratione, veluti stimulo quopiam, adactũ tandiu scrutari ac secum putare rem eam nõ desinat, donec vel certa ratione causam consequatur, vel saltem quapiam cõiectura eliciat. Huiusmodi admirationem solum homini natura indidit, nulli præterea cæterorũ animalium; eò quòd solus homo rationis ac sciẽtiæ capax est; cæteræ verò brutæ animantes sensibus tantùm ac memoriis necnon existimatione quadam naturali ea, quæ profutura ipsis sunt, prosequuntur: aliena verò, noxiáque
C vitant; omniáque vel ad tuendum corpus, vel ad sensuum illecebras referunt cognitionis cuiuscunque ac scientiæ securæ. sic homines post cataclysmum a, re domestica, ac ciuili quoquomodo constitutis, continuò ex admiratione rerum natura constantium, ac totius huius vniuersitatis rerum ornatus contemplatione, ij qui cæteris ingenio & solertia antecellebant, totos se causarum speculationi tradiderunt: ac primum obuia confestim eis fuit causa materialis quã vel ἄπειρον, vel infinitum chaos, vel elementorum quodpiam: aut ὁμοιομερείας prodiderunt; in eáque morati, alia causarum genera aut penitus ignorarunt aut leuiter tetigerunt. quo effectum est vt axioma illud, Ex nihilo scilicet nihil fieri, videlicet nihil fieri absque causa (hoc namque pacto intellectum axioma verè est & per se notum) retulerint ad genus cau-
D sæ materialis, vt scilicet nihil existere posset vel in lucem prodire absque materia ex qua fieret. Post materiam maximè ac primam causarum omnium enituit effectrix causa. Hanc Empedocles amicitiam & litem: Anaxagoras intellectum esse perhibuerunt. Deinde veritate ipsa ac rerum natura viam pandente, formam primò tenuiter attigerunt: postmodum perspicacius inspexerunt. postrema omnium cognita est ratio boni, ac finis, quam tamen potissimam ac præcipuam causarum esse constat. Nam materia à forma speciem sumit: at agens formam in materia efficit: nullum verò est agens, quod propter finem non agat. prima ergo causarum omnium atque penitus independens, atque immobilis est ipsum bonum. Ratio namque finis constituta est in appetibili: id autem quod omnia appetunt est bonum. Itaque hac

semita atque hoc progressu philosophia paulatim incrementa suscepit. Nos E
in hoc opere rerum naturam imitati, nō autem humanum ingenium (quippe qui non rudibus physices disciplinæ scribamus) continuò cœpimus ab ipso bono, eáque paucis perstrinximus, quæ maximè conuenire primæ philosophiæ videbantur. Namque agendum nobis sumpsimus de ente ipso: hoc verò iam ostendimus non conuenire his quæ sunt eadem ratione, neque etiam ratione penitus diuersa; sed diuersis rationibus ad idem relatis: sicuti sanum de lotio, de pharmaco, atque de animali dici solet. Quamobrem cùm cæterorum omnium quæ sunt, ratio deducatur à primo entium, ad idque referatur, vtique minimè fieri poterat, vt ignorato primo entium, de alliis quæ sunt, cognitio aliqua haberetur; quatenus inquam entia sunt. id cóque cùm hactenus satis tractatum sit de primo entium, ad cætera nobis est accedendum: primúmque communi quadam ratione, postmodum magis propria vtemur. Omnia entia pendere quodam modo à primo, nulli prorsus, qui philosophiæ sactis fuerit initiatus, cōtrouersum cùm aliis fuit. Nam neque entia constitui poterant inconnexa & plura prima principia habere: & ratio Parmenidis vrgebat: Quo namque pacto vnquam fieri poterit, vt quidpiam sit, quod tamen existat præter ipsum esse? sed hoc procul dubio contingeret, si aliquod ens à primo non penderet, quod iam satis in superiori libro demonstratum fuit esse ipsum esse per se subsistens: illud namque quod nullo pacto dependeret à primo, esset vtique præter ipsum esse. Hisce rationibus nulli vnquam dubium fuit omnia quæ sunt aliquo pacto pendere à primo entium. Verùm nonnulli, immo complures cùm ratione naturali illis constitisset plurima entia neque generationi neque corruptioni vlli obnoxia esse, hanc rerum omnium à primo dependentiam habitudinémve veluti à fine esse prodiderunt. omnia namque agere perhibent propter illud bonum amatum & desideratum ab omnibus, vt suis actionibus muniisque, pro naturæ suæ captu, quæcunque id attingant, aliquámque eius similitudinem adsequantur. Nam necessaria æternáque entia quonam pacto causam efficientem habere possent, minimè intelligebant. hæ verò duæ tantùm causæ extrinsecæ sunt. Sed horum, etsi præstantissimi fuerint, sententiæ neminè assentiendum esse reor. Etenim cùm omnia, præter primum, habeant esse participatione quadam, necesse est vt id ab eo sortita sint, quod per se & per essentiam sit ipsum esse: sic omnia ignita ab igne ignita sunt, omnia item, quæ illuminata sunt, ab eo vtique lumen acceperunt, quod suapte natura est luminosum. Amplius vnumquodque operatur secundum quod est: si ergo cuiuspiam esse omnino est independens, & à se est, neque ab alio quopiam; quonam pacto fieri aut intelligi potest, vt finem quempiam alium à se operatione sua adfectet? Quamobrem rectè Auerrois inquit in libello de Substantia orbis, finem significare agentem significatione necessaria. impossibile namque est, vt quippiam operetur propter finem alium à se, quod secundum esse suum à nullo prorsus dependeat. Eorum verò, qui secus sentiunt, rationem soluere non admodum difficile est. nam æterna quamuis causam habere

A habere nequeant, quæ ea effecerit motu seu mutatione aliqua (hæc namque sine nouitate effectæ rei non queunt esse) attamen efficientem causam habeant per emanationem quandam simplicem & effluxum quendam, nihil absurdum est. Necessaria etiam duplicia sunt: quædam namque sunt necessaria à se, quæ scilicet nullam habeant causam necessitatis suæ: quædam verò, quamuis sint necessaria, sunt tamen necessaria ab alio, & causam necessitatis suæ habent. huiusce rei exemplum aptissimum adfert Aristoteles in quinto Metaphysices: conclusiones namque demonstrationum necessariæ sunt, itémque prima demonstrationum principia sunt necessaria; verumtamen principia prima à se sunt. neque causam habent suæ necessitatis vllam.
B At conclusiones demonstrationum sunt ab alio necessariæ, quoniam à primis ptincipiis dependent, eáque habent necessitatis suæ causam: nihil ergo prohibet necessaria causam habere, à qua sint. Colligamus igitur ex dictis hactenus, omnia entia præter primum dependere à primo, tum in genere causæ finalis, tum in genere causæ efficiētis. De finali causa, quamuis omnes in ea consenserint, adferamus tamen rationem. Omnia quæcunque quidpiā agunt, propter finem aliquem operantur. finis verò habet rationem appetibilis, & ex consequenti rationem boni. omnia igitur agunt propter bonum. Sed iam superius declaratum est ipsum esse, ac primum principium entium esse etiam ipsum bonum: omnia verò alia bona participatione quadam existere ipsius boni. Necesse ergo est vt omnia quæ agunt, actione sua adfectēt
C quandam similitudinem ipsius boni: sicque causa finalis omnium est primum principium entium. quòd autem sit causa efficiens paulo antè probauimus. Verùm illud restat explicandum, quonam pacto sit causa efficiens, & quonammodo efficiat reliqua entia: ac præterea id quod suprà omisimus exponendum nobis est, quonam scilicet pacto entia omnia præter primum se habeant ad ipsum esse. Et vt soluamus rationes quas in secūdo attulimus, ac quibus nonnulli rētur efficaciter probatum esse, in quouis entium præter primum esse secundum rem distingui ab essentia cuiusque. Primum principium (vt rem iam ordiamur) eminentiori quadam ratione, atque excellentiori modo, causa est efficiens, quàm causæ hæ, quas nos efficientes esse dicimus: etenim efficientes hæ causæ nobis familiares non sunt ex omni parte,
D neque omnium suorum effectuum causæ: non enim efficiunt nisi per motum, trāsmutando materiam: atque effectus ipse, id scilicet, quod est factum secundum se totum, non est ab agente causa: materiam namque ex qua effectus constat, agens causa præsupponit, non autem efficit: deinde forma, quæ iure videbatur posse sibi id assumere, ac vendicare, vt scilicet esset à causa efficiente, sustentatur ac pendet à materia, cum qua simul est. Præterea pleræque efficientes causæ huiusmodi sunt, vt postquam ab eis effectus productus in lucem fuerit, non amplius indigeat vlla opera causæ, à qua effectus est. Sic mortuo patre viuit superstes filius: & ædificatore vita functo, remanet ædificium. At primum principium entium, à quo est omne esse, non efficit motu mutationéue aliqua, quæ videntur moram adferre agenti; & id-

circo imperfectionem agentis arguunt; ſed ſtatim continuóque entia in eſ- E
ſe protulit, immo profert potius, vt dicemus. Præterea effectus ſecundum ſe totũ ab hoc agente dependet: nam ſiue effectus ſint per ſe ſubſiſtentes, actus inquam ſimplices, ſeu ea quæ in eſſe proferuntur compoſita fuerint ex materia & forma, ſecundum ſe tota à primo principio pendẽt. Omne namque, quod quouis modo eſt particeps ipſius eſſe, eſt à primo, quod per naturam & eſſentiam eſt ipſum eſſe. quare tum forma tum materia quæ entia ſunt, dependent & ſunt à primo principio entium. Amplius id, quod factum eſt ſemper pendet, immo vt rectius loquar, ſemper fit à primo principio, adeò vt ſi mouendo aliquo deficeret actio primæ cauſæ, in nihilum vnumquodque entium redigeretur. Hoc verò ratione comptobatur. Nã effectus qui- F
cumque, in quo forma agẽtis ſecundum eſſe perfectum quo eſt in agẽte, eſſe non poteſt, indiget continua conſeruatione continuóque effluxu agentis. Hoc licet intueri in lumine; nam quoniam lumen eſt propria qualitas corporis luminoſi, diaphanum verò cum lumine effunditur, eam naturam non recipit, ſed participatione quadam fit capax luminis: idcirco ad hoc vt aër, ſeu quoduis aliud diaphanum corpus lumine perfuſum maneat, cõtinuum fomentum adſit oportet, continuúſque effluxus à luce ſolis, ſeu alterius corporis lucidi; qui ſi paululum ceſſauerit, confeſtim lumen diaphani intercidit. Idem comperies in imagine, quæ in corpore leni apparens deperit, abeũte illo cuius imago erat. Sic cùm cætera membra omnia viuant, quoniam participãt animæ vim, quæ tota & integra eſt in corde; non tamen adſequũ- G
tur perfectam naturam cordis, pereunt, vitáque funguntur eueſtigio cùm effluxus à corde ceſſauerit. Omnis ergo effectus, qui eſt ab aliqua cauſa, participatione quadam, nec perfectè adſequi naturam cauſæ valet, continuò fomento cauſæ ſuæ eget; quæ ſi deſierit, eodem momento effectus pariter perit. Cùm ergo omnia, quæ habẽt eſſe à primo entium participatione quadam ita ſe habeant vt nullum eorũ poſſit perfectè adſequi ipſum eſſe, neceſſe eſt vt continuo quodam effluxu ac efficientia ab ipſo ente ſeu eſſe emanante conſeruentur; quin potius vt continentet efficiantur. qua in re adhuc efficientia primi ſuperat ſolis effectionem, qui aërem illuſtrat: nam lumen, quia actus diaphani eſt, licet à ſole pendeat, pendet etiam à diaphano, in quo eſt. At à primo ea, quæ ſunt, tantùm pendent, à nullo præterea: neque enim H
ea quæ ſunt, extra ipſum ſunt, ſed in ipſo continentur ac conſiſtunt. Ecce ergò quantopere deficiunt cauſæ efficientes noſtri ordinis à primo efficiente. quod nonnulli parum animaduertentes eum cùm perſpexiſſent efficiẽtiam noſtri ordinis rebus æternis, ac primo principio minimè adcommodari poſſe, negauerunt Deum optimum cauſam eſſe effectricem totius entis, cùm aciem mentis in tam magna luce nequaquam figere potuiſſent: nos autem comperimus huiuſmodi omnem efficientiam, quàm nouimus & ſentimus, ſimulachrum quoddam eſſe illius primæ efficientis cauſæ, quod tamen ab eius excellentia atque præſtantia valde deficiat. Ex his, quæ hactenus dicta ſunt, non cùm magna difficultate diſquirere poterimus ac inueſtigare, quonam

A nam pacto entia omnia præter primum, se habeant ad ipsum esse: necnon qua via soluātur rationes, quibus nonnulli, alioqui pręstantes viri nixi enunciauerunt, esse secundum rem distingui ab essentia omnium rerum præter primum. Quantùm pertinet ad primum, quod inuestigandum nobis proposuimus, videtur mihi commodum exemplum adferri posse, quo facilè intuebimur quonam pacto entia se habeant ad ipsum esse. colores pendere à lumine, specie tamen & natura à lumine differre sit nobis suppositum, licet nonnulli graues authores dissentiant: hæc tamen positio meo iudicio magis ratione nititur. Item supponantur colores in obscuro ac tenebricoso loco non esse colores nisi in potentia, actu autem non existere, nisi per illustratio-
B nem luminis, quod sensit Auempace: quamuis Auerrois in commentariis secundi libri de anima dissentiat. verùm, quicquid de hac re statuendum sit, supponamus rem hanc ita se habere, vt hoc tanquam accommodatissimo exemplo vtamur, in quo intueri possimus, & luculenter, vt mihi videtur, quonam modo entia se habeāt ad ipsum esse. Ponamus lumen esse primum esse, per se existēs, primúmque ipsius esse principium; opacum verò esse non ens, colores autem sicuti cætera entia, lumen ipsum in se clarum est splendidum nihil habens opaci suapte natura: ideóque supetius ac eminentius esse habet, quàm vt dici queat color; nisi dicatur color secundum eminentiā & præstantiā quandam; quoniā superexcellenter continet colores omnes, licet diuersos specie, vnica tamen ratione longè colorum naturis præstātiori eos
C omnes comprehēdit. Quòd si à lumine puro immixtóque discesseris ad lumen mixtum opaco, iam degenerat lumen à perfectione sui atque cōtrahitur ad certam quandam coloris naturam; quæ etiam certæ cuiusdam essentiæ est. verbi gratia albedo aut color viridis seu luteus siue niger, lumen tamen nequaquam est nisi participatione quadam: ac inter colores quēadmodum quisque magis præstat, ita etiā magis est particeps luminis; nulla tamen ex hisce colorum naturis in actu existit nisi per effluxum & illustrationem à lumine; atque illustratio illa in re colore affecta nihil aliud est nisi essentia coloris in actu existens à lumine: quæ tamen certa quædā natura est infra essentiam & naturam luminis ad opacū accedens atque opaco mixta. Nunc à coloribus & à lumine orationem mentísque aciem conuertamus ad entia
D atque ad ipsum esse. Primum esse est tantum esse purum, cuilibet non enti immixtum, veluti lumen nulli opacitati. quòd si à primo esse recesserimus, ac non esse ceu quoddam opacum attigerimus, iam nobis apparere incipiūt reliqua entia, veluti quidam colores, in quibus ipsum esse contractum est ad certam quandam naturam atque essentiam, quam nimirum perfectè obtinet: esse tamen in eis existit participatione quadam, non quòd in illis aliud sit essentia quam perfectè obtinent, & esse quo existunt: sua namque essentia eorum quodlibet existit. Sed quoniam id, quod est perfecta huius rei essentia, est esse imperfectum & contractum; sicuti id, quod est albedo, aut viridis color, imperfectum est & participatum lumen: verumtamen sicut essentia coloris non existit actu, nisi à lumine & ab influentia luminis; sic es-

ſentiæ eorum quæ ſunt, non exiſtunt actu, niſi ex perenni influentia ipſius E
eſſe,à quo ſunt & cuius participatione exiſtunt:non tamen quòd in ipſis entibus alia res ſit earum natura,& alia res ſit influentia ipſius eſſe; immo vna atque eadem res ſunt vtraque: quemadmodum in re colorata idem diximus eſſe colorem & influentiam luminis, per quam color eſt in actu: vnaquæque ergo natura,ſecundum quod in ſe eſt,quædam eſt natura,in qua eſſe contractum eſt ex admixtione non entis,ceu in natura coloris eſt contractum lumen ab opacitate ad naturam quandam. Attamē quoniam à ſe non eſt neque à ſe conſeruari poteſt in eſſe, cùm ſit imperfectum eſſe, & quod degenerauerit in inferiorem naturam; idcirco non actu exiſtit natura illa, niſi habitudinem habeat ad primum perfectúmque eſſe,à quo ſemper emanet atque actu ſit. Satis commodè mihi videtur hactenus expoſitum eſſe, F
quonam pacto entia ſe habeant ad ipſum eſſe:& quomodo quamuis eſſentia cuiuſque ſit eſſe participatum, quo intrinſecè vnumquodque exiſtit, tamen actu nullius eſſentiam exiſtere niſi ab alio primo inquam, à quo pendet:neque etiam quamuis à nobis cuiuſpiam rei eſſentia intelligatur,intelligi tamen poſſe ipſum actu exiſtere, niſi intelligatur habere influentiam ab ipſo eſſe,ſicuti eſſentia coloris non poteſt percipi quod actu exiſtat, præterquam ex influentia luminis, & hoc modo eſſe exiſtere cuiuſque rei ſecundum rationem diſtinguitur ab eſſentia illius rei: nam ea natura in ſe conſiderata eſt eſſentia; illa eadem quoque eſt eſſe exiſtere eius rei, prout intelligitur emanare à primo ente ex cuius influxu efficiētiáque actu exiſtit. Reliquum modò eſt,vt ſoluamus rationes eas, quibus quidam probaſſe ſe putant, eſſe vniuſcuiuſque præter primum ſecundum re diſtingui ab eiuſdem rei eſſentia: has namque in ſecundo libro omiſeramus, in húncque locum diſtuleramus. Duæ fuêre rationes adductæ,prior quoniam cuiuſque rei eſſentia perfectè intelligi poteſt,cùm tamen de ea re ignoremus ſit,an non ſit. altera ratio, quoniam cùm vnumquodque perfectè obtineat ſuã eſſentiam ac naturam,ſi natura non diſtinguitur ab eſſe cuiuſque; vtique vnumquodque perfectè obtinebit ipſum eſſe. Quamobrem non erit ens participatione ſed per eſſentiam; quod tantùm conuenit primo entium,vt demonſtratum eſt. Hæ ſunt rationes quas ex dictis hactenus nō eſt admodum difficile ſoluere. Ad primam dicimus,quòd ea ratione non probatur,niſi quòd eſſentia H
ſecundum rationem diſtinguitur ab eſſe cuiuſque per quod eſt: ſecundum rem verò diſtinguatur item cuiuſque eſſentia ab eſſe à quo eſt in ſe:namque intellecta eſſentia concipimus quidnam ſit. Quòd ſi eadem eſſentia intelligatur emanationem & effluxum actu habere à primo entium,iam concipimus eam actu exiſtere; quemadmodum opus eſt authores huius poſitionis dicere, ac eadem propemodum ſolutione vtere de ipſo eſſe participatū cuiuſque rei, quod conſtituunt eſſe actum eſſentiæ: ipſum etenim non actu exiſtit in ſe ipſo,ſed tantùm per emanationem à primo entium:itaque intelligi concipíque poteſt, multæque de eo diſputationes fieri; cùm tamen interim lateat an ipſum actu exiſtat necne, quoniam ab alio eſt & per emanationem

A tionem à primo entium existit; in quo simpliciter atque absolutè est, non autem participatione quadam. Eisdem fermè verbis vtimur nos cùm de essentia alicuius rei differimus, quam ponimus esse participationem ipsius esse primi. Iuxta Aristotelem tamen in posterioribus Analyticis possemus etiam aliter rationem eam dissoluere, dicere'que quòd de nulla re potest intelligi quid rei, nisi de quâ constiterit quòd existat: sed de qua id non constat, intelligitur quid nominis, quamuis quãdoque idem sit quid rei & quid nominis. verumtamen ille, cui non constiterit rem esse, ac tenet quid rei, non percipit quid rei, nisi secundum accidens: sed ei illud quid rei est quid nominis. Alteram etiam rationem facile diluimus: nam quemadmodum
B coloribus vnaquæque coloris species, vtputa albedo seu rubedo, perfectè obtinet suam essentiam naturámque: ea tamen natura, quæ in se perfecta est atque absoluta, est lumen diminutum. Lumen namque admixtum opaco in naturam degenerat inferioris notæ, quæ tamen in sua specie perfecta sit. Ita dicimus quòd essentia vniuscuiusque est ipsum suum esse, per quod est: non tamen sequitur quòd sicuti perfectè continet suam essentiam, ita perfectè obtineat ipsum esse: quia essentia cuiusque in se perfecta est esse diminutum: quod cùm à sua simplicitate recesserit, & non enti admixtum fuerit, degenerat in naturam atque essentiam inferioris ordinis; quæ in sua specie perfecta est, attamen est esse diminutum. Idem ferè videtur Aristoteles sentire in nono libro Primæ philosophiæ: inquit enim quòd cùm vnumquodque sit quatenus actu est, illa entia quæ sunt actus tantùm, per se & ex se
C sunt: nec oportet quærere per quid existant, vt scilicet dicamus ceu Parmenides vel vt Pato, quòd scilicet existant per esse aut per vnum, seu per numeros: per se namque actus est. Cæterùm cùm ad hunc vsque locum satis accuratè discussum à nobis sit, quonã pacto entia se habeant ad ipsum esse, & quòd à primo entium pendent, non tantùm tãquam à fine, quem omnia pro cuiusq; natura & captu attingere conãtur; verumetiam tanquã à prima causa omnium effectrice. Illud quoque satis luculẽter expositũ à nobis fuit, efficientiam primi principij esse veram ac summam efficientiam; à qua cæteræ agẽtes causæ omnes deficiunt, cùm eam tamen omnes æmulentur. Nũc reliquũ est vt paucis tangamus quæstionẽ eam, quæ multos exercuit, quonã pa-
D cto scilicet primũ principium agit; an videlicet ex necessitate naturę agat, an ex volũtate: qualísq; sit ea voluntas. Primùm id asserimus, primũ principium non agere ex necessitate naturæ, quẽadmodum cætera agentia natura cõspicimus agere. Nã cætera agentia naturalia quæ natura agunt, neque finẽ sibi præstituũt neque se dirigunt ad præstitutũ finem, verùm à causa ea, quę omnium naturam dirigit, certa quadam via certísque mediis vnumquodque ad finem suum mouetur. Ex quo liquet huiusmodi mouentia non sese ipsa agere, sed agi. Hoc verò maximè alienum esse à primo principio entium illíque summè repugnans esse quis ignoret? quî namque primum omnium esset, si ab alio moueretur? neque etiam prima hęc causa agit voluntate arbitrióue tali, vt quãdoque agat, interdũ ab actione cesset; aut vna omissa ad aliã

actionem se conferat, sicuti conspicimus agere homines, qui voluntate & arbitrio agunt:nam omne agens huiusmodi est mutabile,& idcirco alio atque alio modo se habet: qua de re interdum aggreditur,quæ nuper omisit, neque etiam ea necessitate volūtatis agit, qua volūtas fertur in suum finem, ac in ea quæ faciunt ad eum finem consequendum. Omne namque huiusmodi agens perfectionem suam nanciscitur ab alio, neque eam in se obtinet. At Deus optimus in se atque ex se omnino perfectus est, nullíque obnoxius,vt superius euidentissimè ostendimus. Modus ergo diuinæ actionis exceptus est atque excellit efficientiam cuiuscumque alterius causæ efficiētis;neque à nobis satis comprehendi potest, ceu etiam eius esse ab omnibus exceptum nequaquam potest à nobis attingi: dicemus autem quæ possumus. Agit primum principium ex sui bonitate,nam superexcellentissimæ illius bonitatis ac superfluentis non erat in se contineri,aliorúmque bono inuidere,vt præclarè inquit Plato in Timæo. agit autem,vt cætera omnia,quæ esse queunt, pro cuiusque captu suæ faciat bonitatis participia: non autem vt propterea sibi quicquam accrescat cui nihil deest: hoc enim est amoris, qui est in ipso bono,vt suprà tetigimus. quem modum miror Auicennam alioqui excellentissimum philosophum latuisse. Ac quoniam eius bonitas eius quoque voluntas est,& eius intellectus in quo huiusmodi facultates nō sunt,nisi secundum quandam eminentiam, idcirco & intellectu voluntatéque & natura agit,non tamen ea natura,quæ ab alio agatur,sed quæ seipsam agat. quamobrem neque collocari potest in ordine aliarum causarum naturalium. Agit præterea voluntate liberóque arbitrio, non tamen voluntate mutabili; de qua dubitari possit, ne quandoque ab agendo desistat, aut vt eum actionis suæ pœniteat, ac propterea omnia in nihilum redigantur: neque etiam voluntate ita necessaria, sicuti voluntas humana perhibetur necessariò finem atque perfectionem suam appetere, cæteráque, quæ nos ad perfectionem nostram perducunt. Primum namque principium in se perfectum nullius eget. Hæc atque huiusmodi sunt,quæ à nobis dici excogitaríue possunt de actione primi principij:verùm qualis ac cuiusmodi ea in se sit, nulli profectò compertū est vtpote quæ omnem intellectū exuperet. Cùm ergo hactenus ostensum fuerit, entia dependere à primo vt à supremo fine & à prima præcipuáque causa effectrice,non omittendum nobis est, cætera quoque entia se habere ad primum vt ad formam omnium primam. Id ex superioribus satis cuiuis exploratum esse potest. Nam si vnumquodque ens eousque veritatis est particeps, quousque attingit principium à quo est: in primo ergo principio est veluti exemplar quoddā vniuscuiusque rei, quod vnumquodque attingere conatur, vt in se quātum possit ceu in quadā imagine exprimat exemplar illud. Exemplar verò omne veluti causa formalis est,& prima forma omnium imaginum, quæ ab eo fuerint deductæ,aut deduci queant: non propterea quòd imagines formet,sed quoniam ab eo exemplari deductæ effictæque sint. Est præterea tanquam causa materialis omnium rerum, ea scilicet conditione materiæ, qua similis videtur loco: est

namque

A namque & locatum in loco & forma in materia. Itaque cùm nihil ſit extra Deum maximum: omnia namque ipſe continet ac ſuſtinet modo ac ratione, quam ſatis verbis explicare nequimus: ideo neſcio quomodo in ipſo exprimitur quædam imitatio materialis cauſæ, in eo ſcilicet, quod perfectionis in ea eſt amotis conditionibus, quæ imperfectionem continent: neque enim in potentia eſt actus puriſſimus, neque pars vllius id quod perfectione excedit omne totum. Satis iam videri poſſumus verborum feciſſe pro compendij noſtri modulo de primo principio entium, à quo quæcumque & ſunt, & entium nuncupationem habent. Nunc tempus poſcere videtur vt ad perſcrutationem tractatúmque cæterorũ entium accedamus, B quatenus ſcilicet entia ſunt, vt oratio noſtra progrediatur ea via, quæ huic ſcientiæ propria eſt, atque à primo entium ad ea, quæ maximè ipſi propinqua ſunt, deſcendamus. Entia nõnulla immaterialia eſſe atque abſtracta, efficaciſſimè, vt reor, probatum eſt ratione Ariſtotelis in octauo libro Phyſicorum ſumpta à motu. Ac quamquam de primo entium abſque ea ratione, quæ ſumitur à motu ex ratione entis, vnius, boni, euidentiſſimè demonſtrari arbitremur, non tantùm quòd immateriale ſit, verumetiam quòd ſuperet omnem naturam, atque eſſentiam cæteráque quæ à nobis ſuprà de ipſo demõſtrata ſunt certiſſimis rationibus: tamen de aliis abſtractis entibus à materia, meo iudicio, ratio efficax ſumpta ab ente inueniri non poteſt, quæ certitudinem nobis faciat; niſi ſupponat rationem à motu ſumptam, cui nitatur C quodpiam aliud ens præter primum, abſtractum eſſe à materia. Neque vt idem arbitrer ac in eodem calculo ponã rationes, quibus vſi ſumus, cùm de primo principio tractaremus, mouet me argumentum Auerrois præſtãtiſſimi philoſophi, qui hac in parte reprehendit Auicennam in calce expoſitionis primi Phyſicorum: inquit enim, Nulla ſcientia probat ſuum ſubiectũ eſſe, ſed ſupponit: ens verò primum abſtractáque entia ſunt ſubiecta primæ philoſophiæ: non igitur eius ſcientiæ erit hoc oſtendere, ſed phyſices. Cui dicimus, quamquam prima philoſophia agat de primis cauſis entium, vt in procemio Metaphyſices dicit Ariſtoteles, nihilominus ſuppoſito quòd ſint aliqua prima principia, primæque entium cauſæ, de eis ſcrutari poteſt primus philoſophus, quænam & qualia ſint: ſicuti de primis principiis D rerum naturalium in libris Phyſicorum ſupponimus quòd ſint, ſcrutamur attamen & ratione agimus, quænam & qualia ſint. Dicimus ergo, vt redeamus vnde deflexit oratio, poſt primum ens eſſe alia entia abſtracta à materia. Hoc ratione comprobatur à motu ſumpta. Nam cùm hæc, quæ cernimus quandoque moueri interdúmque quieſcere, neceſſe eſt, vt dependeant à corporibus, quæ ſempiterno motu circunferantur: motus verò ſempiternus non poſſit eſſe pendereúe à motore mobili: nam ex mutabilitate, varietatéque cauſæ ſequeretur mutatio in effectu, id eſt variatio in motu. Amplius cauſa motórue diuiſibilis non poteſt mouere motu infinito ac perpetuo: nam pars eius, cùm habeat eſſe deficiens à totius perfectione, mouebit tempore minori quàm totum, id eſt finito tempore: totum

verò cùm finitam proportionem habeat ad partē,tempore etiam finito mouebit: necesse est igitur virtutem mouentem tēpore infinito esse impartibilem. At virtus impartibilis atque immobilis materialis esse nullo modo potest. Nam virtus materialis quæcunque quoniam in esse sui depēdet à materia, diuisione etiam matriæ afficitur atque diuiditur: necnon etiam mouetur motu eius corporis cuius forma fuerit seu virtus. ergo necesse est motores corporum cœlestium esse formas immatetiales atque abstractas, formas inquam; quoniā certissimis quoque rationibus adstruitur colligitúrq; hosce motores æternos, esse animas dātes esse corporibus cœlestibus. Nam cœli mouentur ex se, non autem ab alio: quoniam id quod mouetur ex se, prius est eo quod mouetur ab extrinseco seu ab alio. motor ergo corporum cœlestium, quæ sunt omnium mobilium prima ac suprema, intrinsecus est corpori mobili. Amplius si ab extrinseco motore mouerentur, circuitione quadam mouerentur, motu videlicet composito ex pulsu & tractu: At corpora simplicia secundum naturam mouentur motu simplici. Præterea nisi motores ij immateriales essent animæ cœlorum, necesse vtique esset corpora cœlestia habere quandam aliam formam, qua existerent: omne namque quod actu existit vel est actus simplex per se existens immaterialísque forma; vel actum habet per quem est: ea verò forma ni anima esse dicatur, materialis erit atque corporea, necnon natuta corporis simplicis, cœli scilicet. At natura corporis simplicis est principium motus simplicis: erit ergo forma hæc principium motus simplicis, non circularis; quoniam motus circularis infinitus est, & perpetuus, neque effluere potest à virtute quapiam finita ac diuisibili, vt paulò antè ostendimus: esset igitur ea forma principium motus recti: proindéque necesse esset fateri corpus cœleste esse corpus graue aut leue. Hisce rationibus igitur, quæ à physicis latius ac vberius tractantur, satis compertum cuiuis esse potest, entia quædam abstracta à materia esse in rerum natura, quæ sunt animæ cœlorum. An verò infra primum rerum omnium principium sit quodpiam quod præstātius sit animabus corporum cœlestiū, magna equidem dubitatio est. neque reor ego hac in re rationem naturalē vllam nobis afferre certitudinē posse. Quamobrem breui perstringā summorum philosophorū sententias, itémque cur præ aliis positio Platonis mihi probabilior videatur, cęteríſq; præferēda. demū optionē lectori dabo, vt eam præeligat quę cæteris potior sibi esse videatur. Auerrois in duodecimo Metaphysices videtur opinari, nullum ens abstractū esse à materia præter animas cœlorum. Deúmque opt. nihil aliud cōstituere videtur, præterquam animam octauæ sphæræ, quæ mouetur motu diurno, ac esse, seu quandam artem vniuersalem, cuius fini plurimæ particulares artes inseruiunt. Nam sicuti equestri arti complures inferiores artes inseruiunt; ita etiam ei fini, quem primus motor constituit, motúque diurno adfectat, reliquæ cœlorum animæ, planetatum videlicet seu errātium syderum propriis suísque motibus inseruiunt. Hæc sententia meo iudicio falsissima est: nam quemadmodum ex iis quæ superius ostēsa sunt, quilibet liquidò intueri potest

A test tantum abest, vt primum principium nedum sit anima, quæ cùm proportionem habeat ad corpus, cuius est forma, quandam diuisibilitatem præ se fert; quod neque vllius certæ naturæ, definitæue essentiæ constitui potest; sed est ipsum esse per se existens. Præterea efficientia primi principij longè præstantior est, quàm vt motu agitationéque cœli efficere omnia potuerit. Amplius cuiuscunque ordinis institutor est supra eum ordinem, quem instituit, vtpote ab eo exceptus. Primum ergo principium absurdè constituitur in serie classéue motorum seu animarum cœlestium: id quod videtur quoque sentire Aristoteles in duodecimo primæ philosophiæ libro, in eo loco vbi inquit, quod in vniuerso præter cuiusque bonum, quod vnum-
B quodque sua natura affectat, est præterea bonum extra vniuersum, propter quod omnia agunt. sicuti in exercitu dux est, propter quem tandem omnes, qui in exercitu sunt, operantur. in quo loco, si quis diligenter animaduerterit, perspicere facilè poterit ipsum quoque Aristotelem ponere bonum per se existens extra seriem vniuersi, supráque quæuis entia. Alpharabius in libello de intelligentiis ponit primum principium entium esse supra animas cœlorum: nullum tamen præterea ponit ens abstractum, in materia verè esse. Huius philosophi sententia, vt reor, nullo efficaci argumento reprehendi posset, quamuis, vt infrà dicam, ratio Platonis mihi valde probabilis videatur. Auicenna in Metaphysicis libris præter primum principium, quod ipse nominat necesse esse, itémque præter animas corporum cœlestium, totidem
C ponit intellectus puros, qui non sunt animæ, quot sunt motus cœlestes. Huius positionis rationem adfert. nam cùm finis præstantior sit his, quæ sunt ad finem, nimirum dici non potest motores cœlorum monere suos orbes propter hæc inferiora, quæ rebus cœlestibus longè sunt ignobiliora. necesse ergo est vt nobiliora fines affectēt suis motibus. Hi verò & multi sint oportet, quoniam diuersi variíque item sunt cœlorum motus; quibus efficitur Auicennæ sententia, vt fines totidem constitui oporteat supra cœlorum animas, quot sunt motus cœlestes, qui intellectus puri immixtíque omnino sint: nihil namque percipi potest, esse supra animum intellectualem, ac infra necesse esse præter intellectus puros. Huic sententiæ adstipulari videtur Aristoteles in duodecimo Metaphys. quamuis dignosci satis nō queat, an cum
D Auicenna, an cum Alpharabio sentiat. Attamen vt ego puto, ratio, quam attulit Auicenna, non est adeò euidens, vt ei concedere debeamus, quoniam illa agentia, quæ perfecta sunt atque ex affluentia bonitatis agunt, non ob eam causam operantur, vt sibi aliquid suis actionibus accrescat, sed vt res indigentes impertiant sua bonitate. dicemus igitur Auicēnæ, cùm animæ corporum cœlestium in se perfectæ sint, præcipuámque bonitatis partem sortitæ sint à primo principio, prima intentione agunt ex sui bonitate: deinde ob vtilitatem harum inferiorum rerum. Non igitur ponendi sunt superiores quidam intellectus, cùm animæ cœlorum ipsæ sibi sint primi fines: secundi verò hæ inferiores res. Præterea, omnes hæ animæ operantur ac mouent ob eam potissimam causam, vt inseruiant primo principio, ídque pro

naturæ cuiuſque captu æmulentur, à quo eſſe & perfectio totius vniuerſi intenditur. Hac ergo ratione etiam ſequitur animas cœlorum agere prima intentione propter finem excellentiorem. Diuerſitas verò motuum eſt ex diuerſa variáque natura animarum mouentium: quam rationem videtur Plato ſignificaſſe in Thimæo. Nam poſtquam expoſuiſſet quanam ratione animæ omnes & omnis natura immortalis formata eſſet à primo principio, dicit omnium parentem cõuerſum ad minores Deos hæc eis præcepiſſe. Cùm reliqua, quæ ad vniuerſi abſolutionem ſuperſunt, mortalia ſint, ideo à me cõtinuò ea fieri non poſſunt: neque enim fas eſt: immortalia namque eſſent ſi tantùm à me fierent. Idcirco vos imitantes eam, quam in me perſpicietis efficiendi vim, quæ ſuperſunt mortalia efficere conemini. Illi verò, inquit idem Plato, minores dij, cùm mandatum patris intellexiſſent, confeſtim ad res inferiores efficiendas conuerſi ſunt, ac motum circularem pro cuiuſque natura proprium quiſque molitus eſt. Ecce quàm præclarè Plato protulit minores deos, animas ſcilicet cœlorum, vt parerent imperio patris, atque vt eius bonitatem imitarentur, cœpiſſe ſuum quemque orbẽ mouere. Propter igitur ſummum bonum, veluti tanquam propter vltimum, poſtremũ, ſummúmque finem, animæ cœlorum ſuos orbes agitãt: motus verò diuerſi ſunt pro cuiuſque natura, atque vt rerum inferiorum generatio & incolumitas exigit. Poſtrema omnium ſententia eſt Platonis, vt arbitror, eſſe ſcilicet infra primum principium ac ſupra animas corporum cœleſtium, intellectus ſeu mundum intelligibilem: cuius ratio, ni fallor, fuit. anima, vt ſuperius diximus, duplicem præ ſe fert naturam, diuiſibilem ſcilicet, qua corporeæ naturæ affinis eſt, nam forma eſt corporis: & indiuiſibilem, quatenus intellectus eſt & intelligibilia attingit. ſicuti ergo infra animam eſt corpus naturæ penitus diuiſibilis, ita par eſt ſupra animam eſſe intellectum purum naturæ omnino indiuiſibilis. Huiuſmodi verò intellectus neceſſe eſt vt ſit infra primum principium: id namque eſt ipſum eſſe per ſe exiſtens, nulli naturæ addictum: in intellectu verò eſſe eſt contractum ad intelligibilitatem, vt ita dicam, ſeu ad intellectionem. quapropter Plato poſuit hunc intellectum eſſe cauſam exemplarem in qua ſint ideæ rerum omnium. Nam in primo principio res altiori modo ſunt, quam vt in eo exẽplaria rerum conſtitui queãt. exemplar etenim omne cognoſci poteſt, & quatenus exemplar eſt comprehendi quit. At in primo principio res ſunt ſupra cognoſcibilitatem (vt planius explicem quod volo, ſic eam libeat appellare) ac in arcano ſitæ, quod minimè peruium eſt cuiuis intellectui. Quamobrem Plato, vt reor, poſuit cauſam exemplarem in ſecundo ente, in quo eſſe contractum eſt ac definitum ad naturam intelligibilem. quod etiam quoquo pacto innuit Dionyſius in libello de Cœleſti hierarchia: inquit enim ſupremos intellectus nuncupatos eſſe angelos, id eſt nuncios; quoniam arcanum illud diuinum incomprehenſibile primi enunciant. Hac ratione meo iudicio ſatis probabile fit, ſupra animas corporum cœleſtium eſſe intellectum. Nam imbecillitati mentis noſtræ, cuius acies in tã clara luce non figitur, de rebus altiſſimis certiſſi-

E F G H

A certissima ratio esse non potest. Idcirco contenti probabili argumento & sapietissimorum hominum sententia, qui acrioris ingenij fuerunt quã nos, dicamus supra animas cœlorum esse intellectum, in quo res sint secundum esse intelligibile. Quot verò sunt ij intellectus, si quis scire cupiat, animaduertendum illi est Platonicos nonnullos ponere hosce intellectus ferè innumeros: Platonem tamen vnius tantùm mētionem facere in Timæo, cùm de fabricatione mundi verba facit. Beatus Thomas rationem satis probabilem adfert, qua efficiatur vt pene innumeri sint. Etenim inquit Deum optimum cùm agat ex bonitate insita, quam aliis impartiri vult, optimas ac perfectiores res maiori quoque vbertate produxisse: ac proinde corpora cœlestia B adeò ingentia effecit, vt generabiles corruptioníq; obnoxiæ res ipsis collatæ, nullius ferè sint magnitudinis. Idcirco pari ratione perfectissimos entiũ intellectus innumeros fecisse. id quod sacræ etiam literæ testantur. Nos quibus institutum est nihil asserere, nisi ex certa ratione, hac in parte nihil asseuerandum nobis esse ducimus: ea enim est natura intellectus humani, vt certos terminos in cognitione rerum non egrediatur: quos qui egredi volunt veluti oculis mentis allucinati, in multis deerrant, compluráque incomperta pro compertis habent. Nonnulli diuersa ratione dum ea quæ sunt vltra fines à natura nobis præscriptos incerta esse vident, de rei cuiuscumque cognitione vel modica desperant. Nos medium iter tenentes, ea tãgemus quæ ratione naturali comperta sunt; incerta verò, atque ea ad quæ lumen intelle- C ctus nostri nõ pertingit, linquemus pro incompertis. Cùm ergo præter summorum philosophorum authoritatem, qui magis quàm nos in rerum contemplatione exercitati, luculentius etiam veritatem intueri potuère, ratione etiam satis efficaci seu mauis probabili, nobis constiterit supra animas cœlestium corporum esse intellectum seu vnus is sit, seu plures; ea quæ naturalis hominis ratio de intellectu comperta habere potest, paucis perstringamus. Esse ipsum atque ipsum vnum, quod ex superfluenti bonitate extra se in alias quoque naturas defluxit, paulatim delapsum est, ac veluti per gradus processit à perfectissimis naturis in imperfectissimas: & demum desiit in materiam primam, quæ propè nihil esse videtur. Primum igitur, in quod esse ipsum à puritate sui degenerat, est intellectus, qui iam aliqua natura est D non esse purum, verùm tam latè fusa, vt in se suo tamen modo omnes quoque res alias atque naturas comprehēdat: qua in parte æmulatur ipsum esse, deficienti tamen ratione. Nã in primo principio res omnes sunt secundum vnicum esse eminēs ac præexcellens quibuscunque naturis ac cuiuis rerum modo. At in intellectu res omnes sunt, secundum determinatam tamen rationem & definitum modum, id est secundum esse intelligibile: ea namque est natura intellectus ipsius. Quamobrem licet coniunctus sit cum primo esse, vtpote cui proximus existat; nihilominus primum esse in intellectu est secundum modum intelligibilem; non quòd per speciem quampiam ab intellectu intelligatur; sed per essentiam suam intelligitur; quę perfectio atque actus quidam est primi intellectus: in eo tamen habet modum quendam vi-

delicet intelligibilitatis, vt sic dicam, ac hoc pacto degenerat ab esse quo est in se ipso. idcirco intellectus, quamuis diuinitatis sit particeps, quoniam est vndique plenus Deo; attamen longè excellentiori modo, immo in immensum excelsiori, est Deus in se ipso, quàm sit in intellectu, in quo iam incipit esse secundum modum intelligibilem. ac propterea à primo esse res omnes primò in intellectum effluxerunt, secundum esse intelligibile; quod est longè perfectius quàm esse id quo res in sui natura subsistũt; vtpote quod proximum sit esse sui, quo sunt in primo rerum omnium principio. Primus ergo intellectus ipse quoque est omnia, sicuti primum ens; sed modo vt declarauimus deficienti: ac quemadmodum intellectus deficit ab ipso esse, quoniam in naturam certam degenerat; ita etiam deficit ab ipso vno ac degenerat in multitudinem: nam in eo primum incipit apparere multitudo quoniam rerum species in eo multæ sunt: atque has Plato, vt arbitror, ideas fecit: ac propterea in hoc intellectu posuit causam exemplarẽ vniuersi sensibilis, quod asseruit animatum esse, vt ex Timæo liquidò quiuis intueri potest: qua de causa is intellectus à Platonicis appellari solet mundus intelligibilis, tanquam in quo res vniuersæ sint secundum esse intelligibile. nominatur etiam à nonnullis vnum multa; vtpote quod in se vnum sit ac desinat in multitudinem rerum intelligibilium: ita tamen vt vnitas superet multitudinem, ac multitudo in eo colligatur in vnum, tanquam in verticem. ac proinde is intellectus totum quoddam est, ac primum totum, quod tamen sit ante partes neque dependeat à partibus, aut ab eis cõstituatur, vt tota hęc materialia in quibus versamur: quam rem annotauimus sũpra, cum de vno verba faceremus. Dixerunt ergo intellectum vnum multa, animam verò quæ inferiorem sortita est, gradum, perhibent esse vnum & multa, tanquam vtriusque naturę participem, ac magis propinquam multitudini quàm intellectus sit: an verò hæc mens suprema intelligat singularia sensibilia: & si intelligit, an præsentia tantùm intelligat, an etiam futura omnia, puto ex vi mentis humanæ nobis incompertum esse. ideo quamuis de hac re maximæ sint inter philosophos altercationes; nos cõtenti humanis limitibus omnes eas omittemus, ac perspicacioribus hominibus hanc operam concedemus. Post intellectum sunt animæ corporum cœlestium, de quibus proximo volumine à nobis dicetur.

LIBER

LIBER SEXTVS.

B IDoneus primæ philoſophiæ auditor is iure exiſtimari debet, qui naturali ſcientiæ non tantùm operam dederit, verumetiam in ea excelluerit: innata nanque nobis via doctrinæ eſt à notioribus nobis. Huiuſmodi autẽ ſunt ſenſibilia entia: omnis enim noſtra cognitio ortum habet à ſenſu. Repetamus ergo à Phyſicis, indéque id quod ſupereſt ordiamur. Omne quod mouetur, ab alio mouetur. ita quod motor alius eſt à re mobili, præterea ea, quæ moueri videntur, quædam ab alio extrinſeco videlicet motore mouentur, nonnulla ex ſe. huiuſmodi autem ſunt animata. Cùm ergo in illis, quæ ab extrinſeco mouentur, non poſſit res in infinitum protrahi, tandem ad motũ ex ſe perducetur: mota verò ex ſe, generabilia &
C corruptioni obnoxia vtique neq; cõſiſtere poſſent neq; eorũ generatio infinito tẽpore perdurare, niſi à moto ex ſe æterno continerentur, cuius fomẽto ſemper egẽt. id quod ſupràſæpius ſumpſimus. Hoc verò motũ ex ſe æternũ ſenſu cõprehẽdimus eſſe corpus cœleſte, quod ex motu circulari ſempiterno cõuincimus cõponi ex duabus naturis, quarũ altera eſt forma, altera materia: forma verò anima eſt immaterialis, indiuiſibilis atque immobilis; quæ poſt intellectum, de quo iam tractatum eſt, proximum primo enti locum tenet inter entia, ac in ea maior quædam ſpecies. multitudinis iam ſeſe nobis offerre incipit. Nam cùm forma omnis actus ſit materiæ quædam congruentia ſeu conformitas formæ cum materia ſit oportet. Quamobrẽ cùm diuiſibilis ſit & extenſa, non dico oportere fotmam eſſe diuiſibilem, atque
D extenſam: hoc etenim non niſi formæ materiali conuenit, quæ in eſſe à maria dependet: ſed neceſſe eſt, vt natura formæ quamuis immaterialis ſit, nonnullam referat diuiſibilitatem; id eſt vt quodammodo affinis ſit extenſioni diuiſionívе: idcirco deſcendendo à primo principio, quod vnum omnino eſt ad intellectum in quo eſt vnitas contracta ad naturam intelligibilem, ac propterea etiam ad quandam multitudinem, ab eo deinceps deſcendimus ad animam, in qua maior eſt multitudinis ſpecies, propter affinitatẽ ad corpora. Cùm ergo nobis conſtiterit eſſe cœleſtium corporum animam, ac ſuperficie tenus qualiſnam naturæ ea ſit; nunc dicendum eſt à nobis, an cauſam efficientem habeat, & quænam ea ſit. Auicenna præſtantiſſimus philoſophus opinatus eſt, quoniam ab vno non eſt niſi vnum, à primo principio

entium eſſe tantum primum intellectum,tanquam à cauſa effectrice: à primo deinde intellectu, in quo eſt quædam compoſitio ex actu & potentia, E
ſeu ex perfecto & imperfecto: inquantum intelligit primum principium emanare atque effluere ſecundum intellectum: inquantum verò intelligit eam,quam obtinet,perfectionem,effluere animam primi cœli: ac quatenus intelligit imperfectionem adiunctam ſibi, effluere ſubſtantiam primi orbis, ſicque deinceps à ſecundo intellectu emanare tertiam mentem,ac animam ſecundi orbis orbémque ſuum,item à tertio quartum,quouſque deuentum ſit ad mentem præſidentem hiſce inferioribus generationi corruptioníque obnoxiis;à qua perhibet tum omnes formas eſſe generabilium rerum, tum etiam intelligibiles ſpecies. Hanc Auincennæ poſitionem diuus Thomas F
excellentiſſimus vir ac nunquam ſatis laudatus ſatis efficaci ratione reprehendit: inquit enim, ſi generatio vniuerſi ita conſtaret & hoc pacto procederet, vtique ordo vniuerſi eſſet à caſu, non autem ab aliquo per ſe intentus:verùm oportet fateri accidiſſe vniuerſum ita conſtitutum eſſe ex diuerſis multorum agentium intentionibus;quæ tamen à nullo excitata ſint, aut mota ad hunc ordinem conficiendum. ac propterea inquit Thomas omnem factionem cuiuſque rei, quæ non ſit per tranſmutationem motúmve aliquem:ſed per ſinplicem emanationem totius eius quod ſit quódque per ſe exiſtat,eſſe à primo principio,nō autē ab aliqua cauſa ſecūda,argumētóq; nititur ſatis valido: nam ſicuti agens per artē præſupponit in ſui factione rē à natura conſtitutā ac natura cōſtantē quoniā is agēs poſterior eſt agēte naturali;ita quælibet ſecunda cauſa præſupponit in effectu,quem agit, aliquid G
iam inchoatum à prima cauſa,quod ipſa perficiat: At in emanatione totius entis pet ſe exiſtentis nihil ſupponitur; ſi quid enim ſupponeretur, iam non totum emanaret ab ea cauſa:non ergo à ſecunda cauſa quapiam hæc emanatio eſſe poteſt.Neque etiam confugere ad illud poſſumus, effectum eum ſcilicet eſſe à cauſa ſecunda, veluti ab inſtrumēto primæ:nam cauſa omnis, quæ vicem inſtrumenti habet, licet ex ſe non attingat productionem effectus,cuius factionis dicitur inſtrumentum eſſe,tamē actione quadam,quæ ipſius formæ naturæve conuenit, à ſuperiori agente directa ad effectus ſui productionem peruenit;cuius effectionis inſtrumentum nominatur:ſic ſerra,quæ organum eſt fabri lignarij ad factionem ſcamni ſeu lectuli,quamuis H
vi propria nō attingat ad inductionem effectionémve formæ ſcamni illius ſeu lectuli,attamen ſecando ac incidendo, quæ actiones formæ ſerræ conueniunt, à fabro artifice directa pertingit ad efficiendam formam ſcamni, quæ proculdubio emanat à mente artificis. eadem ratione calor naturalis animalis calefaciendo,quod ſuæ vis eſt,carnem procreat oſſáque, ac membra denique; quorum forma eſt ab anima. Ex inductione hac colligitur neceſſe eſſe cauſam inſtrumentariam quamcunque actione ſuę naturæ propria,directa tamen à cauſa ſuperiori,pertingere productionem effectus ſui. ſed in emanatione totius entis per ſe exiſtentis, cùm nullum ſubiectum ſit eius effectionis,nulla etiam actione ne fingi quidem, nedum eſſe poteſt cu-

iuſpiam

A iuſpiam inſtrumentariæ cauſæ, qua pertingat ad effectionem totius entis per ſe exiſtentis, quæ eſt à prima cauſa rerum omnium: vt nulli vnquam pro dubio fuit. Idcirco emanatio entium omnium per ſe exiſtentium non eſt ab vlla cauſa ſecunda, ſed tantùm à primo principio entium, à quo etiam ſunt animæ corporum cœleſtium: ideóque Plato in Timæo poſuit vniuerſum totum eſſe à primo principio tanquam à cauſa efficiente, quam etiam patrem omnium appellat: inquítque patrem hunc ſupremum animam ex eſſentia diuiſibili indiuiſibilíque conflaſſe. Verùm quoniam ſuperiora quoque pro ſuæ naturæ captu efficiendis inferioribus operam ſuam præſtant, vt ſummi boni bonitatem æmulentur, idcirco poſuit intellectum ſeu mun-
B dum intelligibilem eſſe cauſam exemplarem vniuerſi. Itaque ſtatuit primũ rerum omnium autorem, iuxta illud exemplar, mundum perfectum effeciſſe. Erit ergo, iuxta ſententiam Platonis; intellectus rerum cauſa non efficiens, à qua ſint entia in prima rerum emanatione, qua in ſuo quæque eſſe ſubſiſtunt, ſed cauſa exemplaris, per quam primum animo, deinde totum vniuerſum effecta ſint: necnon etiam illud Platonem mouit, quod ſuprà tetigimus, quoniam exemplar habet rationem intelligibilis; ideo in eo, quod ſuperat omnem naturam cum ſenſibilem tum intelligibilẽ nos non poſſemus ſatis percipere rationem exemplaris: qua de re non in prima cauſa ſed in prima natura, intelligibili inquam, hoc genus cauſæ Plato conſtituit. Ex qua poſitione ratio Auicẽnæ facilè ſolui poteſt. Nam ab vno, id eſt à primo
C principio immediatè non eſt niſi vnum, intellectus videlicet ac mundus intelligibilis. Verùm poſt intelligibilem hunc mundum, quem dicimus primum rerum principium non vt vnum ſed vt multa, iuxta multitudinẽ, quæ eſt in exemplari, multa conſtituit, ac in vnũ vniuerſum cõflauit. Nõ tamen propterea cenſuerim ego Platonẽ arbitratum fuiſſe Deum ſupremum indigentem fuiſſe, vt ſcilicet exemplari alio à ſe indiguerit in rerum productione, cùm in eo ſupereminenter ſit exemplar cuiuſcumque exemplaris, & in quo vno eſt multitudo omnis eminenter: immo etiã quodammodo abyſſus ille nõ entis, ſicuti priuatio eſt in habitu: ſed ea ratione arbitror cauſam eam exemplarem in ſecundo ente poſuiſſe; quoniam primum principium à nobis capi non poteſt, cùm ſuperet intellectum. Exemplaris verò ratio ac
D definitio in hoc eſt vt intelligibile ſit: quare ratio Auincennæ alio quoque modo commodè ſolui poteſt, quod ſcilicet ab vno inquantum vnum non eſt niſi vnum: ſed ab vno in quo eminenter eſt omnis multitudo & in quo natura non diſtinguitur ab intellectu & voluntate; ac propterea per intellectum ac voluntatem agit quemadmodum per naturam vt ſuprà diximus, nullum inconueniens eſt ſi multitudo effluat, in vnum tamen ordinem redacta. Hæc de cauſa effectrice animarum cœleſtiũ. nunc melius diligentiúſque inueſtigemus, qualeſnam ſint & cuiuſmodi ſit earũ operatio. Animos cœlorum eſſe abſtractos à materia, iam ſuperius conſtitit. Quoniam verò forma abſtracta eſt intellectus ac intelligibilis, vt ex iis, quæ de anima dicta ſunt in phyſicis planè conſtat: Animæ ergo corporum cœleſtium ſunt actu

intellectæ & intellectus: ac cum vnumquodque ideo intelligatur, quoniam forma eius coniuncta est cum intellectu, ac vnum cum eo effecta, sibi ipsi autem actu coniunctæ, idémque sunt animæ corporum cœlestium; idcirco seipsas per suam essentiam intelligunt. Reliqua verò, quæ item à materia abstracta sunt, vt intellectus ac superiores animas, ea ratione intelligunt inferiores, quoniam superiorum formas, vt perfectiones quasdam sui in seipsis recipiunt. Quamobrem superiores quoque intelligunt per essentiam superiorum, qua formantur: nam superiores formæ cùm sint actu intellectæ & perfectiores inferioribus, nimirum formare inferiores possunt, ac eo pacto per suas ipsarum essentias ab eis intelligi. Econtra verò minimè commeat ratio, vt scilicet superiores intelligant inferiores, eò quòd earum essentiis informentur: nam forma semper, ac in quacunque re perfectio quædam est rei formatæ: sic etiam animæ corporum cœlestium non intelligunt inferiora hæc entia corruptibilia, eò quòd ab ipsis recipiant impressionem vllã, quoniã semper agens est nobilius patiente, ac principium materia, formáque subiecto. Nec tamen dicendum propterea est quod hæc inferiora ignorẽt quorũ sunt causæ ac moderatrices cõsilio quodã ac intellectu, immo perfectiori modo intelligunt, eóque perfectiùs, quò superiores atque excellẽtiores fuerint. Nã sicuti in supremo esse sunt omnia modo nobis ignoto, ita in intellectu omnia sunt secundũ modũ intelligibilem ac perfectiori modo in intellectibus perfectioribus, deterius verò in inferioribus: obiectum nanq; intellectus est ens. Amplius si humanus intellectus, qui est omniũ infimus, quodammodo intelligit omnia, & quodammodo est omnia, multo magis asseuerandum est hoc de supremis illis intellectibus. Quamobrem superiores animæ inferiores intelligunt, ac omnia etiam infima entia generationi corruptionique obnoxia per formas ab intellectu primo in eas influentes, ac vicissim à superioribus traditas, inferioribúsque excellentiori modo ac ratione magis vna sunt in his quæ superiores sunt: in inferioribus verò magis multæ ac magis diuisæ: neque enim earum capaces essent, nisi ipsis magis dearticulate fuerint, tanquam imbecillioribus, & quæ magis recedant à perfectione vnius, atque ad multitudinem accedant: sic inter homines accidere videmus, vt ea quæ præstantes ingenio statim ac vno nutu admoniti percipiunt, imbecilliores ac magis tardi capere nequeant, nisi eadem eis fuerint distincta & dearticulata. non dissimili omnino ratione se habent mentes illæ supremæ, huius verò non æquè perceptionis ratio in promptu est, nam receptum omne est in recipiente secundum recipientis modum: quanto ergo recipiens magis accesserit, ad multitudinem, ab vnóque recesserit, tanto etiam oportet receptas species in eo magis esse multiplices inferiorísque notæ. Sic ergo omnis cœlestium corporum anima omnia intelligit, se ipsam per sui essentiam, superiora entia per eorum essentias, quas in se vt perfectiones intelligibiles recipit: inferiora verò per species ab intellectu supremo, in eam animam emanantes; ordine tamen certo progressúque seruato, vt scilicet species eæ prius proximiúsque

A ximiúsque defluant in animas superiores, quæ intellectui propinquæ sunt magis, ac per eas deriuent in animas inferiores. Ac vtrique pręter hunc modum alius quoque non incommodus adferri potest, quòd videlicet superiores animæ inferiores intelligant per sui essentiam, quæ inferiorum forma est intelligibilis: nam cùm forma, & perfectio quælibet subiectam sibi materiam penetret, vt ita dixerim, superioresque mentes inferiores informent, ac in eis recipiantur (qua via fieri diximus, vt inferiores mentes superiores intelligant per superiorum essentias ipsas formantium) neutiquam absurdum esset, si superiores quæ vnum fiunt cum inferioribus eas formando, per suammet essentiam inferiores intelligerent. Si enim intellectus humanus, vt Aristoteles testatur, se ipsum intelligit per formas alias intelligibiles, per quas actu fit intellectus, quî conueniens esset? si quis assereret, supposito eas formas intelligibiles esse formas, quæ per se subsisterent, atque esse actu intellectus, per se ipsas eas quoq; intelligere intellectum humanum per suam ipsarum essentiam, quandoquidem intellectus humanus se intelligit per eas formas intelligibiles. Primum verò entium omnes pro captu suo attingunt, quòd se cuiusque capacitati accommodet: ac ea ratione id quod in se incomptehensibile est in prædictis intellectu esse incipit secundum modum intelligibilem: excellentius quidem in excellentioribus, deterius in inferioribus. sicque omnes eæ mentes diuinæ sunt, quoniam capaces sunt diuinitatis, ac vnum factæ cum Deo, qui in eis omnibus est.

B

C Præterea in eis summus quidam est amor, quo sese inuicem mirificè connectunt. Nam intellectum quemcumque sequitur intellectualis appetitus, qui in ratione est, & à philosophis voluntas nominatur. appetitus verò huius primus motus ac præcipuus est amor, cuius obiectum est bonum. vbi ergo excellentissimi sunt intellectus, ac summum bonum intellectum, ibi maximum oportet amorem esse: inferiores ergo mentes superiores intellectus, vt potiora bona, sibíque benefica, summum verò bonum tantùm amant, quantùm nec excogitari potest; superiores verò vicissim amant inferiores ex suæ bonitatis ratione ac natura, non ex indigentia, ipsisque bonitatem, ac perfectionem suam communicant, seque eis insinuant pro earum captu. hic nanque perfectissimus est amoris modus, vt supra ostendimus, fitque

D hoc pacto mirus quidam, inexplicabilisque supernarum mentium contextus. His hactenus expositis, nunc illud reliquum est, vt disseramus quonam scilicet modo superiores hæ mentes causæ sunt rerum inferiorum. In eis est species boni, à quo sunt: boni verò ea est natura, vt perfectione sua impertiat ea omnia quę capacia fuerint: non enim est boni inuidere, ac intra se bona sua cõtinere, sed effundere ac effluere. Cùm ergo in supremis hisce mẽtibus sit lucida forma summi boni, nõ offuscata tenebris nõ entis, nec dissimilitudinis labyrinthis inuoluta, nimirũ valde cupiũt ęmulari pro viribus summum bonũ, ac rebus aliis bonitatẽ suã elargiri, ad idem à summo etiã bono agũtur, quod intra res omnes est, ac interius in eis operatur. Etenim omnia operãtur quatenus sunt, ac vt supra ostendimus, nec momento esse possent

quæcunque sunt, nisi à primo esse continuè eorum essendi vigor emanaret, E
qui motus rebus intrinsecus à primo bono effluens, à Platone in Thimeo significari videtur: cùm inquit, patrem omnium ad minores Deos conuersum eis præcepisse, vt in factione inferiorum rerum, quam eis demandauerat, se imitarentur. Cupiunt ergo hæ supremæ mentes elargiri aliis perfectionem suam: verùm ad eum modum effectionis, quo primum agit, quóque res omnes à principio rerum omnium emanant secundum se totas, ac consistunt, attingere non queunt; idcirco conantur deteriori nota eum tamen efficicentiæ modum æmulari, ac per motum corporum cœlestium formas effingunt in hac inferiori materia, quas ab intellectu acceperunt veluti quidam naturæ artifices: quamobrem in effectione rerum inferiores omnes concurrunt quædam perfectius, imperfectius aliæ. Intellectus supremus, à quo in animas cœlorum effluunt omnes formæ, patris vicem gerit, animæ ipsæ vicem matris, ac inferiora hæc entia sunt veluti fœtus, quos in lucem edunt cœli motu & lumine medio, tanquam instrumētis quibusdam suorum fœtuum pariendorum; sic ergo per motum localem ac lumen cœlorum materia hæc inferiorum formatur his formis, quas animæ ab intellectu conceperūt. Et hæc vt reor, est sententia Platonis in Thimæo. hoc idē sensus quoque nobis ostendit & ratio persuadet, vt ex naturali philosophia cuique perspicuum esse liquido potest. Satis iam disputatum est de incorporeis entibus pro huiusce opusculi modo, ac prout humanæ rationis imbecillitas attingere valet ea, quæ suapte natura manifestissima sunt, atque in maxima luce constituta. Paulatim in entium ordine res à primo principio degenerant, sensim dilabuntur. ideo post naturam animæ, quæ suo modo præ se fert diuisibilitatem quandam est natura corporis quod ab anima formatur. Hoc verò primū est corpus, id est cœlum, quod & diuisibile est, licet maximè inter corpora ad vnitatem accedat: nisi enim diuisibile esset & extēsum, vtique corpus nō esset, ac propterea etiā est mobile, nā omne corpus mobile est, nō enim corpꝰ vllū infinitū esse potest, attamen ingenerabile & incorruptibile est, nec diminutionem, aut augmentum vllum recipit, penitúsque cuiusuis alterationis est expers; vt naturales philosophi demonstrant: quare ex generibus motuum solum localem motum admittit. est præterea simplex ac purissimum corpus: magis nanque ad vnitatem accedit simplex compositio. figuram habet maximè simplicem, sphæricam inquam, quæ vna tantùm superficie continetur: mouetur motu locali maximè simplici, circulari inquam. agit simplici qualitate, qua est præditum, lumine videlicet, quod caliditatem quandam annexam habet, quæ se habet ad cæteras qualitates sensibiles vt lumen ad colores omnes. Itaque calor is cœlestis omnes alias qualitates sensibiles viriute sua fouet ac continet; licet cùm à puritate sua degenerat, confestim decidat in calorem elementarem, qui calori cœlesti magis propinquus est, atque magis attinet, quàm vlla alia qualitas simplicium corporum; sic lumen cùm à primo degenerat, in albedinem migrat. hinc est quod interdum pro

A materiæ captu calor cœlestis vrat, atque perniciem adferat, cùm tamen sui natura vitam prestet omnibus, omniáque foueat ac conseruet. verùm cúm pro materiæ captu degenerarit, in calorem elementarem migrat, cuius ea propria munera sunt. Hunc calorem asseclam luminis cœlestis, alium à calore elementari, vel ob eam rationem censuerim ego statuẽdum esse. (committam nunc interim alia, pręteribóque complura dicta philosophorum præstantium in hãc sententiam) quod si secus esset, vtique satis intelligi non potest quonam pacto calor elemẽtorum, qui intra viscera terræ, & in seminibus est conclusus, constitui posset esse instrumentum cœlestium corporũ, ab eisque moueri (omnium etenim mixtorum generationes cõseruationis B causa est calor naturalis, vt Aristoteles inquit in quarto Meteororũ libro) nisi ab ipsis itidem tangeretur. mouens nanque proximum & motũ simul sunt: quod luculenter Aristoteles testificatur in septimo physicorum volumine. Tangi autem quî potest? cùm tãtopere distent, nisi qualitate quadam, ac virtute à cœlis emanante ac omnia permeante. Lumen verò tantùm diaphani est actus, opaca non penetrat, ideo assecla luminis alia est virtus omnia penetrans, ac omnia formãs. Hunc nos calorem cœlestem dicimus aliũ ab elemẽtari. Platonici dixêre corpus hoc esse æthereum vehiculum animæ mundi cæterarúmque animarum omnium. cæterùm quoniam corpus nullum cætera corpora penetrare potest, qualitatem quãdam esse hãc oportet, quam ponimus, vt artificem motricémque aliarum qualitatum omnium, ac C vt vehiculum quoddam virtutis animæ. Hæc verò omnia quæ inesse corpori cœlesti diximus, ac perspicimus, ab anima ei proculdubio insunt. Nã materiam conuenire formæ opus est. Ast animæ cœlorum maximè sunt æternitatis capaces, nulliq; obnoxiæ mutationi; idcirco corpora etiã sortitæ sunt immortalia, ac immutabilia mutatione quæ pertineat ad intrinseca. Hę pręterea animæ simplicissimæ sunt, suáq; operatione spirituale quendã circularem motũ exprimũt referúntve. Circuli nanq; spirituales quidã sunt nexus illi superiorũ mentiũ: quia & mutuò se intelligũt, ac mutuò se ardẽt nedum amãt, ideo corpora quoq; habẽt simplicia, circularísq; figuræ, circulari quoque motu agitata. insuper hoc lumen, cui calor cõiunctus est, nõ elemẽtaris sed cœlestis, efflux⁹ quidã est in cœlestia corpora ab animarũ intelligibili lu-D mine, atq; ab amore illo, quo ardẽt: id enim est lumẽ in corpore, quod intelligẽtia in anima, id est calor hic omnia generãs ac cõseruans, quod in anima amor. sunt ergo hæc omnia imagines quędam corporeæ proprietatũ animæ immaterialium; quod, vt puto, Boëtius vir doctissimus sentit; cùm inquit de cœli anima, mentémque profundam circuit, ac simili cõuertit imagine cœlum. Inter cœlos autem supremum obtinet locum supremámque dignitatẽ octaua sphęra, quę innumeris fulgoribus est illustrata, ac motu velocissimo maximéque vniformi mouetur: diurno inquam ab oriẽte in occidens. quãuis nonme lateat astologos Platone & Aristotele iuniores cõmentos fuisse primò nonã, deinde decimã quoq; sphæram, cui diurnum motum attribuerent alium item tardissimum: octauæ verò sphæræ attribuunt monstruo-

sum quendam motum titubationis seu accessus & recessus. Verùm & in his & in planetarum circulis commenta, seu potius figmenta Astrologorum à nobis omittantur, ac sequamur potiores philosophos, Aristotelem videlicet & Platonem. Hunc diurnum motum Plato in Timæo vocat motum similitudinis seu vniformitatis: & Aristoteles in secundo libro de cœlo, à dextro in sinistrum permeantem motum eum esse dicit, vtpote qui perfectus sit, & ad vnitatem accedat, quem motum cæteri quoque planetæ sequuntur, vel ex natura propria motoris à quo mouentur, vel quatenus motores planetarum formati à prima anima octauæ sphæræ motrice, motum illius proprium, perfectissimum tamen omnium in suis sphæris effingunt. Hic verò diurnus motus causa est, quod generatio corruptióque istorum inferiorum sempiterno tempore conseruetur ac perduret. Post octauam sphæram planetæ sunt, orbésque eis accommodati, in quibus quoniam ad multitudinem atque ad dissimilitudinem magis accedunt præter motum diurnum, qui est similitudinis, alius quoque inest motus, qui dissimilitudinis à Platone appellatur, & ab Aristotele perhibetur esse veluti à sinistro in dextrum: dextrum nanque, à quo est motus ille, sinistrum est vniuersi: deficit ergo ab eo quòd est secundum naturam in vniuerso, cùm præpostere procedat.hic verò planetarum motus obliquus sub zodiaco, causa est vt generatio ac corruptio euariet: quòd verò generatio inferiorum quamuis varians, semper eundem tenorem seruet, à motu diurno est. Inter planetas verò nobiliores sunt, si antiquis philosophis assentiamur, illi qui sunt superiores elatioresque: inferiores autem ac depressiores econtra imperfectiores.cuius rationem adferunt, quoniam continens est nobilius contento: contentúmque ad continens se habet tanquam materia ad formam, & perfectibile ad perfectionem.verumtamen si ab effectu ad causam intelligendam nobis est via, difficile mihi persuaderi potest planetas cæteros superiores esse præstantiores sole, quem potissimum inspicimus causam esse harum inferiorum rerum,ab eóq; variari anni tempora,cæteráque,quæ hîc inferius aguntur.Cæteri verò planetæ vel nihil vel insensibile quodpiā vidētur adferre. Præterea si lux est qualitas,qua cœlum agit, ac defluxus quidam à lumine intelligibili in ipsum corpus cœleste, id corpus, in quo præstantior lux est, excellentius existimari debet cæteris quæ non adeò luce decora sunt neque adeò luce pollent. At solis lux quantum lucem aliorum planetarum precellat, omnibus præterquam cæcis compertum est. Præcipuus ergo sol erit meo iudicio, cui sententiæ etiam astrologi adstipulari videntur; qui inquiunt planetas cæteros dirigi ac temperari à sole ac quasi cooperarios solis esse: qua de causa Venerem Mercuriúmque non recedere à sole nisi parum,siue antecesserint siue ponè fuerint. Lunam verò agere prout à sole illustratur: trium preterea superiorum motum planetarum rationem habere ad motum solis.Antiquorū verò philosophorum argumentū nō difficile est soluere:nā recipimus cōtinens perfectius esse cōtento,si cætera paria fuerint:at si cætera præualeāt præponderántque

A rántque, non ſemper continens abſolutè perfectius cenſendum eſt eſſe contento, ſicuti in animali cor non eſt imperfectius membrum aliis à quibus continetur. At in ſole cætera longè præualēt, vt cuius exploratiſſimum eſt. Sol ergo præſtantiſſimus eſt ac perfectiſſimus planetarum omnium, luna imperfectiſſima, quæ à ſole lumen mutuatur, ac veluti terra cœleſtis eſt, vt inquit Alexander Aphrodiſeus. Reliquorum planetarum ſtellarúmve numeros ac gradus perfectè dignoſcere ſupra humanum captum eſt. Nam qui perfectè cognoſcit aliqua, etiam differentias & gradus eorum ſigillatim dignoſcit. Nos verò imperfectè cognoſcimus ſuperiora, ac à nobis remotiſſima entia: quamobrem etiam communia quædam, generaliáve nonB nulla ipſorum cognoſcimus, non tamen valemus minuta quæque attingere. Hactenus ergo de corporibus cœleſtibus dixiſſe ſufficiat, nunc accedendū nobis eſt ad entia generationi ac corruptioni obnoxia, in quibus iā magna turbatio eſt, plurimúſque tumultus; quoniā ab vnitate atque ab eſſe maximè recedunt, ac ad multitudinem & non eſſe accedunt quam proximè, multámque eorum partem habent. Hîc verò tum entia viciſſim contraria, tum contingentia, ac fortuna caſúſque apparent, ſeſéque nobis offerunt quæ omnino à ſuperioribus ſunt aliena: nam & in ſupremis mentibus, & in cœlis nihil eſt contingens, nullā ibi contrarietas, ſed ſummus omnium conſenſus, nihil fortuitū, verùm omnia ſumma ac certa ratione procedunt. Etenim propinqua ſunt ea primo entiū, cuius ſimilitudinem referunt; lonC giſſimè verò diſtant ab infinitate & contractione non entis; de quo ſuprà eſt facta à nobis mentio. econtra in hiſce que ſunt infra cœlum, contingentia eſt: nam propter contumaciam ac inequabilitatem, vt ita dicam, materiæ, quæ non enti propinquiſſima eſt, vt dicetur infrà, effectus non omnino reſpondet impreſſioni ac efficientię agentis; quamobrem quamuis cœlorum influxus & impreſſio ad bonum & ad perfectum ſit; tamen quoniam materia ob imperfectionem contumax, diuerſa atque inæqualis eſt, effectus minimè reſpondet impreſſioni agentis, inde contingentia eſt. Amplius quoniam præter materiam, in qua effectus recipitur: concurrunt etiam particularia agenda præter cœlum, quæ materialia ſunt, & propterea eorum concurſus inter ſe certam cauſam non habet, ideo multa continD gunt, neque neceſſario omnia conueniunt. Ratio igitur contingentiæ in inferioribus eſt ex imperfectione ſeu a non ente, cui infima hæc entia propinquiora ſunt, quam ſuperiora, eadem de cauſa viciſſim quoque contraria ſunt inferiora hæc quæ infra cœlū eſſe cōſpicimus: nam ex contractione entis incipit primo diuerſitas, deinde contrarietas, vt ſuperius docuimus. Quoniā ergo in hiſce inferioribus ens & bonum valde cōtracta coarctatáq; ſunt, idcirco alterum alteri incipiunt non tantum diuerſa eſſe, verùm etiam viciſſim contraria; ac ea, quæ in vno ac in bono vniuerſali cōueniebant, iam inuicem pugnant; quoniam alterius priuatio alteri cōiuncta eſt. hinc corruptiones ſunt ac mutuæ generationes. ob eandem cauſam plurima fortuitò, atque caſu eueniunt, quę nullam habeant cauſam per ſe, ſed temere fiant, ad

causásque infinitas ac indeterminatas, quæ sunt per accidens causæ, reducuntur. Nam ex infinitate & diuesitate non entis, quæ summopere viget in hoc mundo inferiori multa præter intentionem agentium particularium, & præter intentionem cœlestium corporum nonnulla fiunt: nam cum id quod est per accidens non sit vnum nisi secundum quid, ab agente naturali, quod vnum intendit, non potest effectus per accidens intentus esse: ludit ergo in rebus hisce fortuna ac temeritas ex indeterminatione & inequalitate non entis: non tamen propterea diffitendum est à superioribus causis præsertim à prima omnium causa etiam effectus fortuitos contineri, à qua abyssus quoque non entis continetur, eíque perspicua est. Quamobrem ea, quæ inordinata sunt suapte natura atque inæqualia; tandem à summo bono, cuius limites transgredi nequeunt, in vnum concentum atque in vnum bonum pulchritudinémque vniuersi nectuntur, vt hisce, quæ non ad partem aliquam, sed totum ordinem vniuersi perspicere queunt, compertissimum est: cuius partes reliquas paucis infra percurremus

LIBER

LIBER SEPTIMVS.

B NVLLA in rebus hisce, quæ infra lunam agitantur, substantia simplex est, sed omnis ex duabus partibus constat; quarum alteram dicimus formam, alteram vero materiam: forma actus, perfectio, ac propria vniuscuiusque rei natura est; per quã substantia cõstituitur, ac per se existit, vnde etiã actus substantialis appellari cõsueuit. Materia est veluti inchoatio quædam substantiæ per se existentis, de qua tractabitur infra; posteaquam tractatui de substantiis completis, ac per se existentibus finem imposuerimus. Duplici vero de causa substantia quæcunque inferior lunæ orbe composita est, ac nulla simplex existit; primo quidem quoniam propinqua non enti cùm sit, tendit etiam suapte natura ad non esse: in nihilum vero
C substãtiam quampiam redigi, atque funditus interire bonitas primi principij, à quo omnia sunt, non permittit. Idcirco hisce substantiis cõstitutum est fundamentum, in quo omnia hæc inferiora inchoationem quandam habent, atque cùm his interitus contingit, in id resoluuntur, nullumque redigitur ad nihilum; quamuis intereat, neque ex omni parte perit. Altera etiã ratio est, cur constant ex materia omnia ea, quæ sunt infra lunam. Nam cùm ista omnia non immediatè, statimque fiant à primo principio, sed à corporibus cœlestibus, eorúmque mentibus medio motu; necesse fuit, aliquod subiectum præexistere, in quo superiorum corporum agentium impressio, ac motus reciperetur. Constant ideo omnes hæ substantiæ ex forma & materia: ac propterea cùm natura essentiáq; vniuscuiusque rei sit actus, & for-
D ma, natura nulla in his inferioribus per se est; sed vnaquæque contracta est ad indiuiduas, singularésque substantias; quæ tum certo loco, tum definito tempore continentur: omnesque eiusdem sunt generis; quoniam in eadem materia cõueniunt, à qua genus sumitur, vicissimque omnes mutantur tandem in omnes, ac sic interitu alterius alter instauratur omnísq; hic demum tumultus generationis, corruptionis, alterationis ab optimo opifice, in vniuersi pulcherrimum ordinem temperatur. Paulatim verò ac sensim natura à superiori genere ad inferius descendit, ac media quædam semper statuit, quæ vtriusque quodammodo partem habẽt. ideo, inter substantias inferiores homo supremum locum obtinet, qui suprema sui parte etiam cœlestes mentes quadam ratione attingit. huic omnia inferiora deseruiunt, ac vt ita

dicam, obtemperant. Eius forma, intellectus inquam, immaterialis est ac immortalis, vt opusculis duobus quibus respondimus excellentissimo huius ætatis philosopho Petro Pomponatio præceptori nostro, ostendimus. Sed quoniam humanus intellectus supremi illius luminis statim capax non est ob imbecillitatẽ intelligibilis luminis, quod natura sortitus est, nisi prius, veluti solent cæcutientes oculi in rerum sensibilium opacitate fuerit exercitatus. idcirco corpori, in quo vires sensitiuæ præexcellentes ædificatæ essent, coniunctus fuit, à quibus cognitionem sensibilium rerum nansciceretur, per quam ascenderet ad capiendas immateriales abstractásque formas. sic ergo intellectus humanus imitatur ipsum bonum; in quo sunt omnia, sed eminenti modo ac supra cognoscibilitatem. intellectus autem & mentes bono proximæ, sunt & ipsæ omnia, verum secundum determinatam naturam, & secundum quandam multitudinem, vt superius exposuimus, id est secundum naturam intelligibilem corpus cœleste, quia habet esse ab anima, in qua sunt omnium formæ, & quoniam in ipso est lux, calórque ille non elementaris, sed æthereus, in quo virtute sunt formæ omniũ inferiorum, ipsum quoque quodammodo est omnia; intellectus verò humanus est, & ipse omnia, non actu sed potentia, quia scilicet capax est omnium. Ob excellentiam ac perfectionem hoc habent quædam formæ, vt non tantùm sint id, quod sunt, secundum esse naturale; verumetiam vt possint aliarum naturam & formam induere, ea ratione quòd capaces formarum cæterorum entium secundum esse spirituale. Intellectus igitur humanus inter hásce formas, quæ actu non sunt id tantum quod sunt secundum esse naturale sunt, sed potentiam habent, vt fiant etiã alia secundum esse spirituale, primum præcipuúmque locum obtinet, quia omnia fieri potest. Post intellectum est anima sensibilis, quæ etiam non contenta finibus essendi, quod à natura sortita est, in alia se trãsformat: verùm non in omnia, sed sensibilium tantùm formarum, atque accidentalium capax est, multásque differentias, ac species huius animæ comperias; quarum quædam perfectiores existunt, ac quadam ratione ad hominem accedunt; quædam imperfectiores; adeóque imperfectæ aliæ, vt plantis quam proximæ sint. quemadmodum ex historiis animalium cuilibet potest exploratum esse. Animæ subiectum, corpus est; quod quantum fieri potest, temperiem æqualitatémque cœlestis corporis imitatur. idcirco elementa ad maximam æqualitatem in eo constituendo sunt mixta; ac præterea in eo calorem esse oportet, qui adeò sit temperatus, vt caloris illius, seu teporis cœlestis aptissimum subiectum esse queat; à quo perpetuò in membra terrestria, ac crassiora dispositio quædam huiusce cœlestis qualitatis quodam modo permanet & influat; quæ maximè propinqua est animæ naturæ, ac quæ item nisi perpetuò foueatur à calore illo, confestim euanescit, animæque aptum subiectum corpus illud amplius minimè esse potest. vt ergo corpus, quod est subiectum animæ, sit maximè vnum, id est, capax vnius illius cœlestis qualitatis, propterea etiam maximè mixtum est. Post animalia in hac vniuersi scena sunt plantæ, in quibus vestigium quoddam animæ

A nimæ eſt,augmenti inquam ac nutritionis motus. Mouere namque corpus
in quo eſt ſecundum circularem motum,proprium eſt animæ quæ circulos
illos intelligibiles potiſſimum imitatur.Hoc verò præcipuè adſequitur cor-
porum cœleſtium anima; animalia cætera ipſa quoque ſuo tamen modo
circulari motu mouentur,quoniam non verſus vnam tantùm partem,vt in-
animata corpora grauia inquam & leuia moueantur, verùm ad omnem lo-
ci differentiam vt dextrorſum & ſiniſtrorſum, ſurſum deorſum,anterius &
retro;plantę autem non queunt locali motu ex ſe moueri,ſed motu augmē-
ti ac nutritionis in omnem loci differentiam ſeſe explicāt, ſuperius inquam
& inferius,& vndique in latus. Plantarum anima eſt tantùm id quod eſt ſe-
B cundum eſſe naturale, neque eſt capax aliarum formarum ſecundum ſpiri-
tuale eſſe; corpus verò craſſius habent quam animalia in quo plurimum ſit
terrenæ fæcis,calorem tamen etiam ipſæ obtinent, qui inſtrumentum eſt a-
nimæ cuiuſque.in plantis magna eſt latitudo ac diuerſitas;adeo vt quædam
videantur accedere proximè ad naturam animalium. nonnullæ autem ſunt
in quibus ambigas an ſint radices an metalla. Poſt plantas inferiorem ad-
huc in entibus locum tenēt mixta inanimata,vt metallorum genere, in qui-
bus quidam putauerunt nullam aliam eſſe formam niſi complexionem tan-
tùm ex mixtione elementorū confectam. Ego tamen verius eſſe exiſtima-
uerim in metallis, præter qualitatem illam ſecundam, complexionem eam
videlicet,quæ reſultat ex mixtione qualitatum primarum,eſſe etiam ſubſtā-
C tialem formam conflatam quodammodo ex formis elementorum:diuerſæ
namque operationes metallorum diſparéſque vires oſtendunt formam e-
tiam,ac naturam eorum diuerſam eſſe; parum tamen in eis forma elucet, e-
lementa verò mixta ſunt in eorum quibuſdam ſecunda ac tertia mixtione:
in nonnullis verò prima quaſi mixtione:nam argentum viuum ſtatim vide-
tur ex aqua & terra compactis & commixtis tepore cœleſti conflatum eſſe
in quo parum ſit tum aëris tum ignis.Sulphur autem quædam terræ ſpecies
cenſetur eſſe,duo autem hæc videntur poſtmodum materia eſſe, ex quibus
conſtent cætera metalla: quamuis ſulphur, vt perhibent Phyſici, gerat vi-
cem patris atque agentis, argentum viuum verò ſit tāquam materia ac ma-
ter. hæc in nonnullis metallis,vt in auro maxima ac perfectiſſima mixtionē
D conflata in vnum ſunt:etenim in eo metallo precioſiſſimo omnium ſic par-
tes terreæ continent aqueas, & aqueæ perfundunt terreas, vt nulla vi ignis
tum aqueæ euaneſcere ſeu in vaporem diffundi nequeant, tum terreæ ab a-
queis deſtitutæ à ſe fieri. in aliis metallis mixtura eſt ſolutior. Eandē formæ
rationem comperias in lapidibus & lapillis, quamuis eorum principia non
ſint argentum viuum ac ſulphur; magis namque terream naturam præ ſe
ferunt:ē contra metalla aqueam. Infra huiuſmodi mixta inanimata, quæ
tamē perfecta mixtione ſunt mixta,ea inquam quæ vnum medium ex mix-
tis elementis tandem referat ſunt imperfecta quædam mixta,in quibus præ-
ter complexionem quandam nulla eſt natura ſeu forma alia præterquam e-
lementorum, grandines huiuſmodi ſunt pluuiæ venti ac fulmina. Tandem

in ſubſtantiis preſtremum ac infimum gradum tenent elementa, in quibus E
ignis perfectiſſimus eſt adeò, vt ipſe ſe habeat ad alia elementa, ſicuti agens ad materiam, in eóque plurimum formæ, & minimum materiæ appareat; terra maximè omnium craſſa eſt ac feculenta, & quæ maximè videatur mixtorum omnium materia. Aër ad modum ignis accedit. Aqua verò terræ proxima eſt, his ſimplicibus corporibus locus quoque à natura tributus eſt, prout perfectio naturæ cuiúſque eorum exigebat; infimum locum terra obtinuit, ſupremum ignis. Terra verò maximè commoda viſa eſt, in qua omnia mixta tam animata quam inanimata eſſent ac generarentur, tum ob eam cauſam quòd in omnibus mixtis terræ plus eſt quàm aliorum elementorum; tum quoniam radij ſtellarum ex omni parte côueniunt in centrum, F
in quo vniuntur, ac propterea efficaciores ſunt ad agendum. Plura tradere de harum rerum natura eſt phyſices diſciplinæ non autem diuinæ ſcientiæ, quæ de entibus omnibus ea duntaxat ratione tractat, quatenus entia ſunt, id eſt ſecundum habitudinem quam habent ad primum ens & ſecundum gradum quem ſortita ſunt in entibus. Poſtquam diſſeruimus de ſubſtantiis cuiuſcunque modi ac generis, reſtat vt pauca quædam dicamus de entibus illis, quæ non per ſe ſunt, ac propterea ſubſtantiæ dici nequeunt. huiuſmodi ſunt accidentia ac materia prima. Cæterùm quoniam materia potentia eſt, accidentia actus, licet non ſimpliciter, ſed ſecundum quid ſint actus, de accidentibus pauca prius, poſterius de materia ea perſtringemus, quæ huiuſce negotij fuerint. Accidens neque eſt, neque dicitur ens: quoniam ipſum ſit, G
ſed quoniam alicuius entis eſt: quamobrem egregiè dicit Ariſtoteles in ſeptimo primæ philoſophiæ, melius, ac verius dici album, ſeu magnum eſſe quam albedinem eſſe, aut magnitudinem: incompletum namque ens accidens eſt, & idcirco per ſe eſſe non poteſt, nec etiam per ſe perfectè intelligi quit, ſed in eius ratione neceſſe eſt ſubiectum apparere: accidentium verò nonnulla magis attinent ad formam, nonnulla magis ad materiam. affinis materiæ eſt quantitas, qualitas verò formæ; ideóque inſtrumenta quædam actionis ſunt qualitates, quantitas autem actiuum principium minimè eſt, quoniam formæ eſt agere, materiæ verò pati. hac etiam de cauſa quantitas ex ſui natura indeterminata eſt, habet autem terminum à forma; atque vt infrà docebimus, materia per quantitatem fit apta ad recipiendum impreſſionem agentis; qualitas verò ad formam pertinet: qua de re eſt, vt modò dixi, H
principium actiuum, formæ namque eſt agere. Infima qualitatis ſpecies eſt ea, quæ longè abeſt à principio agendi, ac maximè accedit ad quantitatem: huiuſmodi eſt forma ac figura, quam ſolent philoſophi appellare qualitatem circa quantitatem; licet enim in motu locali figura reddat ſubiectum in quo eſt, magis minúſue aptum ad motum: non tamen propterea eſt principium actiuum localis motus, quod in quarto libro de cœlo pulcherrimè Ariſtoteles oſtendit. Eſt præter hanc qualitatis ſpeciem naturalis potentia, quæ agendi ſeu patiendi principium eſt, paſſionem, nunc eam dico quæ ad perfectionem pertineat, nam potentia ad perpetiendum id quod corruptionem

nem

A nem adferat, impotentia naturalis non potentia cẽsenda est. habitus verò seu dispositio est potentiæ naturalis, perfectio autem impotentiæ naturalis accidens, si prauus fuerit habitus ac potentiæ naturalis deprauatio; passibiles autem qualitates non tantùm actionis, sed etiam alterationis principium sunt; quæ peculiari quadam ratione solet actio nominari, ac secundum eam passio propria est. Verùm de his magis est physicę disciplinæ tractare, quàm primæ philosophiæ. Reliqua accidentium genera ab hisce re nequaquam distincta sunt, sed ratione ac modo nostro intelligendi: eadem namque res, quæ est albedo est item similitudo prout est alteri albedini, vna cum specie tum gradu; item eadem dissimilitudo est prout à nigredine diuersa est; eadem quoque quatenus sit atque est ab agente actio est; ac prout recipitur B in quopiam patiente, passionis rationem habet; sic, vbi nihil aliud est quam superficies, prout locatum continet ac denominat. sic tempus est, quando, vt ea quæ in tempore sunt, ambit ac denominat. de situ atque habitu eadem ferme est ratio. hisce autem generibus omnibus imperfectio annexa est, corruptibilibus verò insuper priuatio. Quamobrem tria quoque horum accidentium principia esse ab Aristotele dicuntur, subiectum scilicet in quo existunt ac fiunt, forma quæ sunt, ac priuatio semper formæ annexa. materia prima reliqua est, quæ vltimum in entibus locum sortita est, ac iuxta non ens collocata, adeò vt multi in quibus Platonici eam nõ ens esse dixerint, vt superius à nobis expositũ est. Hæc nullum habet entitatis & substantiæ modum, nisi potentiæ. Est namque potentia substantiæ, ac si dixeris inchoatio C quædã substantiæ, hoc tamen quod est in potentia actu obtinet; sicuti enim non est aliqua multitudo, quæ omnino careat vnitate, neque contingens vllum, in quo non sit necessitas aliqua, ita nulla potentia nedum esse, sed neque intelligi potest; quæ omnem rationem actus excludat. est ergo materia actu in potentia, hanc nonnulli pronunciauêre eandem esse quantitati, ita vt materia nihil aliud sit quàm quãtitas sensibilibus qualitatibus priuata. eiusmodi antiqui posuêre esse vacuum. Cæterum aliter mihi videtur sentiẽdum esse: nam quantitas est per se sensibilis, materia verò quoniam pars substantiæ est, non potest esse per se sensibilis. Amplius quoniam potentia distinguitur per actus ac perfectiones proprias, actus verò materiæ est forma substantialis, figura verò siue terminus est actus quantitatis: Efficitur ex his ma- D teriam non esse quantitatem. idem etiam videtur sentire Aristoteles, qui in septimo Metaphysices inquit, materiam primam non esse, neque quid, neque quale, neque quantum, sed omnia hæc in potentia. Ex his tamen ambigere quispiam possit, si materia non sit quantitas, ac omne quod in certo loco constituitur, sit quantum: neque enim indiuisibili loco aliquo constitui potest, quod non sit quantum, in indiuisili verò situ id quod est puncti instar habet. Punctum autem omne terminus est quantitatis continuæ. Ecce ergo effectum materiam primam si non sit quantitas per se non esse in certo loco; omne verò huiusmodi videtur abstractum esse, atque existere supra locum & tempus. Effecimus ergo materiam primam secundum sui

naturam abstractam à materia. soluenda est adducta quæstio, ac dicendum E
materiam primam secundum naturam suam non esse in certo loco; hoc nã-
que habet à quantitate, vt ratio ostendit; neque tamen propterea concedi-
mus materiam esse supra locum, vt abstracta esse queat; sed dicimus mate-
riam suapte natura esse infra locum & tempus, vtpote quæ sit propè non
ens; quod superius ostendimus eiusmodi esse, vt infra locum & tempus sit.
Primóque materia eleuatur à quantitate, per quam certum locum adipisci-
tur, in quo constituta impressionem ab agente recipere potest. Non enim
agens ad eam demitti valeret, nisi prius erecta esset à quantitate ad certum
locum. Hactenus de materia ne fines huius scientiæ egredi videamur. Ita-
que perfectus est vniuersi, ac totius entis ordo; in quo nihil relictum videri F
potest à primo entium vsque ad extremam non entis abyssum. Verùm quo-
niam omnis substantia secundum id quod est, emanat à primo ente, ac ver-
sus non ens tẽdit; nimirum necesse est si vnumquodque pro suo captu per-
fectum futurum sit, vt etiam vnicuique à natura inditæ sint vires, quibus
rursus conuertatur ad ens à quo est. Hac namque ratione efficitur circulus
solidus atque perfectus. Nam processus cuiusque rei ab ente est, veluti linea
quædam recta, quæ imperfecta existit sui natura; ideóque si perfecta futu-
ra sit, necesse est, vt in circulum flectatur. Vnumquodque igitur vires quas-
dam proprias habet, quibus operationem pro sui natura promit, qua maxi-
mè Deum æmulatur atque attingit. Nonnullæ verò perfectius hoc adse-
quuntur, ac interiorem quẽdam circulum peragunt valde propinquum en- G
tis centro immobili: quædam verò exteriorem, ac longius à centro distan-
tem circulum. Imperfectissima verò reflexam quandam lineam æmulantur
quæ ad perfectionem circuli minimè peruenit. ac idcirco sententia Diony-
sij in libro de cœlesti Hierarchia nõ temere à philosopho est reiicienda, vbi
inquit in natura cœlestium mentium esse substantiam, virtutem & opera-
tionem. Nam cum substantia à primo ente procedat, non videtur commo-
dè reflexio fieri posse nisi in substantia sit virtus, per quam promatur opera-
tio; operatione autem, quæ est postremus actus, attingat vnumquodque
entium primum omnium principium à quo est, prout est vniuscuiusque ea-
rum captus, inferiora verò entia ob imperfectionem multam adiunctam
eorum naturæ, sæpenumero deficiunt ab operatione ac functione ea, quæ a- H
lioqui sibi natura deberetur, constant enim ex materia, ac propterea dege-
nerant ad superiora in quibus plus est vnitatis: è contra multitudinis, diuer-
sitatis atque imperfectionis minus: nequaquam deficiunt ab operatione ea
quæ conueniat eorum naturæ. Satis hactenus disseruimus de entibus quæ
natura constãt quatenus entia sunt: reliquum est vt pauca quædam perstrin-
gamus, de quod quid est esse rerum cæterísque vniuersalibus, quæ de pluri-
bus dicuntur, ac præterea de entibus rationis figmentísque animi. Platonici
existimasse videntur, eo modo res existere, quo ab intellectu concipiuntur;
quamobrem cùm intellectus concipiat species à singularibus abstractas, sic
etiam censuêre ideas substantias quasdam esse abstractas ab indiuiduis om-
nibus

A nibus, quæ singularium horum, quæ sensu percipiuntur, species sint, ac de eis prædicantur. Hanc Platonis sententiam Aristoteles pluribus in locis reprehendit, sed præcipuè in septimo libro primæ philosophiæ, multásque adfert rationes quarum non ignarus videtur fuisse Plato, cum earum complures recitet in Parmenide. Sed proculdubio fieri non posse iure quicumque arbitrabitur, vt vna quædam substantia per se existens prædicetur de pluribus substantiis distinctis numero, ea prædicatione, qua hoc dicitur esse hoc, sicuti Socrates homo, ac item Plato homo. Idcirco existimauerim ego Platonem posuisse Idæas esse rationes rerum inferiorum, quæ sunt in primo intellectu, quem etiam appellat mundum intelligibilem, ac causam exemplarem
B constituit, quemadmodum supra pluribus ostendi, ac intellectum nostrum à sensu ac phantasmatibus inferiorum sensibilium excitari, vt ad rationes rerum cōuertatur, quæ sunt in superioribus intellectibus. Quam sententiam Auicēna secutus est, verùm Aristoteles censuit intellectionem vniuersalium, ac ipsius quicquid est fieri per abstractionem à sensibilibus virtute intellectus agentis. Sed iam quasi à proposito digressi videmur. Quod quid est ergo ac species rerum inferiorum singularium non habent esse extra intellectum eo modo, quo ab intellectu concipiuntur, sed præter mentem singularia sunt, non abstracta à singularibus vniuersalia, nec tamen ob id figmenta quædam sunt, aut entia rationis, quoniam mentis cōceptus huiusmodi originem habet ab ipsa re. Vnaquæque enim substantia materialis
C composita est ex forma atque materia. forma omnis suapte natura non est determinata ad certum locum & tempus; sed forma hanc diffinitionem loci & temporis habet à materia, à qua in esse dependet propter imperfectionem suam. Si quis ergo conceperit mente compositum secundum modum formæ abstrahendo à materia, id est non concipiendo modum, quem ex natura materiæ compositum ac forma habet, concipiet vtique speciem vniuersalem ab indiuiduis abstractam: nec ideo mendacium vllum est, quoniam hoc fit simplici operatione intellectus, non compositione aut diuisione, neque enim mentitur visus si in lacte concipiat albedinem non concipiendo dulcedinem. Forma ergo est principium vniuersalis, sicut materia singularium: sic ergo in quod quid est ac in vniuersali id quod intelligitur,
D est in re vt homo, equus, asinus: modus verò est ab intellectu, qui tamen originem ducit à re, id est à natura formæ. Post conceptiones rerum istiusmodi ab intellectu nobis sese offerunt entia rationis, de quibus est negotium logicum; Genus inquam, species, differentia, prædicatum, subiectum, ac huiusmodi alia, quæ sunt habitudines quædam rerum inter se non secundum esse naturale in quo existunt, sed secundùm esse intelligibile, quo à mente concipiuntur. Posttemū locum habent ea quæ intellectus per se cōfingit ex speciebus ac intellectibus natura constantium rerum, quarum quædam artificio exprimit, ac promit in exteriorem materiam, vt nauis formam, aut domus, aliorúmque huiusmodi quæ ab arte efficiuntur: quædam verò pura figmenta sunt, quæ neque natura esse queunt, neque vlla arte effici, vt Cen-

tauri ac Chimeræ species. Nobis hæc delibasse sufficiat ex fontibus primæ philosophiæ, ac de toto entis genere, ac de non ente quædam dixisse, quæ fortasse & Pythagorici & aliorum priscorum plerique sensisse videtur, præterquam quod naturam quandam posuerunt non entis, quæ nulla est: ac secuti ipsi quoque videntur intellectum nostrum, qui non ens, cæteráque illi proxima apprehendit modo altiori, quàm is sit quo re vera sunt. Alij doctiores ac minus occupati ciuilibus negociis rem perficiant. Nostrum namque institutum fuit, vt potius aliis præscriberemus quonam pacto disciplinarum omnium facilè princeps philosophia, scilicet hæc prima, seu sapientiam appellare malueris, tractari debeat, quam vt nostro labore id fieret, cui impares nos esse sentimus; maiúsque ociũ poscit, quàm nobis inter tot bellorum procellas, atque publicas occupationes, hinc indéque occursantes in hoc legationis munere, quo fungimur, præstari possit.

FINIS.

DE IMMOR-

DE IMMORTALITATE ANIMAE ADVERSUS PETRVM POMPONATIVM.

DE IMMORTALITATE ANIMAE

B *LIBER PRIMVS.*

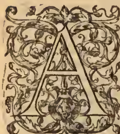

DHIBVI excellentiſſime vir ferè ab ineunte ætate, te præceptore atque duce Philoſophiæ ſtudiis operam; quamuíſque parùm, vel potius nihil in eis profeciſſe me ſentiam, mihi tamen ipſe non defui, quin ea vterer diligentia, quam vires noſtræ præſtare poterant. Verùm cùm in pleriſque omnibus philoſophiæ quæſtionibus id ferè præſtiterim, nulla tamen in re tam diu moratus ſum, tantámque diligentiam adhibui, quãtam in quæſtione de ani-
C mi humani immortalitate mihi ipſi explicanda. Ea namque mihi quæſtio huiuſmodi viſa eſt, vt ab eius explicatione totius humanæ vitæ ratio ſumi debeat. Maximè namque diuerſam putabam viuendi rationem fore, ſi mortalis anima ſtatuatur, ab ea, quæ immortali naturæ debetur. Quo effectum eſt, vt multis annis quotidie ferè mecum ipſe hanc quæſtionem tractarim, diutiúſque in eius rei conſideratione moratus ſim. Cæterùm cùm Patauij eſſem, quo in gymnaſio totius Italiæ celeberrimo Auerrois commentatoris nomẽ, atque auctoritas plurimum poterat, omnéſque eius autoris poſitionibus aſſentiebantur, eáſque velut oracula quædam cernui excipiebãt. Plurimùm, vt noſti celebris erat apud omnes eius de vnitate intellectus poſitio, ideò vt qui aliter ſentirent, neque peripatetici neque
D philoſophi nomine digni putarentur. Ego verò (ingenuè fatebor) quãquam aliis omnibus magni nominis philoſophis palàm cõtradicere verebar, nunquam tamen mihi perſuadere potui, id Auerrois commentum verum eſſe, atque rationi conſentaneum; Ariſtotelíſque ſententiæ conueniens illis quoque, qui arbitrantur animos immortales eſſe ac multos, minimè aſſentiendum putabam. Cùm propter multas rationes, quæ poſitionem eam mihi refellere videbantur, tum etiam quod nulla mihi videbatur ratio efficax eſſe ad efficiendam de animi immortalitate ſcientiam. Quare Alexandri Aphrodiſei ſententiam omnibus aliis præferendam exiſtimabam, licet multis Ariſtotelis dictis non planè conſentientẽ. Interim tamen animum meum laceſſebat quam plurimorum excellentiſſimorum auctoritas, quos friuolis qui-

busdam argumentationibus manus dedisse, ac tam leuiter tantam rem asseuerasse, incredibile certè sano homini videri potest. In hac dubitatione constitutus cœpi animo mecum vtrorumque rationes perpendere, penitúsque eas perscrutari. Nõnullas rationes perspiciebã eorum, qui immortalem animum affirmant, quas non satis intelligebam. Econtra, eorum, qui asserunt animum mortalem, maximam omnium rationem existimabã, quod cùm nulla adferri posset demonstratio ad immortalitatem comprobandam, nullíque assentiendum sit viro philosopho, quod neque per se sit notum, neque efficaci ratione comprobatum, cõcludendum apud philosophos videretur animum non esse immortalem, sed mortalem. Tum ego mecum, cur nõ fieri potest, inquam, cùm hi negent animum esse immortalem, quia nullam ad hoc comprobandum argumentationẽ inspiciant efficacem: econtra illi asserant esse animum immortalem, idque certis rationibus comprobari asseuerent, vt priores illos licet excellentes viros rationes istorũ aufugerint, eásque non rectè perceperint; quo factum sit, vt negarint animæ immortalitatem. Posterioribus verò istis, cùm asserant se id inspicere certis rationibus, cur nõ potius adhibenda sit fides. Pari namque ratione iudicandi vteremur, si duo perspicacis admodum visus, cùm in longinquum locum aliquem aciem intendissent; alter verò assereret, eo in loco hominem esse, se namque eum videre: alter verò negaret ibi hominem esse, quoniam nihil à se eo in loco videretur: magis certè adhibemus fidẽ illi qui asserit, quàm illi qui negat: fieri namque facilius posse iudicaremus, vt posterior hic, cùm imbecillioris sit visus, non attingat ad illud inspiciendum, quàm quod sanæ mentis vir perspicacísque visus non videat id, quod se videre affirmat. Hac ego ratione ductus mecum sæpius repetebam argumentationes eas, quibus excellentes illi philosophi demonstrasse se putabant animi immortalitatem; cúmque id sedulò facerem, tota re diligentius perspecta, in eam tandem deueni sententiam, quam paulò post pluribus explicabimus. A qua excellentissime præceptor cùm pulcherrima, luculentissimáque illa tua de animi immortalitate disputatio, quam mihi pro tua humanitate proximis hisce diebus miseras, nonnullis in locis discrepet; rem mihi maximè vtilem facturum me arbitratus sum, si quid mihi de animi immortalitate sentiẽdum esse videretur, quibúsque in locis libelli tui dubitarem, tibi per literas significarem. Hac enim ratione rem tibi gratissimam simúlque mihi non inutilem facturum putaui. Nam pro ea qua me semper beneuolentia prosecutus es, si quid rectè à nobis dicetur, id tu tanquam tuum agnosces: quicquid enim illud erit, tibi acceptum referimus. Si qua verò in te errauero, noui te humanissimè ac diligentissimè discipuli tui errores castigaturum. Quo fit, vt omnem hanc nostram lucubrationem tibi in voluptatem non mediocrem, mihi verò in maximam vtilitatem concessuram putem. Nec est quod in nostro hoc libello vllum dicendi nitorem requiras, cùm in eam rem contulerim ingẽtem operam, vt quàm maximè me accommodarem stylo huic Parisiensi, quo video Latinos omnes Peripateticos vsos esse: rem itaque aggrediar.

A De animi humani immortalitate scientiam censeo ego ratione naturali haberi posse, atque ex Aristotelis dictis colligi: Verùm multa, quæ ad animi immortalitatem consequuntur, illique sunt annexa, naturali ratione perfectè percipi non posse existimo, licet nonnullis coniecturis naturalibus vti possimus in illis explicandis, quæ fidem potius faciunt, quàm veram scientiam pariant. Exempli causa, Si anima immortalis sit, quænam sit eius dispositio post mortẽ, & an ante corpus illud fuerit cuius est anima, necne. puto ego rationem naturalem minimè sufficere, ad horum inuestigationem, licet nonnullis coniecturis vti possimus ad huiuscemodi quæstiones explicandas. Quo fit, vt sano homini credendum putẽ, cùm in re tam necessaria B defectum humanæ rationis agnouerit, diuinitus aliqua fuisse hominibus reuelata, ex quibus ea cognoscere possint, in quibus cognoscendis naturale intellectus lumen deficiebat. Duo verò, quemadmodum puto ego, de intellectu humano naturalis efficacissimè ostendit. Horum alterum est, quòd intellectus humanus vnicus in omnibus hominibus esse non potest, vt putauit Auerroës. Alterum verò, quòd anima hominis simpliciter sit immortalis, licet deficiat ab intelligentiarum immortalitate. Neque arbitror in duobus his Aristotelem dubitasse vllo pacto: In aliis verò, ad quæ diximus rationem naturalem non pertingere nisi per coniecturas, censeo Aristotelem valdè ambiguum fuisse. Verùm quoniam scientia non ex auctoritate, sed ex demonstratione procedit. (Nam si quis Aristotelis vel alicuius alterius C auctoritati innixus, alicui quantumcunque veræ conclusioni consenserit, veram eum opinionem habere, scientiam verò minimè dicimus.) Idcirco ab auctoritatibus nunc nobis abstinendum duco, sed solis rationibus, quibus tamen Philosophi veteres vsi fuerunt, insistendum. Postmodum verò, quidnam de duabus cõclusionibus illis, quas ratione naturali probari posse censemus, Aristoteles senserit, ex eius viri dictis hinc inde colligimus, Prima conclusio, quòd intellectus scilicet non sit vnicus, quemadmodum existimauit Auerroës, ea ratione, quam tangit etiam excellentia tua, efficacissimè probari puto. Nam intellectus ille vnicus, vel est forma dans esse substantiale singulis hominibus, vel non. Si dicatur quod non, cum intellectio sit actio immanens in intellectu, sicuti visio est actio immanens in oculo: in- D tellectus verò non sit in nobis, vtique neque intellectio, neque operationes illæ quæ sequuntur intellectionem, vt voluntas & electio, vllo pacto pertinebunt ad nos: neque possumus recurrere ad phantasmata existentia in nobis, quia in phantasmatibus non est intellectio, sed phantasmata mouent intellectum ad intellectionem, sicut color mouet visum ad visionem. Si verò dicatur, quod intellectus ille vnicus sit forma dans esse homini, quemadmodum sanus quisque dicit, tunc sequitur, quod omnium hominum sit vnum esse secundum numerum, imò quod Socrates sit ille, qui est Plato, quod omni impossibili impossibilius est. Consequentia probatur, quia cùm esse insequatur formam substantialem, vnam formam numero insequitur vnum esse; quo efficitur, vt omnium hominum sit vnũ esse numero: deinde

cùm compositum quodque maximè sit principalis compositi pars, & præcipuè cùm ab ea omnes aliæ in esse dependent, sequitur quod Socrates maximè sit intellectus, qui est eius forma, ad quam sequitur esse in toto Socrate, & præsertim cùm sit forma per se subsistens apud Auerroëm, Socrates ergo maximè est intellectus ille vnicus. Idem dicemus de Platone ac Cicerone. Sequitur ergo omnes homines esse eundem hominem, quo quid stolidius concedi possit non video. Sunt præter hanc etiam aliæ rationes: sed hanc puto ego omnium validissimam, & eam quæ nullo pacto ea ratione, quæ est interius, cuius interest cognoscere, ac assentiri principiis demonstrationis; sicut dicit Aristoteles, infringi possit. Secundam verò conclusionem, in qua non penitus idem sentio cum excellentia tua, ostendemus, si prius nonnulla, ex quibus huiusce rei probatio omnis pendet, perstringemus. Ens quod neque per accidens est, neque veritatem propositionis significat, à philosophis diuisum est in substantiam & accidens. Differt verò ab accidente substantia, quòd substantia per se subsistit, & per se est. Accidentis verò esse est in alio esse. Deinde cùm ad considerationem substantiæ conuersi philosophi fuissent; multásque substantias viderent generationi atque corruptioni obnoxias esse; ratione coacti dissoluerunt substantiam per se subsistentem in duas naturas, quarum alteram appellarunt formam: alteram verò materiam. Illarum deinde diuersitatem inter se contemplati sunt, ac materiam, quia subiectum generationis est, diuersásque formas substantiales recipit, appellarunt potentiam in genere substantiæ scilicet inchoationem quandam per se incompletam illius substantiæ quæ per se existit: formam verò dixerunt esse actum seu complementum substantiæ per se subsistentis; & cùm pro tanto vnumquodque verè sit, pro quãto est in actu, pronunciarunt quod formam substantialem insequitur esse substantiale. Verùm cùm omnium ferè substantiarum generabilium operationes contemplati essent materiam non transcendere; formas seu actus huiusmodi substantiarum appellarunt formas materiales, tanquam eas quæ non sint per se in actu, neque habeant esse per se completum. Ex quibus concluserunt, quod esse substantiale, quod facit per se esse, licet sequatur formam veluti principium quoddam, non tamen est in forma tanquam in subiecto primo, quia forma per se non est sed existit in cõposito ex materia & forma. Hoc enim per se existit & per se est. Cùm verò operari præsupponat esse illud, verè operabitur quod verè est. Sed cùm formæ huiusmodi non sint, vt diximus, sed compositum sit, illud, quod per se est: dixerunt nullo pacto formam operari, aut agere, siue moueri, aut corrumpi, aut generari. Sed composito deberi hæc omnia & compositum esse illud quod ageret, moueretur ac corrumperetur. Cùm verò compositum constitutum sit ex materia & forma, existimarunt quod in operatione ea, quæ est propria speciei alicuius quam compositum operatur, cócurrant & materia & forma, ex quibus compositum constitutum est. Verùm diuersimodè: nam formam dixerunt esse principium actionis illius, materiam verò esse veluti organum quoddam operationis; ex quibus

concluserunt,

A concluserunt formam materialem esse virtutem organicam large extendendo nomen organici (propriè namque loquendo organicum corpus est, quod habet diuersitatem in partibus, quale est corpus, quod est subiectum animæ) deinde de huiusmodi forma materiali dixerunt, quod cum per se non sit, sed indigeat materia, tanquam sustentaculo quodam in quo sit, quod materia est causa in essendo talis formæ. Sustentat namque ipsam. Cum autem affectiones causæ in essendo, illius inquam causæ, quæ & ipsa non per se est, pertingant ad illud, cuius est causa: affectiones vtique materiæ pertingent ad ipsam formam: quarum cùm materia secundum se sit diuisibilis, talis etiam forma erit diuisibilis, & extensa ad extensionem subie-
B cti; & cùm materia sit limitata ad certum locum, & tempus, talis etiam forma limitata erit, & comprehensa à certo loco ac tempore: non enim aliter fieri potest, cum huiusmodi forma nō sit in actu, neque per se sit, sed sit tantùm actus quo compositum est, indigeátque in essendo materia sibi intrinseca, à qua dependet velut à sustētaculo in suo esse. Ex his ergò breuiter colligamus; quod formæ materialis conditiones, quia non est in actu, sed est tantùm actus, sunt hę non esse illud quod operatur, sed esse principium operationis organo indigens, atque esse formam limitatam & extensam ad limitationem & extensionem subiecti, à quo dependet tanquam ab intrinseco quodam sustentaculo in essendo. His hactenus declaratis præterea addamus Philosophos ratione sumpta non à generatione & corruptione, sed
C à motu & operatione, cuius principium est forma; deuenisse ad cognitionem formarum alterius cuiusdam generis. Nam cùm vidissent substantias naturales moueri; has quidē viderūt moueri ab alio, veluti à principio; Illas verò viderūt moueri ex se. Mouētur ab alio omnia quæ violēter mouētur, & omnia quæ inanimata sunt: nam in motu eorum naturali de potentia accidentali mouentur à remouente prohibens: de potentia verò essentiali mouentur à generante: quare cùm non sit in infinitum procedere in mouentibus & motis, ab his, quæ ab alio mouētur, necesse est peruenire ad motum aliquid ex se: Huiusmodi verò sunt animata, vt manifestum est. Hæc autem mota ex se, quæ animata sunt, simplicia esse nō possunt; nā nihil se ipsū promouet. Idē namque esset in potētia & in actu respectu eiusdem quod con-
D tradictionem claudit. Sed diuiduntur in duo principia ex quibus componuntur, per quorum alterum mouent, per alterū verò mouentur. Verùm cū mota ex se, quæ hîc infra orbem lunæ videmus, generentur & corrumpantur, sicque in infinitum procedant: nullum ipsorum singulatim, neque omnia simul possunt esse causa continuæ huius successionis & infinitæ; quia in omni essentiali causarum ordine, vbi primùm non agunt, neque media agere possunt; at in infinito non est primum: quamobrem necesse est vt omnia hæc mota ex se generabilia contineantur ab aliquo moto ex se æterno, siue vnum sit, siue plura. Hoc verò motum ex se æternum distinguetur etiā ipsum, sicuti alia mota ex se, in duo principia, quorum alterum est mouens & alterum motum. Verùm mouens principium per tempus infinitum non

potest esse virtus materialis, quia omnis virtus huiusmodi per intrinsecam, E
à qua in essendo dependet, est terminata, vt superius diximus, quare sequitur, quod non est virtus, aut forma in materia, sed vt virtus abstracta, per se existens in actu, neque in suo esse indigens materia, à qua substentetur. Ex quibus omnibus colligitur quod per viam motus philosophi deuenerunt in cognitionem alicuius generis formarum, quæ perficiunt & actuant, vt ita dicam, materiam & sunt actus: cùm hoc tamen quod à materia in esse non dependent, & sunt in actu per se ita quod esse, per quod ipsæ subsistũt, communicant materiæ actuando & perficiendo ipsam, in qua re differunt à formis materialibus, quia ipsæ non sunt per esse, quod eas insequitur; Sed sunt principium, per quod compositum est. Huiusmodi verò immateriales for- F
mæ cum hoc quod sunt principium, per quod materia est actuando ipsam, ipsæ etiam per se sunt. Neque affectiones materiæ pertingunt ad tales formas, quia in essendo non dependent à materia, sicuti formæ materiales dependent; quo fit vt tales formæ non sint diuisibiles aut extensæ ad extensionem materiæ, neque limitentur ad certum locum & tempus, à quo comprehendantur, imò sunt supra locum & tempus, in suisque operationibus intrinsecis non indigent organo corporeo: quia cum operatio insequatur esse. Istæ verò formæ per se sint, absque materia in suo esse intrinseca: idcirco per se etiam absque organo intrinsecas operationes exercent, hæque formæ sunt simpliciter immortales, vt paulò post declarabimus; Materiales verò formæ sunt mortales, vt certis argumentis probabimus. Nunc illud de- G
declaremus ex sententia Aristotelis (quod an verum sit Theologis iudicandum relinquimus) quod formæ dantes esse corporibus cœlestibus sunt huiusmodi; id est sunt immateriales formæ. Hoc quidem ex his quæ supra dixi satis perspicuum esse potest, quia corpus cœleste est illu d primum motum ex se, ad quod deueniendum: motum verò ex se est illud, in quo principium actiuum motus est intrinsecum mobili: quo fit vt principiũ actiuum motus cœlestis sit intrinsecum corpori cœlesti; quod fieri non potest, nisi det ei corpori esse: Omnis enim forma substãtialis intrinseca alicui materię esse non potest, nisi illi tribuat esse. Præterea si cœlum moueretur ab intrinseco, vel ergo pulsu, vel tractu, vel vertigine moueretur, quod esse nõ potest: quia omnes hi motus sunt violenti: tum etiam quia vertigo, quæ motus cœ- H
sti maximè accommodari posset, est motus compositus, cœlum verò mouetur motu simplici. Amplius si cœlũ sit per se subsistens absq, Intelligẽtia, cùm omne quod est actu, vel sit actus, vel habeat actum; Cœlum verò non possit esse actus, vt manifestum est, ergo habebit actum, id est formam substantialem præter intelligentiam: cùm verò natura, id est forma corporis simplicis, sit principium actiuum motus simplicis, hæc vtique forma erit principium actiuum motus simplicis; non recti, ergo circularis. Is verò motus est infinitus; & virtus materialis non potest mouere tempore infinito. Quare sequitur talem virtutem esse immaterialem & intelligentiam. Concludamus ergo quoniam motus cœli est motus simplex naturalis illi corpori,

A pori,principiũ illius motus est forma substãtialis,quę est natura illius corporis:at quoniam est infinitus,sequitur eam formam esse immaterialem & per se subsistentem. Adducerem nunc multos Aristotelis locos,ex quibus hoc manifestè colligitur.Quin etiam beatus Augustinus in libris de ciuitate Dei ab hac positione non est alienus, quod videlicet angeli sint animæ corporum cœlestium.Ve tùm nolo ab instituto discedere, atque alicuius auctoritati inniti,præsertim cùm tu id fatearis.Quorsum hæc tãta? ad hoc inquam, ne alicui videatur impossibile aliquem esse actum seu formam perficientem aliquam materiam, quæ sit hoc aliquid, & quæ sit per se subsistens. Nam quãuis forma huiusmodi sit in actu & per se perfecta:est tamen actus. Quã-
B obrem perficere,& vt crassius loquar,in re difficili,actuare potest. Ad Thoma verò,qui aliter sentit hoc non negatur, quia repugnet actui per se subsistenti actuare. Sed quia materia ordinatur ad formam,& ad vtilitatem formę referri debet, quod non est in intelligentiis apud ipsum. Verùm si in alicuius formæ per se subsistentis vtilitatem cedere posset aliqua materia, per se subsistere nullum impedimentum adferret,quin ea forma actus esset materiæ illius. His autem positis reuertamur ad probandum id,quod superius non probatum dimisimus.Hoc autem est,quod formæ materiales sint mortales.Formę verò immateriales sunt immortales & incorruptibiles:hoc verò sic ostenditur. Omne quod corrumpitur, per se corrumpitur,vel per accidens:per se corrũpitur id,quod per se est,quando amittit ac perdit actum,
C per quem est.Per accidens verò corrumpitur actus ille,qui est in ente per se, non tamẽ ipse est per se impossibile namque est aliquod esse, quin vel per se sit,vel sit in aliquo per se ente.Omne autem compositum ex materia & forma materiali, cum forma ea non sit in materia illa nisi disposita qualitatibus habentibus contrarium;corruptis dispositionibus illis à cõtrario,actum suum amittere potest, quia & esse quod insequitur actum; ex quo sequitur, quod corruptibile sit.Forma verò illa seu actus,cùm amplius non sit in ente per se, ipse verò per se non sit, desinit etiam ipse esse; sicque mortalis est. Quamobrem dicit Aristoteles de formis, quæ sunt & non sunt absque generatione & corruptione ipsarum. Ex his ergo manifestum est,quod omnis forma materialis est mortalis. Probemus modò,quod forma immaterialis,
D quæ per se est,est simpliciter immortalis. Nullum Ens in actu,quod amittere non possit actum, per quem est,deduci potest ad non esse; quoniam esse, actum insequitur. Sed huiusmodi formæ, quæ sunt per se in actu, non possunt amittere actum,per quem sunt;ergo sunt simpliciter incorruptibiles & immortales. Maior est manifesta, vt dixi, nihil enim potest perdere esse, quod non perdit actum, per quem est; Minor probatur,quia istæ formæ sibi ipsis sunt actus: nihil autem se ipsum perdere potest; quare sequitur absque dubio, quod formæ immateriales, quia sunt in actu, & sunt actus sibi ipsis,simpliciter incorruptibiles sint,sibi nãque ipsis sunt vigor essendi. Omnibus his certissimis,vt puto, rationibus comprobatis,accedamus modò ad propositam animi immortalitatem inuestigandam. Principium huius per-

scrutationis certum ac firmum esse hoc existimo cuius causa omnia superiora strictim tetigimus. Palam est intellectum esse substantiam, & esse hominis formã; non repugnat autẽ formæ, quæ est actus, esse in actu, vt probauimus. Innata verò nobis est via ex notioribus nobis. Notiores verò nobis sunt operationes, quàm essentiæ. Idcirco ab operationibus intellectus procedamus, consideremúsque an ex operationibus eius probari possit istum esse formam per se stantem & actu essentem: an potius econtra ex illis concludatur, intellectum non esse per se stantem neque per se actu, sed tantùm actum corporis. Nam si prius concludetur: sequitur proculdubio intellectum esse immortalem simpliciter. Si verò secundum, intellectus proculdubio erit simpliciter mortalis, quæ est sententia tua. Verùm quoniam vana omnis esset perscrutatio nostra, Si animam esse immortalem esset articulus fidei, quod dicit excellentia tua. Nam lumen naturale hominis non pertingit ad articulos fidei ostendendos; verùm ex supernaturali tantum lumine cognoscuntur. Dicimus igitur, quod fides aliquorum per se est, aliquorum verò per accidens. Fides per se illorum est, atque nullo pacto ratio naturalis attingit, verbi gratia, Deum esse trinum & vnum: per accidens verò fides multorum est, quæ licet à sapientibus per demõstrationem sciantur; hominibus tamen crassioris ingenij, & qui philosophię non vacarunt, proponuntur credenda ex fide: verbi gratia, Deum esse vnum est probatum demonstratione naturali; proponitur tamen credendum statim in principio symboli cum dicitur, Credo in vnum deum; Sic dicimus, quod credere resurrectionem corporũ, est articulus fidei, qui ratione naturali probari nõ potest. Illud verò quod est suppositum ab hoc articulo scilicet animam esse immortalem, pertinet per accidens, non per se ad fidem; sicuti etiam vnum Deum esse. Quamobrem non vana erit inquisitio nostra, si inuestigabimus, an hoc ratione naturali probari queat. His ergo declaratis quæ necessaria erant bene intelligere ad rationes, quas subdemus, percipiendas: quo effectũ est, vt aliquandiu immorati simus in eis explicandis: accedamus ad probandam conclusionem nostram, scilicet quod intellectus humanus simpliciter sit immortalis, ita quod remaneat post corruptionem compositi. Duæ sunt operationes propriæ animæ intellectiuæ, quatenus intellectiua est, harũ altera est intelligere, altera verò quę pertinet ad appetitũ sequẽtẽ intellectũ est velle atque eligere. Dico ego, quod ex vtraq; ostenditur intellectũ esse simpliciter immortalem. Primò ergo procedamus ab intellectione, vtamur-velle atq; ratione Aristolelis; nolo tamẽ vt auctoritas Aristolelis nos aliquo pacto moueat; sed tantum consideremus rationis vim. Forma illa, quæ omnia intelligit, est per se stans atque non mixta materiæ. Sed intellectus omnia intelligit; ergo intellectus est forma per se stans, & non mixta materiæ. Maior probatur tripliciter seu quadrupliciter. Primò sic; Forma quæ omnia intelligit, vniuersalia intelligit, & quicquid est eorum intelligit. Omnis autem huiusmodi est per se stans & immaterialis, ergo forma omnia intelligens est per se stans & immaterialis. Huius rationis

minor

A minor est nota: Nam oppositum prædicati infert oppositum subiecti. Maior probatur; quia omnis cognitio vel est idem præcise cùm forma existente in potentia cognoscitiua secundum esse spirituale: vel est actio immanens cuius principium est forma illa: vel est comprehensio ac veluti quadam continentia illius formæ à potentia cognoscente: quodcunque horum statuatur, modus cognitionis necessariò sequitur esse formæ cognoscibilis in virtute cognoscente. Nam si cognitio sit ipsamet forma, manifestum est id quod diximus. Si verò fuerit actio, cuius principium est forma illa, manifestum etiam est, quod sequetur modum atque esse formæ, quæ ipsius est principium. Si verò sit comprehensio formæ illius, mani-B festum etiam est, quod forma eo modo comprehendetur à potentia, quo habet esse in potentia illa. idem hoc etiam experimento comprobari potest, quia oculus citrinus iudicat omnia esse coloris citrini, quia secundum illud esse forma visibilis est in oculo; oculus etiam eius qui mouetur iudicat res stantes moueri, quia secundum illud esse forma visibilis est in oculo eius qui mouetur. His declaratis accedamus ad probationem maioris. in virtute seu forma cognoscente vniuersale & ipsum quod quid est necesse est formam rei intellectæ esse secundum esse abstractum ab hic & nunc: aliter per eam vniuersale aut quod quid est intelligi non posset vt demonstrauimus. Sed forma secundum esse abstractum impossibile est vt sit in corpore aut vlla parte corporis: quia omne corpus limitatum est: rece-C ptum verò est in recipiente secundum modum recipientis, vt est per se notum. Ergo hæc forma erit in intellectu tantùm, non autem in corpore: quod si est, de necessitate sequitur, quod intellectus sit per se stans. Si enim non per se esset, sed haberet intrinsecam materiam à qua dependeret in essendo, penitus impossibile esset, aliquid esse in intellectu & non esse in corpore seu materia. Nam forma & materia, vt diximus superius, non sunt partes integrantes; ita quod vna possit esse extra aliam. Sed sicuti forma actuās materiam est in quacunque parte materiæ, & totam materiam penetrat vt ita dixerim, ita quod nihil est materiæ, quin illud actuetur à forma. Ita etiam forma, quæ est tantùm actus & non est in actu, sed dependet in esse à materia, necesse est, vt secundum totam pene-D tretur, vt ita dixerim, à materia, ita quod nihil sit inuenire formæ illius, in quo intrinsecè non sit materia. Nam si aliquid formæ inueniamus, in quo non intreseca esset materia, illud certè per se staret neque in esse dependeret à materia. Sicuti etiam aliquid materiæ si inueniremus, quod non actuaretur à forma, necesse esset dicere, quod illud per se stat absque forma; quod accidere in materia, quæ est tantùm potentia, implicat contradictionem, vt manifestum est. Reuertamur ergo ad probationem nostram, & dicamus quod cum forma intelligibilis, quæ est principiū intellectionis vniuersalis seu ipsius quod quid est, sit in virtute, sic cognoscente secūdum esse abstractum, vt probauimus, necesse est vt talis forma nullo pacto sit in corpore; sed tantùm sit in virtute

R

illa vniuersali cognoscente. Quare necesse est illlam virtutem per se esse in actu sine corporis mixtione. Alio etiam modo hoc idem deduci potest. Forma intelligibilis est in virtute illa secundum esse abstractum: Ergo etiam ea virtus habet esse abstractum: quod si fuerit, ergo affectio materiæ, quæ est hic & nunc, non pertingit ad ipsam. Ergo, vt probauimus superius, in esse non dependet à materia, quare per se est. Efficacissima igitur ratione ostensum est, quòd virtus comprehendens quod quid est & vniuersale, per se stat. Ex quo sequitur quod virtus cognoscens omnia per se sit. Secunda ratio quia probatur maior illius primi syllogismi, scilicet quod forma comprehendens omnia per se stat, virtus comprehendens omnia, comprehendit omnia organa corporea. Sed virtus comprehendens omnia organa corporea, non est mixta alicui organo, quare per se est: ergo virtus comprehendens omnia per se est, & hæc est maior primi syllogismi. Huius rationis minor est per se nota: maior probatur; quia organum, quo aliqua virtus de necessitate vtitur. in sua operatione, semper est medium inter obiectum, circa quod virtus operatur, & ipsam virtutem. Quare impossibile est eam virtutem circa organum illud operari; verbi gratia, si in scribendo necessarius est calamus impossibile esset virtutem illam, cui annexus esset calamus scribere circa illum calamum, & sic in aliis, per inductionem manifestum est. quamobrem virtus, quæ intelligit & comprehendit omnia organa corporea, in sui operatione non vtitur organo corporeo; quo fit vt etiam in esse mixta non sit organo corporeo: res enim non potest operari nisi eo modo quo est; sequitur ergo quod per se sit. Quare probata maiore nostræ rationis sequitur nostra conclusio, quæ erat maior illius primi syllogismi, quod scilicet forma comprehendens omnia per se sit. Tertia ratio qua probatur eadem maior: virtus comprehendens omnia se ipsam comprehendit & suas operationes intrinsecas; sed nulla virtus comprehendens seipsam vtitur organo aliquo, quia semper organum (vt diximus per inductionem esse manifestum) est medium inter obiectum, circa quod operatur virtus, & ipsam virtutem. Ergo virtus cognoscens omnia non est virtus organica: quare in esse non dependet ab organo aliquo corporeo. Organum namque corporeum illud, à quo in esse dependeret, esset intrinsecè admixtum ipsi, quare sine ipso operari non posset: sequitur ergò quod per se sit. Quarta ratio, qua eadem maior probatur illius primi syllogismi: virtus cognoscens omnia cognoscit omnes formas materiales: sed forma comprehendens omnes formas materiales non potest esse in genere formarum materialium, & mixtarum materiæ, ergo. forma cognoscens omnia non est mixta materiæ: quamobrem per se est. Minor est manifesta, maior probatur, quia recipiens est denudatum à natura rei receptæ: non enim recipit nisi quatenus est in potentia ad naturam rei receptæ: quare actu secundum essentiam siue naturam suam non est in genere rei receptæ. Hoc autem præter rationem est manifestum

A manifestum inductione: nam nulla figura alicuius speciei est subiectum recipiens alias figuras, neque subiectum recipiens colores secundum essentiam potest esse in aliqua specie coloris. Materia etiam prima, quia recipit formas substantiales, in sui natura non habet aliquam formam substantialem. Ex quo sequitur, quod virtus recipiens omnes formas materiales non sit in genere formarum materialium, ergo erit non mixta materiæ: quare per se stans sine materia; omnis igitur virtus cognoscens omnia, est virtus per se stans. Probata ergo est efficacissimis rationibus maior primi Syllogismi. Minor autem, quod scilicet intellectus cognoscat omnia, est nota ex inductione: nam vniuersalia & quod B quid est cognoscit: imò quod quid est, est obiectum proprium intellectus; cognoscit & inuestigat naturam omnium organorum corporeorum; seipsum & suas operationes inquirit & comprehendit, omnes quoque formas materiales perscrutatur; vt manifestum est ex hominibus, quorum aliqui in disciplina certi cuiusdam generis sunt excellentes, alij verò in disciplina alterius generis, & sic de omnibus rerum generibus. Concludamus ergo cum philosopho & dicamus, quod necesse est, non probabile inquam aut rationabile, sed necesse est intellectum esse non mixtum materiæ secundum esse. nam intus apparens in materia, quæ ipsum intrinsece penetraret; si ab ipsa in esse dependeret, alienum prohibebit, & obstruet: obstruet namque cognitionem vniuersalis & quod C quid est: hoc enim est alienum à natura materiæ, prohibebit cognitionem organorum omnium corporeorum, & sui ipsius. Hoc enim est alienum à natura in cuius esse est materia; prohiberet cognitionem formarum materialium, quibus necesse est ipsum non esse mixtum, & esse immaterialem. Cæterùm cur morer in huius rei ostensione, cùm excellentia tua concedat, quod nec intellectio, neque forma intelligibilis sit in organo corporeo, Sed duo adiungit excellentia tua, quibus positis, propter ea quæ diximus, non videtur tolli mortalitas ab intellectu: primum quod dicit, est, quod pro tanto dicitur intellectio aut forma intelligibilis non esse in organo corporeo; non quia non sit in corpore, nam videtur esse impossibile, cum anima, in qua est intellectio, sit in corpore; quod for- D ma intelligibilis non sit in corpore: Sed propterea quod recipitur in anima indiuisibiliter, non autem extensè: quo fit vt intellectus possit seipsum supra se reflectere, & se intelligere. Alterum, quod dicit excellentia tua, est hoc, quod licet intellectio non sit in organo corporeo possumus tamen dicere, quod totum corpus sit organum ipsius intellectus, & concurrat ad intellectionem, quia concurrit ad esse intellectus, in quo est intellectio. Ex quo postremo dicto mihi videtur excellentiam tuam inferre velle; quod licet intellectio sit tantum in intellectu, & non in corpore, intellectus tamen per separationem à corpore perit, sicut exempli gratia, si quis diceret manum esse non mixtam brachio, & illud quod est in manu, nō esse

in brachio : manus tamen per ſeparationem à brachio corrumpitur & perit. Sequitur ergo, quod licet intellectio non ſit in organo corporeo, ſed tantum in intellectu, non tamen concluditur, quin intellectus ſeparatus à corpore pereat. Ad primum horum reſpondeo, interrogando excellentiam tuam quid intelligat per eſſe formæ indiuiſibile in intellectu. Nam indiuiſibile, quantùm ſpectat ad propoſitum, dicitur duobus modis: punctum namque indiuiſibile dicimus vno modo: quia pertinens ad quantitatem non habet partes, in quas diuidatur. Alio verò modo dicimus intelligentiam eſſe indiuiſibilem, non ſicuti punctum: nam punctum habet determitatam poſitionem in quantitate continua. Sed dicitur intelligentia indiuiſibilis, ſicuti vox dicitur inuiſibilis: quia ſcilicet non eſt ex eorum genere, quæ videri poſſunt: ita etiam intelligentia indiuiſibilis, quia nullo pacto pertinet ad genus, in quod cadit aut per ſe, aut per accidens diuiſio: forma ergo intelligibilis, quæ eſt in intellectu indiuiſibiliter & indiuiſibilis, vel erit indiuiſibilis ſicuti punctum, aut ſecundum modum, quo diximus de intelligentia. Si primo modo, ſtatim ſequitur; quod intellectus ſit virtus organica, quia illud punctum corporis ſecundum determinatam poſitionem, cuius forma intelligibilis eſt indiuiſibilis; erit organum intellectus; quod eſt contra ea, quæ demonſtrauimus, & contra ea, quæ dicit excellentia tua: poſtea neceſſe erit aſſignare in qua parte corporis ſit hoc punctum, an ſcilicet in corde, an in cerebro, aut in aliqua alia corporis parte, ibíque dicemus eſſe organum intellectus: ſi verò excellentia tua dicat formam eſſe in intellectu indiuiſibilem, ſicuti dicimus intelligentiam eſſe indiuiſibilem, cum receptum ſit in recipiente ſecundum eſſe recipientis, erit ergo intellectus etiam ſic indiuiſibilis: omnis autem forma ſic indiuiſibilis eſt forma immaterialis, quia affectio materiæ ad ipſam pertingere non poteſt; vt manifeſtum eſt ex fine octaui Phyſicorum. Ad ſecundum quod videtur dicere excellentia tua, manifeſtum eſt, quod id quod poteſt dici de manu abſciſſa, aut aliquo alio corpore, nullo pacto poteſt applicari intellectui, qui ponitur per ſe eſſe, & actuare corpus, quia manus abſciſſa corrumpitur, eo quod perdit actum ſuum: perdit autem ſuum actum per corruptionem diſpoſitionum conuenientium illi actui: ſed intellectus: qui ponitur eſſe in actu, & per ſe eſſe, cum ipſe ſibi ſit actus, amittere ſuum actum non poteſt; vt ſuperius demonſtrauimus: quare ſequitur: quod ſimpliciter ſit immortalis. Hactenus oſtenſum eſt, quòd animus hominis ſit ſimpliciter immortalis; rationibus ſumptis ab ea operatione, quæ eſt intelligere. Nunc verò tentemus an etiam ex operationibus appetitus intellectui, id eſt voluntatis hoc idem oſtendi poſſit. Voluntas, ſicuti dicit Philoſophus, differt ab appetitu ſenſitiuo in eo, quod appetitus ſenſitiuus eſt particularis cuiuſdam boni: voluntas autem eſt boni vniuerſalis: huiúſque ratio eſt in promptu: quia appetitus

A appetitus retinet naturam potentiæ cognoſcitiuæ, quàm inſequitur: ſenſus autem ſingularium eſt, intellectus verò vniuerſalium: quo fit vt voluntas appetat honeſtum, quod in ſe abſolutè bonum: appetitus verò ſenſitiuus appetat bonum ipſi delectabile, voluntas autem circa bonum quod appetit, duas habet operationes quarum altera eſt ipſius finis, & huiuſmodi operationi applicatur nomen ipſius potentiæ, dicitúrque & ipſa voluntas ſeu velle. Altera verò eſt eorum bonorum, quæ ſunt ad finem, & iſtorum, eſt electio, dicitúrque intellectus ea eligere, & circa hæc eſt liberum arbitrium. Modo ſicuti ſe habet intellectus circa principia prima & concluſiones, ita ſe habet voluntas circa ea quæ appetit. Nam ſicuti veritas

B abſque vlla falſitate, & omnium tandem veritas continetur in primis principijs: quo fit vt intellectus ſtatim eis aſſentiatur neque ab illis diſſentire queat: concluſionibus verò aſſentitur neceſſariò his quidem quæ neceſſariam conſequentiam habere videntur ex principijs: alijs verò concluſionibus in quibus hæc neceſſaria conſequentia non inſpicitur, non penitus aſſentitur intellectus: ſic quoque voluntas in ipſum finem vltimum de neceſſitate fertur: illis autem quæ ſunt ad finem, & ſunt omnia alia bona quæ appetit; niſi neceſſariam videantur apertè habere dependentiam à fine vltimo, quia ſunt bona & habent etiam aliquem boni defectum; poteſt voluntas in ea fieri, & ea renuere; quo fit vt ſe ipſam agat in illis proſequendis. His poſitis argumentamur primo ex parte operationis volunta-

C tis, quæ eſt circa vltimum finem; deinde ex parte operationis eius quæ eſt electio; quòd intellectus hominis eſt immortalis. Argumenrum ergo, bonum, quod voluntas appetit vt vltimum finem, eſt bonum quod voluntas renuere non poteſt, & quod omni ex parte voluntatem implet. Sed huius modi bonum eſſe non poteſt niſi bonum illud, quod continet omne bonum, vel ſtatus omnium bonotum aggregatione perfectus; ergo bonum, quod eſt finis vltimus voluntatis noſtræ, eſt bonum continens omne bonum. Antequam vlterius procedamus, declaremus propoſitiones illius ſylogiſmi. Minor propoſitio quæ primo eſt poſita, quantum ad ptimam eius partem, ſcilicet qnod bonum, quod eſt vltimus finis voluntatis; eſt bonum in quod neceſſario fertur voluntas, manifeſta eſt ex ſuperius

D dictis: quia voluntas eodem modo ſe habet ad illud bonum appetendum: quo intellectus ſe habet ad aſſentiendum primis principiis. Quantum verò ad ſecundam partem quòd ſcilicet illud bonum eſt bonum, quod omni ex parte implet voluntatem, probatur. Deus & natura non dedit appetitum rebus, niſi vt per illum inclinarentur ad finem atque ad perfectionem ſibi conuenientem. Quo fit vt in omnibus rebus appetitus correſpondeat perfectioni, adeò vt neque ſit maior, neque ſit minor perfectione, ad quam res illa eſt ordinata. Non enim fecit natura intrinſeca repugnantia extrinſecis, ſicut dicit Philoſophus in primo de Cœlo contra Platonem: quapropter corruptibili dedit cauſas extrinſecas ipſum

corrumpentes. Illud verò, cui non dedit causas extrinsecas corrumpentes fecit natura incorruptibile: appetitus ergo non excedit vltimam rei perfectionem neque ab ea deficit; sed cum ad ea peruenit res; appetitus quiescit & vndique est satur, vt ita dixerim: antequam verò ad eam perueniat, semper inclinat & mouet, ac quasi rem stimulat ad perfectionem suam, quantumcunque res illa extrinsecis fulcimentis substentata quiescat. Hoc, verò sensu comprehendimus in rebus omnibus naturalibus, graue nunquam quiescit, nisi cum ad centrum peruenerit; tunc enim planè quiescit; antequam verò quantiscunque fulcimentis sustentatum quiescat, semper tamen vergit ad centrum, resque ipsum sustinentes premit. Minor ergo propositio assumpta est manifesta, quòd bonum, quod voluntas appetit vt finem, est bonum, quod voluntas renuere non potest, & quod omni ex parte voluntatem implet. Maior verò, quòd huiusmodi bonum, est bonum continens omne bonum, & est status omnium bonorum aggregatione perfectus. probatur: quia bonum illud quod non continet omne bonum, sed aliqua ex parte deficit; quia defectus boni habetur pro malo, voluntas renuere potest, nisi in eo necessaria dependentia ad finem vltimum appareat; quod non potest esse in vltimo fine, qui à nullo alio fine dependet: quare voluntas in illud necessariò feretur, ac propterea non erit vltimus finis: tale etiam bonum, quod non continet omne bonum, non omni ex parte implet appetitum nostrum, vt quilibet in se ipso experiri potest: interroget vnusquisque se ipsum, an in quantauis cognitione ex scientiis habita, aut in quauis alia virtutis operatione omni ex parte quiescat, & videbit quod non quiescit, licet magis quiescat in illis, quàm in rebus aliis, quia per illas ad finem suum tendit, non autem per res alias, sicuti graue si moueatur ad centrum, magis secundum naturam se habet in illo motu, & magis eius appetitus quiescit, quàm si moueatur sursum, aut si sursum detineatur; non tamen penitus quiescit, sicuti quiescit in centro; quia ad centrum tendit; consimile quoddam in se ipso vnusquisque rectè considerans intuebitur. Cum ergo conclusum sit, quod finis in quem tendit voluntas sit bonum quod continet omne bonum, & sit status omnium bonorum aggregatione perfectus: huic cõclusioni adiungamus quod virtuti mortali & formæ materiali huiusmodi finis conuenire minime potest; quod probatur: quia virtuti limitatæ conuenit bonum limitatum cuiusmodi non est bonum quod diximus: Præterea rei bonum esse non potest, quod nunquam res illa assequi valet. Sed huiusmodi bonum nec à te mortali, nec à nobis ante mortem pertingi potest: ergo sequitur quod animus humanus, cuius finis ille est continens omne bonum, sit immaterialis & immortalis. Secunda operatio volũtatis est electio rerũ, & ex hac inspiciamus, si colligere possimus animi humani immaterialitatẽ & immortalitatem. principiũ cuiuscũque motus secũdum naturam est aliqua inclinatio seu appetitus illius quod mouetur. Appetitus autem est, triplex, quidam est naturalis, quidam sensitiuus

A uus,quidam intellectiuus,ſicuti eſt electio. Ea,quæ apetitu naturali tantum mouetur,neque cognoſcunt finem,neque ea quæ ſunt ad finem, ſed à ſuperiori cauſa diriguntur per conuenientia media ad ſuum finem. Illa quæ mouentur appetitu ſenſitiuo,licet cognoſcant id,ad quod proximè mouentur, ſecundum tamen impreſſionem formæ obiecti mouentur, non autem ipſa conſultant,aut deliberant; quare abſolute non ſe agunt,ſed agũtur,quæ verò mouentur electione,non aguntur,ſed ſe ipſa agunt,& dominantur ſuis actibus. His declaratis dicamus,quod anima eſt principium motus ex ſe cuiuſdam intrinſeci in re animata,vt manifeſtũ eſt, & hoc eſt propriũ animæ, agere inquam,è contra corporis proprium eſt moueri & agi. Quamobrem
B & corpora omnia inanimata ponuntur inter ea,quæ mouentur ab alio. His ſuppoſitis argumentamur hoc pacto:ſicut anima illa,quæ in operatione ſua tantũ agitur,penitus corporea eſt,& ea quæ quoquo modo ſe agit, abſolutè tamen agitur,licet quoquo modo incorporea eſt; abſolutè tamen corporea. Ita anima illa, quæ ſe ipſam abſolutè agit, abſolutè incorporea erit, & abſolutè anima non mixta corpori. Hæc propoſitio eſt manifeſta ex proprietate animæ,& ex proprietate corporis,quas diximus. Sed anima intellectiua ſola ſe ipſam agit in eligendo, cum ſit domina ſui actus, liberúmque arbitrium habeat:reliqua verò vt negatiua tantum agitur, cum appetitu naturali feratur; Et ſenſitiua,quæ abſolutè agitur,licet quoquo modo ſe agat, cum ex cognitione mouetur: ipſa certè erit ſola abſolute incorporea; & ab-
C ſolute anima immixta corpori. Et fortaſſe hanc rationem tetigit Plato,cum dixit,animam eſſe immortalem, cùm ſe ipſam moueat. Ecce ergo quod ex electione libera voluntatis,ſequitur humanum animum per ſe eſſe ſine corpore:quare & abſolutè immortalem. Si quis etiam ſe ipſum conſiderer, poterit hoc perſpicue comprehendere: interroget enim ſe quiſque, quis ſum ego?videbit vtique ſe non eſſe cerebrum, neque cor,neque aliquam corporis partem, ſed ſuperius quoddam partibus omnibus corporis ſuperſtans. Ex his igitur rationibus iudicio meo conſtantiſſimè oſtenditur animi humani immortalitas: adeo vt putem quamcunque aliam demonſtrationem factã in philoſophia naturali faciliùs infringi poſſe, quàm has. excipio ſemper illas ſexti Phyſicorum,& primi de cœlo in tractatu de infinito,& ſi quæ
D huiuſmodi ſunt: quæ potius dicendæ ſunt mathematicæ, quàm naturales. His hactenus diſcuſſis immortalitatem hanc animæ demõſtratam meo iudicio circunſtant multa, ad quæ demonſtranda ratio naturalis,vt puto, perfecte attingere non poteſt; ſed quibuſdam tantum vti poteſt coniecturis in eis tractandis. Talia autem ſunt de ſtatu animarum poſt mortem, & an præcedant corpora,quorum ſunt animæ,an ſecus res habeat. Iſta vt puto demõſtrari non poſſunt ratione naturali; quod probatur: quia ratio naturalis ad inueſtigationem cuiuſque rei ex ſenſatis procedit: at nullæ ſunt operationes animæ quæ ſentiri poſſunt,aut ſenſu comprehendi poſt mortem,atque ante generationem hominis. Nam intelligere & velle ſenſu comprehendi non poſſunt,quo fit,cum neque anima ſeparata ſit ſenſibilis, neque operationes

eius sensibiles, quod ratione naturali perfecte ad statum eius post mortem, aut ante generationem pertingere non possimus; quibusdam tamen coniecturis quidam vsi dixerunt, quòd anima humana cum inter formas abstractas non deuenerit ad tantam perfectionem, vt statim sit capax supremi luminis: in quo omnis intelligentia est fœlix; necesse est vt prius acquirat dispositiones quasdam, per quas disponatur ad perfectionem illam acquirendam, sicuti materia prima non induit formam quampiam, nisi prius disposita sit dispositionibus formæ illi cōuenientibus: dispositiones verò, per quas animus humanus fit deiformis, vt ita dixerim, id est dispositus ad attingendum Deum, sunt scientiæ ac virtutes. verum cùm has acquirere non possit à rebus propter materialitatem rerum sensibiliū, suámque immaterialitatem, necesse fuit, vt mediante sensu eas adipisceretur; in quo formæ sensibilium habent esse medium inter esse materiale & esse intelligibile, potentia verò sensitiua, cum sit organica, indiget corpore nobilissimæ complexionis: ad corporis verò salutem & conseruationem multæ aliæ potentiæ requirūtur, vt vegetatiua cæteręque facultates. Iccirco anima propter bonum ipsius fuit coniuncta corpori. Et hucusque dicta sunt maxime naturali rationi conuenientia. non enim puto secundum rationem dici, corpus esse carcer animæ; & quod anima sit in se perfecta antequam ingrediatur corpus: quia materia est propter formam; & natura instituit imperfectum ad perfectum, non autem perfectum ad imperfectum. Ex his perspicuò sequitur, quòd post mortem animæ, quæ dispositiones conuenientes suæ perfectioni acquisiuerint; suæ item perfectioni, id est, summo bono cōiungantur, & in eo sint fœlices, quamuis quædam clarius quædam obscurius. Illæ verò, quæ deprauatæ diuersa via incesserint, fine suo frustratæ infœlices degunt. Ex quibus etiam rationabiliter videtur sequi, quod anima non sit ante corpus, cuius est anima; sed simul incipiat esse cum ipso. Verum econtra quis scit, an cùm tales dispositiones, quas diximus in anima fieri ad supremum lumen capiendum, sint extrinsecus acquisitæ, id est, à sensibilibus rebus, an post longissimum tempus paulatim abolescant: quod cum fuerit factum, tunc animæ veluti potantes lætheum flumen, incipiant in corpora velle reuerti, vt iterum dispositiones induant pro sua perfectione facientes: sicuti videmus contingere in materia prima, quæ modo vnam, modo aliam formam recipit. Et hoc pacto animæ non perfecte, sed imperfecte propter bonum suum iterum corpori coniungantur: atque huiusmodi ratione esse eas ante corpus nil prohibeat: certè ista ratione naturali certa & comperta esse non possunt. iccirco puto ego sani hominis esse agnoscere defectum naturalis luminis, & credere necessariam homini fuisse doctrinam quandam superiori lumini innitentem: ex qua hæc nobis naturaliter ignota, comperta esse possint: in hácque parte consentio ego excellentiæ tuæ necessarium esse lumen fidei, sed ad ostendendam animi immortalitatem puto sufficere rationem naturalem, vt dixi. Postremo restat, quantum ad hanc pertinet partem, vt soluamus rationes eas quas adducit excellentia tua ad improbandam animi immortalitatem

A tem ſimpliciter,ita quod poſt mortem non remaneat anima. Argumentatur autem excellentia tua multis rationibus: primo hoc pacto intelligere nõ eſt ſine phantaſia, vt patet: ergo anima non eſt ſeparata nec immortalis. ſecundo,cum plures operationes indicent animam eſſe mortalem quàm immortalem,vt operationes omnes potentiæ vegetatiuæ,& ſenſitiuæ,quę non ſunt ſine organo corporeo;& à ſuperabundãti debeat fieri denominatio:cur potius ſimpliciter dicenda eſt anima immortalis quàm mortalis. Tertio,noſtra ſcientia eſt potius ignorantia vel negationis vel diſpoſitionis quàm ſcientia appellãda; cur ergo tam magni facere debemus intellectum noſtrũ vt faciamus ipſum immortalẽ? Quarto,anima poſt ſeparationem,cùm habeat naturalem inclinationẽ ad corpus, cuius fuit forma,vel reunietur,vel non:ſi reunietur,incidemus in reſurrectionẽ & in fabulas Pithagoreas,de quibus dicitur in primo de anima: ſi non reunietur,aptitudo illa erit fruſtra. Quinto,ſi non reunietur non ſeruabitur ordo naturæ, quia finiti ad infinitum nulla eſt proportio. Sexto,anima ſeparata vel ociabitur vel intelliget;non eſt dicendũ ociaturã,nulla enim eſt forma,à qua nõ ſit actio aliqua:ſi verò intelliget;vel à phãtaſmate,vel ſine phantaſmate: cum phãtaſmate dici nõ poteſt;quia ſeparata eſt à corpore. ſi ſine phãtaſmate,dico quod hoc eſſe non poteſt,quia diuerſus modus operandi indicat diuerſitatem in eſſentia,& in ſpecie. quare anima coniuncta & ſeparata non erit eiuſdem ſpeciei, quod eſt impoſſibile. Septimo,poſt ſeparationẽ animæ à corpore,ſi amplius anima non reuniatur corpori,potẽtiæ ſenſitiuæ & vegetatiuæ,quę radicaliter ſunt in anima, erũt fruſtra;operari namque nunquam poterunt,cum careant organo corporeo. Octauo, illud quod eſt hoc aliquid nullius eſſe poteſt actus,ſed ſi anima ſit immortalis ſimpliciter,erit hoc aliquid:quare non erit actus corporis,quod eſt contra definitionẽ animę. Nono,poſt ſeparationẽ animæ à corpore,quid dicemus de eſſe cõpoſiti?remanebítne?an corrũpetur? Decimo,ſi animæ tot ſunt quot ſunt indiuidua, erũt ergo formæ materiales, quia omnis multiplicatio in eadẽ ſpecie eſt per materiã. Vndecimo,ſi animæ ſũt immortales nec reuniuntur corpori; & mũdus ſit æternus, animæ eſſent actu infinitæ,quod videtur impoſſibile. Duodecimo, ſi anima eſt immortalis,& incipit eſſe cũ corpore,creatur à Deo,& ſic daretur creatio noua; quod eſt contra omnes D philoſophos. Decimotertio, ſi anima eſt incorruptibilis, eſt ingenita,quia omne incorruptibile eſt ingenitũ apud philoſophos. Decimoquarto, nullũ eſt ſignum probãs intellectum intelligere ſine phantaſmate;ergo non debet cõcedi à philoſopho: & per conſequens neque cõcedi debet animã eſſe immortalem. Decimoquinto: Anima humana non eſt intellectus niſi per participationem; ergo non erit immortalis niſi per participationem,nõ ergo erit abſolutè immortalis. Hæ,ni fallor,ſunt rationes excellentiæ tuæ. Auctoritates verò philoſophi in ſecundam partem huius tractatus differemus, in qua perſcrutabimur,quid nam de hac re ſenſerit Ariſtoteles. Ad has ergo,prout poterimus,reſpondebimus. Ad primã dico,quod vel excellentiã tua loquitur de intellectione intellectus coniuncti corpori; vel ſeparati:ſi ſeparati,ne-

go quod intellectio illa non sit sine phātasia, imò est, vt latius dicemus inferius. Si vero de intellectione cōiuncti loquatur, sic nego consequentiā, concesso antecedenti: sufficit enim ad ostendendā immaterialitatē & immortalitatē intellectus, quod intellectio non sit in organo corporeo, vt ex rationibus nostris patere potest: quòd dependeat à phantasmate, non conuincit ipsum non posse separari, & non esse per se sine phātasia; sicuti oculus, quāuis in videndo dependeat à colore, per se est tamen absque re colorata, & à coloribus separatus per se agit. Ad secundam dicimus, quod quāuis omnes operationes præter vnam cōuincerent animam esse formā materialem; vna verò tantum cōuinceret illam esse immaterialem; debemus dicere, quod absolute est immaterialis, & secūdum quid materialis: cuius ratio est, quia forma materialis nunquam potest ascendere ad operationem immaterialē, sed forma immaterialis potest descendere per potentias organis affixas ad operationes formæ materialis. sicuti etiam anima sensitiua descendit per potētiam, quam continet, ad opera vegetatiuæ, vegetatiua autem ad opera sensitiuæ ascendere non potest. Vel etiā dicimus, quod natura essentiæ specificæ debet dignosci ab his, quæ sunt propria illi speciei, non ab his, quæ species illa continet communia cum aliis speciebus. proprium autem hominis in eo, quod homo, est intelligere, & velle; quo fit vt in illis operationibus philosophus inquirat hominis fœlicitatem: reliquæ vero operationes, quas connumerat excellentia tua, sunt cōmunes homini & bruto; quare ab illis & non ab istis debet sumi natura propria humani animi. Ad tertiam dicimus, quod licet nostra intellectio comparata intelligentiis sit valde debilis, animalibus verò aliis cōparata est admodum magna; & est eius naturæ, vt superius ostēdimus, quod ex ea apertissime colligitur immaterialitas intellectus nostri. qua in re illud etiam in capacitatem naturalem humani animi agnoscēdam inducere nos potest: quod scientiam hanc, quam habet, non magnam putat. ex quo colligitur, quod multo perfectioris scientiæ capax est: in qua summa eius perfectio cōsistit. Ad quartā dicimus, quòd certitudo illius, quod quæritur, ratione naturali haberi non potest: vtrūque tamē probabiliter sustineri potest: possumus namque dicere, quòd reunietur alteri cuidā corpori humano, per generationem factam ab homine & à sole. Er sic non erit resurrectio illa, quæ superat vires naturæ; de qua est fides: neque incidimus in fabulas Pythagoreas, de quibus in primo de anima: quia non ponimus animam hominis formare corpus bruti alicuius animalis, sicuti Pythagoras dicebat. possumus etiam probabiliter dicere, quòd nō reunietur; neque aptitudo illa ad corpus erit frustra: quia iam anima adepta est finē, propter quem habuit aptitudinem, vt corpori vniretur: illud enim dicitur frustra, quod finē intentum non est adeptū. Ad quintā dicimus, quòd licet possemus dicere probabiliter, quod animæ reuniuntur corporibus, vt superius diximus. si etiā non reunirentur, nō tolleretur ordo naturæ: imò hoc maxime est secundū naturam, vt labor & motus finitus sit ordinatus ad quietem infinitam, tanquā ad finē. Contrarius verò ordo posset videri contra naturam, si infinitus aut longus

A gus labor ad paruam quietem aut momentaneam esset ordinatus; quemadmodum necesse est dicere illis, qui ponunt animam mortalem. Ad sextam dicimus, quod diuersæ operationes secundum essentiam in rebus eodẽ modo se habentibus fortasse indicarent diuersitatem naturæ: sed diuersitas operationũ accidentalis in rebus præsertim non eodem modo se habentibus, non arguit diuersitatem essentiæ. imò videmus in rebus naturalibus naturam, quæ est principium naturalis motus, alio atque alio modo operari, secũdum diuersum scilicet modum rei in qua est: natura namque grauis, quæ est principium motus descensus: dum graue est extra locum proprium: illa eadem est causa, quod graue in loco proprio quiescat. quies tamen & motus B videntur contraria si secundum se considerentur. quantum vero ad modum accidentalem, quod diuersificentur operationes eiusdem naturæ manifestum ferè in omnibus est. Accedendo ergo ad intellectionem dicimus; quod intellectus semper intelligit per formam rei intellectæ; neque in hoc sibi ipsi vnquam diuersus est: verum quandoque perfectius: quandoque imperfectius; & hoc est antequam perfectionem suã attigerit. Cum est in corpore, indiget phantasmate, à quo hauriat intellectionem. postquã verò perfectus est, secundum cursum naturalem inquam; ex comparatis (vt ita dicam) thesauris sibi ipsi sufficiens est ad intellectionem; imò ad altiorem intellectionem eleuatur, neque indiget phantasmate. Huius verò rei exẽplum commodissimum intueri possumus in animalibus, quæ antequam perfecta C corroboratáque membra habeant, nutriuntur ex sanguine menstruo digesto à matre per vmbelicum; matríque adhæreant necesse est; à qua nutrimẽtum capiunt: postquam verò perfectus est fœtus, ex vtero matris in lucem prodit, sibíque ipsi sufficit ad capiendum & digerendum cibum. Sic in proposito intellectus donec imbecillis est, & ad supremam lucem recipiendam ineptus; intellectionẽ veluti cibum digestum prius in phantasia recipit; postquam vero perfectus est, iam per se sibi sufficit; neque amplius indiget phãtasia. Ad septimam dicendum, quod corrumpuntur. & si non corrumperentur; quòd cum vegetatiua & sensitiua potentiæ ordinatæ sint ad intellectiuam tanquam ad finem; cùm ea perfecta fuerit, suum finem adeptæ sunt: quare non sunt frustra: sicuti etiam potentia augumentatiua, quæ post ætatem D cõsistentiæ non operatur; non dicitur frustra esse in animato, quia finem suum attigit. Si vero dicemus probabiliter, quod animæ reuniuntur corporibus: ratio nullo pacto procederet. Ad octauam, patet per ea, quæ demonstrata sunt, quod hoc aliquid, cum est actus, potest esse alicuius actus; neque hoc inconuenit: imò ostendimus; quod actus corporum cœlestium sunt actus qui sunt hoc aliquid. id vero, quod obiicitur ex beato Thoma, non est ad propositum; quia apud ipsum actus, qui sunt in actu per se, & quãtum ad actum primum essendi, id est, ad esse, & quantum ad actum secundum, id est, ad perfectionem, non sunt vniti materiæ; quia talis vnitio in nullam cederet vtilitatem formæ: materia verò cum sit propter formam, debet cedere in vtilitatem formæ. actus verò noster, qui est hoc aliquid; quia in principio

indiget corpore pro sua operatione,vt diximus; conuenientissime vnitus est E corpori. Ad nonam,de esse compositi, respondeo quod in composito non est aliud esse, quàm esse quod insequitur formam,quod, quando forma per se non est in actu, insequitur formam tanquam principium tantum; est tamen in composito veluti in primo subiecto, & per illud esse compositum actu est.quãdo verò forma est in actu, illud esse non tantùm insequitur formam tanquam principium, sed est in forma tanquam in subiecto:communicatúrque composito.quo fit vt per illud idem esse, per quod forma est,ex communicatione formæ compositum etiam sit. quo fit, vt post corruptionem compositi,esse compositi non pereat:sed sit in forma;in qua etiam primò erat.Neque in composiro est aliud esse præter hoc. Et hæc est sententia F diui Thomæ in quarto sententiarum,vbi tractat de resurrectione. Ad decimam dicendum,quod quamuis anima humana per se sit sine corpore, cum tamen vnumquodque,cuius est aliquid opus;sit propter suum opus,vt dicitur à philosopho in secundo de cœlo; illud quod per se operari non potest, connumeratur inter ea,quæ per se non habent esse completum: talis autem est anima humana; quæ, vt diximus,propter infirmitatem luminis intelligibilis indiget prius,vt exerceatur in rebus istis sensibilibus, in eísque prius superiora illa intueatur: postmodum per has res disposita superioribus illis perficiatur. hoc autem facere non potest sine corpore: quare inter eas formas connumeranda est, quæ omnino per se non habent esse completum; sicque cum proportionata materiæ esse debeat, poterit multiplicari per materiam:quod in formis penitus & omnino abstractis dici nõ potest. Ad vndecimam dicendum,quod si probabiliter teneamus reunitionem illam, ratio non procedit,vt est manifestum.quod si illam non teneamus:mundúmque putemus esse æternum:non putauit inconueniens Algazel vir excellentissimus, quod in rebus incorporeis, quæ sunt indiuisibiles & transcendunt tempus & locum neque ordinatæ sint essentialiter; sit actu infinitum. quo fit,vt videamus Aristotelem in tertio Physicorum in tractatu de infinito,secludere à perscrutatione sua entia abstracta, & immaterialia: quod si quis etiam interius consideret,ac teneat mundum æternum,teneátque vt necesse est fateri asserenti Deum esse penitus immutabilem; æternitatem comprehendere,& continere totum tempus quãtumcunque infinitum, necesse est, H vt hic fateatur,quod licet ea,quæ à finito quodã tempore contineantur,sint actu finita,neque possint esse actu infinita;in indiuisibili tamen æternitate illa necesse est,velit nolit, vt fateatur actu contineri infinita, si actu simúlque totum tempus infinitum & omnia, quæ sunt in tempore in æternitatis *illa* abysso,ad quam intellectus noster nequaquam attingit,continẽtur.quid ergo prohibebit animas quæ sunt supra rempus & locum,esse infinitas?verum hoc argumentum quærir illud,de quo humana ratione certi esse non possumus: vt sæpe superius diximus quamobrem sani hominis est censere, huic naturalis luminis defectui supernaturali quodam adminiculo prouisum esse à Deo: cui etiam, secundum philosophos, est de omnibus prouidentia.

quare

A quare si quis teneat id, quod fides Christiana ponit, nullum inconueniens
sequetur. Ad duodecimam dicendum, quod, si quis rectè consideret, hæc
animæ creatio nequaquam philosophiæ repugnat. Nam priores philoso-
phi adeo putauerunt hanc propositionem (ex nihilo nihil fit.) esse veram,
vt dicerent generationem nihil aliud esse, quàm extractionem quandam re-
rum latitantium, & actu existentium; veriti, ne si concessissent res gene-
ratas prius actu non fuisse; cogerentur negare principium illud, ex nihilo
nihil fit: paulò posteriores melius considerantes viderunt principium illud
id tantum innuere, quod nihil fit ex nihilo: quia factio, quæ mutatio quæ-
dam est, non potest esse sine subiecto; verum, cùm putassent subiectum
B esse substantiam quandam in esse completam: putarunt quod mutatio es-
set in accidentibus: & quod accidentia fierent cum prius non latitarent; sed
cùm prius actu non essent. ecce quomodo recesserunt à crasso intellectu
eorum, qui concedebant latitationem rerum; ne negarent ex nihilo fieri.
post hos Aristoteles dissoluit substantiam completam in esse, in duo prin-
cipia, materiam scilicet & formam, putarúntque formam substantialem es-
se, postquam prius actu non erat absque latitatione illa; neque necessa-
rium esse dixit subiectum factionis illius esse substantiam completam: sed
materiam primam. postmodum interius res considerantes; videntésque
omnia præter primum, esse per participationem ipsius esse: solum autem
primum, esse per essentiam: concluserunt omnia entia, vt totum entis ge-
C nus materiámque primam cæteráque omnia esse à primo, tanquam à cau-
sa efficiente, non quidem per generationem, sed per simplicem emanatio-
nem. ecce quomodo paulatim deuenerunt ad hanc factionem, quæ est si-
ne aliquo subiecto. Verum cùm ab agente æterno apud ipsos non possit
peruenire noua actio: nisi alia quædam nouitas præcesserit, putarunt hanc
simplicem emanationem totius entis à primo, esse æternam non nouam.
Ecce ergo quod apud philosophos non est incōueniens, quod aliquod ens
emanet à Deo, non per generationem, sed quod hoc fiat nulla nouitate præ-
cedente, hoc putant ipsi inconueniens: modo nos in ipsa anima humana di-
cimus, quod est à Deo per creationem vel per simplicem emanationem
(idem namque hæc sunt) mutationibus præcedetibus, & hæ sunt dispositio
D nes materiæ factæ à sole & ab homine. quo fit, vt quoquo pacto concedere
possemus, quod ad esse animæ cōcurrāt sol & homo, veluti instrumēta quæ-
dam valde remota tamē. Hócq; modo animæ productio media est inter ve-
ram purámq; creationē; & generationem: licet enim fiat anima in se: fit tamē
etiā simul in materia, quod pertinet ad generationē; sine qua materia anima
in suo primo ortu secundū naturā, vt diximus, esse nō potest. quare quoquo
pacto actio hominis & solis pertingit ad esse animæ: cū per alterationes fa-
ctas à sole & ab homine fit anima in materia illa: sina qua secundū naturam
fieri nō poterat. Ecce ergo; quod hoc, quod ponitur de factione animæ, nullo
pacto, si quis recte cōsideret; repugnat rationi naturali. sed si quis teneret reu-
nitionē illam, argumentum nullā haberet vim. Ad decimātertiam dicendū,

quòd impoſſibile eſt aliqua ad inuicem comparari, niſi conueniant in eo, in quo comparantur: quare cum in primo de cœlo Ariſtoteles comparet ea, quæ ſemper ſunt, ad ea quæ quandoque ſunt & quandoque non ſunt, neceſſe eſt ergo vt conueniant in menſura durationis, in qua comparantur. Cum autem menſura durationis eorum, quæ quandoque ſunt & quandoque non ſunt, ſit tempus, vt manifeſtum eſt; neceſſe eſt ergo, vt philoſophus accipiat ea quæ ſemper ſunt, & ſunt in tempore; non quòd infinitum poſſit tempore menſurari: quia nec motus infinitus menſuratur tempore, vt dicitur in quarto Phyſicorum: ſed quia extenditur ſecundum extenſionem temporis duratio illa. Sed cùm eo modo debeant accipi termini in concluſione, quo accipiuntur in propoſitionibus: ratio philoſophi hanc concluſionem concludet, quod ea, quæ quandoque ſunt & quandoque non ſunt, ſiue per generationem non eſſe præceſſerit eorum eſſe: ſiue per corruptionem non eſſe ſequatur eſſe: non poſſunt ſemper eſſe, id eſt, eorum duratio extendi non poteſt per tempus infinitum. Non autem ſequitur, quod illud quod ſempet eſt, cuius duratio non menſuratur, neque extenditur tempore, ſed tota eſt ſimul, licet deficiat ab æternitate primi entis: non potuerit, cum prius fuerit in tempore, incipere eſſe & deſinere eſſe in tempore: poſtea verò eſſe extra tempus in æternitate. nos ergo de anima humana dicimus, quod ſi incepiſſet eſſe in tempore, cum prius non fuiſſet; poſtea verò nunquam deſineret eſſe in tempore; ſed eius duratio extenderetur per tempus infinitum: hoc poſſet videri inconueniens. Sed hoc nos non dicimus; imò concedimus, quod ſicuti incipit eſſe in tempore: ita deſinit eſſe in tempore. poſt verò ſemper eſt æquiuoce: quia non ſubeſt tempori; quod de motu, & ordinatione mundi per motum, Plato dicere non poterat; quia motus eſt ſub tempore, & extenditur ad extenſionẽ temporis. Si verò teneamus reunitionem illam, argumẽtum nullam vim habet. Ad decimamquartã dicendum, quod eſt ſignum demonſtratiuum concludens, quod intellectus intelligit ſine phãtaſmate: Nam ſi ex eo, quod intellectio non eſt in organo corporeo, demõſtratur intellectum per ſe eſſe & per ſe ſubſiſtere: poſt ſeparationem à corpore erit; quare & operabitur ſuam propriam actionem, quæ eſt intelligere, neque cum phantaſmate: quia corpori vnitus non eſt. ecce quomodo ratio hoc conuincit. Sed dicet aliquis hoc ſenſu non comprehenditur aut experimento; reſpondeo, quod ſtultum eſt velle ea experiri ſenſu, quorum non eſt ſenſus; ſicuti ſtultum eſſet, ſi quis vellet vocem oculis intueri. neque hoc eſt principium; ſed concluſio, ad quam neceſſe eſt peruenire ratione: quæ concluſiones non vider in ſeipſis, ſed in ſuis principiis, & per ſua principia: quemadmodum eſt in hac re. hæc enim eſt concluſio ſcita per comprehenſionem naturæ intellectus; naturam verò intellectus comprehendimus per operationem, quam agit dum eſt in corpore. Eſt ergo philoſopho concedendum, quod intellectus ſine phantaſmate intelligit. Ad decimamquintam dicimus, quod licet humanus animus non ſit intellectus, niſi per participationem, eſt tamen rationalis

E F G H

A nalis per essentiam: ratio vero est operatio, ad quam forma materialis non pertingit, vt ostendimus; licet ratio sit intellectus obumbratus. Est enim, vt recte inquit excellentia tua, humanus animus medius inter formas materiales & immateriales puras. quare particeps est proprietatum vtriusque generis, neque est ita abstractus sicuti intelligentia; quia in principio ad suam operationem indiget corpore; suáque operatio deficit à perfectione intellectus. neque est ita immortalis & æternus, sicuti est intelligentia, quia quãdoque est in corpore & quandoque non est: simúlque esse incipit cum corpore. Est tamen absolutè connumerandus inter formas immateriales; sicuti conspicimus in his mediis, per quæ natura ab vno genere in aliud descendit

B sensim: ea namque omnia media videmus simpliciter pertinere ad genus superius; licet imperfectissimum obtineãt gradum in eo genere, media illa de quibus dicit Aristoteles, quod dubitamus an sint radices an metalla; absolute sunt in genere vegetabilium: licet operationes animæ vegetatiuæ in eis sint valdè obscuræ, & imperfectæ: sic zoophyta, quæ sunt inter animalia & plantas, vt spongiæ atque vrticæ, absolutè sunt in genere animalium, non plantarum: quamuis operationes animæ sensitiuę sint in illis valdè obscuræ. quare & intellectus humanus medius inter formas materiales & immateriales absolutè ponendus est in genere immaterialium: licet operationes intellectuales sint in eo valde obscuræ & imperfectæ. Huiúsque rei ratio in promptu est: quia inferius genus nullo pacto potest pertingere ad operatio-

C nes generis superioris. Sic ergo concludamus, quod intellectum humanum esse absolute immortalem; multiplicatùmque secundum hominum multicationem, sciri potest rationibus naturalibus. Ea verò, quæ ad immortalitatem intellectus consequuntur, scilicet quid & quomodo post mortem operetur, an fuerit ante corpus necne, nequaquam ratio naturalis attingit; nisi quibusdam persuasionibus probabilibus. quamobrem existimo maximè esse sani hominis; cum in his rebus; quarum cognitio præcipuè facit ad finem suum hominibus attingendum, ratio naturalis deficiat, credere quod Deus optimus, cuius interest omnibus prouidere: hoc autem est, omnia ad fines suos conuenietibus mediis dirigere, aliam quandam homini cognitionem dederit harum rerum ex supernaturali reuelatione, supérque naturali

D lumine fidei; à quo, vt reor, nemo nisi aut non intelligẽs, aut valde arrogans, ob ídque non parum perspiciens, dissentire potest. Nunc postquam rem hãc explicuimus rationi naturali tantũ innixi, nullius verò auctoritati, videamus quidnam de hac re Aristotelẽ sensisse ex eius dictis colligere possimus. Cum verò in omnibus ferè locis Aristotelis dicta de hac re non sint parui faciẽda: omniũ tamẽ maximè ea sunt animaduertẽda: quæ dicit in tertio de Anima, in eo loco; in quo inuestigat definitionẽ & naturã intellectus. ibi ergo, cùm declarasset, quod intellectus est virtus susceptiua speciei, in quo cũ sensu cõuenit, tanquam in genere quodã, quia intelligere est sicut sentire: statim inuestigat propriã differentiã intellectus; per quã differt à sensu; dicitq; , necesse est immixtũ esse, sicuti dicit Anaxagoras, vt imperet, hoc est, vt cognoscat,

intus namque apparens alienum prohibebit & obstruet. De nulla vero forma mortali siue materiali (idem namque sunt) vt clamat Auerrois, hoc dici potest; quod scilicet sit immixta; neque vlla forma materialis habet eam comparationem ad materialia & corporea: quam habet intellectus apud Anaxagoram. Ex quibus cum postmodum conclusisset, quod nullam habet naturam: nisi quod possibilis vocatus est, & cætera, subdit, quocirca neque cum corpore mixtum esse rationi consentaneum est; Nam formæ sensibiles pertinerent ad illum; & sic non esset tantum possibilis: neque habet aliquod instrumentum: sed est locus specierum. Paulò inferius deinde inquit, quod sensus ex vehementer sensibili fit imbecillior: intellectus verò ex valde intelligibili aliquo fit validior ad intelligenda minora, inferioráque. cuius rationem subdens inquit. sensitiuum enim non sine corpore; at intellectus ab eodem separabilis est. quis per Deum non excandesceret? quemadmodum Auerrois Alexandro: qui positionem suam adaptare Aristotelis dictis volebat? inferius deinde declarans quomodo intellectus seipsum intelligat: intelligendo alia, inquit, In his enim quæ sunt sine materia intelligens & id quod intelligitur est idem. ac si dicat, cum intellectus sit sine materia; sit res intellecta: quamobrem intelligendo rem illam, seipsum intelligit. Et hoc reuera ita se habet; nam nullus recte iudicium facere potest de intellectu: nisi qui multa intellexerit; valdéque peritus sit; & in diuinis exercitatus; ac puræ mentis fuerit. hic certe conspicit diuinitatem intellectus in rebus illis, quas contemplatur. qui verò impura mente est, ac circa corporea tantum intendens; iudicat intellectum esse eiusdem naturæ cum rebus; in quibus semper versatur: ac quibus vehementer est affectus. Ex quo fit, vt tam diuersæ sint sententiæ de animi natura: eam namque vnusquisque talem iudicat, qualem cernit: cernit autem eam in rebus: quas contemplatur; quare ex diuersitate rerum diuersum etiam de animi natura iudicium fit. Sed de his satis. reuertamur ad Aristotelem in secundo de Anima, in textu vigesimo primo ita inquit. de intellectu alia ratio est: sed videtur hoc genus animæ esse diuersum: idque solum perinde atque perpetuum ex eo quod accidit seiungi separaríque potest. Et ne quis diceret Aristotelem locutum de intellectu intelligentiarum: subdit. cæteras autem partes separabiles quidem non esse, vt quidam dixerunt, ex his patet; ratione verò differre non obscurum videtur; namque sensitiui ratio diuersa est à ratione principij opinandi, siquidem sentire? & opinari sunt diuersa. ecce quàm clare dicat quod intellectus, quẽ dixit separari à corpore, & esse perpetuũ, sit principium opinandi; differátq; ratione à partibus sensitiuis, quæ non sunt separabiles. Sed quid moror in re tam clara? innumeros certe adducere possem Aristotelis locos hoc explicantes: ab quibus abstinere volo. Nunc respondeamus ad duos trésve locos, quos adducit excellentia tua. primus locus est in tertio de Anima, vbi dicit quod intellectus agens solum est immortalis verè ac separatus; & quod non recordamur post mortem, quia intellectus passibilis corruptibilis est: & sine hoc nihil intelligit

A ligit anima. Alius locus eſt ex primo de Anima, quod ſi intelligere phan-
taſia fuerit, aut non ſine phantaſia, non contingit ipſum ſeparari. Tertius
verò locus eſt in tertio de Anima in trigeſimo tertio textu, vbi inquit. vtrum
autem ipſum nō ſeparatum à magnitudine intelligat aliquid abſtractorum,
inferius eſt perſcrutandum, ex quo videtur colligi, quod intellectus non ſe-
paretur à magnitudine. Ad primum dicendum, quod ea verba adeo ſunt
obſcura, vt variis modis commode exponi poſſint: nulla tamen expoſitio
ſit adeò clara, vt aliis repudiatis, poſſimus dicere Ariſtotelem id tantum ſen-
ſiſſe. quomodocunque tamen exponatur; non colligitur ex eo loco ani-
mam eſſe mortalem: imò potius oppoſitum. Nam ea verba, hoc ſolum eſt
B immortale & perpetuum, poſſunt referri ad intellectum agentem vel ad
poſſibilem. Si referantur ad poſſibilem, ſunt pro nobis, vt clarum eſt. Si
verò referantur ad agentem intellectum; & intellectus agens ſit pars animæ
humanæ, vt clariſſimi ex Peripateticis dixerunt, faciunt etiam nobiſcum.
Si verò referantur ad intellectum agentem: dicamúſque intellectum agen-
tem eſſe vel Deum vel aliquam ex intelligentiis; recte intellecta verba illa
non faciunt contra nos. inquit enim, ſeparatus verò, id eſt ſolum quod eſt.
ac ſi dicat, cum intellectus poſſibilis quandoque intelligat & quandoque
non: & intellectus efficiatur res intellecta, non eſt ſolum id quod eſt: imò
varias formas ſuſcipit. hic verò intellectus agens ſeparatus, quia eſt intelle-
ctus in actu & non in potentia; eſt id ſolum quod eſt: quare ſubdit, atque
C id ſolum eſt immateriale ac perpetuum: quia mutatio ſecundum varias for-
mas eſt quædam veluti corruptio intellectus ſpeculatiui, ſeu intellectus in
actu. idcirco vere ac proprie intellectus agens eſt immortalis & perpetuus;
quia ſemper eodem modo eſt intellectus in actu: neque de potẽtia ad actum
venit, aut ab actu in potentiam; quod contigit poſſibili intellectui; quo fit, vt
incipiat eſſe cum corpore. ex quibus manifeſte colligitur quantum deficiat
à vera immortalitate intellectus agẽtis. Sic ergo, vt diximus, hoc ſolũ, id eſt,
intellectus agens eſt vere immortale & perpetuũ: non autem ex hoc vult in-
tellectũ poſſibilem corrumpi per corruptionẽ hominis. quod manifeſte &
aperte verba, quæ ſequuntur, oſtendunt. dubitat namque cur eſt quod poſt
mortẽ nullus recordatur amicorum aut filiorum vel inimicorũ. Hæc certè
D quęſtio, ſi concluſum eſſet ſuperius, quod intellectus poſſibilis eſt mortalis;
nullo pacto fuiſſet inducta ab Ariſtotele. manifeſtũ namque eſſet ex ſe: cur
hoc contingeret. ſed quæſtio contingit: quia oppoſitum dictum eſt ſtatim
ab exordio tertij vſque ad eum locum. ſed quid moror amplius? ex ſolutio-
ne quęſtionis patet hæc res, inquit enim, idcirco non recordamur poſt mor-
tem amicorum, & cætera, quia intellectus paſſiuus corruptibilis eſt: & ſine
hoc anima nihil intelligit. quantum autem differant non tantum in ſignifi-
cato; ſed etiã in appellatione intellectus poſſibilis ab intellectu paſſiuo; ma-
nifeſtum ac notum eſt cuiuis vel mediocriter in Græcis literis erudito. Non
ergo recordamur non ob eam cauſam: quod intellectus poſſibilis eſt corru-
ptibilis; ſed quia corruptibilis eſt intellectus paſſiuus, id eſt, vis interior ſen-

sitiua, in qua sunt animæ perturbationes. Et per conuersionem ad quam intellectus per formam intelligibilem intelligit singulare. Sine hoc ergo passiuo intellectu neque restat amor aut odium: neque etiam singularium cognitio. Et hoc consonat illi, quod dicitur in primo Ethicorum, quod inferius tangemus. Ecce quomodo ex hac auctoritate expresse colligitur, quod intellectus possibilis remaneat post mortem: licet deficiat ab immortalitate intellectus agentis. nam & ego consentio excellentiæ tuæ in hoc: quod dicis intellectum agentem, de quo hoc in loco meminit Aristoteles, non esse animæ partem, sed superiorem quendam intellectum. Ad secundam possemus dicere, quod ibi, cum non sit locus, in quo tractetur ex proposito ab Aristotele de intellectu, non est facienda magna vis. Hæc enim est cõsuetudo Aristotelis, vt non loquatur exacte de naturis rerũ, nisi in propriis locis. verũ hęc à nobis solutio absit. Dicendũ ergo quod operationes seu passiones animæ possunt ipsi soli attribui duobus modis, vel secundum esse quod significat essentiam, vel secundum esse quod significat existentiam, verbi gratia, sicuti dicimus formam esse actum vt actuare materiam, & dicimus formam vel generari, vel corrumpi, vel mouere. aut aliquid agere. priora prædicata, quæ attribuuntur formæ, coniunguntur formæ per esse, quod significat essentiam; & idcirco attribuuntur formæ, non autem composito; nam forma est actus, non autem compositum est actus; & forma actuat, non autem compositum actuat. non tamen propterea conuincunt formam esse separatam; quia licet forma sola sit actus & actuet, non tamen actuat aut est actus nisi existendo in composito, non autem existendo per se: si autem attribuamus posteriora prædicata formæ per se, quod scilicet ipsa sit id quod mouet aut corrumpitur; cum hæ actiones præsupponant existere illius quod agit aut patitur: statim sequitur quod forma per se sit actu; & separabilis à composito. modo eo in loco, vt palam esse potest recte intuenti; Aristoteles loquitur de passionibus seu operationibus prout attribuuntur animæ secundum esse quod significat essentiam; non autem secundum esse quod significat existẽtiam. Deinde adiungit id quod pertinet ad existentiam quod clarissimum est contextum ipsius consideranti. inquit enim, non solùm oportet considerare quid est anima, sed etiam accidentia & passiones animæ: quæ reuera in conclusione scientifica secundum essentiam attribuuntur subiecto; sed ex passionibus & operationibus animæ quædam animæ soli attribui non possunt; vt irasci, lætari, & cætera. sed sunt corpori animæque communes: quædam verò videntur attribui soli animæ, vt intelligere: modo inquit ipse, si hoc intelligere, quod attribuimus soli animæ sit phantasia, aut non sine phãtasia, id est, quod licet attribuatur tantum intellectui non tamen ipsi attribuatur nisi vt est phantasiæ coniunctus; non potest separari: ac si diceremus forma esse actum & materiam actuare, licet attribuatur soli formæ, & non composito: Si autem alicui formæ non attribuitur siuè composito, id est nisi inquantum coniuncta est composito, quamuis soli formæ attribuatur, non contingit talem formam separari. Non ergo voluit philosophus quod si in-

A si intelligere non sit sine phantasia non contingat intellectum separari, id est, quod si non sit sine phantasmate tanquam mouente intellectus non possit separari. Hoc enim, vt ostēdimus superius, separationem intellectus non prohibet. Sed si intelligere, quod attribuitur soli intellectui, non attribuitur ipsi sine phātasia, id est in quantum est coniunctus phantasię attribuitur (sic enim intellectus esset virtus materialis) non poterit intellectus separari: quod autem ita intellexerit, ex sequentibus patere poterit; statim namque subdit. Namque si aliqua animæ operationum propria est, contingit ipsam separari. Hic quęro ego an id verbum, sit, dicat essentiam vel existentiam: si dicat existentiam, ita quod iste sit sensus. si aliqua operatio propria sit ani-
B mæ, ita quod anima per se absque corpore eam operetur, dico quod falso dixisset quod contingit eam separari: imò necesse est eam separari: quod si id verbum, sit, dicat essentiam: tūc reuera dici potest, quod possibile est eam separari, non autem necesse est. quia secundum existentiam anima cuius est propria operatio, si erit per se, erit separata; si coniuncta & dependens à corpore non poterit separari: si verò nulla operatio tantùm animæ attribui potest, impossibile est ipsam separari: quod si anima non sit separata, eæ passiones quæ tātum ipsi videntur competere, erunt sicuti in recto: cui inquantum rectum & per se, quod est secundum essentiam: competunt multa, verbi gratia, tangere sphæram in puncto; secundum tamen existentiam nunquam tanget separatum à materia sensibili. Si ergo in proposito intelligere
C secūdum essentiam attribuatur tantum intellectui, non tamen secundum existentiam existenti sine phantasia; vtique separari non poterit intellectus. Ecce quàm clare hoc exemplum, quod adducit Aristoteles de recto, nobis indicat quonam pacto locutus fuerit superius de intelligere, quod scilicet non sit sine phantasia. in tertio verò declarat, vt ostendimus, quod intelligere attribuitur intellectui existenti sine phantasia, id est, per se existenti, & immixto materiæ nulloque vtenti organo; quare erit separatus. possumus etiā dicere quod Philosophus dixit, intelligere non esse sine phantasia; si non transcenderet genus imaginabilium phantasia: sic enim non esset separatus. Possumus etiam dilucidius eam obiectionem soluere, nullus est qui ignoret Aristotelem gloriæ Platonis æmulum, ingenij vires in eam rem semper
D intendisse, vt ea, quæ Plato dixerat, refelleret, præsertim si qua in re non rectè sensisse Platonem animaduertisset. Plato de anima non sensit eam esse formam & actum corporis, sed à corpore separatam, non inquam immaterialem tantum & immortalem ac propterea separatam: verum etiam separatam, id est corpori non inhærentem, neque dantem esse, sed se habentem ad corpus ea ratione, quæ nauta ad nauem se habet. Hoc ergo Platonis placitum seu dogma hoc in loco Aristoteles vult reprehēdere, inquitque, cùm vnumquodque operetur eo modo quo est: Si anima esset à corpore separara, non vt immaterialem formam dicimus separabilem, sed vt tu Plato asseris animam separatam, id est minime corpori inhærentem, atque aliquam comprehenderemus animæ operationem, in quā corpus partem nullam ha-

beret. Verùm si singula opera animæ scrutatus fueris, nullam eiusmodi inueneris: quin intelligere, quod maximè alienum à corpore videtur, non est sine phantasia, vt experimur in nobis ipsis; non ergo erit anima separata eo modo quo Plato sensit, vt scilicet se habeat ad corpus vt nauta ad nauem. Nam fieri nequit omnino, vt operatio alicuius potentiæ ei immanens adiuuet operationem alterius potentiæ etiam immanentem in ea: nisi vtraque operatio pertineat ad eandem formam & in ea sit veluti in radice quadam. Cum ergo phantasia sit operatio potentiæ, quæ est actus corporis, vt perspicuum est: vtique non posset opem ferre, vt ita dicam, neque adiuuare intellectionem, quæ est in intellectu: Nisi etiam intellectus esset à forma: quæ est actus corporis. Manifestum ergo est intellectum non posse esse separatum à corpore, vt Plato posuit, id est, vt sit extrinsecus, non autem sit actus corporis, sed ita se habens ad corpus vt nauta ad nauem, per æquiuocationem, ergo peccant hi qui eo loco Aristotelis nituntur. Nam ibi non accipit formam & actum separatum à materia, id est, immaterialem, & per se existentem: sed accipit separatum actum à corpore, pro eo actu: quia non sit actus corporis animati: sed se habeat ad corpus vt nauta ad nauem. Et hæc proculdubio sententia Aristotelis in hoc loco. Ad tertiam dicendum, quod ex eo loco Tertij de anima potius conuincitur intellectum esse separabilem à corpore: quàm quod sit inseparabilis. Nã si esset inseparabilis; Aristoteles absolutè quæstionem illam proposuisset, dixissétque: an verò intellectus intelligat aliquid abstractorum considerandum est nullo addito: Nunc verò cum dicat: vtrum autẽ cõtingat intellectum non separatum à magnitudine intelligere aliquid abstractorum: innuit duos modos essendi intellectus: in quorũ altero nõ cõtingat quęstio; in altero verò cõtingat. Nã quãdo intellectus separatus est à magnitudine; nõ est dubiũ; an intelligat abstracta; imò manifestũ esse potest, quod intelligat. Sed dubitatio est, an intellectus, dũ est cõiunctus corpori, peruenit ad tantã perfectionẽ, vt aliquod abstractum intelligat. Hanc enim quæstionem proponunt etiam nostri Theologi: apud quos non est dubium de separatione animæ. Ex hoc ergo non colligitur Aristotelem voluisse intellectum non esse separabilem, imò potius colligitur Aristotelem oppositum sensisse. Hanc verò quæstionem puto ego ab Aristotele fuisse solutam in duodecimo Metaphysicæ in textu trigesimo nono & quadragesimo. vbi inquit, dispositio qualis optima nobis quidem paruo tempore, & cætera. Hîc enim existimo Aristotelem illud innuisse, quod dicit Algazel in sua Metaphysica: quod aliquando sapientum bonorúmque virorum intellectus adeò eleuatur; vt pertingat ad fulgorem diuinorum quendam capiendum: eíque diuina appareant, sed tanquam fulgur quod citò pertranseat. sic quoque nos citò decidimus ab intellectione illorum. Nam vt inquit Augustinus in Octauo de Trinitate, statim nobis se obiiciunt imagines & nubila phantasmatum sicque ab optima illa dispositione decidimus. in Nono verò Metaphysicæ fortasse eam quæstionem soluit, vbi inquit, quod ignorantia illa quæ opponitur veritati simplici, quæ est in intelle-

A in intellectione abstractorum, non est in nobis vt cœlitus., & cætera. Locus verò ille in duodecimo Metaphysicæ in textu decimo septimo est adeó perspicuus; vt ei, qui textum extorquere non vult; nihil possit esse clarius: nam ibi loquitur de mente, quæ est anima: & de anima, quæ est forma simul incipiens esse cum facto, id est composito. talem autem mentem inquit ipse nihil prohibet separari. Ecce quod apud Aristotelem nil obstat, quod sit actus corporis: quin possit separari, neque etiam quia simul incipit esse cum corpore, propterea separari non poterit. in Primo verò Ethicorum, vbi dubitat an fœlicitates ac infortunia amicorum pertineant ad defunctos; quid clarius dicere potuisset? inquid enim concludendo. Videntur autem tam

B prosperitates quàm aduersitates amicorum aliquid defunctis adferre; tale autem ac tantum vt neque fœlices infœlices, nec quicquam aliud huiusmodi faciat. Sed aliquis dicet, paulò superius sub dubitatione locutus est. inquit enim, Si aliquis ex his ad illos perueniat; exile autem esse bonum aut contrarium. Respondeo, quod si quis rectè animaduertat, dictum illud sub dubitatione positum est propter illud quod dixit in primo de anima; quod nullus post mortem reminiscitur amicorum; quia amor odiúmque ac singularium cognitio est in intellectu per conuersionem ad intellectum possibilem; qui intellectus passiuus corruptibilis est: & post mortem non est. Et idcirco dixit, si peruenit ad illos non quia non sint: sed quia non sunt sensui coniuncti: per quam haurit intellectus cognitionem horum singularium.

C quamobrem vsus est hoc modo loquendi: vt diceret, Si peruenit ad illos: tanquam qui disiuncti sint à rebus istis sensibilibus. in secundo verò Physicorum in textu vigesimo sexto, postquam dixit, quod consideratio naturalis stat ad formas, quæ specie sunt separatæ; sed existunt in materia, quia sol & homo generant hominem, id est, ad animas intellectiuas hominum, vt etiam exponit excellentia tua; subdit quomodo se habeat hęc separabilis, & quid sit, primæ philosophiæ est opus determinare. Et hoc consonat ei quod dicit in primo de partibus animalium, capite primo, quod agere de intellectu secundum omnem modum nō est naturalis: intérque alias rationes hanc adiungit, quia intellectus non est natura, quæ sit principium motus, principium enim vegetandi est anima vegetatiua; principium alteratio-

D nis, quæ est secundum sensum, est anima sensitiua. Principium delationis est aliud ab intellectu, nam delatio est in cæteris animalibus; intellectus verò non est; cum dicit intellectum non esse in cæteris animalibus, in quibus est delatio; secludit certè hominem, in quo vult esse intellectum; qui non est considerationis naturalis secundum omnem eius operationem: de quo etiā dicit statim postea, quod est abstractus: naturalis autem non considerat de formis abstractis. quomodo autem intellectus sit considerationis Physicæ, alterius est negotij perscrutari. In secundo verò de generatione animalium in capite tertio, vbi dubitant, an omnes animæ veniant in conceptum, qui est in potentia ad illas; cum ante fuerint; an nullæ veniant, cum ante fuerint. an aliquæ aut fuerint, & aliquæ non. Respondet his verbis. Cæterum omnes

ante esse impossibile his rationibus esse ostēditur. quorum enim principiorum actio est corporalis, hæc sine corpore in esse non posse certum est, verbi gratia, ambulare sine pedibus: itaque ea extrinsecus venire impossibile est. nec enim ipsa per se accedere possunt cum inseparabilia sint: neque cum corpore: semen enim excrementum alimenti mutati est. Restat igitur vt mens sola extrinsecus accedat, eáque sola diuina est; nihil enim cum eius actione communicat actio corporalis. quid clarius dici potuisset; quàm hęc mētis immaterialitas? Sed dicet aliquis, hîc videtur Aristoteles dicere, quod mens præcedit in esse corpus cōpositum; & quod venit in corpus cum ante fuerit. in duodecimo verò Metaphysicæ in textu decimo septimo; & est locus quem superius adduximus; videtur dicere, quod simul incipiat esse cum corpore, sed remaneat post corpus. Ad hoc respōdeo; quod de illo, ad quod ratio naturalis ex operatione intellectus pertingit, scilicet quod intellectus sit immaterialis, & ex consequenti immortalis simpliciter, Aristoteles non dubitauit. de his verò, ad quę ratio naturalis nō pertingit per certitudinem. Aristoteles ambiguus fuit: & iccirco vno in loco videtur dicere, quod anima simul cum corpore incipiat esse, in alio verò quod extrinsecus veniat; in omnibus tamen sibi ipsi consentit; quod sit immixta materiæ, & quod actio sua sit incorporalis; & quod per se sit, neque in suo esse indigeat corpore. qua de causa neque de fœlicitate post mortem locutus est. quia ad eam nō pertingit ratio naturalis, nisi per coniecturas: in Primo verò Ethicorum loquitur de fœlicitate hominis compositi: & præcipuè de fœlicitate *politica*, vt patet diligenter consideranti ea quæ dicit. Hac etiam de causa in duodecimo Metaphysicæ, vbi loquitur non de animabus hominum, sed de intelligentiis, dixit, tot esse, quot sunt motus cœlestes, ad plures verò ratio naturalis non pertingit per certitudinem. Nec tamen propterea asseuerandum est non esse plures: quia hanc negatiuam non demonstrat ratio naturalis: quamobrem in eo loco dicit rationabile est tot esse: necessarium verò fortioribus relinquatur. Quamuis autem præter hos alij etiam loci adduci possent ex Aristotele, hos tamen puto satis esse: Ex quibus meo iudicio colligitur Aristotelem de immortalitate animæ dubium non fuisse. Verùm de eius operatione post mortem: an antecedat corpus nec ne: cum ratio naturalis ad hæc per certitudinem non pertingat; puto eum fuisse ambiguum, propter eaque parum aut nihil de rebus illis locutum fuisse: non enim fuit Aristoteles tam insipiens; quemadmodum multi ex his, qui nunc philosophantur; vt putaret quicquid nesciret ipse non esse, ita vt metiretur esse rerum sua cognitione ac scientia. imò nec naturali hominis cognitione metiendum, esse rerum dicit ipse in locis plurimis: nullus ergo miretur si de statu animarum post mortem locutus non est: quamuis putarit animas post mortem remanere: quod si putasset, eas post mortem non remanere, nulli dubium cùm omnes fere oppositū crederent temporibus Aristotelis, quod in eum retorqueri posset ratio; quam adducit ipse in secūdo Physicorum contra antiquos, qui de casu & fortuna mentionem non fecerunt, inquit enim.

A enim. Si non putarunt casum & fortunam aliquid esse; hoc eis declarandum fuit. cùm omnes contrariam habeāt existimationem, puténtque casum & fortunam aliquid esse. Sic nos quoque diceremus in Aristotelem, si non putat animam post mortem remanere; cum omnes existiment eam esse immortalem; aperiendus fuit hic error viro philosopho. præsertim cum Plato quem in omnibus reprehendere conatur; tam clara voce tot & tanta de animabus dicat; cur non aliquo in loco figmenta Platonis ab Aristotele non reprehenduntur: Mirum reuera hoc esset; si putasset Aristoteles illa fuisse penitus figmenta. At dicet aliquis veritus est leges. Respondemus: quod Epicurei ac Cirenaici non verebantur leges; dicebántque sine periculo animam B esse mortalem: at in aliis Aristoteles veritus estne leges? in secundo Metaphysicæ, vbi inquit, quantum valeat consuetudo leges ostendunt; in quibus fabularia & puerilia magis credūtur, quàm per se manifesta. in duodecimo, vbi deridet facientes Deos humana forma; veritus ne est leges? minime. Non ergo etiam in hac re veritus fuisset leges. Multa adhuc indiscussa supersunt ab excellentia tua dicta. an scilicet homo naturaliter appetat immortalitatem: an posita anima mortali aliquis debeat mortem eligere: an miracula possint fieri à corporibus cœlestibus: an impossibile sit homines ad proprium finem dirigere absque mendacio. Verùm satis supérque censeo abusum me fuisse humanitate tua: cùm tam longis nugis te detinuerim ac fatigarim: in quibus noui ego multa esse quæ castigatione indige-C ant: quo factum est, vt tibi tanquam medico cuidam animorum excellentissimo nostríque amantisimo, quicquid carcinomatis aut vlceris intus geram; palam fateri non erubuerim; quo enim pacto medelam quærat; qui medico vlcus tegit? Tu verò pro ea, qua me semper beneuolentia prosecutus es, benigno animo & sereno vultu; quicquid id totū est accipe: bona tanquam tua cognoscas: mala verò tanquam mea castiges ac corrigas. Vale præceptor ac pater honorandissime.

LIBER SECVNDVS.

[L]EGI excellentissime præceptor magna animi attẽtione diuinam apologiam tuam, in qua mortalitatem humani intellectus rationibus astruere, simúlque ea refellere conaris, quæ immortalem esse animam videntur asserere. Visum sanè mihi est opus adeò præclarum & insigne, vt cum in cæteris operibus tuis, quæ ædita sunt, recentiores omnes scriptores longe superes; in hoc te ipsũ planè superasse videaris. Nam tam magna rationum copia, aculeisq; tam acutis vndequaque aduersarios vrges, ac opprimis: vt nec respirandi quidem facultas præsto illis esse queat. ingenuè fatebor ego, cui persuasissimum est immortalem esse animam, inter legendum sæpenumero adeò me rationibus obrutum sentiebam; vt certissima res in dubium mihi reuocari videretur. plurimis verò in locis mirabar in nostro tractatu ea fuisse: quæ rationibus validissimis refelli videbam. Verùm cum mentẽ, animúmque à lectione reuocassem, cœpissémque mecum putare hinc inde rationes, dicam ingenuè, (non enim nostrum est opinari ac assentiri cui voluerimus) multa inueniebam in quibus nondum mihi ipse satisfacere poteram; quod ex tarditate ingenij mei mihi contingere facilè posse existimo. quo effectum est, vt diutius mecum ipse ambigerem an scriptis mandanda, tibíque mittenda à nobis essent, quæcunque dubitamus; an potius silentio transeunda, ne toties abuterer humanitate tua, ineptísque disputationibus nostris obtunderem purgatissimas aures tuas; cæterùm me animi dubium ad scribendum plurima compulêre; in quibus non minima nec postrema ratio fuit; quod in fine primi libri luculentissimæ apologiæ humanissimis verbis me ad scribendum inuitas; Si quid adhuc superfuerit, quod dubitem; deinde quoniam cùm non ambitionis sed indagandæ veritatis gratia huius mihi quæstionis disputatio sit instituta, cuilibet licere sine arrogantiæ nota censendum est quid sentiat profiteri; quemadmodum in Senatoribus ciuibus qui de republica consulunt, nam vtrobique de communi agitur bono, pariterque licere cuique, nulla personarum habita ratione, veritatem à quocũque in lucẽ edita fuerit, amplecti ac venerari. Vnicus namque eius in lucem prodendæ auctor Deus, qui hominibus interdum insipientibus veluti quibusdam instrumentis vtitur in ostendenda veritate, quamobrem nullus ex hac re gloriam sibi deberi existimet, sed optimo maximo

A ximo Deo tantùm gratias agat, quas poteſt; veritatémque à quouis editam tanquam à Deo prodierit, veneretur ac amplectatur. poſtremo ſi in quauis rectè inſtituta Republica lege ſancitum eſt, ne reus quiſpiã habeatur, niſi prius ſuam ipſe aliúſve eius cauſam egerit; quod ſi quandoque contingat ob inopiam, reum oratorem ad ſuam cauſam tuendam conducere non poſſe, tunc publico ſalario oratores ad huiuſmodi munus à Republica conducti, inopum reorum coram iudicibus vel in nephandiſſimis ſceleribus cauſas tuentur: certè grauiſſimorum virorum ſententiam hanc de animæ mortalitate, abſque defenſore ream agi nullo pacto à viris philoſophis permittendum eſt. Quamobrem præceptor ac pater nun-
B quam ſine honoris præfatione appellande, quicquid id erit quod leges, æqui bonique conſules, inſcitiámque meam caſtiges ac corrigas; nulloque pacto in animum inducas tuum, me ambitione motum ad hæc ſcribenda. Nam vt ſileam de impietate, inſanus proculdubio furiíſque agitatus haberi poſſem, ſi certandi animo hæc à me prouincia ſuſcepta eſſet: quid enim, vt Lucretius inquit, facere tremulis artubus ludi conſimili incurſu poſſunt & fortis equi vis. Verum ne te multis detineam, ad rem deueniam, & quia infinita ferè adducta ſunt ab excellentia tua; multáque ſæpius, repetita; quæ omnia ſi diſcutienda eſſent, & longiſſimum volumem expoſcerent, & ocioſiſſimum hominem, nec modicum tempus: quæ cum ego præſtare nec velim, nec per occupationes familiares poſſim:
C icc ircoea tantum breui oratione perſtringam, quæ maximè ad rem facere videbuntur, omiſſis interim cæteris, quæ fere omnia in libello noſtro de animi immortalitate continentur, verum ſtrictim adeò, vt niſi à ſolerti lectore colligi nequeant; de quo libello id vere dicam, nequaquam à nobis conſcriptum eo animo fuiſſe, vt in lucem prodiret, ſed ea tantum ratione, vt abs te legeretur & caſtigaretur. qua de re maxima in eo componendo negligentia vſus ſum, paucíſque diebus, vel paucis potius horis conditum, ita vt erat primo calamo ſcriptus, tranſcribendum tradidi; nec recognitum ad te miſi, quo effectum eſt vt multis in locis multa deſint à ſcriptore omiſſa; nonnulláque perperam poſita. Verùm nunquam mihi perſuaſerim tam negligentem fuiſſe qui ſcripſerit, tamque ignarum: vt is quem
D impreſſum video, tibi legendum miſſus ſit, in quo plures certè errores conſpicio, quàm verba, vt omittam quæ deſunt, nam aliquibus in locis tres quatuorve lineæ deſiderantur. Sed de hoc ſatis. Ad rẽ accedã, ne te amplius morer: eoque vtar ordine, qui accommodatior mihi videtur. Non incipiam ab argumentis tuis, cum argumenta ac ſolutiones pendeant ex rationibus noſtris ad aſtruendã animę immortalitatẽ. ideo à ſuppoſitis ac rationibus noſtris ordiar, deinde an argumẽta excellẽtię tuę procedãt pauca dicã, poſtmodũ nõnulla de philoſophi dictis, poſtremo de tertia illa cõcluſione, quã excellẽtia tua erroneã & ridiculoſam appellat, vtárq; quàm maxima breuitate. Primũ ſuppoſitũ, quod dicit excellentia tua nos feciſſe eſt, quod omnis forma materialis eſt extẽſa ad extẽſionẽ ſubiecti. Hoc verò dicis eſſe falſiſſimũ,

imò formę materiales quędã sũt indiuisibiles sicuti vox est inuisibilis: quod E
probat multorũ præclarissimorũ virorũ auctoritatibus, deinde rationibus. Nã vegetatiua & sensitiua in homine cũ idẽptificẽtur, secundũ positionem nostrã intellectiuæ sunt indiuisibiles, & tamẽ sunt formæ materiales, vt manifestũ est. postea sicuti forma immaterialis, dat esse extensũ, cur è cõtra forma materialis nõ poterit esse inextẽsa? deinde subdis gradus quosdã formarum materialium, dicísque quasdam esse extensas secundum essentiam & potentias, quasdam verò inextensas secundum essentiam, extensas verò secundum omnes potentias, vt brutarum animæ. quasdam verò inextensas secundum essentiam & aliquas potentias, vt anima intellectiua. illæ verò formæ, quæ secundum essentiam & omnes potentias sunt F
inextensæ, sunt immateriales simpliciter; huiusmodi verò sunt intelligentiæ. Hæc fere quantum colligere potui, dicta sunt circa hoc suppositum. in quibus magna mihi dubitatio est. Nam nec rationes excellentiæ tuæ cogere, nec rationes probantes hoc suppositum facilè solui posse videntur. qua in re valde miror, cum hoc suppositum apud excellentiam tuam, dum philosophiam profiteretur in gymnasio Patauinio, compertissimum esset; nec centies sed decies milies ego id ab ea audierim tanquam axioma quoddam afferri; quid in causa fuerit, quod nunc sententiam mutauerit. Verùm quicquid sit de hoc, accedamus ad rem hanc discutiendam. quantum ad auctoritates pertinet; quia mihi ocium non est tot auctores voluere (licet viderim diuum Thomam in prima parte & in G
libro contra gentiles) qui mihi loqui videtur de anima intellectiua de qua tractat, & per animalia perfecta videtur mihi intelligere animalia habentia animam perfectam, non partem animæ: huiusmodi verò sunt homines non bruta; quæ habent partem animæ non perfectam animam. deinde si standum est auctoritatibus eorum, quos adducit excellentia tua, cum dixerint omnes illi animam esse immortalem: idem quoque profiteamur nos; nec etiam paucìores adducerem ego auctoritates ex Auerroë excellentissimo viro oppositum dicente expressissimè, vt nouit excellentia tua. verùm quoniam non est viri Philosophi auctoritatibus inniti; sed rationibus: iccirco abstinebo ab auctoritatibus, solísque rationibus contendam. Prima ergo ratio adducta meo iudicio non procedit. quia per vegetatiuam, & sensitiuam quæ sunt in homine, vel in- H
telligis potentias & facultates humani animi, vel essentiam ipsius animi humani, qui forma substantialis quædam est. Si potentias, falsum est quod assumitur, illas scilicet esse indiuisibiles; imò sunt potentiæ quædam de secunda specie qualitatis, affixæ organis corporeis; & extensæ ad extensionem subiecti; quæ etiam corrumpuntur per corruptionem compositi: si verò intelligis essentiam, à qua fluunt illæ potentiæ, sic falsum est illam esse formam materialem: imò forma immaterialis est, & iccirco immortalis. Ad secundum dico, quod esse extensum non est in materia ab ipsa forma, sed extẽsio est de accidentibus proprijs materiæ, ipsámque

insequen-

A in ſequentibus.nec pertingit ad formam, niſi ea fuerit mixta cum materia,
licet extenſionis limitatio & terminatio, quæ ex diuiſibilitate formæ procedit; & veluti indiuiſibilitas quædam eſt extenſionem compeſcens, ſit à forma. Verùm quia non ſufficit ſoluere aduerſantes rationes: Sed ad aſtruendam poſitionem aliquam non per ſe notam, oportet præterea adducere in medium rationes eam probantes: iccirco, vt puto firmiſſima adducemus argumenta probantia ſuppoſitum noſtrum. primò igitur nulla forma, quæ habet eſſe non in ſe, ſed mixtum cum materia; eſt indiuiſibilis vt vox inuiſibilis: ſed forma materialis habet eſſe non in ſe, ſed mixtum cum materia; vt manifeſtum eſt ex quid nominis formæ mate-
B rialis: ergo nulla forma materialis eſt eo modo indiuiſibilis. maior probatur ex ratione mixti, à qua ſumpta trāſlatione dixerunt formam aliquam mixtam cum materia, & aliquam immixtam. quomodo enim intelligibile eſt aliquod alteri eſſe mixtum, niſi qualitas & diſpoſitio eius cui miſcetur, ad ipſum pertigerit? nec hoc diſſimile eſt ab eo, ſi diceremus mel mixtum eſſe aceto, non tam acutum illum aceti ſoporem inficere mellis dulcedinem. Poſtea omnis forma materialis eſt hîc, id eſt, eſt comprehenſa à certo loco, & veluti digito demonſtrari poteſt; nulla forma indiuiſibilis eo pacto eſt comprehenſa à certo loco, nec digito oſtendi poteſt; ergo nulla forma materialis poreſt eſſe eo modo indiuiſibilis: prima propoſitio eſt nata ex conditionibus formæ materialis; nam
C forma, quæ non eſt hîc, eſt forma abſtracta. Altera propoſitio probatur. Nam omne quod comprehenditur à certo loco, & quod digito oſtendi poteſt, determinatam poſitionem habet, vt notum eſt: nam huius oppoſitum eſt intelligibile: omne verò quod determinatam poſitionem habet, eſt affectum quantitate: quale non eſt indiuiſibile vt vox eſt inuiſibilis. Poſtea omne accidens, quod eſt non per abſtractionem intellectus, ſed per realem exiſtentiam in ea forma, quæ non eſt per ſe in actu, ſed eſt tantum actus, afficit materiam quæ illius formæ eſt ſubiectum, & ab illo materia denominationem ſumit. Non enim oppoſitum eſt intelligibile, ſed forma materialis eſt tantùm actus per ſe exiſtens; ergo eius accidens afficiet materiam vt ſubiectum, & ab eo ma-
D teria denominabitur. Si ergo aliqua forma materialis ſecundum realem exiſtentiam ſit indiuiſibilis vt vox inuiſibilis, etiam materia ea indiuiſibilitate afficietur: erit ergo & materia ipſa ſic indiuiſibilis. at ex altera parte eſt extenſa propter quantitatem inhærentem. Simul ergo erit extenſa & indiuiſibilis; quod implicat contradictionem. Poſtea cum vnum & ens eandem dicant naturam ex quarto Metaphyſicæ, illa quorum vnitates ſunt impermixta, nec etiam ſunt mixta ſecundum eſſe, ſed vnitas rei ſecundum realem exiſtentiam indiuiſibilis vt vox eſt inuiſibilis, nequit eſſe permixta cum vnitate rei exiſtentis continuè, qualis eſt materia, vt manifeſtum eſt & notiſſimum: ergo talis forma non poterit habere eſſe mixtum cum materia. poſtea, ſecundum ea, quæ dicit excellentia tua, potentia & facultas

formæ alicuius, quæ facultas est indiuisibilis vt vox inuisibilis, est immaterialis: cur ergo forma substantialis, quæ eo modo est indiuisibilis, non erit immaterialis? certè nulla ratio adferri potest. Amplius circa gradus illos formarum adductos, demonstratio octaui physicorum per se sumpta erit insufficiens ad probandum abstracta esse, nisi fulciatur per locos topicos à minori, vt eam fulsit excellentia tua, qui etiam sunt insufficientes. nam quis scit an aliqua potentia alia nobis non nota sit intelligentia mouens cœlum affixa materiæ? quum adhuc sumus dubij an secundum essentiam intelligentia sit abstracta. Quamobrem certissimum est apud me nullam formam materialem posse esse indiuisibilem vt vox est inuisibilis. Hæc de primo supposito. Postmodum inquit excellentia tua nos supposuisse intelligentiam esse formam corporis cœlestis, quod falsum est, primo quia tunc cœlum esset in pura potentia: quorum subiectum motus esse non posset, cum ex quinto Physicorum generatio ideo non sit motus, quia materia, quæ est subiectum generationis, est in pura potẽtia. Postea sequeretur quod intelligentia esset pars essentialis cœli: & ita diffiniretur per orbem. Postea intellectus quà intellectus, non est actus alicuius corporis; intelligentia verò non habet de viribus animæ, nisi vim intellectiuam & appetitum insequenrem intellectum. postea motum ex se diuiditur in partem per se mouentem & partem per se motam; cœlum est motum ex se: ergo pars mota per se est: quare non potest habere esse à mouente parte tanquam à formali causa. amplius forma & materia ex secũdo Physicorum, sunt sibi inuicem causæ: Si ergo intelligentia est forma cœli, dependeret à materia tanquam à causa. Sunt deinde plures loci Auerrois hoc dicentis, quòd cœlum est medium inter ens simpliciter & puram potentiam: quare veriùs dicetur subiectum quàm materia. quapropter dicit excellentia tua falsissimum esse intelligentiam esse formam dantem esse corpori cœlesti, vt præclarè ostendit beatus Thomas rationibus adductis. Non possum etiam hoc in loco clarissimè præceptor non mirari; quod etiam hac in re mutaueris eam sententiam, quam clarissima voce profitebaris in Gymnasio Patauino. imò cum memoria repeto acerrimas disputationes tuas cum Antonio Trachanciano de hac re; qui tenebat intelligentiam non esse formam dantem esse corpori cœlesti: nequeo non obstupescere, quod sententiam mutaueris. Cæterum quicquid huiusce rei causa fuerit, ad rem accedamus. & quia satis superque rationem ad hæc probandum adduximus in nostro tractatu, illæ sint satis. Soluam tantummodo rationes quas adducis. Ad primam ergo dicendum, quod recedendo à non gradu entis, magis distat ab eo corpus cœleste, quàm materia prima, quare cum recessus à non ente sit per actum quendam: corpus cœleste non est in pura potentia, sicuti materia prima: Sed est in actu si comparetur materiæ. Non tamen habet esse completum, ita quod per se existat, sed ab intelligentia hoc sortitur. quamobrem habet esse ab intelligentia; habet tamen tantum actus, quod sufficere possit ad hoc, vt sit subiectum

A iectum motus. Ad secundū dicendum, quod cùm esse partis sit esse deficiēs, intelligentia verò habeat esse omnino completum, non habet rationem partis: licet det & communicet suum esse alteri, nam communicare esse non est perfici sed perficere, quare etiam non sequitur, quod diffiniretur per orbem. Ad tertiam dicendum, quod cum dicimus intellectum, quà intellectus, non esse actum corporis, noluimus dicere formam substantialem, quæ est intellectiua; non esse actum corporis, id est, perficientem corpus: Sed quod virtus intellectiua non est affixa corpori, aut eius parti; tanquam ab ea in esse & in operari dependens. quare hoc non tollit, intelligentiam posse informare corpus cœleste. Ad quartam dicendum, quod ea ratio est B adducta pro nostra suppositione. nam non est imaginabile aliquid posse dici motū ex se, nisi pars mouens & mota sint cōprehensa sub vno esse: neque oportet quod pars mouēs per se sit tanquā suppositum quoddā, & pars mota per se sit tanquam alterum quoddā suppositum. Hac enim ratione nullum animal posset dici motum ex se, nisi cōstaret ex duobus suppositis, quæ nequeūt esse vnum, Sed sensus est quod in moto ex se aliqua est pars mota per se, id est distincta à mouēte, & aliqua est pars mouēs distincta à mobili; quæ ex propria inclinatione nō insequēte naturā sed cognitionē mouet. oportet eas vtrásq; partes sub vno esse cōprehēdi, aliter motū esse dici nō posset. Ad quintā dicimus, quod ibi Philosophus inquit nō esse incōueniens, cum plura sint genera causarū, causas sibi inuicē esse causas. nō autē dicit quod C sit necesse, quod clarū est: nā & de materia & forma loquitur, quæ sunt inuicē causæ & de efficiēte & fine. Modo non est necesse causā finalē actionis depēdere ab agēte tanquā à causa efficiēte, vt patet de fine operationū totius vniuersi, cuius causa efficiens nō est aliquid agens in vniuerso: cuius tamen ipse est finis. Verū non inconuenit aliquādo efficiens & finē sibi esse inuicē causas in diuersis generibus. illud, quod addebat excellentia tua, quod forma & efficiens non coincidunt in idem numero: quamuis solui posset, quod intelligitur de forma terminante generationem: quia tamen in solutione argumenti de creatione, dicis æterna non habere causam efficientem, sed conseruantem, non procedit etiam secundum sententiam tuam. Auctoritates verò Auerrois mirum quàm faciant pro nostra sententia. Nam verum est, D vt diximus, cœlum esse medium inter puram potentiam & ens in actu simpliciter. & secundum positionem tuam esset ens in actu simpliciter, quia per se existeret seclusa intelligentia. Verùm ab auctoritatibus nobis abstinendū ducimus in hoc opere, vt diximus in præfatione. nam quilibet textum vidēs melius iudiciū afferre potest, quàm ex alicuius scriptis. Cæterum hoc, quod dicitur de beato Thoma; scio beatum Thomam non assentiri huic sententiæ: non tamen apud ipsum inconuenit actum per se existentem, qui habet esse deficiens, posse dare esse materiæ, quare si eius auctoritati est standum nil curo de hoc supposito an sit verùm necne, dummodò alterum concedamus, quod ipse habet pro compertissimo. hęc satis de his suppositis: illud verò vbi tota vis est, omnísque de hac re perscrutatio inniti debet scilicet

quod considerandum est, an anima intellectiua sit actus tantùm, an actus qui est in actu;ad quod etiam omnes nostræ rationes tendunt. miror omissum fuisse ab excellentia tua, ibi enim est cardo totius huiusce quæstionis. Hæc de suppositis. Nunc accedamus ad solutiones argumentorum probantium animam esse immortalem. Primum accedis ad soluendam rationem, quã adduximus ex Auerroë in tertio de Anima,quod scilicet intellectus non est forma materialis,quia recipit omnes formas materiales.soluit hanc rationem excellentia tua.licétque multa dicat, in summa tamen videris mihi dicere, quod materialitas citra gradum vegetatiuum impedit cognitionem. Vltra verò non impedit cognitionem,adeò vt secundum auctorem huius rationis,quam nos adducimus,Auerroëm inquam,in virtutibus sensitiuis materialibus deueniatur ad virtutem cogitatiuam humanam,quæ comprehendit indiuidua omnium generum ; substantiámque cognoscit absque sensibili; cõmuni & proprio.ex quo etiam videtur quod intelligat vniuersale. quare valde miraris quod Auerroes,cum hæc dixisset in secundo de Anima;postmodum in tertio adduxerit eam rationem ad probandum intellectum esse virtutem abstractam. Ego verò excellentissime præceptor (ingenuè loquor) quanquam etiam miratus sum; adeò vt sui oblitum & ebrium existimarem Auerroẽ.verũ cõtrà incredibile mihi videbatur, quod excellẽtissim' philosophus omniúmq; iudicio pręclarus in eodẽ opere adeò se ipso dissentiret; tanquam futilem rationem adduxisset in tanta re: quam ipse adeo compertam habuerit: vt non sit veritus fateri intellectum humanum esse vnicum in omnibus hominibus:ne fateretur eum esse materialem. quamobrem interius re prospecta mihi proculdubio videtur eam rationem esse validissimã:si quis eam rectè consideret.dicimus ergo,quod cum virtus receptiua comparetur ad suum obiectum proprium, vt potentia ad actum: de ratione verò potentiæ est, vt secundum naturã & essentiam suam careat actu,quem respicit: iccirco virtus receptiua obiecti proprij, quod respicit per se; debet secũdum naturam & essentiam non esse in genere sui obiecti (an verò secundum existentiam quoque oporteat vt obiecti natura careat, in præsens quando breuitati studemus,differatur.) His addamus,quod proprium obiectum intellectus nostri est, quod quid est rei materialis, quod sententia Aristotelis in tertio de Anima,ita se habet ad intellectum, sicut sensibile proprium ad particularem sensum: quo fit vt sicuti sensus semper sit verus circa proprium sensibile, ita intellectus circa quod quid semper sit verus. id autem experimento comprehendimus. nam percepta re quapiam sentimus impulsum intellectus quærentis quid sit res illa. Verùm quoniam quod quid est rei; ac propriè est forma rei quæ est verè natura rei: quare & Philosophus semper ferè appellat causam formalẽ quod quid erat esse. iccircò ex his sequitur,quod intellectus respiciat formas materiales tãquã propriũ obiectũ; quę ita se habeãt ad intellectũ sicuti sensibile propriũ se habet ad sensũ particularẽ. Ex quibus sequitur meo iudicio efficacissimè, quod intellectus secundũ naturã & essentiã non sit in genere formarũ materialium

A terialium.illud verò, quod adducitur ex Auerroe de virtute cogitatiua, est valde dissimile,vt puto. Nam virtus cogitatiua, dato quod deueniat ad cognitionē indiuidui substantiæ,ex accidentibus id cognoscit: licétque ipsum distinguat ab accidentibus; cognoscit tamen in quantum indiuiduum est, quod esse non completur nisi per aliqua accidentia.verbi gratia,quantitatē; neque de indiuiduo comprehendit, aut inquirit quid sit, neque secundum rationem vniuersalem, neque secundum rationem indiuidualem, vt dicit commentator in secundo de Anima, commento sexagesimo quinto: & est locus quem adducit excellentia tua.iccitcò non respicit formas materiales, tanquam obiectum proprium, sicuti diximus de intellectu. Hæc de prima B solutione. De alia verò ratione nostra,quod scilicet intellectus est immaterialis,quia intelligit vniuersalia,nihil hîc dicam: cum satis dictum sit in nostro ttactatu:conferant qui legerint argumentum solutioni,& vt cuique videbitur,adhæreant.Illud tamen non omittendum reor; mirum mihi videri, quod argumentum illud reflectatur ab excellentia tua: ac si idem sequatur ponentibus animam esse immortalem, scilicet quod intellectus sit in materia;nam apud ponentes animam immortalem,anima est actus qui per se est; neque habet esse mixtum cum materia: iccitco nil prohibet intellectionem esse in intellectu,non autem in corpore tanquam in subiecto.Neque anima est in materia, nisi tanquam perficiens materiam secundum esse substantiale:non autem secundum eas perfectiones,quas habet in se.Sed apud ponen-C tes animam mortalem,anima est forma, quæ non est in actu per se, sed est tantum actus.modo implicat contradictionem,neque intelligibile est,quod secundum tealem existentiam aliquid sit in actu, qui est tantum actus,non autem per se est: tanquam in subiecto. & est ratio,cuius solutionem sæpius quæsiui ab excellentia tua; ob tarditatem tamen ingenij neque in apologia neque in priori tractatu tuo, eam deprehendere potui. Hæc satis de hac solutione. Accedit postmodum excellentia tua ad soluenda simul duo argumenta nostra, quæ reuera eandem habent vim: scilicet quod intellectus est reflexiuus supra se suásque operationes,& se intelligit organice:ergo est virtus non organica,& per consequens immaterialis. Hîc dicit excellentia tua vtramque consequentiam falsam esse, scilicet quod virtus organica non est D reflexiua supra se, imò sensus exterior percipit se sentire, vt dicunt plurimi clarissimi auctores, in quibus est beatus Thomas nunquam satis laudatus. neque vera est illa propositio, quod organum semper sit medium inter virtutem vtentem organo,& obiectum illius virtutis.Sed hoc habet veritatem tantum in virtute non affixa organo & obiecto primo. altera etiam consequentia est falsa: non est virtus organica, ergo est immaterialis: quia apud excellentiam tuam intellectus non est virtus organica, tamen simpliciter est materialis.neque verus est circulus in intellectione, qua intellectus se intelligit: quia non primò, sed intelligit se, intelligendo alia. Nos verò dicimus vtramque consequentiam videri nobis necessariam. Primò namque prima necessaria est.sicut enim omne,quod localiter mouetur,est quãtum;ita om-

ne,quod operatur est; at in motu locali corpora,quæ mouētur motu recto E
sunt quantitatis rectæ: quæ verò circulari motu mouentur, sunt circularis quantitatis. Nam figura,quæ est qualitas,in quantitate proportionatur motui naturali locali:qui est per se in subiecto quanto. Cum ergo operari præsupponat esse, illa quorum operatio est per modum motus recti; esse quoque habent per modum lineæ rectæ: quæ ab vno puncto incipit,& ad aliud tendit. Sic in his esse incipit à forma rei tanquam à principio, & desinit in compositum,non autem in formam; nam compositum est illud, quod est. forma verò non est illud quod est, sed est principium essendi. in illis verò, quorū operatio est per modum motus circularis,esse quoque debet esse per modū circuli, ita quod in illud desinat,à quo incipit. talia verò sunt formæ F
per se subsistētes & immateriales. Virtus ergo,quę est reflexiua supra se,non potest esse organica.postea id quod se cognoscit perfectè; oportet vt secundum se totū sit intelligibile; & secundū se totū sit intelligēs;materia verò cū sit à cognitione & cognoscibilitate aliena, nequit esse intrinseca & mixta ei, quod se cognoscit. At in virtute organica cū id quod operatur & cognoscit, sit id quod est: cōpositum ex potētia & organo cognoscit,quia cùm intrinsecam habeat materiā se perfectè cognoscere non poterit. quod verò subdit excellētia tua quod sensus sentit suam operationē:dato quod hoc esset verū (dicā tamē paulò infra de hoc) nō tamen propterea est virtus reflexiua supra se,& mediāte organo suam operationē cognoscit,dato quod ea cognoscat: mediátque semper organum inter id quod sensus cognoscit, & ipsum sensum.quod probatur ratione primùm,deinde auctoritate philosophi. primò G
ergo,cum sensus sentit suam operationem,vel vtitur organo vel non. si non vtitur,ergo essentialiter non est virtus organica:illud enim, quod separabile est ab aliquo,essentiale nō est. Si vtitur,cum de ratione organi hoc sit,quod scilicet sit illud quo agens operatur, de necessitate sequitur organū esse medium inter virtutem sentientem & ipsam sensationem.postea illud quod intrinsecum est esse alicuius, magis illi est propinquum, quàm eius accidens. sed in sensu organum est principium intrinsecum sui esse; est enim materia, sensatio verò est accidens.ergo magis propinquum est organum virtuti sentienti;quàm ipsa sensatio:medium ergo est organum inter virtutem sentientem & ipsam sensationem. Ex qua ratione apparet secundum rationem cōtingere oppositum eius quod dicis. inquis enim, virtus non affixa organo H
habet hoc quod organum est medium inter ipsam virtutē, & id,circa quod operatur. at in virtute affixa hæc propositio est falsa,ex ratione verò, quam adduximus, apparet; quod ex hoc quod est affixa organo, & non per se est, sequitur de necessitate,quod organum sit illi magis proximum, & per consequens medium inter ipsam,& id circa quod operatur. Philosophus etiam dicit in libello de somno & vigilia,& in libris de anima sæpius,quod sentire est motus animæ per corpus, ac si corpus sit medium. nunc reuertamur ad id, quod supra dimisimus, an scilicet sensus sentiat suam operationem,licet beatus Thomas in aliquibus locis id dicat: tamen in secundo de anima vult

ex

A ex eóque quod per ſenſum percipimus nos ſentire, hoc autẽ non poſſit ſen-
ſus exterior, quod detur ſenſus cõmunis, ſed quicquid ſit de opinione Tho-
mæ; certè philoſophus in libello de ſomno & vigilia adducit hanc rationem
ad probandum dari ſenſum communem, dicítque ea ad verbum quæ ſubdo.
eſt autem quædam & communis potentia, quæ ſequitur omnes ſcilicet
quinque ſenſus, quia & quod videt & audit ſentit, non enim viſu videt quo-
niã videt & iudicat, itaque poteſt diſcernere alba à dulcibus, &c. ecce quàm
clare dicat philoſophus ſenſu communi, non autem viſu nos iudicare quo-
niam videmus. Verùm quicquid ſit de hac re, cùm non multum faciat ad
præſens negotium, omittatur. De ſecunda verò conſequentia, quod non ſe-
B quitur ſi non ſit organica quod ſit immaterialis, & quod intellectione, qua
intellectus ſe intelligit, non eſt perfectus circulus. primo, dicimus de ſecun-
do. quamuis intellectus intelligat ſe, intelligendo alia, facit tamẽ perfectum
circulum; quia perfectè ſe inquirit & cognoſcit. & hoc eſt de ratione circu-
li, quod ab vno puncto incipiat, à quo primo diſiungetur, poſtmodum verò
ad illud idem perfectè reuertatur; ex quo conuincitur intellectionem, qua
intellectus ſe intelligit, eſſe maximè ſimilem circulo. intelligentiæ verò, quæ
ſe primò intelligunt, habent potius modum vnitatis, quàm circuli: cùm à ſe
non exeant vt ad ſe reuertantur: ſed in ſeipſis maneant. De conſequentia ve-
rò quod ſcilicet ſi non eſt virtus organica eſt materialis; dicam ingenuè, meo
iudicio oppoſitum intelligi non poteſt. Nam cùm res eo modo operetur
C quo eſt; ſi qua forma per ſe non ſit, ſed ſi actus tãtum quo compoſitum eſt;
neque per ſe ſine materia in qua eſt operari poterit. illa ergo virtus, quæ per
ſe ſine vllo corpore ſeu organo corporeo operatur, mihi videtur quod etiã
per ſe ſit; quare quod etiam ſit immaterialis; intelligant alij oppoſitum. fa-
teor, apud me non eſſe illud intelligibile. id verò quod poſtmodum veluti
in trãſcurſu & obiter quærit excellentia tua, cur ſcilicet apud tenẽtes animã
immortalem, ſicuti anima afficitur paſſionibus concupiſcibilis & iraſcibilis,
quæ ſunt materiales; non ita poſſit affici quãtitate & qualitate. ad quod dico
quod longè eſt diuerſa ratio in vtriſque. Nam iraſcibilis & concupiſcibilis
radicantur in anima, cuius ſunt potentiæ: & iccircò earum affectiones per-
tingunt ad animam, licet inducere contra imperium rationis eam non poſ-
D ſint. quantitas verò & qualitates ſunt diſpoſitiones materiæ, à qua anima ſe-
cundum eſſe non dependet. poſt hæc pergit excellentia tua ad ſoluendas ra-
tiones noſtras ſumptas ab operatione voluntatis. primò eam ſoluit, quæ ſu-
mitur ab appetitu vltimi finis, in qua nihil mihi amplius dicendum, confe-
rant qui legerint, eíque adhæreant, cui libitum erit. Vnum tamen ſubdit ex-
cellentia tua ex beato Thoma, de pueris qui ſunt in limbo, in quibus nulla
eſt pœna ſenſus, quamuis priuati ſint vltimo fine; quia ſcilicet inquit Tho-
mas is finis ſecundum naturam non ſibi debebatur, ſed eſt finis, qui impro-
portionatus eſt humanæ naturæ. Ad hoc dico quod finis vltimus intellectus
ratione ſuæ receptionis, ſeu, vt clarius loquar, ratione potentiæ receptiuæ,
qui ſibi naturaliter debetur; non ſolùm apud philoſophos, ſed etiam apud

Christianos, est Deus gloriosus. in quo est omne bonum. nónne, inquit Augustinus in libro confessionum, Domine creasti nos ad te, & inquietum est cor nostrũ donec quiescat in te. & in psalmo, satiabor cùm apparuerit gloria tua. Verùm quo ad principium actiuum, quod est lumen naturale, finis hic secundum philosophos est etiam naturæ intellectus proportionatus, vt patet ex Auicenna & Algazel. licet Auicenna posuerit quod in Colcotea illi copuletur noster intellectus. idem etiã patet ex Auerroë: qui voluit quod post perfectionem intellectus speculatiui cursu naturæ deueniat homo ad eam copulationem. At nostri Theologi voluerunt, quod ratione nostri luminis finis hic sit naturæ nostræ improportionatus; requiratúrque ad eum attingendum gratia & gloriæ lumen. quare etiam dicunt in limbo pueros propter defectum habilitatis ad gratiam capescendam carere pœna sensus, licet habeant pœnam damni. De solutione argumenti nostri sumpta ab electione id tantum dicam. Si intellectus & voluntas, quatenus materialis est, subditur corpori cœlesti, carétque libero arbitrio. quatenus verò immaterialis est liber, quod cùm simpliciter sit materialis & secũdum quid immaterialis, sequitur quod simpliciter careat libero arbitrio, neque sit dominus suorum actuum, quod, an sit verum, alij considerent. An verò solutio rationem nostram soluat, iudicent qui rationem & solutionem viderint, ac inuicem contulerint. Hæc de solutionibus nostrarum rationum. Reliquum modò est vt breuiter ac strictim percurramus destructiones nostrarum responsionum ad argumenta tua. quo in loco præfatione mihi vtẽdum duco, qua etiam in nostro tractatu quodammodò sumus vsi. Nos scilicet ad ea argumenta, quæ directè probabant animam esse mortalem, certas etiam dedisse responsiones. ad ea verò, quæ procedebant ex statu animæ post mortem, aliísque quæ circumstant immortalitatem, dedisse respõsiones non certas, sed probabiles. huiusce rei ista ratio est, quia meo iudicio animam esse immortalem sciri potest ratione naturali. ea verò, quæ sunt huic annexa, de statu scilicet animæ post mortem, de operatione eius an reuniatur corpori necne, non possunt sciri ratione naturali: & iccircò non certæ, sed dubiæ quædam solutiones dantur, quare quædam ex omni parte non satisfaciunt. Neque propterea, quamuis ad plenum satisfieri non possit rationibus, quæ sunt circa consequentia ad animæ immortalitatem, debemus dicere repugnare rationi naturali animam esse immortalem; quia naturale lumen in plerisque pertingit ad cognitionem alicuius antecedentis, licet de consequentibus, ex quibus particularior cognitio haberetur illius antecedentis, ex defectu cognitionis omnium accidentium illius rei, non sibi satisfacere vndequaque possit. Quam rem ne quis miretur, clarissima exempla adferam. Scitur ratione naturali corpora cœlestia esse sphærica, rationem non affero, cùm nullus eam ignoret, quare scitur corpus cœleste, in quo est sol, esse sphæricum. Verùm cùm de diffinitione sphæræ est quod habeat centrum, corpus ergo hoc solem deferens sphæricum habebit centrum. Vel ergo centrum huius corporis est centrum mundi vel aliquid aliud punctum. hæc certè disiunctiua necessa-

A necessariò sequitur ex eo antecedente quod orbis solem deferens sit sphæricus. quod si dicas hoc cẽtrum solis esse aliud punctum à centro mundi: hoc certè est contra principia naturalia. primò quia omnis motus simplex, vel est à medio mundi, vel ad medium, vel circa medium mundi: quare cùm motus solis circularis sit motus simplex, erit ergo circa mũdi medium, & sphæra mouetur circa suum centrum: quod est penitus immobile; ergo centrum huius sphæræ est centrum mundi; non ergo aliud punctum. postea si esset aliud pũctum, vel oporteret esse vacuum vel dari penetrationem corporum, vel oporteret ponere corpora quædam cœlestia non verè spærica, sed veluti mõstra quædam ex vna parte grossiora, & ex altera parte tenuiora. quem-B admodum ponit Ptolomæus esse duo corpora deferentia augem solis, quæ omnia ridicula sunt & repugnantia principiis naturalibus. ergo centrum huius corporis non est aliud punctum à centro mundi. At ex altera parte, obseruatum est certissimis obseruãtiis, solem duos dies (ni fallor) amplius morari in motu qui est ab æquinoctio verno, scilicet à primo puncto arietis per æstatem & cancrum vsque ad autumnale æquinoctium, id est, ad primum punctum libræ; quàm à primo puncto libræ per hyemem & capricornum vsque ad vernum æquinoctium. quæ tamen spacia sunt omninò æqualia in octaua sphæra. Vel ergo motus solis est irregularis, aliquando scilicet velocior & aliquando tardior, quod est impossibile: vel maior pars sui orbis est ab ariete ad libram per cancrum, minor verò à libra per capricornum ad a-C rietem. quamobrem sequitur quod orbis solis sit accentricus, aliúdque centrum habet à centro mundi. Ex illo ergo antecedente, quod scimus scilicet quod sit sphæricus, sequitur quod sit excentricus & non concentricus, & quod neque sit excentricus neque concentricus, quod implicat contradictionem. quia ergo de consequenti verificari non possumus, negemus antecedens. dicamúsque quod repugnat principiis naturalibus orbem solis esse sphæricum. certè hæc res esset viri immoderanter philosophia & cognitione naturali vtentis. at si quis dicat nos quidem lumine naturali scire antecedẽs, de disiunctiua verò illa consequente certos esse non posse, quia sicut dicit Aristoteles in secundo de cœlo, pauca habemus accidentia cœlestis corporis propter distantiam, iccircò particularis admodum scientia haberi à no-D bis non potest, vniuersalis tamen habetur. quo fit, vt de illo antecedente simus certi, de disiunctiua consequente incerti. Hæc certè solutio videri meo iudicio potest esse viri grauis & eruditi: dignoscentísque quid sciri potest ab eo quod sciri non potest ex defectu cognitionis accidentium rei, de qua est quæstio. Similiter certũ est ratione naturali astra nõ posse moueri, sed infixa esse corpori, in quo mouentur. nã per se neque in vacuo neque in pleno moueri queunt. Nunc rationem omittam quæ notissima est. Luna ergo mouetur infixa alteri corpori. Vel ergo hoc corpus, in quo infixa est luna, est epicielus, vel orbis ipsam deferens. aliud enim dari non potest. si dicas quod est epiciclus, certè hoc repugnat principiis naturalibus. primò, quia esset aliqua sphęra mota motu simplici; quę circa mediũ mundi non moueretur: deinde

quia corpora cœlestia, orbes inquam, essent perforata. postea quia cùm plenilunium contingat, vt etiam concedunt astrologi, luna existente quandoque in auge epicicli, quandoque in opposito augis, interdum verò in latitudinibus mediis, si luna moueretur in epiciclo, facies in luna non semper eodem modo videretur se habere, sicuti videtur. non ergo infixa est epiciclo. at contra, luna quandoque est altior, quandoque depressior, quod manifestum per eclipses, nam in eodem puncto longitudinis & latitudinis existens, quandoque magis subintrat vmbram terræ, magísque eclipsatur, quandoque minus: quod certissimis obseruationibus comprehenditur, ergo est infixa epiciclo. Aliæ etiam ad hoc validissimæ rationes adduci possunt, quas dimitto gratia breuitatis. ergo ex illo antecedente, quod scilicet nō per se mouetur luna, sequitur contradictio, quod scilicet sit infixa epiciclo, & quod non sit infixa epiciclo, sed orbi ipsam deferenti. quare cùm de consequenti certi esse non possimus: imò vtraque pars consequentis disiunctiuæ habeat contradictiones naturales, à quibus nescimus euadere. destruamus ergo antecedens, dicamúsque lunam per se vagari, modò sublimiorem, modò depressiorem; certè hoc non esset sani ac grauis philosophi: imò quilibet sanus diceret se de antecedente certum esse, de disiunctiua consequente incertum: quia habet coguitionem huiusce rei vniuersalem; particularem verò habere non potest, ex defectu accidentium propter distantiam cœlestis corporis (alia huiusmodi exēpla adduci possent, sed hæc sint satis.) Si ergo hæc solutio & responsio grauis sapientísque viri est in corpore cœlesti, quod est corpus sensibile, cuius motum & lumen sensu conspicimus: quî ergo mirum videri debet si de humano intellectu dicimus; quod sciri potest ratione naturali ex eius operatione, qua experimur dum viuimus, eum esse immortalem. de statu verò eius post mortem an vniatur corpori necne, nos illud scire nō posse ex defectu accidentium; quia certissimum est omnibus, animo existenti immortali, quod eius separati nullum accidens à nobis persingi potest. quo fit vt certè euadere non possimus contradictiones naturales, quæ adduci possunt ad ea, quæ circunstant animæ immortalitatem. Neque propterea debemus destruere antecedens, scilicet animum esse immortalem. Hoc meo iudicio est recte ac sobrie philosophari: ille verò qui ex eo quod in particulari cognitionem habere non potest de re quapiam, destruit etiam cognitionem in vniuersali, facile destruere posset omnem philosophiam & omnem cognitionem naturalē. Hæc præfatus reuertor vnde digressus sum. Solutiones ergo ad argumenta, quæ directè impugnant animum esse immortalem, certæ dantur nec dubiæ meo iudicio. Solutiones verò, quæ dantur ad argumēta, quæ destruunt immortalitatem animi ex cōsequentibus ad illud antecedens, non sunt certæ, sed probabiles & dubiæ. cuius ratio est, quia cum rectum sit iudex sui & obliqui, de priori verò simus certi, certæ etiam responsiones dantur: de secundo verò cùm simus incerti, non certæ, sed probabiles & dubiæ solutiones dari possunt. Accedamus ergo ad argumētationes tuas contra solutiones nostras, erimúsque quàm maximè breues. De prima ergo impu-

A impugnatione nil amplius dicā, cum tota pendeat, an ex hoc solùm, quod intellectio non sit in corpore tanquam in subiecto, ostendi possit animam esse immortalem,necne. De secūda impugnatione solutionis dicimus optimè conuenire, id quod diximus de vegetatiuo & sensitiuo,materiali & immateriali virtute. Nam sicuti vegetatiuum per se sumptum constituit plantā, quæ repugnat animali, quod constituitur per sensitiuum; tamen anima sensitiua continet virtute vegetatiuam; neque esset intelligibile aliquid simpliciter esse in genere plantæ,& habere potentiam sensitiuam. ita sensitiuum per se sumptum constituit materiale, quod est mortale & repugnat, immateriali; tamen forma immaterialis, qualis est intellectus, continet virB tutem materialem, quæ qualitas quædam est ab ipsa anima fluens, existens tamen in corpore tanquam in subiecto. Non est autem apud me intelligibile, quod forma simpliciter materialis habeat potentiam immaterialem, quia secundùm modum essendi nunquam potentia est supra essentiam; sicuti etiam non est intelligibile aliquid esse in genere plantæ simpliciter, habere tamen potentiam sensitiuam. quod verò dicis, quòd potentia non potest separari ab essentia à qua fluit: quod tamen contingit in anima intellectiua secundum nos; nam potentiæ sensitiuæ & vegetatiuæ corrumpuntur à remanente: dicimus nos quod potentia, quæ est in essentia tanquam in subiecto, non potest separari ab essentia; at illa, quæ est ab essentia tanquam à principio, est tamen compositi vt subiecti, & est affixa corpori, poC test separari ab essentia à qua fluit:quod etiam secundum positionem tuam manifestè sequitur. Nam potentia visiua cùm sit affixa oculo,corrumpitur per euulsionem oculi,tamen essentia animę inuisibilis illa remanet.Ecce ergo quod secundum positionem excellentiæ tuæ idem dici oportet .cætera quæ dicuntur in impugnatione,& an impugnatio procedat, alij considerēt. De tertia oppugnatione nil dicam,quia supponit idquod est in cōtrouersia, an scilicet intellectio,quæ non est in corpore tanquam in subiecto, conuincat animam esse immortalem: ideò ad eam rationem lector dimittatur. De quarta oppugnatione, hoc in loco applicādaest præfatio,quam fecimus. dicendum nos probabiliter, non certè respōsuros. pro solutione verò aduertendum est,quod pars & totum in hoc differunt: quod pars habet de ratioD ne sui esse deficiēs,totum verò habet esse perfectum:quare dicitur in primo de cœlo,quòd omne,totum,& perfectum sunt idem secundum ideam,licet differant in subiectis.quandiu ergo aliquod habet esse deficiens,habet ratione partis: quandiu verò non habet esse deficiēs,habet ratione totius nō autē partis. Hoc supposito dicimus probabiliter quod vtraq; pars potest sustineri.dicimus ergo quòd dici potest,quòd nōn reunietur.Cùm autem argumētaris,est pars, ergo reunietur. dicimus quod licet in principio habuerit esse deficiens,& ideò vnita fuit corpori: quare tunc etiam habuit rationem partis; postquam perfecta est, amplius non habet rationem partis, sed totius: iccircò secundum naturam non appetit reunitionem: sicuti surculus arboris, cum est in arbore habet rationem partis, quia habet esse deficiens: at

auulſus ab arbore ſulcóque traditus, actis radicibus, quia per ſe ſibi ſufficit, E
non habet amplius rationem partis, ſed totius; neque appetit reuniri arbori. Ad id verò quod adducitur ex beato Thoma & reliquis Theologis dicentibus oppoſitum, reſpondemus quod Theologi poſtquam per lumen fidei intellexere reſurrectionem futuram, cùm verum vero conſonare debeat ex omni parte, iccircò dixerunt, quemadmodum reuera eſt, quod anima ſeparata habet rationem partis. tamen non poſita reſurrectione, quæ innotuit lumine fidei, ſic dixiſſent vt Agazel & Auicenna dixerunt. poſſemus probabiliter & alteram partem tueri, quod retinetur per nouam generationem, cùm inceperit habere eſſe deficiens abolitis diſpoſitionibus prius acquiſitis à materia, (licet prior pars ſit mihi magis probabilis) neque iſta F
tranſmigratio eſt motus localis, quia non ſunt in loco animæ ſeparatæ, erítque nouus homo quantum ad partem principalem idem homo, licet non abſolutè ſit idem propter variationem aliarum partium: circunſtantiæ verò aliæ, quæ quæruntur, ſciri non poſſunt. dicimus tamen non eſſe inconueniens per aliquot tempus animam morari ſine aliqua intellectione, & iccircò non eſt inconueniens ſi non ſtatim vniatur corpori. Ratio verò cur potius iſti quàm illi vniatur, aſſignari non poteſt; ſicuti etiam non poteſt aſſignari ratio, cur in determinata aliqua parte materiæ prius fuerit, a, indiuiduum bouis, verbi gratia, & b. indiuiduum alterum fuerit poſterius; niſi quis ponat ordinem eſſentialem in generationibus indiuiduorum; ſicut videtur ſequi ex dictis Marſilij in quæſtionibus primi de generatione. & ſe- G
cundum hanc poſitionem licet anima ſeparata ſit immunis à motu cœli, & ab eo tempore: tamen & ipſa habet ſuas mutationes & menſuram durationis quandam, quæ deficit ab æternitate. Neque inconuenit quod terminet generationem factam à ſole & ab homine, quamuis ſit immaterialis, ſicuti non incõuenit apud Auerroem, quod intellectus ille vnicus terminet generationem factam à ſole & ab homine. Quod verò ex beato Auguſtino contra Porphyrium obiicis, quod tali poſita reunitione cùm anima reparata ſciat ſe non eſſe firmam & ſtabilem in ea fœlicitate, in qua fruitur optimo, nunquam ergo erit verè fœlix. dico quod hoc maximum mihi videtur argumentum, neque mihi ſatisfacio in ſolutione. quare alterã partem, vt ſæpè dixi puto probabiliorem. tamen dici poteſt quod cùm anima ſciat H
illud fieri poſt longa ſæcula, noritque etiam ſe non perpetuò priuandam ea fœlicitate, iccircò propterea infœlix tunc dici non poteſt, cùm optimo fruitur; præſertim cùm eius ordini tunc maximè obtemperare cupit. illud verò quod ſubdit excellentia tua miraculoſum eſſe, animam ſeparatam per ſe exiſtere, ſicut etiam eſt de accidentibus in ſacramento altaris; fateor me nunquam id antehac nec apud Theologum aliquem vidiſſe, neque ſecundùm Chriſtianum dogma dici audiuiſſe. fortaſſe id vidiſti tu, ego nunquam audiui nec vidi. Hæc de hac quarta ſolutione ſatis ſint, de qua re certa ſolutio, vt puto, adferri non poteſt. De quinta ſolutione & impugnatione dicimus, quod vtrumque tempus & ſeparationis & vnitionis ad corpus

A est animæ naturale, sicuti naturalis est rei grauis, & motus ad centrum & quies in centro. Quod si quæras, cur anima potius definitur per esse actum corporis, quàm per esse separatum quod habet. dicimus ad hoc, quod cùm definitiones dentur vt res definita innotescat, anima verò secundum esse cõiunctum sit nobis nota, secundum esse separatum ignota; icircò potius definitur secundum esse coniunctum quàm secundum esse separatum. illud verò, quod subdis, perfectionem rerum non consistere in quiete, sed in operatione. nos quoque dicimus verum id esse. neque nos per quietem intellexisse priuationem operationum, sed adimpletionem quandam appetitus per conuenientem & omninò sibi proportionatam operationem. De B sexta solutione impugnationéque nil mihi dicendum amplius iudico: conferant qui legerint solutionem nostram impugnationi, adhæreántque cui libitum fuerit. id verò, quod subditur, quod si intelligit sine phantasmate, tunc non erit rationalis, sed intellectus; possumus & negare consequentiam, & etiam concedere consequens. Nam cùm ratio sit intellectus obumbratus, quid mirum si post rationem perfectam anima deueniat ad cognitionem, quæ dici possit intellectus? imò ferè hoc accidit in viris, qui exercitatissimi sunt in scientiis, vt dicit beatus Thomas in pluribus locis. Hæc de sexta. Nunc dicendum de septima solutione impugnationéque: dicimus quod desunt quædam verba in solutione nostra, quod scilicet potentiæ illæ corrumpuntur, vt manifestum est. sunt enim affixæ organis & materia-C les. quod verò dicis quod corrumpi nequeunt, quia essentia nequit separari à potentia, diximus suprà, quod ab illis potentiis, quæ non sunt in ipsa tanquam in subiecto, sed in composito, & sunt affixæ materiæ, potest essentia separari, quod sequitur etiam secundum positionem tuam. Nam si cui eruantur oculi, potentia visiua corrumpitur, quæ affixa erat illi organo, licet essentia animæ remaneat. De eo verò quod dicis, quod quoniam potentia ordinatur ad actum, esset frustra, si semper suo priuaretur actu. dicimus, quod quando actus illius potentiæ ad aliquid aliud ordinatur tanquam ad finem, cùm potentia per suum actum comparauit ei, cuius potentia est, illud, ad quod ordinabatur eius actus, non dicitur esse frustra, licet postmodum careat actu; quia suum assecuta est finem, vt patet de au-D gmentatiua. De octaua solutione impugnationéque satis dictum in secundo supposito, quoniam intelligentia det esse orbi. icircò non repeto. Id verò quod in fine dicis de beato Thoma, qui dixit intelligentiam esse formam cœli in secundo contra Gentiles, capite septuagesimo, in quo nihil dicit de hac re, ego non satis intelligo quid dicas, puto fuisse impressoris vitium. De nona solutione, impugnationéque, quia illa solutio, quam impugnat excellentia tua, non est nostra solutio, vt manifestum est legenti, icircò nil mihi dicendum est. de eo, quod subdis an homo verè corrumpatur, patet quod non ita verè corrumpitur sicuti cætera quorum formæ desinunt esse. De solutione impugnationéque decima dicimus, quod quamuis Scotus excellentissimus vir tenuerit, indiuidua

eiusdem speciei inuicem distingui per proprietates indiuiduales, non autem per materiam, & nos eam solutionem retulerimus ad eam partem, quam putamus magis probabilem, quod scilicet reunitio non detur: tamen sustinendo, quod fiat illa reunitio, & etiam tenendo quod distinctio indiuiduorum, in eadem specie fiat per materiam (hoc enim putamus magis Aristotelicum) dicimus, quod cum per illud, per quod aliquid constituitur in specie, habet esse completum; per illud idem est hoc aliquid, id est, indiuiduum; quare cùm idem nequeat esse causa ac principium indistinctionis seu idemptitatis & distinctionis, iccircò in vna specie vnicum tãtùm est indiuiduum. At quando per illud, per quod aliquid constituitur in specie, non habet esse omninò completum, sed habet esse deficiens; cùm defectus ille completur per materiam, in qua recipitur, & secundum quam habet esse omninò completum, vtique principium per quod est indiuiduum, & per quod distinguitur ab aliis indiuiduis eiusdem speciei est materia; attamen ipsæ formæ secundum se intrinsecè distinguuntur; licet prima radix, origóque distinctionis, sicut & indiuiduationis sit ipsa materia, propter esse deficiens ipsius formæ, quod vel habet actu, vel habet aptitudine, id est, non quod habitura est, sed quod habuit ex sua natura. Hoc stante dicimus, quod animæ separatæ distinguuntur secundum se; origo tamen illius distinctionis fuit materia, quam informarunt: quod si fuerit eadem portio materiæ primæ nil refert. Nam cùm non simul, sed diuersis temporibus, & diuersis dispositionibus affectam materiam informarint, neque materia sit causa distinctionis in esse & in conseruari: nam, vt diximus, distinguuntur secundum se, separatæ animæ non inconuenit duas animas distinctas ab eadem materia sumpsisse distinctionem. si etiam teneamus reunitionem, idem dicimus quod animæ quia sunt aptæ natæ habere esse deficiens, quod completur per materiam, sunt multiplicatæ in eadem specie, & prius secundum naturam, intelligitur anima vnita corpori, quàm separata, licet neutrum esse sit altero absolute prius tempore, posita mundi æternitate: sicuti secundum naturam gallina est prior ouo, quia perfectum quoddam est, ouum imperfectum, tempore verò absolutè neutrum altero prius est. nec inconuenit, quod eandem vel diuersam materiam informent. Nam, vt dixi, distinguuntur secundum se licet origo illius distinctionis sit materia: tamen priorem partem, quod scilicet non reuniatur, tenemus magis esse probabilem. Rationes, quas adducis contra tenentes materiam esse indiuiduationis principium, non est nostri negotij soluere. De vndecima solutione impugnationéque dicimus, quod ea ratio de infinito procedit directè circa annexa immortalitati. iccircò probabiliter respondemus, nàm secundum veritatem fidei nulla est ambiguitas, dicimus ergo quod infinito esse aliquid maius ea parte qua finitum est, non inconuenit: nec etiam inconuenit duo esse infinita, quæ secundum quid sint finita, sicuti est de præterito tempore infinito, & futuro infinito; quorum vtrumque in æternitate est in actu, licet in duratione hac temporali sit in potentia. id verò quod postea subdit

A subdit excellentia tua de infinitate Dei, & cætera: quia id nos non diximus, neque eam assignauimus rationem, vt legens inspicere potest: à nobis omittatur. De duodecima verò, decimatertia, decimaquarta & decimaquinta solutionibus nostris oppugnationibúsque tuis nil mihidicendum superest, cōferant qui legerint, adhæreántque cui libuerit. Nunc accedendum nobis esset ad textus Aristotelis, in quibus vel de immortalitate vel de mortalitate loqui videtur. Sed quoniam ex lectione textus, & ex his quæ antecedunt & consequuntur quilibet melius sibi satisfacere potest, quàm ex alicuius interpretationibus seorsum scriptis: iccircò lectores ad textum mittātur, ipsíque dijudicent vter sensus de mortalitate scilicet an de immortalitate magis ac-
B commodari queat: nos verò tantùm quosdam locos notabimus, qui sunt omnes ferè extra textum. primum ergo quod dicas nos dixisse eò quod Aristoteles in secundo de anima dixerit opinatiuum esse alterum à sensitiuo, voluisse ex eo loco intellectum, quo opinamur, esse immortalem, reuera nō est ita: sed ex superiori textu, vbi dicit de intellectu & perceptiua potentia altera ratio est, &c. nos diximus hoc colligi. Sed quod ibi locutus sit de intellectu humano colligitur ex eo, quod immediate subdit de opinatiuo & sensitiuo, quæ ratione distinguuntur. Alter locus in quo me taxat excellentia tua, est in textu vigesimo tertij de anima, vbi dicitur quod hoc solum est immortale. inquis si hoc solum referatur ad intellectum possibilem, quemadmodum dicis in vna tuarum expositionum, sequitur quod agens intelle-
C ctus sit corruptibilis; nos verò dicimus hoc non sequi. Nam cùm suprà dixerit agens esse nobilius patiente, & principium materia, particula ea solum licet referatur ad possibilem, non habet relationem ad agentem; quem dixerat nobiliorem possibili; sed ad alias partes animæ in eodem textu vbi nos diximus Aristotelem loqui de reminiscentia horum singularium, id est, sensibilium. infinita ferè dicit excellētia tua, cur scilicet anima separata per species hîc acquisitas non intelligit singulare, sicut intelligit vniuersale; cuius rationem dimitto, quia omnibus est obuia. quod verò dicis quod se intelligit, & Deum, quæ singularia quædam sunt, miror quod non differentiam facias inter singularia abstracta & sensibilia, quorum est sensus, & quæ intellectus non intelligit nisi per reflexionem ad sensum. quare etiam Theo-
D logi nostri inquiunt, quod anima separata intelligit hæc singularia sensibilia, non per species acquisitas hîc, sed per species infusas intelligunt, vt dicit diuus Thomas in prima parte, vbi etiam dicit pulcherrimè de intellectione abortorum ac infantium. quomodo verò expositio nostra quadret, vnusquisque ex Themistio colligere poterit; à quo nos etiam sumpsimus eam expositionem. Alter etiam locus notandus, dicit excellentia tua, quod in primo de Anima, vbi philosophus dicit, si anima habet operationem propriā, contingit ipsam separari. quòd accepit, contingit, pro necesse est. Sed videat excellentia tua; quòd hoc stare non potest cum inferius positis, vbi inquit, si non habet operationem propriam, non contingit ipsam separari. vbi, non contingit, non significat, non necesse, quod tamen oporteret secundum ex-

positionem tuam: sed significat impossibile seu non possibile. ex quo colligitur, quod suprà acceperat, contingit, pro possibile est, vt nos exposuimus. Alius locus est in quinquagesimo sexto textu tertij de Anima, vbi dicis nos dixisse, quod an separata anima à magnitudine intelligat abstracta, philosophus omisit, tanquam rem manifestam. hic dicis nos nobis cõtradicere, vbi diximus quod de operatione animæ separatæ sciri non potest qualis sit. hic nos dicimus reuera nos accepisse manifestum, pro minus dubio. deinde stat, quemadmodum puto, quod sit manifestum, quod intelligat abstracta, tamen quo pacto hoc fiat, & qualis sit hæc intellectio, non esse compertum nobis. quare nulla secundum rei veritatem est in dictis nostris contradictio; licet qui in malum sensum omnia trahit, inuenire possit nodum in scirpo, vt dicitur in prouerbio. de eo verò loco in primo Ethicorum, vbi dicis, nos nobis contradicere, non possum satis mirari, quàm in sinistrum sensum dictum nostrum acceperis, nec totum sed partem recites. diximus, quemadmodum reuera est, philosophum dixisse, quod infortunia nepotum & amicorum non faciunt fœlices & infœlices defunctos, si ad eos pertingunt. Hoc enim subditur in textu & à nobis; quam conditionem diximus apposuisse philosophum; quia in tertio de Anima in textu vigesimo, declarauit quod non pertingunt, quia intellectus passibilis corruptibilis est. Estne hæc contradictio? repugnant ne hæc dicta dicenti quod non reminiscuntur mortui singularium sensibilium? Reuera si alius nostra dicta ita perperam interpretatus esset, ac legenda in publicum tradidisset; non possem eum non arguere malignitatis & impietatis. Verùm de me potius quàm de te hoc suspicarer, quem noui mei amantissimum esse. de illo autem loco, quod quidditatem animæ separatæ diximus pertinere ad primum philosophum, cum tamen in alio loco dixerimus, sola fide hoc sciri posse, neque lumen naturale ad id pertingere, dicimus nos, quod cum prima philosophia, sicut dicit philosophus in primo Metaphysicæ, sit scientia de Deo, & quam maxime Deus habet; multa pertinent ad primam philosophiam secundum se consideratam, quæ tamen à nobis lumine naturali capi non possunt, neque tradi queunt in philosophia prima participata ab homine: nam cùm sit scientia de Deo, & quam maxime Deus habet: præcipuè ad ipsam pertinet tradere quid sit Deus; tamen à nobis pertingi non potest quid sit Deus, vt etiam tu in multis locis dicis. quare non mireris si hoc spectat ad primam philosophiam secũdum se, vt etiam videtur dicere Themistius in prologo Physicorum, non tamen à nobis pertingi posit. de opinione verò Solonis, quam Aristoteles taxat in primo Ethicorum, & ex quo loco vult excellentia tua non fuisse à philosopho reprehendendum Solonem, si anima est immortalis, quia secundum hanc positionem dictum Solonis est verum, quod scilicet vltima semper expectanda dies homini; dicíque beatus ante obitum nemo supremáque funera debet. Nihil meo iudicio est clarius quàm huiusce rei solutio. Nolebat Solon aliquem in obitu esse fœlicem, quia post obitum ei cõtingeret fœlicitas, neque de alia fœlicitate locutus est, quàm de fœlicitate politi-

A politica, verùm tunc eum dicebat fœlicem propter exactas operationes & fortunas, à quibus in obitu amplius non poterat decidere in infortunia. & hoc reprehendit Aristoteles, & contra hunc sensum procedunt rationes ipsius. inquit enim, quomodo in obitu verè dici potest qui fuit fœlix; cùm nunquam antea de præsenti verè dici potuerit eum esse fœlicē, &c. Deo eo verò, quod dicis extasim esse infirmitatē cerebri, quia à præclarissimis viris disputatum abunde est, quòd intersit inter ægritudinem cerebri & diuinum afflatum illum, quem præter Paulum & Moysem, quos ob reuerētiam fidei excellentia tua excipit, plurimis excellentissimis viris contigisse memoriæ proditū est, inter quos Plotino sūmo philosopho & præclarissimi nominis

B viro: nunc à nobis nihil dicendū duco. quod verò inquis conatū beati Thomæ fuisse vt faceret Aristotelem Christianum; mirum quod in octauo Physicorum hoc non fuerit conatus; imò reprehendat eos qui dicunt Aristotelem adduxisse rationes eas ad probandum motum esse æternum, non tanquam necessarias, sed tanquam probabiles: mirum etiam, quod Theophrastus eius discipulus, quique viuam eius vocem complures annos audiuit, & relictus successor in Academia fuerit, Themistius innumerique alij conati fuerint Aristotelem Christianum facere. quod autem dicas dictum nostrū, quod scilicet anima esse immortalis probari potest ratione naturali, sit contra fidem; quia ex hoc probari posset resurrectio. Ergo & beatus Thomas, Augustinus, omnesq; ferè Christiani, qui hoc censuerunt, contra fidem sunt

C locuti. Mirum certè; imò dicimus hoc maximè esse secundum fidem, quæ profitetur lumen supernaturale nō esse contrarium lumini naturali, sed esse perfectionem quandam defectus luminis naturalis. Maximè ergo secundum fidem est; vt id quod inchoauit lumē naturale, neque perficere potuit, lumine supernaturali fidei perficiatur. Cùm ergo lumen naturale probet animā esse immortalem: de statu verò animarum post mortem fluctuet, nihilque certi afferre possit; maximè congruum est, vt id lumine supernaturali perficiatur; neque hoc quod perfectum est, disconuenit ei quod lumine naturali inchoatum est. Ecce quàm pulchrè & commodè conueniant omnia secundum nostram positionem: at secūdum positionem oppositam, quæ vult lumen naturale perfectum esse, nihilque inchoare quin perficiat, valde pericu-

D losum est ne lumen supernaturale ponatur, non perfectionem, sed destructionem naturalis luminis. itaque cùm nobis sint comperta ea, quæ lumine naturali scimus, periculum est ne putemus fabulas esse ea, quæ dicuntur sciri lumine supernaturali: hocque lumen figmentum quoddam censeamus. quod verò subdis Platonem sensisse animæ mortalitatem, à quodámque Græco te id audiuisse, qui Platonē ac Platonicos viderit, iudicet. Ego ex hoc minus miror, quod etiam Aristoteli qui pressius est locutus, attribuatur hęc sententia. In posttema parte nequeo satis obstupescere quod dixeris nos postremis verbis nostri tractatus arguisse te insufficientiæ. Mirum certè. dixeram ego quod multa mihi supererant, quæ facta fuerant in tuo tractatu: in quibus dubitationes esse possent. Verùm nolle me abuti humanitate tua:

cùm ſuprà multa feciſſem verba.certè mirandum quod in tam malum ſenſum omnia noſtra amicè ad te miſſa vt caſtigarentur, interpretatus ſis, notúmque poſtmodum omnibus eſſe volueris. Nunc ſupereſt vt de tertia illa concluſione ridiculoſa & erronea pauciſſimè dicam.Primùm ridiculoſa eſt ratio probans concluſionis primam partem,quod ſcilicet non poſſit ſciri ſtatus animarum poſt mortem. Nam dicebamus quod ratio ducens ad hoc eſſent animæ operationes,ſcire ſcilicet & velle; quæ cùm non ſint ſenſibiles ex illis ſciri nõ poterit. Quare inquit excellẽtia tua:hæc ratio contra auctorẽ retorquetur. nam cùm nulla ſit via ad ſciendũ immortalitatẽ animæ,niſi ex intelligere & vellè,& hæc non ſint ſenſata.ergo fruſtra nitimur ea intelligere,& velle probare animam eſſe immortalem. Erronea ergo & ridiculoſa ratio per Deum, niſi fortaſſe contradicendi deſiderio hæc ſint abs te dicta; fateor me eſſe ebriũ,cui nil ridiculoſum hîc videatur, admodúmque debilis reflexio & ratio lõgè diſpar videatur:intelligere & velle,ex quibus infertur animę immortalitas,eſt illud intelligere & velle,quę in nobis experimur dũ viuimus,& quæ,licet non ſint ſenſata,ex ſenſatis cognoſcuntur.at intelligere & velle ex quibus poſſumus eſſe certi de ſtatu animarum poſt obitum, eſt velle & intelligere ipſarum; ad quæ diximus pertingi à nobis non poſſe, quia nec ſunt ſenſata,nec connexionem habent cum ſenſatis,quis non viderit tam diſparem rationem. Alterum quoque ridiculum eſt quod diximus, quod ſani hominis eſt credere aliqua fuiſſe diuinitus reuelata, quibus ſimus certi de re dubia, quæ ſcitu tamen neceſſaria eſt. Nos autem diximus hoc eſſe neceſſariò conſequens ad dicta noſtra, & eſſe verum ſecundum ſe, & eſſe neceſſarium ſecundum dicta excellentiæ tuæ. diximus nos, quod animam eſſe immortalem ſcitur ratione naturali: ſtatus animarum poſt mortem ſciri non poteſt.attamen ſtãtibus his,quæ diximus,cum fœlicitas noſtra maximè ſit poteſt obitum; cognitio verò fœlicitatis tanquam vltimi finis omnium operationum maximè ſit homini neceſſaria. Deus autem,cui de omnibus eſt prouidentia etiam ſecundum philoſophos; non deficiat in neceſſariis:cur ergo non eſt ſani credere fuiſſe aliqua diuinitus reuelata:putet qui velit hoc non eſſe ſani hominis, ego puto.itaque profiteor putare me,ſaniſſimi hominis,hoc eſſe. Amplius hoc eſt verum ſecundum ſe lumine naturali,intellectus ſe cognoſcit & ſuum lumen, at ex ſuo lumine ſecundum rei veritatem inchoatio quædam eſt cognitionis,quod perficitur lumine fidei:ergo intellectus comprehendit ſe inchoare cognitionem quãdam,quam perficere non poteſt,& ad quam naturalem inclinationem in ſe ſentit.cùm autem nihil ſit mancum in natura, aliquo alio lumine ſibi opus eſſe noſcit.quòd autem dicis ad lumen fidei ac ad gratiam nullam deberi in homine præparationem;dicimus nos quod quamuis nullam operationem homo operari queat ſine influentia primæ cauſæ;tamẽ ad habitualem gratiã acquirendam requiritur præparatio in anima ſecundum Theologos, licet & huius præparationis ſicuti cuiuſlibet rectæ actionis, primus auctor eſt Deus.quare Dicit dominus per Prophetam,conuertimini ad me,& ego cõuertar

A uertar ad vos.& de hoc videas beatũ Thomã in fine primæ ſecũdæ hoc pulchertimè declarãtẽ.Poſtremò ex dictis tuis ĩ tractatu de ĩmortalitate animę, capite vltimo,nõne hoc expreſſè ſequitur?inquis enim,quod animã eſſe immortalẽ aut mortalẽ,ſciri nõ poteſt ratione naturali.ſubdis poſtea,quod ali9 ſtatuẽdus finis,ſi anima mortalis,ali9 verò ſi immortalis.Ex his dictis ſequitur quod homo ex lumine naturali de ſuo fine eſt incertus ; at ſi eſt incertus de fine qui eſt mẽſura omniũ actionũ ; erit etiã de aliis actionibus incertus; at cũ diuina prouidẽtia ſecundũ Philoſophos vnicuiq; ſpeciei nõ deſit in neceſſariis,ſicut dicit Philoſophus;ergo ſecũdũ tuã ſentẽtiã ſcimus nobis opus eſſe aliquo alio lumine à naturali;nõne hoc ſequitur ex dictis excellẽtię tuę?

B quin potiùs hoc quaſi expreſſè dicit:hoc non appono,verba tua qui legerit, iudicet.Finẽ hîc faciã, & breuiter colligã in duobus nos inuicẽ diſcrepare. quãtum ad modũ abſtractionis intellectus à materia,in omnibus, vt video, conuenimus.ponimus vnũ intellectũ ſecundùm eſſentiam eſſe indiuiſibilẽ, ponimúſque vnum non eſſe comprehenſum à certo loco & tempore. item ponimus quod intellectio ſit in intellectu tantùm tanquam in ſubiecto, nõ tamen in corpore tanquam in ſubiecto.at apud me qui concedit iſta de intellectu,de neceſſitate debet concedere ipſam eſſe formã, quæ non ſit actus tantùm;ſed ſit actus,qui per ſe eſt,& eſt in actu;quod conſequens, vt credo, euitari nõ poteſt.at omnis talis forma de neceſſitate eſt incorruptibilis. Excellentia verò tua neſcio quonam pacto quamuis eam abſtractionem con-

C cedat in intellectu,ponit eum eſſe mortalem.Hoc verò ego capere nequeo. In altero deinde differimus,quod non putamus inconueniens,lumine naturali nos peruenire ad ſcientiam alicuius antecedentis;cùm tamen de conſequẽtibus, eodẽ lumine certificari non poſſimus;de qua re ſuperius longum ſermonẽ fecim9.Hocque putamus eſſe verè philoſophari;hancque philoſophiam,quę ſuum noſcit defectum,perfectionem animi eſſe cenſemus.illam verò quæ putat lumen naturale ſibi debere in omnibus ſufficere, negátque ſciẽtiam eius inchoatã,quia nequit pertingere ad perfectã:putamus nos eſſe philoſophiam admodum periculoſam,& quæ inſtillare animo poſſit peſtiferum & noxium infidelitatis impietatíſque venenum.& quamuis ſe cãdidam dicat,atque ſub legibus viuẽtem,veremur nos ne inflata ſit ac tumida.

D Hæc ferè ſumma eſt eorũ, in quibus viciſſim diſſentimus.Qua in re me ad modũ hinc mouet auctoritas tua,quẽ philoſophorũ noſtræ ætatis principẽ puto,grauiſſimíque iudicij virũ;inde verò me rationes cogũt,quas cõmodè ſolui poſſe non video.quãobrẽ cùm me ipſe colligo,cũ aſſentior tuæ auctoritati,opinionẽ verã habere me arbitror:& ex altera parte cũ me cõuerto ad rationes,ignorãtiã mihi diſpoſitionis adeſſe puto.quo fit vt omnibus cõſulã tuæ potius auctoritati aſſentiri,quàm noſtris ineptiis; quas,excellentiſſimè vir,putato tanquã præludiũ quoddã fuiſſe veræ pugnæ ac certaminis : quod tibi futurũ cõiicio ex his quæ dicis in luculẽtiſſima hac apologia,cũ clariſſimo philoſopho Auguſtino Sueſſano,cũ quo veram pugnam ineas oportet. Nos ſatis ſupérque prælusimus : tu benigno vultu,quicquid id eſt, perlege ac caſtiga. Vale præceptor mi honorandiſſime.

NON DARI QVARTAM FIGVRAM SYLLOGISMORVM SECVNDVM OPINIONEM

B

Galeni, Ad Oddum de oddis.

ETSI (vt probè nosti) sum publicis adeò occupationibus implicatus, vt vix respirandi spatium habeam, non potui tamen manum continere, quin pauca hæc conscriberem, quæ memoria repetere potui, ex antiquis studiis meis longo iam diuturnóque temporis spatio intermissis; nam euoluēdi codicem aliquem tempus vllum non habeo. Vidi quę accuratè sanè doctéque abs te scripta sunt, vt sententiam haberi probares de quarta syllogismorum figura. ego è contra pauca quædam conscribam sumpta è mediâ Aristotelis disciplina; in quibus facilè cuiuis cōpertum esse poterit, eam terminorum complexionem, quam adinuenit Galenus, neque secundum naturam esse posse, neque etiam ex ea complexione, seu syllogismo illam conclusionem sequi secundum materiam, quam existimauit Galenus: paucis rem agam, cum parum habeam ocij. Nullus ignorat omnem artem, omnémque disciplinam primò versari circa ea, quæ sunt per se, & secundum naturam; ea verò quæ sunt per accidens, non nisi ex sequela quadam, quatenus scilicet ordinem quendam habent ad ea, quæ sunt per se, & secundum naturam à scientiis disciplinísque omnibus cōsiderari: Huic addas id, quod dicit Philosophus in primo posteriorū, vbi probat, quod in terminis non possumus in infinitum procedere, quod etiam tangit in septimo libro Metaphisices: prædicationes. s. eas, in quibus pędicatum formam dicit, & subiectum materiam, esse per se, id est, secundum naturam; illas verò esse per accidens, in quibus aut subiectum de accidente prædicatur, aut accidens de accidente alio. homo est musicus, si quis dicat, pędicationem per se, & naturalem adfert, è cōtra si dixerit, album esse hominem, aut musicum esse album, per accidens prædicationes in medium profert; non enim musicus est homo, quia homo insit musico; sed quoniam is cui accidit musicum esse, est homo. sic item albus est musicus, quia is, cui accidit esse album, est

musicus. pari ratione quoniam vniuersalia habent rationem formæ, minus vniuersalia materiæ, ideo secundum naturam, & per se superiora in eadem coordinatione de inferioribus prædicantur; inferiora verò de superioribus minimè, vt inquit Porphyrius. quamobrem indirectæ prædicationes dicendæ sunt, nisi secundum quid; absolutè verò pronuntiandum est speciem de genere nō posse prædicari, neque inferius aliquod de superiori. His addatur tertium in definitione syllogismi, cum dicitur syllogismum orationem esse in qua quibusdam positis necesse est aliud euenire, & cet. illud aliud, quod euenit quibusdam positis, nihil aliud est, nisi ea conclusio, quæ per se primò sequitur ex pręmissis illis. quod si qua ex consequenti sequatur, ac veluti per primum, non est dicendum sequi ex propositionibus illis per se, & secundum naturam, sed artificio quodam, neque de ea aliquam considerationem esse debere, cum figuræ constituuntur, sed tantùm de prima conclusione, quæ primò sequitur quibusdam positis, &c. hęc omnia sunt veluti principia quædam logices disciplinæ, quæ nullus, qui Peripateticus dici velit, ignorare debet: quibus constitutis facilè quicunque intelligere poterit, quartam figuram secundum naturam esse non posse, duabus de causis: nam neque ea complexione terminis secundum naturam, & vera prædicatione dispositis, vllo pacto accommodari potest; neque etiam si accōmodaretur, ex ea complexione terminorum primò, & secundum naturam deduci potest ea conclusio, quam putat Galenus; sed alia in prima figura. primum euidentissima ratione probatur, nam si A. de C. vera prædicatione, & secundum naturam prędicatur: impossibile est, quòd illud, quod est cōsequens ad A. id est quod de. A. secundum naturam prædicetur, sit antecedēs secundū naturā ad C. ita quod. C. secundum naturam de eo prædicetur: nam quidquid prædicatur de prædicato, prædicatur etiam de subiecto, vt dicit Aristoteles in prædicamentis. & si prædicatur. B. de A. prædicabitur etiam de C. non ergo. C. de eo poterit secundum naturam prædicari; nihil namque est prius, & posterius seipso. ecce ergo quàm euidenti ratione demonstratum est, eam terminorum compositionem nullo pacto posse accommodari terminis secundum naturam dispositis; & iccirco eam figuram naturalem esse nō posse, & ideo ab Aristotele omissam. non enim fuit philosophorum omniū princeps tam tardi, ac hebetis ingenij, vt facilè intueri nō potuerit, præter tres complexiones terminorum, de quibus mentionem fecit, hanc quartam reliquam esse; nam vt dicit ipse in primo priorum, vbi tractat de inuentione medij; si consequens maiorem extremitatem repugnabit minori, vel consequēs minorē repugnabit, ac oppositum erit maiori, fit syllogismus in secūda figura negatiuus: hæc ergo complexio est naturalis. vel medius terminus vtrique extremitati subiicitur, & hæc compositio est tertiæ figuræ, & est naturalis; nam antecedens maiorem est idem cùm antecedēte minorem, & est syllogismus particularis in tertia figura, & vtraque figura est syllogismorum imperfectorum, qui scilicet aliquibus egent, vt videātur necessarij. neque statim euidentes sunt per dictum de omni, & dictum de nullo; naturales tamen, quia illæ

A illæ complexiones terminorum accommodari possunt terminis secundùm naturam dispositis.alia complexio terminorum est,si medius terminus prædicetur de minori,& subiiciatur maiori,veréque sit medium inter extremitates positus, & complexio est primæ figuræ omnium perfectissimæ, cuius syllogismi nullo egent,vt videantur necessarij;sed confestim euidentes sunt per dictum de omni,& dictum de nullo.nec refert, si quando hæ figuræ accommodētur terminis etiam præposterè,& contra naturam dispositis, vt si dicam,omne animal homo, omne corpus animal, ergo omne corpus homo:hoc.n.simile est,vt si re quapiam naturali vteretur aliqua ars, eámque vsui suo accommodaret:nec tamen propterea dicendum esset, eam rem nō

B constare natura,quamuis arti accommodata esset.quartam complexionem reliquam esse ex vi terminorum trium, nulli vel tardioris ingenij non compertū esse potest,vt scilicet medius terminus subiiciatur minori,& prædicetur de maiori.hanc Aristoteles reliquit, arripuit Galenus. Omisit summus philosophus,quoniam illa complexio terminis secundum naturam dispositis,de quibus primo,& per se agit logicus, nequit vllo pacto accommodari:arripuit Galenus, vt videretur in medium attulisse rem nouam quæ Aristotelem latuisset;danda venia tanto viro,nam plerique omnes,& excellentes homines studiosi gloriæ esse solēt etiam plus iusto.Hactenus probatum est eam terminorum complexionem non esse naturalem, quia terminis secundū naturā dispositis nullo modo accōmodari potest. nunc perspicuò o

C stendā,ex ea cōplexione terminorū nō fieri syllogismum,ex quo primò, & per se sequatur illa cōclusio,quā putat Galenus sequi in quarta figura: verū vt totùm hoc melius intelligatur, paucis repetam ea,quæ dicit philosophus in secundo priorum statim in vestibulo eius libri,vbi agit de potentia syllogismorum.inquit ibi,quosdam esse syllogismos,ex quibus plures conclusiones sequuntur, quosdam verò, ex quibus vna tantùm conclusio sequitur. omnes syllogismi,quibus concluditur conclusio vniuersalis affirmatiua,seu vniuersalis negatiua,seu particularis affirmatiua, plures cōclusiones efficere possunt,quæ secundæ sunt,& per primam sequuntur,conuersæ scilicet conclusionis primæ,& subalternæ vniuersaliū conclusionū.at syllogismus,quo cōcluditur particularis negatiua,in vnā tantum conclusionē potest, nā par-

D ticularis negatiua nō conuertitur.Hæc Aristoteles nūc ad rem deueniam,si quis syllogismū hūc cōstituat,omne.C.est.B.omne.B.est.A. (dicit Galen') quod sequitur in quarta figura secūdum naturā,& per se, quod aliquod.A. est.C.Nos verò dicimus,quod cuiuis etiam cōniuētibus oculis intuenti perspicuum est,quod per se,& primò non sequitur quod aliquod.A.est.C. Sed quod omne.C.est.A.& cōclusionis sequela euidens est per dictum de omni.per hanc conclusionem sequitur, & eius conuersa, scilicet quod aliquod A.est.C. non per quartam figuram, sed per primam; cuius potentia est, vt primus eius modus ad plures conclusiones se extendat, quarum vna tantum per se primò sequitur ex ea terminorum complexione, aliæ verò per accidens,idest,per primam conclusionem. hoc adeò clarum est vt

nulla egeat probatione. quis enim ambigere potest vir sanæ mentis in re tam perspicua? non igitur hæc quarta figura naturalis est, tum quia ea complexio accommodari non potest terminis secundum naturam dispositis; tum quoniam ea conclusio, quam putat Galenus, non sequitur secundum naturam, id est, per se, & primò, sed alia in prima figura, & hoc per accidens; non in quarta, sed in prima figura, vt ex his quæ dicit Aristoteles in secundo priorum quiuis intueri potest. Reliquum est, vt pertingam ea, quæ obiicis de quibusdam syllogismorum modis; quos quia inutiles sunt in tribus figuris, vis tu reducere ad figuram quartam. nam si dicam nullum C. est B. omne B. est A. proculdubio in prima figura nil sequitur, sequitur tamen in quarta, quod aliquod. A. non est C. laudo vehementer ingenium tuum, singularemque obseruantiam, qua Galenum medicorum excellentissimum merito quodam iure prosequeris; vellem tamen vt rationem haberes summi philosophi, quem omnis antiquitas semper est admirata, eúmque sibi præcipuum magistrum asciuerit. non latuit Syllogismorum modus ille Aristotelem; nam in primo priorum inquit; si altera propositionum fuerit vniuersalis negatiua, & altera affirmatiua, siue posterior hæc vniuersalis sit, seu particularis, fieri syllogismum vel per se, & secundum naturam maioris extremitatis ad minorem in modis vtilibus; vel minoris ad maiorem in modis inutilibus; nam conuersis propositionibus, vel eorum altera, & transpositis, si opus fuerit, omnes modi illi reducuntur ad primam figuram, ad modum .s. quo maior est vniuersalis negatiua, & minor particularis affirmatiua: hæc ferè Aristoteles. Ad rationem nunc deuenio: si dicam nullum. C. est B. omne B. est A. ergo, &. C. dico hunc modum, & hanc complexionem esse non quartę, sed primæ figuræ, & esse inutilem; quia mutatis terminis sequitur conclusio vniuersalis negatiua, & vniuersalis affirmatiua, arte tamen quadam efficitur vtilis si fiat syllogismus minoris extremitatis ad maiorem; vt si colligam aliquod. A. non est. C. quamuis ergo in concusione. A. sit subiectum, & C. prædicatum, non tamen in ea complexione terminorum. A. est minor extremitas, & C. maior, sed econtra, quia secundum naturam minor extremitas non potest medium continere, quod prædicetur de maiori. fit ergo syllogismus in prima figura inutilis, si quæramus conclusionem naturalem, in qua maior de minori prædicetur; sed vtilis, si fiat præpostera prædicatio, minoris .s. de maiori: neque propterea dicemus hunc modum esse in alia figura, quàm in prima; quia est inutilis ad conclusionem per se, & ideo applicandum esse figuræ non primæ; nam pari ratione si dicam, aliquod B. est. A. nullum. C. est. A. ergo & . C. vtique modus hic inutilis est in secunda figura; quia maior propositio est particularis, neque potest colligi cõclusio, necessariò sequens maioris ad minorem extremitatem; fit tamen conclusio minoris extremitatis ad maiorem ex regula à philosopho habita, de qua superius memini. an propterea dicemus hunc modum, quoniam artificio quodam efficitur vtilis, non esse in secunda figura? minimè omnium

A nium: nam non possumus modum hunc accommodare quartæ figuræ, vt perspicuum est; erit ergo in secunda figura per se inutilis, per accidens vtilis. pari modo si dicam omne.C.est.A. nullum .C.est .B. ergo, & C. vtique modus hic syllogismi inutilis est in tertia figura, quia minorem habet negatiuam, & nulla conclusio deduci potest maioris extremitatis ad minorem; vtilis tamen est in cōclusione pręposterа, minoris scilicet ad maiorem. erit ne modus hic in quarta figura, quia inutilis est in tertia figura? minimè omnium, sed erit modus tertiæ figuræ per se incommodus, commodus per accidens. pari ergo ratione modus ille primus, si dicam, nullum.C. est.B. omne B. est.A. est modus primæ figuræ inutilis per se, ad

B conclusionem præposteram vtilis. Nō ergo propterea concludendum est, ergo dari figuram quartam syllogismorum naturalem. Hæc sunt quæ memoria repetere potui ex studiis, quæ per xxv. annos intermisi. doctiores, & minus occupati quàm ego plura præstare poterunt, vix pauca hæc ego calamo præcipuè conscribere potui.

Vale.

DE HOMOCENTRICIS AD HIERONYMVM FRAGASTORIVM.

OANNES Baptiſta Ramuſius noſtri amãtiſſimus, tuíque in primis ſtudioſus, mihi legendum tradidit opuſculum tũum, in quo præclarè complexus es vniuerſam cœleſtium motuum rationem, nullis adhibitis eccentricis orbibus, aut epicyclis ſphęris: cuius operis lectioni (quamuis ſummopere cupiebam intelligere ea, quæ tu ac Turrius noſter ſummo ingenio, ac ſingulari bonarum artium peritia præditi ſuper ea re commenti eratis;) ſuperioribus G tamen menſibus dare operam non potui propter maximas occupationes publicas, quibus detinebar. proximis verò diebus, cum à collegio noſtro decem virûm impetraſſem, vt rus concedere poſſem, aliquótque dierum vacationẽ haberem; nihil mihi prius fuit, quàm omnes hoſce dies cõſumere in præclariſſimi huius operis tui lectione. ac equidem ſatis verbis adſequi non poſſem, quàm magnam ceperim voluptatem, quantáſque Deo immortali gratias egerim, quòd noſtra tempeſtate deformitas ea ac turpis, vt ita dicam, ignominia, quam priorum aſtrologorum auctoritas diuinis corporibus illis inuſerat, opera veſtra ablata ſit. mihi certè, vt verum fatear, nũquam potuit à grauiſſimis etiam auctoribus perſuaderi, eam eſſe figuram, eóſque motus cœleſtium corporum, quales Ptolomęus cæteríque aſtrologi prodiderant nobis: ac ex eo motu cuius poli eſſent in Zodiaco, cuíque Ariſtoteles attribuit motum planetarum in latitudinem, præſagibat animus poſſe fortaſſe quidpiam reperiri, quod in hanc rem eſſet. qua de re ſæpe memini me locutum fuiſſe cum noſtro Turrio. perlegi igitur totum opuſculum tuum hiſce diebus, quibus ruſticatus ſum cum Marco Antonio Flaminio elegantiſſimi ingenij viro, quem noſti. admiror equidem vniuerſam hanc quam commenti eſtis, rationem, nihilq́ue omiſſum puto, quod faciat ad perſpicuitatem ordinémque totius operis. verùm vt amici officio tecum fungar, ac ne probem ea quæ non ſatis intelligo; nonnulla ſunt in tuo hoc opuſculo, quæ mihi non ſatis ſunt explorata, ea paucis H perſtringam

A perstringam, tum vt tua opera ea ego melius intelligam, tum vt tutè operam des, ne quid sit in hoc opusculo tuo (multos etenim aduersarios est habiturum) quod iure reprehendi queat. scis quantopere omnes nouis inuentis, ac aliorum gloriæ soleant inuidere, & quàm ægrè illi, qui in quapiam disciplina consenuerint, senes fateantur ea delenda esse, quæ imberbes didiscere; ne ego pluribus te detineam, paucis singula quæque annotabo, quæ mihi dubitationem faciunt.

Dicis in prima suppositione, tres esse motus quibus recta corpora ferantur, ante, & retro, sursum deorsum, dextrorsum, sinistrorsum; vide ne hoc calumniam patiatur; nam motus hi non videntur inesse natura rectis corB poribus, sed animalibus quæ secundū locum mouentur, qua ratione anima videtur quodammodo attingere motum circularem, cum secūdum omnes differentias positionis moueat, vt ex secundo libro de cœlo à Philosopho colligi potest.

Dicis item quod secundum naturam tres sunt motus circulares, diurnus inquam, & is cuius poli sunt in coluro superiori, isque cuius poli sunt in Æquinoctiis, motum verò obliquum, quo nunc mouentur planetæ, esse per accidens in natura. Vide ne nonnullis videaris vti principiis geometricis in demonstratione conclusionis Physices: simúlque ne videaris contradicere Aristoteli & Platoni summis philosophis, qui cum doceant nos, plures motus cœlestes esse ob generationem, & corruptionem horum inC feriorum entium, præcipuè tamen attribuunt vicissitudinem hanc motui huic obliquo, sic Aristoteles in secundo libro de generatione, & Plato in Timeo, qui etiam attribuit animæ torius, postquam per numeros harmonicos eam distinxerat, figuram græcæ literæ .X. quæ postea in orbem conuoluta, duos hos motus nobis refert, diurnum inquam, & obliquum sub Zodiaco circulo: quod si Sol Planetæque cæteri per se & secundum naturam mouerentur, vel sub æquinoctiali circulo, vel sub vtro volueris coluro, maximè certè incōmodus esset motus ille viciciſsitudini huic generationis, & corruptionis: nam sub æquinoctiali si fuerit ad nullam inquam partiū terræ accederet, nec ab vlla recederet Sol, verùm eodē modo omnes semper respiceret. si verò sub vtrouis coluro moueretur, & æstate continuus D dies esset habitantibus ferè omnibus citra æquinoctialem plurium mensium, paucioúmve, hyeme verò continua nox. itidem vicissim habitantibus vltra æquinoctialem, hic verò solis planetarúmque motus, vt quiuis perspicere facilè potest, maximè incōmod⁹ esset generationi, cōseruationíq; rerum generabilium, quamuis ergo ratione geometrica propter tres lineas tantùm quæ se intersecari possunt in centro ad angulos rectos, aliqua coniectura fieri posset eius quod tu dicis, ratio tamen hæc non est ex propriis naturæ principiis sūmpta; imò natura officit ob ea quæ dixim⁹, & quāuis Aristoteles in primo libro de Cœlo ex figuris simplicibus eliciat motus simplices: consonat tamen conclusio ea sensui, nam circularem, & rectum motum inesse conspicimus simplicibus corporibus, quare non est

par in vtraque argumentatione ratio. E

Dicis in ſuppoſitione ſecũda, quod impoſſibile eſt eundem orbem moueri per ſe à duobus intellectibus, quia idem ſimplexque corpus duas naturas habere non poteſt. vide ne hæc ratio plurimis neceſſaria non appareat. Nam cùm inferiores intellectus intelligant primùm per eſſentiam primi, quæ eſt in omnibus ſicut forma intelligibilis in intellectu intelligente, nihil videtur officere, quin intellectus ſeu anima primi orbis, quæ eſt forma aliarum inferiorum moueat per ſe inferiores orbes, ſiue is motus immediate ſit à prima anima ſiue à propria cuiúſque orbis pro vt formatur à prima, præſertim cum motus circulares, quemadmodum dicit Philoſophus in ſecundo libro de Cœlo, non differant ſpecie, ſed tantùm numero. F

Dicis in tertia ſuppoſitione, quod inferior ſphæra à ſuperiori non per ſe mouetur, ſed per accidens, & quod motus ille eſt vectio, ad quam in ſphæris illis ſufficit ſolus contactus, cum nulla ſit in eis repugnantia & contrarietas. Vide ne hæc ſuppoſitio, niſi aliud addatur, calumniam patiatur, nam ſecundum ſententiam philoſophi in libello de motibus animalium, id quod mouetur indiget aliquo quieſcente, nam & niti, ſeu quieſcere oportet rem mobilem in eo, à quo motus immediatè ad ipſam peruenit, atq; etiam præter hanc quietem extrinſeco quodam eget quieſcente, cui motor nitatur, niſi in ſe ipſo immobilis fuerit; ſi ergo ſphęra quæpiam inferior moueatur ſuper polos. A. & . B. motus verò ſit in. C. impoſſibile eſt meo iudicio, quod ſuper eiſdem polis vehatur ſphęra hæc in partem oppoſitam, verbi gratia in D. nam in eo motu vectionis ſecundum nullum ipſius punctum quieſcit ſeu nititur in ſuperiori ſphęra. imò ſecundum omne punctum in oppoſitam partem mouetur. quamobrem puto ego motum hùc vectionis accommodari poſſe omnibus ſphęris aliis, præterquam illis orbibus, quos tu ponis, & ſupra octauam ſpheram, ſi mouetur octaua ſuper polis Zodiaci, & in quibuſdam planetis, ne ſcilicet. A. vehantur in latitudinem, illi enim duo motus oppoſiti ſunt ſuper eiſdem polis, & tamen inferior orbis vehitur à ſuperiori immediatè in partem oppoſitam illi, ad quam per ſe mouetur, cæteris verò accommodari poteſt meo iudicio. Nam poli circumducentis octauæ ſphæræ non ſunt ſub polis primi orbis, qui diurno motu mouet, ſed ſub æquinoctiis; poli item circitoris, qui proximus eſt circumducenti, non ſunt ſub æquinoctiis, ſed ſub volucro ſuperiori, quare alter alterum vehere poteſt, cum ſecundum polos quieſcat in proximo ſibi orbe ſuperiore à quo vehitur; at in illis duobus in contrariam partem motis, ne inferior planeta, ſeu ſphæra octaua moueatur, in latitudinem hoc dici non poteſt, vt oſtendimus.

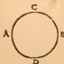

G

H

Nollem in xiij capitulo irrideres eos, qui dicunt Deum pluuiæ cauſam, & quæ ſubdis de prophetis, ne arguaris impietatis ab illis, qui omnia in malam partem accipiunt.

Item reprehendi poſſet id quod dicis habitantes ſub polis, quibus dies eſt ſex menſium habere certum meridianum.

Item

A Item quod dicis recedente sole à Tropico diminuitur calor, quinimo augetur propter dispositionem poli.

Dicis ne orbis planetæ à circumducente moueatur in latitudinem simul cum circitore, esse supra planetam orbem contranitentem. dubitationem habet motus hic cõtranitentis, nãcùm omnis motus circularis sit circa centrum, ídque intẽdat motor, is qui circulariter mouet vt cẽtrum ambiat, motus hic contranitentis nunquã adsequitur quod intendit: nam nunquam cẽtrum ambit motu suo, quin potius retrocedit, vt dicis: hãc enim causam ponis quod declinationes ab Æquinoctiali minuuntur, præter motum octauæ sphęræ.

B In his quæ dicis de motu solis, dubitatio est, si poli motus proprij solis sunt poli eclipticæ, cur per motum circitoris sol non pellatur modo in Meridiem ab ecliptica, modo in Septentrionem: nam contranitens nihil officere poterit, cùm medius circulus circitoris respiciat polos contranitentis, qui sunt sub æquinoctiis.

In his quæ dicta sunt de luna, orbis ille infra lunam positus, cuius pars densior sicut zona lunæ obuia in quadratis aspectibus facit lunã maiorem, & nobis propinquiorem videri, dubitationem habet, cur cùm singulis quibúsque mensibus soli aliisque stellis sit obuius, non faciat eandem apparentiam, ac nos fallant quemadmodum luna.

In his quæ de Ioue sunt dicta, orbis ille supremus suppositus saturno ne C motus Saturni Iouem pertingat, dubitationẽ habet: nam si vnius orbis vnus item est motus, orbis hic vnico per se mouetur motu: vnus autẽ motus non videtur, posse officere nisi vnico Saturni motu, ne is scilicet Iouẽ pertingat. Saturnus verò pluribus mouetur motibus, vt manifestum est, cur ergo alij motus Saturni præter illum cui officit ille orbis non perueniunt ad Iouem? eadémque dubitatio est in omnibus aliis planetis.

In motu omnium planetarum, qui retrocedunt ob circitoris motum, dubitatio est, cur per motum circitoris non moueantur in latitudinem tot gradibus vt minimùm, quot retrocedunt, nam cum æquali, & vniformi motu circitor moueatur, ac circunducatur, item à circunducente motu vniformi sphęricáque figura sibi omni ex parte æqualis sit, ac eadem: vtique circitor D motu suo deberet in latitudinem vehere planetam, eiúsque polos, per totidem gradus, & amplius, quot eum retrocedere facit, nam proprius planetæ motus obstat retrogradationi, motui vero in latus nihil officit.

Dubitatio est in ratione quã adducis contra eccentricos, inquis.n. quòd sol non æqualiter recederet ab ęquinoctiali, in hyeme, cum est in antapside, & in æstate, cum est in apside: ratio hæc calumniam patitur, nam respõderet Ptolemæus, licet sol non æquali spacio recedat, recedit tamẽ æquali, & proportionali parte circuli, seu sphęræ, nam si à cẽtro terræ ad antapsidẽ protrahatur linea, eáq; semidiameter describat circulũ, item si à cẽtro terræ protrahatur linea ad apsidem eáque semidiameter describat circulũ, longe maior erit hic posterior circulus priore, quare si protrahatur linea à centro terræ

ad punctum prioris circuli, quod est sub æquinoctiali, item ad punctũ antapsidis à cētro terræ altera linea, in priore circulo, itidem in posteriore circulo, qui maior est, si protrahatur linea ad punctum eius circuli quod est sub æquinoctiali, & ad punctum apsidis alteri: vtique pars inter duas lineas in priori circulo, qui minor est, est minor, ea quæ intercipitur inter duas lineas, in posteriori, & maiori circulo, proportionales tamen inter se sunt, eandem etenim proportionem vtraque habet ad suum circulum, quod ratione manifesta probatur, nam si priores duæ lineæ fuerint protractæ ad octauam vsque spheram, & item posteriores duæ ad octauam spheram, pars meridiani intercepta inter duas priores ab æquinoctiali scilicet & tropico capricorni, est æqualis portioni Meridiani interceptæ inter duas posteriores, ab æquinoctiali inquam, & tropico cācri, & hoc voluit Ptolemęus, cum dixit, quòd vtrinque recedit ab æquinoctiali per spacium æquale, id est, proportionale: nam cũ moueatur velocius versus antapsidem, quàm versus apsidem sequi putat Ptolemęus, quòd peragat minus spaciũ, & iccircò etiã quod minus recedat ab æquinoctiali, proportionale tamen est minus illud spaciũ maiori. E F

Hæc sunt, quæ præstare possum ego pro iure amicitiæ, quæ mihi tecum intercedit; ego inquã, qui occupationibus multis detineor, & qui iam quindecim, & amplius annos hæc studia intermisi, quæ nunc penè oblita, vt potui in memoriam reuocaui. tu pro tua peritia in omni disciplinarum genere acutius rem omnem perpendes, dabisque operam, vt hoc opusculum in lucem prodeat nulli calumniæ obnoxium, quòd vt facilius facias, dicã quæ mihi addenda viderētur in suppositionibus tuis; nam non vereor ne tecum possim transgredi pudoris terminos. An motus obliquus sit per accidens, an per se in natura, tute hoc considerabis, hoc namque inuentioni tuæ negotium nullum facit, sed quæ magis officiunt, sunt, vt reor dubitationes eæ, cur scilicet motus superioris planetæ non pertingant inferiorem, cur circitor non moueat planetam, in latitudinem per spacium per quod retrocedit, & huiusmodi alia; iccircò quamuis recte, vt reor, supposueris vnicum motum ab vno intellectu primo & per se esse, & quod intellectus moueat motu vniformi, nam diformi motu mouere non posset, neque etiam diuerso motu, nisi in mobili, vel in motore esset mutatio, maiori etenim nixu, vt ita dicam, moueret cum velocius citat, quàm cum tardius; hæc rite supposita sunt; non mihi displicet illud etiam quod solo contactu superior orbis vehat inferiorem, cum scilicet polus inferioris vehi potest à superiori, vellem tamen illud addi, quod sicut solo contactu vehere potest, potest etiam non vehere, nam cum leuissimæ sint superficies eorum corporum, conuexa inferioris, & concaua superioris; nihil obstat inferiorem non vehi à superiori. vellem itidem aliud addi, causæ genus, finalis inquam, nam corpora cœlestia, vt dicit philosophus in secundo de Cœlo, non mouentur à natura tantùm, sed ab anima, & intellectu, qui mouet secundum præcōceptum finem, tótque motibus, & his motibus suum quæque orbem citat, quot quibusque attingere queat finem præconceptum. his addendum puto, id quod dicit Auerroēs G H

A uerroes in duodecimo metaphyſicæ, quod ſcilicet motus vniuſcuiuſq; planetæ, eſt ſicuti motus particularis artis quæ deſeruit motui primi motoris tanquam principi arti, & architectonicæ. Hæc ſi quis ſuppoſuerit præter ea, quæ tu ſupponis ex cauſa finali, poterit ſoluere dubitationes, quæ inuentioni tuæ officere poſſunt; quandoquidem non eſt neceſſe ſuperiorem inferiorem vehere, neque ſecundum omnem partem eodem modo vehere, ſed poteſt in tantum hoc facere, in quantum ratio finis præconcepti id exigat. ideóque planetæ qui veluti artes quædam particulares ſunt inter ſe diuiſæ, proprium quæque finem habentes, non ita ſe habent, vt ſuperioris motus inferiorem attingat, neque etiam neceſſe erit ponere contranitentes, neque

B deduci poterit, quòd in latitudinem moueantur per ſpacium, per quod retrocedunt. Hæc ego adderem; verùm tu perſpicatius totam rem perpendes, mihíque reſcribes quid ſentias, nam vehementer cupio exploratum habere, quid ſit ſentiendum de his cœleſtibus motibus.

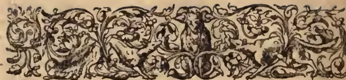

HIERONYMVS FRACASTORIVS GASPARI CONTARENO S.

QVOD tam benignè, támque ſedulò commentaria nostra de stellis perlegiſti clariſſime Gaſpar, ego quidem & maximas tibi gratias habeo, & mecum magnopere gaudeo: & tu enim maximam quandã, & non vulgarem in me beneuolentiam oſtendis, & ego id mihi cumulatè videor cõſecutus, quod mecum ſemper deſideraui. nam cùm noua admodum ea eſſent, quæ circa ſtellas ſcripſiſſem, in quibus nec mihi ſatis fidẽdum ſoli eſſet, ſemper quidem optaui aliquem dari mihi, qui ea poſſet, ac vellet diligẽter examinare: in quo qui te magis idoneus videretur, ego quidem neminem cognoſcebam. non ſolùm enim aſtronomo, quod & aliqui alij fortaſſe præſtent, ſed & philoſopho ea res indigere videbatur, quorum vtrumque in te eſſe longè ſupra communem conſuetudinem pernoſcebam: quamobrem ipſe quidem mecum optabam id negotij ad te deferri, poſcere autem nunquam auſus fuiſſem, tum quadam qua te proſequor, reuerẽtia, tum quòd in iis te videbam occupatiſſimum, quæ ad Reip. adminiſtrationem pertinent, præſettim eo in decemuiratu grauiſſimo, ac laborioſiſſimo cõſtitutum. igitur hoc magno quidẽ, ſed tacito deſiderio plures dies perductus fui: quum tu vltro & librum à me popoſciſti, & otium legendi captaſti, voluiſtíque nõ ſolùm primum legendi laborem ſubire, ſed & ſecundum ſcribendi quæcũque aut à maleuolis carpi, aut vlli ſuſpecta eſſe poſſent, aut demenda, aut addenda viderentur, ne tu vlla in re aut honori meo, aut beneuolentiæ deeſſes, quo neque humanius quicquam, neque mihi gratius fieri potuiſſet. cum verò præclariſſimam illam epiſtolam tuam Ramuſius mihi aliquantiſper ſerus dediſſet, audiuiſſemque iam te Venetias rediiſſe, atque in publicis occupationibus detineri, mecum diu anceps fui, num ad te reſpondens tertium tibi laborem iniungerem, quod certè tum inhumanum, tum temerarium videbatur, cum nec niſi longiſſima epiſtola fieri poſſet. mecum tamen ipſe cõſiderans quanta parſimonia, quantáque diligentia horas partiri ſoleas, eſſeq; id ingenij tibi, quod & Reipub. ſimul, & literarum ſtudiis facere ſatis poſſit, volui ad te reſcribere, vt & ſimul ſignificarem, quanto me officio obligaueris, & eorum, ſi poſſem, rationem redderem, quæ tu in dubium reuocaſti,

quæ

A quæ quoniam ſerie ſcripta à te ſunt,eodem ego ordine recenſebo, ac tecum, quo potero breuius examinabo.

Scribebam in primis ſphęricorum corporum motus tres principales eſſe, qui ſeſe ad rectos angulos ſecãt ea inter alia ratione,quòd ſphærica corpora termini ſunt rectorum , recta autem cum moueãtur,ſecundum tres dimenſiones,& ſpherica ſimiliter moueri. hanc tu rationem infringi poſſe ſcribis, quoniam ſimilitudo non ſit inter ea recta,quæ ad tres dimenſiones mouentur,& ſpherica:horum enim motus naturales ſunt,illorum autem animales. moueri enim ad tres poſitionis differentias tantum animalium eſt.illud autem te in primis ſcire velim,me rationes illas induxiſſe, non quidem vt omnes demonſtratiuas putarem, ſed ſi rationi conſonas attuliſſem ſatis viſus mihi ſum feciſſe; inter quas hæc plurimum probabilis,& conſentanea videtur,in qua ego quidem non ſolùm è natura animalium, ſed à tota rectorum natura ſimilitudinem, & proportionem capio ſic; rectorum corporum tres ſunt dimenſiones,igitur & ſphæricorum,qui termini ſunt rectorũ, tres proportionaliter erunt,quaſi vniuerſum ipſum,quod ex rectis, & ſphæricis cõſtat,atque vnum ſit,tribus rotum dimenſionibus terminetur: ſi igitur huius totius pars vna,hoc eſt tota rectorum natura ſecundum illas tres dimenſiones motus ſuos habet,vtique & altera pars,hoc eſt ſphęricorum natura proportionabiliter ſecundũ tres illas dimenſiones mouebitur,præſertim quum pars hæc habeat ad aliam attriburionem,conſeruẽtque,atque influat in illã, quæ omnia mediante motu facit; quod autem non animalia tantum,ſed & ſimplicia quoque & tota rectorum natura ſecundum tres dimenſiones moueantur,palã eſt diuiſo toto vniuerſo ſecundum tres illas dimenſiones:quælibet enim pars ignis, & aëris, quæ aſcendit, & quælibet aquæ, & terræ, quæ deſcendit,per aliquam illarum mouetur,ad quas omnes alij intermedij motus reducuntur,ſicut & in motu animalis,vnde,& ad circulum deſinunt: ita igitur,& rres erunt in ſphæricis motus,qui rectos terminabunt,deſinent autem & ipſi in circulum ſi in latitudinem circunferantur, vt ponimus, ac ſic vbique,& vndequaque influent.

Quod autẽ ſcribis videndum eſſe mihi ne ex principiis mathematicis putem naturalẽ concluſionem deducere, non certè me latet, ſæpe aliter ſe habere mathematica,aliter naturalia,neque enim ſi cõtactus duorum circulorum mathematicus in puncto ſit, ita etiam & naturalis eſſe debet,at in multis tamen ſe conſequũtur,vt ſi circulus capaciſſima figurarum,& corporum quoque capaciſſimum erit circulare,ita ex natura linearum,quæ ſeſe ſecant, videtur mihi,& natura, & numerus naturaliũ axium capi conſimili ratione. ſicut enim illæ tantum rres eſſe poſſunt,quæ terminatæ ſint, illæ ſcilicet quæ ſeſe ad rectos ſecant, ita & axes qui poſſunt eſſe terminati ac certi tres tantum ſunt,quare & tres tantum motus determinati:plures enim ſi dentur pari ratione infiniti eſſe poſſunt in ſphæra,pauciores autem ſi ſint contra naturam ſphæræ fiet,ſi enim is eſt,qui eſt per a.b.cur nõ ſit & ille qui per c.d.&c.

Ex quibus ſequitur ſitum quem nunc planetæ habent naturalem nõ eſſe

neque perpetuum, neque solem habere per se, vt semper per eclipticam feratur, cui & sensus consentit, videmus enim eum circulum continuè ad æquinoctialem appellere, & arcum inter tropicos interceptum corripi, cum autem dicimus situm eius naturalem esse sub æquinoctiali, aut coluro inferiori, non ita intelligimus, vt illic semper manere debeat, aut essentialē eum habeat situm, si quidem nullum certum habere debet propter generationes, sed omnes successiuè, sic enim melius quàm eo pacto quo scribis fient omnia, quæ fieri possibilia sunt. nam certè si circulo solis sub coluro constituto alia, & longè diuersa gignenda sunt, quàm nunc fiant, necesse quādoque futurum, vt sol illic se habeat, alioquin non omnia fiant quæ possibilia sunt. E quanquam autem nullus determinatus sit situs, si tamē orbes proprie situarentur, & naturali suo ordine, subalterni essent planetæ omnes, aut æquinoctiali, aut coluris, fortasse autem & temperatissimus esset solis situs sub æquinoctiali, dum nō semper illic maneret, vbi paritas horarum vbique esset, & aspectus eius vbique: in coluro autem inferiori si esset, faceret quidē helicem circa totam terram in anno vno, & bis perpendicularis fieret ad omne punctum. quod vero scribis, Aristotelem, Platonémque dicere solis circulum factum esse obliquum, quo melius generationes fiant, possem quidem ego respondere eos nihil aliud voluisse nisi vt is circulus non necessariò rectus sit, cum primo mobili, sed oportere obliquum fieri propter generationes, quanquam sic esset magis eorum verba quam mētem interpretari: quare puto eos existimasse eum solis situm perpetuum esse, quum nondum obseruata fuissent, quæ mox à posterioribus notata sunt. acceperunt autem, & alia aliter, ac mox cognita sunt, vt quod Aplane esset primus orbis, & alia. F G

Scribebā in secunda suppositione, vnum orbē non nisi vnū motum habere, quoniam simplex quum sit vnum omnino est, vnum autem vnam naturam habet, vna vero natura, tantum vnum facit, hanc rationem dicis posse non necessariam videri, quoniam inferiores intellectus per essentiam primi intelligunt, veluti per formam intelligibilem existentem in intelligente: quare nihil prohibet per animam primi moueri inferiorem orbem, & per propriam, siue immediate anima primi moueat, vt videtur Auer. velle, siue vtatur alio intellectu vt instrumento; at vero si necessaria ratio nostra non est, videtur quidem mihi ex iis, quæ parum absunt à necessariis, ac primum quidem ex parte mobilis, si simplex est, cœlum vnum omnino erit, vnum autem tantum vnam inclinationem habet, & ad vnum motum, & ad vnum motorem per se: ex parte autem mouentis, si primus intellectus, eo quod sit forma intelligibilis inferioris mouet eius orbem, mouebit quidem non vnum magis quàm alium, sed omnes, hoc autem impossibile videtur, quoniam specie differunt inter se orbes, qui & si non mouentur quidem per resistentiam quam habeant motori, proportionem tamen quandam habent singuli ad ipsum indiuisibilem: impossibile autem est vnum ad multos differentes specie orbes pariter proportionē habere, specierū enim hæcquidem perfectior, illa minus. amplius si omnes orbes mouet vnus intellectus, nullū per se, aut H

saltem

A saltem nullum primo mouebit, sed aggregatũ, & totum primo, partes autẽ, aut per accidens, aut secundario. oportebit igitur intellectũ illum esse formã eius aggregati, quod esse quidẽ non potest, quũ vnum per se non sit; præterea si secundus intellectus per primũ mouet, sic ergo, & tertius per primũ, & secundũ mouebit, vnde fiet, vt vltimus per omnes moueat: si igitur quot sunt orbes, tot sunt & intellectus, sunt autẽ orbes penè sexaginta, fiet quidem, vt vnus intellectus modis sexaginta moueat, & illis quidem per se, quod valde quidem alienum à ratione videtur. Quod autem postremo inconuincibile videtur mihi, illud est, quod si vnus orbis mouetur, & à proprio intellectu, & à communi, alterum certè illorum frustrari necesse est, cõtrarij enim sunt
B motus, & in opposita inferiorum orbium, & superiorum. necesse igitur est, aut superiorem ab eo frustrari quem intendit, aut inferiorem, aut vtrumque. nec soluit, quod dici possit, oppositos illos motus non esse subalternos, sed obliquos, ac super diuersis polis: primum quidem quia apparentia saluari non possunt, nisi ponantur contranitentes orbes, qui per eandem causam sunt; deinde quia mutatio proptiorum versus æquinoctialem ostendit fore quandoque, vt sol feratur per æquinoctialem primo mobili subalternus, sed vt ista non sint, dici tamen non potest, quin obliquus motus oppositionem recto non habeat, obliquus enim quum in latus totaliter non sit ad rectos angulos, partim quidẽ recti, partim lateralis habet; quanquã inquam recto non opponatur quatenus lateralis habet; ei tamen opponitur quate-
C nus recti habet; cuius signum est, quòd planetæ omnes simpliciter ab ortu ad occasum mouentur, & motum suum non exercent, nisi quatenus in latus mouentur, quare omnino frustrantur aliquo modo; quòd si dicas per se habere illos solum, vt in latus moueantur, quid ergo dicemus de puncto medio inter sectiones, hoc est de tropico puncto, qui nullo modo in latus mouetur, sed in rectum solum æquidistanter æquinoctiali, frustrari quidem necesse est motum eius, quanquam enim velocitati mouere cum intendat intellectus proprius, frustra quidem intendet, siquidem impeditur à superiori, esse autem impedimentum vnius ad alterum in diuinis, & aliquid frustra non videtur rationabile. propter hæc igitur necessaria mihi videtur ratio à nobis adducta, loquendo quidem de necessitate ordinaria, qua intelli-
D gentiæ ordine naturæ mouent orbes suos, nõ de eo quod per voluntatẽ Dei fieri possit. scimus enim quando sibi libuerit firmari etiã cœlos omnes posse.

In tertia suppositione scribis te intelligere non posse, vehi inferiorem orbem à superiori, proprio tamen motu moueri in oppositum posse super eisdem polis ac subalternum, quoniam omne quod mouetur quiescente aliquo indiget in quo nitatur, & in quo aliquo modo quiescat, in vecto autem orbe nullus est punctus, qui in vehente niti possit si in oppositum agitur per eandem lineam.

Verùm placet primo vt examinemus, quid est quod dicitur omne motum indigere quiescente: multiplex enim videtur mihi, & scio variè accipi. tria autem cum sint circa motum; termini à quo, & ad quem, id super quo

fit motus, & motor, poteſt in primis intelligere, quod omne motum indigeat terminis quieſcentibus, hoc eſt, quod terminus à quo, & ad quem rationem habeant firmi: alioquin ſi fixum aliquid non imaginemur, à quo recedat, aut accedat motum, impoſſibile eſt ipſum motum intelligere; & ſic poteſt eſſe dubium quo modo ſphæra vecta poſſit in oppoſitum per ſe moueri. dato enim quocunque fixo in vniuerſo, ad illud neque accedit, neque recedit per proprium motum, ſed ſolùm per vectionem: quo quidem pacto ſi intelligis, ego in eiſdem ſuppoſitionibus declaraui ſimpliciter, & ad comparationem partium vniuerſi verum eſſe non poſſe fieri proprium motum ſphæræ vectæ, ſed tantum ſecundùm quid, & comparatione partium vehentis fieri: & hoc ſufficit ad proprium motum exercendum. nam & qui vehitur à naui ſi in ea deambulet, quis neget eum per ſe moueri, quãquam ſimpliciter ſolum vehatur, ita & orbis in orbe vehi poteſt, ac per ſe moueri: & ita termini à quo, & ad quem rationem firmi habent. aliter potes intelligere, quod omne motum indiget quieſcente, eo ſcilicet ſuper quo mouetur, vt recta quidem corpora ſuper ambiente in quo nituntur, firmo quidem quatenus in eo firmantur, ſphærica verò circa centrum, & terram. ac ſic quoque dubium eſſe poteſt quomodo vecta ſphæra motũ proprium habeat in oppoſitum: cum enim locus ſphærarum ſit centrũ, & motus earũ circa centrum, hoc autem nunquam acquirat ſphæra vecta per propriũ motum, videtur quidẽ per ſe nõ moueri, ſed ſolũ vehi; ad quod dicimus, eo dato quod locus ſphęricorum omniũ ſit centrum, tamen nihil prohibet per accidens quandoq; fieri, vt non circa centrũ vertantur dum nõ ſemper id ſit. incõueniens enim eſſet, ſed rarò, quũ ſcilicet accidit medios circulos ſubalternos eſſe cum primo ac in oppoſitũ duci: tunc enim & ſi finẽ non cõſequãtur, fiet tamen vt mox, & vt plurimũ conſequantur, poſitis circũducentibus orbibus. quod ſi quãdoq; eo fine careant non tamen tunc ſequitur, vt nõ exerceant proprios motus: non enim ſequitur, non vertitur circa centrum motu proprio, ergo non mouetur proprio ṁotu, ſed ſolùm ſequitur, ergo nõ mouetur ſimpliciter. diximus enim ad motum proprium exercendũ ſufficere id quod ſecundũ quid mouetur; vel dicamus clariùs centrũ eſſe locum ſphærarũ quatenus ſimpliciter mouetur, contentarum autẽ proprium locum eſſe cõtinentes ſphæras, in quibus quandoq; ſimpliciter mouentur, quandoq; ſolũ ſecundũ quid, quod ſi quęras in quo nituntur, cum ſecundũ quid mouentur, dicimus totũ in toto niti, ſed quodã modo æquiuocũ eſt quod dicimus niti, in rectis corporibus, & circularibus: in rectis enim id niti dicitur, quod per motum ſuum inclinat in certam partem, ſed à cõtinente prohibetur, per quã prohibitionẽ in eo ſtat. vt graue dicitur inniti terrę, quia ab ea prohibitũ deorſum ferri ſtat in ea, & ignis aſcendẽs prohibetur ab aëre, & in eo ſtat & in quantum nititur quieſcit; in circularibus autẽ niti non dicitur hoc modo, vt prohibeatur à motu proprio, à continente, ſed ſufficit quod contineantur ſolum, & contingant, & ſic nitunrur, non aliter. & ita ſola hæc poſſunt vehi, & moueri ſuis motibus in oppoſitum ſine vlla repugnantia, & cõtrarietate,

recta

E F G H

A recta autẽ, si vehi debent, violentia indigent; potes quoque intelligere, quòd omne motum indigeat quiescente vt motore, hoc est quòd motor sit simul cum moto, vel vt forma si sit motus naturalis, vel alligatum si sit motus non naturalis, vt sagitta alligata est aëri vehenti illam; & ambulans in naui alligatus est per grauitatem in ea, & ita etiam potest esse dubium in orbibus: vehens enim neque est forma vecti, neque alligatus est illi, ad quod eadem dicimus in iis non aliam alligationem requiri, nisi contactum & continentiã.

Quod vero scribis me in fine xiij. cap. irridere eos qui dicunt Deum causam esse pluuiæ, & quod prophetę non tenent rationem eorum quæ dicunt, quorum alterum impium est, alterum etiam hæreticum; valde quidẽ indo-
B lui te rem non accepisse vti à me scripta fuerat; puto quæ abhorrens primo aspectu visa sit, fecisse, vt non potueris accuratius considerate. absit enim vt ego, & tam impius animo sim, vt ita putem, & tam ineptus vt scribam; assimilabam autem pueris eos qui particulares, & proprias causas rerum, aut ignorantes, aut nollentes inuestigare, ad multa respondent per primas vniuersalissimas, ac remotissimas, vt pueri, qui si de pluuia, aut alio intertogentur, quomodo fiat, à Deo fieri respondent, ita, & qui motum trepidationis dicunt inesse per se octauæ sphæræ, si interrogentur quomodo fiat, respondent ita fieri ab intelligentia, eosdem fortasse similes prophetis dicebam, qui ea quæ futura sunt prædicunt, nescientes ea. ita, & qui de motu trepidationis locuti sunt, de re quidem vera locuti sunt nescientes quo pacto esset, & quid
C dicerent, quasi de iis per figurã locuti. quæso hæreticum ne videtur tibi dicere; eos rationem non tenere eorum, quæ Deus in ipsis loquitur quæque ipse solus scit, an putas necessarium qui de Christo prophetizarunt cognouisse ipsum, non ne & prophetæ fuerunt etiam multi alioquin mali? similiter impium ne dices si quis de pueris rideat, qui interrogati quomodo fiat pluuia, à Deo respõdeant, est ne hoc negare Deum facere pluuiam, certè nõ, immò asserere, sed tamen de quæsitis non esse respondendum per vniuersales, & primas causas, vt multi faciunt. eorum quippe quæ querimus, quædã causæ sunt propinquissimæ, & particularissimæ, quædam verò vniuersalissimæ, ac remotissimæ, quædam vero inter has mediæ, propinquissimas igitur & particularissimas attingere difficillimum est, & in multis vanum inquire-
D re, vt pote quòd inuentu pene impossibile sit; vniuersalissimas autem, & remotissimas assignare, nec vltra quætere, negligentis; aut puerilis ingenij est medias vero perquirere philosophi esse puto, & qui magis proprias tenuere, hos magis philosophos arbitror; certum est Deum, & pluuias, & omnia reliqua facete, qui & vniuersum fecit, ipse tamen idem Deus naturas rerum fecit, & secundas, & tertias causas, quas vult à nobis perquiri, vt pote opera eius. quare in iis quæ causas suas habẽt, si quis ob pietatẽ recurrat in omnibus ad Deum, nõ vltra cogitans, hunc ego non pium, sed negligentem dicã, in iis verò quorum nulla alia causa esse potest quàm Dei optimi, & prouidentis voluntas, impium puto, & sceleratum Deo non dare, quod nullius alterius esse potest. quare obsecro, ne me eius impietatis arguas, etenim si libellus ille quicquam impij mihi insusturus sit, inuram ego potius ipsum.

Rectè præterea id notas, quod contranitentem orbem melius est facere non æqualem circumducenti, sed cedentem insensibiliter, quæ possit finem sphæræ quandoque consequi, quòd est circa centrum verti. E

Id quoque in sole à te diligētissimè annotatur, quod ego de industria prętermisi, ne tot orbibus multiplicatis confusionem, ac fastidium ingererem. certum enim est medium circulum solis in pūctis æquinoctiis debere in latitudinem pelli à circitore, qui ea respicit puncta, nisi illic ponantur duo alij contranitentes, hoc est circūducens, & contranitens, quibus positis tollitur difficultas: sed tamen, & non positis potest esse modus quomodo moueantur ea puncta in latitudinem à circitore, nec tamen sensibile à nobis sit. videre enim in sphæra solis eum motum non possumus, cū de tota illa sphæra nihil præter stellam videamus, per solem autem deprehendere non datur, quoniam ea est proportio, vt cum æquinoctium vernum in Septentrionem pellitur, tum, & sol ab eodem puncto in eandem partem per se mouetur. quare insensibile est si vlla mutatio fit eius pūcti in latitudinem; similiter fit & in alio puncto, quod cum dici posset, prætermitti contranitentes, fortasse autem non esset malum difficultatem annotare. F

In iis quæ de luna scribimus, dubitationem affers in eo orbe, quem lunæ supponimus parte densa in quadraturis. ais enim sic oportere & stellas quasdam tunc minores videri, quæcumque per zonam densam reflectunt lumē. ad id dicimus oportere hoc obseruari, necne sit, quam obseruationem difficilēadmodum puto propter multa, quæ aspectum euariant, & propter paruitatem stellarum, & distantiam: dato autem, quod ita non obseruetur in stellis vti in luna, nihil mirum videri debet. nam media densa diuersimode multum representāt in diuersis distantiis, quod licet in specillis, siue ocularibus aspicere, quæ si prope literas ponas, minores videbis literas, quàm si in media distantia ponas vbi maximæ videbuntur, minores verò rursus si propè oculos eadem statuas. sunt porrò quædam ocularia, quæ propè rem posita maiorem representant, minorem verò mox continuè, quantò magis à re amota fuerint. quare valde varia est densorum representatio in sibi propinquis, & distantibus. G

In iis, quæ de Ioue scripta sunt ponimus sub Saturno orbem contranitētē per longitudinē, alioquin videretur simul & sphæra Iouis circūuerti cum Saturno: per hunc autem cōtranitentem dicis tu saluari forte posse motum vnum Saturni, ne ad Iouē pertingat, quòd scilicet si in longitudinē directus: alios autē non quos Saturnus habet, habet enim & in latitudinē motum, & retrogradationē, meminisse autem primùm oportet, nos in Ioue ponere circitores duos, & consequenter contranitentes duos cum eius circunducentibus, alterum per puncta media, alterum per sectiones; qui igitur fiunt motus in latitudinē à Saturno, non pertingnnt ad Iouem propter cōtranitentes, qui tam in sectionibus, quàm in punctis mediis cōtra operantur, potētiores quidē motu Saturni. qui autē in longitudinē fit motus, si quidē medius motus sumatur, nullo pacto ad Iouē peruenit propter contranitentē; si autē verus mot⁹ sumatur, cuius vna pars est velox motus, altera mot⁹ retrogradus cōce H

A dendum fortasse est in Ioue fieri aliquam diuersitatem, & cùm velox mouetur Saturnus, & cum retrogradus, cuius indicium est, quòd obseruant reuolutiones eius inæqualitatis, quæ directione, & retrogradationem facit nō æquales esse, quod licet soluetur prout accidūt fieri in medietate vbi est pūctus mox tarditatis, & medietate vbi est punctus maximæ velocitatis, tamē posset contingere, & propter prędictam causam motus Saturni, sed hoc obseruari oporteret, nondum enim omnia esse obseruata circa stellas arbitror.

Quæris prętere a, quòd cōmune est planetis omnibus, cur circitor non tātùm moueat in latitudinem, quantum in longitudinē retroducit, cum tamē in latitudinē etiam magis mouere debeat, vbi proprius motus planetæ nō re-B sistit. ad quod dicimus per se ita esse oportere, per accidens tamen fit ne tantum in latitudinem moueat, imò interdum nihil propter circūducentes orbes, & contranitentes, quos ponimus, tum in punctis mediis, tum in sectionibus, in quibus fieri latitudo potest, si igitur circitor motu proprio tardior, & debilior sit, quàm contranitens, & circumducēs, nihil in latitudinem mouet, si verò fortior, tātum quidem mouet quantum proportionem ad ipsos habet modo maiorē, modo minorem, quare neque latitudines ęquales sunt, quod verò dicis venerem nonaginta quatuor grad. retrogradari, Mercurium quadraginta octo, non ita est, sed tantùm solum abest à sole vterque, non autem tantùm retrogradatur quantùm abest.

Respondes postremo ad eam demonstrationem, quā ego aduersus eccē-C tricum solis faciebā quod scilicet sequeretur tropicos nō æqualiter ab æquinoctiali distare, & diem maximā non esse ęqualē maximæ nocti, quod cōtra experientiā est: huic rationi niteris tu respōdere, sed certè (vt ruditatē meam fatear) nō possum responsionē aptare rationi, quare (nisi molestus sum) placet rursus eandem demonstrationē iterare, vt videamus qualis responsio sit; (ergo sit æquinoctialis A.B.C. linea apsidis B.D. linea antapsidis B.C. orizō noster F.G. protrahatúrq; parallelus quē sol ducit faciēs diem & noctē cum est in apside h. d. K. L. deinde & parallelus facit in antapsidem M, N. E.O. paralleli igitùr apsidis arcus diurnus erit H.K. qui supra orizōtem est, arcus autem nocturnus erit K. L. qui est infra orizontē, paralleli autem antapsidis arcus diurnus erit m.n. nocturnus N.O. vide igitur quod sequatur posito sic D eccentrico, primum N. minimus dies M. N. inæqualis est minimæ nocti K.L. & maximus dies H.K. inæqualis maximæ nocti N.O. quod aliter esse debet, amplius tropici in quibus nostro tēpore sunt apsis, & antapsis non æqualiter distant ab æquinoctiali, quomodo ergo accipiemus quātitatem latitudinum ciuitatum, quæ certè inconuenientia sunt: sciuntur autem ad positionem eccētrici. cum verò loquimur hic de arcu diurno, & nocturno, intelligimus diem qui mensuratur per horas æquinoctiales, ratio igitur nostra hæc erat, quam quidem quanto magis considero, tanto minus respōsionem possum cōprehendere, quæ dicit, licet sol per minus spaciū recedat, ab æquinoctiali in antapside, quam in apside, spacia tamen illa proportione æqualia sunt, ego quidē non intelligo quomodo æqualia proportione sint, nisi quod

respectu zodiaci, æqualiter diuidunt ipsum, quamuis ipsa inæqualia sint: sed hoc nō soluit quod dicebam; procedebat enim ratio de arcu diurno, & nocturno in apside facto, & antapside, qui æquales esse non possunt, quoniam alter magis distat ab ęquinoctiali, quare ad orizontē inæqualiter se habet, & E

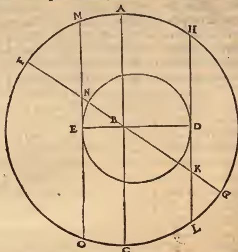

F

G

in altero nox erit horarum septē, dies horarum XVII in altero nox horarū XV. dies horarum nouē, quæ secatur dato eccentrico in sole, nisi fallor ego.

Mones postremò suppositiones duas addendas esse nostris, quæ si additæ fuerint difficultates omnes tollant; quarum altera est, quòd orbis superior, inferiorem vehat, non tamen necessariò, sed possit & non vehere cum expedit; altera est, quòd motus à propriis intellectibus non merè naturaliter fiāt, sed per intellectum, & voluntatem prout præconceptus exposcit finis. quas suppositiones ego quidē diligentius cōsiderabo: amplexendæ enim quālibetissimè erunt si cunctas difficultates soluāt, sed vereor ne prioribus cōtradicant, & cum iis non cōcordent; considerabimus tamen, & de hac re vel vna aliâs loquemur, vel ad te scribā quid senserim. fecit autē epistola tua, vt libellū relegerim, & multa auferenda decreuerim, nōnulla addenda iudicauerim, quędā aliter ordinanda, alia melius declaranda, nuper quoque, & duas dubitationes. à D. Federico Astronomicę lectore accepi: alterā de orbe lunæ supposito, quòd sibi videtur frustra esse, cum nihil aliud facturus sit, nisi diuersitatē aspectus lunæ in quadraturis. alteram quod sibi videtur circitorē debere in longitudinem circūducere cōtranitentem sibi suppositum: quod non sequitur, vt scilicet circumducatur, sed solummodo deprimatur, modò eleuetur quantum & orbis planetæ. hæc sunt quæ ad te scribenda putaui, ignosces autem, si aut importunus, aut audax tibi videbor, cui me plurimum cōmendo. Vale è Capliys die I. Iulij M. D. XXXI. H

GASPAR

GASPAR CARDINALIS CONTARENVS IOANNI GENESIO.

B

SEPVLVEDAE. S. D.

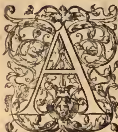

CCEPI opuſculum tuum de ratione anni, ſimul cum epiſtola mihi ſcripta plena ſingularis cuiuſdã erga me beneuolẽtiæ, & eximiæ humanitatis: quãdoquidem ſeriò iudicium meum de tuo hoc opere requiris; nec ludis, vt plerique noſtra hac ętate facere conſuerunt, qui poſt libros publicatos, & editos laudari potius volunt, quàm fidum conſilium habere. Quamobrem meas partes eſſe duxi

C (quamuis parum peritus, ac propterea minus idoneus ſim afferre iudicium de operibus præclarorũ hominum, qualem te eſſe omnes nouerunt) ſi nõ doctum, ſaltem tibi fidum me amicum præſtare. Mihi viſum eſt opuſculum tuum hoc multis in partibus illuſtre. Ea quoque quæ in calce dicis de Aera, mihi valde veriſimilia viſa ſunt, ac diligenter notata: cauſa etiam illa prior, cur annus noſter euarier, veriſſima eſt, & quam nullus negare queat. Altera verò, quam addis, ac miraris præteritam eſſe ab aliis, non mihi videtur ſatis conſtans. Ego diu ſępenumero dubitaui hoc in loco, in quo video te hęrere, cur ſcilicet annus, cùm à Bruma ſumat initium, non etiam cœperit à die Brumæ, ſed octaua poſt Brumam die, iam à temporibus Auguſti. Rebar ego id, quod tu reris,

D erratum fuiſſe neſcio qua ratione: nec tamen coniicere poteram, quæ fuiſſet errandi cauſa. Poſt nonnullos annos tandem deprehendi id, quod Foroſempronienſis Epiſcopus Aſtrologiæ peritiſſimus mihi illuſtre fecit. Iulius Cæſar, Geneſi, in anno conſtituẽdo habuit rationem ſolis, in menſibus verè putauit habendam rationem Lunæ, à qua etiam dicti ſunt menſes: aureúmque numerum xix. annorum collocandum putauit in menſibus ſui anni. Iccirco poſt Brumam, nouam Lunam expectauit, à qua primum mẽſem inchoaret, [illegible] fuit octaua die poſt Brumam. Sicq́ue in ſuis factis conſtituit aureum [illegible]erum, vnum inquam, poſt xx. dies Ianuarij ad diem pridie Cal. Februa[illegible] ſicq́ue ſecundum aureum numerum, vnum inquam poſt xxix. dies men-

ſe imperfecto,ſeu octauo Cal.Scilicet Martij.Hæc ergo ratio fuit,cur calen dæ Ianuarij fuerint protractæ octo diebus poſt Brumam. Tuum erit iudicium.Ego cũ Foroſempronienſi Epiſcopo ſentio hac in re.Id verò,quod afFers de anno corrigendo, vt ſcilicet ſtatim, ac ſimul tot diebus annum vnum minorem faciamus,quot errauimus,cùm non vulgaris turbatio tum faſtorum,tum negotiorũ videri poſſit,ſi id fiat:minùs mihi probatur, quàm ſi dimiſſa diei intercalatione totidem annis, quot ſufficiant ſarciendis diebus illis, quibus anteuertimus, ſenſim ratio anni vel inſtituta à Iulio Cæſare, vel quæ extabat Nicæni Concilij tempore,reſtituatur,multò minore turbatione,hoc pacto (vt reor)res tota proceſſura eſt,verum non ita tueor ſententiam meam hanc,quin facilè ſim conceſſurus tuæ.Hæc notãda viſa ſunt in tuo præclaro hoc opere.Tu pro ſingulari tua eruditione rectius omnia iudicabis,& ſtatues.Vale Romæ Vij. Cal.Maij.Anno M. D. xxxix.

GASPAR CONT. IOANNI GENESIO SEPVLVEDAE S. D.

B NVLLO pacto tibi persuadeas velim, Sepulueda doctissime, vlla negligentia, aut obliuione tui factum esse, vt tam diu respondere distulerim tuis literis amoris, & officij erga me plenis. verùm cùm nonnulli amici mei, tui nominis studiosi à me legenda petiissent, atque habuissent, eisq; per manus traditas, cùm mihi redditas esse arbitrarer, sedulò inter meas schedas inquirens, nusquam reperissem: ea in re dum ego, & mei diligentiam adhiberemus, demum ad hanc diem res est protracta, nec tamen literæ inuentæ. Quamobrem duxi non amplius mihi differendum esse: ne,
C dum vellem officiosus esse, & singulis earum partibus respondere, tibi iure videri possem parum officio satisfaciẽs. Legi igitur, & Galeni locum in primo Epidemiarum, quem citas, & Ouidij in primo Fastorum. in græco codice Galeni res est magis expressa, quàm in latino: ibi enim Februarius δεύτερος μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς mensis dictus est, & Ianuarius, primus: vbi planè videre poteris, nostræ sentẽtiæ locum illum nihil obstare. Etenim nos quoque putamus, prima post Brumam Luna fuisse. Cal. Ianuarii. in Ouidii verò versu, quod sol nouus, & annus nouus eat Cal. Ianuarij non fuisse seruatum exactum illud quod Græci dicunt, vt scilicet propterea velimus eam fuisse diem Brumæ, cum sol Capricornum attingit, perspicuum ostendit author idem inferiùs, qui scribit secundo post carmentalia die, xvi. scilicet
D Cal. Februarij ingressum solis in Aquarium, qui vtique esse nulla ratione posset, si ipsis Cal. Sol primum attigisset Capricornum. Columella grauis author, qui floruit tempore Augusti non multo post Iulium Cæsarem, libro ix. de re rustica cap. xiiij. inquit ab occasu Vergiliarum Brumam, quæ ferè conficitur circa viij. Cal. Ianuar. in octaua parte Capricorni condito melle vtũtur examina. Dicit octaua parte capricorni octauę sphęræ, quæ processerat Orientem versus. Libro xi. eiusdem operis. cap. altero, versus finem, idem dicit iuxta obseruationem Caldæorum, licet in codice impresso sit scriptum xi. Calend. Ianuar. Brumam esse, quem locum puto legendum viij. Calend. Verùm vtro modo legatur, nihil refert, cõstat Brumã fuisse, ante Cal. Iauuar. Plin. libro xviij. cap. xxv. de quatuor cardinibus anni loquens, cùm dixisset

fieri illos in octauis partibus signorum ea de causa, quam supra tetigimus, subdit, Bruma Capricorni octaua scilicet parte ab viij.cal.Ianuar.mihi certè loci hi,præter ea quę priori epistola ad te scripsi,magnopere persuadent,Iulium Cæsarem non inchoasse annum à Bruma,sed à prima Luna post Brumam.Poteris tu & peritiores melius totam hanc rem diiudicare. Forosempronienfis Episcopus non citat authorē quempiā antiquum. Hæc pro iure amicitiæ nostræ volui tibi afferre, vt tota causa diligenter perspecta, statuas quid tibi sit sentiendum, & agendum de opusculo illo tuo eruditionis pleno,quo me honestare(quæ tua est humanitas) voluisti. Nos bene valemus, ac tibi omnia bona optamus. Vale, Non. Februar. M. D. XL. E

F

IOANN. GENESIVS SEPVLVEDA

GASPARI CONTARENO S. R. E.

Cardinali amplißimo. S. P. D.

QVOD tàm longum fuerit mearum literarum interuallum,& de quęstione corrigendi anni silentium, mallem equidem aliqua mea desidia, vel obliuione commissum fuisset,& in eo culpam agnoscere, & deprecari, quàm ex vestra, hoc est,sacerdotum Romanorum(vt liberè loquar)negligentia,veram causam afferre,quos nimirum frigere, & nihil minus quàm de cogendo Concilio cogitare video: cuius vt spes me prius acuebat,& incitabat, sic desperatio iam pridem hebetat,atque retardat.Quos enim maximè,in publicam Ecclesiæ salutem excubare, atque eius dignitatis augendę nullam occasionem prætermittere oportebat,ab iis Concilij rei salutaris, & si vnquam aliâs,nunc maximè necessariæ mentionem fieri non alio tempore video,quàm cùm bellū aut geritur inter principes Christianos aut impēdet:ad summā cùm spes certa est horum discordia impediri posse. Nam cum pax rediit,& firma concordia,de nulla re maius est silentium: vt quid intempestiuis edictis alieno tempore captēt, neminem,quamlibet tardum,ad intelligendum,dubitare patiantur.Sed quoniam in tanta multorum desidia,tua mihi singularis Reipublicę cura explorata est,& studiū boni publici perspectum,redibo ad quæstionem de ratione mēsium,& anni, quam, ad te misso libello,complexus sum:respondebóque ad ea,quæ obstare meæ G H

A sententię tibi visa esse, proximis literis scripsisti; vel hoc ipso nauaturus operam, quòd tecum viro doctissimo, religionis Antistite grauissimo, de rebus honestissimis, & ad bonum publicum pertinentibus tantisper colloquar. Scio (quod scribis, & admones) traditum esse tum à Columella, tum à Plinio Brumale solstitium, in octaua parte Capricorni cõfici ad octauum Cal. Ianuar. Sed illud non ignoro, quod te quoque, meminisse oportet, hæc eos non à Iulio Cæsare, aut Iuliano Sosigene sumpsisse, sed, vt ipse Columella declarat, Budoxo, & Metone veteribus astrologis, hoc est à Græcis Authoribus, apud quos diuersa ratio erat tum anni, quem à solstitio æstiuo inchoabant, tum mensium, quos ad Lunæ motum accommodabãt: vt hi, sine ma-B magno errore, & inconstantia, ad Romanorum Cęsarisque menses interpretrando referri nequaquam possint. Vnde Ouidij quoque manauit inconstantia qui planè testatus (id quod erat cõsuetudine Romanorum indubitatũ) initiũ anni sumi à solstitio brumali, &, vt par erat; Cal. Ianuar. in cuius mẽsis principio, de fastis scribens, cùm hæc tradetet versabatur, paulò post ad Græcorũ obseruationes redit, de transitu solis in Sagittariũ xvi. Cal. Februa. in quo, vt Columella docet secutus est Hipparchum, cui placuisse refert solstitia & Æquinoctia nõ in octauis, vt Buxo, & Metoni, sed in primis partibus signorũ cõfici, & Brumale solstitiũ in xvj. Cal. Ianuar. incidere; tãta græcorũ varietas est atque dissensio. Hęc cum ita sint, video tamẽ difficile factu fuisse, septẽ illos dies Brumæ, & Cal. Ianuar. interiectos publico mortaliũ er-C rore, latẽter obrepsisse. Itaq; admonitu tuo re diligẽtius, & accuratius inspecta, venit mihi in mentem suspicari, id quod ipse initio tibi placere conscripseras, Iuliũ Cæsarem, vel potiùs Sosigenẽ, principiũ anno solstitiũ brumale fecisse, Ianuario verò nouã Lunã, quę proximè secuta est, octauo scilicet pòst die, idque nõ ob eã causam, quã ipse priore tua epistola, authore Forosempronięsi. Episcopo porposueras; quod Cæsari oportere visum fuerit, vt mẽsium initiũ ad motũ lunæ, vnde scilicet nomẽ acceperũt, accõmodaret, quẽadmodũ anni ad solis circumactũ. Hæc enim causa, quod ad mẽseis attinet, inanis prorsus (quod pace Forosemproniẽsis Episcopi dixerim) mihi semper visa est, & ab instituto Cęsaris abhorrere: qui varietatem superioris rationis, & inconstantiã pertæsus, quæ in mẽsibus cõstituẽdis lunæ cursum sequeba-D tur, vt annũ itẽ mẽseis ad solis motũ referri voluit: vt annus intelligatur, spatium tẽporis, quo sol totũ signiferũ peruagatur, mẽsis verò vnius signi solis eiusdẽ peragratio. Non igitur hãc causam, quæ nulla est, secutus Cæsar esse, vel Sosigenes videri potest, sed illam, quam solam mihi venit in mentem suspicari, quòd tum ad Fastorum sibi conficiendam rationem accommodatius, tum inueteratæ sacrificiorum consuetudini, conuenientius visum est Cæsari, à noua Luna Ianuarium mensem inchoari, saltem eo anno, vnde xix. annorum circuli ab ipso traditi, principium sumendum, ac repetendum erat. Cui consuetudini quantopere soleant authores interdum seruire, docet Columella, qui libro de re rustica ix. cùm Hipparchi sententiam solstitia, & Æquinoctia in primis signorum partibus confici docentis

probaret: se tamē profitetur, iccirco Fastos Eudoxi atque Metonis vetustiorum Astrologorum in octauis tradētium, sequi, quod hi publicis sacrificiis essent aptati, & notior illa vetus agricolis concepta opinio. itaque Cęsari vel maximē fuit optandum, vt Lunæ cum sole congressus eo anno in Brumale solstitium incideret, ne scilicet quę natura indiscreta sunt distraherentur, vtque annus naturalis, & ciuilis, eiusque primus mensis ab eodē principio repeterentur. Sed aliter cadente, nō putauit prorsus sibi esse à more maiorum, & sacrificiorum temporibus recedendum. Erat enim vetus Romanorū consuetudo (vt satis me puto in meo libello ex Ouidio, Simplicio, & aliis bonis authoribus docuisse) vt à brumali solstitio annū inchoarent. primum verò mensem, hoc est Ianuarium, à noua Luna, quæ proximè Brumam sequeretur: Februarium, à secunda, & cæteros eodē modo: vt Hæbræi mensem primum, à noua Luna post Æqinoctium vernum, quod eis erat initium anni, & Athenienses à noua Luna post solstitium æstiuum, vnde principium anni capiebant: quo fieri necesse erat etiam in maxima sacerdotum fide, ac diligentia, vt non semper in octauū post Brumam diem, aut alio certo numero Calendæ Ianuarij, sed plerunque citiùs, aut tardiùs pro varietate temporis Lunæ silentis inciderent. Cùm igitur accidisset eo anno, quo noua ratio est à Cæsare instituta vt viij post Brumam die esset noua Luna: quo die superiore consuetudine Ianuarius hoc anno erat inchoandus: itidem sibi Cæsar faciendum ob eam, quam dixi causam, putauit: quæ vt illi pontifici Maximo propter vanę religionis iam abolitos fastos grauis est visa, sic apud nostræ religionis Antistites nullius debet esse pōderis, cū nihil faciat ad Christianorum Fastos: aut si quid facit, leue incommodum maxima commoditate pensetur: vt obstare non debeat, quò minus in correctione anni, Calendæ Ianuarij, ad anni naturale principium, & diem Christi natalem, & hæc omnia ad brumale solstitium reuocentur, plana, luculenta, & plena dignitatis ratione inita: quæ nec à summa veteris Romanorum instituti abhorreat, & sit piæ chtistianorum consuetudini à natali Christi, quem natum constat in ipsa Bruma, caput anni repetentium aptissima, sublata quorundam occasione. De quo quid sentias, erit humanitatis tuæ, & mihi gratissimum, vt rescribas. Nam si tibi probabileis causas, cur illud dierum, ex quacunque certè parum, aut nihil ad nos pertinente causa interiectorum, interuallum multifariam importunum tolli debeat, attulisse videbor: poterit fortasse non inutiliter libellus edi, paucis mutatis de spacij tēporis interiecti causa, de qua nobis fuit adhuc, nec erit amplius dissentio. Sequar enim te quocunque duxeris, hac in parte, modo ipse mihi in summa causæ ne refrageris. Vale.

GASPA.

GASPARIS CONTARENI, DE MAGISTRATIBVS ET REPVBLICA VENETORVM.

DE MAGISTRATIBVS ET REPVBLICA

B

VENETORVM,

LIBER PRIMVS.

AEPENVMERÒ animaduerti complures aduenas, prudentes homines, nec bonarũ artium ignaros, quum primum Venetias venissent, atque amplitudinẽ eius vrbis contemplati essent, tanta esse admiratione & veluti stupore quodam perculsos, vt nihil mirandum magis, aut illustrius se vnquam
C vidisse præ se ferrent, ac totius oris significatione ostenderent. Non tamẽ omnes eiusdem rei capiebat admiratio. nam quibusdam mira quędam res, ac prorsus incredibilis esse videbatur, tam magnã mercium omnium copiam ex omnibus terrarum oris ac regionibus, perpetuo quodam ac constanti tenore, in hanc vnam ciuitatem inuehi, indéque in longe diuersissimas gentes terra maríque deduci. At alios detinebat vrbis frequentia, & omnium propemodum gentium conuentus, veluti commune orbis emporium, vna Veneta ciuitas esset. Nonnulli mirabantur magnitudinem imperij, latámque & terra & mari ditionem: at plerique omnes politioris & acrioris ingenij homines, hanc nouam situs vrbis rationem adeò
D ad omnia opportunam, vt deorum immortalium potius, quam hominum opus atque inuentum fuisse arbitrarentur, & ob hanc potissimum caussam Venetam vrbem omnibus aliis pręstare, quę aut hoc tempore vsquam gentium sint, aut vnquam fuerint. Ac nimirum, si superiora perspexeris, etiam hac tempestate nonnullas vrbes inuenire facilè poteris, quas cum hac nostra conferas; non paucas verò seculis retroactis, quæ & imperij magnitudine, & frequentia populi, retúmque omnium copia & magnificentia vrbi Venetæ longè præstitere. verùm post hominum memoriam, nulla vsquam gentium ciuitas extitit, quæ tam opportuno, tam tuto situ, atque adeò superante omnium fidem, condita fuerit. Plerique in condenda vrbe satis se fecisse arbitrati sunt, si locum delegissent, ad quem difficilis & incommodus

hostibus accessus esset ad eam inuadendám atque obsidendam. inde euenit E
vt complures ciuitates conditæ sint, aut in editioribus & præruptis, aspero difficiliq; accessu, aut palustribus demissisque locis. diuersa quadam ratione nõnulli nihil præferendũ cẽsuere commodo opportunóque situi ad importãda exportandáq; omnia, sine quibus sufficere ciuitas sibi nequeat, tum ad necessitatẽ, tum ad molliorẽ atq; elegantiorẽ quendã vitæ cultũ. Qui verò vtriq; rei studuerint, paucos admodũ inuenias, pauciores verò qui id præstiterint, nullos autẽ quos sciã, qui omni ex parrte id fuerint assequuti. At Venetiarũ sit diuino potius quodã cõsilio, quã humana industria præter fidẽ eorũ omniũ, qui eã ciuitatẽ nõ videre, cũ ab omni impetu terra maríq; tutissimus est, tũ etiã aptissimus omniũ ad cuiúsque rei copiã, siue ex mari, siue ex F
cõtinente ciuibus suggerandã, atque ad cõmercia omnis generis merciũ, cũ omnibus penè nationibus habẽda. Nã in recessu penetralique Adriatici pelagi est sita, vnde quã mare attinet ad continentẽ, magna æstuaria pãduntur, miro artificio naturæ munita. Nam XII. millibus passuum à cõtinente mare incipit esse vadosũ: intra vadosa breuiáq; littus assurgit veluti agger quidã. Hæc fluctibus impetuique marino obsistentia, vniuersam eam stationẽ interiorẽ, longe latéque fusam adeò tutã reddũt, vt non tantũ maris impetus, qùum assurgit, valida tẽpestate actus, fractis fluctibus retrocedat, verumetiã neq; nauibus aduentantibus liber aditus pateat. Quin potius opus est, nisi leues admodum fuerint, vt his in locis, vbi vadosum mare esse incipit, in anchoris consistant: nactæ deinde tranquillã tempestatem à peritísque guber- G
natoribus, seu potius vadorũ exploratoribus circumactę, angusta quadã & implicata via, quã scilicet altior est vnda, (hæc verò singulis ferè diebus ęstu maris mutatur & variat) tandẽ ad vrbẽ perueniãt. Littus illud quod assurgit post vada, sexaginta fermè millibus passuũ extẽditur, atque interiora æstuaria concludit. Non ita tamen continuum est, vt non septem locis diruptum mari aditum ad internam stationem præbeat. Distat autem à cõtinente sex millibus passuum. Hac ergo ratione Venetæ vrbis æstuaria hęc partim cõtinente terra, partim littore ac vadis cõclusa sunt; in quibus medijs, ea regione quæ Riuolatus dicta à maioribus, in hunc vsque diẽ nomẽ seruauit. cõdita vrbs fuit Veneta quo tempore Hunni duce Attila totã oram Venetam, insignem Italiæ prouinciam, quæ hisce æstuariis finitima est, igne ac cædibus H
deuastabant. in qua calamitate Patauij, Aquileiæ, Opitergij, Concordiæ atq; Altini, illustrium Venetiæ vrbium, ciues, qui & nobilitate, & diuitiis aliis præstitere, primum se cum familiis recepere in nonnullas insulas, seu potius tumulos, qui in æstuariis hisce paululum è mari eminebant: ibidémque oppida extruxere, in quibus tanquam in tutissimo portu turbulentissimam illam Attilæ tempestatem effugerent. eodem autem tempore in littore (de quo supra meminimus) nonnulla oppida condita fuere, eò conuenientibus eiusdem oræ incolis, qui patrias item sedes reliquerant, ab Hunnis direptas, ac dirutas: tutúmque locum quęsierãt vxoribus, liberísque, atque (vt ita dicam) diis penatibus. Postmodum Caroli Pipinique regũ temporibus

A bus communi consilio omnes in Riuoaltum conuenere, veluti in locum omnium tutissimum, & maximè commodum. ita eò conuenientibus omnibus, quibus vexationem & deuastationem eam Italiæ ab immani illa barbarorum illuuie illatam, effugere potuerunt, in eam magnitudinem quam nunc cernimus excreuerunt Venetiæ. Vrbis igitur Venetæ situm maximè tutum esse liquere omnibus potest, vel ex ipsa ratione eius vrbis constituendæ, quum sibi homines illam condiderint, qui eam Italiæ cladem atrocissimam effugere: ibíque incolumes cum familiis in tantis calamitatibus perstitere. quin post ea tempora (quod nulli vnquam ciuitati legimus contigisse) à prima vrbis origine ad hæc vsque tempora per mille ferè ac B centum annos integra semper ab hostili vi vrbs Veneta perseuerauit, quum tamen opulentissima ditissimáque auri argentíque ac rerum omnium ciuitas ab extremis etiam orbis regionibus barbaros ad prædam potuerit inuitare. Quo fit, vt non male sentire existimem eos, qui vna hac ratione Venetias cæteris ciuitatibus præstare censuere. Verùm aliud quiddam est in hac ciuitate, quod longe omnium præstantissimum censuerim ego: mecúmque omnes, qui ciuitatem, non tantum mœnia ac domos esse putant, sed ciuium conuētum atque ordinem potissimū hoc sibi nomen vendicare existimāt. ea est Reipublicæ scilicet ratio & forma, ex qua beata vita hominibus cōtingit. hoc ego reor esse eximium illud ac præclarum, quo Venetiæ maximè enitere, atque omnem antiquitatem superare videantur. nam & C si compertum est, nonnullas Respublicas extitisse, quę imperio, ditione, tum militiæ disciplina ac bellorum gloria Reipublicæ Venetæ lōgè præstiterint, nulla tamen fuit, quæ institutione ac legibus ad bene beatéque viuendum idoneis, cum hac nostra conferri possit: quo effectum esse perspicimus, vt neque adeò diuturna vlla vnquam perstiterit. Quam rem cum mecum ipse considero, magnopere mirari soleo maiorum nostrorum sapientiam, industriam, excellentem animi virtutem, atque adeò incredibilem erga patriam charitatem. Fuere Athenis Lacedæmone ac Romæ nonnulli ciues vitæ probitate, atque in rem publicam insignes pietate viri: sed adeò pauci, vt multitudine obruti non multum rei patriæ profuerint. At maiores nostri, à quibus tam præclaram Rempublicam accepimus, omnes ad vnum D consensere in studio patriæ firmandæ, & amplificandæ, nulla propè priuati commodi & honoris habita ratione. Huiusce rei coniecturam facere quiuis facilè poterit, minimè inquam ambitiosos fuisse Venetos homines, sed patriæ commodo tantum studuisse: quòd nulla, aut admodum pauca, antiquorum monumenta Venetiis extant, cum tamen domi forísque præclarè se gesserint, optiméque de Republica meriti fuerint: non sepulchra, non equestres aut pedestres statuæ, non rostra nauium, aut vexilla ab hostibus direpta, ingentibus præliis superatis. Vnum ex innumeris gentilis mei Andreæ Contareni Ducis exemplum adferam. Genuensi bello grauissimo, ac longè omniū periculosissimo, cū dux hic nostræ Reipublicę præesset, incredibili sapiētia animíq; magnitudine singulari

rem patriam seruauit, hostésque iam victores maxima clade illata profligauit, omnésque ad vnum, aut trucidauit, aut captiuos fecit. conseruata patria, re aucta confirmatáque Republica diem extremum clausit, ac testamento cauit, ne eius sepulchro, quod ad hunc vsque diem visitur iuxta templum diuo Stephano dicatum, vlla ducis insignia, vlláve gentis nostræ affigerentur. ne nomen quidem ibi tam magni ducis inscriptũ videas. qua eius modestia effectum est, vt viri celeberrimi illustrissimíque principis monumentum plerique ignorent. certissimum hoc reor argumentum esse, non ambitionis ventosæque famæ maiores nostros studiosos fuisse, sed patriæ tantum bono, communíque vtilitati consuluisse. hac ergo incredibili virtute animi, maiores nostri hanc Rempublicam instituere, qualem post hominum memoriam nullam extitisse, si quis hanc nostram cum celeberrimis antiquiorum conferat, facilè animaduertat. quin adserere ausim, neque monumentis insignium philosophorum, qui pro animi voto formas Reipublicæ effinxere, tam rectè formatam atque effictam vllam contineri. Quamobrem putaui ego exteris hominibus rem minimè ingratam atque inutilem me facturum, si tam præclaræ Reipublicæ institutionem literis mandarem, quum præsertim nullum his temporibus videam ex quamplurimis doctissimis viris, qui multum ingenio, eruditione rerum omniũ, ac eloquentia valent, hanc rem literis illustrauisse. Cui licet nihil luminis ex oratione nostra afferri posse certò sciam, per se tamen est adeò illustris, vt non tantum sibi, verumetiam orationi alioquin tenui multum splendoris & dignitatis sit allatura. Quamobrem dum de hac nostra Republica scribere instituerim, vt quilibet facilè dignoscere queat, rectè ne an perperã se habeat, hinc mihi potissimum exordium sumendum reor. Hominem scilicet à natura ciuile animal effectum esse, solum verò nedum rectè viuere, sed nec viuere posse: id quod quotidiana necessitas ac victus vestitúsque ratio planè ostendit: ac ob eam causam, & à principio homines conuenisse in hanc ciuilem societatem, ac deinde perseuerasse, vt bene beatéque viuerent, hoc est, vt mutuo adiumento atque opera summum hominis bonum assequerentur, quoad fieri potest donec mortalem hanc vitam degimus. Quamobrem etiam vniuersa ratio ciuilis institutionis eò pertinet, vt qua faciliori via id fieri queat, ciues faciat fœlicis vitæ compotes. At fœlix beatáque vita vsu virtutis præcipuè contineri à summis philosophis perhibetur, quod etiam probant certissimis rationibus, & argumentis euidentissimis. Verùm vsus virtutis & in muneribus bellicis elucet, & in functionibus pacis. Atqui quamuis laus bellica, totáque militaris ratio tum necessaria sit ciuitatibus pro conseruanda libertate, ac finibus tuendis, tum etiam dignitatis & splendoris plurimum habeat; nihilominus respuit communis hominum sensus officia bellica, (quibus cædes ac mortalium detrimenta imprimis procurãtur,) esse per se expetenda, atque ad ea cætera omnia ciuilia munera esse referenda. ac crudelis quidem ingenij, vel potius ab humanitate abhorrentis hominis esset, optare prælia, cædes, incendia, hac duntaxat de causa,

vt in

A vt in re militari clarus sit, adde etiam si libeat, vt summi Imperatoris laudem consequatur. Quare omnes philosophi insignioris notæ in hanc sententiam consensere, bellum propter pacem expetendum esse, omnémque functionē virtutis militaris atque vniuersam laudem bellicam ad pacis officia esse referendam. Quamobrem is reipublicæ institutor, qui laude dignus haberi, & vt dici solet, omne pūctum tulisse videri vult, eam moderationem adhibeat, ac eum ordinem tueatur, vt ad virtutem accommodata tota reipublicæ institutio videatur: atque ad pacis functiones magis quàm ad bellica munia spectare existimetur, bellicis interim & militaribus non neglectis. Nam plerunque & finibus tuendis & propagandis (dummodo id sine iniuria fiat) ne-
B cessaria est militaris virtus. Cæterum iis, quæ diximus, constitutis, illud statim in controuersiam reuocari solet, gubernationi ciuitatis rectiúsne vnus, an pauci præsideant, an potius vniuersa multitudo: qualem plerique effingunt statum illius, quæ propriè respublica vocari debeat. mihi quidem egregie statutum, sapientérque dictum videri solet, hominum gubernationē perperam homini cuipiam demādari, sed diuinius aliquid esse oportere, cui officium istud incumbat: quod cognosci facilè potest ex plerisque generibus animantium: gregem enim ouium ouis non regit, nec equorum aut boum armentum bos equúsve aliquis moderatur, sed animal quoddā longè magis eximium tuetur, ac regit brutas animantes: homo inquam, qui quātum brutis antecellat, est omnibus compertissimum. Itaque non diuersa ratione ho-
C minem moderari ac regere debet quippiam homine præstātius & diuinius, si ex animi sententia res successura sit. Sed cùm in mundanis rebus, quæ sensu percipiuntur, inueniri minime possit melius ac præstātius homine, ac homo varium quoddam sit animal, & longè diuersis partibus constet: inferioribus quippe animi viribus cum belluis communionem habet, at supremis quodammodo deos immortales attingit: id rectè inter homines gubernatoris atque moderatoris locūm tenere debet, quod est in homine diuinum. id verò omnium consensu est mens, diuini tanquam splendoris radius quidam à natura insitus hominum animis. Non ergo satis reipublicæ cōsultum erit, si gubernatio homini committatur, quem brutæ illæ vires sæpe perturbant, atque à recta semita reuocant rationis, sed menti puræ ac motionum animi
D experti, id munus deferendum est. Quamobrem diuino quodam consilio, cum alia ratione id fieri non posset, inuentis legibus hoc assequutum humanum genus videtur, vt menti tantum ac rationi nullis perturbationibus obnoxiæ, hoc regendi hominum cœtus officium demandatum sit. Quod sanè deorum munus, nescio an nullo inferius existimari debeat, si quis accurate secū reputet legum commoda. Primo nanque in sanciendis, plurimi sapientes viri conueniunt, qui multarum rerum experientia docti, inuētis aliorum exemplísque veterum collatis, tandem post diuturnam consultationem decernunt id quod optimum visum fuerit: neque odio tūc, aut amicitia, aliáve animi perturbatione à virtute deduci possunt, quum nullius priuati causa agatur in legibus constituendis, quod in forensibus iudiciis semper accidere

solet. Post verò leges sancitas, si quis cõtra eas fecisse deprehendatur, eásque E
pœnas dederit, quas leges iusserint, iure nullum habere odio poterit. Proindéque metuendum non erit, ne qua seditio aut simultas inter ciues contrahatur, maxima & periculosissima rerum publicarum labes. Contrà plerunque cum hominum iudiciis non vi legum quispiam plectitur, discordiæ inimicitiæque graues prouenient. Nam fieri vix potest vt non male affecti in eum simus, qui nobis detrimentum attulerit, quo circa haud scio, an hominum generi à natura omniũ parente nihil hac legum inuentione maius concessum fuerit, quæ etiam iure diis immortalibus fuit ab antiquitate consecrata, quin quod magis mirum videatur, Aristoteles philosophorum facile princeps in eo libello, quem De mundo ad Alexandrum Macedonum regem scripsit, nil aliud reperit, cui similem Deum optimum faceret, præter F
antiquam legem, in ciuitate recte instituta: vt id propemodum tam magni philosophi sententia sit Deus in hac rerum vniuersitate, quod antiqua lex in ciuili societate. Ac in libris in quibus de republica tractat, legem inquit esse mentem sine appetitu: perinde ac si diceret mentem puram, lucidam, nullis affectuum morbis infectam, ex quibus effici illud, quod superius diximus maxime opportunum atque optimum esse, quilibet perspiciat homo etiam tardioris ingenij, vt scilicet diuinius quippiã homine cœtus hominum moderetur ac regat. Quòd si huic gubernationis muneri præficiatur homo, quum rari admodum sint & prudentia & probitate præditi, ijque plerunque ob affectuum animi vim cum in iudicando errent, tum maximè à recta animi sententia dimoueantur, non sine turbatione magna, ingentíque periculo G
res processura est. quod etiam si fieri posset, vt hominem inueniremus, adeò sapientem atque probum, atque adeò propositi tenacem, vt nulla animi perturbatione ab officio reuocaretur: vtique neque hac conditione optandus esset pro legum principatu hominis dominatus, qui mortali fragilique natura præditus, diutius eo munere fungi nequiret, quum leges æternitatem (vt ita dixerim) æquare possint. Ex his iam persuasum esse reor, summã imperij commendandã esse legibus non homini: quàm paucissima verò, quando legibus comprehendi non possunt, hominis arbitrio permittẽda. Verùm necesse est, vt custos quispiam ac veluti vicarius & minister legibus constituatut, qui pro legis imperio rempublicam regat: & quoniam neque legibus H
comprehendi possunt omnia, tum quæ in iudicium veniunt, tum quæ consultanda sunt, arbiter sit huiusmodi omnium. rursúsque eadem controuersia redit, quæ ex legum sanctione soluta esse alicui videri potuisset: an scilicet vnus melius, an pauci, an potius multitudo tuendis legibus, & his diiudicandis ad quæ satis esse leges non possunt, præferenda sit. Ac quamuis multorum sententia regius dominatus aliis habeatur præstantior, crediderim tamen ego, tametsi vnius principatus, qui vere regiam dignitatem ac iure sibi vendicaret, si res per se consideretur, optimus omnium est, nihilominus propter sæpius in deteriorem partem labile ingenium hominis ac vitæ breuitatem optimum omnium statum minimè esse sub regio principatu, sed multitudi-

A titudinis gubernationem ciuili societati magis conuenire: idque experientia rerum omnium magistra luculenter docet. Nam nullum regium principatũ apud veteres extitisse vnquam legimus, neque nostra tempestate conspeximus, qui non breui in tyrannidem lapsus sit. Contrà plurimas respublicas multis seculis perdurasse ac pace & bello floruisse. Ac multitudo quidem omnis gubernationi per se inepta est, nisi in vnum quodãmodo coalescat: quandoquidem neque multitudo vlla esse queat, nisi vnitate aliqua contineatur. Qua de re ciuilis quoque societas dissipabitur, quæ vnitate quadam constat, nisi quapiam ratione multitudo vnum efficiatur. Quo fit vt præclarissimi philosophi, qui de reipublicæ institutione accurate scripserunt, tem-

B perandam rempublicam censeant ex optimatium & populari statu, eo adhibito temperamento, vt incommoda vniuscuiúsque gubernationis vitentur, commoda verò comparentur. Quocirca rempublicam Lacedæmoniorum summopere laudant, in qua Reges, & Ephori, & Senatus effecerint mixtionem quandam, vt bene dignosci nequeat, sub quanam gubernationis specie fuerit ea respublica collocanda. Id tamen reprehendunt, quòd duntaxat ad belli munera instituta fuerit, nulla interim habita ratione officiorum pacis, atque otij, ex quo effectum esse vt respublica illa multis & clarissimis virtutibus insignis, vbi primum in otio esse cœpit, in deterius lapsa sit, ac demum corruerit. quod etiam Romanis accidisse eadem propè causa compertum est: nec id esse euenturum latuit præcipuos Romanos Senatores. ex quibus

C Nasica censuit Carthaginem, tametsi Romani nominis æmulam, vel potius inimicam sempiternam, minimè diruendam esse: vt semper Romanus hostem haberet, cùm quo agendũ armis esset: ne inimico atque æmulo sublato ea respublica instituta ad bellum, iuuentúsque in armis educata in sese arma conuerteret. Quod Nasicæ consilium, quamuis à Senatu tunc repudiatum fuerit contráque eius sententiam decretum, rerum tamen ipsarum euẽtus prudentissimũ fuisse ostendit. nam euersa Carthagine continuo ferè bella ciuilia exarsere, quibus tandem florentissima ac potentissima omniũ quæ vnquam fuerunt respublica concidit, ac demum in Barbarorum prædã cessit opulentissima, seu potius rerum domina ciuitas. Sed vt aliquando ad institutum opus veniamus, maiores nostros qui Venetam rempublicam insti-

D tuerunt, mira quadam sapientia atque egregia probitate præditos fuisse apparet, qui nihil prætermiserint, quod ad rectam reipublicæ institutionẽ pertinere videretur. Primum namque ad vsum muneráque virtutis instituere omnem vitam functionémque suorum ciuium, sempérque eis fuere potiora studia pacis quàm belli. Et in eam curam potissimum incubuere, ne qua ratione concordia ciuilis solui posset, non neglectis interea officiis bellicis, his inquam quæ nostræ ciuitati maxime conuenirent. nam is est vrbis situs, vt valde idoneus sit maritimæ militiæ, terrestri verò parũ aptus. Neque enim huic vrbi aliquo pacto accommodari queunt, aut equitum turmæ, aut peditum acies, vt ex his quæ supra de vrbis situ à nobis accurate descripto diximus, perspicuè cõiici potest. Eam verò in hac repub. moderationẽ ac tem-

peramẽtum adhibuere, eámque mixtionem omnium ſtatuũ,qui recti ſunt, E
vt hæc vna Reſpublica, & regium principatum & optimatium gubernationem, & ciuile item regimen referat: adeò vt omnium formas pari quodam libramento commiſcuiſſe videantur, quod clarè ex operis proceſſu liquebit. Verum vt tandem Reipublicæ Venetæ inſtitutionem aggrediamur, ſumma totius ciuitatis auctoritas & ex cuius decretis & legibus, tum Senatus, tum magiſtratus omnes ius poteſtatémque habent, penes illud conſilium eſt, in quod nobiles omnes ciues conueniunt, qui annum XXV exceſſere, nam plerique alij qui nondum id ætatis habent, vbi tamen annum XX peregerint, hoc ius ſortis beneficio adipiſcuntur: de cuius rei vniuerſa ratione inferius dicemus. Nunc à nobis illud primum omnium ſtatuatur, probè F
à maioribus noſtris cautum fuiſſe ne plebs admitteretur ad conuentum hũc ciuium, in quo eſt ſumma reipublicæ poteſtas. Deinde non minore prudentia factam fuiſſe ciuium hanc definitionem generis nobilitate potius quàm facultatum cenſu, quemadmodum fieri cõſueuerat in priſcis rebuſp. ac plerique veteres philoſophi præcipiunt eſſe faciendum. Ciuitas nanque ciuium ſocietas eſt: nec tamen omnes hi homines, quibus indiget ciuitas, aut qui intra mœnia vrbis habitant, ſunt habẽdi pro ciuibus, neque iure in ciuium numero ſunt collocandi. Opificibus enim cuiuis ciuitati eſt opus, aliíſque permultis qui mercede operã ſuam locát, ac priuatis demũ ſeruis. at nullus horum ciuis vere dici poteſt. nam ciuis liber eſt homo: hi vero omnes ſeruitutem ſeruiunt, vel priuatam, vel publicam. Mercenarij nãque & opifices omnes veluti ſerui publici haberi debent. Etenim non diſsimili modo à natura G
conſtitutum fuiſſe animal putandum eſt, ac ciuitatem ab hominibus conſtitui oportere. In animante verò multæ ſunt partes, quæ animatæ non ſunt, illis tamen indiget animal, vt viuat: ſic in ciuium cœtu multis hominibus eſt opus, qui tamen minimè partes ciuitatis aut eſſe aut haberi debeant, nec in ciuium numero collocari. Quamobrem ſapienter à maioribus noſtris cautum eſt, ne vniuerſus populus ſummam poteſtatem habeat in hac republica, quam longe optimam voluerunt. Summa enim turbatio populareſque tumultus frequenter concitãtur in illis ciuitatibus, in quibus ſumma rerum eſt apud populum: quod etiam in quibuſdam rebuſpublicis obſeruatum fuiſſe legimus, & à nonnullis philoſophis præceptum. hoc tamen rectè ſe poſſe aſſequi arbitrati ſunt, ſi ius hoc adminiſtrandæ reipublicæ definiretur cẽſu atque copia rei familiaris. Verum in maximas difficultates nec mediocria incommoda incidere. nam frequenter euenit, vt infimæ plebis homines comparent ſibi ingentes facultates: quippe qui plerunque ſordidis artibus officiíſque minime liberalibus dant operam augendæ rei, neque vnquam ſibi parcunt, quin potius genium fraudant, vt opes accumulent. Contrà ingenui ciues ac liberaliter educati pauperes fiunt, ſeu aduerſa fortuna (vt frequenter accidit) ſeu quòd liberalibus ſtudiis addicti vniuerſam hanc augendæ rei familiaris operam negligũt. qua ratione fit vt ſordidi homines, qui nil aliud ſapiunt quàm lucrum, bonarum verò artium expertes ſunt, paulatim rempublicam capeſſant: ingenui verò ac liberaliter educati opibus ſenſim defi-

A ficientibus à iure ciuium decidant. Inde maximas ſeditiones oriri ac rempublicam turbari neceſſe eſt. Ideo maiores noſtri ſapientiſſimi homines, ne ſua reſpublica quandoque in has calamitates incideret, hanc definitionem publici iuris, generis nobilitate longe melius fieri cenſuerunt, quàm magnitudine cenſus: ea tamen temperatione, ne tantùm ſupremæ nobilitatis viri hoc ius haberent (illud enim paucorum potentiæ fuiſſet, non reipublicæ) ſed etiã quicũque alij ciues non ignobiles. Itaque omnes qui aut genere nobiles extitere, aut virtute inſignes, aut de republica bene meriti, principio hoc ius ciuitatis regendæ adepti ſunt. Quòd ſi poſt eum primum ciuium conuentum nobiles alij fuere, qui tum opibus, tum ſtrenuis geſtis rempublicam auxerint, nimirum illis omnibus ius adminiſtrandæ reipublicæ conceſſum fuit, id quod & temporibus noſtris vidimus. nam nonnulli etiam aduenæ, externíque homines in hunc numerum ciuium aſciti ſunt, vel ob eam cauſam, quòd nobiliſſimi, vel quòd officioſi erga rempublicam fuerint, eámque inſigni quopiam facinore honeſtarint. Vniuerſus ergo hic ciuium conuentus, ſeu (vt dicitur) magnum hoc conſilium penes quod ſummum totius reipublicæ ius eſt, & à quo etiam Senatus magiſtratuúmque omnium autoritas pendet in hac republica vicem refert popularis ſtatus. Dux vero qui præfinitum imperandi tempus non habet, ſed dum vixerit, præſidet, regiam præ ſe fert poteſtatem, præſertim cum regiam ſpeciem habeat, ac grauitatem dignitatémque regis ſeruet. Reliqui verò ciues regia veneratione ducem proſequuntur, omniáque decreta & leges, tum etiam publicæ literæ, ſub ducis nomine prodeunt. At Senatus, x viri, ſeniorúmque ſeu prçconſultorum collegium, qui apud nos vulgò ſapientes appellantur, eorum inquam qui præconſulunt, ac de republica ad Senatum referunt, oſtendunt quandam optimatium ſpeciem. Quæ cùm ſint præcipuæ reipublicæ huius partes, antequã ad inferiores magiſtratus deueniamus, de iis primo ſigillatim dicendum eſt. Initium verò ſumatur à maiori conſilio, à quo vniuerſa pendet reſpublica. Omnes ordinis patricij iuuenes, qui x x annum exegere, ad magiſtratum, qui vulgò Aduocatorius dicitur, accedunt, cui præcipuè legum tutela demandata eſt, coram quo conſtituti cum patre, aut matre, ſi pater deceſſerit, aut proximiore generis cognato, ſi vtroque parente orbati fuerint, adhibitis duobus teſtibus, honeſtis viris, ſed alienis à matre probant ſeſe natos ex eo, quem patrem profitentur, non ſpurios, ſed matrimonio legibus ſtatuto & ex matre honeſta muliere. Teſtes vero in hæc verba iurant, ſibi id compertum eſſe ex omnium quos nouere atteſtatione, atque ex omnium aſſenſu. Deinde pater ſeu mater vel conſanguineus genere proximus, ſi fuerit is iuuenis vtroque parente orbatus, iureiurando aſſerit adoleſcentem x x annos exceſſiſſe. Quæ quum rite à ſcriba magiſtratus illius in codicem fuerint relata, diem quartam menſis Decembris operiuntur: eadémque die omnium horum adoleſcentum nomina, qui nondum ſortis beneficio ius ciuis adepti ſunt, nec vigeſimum quintum annum exceſſerunt, in vrnam coniiciuntur, & ad principem deferuntur: ibique coram conſiliariis ea vrna conſtituitur. Pe-

nes quã est & altera,in qua tot sunt pilulæ seu globuli,quot nomina in priori fuerint,suis quæque notata syngraphis.Pilularum quinta pars aurea est,reliquæ omnes argenteæ. Extrahit princeps ex priori vrna nomen, mox & ex altera pilulam:quæ si aurea fuerit,iuuenis is cuius nomen exierat,confestim publicæ potestatis ius habet,& in maius consilium admittitur: sin argentea, sorte decidit, ac insequentis anni sortem operitur, nisi eo temporis spatio XXV annum exegerit.nam quicunque patricius ad id ætatis peruenerit,cõtinuò ius habet ciuis, publicæq́ue potestatis est particeps, atque in hoc consilium maius admittitur. Hac igitur ratione quinta pars candidatorum iuuenum quotannis recipitur ad ius suffragij ferendi cum aliis ciuibus. Quòd si accidat vt cuiuspiã patricij pater atque auus, vel propterea quòd absentes fuerint,vel ob aliam causam nunquam hoc iure suffragij ferendi sint vsi, eorúmque nomina nunquam fuerint relata in publicos codices, in quibus patriciorum omnium nomina sunt descripta: ne qua fraus confici posset,neue quispiam degener furtim obrepat in hunc nobilitatis cœtum,noluerunt arbitrio tantum Aduocatorij magistratus eam rem constitui ac decerni: sed lege cautum est,vt hi referẽtibus Aduocatoribus ad XXXX viros agnationem patriciam probent,atque testibus & scripturis publicis:sicq́ue causa cognita disceptantibus quadraginta viris decernitur,an ad ordinem patricium admittendus sit. Ne autem quispiam impune tentare huiusmodi iudicium audeat,itidẽ decretũ est,quicunque referre de nobilitate sua voluerit,ad eos iudices priùs ad magistratũ afferat quingẽtos nummos aureos qui in ærariũ referũtur si ille deciderit à causa.Ea fuit maiorũ nostrorũ diligẽtia, ne qua labe nobiliũ hic cœtus inficeretur.qua de causa etiã illi ciues,qui vigesimũquintum annum excesserunt, non prius adipiscuntur ius suffragij ferendi, quàm coram Aduocatoribus constituti iureiurando patris seu matris aut proximioris consanguinei probauerint, se ad id ætatis deuenisse: ac duobus item testibus,se ex eo patricio genitos quem parentem profitentur,non spurios nec matre pudenda. Postquam omnis ferè ratio à nobis exposita est, qua ciuibus ad ius publicæ potestatis aditus fiat,illud animaduertẽdum existimo,maiores nostros sensisse plurimum ad amicitiam & vnionem ciuium conciliandam & conseruandam conferre,si sæpius in vnũ conuenirent.quare tum legibus, tum veteri consuetudine inoleuit mos ille, vt octauo ferè quolibet die, interdum etiam frequentius, consilium magnum cogeretur. Huius præcipuum munus est, vt omnes magistratus creet, tum eos, qui in vrbe ius dicunt & aliis reipublicæ muneribus funguntur, Senatum quoque & decem viros, tum etiam prætores, præfectos, quæstoresq́ue oppidorum atque vrbium quæ in societatem Veneti imperij sunt ascitæ, necnon custodes arcium,classis Imperatorem,Legatos,item classis triremium præsides,ac demum (vt vno complectar verbo) quoscunque qui domi vel foris ius habeant publicæ potestatis. Leges item omnes quæ ad constitutionem reipublicæ pertinent, huius consilij authoritate sanciuntur. quod præcipuè fieri consueuit tempore interregni, cum scilicet mortuo duce nondum alius ei

suffectus

A suffectus sit. sed inferius de interregno. Nunc omnis comitiorum habendorum ratio à nobis exponetur. Circa meridiem, quibusque ferè diebus festis consilium hoc cogitur sub amplo spaciosoque tecto, quod liceat appellare comitium. in eo decem sunt sedilia longissima, vtpote quæ longitudinem comitij penè æquent. ciues omnes vt quisque eò loci peruenerit, sessum eunt, vt cuique libuerit. nulli enim statutus est locus in comitio, præterquam quibusdam magistratibus, qui comitiis præsunt. ij verò sunt dux, consiliarij, & x x x x virorũ præsides tres, qui in elatiori suggestu sedent, atque soli ius habent referendi ad magnum consilium. Post hos in mediis ferè subselliis, quæ paulò elatiora sunt ad parietes comitij posita, B certis statutísque sedibus, Aduocatores sedent, trésque decem virûm præsides, ac demum quàm longissime à suggestu Ducis sunt subsellia Auditorum veterum, ac recentium, de quibus omnibus magistratibus à nobis infrà dicetur. cæteri verò ciues omnes (vt dicebam) promiscuè pro animi arbitrio sedent. statuta deinde hora fores comitij clauduntur, feruntúrque claues ad suggestum principis, & ad eius pedes locantur. tunc scriba primus, qui honos est non patriciorum, maximæ tamen dignitatis, assurgit, atque elatiore loco constitutus voce magna pronunciat magistratus, quorum sunt eo die habenda comitia. pronunciatis magistratibus, continuo ex eo loco confert se ad suggestum in quo est princeps, altáque voce citat magistratus, præsides comitiorum quos supra memorauimus, vt ad principem seu consiliarios, si princeps abfuerit, accedant. iussi confestim C accedunt, ibíque iureiurando interposito pollicentur operam se daturos, vt leges comitiorum seruentur, pronunciaturósque ciuem eum, qui contra decreta aliquid egerit, ac pœna legibus constituta punituros. His peractis ad sua quisque loca reuertitur, præter vnum ex Aduocatoribus, ac vnum ex præfectis decem virûm, qui ad extremam partem attij se conferunt aduersam principis suggestui, ibíque destinatis sedibus considenr. reliqui vero Aduocatores in dextro latere comitij, duo verò reliqui decem virûm præsides sinistro latere è regione Aduocatorum se item locant. Consimili ratione Auditores veteres & recentes extremo loco comitij, quem dicimus longissimè distare à suggestu principis, oppositis lateribus consident, dextro D inquam ac sinistro: vt huiusmodi magistratuum consessu vniuerso ciuium cõsilio omni ex parte appositi custodes esse videantur, ne quis impune quippiam agere possit, contra leges & comitiorum decreta. Magistratibus hunc in modũ dispositis tres vrnæ iuxta principis suggestum statuuntur, in quibus conduntur globuli aurei argenteíque: hocque modo dispositæ, vt in medio suggestu sit vna, ex vtroq; latete itidem vna, in quarum vtráque triginta tantum sunt globuli aurei, innumeri verò argentei. in media verò vrna L X. tantum globuli conduntur, quorum triginta sex aurei, argentei verò viginti quatuor: suntque aurei omnes globuli, certis literarum notis inscripti, quas singulis comitiis sorte educunt, ne qua posset subesse

fraus. Locatis vrnis tres consiliarij cæteris iuniores è suis sedibus surgunt, E ac ad extremam partem suggestus iuxta tres eas vrnas sessum eunt, ea ratione vt singulis singuli consiliarij assideant. his ita actis & dispositis sortes ducuntur, atque is ordo ciuium, cuius sors exierit, consurgit ex vtroque comitij latere. Per atrium enim quod longum est, decem sunt sedilium ordines dispositi, in quibus pro cuiusque arbitrio considere ciues suprà diximus, vnaque tantum sors duobus ordinibus inseruit, iis scilicet qui ex vtroque latere comitij sibi respondent. is ergo ordo cuius sors exierit, magna præconis voce citatur, & ex vtroque latere comitij, eo ordine quo sorti libuerit, consurgitur: ciuésque eo quo sedetint ordine, ad eas se vrnas conferunt, quibus iuxta suggestum principis constituti consiliarij assident: ac manu imposita quisque globulum vnum educit: qui si argenteus sit, diuerso itinere ad sedile, vnde surrexerat, reuertitur. at qui aureum eduxerit, confestim consiliario, qui vrnæ illi præest, conspiciendum tradit: ille diligenter notam agnoscit. illa notæ inscriptio ea ratione est inuenta, ne quisquam efferre domo secum posset aureum, quem manu furtim impositum videretur ex vrna eduxisse, sicque per fraudem elector fieret. Is ergo cui sors aurei obtigerit continuò ad mediam vrnam se confert, indéque alium globulum extrahit. qui si argenteus fuerit, impos voti reuertitur ad eundem locum vnde discesserit, sin vero aureus fuerit, suggestum ascendit, atque è regione principis destinato loco sessum it. secundus qui eadem sorte vsus fuerit, eodem etiam se recipit, ac item tertius: sicque deinceps cæteri, quousque nouem fuerint qui primum electorum ordinem compleant, atque ita eo in ordine disponuntur, vt solius ætatis ratio habeatur, præterea nullius rei. Hoc loco institutum illud minime prætereundum est, illos qui sortis beneficio electores sunt facti, statim alta voce à scriba pronunciari solere, adeò vt omnes audiant: neque amplius facultatem vllam esse cuipiam eius consanguineo, aut affini arcta necessitudine coniuncto tentandi sortem, qua elector fieri queat: neque etiam pluribus quàm duobus gentilibus aditus patet ad ordines electorum, quod summa prudentia maiores nostri instituere, vt scilicet ad plures agnationes ac familias hoc munus eligendi perueniat, publicúmque hoc beneficium latius pateat inter ciues: satis enim haberi debet, si ex vna familia sors duobus contingat, qua publicæ authoritatis compotes efficiantur. Sed eò reuertatur, vnde nostra diuerrit oratio. primus hic ordo electorum ciuium euestigio vt completus fuerit, è comitio egreditur, simúlque nouem illi se in certum conclaue recipiunt. Hic scriba vnus à secretis Reipublicæ adest: primum electoribus nunciat ea, quæ legibus præscripta in magistratibus eligendis seruari debeant. leguntur item Senatusconsulta, ac cæteræ leges quibus cauetur, ne pecunia corrupti electores, seu quapiam mala arte & fraude eligant, vel, vt rectius dixerim, nuncupent eos, qui competitores futuri sunt, ac suffragiis consilij proponendi, disponuntur

A nuntur deinde nouem illi electores, pro cuiusque ætate, seniores scilicet digniori loco prioríque sede: nullum enim aliud discrimen præterquam ætatis inter ciues Veneti esse volunt, quod seditionis nullius aut simultatis vnquam id causa fuerit: neque à summis philosophis, Aristotele inquam in Politicis, & Xenophonte in Cyri Persarum Regis institutione, opere longè celeberrimo, est prætermissum. Electoribus eo ordine dispositis, nouem item globuli in vrnam coniiciuntur, numeris in quoque notatis, ab vno ad nouenarium. In pagina verò paululum longiore inscripti sunt magistratus, quorum habentur comitia suo ordine. Maximus natu electorum, ex vrna sortem educit. numerus sorti inscriptus inspicitur, ac quotus fuerit numerus, in eo etiam magistratu, qui in pagina illo fuerit numero
B descriptus, pronunciandi quem voluerit ciuem ius habet. Idem contingit secundo, tertio ac deinceps omnibus, vt scilicet ducta sorte quisque electorum proprij magistratus beneficio & arbitrio sortis fit pronunciator effectus. Postmodum is, cui primi magistratus sors obtigerit, eum ciuem pronunciat quem voluerit. Itur in suffragia à nouem electoribus: si sex suffragia vel plura tulerit electus ab eo electorum ordine, in eo magistratu renunciatur, ac eius nomen in pagina ea oblonga, in qua magistratus omnes, quorum habentur comitia, sunt inscripti, ab vno electorum subscribitur notæ primi magistratus. quòd si pauciora quàm sex suffragia tulerit, quod rarissimè euenit, iterum alius ab eodem electore proponitur. atque eadem ratione res
C deinde peragitur, & sic deinceps, quousque aliquis proponatur, qui approbetur sex electorum iudicio. Idem eligendi modus in secũdo, tertio, omnibúsque aliis seruatur, quoad ille electorũ ordo in singulos magistratus singulos ciues elegerit. Interim verò dum hæc in cõclaui aguntur, reliqui ciues ordinem sortium in comitio cœptum non intermittunt. sed ad vrnas se conferunt, prout cuique sedilium ordini sors contigit: deinde globulos educunt, donec nouem alij sortem vtramque auream ex vrna extraxerint. hi complent secundum electorum ordinem, qui habita (vt dictum est) ætatis ratione, & ipsi in conclaue destinatum seorsum secedunt: quo in loco adest & alius scriba à secretis, qui ratione nulla in re dispari à priore, tum leges ac Senatusconsulta quæ seruanda illis sunt, recitat palàm, tum suo
D quemque loco collocat: paginámque defert eisdem magistratibus, eadémque serie, qua prior illa, quam in conclaui primi electorum ordinis delatam fuisse suprà diximus. Itidem sortes ab electoribus educũtur vt quisque suam educit, à singulis pronunciantur ciues singuli in magistratibus quorum comitia fiunt, prout cuiusque electoris sors tulerit. ac eodem fermè modo post hos tertij nouem eadem ratione tertium ordinem complentes, in priuatum quoque conclaue secedunt, in quo eadem adamussim obseruantur. Sic etiam quarti nouem in suum, atque hoc pacto explent numerum triginta sex ciuium: totidem enim fuerant globuli aurei in vrna medio suggestu constituta. Quamobrem ex sexaginta ciuibus quibus ex primis vrnis sexaginta pilulæ aureæ contigere, triginta sex electores fiunt, in quatuor

classes distributi: quatuor verò & viginti, qui ex media vrna globulos argenteos eduxerunt, spe frustrati sessum redeunt. Non me latet, perquam arduum esse minuta hæc à veterum Romanorum vsu longe remota, literis illustrare, sed potius inepti culpam mihi censeo subeundam, quàm parum diligentis. ideo minima quæque etiam accurate sanè à nobis recensebuntur, adeò vt nihil amplius etiam ab homine diligenti desiderati queat. Nunc reuertamur vnde digressa est oratio. Cùm ergo in quolibet magistratu, cuius eo die habentur comitia, à classibus quatuor electorum quatuor item ciues electi sunt, à singulis inquam singuli: nisi fortè contingat vnum aliquem à duobus aut tribus ordinibus electorum renunciari, quod interdum accidit, sed plerunque cuiusque magistratus quatuor fiunt competitores: in nonnullis tamen paruæ dignitatis ac inferioris notæ magistratibus duo tantum fiunt competitores: duæ nanque priores electorum classes ius habent eligendi, ac pronunciandi competitores, in illis minoribus magistratibus, cum posteriores classes eo iure sint priuatæ. postquam magistratuum omnium competitores electi fuerint, ea quam suprà exposuimus ratione, confestim electores dimittuntur, neque suffragari ea die cuipiam possunt, nec etiam comitiis interesse. ac scriba magnus qui (vt dixi) patricius honos non est, sed tamen maximæ est existimationis, ex suggestu magna voce pronunciat competitores primi magistratus: ac sigillatim recitat, quis, & à quo electorum ordine electus sit, necnon quo electorum authore, & in quo ordine vnusquisque competitorum nominatus fuerit. Quo mihi in loco illud nequaquam prætereundum existimò, legibus sancitum esse, vt elector ille, quo auctore quisque competitorum pronunciatus ac electus sit, veluti fideiussor eius habeatur: ac si contingat pronunciatum ciuem superatis competitoribus voti compotem magistratum eum adipisci quem petebat, ac in eo magistratu pecuniæ publicæ quippiam auerterit, ac damnatus fuerit peculatus, nec soluendo sit, is elector, quo auctore pronunciatus est, in ærarios referatur. igitur alta voce à magno scriba pronunciatis competitoribus primi magistratus, continuò pronunciati, si adfuerint, cum gentilibus quisque suis ac maxime necessariis cognatis è comitio egrediuntur, & in conclaue destinatum se conferunt, ibíque operiuntur donec illius magistratus habeantur comitia. His peractis idem magnus scriba omnes admonet, diuinis atque humanis legibus vnumquemque teneri, vt ei suffragetur, qui omnium optimus ac Reipublicæ vtilissimus fore videatur: deinde primum competitorem nominat, à primo scilicet electorum ordine electum, pro quo in suffragia eundum sit. continuò iuuenes tot consurgunt, vt vnicuique sedilium ordini bini inseruiant. Hi vrnas quasdam manibus gestant, miro artificio inter se coagmentatas, exterior est viridis, interior alba, vnico fornice superius tectæ: in quem cum manum inieceris, liceat tibi in vtrum volueris suffragium demittere: cum tamen nullus, etiam qui adsit ac diligenter inspiciat, dignoscere queat, in vtram vrnam suffragium siue calculum conieceris. nec fabis suffragantur,

sed

A ſed pilulis quibuſdam linteis, ne qua tatione ex ſono, quem cadentes in vtnam fabæ facturæ ſint, dignoſci poſſit, in vtram vrnam calculus ſit iactus. nam maiores noſtri maximè Reipublicæ conducere exiſtimauere, ſi libera iudicia fierent: idcircóque ſummam operam dedere, vt ſuffragia quàm occultiſſima eſſent. Iuuenes ergo illi cum ſuis quiſque vrnis inuicem coagmẽtatis ad ſedile ſuum concedunt, ac cuique ciuium eo quo ſederunt ordine, vrnas offerunt. quilibet vero ciuis palàm oſtenſo calculo manum in fornicem imponit, ac in vtram voluerit vrnam eum demittit: ſi ſuffragari velit, in interiorem albam: ſi vero refragari, in exteriorem viridem. ſimul in vnoquoque ſedilium hac ratione atque eo quo diximus modo in ſuffragia itur.

B Quo fit vt breui admodum temporis ſpatio ab vniuerſo conuentu ciuium ſuffragatum ſit. tunc vrnæ deferuntur ad ſuggeſtum principis, ibíque collecta ſuffragia effunduntur in duo vaſa patula, ea videlicet quæ fuerunt in vrnis albis, & quæ fauerint, in vas candidum. at quæ in viridibus vrnis collecta ſunt ſuffragia, quibus repellitur competitor ille ab eo magiſtratu, itidem in viride vas coniiciuntur. Deinde ad conſiliarios numeranda deferuntur, inter quos medius ſedet princeps. candidi vaſis ſuffragia, competitori fauentia, ab eis conſiliariis numerantur, qui dextro principis latere aſſident. At collecta in vaſe viridi, quæ ſcilicet refragantur, ab his qui ad læuam principis ſederint, recognoſcuntur. ſcribæ publici conſiliariis adſtant, ſtatímque perſcribunt numerum ſuffragiorum. Interea dum primi ſuffragia recenſentur,

C eadem ratione pro ſecundo in ſuffragia itur, qui à ſecunda electorum claſſe fuerit electus. deferuntur itidem ſuffragia ad conſiliarios. numerant illi, ſcribæ autem numerum ſuffragiorum ſcriptis mandant. ſic pro tertio ac demum pro quarto, ſi tot fuerint competitores, in ſuffragia itur. Numeratis ſuffragiis, is qui plurima tulerit, dummodo dimidia excedant, pronunciatur electus à magno ſcriba, quum peractis omnium magiſtratuum comitiis conſilium dimittendum eſt. Sin autem eius magiſtratus competitorum nullus plura ſuffragia quàm dimidia omnium tulerit, præteriti hi omnes habentur, differtúrque electio ad altera comitia. Poſt primi magiſtratus comitia peracta pronunciatur nomina electorum in ſecundo. diſcedunt in conclaue competitores cum gentilibus ac cognatis. At illi qui con-

D cluſi erant, primorũ ſcilicet competitorum gentiles atque cognati, in comitium redeũt. Eadẽ ratione nulla in re diſpari à priori, eodẽ ordine itur in ſuffragia pro ſecundi huiuſce magiſtratus cõpetitoribus. atque item numerãtur à cõſiliariis. is electus habetur qui ſuffragiis alios ſuperauit, dũmodo plura dimidiis ſint. ſic pro tertio, item deinceps pro quarto, hoc demum in omnibus aliis magiſtratibus ſeruatur. Comitiis confectis, electorum nomina magna voce pronunciantur à ſcriba magno, poſtea dimittitur cõſilium: neque omnino vltra ſolis occaſũ protrahi comitia queũt. Quòd ſi ea ſolis occaſus intercẽperit, ſtatim renunciantur, qui ad eam horam fuerint electi: eorum, qui reſtant, nulla ratio haberi poteſt. Itaque beneficio, quod eis cùm ſors, tum electorum claſſes attulerant, excluſi tempore, minime frui queunt. fuit-

que hoc ſumma ratione decretum. nam haud facile factu eſſet, ſi res in no- E
ctem protraheretur, vt tam magna ciuium multitudo à magiſtratibus, qui
comitiis præfecti ſunt, in officio contineri poſſet, vt tenebris fauentibus non
aliquid cõtra leges agerent. icircò maiores noſtri ſapientiſſimi viri, qui exi-
mia prudẽtia & animi ſolertia omnia proſpexiſſe vidẽtur, ſtatuẽre vltra ſolis
occaſum comitia ne protrahi liceret, néue vllo pacto lucernã vllam in atriũ
illud inferri, dum comitia haberentur. Hæc eſt omnis comitiorum haben-
dorum ratio. in qua minime eſt prætereundum, ita inter ciues diſtribui ma-
giſtratus, vt tamen duo eiuſdem gentis, aut etiam conſanguinei maxime ne-
ceſſarij, in eodem magiſtratu eſſe non poſſint. Quemadmodum neque iiſ-
dem comitiis duo gentiles, aut agnati, maxime neceſſarij, ſortis beneficio F
electores eſſe queunt, vt ſuprà oſtendimus. quod ſumma quidem ratione
ſtatutum eſt, vt ſcilicet ius publicæ poteſtatis ad plures pertineat, non au-
tem ad paucos neceſſarios contrahatur. nam hi poteſtatem adepti moliri
aliquid facilè poſſent, rempublicámque turbare. plurimi præterea, hono-
rum facti expertes, rempublicam oderint, rebúſque nouis ſtudeant, neceſſe
eſt. Eam verò rempublicam quam pars ciuium, eáque magna, non probat,
diutius conſiſtere poſſe, non videtur eſſe valde ſperandum. magis autem rei-
publicæ proprium nihil prorſus eſt, quàm publicam poteſtatem ad plures
pertinere: nam cum Reſpublica ex iis planè ciuibus conſtet, quos inter ſum-
ma ſit æqualitas, vt in honoribus adipiſcendis diſpares ſint, minimè cõuenit.
Etenim paucorum ſtatum, quem Græci ὀλιγαρχίαν dicunt, facilè conſtituũt, G
qui ius publicum contrahunt ad paucos neceſſarios. Quamobrem in repu-
blica Veneta ita magiſtratus inter ciues diſtribuuntur, vt quoad fieri poſſit,
omnes familiæ agnationéſque honorum munerúmque Reipub. ſint partici-
pes: ea tamen ratione, vt non quiuis, ſed hi tantùm viri qui & probitate &
prudentia excellũt, Rempublicam adminiſtrent, ac muneribus publicis fun-
gantur. Prior illa inſtitutio populare quiddã ſapit: altera verò optimatiũ gu-
bernationẽ. quare luce clarius intueri licet, omnes rectas gubernatiónes ciui-
tatum in hac vna Repub. eſſe cõmiſtas. nam quãuis hoc magnũ conſiliũ ſpe-
ciem quandã referat popularis ſtatus, nihilominus in eo perſpicitur cõmixtã
eſſe rationẽ optimatiũ gubernationis cum populari. nã forte elegi magiſtra-
tus, populare eſt, in eo enim ſtatu ciuitatis iuſtũ atq; æquũ æqualitate Arith- H
metica metiuntur: atque ita reputant, quum vnuſquiſque è populo vnus ſit
ciuis, & liber, ac paribus paria debeantur, vnum quéque ex populo pari iure
ac cõmodo frui debere in Republica: neq; eſſe cauſam, cur alius minus alio
magiſtratus conſequi poſſit. quũ vero omnes ſimul nequeant imperare, ſed
per vices, æquum eſſe exiſtimant, vt res ſorti cõmittatur, vtq; imperẽt ij, qui-
bus illa fauerit. Cõtrà in paucorũ potentia, quæ aberrat à Repub. optimatiũ
vſu venit. quippe arbitrãtur, eum imparibus imparia debeãtur, diuitéſq; ſu-
perẽt, alios ciues copia rei familiaris, eis quoq; ſupremos honores deberi. in
quo vtrique fallũtur, longéq; à vera ratione recedũt, licet veriſimili nitãtur.
nam quod inquiunt, paribus paria, aut imparibus imparia deberi, rectè ſta-
tuunt

A tuunt. In eo verò, quòd paritatem priores numero tantum, posteriores imparitatem solum diuitiis metiuntur, proculdubio perperã iudicant. Etenim qui numero pares sunt, aliqua in parte pares sunt, non omnino pares. Et qui diuitiis impares, non omnino impares censendi sunt, sed aliqua tantùm ratione impares. Verùm cum ciuilis societas ad bene viuendum sit instituta, virtus sola discrimen hoc efficit. his ergo qui virtute præstant, tanquam imparibus ac potioribus, supremi etiam honores in republica debentur: æqualibus verò virtute ac ciuili industria: æquales etiam honores. hic modus, hæc norma optimatium est. Sicuti ergo populare est, vti sorte in electoribus cõstituendis: ita est optimatium, vt is qui virtute præstare iudicio consilij existimatus fuerit, potior habeatur, ac reliqui repulsam ferant, qui indigniores

B habiti sint. Qua ex re facilè perspici reor, in hac comitiorum habendorum ratione commixtam esse cum populari specie optimatium formam: eo tamen temperamento, vt id quod est optimatium superet rationem popularem. nam sors in electoribus tantùm constituendis dominatur: cuius potestatis nequam etiam homines reipublicæ absque detrimẽto compotes esse queunt, parque ius habere cum optimis ciuibus. at in mandandis honoribus nil sortis est, totum in electione & iudicio positum est. Quo in loco nõ omittendum illud institutum censeo, in comitiis magistratuum, qui exigũt viros præcipua quadam bonitate ac solertia præditos, quatuor ordinibus electorum, de quibus supra memini, senatum velut quintum ordinem exple-

C re. nam dum ordines illi in conclauibus ad hoc munus destinatis eos pronunciant, quos voluerint competitores, si fiant comitia cuiuspiam horum, quos dixi, magistratuum, cogitur Senatus in minus atrium: ibique vnicuique senatori licet eum quẽ voluerit in certis illis magistratibus nominare, pro quibus in suffragia itur. at is qui plura attulerit, pronunciatur electus Senatus scrutinio, fitque quintus competitor. quamobrem liquidò apparet, præstantiorem esse in nostra Republica formam optimatium quàm status popularis. Cęterũ huiuscemodi comitiorum modus ac ratio satis hactenus diligenter à nobis exposita est. Accedamus ad eam Reipublicæ partem, quæ veluti in fidibus ad constituendam διὰ πασῶν consonantiam vox grauis proportione quadam acutæ respondet, sic etiam specie quadam regia parti po-

D pulari respondeat, ac demum in vnum concentum optimæ Reipublicæ, iniectis mediis magistratibus, coalescat.

LIBER SECVNDVS.

VLLVS est, qui ignoret principem in vrbe Veneta personam regis ac speciem regiæ gubernationis præ se ferre. ideò non absque ratione, postquam is à nobis conuentus ciuium est descriptus, qui populi formam habeat, si non satis pro rei ipsius dignitate, pro tenuitate tamen nostra non indiligenter, sequitur vt explicare aggrediamur, qua ratione ducti maiores nostri, optimi atque sapientissimi homines, principem vnum reipublicæ præesse voluerunt, tum verò, quibus tẽporibus ac qualis fuerit huius principes præficiendi origo. Neminem puto latere, id quod à nobis sæpius hoc toto opere est repetendum, ciuitatem ciuilem quandã societatem esse, quæ per se sufficiat ad bene beatéque viuendum. Omnem verò societatem vnitate quadam cõtineri, quis ambigat? cõtrà autem distractione dissolui. Quo effectum est, vt discordia ciuilíque dissidio, maximæ & opulentissimæ ciuitates breui corruerint, funditúsque euersæ sint. vnitas verò commode contineri nõ potest, nisi ab vno, qui multitudini ciuium ac vniuersis magistratibus, quibus certę quædam functiones sint demandatæ, præsit, atque multitudinem quodammodo diffluentem colligat, atque in vnum conciliet. quod philosophi summi ac præcipui naturæ indagatores, cum in vniuersi constitutione, tum etiã in microcosmo hoc, id est animali, animaduertẽre. Nam perspexerunt in hac rerum vniuersitate multos ac difformes motus prout scilicet vniuscuiusque natura fert, ab vno cœlesti, ac diuturno contineri: omnes etiam caussas ab vna prima omnium caussa: demum in vno animali plurima ac longe diuersa membra, quorum functiones variæ difforméśque sint, vna tamen anima & vnico membro, corde scilicet, comprehendi, atque in vnitatem quandam colligi. pari propemodum ratione multitudo ciuium ni ita fuerit legibus instituta, vt vnum quempiam præsidem velit, cui bonum commune omnium ac vnionis ciuilis cõseruandę cura pręcipue incumbat, quò vniuscuiusque ciuis, tum priuati, tum magistratu fungentis, actiones, tanquam ad vltimum finem & pręcipuum referri debent: nimirum diutius non poterit conseruari, sed in diuersas partes distracta decidet. quod vt nullius ciuis culpa aut iniuria contingat, ex singulorum quidem sedulitate circa proprium priuatúmq; munus accidere necesse erit, cum commune bonum nulli pręcipuè

F G H

A cipue ſit demandatum. age rem ſpectemus in rei frumentariȩ prȩfectis. hi potiſſimum in hanc curam incumbent, vt opera ſua magna frumenti copia ex omnibus partibus inuehatur in vrbem, ſitque tritici annona vilis. At hoc fortaſſe publicis vectigalibus officiet. Naualis quoque rei præſides, quod pulcherrimum habemus, non diſſimili ratione maximè ſtudebunt, vt quamplurimas triremes ædificent, omnibúſque bellicis & nauticis inſtrumentis exornent egregiè, atque pecunias publicas vndique coactas in eum vſum expendant: ex qua forſitan ſedulitate reliqui reditus publici, & reficiendis arcium & oppidorum mœnibus, & cuſtodibus regionum ſatis eſſe non poterunt. quamobrem ſolutis compagibus Reſpublica diſtracta dilabitur, non B vitio, ſed ſtudio ciuium, dum quiſque perquam egegiè munus ſuum obire ſtudet. quòd ſi hiſce incommodis effici videtur, vt operæprecium ſit boni cõmunis curam alicui præcipuè demandare, cuius nullum ſit certũ quoddã officium, ſed ſolum moderetur & dirigat cuiuſque functionem ad commune bonum, & ad reipublicæ vnionem: pluribus æquè hoc negotium committi non reor expedire ciuitati. Etenim id quod pariter plures curant, omnes pariter negligunt, vt inquit Ariſtoteles, neque ſi quid perperam agatur culpa poteſt in vnum quendam præ aliis conferri. vt interim omittam ȩmulationem ac ſimultates, quæ inter pares plerumque eſſe ſolent. ſin verò vnus huic rei præficiatur, qui temporaneum hunc magiſtratum gerat, vtputa annuum aut ſemeſtrem, non autem quoad vixerit: hic nimirum bene ſecum C agi putabit, ſi tantiſper Reſpublica feliciter agat, donec defunctus fuerit magiſtratu, ſecurus quid poſtmodum ſit euẽturum, ac quo res caſura ſit. Quare contingit, vt male plerunque res cedat. Id quod certiſſimo experimento cõpertum eſſe poteſt, à pleriſq; rebuſpublicis ſumpto, quæ hoc gubernationis genere noſtris temporibus vſæ ſunt. Ideo à noſtra ciuitate ſapientiſſime inſtitutum fuit, vt in hac republica cõſtitueretur quædã ſpecies regiæ gubernationis, adeò legibus temperata, vt quouis incommodo ac periculo, quæ reipublicæ imminere poſſent amotis, vtilitate verò & commodo, quod regia gubernatio habere ſolet, aſcito, nihil relictum eſſe videretur, quod eſſet deſiderandum, ac ſimul rempublicam liberrimam, & regem præſidem haberemus. Vnus ergo princeps eligitur, qui etiã habet ducis nomen. is quoad D vixerit, reipublicæ præeſt: præcipue curam boni communis habet; quo maxime ciuitates contineri ſuperius à nobis efficaci ratione probatũ eſſe reor. Huius nulla certa functio tamen eſt in vniuerſa Republica, cuius expers eſſe debeat. hic cum vnumquémque priuatum, tum etiam quoſcunque magiſtratus ita debet in officio continere, atque ea ratione moderari, vt veluti quadam harmonia omnia conſonent communi bono, atque ad vnionem ciuilem referantur: ne qua ſcilicet functio aut nimia ſedulitate magis quàm opus ſit intenta, aut negligentia remiſſa vtilitati cõmuni officiat. hoc igitur eſt principis munus, vt tanquam in quadam reipublicæ ſpecula poſitus conſpicetur, quid vnuſquiſque rerum agat, eorum præſertim qui publica authoritate ornati fuerint: ac ſi quem perſpiciat qui officio ſuo deſit, accerſitum

coram vniuerso collegio verbis primùm castiget, ac si res ita tulerit, adhibitis Aduocatoribus, seu x virûm præfectis, mandet culpâ eius dignosci, ac de consilij sententia puniri. Ipse quoque dux si velit, tum Aduocatoris, tum præfecti x virûm authoritate vti potest, atq; de cuiusque crimine & de mulcta infligenda ad consilium referre. Id quo more fieri soleat, infrà docebimus, quum de iudiciis criminum agemus. Eam enim princeps obtinet potestatem, vt in quouis ciuium collegio sese adiungere collegam possit magistratui præsidi, parque cum aliis præfectis ius habeat: vt hac potissimum ratione omnibus consulere queat. verùm potestas hęc adeò est legibus contracta, vt nihil solus possit, aliis magistratibus adiunctus nõ amplius authoritatis obtineat, quàm quiuis vnus eorum, qui eo magistratu funguntur. Quin etiam magistratuum ius adeò modicum est, vt nullus quamuis summus sit, quidquam statuere possit, quod alicuius momenti haberi debeat, nisi de consilij sententia. sed de his suo loco luculenter dicetur. In quouis prætereà consilio princeps vnius tantùm suffragij tanquam vnus ex illis ius habet. in magno item consilio in conuentu omnium ciuium dum comitia magistratuum fiunt, neque gentili, neque consanguineo competitori suffragati potest, verùm eodem paríque iure cum omnibus vtitur. Ex his igitur puto quemcũque facilè intellecturum, Venetorum principi omnem ademptam esse facultatem principatu abutendi, & pro tyranno se gerendi. Quæ res diuturna, vetustissimâque consuetudine, à primis originibus vrbis ad hæc vsque tempora perducta, adeò inoleuit, ac confirmata est, vt nihil minus vrbi Venetæ timendum sit, quàm principem reipublicæ libertati vllum vnquam negocium facessere posse. Verùm enimuero, cum maximos labores atque ingentem sollicitudinem animi ni aliqua tanquam merces adderetur, vniuersi reiecturi essent, potestatis dispendium principi repensum est, adhibitis honore, dignitate, ac specie regia. Nã ornatus corporis regius est, purpurea enim veste aut aurea semper vtitur. Capite gestat velamẽ linteum pro regio Diademate: id supra gestat capitiũ purpureũ, limbo aureo ornatum, cuius pars, quæ occiput tegit, in cornu formam assurgit, sedem in suggestu habet veluti regiam. omnes ciues tum priuati, tum magistratum gerentes, detecto capite ac stantes sedentem principem alloquuntur, honoris hac tempestate præcipuum signum. Nulli princeps assurgit. publicæ literæ omnes sub nomine ipsius prodeunt obsignantúrque. Orator quiuis, prætor, præfectus, aut quilibet alius qui ad Senatum scribere voluerit literas, ad principem destinat: decretorũ, legum, ac senatusconsultorũ promulgationes nomine principis fiunt. Nummi omnes tam aurei quàm argentei cum nomine atque imagine principis excuduntur. Tandem vt paucis absoluam, vbique regis speciem intueri possis, potestatem nusquam. sapientissimè hoc quidem in republica Veneta, vt cætera omnia, constitutum fuisse, nullus sanæ mentis inficiari ausit. Nam hac honoris mercede laboriosum alioquin principis munus rependitur, quod solum virtutis præmium esse vulgus prædicat, & summi Philosophi prodidere. Ex quibus Aristoteles in Ethicis inquit

A inquit, Quum hi qui rectè & sanctè magistratum gerunt, non suæ sed aliorum vtilitati consulant, nulla alia ratione æquum eis præmium tribui posse, præterquam vt honore alios antecellant. Præterea huiusce principis dignitas in primis facit, vt omnes ciues & castigationem eius maximè vereãtur, & iniuncta munera maiori sedulitate perficiãt. Adiuncti sunt principi sex consiliarij, ex senis tribubus in quas diuisa est vniuersa ciuitas, delecti ex singulis scilicet singuli. hi octimestrem magistratum gerunt, perpetuóque assident principi. omnia cum principe audiunt, nullæ literæ publicæ exeunt, nisi ex sententia quatuor consiliariorũ, qui etiam nomina sua literis ascribunt, nõ his tamen quæ prodeũt, sed illis quas scribæ reipublicæ primũ
B scripserunt, atq; post exẽpla edita seruant. in qua quidẽ rẽ illud haud quaquã est prętereundũ, hasce literas, quę nõ ex decret ocõsilij, sed iussu principis & cõsiliariorũ datæ sunt ad quẽpiã, vt res parui momẽti modicę esse autoritatis. sanè illud sæpius nobis repetendum est, omne ius omnémque potestatem consiliis esse duntaxat attributam: nullum verò magistratum per se amplam potestatem obtinere. sed de consiliariis infrà dicetur. nunc ad principem, seu ducem, quidem oratio redeat. Hac igitur specie regia principi adfixa, quõniam plerunque contingerat, vt priuatæ opes satis nõ essent ad tuendam eam dignitatem atque ad eum locum honestandum, ex publico ęrario constitura sunt in singulos annos duci, tria milia & quingenti aureorũ nummũm. ac ne fortasse quisquam paulo auarior in rem familiarem, neglecta
C dignitate atque vtilitate publica, eam pecuniæ summam conuertat, iniuncta sunt illi munera quædam, quæ suis impensis obeat, suęque ipsius dignitati & vsui Reipublicæ consulat. quæ si vt pecuniis parcat, negligat, hæredibus adeò ingens pecunię mulcta est imposita, vt dum rei familiari augendę princeps studere velit, & hæredibus prodesse, magnam eius iacturam faciat, si ob auaritiam dignitati suæ desit; hæreditariam quandam præterea ignominiam & dedecus posteris relicturus. Complures stipatores alit, inermes tamen, sericis vestibus semper vtitur: domum habitat aulæis mirifice instructam: supellectilis argenteæ copiam habet, cæteráque id genus quæ principi viro conueniunt. Singulis annis quater prandium parat, sexaginta & amplius ciuibus, laute atque opipare instructum. qua in re peruetustum
D Lacedæmoniorum morem atque Ctetensium (quorum respublicæ illustres fuere) moderatum tamen, maiores nostri in hanc nostram rempublicam transtulere. Nam quia summopere conducebat ad beneuolentiam ciuium conciliandam, conuentus ciuium frequens, conuiuia quędam publica impensis ęrarij fieri voluerunt, tum Lacedęmonij tum Cretenses: ad quę cum ciues conuenirent, & vnusquisque facilè quemuis dignoscere poterat, & necessitudine quadam arctiori ex consuetudine illa communi inuicem vinciebantur. verùm cum omnes promiscue conuenirent, necesse erat plerũnq; in cõuiuiis illis turbas ac tumultus excitari: quumque ij quorũ ea cura erat, pro se quisque ciues laute excipere vellet, pecunię publicę magnã iacturam faciebant. Quapropter correctione quadam modóque adhibito

vetus illud institutum etiam ad Venetos deductum est, omnéque id negocium principi demandatum. Quater ergo singulis annis ciues à principe adhibentur, lautis sanè sed non inuidiosis epulis. nec vnusquisque promiscuè accedit, sed hi tantùm quos princeps asciuerit, præter consiliarios & Aduocatores, præfectos quadraginta virûm, ac x virûm præsides, qui iure quodã eorum magistratuum semper conuiuiis principum intersunt. cæteri ciues omnes inuitati accedunt. Hac autem ratione quatuor hæc conuiuia distributa sunt, vt seniores dignioresque ciues inuitati, circa brumam die diuo Stephano protomartyri dicato summo mane conueniant in ædes publicas, habitationi principum destinatas, ac solenni pompa domo principem deducant in ædem diui Marci: simulque ibi sacris intersint, quibus peractis ad ædes suas principem reducant, ibique simul epulentur. Aprili etiam mense die Marci Euangelistæ, cuius numen Veneti præcipuum habent, & quem patronum sibi asciuerunt, posteaquam corporis eius reliquiæ ex Alexãdria, illustri vrbe Ægypti, Venetias delatæ sunt, ciues ætate & dignitate minores inuitati à principe, eodẽ more ac pompa celebratis sacris, ad principis prandium se conferunt. Ascensionis quoque die festo, quo die nundinæ Venetiis fiunt, adhibentur à principe hi, qui virilem ætatem attigerunt. Hi item summo mane deducunt domo ducem, vnáque cum eo nauem conscendunt quam ornatissimè ad hos vsus cõstructam, quam Veneti Bucentaurum vocant: postquam verò æstuaria sunt egressi cum primum liberum apertúmq; mare intueri licet, antiquorum pontificum beneficio, qui hanc rem publicã pro rebus quamplurimis fortiter & egregiè gestis contra communes nominis Christiani hostes, honestare voluerunt, princeps iacto annulo aureo in mare, inquit totidem ferè verbis, se in signum veri perpetuíque imperij eo annulo mare despõsare. his adduntur ab vrbis præsule cærimoniæ quædam, quibus peractis descendunt in ædem diuo Nicolao dicatam, vetustam sanè, & quæ in littore condita est, quod mare ab æstuariis disterminat. ibi sacra mysteria celebrantur: quibus rite peractis, conscensa rursus naui, Venetias reuersi, principem domum reducunt, simulque conuiuantur. Quarto epulæ pertinent ad iuuenes ciues, qui duodecimo Calendas Iulias die dicata Vito & Modesto Martyribus, solenni pompa cum principe ad eorum templũ accedunt, quod quidem templum vltra riuum magnum, qui vrbem mediã diuidit est situm, qui quidem riuus ponte iũgitur supra triremes ædificato, pro tẽporis ratione, ne immẽso ferè circuitu iter illud cõficiendũ sit. Templum igitur inuisunt, sacris intersunt, ac demum à principe domum reducto lauto sanè excipiuntur cõuiuio. Atque ad has epulas frequenter adhibentur saltatores, mimi, cantores egregij, qui conuiuas oblectent: intermiscentur interdum ludi nõnulli, quibus mirifice spectatores tenentur. sic igitur vetus illud institutum in Venetamrempublicam concessit, moderatum tamen. nam hac ratione cuiuscunque ferè ordinis ciues, pares tamen cum paribus, ad epulas accersuntur, sicquecum dignitati principis, tum etiã maximè conciliandis inuicem ciuibus egregièconsutum esse videtur. Cæterum quoniã

ciues

A ciues patricij singuli quoque anno hisce epulis honestari non queunt, ne vllus præteritus videatur, veteri instituto ac lege constitutum est, vt hieme vnicuique ciui, qui in maiori consilio suffragandi ius habeat, à principe mittantur quinque marinæ anates, veluti conuiuij quædam publici portio, quod etiam ad conciliandos ciues ducem nõ parum adiuuare censeri potest. hisce impensis insumitur magna pecuniæ pars, quæ ex ærario principi quotannis numeratur. Quo fit, vt etiam si propter auaritiam velit, nequeat tamen Dux vllis auaritiæ sordibus fœdare dignitatem atque amplitudinem loci quem tenet. Hoc loco quoniam ferè omnis potestas atque authoritas principis est à nobis explicata, referre operæpreciumm est, quo initio quibúsue temporibus ducis huiusce creandi Venetiis consilium initum fuerit: ac demum, quænam sit ratio comitiorum in duce eligendo. A primâ statim vrbis origine cum nobilissimi quique Venetæ prouinciæ ciues, Aquileia, Altino, Concordia, Opitergio, Patauio ac plerisque aliis vrbibus amplissimis atque opulentissimis, Hunnorum impetu euersis, qui rege Attila duce maximam Italiæ cladem attulere, in ea æstuaria maris Adriatici conuenissent, in quibus postea Veneta vrbs condita est, ac in vicinioribus patriæ locis, quam liquerant, vnusquisque sedes suas posuissent, ædificata fuere circiter duo & viginti oppida, partim in littore eo, quod interiora æstuaria claudit, partim in tumulis quibusdã, qui ex æstuariis eminebant. ac primis initiis cum ea oppida neque per se satis munita essent. neque nauigiorum copia alicui oppido tãta suppeteret, vt piratis ac prædonibus pro se quisque obsistere posset, optimum fore censuere, si de omnibus in commune consulerent, cum omnium eadem etiam fortuna esset: ac communi consilio prospicerent, cum annonæ, tritici, vini, frugumque omnium, quæ victui necessariæ sunt, tum maximè propriorum larium securitati: ne quam iniuriam seu detrimentum acciperent à piratis, quibus nondum satis oppidis munitis expositi erant. Quamobrem cum prius vnumquodque oppidum præfectum ac præsidem sibi ex suis ciuibus delegisset, quem tribunũ vocabant, constitutum est inter omnes, vt certis diebus tribuni hi cõuenirent, ac de re cõmuni decernerent. Paulò post vsu cõpertum est, cũ vlli nemini præter cæteros cura hæc incumberet, ac propterea multa incommoda paterentur, commodissimam & vtilissimam rem omnibus fore, si vni cuipiam communis boni procuratio demandaretur, quem omnes alij vti principem agnoscerent. Itaque decretum est omnium oppidorum consensu, vt Dux seu princeps vnus eligeretur. huic principio constituta est sedes in oppido Heraclea nuncupato. situm id erat in intimis æstuariis, in insula quadam iuxta Plauis fluminis ostium, quæ nostris temporibus alluuione fluuij continenti coniuncta est. Postmodum verò cum locus is non satis idoneus videretur: nam cum in recessu eo esset, sæpenumero priusquam mali fama eò peruenisset, piratæ iam intra æstuaria penetrarant, ac vel imprudentes oppidanos oppresserant, vel nauigia diripuerant: idcirco statuerunt satius fore, principem relicta Heraclea Melamocum concedere, oppidũ in medio littore situm, ex quo Dux facilè

præſentire poſſet, ſi quid inſidiarum à piratis ſtrueretur, ac paruo negocio adeſſe vbicunque opus fuiſſet. Demum quo tempore Pipinus cladem & ſeruitutem initiis illis & quaſi elementis Venetæ vrbis minabatur, cum omnes Riuoaltum ex omnibus oppidis conceſſiſſent, principis etiam ſedes eò loci tranſlata eſt; quo cunctis oppidanis conuenientibus in eam amplitudinem quam cernimus Venetiæ excreuere. ſic igitur perpetuo quodam tenore à primis ſtatim vrbis originibus vnus princeps reipublicæ Venetæ præfuit. primi illi aliquanto maioris authoritatis fuere. poſteà verò vſu docente paulatim ſanctioribus inſtitutis ac legibus poteſtas principis ad hanc, quam cernimus, temperationem deducta eſt. Ratio verò eligendi ducis, qui priori vita functo ſucceſſurus ſit, primum quidem ſimplex fuit, nam cum maiores noſtri ſingulari quadã bonitate præditi, atque ab ambitione penitus alieni eſſent, vnuſquiſque pro ſe eam ſolicitudinem recuſabat. quapropter acclamatione populi, is qui omnium optimus ac prudentiſſimus haberetur, princeps renunciabatur. Poſt prima ea tẽpora aucta ciuitate & populo ampliore effecto, inutile fore reipublicæ viſum eſt, ſi temeritati atque auræ populari res tam magna committeretur decretum. itaque eſt, vt eligerentur XI viri omniũ probatiſſimi, qui creandi Ducis poteſtatem haberent. deinde quum aliquantum ſimul cum imperio etiam ambitio excreuiſſet, inſtituta ſunt noua quædam atque inuſitata comitia, ac perplexa quædam ducis eligendi ratio inuenta. hanc nos ne quid incœpto operi deſit, paucis exponemus. Defuncto principe ac iuſtis piè honorificeque perſolutis, conſiliarij, qui interregni illius tempore ſe in ſedes publicas habitationi principis deſtinatas continuo poſt principis obitum receperunt, magnum conſilium vocant. in eo primo poſt interitum ducis conuentu, eã ratione comitiorum quam ſuprà narrauimus, quinque ciues creantur, qui defuncti principis res geſtas diligenter ſcrutari debeant; ac de conſilij ſententia, ſi quid ab eo contra leges ac decreta ſit factum, reſcindant. ſi à quopiam etiam munus acceperit, ac ſtatutæ pepercerit impenſæ, ea quinque hiſce referentibus irrogatur hæredibus à conſilio mulcta quam leges iuſſerint. Pecuniaria ea eſt, eáque ſumma æris de hæreditate principis publicatur, atque in ærarium refertur. Eiſdem comitiis eliguntur quinque alij ciues, qui eodem momento quo renunciati ſunt, recipiunt ſe in conclaue comitio adiunctum: neque inde diſcedunt antequam inter eos re conſultata, ſtatuant quid ipſis de poteſtate principis detrahendum, aut addendum videatur. Re inter eos diſcuſſa iterum cogitur conſilium, quo coacto egrediuntur illi è conclaui (nam prius non licet) ac ſuam quiſque ſententiam ad cõſilium refert de principis iure atq; vniuerſis ciuibus diſceptantibus ſuffragiis decernitur, id quod maximè reipublicæ vſui fore viſum fuerit. Id decretũ inter leges, quas principes ſeruare debeant ſtatim refertur conſtituta principis poteſtate. poſtridie initur perplexa illa comitiorum ratio, quibus princeps creati ſolet. conueniunt ciues omnes, qui XXX. annos exceſſerint. nam iuniores eaque ætate minores veteri Reipublicæ inſtituto ad ea comitia non admittuntur

A tuntur. numerantur deinde vniuersi ciues, ac totidem globuli in vrnam conijciuntur, quot ciues fuerint. ex his triginta sunt aurei, cæteri omnes argentei. ea vrna statuitur ante suggestum comitij vbi consiliarij consident. adstat vrnæ puerulus qui sortes educat. subsellia ciuium vocantur. ad eam vrnam accedunt omnes eo, quo sederunt, ordine, nullus tamen quod in aliis comitiis fieri consueuit, in vrnam manum imponit, sed puer qui astat pro singulo quoq; globulum vnum educit. Ii quibus argenteus obtigerit, statim egrediuntur è comitio. at is cui sors fauerit, educto aureo globulo, à scriba alta voce pronunciatur. Continuo ille in certum conclaue secedit: eius verò gentiles & consanguinei omnes arcta necessitudine coniuncti ex suo quisque B loco assurgit: vniuersique in partē atrij concedunt. numerantur ibidem, ac totidē globuli argentei ex vrna extrahūtur: exceduntque hi ex comitio hoc pacto triginta, quibus sortis beneficio aureus globulus obtigerit, deligūtur ex vniurso ciuium cœtu. quo peracto consilium dimittitur. Postquam omnes discessere, triginta illi è conclaui egrediuntur, ac coram consiliariis denuo sortem subeunt, ita vt nouem quibus sors fauerit electores fiant, cæterisque dimissis in conclaue secedunt, huic muneri destinatum: ibique soli concluduntur nullo prorsus, ne ministro quidem admisso: nulli copia fit eos alloquendi, neque inde discedere possunt, priusquam x x x x viros elegerint: nullusque referri potest ab eis electus, nisi sex suffragia tulerit. quo fit, vt quatuor refragantibus nullus electus pronunciari queat. quum primum qua-C draginta hosce viros elegerint, per internuncium custodem ac ianitorem publicum certiores consiliarios faciunt se munus suum obiisse. euestigio consiliarij, nisi hora diei fuerit valde intempestiua, consilium magnum vocant. Postquam ciues omnes in curiam conuenere profertur syngrapha ex conclaui, in qua nomina descripta sunt ciuium electorum. Ac scriba primus ascenso suggestu magna voce pronunciat x x x x designatos ciues. horum quisque si interfuerit, cum primum audierit se pronunciari, à loco vbi consederat surgit, & ad suggestum consiliariorum, indeque in conclaue destinatum concedit. sin autem eorum quispiam absens fuerit confestim ab vno ex consiliariis, ab vno item ex x x x x virûm præfectis vel per totam vrbem conquiritur. Inuentus primum ab iisdem magistratibus in comitium, dein-D de in conclaue ad collegas deducitur, nulla interim aliquem conueniendi aut alloquendi data facultate, ne vlla ambitioni occasio, aut aditus in his comitiis concedatur, quæ sanctissima omnium maiores nostri esse voluerunt. hac ratione x x x x ciues designati de improuiso conueniunt, vbi conuenerint, euestigio dimittitur consilium. tunc quadraginta hi egrediuntur è conclaui, atque in atrium comitij amplissimum consiliarios adeunt: ibique eodem sortium modo quem suprà ostēdimus, x i i ex ipsis decernuntur, viginti & octo qui supersunt ex quadraginta viris repudiatis. hi x i i viginti quinque viros eligunt, quorū quisq; necesse est vt octo suffragia ferat, paucioribus nāque nullus eligi potest. re expedita consiliarios per internūcium

admonent. hi si tempestiua hora fuerit, consilium cogunt, eodemque modo viginti quinque illi de improuiso coguntur. ac dimisso consilio eodem genere sortis nouem eliguntur, sexdecim reliqui discedunt. nouem hi quadraginta quinque creant, senis item suffragiis: qui pari pacto coacto cõsilio à scriba pronunciantur, & in conclaue coguntur. ij sortis eiusdem beneficio redigũtur ad vndecim, qui eligũt quadraginta & vnum, omnes viros ex primariis Senatoribus. qui subito vt pronunciati fuerint, secedunt in atrium destinatum: hique ducis deligendi facultatem obtinent. non tamen duos eiusdẽ familię aut arcta necessitudine cõiunctos in hãc electorũ classẽ admitti leges sinunt, qui mos perpetuus est apud Venetos in omnib⁹ magistratibus. Tam perplexam & multiplicem eorum comitiorum rationem maiores nostri viri sapitissimi atque optimi homines esse voluerunt, ne ciuium multitudo omnino expers esset potestatis ducis creandi. Nam primi ordinis electores sorte fiunt, quę omnibus ciuibus communis est. post eum ordinem miscuere sorti electionem, ita tamẽ vt electio sortem antecelleret. nulli enim fauere sors potest, nisi iudicio prioris ordinis fuerit cõprobatus. at in postremo ordine à sorte recesserũt. statuerũt enim, qui principẽ electuri essent, nõ esse omnes sortiũ temeritati cõmittẽdos. ideoq; neq; multitudo omnino expers est huiusce autoritatis, neq; etiã prorsus ius hoc multitudini imperitæ tributum est, apud quam plerunque plus inanis quædam aura quàm optimorum ac sapientissimorum hominum iudicium valet. Præterea cum nulli certi sint principis electores, sed res omnis ex eorum sententia pẽdeat, qui sortis beneficio vsi sint, nullus ambitioni locus relinquitur. nam fieri facilè potest vt hi nullum ius sint habituri, quos tu egregiè ambieris. Nunc ad rem redeo. Peracta tandẽ ratione comitiorum, vbi iam creati fuerint xxxxi principis electores, statim omnes, nullo interea ciuium salutaro, nedum compellato, cõueniunt in eam curiam, in quam cogi Senatus solet. ibi primum omnium sanctè ac piè diuina mysteria celebrantur, vniuersique tactis altaribus iureiurando Deo Optimo ac Reipublicæ pollicentur, eum sese ducem electuros, quem sanctitate, in patriam charitate, solertia, ac prudentia aliis præstantiorem esse duxerint. amotis deinde sacerdotibus, soli in curia concluduntur, neque famulo, neque quopiam alio ministro accito. tũc tres, qui cæteros ætate antecesserint, veluti præfecti, resident ad paratam mensam quandam ad hoc munus: super qua vrna quædam est constituta: hinc vnusquisque elector notat in syngrapha nomen eius, quem ducem pronunciat, ac notatam syngrapham in vrnam iacit. iniectis omnium syngraphis vna educitur, quæ sorte in manum venerit extrahentis. lecta à præfectis syngrapha, is cuius nomen exierit, si præsens adsit, vt plerunque contingit, continuò egreditur è curia. tunc si quis eorum existimauerit eum ciuem minus idoneum, qui tam magnam dignitatem sustineat, aut ob quampiam aliam causam, non fore è Republica eum ducem esse consurgit, ac primo modeste præfatus ingenuè profert, quid de eo ciue sentiat, & quamobrem putet non esse

A esse in rem patriæ,eum ducem fieri.vbi finem is dicendi fecerit,præfecti nuncupatum adhibent: atque ex his maior natu omnia illi compendio repetit, quæ ei obiiciuntur, auctore tamen suppresso.nam sacramento antea omnes perpetuo silentio se obstrinxere. refellit ille obiecta vt libuerit. Deinde iterum recedit è curia,quod si prior aut alius quispiam nouis rationibus adhuc arguere & accusare hominem velit, potestatem habet. rursus accersitus ille respondet, sicque vicissim res tractatur, donec accusatoribus nihil amplius relictum sit.tum demum in suffragia itur.ante hæc tempora,si is vigintiquinque suffragia tulisset,nulla amplius aliorū ratio habebatur, sed statim ille Dux renunciabatur. nostra tempestate in comitiis, quibus Andreas B Grittus, amplissimus Senator, creatus est dux,hæc ratio immutata est.nam tametsi nullus electus princeps habeatur,nisi suffragia vigintiquinque tulerit;res tamen in eo nō consistit,qui primus eum numerum suffragiorum expleuerit, vt antea fieri solebat:sed progreditur ad alios, vt si quispiam eum numerum suffragiorum excesserit, non ille prior, sed hic Dux renuncietur. Postquam itum est in suffragia pro eo cuius nomen primum exierat, alia item syngrapha ex vrna educitur, atque omnia eodem quo antea, modo administrantur.sic in tertio, quarto, ac omnibus deinceps. quòd si nullus ad eam summam suffragiorum peruenerit, nisi hora diei fuerit intempestiua, iterum eadem ratione comitia repetuntur:ne multa, electoribus non prius exeundi, conueniendi, alloquendi aliquem, qui aliunde adueniat,po- C testas fit, quàm vigintiquinque eorum in principe eligendo conuenerint. quo renunciato confestim consiliarij in curam vocantur: hi omnium primi nouum ducem salutant, ac venerantur. Post id fama per vrbem vagatur, vbique discurritur. ciues omnes gaudere,à Deo Optimo Maximo supplices petere, vt reipublicæ felix faustúmque id sit.familiares ac consanguinei ducis in curiam properant, nouo duci gratulantur. eodem temporis vestigio nummi cuduntur, inscripto nomine principis. atque imagine expressa: parantur omnia, quibus ad pompam opus est. interea Dux electorésque omnes ibidem operiuntur.instructis omnibus, descendunt è curia, ædémque diui Marci ei loco propinquam adeunt,augustum templum, magnisque opibus ornatum: Deum immortalem primò religiosè venerantur, D & suggestum,ex porphyritide lapide confectum,omnes ascendunt. ex electoribus qui cæteros ætate anteit,is verba ad populum facit,denunciat creationem noui ducis, eúmque modestè laudat. Post illum item Dux orationem habet, ac pauca de se prudenter præfatus, seruaturum se pollicetur omnia quæ bonum principem deceant, bonóque reipublicæ, nullius priuati commodi habita ratione consulturum,imprimis iustitiæ munus sanctè obiturum, daturúmque operam, vt æquū ius omnibus administretur: non rei familiari, non labori vlli, non denique vitæ parsurum, si reipublicæ suis incommodis prospici possit.demum Deum Optimum Maximum, diuum Marcum (sub cuius numine ciuitas Veneta est) atque diuos omnes præcatur,vt sibi faueant aspiréntque læti,in tam magni muneris functione obeun-

da. Verba ducis vniuersus populus magno plausu excipit. Postquam Dux E
perorauit, omnes ex eo suggestu descendunt, ducemque ante aram maximam templi statuunt. ibi tactis euangeliis iureiurando deo immortali ac reipublicæ fidem suam astringit, se nil eorum omissurum, quæ legibus Dux Venetus prestare teneatur. His actis electores, qui eatenus cum duce perstiterunt, discedunt omnes: at ipse ligneum pulpitum conscendit, adscito ex consanguineis eo quem omniũ habet carissimũ. Nautæ qui in precio habentur, pulpitum humeris attollunt, magnoque plausu insidentem ducem per totum forum diui Marci deferunt. Dux verò ex pulpito pecuniam suo nomine excusam iacit. summa nulla certa statuta est pecuniæ effundendæ, sed is modus tenetur, quem rei familiaris copia, angustiáue aut ipsius Ducis ingenium statuerit, iactam plebs studiose colligit. tandem circũlustrato F
foro cum ad scalas ædium publicarum principis ventum est, pulpitum sistunt, è quo descendit princeps. mos inualuit, vt vestes quibus Dux est indutus, vasque argenteum, in quod populo effundenda pecunia congesta fuerat, nautis qui pulpitum humeris sublatum gestauerunt, dono dentur. Dux scalis ascensis excipitur à consiliariis, qui ibidem operiebantur, & capitio quod principis insigne suprà esse diximus; coronatur. hæc series est totius pompæ. Postridie Senatu in curiam coacto Dux orationem habet, Deo, ac patribus gratias agit, quod ad id munus atque ad eum honorem euectus sit simulq; operã suam pollicetur nulli reipublicæ cõmodo defuturam. eiusmodi ferè orationem habet coram vniuersis ciuibus, primis statim G
comitiis, quæ post se creatum ducem fiunt. Hactenus de principe seu duce reipublicæ nostræ dictum sit. Illud proximum est, vt de consiliariis pauca perstringamus, quæ tamen satis exploratam facient omnem illius magistratus autoritatem. assident principi consiliarij sex, quod suprà quoque diximus, singuli inquam ex vnaquaque vrbis regione. in sex enim regiones siue tribus diuisa est vniuersa ciuitas. harum tres sunt citra magnum riuum, qui mediam vrbem diuidit, tres verò aliæ vltra. ex vnaquaque vrbis regione consiliarius vnus eligitur eadem comitiorum ratione, qua omnes magistratus creari suprà abunde satis explicuimus. est magistratus iste octimestris simulque cum principe omnium rerum quæ ad rempublicam spectant curam habet. verùm instituto admodum veteri vniuersa comitiorum ratio consiliariis potissimum incumbit. si qua etiam de re ad magnum consilium referendum, eiusque autoritate sanciendum sit, res tota consiliariis referentibus decernitur, vt pote qui soli id iuris obtineant. his tamen interdum adiunguntur quadraginta virûm præfecti, quibus tamen solis referendi ius non esset. nulli præterea magistratui (Ducem semper excipio) concessa est ea potestas. possunt etiam si eis libeat de re omni & ad Senatum & ad decemuiros referre. Cæterum præconsultoribus ea precipuè cura demandata est, vt & Senatum cogãt & ad Senatum referant: quemadmodũ & x virûm præfectorum officiũ est, & x viros cogẽdi, & ad eos referendi H

A rendi:de quibus à nobis infrà tractabitur. At consiliarij ampliore autoritate sunt præditi, vtpote qui in Senatu par ius habeant cum præconsultoribus, & in collegio decem virûm cum illius collegij præfectis. Octo mensibus duci assident eoque munere funguntur, quod iam explicui. Quatuor vero menses intersunt, vel potius præsunt, quadraginta viris quibus capitis grauiores causæ sunt demãdatæ, eisque decernentibus iudicantur, de quibus suo quoque loco dicetur. Nunc postquam de magno consilio, quod popularem statum in hac Republica refert, & de principe qui regiam personam gerit, si minus eleganter, diligenter quidem tractatum est: institutum opus poscere videtur, vt de reliquis partibus huiusce gubernationis B referamus, quæ optimatium regimen repræsentant. huiusmodi enim gubernatio in Veneta ciuitate cæteris facile præstat, quam sequenti volumine Deo annuente integre explicabimus.

LIBER TERTIVS.

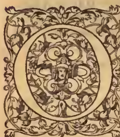

MNIS hominum institutio, quæ quidem rectè se habituta sit, naturam optimam rerum omnium parentem imitari debet: quæ totius mundi vim, rationémque omnem ita disposuit, vt res sensus intellectúsque expertes, ab iis quæ mente præditæ sunt, gubernentur. idem igitur setuandum est in hoc hominum cœtu, quem ciuitatem appellamus: senes enim iunioribus prudentia antecellunt, perturbationibus animi non æquè obnoxij atque illi, & rerum plurimarũ, quas in longiori vita experti sunt, vsu præditi. quare sapiẽtissimè Aristoteles in Politicis ait. In vnaquaque Republica quæ naturæ solertiam & sapientiam æmulari voluerit, senes præficiẽdi sunt summæ rerum: iuuenum vero officium esse debet, ea facere quæcunque iussetint senes. neque, quãdo hoc institutum maximè secundum naturam est, seniorum imperium iuniores detrectare possunt, aut ob hanc rem seditionem vllam cõcitare, quoniam in discrimine hoc quod ætas facit, nullus inuidiæ locus est, nulláque querela esse potest, quandoquidem iuniores certò sperent sibi à minoribus vicem repensum iri. Hanc Aristotelis sententiam comprobant omnes Respublicæ, quæ quidem alicuius nominis fuerunt. in iis enim gubernationi ciuitatis, rerúmque omnium publicarum, seniorum consilium præfectum est, quem Senatum etiam à senioribus nominarunt. hoc loco leges atque instituta Romanorum proferrem, etiam Atheniensium, & Lacedæmoniorum, & Carthaginensium plurimarúmque aliarum ciuitatum leges, ni res notior esset, quàm vt testibus indigeat. Pari igitur ratione in nostra Repub. institutus fuit Senatus ac Deceuirũm consiliũ, qui in Veneta ciuitate (cuius Rempub. mixtam esse dixi ex regio statu, populari & optimatium) referunt optimatium statum, ac media quædam sunt, quibus extremæ partes, status scilicet popularis, magnum cõsilium, ac Princeps, qui regis personam gerit, inuicem vinciuntur. Sic inquit Plato in Timæo extrema elemẽta, terram ac ignem mediis elementis vinciri: sic in diapason consonantia, extremæ voces mediis diatessaron ac diapente vocibus, inuicem nectuntur. Vt ergo cœptum iter peragamus, Senatus Venetus centum & viginti legitimos senatores habet: multi tamen præterea magistratus obtinẽt ius senatorium, adeò vt nostra tempestate ducenti & viginti & amplius ius habeant ferendi suffragium in Senatu. Senatores legitimi singulis annis

A annis ab vniuerſo ciuium cœtu(quem magnum conſilium nominari ſæpius eſt repetitum) creantur. Nec tamen hic honos vacationem vllam habet, quemadmodum omnes alij magiſtratus. ſed iidem ſi ita fors tulerit,& magno conſilio viſum fuerit, quod plerunque fit, ſingulis quibuſque annis in eo munere verſari queunt. Modus & ratio electionis ſupra à nobis expoſita eſt, cum formam omnem comitiorum explicaremus. Eo igitur pacto, Auguſto ac Septembri menſe ſingulis comitiis ſex ſenatores eliguntur,quæ decies repetita,ſummam ſexaginta electorum explent. ſexaginta reliqui adiuncti,ſeu adſcripti ſunt prioribus, omneſque hi ſimul propriis quibuſdam comitiis eliguntur.nam ad tertium Calendas Octobris cogitur Senatus. atque
B vnuſquiſque ſenatorum & quiuis alius, cui ſuffragij ius eſt,in ſenatu vnum ciuem nuncupat. Poſtridie illius diei mane ad horam diei tertiam conueniunt vniuerſi ciues in comitium:prælectiſque à ſcriba magno omnium ciuium nominibus, quos pridie Senatores nominauerint, coniecta in vrnam omnium nomina ſorte educuntur. mox in ſuffragia pro vnoquoque itur,ex omnibus his ſexaginta,qui plura ſuffragia tulerint quàm cæteri, dummodo etiam dimidia exceſſerint,eo anno adſcripti Senatui ſunt, ea tamen lege, ne plures quàm duo eiuſdem gentis in eorum numero ſint. ſic in numero legitimorum Senatorum tres tãtum ex eadem gente eſſe queunt: qua lege optime conſultum fuiſſe Reipub.exiſtimari debet.nam nulla pernicioſior peſtis in Rempublicam obrepſerit, quàm ſi quæpiam eius pars cæteris præualue-
C rit.vbi enim æquum ius non ſeruatur,fieri non poteſt vt ſocietas vlla cõcors inter ciues conſiſtat. quod vſu euenire ſolet vbicunque plura Reipub. munera in vnum conueniunt. ſic ſoluitur mixtum,ſi quodpiam elementorum, ex quibus corpus conſtat,alia ſuperauerit: ſic omnis conſonantia diſſonans fit,ſi fidem vnam ſeu vocem plus intenderis quàm par ſit.Non impari ratione,ſi ciuitatem aut Rempublicam conſtare volueris, neceſſe eſt id imprimis ſeruari, ne qua pars aliis efficiatur potentior, ſed omnes quoad fieri poſſit, publicæ poteſtatis participes ſint. Quocirca perquam egregie maiores noſtri ſancitum eſſe voluere perpetuum hoc ius in Republica noſtra, non modo in Senatu, ſed neque in aliis magiſtratibus pluribus gẽtilibus locum eſſe, quàm ad ſeruandam æqualitatem opus eſſe videatur. Nec minus prudens
D inſtitutio eligendi Senatus habenda eſt, vt ſcilicet ſexaginta Senatores more comitiorum ſolito, ſorte inquam electioni ac iudicio admixta, eligerentur, ſexaginta verò adiuncti ratione diuerſa,in qua ſcilicet nil eſſet ſortis. Etenim ſi in omnibus par ſorti locus eſſet, facilè accidere poſſet,vt aliquando præcipuorum ciuium ratio non haberetur, atque in eligendo Senatu præterirentur non ſine Reipublicæ detrimento. Idcircò ſexaginta patres aſcriptos nulla ſorte,ſingulis tamen annis eligi placuit. Senatus igitur primum ex hiſce centum ac viginti conſtat, quorum ſexaginta proprio vocabulo Senatores, reliqui adiuncti appellantur,quorum comitiis integra dies conſumitur. præter hos centum & viginti legitimos Senatores pari iure in Senatum cum ſenatoribus veniunt(vt ducem & conſiliarios prætercam)decemuiri, quadra-

ginta viri iudices capitalium causarum & criminum grauiorum, salis & annonæ frumentariæ præfecti, diui Marci procuratores, multique præterea magistratus, adeò vt nostris temporibus summa omnium ducētos ac viginti excedat. hi omnes ius senatorum obtinent. vniuersa gubernandæ Reipublicæ ratio ad Senatum pertinet. quicquid Senatus autoritate decretum fuerit, id sanctum & ratum habetur. eo disceptante & decernente & paces fiunt & bella suscipiuntur. pecunia etiam omnis Reipublicæ, eius iussu exigitur, & impenditur. si res postulat, noua etiam tributa & decumæ, ex decreto tamen Senatus, tum imponuntur ciuibus, tum etiam exiguntur. siquando etiā visum sit è Repub. esse vt nouus quispiam magistratus pro tempore instituatur, is à Senatu eligitur. Præterea Senatus quibuscunque temporibus perpetuum ius obtinuit eligendi oratores, qui ad principes exteros à Republica destinantur, eorum etiam collegium creandi, qui ius habent & cogendi Senatum & ad ipsum referendi. hos Aristoteles præconsultores nominat, nostri homines Sapientes, arrogantiore vocabulo vocant: quo interdum nobis quoque vtendum esse duximus, ne à communi loquendi consuetudine penitus abhorrere videamur. Comitia tamen hæc Senatus, quibus & oratores & præconsultores eliguntur, minus habent sortis. quàm ea quæ supra descripsi, magni scilicet consilij vniuersique ciuium cœtus. vnusquisque enim senatorum nominat quem voluerit, deinde pro singulis in suffragia itur: isque cui plura contigerint quàm reliquis, dummodo dimidium totius summæ excedant, electus renunciatur. Quòd si quandoque necessitas & vsus Reipublicæ poposcerit, vt inuito cuipiam munus aliquod publicum iniungatur, vnusquisque senatorum clàm in syngrapha eius nomē notat, quem maxime idoneum duxerit: deinde in vrnam ad id paratam schedulam eam iacit. inde à scriba extrahuntur, palamque legūtur omnes, ac demum pro quolibet itur in suffragia: isque pronunciatur electus cui plures suffragati fuerint, dummodo etiam sint plures dimidiis. Hic schedularum modus inuētus est, ne quispiam veritus inimicitias sibi alterius ciuis, aut odium parare, illum ad aliquod munus vocando, quod probè quidem sustinere ille possit, sed tamen imponi sibi iniquo animo ferat, abstineat ab eo nominando: sicq; priuati commodi gratia Respublica detrimēto afficiatur. Nunc modus nobis recensendus est, quo Senatus consulitur, eaque decernit & sancit quæ facienda sunt: & quo Senatusconsulta fieri consueuerunt. Non latuit maiores nostros, si vnusquisque Senator promiscuè tum referre ad Senatū, tum sententiam dicere posset, atque hoc officium proprium nullius esset, magnam semper in Senatu turbationem fore. Præterea ita vsu compertum esse, vt id quod omnes pariter curant, omnes etiam pariter negligāt. Ideo legibus nostris statutum est, vt à Senatu sedecim ciues eligantur, quos vulgus propterea quòd maxime omnium sapere videantur, Sapientes appellat. nos Aristotelem imitati, eo quòd præconsultant illa de quibus cōsulendus est Senatus, præconsultores merito appellare possumus. hi ius habent & cogendi Senatum, & ad Senatum referendi. magistratus hic semestris est. Cæterum hi Sapientes

A pientes in tres ordines sunt distributi, qui longissimo interuallo inter se differunt. In primo enim ordine sex sunt Senatores, primarij ciues, qui cum vsu rerum tum dignitate atque existimatione alios facilè antecellunt. horũ præcipuum munus est, vt de administranda Republica, de bello, de pace, atque aliis maioribus negotiis præconsultent atque Senatum consulant. In secundo autem ordine quinque sunt ciues, qui tametsi parem autoritatem referendi ad Senatum habeant de rebus omnibus cum illis qui sunt primi ordinis, nihilominus sunt dignitate atque existimatione superioribus longe inferiores. ad eos pertinet in primis, cura militum qui Reipublicæ stipendio alũtur & merent sub Venetarum copiarum Imperatore. Tertij quoque or-
B dinis quinque sunt, quibus demandata est rei maritimæ cura, neque iis præterea ius est vlla de re ad Senatum referendi. hic ordo apud maiores nostros in precio habebatur, quo tempore apud Venetos res maritimæ florebant. Verum re maritima diminuta, nostrorumque studiis ad continentis imperium conuersis, cœpit hic quoque magistratus non magni æstimari: adeò vt ætate nostra adolescentes ac vix puberes ad eum ordinem eligantur. hi ergo ciues sedecim, quorum conuentus apud Venetos proprio vocabulo collegium appellari consueuit, summo mane conueniunt cum principe ac consiliariis: primumque ad tertiam vsque diei horam priuatos homines audiunt; quibus aliquid rei est, aut cum Republica, aut cũ aliquo magistratu; easque causas decernunt omnes simul, vel, si ita res poscere videatur, ad Senatum
C de illis referunt. sub tertiam diei horam omnes priuati è curia dimittuntur, confestimque ab aliquo scribarum, qui à secretis Reipublicæ sit, leguntur omnes epistolæ ad Senatũ missæ. postmodum, nisi ab oratore alicuius principis, qui ad ducem & collegium admitti velit, aut à quopiam maioris momenti negotio, quàm vt in aliud tempus differri possit, interpelletur, seccedunt hi Sapientes, siue præconsultores in certum conclaue consultaturi de publicis negociis. Postquam conuentum est, & consederunt omnes, is qui præfectus est (nam eorum vnusquisque septenos dies vicissim rerum administrandarum primum locum obtinet) rem proponit, de qua sit consilium ineundum. Deinde singulos sententiam rogat, eo seruato ordine, vt primæ classis præconsultores, primarij ciues, primi etiam sententiam rogentur, di-
D cantque post eos quinque illi, quos in secundo ordine constituimus. Postremi, si res proposita maritima sit, sententiam dicunt tertiæ classis præconsultores, quibus earum rerum cura demandata est. Quòd si ea res, quæ in consultationem venit, non spectet ad rem maritimam, hi postremi silent. in vnaquaque verò classe primus sentẽtiam dicit, qui septem proximis diebus præfuit. deinde is qui natu maximus, deinceps alij prout ætate præstiterint. postremus omnium, qui alios rogat, remque deliberandam proposuit, quique per eos septem dies præfectus fuerit, sententiam dicit. Re tandem inter ipsos propè discussa ac deliberata, siue omnes in eandem sententiam conuenerint, siue in duas aut tres diuersas, vt varia sunt hominum ingenia, diuisi fuerint, principem & consiliarios conueniunt, priusquam Senatum cogant. Ibique

omnium sententiæ recitantur: quibus si princeps aut consiliarius quispiam E
assentiri voluerit, sua que autoritate fauere, aut aliam nouam inuenerint, re iterum inter eos deliberata, tandem omnium sententiæ scriptis mandantur. id muneris ad eos spectat, qui vniuscuiusque horum trium ordinum sunt scribæ. sic negotiis, quæ Senatus autoritate decernenda sunt, consultatis, Senatum cogunt. vbi Senatores in curiam cōuenerint, primum recitantur omnes literæ, quæ alicuius sint momenti, quæve post dimissum proximum Senatum principi & præcōsultoribus redditæ fuerint. postea de his rebus, quæ à collegio præconsultorum deliberatæ fuerint, primum sententiæ leguntur, siue illæ concordes sint, siue inter se diuersæ, eodem ferè pacto quo Plato significare videtur, apud Athenienses rogationes populi fieri solitas fuisse. F
Nullus verò præter eos, quos à Venetis Sapientes vocari admonui, referendi ad Senatum ius habet, suamque sententiam illius ordinis autoritate confirmandi & sanciendi. ducem tamen, & consiliarios, & quadraginta virûm præfectos, de quibus infra dicemus, excipio. Lectis in Senatu omnium sententiis, primi ordinis sapientium hebdomadæ præfectus, si voluerit, surgit. sin minus, natu maximus, aut is, cui dicere volenti, alij concesserint. is elatiorem suggestum ad id factum conscendens, verba ad Senatum facit: rationes omnes quibus sententiam suam confirmet, dissidentesque refellat, in medium affert: modestè tamen & grauiter, vt Senatorij ordinis virum decet. postquam is perorauit, surgit præconsultor alius, qui à priori dissentiat, suamque ipse sententiam confirmat, priorem verò confutat, aliasque, si quæ G
sunt præter priorem, quæ à sua discrepent. surgit deinde tertius, si tot sententiæ fuerint, eaque in medium adducit, quæ secum facere videntur: sicque deinceps res inter eos discutitur, quoad nullus eorum reliquus sit, qui verba facere velit: nulli enim senatori locus dicendi datur, quousque præconsultores omnes qui id muneris subire voluerint, dicendi finem fecerint. sed postquam vltro citroque quantum visum fuerit, & orationibus & argumētis hi contenderint, aliis quoque senatoribus dicendi facultas datur. quòd si senatorum aliquis cuipiam ex dictis sententiis contradicere, aut earum quāpiam tueri, siue nouam adferre velit, dicendi copiam habet. nullus tamen senatorum de ea sententia, cuius ipse est auctor, ius ad Senatum referendi habet: sed plerunque contingit, si consilium eius senatoris è Republica esse videatur, vt aliquis ex collegio siue consiliarius siue quadraginta virûm præfectus, de ea sententia ad Senatum referat. Hoc ergo pacto re bene discussa & deliberata, suffragiis omniū, qui sunt eius ordinis, Senatus decernit, quam nā sententiā potissimum probet. non tamen pedibus in sententiā eunt, aut in contrariam partem discedunt, quem morem Romanos seruasse memoriæ proditum est, neque palàm sententiam dicunt: sed vrnis ac suffragiis rem decernunt, non dissimili ratione ab ea, quam in comitiis seruari suprà docuimus. Scribæ qui à secretis Senatui sunt, ferunt totidem vrnas quot fuerint sententiæ, de quibus consulitur Senatus: vnamque viridem quæ eorum suffragia excipiat, qui sententias eas omnes repudiant. præterea vnam rubei colo-

A colotis,in quam iaciunt suffragia Senatores,quibus nondum liqueat. vnusquisque autem senatorum suffragium in eius vrnam demittit, cuius sententiam præ aliis probat. si vero omnes reiiciat, in viridem vrnam. quòd si nondum liqueat, atque ambigatur, vrna rubea præsto est. consiliarij suffragia numerant. id vero pro decreto habetur, cui plures, quàm dimidia senatorum pars fuerint suffragati. quòd si nullius sententia dimidium summæ excesserit,primum ea reiicitur, cui paucissimi fuerint assensi: de cæteris repetuntur suffragia, eodem modo postrema semper reiecta, controuersia ad duas deducitur: quarum altera necesse est, vt plura dimidiis ferat suffragia; in quam Senatusconsultum factum fuisse pronunciatur. re vna B expedita de aliis refertur, nisi hora diei intempestiua fuerit, idem in omnibus aliis modus seruatur. Si verò cuiuspiam principis orator ad Rempublicam Venetam accesserit, à principe, consiliariis, vniuerso collegio excipitur, auditúrque ab eis: deinde consultandi tempus petunt. quo dimisso, réque à præconsultoribus eo, quem suprà diximus,modo deliberata, Senatus consulitur. princeps primum Senatui narrat, quæ petierit orator. deinde omnium, qui ius referendi ad Senatum habent, sententiæ leguntur. eadem ratione fit Senatusconsultum,quo petitioni oratoris respondetur. quo accito legitur ei Senatus decretum, sicque dimittitur. Hæc est ferè summa eorum, quæ tum ad Senatusconsulta tum ad vniuersam rationem atque ordinem consulendi Senatum pertinere videntur. atque hactenus quidem à nobis explanata sunt cuncta membra, quæ maioris consilij sunt: quod in C Veneta ciuitate formam habet status popularis:tum ea,quæ ad Ducem spectant, qui quodammodo speciem quandam regiam in hac Republica præ se fert: ac demum vniuersa ratio habendi Senatus. de decemuiris deinceps dicendũ videtur. Decemuirûm hoc collegiũ apud Venetos summæ est autoritatis,& à quo non immeritò quis asserat Reipub.incolumitatem præstari:cuius origo,vt eius magistratus ratio omnis facilius intelligi possit,lõgius à nobis est repetenda. Diuina quadam animi prouidẽtia maiores nostri perspexere, quemadmodum in corpore humano,putrescente humore quopiã, innumeri ac periculosissimi plerunque morbi accidunt, qui sæpe etiam interitum adferunt:ita etiam in Rebuspublicis existere interdum improbos ci- D ues, qui negocium Reipub. facessant, dum potius praue imperare volunt, quàm legibus parere,siue adducti ambitione ac regnandi cupiditate, siue ære alieno oppressi, seu etiam scelerum conscij, pœnæque ne à se exigantur, metuentes:quales Romæ legimus fuisse,Catilinã, Syllam,Marium,ac demũ Iulium Cæsarem,qui tyrannide potitus Rempub.penitus euertit.In Græcorum etiam Rebuspublicis & quidem illustribus, eiusmodi ciues nonnullos extitisse memoriæ proditum est. Nostris vero temporibus compertum est, omnes ferè ciuitates Italiæ, quæ populari statu,aut etiam optimarium vtebantur,tandem in cuiuspiam suorum ciuium tyrannidem deuenisse. Quamobrem omnibus viribus maiores nostri sibi nitendum statuêre,ne pulcherrime instituta Respubl. optimisque legibus confirmata, à quopiam huius-

modi monstro vexaretur. Nihil enim magis sibi metuendum esse duxerunt, quàm intestinum hostem & ciuium inter se simultatem. quare cum animaduertissent in Republica Lacedæmoniorum Ephoros summæ autoritatis fuisse, Athenis Areopagitas, Romæ decem viros, qui etiam leges cõdiderunt; operepræcium se quoque facturos crediderunt, si horum exemplum imitati, in dispari tamen causa, magistratum summæ potestatis in hac nostra ciuitate instituerent; cui prouidendi præcipuè cura esset, ne qua inter ciues discordia, quæ seditionem faceret, oriretur: ne qua factio, aut ne quis perniciosus ciuis Reipublicæ insidias moliretur. quòd si quispiam huiusmodi morbus malo fato in ciuitatem obreperet furtim, summam haberet autoritatem in eos animaduertendi, ac procurandi ne quid Respublica detrimenti pateretur. tam magna verò potestas, neque paucissimis sine periculo committi poterat, neque formidabilis, si multis committeretur, futura erat. quocirca vt ab vtroque incommodo cauerent, hoc instituerunt decemuirale collegium. annuum hi gerunt magistratum, eamque vacationem habent, vt is qui vel per diem in eo magistratu fuerit, non tantùm eo anno, sed futuro etiam eius muneris vacationem habeat, neque fas sit eius in comitiis decemuiralibus rationẽ haberi. quibus decemuiris principem quoque & consiliarios adiunxere: ita vt vniuersum collegium summam decem & septem ciuium expleret, quibus hæc summa potestas tributa sit. ex decem viris, singulis mensibus tres dicuntur ab illis quibus sors obtigerit: hi principes collegij sunt, maternaque lingua capita decem virûm appellari consueuerunt. ius habent cogendi decemuirale collegium, atque ad illud referendi certum conclaue habent, in quod quotidie conueniunt: certos etiam ministros, ianitores, apparitores ac stipatores: adeò vt nullius magistratus subsellia cum maiori obseruantia adeas. adeunt vero omnes, quibus cum decemuiris negocium est. literas quoque ad collegium scriptas legunt, & de illis ad idem referunt. ne tamen temere Senatus ille consulatur, non vnus tantùm ex his principibus referendi ius habet, sed duo sint opus est, qui referre de eadem re velint, seu quatuor consiliarij. ob eandem etiam causam, ne quid temere à paucissimis ciuibus immutari possit, illud institutum est, ne, si quippiam quod iam sancitum sit, abrogare velint, id habeatur pro rato atque decreto, nisi duæ collegij partes suffragatæ sint. illum quoque morem obseruant, ne reum, cum de eo iudicium laturi sunt, in collegium admittant, neque cognitorem, aut oratorem quempiam, qui eius causam agat: quod tamen ius, cum apud alium magistratum causam dicunt, reis concessum est. ratio autem, quam in iudiciis exercendis seruant, hæc est. à principibus collegij reus auditur, eiusque dicta omnia scriptis mandantur. Cùm autem causa ad collegium defertur, ipsi collegij principes aliique iudices qui intersunt, & accusatoris & rei vicem agunt: resque decernitur maxima semper adhibita iudicij moderatione. Initio decemuiri huic tantum rei operam impendebant, ne quid existeret, quod Reipublicæ ciuilique concordiæ posset officere. postea ve-

A ea verò grauissima quædã crimina & enormia facinora huiusce iudicij seueritati ac censuræ cõmissa fuere, vt si qui rei facti essent, vel quòd numos adulterinos cudissent, vel quòd venere mascula vsi essent. nostra etiã tempestate additũ fuit, vt ab his iudicibus cõstitueretur mulcta ac iudiciũ exerceretur in quosdã sceleſtissimos homines, qui maledictis Deum optimũ vel beatã Virginẽ incessere ausi essent. nõnulla etiam, quæ maxime arcana essent, & ad summam Reipub. pertinerent, vt ad decemuiros deferrentur, institutum est, qui tamen nihil, quod maioris momenti sit, nisi de sententia totius Senatus, decernunt. res quoque pecuniariæ ab ipsis pleræque administrãtur. quocirca ne de tot, tamque arduis negotiis potestas paucioribus, quàm par esset,
B ciuibus permitteretur, accersiti sunt in hoc collegium Sapientes primi ac secundi ordinis, Aduocatores quoque & Procuratores sancti Marci, qui magistratus summæ est venerationis: suntque præter hos huic collegio ascripti quindecim Senatores, quos adiunctos vocant, vniuersi tamen hi ius suffragij non habent, sed tantummodo decem & septem priores, & quindecim his adiuncti, adeò vt omnes summam expleant XXXII suffragantium. Cæteri etsi omnibus negotiis intersunt hoc iure priuati sunt. adiuncti quindecim neque à Senatu neque comitiis magni consilij eligi solebant: sed decemuiri, quos voluissent, Senatores quindecim collegas sibi adiungere consueuerant, qui tamen neque gentiles eorum, neque arcta necessitudine coniuncti fuissent. nunc verò comitiis magni consilij eliguntur hi
C quindecim adiuncti. Maximã ex decemuirali collegio Reipub. Venetæ vtilitatẽ extitisse, ipsa experientia rerum omniũ magistra compertum est. nam anno ab hinc decimo supra ducentesimum, Marinus Phaletrus dux, qui tyrannidem moliebatur magnamque Reipublicæ turbationem allaturus fuerat, continuo decemuirûm autoritate ac prudentia oppressus, temeritatis simul & sceleris pœnas dedit: disceptanteque hoc collegio capite mulctatus est vnà cum plerisque nobilissimis ciuibus, qui cum eo in perniciem libertatis conspirauerant, perpetuaque ignominiæ nota fuit affectus. in ea enim curiæ parte, in qua pictæ sunt imagines omnium principum cum elogiis rerum quas optimè pro Republica gesserint, Marini Phaletri sedes, imagine vacua, versiculis quibusdam inscripta est, quibus declaratur eum du-
D cem pro criminibus (vt nihil immutem) securi percussum fuisse. Perniciosissima certe, & quæ facile perniciem & exitum Reipublicæ allatura fuerat conspiratio, ni decemuiralis collegij autoritate statim oppressa fuisset. Nõnulli quoque ciues, qui ambitione ducti periculosas quasdam leges promulgauerant, vt auram popularem aucuparentur, cõtinuo decemuirûm seueritate oppressi pœnas temeritatis atque immodicæ ambitionis Reipublicæ dederunt. Qua ratione effectum est deo Optimo fauente, vt nullus huiusmodi morbus nostram in ciuitatem autoritate huius collegij confirmata inuaderet. Iam præcipuæ Reipublicæ Venetæ partes, quibus vniuersa ferè gubernatio continetur, à nobis expositæ sunt. Verum vt omni ex

parte institutum à nobis opus perfectum sit, de reliquis quoque magistratibus dicemus, à quibus tum iura dicuntur, tum pecuniæ publicæ administrantur: necnō de gubernatoribus ciuitatum, quæ sub Veneta ditione sunt, deque classium, exercituumque præfectis. Postremò nonnulla instituta exponam, quibus optime meo quidem iudicio cautū est, ne populus & plebs minutior ægreferat nullam sibi in hac Republica gubernationis partem esse. Docebimus item haudquaquam omissam fuisse, vt plerique existimant, publicam ad rem bellicam iuuentutis institutionem. Verum antequam ad hanc rerum institutionem explicandam veniam, non ab re esse existimo, si lectorem admonuero, in ea ratione, qua supra dixi Senatum consuli solere, ipsumque decem virûm collegium, apparere perspicue mixtionem quādam legum popularis status, & Reipublicæ optimatium. Nam quòd nihil possit Senatus decernere, nisi de eo prius ad ipsum Senatum à præconsultoribus relatum sit, status optimatium est. Quòd vero præconsultores nullam habeant potestatem, nisi consulant Senatum; eorumque sententia illius autoritate confirmata sit, profectò est popularis gubernationis institutum. Itaque non modò in vniuersa hac nostra Republica, verumetiam in quacunque eius parte, qui recte perpendet, inueniet hanc quam dixi, mixtionem & temperiem, qua rectæ illæ gubernandi rationes, in vnam formam atque speciem Reipublicæ nostræ coaluerint. sed illuc, vnde egressa est nostra reuertatur oratio. Omnium ergo prima ea pars nobis exponenda est, quæ ad ius dicendum pertinet. Vniuersum igitur ius, quod à magistratibus reddi solet, bifariam diuisum est. Nam aut in suppliciis cōsistit, quæ sumenda sunt de hominibus facinorosis, qui patriam aut ciuem aliquem insigni iniuria affecerint, vel in deos immortales impij extiterint; aut positum est in causis forensibus iudicandis. Idcircò etiam Venetiis duo genera iudicum sunt, horum alterum causis forensibus, alterum verò iudiciis rerum capitalium præficitur. Primum itaque de criminosorum hominum iudicibus, mox de forensibus dicemus. ex delictis quædam minutiora, vel suapte natura, vel peccantium hominum conditione habentur. nonnulla grauiota & maioris momenti, aut genere ipso peccati, aut peccantium nobilitate. qua de causa duplices quoque sunt capitalium rerum magistratus instituti. ad horum alteros grauiores causæ & insigniora crimina deferuntur, ad alteros verò leuiora. In Republica quidem Veneta iudicia vniuersa ad eam rationem, quam proposuimus, perquam egregie diuisa atque constituta reperientur. nos de insignioribus primo: mox de aliis dicemus. Præter delicta quæ decem virûm censuræ commissa esse supra diximus, grauiora omnia crimina Aduocatoribus referētibus collegioque quadragintauirali disceptante, discerni solent, iisque pro crimine pœna constitui, qui in eis deprehensi fuerint. quadraginta hi viri, qui criminū causis præfecti sunt, criminales vulgò appellari consueuerunt. De vtrisque tractādū, sed primo de Aduocatoribus. Aduocatorius magistratus priscis temporibus magnæ fuit auto-

A autoritatis incredibilisq; existimationis.præcipuum eius munus est,legũ custodia,ne aliqua scilicet in parte legibus officiatur. Quamobrẽ quilibet eorum, qui in eo sunt magistratu, eam propè intercedendi potestarem habet, quam apud Romanos tribuni plebis obtinebant: sed illi vt tuerentur libertatem plebis Romanæ, nostri verò vt vim legum tueantur: quare non immeritò tribuni legum vocari possent. Nos verò ne perspicuitati,cui præcipue operam damus,vlla in parte officiamus,à communi vsitatoque vocabulo non recedemus. Illi ad populum seu plebem referebant, nostri vero Aduocatores ad quadraginta viros quidem de leuioribus causis, de maioribus ad Senatum,de maximis interdum, si ita eis visum fuerit,ad maius cõsilium

B referunt. Quamobrem antiquitus magna erat huius magistratus autoritas. Nunc verò quoniam decem virûm potestas latius se dilatauit, ideo Aduocatorum auctoritas diminuta,existimatio obscurata est. Cæterum quum is magistratus tam amplam obtineat intercedendi potestatem, legumque custodia ad eum potissimum pertineat, qui autem facinus aliquod perpetrarint,maximè contra leges fecisse videantur,illustres pręsertim ciues,ad quos præter alios attinet, Reipublicæ conseruandæ operam dare:idcircò peculiari quodam modo huiusmodi delicta censura Aduocatorum visa sunt esse corrigenda, licet ipsi nullam habeant potestatem quippiam contra reos statuendi, præterquam in paruis quibusdam causis. cætera omnia de consilij sententia statuuntur. Hoc in loco non ab re futurum duco, si omnem iudi-

C ciorum capitalium rationem explicuero, quæ Aduocatoribus referentibus fiunt: quandoquidem nullibi, quod sciam, modus hic seruari soleat:simulque (vt arbitror) perspicuum faciemus, quamnam autoritatem habeat hic Aduocatorius magistratus. Quum crimen aliquod ad Aduocatores delatum fuerit, si res digna censeatur eorum censura, confestim vel ab omnibus,vel etiam ab vno tantum(nam tres ei muneri præfecti sunt) interceditur,id est,reus efficitur ille,cuius nomen delatũ sit.deinde ab intercessore refertur de eo crimine ad consilium illud,quod maluerit Aduocator,qui intercesserit,quamuis plerumque consulatur XL virale collegium,quod iudiciis capitalium criminum præfectum est.Ibique causa recitata,de consilij sententia decernitur,an reus sit in carcerem coniiciendus,& quæstioni adhi-

D bendus, an potius solutus causam dicere debeat. reus postea ex consilij decreto accersitur, vel ab apparitoribus magistratus Aduocatorum clàm prehenditur. causam dicit vel solutus,vel ex vinculis: de crimine interrogatur: respondet, testes vtrinque citantur: quæcunque ille dixerit,siue sponte,siue tormentis coactus, tum quæ testes adducti coram magistratu se scire fassi fuerint,siue pro reo,siue contra reum,omnia scriptis mandantur.Hac ratione tota causa in codicem publicum relata, omnium, quæ scriptis mandata sunt, reo fit copia: constituiturque tempus, quo docere causam possit aduocatos atque oratores, quos sibi adhibuerit, illique possint omnia diligenter perspicere,quæ reo patrocinentur, & meditari quo pacto obiectum crimen testimoniaque reo aduersantia diluere possint. tandem causa incipit a-

gitari. Hac in parte non est reticendus mos maiorum ad nostra vsque tempora perductus. si enim fortè quispiam reus factus tam tenui re familiari fuerit, vt sumptum facere nequeat in conducendis aduocatis, qui partes suas tueantur, duo oratores, qui Reipub. stipendio conducti, id muneris habent, suscipiunt inopis illius rei partes tuendas. sic enim lege cautum est, ne vllus indicta causa puniatur. Postquam verò satisfactum fuisse reo videtur, neque ad eius defensionem quippiam amplius requiri, Aduocatores consilium indicunt, diemque reo constituunt, quo causam dicturus sit. Consilio coacto magistratus hic Aduocatorius accusatoris vice fungitur: eosque qui in eo sunt magistratu, maxime decet, vt accusatores acerrimos agant, qualis (dum modo id assequi possint) fuit Cicero in Verrē & in M. Antonium, ita tamen vt maledicta caueant, neque extra causam maledicendo vagentur. Nam is qui maledictis indulget, potius inimici & praui hominis officium facere, quàm Reipublicæ causam agere videtur. Hac enim in parte apud Venetos longe secus res se habet, quàm apud Romanos. Olim Romæ quiuis ciuis alteri diem dicere poterat, eumque quàm acerrimè accusabat apud iudices. Venetiis verò nemo priuatus hoc munus obire potest, sed ex Reipublicæ lege officium illud est Aduocatorij magistratus. Qua in re magis naturam rerum imitati, sapientiusque concordiæ ciuium consuluisse maiores nostri videri debent quàm Romani. Nam quoniam qui facinus aliquod perpetrauit, maxime leges & Rempublicam læsit, ideoque præcipuè Reipublicæ pœnas dare debet, iure magistratus is qui tuendis legibus præest, à facinoroso homine pœnas poscere, atque ad id omni studio eniti debet. Contrà priuati officium est illatas sibi iniurias obliuisci, facileque reo concedere. Præterea nullus priuatus ciuis potest accusatoris personam sibi sumere absque maxima inuidia & incredibili odio eius, cui diem dixerit: ex qua re facilè seditiones oriuntur inter ciues. hoc igitur incommodum à nostris perquam egregiè vitatū est, vniuerso hoc accusandi munere magistratui demādato, qui non priuata simultate ductus, sed ex legis præscripto id agat. quo effectum est, vt nunquam ferè auditum sit Aduocatorum cuipiam vicio datum fuisse, quòd vehementius in reum sit inuectus, aut nimis acrem accusatorē se gesserit. imò qui acriter in hoc officio versatur, magnā sibi laudem comparat apud vniuersos ciues. Sed ad incœptam iudiciorum rationem redeamus. Agit ergo coacto consilio Aduocator partes accusatoris, orationemque in reum habet acerrimam. crimina & facinora obiicit primum, deinde testibus obiecta confirmat ac verisimilibus coniecturis corroborat. Postquam dicendi finem fecerit, agitur causa rei ab eo patrono, quem sibi asciuerit. deinde si Aduocatorum quispiam antequam iudices sententias rogentur adhuc vrgere reum voluerit, locum dicendi habet: similiter aduocati rei respondendi & obiecta crimina diluendi facultatem habēt: eaque ratione causa vtrinque agitatur, donec alter eorum, siue reus siue Aduocator, cui dicendi locus incumbit, se amplius dicere nolle pronunciauerit. Perorata causa reus eiusque patroni discedunt è curia iudicum. cum iudi-

A iudicibus clauduntur in conclaui Aduocatores eorúmque scribæ, præterea nullus. Aduocatores primum de puniendo reo ad iudices referunt, sententiasq; rogant, an puniendus videatur, nulla tamen adhuc constituta certa pœna; quem morem Athenienses ferè seruabant. Athenis enim iudices duplices sententias ferebant. primis aut absoluebant reum, aut condemnabant: secundis, si prioribus condemnatus fuisset, pœna constituebatur, vt ex Apologia Socratis apud Platonem perspicue intueri licet. consimili iudiciorum ordine & prope pari nos quoque vtimur ratione. Refertur igitur primum ab Aduocatoribus de condemnando reo. iudices in suffragia eunt. omnia enim consilia apud Venetos res omnes suffragiis decernunt. tres vrnæ deferuntur, quarum vna reus condēnatur, altera absoluitur penitus absque mulcta, tertia colliguntur suffragia eorum, quibus nondum liquet, vtrum sit statuendum. Prima vrna qua condemnatur reus albi coloris est, secunda, qua absoluitur, viridis, tertia rubei. vnusquisq; iudicum, siue causa disceptātibus XL viris (vt plerunque) agatur, siue Senatus consulatur, quod raro accidit, in grauioribusque causis tantum fieri solet, siue ad magnum consilium ab Aduocatoribus relatum sit, quod rarissime accidit, grauissimisque in causis fieri consueuit, ne quis suffragium suum perspiciat, pilulam linteam in eam vrnam, quam maluerit demittit. Postea à præfectis consilij suffragia numerantur. Quòd si plures dimidiis reum absoluerint, confestim pronunciatur Absolutus: estque Aduocatorum rogatio repudiata. sin plures dimidiis dānauerint, illico pronunciant damnatum. At si neutri dimidium excedant, quòd multi sint iudicum quibus nondum liqueat, pronunciant reum comperendinatum fuisse, iudicesque causam amplius discuti velle. si absoluitur, nihil amplius negocij habet, sed e uestigio liber dimittitur. si comperendinatur iudicibus & reo dies statuitur, qua denuo causa, Aduocatoribus accusantibus patronisque obiecta crimina diluētibus agatur. Post dictam & peroratam causam iudicum suffragia repetuntur. Quod si etiam tum nihil decernatur, quòd suffragia, quæ neutram in partem venerint, dimidium summæ non excedant, iterum pronunciant reum comperendinatum, & tertio consilium indicitur. Constituta die, qua tertio quoque causa eodem modo repetatur, demum in suffragia itur, nec tamen amplius ratio vlla eorum habetur, quibus nondum liqueat Idcirco nisi paria fuerint suffragia, necesse est reum vel damnari vel absolui. si absoluatur, nihil amplius ei negocij est, vt dixi. sin pronuncietur damnatus, decernitur quanam pœna in eum sit animaduertendum. de genere pœnæ referunt, tum Aduocatores, tum præfecti collegio iudicum. mos tamen est, vt Aduocatores eam pœnam proponant, quæ pro genere criminis videatur acerbissima. etenim huius magistratus officium est, vt ad seueritatem inclinet. Alij verò, consiliarij, inquam, ac præfecti quadraginta virûm, quibus ius est ad id consilium iudicum referendi, leuiores pœnas proponere consueuerunt, nisi crimen fuerit adeò atrox vt clementiæ nullus sit locus, seu Aduocatores lenius egerint quàm eum magistratum deceat. propositis omnium sententiis eodem fermè modo decer-

nitur pœna qua reus ille sit afficiendus, quo suprà diximus Senatusc ōsultum fieri solere, vbi præconsultorum sententiæ variant. quam rationem si hoc in loco repetere vellem, importuneque tedio afficere lectorem, merito ineptus haberi possem. hoc tamen dixisse satis est, eam sententiam iudicum pronunciari, quæ reiectis aliis plura dimidiis suffragia tulerit. Hoc in loco mihi videor non ab re facturus, si bina instituta annotauero prudentissimè à maioribus nobis tradita. Primum est quòd nullius rei seu iudicij quempiam magistratum ne dum ciuem sine prouocatione arbitrum esse voluerunt, sed omni in re summum ius atque arbitrium esse consiliis seu collegiis tributum. Alterum verò superiore illo non minus vtile est, idque est tale, quòd voluere iudices non ore sententias dicere aut palàm statuere quidnam sentiant, sed clàm suffragiis decernete quod maluerint. vtrumque sanè meo iudicio, prudentissime. nam quod summa authoritas nulli magistratui concessa sit, rectè se habet. etenim præterquam quod periculosum est, summam alicuius rei, quæcūque ea sit, committere paucis ciuibus: tum illud cauetur, ne si fortè res deliberata male cesserit, ciuitas de paucis ciuibus queri possit. Vt verò clàm decreta iudiciaque fiant non minore prudentia sancitum est. iudices enim, huiusmodi suffragiorum instituta ratione, liberius iudicant, quàm si palam atque ore sententiā ferrent. ex quo interdū vel propter ambitionem ab æquitate abducerentur, vel amici ac bene de se meriti ciuis offensionem vererentur, vel potentioris indignationem extimescerent. Illud quoque prouisum est, vt quisque iudicum iudicium suum sequatur, nec ab alterius iudicis authoritate pendeat: quod facilè accidere posset, si ille qui prior dixisset sententiam prudentissimus ac scientissimus haberetur. quocirca nec etiam ab excellētissimis philosophis genus hoc iudiciorum omissum est. sed ad rem redeo. Postquam omnis iudiciorum ratio à nobis exposita est, ad x x x x capitalium causarum iudices de quibus dicēdum instituerām, reuertar. Horū collegiū à ciuitate nostra ad quod Aduocatores de causis capitalibus referant, eoque deliberante sontes puniantur institutum est. Ideoque non nisi in causis grauissimis, vbi etiam reipublicæ interfit, in vtram partem iudiciū cesserit, Aduocatores Senatū cōsulunt rarissime verò maius cōsilium. Verùm omnes capitales causæ ad hoc quadragintauirale collegium deferuntur: cuius sentētia rata est, nullusque ab ea amplius est prouocationi locus. gerunt hi magistratum octimestrem, postquam sedecim menses expleuerint in forensibus causis iudicandis. Tria nanque collegia in Republica Veneta sunt, quodlibet ex x x x x iudicibus constat. duo forensibus causis iudicādis præfecta sunt, tertium, de quo agitur, capitalibus. hac tamen distributa ratione sunt, vt cum primum functi fuerint magistratu capitales hi iudices, in ordinem ipsi redigantur, aliique x L viri magni consilij comitiis sufficiantur. Non tamen hi suffecti confestim ad iudicandas capitales causas accedunt, sed collegium illud x x x x virale, quod vrbanis causis decernendis octimestri eo temporis spatio prefectum fuit, subit in locum capitalium, qui iam defuncti sunt magistratu. his verò forensibus atque vrbanis iudicibus

succedunt

A succedunt tertij x x x x viri, qui item eo octimestri interuallo exterorum causas iudicarunt, in eorumq; locum illi nuper suffecti subeunt. sicque per vices ijdem iudices & de forensibus causis tum vrbanis tum exteris, & de capitalibus decernunt, ac totum biennium in his iudiciis versantur. Tria hęc collegia iudicum proprias habent appellationes. primum, ad quod exteræ causæ deferuntur, nouum nominatur. secundum, quod vrbanis præficitur, vetus dicitur. tertium, quod de capite sontiũ iudicat, criminale à criminibus nuncupatur. hi quadraginta viri criminales nuncupati prætérquam quòd in causis criminalibus siue capitalibus summam iudiciorum habẽt, admittuntur etiam in Senatum & ius suffragij in eo ordine obtinent. Habent præterea

B triumuiros ex suo ordine, qui singuli binis quibusque mensibus sorte educuntur, ac per vices semper assident duci & consiliariis, paremque illis autoritatem ad Senatum referendi de quacunque re voluerint, habẽt; itemque ad magnum consilium, eo tamẽ modo quem suprà tetigi. nec absque ratione x x x x hi iuniores viri Senatoribus, qui plerunque senes esse solent commixti sunt, vt scilicet naturalis senum frigiditas iuuenum calore temperetur. Non tamen iuniores hi senibus numero pares sunt, sed longe pauciores; tot tamen, vt aliquod caloris vestigium in Senatusconsultis apparere atque inesse queat: quod quandoque in rebus agendis perquam necessarium est. accedit etiam illud, quòd senatoria autoritate his x x x x viris concessa, Reipublicæ administ-atio aliqua ex parte inferioris notæ ciuibus communica-

C ta videri potest, quales plerunque hi sunt qui quadragintauiratum gerunt, in quo ordine populari quadam lege maiores nostri vsi sunt. Nam tribus his x x x x virûm collegiis singulis quibusque diebus, quibus conueniunt, certum ex ærario stipendium constitutum est. Ideoque raro admodum diuites ciues hunc magistratum petunt, facileque, si petierint, repulsam ferunt. verùm egenis ciuibus, probis tamẽ hominibus, facilis est ad hunc honorem accessus. Qua ratione tum inopiæ proborum ciuium aliqua ex parte consulitur: tum etiam reipublicæ administratio non solum diuitibus & insignioribus ciuibus, quod optimatium est status & paucorum potentię commissa est: verùm etiam aliqua ex parte, mediocri tamen, ciues inferioris ordinis ad Rempublicam accessum habent: qui mos pertinet ad popularem statum.

D Ex his cuilibet compertum esse potest, in omni parte reipublicæ Venetæ tẽperationem illam apparere, cui plurimum studuisse maiores nostros, in huius opusculi exordio diximus, vt scilicet popularis status ratio optimatium gubernationi permixta esset: eo tamen temperamento adhibito, vt plures optimatiũ partes essent. satis itaque iam à nobis tum de Aduocatoribus tum de x x x x viris causarũ capitalium iudicibus dictũ arbitror, qui ideo instituti sunt, vt in crimina, seu genere peccati seu conditione peccantiũ insigniora, animaduerterent. Nunc tẽpus postulat vt de nõnullis inferioribus, magistratibus qui minutioribus, & genere ipso & hominũ fortuna vlciscẽdis delictis & maleficiis pręsunt, pauca quędã perstringamus. Hi quoque duplices sunt. alteri ius capitis habent. alteri non habent: quorum potestas eo tantum ex-

tenditur,vt in vilissimos homines, atque in meretrices animaduertat: quos E
vel virgis cædi iubent vel in carcerem coniici, prout quemq; peccasse cõstiterit. Potior verò ille magistratus qui capitis iudicium ferre potest,rursus bipartitus est. Nam non iidē iudices quærūt de crimine,& quæstioni reum adhibent ac sententiam ferunt:sed priores,noctis scilicet præfecti, totam prius causam reorum agitant ac scriptis mandant, quæ testes dixerint, quæque rei vel sponte vel coacti tormentis confessi fuerint:demum omnem causam ad iudices proprietatum deferunt. diuersus à priori hic est magistratus, hique sententiam ferunt,vbi de causa capitis agitur.quòd si leuius fuerit delictum vt tantum virgis cædendus aut carcere aliquot menses coercendus reus esse videatur, noctis præfecti totam causam expediunt,neque collegium quadragintauirale consulunt,siue coniicere quempiam in carcerem voluerint, F
siue quæstioni adhibere. quod ipsum ius tamen Aduocatorius magistratus non habet,verùm opus est, vt prius collegium consulat,atque auctoritate decreti illius collegij nitatur.neque sine magna ratione hoc ita institutum videtur fuisse.Nam si pro quolibet crimine & pro iis reis,qui homines nullius pretij sunt, consilium consulendum esset, incredibile negocium Reipublicæ administrationi conflaretur: sontibus etiam viris maior peccandi licentia tribueretur spe impunitatis maiore proposita. Vt ergo iudicia huiusmodi expeditiora essent ac breuiora, Præfecti noctis etiam autoritatem, qua Aduocatores priuati sunt,obtinent. Hi noctis pręfecti sex sunt:sex item in minimo eo magistratu cui in infimos tantum homines,leuibusque in criminibus ius est.Capita tribuum ciuitatis appellantur hi,qui eum magistratū G
gerunt.quoniam ex vnaquaque tribu (in sex enim tribus tota ciuitas diuisa est) tum præfectus noctis, tum caput tribus eligitur: quo more etiam in consiliariis eligendis vti solemus, quod superius à nobis minime omissum fuit. Vtriusque præterea magistratus officium est, vt nocturnas excubias per suas tribus agant alternis noctibus,ac vicissim modo præfectus noctis, modo caput tribus,suam tribum circumeant ad gallicinium vsque,cum publicis stipatoribus & apparitoribus armatis, prouideantque ne per nocturnas tenebras quę maiorem licentiam præstare hominibus scelestis solent,cuipiā fiat iniuria:néue fur clàm domum quampiam fodiat, aut ne latro vllas per vias grassetur in quenquam. in primis Venetæ vrbis originibus vterque hic H
magistratus magnæ existimationis erat.postmodū adiunctis nouis Reipub. magistratibus, prout ratio temporum & commoditas exigebat, horum dignitas & autoritas est obscurata: summaque potestate ad nouos magistratus translata,parua quædam & viliora negotia veluti feces in eorum subselliis resedere. Hactenus de magistratibus qui capitales causas decernunt dixisse sufficiat. De forensibus in sequenti volumine dicetur.

LIBER

LIBER QVARTVS.

B MOS ille in republica Veneta perpetuus ſemper fuit, ne quiſquã magiſtratus in maioribus cauſis ſummam autoritatem haberet:ſed ſummum illud ius collegiorum ſeu conſiliorum, vt vſitatius loquar, eſſe voluerunt. Ideo in forenſibus quoque cauſis, quæ ſummã quinquagintaquinque nummorum aureorum exceſſerint, nullius magiſtratus iudiciũ eſt,à quo non ſit prouocatio ad auditores vrbanarum cauſarum, qui lingua vernacula veteres appellãtur,& ad collegia quadraginta virûm de quibus ſuprà commemorauimus. Sed vt perſpicue tota hæc iudiciorum forenſium ratio intelligatur, ab auditoribus,qui quidem duplices ſunt, ordiemur. noui enim ſiue recentes, atque veteres ſunt. Veteres à vetuſtate nomen
C ſortiti, quòd hic magiſtratus apud Venetos multo vetuſtior ſit quàm alter: qui non prius in hanc rempublicam inductus eſt, quàm continentis imperium habuerit,multis ſeculis poſt vrbem conditam. Veteres hi auditores eandem fere autoritatem obtinent in iudiciis cauſarum forenſium, quæ vrbanis iudicibus diſceptantibus diiudicantur,quam Aduocatores in pleriſque omnibus rebus,ſi qua in parte legibus officere videtur: intercedendi,inquam,poteſtatem habent.cum ergo à iudicibus vrbanis cõtra aliquem ſententia lata fuerit,licet illi ab eorum iudicio ad auditores prouocare. Cauſa ad eorum ſubſellia deducta,& vltro citroque agitata ab his inter quos controuerſia fuerit,niſi ſummam excedat quinquaginta aureorum nummûm,
D omneſque iudices in eãdem ſententiã conuenerint,poſſunt ipſi abſque quadraginta virûm collegio rẽ decernere. quòd ſi inter ſe diſſenſerint, vel vnus eorũ poteſt intercedere:cauſaque illa apud minimũ quoddam collegium agitatur,in quod vterque auditorum magiſtratus,treſque alij iudices conueniunt,qui præfecti ſunt iudiciis de inuentis rebus; ibique minores hæ cauſæ diiudicãtur. Quod ſi vniuerſa cauſa eam ſummam excedebat,ante noſtram ætatem non poterat ad Quadraginta virûm collegium res deduci,niſi aliquis auditorum latæ à iudicibus ſententiæ interceſſiſſet, de eáque ad quadraginta viros retuliſſet. Noſtra verò tempeſtate lata lex eſt, qua conceditur illi,contra quem priores iudices ſentẽtiam pronunciauerint, vt poſt tres exactos menſes,quamuis nullus auditorum interceſſerit,poſſit diem aduer-

ſario dicere,& ad collegiũ prouocare.qua lege auditorum authoritas valde E
eſt imminuta;quæ tamen,cum intercedunt,nonnihil ad cauſam obtinẽdam
valet. nam neque tres menſes operiri oportet, eorumque interceſſio velut
prerogatiua iudicij videtur eſſe. Si auditor interceſſerit prioribus iudicibus
diem dicit,collegium quadraginta virûm aditur. Ante noſtram ætatẽ vterq;
magiſtratus orabat coram collegio,ſententiamq́ue vterque ſuam tuebatur.
paulatim verò ſegnitie quadam factum eſt, vt priores iudices quotum ſententiæ
interceſſum ſit non modo orent, ſed ne interſint quidem cum apud
quadraginta viros cauſa agitatur, dictaque illis per tabellionem die, vt id,
quod ius poſtulat,ſtatuatur,reſpondeant. mos uerò ille,vt auditorees primũ
referrent ad collegium de cauſa,cui interceſſiſſent,orationemq́ue haberent, F
ad noſtra vſque tempora deductus eſt. Nunc verò penitus intercidit, ſed patroni
tantum eorum,inter quos controuerſia fuerit, hoc munus defunguntur,tuenturq́ue
ſuorum clientum cauſas: quibus rebus effectum eſt,vt dignitas
auditorij magiſtratus, quæ diu illuſtris fuit noſtris tempribus obſcura
admodum & imminuta ſit. Quadraginta hi vrbanarum cauſarum iudices
eundem ferè morem ſeruant in iudicando, quẽ à iudicibus quadraginta
capitalium cauſarum ſeruari ſolere diximus. hoc tãtum diſcrimen eſt,quod
in cauſis,in quibus de capite agitur & fortunis reorum,nullum certum orãdi
tempus ſtatutum eſt. In his verò vrbanis litibus præſcriptum eſt temporis
interuallum, vltra quod orationem protendere non poſſunt: hora enim
cum dimidia tantum cuilibet oranti conceſſa eſt. neq; in forenſibus iis cauſis G
iudicandis variæ referũtur ſententiæ, vt eam collegium eligat,quam maluerit,quemadmodum
in ſumendis pœnis de nocẽtibus & parui prætij hominibus
fieri ſolere ſuperius dictum eſt: ſed tantum refertur,an lata prius à
iudicibus ſententia confirmanda ſit, vel potius abroganda. de abrogatione
refertur ſi auditor quis interceſſerit. quod ſi non fuerit interceſſum, ſed ſine
interceſſore cauſa ad collegium fuerit deducta, præfecti collegij perorata
vtrinque cauſa non de abroganda, ſed de confirmãda lata ſententia referũt.
iurati iudices omnes in ſuffragia eunt. Tres item vrnę deferuntur. viridi abrogatur
id de quo relatum fuerit: candida approbatur: rubea verò eis deſtinata
eſt,quibus nondũ liqueat,ſed velint cauſam ampliari. nihil autem decretum
habetur,niſi plures quàm dimidij abrogauerint aut approbauerint. H
quod ſi iudicibus nondum liqueat,& in neutram partem iudicium factũ ſit,
cauſa ampliata pronunciatur ad alterã diem,qua eadẽ ferè repetuntur. quòd
ſi etiam eadem die iudicium pendeat,tertio cogitur collegium, cauſa repetitur.
qua perorata vtrinque itur in ſuffragia, neque amplius vlla eorum iudicum,quibus
nondum liqueat habetur ratio. quare niſi paria fuerint ſuffragia,in
alteram partem fit decretum,ſiue de abroganda,ſiue de confirmanda
ſententia lata. Abrogata ſententia nequaquam adimitur poteſtas actori,
quin de eadem re iudicium repetere poſſit. nihil enim abrogatione ſtatuitur,
ſed tantum lata ſententia antiquatur. confirmatione verò & approbatione
rata fit ſententia,quam priores iudices pronunciauerunt neq; amplius
prouoca-

A prouocationi est locus, neque iudicium repeti potest super eadem re, nisi causæ quidpiam noui accedat. Atque satis hactenus de auditoribus veteribus dictum sit: nunc pauca de recentioribus perstringamus. Hic magistratus in nostra republica non fuit prius institutus, quàm in continentem ęstuariis hisce finitimã Venetum imperium extendi cœpit. Ad hos à prętorum iudiciis prouocatio est, aliorumue magistratuum qui extra vrbem populis, qui in nostram venerunt societatem ius dicunt. Veteres enim auditores vtrisque causis vrbanis scilicet & exteris, haudquaquam satisfacere poterant. Quamobrem eam appellationem etiam sortitus est, vt nouorum siue recentium diceretur. Nam post constitutam rempublicam imperium Venetum extendi cœpit in Venetiam oram, quæ ad veteres dominos veluti quodam postliminio volens ac libens rediit. Etenim vt in exordio operis ostendimus, nobilissimi quiq; prouincię Venetię barbarorum impetum Italiæque totius deuastationem fugientes se in nostra æstuaria receperunt, vrbemque hanc opulentissimam condidere. Cui etiam nomen Venetiæ indiderunt multitudinis numero: vt posteris testatum esset, florem nobilitatis omnium ciuitatum Venetiæ regionis eò cõuenisse. Igitur cum breui imperium Venetum creuisset in immensum, vnus haudquaquam magistratus vrbanis & exteris causis satis esse poterat. Idcirco nouus hic institutus est, nouumque quadragintauirale collegium. Prouocatio quoque quæ ab aliis qui foris ius dicũnt fit, ad horum subsellia defertur, atque hoc demum collegio disceptante omnes eiusmodi causæ discernuntur. eadem in omnibus ratio est, parque modus huius magistratus & collegij, quem paulo ante docuimus, ab auditoribus veteribus & collegio quadragintauirali, vrbanarũ causarum iudice, seruari solere. illud tantũ ius auditoribus recentibus additum est, quòd in causis, quæ summam quadraginta nummorum aureorum non excesserint latam sententiam de qua ad eos sit prouocatũ, moderari queũt, eiusque partem, si ita ipsis videatur, abrogore, partem verò comprobare, dum modo omnes in eandem sententiam conueniant. quod ea de causa institutum est, vt exteri homines & aduenæ, quorum præcipue rationem haberi debere summi philosophi tradidere molestia leuarentur, & sine magno rei familiaris dispendio litium exitum inuenirent. Hoc iure veteteres priuati sunt. necesse enim illis est vt aut totam sententiam approbent, aut totam rescindant, atque irritam faciant. Si noui parti intercedere possunt reliquis non intercedere: at veteres contrà: aut enim toti intercedunt, aut vniuersam integram dimittunt. Hocque pacto exterorũ lites breuiori spacio dirimuntur, quàm causæ vrbanæ: quamuis patronorum & iurisconsultorum versutia, quæ nihil contra fas intactum relinquit, in immensum quæuis lites protrahuntur, quod vbique gentium fieri solet, vbi non temere sed statuto ordine iudicia fiunt. Explicata ferè à nobis est iudiciorũ ratio, superest vt paucis perstringam⁹ eos magistratus, qui primi in causis vrbanis ius dicũt, à quibus ad veteres auditores prouocationes fiunt & ad collegium quadragnita virorũ, quorum iudicum sex sunt subsellia pro qualitate causarum & perso-

narum distributa, nam aut lites sunt de mercatura rebusque ad negociatores spectantibus, vel de ædibus & fundis quæ intra æstuaria fuerint: aut de possessionibus & agris quæ in cõtinenti sunt, aut de quibusuis aliis contractibus stipulationibusque: personæ auté quæ lites inter se conferunt, aut sunt ciues, aut exteri, iiq; aut alterutri inter se, aut alteri cũ alteris experiũtur: deniq; vel cũ pupillis res habetur, aut agũt viduę fœminę post obitũ mariti de dotibus recuperandis. ne ergo inter tot diuersorum generum iudicia turbatio esset, néue aliud alij impedimentum afferret, plura instituta fuere iudicum subsellia: ita vt quantum fieri posset vnusquisque pro ratione negocij & litis suos iudices cognosceret. quæ enim lites ad ædes siue fundos intra fines Venetiarum id est in æstuariis positos pertinent, hæ omnes à iudicibus qui proprietatum nominantur diiudicantur, quos etiam adeunt viduæ ab hæredibus maritorũ defunctorũ, dotes repetere volentes. Hancque appellationem habuerunt quòd maiores nostri ea tãtum ciuium suorum propria existimarũt, quæ in æstuariis sita essent, vtpote quæ ad alienos dominos non facile transferri possent. Cætera verò in continenti existentia siue agri siue domus fuissent, vt quæ facile inuitis dominis possent auferri, iniuriæque magis exposita essent, mobilia dici voluerunt. quòd si de fundis continentis oræ controuersia fuerit, iudices procuratorum sunt adeũdi. iisdem iudicibus cum pupillis qui adhuc tutores habent contenditur. qua ex re ipsi iudices nomẽ obtinuerunt: nam apud Venetos curatores & tutores, & procuratores appellari cõsueuerunt. Si item lis de mercimoniis inciderit & ad mercaturam spectet, subsellia iudicum adeuntur, qui ex ea re iudices seu consules mercatorum nominantur. hi maiori quodam compẽdio iudicant, quàm alij forenses magistratus: quod ea ratione institutum est, ne longioribus litibus impedimentũ moráue fieret negociis mercatorũ, quæ assiduã quandã operã exigunt. At si inter exteros homines lis fuerit, vel quispiam ciuiũ hospiti diẽ dixerit, op[9] est ad eos iudices accedat, qui ab aduenis nomẽ habẽt. Cæteræ verò omnes causæ contractus ac stipulati, ex quibus quispiã ab alieno sibi aliquid deberi cõtendat, idque iudicio petat, iudicibus veniunt qui petitionũ nũcupantur: hipque prætoris vrbani vicẽ gerũt. Sũt præterea minimæ quædã, quibus diiudicandis præfecti sunt iudices mobiliũ dicti. Est & pręter hos magistratus alius, qui si quid inuentum fuerit aut olim reconditum aut nuper amissum, num ad ęrarium aut ad priuatum quẽpiam aut ad eũ qui reperit, res ea pertineat decernit omnesque huiusmodi cõtrouersias diiudicat. Expedita vniuersa iudiciorum ratione ad eos magistratus transeundum est, qui ærarij curam habent, quibusvé pecuniæ publicæ administratio commissa est. Hi fortasse plures quã par sit alicui esse videbũtur, cũ pauciores vniuersę rei pecuniariæ satisfacere possent. Verũ hoc loco animaduertendũ est patres nostros summam diligentiã adhibuisse, ne in administrãdis pecuniis publicis aliqua fraus fieret. arbitrati enim sunt ex ærario veluti alimẽtũ vniuersis reipublicę partib[9] suppeditari, quo deficiẽte seu imminuto deficere quoq; rẽpublicam aut

A aut minui opus esse. Quocirca lege sanxerũt,vt si quis ciuis peculatus dãnarus fuerit, perpetua ignominiæ nota singulo quoque anno repetita inureretur. Maiori enim consilio coacto in concione ciuium omnium statuta die ab Aduocatore omnes illo crimine damnati pronunciantur: vt qui tantum scelus ausi sunt, perpetuæ ignominiæ pœnas luant. Sed ne ab instituto longius digrediamur, magistratus qui ærarij curam habent, duorum veluti generum sunt. Qua ratione publicæ quoque pecuniæ diuisæ sunt. nam vel ex publicis vel ex vectigalibus in ærarium cõferuntur: vel interdum cum reditus reipublicæ impensis videtur satisfacere nõ posse, à ciuibus pro cuiusque censu exiguntur: id quod nõ raro fieri necesse est, bellis, quibus ciuitas nostra frequenter vexari solet aut mari aut terra ingruẽtibus, vel cum Turcę in

B nostram ditionem irruunt, quorum impetum non sine maximo detrimento complures annos sustinuimus, acerbissimumque hostẽ in vniuersam rempublicam Christianam sęuientem continuimus, vel cum Principes Christiani quibus imperij Veneti amplitudo quandoque officit, in perniciem nostram conspirant: quemadmodum anno ab hinc x v accidit, cum omnes ferè Christiani principes inito inter se fœdere in exitium imperij nostri conspirarunt. sed diis bene iuuantibus omnes eorum impetus sunt repressi, resque pene collapsa in integrum restituta est. Duplex ergo cum sit publicæ pecuniæ genus, duplices quoque magistratus ei rei sunt præfecti. Quidam enim pecuniæ ex censu ciuiũ collatæ præficiuntur: alij verò reditibus & ve-

C ctigalibus reipublicæ. Vectigalia quidem exiguntur ex iis quæ exportantur ex vrbe, aut in eam importantur. Quædam verò ex ciuitatibus quæ in societatem imperij Veneti sunt adscitæ. Vrbana porrò vectigalia cũ propter maximam mercium copiã mercatorumque conuentum, tum ob ingentem hominum multitudinem, qui hanc ciuitatem incolunt, omni omnium opinione maiora sunt. ac mercium quidem rerumque vrbanarum varia sunt genera: ideo diuersi quoque magistratus sunt instituti, prout scilicet cõmodum visum fuit iis qui his locandis atque exigendis vectigalibus præsunt: quos singulos enumerare sanè putidum esset, fastidiumque potius afferret, quam voluptatem. quam ob causam illos etiam magistratus qui perpetui non sunt, sed cum res postulat, tum denique creantur, prętermittẽdos esse duco.

D In summa, horum omnium magistratuum officium illud est, vt caueant ne per dolum aliquid pecuniæ publicæ auertatur, aut per inertiam pereat. omnes quoque controuersias quę ad id genus pecunię pertinent, ipsi diiudicãt. pecuniã verò omnem, quam exegerint, cõtinuo ad gubernatores redituum publicorũ deferunt. eã enim appellationẽ is magistratus obtinuit qui huic rei pręfectus est. Sed ea procuratio quoniam magna, atq; ampla est, non nisi insignioribus ciuibus deferri solet. qui vt libentius hoc munus sibi deposcerent, néue demandatum reiicerent, oneri magno atq; graui magnũ emolumẽtum adiunctũ est, summa quoq; tributa est auctoritas. hi enim apparitores, viatores, lictores, omneque id genus ministrorũ reipublicæ creãt, quibus omnibus ex ęre publico stipẽdium persoluitur. id verò quod reliquũ fuerit,

ad quęstores vrbanos defertur, ad quē denique magistratū peruenit omnis summa æris publici, à quibuscunque quæstoribus siue magistratibus seu illi extra vrbē seu in vrbe pecunię publicæ exigendę curā habeant, allata fuerit. at vrbani hi quęstores eam pecuniam ex Senatus decreto in vsus publicos impēdunt, eamque in codices accepti & expensi referunt. quod munus quū operosum sit laborisque non exigui, ideo ciuibus iunioribus cōmitti consueuit: qui tamen tum nobilitate generis, tum innocentia vitæ clari sint, ne scilicet ęs publicum vllo pacto in rem priuatā auertatur. Quocirca vrbanis quęstoribus ius senatoriū datū est, idem propemodū quod legitimi senatores habēt. pecunia verò quę in reipublicę angustiis ex censu à ciuibus cōfertur, quāuis tandem ad quęstores vrbanos omnis confluat, proprios tamen quosdam magistratus habet. Interdum enim de conferenda ex censu pecunia ea ratione fit senatusconsultum, vt nulla mētio habeatur neq; de restituendo eo ære, nec de aliquo emolumēto ciuibus erogādo, qui ex sua re priuata eam pecuniam cōtulerint. Quod tamen raro admodū fieri cōsueuit: nam plerunq;, imò potius semper nisi res contrariū postulet, Senatus reipublicæ ita cōsultū esse vult, vt priuatorū res nō negligatur. Promulgato igitur senatusconsulto, de pecunia ex censu cōferenda facto tēporeque quod commodum visum fuerit cōstituto, vnusquisque ciuiū intra id tempus eam summā persoluit, quā ex censu debet. exigunt autē gubernatores redituū deferuntq; ad quæstores vrbanos. at multo sæpius eiusmodi senatusconsultum fit de pecunia ex censu conferenda, vt post certum temporis spacium ciuibus, qui eam persoluerint, restitui incipiat, aliquo etiam emolumento adiuncto: certaque in eam rem delegantur vectigalia. Interdum verò senatusconsultum de collatitia ex censu pecunia ante nostram tempestatem, ita fieri solebat, vt de reddenda nulla fieret mentio, neque vllum certum tempus constitueretur nisi id commodum reipublicę fuisset. sed magistratus, qui pręfectus mutuis dicebatur, quod nomen adhuc quoque retinet, acceptam ab vno quoque ciuium eam vim pecuniæ in codices referebat: interimque donec restitueretur, singulo quoque anno quini nummi aurei pro centenis collatis, veluti vectigalis loco, ciuibus creditoribus numerabantur: quem in vsum multa vectigalia erant assignata. Qua ratione priscis bellis facilis erat pecuniæ exactio, quæ ex censu soluebatur. neque verò iniquum existimari debet, ciuibus qui rem familiarem temporibus reipublicæ necessatiis consumpserant, aut magna ex parte imminuerant, vicissim aliquid impendi ex reditibus publicis. Nam quemadmodum partes totius incolumitati consulere debent, ita natura comparatum est, vt totum curam habeat, ne partes magnum incommodum patiantur, sed pro viribus prouideat, vt incolumes perdurent, alimentáque illis parata sint, quibus reficiantur & conseruentur. Verùm nostra ætate hoc æs alienum reipublicę adeò ingens erat, vt in illud emolumentum quod diximus ciuibus erogari, trecenta ferè nummorum aureorum milia singulis quibusque annis impenderentur. Quorum solutio proximis annis propter angustissima reipublicę tempora

A pora quum intermissa fuisset, tãdem quarto ab hinc anno, referentibus Dominico Triuisano Senatore amplissimo, atque Andrea Gritto, cuius ducis auspiciis nunc respublica Veneta regitur, sapientissimo atque integerrimo Senatore, factum est senatusconsultum vt nulla amplius emolumenti erogandi mentio fieret, neque in codicibus publicis post id tempus id æris acceptum à ciuibus referretur. verum ne omnino à republica fraudati esse viderentur, capitis restitutioni, necnon etiam emolumenti quod ad eam diem eis debebatur, cum multa vectigalia assignata sunt, tum reipublicę possessiones omnes in agro Rodigiensi positæ, sunt distributę. Cuius muneris maxima parte nos functi sumus, qui illo tempore magistratum gerebamus, qui B ante nostra tempora institutus præcipue fuerat ad huiusmodi æs alienum reipublicæ minuendũ, aut si fieri posset extinguendum: de quo pauca infrà dicemus. sicque magna pars ingentis atq; incredibilis ferè publici æris alieni imminuta fuit, necnon priuatorum ciuium facultatibus satis commode cõsultum, ita tamen vt prior ac potior semper fuerit reipublicæ ratio quam priuati commodi. quod institutum à maioribus nostris ad hæc vsque tempora per manus deductum est. Vt ergo redeamus vnde diuertit oratio, Præfecti mutuis eam pecuniã exigũt, quæ à priuatis ex censu in reipublicæ vsus necessarios confertur: acceptamque in suos codices referunt, ac demum vrbanis quæstoribus numerant. Iidemque præfecti curam habent exigendi à quæstoribus vrbanis eã summã pecuniæ, quę quotannis erogari solebat in C vicem reditus ciuibus priuatis: eamque & acceptam & expensam in suos codices referebant. Pecunia verò quæ ea lege ex senatusconsulto erogatur, à priuatis vt certo tempore restitui debeat, à proprio quodam magistratu & exigi & restitui solebat. nunc vniuersum hoc munus gubernatoribus reditus demandatum est. Alius etiam præter hos est pecuniarius magistratus minime prætereundus, qui in eam curam incumbit, vt ciues ærarios factos, eosque qui constitutam non persoluerunt pecuniam quam ex cẽsu debent, inuestiget: eorumque bona publicet, & tandem sub hasta vendat. Nonnulli sunt præterea magistratus pecuniarij, à quibus ærarij ciues inuestigantur: rationesque in publicis codicibus priuatorum ac reipublicæ diligenter inspiciuntur, ne qua fraus publicis reditibus atque ærario fieri possit: quos conD sulto prætereo ne tędio lectorem afficiam. neque enim momenti quippiam habent ad eam, quam potissimum hoc opere mihi exponendam reipublicæ gubernationem institui. Præter hos magistratus nonnulli etiam sunt, qui ad ciuitatis commodum, & ad bene beateque viuendum plurimum valent, ideoque à nobis minime sunt omittendi. Primi nobis se offerunt monetæ aureæ argenteæque præsides, qua cum externis hominibus ciuium commercia & ipsorum inter se maximè cõtinentur: deinde annonæ triticeæ præfecti, itemque salubritati Venetæ ciuitatis præfecti, sine quibus vita constare non potest, præterea amplissimi Naualis præsides, Ædiles quoque qui viarum & pontium & huiusmodi rerum resarciendarum curam habent qui perquam necessarij sunt: postremo amplissimus magistratus, quem procu-

ratorum Veneti appellant,ciuitati nostræ longè opportunissimus. De præ- E
fectis monetæ nihil est quod plura dicamus.eius magistratus illa cura est,ne
argentum aut aurũ imperfectius aut impurius cudatur quàm lex statuit:né-
ve nummi sint minores pondere, quàm lex iubet. quod sanctissime apud
nos obseuatum fuit.quamobrem maximo in precio apud omnes nationes
barbaras,nedũ apud Christianos,Veneti nummi semper fuerunt,hodieque
sunt.Cæteri namque principes plerique omnes impurius aliquanto argen-
tum & aurum cuderunt, vt facilius impensis satisfacere possent. At nostri
constantissime semper hac in re dignitatem à maioribus acceptam retinue-
re.Magistratus verò,qui annonæ triticeæ præfectus est,ciuitati Venetæ per-
quam necessarius est.etenim cum nulla propè frumenti vis ex agro Veneto F
colligatur,quod omni ex parte vrbs æstuariis amplissimis continetur, ciui-
tasque hominum multitudine abundat, opus est rei frumentariæ magnam
haberi curam:nequando populus,cuius commodo maiores nostri maximè
consultum esse voluerunt, rei frumentariæ inopia laboret, nimiáque anno-
næ caritate prematur. Idcirco rei frumentariæ tres sunt præfecti,qui XVI
mensibus magistratum gerunt. horum est officium prouidere, ne ciuitas
vnquam frumenti inopia laboret. quæ si quando timeatur, Principem Sa-
pientumque collegium adeunt, reque inter eos discussa decernunt quæ ad
frumenti copiam comparãdam vsui esse videntur. Quandoque etiam solet
certa merces ex ærario his constitui,qui ex longinquioribus prouinciis fru-
mentum Venetias aduexerint.Interdum ære publico triticum mercantur à
negociatoribus,qui polliceantur certam vim frumenti statuto tempore,atq; G
ex certis etiam prouinciis se Venetias delaturos:quod nisi præstent, pecu-
niaria mulcta plectuntur:quod autem Respublica magno pretio emerit,vi-
li vendit,vt commodo populi atque inopiæ consulatur: qua in re magnam
interdum iacturam ærarium facit.De re frumentaria præterea plurimæ sunt
leges pulcherrimaque instituta:quæ si in præsentia recensere,longius quàm
par sit ab instituto digrederer. sequitur magistratus is cui vrbis salubritas
est curæ.huius præcipuum munus est, prouidere ne aliquo pacto ex conta-
gione tabes in ciuitatem serpat. quod si clàm quãdoque obrepserit, vt non-
nunquam solet accidere,sedulo operam dat,ne lõgius vagetur. Quare ædes
publicæ amplissimæ in æstuariis ædificatæ sunt, interuallo trium millium H
passuum ab vrbe: quibus finitimi sunt horti lætissimi. eas in ædes, si quis
ex plebe eo morbo ægrotare cœperit,confestim cum tota familia defertur.
hi verò qui cum ægrotante consuetudinem aliquam habuerant, opus est,
ne alios inficiant,vt proprios lares deserant, concedantque ad alias ædes pu-
blicas,itidem extra vrbem in eum vsum conditas,regione à prioribus longe
diuersa;ibique XXXX dies detinentur: in quibus si sani perstiterint, ciuitati
ac domesticis laribus restituuntur. supellectilis quoque magna cura habe-
tur, ne eius cõtagione quispiã inficiatur.hic quoq; magistratus prouidet ne
quid putridũ aut quod incolumitati ciuitatis officere possit vẽdatur :demũ
id sedulo curat vt quàm salubertrime Venetiis degatur.atq; hoc præfectorũ
genus

A genus nō multo ante nostrā tempestatē institutū fuit: cum quidē antea creberrime vrbs pestilētia laboraret, adeò vt pleriq; omnes vi tabis sæuiēte proprios quandoq; lares desererent, & in continentē proximam secederent, sed postquam nouo huic magistratui hæc cura demandata est, numine diuino fauente, nulla penè pestilentia fuit. interdum quidem, quod in magna hominum vndique confluentium frequentia vitari non potest, nonnullæ domus infectæ fuerunt, cura vero huius magistratus, Deique auxilio, latius vagari malum non potuit. Nunc de amplissimi naualis præfectis dicendū est: quod certè non solùm Venetæ vrbi magno est ornamento, sed etiam vniuersę Italiæ, non mediocrem dignitatem affert. immensum opus est & admiratione B dignissimū, in ea vrbis regione quæ præter alias mari vicina est, & præterea maxime commoda, ædificatum, ac in tres sinus, seu si malueris, recessus excauatum: intra quos mare recipitur vnico tantùm ostio tam lato vt etiam satis sit ad maximas triremes capiundas. Munitum est ostium duabus turribus ex vtraque parte, suntque hæ ponte sublicio iunctæ portisque cancellatis; quæ nunquam reserantur nisi quum opus sit triremes educere, seu in nauale inducere. nullibi etiam aditus ad interiora naualis patet, præterquam hoc vno ostio ingredientibus. primus occurrit omniū quidem minimus, sed amplus tamen sinus, tectis circum ac contignationibus in modum fornicis vndique extructus: huc subducuntur è mari triremes, ibique ab omni ventorum ac pluuiarum iniuria tutæ, si ita acciderit, vt illis vtendum non sit, C multos annos incolumes & illæsæ permanent. Nouas item sub eisdem tectis ædificant, veteres subducunt & resarciunt: magnum sanè opus, & maximi ornamenti, & ad naues fabricandas vtilissimum. Post hunc sinum alius est interior amplissimus, omni ex parte circum eiusmodi tectis, vt dixi, instructus: nec vllum ex eis inspicias triremibus vacuum, sed aut binis plenum, si tecta fuerint latiora, aut singulis si angustiora. Tertius verò non minor secundo, paulò ante nostram ætatem superioribus additus fuit, isque mœnibus pulcherrimis circūseptus. in eo autem plura sunt tecta ædificata, quamuis non sint omni adhuc ex parte perfecta: verum summa cum diligentia opera datur vt illi ædificationi manus imponatur extrema. Tres hi recessus inuicem sunt peruij, atque vnico muro ambiuntur nonnullis turribus distin-D cto, in quibus vigiles excubias noctu agunt; ne quid detrimenti tam insigne opus vi ignis iniecti, seu dolo facinorosi cuiuspiam, seu casu quopiam, vt interdum euenire solet, accipiat. Intra mœnia tabernæ sunt armamentorum amplissimæ, vniuersæque nauticæ supellectilis fabri suas ibi omnis generis rerum quod ad rem naualem pertineat, officinas habent. Ibi funditur æs ad tormenta conficienda: magnaque in vsum tormentorum vis pulueris conficitur. vt totum in pauca cōferam, nihil ad rem nauticam pertinet, quod non in eo nauali reperiatur. ibi videre licet ingentem fabrorum multitudinem, quorum quisque suo munere fungitur. Sunt præterea nonnulla atria bene ampla, in quibus ingens armorum copia, tormentorum scilicet ac telorum, ad vsus bellicos seruatur; ingēs etiam velorum, remorū, armamentorumque

omnium,in suis quæque cellis condita est: vt cum Senatus armandam classem decreuerit,omnia quæ requiruntur ad eam rem, prompta atque parata habeantur.His rebus officiisque omnibus præfectus est magistratus,de quo dicere institueram, cuius consilio ac diligentia omnia, quæ ad nauale pertinent,administrantur.is fabros deligit cum lignarios tum ærarios cęterosque opifices qui ad opus faciundũ admitti debent,ac ne quispiã desit officio suo, diligentissime curat. Huic magistratui pecunia ex ærario ad sustinẽdos sumptus naualis numeratur, collegio tamẽ prius cõsulto rationibusq; apud illos patres relatis. Apud maiores nostros, penes quos res maritimæ magno in precio erant,hic honosmagnus habebatur:tẽporibus tamẽ nostris magistratus huius dignitasest imminuta,ac penè cecidit.itaq; si quando aliqua res extiterit,quã diligẽtius administrare oporteat,alios ciues ac Senatores,summæ dignitatis homines,Senatus nauali pręficit,qui ius in priores habeãt,eisq; veluti ministris vtãtur.Postremo loco sunt à nobis recensendi diui Marci procuratores,amplissimus omniũ præter ducẽ magistratus:quippe qui præfinitum tempus non habeat, sed vnà cum vita terminetur. Huic honori coniũcta est perpetua Senatorij ordinis dignitas, ac ius suffragij ferendi æquum cum legitimis senatoribus. illud etiam præ aliis omnibus magistratibus obtinuerunt.nam cum cæteris à senioribus ciuibus non cedatur, nisi certis locis certisque subsellüs, procuratoribus vbique idem honor præstatur. quocunque enim loco sedeatur, illis semper ceditur, digniorique sede semper honestantur: non secus ac si quouis in loco sui magistratus munere fungerentur.horum officium est tutelam pupillorum habere,quibus propter ætatem tutela indigentibus,nullus defuncto parente ex testamento tutor est institutus.veluti ergo publici quidam tutores à Republica sunt instituti. hi diui Marci procuratores dicuntur, quod munus cum egregiam fidem ac sanctitatem vitæ præcipuam requirat, hi ciues huic officio delegantur qui iam publicis ferè omnibus muneribus defuncti, spectatæque sunt probitatis : in quo versantes tanquam milites emeriti perpetuam obtinent Reipublicæ administrationem. Priscis temporibus tam magna fuit non tantum Venetiis, verum etiam apud exteras nationes, huius magistratus existimatio,vt plerique exteri homines, nedum indigenæ, testamento suo hosce procuratores hæredum suorum tutores ac totius rei domesticæ curatores instituerint.eorum fidei magna pecuniæ vis pauperibus erogãda commissa est.adeo vt nostris quoque temporibus ingentes opes ab hoc magistratu administrentur, ac pro eorum arbitrio in vsum pauperum distribuantur.hic magistratus initio institutus fuit, ne hæreditates ciuium qui pro tuenda seu etiam pro amplificanda Republica apud exteras nationes decederent,aut studio rei familiaris negociis ac mercimoniis occupati peregrè morerentur, nullo condito testamento,per fraudem quampiam ab hæredibus pupillis auerterẽtur.Qua de causa effectum est, vt ciuibus illis publice ea cura demandetur, de quorum probitate omnibus compertum sit. Principio tres fuere. deinde aucta ciuitate tres alij additi, hac tamen ratione distributi,vt veteres pupillorum, qui

A qui citra riuum magnum qui vrbem mediam interfluit habitant, curam habeant: tres item curent eos qui vltra riuum magnum proprios habent lares: dimidiam vrbem alteri, item dimidiam posteriores curent. Tres verò præter hos patroni sunt amplissimi atque augustissimi templi, quod diuo Marco Euangelistæ dicatum est, sub cuius numine Veneta Respublica bonis legibus aucta est, in ditionemque imperij creuit. ab his postremis tanquā à nobilioribus nomē in omnes deductum est, vt diui Marci procuratores appellentur. De huius templi structura, de marmorum, columnarumque copia, de porphyritide ac prasio lapide, de opere tessellato atque aurato, quo tum laquearia, omnesque fornices confecti, tum vniuersum pauimētum stratum

B est, quia nemo ferè mortalium est quin vel visu cognouerit, vel fama perceperit, nihil mihi statui esse dicendum. huic instaurando tēplo, si qua in parte labascit, eiusque sacerdotibus, tres hi procuratores præsunt, operamque dant vt pro ciuitatis dignitate & pro amplitudine patroni diui Marci Euāgelistæ Deus optimus in eo templo pie atque magnifice colatur. hi sunt qui præter cæteros magistratus meo iudicio perquam necessarij videri debent ad bene beateque viuendum. Nam & monetæ cudendæ cura nequaquam negligenda est, qua omnium commercia ciuium continentur, annonæque triticeæ copia sedulo procuranda. nec minor bonæ valetudinis ciuium cura habenda minimeque omittenda viarum ac pontium idque genus ædificiorum instauratio. hæc communia cuique ciuitati. ista verò ad Venetias magis atti-

C nent, rei scilicet maritimæ procuratio ac pupillorum tutela, cum multi ciuiū tum propter publica negocia, tum propter mercaturæ industriam peregrè profecti diem obeant. idcircò magistratus qui his muneribus incumbant publicè instituti sunt, vt nulla in parte maiores nostri communi bono defuisse videantur, si quis diligenter omnem huius Reipublicæ institutionem animaduertat.

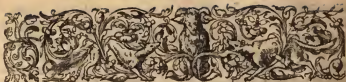

LIBER QVINTVS.

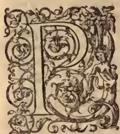

OSTQVAM omnis fere ratio gubernationis Reipublicæ à nobis exposita est, omnesque recensiti magistratus vrbani, non importunam alienamve F ab opere rem facturus videbor, si de magistratibus exteris verba fecero: iis scilicet quibus ciuitates quæ in nostram venerunt societatem regi soleant: postea de militaribus imperiis, ac demum de muneribus aliorum ciuium, qui patricij non sunt ordinis. His etenim expositis extrema manus commode operi instituto imposita videri poterit. Insignioribus ciuitatibus quæ in Veneti imperij societatem venerunt, quatuor magistratus præficiuntur. prætor vnus omnibus ius dicit, & forenses lites diiudicat, atque in sontes animaduertit. habet is prætor in iudiciis proferendis assessores homines iurisperitos, quorum consilio vtitur. & licet G apud prætorem sit omnis autoritas, præter hunc est præfectus, qui militibus præest, qui vrbem vel agros vrbis coluerint. in hos prætori nullum est ius, sed præfectus tantum ius in eos habet. Arcis præterea, mœnium portarumque cura præfecto est demandata, vectigalium etiam ac redituum omnium tum vrbis, tum agri totius. præter hos quæstor vnus, aut duo. hic magistratus pecuniam publicam administrat, impendit & exigit, habetque codices rationum publicarũ. nihil tamen ferè agit nisi ex mandato præfecti. ac interdum vtriusque, scilicet prætoris & præfecti. Ea enim ratio administrãdæ vtilior visa est, quàm si penes eundem esset & autoritas & administratio ærarij. facilius namque liceret per fraudem ærarium peculari. id vero pecuniæ quod reliquum fuerit ab impensis, Venetias ad quæstores vrbanos defertur, ad quos vt suprà diximus vndique pecuniæ publicæ H conferuntur. Quartus qui in vnaquaque vrbium magistratum obtineat, est custos arcium. alibi vnus, alibi plures sunt: hique militibus præsident qui arcem tuentur, curamque habent armorum, commeatus, & tormẽtorum quæ ad munitionem contra hostes in arce posita sunt. neq; tamẽ custos ita præest arci, quin præfecti imperio subiectus sit: cui quidẽ omne ius omnisque potestas in huius generis rebus curandis tributum est. In minoribus vero ciuitatibus seu vrbibus nullus est præfectus, sed prætor vtriusque partes agit. in oppidis quoque quæ in agris maiorum vrbium frequẽtia sunt, solus prætor est qui ius oppidanis dicat, nullus præterea magistratus. nam quæstores ac præ-

A ac præfecti principum vrbium in vniuerſo quoque agro ius obtinēt. A prætoribus omnibus ad auditores nouos prouocatio eſt. Aduocatores etiam quandoque ſententiis capitalibus prætorum intercedere ſolebant: ſed quoniam vſu plerunque euenire ſolitum erat vt iudicia protraherentur, neque ſontes criminum ac ſcelerum pœnas darent: lata fuit lex à decemuirûm collegio, minime id iuris Aduocatoribus amplius in ſententiis eſſe, quæ à prætoribus aſſidentibus iuriſperitis quos ſecum comites ducunt, vt ſuprà dixi, pronunciatæ eſſent. Et hactenus quidem ſatis de magiſtratibus quibus Reſpublica tum domi tum foris adminiſtratur. Verum quoniam non tantùm pacis, ſed etiam belli gerendi ratio habenda eſt, quam vniuerſam qui neglexere, vt inquit Plato in Politico, libertatem diutius tueri nequiuerunt: ideo
B qui recte Reipub. inſtitutionem poſteris tradiderunt, illud imprimis admonuerunt, vt ciues inſtituantur ad vtrunque munus, vt ſcilicet bello gerendo idonei ſint, & domi in pace legibus ſubiecti inſtitutiſque patriis in præclara aliqua functione viuant, ita vtramque rem amplectētes, vt virtutes arteſque bellicæ referant ad ſtudia pacis, tanquam ad potiora. vnaquæque etenim res eam habet à natura inſitam vim, vt primum bonum ſibi quiſque cōueniens appetat: deinde vt contrario obſiſtat, nitaturque quātum poſſit à ſe iniuriam propulſare: quæ res in animante natura omnium perfectiſſima, dilucidius dignoſcuntur. Nam vnicuique animali tributa eſt vis appetendi, qua proſequatur id quod naturæ ſuæ conſentaneum fuerit. præter hanc vnicuique ad-
C iecta fuit vis iraſcendi, quam Plato in corde atque in præcordiis collocauit, vt ſcilicet animal quodcunque, eius virtutis ſtimulis actum, contrarium naturæque repugnans repelleret. Vtriuſque igitur partis virtutes, quarum ſemina in animis hominum natura indidit, ciuilem virum fouere oportet, & ad frugem perducere, ſicque & belli & pacis gerēdæ rationem habere. Quæ ratio à maioribus noſtris non fuit neglecta, vt quibuſdam videri ſolet: ſed quoniam initio in mari ædificata ciuitas, quæ multis annis imperium contempſit continentis, terreſtris belli ſtudiis detineri non potuit, vniuerſam ſe ad maritimum bellum conuertit: in quo egregiam operam nauauit, & pro tuenda libertate & in hoſtibus vlciſcendis: multaque præclara Venetorum geſta priſcis monumentis memoriæ prodita ſunt, plurimique triumphi ex
D deuictis hoſtibus & eorum claſſibus ſuperatis reportati: ex quibus facile quiuis intellexerit Venetos in re maritima longe aliis præſtitiſſe. Victa tandem poſt longum tempus ſuperioris conſilij ſententia precibus finitimorum populorum, quorum quiſque ſui reguli tyrannidem, quam diutius paſſus fuit, amplius tolerare non poterat, adhibuit animum Senatus ad continentis imperium: vniuerſamque Venetiæ regionem pulſis tyrannis, ac paſſim ciuibus deditionem facientibus, veluti poſtliminio recuperauit: quæ libenti animo redibat ad veteres incolas, eiectis tyrannis exteris, qui ex reliquiis barbarorum in tota regione conſederāt, duriſſimaque ſeruitute victos eos populos premebant. Prolato igitur imperio in cōtinentem præterquam quod bonis legibus, & pacis ſtudiis ij populi erant recreandi, qui nuper ve-

mesticæ nonnihil consulebat ac proderat. Hæ priscæ leges & huiusmodi instituta etiam nostra tempestate perdurant, licet plerique adolescentes ambitione aut luxu post ampliatum imperium corrupti patrias institutiones neglexerint: ac ciuium copia adeo creuit vt nostra ætate ingruentibus bellis ac rerum domesticarum dispendiis longe plures effecti sint pauperes, quàm vt satis consuli illis queat istius legis beneficio. Ita namque natura comparatum est, vt nihil inter homines perpetuum esse possit: verum cuncta quamuis initio perfecte constituta esse videantur, post aliquot annos natura in deterius labente instauratione indigent: adeò vt quemadmodum corpus prandio saturatum diutius incolumitatem seruare non potest nisi post aliquot horas cœna successerit: sic in vnaquaque re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atque instaurationem adhibere. Huiusmodi rationem nos quoque Deo bene iuuante imitabimur, ac aliquod remedium excogitabimus. quo fit vt hac etiã in parte nihil sit in nostra Republica desiderandum. sed de his hactenus. Nunc à nobis recensendi sunt magistratus qui præficiuntur rei maritimæ. Vnaquæque triremis ad bellum instructa præfectum habet virum patritium, qui in ea triremi omnium potestatem obtinet, prætetquàm vltimi supplicij inferendi. veluti in terrestri militia Centurio, seu aciei præfectus eorum curam habent qui fuerint in sua acie. Hic triremis præfectus nautas cunctaque quæ in sua triremi sunt, & quæ ad eius apparatum faciunt diligenter curat. Quotannis quamuis nulla necessitas sit, Veneti aliquot triremes armant, quæ reddant mare tutum nauigantibus; securamque nauigationem compressis piratis præstent viris bonis qui res suas agunt sine alicuius iniuria. Præter triremium præsides est totius classis legatus, qui imperium habet in vniuersam classem, & in cunctos triremium præfectos. hic veluti legatus exercitus, nisi adsit Imperator, ius habet & capite mulctandi quos velit & dirigendi classem quò maluerit. hic quoque magistratus semper ferè etiam pacis tempore creatur, præficiturque his triremibus, quæ armatæ sunt. Quòd si tempora Reipublicæ ita postulent vt magna classis paranda sit, tunc vniuersæ classi præficiunt Imperatorem, qui tum in classe tum in cunctis prouinciis maritimis amplissimam potestatem habet; ac eam propè quam olim in Romana Republica Dictator retinebat; nisi quod omnibus in rebus paret autoritati Senatus & Reipublicæ decretis. summum tamen illi ius tributum est, cum in classem, præfectos, legatósve classis, tum in prætores ac magistratus omnes qui cum imperio sunt in locis insulisque maritimis, ac munus publicum exercent: adeò vt cum classis Imperator ad aliquam ciuitatem accesserit, continuò ei sacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prætorum sileant, ab omnibus magistratibus ad Imperatorem liceat prouocare. Quin si ita ei libuerit, potest solus ius dicere, solus administrare pecuniam publicam, ac denique solus omnium potestatem habet. nullus est apud Venetos magistratus maioris autoritatis, idcircò raro admodum classi Imperator præficitur. Non enim temere nisi rerum necessitas ita exigat

A gat, alicui conceditur tam magna potestas vt omnia vnius ciuis arbitrio pẽdeant. Hoc in loco ea lex non est à nobis prætermittenda, Imperatorem, Legatum, præfectúmve classis vllum non posse cum triremibus armatis ingredi Venetam vrbem, neque etiam tunc cum in patriam redit: sed cum primum Istriam peruenerit, quæ prouincia centum ferè milibus passuum ab vrbe distat, stipendium nautis ex legis decretis solui debet, ibique omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci solebant, ac in nauale subuehi sub tecta in eum vsum ædificata, vbi tutæ seruantur à ventorum & pluuiarum iniuria: nunc lex hæc non ita omni ex parte seruatur, quemadmodum patrum nostrorum temporibus seruabatur. Recensiti à nobis B sunt omnes ferè magistratus, quibus, veluti coronam & apicem maiores nostri imposuere eos, quos vernaculo vocabulo à Græca appellatione deducto, syndicos dicere consueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortasse nomine, sed satis idoneo ad idem munus explicandum. Hi post quatuor quinqueve annos creari solent, ac mitti tum in continentis oram nostræ ditionis, tum in regiones maritimas ac insulas: recognoscuntque gesta omnium prætorum atque aliorum qui foris publicam potestatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum autoritate quæ Aduocatoribus tributa est. Nam vt sapienter Aristoteles inquit, hi qui in potestate sunt, nisi ex aliis pendeant, ægrè in officio persistunt propter ingenitam cuique malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominum C magistratus, quibus Respublica Veneta domi forisque administratur: reliquum est, vt ea ratio à nobis referatur, qua prudentissimi homines maiores nostri semper in officio plebem ac vniuersum populum continuerunt, rem certè supra omnium fidem, tot annos populum gubernationis publicæ expertem nunquam patritiorum imperium detrectasse aut ægrè tulisse, nec quippiam vnquàm molitum esse vt mutata Reipublicæ forma ipse quoque ad ius publicum admitteretur, imò semper amantissimum atque obsequẽtissimum nobilitatis se præstitisse. Verum si quis præter situs opportunitatem valde commodi ad Rempublicam tuendam, moderationem nostram in regendo animaduerterit, comperiet populum non omnino repudiatum fuisse: sed ad ea munera fuisse admissum, quæ ei committi poterant absque D rei communis detrimento. Ideoque facile perspicere poterit id in hac Republica temperamentum extitisse, quod cæteris hominibus tum priscis tum iunioribus semper defuit. Quamobrem euenisse etiam comperiet, vt in cunctis aliis tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes Respublicas euerterint. contra in nostra ciuitate ob eam causam nullum vnquam tumultum popularem aut seditionem extitisse. etenim necesse fuit, vt in exordio operis dixi, si recte Respublica instituenda erat, populum à gubernatione Reipublicæ excludi. qua in parte maiores nostri non tantùm autoritatem summorum philosophorum ac rationem secuti sunt, verumetiam imitati sunt Sesostrim antiquissimum Ægyptiorum legislatorem. qui vt in Politicis Aristoteles perhibet, genere distinctos vo-

luit esse eos qui armis regionem tuerentur, quíve de bono publico consultarent ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasque artes exercentibus, ac mercenariam operam locantibus. Verum institutum hoc facile euertere rempublicam poterat, nisi temperatio ea adhibita fuisset, quam maiores nostri sapientissimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos constantissime hoc obseruatum fuit, vt omnibus æquum ius esset, neque vlli impunè liceret quenquam ne de plebe quidem vel infima iniuria afficere: patricium verò hominem contumeliam facere plebeio pro sacrilegio ac scelere maximo semper habitum fuit. Quòd si quis temerarius huiusmodi quippiā perpetrare ausus vnquam fuit, is sensit se impunè non abiisse: tantoque grauiores pœnas dedit, quanto maioris existimationis dignitatisve fuit. Præterea diligenter à Senatu cōsulitur tum annonæ triticeæ, tum omnium rerum copiæ, quæ faciunt ad victum ciuium & ad incolumitatem totius populi: adeò vt magna interdum dispendia faciat publicum ærarium, ne ciuitas penuria laboret. quod cuilibet exploratum esse potest ex his quæ suprà à nobis dicta sunt, cum de præfectis annonæ triticeæ ac de curatoribus publicæ salubritatis ageremus. Ac populi quidem hæc duo potissimum requirunt à rectoribus ciuitatum, vt scilicet commode viuant in rerum copia, neque obnoxij sint iniuriæ potentissimorum ciuium: quæ cùm assecuti fuerint, res suas agunt cæterorum securi. Nihil verò à maioribus nostris omissum fuit, quod ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita sunt, quibus mirifice consulitur populi commodo, atque eorum hominum inopiæ qui in studiis honestis Reipublicæ vtilibus versantur, aut olim versati sunt, nec amplius per ætatem aut imbecillitatem valetudinis id muneris obire queunt. Nam Venetiis innumeræ domus ędificatæ sunt satis idoneæ aptęque rei domesticæ, quæ hominibus iisce gratis conceduntur, in quibus cum familia degant quoad vixerint sine rei familiaris dispendio. His adde quòd in nauali amplissimo, quod vicem oppidi obtinet, constitutum stipendium est non mediocri hominum multitudini: qui tamen nil agunt seu propter senium seu ob incommodum acceptum; cùm tamen tunc cum in florenti ætate essent, suum munus in ędificandis triremibus aut in huiusmodi quopiam opere Reipu. vtili obierint. Præterea veteri instituto in contractibus emptionis venditionisq; mercium preciosarum alteruter, emptor scilicet aut venditor, certum quippiam soluunt pro summa mercium: quod pauperibus nautis impartitur, qui amplius ei officio satisfacere minime possint propter ætatē, quam tamen in ea functione consumpserint. Cæterum præter hæc optima instituta ad continendam plebem in officio Reipublicæ nonnullas alias leges recensebimus, quæ sapientissime mihi à maioribus nostris inuentæ videri solent, vt pro eorum hominum cōditione satisfactum pulcherrime sit ambitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura insita est, nec tamen propterea gubernatio nobilitatis vlla in parte perturbetur. Vniuersus populus in duo genera est distributus. nam quidam honestioris sunt generis, alij vero ex infima plebe, vt artifices, & id genus hominum, quod ab Aristo-

A Aristotele in Politicis seruorum publicorum esse perhibetur. vtrisque meo iudicio consultum est nec incommodè nec iniquè. Nam plebeis hominibus qui suapte natura parum honori student, sed potius rei familiaris studio inseruiunt, sua quædam iura concessa sunt, suique honores: in tot enim classes distributi sunt, quot sunt artificia in quibus degunt, ac vnicuique classi propriæ quædam datæ sunt leges, sub quibus sua quisque exercet officia. His præficiuntur totius classis suffragiis ex eorum numero nonnulli, qui non incommodè artificij illius præfecti appellari possunt. horum iussu multa præscribuntur, nonnullæque leuiores lites horum arbitrio dirimũtur. Quo fit vt plerique omnes artifices cum eius honoris compotes fuerint facti, in B eo munere sibi placeant, putentque se non parum dignitatis esse assequutos, cum eò peruenerint, vt à sui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti fuerint. Sunt præterea in vnaquaque classe quidam præfectis inferiores, qui tamen nonnullis existimationis sunt. hoc igitur modo magna in parte satis fit honoris cupiditati, quæ indita esse videtur animis etiam plebeiorum hominum atque infimæ plebis. Alterum populi genus honestius in Veneta ciuitate honoratiorem quoque locum habet, cui priuata quædam ac propria munera sunt constituta decora atque honesta, quibus patritij ordinis viri priuati sunt, nec ad ea vlla ratione accessum habẽt. quorum multa sunt, vt nec patricium hominem tum propter emolumentum tum honoris titulum eorum pœnitere possit. Scribatum ordo honestissimus est, qui magi-C stratibus quibusque assident. id munus plebeis tãtum hominibus datur, patricio nulli: quod quamuis illustre non sit, est tamen honestum. eorum namque fidei & solertiæ codices scriptaque publica quibus res omnis priuata & publica continetur, commissa sunt. qua prouincia atque munere qui dignus habetur, is iure optimo & probi viri & industrij nomen habet, commendationemque apud homines non mediocrem. id autem eorum pleris que stipendium constitutum est, vt rei domesticæ non tantum tuendæ, sed etiam amplificandæ satis sit. Illi autem, qui sunt à secretis Senatus, omnes ex populo sunt, patricius nullus. Hic ordo superiore honestior est, idcirco illi ex populo qui nobiliori genere orti sunt, eo munere fungi solent. reditus habent ex ære publico non mediocres, neque vllum Senatusconsultum hos D latet. semper nanque intersunt & collegij & Senatus consultationibus; ex qua re in magno precio ab omnibus habentur. Ex his nonnulli seliguntur qui decemuiris ministrant, eorumque acta in codices referunt, ac conscij omnium sunt quæ à collegio aguntur. quo in honore versantur quoad vixerint, non per vices quemadmodum patricij viri in suis magisttatibus, quorum nullus præter procuratorium perpetuus est. Horum qui à secretis Senatus sunt, vnus primas partes tenet, ac Cancellarius Venetiarum nominatur, qui in maximo est honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur præterquam à procuratoribus. nullum is Reipublicæ ignorat arcanum: magni quoque sunt ei reditus ex ære Reipublicæ constituti: ac cum diem obierit, funebri oratione honestatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate defer-

ri consueuit, præterquam duci, aut cuipiam ciui qui sit extra aleam, vt dici E
solet, præterea nemini, quasi Cācellarius ducem ex populo referat. hic vnus creatur comitiis magni cōsilij. Cæteri omnes qui à secretis sunt à decéuiris eligūtur, atque subduntur eorum cēsuræ, si quid in functione publica quam habent deliquerint. Omnes etiam populares cœtus, vt artificum classes & cuiusque artificij præfecti, nonnullique alij de quibus infrà dicemus, ex arbitrio decemuirûm pendent atque eorū ditioni subiecti sunt: illiusque collegij autoritate & initio cōstituti fuere & nunc continentur. quod sapientissime institutum fuit, vt is magistratus prouideat, ne huiusmodi cœtus qui ad bonum publicū sunt instituti, quandoque simulatione officij aliquid in Rempublicam moliātur: qui ad eius morbi cautionem initio creatus fuit, ne qua F
scilicet malorum ciuium cōspiratio facesseret negocium Reipub. Sunt præterea Venetiis quinq; societates initæ sub diuorum quorundā nomine & religione, in quibus innumeri homines sunt & plebei & patricij ordinis. Harum suas quæque vestes habet suaque insignia, quibus tamen non semper ac passim vtantur, sed cum simul coacti prodeunt, aut ad honestandum cuiuspiam funus, aut ad sacrum quodpiam munus. Festis diebus statutis cūcti ferè in suam societatem cogūtur. ibi sacris primum intersunt. deinde inuisunt templa deorum immortalium, deumque optimum supplicationibus pompaq; solenni venerātur. harum quæque societatum propriā ædem habent, in qua amplum atrium ædificatum est, quò statutis diebus cōueniunt, vt exhibeant officium religioni quod debent. Etenim celebrant quandoque sacra G
mysteria, interdum simul coacti templum cuiuspiā diui inuisunt, sæpius exequias ac funus fratris exornant, cum eorum quispiā diem extremum clauserit: cuius etiam delicta expiant sacrificio ac precibus identidem repetitis. Præter amplissima illa atria singulæ destinatum conclaue habent, in quod coguntur societatum præfecti. qui magistratus est annuus, atque inter plebeios non mediocris dignitatis. hi simul congregati de agendis consultant, dantque operam ne qua in parte desint bono societatis. eorum quoque fidei magna vis pecuniæ pauperibus erogandæ commissa est. nam priscis temporibus tam ingentis fuerunt existimationis hæ societates, vt plurimi qui rem suam testamento legauerant in vsum pauperum distribuendam, hos potissimum tutores fecerint, quorum arbitrio ea pecunia erogaretur. quo effectū H
est vt harum societatum aliquæ copia facultatum quæ in hos vsus quotānis erogandę sunt, procuratoribus diui Marci minime concedant: qui magistratus patricius amplissimus est. Ad hunc honorem, præfecturam scilicet istam societatū, patriciis viris nullus est accessus, quāuis sint è numero fratrum, sed plebei tantum homines illius dignitatis compotes esse queunt, vt hac etiam in parte populus nobilitatem æmularetur. hi enim societatum pręfecti quodammodo in populo referūt procuratoriam dignitatem. Verum ne qua ratione huiusmodi societates atque hi præfecti Reipublicæ officerent, omnes sub potestate decemuirûm continentur, vt ne quid immutare queant, aut in vnum cogi præter tempora statuta, nisi ex eorum arbitrio atque autoritate.

Huius-

A Huiusmodi honores in nostra Republica viris plebeis vtriusque ordinis cōstituti sunt, vt omnino expertes non essent iuris publici ac ciuilium munerū, sed suæ honorum cupiditati ambitioníve hac ratione satisfacerent, neque statum nobilium aut odio haberent aut perturbarent. Quo gubernationis temperamento respublica nostra id cōsecuta est quod priscarum nulla alioquin illustrium. nam à primis initiis vsque ad hæc tempora mille ac ducentis annis tuta permansit, non tantum ab exterorum hominum dominatu, verumetiam à ciuili seditione quę fuerit alicuius momenti. quod adepta est non vi vlla aut armatis satellitibus seu munita arce, sed æqua ac temperata ratione regendi: adeò vt populus libenti animo pareat nobilitati: neque vllā B mutationem rerum optet, quin potius egregie sit affectus erga nobiles. Quę res nostra tempestate potuit esse compertissima. Nam cum omnes Christiani principes conspirassent in perniciem atque exitium nominis Veneti, fusúsque noster exercitus fuisset à Ludouico Gallorum rege iuxtà Caßanum oppidum agri Cremonensis ingenti clade, imminerentque inde Germani, hinc Iulius Romanus pontifex atq; vniuersa penè cōtinentis ora ab imperio Veneto desciuisset: ea rerum angustia perturbatus Venetus populus, adeò nihil in nobilitatem est molitus, vt lachrymantes omnes se suaque obtulerint ad reipublicæ defensionem, réque ipsa præstiterint. Nam Patauio vrbe propter incolarum animum erga nos egregie propensum nullo negocio recuperata, cum Maximilianus Imperator vndique contractis auxiliis ingenti C exercitu eam vrbem obsedisset, quàm plurimi nō tantum patricij verumetiam plebei ordinis sponte cum militibus stipendio eorum priuato conductis ad tuendam illam ciuitatem profecti sunt, egregiamque in ea expeditione operam nauarunt: adeò vt imperator coactus fuerit reducere exercitum expugnatione vrbis non tentata. nec maiore negocio aliæ quoque ciuitates recuperatæ sunt, maximo populorum omnium fauore ex alieno imperio ad Venetum veluti ad portum tutissimum confugientium. clarissimum certè argumentum iustæ dominationis, cum volentibus imperatur. quod non absque ratione contigisse si quis bene attēderit, facilè comperiet. Cuiq; enim ciuitati quæ in societatem Veneti impetij venit, municipales leges relictæ sunt, multísque honoribus ciues in sua quisque ciuitate potiuntur: oppida D autem non pauca in agris vrbium sita à ciuibus ipsarum vrbium ibi magistratum gerētibus gubernantur. His adde quòd prætoribus ciuitatum qui illustres sunt, assident cum ius populo dicunt homines iurisperiti: quibuscum consultant antequam quippiam decernant. qui honos est non exiguus, nec modicum inde emolumentum ad eos venit. huius generis magistratibus fungi patricij Veneti non possunt, sed vel ex Veneto populo, vel vt plerunque, ex sociis ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facilè quiuis intelliget, eam adhibitam fuisse in hac republica moderationem, quæ maximè videatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore videndi officium respiciēdíque munus solis oculis est attributum. reliqua verò munera ignobiliora cæteris membris relicta sunt quæ vsu videndi careant, sed pateant,

nec aliquo pacto obaudiãt his quæ ab oculis ita eſſe nunciata fuerint, néue E
aliò ferantur quàm quò oculi ea direxerint: ſicque optime vniuerſum corpus conſiſtit & conſeruatur. Nõ diſſimili ratione in republica Veneta ſumma rerum gubernatio patritio ordini eſt demãdata, veluti quibuſdam oculis ciuitatis; ignobiliora officia cæteris ex populo: ſicque tãquam bene compactum corpus Veneti feliciſſime viuunt, cum oculi reipublicę non ſibi tantum ſed vniuerſis membris proſpiciant: cæteræ verò ciuitatis partes, non tantum ſui habeant rationem, verùm etiam hiſce oculis veluti potioribus membris reipublicæ libentiſime obtemperent. Quòd ſi in quapiam republica eò inſaniæ venerint ciues, quod in pleriſque cõtingit, vt populus videndi munere fungi velit atque oculorum officium vſurpet, continuo vniuerſam F
rempublicam euerti neceſſe eſt. Quòd ſi etiam patricij ciues ſibi tantum proſpexerint, alia verò ciuitatis membra contempſerint, irritato populo ad perniciem nobilitatis proculdubio male cum Republica atque adeò peſſime agetur. noſtri maiores naturam imitati vtrique incommodo prouidêre, illamque præſtitere moderationem, vt nullus, niſi inuidus, locum habeat obtrectandi tam rectę tamque legitimæ inſtitutioni. Quam Deum optimũ precamur diu ſeruet incolumem. ſi enim quippiam boni à Deo immortali hominibus prouenire eſt credibile, hoc præcipue diuinitus Venetę vrbi obtigiſſe perſuaſiſſimum eſſe G
debet.

GASPA-

GASPARIS CONTARENI S.R.E. CARDINALIS DE SACRAMENTIS CHRISTIANÆ LEGIS ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

humanum genus, ac magis, magisque à Deo recederet, dæmonum malorum E cultui emancipatum. Mansit tamen apud nonnullos homines, paucos quidem, sed optimos, & sanctissimos vnius veri dei cultus, ac diuino instinctu, Sacramenta, & sacrificia quædam instituta; quibus veluti signis fidei, quæ illis inerat, redemptionis nostræ per Christum, & expiabantur, & sanctificationem recipiebant. Moses his superuenit, per quem data est lex populo illi, semini, inquam, Abraham, Isaac, & Iacob, quibus promissum à Deo fuerat ex eis oriturum semen, in quo benedicerentur omnes gentes: in lege verò à Deo instituta fuerunt quædam Sacramenta, in quibus apertius significata fuit redemptio futura per Christum. In Mosaïcis Sacramentis prę aliis omnibus expiationibus, & lotionibus præcipuum obtinuit locum Circuncisio, quæ Abrahæ ante legem tradita fuerat, à lege verò summa cum veneratione accepta. Hęc, vt inquit Apostolus, fuit signaculum iustitiæ fidei, quę fuerat etiã in prępution patris nostri Abrahę. Expiabãtur infantes Circũcisione à labe peccati originalis ratione fidei, cuius signũ fuerat Circuncisio. non ergo Circũcisio aliquo pacto efficiebat iustitiã, quę occulte diuinitus infundebatur, sed tantũ significabat reconciliationẽ, & expiationẽ, quę tũc conferebatur diuina vi homini, Circũciso. Alias verò expiationes, quæ lotionibus, & aspersionibus fiebant, Apostolus appellat iustitias carnis, eò quòd non pertinebant ad emundationem animæ, & spiritus purificationem, & peccatorum abolitionem; sed tantummodo ad expiationem immunditiæ carnis contractę, vel ex contactu cadaueris, vel ex lepra, vel ex quapiã huiuscemodi causa, seu etiam ex peccato quopiam: significabant vtique futuram expia- G tionem animi, & eius figuræ erant, non tamen ad eam attingebant vllo pacto; quod tamen in circuncisione factum fuisse, iam superius dictum à nobis est. Sacramẽta ergo Veteris legis, proportione quadam, legi ipsi respondebant. Nam sicuti lex non ducebat ad perfectum, sed finis eius erat (quantùm ad hanc partem, de qua agimus, quæ ad cæremonias spectat) perducere homines ad cultũ Dei spiritualem, per fidem Christi explicitam hoc carnali, & corporeo cultu: ita etiam Sacramenta legis, vel signa erant expiationis animi, quæ in aliquib[9] fiebat diuina vi, vt in Circũcisione, vel corpus expiabant ab irregularitate quadam contracta ex immunditia quapiam corporea, aut ex aliquo peccato, quo impediebãtur à cœtu sacrorum, & populi. H Post Mosem promulgato Euangelio per Christum, longe nobiliora ab ipso instituta sunt Sacramenta quæ & significarent expiationem, & sanctificationem &, significatione ipsa efficerent, de quibus à nobis hoc opus est institutum. Verum vt colligamus id, quod ex superioribus patere facilè potest, communis quædam animi cõceptio semper fuit, Sacramenta ea esse, quibus spirituale quodpiam arcanum sub re sensibili contineretur: vnde à Græcis appellata fuere Mysteria, id est, arcana. Illud hic animaduertendũ, ne decipiamur, vt quibusdam accidit. Nam apud Veteres, & in Sacris literis, sæpius Sacramentum dicitur id arcanum, quod latet; interdum verò sensibile signum illud, sub quo latet arcanum dictum est Sacramentum: non quòd

ipsum

A ipsum sit arcanum, quippe quod patet sensui, sed quoniam sub se contineat arcanum; quod quidam ignorantes non intellexerunt locum Pauli in Epistola ad Ephesios, ac propterea negauerunt matrimonium esse Sacramentum, eò quòd Paulus dicat, postquam dissreuerat de vxore, & viro: Hoc autem magnum Sacramentum est, dico autem in Christo & Ecclesia; quasi ex his Pauli verbis sequatur, matrimonium non esse Sacramentum, sed coniunctio Christi cum Ecclesia; verùm si accuratius animaduerterent hi scioli, inuenirent ferè semper in sacris literis Sacramentum appellari arcanum. hæc etenim magis propria est Sacramenti significatio, in qua Mysterium à Græcis appellatur. Nã apud Thobiam angelus Raphael inquit capite duo-
B decimo, Sacramentum regis abscondere, bonum; id est, arcanum; opera autem Dei prædicare conuenit. Item in libro sapientiæ de iniquis dicitur, qui irriserunt pios, nescierunt sacramenta Dei. Item apud Danielem. vt quęrerent misericordiam à Deo cœli super Sacramento isto. sic in Apocalypsi. dicam tibi Sacramentum. Quibus omnibus in locis Sacramentum dicitur arcanũ. Verùm apud Theologos posteriores immutata fuit huius nominis ratio, ac appellarunt Sacramentũ signũ illud sensibile, sub quo latet arcanũ spirituale; arcanũ verò id quod latet appellauere rẽ Sacramenti. Nobis ergo tractaturis de Sacramẽtis Christianę legis & Catholicę Ecclesię, illud exordiũ est sumendum, nullũ humano generi polluto per peccatũ originis, quo infectus vnusquisq; nascitur, qui per seminalẽ rationẽ, id est, paternã originẽ
C trahit ab Adã, itemque magis, ac magis polluto peccatis, quę ĩ se vnusquisq; adultæ ætatis admisit, nullum inquam, patere aditum ad peccatorum abolitionem, & expiationem, ad reconciliationem, & gratiam ineundam cum Deo, nisi per Christum Iesum dominum nostrum, qui vnus mediator est Dei, & hominum, vt ait Apostolus, neque aliud datum est nomen, in quo oporteat nos saluos fieri. Verùm Christi redemptionem nobis applicamus per fidem in sanguine eius, vt item ait Apostolus. Oportuit igitur homini, qui ex sensibilibus ad intellectualia peruenit, & cui contigit salus per hominem Christum constantem ex corpore humano & sensibili, sanctificationem, & expiationem adhiberi quibusdam rebus sensibilibus; sub quibus lateret hæc sanctificatio, & gratia, qua spiritualiter à Deo per Christũ sancti-
D ficatur; oportebat etiam accessum sensibilem, & corporeum hominis sanctificandi esse ad res illas sensibiles, quo testatum faceret, se fide accedere ad suscipiendam sanctificationem, & gratiam. Qua de re beatus Thomas excellentissimus Theologus sæpenumero appellat Sacramenta protestationes fidei, quãuis etiam sint protestationes fidei in ministris, qui ex fide Ecclesię Sacramenta dispensant. His fundamentis iactis, accedamus ad institutum, ac prius ordiamur à definitione Sacramenti. Duas ponemus, quæ cũ eandẽ vim habeant, posterior tamen est priore explicatior. Prior est Augustini, qui dicit Sacramentũ esse inuisibilis gratię visibilẽ formã. posterior est Vgonis de S. Victore viri doctissimi qui definit Sacramentũ esse sensibile elementũ similitudine reprę̃sentãs, institutione significãs, & sanctificatione cõtinẽs in-

nerant in nostram societatem, danda etiam opera fuit vt tueri libertatẽ possent in quam se asseruerant. Cæterum Venetæ vrbis situs vtpote quæ condita est in mediis æstuariis, minimè patiebatur nostros ciues impẽsius operam dare bello terrestri, illiúsve studio diutius detineri, sine magno periculo seditionis ciuilis. nam ciues illos qui terrestris belli studiis se dedissent, maiorem anni partem agere in continenti, ibique & equos alere, & terrestribus certaminibus se exercere opus fuisset: quin vt peritiores rei militaris fierent, opus fuerat si quando domi ocium ab armis fuisset externa bella adiuissent, in iisque animum pariter & corpora durassent, vt in ea functione cum laude versari possent & patriæ prodesse: secus autem si fecissent, inepti profectò non tantùm Imperatores, verum etiam milites fuissent. Hæc vero frequens consuetudo continẽtis vrbanæque intermissio factionem quandam ciuium facile peperisset ab aliis ciuibus disiunctam. quapropter proculdubio res Veneta breui ad factiones ac bella ciuilia deducta fuisset. Omitto interim quàm magnos spiritus animi ciuium cõcepissent, cum plurimum armis potuissent, habuissentque frequentes adsectatores: vt hominum natura semper ad malitiam pronior est. quæ res, vt ex priscorum monumentis facile intelligi potest, semper Romanam Rempublicam vexauit, contumacesque non paucos Romanos ciues Reipublicæ legibus & Senatus decretis reddidit, ac demum Iulium Cæsarem tyrannum Romani imperij fecit. Ne ergo huiusmodi quispiam morbus in Venetam ciuitatem obreperet, satius maiores nostri esse statuerunt, vt continentis imperium externo potius ac conducto milite quàm Veneto defenderetur. stipendium verò illis statuit ex vectigalibus totius prouinciæ. æquũ enim erat eius regionis impẽsis militem viuere, qui ad eam tuendam accersitus fuerat. in hanc militiam plurimi socij ditionis nostræ adscripti sunt: quorum nonnulli ad summam imperij in nostro exercitu deuenere, atque ob res egregie gestas Veneta ciuitate patricioque iure donati sunt. Viget adhuc nostra ætate nomen Bartholomæi Coionei Bergomensis, viri illustrissimi & summi Imperatoris, qui multa præclara bella confecit, ac Venetam ditionem auxit: quapropter equestri statua in celebri vrbis loco à Republicá honestatus fuit. Ciues igitur Veneti ea dé causa, quam retuli, terrestris militiæ gloria priuati sunt, eaque ad exteros delata est. siquidem lege cautum erat, nullum patricium Venetum pluribus quàm x x v militibus præesse posse. hæc tamen lex nostra tempestate ob bella frequẽtia quibus vexati fuimus, vi cõsuetudinis tanquã abrogata est. Cùm autẽ terrestre bellum ingruit, nonnulli patricij ordinis ciues in exercitum mittũtur, qui dum bellum vrget, temporarium magistratum gerunt. quæstores hi sunt, item legati, qui Imperatori exercitus externo homini semper adstant. neque ei quicquam aut facere aut decernere licet, nisi ex legatorum cõsilio: Bello finito vtrique magistratus domum reuertuntur ac in ordinem rediguntur, nec quicquam amplius iuris habent, hæcque est belli terrestrisúe militiæ ratio apud Venetos. Bello verò maritimo ac nauali nostra ciuitas natura magis idonea est, cuius studiis semper Veneti studuere. nam vrbs in

mari

A mari condita parum timere poterat terrestres copias, quæ ei negocium facesserent: ac non modo iniquum, sed etiam valde incommodum erat, comparare exercitum ex ciuibus, quem in continentem traiicerent, ac finitimos populos bello lacesserent. Verum à mari quoniam iniuria timenda erat, quódque illatam propulsare non erat difficile, ideo vniuersa ciuitas ad studia rei maritimæ conuersa est, eoque iuuentutem legibus instituit, ac totius vitæ consuetudine firmauit. hic enim mos instituendi patricios homines semper fuit, vt à teneris annis vsque ad pubertatem sub pædagogi disciplina degerent, ac Latinis literis imbuerentur pro cuiusque captu: ab ea ætate, præter paucos quosdam qui literarum studiis se manciparant genio natu-
B raque ducti, omnes ferè rei maritimæ ac familiari operam darent, ac alij quidem nauigabant ad longinquas oras, vbi mercaturæ industria rem domesticam augebant, simulque efficiebantur periti morum ac consuetudinis, legúmque multorum hominum. plurimi conscendebant triremes armatas atque à teneris annis & corpus laboribus firmabant, & animum excolebant rei maritimæ disciplina, ac naualis belli peritia: quibus artibus semper Veneti excelluere. Quin lege cautum fuit, quæ vsque ad nostra tempora peruenit, vt in vnaquaque triremi armata stipendium ex ære publico non exiguum duobus adolescentibus daretur ordinis patricij: quorum officium nullum aliud esset, præterquam imbui disciplina rei maritimæ: vtque id facilius assequerentur, quædam illis assignantur exigua munera, quibus curan-
C dis se exercentes proficiunt, & ad maiora capessenda idonei fiunt: grauibus vero triremibus siue ad classem & rem bellicam instructæ fuerint, siue priuatim ciuibus locatæ ad mercaturam, octoni cuique iuuenes patricij quandoque attribuuntur: nec mediocre eis stipendium constituitur, vel ex pecunia publica, vel ex ære priuato, si ad mercaturas locentur, qui nauticis ac bellicis studiis in eis assuescant. Quin etiam priuatorum nauibus hoc onus legibus impositum est ad publicam vtilitatem, vt ex ære domini priuati hominis, vni seu duobus si nauis maior fuerit, patriciis adolescentibus stipendium soluatur, quorum aliud nullum officium sit præterquam exerceri muniis nauticis. Concessa quoque his adolescentibus facultas est, vt in triremibus onerariis ac in nauibus priuatorum quibus adscripti sunt, ferre
D queant certam mercium summam nullo naulo soluto: quam si non habeant, ius hoc suum aliis concedunt ac locant. Qua lege consultum fuit non solùm exercitationi iuuentutis, verumetiam vtilitati tenuiorum ciuium, qui angustia rei familiaris premerentur. Quare facile intelligi potest, rationem instituendæ iuuentutis minime à maioribus nostris neglectam fuisse, vt nonnullis videtur: imò in ea nauium triremium copia, ducenti amplius nobiles adolescentes, legis istius beneficio, alienis impensis ad rem nauticam instruebantur: præterquam quod ciuili consuetudine ac more patrio quilibet patricius iuuenis aut literis aut studiis rei maritimæ operam dabat: in qua exercitatione tum sibi plurimum, tum rei do-

mesticæ nonnihil consulebat ac proderat. Hæ priscæ leges & huiusmodi instituta etiam nostra tempestate perdurant, licet plerique adolescentes ambitione aut luxu post ampliatum imperium corrupti patrias institutiones neglexerint: ac ciuium copia adeo creuit vt nostra ætate ingruentibus bellis ac rerum domesticarum dispendiis longe plures effecti sint pauperes, quàm vt satis consuli illis queat istius legis beneficio. Ita namque natura comparatum est, vt nihil inter homines perpetuum esse possit: verum cuncta quamuis initio perfecte constituta esse videantur, post aliquot annos natura in deterius labente instauratione indigent: adeò vt quemadmodum corpus prandio saturatum diutius incolumitatem seruare non potest nisi post aliquot horas cœna successerit: sic in vnaquaque re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atque instaurationem adhibere. Huiusmodi rationem nos quoque Deo bene iuuante imitabimur, ac aliquod remedium excogitabimus. quo fit vt hac etiã in parte nihil sit in nostra Republica desiderandum. sed de his hactenus. Nunc à nobis recensendi sunt magistratus qui præficiuntur rei maritimæ. Vnaquæque triremis ad bellum instructa præfectum habet virum patritium, qui in ea triremi omnium potestatem obtinet, præterquàm vltimi supplicij inferendi. veluti in terrestri militia Centurio, seu aciei præfectus eorum curam habent qui fuerint in sua acie. Hic triremis præfectus nautas cunctaque quæ in sua triremi sunt, & quæ ad eius apparatum faciunt diligenter curat. Quotannis quamuis nulla necessitas sit, Veneti aliquot triremes armant, quæ reddant mare tutum nauigantibus, securamque nauigationem compressis piratis præstent viris bonis qui res suas agunt sine alicuius iniuria. Præter triremium præsides est totius classis legatus, qui imperium habet in vniuersam classem, & in cunctos triremium præfectos. hic veluti legatus exercitus, nisi adsit Imperator, ius habet & capite mulctandi quos velit & dirigendi classem quò maluerit. hic quoque magistratus semper ferè etiam pacis tempore creatur, præficiturque his triremibus, quæ armatæ sunt. Quòd si tempora Reipublicæ ita postulent vt magna classis paranda sit, tunc vniuersæ classi præficiunt Imperatorem, qui tum in classe tum in cunctis prouinciis maritimis amplissimam potestatem habet; ac eam propè quam olim in Romana Republica Dictator retinebat; nisi quod omnibus in rebus paret autoritati Senatus & Reipublicæ decretis. summum tamen illi ius tributum est, cum in classem, præfectos, legatósve classis, tum in prætores ac magistratus omnes qui cum imperio sunt in locis insulisque maritimis, ac munus publicum exercent: adeò vt cum classis Imperator ad aliquam ciuitatem accesserit, continuò ei sacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prætorum sileant, ab omnibus magistratibus ad Imperatorem liceat prouocare. Quin si ita ei libuerit, potest solus ius dicere, solus administrare pecuniam publicam, ac denique solus omnium potestatem habet. nullus est apud Venetos magistratus maioris autoritatis, idcircò raro admodum classi Imperator præficitur. Non enim temere nisi rerum necessitas ita exigat

E F G H

A gat, alicui conceditur tam magna poteſtas vt omnia vnius ciuis arbitrio pẽdeant. Hoc in loco ea lex non eſt à nobis prætermittenda, Imperatorem, Legatum, præfectúmve claſsis vllum non poſſe cum triremibus armatis ingredi Venetam vrbem, neque etiam tunc cum in patriam redit: ſed cum primum Iſtriam peruenerit, quæ prouincia centum ferè milibus paſſuum ab vrbe diſtat, ſtipendium nautis ex legis decretis ſolui debet, ibique omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci ſolebant, ac in nauale ſubuehi ſub tecta in eum vſum ædificata, vbi tutæ ſeruantur à ventorum & pluuiarum iniuria: nunc lex hæc non ita omni ex parte ſeruatur, quemadmodum patrum noſtrorum temporibus ſeruabatur. Recenſiti à nobis B ſunt omnes ferè magiſtratus, quibus, veluti coronam & apicem maiores noſtri impoſuere eos, quos vernaculo vocabulo à Græca appellatione deducto, ſyndicos dicere conſueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortaſſe nominè, ſed ſatis idoneo ad idem munus explicandum. Hi poſt quatuor quinqueve annos creari ſolent, ac mitti tum in continentis oram noſtræ ditionis, tum in regiones maritimas ac inſulas: recognoſcuntque geſta omnium prætorum atque aliorum qui foris publicam poteſtatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum autoritate quæ Aduocatoribus tributa eſt. Nam vt ſapienter Ariſtoteles inquit, hi qui in poteſtate ſunt, niſi ex aliis pendeant, ægrè in officio perſiſtunt propter ingenitam cuique malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominum C magiſtratus, quibus Reſpublica Veneta domi foriſque adminiſtratur: reliquum eſt, vt ea ratio à nobis referatur, qua prudentiſſimi homines maiores noſtri ſemper in officio plebem ac vniuerſum populum continuerunt, rem certè ſupra omnium fidem, tot annos populum gubernationis publicæ expertem nunquam patritiorum imperium detrectaſſe aut ægrè tuliſſe, nec quippiam vnquam molitum eſſe vt mutata Reipublicæ forma ipſe quoque ad ius publicum admitteretur, imò ſemper amantiſſimum atque obſequẽtiſſimum nobilitatis ſe præſtitiſſe. Verum ſi quis præter ſitus opportunitatem valde commodi ad Rempublicam tuendam, moderationem noſtram in regendo animaduerterit, comperiet populum non omnino repudiatum fuiſſe: ſed ad ea munera fuiſſe admiſſum, quæ ei committi poterant abſque D rei communis detrimento. Ideoque facile perſpicere poterit id in hac Republica temperamentum extitiſſe, quod cæteris hominibus tum priſcis tum iunioribus ſemper defuit. Quamobrem eueniſſe etiam comperiet, vt in cunctis aliis tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes Reſpublicas euerterint. contra in noſtra ciuitate ob eam cauſam nullum vnquam tumultum popularem aut ſeditionem extitiſſe. etenim neceſſe fuit, vt in exordio operis dixi, ſi recte Reſpublica inſtituenda erat, populum à gubernatione Reipublicæ excludi. qua in parte maiores noſtri non tantùm autoritatem ſummorum philoſophorum ac rationem ſecuti ſunt, verumetiam imitati ſunt Seſoſtrim antiquiſſimum Ægyptiorum legiſlatorem. qui vt in Politicis Ariſtoteles perhibet, genere diſtinctos vo-

luit esse eos qui armis regionem tuerentur, quíve de bono publico consultarent ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasque artes exercentibus, ac mercenariam operam locantibus. Verum institutum hoc facile euertere rempublicam poterat, nisi temperatio ea adhibita fuisset, quam maiores nostri sapientissimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos constantissime hoc obseruatum fuit, vt omnibus æquum ius esset, neque vlli impunè liceret quenquam ne de plebe quidem vel infima iniuria afficere: patricium verò hominem contumeliam facere plebeio pro sacrilegio ac scelere maximo semper habitum fuit. Quòd si quis temerarius huiusmodi quippiā perpetrare ausus vnquam fuit, is sensit se impunè non abiisse: tantoque grauiores pœnas dedit, quanto maioris existimationis dignitatísve fuit. Præterea diligenter à Senatu cōsulitur tum annonæ triticeæ, tum omnium rerum copiæ, quæ faciunt ad victum ciuium & ad incolumitatem totius populi: adeò vt magna interdum dispendia faciat publicum ærarium, ne ciuitas penuria laboret. quod cuilibet exploratum esse potest ex his quæ suprà à nobis dicta sunt, cum de præfectis annonæ triticeæ ac de curatoribus publicæ salubritatis ageremus. Ac populi quidem hæc duo potissimum requirunt à rectoribus ciuitatum, vt scilicet commode viuant in rerum copia, neque obnoxij sint iniuriæ potentissimorum ciuium: quæ cùm assecuti fuerint, res suas agunt cæterorum securi. Nihil verò à maioribus nostris omissum fuit, quod ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita sunt, quibus mirifice consulitur populi commodo, atque eorum hominum inopiæ qui in studiis honestis Reipublicæ vtilibus versantur, aut olim versati sunt, nec amplius per ætatem aut imbecillitatem valetudinis id muneris obire queunt. Nam Venetiis innumeræ domus ędificatæ sunt satis idoneæ aptęque rei domesticæ, quæ hominibus iisce gratis conceduntur, in quibus cum familia degant quoad vixerint sine rei familiaris dispendio. His adde quòd in nauali amplissimo, quod vicem oppidi obtinet, constitutum stipendium est non mediocri hominum multitudini: qui tamen nil agunt seu propter senium seu ob incommodum acceptum; cùm tamen tunc cum in florenti ætate essent, suum munus in ędificandis triremibus aut in huiusmodi quopiam opere Reipu. vtili obierint. Præterea veteri instituto in contractibus emptionis venditionisq; mercium preciosarum alteruter, emptor scilicet aut venditor, certum quippiam soluunt pro summa mercium: quod pauperibus nautis impartitur, qui amplius ei officio satisfacere minime possint propter ætatē, quam tamen in ea functione consumpserint. Cæterum præter hæc optima instituta ad continendam plebem in officio Reipublicæ nonnullas alias leges recensebimus, quæ sapientissime mihi à maioribus nostris inuentæ videri solent, vt pro eorum hominum cōditione satisfactum pulcherrime sit ambitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura insita est, nec tamen propterea gubernatio nobilitatis vlla in parte perturbetur. Vniuersus populus in duo genera est distributus. nam quidam honestioris sunt generis, alij vero ex infima plebe, vt artifices, & id genus hominum, quod ab Aristo-

A Aristotele in Politicis seruorum publicorum esse perhibetur. vtrisque meo iudicio consultum est nec incommodè nec iniquè. Nam plebeis hominibus qui suapte natura parum honori student, sed potius rei familiaris studio inseruiunt, sua quædam iura concessa sunt, suique honores. in tot enim classes distributi sunt, quot sunt artificia in quibus degunt, ac vnicuique classi propriæ quædam datæ sunt leges, sub quibus sua quisque exercet officia. His præficiuntur totius classis suffragiis ex eorum numero nõnulli, qui non incommodè artificij illius præfecti appellari possunt. horum iussu multa præscribuntur, nonnullæque leuiores lites horum arbitrio dirimũtur. Quo fit vt plerique omnes artifices cum eius honoris compotes fuerint facti, in

B eo munere sibi placeant, putentque se non parum dignitatis esse assequutos, cum eò peruenerint, vt à sui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti fuerint. Sunt præterea in vnaquaque classe quidam præfectis inferiores, qui tamen nonnullis existimationis sunt. hoc igitur modo magna in parte satis fit honoris cupiditati, quæ indita esse videtur animis etiam plebeiorum hominum atque infimæ plebis. Alterum populi genus honestius in Veneta ciuitate honoratiorem quoque locum habet, cui priuata quædam ac propria munera sunt constituta decora atque honesta, quibus patritij ordinis viri priuati sunt, nec ad ea vlla ratione accessum habẽt. quorum multa sunt, vt nec patricium hominem tum propter emolumentum tum honoris titulum eorum pœnitere possit. Scribatum ordo honestissimus est, qui magi-

C stratibus quibusque assident. id munus plebeis tãtum hominibus datur, patricio nulli: quod quamuis illustre non sit, est tamen honestum. eorum namque fidei & solertiæ codices scriptaque publica quibus res omnis priuata & publica continetur, commissa sunt. qua prouincia atque munere qui dignus habetur, is iure optimo & probi viri & industrij nomen habet, commendationemque apud homines non mediocrem. id autem eorum plerisque stipendium constitutum est, vt rei domesticæ non tantum tuendæ, sed etiam amplificandæ satis sit. Illi autem, qui sunt à secretis Senatus, omnes ex populo sunt, patricius nullus. Hic ordo superiore honestior est, idcirco illi ex populo qui nobiliori genere orti sunt, eo munere fungi solent. reditus habent ex ære publico non mediocres, neque vllum Senatusconsultum hos

D latet. semper nanque intersunt & collegij & Senatus consultationibus; ex qua re in magno precio ab omnibus habentur. Ex his nonnulli seliguntur qui decemuiris ministrant, eorumque acta in codices referunt, ac conscij omnium sunt quæ à collegio aguntur. quo in honore versantur quoad vixerint, non per vices quemadmodum patricij viri in suis magistratibus, quorum nullus præter procuratorium perpetuus est. Horum qui à secretis Senatus sunt, vnus primas partes tenet, ac Cancellarius Venetiarum nominatur, qui in maximo est honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur præterquam à procuratoribus. nullum is Reipublicæ ignorat arcanum: magni quoque sunt ei reditus ex ære Reipublicæ constituti: ac cum diem obierit, funebri oratione honestatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate defer-

ri consueuit, præterquam duci; aut cuipiam ciui qui sit extra aleam, vt dici E
solet, præterea nemini; quasi Cācellarius ducem ex populo referat. hic vnus creatur comitiis magni cōsilij. Cæteri omnes qui à secretis sunt à decēuiris eligūtur, atque subduntur eorum cēsuræ, si quid in functione publica quam habent deliquerint. Omnes etiam populares cœtus, vt artificum classes & cuiusque artificij præfecti, nonnullique alij de quibus infrà dicemus, ex arbitrio decemuirûm pendent atque eorū ditioni subiecti sunt: illiusque collegij autoritate & initio cōstituti fuere & nunc continentur. quod sapientissime institutum fuit, vt is magistratus prouideat, ne huiusmodi cœtus qui ad bonum publicū sunt instituti, quandoque simulatione officij aliquid in Rempublicam moliātur: qui ad eius morbi cautionem initio creatus fuit, ne qua F
scilicet malorum ciuium cōspiratio facesseret negocium Reipub. Sunt præterea Venetiis quinq; societates initæ sub diuorum quorundā nomine & religione, in quibus innumeri homines sunt & plebei & patricij ordinis. Harum suas quæque vestes habet suaque insignia, quibus tamen non semper ac passim vtantur, sed cum simul coacti prodeunt, aut ad honestandum cuiuspiam funus, aut ad sacrum quodpiam munus. Festis diebus statutis cūcti ferè in suam societatem cogūtur. ibi sacris primum intersunt. deinde inuisunt templa deorum immortalium, deumque optimum supplicationibus pompaq; solenni venerātur. harum quæque societatum propriā ædem habent, in qua amplum atrium ædificatum est, quò statutis diebus cōueniunt, vt exhibeant officium religioni quod debent. Etenim celebrant quandoque sacra G
mysteria, interdum simul coacti templum cuiuspiā diui inuisunt, sæpius exequias ac funus fratris exornant, cum eorum quispiā diem extremum clauserit: cuius etiam delicta expiant sacrificio ac precibus identidem repetitis. Præter amplissima illa atria singulæ destinatum conclaue habent, in quod coguntur societatum præfecti. qui magistratus est annuus, atque inter plebeios non mediocris dignitatis. hi simul congregati de agendis consultant, dantque operam ne qua in parte desint bono societatis. eorum quoque fidei magna vis pecuniæ pauperibus erogandæ commissa est. nam priscis temporibus tam ingentis fuerunt existimationis hæ societates, vt plurimi qui rem suam testamento legauerant in vsum pauperum distribuendam, hos potissimum tutores fecerint, quorum arbitrio ea pecunia erogaretur. quo effectū H
est vt harum societatum aliquæ copia facultatum quæ in hos vsus quotānis erogandę sunt, procuratoribus diui Marci minime concedant: qui magistratus patricius amplissimus est. Ad hunc honorem, præfecturam scilicet istam societatū, patriciis viris nullus est accessus, quāuis sint è numero fratrum, sed plebei tantum homines illius dignitatis compotes esse queunt, vt hac etiam in parte populus nobilitatem æmularetur. hi enim societatum pręfecti quodammodo in populo referūt procuratoriam dignitatem. Verum ne qua ratione huiusmodi societates atque hi præfecti Reipublicæ officerent, omnes sub potestate decemuirûm continentur, vt ne quid immutare queant, aut in vnum cogi præter tempora statuta, nisi ex eorum arbitrio atque autoritate.
Huius-

A Huiusmodi honores in nostra Republica viris plebeis vtriusque ordinis cõstituti sunt, vt omnino expertes non essent iuris publici ac ciuilium munerũ, sed suæ honorum cupiditati ambitioníve hac ratione satisfacerent, neque statum nobilium aut odio haberent aut perturbarent. Quo gubernationis temperamento respublica nostra id cõsecuta est quod priscarum nulla alioquin illustrium. nam à primis initiis vsque ad hæc tempora mille ac ducentis annis tuta permansit, non tantum ab exterorum hominum dominatu, verumetiam à ciuili seditione quę fuerit alicuius momenti. quod adepta est non vi vlla aut armatis satellitibus seu munita arce, sed æqua ac temperata ratione regendi: adeò vt populus libenti animo pareat nobilitati: neque vllã B mutationem rerum optet, quin potius egregie sit affectus erga nobiles. Quę res nostra tempestate potuit esse compertissima. Nam cum omnes Christiani principes conspirassent in perniciem atque exitium nominis Veneti, fusus que noster exercitus fuisset à Ludouico Gallorum rege iuxtà Cassanum oppidum agri Cremonensis ingenti clade, imminerentque inde Germani, hinc Iulius Romanus pontifex atq; vniuersa penè cõtinentis ora ab imperio Veneto desciuisset: ea rerum angustia perturbatus Venetus populus, adeò nihil in nobilitatem est molitus, vt lachrymantes omnes se suaque obtulerint ad reipublicæ defensionem, reque ipsa præstiterint. Nam Patauio vrbe propter incolarum animum erga nos egregie propensum nullo negocio recuperata, cum Maximilianus Imperator vndique contractis auxiliis ingen- C ti exercitu eam vrbem obsedisset, quàm plurimi nõ tantum patricij verumetiam plebei ordinis sponte cum militibus stipendio eorum priuato conductis ad tuendam illam ciuitatem profecti sunt, egregiamque in ea expeditione operam nauarunt: adeò vt imperator coactus fuerit reducere exercitum expugnatione vrbis non tentata. nec maiore negocio aliæ quoque ciuitates recuperatæ sunt, maximo populorum omnium fauore ex alieno imperio ad Venetum veluti ad portum tutissimum confugientium. clarissimum certè argumentum iustæ dominationis, cum volentibus imperatur. quod non absque ratione contigisse si quis bene attẽderit, facilè comperiet. Cuiq; enim ciuitati quæ in societatem Veneti imperij venit, municipales leges relictæ sunt, multisque honoribus ciues in sua quisque ciuitate potiuntur: op- D pida autem non pauca in agris vrbium sita à ciuibus ipsarum vrbium ibi magistratum gerẽtibus gubernantur. His adde quòd prætoribus ciuitatum qui illustres sunt, assident cum ius populo dicunt homines iurisperiti: quibuscum consultant antequam quippiam decernant: qui honos est non exiguus, nec modicum inde emolumentum ad eos venit. huius generis magistratibus fungi patricij Veneti non possunt, sed vel ex Veneto populo, vel vt plerunque, ex sociis ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facilè quiuis intelliget, eam adhibitam fuisse in hac republica moderationem, quæ maximè videatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore videndi officium respiciẽdique munus solis oculis est attributum. reliqua verò munera ignobiliora cæteris membris relicta sunt quæ vsu videndi careant, sed pareant,

nec aliquo pacto obaudiãt his quæ ab oculis ita esse nunciata fuerint, néue E aliò ferantur quàm quò oculi ea direxerint: sicque optime vniuersum corpus consistit & conseruatur. Nõ dissimili ratione in republica Veneta summa rerum gubernatio patritio ordini est demãdata, veluti quibusdam oculis ciuitatis; ignobiliora officia cæteris ex populo: sicque tãquam bene compactum corpus Veneti felicissime viuunt, cum oculi reipublicę non sibi tantum sed vniuersis membris prospiciant: cæteræ verò ciuitatis partes, non tantum sui habeant rationem, verùm etiam hisce oculis veluti potioribus membris reipublicæ libentisime obtemperent. Quòd si in quapiam republica eò insaniæ venerint ciues, quod in plerisque cõtingit, vt populus videndi munere fungi velit atque oculorum officium vsurpet, continuo vniuersam F rempublicam euerti necesse est. Quòd si etiam patricij ciues sibi tantum prospexerint, alia verò ciuitatis membra contempserint, irritato populo ad perniciem nobilitatis proculdubio male cum Republica atque adeò pessime agetur. nostri maiores naturam imitati vtrique incommodo prouidêre, illamque præstitere moderationem, vt nullus, nisi inuidus, locum habeat obtrectandi tam rectę tamque legitimæ institutioni. Quam Deum optimũ precamur diu seruet incolumem. si enim quippiam boni à Deo immortali hominibus prouenire est credibile, hoc præcipue diuinitus Venetę vrbi obtigisse persuasissimum esse G debet.

GASPA-

GASPARIS CONTARENI S.R.E. CARDINALIS DE SACRAMENTIS CHRISTIANÆ LEGIS ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

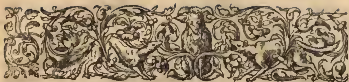

DE SACRAMENTIS CHRISTIANÆ LEGIS, ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

B

LIBER PRIMVS.

AE PEnumero mecum ipſe animo reputans, ſolere plerunque accidere,vt viri probi; ac bonarum artium non ignari, prærer eorum ſpem,& inſtitutum vocentur ad munus Antiſtitum, ac Eccleſiis præficiantur Epiſcopi;quibus neque ocium eſt,neque facultas,vt dare diutius operam poſſint lectioni Theologorum, & Iuris pontificij peritorum; à quibus ſingula quæque doceantur,quæ pertineant ad officium præſulis; nam & diuturnus labor, &
C multi loci perplexi deterrent politioribus ſtudiis aſſuetos ab huiuſmodi authorum lectione:idcirco nō putaui rem inutilem me facturum, ſi præcipuam totius huius muneris partem,eam inquam,quę verſatur circa Sacramenta, compendio quodam comprehendero, ac eam leuem adhibuero, vt cuiuis non ignaro bonarum artium, abſque diuturno labore,aditus non difficilis pateat ad Sacramentorum rationem intelligendam; quam perſpectam habere, & aliis poſſe tradere præcipuum eſt officium Epiſcoporū, vt inquit Dionyſius in libro de Eccleſiaſtica hierarchia. Deum igitur optimum precor,vt cœptis noſtris faueat,& efficiat,vt non indigne omnino pertractemus res tam magnas,& diuinas. Antiqua quædam
D fuit opinio, iam ferè à mūdi primis exordiis cum hominum genere nata,indigere humanum genus ad veram pietatem, & religionem puram expiatione quadam,& ſanctificatione,quam pro hominum natura, etiam exiſtimarunt fieri verbis,& cæremoniis quibuſdam:ita nanque natura inſtitutum eſt humanum genus,vt ex ſenſibilibus rebus notionem etiam intelligibilium naniſcatur, nam veluti naturæ hominis vicem quæ & ſe pollutam eſſe ſentiebat,& maiori quadam ſanctificatione indigere, vt digne ad pietatem, & puritatem religionis accederet, inuertit in pleriſque omnibus hominibus aſtutia dæmonum;qui ſicuti veram religionem,ac vnius dei cultum peruerterunt, ac ſibi pro Deo ſacrificia exhiberi voluerunt; ita etiam expiationes quædam,ac ſacra,eorum fallacia adinuenta ſunt, quibus magis ſe pollueret

humanum genus,ac magis,magiſque à Deo recederet,dæmonum malorum E
cultui emancipatum. Manſit tamen apud nonnullos homines, paucos quidem,ſed optimos,& ſanctiſſimos vnius veri dei cultus, ac diuino inſtinctu, Sacramenta, & ſacrificia quædam inſtituta; quibus veluti ſignis fidei, quæ illis inerat,redemptionis noſtræ per Chriſtum, & expiabantur, & ſanctificationem recipiebant. Moſes his ſuperuenit, per quem data eſt lex populo illi,ſemini,inquam, Abraham,Iſaac,& Iacob,quibus promiſſum à Deo fuerat ex eis oriturum ſemen, in quo benedicerentur omnes gentes:in lege verò à Deo inſtituta fuerunt quædam Sacramenta, in quibus apertius ſignificata fuit redemptio futura per Chriſtum.In Moſaïcis Sacramentis prę aliis omnibus expiationibus, & lotionibus præcipuum obtinuit locum Circuncisio,quæ Abrahæ ante legem tradita fuerat, à lege verò ſumma cum veneratione accepta.Hęc,vt inquit Apoſtolus,fuit ſignaculum iuſtitiæ fidei,quę fuerat etiã in pręputio patris noſtri Abrahę.Expiabãtur infantes Circũciſione à labe peccati originalis ratione fidei,cuius ſignũ fuerat Circuncisio.non ergo Circũciſio aliquo pacto efficiebat iuſtitiã,quę occulte diuinitus infundebatur,ſed tantũ ſignificabat reconciliationẽ,& expiationẽ,quę tũc conferebatur diuina vi homini,Circũciſo.Alias verò expiationes,quæ lotionibus, & aſperſionibus fiebant, Apoſtolus appellat iuſtitias carnis, eò quòd non pertinebant ad emundationem animæ,& ſpiritus purificationem, & peccatorum abolitionem;ſed tantummodo ad expiationem immunditiæ carnis contractę,vel ex contactu cadaueris,vel ex lepra,vel ex quapiã huiuſcemodi cauſa,ſeu etiam ex peccato quopiam:ſignificabant vtique futuram expiationem animi, & eius figuræ erant,non tamen ad eam attingebant vllo pacto;quod tamen in circuncisione factum fuiſſe, iam ſuperius dictum à nobis eſt.Sacramẽta ergo Veteris legis,proportione quadam, legi ipſi reſpondebant.Nam ſicuti lex non ducebat ad perfectum,ſed finis eius erat (quantùm ad hanc partem,de qua agimus,quæ ad cæremonias ſpectat) perducere homines ad cultũ Dei ſpiritualem, per fidem Chriſti explicitam hoc carnali,& corporeo cultu:ita etiam Sacramenta legis, vel ſigna erant expiationis animi,quæ in aliquib⁹ fiebat diuina vi, vt in Circũciſione,vel corpus expiabant ab irregularitate quadam contracta ex immunditia quapiam corporea,aut ex aliquo peccato,quo impediebãtur à cœtu ſacrorum,& populi. H
Poſt Moſem promulgato Euangelio per Chriſtum, longe nobiliora ab ipſo inſtituta ſunt Sacramenta quæ & ſignificarent expiationem, & ſanctificationem &, ſignificatione ipſa efficerent, de quibus à nobis hoc opus eſt inſtitutum. Verum vt colligamus id, quod ex ſuperioribus patere facilè poteſt,communis quædam animi cõceptio ſemper fuit,Sacramenta ea eſſe, quibus ſpirituale quodpiam arcanum ſub re ſenſibili contineretur: vnde à Græcis appellata fuere Myſteria,id eſt,arcana.Illud hic animaduertendũ,ne decipiamur,vt quibuſdam accidit.Nam apud Veteres,& in Sacris literis,ſæpius Sacramentum dicitur id arcanum,quod latet; interdum verò ſenſibile ſignum illud,ſub quo latet arcanum dictum eſt Sacramentum: non quòd

ipſum

A ipſum ſit arcanum, quippe quod patet ſenſui,ſed quoniam ſub ſe contineat arcanum;quod quidam ignoranres non intellexerunt locum Pauli in Epiſtola ad Epheſios,ac properea negauerunt matrimonium eſſe Sacramentum, eò quòd Paulus dicat; poſtquam diſſeruerat de vxore, & viro: Hoc autem magnum Sacramentum eſt,dico autem in Chriſto & Eccleſia; quaſi ex his Pauli verbis ſequatur,matrimonium non eſſe Sacramentum,ſed coniunctio Chriſti cum Eccleſia; verùm ſi accuratius animaduerterent hi ſcioli,inuenirent ferè ſemper in ſacris literis Sacramentum appellari arcanum. hæc etenim magis propria eſt Sacramenti ſignificatio, in qua Myſterium à Græcis appellatur. Nã apud Thobiam angelus Raphael inquit capite duo-
B decimo, Sacramentum regis abſcondere, bonum; id eſt, arcanum; opera autem Dei prædicare conuenit. Item in libro ſapientiæ de iniquis dicitur, qui irriſerunt pios,neſcierunt ſacramenta Dei. Item apud Danielem.vt quęrerent miſericordiam à Deo cœli ſuper Sacramento iſto.ſic in Apocalypſi. dicam tibi Sacramentum. Quibus omnibus in locis Sacramentum dicitur arcanũ. Verùm apud Theologos poſteriores immutata fuit huius nominis ratio,ac appellarunt Sacramentũ ſignũ illud ſenſibile, ſub quo latet arcanũ ſpirituale;arcanũ verò id quod latet appellauere rẽ Sacramenti. Nobis ergo tractaturis de Sacramẽtis Chriſtianę legis & Catholicę Eccleſię,illud exordiũ eſt ſumendum, nullũ humano generi polluto per peccatũ originis,quo infectus vnuſquiſq; naſcitur,qui per ſeminalẽ rationẽ,id eſt, paternã originẽ
C trahit ab Adã,itemque magis,ac magis polluto peccatis,quę ĩ ſe vnuſquiſq; adultæ ætatis admiſit,nullum inquam,patere aditum ad peccatorum abolitionem, & expiationem, ad reconciliationem, & gratiam ineundam cum Deo, niſi per Chriſtum Ieſum dominum noſtrum, qui vnus mediator eſt Dei,& hominum, vt ait Apoſtolus, neque aliud datum eſt nomen, in quo oporteat nos ſaluos fieri. Verùm Chriſti redemptionem nobis applicamus per fidem in ſanguine eius, vt item ait Apoſtolus. Oportuit igitur homini, qui ex ſenſibilibus ad intellectualia peruenit,& cui contigit ſalus per hominem Chriſtum conſtantem ex corpore humano & ſenſibili, ſanctificationem,& expiationem adhiberi quibuſdam rebus ſenſibilibus;ſub quibus lateret hæc ſanctificatio,& gratia, qua ſpiritualiter à Deo per Chriſtũ ſancti-
D ficatur; oportebat etiam acceſſum ſenſibilem, & corporeum hominis ſanctificandi eſſe ad res illas ſenſibiles,quo teſtatum faceret, ſe fide accedere ad ſuſcipiendam ſanctificationem, & gratiam. Qua de re beatus Thomas excellentiſſimus Theologus ſæpenumero appellat Sacramenta proteſtationes fidei, quãuis etiam ſint proteſtationes fidei in miniſtris,qui ex fide Eccleſię Sacramenta diſpenſant. His fundamentis iactis, accedamus ad inſtitutum, ac prius ordiamur à definitione Sacramenti. Duas ponemus, quæ cũ eandẽ vim habeant,poſterior tamen eſt priore explicatior. Prior eſt Auguſtini,qui dicit Sacramentũ eſſe inuiſibilis gratię viſibilẽ formã. poſterior eſt Vgonis de S.Victore viri doctiſſimi qui definit Sacramentũ eſſe ſenſibile elementũ ſimilitudine repręſentãs,inſtitutione ſignificãs,& ſanctificatione cõtinẽs in-

uiſibilem gratiam. Hæc,vt dixi,poſterior,quamuis re eadem ſit cum priori, eſt tamen longe explicatior, attamen vtitur vocabulo hoc elementum pro ſenſibili re quacunque. Res ergo ſenſibilis eſt Sacramentum, quæ natura conſtat, & habeat oportet ex inſitis à natura ſimilitudinem quandam cum re, quæ ſpiritualiter agitur, ideo addidit Vgo, ſimilitudine repræſentans. Verùm quoniam Sacramenta vim habent ex inſtitutione Chriſti, vt infra dicemus, ideo adiunxit; inſtitutione ſignificans. Nam naturalis illa ſimilitudo non ſignificaret gratiam dari per rem ſenſibilem, niſi à Chriſto ita fuiſſet inſtitutum; & quoniam, vt inferius dicemus, vnum quodque Sacramentum conficitur rebus, & verbis, in quibus continetur ſanctificatio, & forma Sacramenti, vt itidem dicemus, ideo additum eſt, ſanctificatione continens gratiam ſpiritualem, qua ſanctificamur. Ex hac definitione Sacramenti, cuilibet patere poteſt, inſtitutionem Sacramentorum omnium non potuiſſe à quopiam homine fieri, præterquàm à Chriſto, qui item Deus eſt. Nam cum Sacramenta contineant gratiam, & ſanctificent; gratiam verò det Deus per Chriſtum, nullus homo, neque etiam Eccleſia vniuerſa, potuit inſtituere, & ſanctificationem adhibere rei ſenſibili, vt per eam præſtetur accedenti, & credenti gratia, & ſanctificatio. Solus ergo Deus, qui dat gratiam, & non niſi per hominem Chriſtum potuit inſtituere Sacramenta, quæ habeant hanc vim certam. Ex hac etiam definitione exploratum eſſe poteſt ſenſibilem Sacramētorum formam, ſignum eſſe diuinæ largitionis, qua nos per ea ſanctificaret. Verùm ex parte accedentium ad ea, ſunt fidei proteſtationes. Is enim acceſſus, quo quiſpiam adit Sacramenta, proteſtatio quædam eſt illius, quod credat, non tantum articulis fidei, ſed etiam diuinæ promiſſioni, & inſtitutioni, qua pollicitus eſt ſe per ea ſanctificationem traditurum. Verùm, quoniam diximus Sacramenta ſanctificari per verba, & quòd quodlibet Sactamentum conſtat ex rebus, & verbis; ideo totum illud eſt latius explicandum. Primùm explicabimus id, quod ſupra tetigimus, Sacramenta iure conſtituta eſſe in rebus ſenſibilibus, tum ex parte inſtituentis, & in eis operantis, tum ex parte hominum, qui accedunt ad Sacramenta; ex parte inſtituentis, cum in redemptione humani generis verbum diuinum ſibi aſſumpſerit hominem; quo vti inſtrumento operaretur ſalutem noſtram, qui corpus habet, & eſt ſenſibilis. quamobrem Damaſcenus in libris de fide, appellat corpus Chriſti organum diuinitatis coniunctum, ſcilicet, ſicuti manus organum hominis eſt; inquit enim, tactu ſanabat, aliaque mira operabatur, diuinitas vtique ſanabat, ſanabat tamen tangendo, quod corporis erat, ſicuti ſerra faber facit ſcamnum ſecando, vtique forma ſcamni ab arte eſt, organum tamen eſt ſerra, cuius eſt ſecare, quia ergo ſecando facit ſcamnum faber, vtique ſerra organum eſt artis. Redeamus eò, vnde ſumus digreſſi. Cum organum diuinitatis fuerit humanum corpus ſenſibile, quod agendo, & patiendo, vt organum diuinitatis operatum eſt ſalutem noſtram, vtique rationi conſentaneum omnibus videri poteſt alia quoque organa

A organa, disiunctiora, inquam, Sacramenta esse in rebus sensibilibus cõstituta. ex parte verò hominis per ea sanctificandi, nulli dubium, quin maximè debeant Sacramenta esse in rebus sensibilibus constituta. Nam homo ita est à natura factus, vt ex rebus sensibilibus capiat notionem rerum intelligibilium. imò in his, in quibus hæsitatio esse potest, maximè homo fit certus ex signis sensibilibus, quale est in Euangelio cum dixissent pharisæi, quis est hic qui peccata dimittit: dominus noster, vt eos certos redderet, respondit, quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua, an dicere surge, & ambula; vt autem sciatis filium hominis habere potestatem dimittendi peccata, conuersus ad ægrotum illum dixit, surge, tolle grabatum tuum,
B & ambula; ecce signo sensibili reddidit illos certos rei insensibilis, in qua hęsitabant; sic in hac sanctificatione hominum, vt omnis hæsitatio à corde nostro pelleretur, fuit necesse signo sensibili à Deo instituto animum hominis firmare; vt, scilicet, certus esset, nisi ficte accederet, se consecuturum gratiam & reconciliationem per illud signum. facile ex his cuilibet apparere potest meritò Sacramẽta esse in signis sensibilibus. Verùm quoniã Sacramẽta institutione significãt, & sanctificatione cõtinẽt gratiã, oportuit signũ Sacramẽti sensibile duplex esse: alterũ, in quo esset præcipua & prima vis significãdi, cuiusmodi sũt verba: alterũ verò in quo esset naturalis similitudo representãs. Hui⁹ ordinis sunt res alię natura cõstãtes, in quib⁹ apparet similitudo, natura referẽs id, quod inuisibiliter fit interius: verba verò pręcipuã habẽt vim significãdi. Cõstat ergo vnũquodq; Sacramentũ ex rebus, &
C verbis vnde nec res sine verbis, nec verba sine rebus perficere queunt Sacramẽta. Quomodo autẽ in vnoquoq; Sacramẽto sigillatim id fiat, infra, cum de vnoquoq; per se Sacramẽto loquemur, liquidò explicabimus. Non enim omniũ est idem modus, & eadem ratio. Cum igitur res, & verba vnum Sacramentum constituant, necesse fuit Theologis hoc in loco mutuare vocabula à Philosophis, vnde appellarunt verba, formam Sacramenti res verò alias sensibiles, materiam, ea de causa, quòd materia per se indeterminata sit, terminus verò fiat à forma. Itaque cum res, quibus vtimur in Sacramentis non ita determinatè repræsentent, & significent quid agatur, determinatio verò fiat à verbis, dixere verba formam esse, alias res materiam.
D Verbi gratia, in baptismate aqua & ablutio diuersa possunt referre, vt scilicet, mundetur corpus, vt sanitati consulatur, aliáque huiusmodi; verba addita, scilicet, ego te baptizo in nomine patris, & filij & spiritus sãcti, determinant, quid fiat ablutione illa. His expositis restat, vt explicemus tres quæstiones, in quibus solent multum digladiari inuicem Theologi iuniores. Prima pertinet ad vim efficientem Sacramentorum, an, scilicet, sint tantum signa rei spiritualis, quæ fit; an & ipsa quippiam efficiant. Altera quæstio est, de Sacramentorum effectibus, quorum prior est in quibusdam Sacramentis character, quid nam, inquã, sit is character. Altera verò est gratia, an, scilicet, Sacramentalis gratia sit quippiã aliud à gratia illa, qua iustificamur, & à peccatis expiamur. In ea dubitatone, quã primo loco proposuimus, inter iunio-

res Theologos controuersia est, nã nonnulli, vt Ioannes Scotus, quẽ in hac parte secutus est Durandus, putant, Sacramenta Ecclesiæ, esse tantum signa quædam gratiæ, & sanctificationis, quam nobis Deus solus, & immediate præstar, & in anima gignit, veluti ex pacto quodam nobiscum inito, quòd quandocunque contigerit nos accedere ad Sacramenta, & eis initiari, ipse occultam nobis daturus est gratiam. huic sententiæ videtur Psalmus adstipulari, in quo dictum est, gratiam & gloriam dabit dominus. Præterea Charitas Dei, quæ est gratia, vel inseparabilis est à gratia, datur nobis, & infunditur per spiritum sanctum; item quemadmodum nihil potest igniri, id est fieri particeps naturæ igneæ, præterquam ab igne; ita nihil potest fieri particeps naturæ diuinæ, quod nobis contingit per gratiam, præterquam à Deo. Afferunt hi præterea alias rationes, quibus ostendere conantur, impossibile esse virtutem efficientem, etiam instrumentariam contineri in Sacramentis, quæ nec diuisibilis, nec indiuisibilis in eis constitui potest commode; & in verbis, neque permanentem, cum verba sequantur motum, neque successiuam, quæ in vltimo instanti prolationis verborum nulla esset, sicuti tunc nullus est motus, qui iam esse desit. Hæ ferè rationes potiores adduci solent à Theologis magni nominis, quas vt euitent in eam adducti sunt sententiam, vt dicerent Sacramenta non tantum veteris, sed etiam nouæ legis, & Chistianæ ecclesiæ, esse tantum signa arcanæ gratiæ, & sanctificarionis, quæ in illis præstatur. Verum beatus Thomas & doctissimus, & sanctissimus vir, cum animaduerteret dicta sanctorum, Augustini, inquam, qui, vt magister dicit in quarto libro, cum loqueretur de baptismate, quæ est virtus, quæ tangit corpus & abluit cor, item omnium Theologorum sua ætate superiorum, qui dixere Sacramenta nouæ legis differre à Sacramentis legis Mosis, quia efficiunt id, quod significant, non est horũ sententiæ assensus; sed dixit, præsertim in summa theologiæ, quã postrema ętate cõposuit, in Sacramentis esse quandam causam effectricem sanctificationis, & gratiæ, non quidem primariam, sed instrumentalem. Nos quidem, quamuis non diffiteamur superiorum authorum sententiam posse deffendi, & euitare nodos earum rationum, quas attulimus; nihilominus putamus veriorem esse, & magis consonam dictis sanctorum, nec alienam à progressu rerum naturæ Thomæ sententiam. Nam quamuis in aliis Sacramentis veteris legis dici posset non fuisse illa certa signa collatæ gratiæ, sicuti sunt Sacramenta Christiana: in Circuncisione tamen hoc dicere non possunt; ideoque Circuncisio æquari poterit Sacramentis Christianis: nisi velint dicere, quòd maior gratiæ copia tradirur in baptismate, quàm in Circuncisione: quòd quamuis sit probabile, non tamen efficit in genere Sacramenti nostra esse potiora Circuncisione. Nam cum Sacramenti ratio significatione constet, oportet nostra Sacramenta in significatione quidpiam maius habere quàm signa esse; ideo significando efficiunt id, quod significant, eo tamen modo, quo virtus efficiendi est in instrumento. tota hæc res probè declaratur ab Aristotele in secundo libro de Generatione animalium. nos paucis curabimus

A rabimus hanc satis implicatam rem illustrare. Omne, quod fit, ab aliqua causa fit, quæ actu est id, quod facere debet; verùm quædam statim absque vllo medio à causa sua fiunt, vt ignis, qui ex ligno generatur ab alio igne; quædam verò fiunt quibusdam organis, & instrumentis, in quibus id, quod fit, non est in actu ex propria ipsorum natura, & forma; sed tantummodo quatenus mouentur à causa mouente, & efficiente. Huius rei exemplum clarius sumi potest ab his, quæ ab arte fiunt: Vtique pictor, seu faber mente conceptam habent formam, quam volunt effingere; fit ergo res illa ex potētia, actu à forma concepta, quæ est in mente artificis; verùm penicillo, & coloribus pictor; variis ferramentis faber: ea forma in illis instru-
B mentis non est actu secundum eorum naturam, vt perspicuum est, sed quatenus mouentur ab artifice, & hic motus localis est, quare magis subiectus sensui, & visui; alio namque modo mòuet penicillum pictor, cum vult effingere caput hominis, alio cum pingit pedem; sic facit faber quilibet, & modus ille motus accommodatus est formæ pingendæ, seu sculpendæ; vnde forma illa est in instrumentis per modum motus, id est, in quantum mouētur ab artifice, ideoque incompletè, ac veluti per transitum quendam, quo (vt ita dicam, gratia melius explicandi hunc locum) forma quæ est in mente artificis, transit per modum instrumentorum in materiam illam; non est ita re vera, sed modus quidam similis est. ab arte veniamus ad factionem naturæ, si animal generatur, vtique generatur ab animali alio actu existen-
C te, sed medio semine, veluti organo, in quo fit impressio quædam, & motus ab anima generantis, non localis, vt ab arte, sed alterationis cuiusdam sensu non perceptibilis, sed ratione secundum analogiam, & proportionem artis, quo motu medio generatur aliud animal. vtique, vt inquit Aristoteles in eo loco quem adduximus supra, anima non est actu in semine; sed in animali, à quo dicisum est semen; in semine verò est motus ille impressus à generante, in quo est anima, sicuti forma artis est in motu penicilli, aut ferramentorum. Explicatis his, quæ pertinent ad artem, & naturam, veniamus ad exponendam hanc vim efficientem, quam ponimus in Sacramentis nouæ legis; in quibus dicimus, esse vim instrumentalem, ad efficiendam sanctificationem. Verùm, quoniam primum & proximum diuinitatis instru-
D mentum est homo ille, id est, natura illa humana, quam verbum assumpsit, vt inquit Damascenus, in qua corpus est sensibile, cuius opera, vt instrumento miracula à diuinitate fiebant, sicuti tangendo sanauit leprosum, & expuendo cœcum, & vocando Lazarum suscitauit: in Christo primùm speculemur hanc vim instrumentariam, & ab eo poterimus commodius accedere ad Sacramenta. Sanatur leprosus tactu Christi, non potest dici tactum illum fuisse tantum signum, imò vim habuit ad sanationem illam, nec possumus dicere primam vim efficientem miracula non esse in Deo, vis igitur in tactu corporeo fuit vis instrumēti: quare quemadmodū motus ille penicilli, in quantum dirigitur ab arte pictoris, habet vim efficiendi imaginē, quę vis nihil aliud re est, quàm mot⁹ penicilli, quatenus scilicet ab arte dirigitur, ita

in ſemine impreſſio illa, ſeu alteratio facta ab anima generãtis eſt vis inſtrumentaria,per quam fit aliud animal, & in ea eſt in potentia anima, non alia res ab ea impreſſione, ſed ipſamet impreſſio, prout directa eſt, & impreſſa ab anima generantis;ita tactus ille corporeus Chriſti, qui prout dirigebatur à diuinitate, fuit vis inſtrumentaria, qua leproſus ſanatus fuit, non alia res præter tactum; ſicuti nec alia res præter motum penicilli eſt vis inſtrumentalis picturæ:tactu ergo Chriſti ſanauit diuinitas,ſicuti motu penicilli pictor pingit,& diuerſo motu diuerſas quoque effingit imagines. His expoſitis de Chriſto,in quo primum eſt diuinitatis organum, accedamus ad Sacramenta Euangelicæ legis. In Sacramentis eſt vis inſtrumentaria ſanctificationis, verùm, quoniam (vt diximus) vis inſtrumentaria nõ eſt in inſtrumento ſecundum formam propriam,ſed pro vt dirigitur,& mouetur ab agente:quare Ariſtoteles in eo,quem adduximus,loco de generatione animalium, inquit, formam rei factæ eſſe in motu inſtrumentorum; neceſſe eſt ergo vim hanc inſtrumentariam eſſe in ſignis ſenſibilibus,ſecundum aliquam eorum, vt ita dicam,actionem,vel actioni rem ſimilem hæc verò in Sacramentis nihil aliud eſt,quàm ſignificatio,vnde ſignificando efficiunt; id eſt,vis diuina, Deus ipſe,ſicuti vſus eſt tactu corporeo Chriſti,vt vi inſtrumentali ad ſanationem, ita in Sacramentis nouæ legis vtitur ſignificatione eorũ,vt vi, qua efficiat ipſe id quod ſignificant: ſignificatio vero eſt relatio ad rem ſignificatam, ex inſtitutione Chriſti procedens,vt ex cauſa, & fundamento. Illa ergo Sacramenta, quæ tantum ſignificant ‘ & quorum ſignificatione Deus non vtitur vt vi inſtrumentaria, ſicuti vſus eſt tactu Chriſti, ſunt tantùm ſigna, cuiuſmodi fuit Circuncíſio: ſic etiam fuit tactus Heliſæi, quando extendit ſe ſuper cadauer filij Scennamitidis; non enim tactus ille habuit vllam vim efficiendi miraculum,vt tactus Chriſti: eodem pacto Sacramentis nouæ legis Deus dedit; vt ſignificatione efficiant, ſicuti voci Chriſti vim dedit, vt vocando ſuſcitaret Lazarum. Hac re difficillima ſatis, vt puto explicata,& illuſtrata,nõ eſt difficile ſoluere rationes cõtra ſententium.Nam verùm eſt ſolum Deum dare gratiam,vt agens principale,& primũ,ſicuti animal non generatur niſi ab animali; nihil tamen prohibet, quin Deus vtatur inſtrumento ad hoc efficiendum; ſicuti animal ſemine vtitur, ſeu vi ſeminali ad generandum aliud animal. Ad ea quæ adducuntur de vi illa,an ſit diuiſibilis,an indiuiſibilis &cæ. manifeſtum eſt,quòd iſti,quamuis grauiſſimi authores,non bene intellexere, quid ſit vis inſtrumentaria, quæ in quibuſdam eſt localis motus, in quibuſdam alterationis, in quibuſdam ſimilis actione; in re igitur hac noſtra, vis iſta eſt ſignificatio, quæ eſt relatio, quæ non ſemper eſt in re, quæ dicitur relatiue, vt ei inhærens. ideo ſignificatio, verbi gratia, ſermonis, quoniam non eſt completa ſignificatio,niſi in vltimo ſermonis momẽto,quodammodo indiuiſibilis eſt;verùm quoniã non eſt in eo completa, niſi ratione procedentium ſermonis partiũ, quodã alio modo eſt diuiſibilis. hi verò putauerunt hãc vim eſſe quoddam accidens inhærens rebus Sacramentorũ,nec bene perceperunt modum,quo

res,

A res, quæ efficitur, est in instrumento, & quàm diuersis modis sit in diuersi generis instrumentis, ideo in eas angustias inciderunt. Hac explicata quæstione, ad alteram accedamus exponendam: quoniam sunt quædam Sacramenta, quibus non tantum sanctificatio, sed etiam quædam consecratio adhibetur suscipientibus, quemadmodum baptismate, confirmatione, & ordinis Sacramento, quæ iterari non possunt, vtique sancti authores, in quibus Augustinus, & in sacris canonibus Pontifices dixere, his Sacramentis imprimi characterem suscipientibus: inde inter iuniores Theologos controuersia orta est, quidnam sit hic character. beatus Thomas putauit characterem nihil aliud esse, præterquam spiritualem quandam qualitatem, quæ pertineret B ad potentiam, non naturalem, sed spiritualem suscipiendi, vel agēdi aliquod sacrum; non tamen completam, & perfectam, sed incompletam, instrumentalem, inquam, qua spiritus sanctus, vt instrumento vtatur in actionibus sacris: hanc potentiam posuit Thomas in intellectu hominis, non autem in voluntate, aut in substantia animæ. Nam cum principium actionis, & passionis proximum sit animæ potentia, non autem essentia; ideo hæc qualitas spiritualis in essentia non erit. potentiæ autem mentis cum duæ sint, intellectus, inquam, & voluntas, subiectum huius potētiæ, seu characteris non potest esse voluntas, qua homo bene, vel male omnibus aliis vtitur: non enim character efficit voluntatem bonam, & bonum hominem: non erit igitur perfectio voluntatis, sed erit perfectio intellectus, qua tum bene, tum male C homo vti potest. hæc Thomæ sententia. contra Scotus existimat nulla firma ratione, aut autoritate niti hanc Thomæ sententiam; quamobrem putat ipse hunc characterem nihil aliud esse, nisi relationem quandam inhærentem essentiæ animæ, qua is deputatus est, & respectū habet ad illud sacrum, quodcunque illud sit; sicuti in calice consecrato, nihil aliud est nisi relatio ad continendum sanguinem Christi. sic si quispiam in ciuitate fiat Consul, aut Prætor, nulla ei qualitas additur ex ea electione, sed relatio quædam noua acquiritur ad agenda illa, quæ pertinent ad Prætorem, vel Consulem, atque ad his potiundum, quæ Prætori, Consulíve debentur. Hæc Scoti opinio magis videtur conuenire philosophiæ principiis, præterquam quòd ponit relationem necessariò esse rem quādam inhærentem ei, quod dicitur secundùm D eam relationem, confestim illi inditam, cum primùm incipit dici relatiue. Hoc meo iudicio non est satis Aristotelicum. Nam relatio aduenire potest alicui, & recedere, nulla in ipso facta mutatione. Verùm hæc omittamus, quæ non multū faciunt ad hoc opus, quod de Sacramentis instituimus; conuenit, inquam, hæc sententia philosophiæ, & principiis naturæ. Verum dictis Sanctorum mihi videtur prior sententia magis conuenire. Inquit Augustinus sæpenumero contra Donatistas, & præcipue in libro de vnico baptismo. in hæreticis si videro notam, & characterem Christi, reiicio id, quod est hæreseos, notam tamen domini vbicunque veneror, agnosco, & tueor: Hic sensus, & aliis fortasse verbis expressus. Primò non satis video quo nam pacto presbyter excommunicatus, suspensus, aut degradatus si consecret, verè

conficit corpus Christi,si character est tãtùm relatio, & non potius potẽtia E
quædã,per consecrationẽ impressa sacerdoti,qua illud sacrum agit,etiã peccans,etiã degradatus.Non eo inficias nostris rationibus his posse responderi ab his,qui aliam sententiã vellent tueri,attamen iudicio meo magis quadrat obiectio, quàm quadret solutio. Tertia quæstio est de gratia sacramentali, quam Thomas posuit; aliqui vero posteriores nullã putant esse, præter primam illam gratiam, qua iustificamur. Paucis exponemus vtranque sententiam.in anima hominis ab originali peccato, veluti vitium & vulnus quoddam,relicta est infirmitas quædam, & imbecillitas, ex qua facile deficimus, & ruimus in peccatum; quoniam vero,vt superius diximus,Sacramenta instituta sunt contra peccata, ad eorumque abolitionem, videtur probabile F
beato Thomæ,ex vi Sacramẽtorum,præter abolitionem reatus peccati,quo ad culpam, & ex gratia, qua iustificamur, quam sæpenumero habent accedentes ad Sacramenta,descendere etiã in vires animæ spiritualem quendam vigorem, quo firmentur vires animæ, ne adeo facile in peccatum labantur, & speciatim iuuentur ad certũ sacrum munus obeundũ.hanc appellat Thomas gratiã sacramentalẽ,ratione principij,&radicis,à qua profluit gratia,scilicet,iustificãtis.posteriores verò auidiores fortasse gloriæ,seu acutiores,qui innituntur hoc principio, non debere induci multitudinẽ rerum, & entium absq; necessitate, conantur ostendere non esse necessariã hanc gratiã,sed primã illam gratiã simul cum virtutibus ab ea procedentibus,quibus vires animæ perficiuntur, satis esse ad præstandum hanc firmitatẽ animæ hominum. G
nolo ego subtilius discutere hanc quæstionem,nullam etenim video cogentem rationem,vt alteri potius adhæream,quàm alteri: nihilominus,quantò plura nobis dantur à Deo optimo adiumenta,vt & bona faciamus, & à malis abstineamus,tantò mihi videtur diuinius debere existimari, & maiores à nobis Deo optimo habendas esse gratias per Christum,per quem nobis tot, & talia bona concessit. His quæstionibus expositis, redeamus eò, vnde digressi sumus. Dicebamus Sacramenta,quoniam significando agunt, constare ex sensibilibus signis duplicibus,ex rebus,inquam,& verbis;quorum,verba se habebant vt forma, res aliæ,vt materia; verùm,quoniam verba primò significant conceptum, & intentionem proferentis, ideo oportet in Sacramentis esse præter ea, intentionem ministri, qui, cum sit minister Ecclesiæ, H
oportet,vt intendat id agere, quod Ecclesia agit, quamuis ipse putaret nihil illud esse, aut vanum, aut etiã impium. Hoc enim totum malum pertinet ad personam per se sumptam, non autem ad ministrum, quatenus minister est.cum ergo velit ipse subire personã ministri,& fungi Ecclesiæ ministerio, vtique intendit etiam id agere, quod agit Ecclesia, qualecunque existimet esse illud. Quis autem in Sacramentis minister esse debeat,exponemus,cum sigillatim agemus de Sacramento quoque; nam alius, atque alius est in Sacramento quoque. verùm primum in Sacramentis agens Deus est,Christus deinde per passionem suam,per quam meruit vim illam Sacramentorum,& potestatem habuit instituendi, vnde per excellentiam quandam agit, mini-

ster

A ſter homo poſtmodum, vt organum propinquum. Numerus Sacramentorum nouæ legis, & Chriſtianæ Eccleſiæ ſeptem continetur: quorum tria pertinent ad regenerationem, ſeu generationem ſpiritualem in Chriſto, augumentum, & nutritionem; duo ad ſanationem; item duo ad propagationem, tum ſpiritualem, tum corpoream humani generis, ſeu, vt rectius dicam, Chriſtiani populi. Omnium perfectiſſimum eſt Euchariſtiæ Sacramẽtum, in quo cõtinetur non gratia Chriſti, ſed Chriſtus ipſe, in quo eſt omnis gratiæ plenitudo. maximè omnium neceſſarium ad ſalutẽ eſt baptiſma, per quod renaſcimur in filios Dei. His addendum, quædam Sacramenta inſtituta fuiſſe tantùm ad maiorem ſanctitatem acquirendam, vt Euchariſtia, B quæ indirectè tamen peccata venialia abolet. Quædam ad expiationem peccatorum, & ſanctitatem acquirendam, vt pœnitentia, cuius veluti perfectio, & conſummatio eſt extrema vnctio. Quędã ad remedium peccati, & aliquam ſanctitatem, vt matrimonium. Quædam ad conſecrationem, & maiorem quandam ſanctitatem, vt ſacri ordines, & Chriſma. Baptiſma vero inſtitutum eſt ad expiationem peccati originalis, item aliorum, ſi qua fuerunt illi addita, inſuper ad ſanctificationem, & conſecrationem. Nam in baptiſmate inſerimur Chriſto, per quem ſanctificamur, & conſecramur in genus regale, & ſacerdotale. Hæc de Sacramentis in vniuerſum dicta ſufficiant.

LIBER SECVNDVS.

De Sacramento Baptismatis CAP. I.

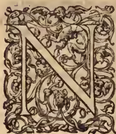

VLLVM esse hominem puto ingenij paulò perspicacioris, præsertim si ingenuè fuerit philosophatus, ac in rerum naturæ contemplatione versatus, accesseritque ad Christianam philosophiam, qui non summopere miretur Christianæ doctrinæ ac religionis progressum, in quo, veluti in speculo, facile perspicit eundem fuisse Christianæ pietatis institutorem, qui etiam naturam rerum condiderit, adeo similes inter se progressiones habēt. id quod perspicuè cuiuis patere potest in hoc, quod aggressi sumus Sacramētorū negotio. Apostolus Paulus, in prima ad Corint. ca. 15. inquit. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo, cœlestis, sicuti portauimus imaginem terreni, ita portemus imaginē cœlestis. In Euangelio dominus noster Iesus dixit Nicodemo, oportere nos nasci denuò, si simus ad regnum cœlorum peruenturi, ex aqua, scilicet, & Spiritu Sancto. sicuti ergo cum primum in hanc lucem homo prodit, seu etiam cum in vtero matris formatur, nasci dicitur homo; ita, vt fiat homo Christianus, Dei scilicet filius, oportet hominem iterum nasci; sed prior illa natiuitas corporea est, ac propterea sensu percipitur, secūda hæc spiritualis est, ideò sensu capi non potest. item in priori natiuitate cum homo non generetur ex quopiā alio animante, quod mori oporteat, vt ex eo nascatur homo; in hac posteriore nascitur homo spiritualis, & diuin' ex carnali homine, & terreno; ideo secunda hæc non tantum natiuitas est spiritualis hominis, sed etiam est interitus hominis carnalis. idcirco non tantum natiuitas, sed etiam regeneratio dicta est, item resurrectio, vt in Apocalypsi à Ioanne Apostolo nuncupatur resurrectio prima, vt præclare exponit Augustinus in libro vigesimo de ciuitate Dei. Verum sicuti hac generatione non efficitur totus homo spiritualis; ita etiam nō omnino moritur homo carnalis; sed quædam fit inchoatio huius vitæ, & illius mortis, quæ in die iudicij omnino perficietur, cum totus homo erit spiritualis, & nihil carneū remanebit, quo ad corruptionē, inquam, & malum, non quoad substantiam. Hoc arcanum, hoc mysterium, quod exposui, latet sub Sacramento baptismatis, quo sub aqua mergitur, ac sepelitur homo carnalis natus ex Adam, naturæ corruptæ, & carneæ, filius

iræ

A iræ,& indignationis Dei. Gerit hæc immersio imaginem sepulturæ Christi, qua sepulta fuit non caro peccati, vt nostra, quæ nunquam fuit in Christo; sed caro habens similitudinem carnis peccati,vt inquit Apostolus, ad Rom. cap. 8. deinde emergit nouus homo sanctificatus per aquam, & inuocationem trinitatis, quod Diuus Petrus Apostolus in Epistola prima appellat semen incorruptibile, quo nati sumus. Vide quàm hæc generatio respondeat generationi naturæ,cum Princeps Apostolorũ appellet verbum, quo baptizamur,semen incorruptibile. Hoc igitur arcanum latet sub hoc baptismatis Sacramento, generatio spiritualis, expiatio à peccatis, consecratio eius qui baptizatur,sepultura,& resurrectio Christi. Id verò,quod subiicitur sensui,
B quod patet omnibus, est ablutio, seu immersio, & emersio, aqua, & verba sacerdotis, ego, scilicet, te baptizo in nomine patris & filij & spiritus sancti; inuocatio,videlicet, trinitatis. Sacramentum baptismatis non est aqua, neque verbum, sed ipsa ablutio, & immersio sub certa hac forma verborum expressa. Materia est,aqua elementalis, & natura constans, non arte vt rosacea,seu quæuis alia huiusmodi. Nihil tamen differt siue fuerit calida aut frigida, aut quouis alio pacto alterata, dummodo aqua sit natura constans. Forma,sunt verba à sacerdote prolata. Vis baptismatis est conferre expiationem à peccato originali, & aliis omnibus; ita quòd neque reatus vllus culpæ,nec pœnæ remaneat, sed sit veluti nouus homo genitus,& in lucem editus vir baptizatus; suscipit enim in se totam mortem Christi; in aliis Sacra-
C mentis fit particeps eius. Item datur in baptismate participatio quædam diuinæ naturæ, efficimur enim in Christo Dei filij per baptisma,vt inquit Ioãnes Apostolus in capite primo sui euangelij. dedit eis potestatem filios Dei fieri. Item vt idem Ioannes in epistola prima cap.3. filij Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus.Item Paulus ad Romanos cap.8.dedit nobis spiritum clamantem abba pater. Innumeri alij sunt in scriptura loci idem asserentes. Præterea vi baptismatis imprimitur in mente nostra character per consecrationem, quo potentiam nanciscimur suscipiendi omnia Sacramenta,& obeũdi omnia munera,quę pertinẽt ad hominẽ Christianum.Hęc nobis in baptismate cõferuntur.Minister baptismatis proprius,est sacerdos, nã cum baptismate conferatur gratia,& sanctificatio, per quam præcipuè illu-
D minamur; ideo minister est sacerdos, ad quem in hac Ecclesiastica hierarchia pertinet illuminare,vt inquit Dionisius, sicuti Episcopi est perficere, & Diaconi purgare,ex quo fit,vt etiam præsente Episcopo Presbyter possit baptizare.Proprius enim hic minister est. Verùm quoniam hoc Sacramentum est Sacramentum fidei, & adeo necessarium, quod sine ipso paruuli consequi salutẽ non possunt;ideo effectum est vt Diaconi,si Presbyteri copia non fuerit, laici viri, mulieres, etiam infidelis possit esse huius Sacramenti minister;dummodo intendat facere id, quod Ecclesia facit, & si putet illud nihil esse,vt diximus in priori libro, nam agit vt minister Ecclesiæ, & in fide Ecclesiæ. Est tamen aduertendum, quod hoc ministerium pertinet semper ad digniores,qui adsunt; quamobrem præsente viro, fœmina non debet fungi

hoc officio;adulto præsente,puer; item laicus,præsente diacono; aut diaconus,præsente presbytero: Presbyter verò etiam præsente Episcopo potest ritè baptizare,quia eius ministerium est. Quæ nō accipi volumus in eam sententiam,vt putet quispiam,sic baptizatum,non esse vere baptizatum; est etenim vere baptizatus,sed non ritè,neque ex ordine. Narratur in historia Ecclesiastica ab Eusebio de Athanasio,qui puer in litore quosdam cathecumenos baptizauit eo ritu, quo viderat Episcopum Alexandrinum baptizare; qui de consilio illius Academiæ Alexandrinæ celeberrimæ non fuerunt iterum baptizati,cum Athanasius fassus fuisset,se voluisse facere id, quod Episcopus faciebat. Conferri debet hoc Sacramentum, & adultis, & paruulis; quia sicuti per alium contraxere peccatum originale, item etiam per alium remedium,& medicinam possunt capere. Præclarè hoc tractat Augustinus vbi agit de baptismo paruulorum, in quos gratiam,& virtutes infundi secūdùm habitum,quorum postea vsum habeant, præcipui Theologi sentiunt. Anselmus verò in libro de conceptione virginis dicit, quod nihil recipiunt, sed tollitur culpa, & saluatur gratia,quæ non in ipsis, sed est in Christo,& fide Ecclesiæ,quibus sunt annexi per baptisma. non tamen propterea ab infidelibus parentibus inuitis, abstrahi debent paruuli, vt baptizentur inuitis illis,nam opus Christi non debet inchoari ab iniustitia:filij autem sunt in potestate parentum, quousque ad ætatem peruenerint, qua sint compotes rationis;quòd si baptizentur,putat Durādus,eos non esse vere baptizatos. ego tamen credo verius dici, quòd sunt baptizati. sufficit enim fides offerentis, quamuis vsurpent ius alienum,vt in decretis distinc.quarta. adultis vero accedentibus ad baptisma necessaria est præteritorum peccatorum pœnitentia,non dico pœnitentiam Sacramentum,sed animi motum, quo eos pœniteat vitæ præteritæ.& necessaria est etiam fides, qua credant sibi præstari redemptionem, & remissionem peccatorum per mysterium Christi, & per baptismatis Sacramentū;quorū alterum si defuerit,ficte accedunt,nec recipiunt gratiam,seu sanctificationem;recipiunt tamen characterem, & consecrationem;vi cuius,si postea fides,aut pœnitentia accesserit, fiunt compotes gratiæ,& sanctificationis.præter hoc aquæ baptisma,à Theologis ponuntur duo baptismatum genera, spiritus, inquam, & sanguinis. spiritus baptisma, est animi,cum scilicet quis credit,& dolet de peccatis,cupit etiam baptizari, obit autem,antequam possit,baptizatus,hic obit,non aqua,sed spiritu.item, si quis nondum baptizatus, pro Christo moritur, funditque sanguinem, ne Christum neget baptizatus: hic obit, non aqua, sed sanguine. postremum hoc baptisma potius, & perfectius aliis est,nam verè, & non per similitudinem assimilatur morti Christi; & sicuti Christus lauit nos suo sanguine, ita hic non est lotus aqua, sed sui sanguine,quem fudit. tria hæc baptismatum genera dicta sunt, tamen non omnia verè sunt Sacramenta. primum per aquam Sacramentum est absque dubio,& eam habet vim,quam diximus.secundum baptisma,spiritus,inquam,verè non est Sacramentū,neq; eam vim habet,quam primum:nam & si reatus culpæ tollitur,vnde æquiualet baptismo prio-

A mo priori,non tamen necesse est,vt eo tollatur omnis pœnæ reatus; verùm prout est in eo charitas,& contritio, & Sacramenti desyderium. De baptismate tertio omnes ferè putant eandem esse rationem cum secundo. attamē, si interdum licet à magnis viris dissentire, ego putarem, hoc tertium veriorem habere rationem Sacramenti. nam in eo est sensibile signum, mors inquam,& effusio sanguinis; in secundo vero nullum est sensibile signum. & etiam putādum omnē reatum culpæ,& pœnæ auferri hoc baptismate: quòd si quis vellet adscribere martyrio,non autem vi baptismatis,non essem multum pertinax; mihi tamen placeret,quod & vi martyrij,& vi baptismatis,id est, significatione mortis Christi, in qua is vere moritur, tolleretur omnis B reatus & culpæ, & pœnæ, quale fuit paruulorum innocentium ab Herode interfectorum. Nunc paucis agendum est de his,quæ necessaria sunt ad efficiendum Sacramentum baptismatis; item, quæ sunt de præcepto, quæ si omittantur non propterea reddunt Sacramentum inefficax. item, quæ pertineant ad solennitatem baptismatis. Necessaria ad efficiendum verum baptismatis Sacramentum, est primum materia, aqua,scilicet, habens speciem, & naturam aquæ; item,forma, quæ est à Christo instituta,& expressa in Euangelio secundum Mathæum. ite docete omnes gentes,baptizantes eos,in nomine patris,& filij, & spiritus sancti. quare dicendum est,ego te baptizo,in nomine patris,& filij, & spiritus sancti. Græci verò vt euitarent schisma illud,de quo meminit Apostolus in prima ad Corinthios. ego sum Petri,&c. C dicunt, baptizatur seruus Christi, in nomine patris, & filij,& spiritus sancti. nec dubitandum quòd conferunt verum baptisma, quia maxime omnium primum,& præcipuum in baptismate est sanctificatio,& consecratio per inuocationem trinitatis. si Latinus hac forma vteretur,grauissimè eum peccaturum certò scio, quia negligeret ritum suæ Ecclesiæ. non auderem tamen dicere,quòd verum baptisma non conferret, & quòd is rebaptizandus esset. mutatio verò in his verbis, si fieret ea ratione, vt nouus error introduceretur,nulli dubium,quin Sacramentum corrumperet: non enim minister seruaret intentionem agendi id, quod agit Ecclesia. si vero recta esset intentio, & fieret mutatio, quæ non tolleret significationem, qua per inuocationem trinitatis,cōsecratur baptisma iuxta fidem Ecclesiæ,vtique verum Sacramē-D tum confert,vt in Decr.de consec.dist.4.à Papa Zacharia scribitur. licet peccat ob incuriā,seu contēptum. dubitatio est,an si quis baptizaretur in nomine Christi;sicuti Apostoli legūtur baptisma cōtulisse in Actibus apostolorū, verè baptisma susciperet. Ambr. in lib. de Sacrament. cuius locū adducit Magister sententiarū in 4. lib. videtur sentire,quòd vere esset baptizatus. Scotus ibi dubitat. beatus Thomas sentit, quòd non verè ille esset baptizatus, nixus autoritate Pelagij Papæ ad Gaudētium Episcopū,qui locus adducitur de cōsecr. dist. 4. verùm si diligēter animaduertas,is,quē Pelagius baptizatū in nomine Christi, præcipit rebaptizari, fuerat baptizatus ab hæreticis, in quibus fortasse nō erat vera fides trinitatis. attamen Thomæ sentētia est tutior. Mutatio verborū ex ignorantia proferentis,vel balbutiei,quæ sensum nō mutat,

quod præcipue contingit, si in fine verborum fiat, non reddit Sacramentum irritum. De ministro baptismatis supra diximus satis. illis addendum, quòd nec se ipsum quispiam baptizare potest, vt habetur extra de baptismo. nec nisi ab vno potest conferri baptisma, non autem à pluribus, de cõsecr. dist. 4. nam sicuti vnus est Christus, cuius virtute consecratur baptisma; ita vnum oportet ministrum esse. est enim anadochus, siue susceptor, qui baptizatus, & confirmatus esse debet, ea. distin. c. in baptismate, & vnus ea. distinc. c. non plures. licet nunc plures coadiutores sumãtur. dicitur quòd Ecclesia Romana non eodem anadocho vtebatur in baptismate, catechismo, & chrismate, vt habetur in Decr. distinc. 4. c. in catechismo, vidi tamen, & re non seruari. De suscipientibus autem baptisma, supra diximus, quòd oportet voluntarie accedere ad baptisma. Voluntarium vero tollitur, vel per ignorantiam, vel per coactionem; ideo dormientes adulti, aut amentes non debent baptizari, nisi in eis apparuerit, cum erant mentis compotes, voluntas suscipiendi baptisma. vt extra de Bapt. c. maiores in fi. in paruulis sufficit voluntas offerentis, vt in Decr. distinc. 4. c. illud, & extra de bapt. c. maiores, hoc Innocentius tertius statuit. coactio etiam, in qua nihil est voluntatis, tollit voluntarium, quod requiritur in baptismate. si verò fuerit coactio mixta, de qua dicit Aristoteles in tertio Ethicorum, vt si minis, & pœnis cogerentur, vtique, quamuis non recte id fieret, susciperent tamen characterẽ baptismatis, & cogendi essent ad vitam christianam, vt in Synodo Toletana decretum fuit, extra de baptismo. Immersio vna, vel trina est, secundum morem Ecclesiæ cuiusque. Hæc ferè sunt, quæ vt necessaria requiruntur in baptismatis Sacramento: quibus addidimus multa, quæ sunt præcepta, & quæ, si tamen non adsunt, propterea non reddunt Sacramentum irritum, & inane. Accedamus nunc ad solennem ritum Sacramenti huius. Quantum ad materiam Sacramenti huius, solet in templis Episcoporum, ac in aliis præcipuis, die Sabbati maioris hebdomadæ, vigilia, inquam, Paschatis benedici aqua, magna cum solennitate; qua baptizandi sunt, qui ad hoc Sacramentum accedunt; inspergi etiam in ea oleũ chrismatis. hac aqua ita benedicta debent baptizari, qui ad baptisma accedunt. hic ritus spectat ad solennitatẽ sacramẽti. Apud veteres patres nostros mos erat, vt etiam in vigilia Pentecostes aqua baptismatis benediceretur; quoniã duobus his tẽporibus solebant catechumenos baptizare, adultos, inquam, quorum tum magna erat copia: quos etiam ante diebus viginti exorcismis purgabant, & catechismis instruebãt, vt habetur in Dec. de cõsec. dist. 4. c. ante viginti dies. quod ordinatũ fuit ex consilio Bracarensi secũdo, & Nicolai Papæ decreto. Iudeos vero etiam aliquot mensibus, vt habetur in Decr. de consecr. dist. 4. c. Iudei. quod ordinatum fuit ex cõcilio Agathẽsi. Nostra vero tempestate, qua pauci baptizãtur adulti, sed plerique omnes infantes, omissa est hæc benedictio baptismatis in vigilia Pẽtecostes: sed in totum annum sufficit aqua, quæ pridie Paschatis est benedicta. quantùm vero ad reliquum solennitatis morẽ, notus est mos nostræ Ecclesiæ, Romanæ inquam; nam anadochus ante fores templi, vice infantis respõdet interroganti presby-

A presbytero, se fidē petere, id est fidei Sacramentum, vngitur puellus dorsum inter spatulas, & vngitur pectus oleo ad hoc munus ab Episcopo cōsecrato, in signū crucis, vt athleta, cui sit in vita cum dæmone perpetua lucta. sal etiā, sapientiæ simulachrum, ori eius imponitur. Leguntur exorcismi, & insuflatur dæmon. leguntur catechismi, quibus in fide christiana instruitur. nares, & aures liniuntur saliua, vt aperiantur ad audiendum, & odorē percipiendum fidei Christi. Profitetur symbolum fidei. interrogāti sacerdoti, petit baptizari: baptizatur trina immersione. in verticem vngitur oleo chrismatis. induitur deinde veste cādida. Dionisius in libro de Ecclesiastica hierarchia ritum describit huius Sacramenti, quod & baptismatis, & illuminationis appellat, B quem puto etiam nostris temporibus ferè à Græcis seruari. verùm in adultorum baptismate seruari ille ritus vniuersus potest, non item in baptismate paruulorum. adultus ibi adit hominē christianum, qui anadochus eius sit, id est veluti pronubus, is baptizandum petentē baptizari ducit ad Episcopum, cōuenit clerus, nomen baptizādi describitur, psalmi cātantur in exorcismis. versus ille, baptisma petens inquā, ad occidentē, renunciat cōtrariis potestatibus, deinde versus ad orientem expansis in cælum manibus, & Christi participem se esse, & sacrarum diuinitus traditarū benedictionū profitetur. Ter hoc facit. semi exutus vngitur ab Episcopo ter signo crucis, deinde totus exutus à reliquo clero ducitur ad baptismatis fontē ab Episcopo cōsecratum, ter immergitur, ac emergit sub inuocatione trinitatis. induitur clara veste. C vngitur postremò ab Episcopo, ac sacræ eucharistiæ fit particeps. Hunc ritū Græci etiam in infantibus seruant, ob dictum Euāgelij secundum Ioan. c. 6. nisi māducaueritis &c. non habebitis vitā in vobis. Verùm, vt inquit Augustinus, ille manducat, qui fit particeps corporis Christi, cui inseritur per baptisma. Omnē totius huius ritus interpretationē, & mysteria præclare Dionisius exponit. Nos hic lōgiores esse nolumus, quàm postulet ratio instituti à nobis operis. Hoc tātum dicemus, ritum hunc parū à nostro differre, imò nostrum huius imaginē valde similem esse. Horum vtroq; manifeste significatur prioris hominis, quē cōtraximus ex Adam, mortificatio, ac veluti sepultura; ac noui hominis regeneratio seu resurrectio, qualis fuit Christi, in quo baptizamur. Quamobrē Dionisius trinā illā immersionē, ac emersionē D potius signū esse vult triduanæ domini sepulturæ, quàm trium diuinarū personarū. Inquit Apost. ad Rom. c. 6. quicunq; baptizati sumus, in mortē ipsius baptizati sumus, cōsepulti enim sumus cum Christo in baptismo, vt in nouitate vitę ambulemus. Circa quæstionē illam, de pueris existentibus in vtero matris, ibiq; mortuis, vtrū sit pro eis orandū, & sperandū, ꝙ futuri sint Christi participes: sicuti nō negamus Dei potentiā, & misericordiā, quòd interdū cōtulerit, & nūc cōferat rē Sacramēti sine Sacramēto; ita putamus, ꝙ asserere illis pueris tribui à Deo gratiā ob nostras preces, & ꝙ plures eorū salutem cōsequantur, non cōsentiat sanctorū doctrinæ, & catholicę veritati. De pueris, qui nondū toti egressi vterū matris baptizantur; si caput egressum baptizatur, credimus quòd vere sint baptizati, neque iterandum esse baptisma, vt

beatus Thomas dicit in tertia parte.q.66. loquẽs de baptiſmo paruulorum. E
ſi aliud membrum præter caput egreſſum baptizetur, non credimus verè baptizatum puerum fuiſſe:quare ſi vixerit rebaptizatur. iudicium tamẽ certum Dei eſt. Reliquum eſt, vt pauca quædam perſtringamus de Circunciſione,& de baptiſmate Ioannis Baptiſtæ: quo etiam dominus noſter voluit baptizari. præceſſerunt baptiſmatis Sacramentum, quod Chriſti eſt, à quocunque miniſtro tradatur,prius Circunciſio,quæ primum Abrahæ data fuit veluti ſignaculum iuſtitiæ, quæ ei data erat per fidem, vt dicit Apoſtolus ad Rom. cap.quarto. quæ proportione quadam reſpondebat baptiſmati, licet baptiſma ſit cauſa,vt inſtrumẽtum inuiſibilis gratiæ, illa verò tantum ſignũ; & hoc præſtet ampliorem gratiam, quàm illa. Verùm vtrunque pertinet ad F
abolitionẽ peccati originalis,& ſunt vtraque profeſſiones fidei,ac per vtrunque ſuſcipientes in cœtum fidelium aptantur. Quare non abſque ratione, expoliatio partis illius eſt in membro,in quo præcipue regnat concupiſcibilis vis, omnium maxime infecta,& corrupta peccato originali,vt ſcilicet ſignificatetur expoliatio corporis peccati, vt inquit Paulus ad Colloſſ.cap.2. in eo etiam membro tanquam generationis principio,totus homo continetur, mas inquam, & fœmina. Ambroſius in epiſtola ad Conſtantium aliam præter ea cauſam affert. Nam quoniam precium noſtrum, quo à ſeruitute Diaboli, & peccati redimendi eramus, futurum erat ſanguis Chriſti, ideo ſanguinis effuſio ante Chriſtum exigebatur, ſaltem vt ſignum quoddã ſanguinis effundendi. ante Circunciſionem verò, non eſt dubitandum à Deo G
humano generi datum fuiſſe remedium aliquod ad peccati originalis remiſſionem. Multi Theologorum putant fidem parentum ſatis fuiſſe. attamen, quoniã ea fide omnes infantes poterant eſſe ſalutis compotes,cum nunc defectu baptiſmatis multi pereãt, eorũ cõditio videtur per Chriſtũ peior facta fuiſſe,quàm fuerat futura,ſi Chriſtus adhuc natus non fuiſſet; ideo ſententia Durandi mihi non diſplicet, qui putat priores ſeniores, ac etiam Abraham, quodam vſos fuiſſe ſigno ſenſibili, Deo inſpirante, ſeu orationibus quibuſdam,quo infantes Deo conſecrabantur, & in cœtum fidelium adſcribebantur.Hugo de ſancto Victore docuit Durandum.Auguſtinus libro 15.de Trinirate.cap.16.in dubio hanc rem ponit.nam idem dicit in libro de Sacramẽtis. Hæc de Circunciſione. Ioannes Baptiſta, qui miſſus à Deo fuerat ante H
Chriſtum in ſpiritu,& virtute Heliæ,Deo inſpirãte baptiſma inſtituit in pœnitentiã peccatorum,non autem in remiſſionem,& in abolitionem; quo & Chriſtus baptizatus fuit, vt aquas ſui corporis tactu ſanctificaret ad baptiſma. ſimul etiam ea ratione fuit inſtitutum à Ioanne Baptiſta,vt eò accedentibus prædicaret Chriſtum, à quo acceptuti eſſent ſpiritũ ſanctum,& remiſſionẽ peccatorũ,quam debet in adultis(vt ſupra diximus)præcedere pœnitẽtia,ideo profitebatur Ioãnes ſe baptizare in aqua,in medio verò ipſorũ ſtare eũ,qui baptizaturus erat in ſpiritu ſancto. Vnde etiã hoc baptiſma,eſt appellatum Ioãnis baptiſma, quãuis à Deo fuiſſet inſtitutũ,quoniã nihil maius eo cõferebatur,quàm id,quod eſt hominis,non Dei,prouocatio,ſcilicet ad pœniten-

A nitentiã. Accessit Christus ad Ioannis baptisma præter alias causas, vt aquã tactu corporis sanctissimi sanctificaret, vt earũ immersione consequerentur homines remissionẽ peccatorum, & sanctificationem, quam Ioannis Baptistæ baptisma conferre non poterat. hoc baptisma Christi à quocunque ministro detur, etiam pessimo, & impiissimo, est efficax, ipse nanque baptizat. Hæc institutio fuit baptismatis Christi, vnde in Euangelio Ioannis cap. 4. legimus, quòd discipuli Christi baptizabant, & plures quàm Ioannes. Præceptum verò datum Apostolis fuit post resurrectionem, cum eis dixit, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti.

B *De Sacramento Confirmationis.* CAP. II.

IMITATVR, quemadmodum supra diximus, gratiæ, & vitæ christianæ progressus, naturæ rerum progressionem, quæ genitum animal, & in lucẽ editum infirmum adhuc, & imbecille prouehit ad firmiorem statum, in quo & per se gradiri possit, nec egeat fulcimento alio. item postquàm quispiam à mortuis resurrexerit in lucem christianæ vitæ, ac per baptisma renatus in hominem spiritualem, adhuc infirmis viribus, & imbecillis, quasi intra vterum matris Ecclesiæ custoditur quousque crescat, & fiat firmior; quam firmitatem accipit melius, & vtilius per christiana Sacramenta; ideo baptismati succedit confirmationis Sacramentum, quo præstatur spiritualis vigor, & C robur; quòd nec erubescentia, nec timor vllus vincat, quin palàm profiteatur nomen Christi. huius institutio sacramenti, excellentior fuit, signo magis, mitto, quàm id sit, quo nunc Ecclesia vtitur. Nam quinquagesima post Pascha die missus, ac datus à Christo fuit Apostolis, & discipulis omnibus existentibus Hierosolymis, facto vehementi spiritu, & lingueis flammeis apparentibus Spiritus Sanctus; quo roborati cœpere palàm prædicare omnibus Euangelium, & fidem, quæ est per Iesum Christum, in Deum. à quo spiritu docta Ecclesia ex traditione Apostolorum materiam huic Sacramento accommodauit (non enim decet diuinam sapientiam vt semper, & vbique miracula faciat) qua maximè, & igneæ linguæ, & sonus spiritus significaretur. Nam oleo oliuarum, quod proprie est oleum, immiscuit bal- D samum, ac benedictione Episcopi consecrauit, quo frontes accedentium vngerentur; oleum enim & facile accendi potest, & mutari in ignem; item innato quodam splendore, & claritate lumen imitatur; balsamum vero odorem fragrantem emittit, & à putredine præseruat; quo, sono illi spiritus vehementis proportione quadam respondet. Materia hæc ab Episcopo benedicitur, quod necessarium est in hoc Sacramento; non item in baptismate, cuius materia aqua, scilicet, sanctificata fuit tactu corporis Christi in Iordane. Materia hæc conuenit maxime vnctioni, vnctio vero sanctificationi per spiritum sanctum, vnde sæpe in sacris literis inuenitur hic vnctionis modus, vt in act. Apostolorum cap. primo. Quem Deus vnxit spiritu sancto. vnde Christus quasi vnctus, & christiani sunt appellati. cum ergo hoc Sa-

cramento conferatur Spititus Sanctus,id est quædam amplior ipsius gratia, E
iure vnctione conficitur, & materiam sumpsit vnctioni accommodam. minister vero consecrationis olei,seu chrismatis huius,est Episcopus,qui quinta feria maioris hebdomadæ, nudius quartus, inquam, ante Pascha,magna solennitate consecrat sanctum chrisma. Dionisius in libro de Ecclesiastica hierarchia præclare tractat vniuersum eum ritum, simulque arcanos sensus exponit. Item minister Sacramenti huius, de quo agimus,confirmationis, scilicet,est Episcopus,qui in Ecclesia est princeps. nam cum hoc Sacramento constituantur accedentes, in statu perfectiori christiani populi, vtique hoc iure spectare videtur ad christiani populi præsides. nihilominus vt habetur, ex iussu Pontificis etiam presbyter potest hoc Sacramentum confer- F
re: non posset tamen alij hoc committere, quàm presbytero,cuius officium est in hac Ecclesiastica hierarchia illuminare, quod fit per gratiam,quæ traditur Sacramentis. Hæc Thomas tertia.quæst.72. art. 2. Quamobrem sequi reor, hanc potestatem mediam esse inter potestatem ordinis, & iurisdictionis. nam quia committi potest non Episcopo, videtur iurisdictionis esse; quia vero non cuicunque clerico committi potest præterquam sacerdoti, videri iure potest esse ordinis potestas. Hæc de ministro. Forma vero Sacramenti huius, huiusmodi est,signo te Ioannes, seu Maria, signo crucis,& confirmo te chrismate salutis, in nomine patris,& filij, & spiritus sancti. hotum, neutrum est Sacramentum, sicuti diximus de baptismate, sed quemadmodum ibi ablutio est baptismatis Sacramentum, non aqua, aut
verba; ita in confirmatione inunctio est Sacramentum, & confirmatio; indigemus tamen & materia,de qua iam dictum est,& certa ea verborum forma. in fronte verò fit hæc vnctio,vt significetur palàm, & coràm omnibus nullo pudore vetante, nulla formidine, datum illi esse hac vnctione, vt nomen Christi confiteatur,vbi scilicet oportet,& quando oporteat,ceterisque seruatis circunstantiis, quæ requiruntur ad seruanda præcepta affirmatiua. Accedentes ad hoc Sacramentum necesse est, vt sint abluti baptismate, secus nihil acciperent; nam potentia, qua quis potest capere Ecclesiæ Sacramenta, traditur in baptismate, neque quispiam capit id, cuius capiendi potentiam non habet. si fuerit infans,sufficit si fuerit baptizatus; quòd si adultus accesserit, requiritur insuper, vt sit confessus, si inquam fuerit sibi conscius alicuius culpæ mortalis.nam cum hoc Sacramento tribuatur accedenti amplior mensura Spiritus Sancti, is vtique effugit fictum, neque habitat in anima subdita peccatis.In hoc Sacramēto,itē,est anadochus,qui sustineat cōfirmandum,quoniā adhuc imbecillis est,& infirmus,ideo eget fulcimēto, cum quo cōtrahitur spiritualis cognatio sicuti in baptismate. verum, de hac cognatione late differemus in tractatu de Sacramento matrimonij. Beatus Thomas tertia.q.72.ar.8. putat hoc Sacramentū tribui debere etiā valde infantibus, quia ampliorē gratiā consequuntur, & ideo ampliorē gloriā si decesserint. quē morem etiā nos seruauimus,tanti viri authoritate nixi. verùm si maior esset habenda ratio Sacramenti, visibilis scilicet signi, sicuti renasci
non

A non poteſt,qui nõ natus,ita etiã,qui natura non eſt factus paulo firmior,non videretur congrue accedere ad firmitatis, & roboris ſpiritualis Sacramentum;gratia nanque & perficit naturã,& eandem habet progreſſionem. Hæc nobis notaſſe ſufficiat,peritiores ſtatuere vetũ poterũt & melius diiudicare. Anadochus præterea in hoc Sacramento locum habet,qui veluti infirmum adhuc, & imbecillem ſuſtinet confirmandum. cum hoc etiam contrahitur ſpiritualis cognatio,vt infra dicemus. Vſus Romanæ Eccleſiæ fuit, vt patet in Decr. de conſecr. diſtin. 4. c. in catechiſmo, ne idem eſſet anadochus in hoc Sacramento,& in baptiſmate,neque etiam in catechiſmo. mos ille non ſeruatur in pluribus Eccleſiis. Hoc Sacramento largitas quædam amplior B gratiæ datur,& maioris ſanctificationis.datur item ſacramentalis gratia illa, in remedium imbecillitatis animi,ad confeſſionem Chriſtianæ fidei;confertur item conſecratio,& character,quo ſtatuitur in ordine perfectiorum, & veluti adultorũ in populo Chriſtiano.Sacramentũ hoc eſt baptiſmate perfectius,veluti inchoatione rei,ipſius perfectio,vt habetur diſtin.v.c.de his verò,Melchiade Papa authore.neque iterum aſſumi poteſt hoc Sacramẽtum, ſicuti nec baptiſma,eò quòd conſecratio in ipſo conferatur,& character imprimatur.Hæc de confimatione ſint ſatis.

De Sacramento Euchariſtiæ. CAP. III.

C INSTITVTVM naturæ progreſſum nulla in parte deſerentes in ſpirituali vita,donec mortalis fuerit,& in carne peccati cõſtituta,indigemus etiam, poſtquàm robur adepti ſumus,nutrimẽto,& fomento, ne ad carnis deſyderia defluamus; quemadmodũ in hac à natura nobis prȩſtita vita indigemus nutrimento, cibo,inquam, & potu,quo ſi diutius caruerimus,tendimus in corruptionem,& interitum.hoc nutrimentum,quamuis & frequens meditatio,& oratio, cæteraque id genus nobis præſtent, oportuit tamen inſtitutum à Chriſto eſſe in Eccleſia Sacramentum,id eſt ſenſibilem rem, quæ arcanum hoc,& myſticum contineret.non defuit hac in parte Eccleſiæ ſuæ diuina bonitas.quamobrem in poſtrema cœna dominus noſter Ieſus Chriſtus hoc Sacramentum omnium præcipuum reliquit Apoſtolis, & in ſui D memoriam præcepit celebrari.hoc Euchariſtiæ Sacramentum ſicuti longè omnium maximum,& excellentiſſimum eſt, ita in multis differt à cæteris Sacramentis.Cætera nanque Sacramenta continent gratiam imperfectè, vt inſtrumenta, ſicuti diximus in priori libro;hoc verò continet cuiuſcunque gratiæ fontẽ,Chriſtũ,inquã Deũ,à quo omnis gratia, & hominẽ, qui nobis omnẽ gratiã meruit, & per quẽ omnẽ gratiã cõſequimur.itẽ differt ab aliis, quoniã alia perficiũtur in vſu materiæ,ſicuti,baptiſma ablutiõne,cõfirmatio vnctione,nõ autẽ in eius benedictione,ſeu cõſecratione;hoc verò Sacramẽtum conficitur in conſecratione materiæ.Præterea differt ab aliis,quoniam omnia alia,ſicut vtuntur enunciatiua oratione,ita diſpenſat ſacerdos,vt ipſe perſonam miniſtri gerens ea cõficiat; in hoc verò ſacerdos induit perſonam

Christi,& verba consecrantia profert vt Christus: quo fit, vt Sacramentum hoc conficiatur verbo saluatotis,nō verbo sacerdotis, vt inquit Ambrosius. Sub hoc Sacramento duplex latet mysterium,seu duplex res Sacramenti, vt posteriotū more loquamur. Altera in Sacramento continetur, verum,scilicer, corpus, & sanguis Christi. Altera verò significatur, & non continetur, mysticum,scilicet corpus Christi, id est, fidelium Ecclesia. materia eius est panis triticeus,& vinum,quæ naturali specie significant nutrimētum. Communius nāque, & magis necessarium nutrimentū hominis constar pane, ac vino;pane inquā,triticeo,& vino ex vuis expresso. nam quæcūque alia genera panis,& vini per quādam horum similitudinem,& proportionem dicuntur panes,& vina,primò verò,& proprie triticeus panis est,& vueus humor, vinum. Hæc est propria huius Sacramenti materia, adeo vt ex aliis confici non possit. Er quamuis esse videantur duæ rerum species,ex his tamen conficitur, veluti ex partibus completum nutrimentum: sic in spirituali nutrimento Sacramētum vnum est, quod perficitur ex duabus partibus,pane scilicet & vino,quibus Christus,prour passus est,continerur, & nobis significatur. quo fit,vt grauissime peccaret sacerdos, qui panem absque vino,aut vinum absque pane consecraret. De vsu verò, an bene in Ecclesiam Romanam inductus fuerit hic vsus,vt,scilicet,populo sub vna tantum specie,panis scilicer,dispensetur,quæstio est;de qua infra dicemus.vino aqua misceri deber,quamuis etiam si non misceretur, conficeretur nihilominus Sacramentum. ideo miscetur, quia aqua populum Dei significat, iuxta illud. Aquæ multæ, Populi mulri. & quoniam in hoc Sacramento significatio est Christianæ Ecclesiæ,quæ Christo capiti coniuncta est,& in ipsum mutata, idcirco parum ponimus aquæ,vt vi ipsius vini possit in vinum commutari. Hæc de mareria Sacramenti. Forma in verbis est, quæ proferuntur à sacerdote, scilicet,hoc est enim corpus meū; hic calix est sanguinis mei,noui & æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dubitant Theologi, an verba hæc omnia sint necessaria ad cōfectionem Sacramenti.Scotus purat non tantū hæc,sed etiam, quæ præcedunt,vt accipite,& manducate,item,accipire,& bibite, esse summa cum attentione proferenda;nam nescire nos, quibus verbis propriè fiat consecratio, & in corpus Christi mutatio. Theologi alij item præcipiunt omnia esse attente, & magna cum veneratione proferenda, verùm verba consecrationis propria dicunt esse in pane;hoc est enim corpus meū; quāuis si quis præteriret particulam, enim; nō tamen propterea non conficeret. de verbis in consecratione calicis est etiam controuersia. Verùm assentiendum puto sentériæ Thomæ, qui sentit omnia esse necessaria,quoniam inuenimus in Euangelio prolata fuisse à Christo in institutione huius sanctissimi Sacramenti, prærer ea, quæ,vt dicit Innocētius tertius extra de celeb.missa. Ecclesia per manus tradita ab Apostolis accepit, scilicet, æterni testamenti, item, mysterium fidei;item,hic calix est sanguinis mei, non autem hic est sanguis meus;neque,hic est calix nouum testamentum in sanguine meo.hoc postremum

A mum cõsignificat vsum illius sanguinis, vt pote, quem bibituri sumus. cætera explicant planius sensum verborum. Testamentum nanque hoc, ad quod pertinemus per Christum, nouum est, & in æternis rebus consumatur, vt inquit Apostolus Paulus in Epistola ad Hebręos .c.8. in hoc etiã sanguine est mysteriũ fidei, id est, arcanum, quo innititur fides. nam vt item inquit Paulus, ad Romanos capite tertio. per fidem in sanguine eius constituit eum Deus propitiatorem. Antequã ad ministrum huius Sacramẽti, & suscipientes, aliumque ritum accedamus, soluendæ nobis sunt quædam perdifficiles quæstiones. Prima est de vi horum verborum. item an sint enũciationes, quę prius desinant esse, quàm ibi sub specie panis sit corpus Christi, & sub specie vini, sanguis. est præterea maxima quęstio, quo nam pacto corpus Christi, quod credimus ascendisse supra cœlos, sit sub paruo panis frusto, aut in paucis vini guttis. est præterea quæstio de accidentibus, quæ sentimus, eorumque actionibus. item modus, quo Christus magnus homo sub eo Sacramento contineatur, satis ab hominis intellectu comprehendi posse non videtur. Antequàm perscrutemur vim verborum, quibus fit consecratio, & quomodo vera sint, quæ dicuntur, erigenda mens est, & cogitandum augustius quoddam, & amplius hoc Sacramento contineri, & confici; ideo excellentiori quadã vi opus esse. Sacerdos non ministri personam, sed vices Christi sibi sumit: neque materia vtitur præter eam, in quam agit, non qua, aliud quippiam agit, vt in aliis Sacramẽtis, sed verbis tantùm perficit consecrationem. quæ verba ratione significati efficiunt ex pane Corpus Christi, & ex vino sanguinem. neque proferuntur à sacerdote enuntiationis modo, quasi recitentur à Christo dicta: sed sicuti ars in artifice, quę forma est rei faciendæ, in materia formam effingit: ita in his verbis significatum, quo significatur contentum sub illis accidentibus esse corpus Christi, ex pane efficit corpus Christi, nec significat, quòd fiat corpus Christi; hoc nanque quædã esset significatio rei inchoatæ, non perfectæ; sed quòd sit, quod est significatum rei iam perfectæ. etenim par fuit, vt in verbis Christi perfectius sit res Sacramenti, quæ fit eius verbis, quàm in verbis ministri: idcirco magna de causa factum est, vt in solius huius Sacramenti consecratione, hæc forma locutionis adhibita sit, qua explicetur rem esse, quę eius vi fiat. Accepit Ecclesia verba hæc à Christo, & verbo eius conficitur hoc Sacramentum. verissima etiã est hæc enunciatio, nam perfecte significatio enunciationis non est expressa, nisi in vltimo momento, & cum significando efficiat in vltimo momento, illud est corpus Christi, antea verò, semper fuit panis. Nolo nunc eam aggredi quæstionem Aristotelicam de primo & vltimo momento rei permanentis; de qua agitur in octauo libro Physicorum; nam nõ multum facit ad erudiendum Episcopum; satis sit nobis hoc verum esse, & Aristoteli cõsonum, in toto præcedenti, ac priori tempore ibi panem esse, in vltimo momento, non esse panem, sed corpus Christi. Secunda verò longe difficillima quęstio est de modo, quo Christus, seu corpus Christi, cum prius non fuerit sub illis accidentibus, tunc primum incipiat esse. Omnes Theologi cõueniunt, licet

non sit proditum in sacris literis, rationis tamen ductũ sequentes, quod fieri E
illud nõ queat motu locali, sed mutatione quadam substantiæ panis in corpus Christi, quam appellant Transsubstãtiationem. hoc item statutum fuit in cõcilio generali sub Innocentio tertio. Res certe hominis captum superat. verùm obsequendũ est, & obediendũ fidei; summittẽdusque intellectus diuinæ authoritati, & sentẽtię Ecclesię. Hæc mutatio, vt inquit Thomas, cõuenit partim cũ creatione, & naturali mutatione, partim differt ab alterutra, partim ab vtraque. nã conueniunt tres hæ, quas diximus, factiones in ordine extremorũ, vt, scilicet, vnũ sit post alterũ, nec simul esse queũt, sic in creatione est ens, post nõ ens, neq; simul esse queunt. quî enim fieri potest, vt idẽ sit ens, & nõ ens, sic neq; album, & nigrũ simul; ita postremò nec panis, & cor- F
pus Christi, sed ob prioris, & posterioris ordinem, dici potest ex non ente, ens; ex albo nigrum; ex pane fieri corpus Christi, differũt verò quod in creatione, nõ ens, non mutatur in ens, neque fit ens. in naturali mutatione, album mutatur in nigrum, ratione subiecti, quod prius erat sub albedine, postea verò sub nigredine, non tamen albedo fit nigredo in hac verò, quam dicimus, mutatione, tota substantia panis, materia, inquam, & forma constans mutatur, & transit in corpus Christi. si quæras quomodo hoc fiat, respondebo verbo creatoris, diuina virtute. si item quæras, quanã ratione intelligere queam totã substantiã, rem, scilicet, existentem posse mutari in rem aliam existentem, fatebor ingenue me non intelligere, qua ratione queat fieri, & fiat; nihilominus certissimum mihi esse, quòd fiat. an videor fortasse tibi rem G
miram dixisse: expedita res est, facilis est. innumera sunt, quæ natura fiunt, quorum ego rationẽ, vel minima ex parte attingere non queam; nihilominus sensu percipio, neque dubitate possum, quin fiãt. cur ergo miraris, si paruus, & vilis homuncio, rei factæ diuinitus rationem intelligere non potest. Redeamus ad rem nostram. Conuenit hæc transsubstantiatio cum creatione, quia in neutra subiectum aliquod est; differt tamen, quia, vt dixi, terminus à quo, panis, inquam, mutatur in Corpus Christi, in ea neutiquam, non ens, mutatur in ens, creatio nanque, non est mutatio, sed simplex quædam emanatio rei à prima causa; verùm cum mutatione naturali conuenit, quòd in vtraque aliquid idem remanet, & constat sub vtroque termino. id in mutatione naturali est subiectum, in hac verò transsubstãtiatione sunt acciden- H
dentia, quæ remanent. Hæc satis sint dicta de quæstione secunda à nobis proposita, in quibus conueniunt omnes Theologi posteriores. illi verò, qui existimant in Sacramẽto sanctissimo hoc, nõ esse corpus Christi verum, sed esse illum verum panem, & signum corporis Christi veri, Hæretici habendi sunt. Hãc hæresim, vt habetur in Decretis, Berengarius excitauit, qui postea eam abiurauit. Zuinglius autem nostris temporibus, quibus prodeunt omnia monstra, instaurauit; quam sequuntur Sacramentarij in Germania. alia quędam etiam hęresis in hoc Sacramẽto, Luthero fuit excitata, quę tamen nũc mihi videtur sopita. Nam dicebat in Sacramento altaris esse verum corpus
Christi

A Christi,& sanguinem,simulque esse substantiam panis,& vini. Verùm vtraque hæresis confutatur verbis Christi,nam inquit Christus, hoc est corpus meũ,quod pro vobis datur,hic est sanguis meus,qui pro vobis, & pro multis effundetur. Tu dicis sacramentarie, ibi esse signum corporis veri,at Christus dixit, hoc esse corpus suum,non signum corporis,sed corpus, & verum corpus,vt pote,id,quod pro nobis tradetur,seu datur,seu frãgitur. Quid expressius dici potuit Hæretice ?pari pacto,hic est sanguis, & verus sanguis, is scilicet,qui pro multis effundetur. quis tam cæcus, qui tam illustrem rem non videat?is tantum,quem ambitio, superbiaq́, fraternum odium excæcauit. Tu verò Luthere inspice an verba Christi tuã sententiam refellant. Putas B tu ibi esse verum panem,sicuti erat ante consecrationem. Postmodum, quia à nobis comprehendi non potest modus,quo incipiat ibi esse corpus Christi si diceres incipere ibi esse corpus Christi,modo,quem non capis, laudarem. si item diceres,te non intelligere trãssubstantiationẽ illã, quam videbaris irridere,quamuis infinitæ esset audaciæ irridere tot Theologorum, & totius Ecclesiæ sensum,propterea quòd non intelligeres, rogarem, vt non ita audacter reprobares ea, quæ non intelligis. at cum dicas ibi esse substantiam panis,& eum panem,qui prius erat,intollerabile est. Nam verbis Christi cõtradicis. non dixit Christus,hic est corpus meum,sed hoc est corpus meum. hoc ea,scilicet,substãtia,id indiuiduum, quod sub eis accidentibus demonstratur,est corpus meum. ecce,quàm perspicue Christus hoc explicet, adeo, C vt nulli dubium esse queat. submittendus est fastus,curuanda ceruix,vt obediamus fidei, vt in verbis veritatis nullam suspicemur esse posse falsitatem. Sequitur non minus priori difficilis quæstio de accidentibus,quæ ibi esse,& remanere sensu percipimus,an scilicet quemadmodum erãt in pane, tanquã in subiecto,ita sint in corpore Christi,adeo vt Christus afficiatur. vtique primò certissimum sit, & exploratissimum corpus Christi non esse subiectum eorum accidentiũ neq; accidentibus illis affici. absit hoc à christiana mente, nõ enim fit adeo pusillus Christus,neq; formam, figurámue hominis amittit. Ex hoc sequitur nullam substãtiam subiectam esse illis accidentibus. verùm animaduertendum est non esse eandem rationem omnium illorum accidentium,nam quantitas proculdubio subiectum est figurę albedinis,sapo- D ris,odoris,omniumque aliorum,quippe, quæ substantiæ inesse non queunt, nisi media quantitate. in hisce igitur nullum est mirum: sed omne quod mirari iure possumus,redigitur ad quantitatem, quæ in hoc Sacramento per se est,& habet modum substantiæ. Mira res certe naturæ repugnans. veruntamen nõ est adeo aliena á rerũ natura,quin multi Philosophi (hi inquam,qui posuerunt vacuũ esse)imaginati sint fieri hoc posse,vt quãtitas per se sit,nec insit cuipiam substantiæ,imò nec sit vllis qualitatibus sensibilibus affecta. id nanque vacuum est. cur ergo mirabimur Deum id facere, quod illi ręru m naturæ scrutatores putarunt esse secundum naturam. quantitas ergo habet esse per se, & modum substantiæ. nolo hoc in loco eam dubitationem tangere,an,scilicet,esse substantiæ panis,inquam,remaneat in quantitate illa, vt

inquit Thomas, qui sensit esse, seu existere rei cuiuscunque distingui secundum rem ab essentia: an potius, vt inquit Ioannes Scotus, non esse de ratione accidentis, quod actu insit subiecto, sed quod sit aptum natum inesse, quare nil videri posse impossibile, si quantitas non actu insit cuipiã subiecto, cum habeat tamen aptitudinem naturalem, qua sit apta nata inesse subiecto. nolo vt hanc quæstionẽ discutiamus, quam ignorare sine crimine vllo potest Episcopus; nobis satis sit, quòd diuina virtute quantitas illa per se sit, nullique inhæreat, ac propterea habeat modum substantiæ. De actionibus verò & passionibus quas sentimus in illis accidẽtibus, supposito eo, quod modo diximus, quantitatẽ, scilicet, habere modũ substantiæ, & per se existere, non satis difficile est, intelligere, & quòd fiãt & quòd fieri sentiam*. de actionibus res perspicua est, nam cum ea quantitas habeat modum substantiæ, ex diuina virtute, & affecta sit accidentibus, quæ sunt principia actionum, vt albedo visionis, odor olfactionis, siccitas exsiccandi; nil mirum si agat, nec mirũ si alteretur ab accidentibus cõtrariis. magis mirum est de eius corruptione, & mutatione in substantiam alteram, cum quantitas sit forma simplex, res autem generata sit composita ex materia, & forma. Hoc in loco difficillimo, & vix explicabili Innocentius.3. in libro de sacrificio Missæ, quem sequitur Alexãder de Ales, putauit ante corruptionem sensibilis Eucharistiæ, & alterius substantiæ generationem, ex ea redire substantiam panis, & vini, ex cuius postea corruptione alia substantia generetur. Sed hæc opinio à posterioribus reiicitur, Thoma, inquam, & Scoto. quia donec remanẽt species panis, & vini, ibi est corpus, & sanguis Christi; si ergo eò redit substantia panis, simul ibi esset substantia panis, & corpus Christi. si autẽ cum corruptæ sunt species sacramẽtales, redit substantia panis, prætet quàm quòd esset tunc absque propriis accidentibus, simul etiam esset cum substantia ex ea genita, quod esse nequit. quidam voluerunt materiam tantum redire; de qua eadem dubitatio cõsurget, ac præter eam, alia, quòd materiam videtur ponere esse sine forma aliqua. Thomas in tertia parte summæ videtur dicere, quòd quãtitas habet vicem materiæ, & quòd in ea suscipitur forma generanda. hæc positio multas habet quæstiones, à quibus se satis explicare non potest. nam nescimus an semper mẽsura sit quãtitas illa pro materia in successuris innumeris generationibus, an aliquãdo pro ea sit materia reuersura. Scotus vult, quòd tota substãtia redit genita, scilicet ex sẽsibili Eucharistia. verũ nõ queo ego intelligere, quo nã pacto tota substãtia redeat, præsertim quæ nunquàm fuerit, nisi per creationem, quam tamen vitat: ideo fortasse minus esset inconueniens, si quis diceret quantitatem, quæ nõ per se existat, nisi quatenus est quantitas panis, mutatis speciebus, & accidentibus panis, cum vi consecrationis amplius per se existere nequeat, sed tendat in non esse, mutari vi diuina in substantiã rei generandæ modo propinquo illi, quo dixi substantiam panis mutari in corpus Christi. omnia hæc mira: omnia supra captum hominis sunt. Postrema quæstio est de modo, quo Christus magnus homo, & decorus supra filios hominum sit sub paruo panis frusto; an fortasse conglobatus,

A globatus,& complicatus tam patuus efficitur. absint hæc monstra à sanctissimo Christi corpore.immortalis in eo est decor,immortalis proceritas,cæteræq; dotes illustrissimi illius corporis.quid ergo inquies. quo nam pacto ibi est?paucis expediam si attētum te exhibueris. Diximus in pane vi consecrationis mutari substātiam corporis Christi. primò igitur sub accidentibus panis est substantia corporis Christi.substantia omnis per se,id est, sua natura,non est diuisibilis, sed ob quantitatem fit diuisibilis, perspicuum est hoc cuiuis philosopho. aduertas tamē nos eò,quòd diximus substantiam per se non esse diuisibilem, noluisse tamen propterea dicere substantiam pe se esse indiuisibilem; hoc nanque longe aliud est à priore.id enim quod per se est B indiuisibile,nequit fieri diuisibile.cum ergo substantia non sit diuisibilis per se,& mutatio sit per se,in substantiam, ideo sub accidentibus illis substantia corporis Christi non est diuisibiliter,vt ita dicam.verum in quauis particula panis,in qua fuerat substantia panis,vi conuersionis,in ea est tota substantia corporis Christi,quæ nō est indiuisibilis in se,imò procera, & magna in loco,in quo est ratione suarum dimensionum.at, cum in pane hoc non sit secundum modum dimensionum suarum,sed secundùm modum substantiæ, non est hic diuisibiliter,quamuis diuisibilis sit;imò omnis eius quantitas, & proceritas sub accidentibus his est,& sub qualibet eorum particula,non diuisibiliter tamen,sed per modum substantiæ,cuius asseclæ sunt, & comites; sic est ibi anima Christi,sanguis,diuinitas,quamuis ex vi consecrationis non C sit nisi substantia corporis Christi.ille idem igitur Christus, qui in cœlo est magnus,ac decorus præ filiis hominum, (est nanque ibi sicuti in loco ratione suarum dimensionum) ille idem, inquam, totus est in qualibet particula, vbi fuerat substantia panis, non eo modo, quo est in cœlo, vbi in loco est, vbi videri potest, quia ratione suæ quantitatis ibi est, sed secundum modum substantiæ, quæ non est diuisibilis per se, cæteraque ibi sunt tanquam asseclæ substantiæ. quo fit, vt inquit beatus Thomas, quòd Christi corpus,& sanguis,prout sunt in Sacramento panis, & vini, neque etiam ab oculo cuiusquam beati videri possent. nam substantia non est per se sensibilis,sed ratione accidentium sentitur, in Sacramento verò per se est substantia,accidentia verò sequuntur substantiam,& ibi sunt per modum substan-D tiæ. Hæc nostro operi instituto sint satis de difficillimis quæstionibus his. Nunc pauca quædam dicenda sunt de ministro huius Sacramenti, & de accedētibus ad illud. minister sacerdos est,qui habet characterem Christi,per consecrationem Episcopi. is semper dummodo intendat conficere corpus, & sanguinem Christi,conficiet,verba ea proferens, quæ diximus suprà formam esse huius Sacramenti,Hæc de potestate sint dicta. Verùm,si indigne conficiat conscius sibi mortalis culpæ, ad perniciem sui conficiet Item, si degradatus,aut excommunicatus, seu suspensus, irregularisue cofecerit,ad interitum sui conficiet.Item,si constitutus in hæresi,aut vbi interdictū loco cuipiam fuerit sacris,in caput suum cōficiet. Oportet etiam vt seruet ritum Ecclesiæ in cōsecratione huius Sacramēti,Missam celebrādo.Accedētes ve-

rò puros esse oportet ab omni mortifera culpa.nec audiẽdi sunt illi, qui putãt posse differri confessionẽ peccatorum mortaliũ cum intentione,ac proposito cõfessionẽ faciendi,præstituto ab Ecclesia tẽpore, etiã si nulla necessitas vrgeat, etiam si habuerint copiam sacerdotis,cui possint confiteri. purgandus est animus,habenda est à sacerdote absolutio,ne iudiciũ nobis manducemus,& bibamus, vt inquit Paulus apostolus primæ Cor.c.vndecimo, ita dicunt omnes Theologi, quidquid imaginati sint quidã iuniores:oportet etiam non esse excommunicatum,& esse ieiunum,qui accedit. Vis huius Sacramenti est augere gratiam, & fouete, non dare habenti, qui sibi sit conscius,imò perniciem illi affert.verùm,si quis nõ haberet gratiam, quam habere se putat,& dum confidit venerationi, accedit, consequitur gratiam, hoc tamen per accidens fit. valet etiam ad abolenda peccata venialia,saltem quoad culpam, nam actus ille fidei per charitatem operantis, culpam venialium delictorũ delet. præstat etiam nobis robur ad peccata vitanda,quatenus auget gratiam. non tamen institutum fuit hoc Sacramentum ad hoc potissimum,vt peccatum deleat,sed vt augeat gratiam,ac nutriat;ex qua robur præstatur,non particulare quoddam,vt in chrismatis vnctione, ad confessionem,scilicet,fidei pertinens, sed commune quoddam ad sustinendam humanam infirmitatem ne labatur,sed hinc robur capiat. nullam consecrationem confert hoc Sacramentum.nàm, vt supra dixi,conficitur hoc Sacramentum non vsu materiæ,sed consecratione,vsus verò pesterior est, nec Sacramentum est,sed vsus Sacramenti,quo nutritur,& fouetur spiritualis vita. quo fit,vt præsupponat in accedente vitam. Cum etiã significet corpus mysticum Christi,id est,Ecclesiam,supponit quoque accedentem esse in Ecclesia non ab ea excommunicatum.is ergo qui sibi est conscius mortalis culpę, seu excõmunicationis adfingit falsitatẽ Sacramẽto; ideo grauissime peccat. Apud fideles vsus huius Sacramenti duplex est,sacramentalis,scilicet,& spiritualis. in sumptione signorũ sensibilium consistit sacramentalis vsus, qui bonis,& malis communis est. Spiritualis verò est per fidem, & charitatem, qua credimus in eo contineri,ac pasionem eius, qua redempti sumus in eo referri;ac amamus,& veneramur tam magnam eius erga nos charitatem,ac vouemus ei⁹ corporis membrum esse. hic vsus solum bonorum hominum est,& angelis huius Sacramenti vsus,neq; aliquibus conuenit, qui incorporei sunt,& inuisibiles;fruũtur attamẽ semper re huius Sacramẽti,Christo,inquã,nõ Sacramẽto corporis aut sanguinis Christi. Laicis Ecclesia Latina dat sub specie tãtũ panis,ad multa vitãda scãdala,sacerdos verò pro populo,cui⁹ personã gerit,sanguinẽ sumit,verùm quoniã diximus præter rẽ cõtentam in hoc Sacramẽto significari corpus Christi mysticũ, id est Ecclesiã,quoniam tota hæc res bene intelligi non potest, nisi prius explicuerimus nostrũ sacrificium; hoc enim Sacramentum est etiam sacrificium, & in Missa offertur Deo ab Ecclesia Catholica, qua de re à Lutheranis nostra hac tempestate tam magnæ contentiones ortæ sunt, idcirco non ab re futurum putamus, si quà altius repetemus de hoc nostro sacrificio. Verùm frustra

conabimur

A conabimur de nostro sacrificio agere, nisi prius intellexerimus quid sit sacrificiũ, quod video multos ignorare, qui tamẽ frequenter in ore habẽt sacrificium nostrum & Missam. Paucos etiam inueni authores, qui bene prodiderint scriptis suis, quid nam sit sacrificium. ex omnibus, quos ego legi, Augustinus mihi videtur hanc totam rem explicuisse in libro decimo de ciuitate Dei, quem authorem potissimum sequemur. Sacrificium duplex est, interius & exterius. exterius sensibile illud signũ est eius, quod Deo offerimus, & est, vt inquit August. Sacramentũ sacrificij interioris. interius verò sacrificiũ, nihil aliud est, nisi nostri ipsorũ oblatio Deo, vt ei inhæream⁹, cuius tantũ participatione felices esse possumus. hoc est sacrificiũ interi⁹ cuius B Sacramẽtũ est sacrificiũ exteri⁹, quo fit, vt in scripturis sacris, in prophetis inquã, & in psalmis sæpenumero dicat De⁹, sibi nõ placere sacrificia exteriora, quibus nõ indiget, reprehẽdens, scilicet illos, qui superstitiose Deũ colebãt, putantes se fecisse satis, si frequentia Deo sacrificia offerrent exteriori, scilicet, cultu, parum solliciti interioris. hac etiam de causa Dæmones superbi, & maligni, qui diuinam sibi venerationem appetunt, volunt sibi sacrificia fieri, non vt insipientes quidam putabant, ob id, quòd delectentur nidore pecorum, aut eo vescantur, vt sæpe est apud Homerum; sed quoniam interius sacrificium, quod soli Deo debetur, in exteriori illo sacrificio sibi offerri volunt, vt homo illis inhæreat, & non Deo. hæc est sacrificij distinctio, & definitio, quam in eo, quem citauimus libro, Augustinus optime omnium exC plicat. Hoc fundamento iacto propius ad rem nostram accedamus. Cum igitur ea, quam diximus, sit sacrificij ratio, fieri non potest, vt donec sumus inimici Dei, nos Deo offeramus, vt illi tanquàm summo bono inhæreamus. peccatori enim dixit Deus, vt in psalmo 49. quare tu enarras iustitias & assumis testamentum meum per os tuum: igitur oportet vt reconciliati Deo nos ipsos illi offeramus. Cùm autem hæc reconciliatio esse non possit nisi per Christum, & per sacrificium illud, quo se ipsum Deo patri obtulit Christus, imò nos omnes, & totum humanum genus, in se ipso, id est, in homine, quẽ assumpserat, obtulit Deo. idcirco cùm nos vnum simus facti cum ipso per fidem, & charitatem diffusam in cordibus nostris, sicuti ipse in suo illo vnico sacrificio, quo reconciliauit nos Deo, se ipsum, & totum humanum geD nus in homine, quem assumpserat obtulit Deo: ita nos eius, scilicet, corpus vniuersa Ecclesia offert Deo Christum repræsentans, & recolẽs memoriam passionis eius, & se ipsam per Christum Deo offert, vt illi inhæteat summo bono, cuius participatione fiat beata, & fœlix. & quoniam nostris temporibus res est in magna cõtrouersia, & Lutherani vrgent Catholicos, dicẽtes Missam esse sacrificium, tanquàm qui aboleant meritum passionis Christi, dicentes hoc nouum commentum esse, non ab re putamus esse ponere verba Augustini in capite vigesimo decimi huius libri de ciuitate Dei. inquit ibi sanctissimus hic, doctissimus, & antiquissimus author. Vnde verus ille mediator, in quãtum formam serui accipiens, effectus est mediator Dei, & hominum. homo Christus Iesus, cum in forma Dei sacrificium cum patre

sumat, cum quo & vnus est Deus, tamen in forma serui sacrificium maluit E
esse, quàm sumere, ne vel hac existimatione quispiam existimaret cuipiam sacrificandum esse creaturæ. per hoc & sacerdos est ipse offerens, & ipsa oblatio, cuius rei Sacramentum, esse voluit quotidianum Ecclesiæ sacrificiũ, cum ipsius corporis ipse sit caput, & ipsius capitis ipsa sit corpus, tam ipsa per ipsum, quàm ipse per ipsam suetus offerri. Hæc ad literam sunt Augustini verba, in quibus expresse est, quòd Christus voluit nostrum sacrificium, id est Ecclesiæ, esse Sacramentum, id est, memoriam illius sacrificij, quo sicuti Ecclesia oblata est per Christum caput, ita ipse per ipsam est suetus offerri. offert ergo Ecclesia in suo sacrificio Christum, offert etiã se ipsam in Christo. Hoc expresse dicit Augustinus in decimo illo libro capite sexto. Hoc F
est sacrificium Christianorum. Multi vnum corpus sumus in Christo, quod etiam Sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia, vbi ei demonstratur, quòd in ipsa oblatione, quam offert, ipsa offeratur. Offert igitur in Christo se ipsam Deo Ecclesia, & hoc est sacrificium Ecclesię. Quòd autem ita offeratur Christus, vt recolatur memoria passionis eius, & non cœnæ, præterquàm quòd hoc euidenter ostendi potest ex consceratione panis, & vini seorsum, tanquàm coporis, & sanguinis separati, quod fuit in passione, verba Christi hoc significant; verba Pauli expresse ostendunt. Nam apud Mat. c. 26. Christus dixit de sanguine, Qui pro vobis, & pro multis effundetur, quod in passione factum fuit; ac subdit, hoc facite in meam commemorationem, & Paulus apostolus primæ Cor. c. vndecimo expresse hæc inquit. G
quotiescunque feceritis, mortem domini annunciabitis donec veniat. Quid clarius? Quid illustrius? Verùm ignari hi dogmati Ecclesiæ Romanę, & vniuersalis, ac superbi impingunt nobis, quòd dicamus Missam esse sacrificium propitiatorium, ad remissionem peccatorum tam pro viuis, quàm pro defunctis, quasi opus illud operatum sacerdotis æquipararetur Christi passioni, & quòd nobis remittantur peccata non tantum per Christi oblationem, & vnum illud verum sacrificium, sed etiam per opus operatum sacerdotis. improbant quòd Christum offeramus tanquàm impium cultum, & non sentiunt in singulis orationibus nos offerre Deo Christum, cum dicimus, per dominum nostrum Iesum Christum &c. Nonne hoc facere docemur, cum docti simus solum mediatorem esse Christum, & quidquid Deo placet, in H
illo placere? vnde etiam totum canonem tanquàm impium abstulerunt. mira certe violentia est, magnus impetus superbiæ, pręsertim si acciderit in hominibus suapte natura elatis. addunt præterea inuocationem sanctorum in canone esse impiam. idque ausi sunt nullius authorirate nixi, inconsultis Episcopis vniuersis Catholicis. De Romano Pontifice nihil dicam, cum tamen præcipue de eo dicere oportuerit, vt pote, ad quẽ referẽdæ sunt quæstiones difficiliores de fide; de hoc nihil dicã: ne obiiciat mihi, me loqui in gratiã, sed vnusquisq; per se facile existimare potest, cui⁹ pudoris sit antiquissimũ morẽ totius Ecclesiæ propria authoritate mutare, vt neq; videatur hęsitasse. Nos paucis respõdebim⁹ calũniis horũ hominũ, qui nihil habẽt pẽsi. Primũ dicimus

A mus nullũ authorẽ Christianũ ex vetustioribus,neq; ex iunioribus, qui præcipui sit nominis,dixisse Missam esse sacrificiũ ex opere operãtis sacerdotis, quo veluti æmulo sacrificij Christi sacerdos nobis mereatur remissionem peccatorum; hoc tamen inculcant hi in auribus populorum,& gẽtium;imò Ambrosius in libro de Sacramentis, Augustinus cõtra Faustum manichæũ, in libro de ciuitate Dei locis,quos adduximus,dicunt,quòd in Missa fit memoria & commemoratio illius vnius sacrificij,quod Christus obtulit. Quid plura?nonne in canone dicimus , suscipe sancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus ob memoriam passionis,resurrectionis, & ascensionis Iesu Christi domini nostri.Item, hoc facite in meam commemorationem,

B vnde & nos serui tui memores venerandæ passionis &c. Ecce expresse dicimus,quòd memoriam facim⁹ passionis Christi,per quod vnum sacrificium reconciliati sumus Deo. Quòd si quæsierint, an ex Missa contingat aliqua reconciliatio,& remissio viuis,& defunctis,dicimus, quòd remissio ad duo referri potest. ad culpam,scilicet & ad pœnam , cuius remanemus rei etiam post abolitionem culpæ.si de culpa mortali,inquam,quæratur,respõdemus, quòd propiciatio facta per Christum,cuius in Missa fit memoria, existenti in peccato mortali potest prodesse; & ad ipsum attingere per modum precis;Quamobrem,in canone cum mentio fit de viuis,& de defunctis orat sacerdos,vt perspicue intueri potest quicunque legerit canonem. nec huiusmodi peccatoribus viuis,inquam, alio modo potest applicari remissio facta

C per Christum. quæ preces maximam vim habere credendæ sunt, cum fiant in Missa,in qua sacerdos gerit personam totius Ecclesiæ,easque offert in sacrificio, quo Ecclesia Christum , & se per Christum Deo offert,quas orat offerri per manus sancti angeli ad sublime altare Dei.si autem loquamur de remissione pœnæ in viuis, & defunctis,seu de gratiæ augumento;in viuis dico,quòd valet.primum modo superius dicto, scilicet,ratione precum, quæ efficacissimæ esse putandæ sunt in Missa; ideo & apud Græcos,& Latinos iã à primordio Ecclesiæ institutę fuerunt preces in Missa pro defunctis. locupletissimus testis Augustinus in confessionum libro,cum loquitur de obitu Monachæ matris suæ,in libro de cura agenda pro mortuis; vbi de orationibus,de eleemosynis,& de sacrificio altaris loquitur,tanquam de his,quibus

D præcipua suffragia præstentur defunctis.item, remittitur vtrisque pœna pro deuotione,fide,& charitate vniuscuiusque,sic enim dicitur in canone,quorum tibi cognita est fides,& nota deuotio,& ita dicit beatus Thomas in tertia parte,illis valere. offerentis etiam deuotio valet: sed hoc pertinet ad precum vim.Item,valet speciatim his qui sese offerunt sacrificium Deo per eũ sacerdotem.Illi enim veluti propinquiores memoriæ passionis Christi, magis participes fiunt illius meriti, & satisfactionis factæ per Christum. Hoc nobis insinuat antiquus mos Ecclesię nam post symbolum fidei,quicunque circunstabant,offerebant.item pro defunctis fiebant oblationes,vt ex sacris canonibus facile conijcere possumus,cum nonnullis eorum prohibeatur,ne pro quibusdam defunctis caperentur oblationes,quas omnes veluti hostiã

Deo offerebat ſacerdos. Ecce, quonam pacto particulari, & priuato in ea E
Miſſa, præter oblationem totius Eccleſiæ, cuius ſunt membra, quidam tam viui, quàm defuncti, ſeſe offerunt Deo, & fiunt ei ſacrificium, quare veriſimillimum eſt eos etiam participes fieri ſatisfactionis factę per Chriſtum, peculiari etiam, & priuato quodam modo. Hęc eſt Catholicę Eccleſiæ doctrina, hæc continetur in canone; non nefanda illa, quam nobis impingunt, nos, ſcilicet, profiteri Miſſam, opus, ſcilicet, illud ſacerdotis eſſe ſacrificium, quod æmuletur paſſionem Chriſti, per quod nouum ſacrificium ſacerdos nobis mereatur remiſſionem peccatorum. Quis hoc dicit? Quis hoc ſentit; nullus profecto ſanæ mentis. at diſplicet eis, quòd in canone inuocentur ſancti. Dicunt quòd hoc eſt nouum commentum. vide quorſum progrediatur ſuperbia! illud etiam impingunt Eccleſiæ Catholicæ, quòd inuocet ſanctos, F
veluti alteros deos, & hoc pacto ferè decidat in idololatriã. Vide quàm nullum pudorem retineat inuidia, & maleuolentia. ab hoc poſtremo incipiam. Nonne docemur in ſacris literis, Deum laudari in ſanctis eius, vt in pſalmo C L. nonne multa oſtendit ſæpius miracula in ſanctorum ſuorum laudem. Certiſſimi, & grauiſſimi teſtes ſunt Auguſtinus, & Ambroſius, cum vterque adeſſet Mediolani, inuentis corporibus Geruaſij, & Protaſij martyrum, cæcum illuminatum fuiſſe, vt innumera alia taceam. Eccleſia nõ colit ſanctos, vt alteros Deos, ſed vt Deo plenos, vt membra Chriſti, eorumque precibus petit à Deo adiuuari. De priori verò, quòd dicunt nouum commentum, quòd memoria Martyrum fiat in canone, illud primò notandum nobis eſt. G
Sacrificium hoc, quod agitur in Miſſa eſſe ſacrificium vniuerſalis Eccleſiæ, cuius pars adhuc peregrinatur in terris, alia verò in cœlis fruitur Deo. Vna hęc Eccleſia eſt, vna ciuitas Dei, vt inquit ſæpius Auguſtinus: Cur igitur nõ decet in ſacrificio vniuerſalis Eccleſiæ mentionem facere ſanctorum, ſicuti fit mẽtio & viuorum & defunctorum omnium. Quàm autem vetuſtum ſit hoc, videre poterit qui legerit Auguſtinum, qui in libro vigeſimo de ciuitate Dei inquit hæc ad verbum notata. Neque enim piorum animæ mortuorum ſeparantur ab Eccleſia, que nunc eſt etiam regnum Chriſti. alioqui nec ad altare Dei eorũ memoria fieret in communione corporis Chriſti. idem dicit in libro vigeſimo ſecundo eius operis. Græca etiam natio nomini Latinorum ſatis infenſa, nonne in Miſſa compoſita à Baſilio, & Chryſoſtomo de ſanctis mẽtionem facit, imò pro eis dicit ſe ſacrificium offerre. Verùm, iam H
longius digreſſi ſumus à negocio inſtituto. Cum igitur de Euchariſtiæ Sacramento, & ſacrificio Miſſæ, in qua fit eius conſecratio, ſatis hactenus tractatum ſit, finem faciamus huic ſecundo libro.

LIBER

LIBER TERTIVS.

De Sacramento Pœnitentiæ. CAP. I.

B N HOC libro aliud de Sacramentorum genus aggrediēdum est; nam ea, de quibus hactenus actum est, pertinēt ad prosperum vitæ spiritualis cursum, quo progredimur à prima baptismatis gratia, ad gratiam vberiorem, seu à spirituali generatione ad incrementum, & fomētum spiritualis vitæ. verùm, quoniam donec mortalem vitam agimus, nec adhuc peruenimus ad perfectum, & firmum statum vitæ spiritualis, retrocedere possumus facile, & à vita spirituali decedere; idcirco ab optimo vitæ christianæ institutore præstita nobis fuere Sacramenta quædam veluti medicamenta; quibus ægritudo animi contracta expelli queat, & perfecta sanitas
C instaurari. Duo sunt huiusmodi Sacramenta, pœnitentiæ, inquam, & extremæ vnctionis. prius de pœnitentia, postmodum dicemus, de extrema vnctione. Pœnitentiæ Sacramētum veluti secunda tabula est post naufragium innocētiæ illius, quam baptismatis virtute adepti fueramus. & ne institutum ab initio huius opusculi modum deseramus, sicuti in mortali vita, in qua à Domino peregrinamur, interdū incidimus in grauissimas ægritudines, quæ certissimam nobis essent perniciem allaturæ, nisi medicamenta à Deo optimo nobis præstita fuissent, quibus mederi possemus, & opem ferre labanti naturæ; ita in hac spirituali vita, in quam per Christum, & baptisma generati sumus, antequàm (vt dixi) perueniat ad immobilem, & firmum statum, plurimæ ægritudines mortiferæ, nostra culpa nobis accidunt, quibus sanandis
D institutum fuit pœnitentiæ Sacramentum. nam quemadmodum cōtra peccatum originale, quod est vitium naturæ, datum nobis fuit Sacramentum baptismatis (nec refert, si in adulto vi baptismatis remittātur etiam alia quæcunque peccata, vt diximus in superiore libro, quoniam nunc loquimur de eo, quod per se est, & primum respicit baptisma) ita institutum fuit Sacramēmentum pœnitentiæ ad abolitionem peccati mortalis. de veniali vero, quoniam gratiæ, & charitati non repugnat, non oportuit rationem haberi in Sacramentis instituendis. nam Sacramenta contra peccatum instituta gratiam conferunt; ideo ea peccata respiciunt, cum quibus gratia consistere non potest. verùm ex actu voluntatis, quo in Deum fertur charitate incitata, & ei

displicet quidquid officere ei possit, ne tota feratur in Deum, abolentur peccata venialia. qui motus voluntatis semper in nobis fit, cum Dei charitas, & gratia diffunditur in cordibus nostris per spiritum Sanctum. sic igitur abolentur per Sacramenta peccata venialia, sed veluti per accidens, & non primò. vt ergo redeamus vnde digressi sumus, Sacramentum pœnitentiæ institutum ad abolitionem peccati, suam habet & materiam, & formam, sicuti alia Sacramenta omnia. verùm alia est ratio materiæ in hoc Sacramento, ab ea, quæ inuenitur in aliis, præsertim hisce, de quibus hactenus tractauimus. nam in aliis omnibus & materia, & forma distinctæ quædam res sunt ab eo, qui Sacramentum suscipit; in Sacramento vero pœnitentiæ nulla est alia materia præterquàm operationes, & actus pœnitentis, qui materialis pars sunt huius Sacramenti. quòd si quis dixerit peccata etiam esse huius Sacramenti materiam, fatebimur vtique peccata esse Sacramenti huius materiam, non eam tamen, quæ sit pars Sacramenti, neque eam, quam sanet, & sanctificet; sed eam, quam destruat, & aboleat; nõ dissimili ratione, qua morbus est materia medicinæ, & pharmaci. actus ergo pœnitentis ad abolitionem peccati sunt materia, id est materialis pars huius Sacramenti. forma vero est absolutio, quæ fit à sacerdote. verùm, quoniam Sacramentum est visibile signum illud, sub quo arcanum latet inuisibile, non erit ab re si prius quo ad materiam vtrunque exponamus, deinde quo ad formam. quantum ad materiam pertinet, illud in primis nobis præfandum est. quamuis peccato mortali perdamus animæ vitã, Deum, inquam, qui habitat in cordibus nostris per charitatem, quam tollit peccatum mortale, sicuti auersio à corpore lucido lucem tollit; longe etenim est diuersa ratio charitatis, & virtutum moralium: nam hæ habitus quidam animi sunt comparati actu, ideo per peccatum nõ tollitur virtutis habitus, at charitas veluti lumen est dependens omnino à Dei bonitate, à qua, cum primum oculos auerterimus, amittimus diuinum lumen, diuinam vitam, ac recidimus in nostras, & nobis inferiores tenebras, sed de his satis. igitur vt dicebam, quamuis peccato mortali aboleatur animi vita, tamen quia sumus adhuc in Sacramentis Ecclesiæ, & Deo consecrati per baptisma, in nobis remanet & si non vita, semen tamen quoddam vitæ spiritualis, quo excitetur animus oportet ad vitę germinationem. huius incitationis primus motor, primusque author est Deus, qui nisi cõuerterit nos, viribus nostris tantùm ad eum nequimus conuerti. motus autem hic animi pœnitentis, cum fuerit completus, pertinet ad pœnitentiam animi virtutem, siue prodeat ab habitu, vel sine habitu fiat. non enim hoc in quæstione versari volumus. incipit igitur hic motus à peccati detestatione, siue ob timorem pœnæ, qui seruilis est timor, siue ob peccati turpitudinem, quam lumine naturali intelligere possumus. postea sequitur motus fidei, qua credimus diuinis promissis, vt scilicet paratus sit misereri ei, qui per Christum, & eius Sacramenta, ad eum conuersus fuerit. hinc rursus incipit peccator non tantum detestari peccatum, & pœnitentiam agere, quòd peccauerit; verum etiã & abstinere in futurum à peccato statuit pro virili; & insuper proponit Deo pro,

A pro modulo suo satisfacere, adeundo sacerdotem, humiliter cõfitendo peccata, quæ fecit, & parendo iudicio sacerdotis in satisfactione facienda, rationabili, scilicet, & possibili; nã si secus esset, iam non esset voluntas ea conformis diuinæ voluntati. Quam satisfactionem scit per se nihili futuram, sed quoniam innititur satisfactioni factæ per Christum, cui assimilamur satisfactione hac quantulacunque; ideo etiam fructiferam, & vtilem sibi putat. motus hic est pœnitentiæ virtutis, quæ pars est iustitiæ commutatiuæ, illius, inquam, quæ delet culpam mulcta, & pœna. verùm differt pœna à satisfactione, quia pœna nolenti infligitur, satisfactio vero fit à volente, iuxta iudicium tamen, & arbitrium illius, in quem peccatum est. igitur imposita mulcta à sacerdote, qui gerit Dei personam, quam volũtarie peccator subire paratus est, dicitur satisfactio. hic ergo pœnitentis actus est veluti materia in hoc, de quo agimus, pœnitentiæ Sacramẽto; quæ vim habet ad remissionem peccati veluti secundariam. nam prima consistit in absolutione sacerdotis, quæ est huius Sacramenti forma. huius rei Sacramentum est signum sensibile, exterius actus, scilicet, pœnitentis, accessus ad sacerdotem, genuflexio, peccatorum confessio, satisfactio imposita. hæc omnia pertinent ad materiã huius Sacramenti. absolutio sacerdotis est forma, quæ habet vim, quam significant verba prolata ad absolutionem, & remissionem peccatorum, sicuti Christus pollicitus est, cum Apostolis, & discipulis dixit prout habetur in Euangelio Ioannis cap. 20. accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt eis. ex hac ergo Christi promissione, & potestate sacerdotibus tradita, absoluit sacerdos, postquam peccata ex ore confitentis cognouerit; seu retinet, si ita visum fuerit; fungitur etenim officio iudicis. verba verò absolutionis enuncians profert: suntque hæc necessaria, vt multis videtur; ego te absoluo in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. quidam vero putant etiam si addita non fuisset inuocatio trinitatis, absolutionem in illis verbis cõsistere, te absoluo, seu ego te absoluo. magis tamen mihi placet priorum sentẽtia, quæ etiam tutior est. peccata verò ea tenemur confiteri, quæ mortalia sunt; quamuis nonnulli Theologi addant etiã venialia, cum quispiam mortalibus caret. verùm Scoti sententia mihi valde probatur. non diffitemur confessionem venialium etiam bonam esse, & eorum culpam dimitti ex absolutione; verum nos ex præcepto non teneri ad confessionem venialium sentimus. Absolutioni annexus est tractatus de potestate clauium, & de clauibus, de iurisdictione, de indulgentiis, de excommunicatione, suspensione, ac de interdicto; quibus annexus est etiam tractatus de purgatorio. verùm, antequam aggrediamur tractationem de rebus propositis, soluendæ nobis sunt nonnullæ dubitationes. prima pertinet ad institutionem huius Sacramenti, an, scilicet, sit de iure diuino, & à Christo institutum; alia de partibus huius Sacramẽti, an, scilicet, constet ex tribus illis partibus, quæ passim vulgatæ sunt esse partes Sacramẽti pœnitentiæ, contritione, scilicet, confessione, & satisfactione. Quantum ad priorem quæstionem, nulli dubium, quòd illi, qui putant Sacramentum pœ-

nitentiæ quoad materiam, & formam, non esse de iure diuino, cōtradicunt E
Euangelio. nam Ioannis cap. vigesimo est locus, quē paulo supra citauimus, Christus insuflans in suos discipulos dixit. accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt eis, & quorumcunque retinueritis retenta sunt eis. idcirco alij dixerunt absolutionem, quæ est forma Sacramenti pœnitentiæ, esse de iure diuino, sed neque confessionem, neque satisfactionem esse de iure diuino. verùm nunc eis respondetur de confessione, nam de satisfactione posterius dicemus. quo nam pacto potest sacerdos fungi officio, & potestate data sibi à Christo, nisi peccata intellexerit, neque ab alio liceat ea inquirere, aut suspicari? hoc enim pertineret potius, cum licet, ad forum iudicij, quàm ad forum conscientiæ. oportet ergo, vt à pœnitēte ea intelligat, quòd est eius confessio. nōnulli dicunt, & Lutherani huius F
erant sectæ, quòd illis verbis Christus non dedit sacerdotibus potestatem vllam, sed tantum officium; quare putant satis esse sacerdoti fateri se peccatorem esse, is vero officium habet absoluendi. horum sententia clarius luce meridiana contradicit Euangelio Ioānis loco paulo supra citato, in quo pariter fit mentio de remissione, & retentione peccatorum. item in collatione clauium Petro, fit mētio apud Matthæum. cap. 16. & de solutione, & de ligamento perspicuum est. igitur, illis verbis sacerdotes iudices constitui, qui iudicium certum nullum afferre possunt, nisi sciuerint, & cognouerint quorū sint dimittenda, & quorum sint retinenda peccata. Nonnulli putant necesse esse, vt is, qui voluerit subire iudicium sacerdotis, & obtinere ab eo absolutionem, vt peccata sua confiteatur. verùm inquiunt, ex sacris literis non constat, quòd hac tantum via pateat nobis aditus ad recōciliationem cum Deo, G
& ad obtinendam remissionem peccatorum, sicuti de baptismate constat, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, &c. Scotus in quarto sententiarum conatur ostendere ex nullo sacræ scripturæ loco hoc nobis constare. tenet tamen ob authoritatem Ecclesiæ sentiendum esse confessionem auricularem, inquam, esse de iure diuino. mihi certe subtilitas, & diligentia Scoti hoc loco non satis probatur. nollem iniecisset hunc scrupulū. beatus Thomas in quarto sententiarum adducit locum vnum, cum Christus, scilicet, loqueretur de his, super quos ceciderat turris Silo, inquit, nisi pœnitentiā egeritis, omnes similiter peribitis. & interpretatur aliud esse pœnitere, & aliud H
pœnitentiam agere. nam agere pœnitentiam pertinet ad exteriores actus, in quibus consistit Sacramentum pœnitentiæ. pia certe est diui huius sententia, & à piis mentibus amplectanda. verùm calumniari pertinax homo facile posset, & ad alium sensum trahere illum locum. idcirco his, quæ sanctissimus hic, & doctissimus vir scripsit, pauca quædam addam, illud præfatus, quod & cuiuis perspicuum est, & patres nostri obseruarunt. non tātum existimare nos debere ea tradi in sacris literis, quæ expressa sunt in literis illis; verùm etiam ea, quæ deducuntur, & sequuntur ex his, quæ prodita sunt in literis illis; præsertim si vsus vniuersalis Ecclesiæ consenserit. ad peccati abolitionem, necessariam esse in pœnitente contritionem, & dolorem de admissis in

A sis in Deum & innumeri scripturæ sunt loci, & ratio naturalis dictat, cui cõtradici non potest, vt in psalmo 4. quæ dicitis in cordibus vestris & in cubilibus vestris compungimini. & Ioelis.cap.2. scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. & apud Matthæum.cap.3. pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. innumeri alij sunt loci de contritione. confessio verò quòd illi sit facienda, qui remissurus est peccata, præterquam quòd ratio naturalis hoc ostendit, & consuetudo ciuilis docet; indignus enim venia est, qui non vult fateri se in quempiam deliquisse, sacræ etiam literæ hoc testantur vt in psalmo 31. dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. item, ex contrario sensu dictum
B est. vt in psalmo 140. non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis. illi etiam, qui à Ioanne baptizabantur in pœnitentiam, & non in remissionem peccatorum, confitebantur peccata sua. hoc obseruant Iudæi, & Mahometani ab ipsa natura docti. confitentur etenim Deo peccata sua, à quo sperant remissionem peccatorum. ex his absque dubio sequitur confessionem, & remissionem peccatorum, veluti reciproca esse, & sibi vicissim respondentia. cum igitur Christus dederit sacerdotibus insufflans in eos potestatem remittendi peccata, simul cum Spiritu Sancto, nulli dubium, quin præceperit pœnitentibus, qui egent remissione peccatorum, vt delicta sua confiteantur sacerdotibus. reciproca hæc etenim sunt (vt diximus.) at dixeris, nónne potest Deus peccata dimittere absq; munere sa-
C cerdotis? potest vtique, potest etiam sine baptismate gratiam conferre, & regenerationem: at dices, cur in baptismatis Sacramento dixit, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, &c. in hoc verò Sacramento non dixit, nisi quis sacerdoti confessus fuerit. respondeo, baptismatis Sacramentum magis necessarium esse, vtpote, quo etiam infantes egeant, ideo, vt diligentes omnes faceret tum pro se, tum pro infantibus, illud fuisse expresius dictum in baptismate, quàm in pœnitentia, tum quia, cum in baptismate vtrunque expresisset, scilicet, & quod pertinet ad sacerdotes, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti; & id, quod pertinet ad suscipiẽtes baptismá, nisi quis renatus fuerit, &c. non putauit in pœnitentia hoc repetendum; verùm expresit id, quod est potisimum, & perti-
D net ad formam. illud verò, quod reciprocum est, non ita expresit, quia reciprocum est, & quia expresserat in baptismate vtrunque reciprocum, ac par esset in hoc ratio, non putauit necessario exprimendum. hanc deductionem nostram comprobat vsus Ecclesię tum Græcæ, tum Latinæ, Æthiopicæ, Maroniticæ, aliarumqne nationum, quæ omnes confitentur sacerdoti peccata, vt impetrent veniam, & remissionem peccatorũ. est præterea alia ratio, nam nullus inimicus Dei potest Deo reconciliari, nisi per Christum, & fidem in sanguine eius, vt Apostolus dicit in epistola ad Romanos, Sacramenta verò operantur, & efficaciam habent à pasione Christi, & per fidem pasionis, ideo ei qui eget reconciliatione, opus est post baptisma hoc Sacramento. id verò, quod adducunt ex capitulo, Omnis vtriusque sexus de pœnitentia &

remiſſione,quaſi ex eo loco habeatur inſtitutio confeſſionis;verùm niſi fue- E
rint omnino pertinaces, nec caruerint ſenſu communi, facile intelligent eo in canone,Innocentium.3.non inſtituiſſe confeſsionem, ſed inſtituiſſe quòd ſaltem ſemel vno quoque anno omnes vtriuſque ſexus cōfiterentur proprio ſacerdoti. Hac explicata quæſtione,vt potuimus,accedamus ad alterā explicandā,de partibus,ſcilicet,pœnitentiæ Sacramēti. Duæ ſunt huius Sacramēti partes,ſicuti & cuiuſlibet alterius, forma,ſcilicet, & materia, forma in abſolutione eſt, & hæc eſt ſimplex vnitas, namque maxime ſequitur formam. altera eſt materia, quæ, vt ſupra diximus, eſt actus confitentis. peccata vero ſunt materia,vt morbus,quam expellit,& deſtruit pœnitentia, non illius generis materia,de qua loquimur,quæ eſt pars Sacramenti pœnitentiæ. ex hac F
parte ferè omnes Theologi ponunt tres eſſe pœnitentiæ partes,contritionē, ſcilicet,confeſsionem,& ſatiſfactionem. Scotus in quarto ſententiarum videtur ferè reiicere ſatiſfactionem.inquit enim,pœnitentem poſſe,poſtquam confeſſus fuerit peccata, & abſolutus à ſacerdote, recuſare ſatiſfactionem, etiam impoſitam ab eo,ſecūdum rectam rationem.verùm meo iudicio hoc in loco Scoti ſententia periculoſa eſt. nam ſi in ciuili republica tenemur parere iudici procedenti ſecundum formam iuris, etiam in foro conſcientiæ, eiq́ue interroganti nos etiam de delictis capitali pœna puniendis verum reſpondere,& iure impoſitam pœnam patienter ferre: longe plus debemus teneri ſacerdoti ſatiſfactionem rationabilem imponenti parere. & ſi quis teneat poſſe nos recuſare ſatiſfactionem impoſitam nobis à ſacerdote, vide- G
detur fateri ſacerdotem non eſſe iudicem conſtitutum à Deo in foro eo, ſcilicet,in cauſa,quæ agitur inter nos,& Deum. quòd ſi quis fateretur, difficile poſſet vitare eorum ſentētiam, quam ſupra reiecimus vt erroneam, ex textu Euangelij,Ioannis,c.20. ſcilicet,quòd ſacerdos in abſolutiōne fungitur munere quodam,& officio,ſicuti in baptiſmate conferendo;non autem agit officium iudicis,quo efficeretur,vt confeſsio ſingulorum peccatorum non eſſet neceſſaria. præterea id,quod ſupra diximus,actus,ſcilicet,pœnitētis completos pertinere ad iuſtitiam punitiuam,eſſet reiiciendum.nam ſi non eſt paratus pœnam ſubire pro delicto, quomodo vult ſatiſfacere? neque in ſatiſfactione hac ſtandum eſt iudicio ſuo,ſed eius,qui tenet locum Dei, in quem admiſſa eſt culpa omnis.his rationibus adducor, vt ſentiam longe ſaniorem H
eſſe aliorum Theologorum ſententiam,qui ponunt ſatiſfactionem eſſe partem pœnitentiæ,quæ in propoſito antecedit abſolutionem,præſtatur autem actu poſt abſolutionem. nec audiendi ſunt illi, qui putant deleta culpa,deleri omnem pœnam, & quòd efficimur participes ſatiſfactionis factæ à Chriſto,qui ſatiſfecit ſatis,ſuperque pro peccatis totius mundi, & etiam ob diuinam liberalitatem mouentur hi, quam non decenter putant remittere culpam,reos tamen pœnæ eos adhuc detinere. verùm ſentiendum eſt cum vniuerſa Eccleſia,etiam poſt dimiſſam culpam,Deum à nobis poſcere pœnam, tum quia pœnæ ſunt medicinæ,ac nobis proſunt; tum etiam quia oportet conformari nos Chriſto in patiendo, ſi ſatiſfactionis eius ſumus futuri par-

ticipes

A ticipes, inquit Paulus ad Romanos cap. 8. si quidem compatimur, vt & conglorificemur. in multis scripturæ sanctæ locis idem reperimus. sed apertissimus est locus in secundo Regum libro cap. 12. de Dauid, qui postquam reprehensus fuit à Nathan, quòd adulterium, & homicidium perpetrasset, & grauiter indoluisset, audiuit à Nathan, transtulit Dominus peccatum tuum, verùm is, qui tibi natus est filius, morietur. His explicatis, quoniam Sacramento huic, de quo agimus, absolutio, quæ est forma, rectè intelligi non potest, nisi agamus de clauibus, & de potestate clauium, ac de cæteris, de quibus supra fecimus mentionem, aggrediendus est tractatus ille. Duæ sunt claues ordinis sacerdotalis, clauis, scilicet, scientiæ, seu iudicij, & clauis exer-

B cendi iudicij; ligandi, scilicet, & soluendi. hæ claues conferuntur sacerdoti in consecratione cum ordine sacerdotali, & pertinent ad forum hominis cum Deo. clauis scientiæ, & iudicij prior est, quæ non sic accipienda est, vt referatur ad scientiam, & disciplinam, quam habent eruditi homines, qui propterea etiam rectè iudicant; sed referenda est ad potestatem iudicandi ex officio, &, vt ita dicam, ex magistratu, quem gerunt. multi sunt peritissimi Iurisconsulti, qui ex scientia rectè iudicare possunt; attamen cum non sint iudices, non habent iudicandi potestatem. econtra multi iudices imperiti habent iudicandi potestatem, carent tamen scientia. clauis ergo hæc referenda est ad potestatem, non ad scientiam. attamen censendi sunt indigni hac claue, qui ignari sunt, sicuti de iudicibus in ciuili scientia diceremus.

C Altera verò, quæ est clauis ligandi, & soluendi pertinet ad executionem iudicij facti, qua vel soluit, vel ligat si non soluit, si ita ei videbitur debere fieri, vel simul soluit, & ligat, soluit vtique à culpa, & à reatu pœnæ æternæ; ligat verò pœnæ satisfactionis, quam pœnitenti imponit. verùm; quoniam sacerdos hæc facit, vt minister Dei; & Christi, minister verò est organum animatum, ac organum vim non habet, nisi quatenus mouetur ab authore, & causa superiori; vtique si sacerdos non nitens diuinis legibus, & ratione soluerit quempiam, non tamen propterea solutus erit, in foro conscientiæ, inquam, eo quòd subtraxerit se à regula superiori, cuius est organum. ex his etiam apparet sigillum confessionis, quod in nullo casu potest frangi; nam Deus peccata tegit, quæ peccator confitetur; ideo debent tegi, & non pan-

D di à Sacerdote; qui etiam iurare posset se nihil eorum scire, cum ea audierit, non vt homo, sed vt vel Deus, vel vt minister Dei, vt tegantur peccata, non vt pandantur. Duæ hæ claues pertinent ad ordinem; verùm actus, & vsus harum clauium, indiget præter ordinem etiam iurisdictione. non enim sacerdos potest absoluere, præterquàm subiectum sibi, non alienum. is verò subiectus ei est, in quem iurisdictionem habet. in casu tamen necessitatis quilibet sacerdos potest confitentem absoluere, etiam non subditum, quia eo in casu efficitur sibi subditus; neque opus est, vt iterum confiteatur proprio sacerdoti, quia etiam sacramentaliter, vt ita dicam, est absolutus. hoc verò non contingeret si laico confiteretur. nam cum laicus non posset sacramentaliter eum absoluere, quamuis Deo satisfiat illa confessione, si pericli-

tatus is fuerit, attamen si euaserit periculum, debet sacerdoti confiteri. hæc E de clauibus ordinis. Sequitur vt de iurisdictione dicamus, & de clauibus iurisdictionis, quæ vtique secundæ quædam sunt claues. nam potestas ordinis est in foro hominis, ad Deum; ideo, primæ, & præcipuæ claues sunt illæ, quibus referatur, & clauditur aditus hominis ad Deum. iurisdictionis vero potestas pertinet ad spirituale forum, quod est hominis ad Ecclesiam. idcirco claues hæ sunt secundariæ. potestas ordinis à Deo est, & quilibet sacerdos cuiuis alteri par est, non vnus superior, alter inferior in sacerdotio; nec Papa maiorem vim habet in consecrando corpus Christi, quàm minimus sacerdos, similiter absoluendo in foro conscientiæ, nisi in casibus reseruatis, quod pertinet ad iurisdictionem, vt infra dicemus. at in iurisdictione magna est F imparitas, vt ex Euangelio colligi potest; nam meo iudicio potestas ordinis remittendi, & retinendi peccata data potissimum fuit post resurrectionem omnibus discipulis simul, non vni præ alteri. dixit enim Iesus postquam insufflauerat in eos, vt narratur apud Ioannem cap. 20. accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittentur eis, & quorũcunque retinueritis, retenta sunt eis. similiter omnibus dixit in consecratione corporis, & sanguinis sui. hæc facite in mei commemorationem; omnibus simul, non vni præ aliis. potestas vero iurisdictionis meo iudicio potissimum data fuit in collatione clauium apud Matthæum cap. 16. quæ primùm data fuit Petro, deinde aliis discipulis omnibus, postquam data fuerat Petro. dixit etenim Petro post grauia verba, dabo tibi claues regni cœlorum, &c. dixit G postea discipulis omnibus, quæcunque ligaueritis super terram, &c. apud Matthæum cap. 18. infra, vbi ex antecedentibus perspicuò potest colligi locutum fuisse præcipue Dominum de potestate iurisdictionis; inquit enim clare suprà, si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus, quod vim habet excommunicationis; postea statim subdit, amen dico vobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt alligata etiam in cœlis, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlis. ecce quàm perspicuò ex contextu locutionis apparet, præcipue locutum hic fuisse Christum de potestate, quæ pertinet ad iurisdictionem, quæ potissimum, & primùm data est Petro; magno illo molimine verborum; postmodum data fuit Apostolis omnibus. nec te moueat quorundam acumen, qui inquiunt tunc H non fuisse datam hanc potestatem, sed promissum à Christo, quòd daturus eis esset. nam non inquit, do tibi claues, sed dabo: hoc etenim potius subtiliter dicitur, quam vere. etenim futurum illud refertur ad vsum clauiũ, & potestatis, qua Christo viuente vti non poterat, neque est vsus. est etiã alius locus perspicuus in Euangelio secundũ Ioãnem c. vltimo, vbi post resurrectionem cum Dominus Petrum ter rogasset an amaret ipsum præ aliis, ac ter Petrus respondisset, ter quoque ei subdidit, pasce oues meas, pasce agnos meos, quæ pastoris cura omnem iurisdictionem continet, id, quod sigillatim intuenti facile patere potest. de doctrina etiã fidei, quòd à Petro ad alios deduci, ac veluti deriuari deberet, est locus expressus apud Lucam cap. 22. Sathanas

A nas expetiuit, vt cribraret vos, ſed ego rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos. diuerſa eſt ergo hæc iuriſdictionis poteſtas à poteſtate ordinis ſacerdotalis. hæc poſterior eſt à Chriſto, & omnes ſacerdotes in ea ſunt pares; ſic Epiſcopi omnes ſunt pares, quoad actiones hierarchicas. ſed de his infra dicemus, cum tractabimus de Sacramento ordinis. at poteſtas iuriſdictionis tota, quantacunque eſt, in Pontifice Romano collocata eſt, reliqui omnes ſunt ſub ipſo, eiusque poteſtatis participes. vnde Cyprianus antiquiſſimus, & præſtantiſſimus author, & martyr dicit, vnum tantum eſſe Epiſcopatum, cuius participes ſunt ſinguli Epiſcopi. hæc vero poteſtas cõmitti poteſt etiam non ſacerdotibus. ad hanc B pertinet Excommunicatio, Interdictum, Suſpenſio, Depoſitio, Irregularitas, & Infamia, de quibus pauca quædam perſtringemus potiora, quæ ſatis ſint ad peritiam Epiſcopi. Excommunicatio definitur à Theologis, eſſe ſeparatio à communione fidelium, quo ad ſuffragia, & fructus. nam pro excommunicatis non orat Eccleſia, non dico, quòd ſi in gratia Dei fuerint, non ſint participes bonorum omnium operum, quæ in Eccleſia fiunt, ſicuti quoduis membrum viuum corporis influentiam recipit ab aliis membris, ac viciſſim reddit; iuxta id, quod dicitur in pſalmo 118. particeps ego ſum omnium timentium te; non hoc dico; ſed cum Eccleſia publica orat pro fidelibus omnibus, excommunicati excommunicatione maiori non includuntur in his, pro quibus orat Eccleſia. ideo in hac excõmunicationis definitione dicitur, C quoad ſuffragia. additur, quoad fructus, id eſt, Sacramenta. quia excõmunicatis Sacramenta non ſunt adminiſtrãda. neq; fideles debent cõuerſari cum excõmunicatis, præterquã in quibuſdã caſibus, quos ſi vellem ſigillatim recenſere, longius, quàm inſtitutũ opuſculũ exigit, oratio noſtra vagaretur. eſt pręterea excõmunicatio minor, quę & imperfecta excõmunicatio, qua quiſpiam tantùm arcetur à cõmunione, & participatione Sacramentorũ, non autẽ à cõmunione fideliũ, neque à ſuffragiis. ab excõmunicatione maiori, quæ pœna eſt valde grauis, abſoluere poteſt iudex, qui eam intulit, ſiue eo ſuperior, nõ tamẽ is ſuperior, qui eſt ſuperior quoad appellationẽ tantum, vt Archiepiſcopus Epiſcopo ſuperior eſt. quòd ſi non ab homine fuerit lata excommunicationis ſententia, ſed à iure, in eo, ſcilicet, caſu in quo lex præcipit D eum, qui quippiam peccauerit, confeſtim ipſo facto excommunicationem incurrere, poteſt abſolui à proprio Epiſcopo, niſi Pontifex ſibi abſolutionem reſeruauerit. huius generis excommunicatio cum ſit pœna, non culpa, & grauiſſima pœna, non debet infligi, niſi pro culpa, & ea quidem graui. vnde non debet inferri niſi pro peccato mortali, & eo quidem graui. hic notandum, quòd licet ab Eccleſia pœna non poſſit inferri niſi viuentibus, qui ſunt in Eccleſia militanti; nihilominus in cauſa hęreſeos excommunicari ſolent etiam mortui, & eorum oſſa effodi à ſacro cœmeterio, nõ quòd illi tunc excommunicari incipiant, ſed quòd tunc manifeſtum ſit eos fuiſſe excommunicatos. & hæc pœna medicina eſt non eorum hæreticorum, ſed aliorum, qui dedecus eorum videntes abſtinent magis à crimine hæreſeos.

viui etiam quandoque inuiti poſſunt, & debent abſolui ab excommunica- E
tione: nam pœna eſt, non culpa, & medicinalis pœna, vt inquit Apoſtolus
ad Corinthios 1. cap. 5. idcirco ſicuti probus, & peritus medicus abſtinet à
medicina cum incipit nocere,ita etiam probus Prælatus abſtinet ab excom-
municatione, cum obeſt. ab excommunicatione vero minori, quæ contra-
hitur, cum quiſpiam verſatus eſt cum excommunicato maiori excommu-
nicatione, non tamen participando in crimine, pro quo fuerat excommu-
nicatus, aut in diuinis, neque in contemptum, vel contra præceptum ſupe-
rioris contumaciter; ab ea ergo, quæ ſic contrahitur, poteſt quilibet ſacer-
dos abſoluere. verùm complures ſunt caſus ſigillatim à Theologis, præ-
ſertim à Canoniſtis nominati,in quibus licet cum excommunicato conuer- F
ſari. perſonæ etiam certæ excipiuntur. quæ omnia & beatus Thomas in
quarto ſentẽtiarum, & Archiepiſcopus Antoninus in tertia parte ſuæ ſum-
mæ collegit. nobis ſufficiat lectorem admonuiſſe. Hoc tantum ſuperiori-
bus addemus, quòd communicans cum excommunicato ſeu à iure, ſeu ab
homine, niſi is fuerit publice denunciatus excommunicatus, non propter-
ea excommunicationem incurrit. excipit Antoninus vnum tantum, ſcilicet,
ſi excommunicatus eſſet ob percuſſum clericum, & crimen eſſet publicum,
& notorium; ſic etenim videtur dicere Apoſtolus, primæ Corinth. cap. 5. ſi
quis nominatur auarus inter vos, cum eo nec cibum ſumere, interpretatur
nanque nominatum eum dici, qui ſit publicatus. hactenus de excommuni-
catione. Suſpenſio verò nihil aliud eſt, quàm pœna canonica, qua clericus G
arcetur ab executione officij, quod ei competit; non tamen propterea eſt
excommunicatus, imò eius conſuetudo nulli prohibetur. eſt etiam parti-
ceps ſuffragiorum Eccleſiæ. exequi tamen non poteſt officium, quod ha-
bet. hæc pœna clericorum eſt, ſi proprie ſumatur. quandoque tamen illa-
ta eſt etiam laicis, vt inquit Archiepiſcopus Antoninus. Interdictum vero
pœna eſt, qua plecti ſolet communitas. interdumque reſpicit locum tan-
tum, interdum verò etiam homines. interdicitur autem quibuſdam Sacra-
mentis, & diuinis officiis, ac ſepultura Eccleſiaſtica. cum interdicitur lo-
co, vtique publice diuina celebrari non poſſunt eo in loco: verùm homi-
nes ſi alibi fuerint, poſſunt diuinis intereſſe; quòd ſi fuerit interdictum ho-
minibus, nullibi poſſunt intereſſe diuinis. poſſunt tamen vbi eſt interdi- H
ctum pueri baptizari,nec negatur confitentibus pœnitentia.chriſmate etiam
inungi queunt. aliorum Sacramentorum participatione interdictum eſt eis.
viaticum tamen decedẽtibus non negatur. at negatur extrema vnctio etiam
decedentibus. extra de ſentent.excom.c. reſponſo,& de pœnitent.ac remiſſ.
c.quod in te.quidam tamen dies ſolennes excipiuntur vt Paſcha,Natale Do-
mini,Dies Pentecoſtes, & Aſſumptio Virginis,de ſentent.excom. libro 6.c.
alma.Hęc de interdicto.Depoſitio quid ſit,ex ipſa nominis ſignificatione fa-
cile poteſt intelligi. deponitur enim is,qui à ſuo gradu deiicitur in perpetuũ.
Irregularitas vero eſt inhabilitas quædam,quę impedit,ne quis officiũ,quod
habet,exercere poſſit,vel etiã ad illud admitti nõ poſſit.ſæpenumero irregu-
laritas

A laritas contrahitur absque delicto, vt illegitime natus irregularis est ad ordines ecclesiasticos. bigamus etiam irregularis est. Infamiam autem incurrit Simoniacus conuictus. verùm discutere latius de his pœnis canonicis, non pertinet ad institutum opus. Omnis hic pœnarum tractatus annexus est tractationi de clauibus, & clauium potestate; ea vero pertinet ad absolutionē, quæ est forma in Sacramento pœnitentiæ. Materiam verò diximus constare ex tribus partibus, contritione, scilicet, confesione, & satisfactione. de satisfactione tractatui annexus est tractatus de Purgatorio, & indulgentia. superius diximus, quòd dimissa culpa, & facta cum Deo reconciliatione, adhuc supererat reatus alicuius pœnæ temporaneæ. nam pœnæ æternæ reatus re-
B pugnat gratiæ, & recōciliationi factæ. & hoc probauimus luce clarius ex sacris literis de Dauid, &c. nolo repetere ea, quæ supra dixeram. oportet enim socios nos esse tribulationis cuiuspiam, si futuri sumus participes gloriç. pœna vero omnis duplicem vim habet. nam medicina quædā est, dolor etenim pœnæ facit, vt nō recedamus ab honesto propter voluptatem, aut ob quempiam dolorem alium minorem, vt colligitur ab Aristotele in secundo Ethicorum. fit etiam per pœnam quædam recompensatio iustitiæ. nam sicuti quispiam genio obsequens contra legem, sibi aliquid attribuit; ita oportet, vt præter voluntatem aliquid patiatur. hæc vero temporanea pœna innititur satisfactioni factæ per Christum, sicuti primæ causæ, & respondet peccato, quatenus inordinate conuertitur ad bonum cōmutabile. sic etenim est con-
C tra legem naturalem. vnde etiam peccatis venialibus ob inordinatam conuersionem, quamuis in ea non sit auersio à Deo, debetur tamen aliqua pœna: quòd si fuerit contra ciuilem legem illud idem peccatum, debebitur ei præterea etiam pœna statuta per legem ciuilem. hoc ergo posito, post culpæ dimissionē, imponitur satisfactio, quæ si fuerit imposita peccati reatui æqualis, nil amplius soluendum restat. Contritio etiam, quia dolor est, vim habet satisfaciendi; quòd si non fuerit æqualis, sed inferior, & minor, id, quod reliquum est, soluendum est post obitum, eluendæque sordes omnes, antequam perueniamus ad gloriam. Ignis, hoc, purgatorius appellatur ab omnibus. Lutherani, & quipiā alij contra cōsuetudinem, & sensum totius Ecclesiæ purgatorium ignem negarunt, eò quòd non sit expressa mentio de eo facta in
D sacris literis, nec verentur contradicere sententiæ vniuersalis Ecclesiæ, & antiquorum doctorum patrum nostrorum. Augustinus præter locos alios, & in confessionibus, de obitu matris, & in libro de ciuitate Dei, propriū opusculum fecit de cura agenda pro mortuis, vbi adducit locum illum Machabæorum lib. 2. cap. 12. de Iuda Machabæo, qui misit duodecim millia drachmarū Hierosolymā, cogitans, quòd pium esset orare pro mortuis. & subdit statim, quòd etiam si non esset locus scripturæ, ei sufficeret authoritas totius Ecclesiæ. Græci nónne orant pro mortuis? in missis eorum compositis à Basilio, & Chrysostomo nónne fit oratio pro mortuis? idem dicit Chrysostomus in quodam suorum sermonum. Damascenus tractatum peculiarem composuit. idem colligitur à Dionysio in libro de Ecclesiastica hierarchia.

Vide quanta ſit audacia quorundam homuncionum, qui audent criſtas eri- E
gere contra ſenſum Eccleſiæ vniuerſalis,iam per tot ſecula diuulgatum. verùm in ſacra ſcriptura ſunt loci,ex quibus hoc colligi poteſt,ſi non volumus eſſe pertinaces. locus ille de Iuda Machabæo, quem ſupra tetigimus.in epiſtola Pauli ad Corinth.1.cap.3. de eo,qui ſuperædificat fœnum, ligna, & ſtipulam ſuper fundamentum, & aurum, & argentum, ſiue gemmas, & quod ignis probabit, quale ſit vniuſcuiuſq; opus, eſt etiam locus meo iudicio expreſſus.ſcio eſſe aliquos doctores, Chryſoſtomum ſcilicet, qui interpretantur eum locum de doctrina,deinde extorquent id,ſcilicet,quod ignis probabit.attamen locus ille clarus eſt,& expreſſus, ſiquis noluerit vim interpretationis alterius ei adhibere.Præter purgatorium,& damnatorum in perpetuũ F
locum,eſt puerorum Limbus, qui decedunt tantum cum originali peccato. hunc locum Auguſtinus in multis ſuorum operum locis nõ videtur agnoſcere,licet dicat,quòd leuiſſima omnium pœna mulctentur. nonnulli etiam moderni doctores videntur aſſentiri huic ſententiæ. in concilio Florentino tempore Eugenij quarti celebrato,nihil certi ſtatutum eſt.verùm omnes ferè poſteriores,Limbum puerorum poſuere. fit in ſcriptura præterea mentio de ſinu Abrahæ,in quo,in Euangelio Lucæ,c.16. dicitur fuiſſe Lazarus pauper ille.fuit pater credentium Abraham, ideo qui ſalui erant per fidem, nec tamen admitti poterant ad gloriam,nondum ſoluto peccato naturæ paſsione Chriſti,dicti ſunt fuiſſe in ſinu Abrahæ. nunc vero ſinus Abrahæ eſt vita æterna, ad quam gratia Dei perducat nos. Tractatui de purgatorio annexa G
eſt tractatio de indulgentiis. Vſus Eccleſiæ antiquus fuit,quæ ſpiritu Chriſti regitur,& ideo errare non poteſt, indulgentias cõcedere ad abluendum reatum pœnarum purgatorij.ratio vero,qua nititur hæc conceſsio indulgentiarum, eſt,quoniam, ſi qui duo fuerint, vnus vinculo charitatis efficiuntur;amor etenim,vt inquit Dioniſius in libro de diuinis nominibus, habet virtutem vnitionis,vt ex pluribus vnum faciat: poteſt ergo amicus ſoluere amici debitum,& iuſtitiæ ſatisfacere.pœnæ igitur, non quatenus medicina eſt, ſed quatenus per eam ſatisfit culpæ, & culpa pœnæ æquatur, poteſt amicus pro alio ſubiens pœnam ſatisfacere,ſibique ex charitate illa,qua pro amico ſatiſfacit, mereri. hoc ſuppoſito, cum in Eccleſia ſit ſatisfactio Chriſti, qua pro omnibus ſatisfecit, & pro totius mundi peccatis; ſunt etiam opera ſatisfa- H
ctoria ſanctorum, qui auſteram vitam egerunt, multúmque laboris ſubierunt, quæ ſuperant reatum pœnæ eorum, & in vtilitatem Eccleſiæ paſsi ſunt, iuxta illud Pauli, ad Colloceñſ.cap.1.ſuppleo in corpore meo,quæ deſunt paſsionum Chriſti,pro corpore eius,quod eſt Eccleſia.ſi quis ergo reus pœnæ fuerit charitate his coniunctus, vtique ex iuſta, & pia cauſa, vt Sanctorũ, & Chriſti ſeruetur intentio, poterit is, qui Eccleſiæ propoſitus eſt,ſatisfactionẽ eam applicare. idcirco tria requiruntur ad conceſsionem indulgentiæ, in ſuſcipiente charitas, nam ſine charitate vnus non eſſet cum Chriſto,& Sanctis. in concedẽte, & dante authoritas, in cauſa pietas. vnde non poſſunt concedi pro arbitrio, & voluntate dantis, ſed ex iuſta, & pia cauſa.hu-

A sa. huiusce rei potestas omnis in Pontifice est; in Episcopis verò limitata. alij verò cum propriæ Ecclesiæ non omnino præsint, hac authoritate carent. diximus supra, cum Sacramentum sit inuisibilis gratię visibilis forma, peccatum verò veniale non repugnet gratiæ, & charitati, nullum fuisse institutum Sacramentum ad abolitionem peccati venialis, vt putat Thomas; quamuis Scotus teneat extremam vnctionem institutam fuisse ad veniale peccatum delendum. verùm cum peccatum veniale repugnet actui charitatis. etenim, quamuis in peccato veniali non sit auersio à bono incommutabili, est tamen inordinata conuersio ad bonum commutabile; ideo quædam non Sacrrmenta, sed sacramentalia sunt in Ecclesia instituta, quibus cum excitetur animus ad peccatorum detestationē, vel ad charitatem, & amorem B Dei, in quo necesse est, vt nobis displiceant omnia quæ impediunt nos, ne semper actu feramur in Deum, huiusce omnibus soluitur reatus peccatorũ venialiũ quoad culpam, & sæpe quoad pœnã, licet hoc non sit necessarium. huiusmodi verò sunt, confessio illa, quæ fit in hora diei prima, & in completorio, quæ ex deuotione confitentis, & ex humilitate cofessionis, & ex oratione, misereatur &c. vim habet ad remissionē venialiũ. oratio etiam dominica, si fuerit deuote pronunciata, cum dicimus, dimitte nobis debita nostra, ad deletionem culpæ venialium valet. item aspersio aquæ Sanctæ. excitatur enim his omnibus affectus animi in Deum, & in peccatorum detestationē.

Præter hanc pœnitentiam, quam diximus esse Sacramentum, est etiam pœ-C nitentia solennis, quæ sub parte Sacramenti est, id est sub satisfactione. hac antiqua Ecclesia vti solebat, nunc venit in desuetudinem. vtebatur longa & varia cæremonia. nam pœnitentes in exordio quadragesimæ cum suis presbyteris accedebant ad Ecclesiam ad Episcopum, ac ingrediebãtur nudis pedibus sacco induti, legebantur septem psalmi pœnitentiales, aspergebantur aqua benedicta, imponebatur cinis super eorum capita. deinde sicuti Adam eiectus est de paradiso, ita denunciabatur, quòd eiicerentur ab Ecclesia, & ita expellebantur vsque ad cœnam Domini; tunc recipiebantur, non tamen communicabant, neque eis dabatur pax à suis presbyteris. hocque seruabãt singulo quoque anno, quousque etant pœnitentes, donec ab Episcopo iterũ recipiebantur. hæcq; pœnitentia semel tantum poterat iniungi. ac tales mul-D tis carebant postmodum priuilegiis. hæc nisi ab Episcopo imponi non poterat. est præterea pœnitentia, satisfactio scilicet, non solennis, sed publica, qua nunc etiam solemus vti interdum, vt is, scilicet, qui magnũ quodpiàm scelus commisit, præsertim si ex eò scandalum publicum sit ortum, etiam publice satisfaciat. hactenus in summa de Sacramento pœnitentiæ dixisse sufficiat.

POst pœnitentiæ Sacramentum institutum à Christo fuit, sed promulgatū ab Apostolis, Sacramentum extremæ vnctionis; qui etiam ante obitum Christi dicuntur in Euāgelio Mar.c.6.vnxisse infirmos oleo.hoc Sacramentum veluti quidam est apex Sacramenti pœnitentiæ, quod institutum fuit ad abolendum reliquias peccati, quæ supersunt,& ad infirmitatis reliquias tollendas.hæc prima vis est huius,de quo agimus,Sacramenti. Posterior verò prioris assecla est,curatio ægritudinis corporis,si ita expedit animi bono; sic etenim habemus,in epistola Iacobi c.v.infirmatur quis in vobis,aduocet presbyteros Ecclesiæ,qui vngāt eum oleo,& oratio fidei saluabit infirmum, F & si fuerint in peccatis dimittentur ei.Idcirco datur tantum infirmis, & per modū medicinæ.aliter verò perituris,vt à iudicibus condēnatis,non datur hoc Sacramentum;in extremo etiam vitæ constitutis, solet hoc Sacramentum conferri,quando non videtur amplius spes relicta medicinæ, humanæ, his,scilicet,qui vel adhuc sanæ sunt mentis,& Sacramentum hoc petunt,vel his qui cum sanæ fuerint mentis, habuerunt huius desiderium Sacramenti, vt superius dictum est,cum ageremus de baptismate adultorum.pueris non datur,sicuti nec Eucharistia,quia eget deuotione. huius Sacramenti materia est oleum oliuæ, ab Episcopo in hunc vsum consecratum. forma verò sunt verba prolata à presbytero, qui huius Sacramenti minister est, proferuntur autem per modum orationis, videlicet, per istam sacratissimam vn- G ctionem,& per Dei misericordiam, indulgeat tibi Dominus,quidquid per oculos deliquisti, sicque in cæteris locis, qui inungūtur. hi verò sunt oculi, propter visum; aures ob auditum, nares, ob olfactum; os propter gustum; manus propter tactum,& in his locis necessaria est vnctio de necessitate Sacramenti.quidam vngunt pedes ob vim motiuam.nonnulli etiam renes ob vim appetitiuam. hoc peculiare est in forma huius Sacramenti, quòd in ea vtimur oratione deprecatiua, non enunciatiua, vt in aliis Sacramentis, nec imperatiua,vt dicemus infra in Sacramento ordinis. ratio huius duplex adducitur à diuo Thoma,primò quoniam datur infirmis in extremo vitæ constitutis,qui videntur maximè indigere Dei misericordia, qua oratio nititur. item quoniam actus recipientis non est de integritate huius Sacramēti,nul- H laque fit impressio in materia male disposita, idcirco propter indispositionem recipientis nulla fieri potest impressio,sicque irrita esset vis Sacramenti. quamobrem vtitur sacerdos oratione deprecatiua.in Sacramento autem pœnitentiæ,quoniam actus pœnitentis sunt de integritate Sacramenti, ideo enunciatiua oratione vtitur in absolutione sacerdos.in baptismate verò,etiā in ficte accedentibus,si non gratia,character tamen, & consecratio certa recipitur,cuius vi etiam recedente fictione,adest gratia,hæc de forma, & materia, item de ministro & recipientibus, ac institutione huius Sacramenti. Nolo in calce huius tractatus præterire,quibusdam videri Dionysium in libro de Ecclesiastica Hierarchia,vbi loquitur de defunctis,& eorū exequiis, mentio-

A mentionem facere de hoc extremæ vnctionis Sacramento, cum dicit corpus oleo inungi. verùm falluntur. nam illa vnctio cadaueris erat, quòd nullius capax est Sacramenti, neque vlla adhibentur verba, sine quibus veluti sine forma nulla confici, aut constare possunt Sacramenta. ideo cæremonia tantùm quædam illa erat, qua significabatur defunctum illum fuisse plurimis certaminibus aduersus Diabolum, ad quæ obeunda in baptismate vnctus fuerat. quòd si quæras qua ratione de hoc Sacramento mentionem non fecerit Dionysius. respondeo eadem propemodum, qua, neque de pœnitentiæ Sacramento, neque de matrimonio mentionem fecerat. eius etenim institutum fuit tractare de actionibus hierarchicis, in quibus hæc Sacramenta numerari non poterant. nam purgatio potius pertinet ad doctrinam, & satisfactionem, & diabolicam vexationem, quàm ad absolutionem à culpa, quam diaconus præstare non potest, cum sacerdotis sit munus. Purgatio tamen hierarchica pertinet ad diaconum. hactenus de hoc Sacramento extremæ vnctionis. &c.

B

LIBER QVARTVS.

De Sacramento Ordinis. CAP. I.

F

ACTENVS ea Sacramenta sunt à nobis exposita, quæ ad sanctificationem, & expiationem singuli cuiusque Christiani pertineant: verùm quoniam horum Sacramentorum omnium ministri sunt Sacerdotes, & Episcopi, quorū ministerio & regeneratur vnusquisque in Ecclesia Christi secūdū inferiotem hominem, & expiatur à contracta peccatorū labe; ideo nunc est à nobis agendum de ordinibus Ecclesiasticis. illudque in primis discutiendum sacerdotium, ac reliquos ordines non conuenire vnicuique Christiano, vt Lutherani dicere solebant, nixi quibusdam Sacræ scripturæ locis ab eis perperam intellectis. locus est apud Petrum 1.c.2. G
vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. item in Apocalypsi c.1. fecit nos regnum, & sacerdotes Deo. Ex his locis nonnulli parum eruditi volebant deduci omnibus Christianis sacerdotium conuenire, adeo, quòd etiam fœminis. verùm quàm fallantut præter vsum Ecclesiæ, & rationem, innumerásque authoritates scripturæ sacræ, res ipsa, & loci illi eos docere poterant, aliud esse sacerdotium, quod omnibus Christianis conuenit, qui in baptismate vncti sunt, & aliud hoc quod nos sacrum ordinem appellamus. sicuti apud Hebræos, à quibus locum illū sumpsit Petrus, quamuis omni populo dictum fuerit, vos regale sacerdotium; attamen erat priuatus ordo sacerdotalis, qui pertinebat ad trahentes originem ab Aaron, H
neque etiam omnes erāt Reges, sicuti Dauid; quemadmodum neque Christiani omnes sunt Reges, quamuis dictum sit omnibus regale sacerdotium. verba beati Petri, quæ sequuntur, indicant quo pacto simus omnes sacerdotes. nam subdit, offerentes spirituales hostias Deo. ecce, quomodo sumus sacerdotes, quia offerimus Deo hostias spirituales, cordis affectū, orationes, eleemosynas, cęteraq; bona opera. nā talibus hostiis promeretur De⁹. ecce, quo pacto omnes sumus sacerdotes. sic omnes sumus Reges, si prauis affectibus fuerimus dominati. sed plusquā par erat morati sumus in hac stulta sententia exploranda. Veniamus ad exponendum hoc ordinis Sacramentum. Ordo est signaculū quoddam, seu sacrum signum, quo ordinatis traditur

A ditur spiritualis potestas, & officium. Ordo hic sumitur, non pro respectu & habitudine quapiam, sed pro gradu. nam in superiori gradu supra populum constituti sunt clerici, sic dicimus senatorium ordinem. hoc Sacramentum non est institutum ad expiationem, imò expiati per pœnitentiam, tantum digne accedunt ad sacros ordines: augetur tamen gratia, & infirmitati, quæ solet contingere in exercendis sacris muneribus, remedium adhibetur. confertur præterea consecratio, siue character sicuti in baptismate, & confirmatione, quem quidam interpretantur esse signaculum illud, seu sacrum signũ. verũ & character, & etiam visibilis illa cæremonia, qua clerici ad hũc ordinẽ assumũtur, recte potuit fuisse dicta signaculũ, seu sacrũ signũ. nã Sa-
B cramentũ, est inuisibilis gratiæ, visibilis forma. consecratio hæc potissimum est in hoc Sacramento ordinis Ecclesiastici. nam institutum fuit non ob maiorem sanctificationem suscipientium ordines sacros, se ob id potissimum, vt consecrati ministri essent, ac medij inter Deum & populum. sunt in hoc quoque Sacrmento materia, & forma, quemamodum in aliis Sacramentis: non tamen omnino similis est in hoc, & in aliis ratio materię, & formę. ideo vt à forma incipiamus, Episcopus in conferendis ordinibus, nõ vtitur enunciatione, sed modo imperatiuo. inquit enim, accipe potestatem &c. nam in aliis Sacramentis, cum traduntur, sacerdos seu Episcopus tantum minister est, & instrumentum: in hoc verò, cum Episcopus tradat potestatem, quam habet, imò minorem, vtitur etiam modo imperandi, inquitque, accipe &c.
C materiæ quoque in hoc Sacramento, aliquo pacto ratio est diuersa à materia aliorum Sacramentorum. nam in aliis materia efficientis vim habet, vt aqua in batismate, sic oleum in chrismate. in hoc verò Sacramento materia, sunt instrumẽta, quib⁹ vtũtur in eo ordine existẽtes, vt claues, Vrcei, cæteraq; id genus. qnamobrem in hoc Sacramento lõge potior vis est in forma, quàm in materia. quo fit, vt in nonnullis Sacramentis vasa tradantur consecrata nõ ab Episcopo, sed à Diacono. minister est Episcopus, qui habeat iurisdictionem, quamuis minores ordines conferantur ab Abbatibus, & per cõmissionem Papæ possint conferri à sacerdotibus quibuscunque. Maiores verò ordines ab Episcopo tantum conferri possunt, adeo, quòd per commissionem Papæ simplex sacerdos non posset conferre diaconatum, & sacerdotium.
D item, subdiaconatum, vt inquit beatus Thomas in quarto sentẽtiarum libro. verùm de his infra, cum agemus de Episcopatu. suscipientes verò, primùm necesse est, vt sint baptizati. nam omnium Sacramentorum ianua est Baptisma, vt supra diximus: adeo, quòd si non baptizatus susciperet quempiam ordinem, necesse esset, vt baptizaretur, ac rursus consecraretur, quoniam baptismate confertur esse, & viuere vita Christiana, ut supra diximus, vt extra de presbytero non baptizato. oportet etiam vt sint confirmati, & ordine quodam ordines suscipiant, scilicet, vt non prius suscipiant superiorem ordinem, quàm susceperint inferiorem; quòd si secus factum fuerit, oportet, si nõ fuerint confirmati, vt confirmentur, quòd si ordine inferiori nõ fuerint initiati, vt initientur; non tamen propterea debent repetere consecrationem

ordinis suscepti, quòd in præterito baptismate fieri oportebat, vt diximus. E
Debent etiam accedentes ad suscipiendos ordines purgati esse per pœnitentiæ Sacramentum, non tamen necessarium est, adeo quòd non purgati etiam non accipiant characterem, & ordinem sacrum. Hoc Sacramento confertur suscipienti sua sacramentalis gratia, qua magis idoneus fit ad functionem illius muneris. augetur etiam prior gratia, ac propterea adhibetur peccato remedium, & robur ad resistendum. verùm, vt supra tetigimus, magis respicit hoc Sacramentum peccata populi expianda ministerio sacerdotis, quam ipsius peccata clerici, & ideo consecratio potiorem partem habet. Ordines Ecclesiastici septem sunt. quatuor, scilicet, minores & tres sacri, qui hoc, soli, nomine appellantur, non quòd minores etiam non sint sacri, sed F
quòd his initiati solummodo admittuntur ad tāgenda vasa sacra, in quibus corpus, & sanguis Christi continetur, patenam, scilicet, & calicem. minores ordines sunt ostiarius, Lector, Exorcista, Acolytus. hi ordines non impediūt matrimonium contrahēdum, imò si contrahant, erunt clerici coniugati: aduertendum tamen, quòd de consuetudine Ecclesiæ est, quòd donec vxorem habent, suspendantur ab executione officij, illi ordini debito. horum officia ferè manifesta sunt ex eorum nominibus. nam Ostiarius præpositus ostio templi, excludit excommunicatos, & interdictos à sacris, admittit autem cæteros. item arcebat pœnitentes energumenos, & catechumenos ab aspectu sacrificij corporis, & sanguinis Christi. Lectoris officium est legere populo libros veteris testamenti, in quo figuræ sunt, & Prophetiæ Christi. Ex- G
orcistæ adiurabant immundos spiritus ab energumenis, qui vexabantur. Acolytus postremo, qui & ceroferarius, afferebat lumina ad Euangelij lectionem in sacris Missarum: affert etiam vinum, & aquam in vasculis, eáque offert sacerdoti Missam dicenti, vnde quodammodo attingit officium subdiaconi. nam quamuis Acolyti non attingant vasa sacra sacrificij, offerunt tamen sacerdoti materiam, & si non sanctam, quæ tamen sit sanctificanda ad sacrificium. vnde puto eos fuisse appellatos Acolytos, vel quia arceri nō poterant, quin accederent ad sacerdotem, vel quia assequebātur statim subdiaconum. Acolytum, scilicet, quasi Acoluthum. priores horū actiones respiciunt verum Christi corpus, secūdariæ populum. Ostiarius admittit dignos, & excludit indignos à corpore Christi. Lector verò in Figuris, & Prophetis H
Christum, & Christi sacrificium nuntiat. Exorcista Energumenum dignum facit, expellendo Dæmones, ad communionem corporis Christi. Acolytus affert materiam sanctificandam in corpus & sanguinē Christi. ordine solebāt hæc singula fieri à suis quæque ordinibus, nunc omissa est prisca illa cōsuetudo. hos minores quatuor ordines, sequūtur tres maiores, qui etiā sacri appellātur, Subdiaconus, scilicet, Diaconus, & Sacerdos. dicuntur hi ordines sacri, quia accedūt ad sacra propinquius aliis, tangereque eis licet vasa sacra, quod nō licet inferioribus ordinibus. hi omnes votū faciūt castitatis solēne; quamobrē cōtrahere matrimoniū nō possunt; & si cōtraxerint, irritū est propter votū solenne factum. Quo in loco notādum est, Votū castitatis quoddam
dam

A dam simplex esse, quoddam solenne, & publicum. simplex Votum est, quando quis Deo vouet se seruaturum castitatem, & acturum vitam continentẽ. hoc Votum impedit matrimonium contrahendum, & reus fit, qui cõtrahit, fidei fractę; non tamen fit irritum matrimonium postquam contractum est. at, Voto publico, & solenni, quale fit in Religionis professione, & in ordinibus sacris suscipiendis, non tantum impeditur matrimonium contrahendũ, verumetiam contractũ dirimitur, sed de hac re plura inferius, cum dicemus de Sacramento matrimonij. Redeamus ad sacros ordines. Primus est Subdiaconus. huic priscis temporibus non erat annexum Votum continentiæ. visum posterioribus fuit, cum tãgat vasa sacra Subdiaconus, pertinere etiam

B ad hunc ordinem munditiam castitatis. mundi estote, & mundamini, inquit scriptura, vt Esa. c. 1. qui fertis vasa Domini. ordo hic, quantũ ad corpus Domini, verum quod primò respiciũt ordines Ecclesiastici, officium habet subministrare Diacono vasa sacra, vnde etiam nomen accepit, vocatusque fuit Subdiaconus. ad corpus verò Christi mysticum, ad Ecclesiã, scilicet, & populum Christianum munus habet legere doctrinam Apostolicam in epistolis Apostolorum contentã, sicuti Acolytus, & fert cereos ad lectionẽ Euangelij, quæ populo fit: & in missæ celebratione affert vrceolos, quibus continetur materia Sacramenti nondum consecrata. post Subdiaconum, est Diaconus, qui primus minister est. huic licet tãgere vasa sacra, cum in eis est materia consecrata. vnde antiquitus Diaconi dispensabant populo sanguinem

C Christi, quando eo more vtebatur Ecclesia, vt sub vtraque specie communicatio fieret populo corporis & sanguinis Christi. legit etiam populo Diaconus Euangelium, in quo continetur doctrina tradita à Christo immediate, non per Spiritum existẽtem in Apostolis. Dionysius in libro de Ecclesiastica Hierarchia, cum faciat mentionẽ de Episcopo, de presbytero, & de Diacono, non tamen expresse mentionem facit de Subdiacono, & de ordinibus inferioribus. verùm ex eius dictis colligitur fuisse Diaconorum, id est, ministrorum diuersos ordines; inquit enim selectos ministros assistere sacerdoti in Missarum solennibus, alios verò ad fores templi, sicque ad alia munera obeũda. post Diaconum est Sacerdos, qui ad verum Christi corpus summã habet potestatem. nam conficit consecrationẽ corpus Christi, quod est Sa-

D cramentum omnium Sacramentorum. hæ præcipuæ sunt actiones horum trium, seu etiam quatuor superiorum ordinum, quæ directe spectant ad verum corpus Christi, & ad illud ordinantur. habent præterea hi ordines, vt tetigimus etiam supra, aliquas actiones, quæ respiciunt corpus Christi mysticum, id est, Ecclesiam, & populum Christianum, quatenus idoneus fit ad Eucharistiæ sumptionẽ. Et quia, vt à Philosophis accepit beatus Thomas, eiusdem agentis est disponere materiam ad susceptionem formæ vltima dispositione, & formam inducere, ideo ad sacerdotem pertinet absoluere, & remittere peccata, vt scilicet, absolutus sit maximè idoneus ad sumptionem corporis Christi, & etiam corpus Christi conficere; ideo, cum vtriusque officij potestatem accipiat in huiusmodi consecratione, characterem cum

accipit in susceptione calicis,qui ei traditur cum vino,& patena, quæ datur E
ei,cum hostia non Sacra. Diacon⁹ verò,quia ei nõ traditur in vasis sacris aliqua materia,vt sacerdoti, & vasa sacra tãgere etiã Subdiacono licet,credendus est ideo accipere characterem in manus impositione, qua in re pręeminet eius cõsecratio cõsecrationi Subdiaconi. actio secunda Diaconi spectãs ad populũ,est lectio Euãgelij,vt diximus. Subdiaconi prima actio,est oblatio vasorum sacrorum Diacono,& per illum sacerdoti.secũda legere populo doctrinam Apostolicã, & vtriusque officij in consecratione potestatem accipit.attamen in susceptione vasorum sacrorum vacuorum tamen characterem,& consecrationem capit. Acolytus primã actionem habet afferendi vrceolũ ad sacrificiũ,qui ei datur in consecratione vacuus,Subdiacono verò F
plenus.actio secunda est ferre cereos,& lumina,ad expellẽdas animi,& mẽtis tenebras,ideo datur ei in consecratione Cereoferarius. consecrationẽ tamen accipit in susceptione vrceoli. tres alij ordines ferè distinctam non habent actionẽ,quæ est ad verum Christi corpus pertinens, ab ea,quam habẽt ad corpus mysticum,id est,ad populum, prterquàm cum in tẽplo,quo populus conuenit ad Missarũ sacra,Ostiarius omnino expellat indignos,Exorcista certo tempore Energumenos,quibus præest,Lector verò Catechumenos,qui etiã sæpe in conciliis appellãtur audiẽtes,& pœnitentes. quos quædam Conciliorum Decreta in nonnullis delictis coniungunt audientibus. Hæ actiones respiciunt corpus Christi,quatenus exercentur in Missarum sacris;tamen pręcipue respiciunt populum,neq; satis perspicue possunt distingui.hi septẽ sunt ordines Clericorum in Ecclesia. verùm infra minores ordines est Corona,seu Tonsura, & supra maiores est Episcopatus, Archiepiscopatus,Primas,seu Patriarcha,& Pontifex Romanus.quantum ad clericalem coronam, tenet beatus Thomas in quarto, quòd non sit ordo. & rectè. nam, cum ordo sit signaculum, quo ordinatis traditur & spiritualis potestas, & officium, ac per coronam nulla tradatur potestas & officium clericis, vt patet ex his, quæ ab Episcopo recitantur, cum clericum tondet.nam asciscitur tantum in clerum,& ad diuina obsequia,spiritualemque vitam, nullum tamen officium, nec potestas ei propterea traditur.corona ergo non est ordo, sed est aditus & vestibulum ad ordines, sicut sponsalia ad matrimonium. At de Episcopatu magna est quæstio, an sit ordo necne. H
Magister sententiarum in quarto ponit tantum septẽ ordines, sacerdotemque summum facit,deinde numerat quasdam in Ecclesia dignitates vt Episcopatum, Archiepiscopatum,Primatem &c.beatus Thomas,item,in quarto tenet, quòd propriè capiendo ordinem,Episcopatus nõ sit ordo,quia potestas ordinis primò respicit corpus Christi verum, supra quod Episcopus non habet quapiam in parte maiorem potestatem simplici sacerdote;si verò ordo capiatur pro officio supra mysticum corpus,sic Episcopatus dici poterit ordo,sed impropriè.attamen contra magnam dubitationem facit, quia potestas spiritualis, si non est ordinis, est iurisdictionis Episcopalis, ergo potestas esset iurisdictionis.ex quo sequitur,quòd munera Episcopi possent

committi

A committi exequenda non Episcopo. superius diximus de vnctione chrismatis, quòd presbyter ex commissione Papæ potest confetre chrisma; de minoribus ordinibus diximus, quòd conferri possunt ab Abbatibus; quamobrem potestas Episcopi in ea re non est ordinis, sed potius iurisdictionis. verùm, quia committi non potest nisi sacerdotibus, non autem diaconis, sicuti ea, quæ sunt tantum iurisdictionis, vt excommunicatio, indulgentiæ &c. idcirco superius diximus, esse huiusmodi facultatem mediam inter iurisdictionis facultates, & ordinis. verùm potestas illa Episcopi cõferendi sacros ordines, nulli potest committi, neq; ab alio, quàm ab Episcopo possunt cõferri, quia propinquissime respiciunt corpus Christi; sicuti ergo vt inquit item beatus B Thomas in quarto, solus sacerdos, qui potest conficere verum corpus Christi, potest etiam absoluere in foro conscientiæ, & facere pœnitentem idoneũ ad suscipiendum corpus Christi; ita hi sacri ordines præsertim præsbyteratus, cum habeant immediatum respectum quẽdam ad verum corpus Christi, non potest committi hoc munus alteri, quàm Episcopo. ex quo videtur sequi, quòd potestas hæc sit ordinis, & non iurisdictionis. verùm, si huic rationi concesserimus, & dicemus Episcopatum ordinem esse, & superiorem sacerdotio, ab eoque distinctum, confestim maior quædam quæstio oritur. nam si diaconus nondum presbyter consecretur in Episcopum per saltum, vt habetur extra de presbytero ordinato per saltum, accipiet hic characterẽ, & consecrationem Episcopi, cum non sit presbyter, poterit igitur facere ea, C quę sunt illius ordinis; igitur poterit consecrare quempiam in presbyterum, cum tamen ipse non sit presbyter, quod videtur valde absurdum. nimirum quæstio hæc est valde implicata, verum, vt reor, Durandus in quarto optime eam soluit. putat ipse Episcopatum esse ordinem, non tamen distinctum à sacerdotio, sicuti sacerdotium distinguitur à diaconatu, sed sicuti perfectum in eodem genere differt ab imperfecto, sicuti in humano genere puer à viro, nam sacerdos est imperfectus Episcopus, & Episcopus perfectus sacerdos. nam perfecti est posse facere tale, quale ipsum est; imperfectum verò hoc non potest; vir potest virum alium generare, quod puer non potest; ita Episcopus potest sacerdotem consecrare, quod sacerdos non potest. ex quo sequitur, quòd is, qui non est presbyter, non possit in Episcopum con- D secrari; sicuti fieri non potest vir, qui prius non fuit puer; quòd si consecraretur nullam reciperet is consecrationem, seu characterem, & ideo fungi munere Episcopi non posset, sed oporteret, vt is consecraretur prius in sacerdotem, ac postmodum iterum consecraretur in Episcopum. hæc Durandi sententia mihi summopere probatur. Canonistæ verò tenent Episcopatũ ordinẽ esse supra sacerdotiũ. & quia nõ satis acutè hæc intelligũt, eorum complures, vt refert Abbas Panormitanus extra de presby. ordin. per saltum tenent, quod Diaconus ordinatus in Episcopum per saltum, oportet vt consecretur in presbyterum, non tamen iterum consecrandus est in Episcopum, sicuti de subdiacono diceremus ordinato per saltum in presbyterum, sed in his rebus authoritas Canonistarum non est magni faciẽda. Episcopus

supra ea, quæ potest sacerdos facere, potest nouē. nam potest Clericos ordinare, Virgines benedicere, Ecclesias dedicare, Clericos deponere, Synodos celebrare, Chrisma conficere, Vestes, & vasa consecrare, Chrismate vngere, excõmunicare. Quæ omnia pertinēt ad actiones Hierarchicas in hac Ecclesiastica Hierarchia. nec est vlla actio Hierarchica, quā Episcopus non possit ex suo officio facere. Archiepiscopus, Primas, & Papa habent in his iisdem actionibus ampliorē potestatē, Episcopus magis augustā. quamobrem cum Episcopus celebrat, decem etiā ornamenta habet supra sacerdotem, caligas, scilicet, sandalia, crucē, succinctoriū, tunicam, dalmaticam, chirotecas, mitrā, annulum, baccul um. Hæc de ordine Episcopali. nam quòd Archiepiscopus, Primas, & Papa nō habeant ordinē supra Episcopū nullus ambigit. etenim, vt diximus, nullā habent actionē hierarchicam supra Episcopū, quamuis eas obtineant ampliores. Hierarchicæ verò actiones genere tres sunt, vt ait Dionysius, purgare, scilicet, illuminare, & perficere. tres, item, ordines eas agētes tres, itē, suscipientes; Diaconi est purgare, Presbyteri illuminare, Episcopi perficere. Infra hos clericorū ordines, sunt item in populo tres ordines, purgantur quidam, illuminãtur alij, tertij perficiũtur, seu ad perfectionē tendunt. purgantur Catechumeni, Energumeni, & Pœnitentes. illuminatur reliquus populus. ad perfectionē tendunt Monachi, quorū, cum initiantur, cæremoniam exponit Dionysius. Hierarchiæ item tres sunt. Cœlestis, inquam; post quam est Ecclesiastica hæc nostra. postrema fuit Hebraici populi Hierarchia. prima tota spiritualis, nil corporeum, vel sensibile habens, sed actionibus spiritualibus superiores angeli, inferiores ducũt ad diuinas intelligentias, Deique imitationem. Iudaici populi Hierarchia tota sensibilis, & corporea, vtpote cuius fuerit scopus ex obseruantiis illis, & cæremoniis diuertere populum à cultu idolorum, & adducere ad Dei cultum spiritualem. nostra Hierarchia harum media vtriusque partem habet. nam cultum spiritualem habet expressum, quo, vt valemus, quamuis tenuiter, attingimus Hierarchiæ cœlestis similitudinem. verùm cum cognitio nostra à sensibus pendeat, vtimur etiam symbolis sensibilibus; qua in re sequimur modum Hierarchiæ populi Hebraici. institutio sacrorum, & cęterorum ordinum, quantum ad sacerdotium, in quo omnes continentur, expresse habetur in Euangelio, Mat. c. 26. nam & cõficiendi corpus verum Christi dedit potestatem discipulis in cœna, cum dixit, hæc facite in mei commemorationem. item absoluendi in foro conscientiæ dedit discipulis, vt habetur in Euangelio Ioannis. c. 20. cum dixit, accipite spiritū Sanctum, quorū remiseritis peccata, remittũtur eis &c. De potestate iurisdictionis iā supra annotauimus locos. institutio aliorū ordinū nō ita expresse habetur. verùm; cū omnes cõtineantur in sacerdotio, fuere postea explicati & distincti Spiritu Sancto docēte, ab Apostolis, qui instituere Diaconos, vt manifestū est ex actibus Apostolorū, sub quibus omnes alij continentur. nam sex ordines ministrãt sacerdoti, & populo, quorum alij erant potiores, alij inferiores, vt colligitur à Dionysio, quem locum supra citauimus. Hactenus dicta de sacris ordinibus satis sint.

A

De Sacramento Matrimonii CAP. II.

Postremum omnium Sacramentum est Matrimonium, quo, in Christiano populo sanctificantur Vir, & Vxor, eorumque coniunctio ad generationem carnalem, naturalemque populi Christiani, sicuti per sacros ordines instituuntur ministri ad spiritualem generationem. in matrimonio primum illud est inspiciendum, quod veluti basis est Sacramenti, scilicet, quòd institutum fuit in officium naturæ ad sobolis propagationem, eaque institutio facta fuit matrimonij maxime perfecti secundum naturam hominis propriam. Nam cum naturale sit omnibus animātibus, in quibus distinctus est
B vterque sexus maris, inquam, & fœminæ, sexuũ coniunctio ad sobolis propagationem; non tamen idem modus est in omnibus, verùm pro cuiusque natura diuersus. Nam in animalibus illis in quibus ad sobolis nutritionem, & tuitionem mas nihil operatur, promiscua est coniunctio hæc, neque fœmina certum matem habet, nec mas certam fœminam, sic equorum, boum armenta, caprarum, & ouium greges venerem exercent, vt sola fœmina prolem agnoscat, & eousque, quoad egeat proles opera matris, postmodum capit eam obliuio omnis materni, filialisq; iuris, nisi si quādo quidpiam monstri contingat, vt refert Aristoteles de equo illo, qui se se percipitem dedit, postquàm resciuit habuisse rem cum matre. in animalibus verò, in quibus
C proles indiget vtriusque opeta maris, scilicet, & fœminæ, non est ita promiscua coniunctio; verùm mas, & fœmina post coitum, & conceptum, se inuicem noscunt. in compluribus auium generibus licet hoc intueri, simul laborat vterque in constructione nidi, incubant ouis vicissim, simul postquàm pulli sunt exclusi, dant operā vt pascant pullos, qui postquàm adulti fuerint, ac volare per se, ciboſque cōparare poterunt, destituuntur à parentibus, vtpote, qui functi sint officio eis à natura iniuncto. In homine verò, qui rationale est animal, multarumque disciplinarum capax, & actionũ effector, non tantũ proles indiget nutritione matris donec adolescat, sed maximè eget institutione, itemque rei familiaris copia, pro tuēda corporis firmitate, & aliis cōpluribus functionibus ciuilis virtutis, quę à patre liberis cōparantur. item-
D que cum homo natura ciuile sit animal, ac prius domesticum, quàm ciuile, sicuti prior est domus, quàm ciuitas, finis matrimonij, ptout est natutæ officium, primus est generatio, educatio, & institutio prolis: secundus verò est vita domestica, tranquilla sine tumultu. ideo matrimonium secundum naturam vere perfectum debet ad vtrunque finem cōsentaneum institutum esse; in quo non tantum vtriusque finis assequendi habita fuisse ratio videatur, verùm etiam vt modo maxime commodo id fieret. idcirco oportuit matrimonium maxime perfectum secundum naturam esse, non promiscuũ; nam sic pater nō agnosceret prolē, neq; ei⁹ curā habere posset. itē, domesticæ paci & gubernationi nō cōuenit, neq; etiā educationi prolis, vt vn⁹ vir plures vxores habeat, inter quas rixas oriri sit necesse, & pacē domesticā turbari, impe-

diriq́ue maxime prolis educationem,& institutionem.quo fit, vt videamus E
animalia,in quibus vterque sexus curam habet prolis quandiu durant, eorũ matrimonia ad adultam,scilicet, prolem,coniunctionem esse vnius ad vnã tãtum.item gentiles Romani,& Græci,docente natura,simul vnam tantum vxorem habere solitos esse Historiæ testãtur. Quòd etiam vinculum matrimonij sit perpetuum,quoad vixerint, summopere pertinere videtur ad matrimonium perfectum:nam vbi non est certitudo perpetuæ societatis, nunquam est perfectus,& securus amor, dum vterque cogitat posse dissidiũ fieri.pertinet item ad hominis naturam, quæ rationalis est, vt sicuti parentes robusti filios patuulos,& imbecilles educarunt,ita filij vicissim robusti effecti,educent parentes,eisq́ue vicem reddant; quod fieri nequit nisi perpetuũ F
sit matrimonij vinculum. hæc est humani matrimonij perfectio naturalis, sicq́ue institutum fuit in Paradiso, antequam homines primi peccarẽt.nihil etenim nisi perfectum prima illa institutione fuit à Deo institutum.Hoc loco non erit ab re,quoniam de natura matrimonij,& de perfectione eius naturali mentionẽ fecimus,multisq́ue modis dicatur quippiam secundum naturam esse,paucis hoc totum explicare,ne æquiuocatione fallamur. Dicitur ergo aliquod naturale alicui,vel secundum naturam generis, vel secundum naturam differentiæ propriæ,seu speciei:verbi gratia,vti cibo,ac rebus venereis ad propagationem sobolis est naturale homini,quatenus animal est, & ratione sui generis;sed ratione speciei,& differentiæ, quatenus homo rationis est compos,est homini naturale vti cibis coctis,& apparatu quopiã conditis,sic vti re venerea nõ promiscue:nam male proles educari posset, etiam G
institui incerto parente nata.dummodo ergo certus sit pater,& mater, proles poterit nasci,& educari,qui est primus matrimonij finis,& in hoc essentia matrimonij,quod est naturæ officium,continetur;ita,quòd si hæc conditio defuerit,nullo pacto censeri poterit esse matrimonium.& hæc est prima naturæ lex in matrimonio. attamen cum non tantum primus finis sit secundum naturam,ac ea, quæ ad eum finem sunt necessaria, verumetiam ea sint naturalia, quæ quamuis non sint omnino necessaria,eiusmodi tamen sunt, quòd commode sine iis cõsequi finẽ non possumus.itẽ cũ secundus finis sit etiã naturalis,& ea,sine quib⁹ aut finis ille haberi nõ potest, aut nõ cõmode haberi potest.vxores autẽ plures impediãt exactã prolis educationẽ,& institutionem, impediãt etiã domesticam vitã,idq́ue etiam dissolutio matrimo- H
nij faciat,ideo horum vtrunque est naturale,nõ tamen primi ordinis, sed secundi.quo fit vt matrimonium absque his esse possit, imperfectum tamen, & mancum.His constitutis redeat oratio vnde digressa est. Matrimonium prima sui institutione institutum fuit maxime perfectum, secundum naturam,ideo fuit vnius ad vnam,& indissolubili copula coniunctum,quod Dominus noster in Euangelio scilicet Math. capite decimonono excellenter interpretatur, nam in Genesi capite secundo dicitur, erunt duo in carne vna; si duo, vnus ergo tantum vir, & mulier vna: si in carnem vnam, indissolubili vinculo coniuncti: quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.

A separet. ecce matrimonium maxime perfectum. verùm post peccatum corrupta hominis natura, & præsertim corrupta vi generatiua præ aliis, imò etiam infecta, nàm ex ea trahitur peccatum originale in prolem matrimonij, ratio multum decidit à naturali perfectione: vnde multi etiam probi, & sancti viri plures vxores habuerunt: non tamen propterea improbanda sunt huiusmodi matrimonia in Patriarchis, & Sanctis viris, qui intrinseco instinctu, & dispensatione Spiritus Sancti, credendi sunt plures vxores habuisse ad propagationem populi Dei, & diuini cultus. erant illa priorum matrimonia, quia nō promiscui coitus, sed in quibus, certæ matris, & certi patris certa proles; attamen imperfecta, & quæ multum deciderant à naturali perfe-
B ctione. Post legem Mosis ille seruatus est mos, vt lege permittente daretur libellus repudij: paucique leguntur habuisse plures vxores. apud Romanos veteres, & Græcos mos ille videtur fuisse, vt vnius viri vna esset vxor, poterat tamen à viro dimitti, sicque nusquam ac nullibi gentium matrimonium fuit perfectum, sicuti ab initio fuerat à Deo institutum, ad quam perfectionem naturalem solum per Iesum Christum fuit redactum, postquam eius, & Ecclesiæ coepit esse Sacramentū. Sed antequam ad matrimonium, quatetenus est Sacramentū, procedamus, pauca perstringemus de libello repudij, qui à Mose, teste Domino in Euāgelio Matth.c.5. & Mar.c.10. fuit permissus ob cordis eorū duritiam. cōplures Theologi putant in populo Hebręo peccasse illos, qui vxoribus repudiatis, alias superinduxerunt, nec putanr ob re-
C pudium solutum fuisse vinculum matrimonij, nisi causa fornicationis. omnes etenim eam excipiunt. Canonistæ videntur sequi hanc sententiam. Nam opinantur, si infideles sint vir, & vxor, ac repudiata muliere conuertantur, & fiant Christiani, quòd vir debeat vxorem dimittere, quam habet, ac repudiatam ducere; præterquam si fuisset repudiata causa fornicationis; pręsupponunt etenim vinculum remanere: nam illam permissionem interpretantur, sicuti mali minoris ad euitandum maius; sic vt leges ciuiles permittunt meretrices, & fornicationes ad euitandum adulteria. attamen sanctus Thomas in quarto existimat, quòd cum perpetuum vinculum non sit legis naturalis primi, sed secundi ordinis, quòd in eo potuit dispensari. & licet illud, quod diximus, inquit idem author, sit communius, verius tamen est, quòd quam-
D uis ob eorum malitiam præstita eis fuerit ea potestas. fuit nihilominus à lege concessa, neque illi, qui ea lege vtebantur, peccabāt, aut quippiam contra legem faciebant. hæc Thomæ sententia mihi magis probatur, quam mihi persuadent verba legis Mosis, ex quibus nihil possumus colligere de permissione mali, vt meretricum permissio, quia si vinculum remansisset post repudium, non videretur satis æque à Mose statutum, quòd vir repudiatam mulierem, in coniugem, iterum sumere non posset. scio posse dici fuisse illud statutum ad pœnam viri, qui post repudium vxoris, nullius mulieris vir esse iure posset; sicuti de vxoricida, qui, vt infra dicam, legibus mulctatur, ne possit aliam vxorem ducere. hæc acute dicuntur, attamen si quis attente legat textum Mosis, Thomæ sententiam potiorem putabit. Decretum vero

Innocentij tertij extra de diuortiis c.gaudemus,quo nituntur Canoniſtæ,factum fuit,quia ceſſauit ſtatus illius populi, & leges illæ non ſunt tenendæ vt cogentes, quin poſſit ſtatui contra eas. omiſſo repudio redeamus ad matrimonij Sacramentum, ad priſtinam illam perfectionem, quam habuerat in Eua,& Adam.verùm,antequam eius definitionem, ac proprietates inueſtigemus,operæpretiũ erit,ſi clarius explicabimus id,quod tetigimus in proœmio. Lutherani noſtra tempeſtate, qui magnos hos tumultus excitarunt in Eccleſia Dei propter alia nouæ ſapientiæ inuenta, illud etiam perſpicaci ingenio indagaſſe videntur ex verbis Apoſtoli in epiſtola ad Epheſios c.5. non poſſe colligi matrimonium eſſe Sacramentum, imò potius non eſſe. Nam cum Apoſtolis dixiſſet multa de coniunctione viri,& vxoris, ſignificareque docuiſſet coniunctionem illam,coniunctionẽ Chriſti cum Eccleſia, ideoq; viros diligere debere vxores,vt Chriſtus dilexit Eccleſiam, ſubdit, hoc autẽ magnum Sacramentũ eſt,dico autem in Chriſto, & Eccleſia.ecce,inquiunt, quòd Sacramentum non eſt in coniunctione viri, & vxoris, ſed in coniunctione Chriſti cum Eccleſia.ſuperius diximus in primo libro totius huius operis proœmio Sacramẽtum,quod Græci dicunt myſterium, ſignificare arcanum,quod ſub re ſenſibili lateret, iuniores poſtmodum appellaſſe Sacramentum rem illam ſenſibilem; & arcanum, quod latet ſub ea, vocaſſe rem Sacramenti.exponamus ergo Paulum,exponamus inquam,id eſt,iuniorum lingua audiamus eum loquentem. coniunctio viri, & vxoris ſimilitudinem habet, ſeu ſignificat, ſeu ſignum quoddam ſenſibile eſt coniunctionis Chriſti,& Eccleſiæ,quod magnum arcanum eſt,arcanum inquam, in Chriſto,& Eccleſia. Si ergo hoc arcanum ſacrum latet ſub ea re ſenſibili,quis ambigat iuxta iuniorum ſententiam coniunctionẽ viri, & vxoris eſſe Sacramentum. Explicato hoc loco Apoſtoli,accedamus ad definitionem matrimonij.Magiſter ſententiarum in quarto,definit matrimonium eſſe maritalem coniunctionem viri,& vxoris inter perſonas legitimas, indiuiduam vitæ conſuetudinem continentem.Hæc definitio eſt matrimonij perfecti ſecundum naturam, ad quam reductum eſt matrimonium in officium naturæ inſtiturum per Sacramentum Chriſti.Idcirco matrimoniis infidelium,quamuis ſint legitima,& vera matrimonia,non tamen conuenit vltima particula, quia poſſunt diſſolui, remanent enim à naturali ſumma perfectione deficientia, eò, quòd illis deeſt Sacramentum Chriſti.non enim ſignificare queunt coniunctionem Chriſti & Eccleſiæ in illis,qui ſunt extra Eccleſiam, & extra Sacramenta omnia Eccleſiæ. explicemus nunc ſingulas particulas poſitas in hac definitione.Matrimonium eſt coniunctio viri,& mulieris, non quæcunque coniunctio, ſed coniunctio maritalis. Hac particula & animorum coniunctio explicatur, & poteſtas, quam vterque habet in alterius corpora,ac mutua fides.nam maritus,quatenus maritus,habet poteſtatem corporis vxoris, non ſui; item vxor, quatenus vxor, non habet poteſtatem ſui corporis, ſed viri;fides igitur mutua,& poteſtas corporum includitur in hac particula maritalis.Poteſtas autem corporum pertinet ad prolem,quatenus definitio poſita

A sita conuenit matrimonio instituto ad naturæ officium, quale est in infidelibus, quod tamen deciderit à summa perfectione naturali, in qua primum à Deo fuerat institutum. vltima vero particula indiuiduam, scilicet, vitæ consuetudinem continens, pertinet ad matrimonium, quatenus est Sacramentum Ecclesiæ Christi. Nam sicuti coniunctio Christi, & Ecclesiæ est indissolubilis, ita coniunctio maritalis, & vinculum coniugale est indissolubile. conueniret etiam matrimonio perfectissimo secundum naturam, quemadmodum à Deo fuit institutum: sed quoniam summa hæc naturalis perfectio, potest amoueri, essentia matrimonij manente, nec est ad eam redactũ, ac firmatum matrimonium, nisi propter Christi Sacramentũ; idcirco ea parB ticula non conuenit matrimonio, nisi quatenus est Sacramentum. ex hac definitione colligitur, vt Augustinus dicit in libro de nuptiis, tria esse bona cõiugij, Proles, scilicet, & Fides, & Sacramentum, quæ coniugium honestant; quod non est ita intelligendum, quòd coniugium esset per se inhonestum, & honestum fiat ab his tribus bonis, veluti à quibusdam extrinsecis rebus, sed quòd hæc bona intrinseca sunt matrimonio. cõtinentur etenim, vt diximus, in definitione matrimonij, sine quibus, coitus verus, inquam, matrimonij esset inhonestus, quoniam sine his bonis matrimonium non existeret. coitus vero extra matrimonium est fornicatio, & peccatum. Quòd si conferas inter se tria hæc matrimonij bona, prout actu sunt, Sacramentum vtique maxime omnium perfectũ est, tùm quia pertineat ad Christi gratiam, tum quia C est vltima differentia, quæ omnium videtur perfectissima esse. amplius sine prole, & fide Matrimonium constat propter Sacramentum. verùm si capiatur proles & fides, non prout actu sunt, sed prout sunt in suis causis, proles, scilicet, in intentione, & debitum seruandæ fidei, sic vtique sumpta sunt magis ad essentiam matrimonij pertinentia, quia ad coniugium pertinent, vt est naturæ officium; hæc vero, quæ pertinent ad naturam, sunt magis intrinseca, quàm ea, quæ sunt gratiæ, quæ vtique superuenit naturæ. Hactenus de tribus bonis matrimonij. Sequitur post hæc quæstio valde difficilis, an scilicet, ex Matrimonio, quod diximus esse Sacramentum, gratia conferatur. Magister sententiarum in quarto libro, & Hostiensis de Sacramẽtis non iterandis dicunt, quòd ex matrimonio gratia non cõfertur, sed ideo esse Sacramentum, D quia est signum rei sacræ, coniunctionis, inquam, Christi, & Ecclesiæ, non tamen eo sanctificantur coniuges. Horum sententia potest satis euidentibus rationibus comprobari, nam cum Matrimonium contrahatur per verba de præsenti, vt infra dicemus, ex quibus fit pactum inter virum, & vxorem, si hoc Sacramentum esset, quo conferretur gratia, vtique dotis pactio esset Simoniaca, cum in collatione Sacramenti, seu initiatione nulla fieri debeat pactio de pecunia. item sine verbis inter absentes potest Matrimonium contrahi, vbi vir absens per internuncium contrahit cum muliere absente; nullum autem Sacramentum confertur absenti. amplius, inter infideles est verum Matrimonium, licet, non perfectum; qui nequeunt esse participes Sacramentorum Ecclesiæ Christi, qui, si conuersi fuerint ad fidem, non contra-

hunt de nouo, sed remanent in priori, quod incipit in eis esse Sacramentum E
post baptisma, cum tamen prius non esset, nullum tamen fit signum sensibile notum. His rationibus videtur satis perspicue probari Matrimonium Sacramentum non esse, quo gratia conferatur. at contra, hoc peculiare, & proprium est Sacramentis nouæ legis, quòd gratiam cōferunt. quo fit, vt omnes posteriores Theologi teneant gratiam conferri hoc Sacramento, qua coniuges secundum Deum operantur ea, quæ pertinent ad matrimonium, & diuina ope in eo adiuuantur. verùm meo iudicio, vt inquit Durādus, non eadem ratione vniuoca Sacramentum dicitur de Sacramentis aliis, & de matrimonio, sed secundum quandam analogiam, quam tamen non explicat. Conabor ego meum sensum exponere: peritiores iudicabunt, quorū iudicio semper meum subiiciam. F Alia Sacramenta, in quibus vis est instrumentaria gratiam conferendi, seu certum signum secundum se, sunt quædam res sensibiles, sub quibus latet mysteriū, & gratia inuisibilis; at in matrimonio id, quod est Sacramentum, & ex quo sequitur gratia, est secundum se insensibile, sed sensibile est in sua causa, quæ non est Sacramentum, sed est efficiens Sacramenti. quod vt melius intelligatur, versabimus ex vtraque parte Matrimonium, & prout accipit ab officio naturæ, & definit in Sacramentum, & rursus ab arcano Sacramenti versus officium naturæ. Matrimonium, quod est officium naturæ, coniunctio, scilicet, maritalis, fit pactione quadam inter cōiuges, quæ pactio explicatur per verba de præsenti; verba igitur illa sensibilia sunt causa, quæ efficit coniunctionem maritalem; quæ si fuerit inter infideles, est vtique verum, & legitimum matrimonium in officium naturæ, non G tamen est Sacramentum, quia coniunctio Christi cum Ecclesia bene significari nō potest ab his, qui sunt omnino extra Ecclesiam. Ecce quid primò efficiant verba, causa sunt, ac efficiunt coniunctionem maritalem in officium naturæ. at si talis coniunctio fuerit inter fideles, est etiam Sacramētum, quia rectè, & rite significant coniunctionem Christi cum Ecclesia. idcirco in prima illa pactione, quæ Sacramentum non est, sed efficit Sacramentum, potest fieri pactum pecuniarium. potest etiam fieri inter absentes, nec oportet vt repetantur, cum coniuges infideles fidem suscipiunt, quia in his non est Sacramentum, sed in coniunctione maritali, quæ est inter fideles, deest tamen ei significatio, vt diximus. sed cum primum fidem suscipiunt, incipit significare H Christi, & Ecclesiæ vnionem, ideoque incipit esse Sacramētum, gratiamque inuisibilem nanciscuntur ex maritali cōiunctione illa. non ergo vniuoca ratione Sacramentum dicitur de matrimonio, quod in se non est sensibile, sed est sensibile in sua causa, & de aliis Sacramentis, quæ sunt in seipsis sensibilia. si rursus incipiamus ab arcano, Christi, scilicet, & Ecclesiæ vnione, non significatur illud à verbis, sed à cōiunctione, quam faciunt verba. repetamus paucis omnem matrimonij institutionem, & vim. Fuit primò institutum in Paradiso ante peccatum in officium naturæ, perfectum tamen: post Diluuium fuit institutum in officium naturæ, & remedium concupiscentiæ, cui ex matrimonio impositi sunt certi fines, ne vagentur matrimonij iura. per Christū

in

A in Euãgelio Matthæi cap. 18. fuit Matrimonium restitutum ad primam illam perfectionē, addita vi Sacramenti, quam Apostolus explicauit in epistola ad Ephes. c. 5. in remedium etiam concupiscentiæ, quæ adhuc in nobis multum potest, vt inquit Apostolus, prima Cor. c. 7. melius est nubere, quàm vri. Quæ hactenus à nobis dicta sunt de matrimonio, pro huius opusculi compendio, satis esse videri debent. Nunc paucis perstringemus matrimonij impedimēta, quæ commode colligi possunt ex matrimonij definitione. Diximus Matrimonium esse societatem maritalem; societas verò hęc inter virum, & mulierem initur contractu, & pactione quadam; contractus vero efficiens causa est consensus eorum, qui inter se paciscuntur: consensus verò, si cōsensus iu-
B re dici debet, voluntarius vt sit, necesse est; ea igitur, quæ voluntario aduersantur, destruunt consensum, & per eum pactionem. volūtario autem, vt dicit Philosophus in tertio Ethicorum, aduersatur coactio, item ignorãtia. coactio igitur, & metus, qui iure dici potest humanus metus, impediunt Matrimonium, quia tollūt consensum voluntarium. item error personæ, vt puta, si vir putet Martham, esse Mariam, aut si mulier reatur Paulum, Petrum esse; quamuis contrahant per verba de præsenti, Matrimonium nullum est. item error status personæ, verbi gratia, si putat mulier esse liberum eum, qui seruus sit, si mulier nō fuerit etiam ipsa serua, Matrimonium nullum est. Hic non est dicēdus error quispiam, si eum putet diuitem, qui est pauper, aut bonum, qui est malus, aut sanum eum, qui est æger; vtique hi errores nullo pa-
C cto Matrimonium impediūt; cuius rei ea ratio est, quoniam is error, qui aufert voluntarium circa ea, quæ per se pertinēt ad societatem maritalem, quæ ea pactione initur, destruit voluntarium quo ad societatem, vt puta si volo inire societatem cum Maria; & mihi offeras Martham, vtique per accidens contraho cum Martha; per se autem, quo ad meam voluntatem contraho cum Maria, ecce quòd error est in his, quæ per se pertinent ad societatem, quam ineo. si ego item liber contraho cum serua, quam puto liberam, vtiq; fallor in eo, quod per se pertinet ad societatem hanc. nō enim cum serua potest esse commoda societas maritalis, præsertim ad tuendam rem, & conuersationem domesticam, neque tradi perfecte potestas corporis, in quod ius habet dominus. quòd vero sit sana, aut ægra, sapiens, vel insipiens, non per se
D pertinēt ad maritalem societatem; ideo hic error non impedit matrimoniū; nec etiam si libera sit, quam puto seruam, quia ea mutatio status, potiorem & commodiorem facit illam maritalem cōiunctionem, & societatē. si item seruus putet mulierem liberam, quæ est serua, error hic non facit matrimonium irritum, ratio est in promptu, quia non tenetur alter afferre meliorem, & potiorem statum, quàm is sit, in quo compar est coniugium. quòd si quæras circa coactionem, cur est, quòd in susceptione baptismatis, cum coactus metu, inquam, etiam mortis, qui cadit in cōstantissimum virum, dummodo vi extrinseca non sit tractus ad fontem, si baptizatur, baptismi characterem suscipit, & cogendus est viuere Christiane; in matrimonio verò omnes hæ coactiones mixtæ ex voluntario & in voluntario impediūt matrimonium.

Reſpondeo, quòd cõſenſus alio modo ſe habet in baptiſmate,& alio modo E
in matrimonio:nam in matrimonio,cauſa eſt efficiẽs matrimonij, in baptiſmate verò conſenſus non eſt cauſa conſecrationis illius, & regenerationis, ſed cauſa Deus eſt per Sacramentum exterius; conſenſus verò eſt diſpoſitio recipientis;ideo qualiſcunque conſenſus,dummodo ſit conſenſus,facit recipientem diſpoſitum:at in matrimonio,cum conſenſus ſit cauſa efficiens matrimonij,niſi fuerit perfectus,& omnino voluntarius,vim non habet efficiẽdi matrimonium. Quòd ſi iterum roges,an is,qui non coactus aliqua ratione,dolo tamen,fictis verbis de præſenti conſentit,an is matrimonium cõtrahat,& cõſenſus ille efficiat matrimonium. Nimirum nulli dubium eſt,quin in foro Eccleſiæ, quæ non iudicat de occultis, ſed de his, quæ apparent,ma- F
trimonium contractum cenſebitur.Quòd ſi quæras in foro cõſcientiæ quid ſentiendum,beatus Thomas,& alij quos vidi, tenent quòd is non contraxit matrimonium,quia non adhibuit conſenſum animi,ſed fictis verbis tantum expreſſerit. Mihi certe res hæc videtur paulo durior. Nam cum pactiones ſint ad alterum,qui animi inſpector eſſe non poteſt, ſed verba,quæ indicant animi mentem intelligit, cum is voluntarie omnino ea verba expreſſerit indicantia conceptum animi, quòd in foro cõſcientiæ non inierit pactum,nec propterea,quòd inierit teneatur ipſum ſeruare,ſatis durum eſt:quia mihi videretur hoc voluntarium ſufficere ad ineundum pactum, quod pertinet ad expreſſionem verborum, quibus contrahi conſueuit matrimonium. idem cenſerem de aliis pactis. Attamen nihil ſtatuo. dubitaui tantum, ac iudicio G
peritiorum meam ſemper ſententiam ſubdam. Impotentia etiam in mare, ſeu natura talis ſit,ſiue accidẽte quopiam,adeo,quòd ſtatuto à legibus tempore,biennio,ni fallor,nunquã à prima accubatione habuerit rem cum vxore,matrimonium ſoluit.ratio in promptu eſt.nam obligatio non valet ſi fuerit de eo facta,quod à paciſcente non poteſt præſtari.eadem ratio eſt de muliere ſi fuerit arcta.longe tamen rarior hic caſus eſt in muliere,quàm in viro. item Matrimonium non fit,ſi appoſitæ fuerint cõditiones citra bona matrimonij ſuperius dicta, vtpote, ſi quis contraxerit cum muliere hac conditione,vt abortum procreet,aut vt fornicetur cum alio quopiam,aut,vt non petat debitum à viro, vtique matrimonium nullum eſt, quia conditiones hæ H
deſtruunt naturam matrimonij. Quòd ſi fuerint appoſitæ aliæ conditiones, ſiquidem ſint inhoneſtæ,& iniuſtæ,non ſunt ſeruandæ,ſed matrimoniũ contrahitur:ſin vero fuerint iuſtæ, ſub illis cõditionibus ratum eſt,ſine illis non eſt ratum, dummodo non fuerit antea cõſummatum.hæc omnia tractantur a Canoniſtis extra de conditionibus appoſitis. Quoniam verò in definitione matrimonij dictum eſt,Matrimonium eſſe ſocietatem maritalem inter legitimas perſonas,omnia ea,quæ faciunt perſonas illegitimas, impediũt matrimonium.is igitur, qui,vel quæ iunctus eſt alteri,vinculo matrimonij viuente coniuge,eſt illegitimus ad aliud matrimonium contrahendum, quia iam obligatus eſt alteri. hoc manifeſtum eſt. Votum etiam ſolenne continentiæ, quod fit & in ſuſceptione ſacri ordinis,& in profeſſione vitę Monaſticæ,ſeu Religio-

A Religiosæ impedit matrimonium. hoc in loco de voto continentiæ clarius explicabimus id, quod inceperamus in superiori tractatu de ordinibus Ecclesiasticis. Votum continentiæ duplex est, simplex, scilicet, & solenne, seu publicum. simplex votum est, quando quispiam Deo vouet vitam se ducturum continentem. solenne vero, seu publicum, quando quis continentiam vouet per susceptionem sacri ordinis, vel per professionē religionis. nec huiusmodi votum propterea dicitur publicum vel solenne, quia palàm fiat, sed quoniam annexum est officio; ex quo necesse est, vt in publicum prodeat, quamuis etiam non palàm, neque coràm multis, sed in cubiculo fieret. suscipiēs etenim ordinem sacrum deputatus est in Ecclesia publico muneri. item B professus religionem, ex vita monastica, quam publice est ducturus, in publicum effert legem continētiæ, quam vouit. is vero, qui simpliciter vouit, nulli huiusmodi muneri est addictus, vnde in publicum prodeat votum. simplex votum continentiæ impedit matrimonium contrahēdum; vnde is, qui contrahit post votum simplex, mortaliter peccat, quia fidem datā Deo frangit; attamen matrimonium illud ratū est. vt tamen multi tenent, peccat mortaliter petendo debitum à coniuge, reddendo verò non peccat. verùm, quoniam hoc valde periculosum est, nec ita facile imponendus est laqueus mortis perpetuæ, mihi magis placet aliorum sententia, qui tenent fractionem fidei datæ Deo per contractum matrimonium esse peccatum mortale, postmodum verò actum, & vsum matrimonij, quod est ratum, non esse pecca- C tum. hac etenim ratione, nec laqueus imponetur, nec etiam conuictus coniugum alteri parti erit onerosus, illi inquam, cui incumberet, vt semper exigeret debitum, & fungeretur vtriusque munere. votum vero continentię solenne in susceptione, scilicet, sacri ordinis, & in professione religionis susceptum, non tantum impedit matrimonium contrahendum, sed etiam dirimit contractum, quoniam efficit personas illas merè illegitimas. rationem diuersæ huius rationis in voto simplici, & solenni, Scotus in quarto inuestigat, ac multis recitatis, confutatisque tandem hanc rationem aliis præfert. quoniā in voto solenni is, qui vouet, subiicit se iudicio Ecclesiæ, quæ ita statuit, & eas personas illegitimas fecit. hæc Scotus. verum, vt puto ego, ratio beati Thomæ, si rectè fuerit exposita, est efficacior; nam cum votum conti- D nentiæ monachatui sit essentialiter annexum, ordini vero sacro sit annexum ex decreto, & statuto Ecclesiæ, is, qui suscipit ordinem sacrum, vel monachū se facit, iam dat Deo continentiam suam, nec tantum promittit, vt in voto simplici, quoniam actu munus suscipit, cui annexa est continentia ipso iure, quod ius ipse non facit, sed Ecclesia, cui subest, quod munus cum ipse amplius deponere nequeat, neque possit deficere, quin illi annexa sit continentia, ideo non tantum promittit, sed actu dat Deo continentiam, & debitum ad eam seruandam, non ex promissione tantum, sed ex ordine, vel professione religionis, quam actu suscipit. hæc beati Thomæ ratio sic exposita meo iudicio est efficacissima. hoc in loco nolo præterire locum apud Augustinū in libello de bono viduitatis, quē citat Hugo de sancto Victore. inquit Au-

gustinus exponens eum locũ Pauli de virginibus, quæ post votum volũt nubere, & damnationem capiunt, quoniã primam fidem irritam fecerunt, vbi inquit Augustinus, notandũ esse non propterea eas damnationẽ capere, quoniam contraxerunt matrimonium, quod sit irritum, in quo non possint permanere: sed quoniã priorem fidem irritam fecerunt. ex quibus Augustini dictis sequi videtur, quòd votum religionis impedit matrimonium cõtrahendum, non tamen dirimit, nec facit irritum postquam cõtractum est. hæc Augustini dicta exponẽda sunt in voto religionis simplici, nõ in solenni. sic Hugo ea interpretatur. Votum solenne, vt diximus, continentiæ fit & in susceptione sacri ordinis, & in professione religionis. verùm sacro ordini votũ illud annexũ est ex statuto Ecclesię, sed statui monachatus est essentialiter annexũ; ideo Papa, qui potest dispensare in iure positiuo, posset dispensare cum diacono, & presbytero in voto continentiæ facto, ita, quòd possent cõtrahere matrimonium, quamuis non posset facere presbyterum non esse presbyterum, aut diaconum nõ esse diaconum post consecrationẽ. at statui monachorum votum cõtinentiæ est essentialiter annexum, vnde, scilicet, Thomas tenet, quòd Papa non posset dispensare, quòd monachus professus vxorẽ duceret, quoniam nõ potest facere de monacho nõ monachũ. ratio beati Thomæ solui nõ posset, si propositio, qua vtitur, esset omnino vera, scilicet, quòd monachus fieret consecratione quapiam, vti solebat tẽpore Dionysij; nunc verò non ita fit, nulla accedit cõsecratio, nulla benedictio, qua efficiatur monachus, & religiosus, sed tantum promissio corrigendi mores, & vitam secũdum regulam beati Benedicti, aut quidpiam simile, quod promissionem cõtinet, non cõsecrationem. verùm de hac quæstione alias. Hæc de impedimẽto per votum continentiæ, quod personas efficit illegitimas. præterea dispar cultus: fidelis etenim non potest contrahere matrimoniũ cum infideli, quòd dicit Apostolus 1. Corint. c. 7. nubat cui vult, tantum in Domino. nam si fornicatione fit diuortium in matrimonio contracto, eo modo, quo infra dicemus, multo magis spiritualis fornicatio impediet contrahendum. neque etiã ratio Sacramẽti potest seruari, vbi vterque, vel alter coniugum fuerit omnino extra Ecclesiam. fidelis namque, & infidelis magis inter se distant, quàm vt matrimonio coniungi queant. item consanguinei vsque ad quartum gradum personæ sunt illegitimæ. hoc partim sumptũ est à lege naturali, partim à Iure Pontificio, & à Canonibus. nam cum amor, & charitas valde propinquorum quandã habeat venerationem, & honestatem annexam, quæ in cõiugio seruari non potest; ideo lex naturalis homines docuit, vt abstineant à coniugio consanguineorum. quis non abhorreat coniugiũ patris cum filia, vel matris cũ filio? & hoc magis quàm prius, quia filius subiectus est matri, viro autem subiacet vxor. sic inter fratrem, & sororem cõiugium abominatur humanum ingenium. sunt præterea hæ rationes facientes ad ciuilem societatem ampliandam, ac inter se deuinciendam. has rationes, quia obuiæ sunt omnibus, prætermitto. ex lege ergo naturali est hominibus insitum, vt abstineant à coniugio consanguineorum primi ordinis, id est, valde propinquorum.

A quorum. lege deinde Canonica terminus fuit præfixus vſque ad quartũ gradum. ratio à quibuſdam excellentibus authoribus adduci ſolet. quoniã cum matrimonium fuerit inſtitutum præter alia in remedium concupiſcentiæ, & ad eam coercendam, rationi conſentaneum viſum fuit, à ſpe coniugij prohibere eos, qui in eadem domo, & familia ſolent eſſe; ideo vſque ad quartum gradum prohibitio extenſa fuit. priſcis chriſtianorum temporibus, adhuc ad ſeptimum gradum extendebatur prohibitio, quæ poſtea ab Innocẽtio tertio contracta fuit vſque ad quartum gradum. nunc nulla etiam ratio habetur de gradu quarto, ſed paſſim abſque alia cauſa diſpenſatio fit in eo gradu. quòd ſi quæras, qui ſint, & quales gradus cõſanguineorum; conſanguinei vel ſunt
B in eadem linea recta, quæ eſt aſcendentium, & deſcendentiũ, patris, inquam, filij, nepotis, ſicque deinceps; aut patris, aui, proaui, ataui, & ſic deinceps, in his nullus eſt gradus matrimonio aptus, ſed omnes prohibiti lege Naturali, & Pontificia, præterquam quòd ætatis ratio non permittat eos, qui ita diſiũcti ſunt, poſſe matrimonio coniungi. alij conſanguinei ſunt, qui originem trahunt ab eadem radice, ſed diuerſis inter ſe lineis prodeunt, ſempérque magis inter ſe diſtant. horum inter ſe gradus ſumuntur per diſtantiam eius qui magis diſtat à radice illa prima. fratres ſunt in primo gradu, vnico enim vterque interuallo diſtant à patre, vel à matre. patrueles in ſecundo; ſic eorum filij in tertio, eadémq; ratione vlteriores efficiuntur gradus. quòd ſi alter quarto interuallo diſtans ſit à prima radice, alter verò tertio, maior diſtantia capi-
C tur. diſtabunt igitur hi in quarto gradu. hic animaduertendum eſt, in vno, & eodem gradu latitudinem quandam eſſe, quamuis enim filius fratris, à fratre patris ſui diſtet in ſecundo gradu, itémque in eodem gradu, ſcilicet, in ſecundo diſtet à patruele ſuo, propinquior tamen eſt patruo, quàm patrueli, licet idem ſit vtriuſque gradus. hæc de conſanguineis. Affinitas etiam matrimonium impedit. eſt autem affinitas, & propinquitas, & cognatio, quæ non ex radice ſanguinis, ſed ex coniugio prouenit. nam cum per matrimonium vir, & vxor ſit vna caro, neceſſe eſt, quòd conſanguinei viri, ſint vxoris cognati; & econtra, vt conſanguinei vxoris, ſint cognati, & propinqui viro. viri vero ad vxorem non eſt neque affinitas, neque conſanguinitas, ſed principium affinitatis conſanguineorum, & conſanguinitatis deſcendentium ex eo matri-
D monio; ſicuti amor ſuiipſius non eſt amicitia, ſed principium amicitiæ, & potior amicitia; ſic coniunctio viri, & vxoris eſt potior affinitate omni, ſunt enim vna caro. gradus verò affinitatis ſumuntur ex gradibus conſanguineorum, íſque gradus conſanguineorum, qui eſt viri, eſt gradus affinitatis vxoris, itémque is gradus, qui eſt conſanguineorum vxoris, eſt gradus affinitatis viri; eadémque eſt prohibitio, ac in eodem gradu in conſanguineis, & affinibus, quæ impedit matrimonium contrahendum, & dirimit contractum. ſicuti autem ex conſanguineis per coniugium fiunt affines, ita coniugium affinium ſecundam quandam affinitatem facit, non proprie dictam, ſed ſecundariam. item tertium coniugium faciebat tertiam affinitatem. verùm de iis ſecundariis, & tertiis affinitatibus, quibus olim impedimentum præſtaba-

tur, at nunc nullam habet Ecclesia rationem, præterquam consanguineorum, & primorum affinium. ad honestatem nuptiarum aliud quoque propinquitatis genus Ecclesia exclusit à nuptiis, quod contrahitur non ex matrimonio consummato, sed ex sponsalibus matrimonio non cōsummato. sunt sponsalia promissio futurarum nuptiarum. hoc impedimentum appellant iustitiam publicæ honestatis, quam definiunt esse impedimentum matrimonij proueniens ex spōsalibus, robur habens ex Ecclesiæ institutione propter spem honestatis. verùm cum hoc non sit magnum vinculum, ex leuiori causa poterit ius hoc relaxari, & in eo dispensari. nolumus omittere id, quod suprà præteriuimus, non tantùm contrahi vinculum affinitatis ex iusto, & legitimo matrimonio, si fuerit consummatum, sed etiam ex quocunque alio coitu, in quo fiat coniunctio, seminum maris, & mulieris; nam ex coitu fiūt vna caro, & vnum corpus, vt expresse dicit Apostolus Paulus 1. Corinth. c. 6. qui adhæret meretrici, fit vnum corpus: tollens ergo membrum Christi, efficit membrum meretricis; & cum contrahatur affinitas ex coniugio, quia sunt vna caro, eadem erit ratio de coitu fornicario, in quo fiunt vna caro fornicantes. est præterea cognatio spiritualis, quæ impedit matrimonium, & efficit personas illegitimas. contrahitur verò hæc spiritualis cognatio ex baptismate, & confirmatione tam inter suscipientem, & susceptum, seu in confirmatione inter sustinentem, & eum, qui sustinetur, quàm inter patrem, & matrem naturalem illius, qui baptizatur, seu confirmatur, & hūc spiritualem patrem & matrem: item inter conferentem hæc Sacramenta, & suscipientem: item inter filios naturales, & spiritualem filium, seu filiam; vnde est in hac cognatione spiritualis paternitas, seu maternitas, spiritualis compaternitas, spiritualis filiatio, & spiritualis fraternitas, quæ matrimonium impediunt. quidam præter confirmationem, & baptisma addunt etiam catechismum. alij vero tenent, quòd in catechismo cognatio impediat contrahendum matrimonium, non tamen dirimat contractum, quòd verum esse patet ex libro sexto per catechismum de spirituali cognatione. ex hac spirituali cognatione oritur quædam spiritualis affinitas; nam cum vir, & vxor sint vna caro, illi, qui sunt cognati viri, cognatione hac spirituali fiunt affines vxoris; & econtra cognati vxoris fiunt affines viri, spirituali quadam affinitate, quæ etiam matrimonium impedit. Hic tamen notandum est, quòd affinitas hæc contrahitur inter illos, qui ex actu coniugis, aut vxoris post consummatum matrimoniū sunt ipsi cognati cognatione hac spirituali, quòd si cognatio hæc contrahatur ex actu alterius, non fit propterea hæc spiritualis affinitas. exemplum vtriusque si vir suscipit quempiam ex fonte baptismatis, aut sustinet in confirmatione, proculdubio is fit affinis vxoris: sic si vxor suscipiat, vel sustinet aliquem, contrahit cum ea vir spiritualem hanc affinitatem. at si vir filium habeat ex priori vxore, & postea aliam coniugem ducat, aliúsque quispiam sustineat, aut suscipiat filium viri, vxoris priuignum, fit vtique is viri compater, non tamen fit propterea compater vxoris, quia non ex actu viri, sed alterius facta est hæc compaternitas. hoc notat beatus Thomas in 4. lib. sequitur

A has cognationes cognatio legalis,ſeu ciuilis vſus legis, qua conſtitutum fuit. hoc cognationis genus noſtris temporibus in deſuetudinem ferè abiit. olim fuit frequens.nam cum vnuſquiſque naturaliter appetat nominis, & familiæ hæredem filiũ relinquere,ſi cui valde ſucceſſionis cupido liberi non fuiſſent, poterit alterius naturalem filium adoptare,& loco filij naturalis habere.ex adoptione contrahitur cognatio hæc legalis, quæ primo eſt inter patrem, ſeu matrem adoptãtem,& filium adoptatum, ac inter perſonas his matrimonio iunctas.quam poſſumus appellare affinitatem legalem. erítque paternitas,& filiatio huiuſmodi cognatio, quæ recta linea manat etiam in deſcẽdentes,& aſcendentes.Eſt præterea cognatio legalis inter filiũ adoptatum, & filios na-
B turales adoptãtis,quæ poterit dici fraternitas.differt hæc à priori,ſcilicet fraternitate ſpirituali,quia ſi filius adoptiuus emancipatur à patre, nil prohibet, quin vxorem poſſit ducere,& habere naturalem filiã patris adoptiui. etenim ad frenandam concupiſcentiã lex prohibuit connubia inter eos, quos neceſſe eſt ſimul habitare; adoptiuus ergo filius, quandiu eſt ſub poteſtate patris, & in eius domo,iure arcetur à nuptiis ſororis,cum vero emãcipatus eſt à patre,nec in eius cõtubernio eſt,ſoluitur prohibitio,quia cauſa ablata eſt. Vxoricidæ etiam hac pœna mulctantur, niſi cum eis diſpenſetur, vt vxorem ducere non queant.itẽ inceſtuoſi.ſed ſi de facto contrahunt,non dirimitur matrimonium,extra de eo,qui cogno.conſang.vxo.c.trãſmiſſæ. Adulteri etiam ſi cõtraxerint,aut fidem dederint contrahendi poſt obitum cõparis,& ſe pol-
C luerint coitu: itẽ ſi machinati fuerint in mortem cõiugis,ac occiderint:item ſi alter tantum machinatus ſit,vt adultero,vel adultera frueretur coniuge,ac interim ſe polluerint,nequeunt contrahere. Hactenus de matrimonij impedimentis.Nunc pauca quædam de ſponſalibus,& de ſecundis nuptiis. Sponſalia,à quibus ſponſi dicuntur,ſunt promiſſio futurarum nuptiarum.poſſunt contrahi poſt ſeptennium. ſolui etiam poſſunt poſtquam fuerint contracta, quandoque ſine iudicio Eccleſiæ, quandoque iudicio Eccleſiæ.abſque iudicio, vt ſi alteruter coniugũ fuerit religionem ingreſſus, vel per verba de præſenti cum alio matrimonium cõtraxerit, vel mox ſacrum ordinem ſuſceperit. iudicio Eccleſiæ ſoluuntur,vt ſi affinitas quæpiam ſuperuenerit in fornicatione alterius,ſi lepra,cæcitas,aut quippiam ſimile. alij etiam ſunt caſus,in
D quibus ſponſalia ſoluuntur.quòd ſi poſt ſponſalia contracta,ſe inuicem ſpõſi cognouerint, interpretatur Eccleſia contractũ fuiſſe inter ſponſum,& ſponſam matrimonium,eámque vxorem eſſe,non ſponſam,& illum virum.ſecũdæ autem nuptiæ,ac tertiæ,ſicque deinceps non ſunt prohibitæ,vt quidã Hæretici putauerunt. ad quorum hæreſim ob indignationem conceptã Tertullianus declinauit, opuſculum quoq; cõpoſuit ſuper ea re, quod inſcripſit de Monogamia.ſuntque & ipſæ per ſe ſumptę Sacramentũ coniunctionis Chriſti,& Eccleſiæ,cum ſint vnius ad vnum. verùm ſi ratio habeatur contrahentium, deficiunt à perfecta ratione Sacramenti, cum is non fuerit tantum vni iunctus,vt Chriſtus Eccleſiæ,ſed pluribus. inde eſt,quòd bigamus eſt irregularis ad ordines ſacros ſuſcipiendos. nam in miniſtro Sacramentorum non

debet esse quispiam Sacramẽtorum defectus. Post ea, quæ hactenus diximus de matrimonio, sponsalibus, & posterioribus nuptiis, restat quæstio soluẽda de beatę Virginis, & Ioseph mattimonio, an fuit verum, & perfectum matrimonium, cum nunquã fuerit consummatum: & quo nam pacto, cum perpetua virginirate mentis potuit matrimonium conuenire, in quo coniuges sibi inuicem rradunt potestatem proprij corporis ad generationem prolis. Ad priorem quæstionem, vt præclarè inquit beatus Thomas è sententia Aristotelis in secundo de anima, quòd duplex est rei perfectio, prima, scilicet, & secũda. prima pertinet ad essentiam rei, & definitionem, secũda ad operationem. de prima perfectione matrimonij non est carnalis coniunctio, ante nanque quàm coniungantur, is maritus est, & illa vxor est, nec legitime coniungerentur, nisi prius coniuges essent, sed coniunctio pertinet ad perfectionem secũdam mattimonij, scilicet, ad ipsius vsum. nil ergo obstat, quin beatæ Virginis, & Ioseph fuerit verum, & perfectum matrimoniũ, quamuis non fuerit consummatum. alia dubitatio difficilior est. August. in lib. de Nuptiis, & Concupiscentia, quem locum Magister sentẽtiarum in quarto libro adducit, inquit, quòd beata Virgo votum fecit virginitatis perpetuò seruãdæ, nisi aliter Deo visum fuisset, similiter in matrimonio contrahendo supposuit se Diuinæ voluntati, de qua tamen certa erat, vt quidam dicunt. Scotus enim inquit quòd certa erat Ioseph nunquam petiturum debitum post contractum matrimonium. vterque coniugum virginitatem vouit. Postremus tractatus pertinens ad Sacramẽtum matrimonij est de diuortiis. Matrimonium vel est perfectũ, & ratum, vt matrimonium fidelium; vel imperfectũ, quamuis verum, & legitimum, vt matrimonium infidelium. hoc postremum non ratum, nec perfectum, si vterque coniugum conuertatur ad Religionem nostram, & Christiani fiant, efficitur Sacramentum, vt supra diximus, ac perfectum, & ratum. at si alter coniugum efficiatur Christianus, altero infideli permanente, distinguendum est. nam vel infidelis vult habitare, & degere simul cum fideli, vel non vult: aut si vult, cum iniuria fidei videtur hoc facturus, si voluerit simul degere, vtique nullo præcepto Domini fidelis renetur admittere societatem, & contubernium infidelis. attamen beatus Paulus 1. Cor. c. 7. consilium dat, quòd habitet, ac simul degat. quòd si voluerit simul degere, & Pauli consiliũ sequi, omnes Theologi tenent, quòd propterea vinculum mattimonij cum vxore, seu viro infideli permaneat, ac propterea non posse nouum matrimonium cum alio, seu alia contrahere, nisi mulier fuisset adultera, vir verò fidem vxori seruauerit. etenim si hoc acciderit, iure posse virum vxorem dimittere infidelem, ac aliam ducere. quòd si matrimonium non tantum fuerit verum, & legitimum, sed etiam perfectum, & firmum, cuiusmodi est matrimonium fidelium, distinguendum est. nam vel consummatũ est huiusmodi mattimonium per viri, & vxoris copulam, vel nondum est cõsummatum: si non fuerit consummatum, potest dissolui, si alter coniugum religionem ingrediatur, & vouerit, quod potest facere etiam altero cõiuge inuito. huius potestatis rationem adducit beatus Thomas: nam coniunctio viri, & vxoris duplex est: nam

A nam & est animorum coniunctio,& corporum carnali nexu. carnalis nexus soluitur morte corporea,& naturali,animorũ verò nexus solui potest morte spirituali.cum igitur ante consummationem matrimonij, inter coniuges sit spiritualis coniunctio animorum tantum,& ingrediens religionẽ priori vitæ moriatur, ac incipiat noua vita viuere, ideo soluitur nexus ille hac morte,& religionis voto.Canonistæ plurimi ex quadam glosa de conuers. coniugatorum c. ex publico, tenent quòd ex legitima causa Ponrifex possit dissoluere matrimonium perfectum,non tamen consummatum,multáque dicunt,quæ meo iudicio sunt satis leuia.ideo nunquam auderem ego dicere, quòd quos Deus coniunxit ante consummatum matrimonium in Paradiso terrestri,ho-
B mo posset dissoluere. Scotus dicit rationem Thomæ non esse efficacem, sed quòd Christus in eo casu dispensauit,cum vocauit Ioannem à nuptiis,neque vnquam Ecclesia ausa hoc fuisset,nisi accepisset à Christo.post consummatũ matrimonium,vinculum coniugij nunquam solui potest, donec vterque vixerit: sed obligatio soluendi debitum officium coniugij solui potest per fornicationem,seu carnalem,seu spiritualem, si alter fidem seruauerit inuiolatã. fornicatio spiritualis est,si ex Christiano quispiã efficiatur infidelis.nam cum Christus in Euãg.Math.c. 19.exceperit fornicationem,ob quam soluitur ius, & potestas in corpus alterius,in eo,qui fidem frangit non minus intelligenda est spiritualis fornicatio,vt sæpe in Prophetis Deus appellat idolatriã, quàm carnalis,& corporea.Nonnulli ex verbis Euangelij apud Math.c.19.& ex au-
C thoritate Ambrosij in expositione epist.ad Cor. volunt solui vinculum coniugale ob adulterium,ita quòd vir dimissa adultera, possit aliã vxorem ducere.sed August.in lib. de adulterinis connubiis ad Polentium optime, & iure probat hoc iure fieri non posse, & ea cõnubia esse adulterina, id est adulteria non connubia. hæc quæstio si discutienda esset, longiori tractatu indigeret, quam ratio suscepti operis exposcat;ideo satis nobis fuerit locos notasse. ob alias etiam causas,quæ tamen per se non pertinent ad matrimonium, iure separari posset vir ab vxore,seu vxor à viro.quæ quoniam non per se faciunt ad matrimonium, sed per accidens,vt iustus timor mortis,&c.nos omittimus, & Iurisconsultis,ac iuris Põtificij doctoribus dimittimus. Quamuis Nuptiæ earúmque consummatio sit Christi,& Ecclesiæ Sacramentum, nihilominus
D quoniam carnalis illa voluptas obruit animum, & distrahit summopere à rerum spiritualium contemplatione, ideo coniugalis actus, nisi ob causam necessariam vitandi lubricum, & incontinentiæ vim, peti decenter non debet diebus ieiuniorum, & festis præsertim solennibus. si petatur verò,reddi debet seruata debita honestate,cæterísque circunstantiis, quæ seruari debent secundum rectam rationem. Neque Nuptiæ celebrari iure queunt à Septuagesima vsque ad octauam Paschæ: à Rogationibus vsque ad octauam Pentecostes: ab Aduentu Domini vsque ad Epiphaniam. His nanque temporibus solennibus solebant omnes communicari corpori, & sanguini Christi. Iam peruenimus ad instituti operis calcem Deo bene iuuãte,cui sit laus sempiterna. Amen.

GASPARIS CONTARENI S.R.E. CARDINALIS. DE OFFICIO EPISCOPI.

DE OFFICIO EPISCOPI.

LIBER PRIMVS.

B

DEVS optimus vniuersitatis rerum cōditor, sapientissimusque naturæ iustitutor, duplici via, tum res, quæ oculis subiectæ sunt, atque sensu comprehendi queunt, tum etiam illas, quæ cuiusque sensus facultatem excedunt, ad propriam perfectionem deducit. nonnullæ etenim ductui naturæ obtēperantes, suos quæque attingunt fines, nullo rationis, aut electionis vsu adhibito. Res verò mentis compotes tali natura instituit, vt se ipsis quodammodo ducibus, rationis. s. electionisque vsu, ad illam, quę
C debetur eis, perfectionem deuenirent. qua in re excellentiori modo similitudinem suam in rationali natura expressit, quam in rationis experte. Nam quemadmodum ipsi sibi perfectio est, neque alicui fœlicitatem suam acceptam refert; pari quoque ratione, pro earum naturæ modo, rationales naturas voluit sibi vt essent perfectionis auctores: quod tamen nequaquam fieri absque eius influentia putādum est. nihil enim principis illius causæ ordinem euadit; cum irrationalia alieno veluti impulsu suis quæque finibus potiantur. Hæ verò rationales naturæ, quæ suis quodammodo auspiciis, optatum à naturaque insitum finem adipiscuntur, sunt duplices. quædam enim omnino corporum sunt immunes, quales sunt Angeli: contrà aliæ corporeis rebus affines, quæ non nisi corporibus coniunctæ à primo illo omnium
D auctore in lucem prodeunt, rationales hominum animi. Horum vtrisque duo fines, duplexque perfectio debetur. quorum alterum assequi queunt innatis viribus, atque naturali facultate. Alterum verò nequaquam adipisci possunt absque peculiari quadam ope, priuatim sibi diuinitus allata. prior finis, posteriori hoc longè inferior; verùm preparatio quædam existit ad posteriorem adipiscendum. Angeli multò excellentiorem in rerum hac vniuersitate gradum sortiti quàm homines, in primo statim rerum exordio sunt assecuti naturalem atque inchoatā, quam supra dixi, perfectionem: simulq; gratiam sunt adepti, quæ tanquam seminarium quoddam est perfectissimæ atque excellentissimæ illius fœlicitatis; ad quam paulo post hi euecti sunt, qui à supremo bonorum omnium fonte non auersi, in eo potius, quàm in se

fœlices esse voluerunt. Hominum verò natura, quoniam ab angelica perfe- E
ctione distat, multum temporis multumque sudoris impendit in illa fœlicitate consequenda: perfectam autem nequaquam attingit in hac mortali vita; verùm post mortem qui sanctè pieque vixere, diuino numine ad eam euehuntur. satis verò habent, si donec mortalem vitam in terris agunt, Christianis virtutibus, præter eas quas morales dicimus, excolant animum; quibus veluti catenis ac vectibus trahuntur ad supremum fœlicitatis gradum. Sed quoniam homo solus nequaquam sufficit ad ea sibi comparanda quæ pro tuendo corpore necessaria sunt, nedum beatitudinem per se aequirat; effectum est, vt homines simul viuerent in ciuili societate, in qua alter alterius ope, tum politicam, tum etiam Christianam adipisceretur perfectionem: F
vt nō tantùm propter liberā eligendi vim, sed etiam propter operā vicissim præstitam sibi ipsis essent perfectionis ac fœlicitatis auctores. cæterum, quia vnusquisque maximè suum aut familiæ bonum procurat, opus fuit vt commune bonum alicui demandaretur. quod, cum in communione quadam ciuilis cœtus præcipuè consistat, melius mandatur vni, quàm pluribus. Hinc ciuitatibus atque populis Reges atque Episcopi præsidēt. Regum officium præcipuum est, vt ciues bona ciuitatis institutione probos reddant, eosque euehant qui natura capaces sunt ad contemplatiuam vsque fœlicitatem. Horum gratia, externorum bonorum copiam, militaremque potentiam ciuitati, cui præsunt, nituntur omnibus viribus comparare. Episcopus autem altiorem quendā scopū præscriptum habet. Nā fidei suæ commissam ciuita- G
tem Christianis institutionibus, diuinisque legibus erudiendam, atque in officio continēdam suscipit; susceptamque ad supremam eam fœlicitatem dirigit omni conatu; quam sine Christiana pietate atque institutione sperare stultum, simulque nefarium est. quò fit, vt longè maiori dignitate Episcopus præditus esse censeri debeat, quàm princeps ciuitatis. Hic namque curam habet humanæ fœlicitatis, quæ dispositio quædam est ad Christianas virtutes supremamque illam beatitudinem; quarum ducem, ac magistrum Episcopum esse diximus. ita fit, vt vtrunque oporteat excellenti quodam animo esse, omnibusque virtutibus ornato. primùm quoniam natura comparatum est, vt vnumquodque efficiens similem sibi effectum pariat; forma enim & natura proptia rei, quæ agit, actionis principium est; ex quo efficitur, vt gu- H
bernator ac princeps, qualis ipse fuerit, talem efficiat ciuitatem. bonam ergò & beatam nequaquam reddet is gubernator qui non tali ipse quoque habitu præditus fuerit. Huc adde, quod in his quæ ad mores pertinent, vnusquisque facta potius monitoris sectatur, quàm verba; tumque sibi verè dati verba à præcipiēte credit, si secus viuat, ac viuendum esse aliis præcipiat. postremò, vt inquit Plato, præfectus ciuitatis talem in vrbe Reipublicæ institutionem facit, qualem prius in animi sui Republica gesserit. Nam in quouis homine ex irascibili concupiscibilique animæ partibus, atque ex rationali, veluti quædā Respublica constituitur. si quis ergo ita viuit, vt eius appetitus à virtutibus nō deflectant, solamque rationem ducem in quacunque actione

sequantur;

A ſequâtur;optimam hic in animo ſuo conſtituit Reipublicæ,formam,& eam
ex qua in ciuitaem deriuetur optimatium,ſeu probi principis principatus,at
ſi iraſcibilis animi vis ambitione, aut huiuſmodi quopiam morbo affecta,
imperium in animum noſtrum exerceat, ipſiq́ue cætera pareant quæ in homine
ſunt,ambitioſam aut militarem gubernationis formam, in populo atque
vrbe,cui præeſt,ſtatim parit. ſin verò libido, aut auaritia,cæteræq́ue cõcupiſcibilis
partis ægritudines,ac peſtes aliis omnibus præſtiterint, hinc popularis,
ac tandem tyrannica ciuitas efficitur, cum maximo ciuium omniũ
detrimento.quamobrem ciuitatis ptincipem,chriſtianique gregis paſtorem
maximè decet,vt quàm optimam animi Rempublicam intra ſe gerant;ſi re-
B ctè ciuitatem ſint adminiſtraturi,atque ad optatam beatitudinem pro viribus
perducturi. longè tamen maior animi perfectio in Epiſcopo requiritur,
quàm in principe:tum quia ad ſupremum quendam finem atque excellẽtiſſimis
virtutibus Chriſtianis populus,cuius curam gerit,eſt ipſi inſtituendus:
tum etiam quòd cùm vnuſquiſque tanto oneri ferendo per ſe ſit impar,
purgatiſſimo animo eum eſſe oportet, atque ad diuinas illuminationes ſuſcipiendas
idoneo,qui ſe tam magnæ prouinciæ accingit. Nam cùm egregio
miroq́ue ordine hanc rerum vniuerſitatẽ ſupremus ille artifex moderetur,
inferioraq́ue ſuperioribus,veluti quibuſdam inſtrumentis,perducat ad proprios
naturaleſq́ue fines;hunc tamen ordinem maximè præſtat in humano
genere dirigendo, ad æternam illam fœlicitatem, quò fit vt Angelis vtatur
C tanquam miniſtris ad purgandas illuſtrandaſque hominum mentes: obſcurius
tamen id præſtat in his qui aliorum impetio & moderationi ſubiecti
ſunt; clariſſimè verò ac lucidiſſimè in illis qui aliis curandis præſunt,
dummodo ſibi ipſi non deſint,ipſumq́ue humanum genus ſupremæ huius
beatitudinis quodammodo ſibi auctor eſſe velit. Epiſcopus autẽ medius eſt
inter diuinos ſpiritus,& humanũ gen⁹.ex quo perſpicuum eſt,oportere Epiſcopum
tum angelicæ,tum humanæ naturæ quadam ratione participẽ eſſe;
quod cum de ſe nullus,quanquam virtutibus ornatiſſimus, polliceri poſſit;
iccirco Epiſcopatum optare abſq; arrogantiæ crimine,aut auaritiæ,aut ambitionis,
nequit vllus.abſq; vllo tamen crimine quiſque optare poteſt,eã ſibi
diuinit⁹ animi excellẽtiã cõcedi,vt gerẽdo Epiſcopatui idoneus haberi poſ-
D ſit:ad eã tamen dignitatẽ nequaquã accedendũ eſt, niſi vocatis à Deo, & à
ſummo Põtifice cooptatis, abſq; vllo ipſorũ ambitu; queadmodũ à Moyſe
Aaron fratrem ad ſacerdotium vocatum legimus. ex his igitur nemo,quanuis
tardus ingenio, non perſpicere poteſt, quanta animi perfectione atque
excellentia præditus is ipſe eſſe debeat,quẽ diximus oportere ſupra humanã
ſortem,ad Angelicæ vſque naturæ participationem extolli. Cæterùm, quoniã
ad tam magnũ animi profectũ non niſi quibuſdam veluti gradibus peruenitur,
nos quoque ordiemur à leuioribus, pedetentimq́ue accedemus ad
ſublimiora: idque prius generali quadam figura ac ratione; poſtmodum
vero in ſpecie magis. Principio ergo, qui Epiſcoratui gerendo dignus ha-

Mm

beri vult, aciem mentis intendat, vt in vnaquaque actione quod honestum E
ac decorum sit intueri queat. multi sunt enim qui ad honesti splendorem
vel nullos, vel lippiẽtes oculos adferant. deinde tam vehementi amore erga
honestum afficiatur, vt nullis illecebris voluptatum, nullaque alia animi
perturbatione ab hoc honesti sensu possit abduci. verùm quoniam hone-
stum rationis quoddam est bonum, multæque animi partes sunt ratio-
nis expertes, quas scilicet communes gerimus cum cæteris animantibus
brutis: duæ verò sunt appetitus vires, quæ sensibilem animi partem comi-
tantur: quarum alteram concupiscendi vim, alteram autem irascendi ap-
pellare consueuimus: Hæ autem suapte natura rationis expertes sunt, ne-
que appetunt honestum, quod rationis esse bonum suprà diximus: in ho- F
mine mentis compote; in quo naturali quodam ordine tum corpus animæ
paret, & ex imperio animæ in quascunque mouetur partes, tum ratio cæte-
ris animæ facultatibus imperat: atque hæ tamen partes, quas ratione ca-
rere diximus, nescio quonam pacto factæ sunt ipsæ quoque compotes
rationis, quatenus scilicet naturali quodam nexu natæ sunt menti obsequi,
si interim paulatim assuescant nihil agere præter rationalis partis impe-
rium. Hoc verò nunquam commodè præstare poterunt, nisi virtutes mo-
rales imbiberint, quibus exuperent naturæ suæ facultatem, & rationem
quo vis pacto pertingant. ex his ergo sic collectis efficitur, vt continuò ab
ineunte ætate, qui probus Episcopus futurus sit, coercere has animi vi-
res debeat, continereq; intra limites à ratione præscriptas, atque his virtuti- G
bus excolere, quibus vtranque excitari, ac rationem, honestique veluti
quendam sensum adipisci, & ratione, & experimento compertum cuilibet
potest esse. quam viam nisi fuerit ab adolescentia ingressus, in virili ætate
constitutus, id aut nunquam, aut ægre præstabit. iuxta viam suam adole-
scens [inquit Salomon] cum senuerit non recedet ab ea. totis ergo viri-
bus enitendum est, omnique conatu contendendum, vt à teneris annis,
Herculis more, hæc monstra molliamus ac perdomemus, atque assue-
faciamus, vt iugum rationis pati in tenera ætate discant. Sed prius com-
pescendæ nobis erunt concupiscibilis animi perturbationes; quæ & ve-
hementissimæ sunt, & in prima statim adolescentia bellum cient aduer-
sus rationem acerrimum. Hæc igitur animi vis in illo ætatis lubrico H
temperantia est cohibenda: quæ, si propriè sumatur, compescit ac co-
ercet voluptates ex cibo potuque, atque ex venereis rebus emergentes:
sed alio modo sumpta, latè patet, atque auaritiam, inuidentiam, & am-
bitionem, grauissimos animi morbos, expurgat. Quid enim est liberali-
tas, nisi temperantia quædam à nimia pecuniarum cupiditate, immode-
rataque largitione? aut quid aliud est ea virtus, quæ cum sit circa me-
diocres honores, propria appellatione caret, nisi temperantia quædam à ni-
mia honoris cupiditate? indignatio quoq; ab inuidentia tẽperat, de qua infrà
cum de charitate disseremus. sunt etiam nonnulla cõcupiscibilis animi vitia,
quæ

A quæ hominum inter se consuetudinem maculant deterioremque faciunt. Hic fictus atque,adulator; ille vrbanus aut scurra. contra quos morbos his pharmacis est vtendum;vt veritate seu viuẽdi simplicitate, Christiano enim mori loquar,simulationem omnem vitemus, affabilitate, turpes adulationes,atque importunas vel de minimis rebus contentiones: vrbanitate, & scurrilitatem,& consuetudinem agrestem ac morosam.his non minus quàm superioribus,temperantiæ nomen accommodari potest. Nam & verus seu simplex, à quacunque temperat fictione,& affabilis,à contentione, & vrbanus,à scurræ verbis ac motibus. His ergò virtutibus concupiscibils anima est excolenda; vt discat rationem ducem in omnibus sequi, & ad quendam B honesti sensum paulatim subduci cõsuescat, in nulla tamen animi perturbatione sedanda,magis est euitandum,in iuuenili præsertim ætate,quàm in ea, quæ ex ardore libidinis,illiusque voluptatis illecebris excitatur. Hæc enim omnium vehementissima est, maximeque affigit humo diuinæ particulam auræ (vt inquit Flaccus.)qua in re considerãdum erit,quàm homine indignæ sint eæ voluptates, quibus in bruta animantia quodammodo degenerat; ante oculosque proponendum,quot celebres ac illustres viri res pulcherrimè ab ipsis gestas, hac labe fœdarint. maximaq; cum ignominia tum superstites vixerint,tum etiam post obitum in memoria vulgi ore versentur, in quibus satis erit Salomonis sapientissimi ac potẽtissim Regis exemplum; qui post multa præclarè ac magnificè gesta,tam turpiter, huiusce voluptatis C illecebris captus, deflexit de via; vt ad idolatriæ vsque nefandissimum crimen collapsus fuerit; simulque abstinendum erit à consuetudine eorum quę animos iuuenum solent allicere ad huiusmodi voluptates, nec minus parcendum erit lectioni eorum auctorum, ac pręsertim poetarum, qui amorũ monumẽta posteris reliquerunt.qua in re non possum satis mirari nostrorũ temporum consuetudinem,cum scilicet pueris (vt ita dixerim) vix bene natis,continuò legendos ac ediscendos,proponunt nonnullos poetarum libellos, amoribus ac libidinibus plenos; calcariaque addunt ætati, per se ad libidines sponte currenti.Nostrum verò Episcopum nollem ego à teneris annis hac vulgari ratione,sed potius secreta quadam ac diuersa à vulgi consuetudine institutum fuisse.sin aliter,cum primum licebit, vellem vt ab huius- D modi poetarum studiis temperaret. sed nũc de his satis.inferius namque fusius dicturi sumus de Episcopi studiis.A crapula verò abstineat quãtum fieri potest,nihil enim viro ingenuo indignius,quàm ista ciborum ac potus ingluuies.de liberalitate,quæ sequitur,pauca quædam nũc dicam; plura infra dicturus,cum de dispensatione redituum annuorum Episcopatus disseram. nunc id tantùm monuisse sufficiat,nihil esse animi magis angusti,quàm hæc comparandarum pecuniarum sitis.miserãda profectò animarum ægritudo, qua homines vsque eo obsequãtur,vt vitæ perfectionẽ, summumque bonũ ex diuitiarum opibus sibi comparari posse existimẽt.sed ambitio,quæ tota pẽdet ex vulgi errore,miserrima est; quam tamen differimus ad eum vsque locum, in quo de magnanimitate dicemus. Verùm cum homo non solus

viuat, sed aliorum quoque commercio vtatur, dandũ operæ, plurimum erit, E
vt iucundi amicis simus, cæterisque hominibus non ingrati. primum igitur obseruandum est, vt quàm maximè fieri potest, in quacunque actione veritatem quandam (vt verbis Aristotelis vtar,) vel potius simplicitatem prestemus [vt Christiano more loquar.] Hæc animi virtus fictionem omnem, et in corporis gestu, atq; habitu & ĩ quacũque alia actione prorsus excludit; neq; aliud ore præ se fert aliud corde occultat. Rei namque simplicis vnica quędã est, in quacunque eius parte, eademq; habitudo. Nec etiã in cõuersatione hominum negligẽda est iocunda quædam affabilitas ac decora; ita vt neq; adulationis crimine insimulari possimus, neque vlla morositate culpari: sed in conuictu quoque hominum, vt simus faciles ac iocundi. pari ratione cõsue- F
tudinis nobis vtẽdum est, si quando iocosa incidunt; ad quæ, animi reficiendi causa, plerunque homines diuertunt, vt alacriores reuertantur ad seria honestaque studia. in iocis ergo decorum quoddam seruandum erit; ne videlicet videamur rustici, atque agrestes, neue contrà scurræ ac mimi. sed condienda oratio erit vrbanitate quadam ac lepore; vt simul faceta grauisque habeatur. Reprehendet aliquis fortasse diligentiam hac in parte nostram, quòd potius ciuilem virum, quàm Episcopum erudire videar. cui responsum velim, morales ac ciuiles virtutes, quamuis non ita Episcopi sint, vt aliis quoque non conueniant, quemadmodum nonnullæ aliæ, de quibus infra dicturi sumus, non tamen ab Episcopo putãdum est alienas esse, quin potius fundamenra sunt quædam, quibus sublatis, cæteræ quoque Episcopo pecu- G
liares & propriȩ ruant necesse est. iccirco nobis, quibus tanquam ab incunabulis perfectum Episcopum erudire propositum fuit, nequaquam fuerunt omittendæ. Tempus nunc est, vt duram efferamque animi partem, irascendi inquam vim, nõ mollem quidem, sed constantem efficiamus. Huius præcipua virtus est fortirudo, qua firmam⁹ molle illud animȩ atq; effœminatũ, ne penitus subsidat ac defluat. Hæc ea est virtus, quæ virilitatem quandam, & robur animo præstat, omnibusque mortalibus, ac humanis rebus superiorem facit: in hac plus multò elucet decorum illud atque admirandum honesti, quàm in quauis alia virtute: vnde etiam sola per excellentiam quandam, virtutis nomẽ obtinuit apud veteres Romanos. circa mortis pericula, dolorumque toleranriam maximè versatur hæc virtus; in quibus ea potissimum H
rarione firmabimus animum, si cõstantissimè tenebimus nihil honesto præferendum esse, nullamque rem homini accidere posse, quæ intolerabilis sit; quod facilè ei persuadebitur; qui diuinitatem & excellentiam humani animi nouerit, quem turpe tantum atque inhonestum factum inficere potest: cætera verò, quæ maxima putantur mala, dolores inquam, labores, tormẽta, ac denique mors, si constanter ferantur ac fortiter, perficiũt, magisque egregium præstant. Hic operęprecium erit cogitatione versare plurima à maiorib⁹ nostris cõstantissime gesta, & cuiuscunque generis tormẽta fortiter superata. Horum plerosque ante Christianã religionẽ, antiquitas est admirata; sed post effusã Euãgelij lucẽ tã magnãhuiusmodi exẽplorũ copiã christiana religio

A religio suppeditat, vt vix vlla cogitatione cõprehendi queat. Nullo pacto omittenda quoque erit magni excelsique animi virtus, cuius opera magnis etiam honoribus animus superior fit: vnde eam appellationẽ sumpsit, dictaque est magnanimitas. Hanc Philosophi perfectionem irascibilis animæ posuerunt, quia circa arduum quoddam versari videretur, quod propriè ad irascendi vim pertinet. eam verò, quæ in mediocribus quibusdam est honoribus, in concupiscente, seu desideratiua animæ parte statuerunt: quoniam nihil arduum propositum haberet. Hisce virtutibus, tanquam ad fortitudinem pertinentibus, firmatur animus, ne ab honore pendeat ex errore vulgi plerunque præstito, in quod virium animi præstãtes & egregiæ naturæ sæpe
B numero incidere solent, nisi exculti prius fuerint tum recta quadam existimatione, tum etiam magnanimitate. Nam cum honor virtutis sit prẽmiũ, virtutemque sequatur velut vmbra corpus, præstans excellẽsque ingenium, si parumper ab honesto, quod virtutis est finis, deflexerit, continuò pro virtutis fine honorem sibi proponit, quam actionum omnium postremum finem: id putant excelsi, atque magni viri esse, vt vitam etiam pro laude paciscantur, hanc verò laudem, atque gloriam (qui maximus est error) iudicio vulgi metiuntur: inde fiunt sæpe ambitiosi, & addicti penitus auræ populari. quamobrem cum locus hic tam lubricus sit præstantibus egregiisque naturis, maximè cauendum erit, illi præsertim, qui aliis regendis idoneum se esse profiteatur, & velit, ne quandoque corruat in pernitiosam hanc ambi-
C tionis voraginem. omni ergo conatu formandus ipsi animus erit hac fortitudinis specie, magnanimitate scilicet, præstabitque se magnis honoribus dignum, qui si pro meritis ipsi à vulgo non deferantur, negliget ac paruipendet; vnde fit, vt difficillimum sit magnanimum esse, quia valde arduum quoque est magnis honoribus esse dignum; ex quibus efficitur, vt valde ridiculus, ac vanus sit habendus ille, qui, cum honoribus sit indignus, se magnanimum hisce contemnendis esse profiteri audeat. Sequitur magnificentia, quę circa magnos est sumptus (hoc namque & ipsum arduum est) quam nolim à Christiani gregis præside in hanc partẽ vsurpari, vt ad animi hanc, quã statuo, magnificentiã attinere arbitretur, magnos cœnarũ, ac splendidos apparatus, ingentem famulorum ordinẽ, magnam & eximiam aulęorũ ac vasorũ
D argenteorum supellectilem, cæterasque huiusmodi impensas, vt turpiores nunc omittam. non enim eadem quæcunque personam decent. in Principe fortasse non indecora hæc erunt, & ad magnificentiam spectabũt; at Episcopo, Christianique gregis pastori, nihil (vt existimo) magis indecens. verum magnificentiæ Episcopi interesse reor, primum vt erga inopes profusissimus sit, magnaque hospitia construat, in quibus pauperum præsertim cum ægrotant, & victui & sanitati consulatur: deinde vt templa, vasa, vestes, cæteraq; quæ ad diuinum cultum pertinent, quantum fieri possit, nõ omisso interim erga pauperes officio, magnifica ornataque habeat. ab hisce rebus Episcopo debetur magnificẽtiæ laus. Reliqua ex virtutibus irascibilis appetitus est mãsuetudo, qua mollitur animus, ac refrænatur, ne iracundiæ stimulis in præ-

ceps actus rationem reuocantem nequaquam audiat, sed longissime præcurrat. nam quemadmodum tribus superioribus virtutibus præstatur quoddam animo robur, ac rebus arduis cedat, neue præcurrentem rationem deserat: ita contrà mansuetudine frænatur irascendi vis, ne rationem præcurrat, eiusque mandatis obaudiat. Hæc virtus maximè splendet in quouis præside, furere enim valde alienum existimari debet à principe, in quo omnium maxime sapiētiam optare solemus. nulla verò animi perturbatio magis homines agit in furorem, quàm iracundia, ex qua non tantū in animo, verumetiā in corpore magna turbatio excitatur. licet intueri ora, gressus, omnemque habitum corporis hominis irati: nihil decorum, nihil compositum spectabis. Hę ferè virtutes sunt à Peripateticis cōnumeratæ, quibus sensibilis appetitus, qui suapte natura rationis est expers, neq; vllum honesti sensum habet, quodammodo ad participationem rationis assurgit. Nūc tempus poscere videtur, vt pauca quædam, quæ ad hoc negotium pertinent, dicamus de virtutibus partis rationalis. Nam ex hac, veluti ex radice quadam, rectitudo influit in reliquas quoque animi vires. Nisi enim hæc rectè in sua actione versabitur, frustra reliquæ vires sequentur imperium rationis: at rectè agere non poterit, nisi propriis virtutibus fuerit prius imbuta: huius autem animi vis altera comprehendit, raciocinatur ac cogitat; altera verò appetitus quidam est cogitationis assecla. huius posterioris, appetitus inquam, rationalis iustitia perfectio est. non enim in sensibili appetitu recte hæc animi virtus potuit collocari: nam non versatur circa sedandas perturbationes vt reliquæ, sed tantum ęquum seruat ac tenet. ęquum verò collatione discursuque rationis comprehenditur, & iccirco ad sensibilem partem pertinere non potuit, sed ad rationalem huius namque multorum inuicem collatio propria quædam est actio. iccirco in eo appetitu, qui rationē sequitur, iustitiam collocarunt. Hæc verò virtus, si in genere sumatur, tam late patet, vt ad eam cæterarum omnium virtutum actiones referri queant. quod si pressius eam sumpseris, æquitatem tantum amplectitur in externis bonis, vt non plus sibi, quam æquum sit, neque alteri minus, sed æquum omnibus tribuatur. hominum quidem communitati, cœtuique ciuili tam necessaria est hæc animi virtus, vt ausim dicere sine reliquis virtutibus consistere posse hominum societatem, at nūquam ne vel temporis momentum permansuram, si ouquis iustitia auferatur. in priuato viro satis iustitiæ esse putandum est, si ab inferenda iniuria abstinet, at in principe ac præside late patet. Nam non satis est principi, si ab inferenda iniuria temperet ipse, verum oportet, vt et illatam ab alio iniuriam pœna compenset, & ne inferatur pro virili prouideat. qua in re tum mira prudentia, tum etiā diligētia nō mediocri opus erit. Hanc igitur principū ac præsidū propriā peculiaremq; virtutē, futurū Episcopū admirari oportet, à tenerisq; annis assuescere, vt nō modo facere, sed ne audire quidē iniustum aliquid patiatur. Hanc & in cōmutationibus seruari curabit, & in distributionibus, quod præsidis officiū est, diligētissime seruabit. Altera virtutū rationalis animi in ea est parte cōstituta, quæ ratiocinatur & sapit. Hâc pruden-

A prudentiam nominabimus latiori quadam significatione, quàm à Peripateticis sumatur. Hæc virtutum omnium princeps, sine quâ nullum virtutis officium rectum esse potest. huius proprium est, quod in vna quaque actione decorum, atque honestum sit intueri. quæ licet quodam modo non in ciue libero solum qui tùm sui, tum familiæ curam habet, sed etiam in seruo esse debeat: hic tamen angustis quibusdam terminis coercetur in principe vero ac præside, quibus alij obediunt, proprios ac latissimos fines habet. nō enim huic satis erit compertum habuisse, quid certo cuidam hominum generi in ciuitate & decens, & vtile sit; sed in vniuersis generibus, vt hoc norit, oportet. huius præcipua pars, quæ omnium maxime principi conuenit, est legum B ferendarum facultas, vt scilicet leges ferat, quarum obseruātia ciues ciuilem fœlicitatem mancam illam, quā diximus, adipiscātur; Habiles autem atque apti fiant ad christianas virtutes capessendas, quarum demum ope supremā beatitudinem consequantur. at enim prudentiam meo quidem iudicio difficile adipiscetur, qui philosophiæ morali nullam operam dederit; quo fit vt ea studia pulcherrima & Principe maxime digna existimē. in his vellem ego Episcopum nostrum, quem instituimus, dies atque noctes versari. Historiarum quoque cognitio non parum ad prudentiam facit, dum aliorum exemplis illustrium alioqui virorū, quid deceat, & quid operæprecium sit in vna quaquæ actione facile discimus. Huic quoque virtuti copulemus reliquarū rerum cognitionem, præ omnibus vero naturalium, diuinarumq́ue rerum C contemplationem: quæ & per se pulcherrima est, maximeq́ue momentum præber, vt ad earum rerum imitationem, atque exemplū, tum animi eorum, qui illam perceperint, tum vniuersa ciuitas illorum ductu se effingat. prudentiæ quoque officium est, vt nouas quasdam, superstitiosasq́ue artes à veris honestisq́ue dignoscat, ne fortasse (qui multorum est error) in monstris quibusdam, & nugis magno cum dispendio tempus terat. Hactenus eas virtutes persecuti sumus, quibus humana vita continetur; vt prius illud in Episcopo nostro caueretur, ne quandoque ex homine in brutum animal degeneraret. Nam cum Episcopus (vt supra diximus) hominem quodam modo excedat, nostrumq́ue institutum fuerit, de integro Episcopum ab incunabulis constituere, necesse fuit, vt prius hominem faceremus; quem postmodum D Episcopum facturi essemus, Hucusque procedunt humanæ vires, neque vltra hominem promouent, quam vt in nationibus quibuscunque decorum, honestumq́ue seruet, ac diuina quoquo pacto attingat ex rerum sensibilium contemplatione, admirabilique in rebus omnibus naturæ ordine. Hæc manca illa, atque imperfecta fœlicitas est, ad quam supra dixi posse hominem naturali lumine peruenire. Verū non est hæc suprema illa beatitudo: quæ omni ex parte appetitum hominis compleat. sed quærenda est multo excellentior, ad quam consequendam nunquam sufficient naturales conatus, sed opus homini est peculiari quadam gratia diuinitus impertita, nonnullisq́ue virtutibus consequentibus gratiam, quarum adiumento humanus animus ad quandam participationem diuinæ naturæ attollitur: hæ vero sunt veluti

elementa supremæ illius fœlicitatis, quæ sola animum implere potest. nihil E
enim aliud est summa hominis beatitudo, quàm Deum fieri adeptione diuinitatis, eoque bono fœlicem esse, quo semper Deus est fœlix. Hoc summum supremumque bonum sola christiana religio præstare potest, in qua per fidem legemque Iesu Christi Dei & hominis ad assequendam diuinitatem peruenire speramus; in quo certe tanquā in arctissimo, indissolubilique nexu queunt tam longe distantes naturæ diuina inquam, atque humana coniungi. nam cum diuina cōgruit, quia personam Dei gerit, nec ab homine discrepat, cum sit homo; quo fit, vt in ipso possit homo Deum comprehendere (vt ita dicam) diuinasque actiones imitari. Hoc illud est Dei arcanum & reconditum mysterium, quod stulti philosophi non intelligentes interdum christianam religionem derident. sed reuertatur oratio, vnde digressa est. Excellentissimus hic finis, quem cōsequi expetit christiana religio, perfecte in hac mortali vita obtineri non potest. sed satis homini esse debet, si dum in viuis agit, semina quædam consequatur, ad eum finem adipiscendum. id namque in quibuscunque naturæ effectibus clarissime conspicitur, si non statim debitam sibi attigerint perfectionem, priusquam absolutam obtineant, obtinere inchoatam. quamobrem oportuit hominis animum christianis ac diuinis virtutibus supra se quodā modo attolli, paulatimque ad diuina progredi, vt sic affectus post obitum absolute perfecteque beatitudinem consequeretur. Hi christiani animi habitus facultatē intellectus nostri excedunt: quod maxime congrue modoque in primis naturali contingit. euehunt namque G
hominis animum ad eam perfectionem, à qua homo lōgissime distat, idelicet intueri in habitibus sensibilis appetitus de quibus quàm plurima à nobis sunt superius explicata. illi quoque sensitiuam vim ad honestum appetendū, quod nequaquā suapte natura sensibilis anima appetit, verū conuenit superiori virtuti, rationi (inquam,) mirū ergo nulli esse debet, si christianis, quibus proposita est diuini boni adeptio, quædam sunt proprie peculiaresque virtutes, quas philosophi, qui tantum naturæ lumine aguntur, nunquam perspicere potuerunt. his igitur christianis seu diuinis virtutibus, maxime non dicam imbutus, sed ornatus, & exultus esse debet is, quem instituimus, Episcopus; adeo vt ex sua plenitudine commissam sibi impleat ciuitatem. tres huiusmodi virtutes Theologi numerant, quarum vna, fides scilicet, pertinet H
ad intellectum, duæ vero, spes inquam & charitas, ad voluntatem. harū prima est fides. absolutissima vero est charitas, sine qua nihil possunt quæcunque aliæ virtutes. fides quarundam rerum diuinarum cognitionē nobis præstat; ad quas capessendas intellectus sibi ipse nō est satis. Hæc omnia ea sunt, quæ in sacris litteris continentur, ac certa ratione potest cuilibet cōpertum esse; oportuisse in huiusmodi quibusdam intellectum hominis exerceri, vt fieret diuinitatis capax. Hoc namque præcipue obseruandum his, qui in cognitione diuinorum proficere cupiunt, tum penitus videlicet ab homine ignorari Deum cum putatur aliqua ex parte comprehēdi, quid sit. quapropter Dionysius Areopagita summus diuinorū scrutator, Dei cognitionem

summam

A summam appellat scientiam diuinæ ignorationis. vt ergo hoc homini penitus insideret, Dei naturam lõgissime distare ab omni eo,quod intellectus noster cogitat,necesse fuit quædam de Deo credenda his proponi, quæ omnino mentis aciem superarent;quibus tanquã finis proposita est nuda, apertaque diuinæ naturæ contemplatio.fidem spes sequitur. fierinãque non posset,vt quispiam bono illius potiundo accingeretur,quod nequaquam speraret adipisci.Hæc virtus fortitudini quodam modo respondet,nam animum firmat, vt ne difficultate rei, ac prope desperatione terreatur. quare si rationali appetitui adhiberi posset ea differẽtia,quã sensitiuo adhibuimus, vt scilicet diuideretur in vim desiderandi ac irascendi;perfectionem irascibilis rationalis, spem vtique statueremus. Omnibus hisce virtutibus tam moralibus, quàm diuinis supremam manum imponit charitas, absolutionemque præstat. Hac virtute tam egregie assurgit animus hominis, vt iam non in se ipso,sed in Deo viuere incipiat.nam cum cætera omnia, tum etiam seipsum in Deo amat vir perfectus charitate. huius vi morales virtutes attolluntur ad altiorem, sublimioremque finem, vel, vt nonnulli perhibent,nouę quædam in animum influunt excellentes, atque egregię magis, quàm morales. honestum namque & decorum, qui præstitutus finis erat virtuti morali, à bono diuino longissime abest;quo tanquam fine omnium virtutum, actiones moderatur charitas. hoc in loco non absurde puto dicemus, si actioni honestę,ac propterea decorę dixerimus vitam quandam præstari à charitate; sine qua honestum,quod philosophi tanti faciunt,friget quodam modo ac marcescit.huius rei similitudinem ipse fingere potes,si vnquam pulcherrimi alicuius cadauer, seu marmoream statuam à Praxitele summo artifice diligentissime confectam vidisti: spectabis enim in vtroque miram quãdam membrorum formationem, atque egregiam harmoniam, vt nulla in parte suspicari queas prætermissum esse decorum.attamen pulchra ea statua iacet ac friget,cur?nẽpe,quia anima vitaque caret.pari ratione,honesta decoraque actio pulchra est,omni sibi ex parte respondet,considerantem oblectat: friget tamen,nisi à charitate vitam fuerit assecuta.Diuinæ igitur hæ virtutes esse debent in Episcopo adeo excellentes, vt ab ipso in vniuersam ciuitatem emanent,tanquam à quodam fonte perenni. primum namque oportet non ea solum credere,& nosse virum Episcopum,quæ christianus quiuis vel mediocriter in religione eruditus nouit: verum etiam Theologiam christianã callere, vt alios docere queat christianum scilicet dogma, rationesque reddere occultarum rerum,ministeriorumque christianorum, & impugnantes refellere,tum ea quæ iuris pontificij sunt probe nosse. in primis autem vtrũque testamentum sic tenere,vt vngues, digitosque suos, atque in ea lectione oblectari assidueque versari; ac postremo quæcunque alia studia ad hæc referre. quod nostris temporibus omnium maxime præstandum est, cum turpe sit sacerdotĩ,& Episcopo non si Virgilianũ carmen, aut huiusmodi quippiam non intellexerit,sed si Euangelium nunquam totum perlegerit, ac diuinæ scripturæ spiritũ nõ hauserit;quidque de sanctissima trinitate,de sacro-

ſancta euchariſtia,cæteriſque Sacramentis ac religionis chriſtianæ myſteriis E
credendum explicite ſit,non curauerit. Quod ſi in chriſtianis omnibus ſtudium aliquod, cœleſtiumque rerum ſciẽtia aliqua neceſſaria eſt,quãtò magis hoc in ſacerdote requiritur? verum in Epiſcopo ſpei virtus latius patet, quàm in priuato viro; non enim diuinum bonum ſibi aſſequi ſolum ſperare debet,verum etiam poſſe,Dei numine fauente, commiſſam ſuæ fidei ciuitatem promouere ad illud bonum conſequendum.ſibi ipſe tamen deeſſe non debet,quin animum paret ad diuinas illuſtrationes ſuſcipiendas,omnemque diligentiam,atque operam præſtet in ſuo grege gubernãdo.Perfectio autem & abſolutio horum omnium eſt charitas, quæ cum chriſtiano cuique, tum præcipue neceſſaria eſt paſtori chriſtiani gregis. quæ virtus, cum præſtantiſſima ſit, atque reliquis virtutibus omnibus vitam præbeat, latiſſime manat, F
nulloque ferè termino cohibetur,ſed ad omnes ſpectat: iccircò opus erit ne erga diſpares pari munere fungamur,vt rectus ordo ſeruetur in officiis charitatis, ſine quo nulla huiuſmodi virtutis actio conſtabit.primum ergo Epiſcopi munus eſt, vt Deum præ omnibus amet, nihilque conferendum arbitretur,cum diuini honoris ac laudis tuitione, præ qua & vitam,& ipſam denique fœlicitatem nihili faciat, & ad hoc tanquam ad poſtremum finem referat omnes ſuas actiones. ſummopere enim & decus,& dignitatẽ Dei Epiſcopum ſuſtinere decet.mirabitur fortaſſe aliquis,alienumque à natura rerũ arbitrabitur hoc præceptum eſſe;cum omnibus rebus inſitum natura videatur,vt maxime ac præ omnibus ament ſe ipſas, cæterum diligentiùs,ac interius re perſpecta cuilibet compertum eſſe poterit,nequaquam hoc eſſe à naturæ legibus alienum.nam cum omnia præcipue appetant eſſe,præ omnibus G
etiam naturali deſiderio cupiunt eius conſeruationem,& incolumitatem;in quo putant maxime eorum eſſe conſtare.quamobrem natura fit,vt nonnulla,quorum eſſe magis ſit in alio quopiam,quàm in ipſis,magis optent illius, quàm ſui ipſorum conſeruationem.In promptu ſunt partes,quarum eſſe cõſiſtit in ipſa integritate totius,eaque ratione ſe vel certiſſimo periculo exponũt pro totius incolumitate tuenda. Nullus ergo mirari debet,ſi nouerit diuinum eſſe cuiuſque alterius rei eſſe continere, & magis in ipſo conſiſtere, quàm in rebus ipſis,ſi ſecundum naturam eſſe diximus,cuius ordinem egregie chriſtiana religio imitatur, magis oportere Deum à nobis amari, quàm H
noſmet ipſos; poſt Deum,quia vnũquodquoque magis eſt in ſe, quàm in alio quopiam,ſalutem ac fœlicitatem vnuſquiſque procurari debet.hoc vero ab Epiſcopo præſtabitur,ſi innocentiſſime vixerit, animumque quacunque labe purgarit. poſtremo inſeruiẽdum eſt alienæ infœlicitati, ac egentibus opem ferre par eſt.qua in re valde Epiſcopo eſt enitẽdum, ne huiuſmodi officio deſit.hoc nanque præcipuum munus eius eſt,& quod à paſtoribus chriſtiani populi requiri maxime ſolet.Non poſſum hoc in loco non magnopere miſerari noſtræ tempeſtatis calamitatem,cum paucos admodum chriſtiaſtiani populi moderatores comperias, qui degant in ciuitatibus fidei eorum commiſſis. Verum ſatis officio ſuo feciſſe putant; ſi procuratori regendam vrbem

A vrbem tradiderint, ipsi vero redditibus potiantur. ac magni quidem cuiuspiam in Romana curia pompam comitantur, regnorumque tractant, ac bellorum negotia; de populo vero cui præsunt, an in christiana religione proficiat, an deficiat, ne nuntium quidem accipiunt, egenosque gregis sui omnino negligunt & ignorant. hoccine est Episcopum gerere? hoccine discipulos Christi imitari, præceptaque Euangelica seruare? probus ergo Episcopus operam dabit ne alteri tradat gregem suum curandum, sed quàm breuissimo tempore ab ouili aberit, nisi aliqua ratione à Pontifice euocatus alicui officio inseruiat, quod ad emolumentum christianæ Reip. spectet. verum non hanc dari sibi occasionem optet, neque tale quid ambiat; sed ægre ac ferè inB uitus huiusmodi onus suscipiat. quo expedito, non aliud procuret, sed quàm citissime ad gregem redeat. In populi vero (cui præest) gubernatione æquum quoddam seruabit, certumque tenebit ordinem (nam hac in re charitas cum iustitia proportionem habet.) primum igitur sacerdotum ac cleri magnam habeat curam, his enim ministris vtatur opus est in sacris administrãdis, populoque curando. quare quamoptimos sacerdotes habere, ac in christianis rebus eruditos magni mométi instar habet ad populi gerbernationem. hos ergo erudire ac bonos facere præcipue ad ipsos spectat. deinde bonos viros instruet & diliget. prauis tamen curandis maior opera impendi debet. non enim (vt inquit Christus) est opus medico bene valentibus, sed ægrotis. virgines Christo dicatæ, ne vitam vllo libidinis, aut lasciuiarum genere polluãt, C quantũ fieri potest, cauebit. Egenos, præsertim ægrotos, aut nobiles, quibus egestas ignominiæ habetur, fouebit opibus ac redditibus suis. in quo officio si cætera paria in vtroque sint, præferendum puto virum bonum iniquo. viuendi norma seruata (vt reor) optime præstabit charitatis munera. Nam ea ratione extra se quodam modo positus alienam rem aget, quod charitati peculiare est. cupiebat Moyses pro salute Israëlitici populi deleri ex libro viuentium. Paulus optabat fieri anathema pro patribus, qui loci quo pacto sint intelligendi, nunc omittimus: in præsentia sit satis dixisse charitatem ecstasim facere, ita vt extra se diffluat qui fuerit præditus hac virtute, potiusque in aliis, quàm in se viuat. quod etiam Deo cõtigisse in rerum creatione Dionysius dicit. ex amore, nanque ecstasim passus in alias creaturas defluxit, ac D eas ita condidit: nuncque in illis existens quasi extra se in aliis continet ac conseruat. quare clarissime patet nullum animi vitium charitati magis contrarium esse inuidentia ac maleuolentia. inuidus nanque tantum bonum suum vult, alienum nollet: de proximi autem amici malo gaudium concipit, de successu mœrorem. at contrà, charitas aliena procurat, sua negligit. nec tamen ignoro interdum ex charitate quoddam odij genus excitari, quo odimus iniquos, quatenus iniqui sunt, ac de eorum successibus dolemus: cupimus tamen vt boni fiant, sicque affecti optatis fruantur. hoc odium perfectum appellat Dauid in psalmo, super inimicos tuos (inquit) tabescebam, perfecto odio oderã illos, & inimici facti sunt mihi: hæc est ea virtus, quam indignationem Peripatetici nominant quam in medio statuunt maleuolen-

tiæ,& inuidétiæ. Satis vt arbitror hucuſque generali quadam forma Epiſco- E
pum noſtrum effinximus, dedimuſque operam, vt prius hominem,deinde
Epiſcopum formaremus. nunc quę ſuperſunt,in alterũ volumen differimus.

F

LIBER SECVNDVS.

VLTVM diuque dubitatum eſt apud veteres rerũ ſcrutatores,humanũ ne genus religioni diuinoque cultui natura duce inſeruiret,an potius cõſilio quodam,ac ſapientum inſtituto,qui homines in officio contineri non poſſe arbitrati ſunt, ſi Deorum metus ac reuerentia de medio ſublata eſſet. verũ ipſam rem paulo attentius conſideranti manifeſtiſſimum eſſe poteſt, hoc minime humanum fuiſſe cõmentum, ſed ita natura comparatum eſſe, vt quemad- G
modum homines ciuilem vitam naturali quadam propenſione agunt;nec non loquendi vſum (quod nulli animantium generi contigit)à natura ſortiti ſunt, ita etiam naturalibus quibuſdam ſtimulis homo actus ad diuinum cultum contenderet. quod puto tum ratione, tum reipſa facillime cõprobari. Cum enim cuiuſque rei perfectio tunc penitus abſoluatur, cum ad eam conuerſa fuerit cauſam, quam ſubſtantiæ, atque eſſe habuerit auctorem;in hac ratione veluti ſolidum quendam circulum iaciat; hominis vero animus,quo præcipue eius ſubſtãtia conſtat,Deum optimum habet auctorem:nihil mirum videri debet,ſi naturali innataque inclinatione cõuertatur ad Deum,quem colat,ac veneretur. huic rationi res ipſa firmam facit fidem. Nam neque vllis vnquam temporibus gentem aliquam fuiſſe, H
neque hac tempeſtate inueniri,vel in extremis oceani littoribus, vel in inſulis penitus à reliquo orbe diuiſis, memoriæ proditum eſt,apud quem nullus eſſet Deorum cultus:licet de diis alia alij ſentiant; maluntque boui aut igni, aut ſaxeo vel æneo ſimulacro diuinum cultum præſtare; quàm omni prorſus religione carere. quamobrem nulli dubium relinqui poſſe exiſtimo,religionem naturaliter homini inſitam eſſe, ſicut & ciuilis vita & loquendi vis. verum natura, quemadmodum neque ciuiles mores & leges,neque ſermonem, quæ in homine inchoauerat, perfecit, ſic vtique religionem perficere non potuit. qua in re naturæ vis longius à perfectione atque abſolutione abfuit,quàm in ciuilibus moribus & orationis facultate. Homo nanque vi luminis

A minis naturalis paulatim pro populorum ac regionum ingenio vtrũque eorum compleuit, vt ex monumẽtis philoſophorum, & oratorum patere cuilibet poteſt. At religionem veram niſi diuina ope adiutus nullus vnquam potuit inuenire. conſideranti vero penituſque diſcutienti quaſcunque religiones, quæ aut noſtris, aut priſcis temporibus aliæ fuerint à chriſtiana pietate, perſpicuum erit vix vllam eſſe, quæ hominem contineat in munere atque officio hominis, nedum ad altiora, ſublimioraque promoueat. ſola verò chriſtiana religio non ſolùm hoc præſtar, vt ne homo brutis appetitionibus inſeruiat neglecto imperio rationis; ſed etiam noua quadam vita hominem imbuit diuinæ vitæ participe. iccircò inſtituta ſunt in Eccleſia Sacramenta,
B quibus veluti ſenſibilibus quibuſdam ſignis, quorum cognitio de ſenſu pẽdet, nobis indicaretur, quid ex chriſtiana pietare inuiſibiliter in animo fieret. primumque inſtitutũ fuit baptiſmatis ſeu ablutionis Sacramẽtum, per quod non ſolum ſignificatur, verum etiam efficitur, vt vetus homo deponatur, ſordibuſque peccatorum ablutis, nouus ac cœleſtis regeneretur. verũ ſicut poſt naturalem corporeamque generationem præſtatur naturæ homini incrementum ac robur; ita etiam diuina gratia ſecũdum hanc ſpiritualem generationem præſtatur homini robur in chriſtiana pietate, aduerſus quaſcunque vel hominum vel dęmonũ oppugnationes. huius rei ſignum eſt in chriſmare. deinde quemadmodum niſi iugi alimento calor hominis foueretur; continuo ad corruptionem tenderet; pari modo ad fomentum diuini caloris in-
C ſtitutum eſt ſanctiſſimum euchariſtiæ Sacramẽtum, quo virtutes omnes fotæ, viuicaque Chriſti carne nutritę hominem ſemper ad potiora melioraque promouẽt. accidunt ſæpenumero ægritudines & moleſtæ, & pernicioſæ corpori. eis pharnaci ope continuo occurrendum eſt. ſic in chriſtiana vita frequenter contingit, vt delictorum labe omnis prorſus diuina gratia extinguatur. huic pernitioſę ægritudini pœnitentiæ Sacramentum tanquam præſentaneum remedium eſt inſtitutum. Ac quem morem medici ſeruant, vt reliquias morbi leui quodam medicamento expurgent: eundem imitatur chriſtiana religio in ſpirituali vita hominis, vt extremam adhibeat vnctionem in exitu mortalis vitæ, tanquam in ægritudinum fine, quibus continuis donec vitam ducimus vexamur, atque affligimur. Verum cum vnuſquiſque chri-
D ſticola, ex quibus tanquam ex membris conſtat myſticum corpus Eccleſiæ, cuius caput eſt Chriſtus, ſimul non ſit; ſed aliis alij in vita ſuccedãt, oportuit matrimonij, coniugaliſque lecti Sacramentum inſtitui, quod ad ſanctã natorũ propagationẽ ſpectat. his omnibus veluti poſtremũ accedit Sacramentum eccleſiaſticorũ ordinum, qui ad generationẽ ſpiritualem, vitamq; ac robur, nec non pharmaca ea præſtãda, de quibus ſupra meminimus, ſunt diuinitus inſtituti. vt, quod in priore diximus libro, homo pro ſuæ naturę modo ſibi ſit perfectionis ac fœlicitatis auctor. Ordinũ vero omniũ ſupremus eſt ſacerdotium, cui euchariſtiæ cõficiẽdæ poteſtas data eſt; inſuper ligandi ſoluendiq; arbitrium. Epiſcopus vero tametſi nõ ipſius ſacri ordinis cauſa, iuriſdictione tamen eſt ſacerdote ſuperior. nam præterquã quod poteſtatẽ ha-

bet euchariſtiæ cõficiendæ;in qua verum Chriſti corpus cõtinetur.in myſticum etiam corpus,id eſt in Eccleſiã iuriſdictio eius longe lateque patet.horum verò quidã tantũ Epiſcopi ſunt,qui vni dũtaxat præſunt ciuitati: quidã Archiepiſcopi,qui regioni & vrbi metropoli,quibus Epiſcopi parere in nonnullis debẽt.ſuperiores adhuc Archiepiſcopis ſunt Patriarchæ.Omniũ verò ſupremus eſt ſummus Põtifex,qui vicẽ Chriſti in terris gerit,dictusq́; eſt Papa per excellentiã quandã vocabulo à veteribus tã Græcis quàm Latinis vſurpato,quaſi pater patrũ Epiſcoporũ.Nam ſi quilibet princeps rectè imperans paternã nuncupationẽ meretur; quãto magis Epiſcopo vrbem chriſtiana pietate moderanti nomen cõuenit patris?Nos autem in priore libro Epiſcopum cum humanis tum diuinis virtutibus inſtituimus.Nũc vero qua ratione ſic inſtitutus Epiſcopus, hiſceq́; virtutibus ornatus exercere ſe in quibusve officiis verſari debeat; pro virili perſequemur. ſed quoniam actiones circa ſingula quædam ſunt; præcepta quoque tradentur à nobis particularia magis quàm in ſuperiori libro fecimus. qua in re imitati pictorum ſolertiã videbimur, qui prius lineis quibuſdam totam figuram informant ac comprehendunt;poſtmodum vero ſingulas partes effingunt lineamentis,coloribusque aptis ac propriis.eadem ratione nos quoque cum Epiſcopum virtutibus omnibus veluti primis lineis adumbrauerimus;nunc explicandum ducimus, quo nam pacto in cuiuſcunque virtutis munere, quod ad Epiſcopum pertineat, rectè verſari queat. principio quia charitas, veluti princeps virtutum omnium exiſtit, ſi per ſingula charitatis officia diſcurremus, nihil vtique à nobis omiſſum, quod ad hoc negotium ſpectet, iure videbitur.primum ergo,ne à recto ordine veluti de via deflectat oratio,perſequenda ſunt à nobis officia, quæ pertinent ad diuinum cultum. proxima his erunt illa, quæ impendi debent in gubernatione ac curatione chriſtiani gregis, iuxta Chriſti vitam ac mores. hæc ſequentur beneficentiæ officia,& liberalitates, quibus vti Epiſcopũ decet in leuanda ac fouenda inopum hominum egeſtate.poſtremo qua ratione & exigi & impendi debeant redditus Epiſcopatus. his explicatis (vt reor)ſatis commodè ac diligenter tractatum erit de omnibus Epiſcopi officiis. Diuinus cultus præter interiorem animi habitum, de quo plura ſuperius à nobis ſunt dicta, primum requirit ab Epiſcopo,ſicut à quouis ſacerdote,vt quotidie diuinas laudes,ac preces, quæ in Eccleſiaſtico officio continentur, dicat magna in Deum animi intẽtione (vtor autem vſitata officij appellatione,quæ quidem ab ea re deducta eſt, quod præcipuum ſacerdotis officium ſit, quotidie diuinas eas laudes narrare) neque aliena animo verſet,cum diuinas laudes canit. verum omni conatu nitatur, vt ea, quæ verbis promit,& intelligat, & quodam veluti animi guſtu, ſi fieri poſſit,attingat.mira certe huiuſce intentionis vis eſt,ſi probis ac piis viris credimus,& ea,quam nullus, niſi experiatur,crediderit.commodius vero hoc aſſequetur, ſi non continẽter totum diuinum officium dixerit, ſed per partes, aptis,cõuenientibusq́; diei horis,adeò vt diei partibus ſingulis reddantur officij portiones eæ,quæ ſancto quodam inſtituto illis accõmodatæ fuere. Nã diutur-

A diuturnæ lectionis tædio mens affecta, plærũque potius fastidio grauatur ac deprimitur, quàm ad sublimiora attollatur; præterquam quòd sic per partes diuinas laudes dici debere, & Propheta ipse in psalmo innuit. septies namque indie, inquit, laudem dixi tibi, & preces atque hymni singulis portionibus accommodati palam explicant. quamobrem vellem ego (vt ab initio tandem ordiar diei ad exitum vsque Episcopum perducturus) vt Episcopus in ciuitate fidei suæ commissa residens (hoc namque eum præstare oportere supra diximus) antelucanis horis è cubili surgeret, matutiniq; laudes caneret, ei namque diei horæ hymni ac preces matutini fuere accommodatæ: propheta quoque dicit, media nocte surgebam ad confitendum B tibi. his accedit peropportunum esse id tempus, idque silentium diuinorum contemplationi; nec non etiam matutinam eam vigiliam mirifice prodesse bonæ corporis valetudini, si Aristoteli credimus in œconomicis id dicenti: post matutini laudes cum aurora instat, ambiguaque inter diem ac noctem est hora, quàm maxime optarem, quando tunc & corpus somno penitus solutum est, & mens diuinarum laudũ narratione erecta, vt id tẽporis impenderetur orationi, quæ sine vocis vllius strepitu sola mentis erectione meditationeq; in Deum fieri solet. Nulla ratione fax maior menti adhiberi potest, quàm hac animi excitatione. ex qua perhibent viri sanctitate ac religione insignes interdũ cordi influere tam magnã diuinorũ, ac clarã adeò intelligentiã, vt non amplius intelligendi modo cõsueto, sed aliena quadã ab hoC mine ratione Deus menti adesse sentiatur, tantumq; excitari in animo diuini amoris ardorẽ, vt nihil aliud quàm Deum mens sic affecta cogitare queat, neq; se ipsam, nedum alia sentire, cum Deum sentiat. satis explicari oratione vlla non posset quantũ intellectui luminis, quantumq; viriũ ac roboris menti accedat ex hac diuini radij illustratione. Nil vel abstrusissimũ non intelligere, nulli quãuis arduæ prouinciæ nõ satis esse potest mens tali fulgore perstricta. Hoc verò in munere humilẽ submissumq; animũ seruet, neque mente assequi speret diuinum illud arcanum ab omni eo remotissimum, quod mens hominum capere possit. Nam, vt in sacris literis traditur, qui perscrutator est maiestatis opprimetur à gloria. neque ad satietatem morari in huiuscemodi contẽplatione eum velim, ex qua plerunque fastidium ac torpor D animi solet oriri. quamobrem si se quandoque senserit ingenio ad eam orationem inepto esse, nolim vt quicquã moliatur inuita (vt aiunt) Minerua, id est, repugnante natura: sed ea temporis hora se ad studia cõferat, quæ vel sint sacrarum literarum vel cuiuspiã alterius, quod ad sacras literas attineat. Nam impudica quædam studia, nonnullasque superstitiosas disciplinas, vt magiã, diuinandique peritiam siue ex astris siue ex huiusmodi quopiam, non solùm aliena putet, atque aduersantia Episcopi studiis & officio verum etiã pro virili nitatur vt penitus expellãtur è ciuitate ea, cui pręest; cũ verò iam dies illuxerit, solisq; radiis fuerint reserata tenebrarũ inuolucra, tũc primæ diei horæ laudes Deo cõcinat, quibus si voluerit tertiæ quoq; laudes cõtinenter annectere, nil puto fecerit reprehẽsione dignũ. ab his statim eucharistiæ sacra vel

ipſe celebret, vel ſaltem ſingulis quibuſque diebus illis interſit alio ea celebrante ſacerdote. Non tamen committendum reor, quin frequenter, ſi minus quotidie, celebret ſacra miſſarum, ſanctiſſimumque euchariſtiæ Sacramentum, & conficiat & ſumat. Nam cum hoc cuilibet ſacerdoti faciendum incumbat; ne ſit Deo parum gratus pro ſacerdotij dignitate, néue intermiſſione tantæ oblationis viuorum mortuorumque animas leuare ceſſet, aut parum lubenti animo dominicæ mortis memoriam colat; tum maxime ad Epiſcopum videtur hoc pertinere, qui cum ſacerdos ſit, purgatiſſimo etiam animo eſſe debet, & diuinæ illuſtrationi vndique peruio. quod maxime aſſequetur frequenti illius Sacramenti oblatione atque vſu. quo fit vt improbandam quorundam Epiſcoporum conſuetudinem rear, qui rarò admodum ad participationem menſæ cœleſtis accedunt. Vidi ego Petrum Barocium Epiſcopum Patauinum, virum, qui nunquam ſatis pro meritis laudari queat. quotidie, cum primùm dies illuxerat, in priuato quodam ſacello miſſarum ſolemnia celebrantem eximia ſanctitate animique intentione in Deum. idem quoque factitaſſe pleroſque probos Epiſcopos memorię proditum eſt, qui ex frequenti huius Sacramenti vſu aſſequebantur, vt aptiſſimo perſpicacique admodum ingenio eſſent ad abſtruſiſſima quæque ſcripturarum loca intelligẽda, efficacique ac viuida oratione facillimè chriſtianam quemque ad ſuſcipiendam vitam & mores chriſtianos impellerent. Nam, vt inquit Propheta in pſalmo, memoriam ſuauitatis tuæ eructabunt. his peractis, quæ tum ad diuinum cultum, tum etiam ad animi erectionem quandam faciunt; tertia iam diei hora inſtante, conferet ſe Epiſcopus noſter ad eos excipiendos, atque audiendos, qui ipſum vel tanquam iudicem, vel tanquam conſultorem, vel tanquam adiutorem adibunt; quibus ſe facilem, benignumque præbeat, ita tamen ne à grauitate recedat. Expediat ſtatim quæ poteſt, recte, iuſteque iudicet, conſulentibus fidum conſilium det, opemque ferat quibus poterit; nec ab hoc munere ceſſet, quouſque omnes audierit. hoc enim officium quibuſcunque aliis præferendum duco; dimittat vero, quantum fieri poſſit, omnes à ſe lætos, triſtem nullum. quod ſi non poterit, conetur ſaltem humana, lenique oratione mitigare eorum triſtitiam, animique turbationem. non tamen præterea committẽdum puto; vt non interdum virorum improborum ac peruicacium, quos ſi lenius tractes magis exaſperes, contumaciam retundat aſperis grauibuſque verbis; quibus profectò parentes in filios, quos maxime amant, vti quandoque ſolent. Hæc vero omnia quam optime præſtabit, ſi vera, non autem ficta charitate præditus fuerit, ſuæque fidei commiſſos amauerit tanquam filios. probe enim in omnibus hiſce officiis ab ea erudietur virtute. non me latet pleroſque Epiſcopos hęc munera vicario delegare: quod (vt reor) ex mollitie quadã animi faciunt: ne ſcilicet horum negotiorum impedimẽtis interpellantur, ne animo queant operã dare. Vacationem hanc, rerumque procurationem per Vicariũ nũquam ego laudauerim; niſi Epiſcopus vel incõmoda corporis valetudine, aut cuiuſpiam alterius officij occupatione, quod ſine reprehenſione omitti non

A non possit,impeditus,operam ipse suam præstare nequeat. non tamen alienū esse puto, vt Episcopus vicarium habeat virum aliquem doctum,ac probū, cuius opera vtatur in plerisque. Nam si multitudine negotiorum oppressus ad omnia expedienda satis ipse non esset;vel si longinqua loca essent adeunda,ad quę satis commode nequiret ipse accedere;in hisce huiusmodique officiis vicarij opera vti, & decorū & necessarium prope est. Post peracta negotia iterum ad diuinas laudes reuertatur, sextamque ac nonam dicat. his nanque laudibus ea propemodum diei hora conueniet. post id, si volet, se ad prandium conferat: in quo sordes non laudo, magnificum vero apparatum & vasorum & ciborum, ministrorumque copiam & nimiam lautitiam summopere

B vitupero. Nam per Deos quid magis alienum à natura rerum conspici potest, quàm pastorem christiani gregis, cui vita Christi tanquam exēplar proposita sit, epulis emāciparum videre, eaque ipsa facienrem ac perperrantem, quæ in aliis vituperare ac corrigere in primis ille ipse debet? præterea quid magis indecens, quàm reditus Episcopatus, quos probi viri olim legarunt ad diuinum cultum augendum & ad leuandam egentium inopiam, in magnis cœnarum apparatibus atque gulæ ingluuie profundi? erit ergo Episcopi prandium non sordidum, parcum tamen, vt magis naturæ necessitati quàm gulæ voluptati consulrum videatur. sed ne illo etiam tempore cibi voluptate penitus capiantur, magnopere laudo quorundam consuetudinem, qui semper prandio cœnæue diuinam aliquam adhibent lectionem: ex

C qua duplicem fructum meo iudicio reportant. Nam primum, vt dicebam, erigitur animus, ne voluptate cibi prematur, simulque cauetur, ne fiat lapsus in scurriles iocos, quod interdum inter cœnandū accidere solet. quibus omnibus optime puto consultum iri, si diuina lectio adhibeatur, si non toti prādio cœnæue, attamen maxime parti. post prandium iocari aliquantulum liceat cum familiaribus, qui aderunt, dummodo iocus neque in cōtumeliam alicuius, neque in obscœnitatem labatur. verum & scurrilitas summopere vitanda, & in lepore orationis quàm maxime seruanda est grauitas. Risus quoque immodicus cohibendus. Neq; reprehenderim aliquod musicæ genus. liberalissimam nanque relaxationem censuerim ex musica animo adhiberi: sed cum valde afficiatur animus harmonia, multumque valeat & ad se-

D dandas, & ad excitandas perturbationes, nec non ad mores animi cōponendos, diligentissime obseruandum duco, quod etiam inter Ethnicos Aristoteles philosophorum princeps monuit in politicis, & Plato in plerisque prodidit locis, ne Episcopi aures, ac per eas animus assuescat mollibus quibusdam cantus ac soni harmoniis, quibus vel robustissimi animi vigor molliri obtundíue queat, & ad libidines excitari: neq; rursus Phrygius ille harmoniæ modus est admittendus, quo in furorem hominum mentes plerunque aguntur; quo in genere, nostris temporibus rarius peccatur, frequentissime vero in priori: sed solida quædam constansque musica recipienda est: qua animum oblectare liberalis atque ingenui est viri, dummodo ne tota teratur dies in huiusmodi oblectatione. Nam iocus atque animi relaxatio ad nego-

tia,actionesque ſerias referenda eſt,vt ſcilicet animus alacrior factus ex ioco E in quauis functione melius verſari queat. quo fit vt poſtquam id temporis iocis impenſum fuerit,quod ſatis eſſe videbitur & ad animi relaxationem,& ad bonam valetudinem corporis, continuo ad ſeria redeundum ſit, ac ſiqua negotia incumbent, danda opera eſt, vt conficiantur.ſi quid vero ſupererit temporis:vel conſuetudinibus amicorum, vel literarum ſtudiis eſt id omne impendendum, colloquia vero cum amicis à tenore vitæ diſcrepari nequaquam debent.ſint igitur de rebus chriſtianis,aut de re aliqua, quæ ad bonos mores, vel ad ſtudia literarum pertineat. Hoc etenim cum eruditis ac probis viris conſuetudinis genus magni ſtudij interdum vicem gerit ac præſtat. multa namque plerunque ab amicis, veluti ex viuis libris, decerpimus. quæ F magis inhærere animo quandoque ſolent, quàm ea, quæ ex librorum diſcimus lectione.Nollem tamẽ propterea quempiam ſuſpicari,laudare nos moroſum quoddam ac graue cõſuetudinis genus:immò quã maxime fieri poſſit affabilitatem ac facilitatem adhibendam eſſe cenſemus. At cum in occaſum inclinat dies ad diuinas laudes reuertendum eſt:ne in poſtrema diei hora tanquam abortum feciſſe videamur.dicendæ ergo ſunt veſpertinę laudes, dirigendaque mens in Deum.quibus ſi completorium, hoc eſt vltimam officij portionem coniunxerit; non ab re facturum puto. quod ſi poſtremam hanc partem poſt cœnam,cum cubile petiturus eſt,dixerit: ſatis arbitror tẽpeſtiue id faciet.Reliquum vero temporis,quod à veſperis ad cœnam vſque pertinet;vellem,ni aliud obſtiterit,lectioni ac ſtudiis impendi,quæ cuiuſmodi futura ſint,ſatis ſuprà à nobis eſt dictum.in cœna eundem morem ſeruet, G quem in prandio ſeruauit, vt & parca ſit cœna, & diuina lectio adhibeatur, & vrbanitate concludatur,ac muſica,ſi lubebit.valde tamen proderit, ſi maiori vtatur in cœna,quàm in prandio,abſtinẽtia cibi. Nam & leniorem ſomnum ducet,& alacrior erit ad matutinam vigiliam.quorum vtrunque impedit ſtomachus nimio cibo grauatus.Hanc ferè vitę ſeriem Epiſcopo ſeruandam eſſe arbitramur,nullum tamen propterea opinari vellem ita hunc ordinem viuendi à nobis inſtitui, vt & omnibus & ſemper ſeruandum eſſe ducamus.quin potius cenſemus fieri non poſſe, vt humanæ actiones in re quapiam certa quadam regula concludantur. ſed vtendum eſſe remur in humanis actionibus regula Leſbia,id eſt, plumbea,flexili inquam,nõ rigida,vt ſci- H licet pro conditione temporum ac perſonarũ flecti,deduci,ac reduci queat. ſic igitur in hoc quoque negotio pro temporum occaſione ac rerum, pro perſonarum ingenio, & flecti & reduci regula hæc poterit à nobis præſcripta.Nihil enim prohibet,ſi quando rus ex vrbe ſeceſſerit,vt nonnullis honeſtiſſimis exercitationibus per aliquot dies operam det, recreandi animi cauſa, alium vitæ morem ſeruare. ſiqua etiam vel negotij conficiendi occaſio, vel amici aduentus interuenerit,deeſſe vtique officio non debet,nec præſcriptam viuendi normam deſerere.difficile vero in huiuſmodi officiis ſeſe continere Epiſcopus poterit; niſi eam ſibi familiam paret,quæ & vitæ probitate ſit inſignis, nec bonas artes aſpernetur, quod ipſum etiam maxime ſpectare puto

puto

A puto ad decorem Episcopi. Nã familiaris, qui prauis sit moribus, & vniuersam familiam domi perturbat, & foris maximo plerunque dedecore afficit. quare magna illi adhibenda est diligẽtia, ne quẽpiam in familiam admittat, qui probitate conspicuus non sit. Hac enim ratione tum quietam domi vitam aget, tum etiam male foris non audiet; quod maximè Episcopo cauendum est, non tantum sui commodi gratia, quantum ne ciuibus suis noceat malo exemplo. Natura enim comparatum est; vt imitatione præsulum quodcũque sibi licere cæteri homines putent; ac illud quoque non est negligendum, ne aliquam familiam sibi adsciscat, quę malis quidem moribus nõ sit, sed tamen suspicionem iute afferre possit malæ cuiuspiam artis, vel de se

B vel de domino, vel de quopiã alio familiari. qua in re perpulchrã mehercle sententiam plane Cæsare dignam sequetur, qui cum vxorem dimisisset ex suspicione tantum stupri cũ Clodio, coniugẽ, inquit Cęsaris non solum culpa, sed etiam suspicione culpæ, vacare oportet. Sic Episcopus ac multo magis, cum eius vita velut exemplar aliis proposita sit, non tantùm macula, verum etiam omni vel leuissima suspicione maculæ carere debet. Danda ipsi etiam opera erit, vt familiam quam probam elegerit, in officio contineat, atque vnumquenque familiarium pro meritorum, ac virtutum magnitudine ad maiorem promoueat dignitatis gradum. ea verò ratione & victui & vestitui consulet domesticorum, vt nec dignitas Episcopatus neglecta, nec luxuria aut pompa vlla adhibita esse videatur. familiarium verò, cum ægrotãt,

C magnam habeat curam, prouideatque eo pacto illorum incolumitati, vt neque impensæ, nec cuiuspiam incommodi ratio habita fuisse videatur. memini ego, dum Patauij agerem, Petrum Barocium, de quo supra dixi, insignem Episcopum, constantissime hoc seruasse, præterquam quod egrotis familiaribus omnia suppeditarentur, quibus erat opus, ne vnquam Medicus sine ipso ægrotum inuiseret. aderat ipse & consultationibus Medicorum & prognosticis. Hoc verò præstabat in singulos, vt ne postremos aut infimos neglexisse videretur. laudanda sanè charitas, vereque Episcopo dignũ officiũ. Consuetudo autem cum familiaribus tum grauitate, tum facilitate condita sit, ne scilicet vel despectui vel odio habeatur: sed ea vtatur dexteritate, vt & verendum & charum sese familiaribus præbeat. satis dictum puto pro opu-

D sculi nostri breuitate de officiis Episcopi, quibus & diuinum cultum seruare, & se ac familiam in muneribus virtutum continere debeat. Nunc quod secundo loco propositum erat; ea nobis officia exponenda sunt quæ præstare Episcopum oportet in gubernatione gregis fidei suæ commissi, quantum ad virtutes, ac vitã Christianam pertinet. Omnis ciuitatis multitudo in mares ac fœminas primo diuisa est. marium porrò quidã sacerdotes sunt, vel sacris initiari, alij prophani; mulieres itẽ, quædam Christo virginitatem vouerunt, ac in cœnobiis viuunt. reliquę aliud vitæ genus elegerunt. prior cura Episcopo de marib' esse debet, quã de fœminis, tum quia mares natura fœminis præstant, tum etiam, quoniam cum ordine quodam gubernatio procedat ciuitatis. fœminæ natura sunt viris subiectę eorumque imperio præsto

esse debent. quare Episcopi regimen mediis viris veluti instrumentis E
quibusdam ad fœminas vsque pertendi videtur. ac virorum quoniam quidam communi vitæ Christianæ ratione funguntur, quidam verò sacris initiati sunt, eadem ratione clerici primum spectant ad curam Episcopi. Nam eis veluti ministris vtatur oportet ad gregis reliqui moderationem. In clericis verò hi, qui seculares laiciue dicuntur, pręferendi itidem sunt iis, qui vulgo religiosi, vocantur qui propriis quibusdam ducibus parent, & à ciuitatis grege seclusi esse videntur; clerici ergo ij adsciscuntur ad Ecclesiasticos ordines ab Episcopo, & ab eo in officio contineri debent. principio igitur magna disquisitione, nec mediocri iudicio vtatur op' est in promotione clericorum ad ordines Ecclesiasticos. qua in re hac tempestate, meo quidem iudicio, grauissime ferè omnes peccant, nullo enim discrimine habito & scelestissimi & maximè ignari omnium bonarum artium homines ad participationem diuinæ potestatis, quę est in sacerdotibus admittuntur. qui postmodum pollutis manibus, inquinatissimaque mente tractant quotidie ineffabile, ac omni veneratione dignissimum corporis Christi Sacramentum. F
in magnis autem sceleribus deprehensi Christianæ rei maximum afferunt detrimentum. quibus tādem auctoribus præstitam sibi quoque eorum imitatione plebs licentiam putat quoduis facinus perpetrandi. quo fit vt existimem magnam adhiberi diligentiam oportere, ne huiusmodi aliquod monstrum Episcopo, quē instituimus, auctore ad ordines Ecclesiasticos admittatur; quin potius eligentur viri & probis moribus ornati, & doctrina conspicui, vt idonei ministri Episcopo adesse queant in erudienda ciuitate Christiana religione, & bonis moribus excolenda. Hoc in loco illud quoque obiter admonere in mentem venit, ne eòs vllo pacto admittat ad ordinem Ecclesiasticum, qui potius vt impunitatem peccandi habeant sacris initiandos se procurant, quàm quod clerici esse velint. sunt inter hos plerunque viri genere nobiles, seruili tamen ingenio: qui tanquam ad arcē scelerū, quæ animo conceperūt, ad sacra ordinesque cōfugiunt. Hi penitus relegādi sunt à Sacramenti huius participatione. quod si quando accidat, vt horum aliquis in scelere deprehensus se se tutari velit, ne debitas pœnas luat, sacri ordinis causa ope ab Episcopo implorata, nequaquā cōmittat, me auctore, Episcopus, vt scelerum patrocinium ac iustitiæ impedimentum sacra ordinesque esse velit. verùm, nisi omnia seruauerit, quæ is, qui sacris initiatus est, seruare debet, tum vita, tum cultu, tum etiam toto habitu corporis, illum prophano præsidi puniendum tradat. Si vero obsisteret aliqua causa, propter quam tradēdus non videretur iudici, legibusque ciuilibus: tunc iudex ipse seuerissimo vtatur iudicio, ne Ecclesiam Christi Asylum facere videatur. Sed redeat vnde deflexit oratio. Parū quidē laboris reliquū erit Episcopo in cleri moderatione, si in electione clericorum non peccauerit. Nā facilè in officio continebit eos qui statim ab ineūte ætate bonis artibus, probisque moribus fuerint instituti. iuniores ergo erudiendos curabit, non humanitatis, aut huiusmodi quibusdam studiis, nisi quantum sit satis; sed Christiana disciplina, G H
Theolo-

A. Theologia inquam, non ea contentiosa ac peruicaci, vt ita dixerim, quæ animum tumore quodam inflat, magisque obest quàm prosit; sed veterũ theologorum disciplinis, nec non etiam iure pontificio quod theologiæ illi conueniat. Nam contentiosum hoc ius quod circa sacerdotiorum iura litesque versatur, & ingeniosè adinuentum est ab adulatoribus plærisque clericorum (libere agam, vt res postulat) quoque permittitur, vt quiduis rectè fieri posse videatur, non dicam amplius, non magni faciendum sanè reor, in his verò locis penitus aspernãdum, in quibus discrepant iurisconsulti nostræ tempestatis à priscis Theologis. præferenda tamen omnibus sunt studia sacræ scripturæ, quæ absolutionem tandem imponant quibuslibet clericorum
B studiis. Hæc volumina semper in manibus esse debent, vt quod Flaccus dicit de auctoribus Græcis, dicamus nos de sacris, vos ô sacerdotes volumina sacra nocturna versate manu, versate diurna. impudici verò poetæ, superstitiosęque nonnullæ artes procul sint omnes à clerico. Opera verò atque industria Episcopi hæc omnia rectè præstabit, si vnumquemque nouerit clericorum, sæpiusque ad se accersiri iusserit; percunctandoq; tentauerit quantum vnusquisque proficiat. quod si quis non profecerit repugnante natura, saltem ne labatur in peius, procurabit: sicque iuniores erudiet vt singulis pro ratione profectus conferat etiam dignitates. senes verò an officio suo desint inquiret, eosque mulctabit, qui deerunt. qui verò bene se gesserint, laudabit, premioque afficiet si occasio dabitur. Diligẽtissime quoque horũ
C iura tuebitur, ne sacrorum ministri habeantur ludibrio, sed sustinere queāt decus & maiestatem sacerdotalis dignitatis. maiori tamen sedulitate vtatur opus est, in his sacerdotibus curandis, quibus alios regendi cura commissa est; à quibus pœnitentiæ Sacramento veluti pharmaco, populi delicta ablui purgarique solent, qui iuniores quidam Episcopi appellari possunt. Ac non tantum in vrbe hoc procurabit, sed in oppidis villisque: licet non ea doctrina, neque ea studiorum ratio, quæ ab vrbano requiritur à rustico quoque sacerdote requitenda sit. non tamen rudem omnino literarum rusticum sacerdotem esse vellem, sed tantum in literis profecisse, quantum sit satis ad erudiendos rusticos homines in his, quæ necesse est quemlibet Christianum nosse: præcipue tamen bonos mores atque integram vitam ab his requiri
D debere admoneo. Nihil enim magis noxium Christiano gregi quam improbus atque inhonestus sacerdos. Hactenus de clericis nulli certo ordine obstrictis. At illi qui sub aliquo ordine familiaue merent, ex prærogatiua quadam Romani Pontificis, Episcopi curæ solent non subesse, verum duces seorsum habent, sub quibus militent. Non tamen propterea Episcopo cessandum duco, quin & hortetur præsides cœnobiorũ, vt monasteria in religione contineāt, & si quis eorum forte facinus quodpiam perpetrauerit, quod cedere queat in aliorum detrimentum, pro virili procuret, vt ex vrbe pellatur suæ fidei commissa, si alia ratione non dabitur manantem pestem coercere. Atque hæc quidem priuata quædam officia sunt, quibus erga clerum vtendum est, Nunc verò erga vniuersum populum communia quædam of-

ficiis.

ficia persequamur. Diebus solennibus, quorum plærique sunt anniuersarij, E officium Episcopi est, vt missarum solennia sacra coram vniuerso populo celebret, vesperis quoque adsit chori princeps, vestibus sacris indutus oleũ chrismatis ipse conficiat, atque cerimonias alias sibi conficiendas potius quàm aliis mãdandas existimet. nã, vt inquit Paulus, qui Episcopatũ desiderat, opus desiderat nõ quietã ac desidem vitã. illud etiã non ab re erit, vt moneam nostræ tẽpestatis Episcopos, ne penitus omittant vetustissimũ morem à patribus nostris diligẽtissime seruatum; solebant illi celebres viri diebus festis, atque interdum quotidie inter missarum sacra orationem habere ad vniuersum populum, qua & erudiebant ignaros Christianarum rerum, & ad bene viuendum mirifice vniuersos hortabantur. extant non solum Episcoporum, sed etiam summorum Pontificum quamplurimæ excellentissimęque F orationes ad populum habitæ; quod munus religiosi nostris temporibus vsurparunt ob lãguorem ac segnitiem Episcoporum, cum tamen hoc onus, imo potius honor erudiendi populi maxime proprium Episcoporum sit. vellem si non omnino, aliquo saltem pacto morem hunc instaurari, ac in pristinum restitui ab eo præside, quem erudimus. nam festis quibusque diebus, & qui aliqua insigni celebritate aguntur, sermonẽ ei habendũ cẽserem, quo vel Euangelium declararetur, vel aliqua ex sacris literis aut ex morali philosophia in medium adducerentur: si minus coram vniuerso populo, saltem præsente atque audiente clero, nam per clerum ad omnes quoque eã orationem manaturam verisimile est. nequaquam, vt reor, huic officio bonus Episcopus deerit, nisi penitus se ineptum esse senserit ad id præstandum; G de qua re potius aliorum quam suo iudicio credat. Proximum huic officiũ est, vt non monitu atque hortatione duntaxat, sed decretis legumque sanctione, vniuersum populum in recto religionis proposito contineat. Hoc verò facillime assequetur, si duo contraria inter se vitia, quæ plerunque in cœtu hominum pullulare solent, medio quodam tenore deuitet. Horum alterum irreligiositatem seu impietatem nominabimus, alterũ verò superstitionem: prius vitium oritur plærunque ex quibusdam disciplinis & artibus religioni aduersantibus, quæ sapientiæ nomen præ se ferunt, cũ tamen veræ sapientiæ aduersentur. Huiusmodi autem artes sunt, nonnullæ scientiæ diuinandi, vt Magia & Astrologia, quas omnes sub idolatriæ genere cõtineri compertum H esse potest omnibus, qui norint per has artes astris seu dęmonibus id ascribi, quod tantum diuinæ naturæ est proprium: nec minus quoddam philosophandi genus, quod nostra tempestate in gymnasiis inoleuit à religione discrepat, penitusque dissentit, deuiosque ducit ignaros adolescentes, qui cum nihil sciant, ex nescio quibusdam figmentis magnam de se opinionem scientiæ nãciscuntur: adeo vt pre se alios nihili faciant, ignarosque rerum naturæ putent merumque vulgus nuncupent. has omnes pernitiosissimas artes Episcopus pro virili procul pellat à suo grege: sanciatque omnes huiusmodi artes tanquam religioni aduersantes, ab omnibus fugiendas esse atque reiiciendas; idque vt fiat, & sanctionibus, vt dixi, & sermonibus hortationibusq;

sedulo

A sedulo curet. Huc pertinet illa diligentia, quam summam adhibere debet Episcopus, ne hęresis serpat, neque libri Hæreticorum latenter in suam diœcesim importentur. Nulla enim capitalior pestis, nec quæ facilius atheismo fenestram patefaciat quam hæresis est, quæ fundamenta fidei cum tollat, etiam omnem Reipublicæ statum subito euertit. Alterum verò peccatum huic contrarium est superstitio, quæ excessus quidam religionis est, sicuti superius vitium defectus est quidam. omnis itaque superstitio diligenter tollatur: ita vt cum vel sancti, qui vitam agunt in cœlis inuocantur, vel cum eorum reliquias veneramur: vel cum imagines Domini & beatissimę virginis, aliorumue in Ecclesiis pinguntur, omnia honestissime ordinateque fiant, il-
B lamque plebem ad Dei vnius cultum quemadmodum decet, quasi per gradus manu ducāt. Prudenti autem Episcopo, & Ecclesiastico facile fuerit, si quis ī his rebus abusus irrepsit, sensim abolere: ne si incōsiderate, siue præcipites feramur, ipsum iam Dei cultū, fidemq; Sacramentorū, ordinē quoque Hierarchicum Ecclesię, vt heretici fecerunt, tollamus. Doceatur itaque sępe populus in omnibus & super omnia Deū amandū atq; colendū esse omnia autē propter Deū, sine quo nihil est factū; sanctiq; ipsi nihil essent. ita omnis actio, cogitatioq; ab ipso proficiscatur, & in ipsū deniq;, vt alpha & omega, referatur. si ad sanctos cōfugiant, noscāt cur id faciāt, cęteraq;, quę à synodis sapiētissime decreta sūt, & exposita. quod si quis aut ob auaritiā, aut ob aliā causam reliquiis, aut imaginib⁹ sacris abuteretur, protinus tales pestes ab Ec-
C clesia Dei arceantur, grauique mulcta afficiantur, ne hisce monstris Christiana puritas inquinetur. Superstitionis errore impietatisque scelere vitatis, facile in recta religionē populus poterit contineri. procuret tamē, vt quilibet suis saltem tēporibus pœnitentiæ & Eucharistiæ Sacramēta frequētet; idque diligēter sciscitetur ab antistitibus, qui vrbis regionibus ac vicis pręsunt. Cui officio si quis deerit, primum nitatur ad se accersitum suasionibus lenique increpatione ad rectum pietatis iter, ac munus reuocare. quod si pertinaci mente aliquem sceleri cuipiam adstrictum corrigi nolle senserit, tunc mulctis notisque Ecclesiasticis mulctatum infamē cæteris reddat, ne contagione pestis illius cæteri quoque inficiantur. Curet prætetea adolescentium institutionem, ac pro virili non permittat statim ab ineunte ætate puerorum
D animos corrumpi poetarū, cœterorumque huiusmodi auctorum lasciuiis: quas si à teneris annis imbiberint; impossibile prope erit, vt in maturiori ętate ad meliorem frugem reuocentur. qua in re nostris temporibus, vt in primo libro diximus, magnopere peccatur. præclare enim Aristoteles in Ethicis non parum, inquit, sed totū differt quomodo quis ab adolescentia assuescat. quamobrem diuinus quoque Plato in libris de Republica iure optimo execrari Poetas videtur, & ab ea ciuitate pellere, quam optimam ipse instituit. Non tamen propterea quempiam suspicari velim nos eodem ordine Poetas omnes habere, neque intelligere, diuinum quendam afflatum Poetis inesse: non adeò rudes sumus adeoque tardo ingenio, vt id non sentiamus. Verum longe præferendam censemus animi integritatem, ac pudicitiam

voluptati illi, ae titillationi, quæ ex lectione poetarum huiuſmodi capi ſo- E
let.paulatim nanque tabes dulci cantu perfuſa,diuinoque poetę ſpiritu condita repit in animum,penituſque inhęret: vt poſtmodum vix vnquam ablui queat.ab huiuſmodi poetarum ſtudiis abſtinere debent adoleſcētes. ſi quis verò,vt apud latinos Virgilius,vel componendis moribus ſtudet,quod optimum eſt,vel bella tempeſtateſque canit,eum nō eſſe legendū nō pronuntio, immò laudo,ſi quis ita legit,vt ab eo non ſolum delectetur,ſed etiā iuuetur. Sed interim ſi fieri poſſet,vt cū profanis auctoribus ſimul aliqua Chriſtiana lectio pueris diſcenda proponeretur,mirum quàm bene id fieret. Nam, vt verum fateamur, turpiſſimum eſt Chriſti pietatem profitentibus,Romanorum geſta,cerimoniaſque,atque auguria noſſe, Chriſtianam verò religionē F
penitus ignorare.vtinā noſtro Epiſcopo auctore talis inoleſceret cōſuetudo, vt pueri continuo ab infantia (vt ita dicam) Chriſtianis lectionibus aſſueſcerent.Sunt enim etiam apud nos auctores latini ſatis multi,ne fortaſſe aliquis vereatur,ne eloquentia latina ſtudiis ſacrarū literarum corrumpatur.ſed iam ſatis perſecuti videmur pro noſtri operis modo Epiſcopi officia circa virorum gubernationem impendenda: quæ ad eorum inſtitutionem atque in Chriſtiana pietate profectum pertinere videatur. Sequitur, vt pauca quædam dicamus, que curare Epiſcopus debeat circa mulierum vitam. hæ quoniam virorum impetio ſubditæ ſunt,generali quadam ratione gubetnari debent.ſingula verò eorum geſta maribus,quibus parent, moderanda linquantur.atque hoc de laicis mulieribus dictū eſſe intelligatur.eas verò,quæ G
Deo virginitatem vouere, atque in cœnobiis degunt,non modo communi quadam ratione vt alias,Epiſcopus tueri,ác regere débet; verum omnē operam adhibere,ne ignorer,vel minimam earū culpam. nam periculoſum admodum eſt in lubrico eo ſexu,parum etiam deflexiſſe de via.Niſi enim principiis obſtiteris,fruſtra poſtmodum retinacula cōtrahas,cum in præceps delatę iam retineri non poſſunt,quin omnino ruant. quæ res quanto dedecori ſit Chriſtianæ religioni,in quantam ciuitatis ignonimiam cedat, ſatis explicari non poteſt.Nequeo hoc loco non ſummopere indignari,celebres nonnullas ac principes Chriſtianorum vrbes adeo hac peſte coinquinatas eſſe, vt pleraque monaſteria virginum olim Deo dicata lupanarium vicem præbeāt.quo quid turpius,quid ſceleratius excogitari poteſt?cur tandē ludibrio H
ſanctiſſimam Chriſtianam religionem obnoxiam hæc culpa non facit apud eos omnes,qui alieni à Chriſti grege,aut iudaicam,aut Maumeticā, aut hæreticam perfidiam profitentur? quamobrem in primis Epiſcopi officiū reor prouidere,ne quod huiuſmodi ſcelus in ea,cui præeſt, ciuitate contingat diligenterque ſcrutetur cōmercia,ac conſuetudines monacharū: vt principiis obſtare poſſit.Si quando verò(quod auertat Deus)contractā alicubi hāc tabē ſenſerit,ad viuū vſque reſecet; imploret opē à principe ciuitatis,obſecret, obteſtetur,imperet Dei iuſſu, ne hāc iniuriam patiatur fieri diuino nomini: nullo tandē in munere ſe magis ardentē præbeat. Non tamen proptera laudauerim,vt Epiſcopus,aut quiuis Epiſcopi miniſter familiaritate,ac frequēti

mona-

A monacharum cõsuetudine vtatur. Nam prꝫterquam quod periculosa est ea familiaritas,certe plerunque culpæ suspicionẽ præbet.qua maxime carendũ est illi,cuius vita veluti exẽplar cęteris proposita esse debet.illud adeo dicere ausim,peiorẽ ferè esse in Episcopo suspicionẽ innoxiã, quàm latẽtem culpã. Nunc quando de monachis mulieribus dictũ est, restat vt pauca quædã de laicis quoq; dicamus. Hæ cũ virorũ imperio sint subiectæ:generali tantũ ac cõmuni quadã ratione ab Episcopo curari debent.prætereo quædã superius de viris pręcepta,quæ ad mulieres quoque pertinẽt, vt quotãnis scilicet pœnitẽtiæ,& Eucharistiæ Sacramẽta frequentent, huiusmodi alia nõnulla.dicã quædã solũ,quæ ipsarũ tantũ sunt,nequaquã verò spectãt ad viros.primũ ni-
B tẽdũ pro viribꝰ est,vt decẽti,pudico moderatoq; cultu corporis vtatur,iuxta regulã Apostoli Pauli;Non in tortis crinibus &c.impudicus enim immodicusq; mulierũ ornatus religioni Christianæ aduersatur, & reipublicæ bono. Nã primũ eius,quæ eo vtitur cultu,mores corrũpit, dũ enim se suamq; pulchritudinẽ,atq; ornatũ admiratur & diligit,tũ sui,tum Dei obliuiscitur, seq; aliis mulieribus digniorẽ excellentioremq; facit.menteq; turgida nil non superbũ, nil nõ iniurium aliis sapit.hæc prima est labes,primaq; mentis corruptio:qua infecta facile ad impudicitiã prolabitur.Nec minus obest mulierũ immodicus atque impudicus ornatus iuuenibus viris,qui facilius immoderati cultus muliebris illecebris ad libidines alliciũtur.hinc in sanctissimis tẽplis amores exercẽt oculis atq; nutibus,passimq; inter se de amoribus sermo-
C nes cõferunt.obiter hoc in loco,quãdo in huius rei mentionẽ incidimus,admonẽdus nobis Episcopus est,vt suasionibus,increpationibꝰ,sanctionibusq; illud cõficiat:ne Dei immortalis tẽplis pro areis & foro ciues vtantur,per ea deãbulando,& inter se de mercatura,de bellis,plærunque verò de amoribus disserẽdo,sed religiosè sanctèq; in illis versentur.Nũc reuertamur ad mulierum ornatũ,quẽ quidẽ religionis primum aduersari institutis affirmamus,si nimis diffluat,deinde etiam reipublicæ bono tantum nocere, vt nihil supra. dum enim magni sumptus in ornatum mulierum à viris fiunt, alteraque alteram superare contendit; magna fit ciuium rei domesticæ totiusque tandem ciuitatis opum iactura. cohibendus ergo continendusque erit iuxta præcepta Apostoli mulierum cultus.illud quoque præcipiendum reor,cu-
D rare Episcopum debere, ne impudicis spectaculis mulieres intersint. Corrumpunt mores bonos, mentisque integritatem labefactant turpia spectacula,quæque in eis obscœna dicuntur, atque aguntur. Hoc idem in pueris prouidẽdum erit.priscis quidem temporibus huiusmodi spectaculis ac fabulis,quæ publicè recitanrur,magnam operam dabant,maximisque sumptibus publicè instructa erant theatra, in quibus populus ad prophana ea, & impudica spectacula conueniebat. quod veteres satyrici poetæ increpant vehementer. postmodum verò, cum Christiana veritas illuxit, patrum nostrorum institutis sublata fuere. nostra verò tẽpestate in plerasque Italiæ ciuitates obrepsit hic morbus,qui à præside Christiano tollẽdus penitus esset, si fieri posset;sin minus,saltem hac ratione cohibendus, vt pueri,ac mulieres

ab huiusmodi spectaculis abstinerent. Cæterum quoniam nuptæ mulieres, ac pueri, qui parentes habent superstites, minus obnoxij iniuriæ sunt, viuendique præceptores parentes habent, ac maritos: iccirco vniuersali quadam ratione ab Episcopo sunt instituendi, eisque nō peculiari quodam modo, sed communi subsidium ferendum est. At pupilli, & viduæ quæ expositę sunt iniuriæ, neque proprios præceptores habent, qui eos recte instituere valeant, præcipua quadam ope tuendi sunt. Episcopus enim communis quidā est pater totius ciuitatis, à quo illi, qui magis indigent, magis item subleuandi atque adiuuandi sunt. Hinc est quod in sacris literis præcipue commendantur hi, qui pupillum & viduam fouent, ab eisque propulsant iniuriam. quamobrem his vtrisque Christianum præsidem decet maiore animi cura atque studio acriore opem ferre, ad eosque recte instituendos omnem diligentiam adhibere. satis arbitror hucusque à nobis explicata sunt officia Episcopi: quæ ciuitati, cui præest, instituendæ atque in Christiana pietate continendæ accommodata videntur: eoque processimus ordine, quem charitatis iura præscribunt. Nunc pauca quædam dicenda restant de officiis, quæ circa opes, ac reditus Episcopatus versantur. Eorum enim distributio ad Christiani præsidis charitatem iure optimo spectare videtur. Nam si huiusmodi opū erogatio in sacris literis, ac præsertim in Euangelio, prophanis viris præcipitur: qui nullo religionis priuato iure sunt obstricti: quique in comparandis sibi opibus insudarunt: quanto magis censendum est fuisse hoc Episcopis præceptum qui perfectissimum in Christiana religione ordinem profitētur: quibusque opes non sudore partæ, sed testamentis legatę sunt, vt cultui diuino & egenorum necessitatibus inseruirent. qua de causa verius procuratores quidam, ac tutores bonorum, quæ pauperibus legata sunt, quàm alia quauis appellatione nuncupari debent. Nō ignoro tam in theologorum libris, quā in sacris canonibus sancitum esse, qua regula vti Episcopum oporteat, in redituū Episcopatus dispensatione. Nos verò præcepta dabimus: quæ seruanda esse putamus Episcopo viro bono, non autem illi, qui tanquā in foro sibi cum Deo litigandum esse putet, nihil aliud agere velit, quàm id, quod ei sacris sanctionibus iniunctū esse appareat, quodque sine scelere præterire non posset. hoc (mihi crede) non est agere ex charitate, sed ex mulctæ timore: qui si absit, neque illud facias, quod nūc facis. hi qui hoc pacto seruari à se oportere Episcopi munera existimant, intra pręscriptos quosdā terminos liberalitatis, ac munificentiæ continentur. At charitas terminū nescit, nullis finibus cohibetur. quamobrē cum illud in primis studeamus, vt Episcopus, quē instituimus, charitatis igne accēsus nil non ex charitatis præcepto faciat: iccirco nullis præceptorū angustiis cōtineatur, sed omne quod ex victus parci ac modici sumptibus reliquum est, cum diuino cultui, tum maxime egenorum necessitatibus impendat. turpissimum enim ac maximè nefarium reor, velle quempiam ex inopum peculio diuitias sibi comparare, aut bona pauperum in supellectilem domus magnificam, in longum seruorū ordinē, cæterosque huiusmodi sumptus profundere. de quibus, quoniā supra abūde satis à nobis est di-

A est dictum, cum de vita ac victu Episcopi loqueremur, nil in præsentia amplius puto dicendum esse, nisi vt dignitatem ordinis tueatur, superfluis impẽsis omnino reiectis, cumque nostra tẽpestate in sumptibus nõ necessariis magis peccetur, ille ad defectum potius tendere conetur. sic enim medium tenebit: in quo est virtus constituta. Diuino igitur cultui primum id, quod necessarium est impendat, reliquum pauperibus eroget: quod si indigentia pauperũ tãta esset, vt pro eorũ vita tuẽda oporteret aliquid demere de sumptibus quę in diuino cultu de more fieri solent, censeo ego maximè secundũ Christianam pietatem Episcopum facturum, si minus magnificè Deum coluerit in templis lapideis, vt resarciat, opemque ferat tẽplis Dei non marmoreis & insensibilibus, sed viuentibus, atque intelligentibus. Dei enim templũ
B vos estis, inquit ille. quod si tanta necessitas eum non vrgeat, Deum colat ea magnificẽtia, quę pro cõsuetudine, & vrbis dignitate satis esse videatur. quod superest verò pauperibus eroget, sentiatque se procuratorem, ac tutorẽ potius pauperum esse, quam dominũ: si quid autem adhuc supererit: ad ornatum templi id omne conuertat. pauperes verò nõ omnes eodem ordine habeat, sed potius opem ferat illis, qui ditioni suæ subiecti sunt, quàm externis. Nam ea videtur etiam mens fuisse illorum, qui bona sua legarunt Ecclesiæ, cui pręsidet, vt scilicet municipibus egenis potius quàm externis ea erogentur. Petrus Barocius, de quo supra quoque à nobis facta est mentio, diligenter hoc seruabat, mallebatque Patauinis egenis opem ferre ex Episco-
C patus reditibus, quàm Venetis cõsanguineis suis: quòd diceret eã vim agrorum, villarumque testamentis à Patauinis ciuibus Episcopo legatam esse ea mente, vt quilibet coniectari facile potest; quo Patauinorum inopum necessitati ex his opibus subueniretur. inter inopes verò, bonos viros, boniique nominis mulieres aliis nõ probis semper præferat. Hi etenim & Christo & nobis magis proximi sunt quàm improbi, ac scelesti. scelestos tamen extrema indigentia oppressos non negligat. Deumque imitetur, qui vt sacræ perhibent literę, solem suum oriri ęque facit super iustos & iniustos. omnibus verò in hoc officio anteferendi sunt illi, quibus nobili genere ortis paupertas ignonimiæ esse solet; neq; mercenarias artes exercere sine calũnia queũt. his maxime tribuendum, neque expectandum, vt eleemosinas petant; verum his
D etiam non petentibus largiendum, & quandoque insciis. post hos alios curet pauperes. verum in hac largitione, & munificentia illud cauendum est, ne inertes nonnulli, quod frequenter accidit, liberalitate hac illecti se ocio dedant, segnemque ac tandem turpem vitam ducant. attinet ad hoc officium etiam illud vti Nosodochiorum siue hospitalium (vtar enim nouo vocabulo) curam habeat, quæ Episcopo deberi videtur. Nam pleraque omnia hospitalia suos tutores, ac præsides habere solent, quibus hæc cura præcipue debetur, quæ & singula eorum visere aliquando Episcopi debebunt. Dubitabit hic aliquis, clam ne hæc in pauperes munificentia, cæteraque virtutum officia præstari debeant, an potius aperte, ita vt omnes ea intelligant &

ſciant. Arbitror ego in hac re, ſi præcepto Auguſtini vtatur, eũ optime factu- E
rum. ille enim inquit oportere animi intentionem eſſe in occulto, bona verò opera, ſi inſpiciantur & luceanr, vt lux coram hominibus, prodeſſe. Non ergo ex his officiis laudem ſibi Epiſcopus, aut vllam nominis celebritatem, (ambitioſum enim hoc eſſet) ſed Dei laudẽ quærat. hac enim ratione intentionem in occulto habebit, opera verò bona, quæ lucebunt coram hominibus in laudem Dei cedent, omnibuſque exemplo proderunt atque imitatione: vt ergo laus Dei celebrior fiat, ſimulque vt ciuibus ſuis exemplo proſit, optime facturum reor, ſi non clam officia hæc virtutum præſtiterit, ſed palam. in quo illud obſeruet, ne aliquis iure ſuſpicari queat fieri ea palam propter ambitionem, aut aliquam improbam cauſam ſic enim dum exem- F
plo prodeſſe vellet, multum obeſſet: id ergo ſi cauerit, facturum optime arbitror, ſi palàm, tum munificentia in ęgenos, tum cæteris virtutum muneribus vtatur. Nam inquit Chriſtus, vos eſtis lux mundi. vicem igitur lucis pręſtare non pigeat. Hoc vero nequaquam fiet, niſi virtutum officiis veluti luce quadã fulgẽtiſſima corã omnibus noſter Epiſcopus luxerit. His officiis, quæ ad impẽſas ac ſumptus pertinere vidẽtur, ea attinent, quæ ad exigendos ſpectãt reditus Epiſcoparus. Nã ſi hoc minus neglexerit, neq; erga pauperes liberalitate vlla vti, neq; diuino cultui ſatisfacere poterit, prouidẽdũ ergo pro virib⁹, ne reditus Epiſcopatus per inertiã pereant, ſed adhibeat diligentiã ſeduluſque curet, ne procurator vrbanus, aut villicus bona pauperibus eroganda dilapidet, ſed fidis miniſtris diligentiſſimiſque vtatur, qua in re illud ca- G
uendum eſt, ne à debitoribus, qui plerunqne ruſtici ſunt admodum ęgeni, crudeliter ea quãdoque villicus exigat, quæ ſoluendo ipſi non ſunt, niſi à filiis totaque familia victus extorquatur. Hoc nanque maxime alienum cenſeri debet à Chriſtiana pietate, quodque in quouis prophano ſit valde reprehendendum, nedum in Epiſcopo Chriſtiani gregis paſtore, præterea quænam maior dementia eſſe poteſt, quam velle, dum inopum neceſſitati inſeruis, in egenos ruſticos continuo crudelem eſſe. atque pietatis officium ab impietate auſpicari? medium igitur tenorem quendam ſeruabit: ne ſcilicet ſinat per inertiam, aut cupiditatem miniſtrorum bona Epiſcopatus dilapidari, néue patiatur exactione pauperibus iniuriam fieri. ſatis ſuperque à nobis expoſita videntur ea, quæ ab Epiſcopo in ſeriis rebus pręſtanda ſunt. Cę- H
terum quoniam animus interdum requie indiget, quadamque curarum vacuitate: iccirco laxãdus honeſtiſſimis iocis quandoque erit, alicuiuſque ſeceſſus amęnitate leuãdus, vbi & deambulationibus & aucupiis, venationibuſque & reliquis ruſticis oblectationibus relaxari poterit. Hac enim ratione & animum recreabit, & valetudini conſulet. Sed in iocis grauitatem, ſeruare oportet: neque ſumptus faciẽdi in venationes & aucupia. Nihil enim magis Epiſcopo indecens magiſque eius officio contrariũ exiſtimari debet, quàm quæ fiunt in huiuſmodi res impenſæ. ab vrbe verò non ſecedat, niſi iis diebus, quibus ſi ſeceſſerit, officio tamen non deerit. Hæc ferè officia eſſe puto, quæ pro operis noſtri breuitate ſtrictim colligenda cenſuimus. Reliqua verò

A verò quæ omiſſa ſunt, ex horum ſimilitudine facilè intelligi poſſe exiſtimo. Hactenus nobis diſſeruiſſe ſufficiat de officio viri boni, ac probi Epiſcopi: quales noſtra hac corruptiſſima tempeſtate pauci ſunt. quamobrem nequaquam in animum inducas velim, aut turpe eſſe hiſce temporibus aliorum vita ac moribus ſpretis, proprium quoddam ſequi viuendi genus, aut difficile eſſe, ac prope impoſſibile muneribus hiſce fungi, atque hanc vitæ normam ſeruare. Nam illud eſt in primis viri Christiani, nullo pacto duci humana laude, aut hominum iudicio, ſed diuina præcepta ſibi ſeruanda eſſe cenſere, quicquid de ipſo loquantur homines, charumque & honorificum ſibi putare ſi pro Chriſti nomine, ac Chriſtiana vita dignus ſit ignonimiam
B pati. de qua re Chriſti Apoſtolos plurimum gauiſos ſacræ literæ teſtantur. deinde certo ſciat fruſtra ſe hoc metu tereri: nam virtutis officia eo ſunt præclariora, quò maiora; neque vereri debet difficultatem vllam ſibi fore in hac viuendi norma à nobis præſcripta, ſi non in ſe, aut in virtute ſua ſperauerit, ſed tantum à Deo optimo auxilium implorauerit. Nullus enim qui in eius ope confidit, vel in perquam arduis prouinciis vnquam defecit. Habes itaque Reuerendiſſime præſul amici munus, neque re ipſa de qua tractat, neque te dignum, ſed (ni fallor) ex animi noſtri erga te propenſione non ingratum omnino tibi futurum.

Oo iij

GASPARIS CONTARENI S.R.E. CARDINALIS, SCHOLIA IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

SCHOLIA IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

B

IN CAPVT PRIMVM EPISTOLÆ AD ROMANOS.

QVI *prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.*] Locus hic difficilis est. nã primò, quomodo Christus sit prædestinatus filius Dei, multa dicunt Theologi recentiores. Melius tamen, & absque scrupulo habet textus Græcus, vt legamus, definitus, id est ostensus; vt etiam totum quod sequitur, referatur ad hanc ostensionẽ; quòd
C scilicet ostensus sit filius Dei propter virtutem, id est potentiam, qua per spiritum sanctum resuscitauit se ex mortuis. In Actis Apost. cap. 13. Paulus hunc sensum innuit: & versiculum psalmi, Filius meus es tu, ego hodie genui te, refert ad diẽ, quo Christus à mortuis resurrexit. *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.*] Fides qua credimus, quamuis sit in intellectu, pendet tamen à voluntate. Credimus etenim, quia volumus obedire Deo. Hoc ergo prædicabãt Apostoli, Deo obediendum esse, & illi subiiciendam ceruicem, qui voluit homines iustificari per fidem, & viuere ex fide; cui obediendum est, & recurrendum ad fidem, vt infra amplissimè ostendit. *Primùm quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum.*] Notandum, Paulum in locis innumeris, eum morem secutum; vt
D semper vtatur mediatore & interpellatore Christo, cùm ad Deum conuertitur. Nam nihil nostrum Deo placere potest, nisi per Christum, & in Christo; in quo nos elegit, & in quo nos gratificauit, id est, gratos sibi fecit. *Iudæo primùm & Græco.*] Vel voluit præferre Iudæos Græcis, id est, Gentilibus, ad retundendam superbiam Gẽtilium: vel primo loco posuit Iudæos, vt retunderet eorum superbiam, cùm dicit, primùm illis ad salutem opus esse Euangelio Christi. *Ex fide in fidem.*] Quoniam omnis christiani vita nititur fide. Innuit ergo semper nobis, qui incipimus à fide & nitimur fide, tendendum esse ad maiorem fidei profectum. vel, ex fide, refert ad Deum, qui promisit & dedit nobis fidem. Ad fidem, verò refert ad nos, quorum assensus & fiducia nititur promissioni diuinæ, & fidei nobis datæ à Deo. *Reuelatur enim ira Dei de*

cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum detinentium veritatem Dei E
in iniustitia.] Locus hic valde difficilis est. si volumus reddi rationem & causam, quamobrem iustus viuat ex fide, & quod iustitia Dei reuelatur ex fide in fidem; Duobus modis reddi causa potest. Nam cùm ex Euangelio reuelatur ira Dei super omnẽ impietatem, & super omne peccatum, cogimur nos (qui ex lege naturæ, quantùm ad Gentiles; & ex lege Moysi, quantùm ad Iudæos pertinet, cognoscimus nos esse peccatores) confugere ad iustitiam fidei, & ad iustitiam Dei, quæ est per fidem. Vel impietas & iniustitia, de qua fit hîc mentio, non est referẽda ad quodcunque genus peccati, sed ad superbiam philosophorum Gentilium; qui cùm agnouissent Deum, à quo erant, voluerunt tamen bonos & perfectos fieri & esse, non à Deo, sed à seipsis, ob F
animi tumorem. ac ideo non glorificauerunt Deum cognitum tanquam Deum: quemadmodum nec Lucifer, cum cecidit à Deo, elatus in seipso: & primi parentes, qui voluerunt esse tanquam Dei, scientes bonum & malũ: ac propterea derelicti à Deo, traditi sunt in reprobũ sensum, & in immunditiã.

CAPVT 2.

CVM *iudicabit Deus occulta cordium secundum Euangelium meum per Iesum Christum.*] Sic Ioannes Euangelista; Pater non iudicat quẽquam, sed omne iudicium dedit filio, quoniam filius hominis est.

CAPVT 3.

QVID *ergo amplius Iudæo est? aut quæ vtilitas Circũcisionis? Multum per omnem modum: primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei.*] Non intelligẽ- G
dus est locus, quòd ab ipsis Iudæis fuerint credita Dei eloquia; sed quòd Deus crediderit eis sua eloquia. Nam aliis nationibus non fuit lex data, sed solis Iudæis. *Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? &c.* Solet dici & est regula iuris. Frangenti fidem, fides frangatur eidem. Quapropter posset aliquis suspicari, cùm pactum & fœdus fuerit factum inter Deum & nationem Iudaïcam, ac ipsi fidem fregerint, & recesserint à fide data. (Sic enim puto intelligendum esse, Non crediderunt; & significantius exprimitur in Græco textu) quòd ptopter hoc etiam Deus non seruaturus esset fidem datam. Hanc suspicionem remouet Apostolus dicẽs, quod mendacium hominum non euacuat fidem Dei; eò quòd Deus sibi ipsi debitor est, & seipsum negare non potest; vt dicit idem Apo- H
stolus in secunda ad Timotheum. *Quid ergò? præcellimus eos? nequaquam, &c.*] Videtur contradicere his, quæ paulò ante dixerat, quid, scilicet, amplius est Iudæo? Sensus est, quòd ex parte beneficiorum Dei, Iudæi præcellunt gẽtes, vt supra. Sed ex parte ipsorum minime præcellunt, eò quòd peccauerint, sicuti gentes. *Omnes enim peccauerunt & egent gloria Dei.*] Ex textu Græco colligitur, omnes inferiores esse gloria Dei, id est, vt coram Deo iustificentur, eò quod peccauerint. *Ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum.*] Hoc in loco fere reddit causam, cur Deus gratis iustificet peccatores per fidem, in sanguine Christi; & inquit. Voluit Deus gratis dimittere peccata nostra, seruata tamen iustitia sua, quam exercuit Christi sanguine effuso

A effuso; vlciscens in eo omnia peccata nostra, vt non dimitteret peccata impunita:sicut dicit ad Corinthios. Eum,qui non fecit peccatū pro nobis peccatum fecit;vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Esaias quoque ait,Posuit Deus in eo iniquitatem omnium nostrum, & ideo subiūgit in textu Paulus, in sustentatione Dei,ad ostensionem iustitiæ suæ in hoc tempore. Sustinuit, inquit, Deus peccata, nec puniuit, vt per iustitiam ea puniret in Christo: & ita hoc in tempore ostenderet iustitiam suam; vt scilicet sit ipse iustus, peccata puniens;& tamen gratis iustificaret eum qui est ex fide Christi.

CAPVT 4.

B QVID *ergò dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundū carnem? &c.*] Notandum primò,Verbum illud,secundum carnem, posse referri ad, patrē nostrum. Nam Apostolus Hebræus erat: & in hac parte Epistolæ potius alloquitur Iudæos,quàm Gentiles,ad quos lex non pertinebat; qui omnes carnali generatione descenderāt ab Abraham. Vel referri potest ad Verbum,inuenisse,id est,inuenisse secundum carnem; quod & de circuncisione potest intelligi; id est,quod cōtulerit Abraham circuncisio; de qua infra inquit,quòd accepit illam signaculū iustitiæ quam habuerat in præputio. Vel, secundum carnem,possumus interpretari,opera illa bona & secundum legē, quę Abraham operatus est.Nam sæpe Apostolus vtitur hoc modo loquendi,vt per carnem intelligat legem: dum essemus in carne, infra dicit, id est, C sub lege;vtpote ex qua & ex cuius operibus non trahamus spiritum, & ideò adhuc sumus in carne.Præterea notandus est & colligendus sensus Pauli totus,quidnam sibi velit ex hoc exemplo Abrahæ,quod adducit. Abraham,vt in Genesi legitur, vir bonus fuit,& sine iniuria cuiuspiam vixit: vnde posset facile quispiam credere,eum fuisse iustificatum & effectum amicum Dei ex suis operibus. Attamen scriptura non dicit fuisse eum iustificatum ex operibus; sed dicit.Credidit Abraham Deo & reputatum est illi ad iustitiam. Ergo scripturæ intentio est, quod quamuis Abraham potuerit apud homines iustificari, id est, haberi & pronunciari iustus; non tamen apud Deum, cur inquies,scriptura dicit, quòd reputatū est ei ad iustitiā, quod credidit Deo? Vbi notat Paulus primò,Verbum hoc,reputatum;quod non habet vim,nec D eo vti rectè possumus,nisi cùm ex gratia prouenit reputantis, non ex meritis eius cui reputatur. Cùm igitur dicat scriptura, reputatum est ei ad iustitiam; manifestè apparet, quòd non tribuatur operibus; quia mercęs operum imputatur secundum iustitiam & secundum debitum, non autem secundum gratiam.Cùm ergo dicat scriptura,reputatum est,innuit gratiam,& excludit iustitiæ debitum. Notandum etiam,quòd hanc imputationem iustitiæ scriptura nulli alteri rei tribuit, quàm fidei. Credidit Abraham Deo, inquit, & reputatum est illi ad iustitiam:quod confirmat ex testimonio Dauid; qui nō attribuit beatitudinē hominis vlli operi,sed tantùm remissioni peccatorum, & non imputationi peccati. Et huic beatitudini, tanquam primæ,innituntur aliæ beatitudines,in aliis psalmis dictæ à Dauid. *Et propterea ex fide,& se-*

cundum gratiam sit firma promissio.] In Græco significantius, & ideò ex fide, vt secundum gratiam, ad hoc vt sit firma promissio. quasi dicat, ideo Deus iustificat ex fide, vt iustificatio sit ex gratia Dei, & non ex nobis. Ideo autem secundum gratiam, ad hoc, vt promissio sit firma: nam si res penderet ex iustitia, vt scilicet redderetur operibus nostris, & non ex gratia Dei; promissio nullam haberet firmitatem, ob defectum nostrorum operum. E

CAPVT 5.

SI ENIM *cùm inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multò magis reconciliati saluabimur in vita ipsius.*] Vltima hæc particula saluabimur in vita ipsius duobus modis potest intelligi. vel in vita ipsius, quoniam non oportet amplius Christum mori, vt, priusquam recõciliaremur, mortuus est; sed viuente ipso, & ideo in vita ipsius saluabimur. vel innuit id, quod dixerat in fine superioris capituli; quòd scilicet Christus traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram; quia eius vita immortalis, est causa exemplaris, & efficax nostræ saluationis & vitæ spiritualis. F
Propterea, sicut per vnũ hominem peccatũ intrauit in mundum, &c. quę sequũtur.] Nota sensum totius huius loci, pulcherrimum scilicet Apostoli argumentum. Et est argumentum à simili, & à minori. Adam primus homo de terra terrenus, typus & forma fuit, secundi Adam de cœlo cœlestis; in contrariis tamen rebus. Nam primus origo fuit mali, & detrimenti hominum; secundus verò omnis boni. Igitur ab detrimento illato per primum, possumus à simili coniicere bona acquisita nobis per alterum. Imò quoniam donum Dei superat delictum, & longè est eo efficacius. Iccircò bona, quæ nobis Christus largitus est, superãt mala, quæ primus Adam nobis intulit. Enumeremus nunc mala, quæ intulit nobis primus Adam. primùm per ipsum peccatum intrauit in mundũ, & in omnes homines. nam in ipso omnes peccauerunt. inclinatio ergo ad malum per Adam intrauit in mundum, & reatus peccati: quoniam eius peccatum omnibus imputatur, qui ab eo originem trahunt per virtutem seminalem: nam in eo omnes peccauerunt. & per peccatum intrauit mors: nam mors est pœna peccati. Vnde arguit Apostolus, quòd peccatum intrauit in omnes, quia omnes ab Adam vsque ad Moysem mortui sunt; ne putaret quispiam peccatum incepisse post legem datam à Moyse. Cùm igitur mortui sint omnes, etiam ante Moysem; in omnes intrauit peccatum. Lex autem operata est maiorem imputationem peccati propter transgressionem légis. Hæc detrimenta accepimus à primo Adam, qui est typus & forma futuri in rebus contrariis. A simili ergo computabimus bona per Christum donata nobis, imò maiora. quoniam donum superat delictum. Primò namque in locum peccati & mortis, quam contraximus ex Adam, per Christum adepti sumus gratiam & iustitiam in vitam æternam. Ex vno peccato Adam cecidimus in condemnationem. Per Christum autem nou tantùm surreximus ab eo peccato, sed à multis aliis peccatis, non tãtùm in absolutionem, sed etiam in iustificationem: quia habemur apud Deũ iusti G H

per

A per Christum dominum nostrũ.quod ratione probat Apostolus.Nam si delictum vnius hominis tãtum potuit, multò magis poterit donum per vnum hominem Iesum Christum. concludit deinde: igitur sicuti per vnius peccatum,&c.quæ fuit conclusio primùm proposita. Et quemadmodum summa totius mali, quod contraximus ex Adam, fuit ex eo,quòd omnes in eo peccauimus,& ideò multi sunt constituti peccatores;sic per obedientiam vnius hominis Iesu Christi,iusti constituuntur multi; illi scilicet qui renati sunt,& inhæserint Christo per fidem & charitatem, quia scilicet in ipso obedierunt; & ita iustitia,ac propterea meritum Christi nobis imputatur.

CAPVT 6.

B QVOD *enim mortuus est,peccato mortuus est semel;quod autẽ viuit,viuit Deo.*] Reddit rationem,cur mors illi, scilicet Christo,vltra nõ dominabitur: quoniam,scilicet,semel mortuus est peccato; id est, ad destruendum peccatum. Vnica etenim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos ad Hebr.10.Vel per peccatum intelligit corpus Christi mortale,in quo præfiguratur peccatum: nam mors peccatum sequitur; & ideò Christus habuit similitudinem carnis,id est,carnem mortalẽ similem carni peccatrici. quod autem viuit,viuit Deo,id est,virtute diuina,ex qua corpus eius est immortale, & impassibile. Idcircò & nos, qui in baptismo mortui sumus peccato,id est,vitæ peccatrici,viuamus Deo, id est,in spiritu Dei,quem accepimus; per C quem adipiscemur etiam corporis immortalitatem. *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ.*] Dicit se dicere humanum. Nam multò magis debemus seruire iustitiæ,quàm seruiuerimus peccato. *Stipẽdia enim peccati mors; gratia autem Dei vita æterna,in Christo Iesu domino nostro.*] Notãdum hîc,quod innuit Apostolus,ex iustitia,peccato deberi mortem.(Nomen enim stipẽdij videtur hoc significare)vitam autem æternam esse ex dono Dei gratuito.

CAPVT 7.

AN *ignoratis fratres(scientibus enim legẽ loquor.)quia lex in homine dominatur,&c.*] Sensus primæ partis huius capituli videtur satis perplexus. explicari tamẽ D commodè potest.inquit Apostolus,lex tandiu homini dominatur, quandiu viuit,id est,vel homo,vel lex. Nam si moritur homo,quis dubitat eum non esse amplius sub lege? Si etiam lex moritur,verbi gratia,si contraria lege abrogaretur,vel consuetudine diuturna; pariter homo amplius non est sub lege. Hoc quod dixerat, morte,inquam,tolli & aufferri seruitutem legis,probat exemplo.Nam vir & mulier matrimonio cõiuncti,alterque sub alterius lege & potestate constitutus,si mors alterius euenerit,alter, qui superest,soluitur à lege & potestate mortui;ac multò magis mortuus soluitur à potestate viuẽtis.Hæc,quæ dixerat,applicat legi Mosaycæ & homini christiano; dicitque, quòd donec viuebat vita contracta ab Adam, cui vitæ data fuit lex, erat sub seruitute legis; quia suberat maledicto legis, & non accepto spiri-

tui, & coactus legi parebat. Postquam verò mortuus est legi, id est, carnali vitæ, & insertus Christo; non est amplius sub lege, id est, sub legis maledicto, neque coactè obedit legi, imò sponte & alacriter. Hic mihi videtur esse sensus huius primæ partis. *Quando eramus in carne, passione peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.*] Apud Apostolum, esse in carne, accipitur pro, esse sub lege: non quod lex sit carnalis, imò spiritualis est: sed nos quandiu sumus sub lege, non sumus in spiritu, sed in carne. quoniam lex non potest viuificare nos, quamuis sit spiritualis, vt in Epistola ad Galatas dicitur, si data esset lex, quæ posset viuificare, ex lege esset iustitia. *Peccatum non noui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.*] Ex hoc loco colligi potest apud Apostolum, concupiscentiam esse peccatum, non actuale, sed originale; vt tenuit Augustinus. *Occasione autem accepta per legem operatum est in me omnem concupiscentiam.*] Etenim nitimur in vetitum. *Ego autem viuebam sine lege aliquando.*] Id est, iudicio meo viuebam, quia putabam me viuere. *Veniente autem mandato peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum.*] Reuixit, vt suprà diximus. Ego autem mortuus sum, quoniam sensi me mortuum esse. Nam per legem cognitio peccati. *Peccatum enim occasionem accipiens per mandatum decepit me, & per ipsum seduxit.*] Quomodo decepit & seduxit? nimirum, puto, vt dicit Augustinus in libro 83. q. quoniam superbia extulit hominem, vt putaret posse se suis viribus seruare mandata: quo pacto sunt decepti philosophi & Iudæi. *Quod operor, non cognosco. non enim quod volo bonum hoc ago, &c. vsque ad finem capituli.*] Augustinus primùm interpretatus est, dici hæc de homine nondum reparato post lapsum. postea se retractauit, & voluit dici de Paulo ipso, & de quouis sancto viro. Meo iudicio ex literæ contextu, magis dicuntur hæc de homine post lapsum, nōdum reparato. possunt tamen ad vtrumque referri; vt, scilicet, ex morbo qui naturæ inhæret nostræ, etiam post reparationem, cognoscamus detrimentum nobis illatum per peccatum, à cuius reatu liberati sumus, per gratiam Iesu Christi.

CAPVT 8.

NIHIL *ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum.*] Non est quippiam damnationis; tum quoniam solutus est reatus peccati originalis; tum etiam quoniam per virtutem gratiæ Christi non superamur à peccato. *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, mittens Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secūdum spiritum.*] Dixerat quòd lex spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauerat eum à lege mortis: nam per fidem in Christum adipiscimur spiritum sanctum, qui nobis præstat vitam spiritus & sanctificat, soluens reatum omnem, & ita liberat nos à lege mortis, in quam incideramus per peccatum. Huius, quod dixerat, reddit rationē, inqui-

A inquiens. Non quod erat impossibile legi, in quo infirmabatur per carnem. Iam supra diximus, quod lex, quamuis spiritualis esset, non poterat tamen viuificare; & ideo ii, qui erant sub lege, erant in carne. Inquit ergo, id, quod lex non poterat præstare, vt, scilicet, transferret nos à carne ad spiritum; Deus mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, id est, in carnem mortalem, quæ erat similis carni, in qua esset peccatum, pronitas scilicet ad malum, quia passibilis & mortalis; damnauit peccatum de peccato. In carne, id est, patiendo & tradendo morti carnem suam non peccatricem; damnauit peccatum de peccato, id est, abstulit vim omnem peccato in nobis existenti; ne scilicet faceret nos reos, & superaret nos: & sic iustificatio legis impleB retur in nobis, qui secundum spiritum ambulamus, non secundum carnem. Et ne quis putaret, se posse esse in Christo, & liberum à peccato, quamuis ambulet secundum carnem, addit omnia, quæ sequuntur, ad destruendum hunc errorem, *Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat, &c.*] Augustinus in libro 83. quæstionum, exponit de corpore nostro ea, quæ hîc Apostolus dicit de creatura, quod scilicet expectat liberari à mortalitate. Videtur hic sensus sequi ex dictis paulò ante. Tamen si quis etiam adaptaret ad vniuersam creaturam sensibilem, optimè, vt reor, quadraret etiam superioribus. Explicat etenim quàm magna sit futura gloria, quam expectamus non tantùm ex nobis, sed ex vniuersa creatura sensibili. *Similiter spiritus coadiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet, nescimus; sed spiritus in-*C *tercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*] Supra dixerat dona nobis collata per spiritum, liberationem scilicet à seruitute peccati & spem gloriæ. Addit nunc & aliud beneficium, quòd, scilicet, in orationibus nostris adiuuat infirmitatem nostram, ex qua efficeretur ferè semper, vt nobis noxia peteremus. at spiritus habitans in nobis dirigit voluntatem nostram in Deum, vt, scilicet, semper dicamus, saltem in corde, cùm oramus. Non tamen sicuti ego volo, sed sicut tu: quam in nobis voluntatem, factam à spiritu, inspicit Deus, qui est scrutator cordium. *Scimus quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.*] Subdit, vt reor, quod orationes hæ directæ à spiritu semper exaudiuntur, ad sanctorum, in quibus est spiritus, vtilitatem. Nam omnia, quæcunque illis accidunt, cooperantur ad bonum. & ita orationes spiri-D tus pro sanctis semper exaudiuntur. *Quos enim præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij eius: vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.*] Hîc reddit rationem, & probat iis, qui secundum propositum Dei vocati sunt sancti, omnia cooperari ad bonum. Nam quos præsciuit, & prædestinauit, id est, etiam prædestinauit. Prædestinatio etenim est ex Dei voluntate, quæ præexigit scientiam. Addit postea ea, quæ à Deo efficiuntur in vtilitatem prædestinatorum, vt nullus relinquatur locus, vbi offendant. Et iccircò palàm est, omnia eis cooperari ad bonum. Egreditur postremò Paulus ad explicandum amorem suum erga Christum; & quasi ecstasim patitur.

CAPVT 9. E

OPTABAM *ego anathema esse pro fratribus meis.*] Nulli dubium esse potest ex his, quæ dixerat Apostolus statim superiùs, quod innuit se fuisse ita animo affectum vt Moyses, qui dixit Deo, dele me de libro tuo, & parce huic populo, ne fortè dicant, callidè eduxit Deus eos ex Ægypto. Ita hîc Paulus, ne videretur verbum Dei excidisse, promissionem scilicet factam patribus Iudæorum; optabat ipse anathema esse à Christo. Sed dubitationem facere poterit, cur dixerit, optabam, & non dixerit, Opto. Puto ego ob modestiam sic fuisse locutum Apostolum: nam esse maioris perfectionis est, quàm fuisse; Ideò inquit, optabam: ac si diceret, memini me tali fuisse animo præditum; quòd longè minus est, quàm si diceret, tali nunc sum animo præditus. F *Non quod exciderit verbum Dei: non enim omnes qui ex Israël sunt, hi sunt Israëlitæ, &c.* Supra dixerat, se optasse anathema esse pro patribus, &c. Innuit hoc loco, ob Dei amorem & honorem se hoc optasse; ne, scilicet, aliquibus videri posset, verbum Dei excidisse in promissionibus factis populo Israëlis. Verùm, inquit, videri poterat excidisse considerantibus tantùm carnis originem; sed non excidit verbum Dei, quod referri debet ad filios promissionis, quibus scilicet, promissum fuit ducentibus originem fidei & spiritus Abraham. deinde hanc Dei electionem, filiorum scilicet, promissionis ampliat; vt ostendat pendere ex Deo nõ ex operibus nostris nec ex origine carnis. Nam & Ismaël fuit filius Abrahæ secũdum carnem, ad quem tamen non G pertinuit promissio. Magis deinde rem coarctat, vt ostendat, non fuisse promissionis Dei verbum descendentibus secundum carnem factum. Nam eadem mulier Rebecca, ex eodem viro Isaac, & eodem concubitu, concepit Esau & Iacob: tamen antequam quicquam boni facerent aut mali, dictum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui; vt totum sit ex vocante & eligente Deo. *Quid ergo dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum?*] Reor ego totum quod sequitur, vsque ad eum locum; O homo tu quis es qui respondeas Deo? pertinere ad dubitantem & quærentem, interpositis quibusdam verbis respondentis Pauli, vt in familiari sermone fieri solet. Inquit ergo quærens & dubitans; si ex vocante tantùm Deo est electio, quid dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum? Absit, inquit Paulus. Prosequitur ille, H vt incœperat. Moysi enim dicit, miserebor, cuius misereor, &c. quæ sequuntur vsque ad eum locum. Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur? Quæ sunt Pauli verba resumentis dubitationem adductam. *O homo tu quis es qui respondeas Deo?*] Hîc Paulus dubitationi propositæ respõdet; & primùm increpans audaciam quærentis. Non enim debemus ita impudenter rationem exigere à Deo suorũ operum, iuxta dictũ sapientis in Ecclesiastico: & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Deinde, meo iudicio, quæstioni respõdet ibi, quod si Deus volens ostendere iram, &c. Inquit ergo, nullũ esse locũ querelæ nobis, imò bonitatẽ & lõganimitatẽ Dei summopere laudare, qui in multa patiẽtia sustinuit vasa apta in interitũ; Nã nõ ipse aptauit ea in interitũ,

sed

A ſed ipſa ſe aptarũt; tum ex originali peccato,tum ex aliis additis,vt oſtẽderet diuitias gloriç ſuç in vaſa miſericordiæ,quæ præparauit in gloriã.Nam vtiq; præparaſſet vaſa irç in gloriã,niſi obſtitiſſent ipſi,iuxta illud pſalmi,Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. Subdit poſtea vaſa miſericordiæ eſſe illos,quos Deus vocauit ex gentibus & ex Iudæis. Nam prophetæ etiã hoc prædixerunt,vocandos eſſe à Deo & ex gẽtibus,& ex Iudæis. *Quid dicemus? quod Gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, &c.* In hac poſtrema huius capituli parte,Apoſtolus colligit ſummã totius rei;cur,ſcilicet,& gentes apprehenderint iuſtitiam, & maior pars populi Iſraëlitici exciderit à iuſtitia; & totam cauſam refert ad fidem, & iuſtitiam fidei, quam ſecutæ ſunt
B gentes,& Iſraël auerſus eſt,ſectando iuſtificari ex ſuis operibus.

CAPVT 10.

IN hoc capitulo nihil aliud agit Paulus, niſi vt oſtẽdat ignorantiam Iudæorum,qui non peruenerunt in legem iuſtitiæ,vt ſupra dictum eſt:propterea quod æmulati ſunt Deum, non tamen ſecundum ſcientiam. Nam volentes Deo placere ex ſua iuſtitia, id eſt, ex ſuis operibus,vt ſupra dixerat,noluerũt eſſe ſubiecti iuſtitiæ Dei, vt eius, ſcilicet, fierent compotes. quæ iuſtitia Dei eſt Chriſtus. Nam Chriſtus eſt finis legis ad iuſtitiam omni credenti. Hoc poſtmodum declarat ex eo quod lex dicit, quòd qui fecerit ea quæ lex dicit, viuet in ea:& alibi.Maledictus qui non permanet in verbis legis huius.Quã-
C obrem,vt dicit Apoſtolus in Epiſtola ad Galatas.Qui ſunt ſub lege,ſunt ſub maledicto. Adiũgit poſtmodum,quid ſcriptura dicat de fide quod,quomodo faciat ad propoſitum,dicam paulò pòſt. *Nom dicas in corde tuo,quis adſcendet in cœlum,&c.*] Hoc eſt verbum fidei quod prædicamus, ad quam fidem requiritur & actus interior,qui eſt,credere; & actus exterior qui eſt,cõfiteri. Vtriuſq; Apoſtolus meminit & alterũ alteri attribuit;vt tamen intelligendũ ſit,vtrũque debere vtrique attribui. dicit enim, cùm dicat ſcriptura in Deuteronomio,quis adſcendet in cœlum? addit Paulus,hoc eſt Chriſtum deducere.aut quis deſcendit in abyſſum? addit Paulus, hoc eſt Chriſtum ab inferis reuocare. Nam velle perſcrutari & intelligere,& incarnationẽ verbi,qua deſcendit ad nos è cœlis,& reſurrectionem eius, qua ab inferis reſurrexit,eſt
D dementis & aberrantis. *Sed quid dicit ſcriptura? prope eſt verbum in ore tuo & in corde tuo.*] Hoc(inquit Apoſtolus)eſt verbum fidei quod prædicamus. *Nam ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſum.*] Ecce applicat confeſſionẽ articulo de incarnatione verbi,quæ præſupponit fidẽ cordis. Nam qui profitetur Ieſum eſſe dominũ Deum,profitetur verbum fuiſſe incarnatũ.ſequitur. *Et credideris quòd Deus ſuſcitauit eũ à mortuis,ſaluus eris.*] Ecce applicat alteri articulo de reſurrectione,qui pertinet ad eam partẽ ſcripturæ,aut quis deſcẽdet in abyſſum,quod eſt Chriſtum reuocare à mortuis. *ſaluus eris.* Vtrumque tamen oportet credere,& vtrumque,cùm fuerit opus,cõfiteri ore.Subdit. *Nam corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.*] Nam iuſtificamur per fidem cordis; tamen non poſſumus per hanc cordis iuſtitiam peruenire ad ſa-

lutem: imò à iustitia decidimus nisi ore confiteamur vtrumque cùm opus E
fuerit. Nunc dicendum quonam pacto dictum in Deuteronomio, in quo Moyses loquitur de præcepto & lege Dei, applicat Apostolus ad propositum fidei, de qua agit. Puto ego noluisse Apostolum ex dicto Moysis, cùm loquitur de lege & mandato, adducere rationem, quasi Moyses esset locutus de fide. Nam haberet contradictionem ab aduersariis manifestam; sed voluisse vti auctoritate scripturæ secundum analogiam, & proportionem quādam; sicuti dixit Moyses de mandato Dei, quòd non repetendum nec requirēdum erat, nec à cœlo, nec ab abyssis sed propè erat. Ita nos dicimus de credendis, & de fide. Possemus etiam dicere, quòd Moyses illis verbis innuerit, credendum esse simplici ex corde mandato illi, nec quærenda vlla ratio: sic F
nos de Christo dicere, & fide in eius incarnatione, & resurrectione. Nam in his duobus articulis alij omnes continentur. Conuertit deinde se Apostolus ad Iudæos; & eos reprehendit, quòd vocati à Deo, contradixerint & restiterint. Id quod inquit etiam prophetatum fuisse in scripturis, sicuti prophetatum fuit de conuersione gentium. Hæc ferè est summa huius capitis.

CAPVT II.

REPREHENSIS Iudæis, conuertit se Apostolus ad retundendam arrogantiam gentium, quæ Iudæis insultabant: ostenditque Deum non repulisse Iudæos: primùm quidem, quantum ad electionem, id est, ad eos, quos Deus elegerat ex Iudæis. Nam & se profitetur esse Iudæum, ex tribu Beniamin, &c. aitque id accidisse hoc tempore, quod contigit sub Elia. Nam tunc G
cùm putaret Elias se solum relictum, accepit tamen ex diuino responso, relicta esse septem millia virorum, qui non curuauerunt genua sua ante Baal. Sic etiam nunc Iudæi, qui crediderūt, electi sunt à Deo. quamobrem innuit non rectè gentes facere, si insultarent Iudæis electis. Subdit postmodum Apostolus, vniuersæ Iudæorum genti, à Christianis gentilibus non debere insultari; quoniam is populus primùm est à Deo electus, & sanctificatus in eius patribus, Abraham, Isaac & Iacob. Nec propterea debere cōtemni arborē, quamuis quidam rami ex ea fracti sunt; nā ob incredulitatem fracti sunt. Tu autē fide stas. multaque adducit in hanc sententiam. Prodit deinde arcanū quoddam & mysterium; quòd scilicet, postquam gentes intrauerint in Christum, H
etiam Israël intrabit, & saluus fiet. Desinit tandem in admirationem diuinorum operum & diuinæ sapientiæ. Hæc est summa huius capituli. *Secundum Euangelium quidem, inimici propter nos; secundum electionem autem, charissimi propter patres. sine pœnitentia enim sunt gratiæ (seu dona) & vocatio Dei.*] Locus hic obscurior est. Augustinus vult, alios ex Iudæis esse inimicos, & alios charissimos. Inimicos eos, qui non crediderunt, charissimos secundum electionē, & eos qui crediderunt. Ego potius puto, vtrumque referri ad eūdem Iudæorum populum; qui, scilicet, sit & inimicus Dei, & charissimus. Inimicus quidem, quia eo tempore nondum receperat Euangelium: ex quo contigerat salus gentibus, conuersis Apostolis ad prædicandū gentibus, vt in actis Apostolorum

A stolorum. Ideo hic dicit Apostolus, propter vos. Hic idem populus est Deo charissimus, secundum electionem propter patres, id est, quoniam eius patres electi sunt à Deo. Nam Dei dona & vocatio sunt sine pœnitentia; id est, non reuocantur à Deo quasi eum pœniteat se illos elegisse. *Cõclusit Deus omnes in incredulitate, vt omnium misereatur.*] Ambrosius exponit incredulitaté, desperationẽ; id est, vt ex experientia de se desperantes, cõuertantur ad misericordiam Dei; & sic omnium misereatur, & Iudæorum & gentium: sed magis ad textũ videtur facere, si infidelitaté intellexerimus, sub qua Deus prius concluserat gentes; nunc autem Iudæorum populum: vt tandem, vtrisque ad fidem conuersis, omnium misereatur.

B

CAPVT. 12.

OBSECRO *itaque vos fratres per miserationes Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, beneplacẽtem Deo, rationabilem latriam vestram.*] Hostiam viuentem, commodè dictum. Nam hostiæ solent occidi; Deus verò exigit à nobis corpora nostra hostias viuentes, sanctas & Deo beneplacentes; sic etenim viuentes hostię erunt. addit, rationabilem latriam vestram, ne quispiam putaret, verum Dei cultum pertinere tantùm ad corpus, & ad exteriora; iccirco addit Cultum Deo deberi secundum rationem, id est, secundum spiritum, vbi viget ratio. *Vt probetis quæ sit voluntas Dei bona beneplacens & perfecta.*] Vt scilicet experiẽdo cognoscatis, quæ sit voluntas Dei,
C id est, mandatum & consilium Dei bonum perfectum & beneplacens, id est, in quo persistentes boni eritis, Deo placentes, & perfecti. Hanc Dei voluntaté postmodum explicat; vt scilicet non altum sapiant, sed sapiant ad sobrietatem; id est, intra terminos eis à Deo præscriptos, iuxta mensuram fidei; id est, iuxta mensuram, quam ad astruendam fidem acceperunt. *Siue prophetiam, secundum rationem, vel proportionem fidei.*] Duobus modis locus hic potest exponi, vel, scilicet, vt prophetent, id est, exponant mysteria & arcana secundum regulas fidei; ne, scilicet, indulgeant ingenio suo, & quidpiam interpretentur non secundum regulam rectę fidei, vel secundum analogiam fidei, auditorum inquam; vt scilicet, accommodent se capacitati auditorum.

CAPVT 13.

D

SVPERIORI capite pręcepit Apostolus, qualis vnusquisque Christianus debeat esse, & quo ad Deum, & quo ad seipsum; ne scilicet sapiat plus quàm oportet: in hoc præcipit, qualis debeat esse erga proximum, quod etiam in fine præcedentis capitis tetigerat; sed ea potius pertinent ad bonitatem quandam animi: Hæc verò pertinent ad iustitiam; vt scilicet vnicuique reddatur debitum.

CAPVT 14.

IN hoc capite nihil aliud agit Apostolus, nisi vt reprimat quorundam gentilium & Iudæorum fortem arrogantiam: qui insultabant quibusdam in-

firmiotibus in fide, qui adhuc detinebantur in obseruatione legalium; tum in delectu ciborum, tum etiam in diebus quibusdam obseruandis, sabbato scilicet, neomeniis, & eiusmodi aliis. Hos contemnebant alij firmiores in fide, qui scilicet stabilierant cor fide, non escis. Econtrà arguit hos superstitiosiores, qui condemnabant eos, qui his obseruantiis non detinebantur; dicitq́; iudicium non ad nos pertinere, sed ad Deum, cuius serui sumus. insuper, cauendum illis esse, ne præbeant occasionem scandali proximo, ac omnia inquit, quæ fiunt contra fidem, id est conscientiam, quamuis in se bona sint, mala tamen esse ei qui ea facit. *Manducans non manducantem non iudicet; Deus enim assumpsit.*] Innuit his verbis Apostolus, perfectiorem esse manducantem non manducante, vt pote qui sit assumpt' à Deo. *Tu quis es qui iudicas alienum seruum? proprio domino stat, aut cadit: stabit autem. potens est enim Dominus eum statuere.*] Hic Apostolus conuertit se ad eos, qui firmiores in fide, contemnebant illos infirmiores qui non manducabant; ac propterea etiam eos iudicabant & condemnabant, docens nō pertinere ad eos hoc iudicium, sed ad eorum Dominum, qui statuet eos, id est firmiores in fide faciet. potēs est enim hoc præstare. *Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur.*] Pertinet iudicium de morte & vita nostra ad Deum, non ad hominem. *In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, vt viuorum dominetur & mortuorum.*] Multa possent subtiliter inueniri & dici; ego crassius intelligens, puto sensum Apostoli fuisse, Christum, eò quòd & mortuus est, & resurrexit, meruisse vt iudex esset vtrorumq́ue; tāquam qui vtrumque statum expertus esset; non quidem peccatorum, sed mortuorum: mors autem peccato debetur, & per peccatum introiuit in mundum.

CAPVT 15.

EPilogum facit in hoc capite Apostolus omnium ferè, quæ dixerat. scopus etenim huius Epistolæ fuerat, remouere contentiones, quæ fuerant ortæ inter Iudæos & gentiles, qui in Christum crediderant. sensim ergo ex his, quæ statim supra dixerat, de obseruatione ciborum & dierum, inquit firmiores debere substinere, & ferre imbecillitates infirmorum, nec nobis ipsis placere. postmodum sensim, post controuersias has de ciborum & dierum obseruatione, descendit ad præcipuam controuersiam inter Iudæos & gentiles exortam, hortans vt se inuicem suscipiant ex charitate; concludens Christum natum fuisse & versatum in Iudæa ob seruandas promissiones factas à Deo patribus Iudæorum: quibus promiserat Christum ex eorum semine nasciturum; ideoque fuisse ministrum Circuncisionis; gentes verò, quibus nihil fuerat promissum, quamuis de earum vocatione fuerit prophetatum, debere laudare misericordiam Dei: quarum sibi datum fuisse ministerium dicit; multaque addit de profectione sua ad vrbē. Hæc ferè est summa. *Etenim Christus non sibi placuit; sed sicuti scriptum est, improperia exprobrantium tibi ceciderunt super me.*] Is sibi placet, qui non se accommodat alteri; neque à rigore discedit, vt imbecillioribus se accommodet. Hoc minime faciendum

A ciendum esse monet Apostolus; ac Christi exēplo nos hortatur. Nam Christus sibi non placuit, sed peccatoribus sese accommodabat, ac cū illis prandebat; adeò, vt fuerit appellatus vini potator, & amicus Publicanorū & peccatorum. Hoc innuit ac dicit Apostolus, cùm inquit, improperia improperantium tibi ceciderunt super me. quoniam ea opprobria, quibus solemus afficere illos, qui Deo improperant, & aduersantur, ceciderunt super Christum. *Vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.*] Ille enim, qui se infirmiori accommodat, patientia vtitur: nam illius mores patitur contra genium suum. consolationem verò capit ex scripturis, ad medelam eius molestiæ, quam patitur; legens ita etiam vixisse Christum. *Sanctificans Euangelium Dei.*] Phrasis Paulina, qua attribuit Euangelio id, quod
B in nobis efficit Euangelium. Nam per Euangelium sanctificamur nos. *Repleuerim Euangelium Dei.*] Eadem ferè phrasis. nam gentes & nationes eas, quas memorat repleuerat Apostolus Euangelio Dei.

CAPVT 16.

SI autem qui potens est vos confirmare iuxta Euāgelium meum, & prædicationem Iesu Christi; secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti quod nunc patefactum est, & per scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, in obedientiam fidei, in cunctis gentibus cogniti; soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria, in secula seculorū. Amē. Et per scripturas Prophetarū secūdū præ-
C *ceptū æterni Dei, in obedientiā fidei, in cūctis gentibus cogniti.*] Vidētur hæc cōtradicere his, quæ statim dixerat superius. quomodo namq; fuit Euangeliū occultum temporibus æternis, si per scripturas Prophetarum fuit cognitū? Puto Paulum velle Euangelium, cùm re proditum est, fuisse etiam cognitū per scripturas Prophetarum, quæ ante rem proditam non intelligebātur. Sic dicit Petrus; & habemus firmiorem Propheticum sermonem. Sic in Euangelio, spiritus domini super me: in actis Apostolorum, de Eunucho qui legebat Esaiam prophetam. *Cui honor & gloria in secula seculorum.*] Puto subintelligi prius soli Deo gloria; deinde subdi, per Iesum Christum, cui etiam honor & gloria.

IN CAPVT PRIMVM AD CORINTHIOS.

F

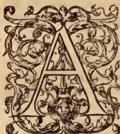

RGVMENTVM facile & obuium. nam primò
gratias agit Deo de Corinthiorum profectu in
Christo Iesu;deinde arguit schismata,quę esse inter
eos audierat,ex immoderato affectu,quo doctorẽ
quisque suum aliis præferebat. *Cum omnibus qui
inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi,in omni loco
ipsorum & nostro.*] Quidam diuidunt particulam
illam, in omni loco,ab ea quæ sequitur, ipsorum
& nostro, & coniungunt hanc postremam iis quæ
prius dixerat,Domini nostri Iesu Christi, domini
inquam ipsorũ & nostri;sic etenim in Græco. vel appellauit locum ipsorũ, G
etiam suum; vtpote ab eo constitutum, & in quo ius habebat. *Secundum
quod testimonium Iesu Christi confirmatum est in nobis.*] Testimonium Christi,
accipi potest actiuè & passiuè. passiuè videlicet quod de Christo afferimus
fideles omnes:vel actiuè,quod Christus perhibuit & de seipso,& de Deo,&
de mundo.ipse namque missus fuit in mũdum, vt testimonium adferret ve-
ritati, vt apud Ioannem legitur. *Fidelis Deus à quo vocati estis.*] Si fidelis,
omnia bona, quæ pollicitus est nobis in Christo, proculdubio præstabit.
Ego sum Pauli,ego Apollo,ego Cephæ,ego Christi:diuisus est Christus.] Vel dicit
Christum diuisum esse apud eos: quoniam, quasi ab his doctoribus non
idem Christus fuerit prædicatus,inter se dissident:vel,quoniam nonnulli in-
ter ipsos erant, qui diuidebant & separabant Christum ab doctoribus,quasi H
connumerandus esset cum illis,& in eorum esset ordine constitutus. *Quo-
niam enim in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum; placuit Deo
per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.*] Alia deinde subdit in eun-
dem sensum. Sapientiam Dei appellat Paulus constitutionẽ mundi,eiusque
gubernationem; ex quibus omnes fatentur summam esse in Deo sapiẽtiam.
stultum verò Dei appellat Paulus, redemptionem humani generis per cru-
cem. Hoc etenim mysterium Dei videtur sapientibus huius mundi stultitia.
Inquit ergo Apostolus, quoniam mundus non cognouit Deum per sapien-
tiam,id est,ex mundi constitutione (non quod non nouerint;nam nouerant
Deum, vt in Epistola ad Romanos dicit; sed quoniam non glorificauerunt

vt

A vt Deum, neque sese ei subiecerunt; dicuntur in hoc loco non nouisse Deũ.)
placuit Deo saluos facere credentes per stultitiam prædicationis, id est, per
crucis prædicationem. Nam verbum crucis, pereuntibus stultitia est, id est,
non credentibus; credentibus verò, est Dei virtus, qua saluantur credentes.
Nos prædicamus Christum crucifixum. Iudæis scandalum, gentibus stultitiam.]
Gentes, quibus Prophetæ & lex omninò ignoti erant, putabant Christi prædicationẽ stultitiã quãdam esse & meras fabulas: Iudæi verò, qui & de Messia venturo, & de multis aliis pertinentibus ad Christum, ex scriptura edocti
erant, in Christo offenderunt. nam ex signis cogebantur credere; & ex malitia & inuidia obcæcabantur; & ideò offenderunt. *Ex ipso autem vos estis in*
B *Christo Iesu, qui factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio: vt sicut scriptum est, qui gloriatur, in domino glorietur.*] Supra Apostolus, quod
sicuti Deus per stultitiam crucis voluit saluos facere credentes, non per sapientiam; ita etiam elegerat homines ignobiles, indoctos, contemptibiles, &
qui tanquam non sint; vt confundat nobiles, doctos & diuites. subdit Christianos omnes natos esse ex Deo in Christo Iesu, qui est sapientia, iustitia,
sanctificatio, & redemptio nostra, quod ad duo potest referri; scilicet, quoniam ex Christo in nobis influxit sapientia, & iustitia, & sanctitas; nam de
plenitudine eius omnes accepimus. subinde potest etiam intelligi, quòd sapientia, & iustitia, & sanctitas, quæ est in Christo, tanquam in capite, attribuitur à Deo nobis; ita vt qui gloriatur, non in se ipso glorietur, id est, ob vir-
C tutes, quibus ipse sit præditus; sed in domino, id est, in Christo, capite suo,
cuius virtutes membris imputantur. vel, ob virtutes glorietur quas accepit
de plenitudine Christi, non autem ipse comparauit.

CAPVT 2.

NIHIL aliud agit Apostolus in capite hoc, quàm vt doceat se eandem regulam sectatum fuisse (vt scilicet putaret inter eos nihil scire, nisi Iesum
crucifixum) quæ stultitia haberur & scandalum. neque eloquẽtia vlla vsum
fuisse, sed tantùm spiritum ostendisse, eiusque virtutem, ac sapientiam absconditam inter perfectos ostendisse, (Christum scilicet) quam sapientes
huius mundi non nouerant. Nouerunt verò hi qui habent spiritum à Deo.
D Nam spiritus Dei scrutatur; itaque hi qui acceperunt spiritum à Deo, possunt etiam ea percipere & scire, quæ à Deo sint nobis donata, quæ animalis
homo nequaquam percipit; imò stultitia sunt illi. *Testimonium Christi.*] Supra expositum est hoc testimoniũ. *Et sermo meus non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus & virtutis.*] Sermo, quo Corinthiis
vsus est Paulus, non ornatus aut comptus fuit, sed accõmodatus, vt eis ostenderetur spiritus Dei per Christum & virtutem eius. Nam ministri ac prædicatores verbi tantùm ostendunt: Deus autem per fidem Christi intus
operatur & spiritum infundit; & sic fides nostra nititur, non humana auctoritate, sed diuina. *Sapientiam verò, non huius mundi, neque principium huius mundi qui destruuntur.*] Destruuntur vtique huius mundi sapiẽtes: quoniã Deus

ſtultam fecit eorum ſapientiam,qua putarunt ſe poſſe ad fœlicitatem perue- E
nire. *Sed loquimur Dei ſapientiam in myſterio,quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſecula in gloriam noſtram.*] Sapientia hæc Dei de qua loquitur,vel Chriſtus eſt,qui ante ſecula prædeſtinatus eſt, vt fieret homo in gloriam hominum & naturæ humanæ; vel in gloriam eorum qui eum receperunt. vel per ſapientiam Dei, intelligit hoc Dei arcanum conſilium, quod ante ſecula prædeſtinauit,id eſt decreuit, vt ſuis temporibus fieret. Hoc Dei conſilium nullus principum huius ſeculi nouit. *Si enim cognouiſſent, nunquã Dominum gloriæ crucifixiſſent.*] Populus Iudæorum non cognouit Chriſtum. Principes & ſcribæ cognouerunt eum eſſe Meſſiam, non tamen eſſe Deum; quæ cœcitas eis contigit ob eorum ſuperbiam & inuidiam. *Quæ & loqui-* F
mur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis,ſed in doctrina ſpiritus,ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.] Vnaquęque doctrina ſua habet verba,ſuamque orationem ipſi accommodatam. doctrina humana habet verba docta & orationem comptam;doctrina ſpiritus,cuiuſmodi eſt Chriſti doctrina, habet orationem incomptam, verba non admodum exquiſita; vt tota præ ſe ferat ſimplicitatem quandam, quæ à doctis humana ſapientia negligatur. vſi ergo ſumus,inquit Paulus,ſpiritualibus ſpiritualia comparantes;id eſt,accommodantes rebus ſpiritualibus ſpiritualia, & ſpiritualem orationem, quæ incompta & ſimplex eſt;ſpiritualibus, ſcilicet, rebus. *Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei; ſtultitia ſiquidem ſunt illi. Spiritualis autem &c.*]
Homo animalis non ſolum is dicitur, qui brutorum vitam agit, voluptati- G
bus mancipatus, ſed omnis is,qui non tranſcendit humanum lumen,& ſine ſpiritu eſt. Hi in pſalmo dicuntur filij hominum. *Spiritualis à nemine iudicatur, & ipſe iudicat omnia.*] Potentia inferior, non aſcendit ad ea iudicanda, quæ pertinent ad ſuperiorem; ſuperior verò & ſua & inferiora diſcernit. *Sicut ſcriptum eſt, quis cognouit ſenſum Domini? aut quis inſtruxit eũ? Nos autem ſenſum Chriſti habemus.*] Neceſſe eſt, vt is, qui aliquem intelligit, & ab eo dicta & facta,eundem ſenſum habeat cum eo, quẽ intelligit. Is ergo,qui intelligit facta & dicta à Deo, eundem habet ſenſum cum Deo; quem cùm prius non habuerit, oportet, vel quòd fuerit inſtructus à Deo, vel Deum ipſe inſtruxerit. inſtruere Deum nemo poteſt: oportet ergo vt ſit à Deo in-
ſtructus. Nos,inquit Apoſtolus, habemus ſenſum Chriſti, à Chriſto inſtru- H
cti: homo verò animalis, non inſtructus à Chriſto, ſenſum Chriſti non habet;& ideò non poteſt intelligere.

CAPVT 3.

SVPRA multa dixerat Paulus, quæ pertinent ad reprimendam hominum elationem, qui putant ſe eſſe præ aliis ſapientes, oſtendens hanc ſapientiam eſſe apud Deum ſtultitiam; ſicut econtrà ea quæ habetur ab hominibus ſtultitia. eſt apud Deum ſapientia; imò Dei ſapientia qua vſus eſt ad ſalutem hominum. Hæc autem omnia eò tendunt, vt reprimat eorum inſolentiam, qui auctores fuerunt ſciſmatum Corinthiorum; dum quiſque ſibi

A sibi vsurpat nomen Magistri & principis suæ sectæ. Hoc autem Paulus obliquè facit, ne auctores illos nimis irritaret, ac ad discipulos se conuertit, eò quòd vnus infletur aduersus alterum pro hominibus; quisque scilicet pro suo præceptore: ostenditque Deum solum auctorem esse sui profectus cognoscendum, eique omnia attribuenda, homines autem esse ministros Dei, & dispensatores mysteriorum Dei; & tandem, & ministros hos, & omnia esse sua; id est, à Deo instituta & facta propter eorum vsum & vtilitatem; eos verò esse Christi; Christum verò Dei; vt omnes tandem sint vnum in Deo. *Tanquam paruulis in Christo lac vobis dedi in escam: nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis.*] Innuit hoc in loco Apostolus, nondum eos, qui se magistros faciebant, & auctores erant schismatis, solidiorem escam gustasse in B Christo, sed tantū lac, vt paruuli; tamēvelle haberi magistros. *Dei adiutores sumus; Dei agricultura estis.*] Ministri sunt adiutores non quia dant virtutem agenti; sed vt instrumenta & organa. *Vt sapiens Architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. &c.*] Vt oratio consequens sibi sit, oportet hunc locum potius ad doctrinam referri; quàm ad opera; in hoc enim versatur Paulus. attamen docere, opus quoddam est doctoris, pro quo mercedem habiturus est, vel detrimentum passurus: quod tamen detrimentum, si non destruxerit fundamentum, quod est Christus, sed ædificauerit super fundamentum, non cessurum est in illius perniciem, sed ad operis destructionem. Ex quo fiet, vt ipse sit saluus, sic tamen quasi per ignem. Ex hoc loco C piè, & non absque ratione colligitur, proditum fuisse ab Apostolo ignem purgatorium. Verùm fideli (vt inquit Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis sufficit Ecclesiæ auctoritas, etiamsi nullus esset scripturæ locus de igne purgatorio. *Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Cephas, siue Apollo, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia enim vestra sunt; Vos autem Christi, Christus autem Dei.*] Cùm finis præstantior sit illis, quæ sunt ad finem; contra naturam est, si quis glorietur in eo, qui est se inferior, nullus ergo in hominibus præceptoribus, Dei ministris glorietur: quia nobis seruiūt à Deo dati: sic mundus nobis seruit, seruiunt vita & mors: nam ad vtilitatem nostram cedunt, Sic præsentia nobis seruiunt, etiam cùm tribulationes patimur. faciunt enim ad profectum nostrum; sic futura nobis parata sunt, vt in D ea vita fœlices simus. Nos autem Christi sumus, quia illi seruimus; non autē ob illius vtilitatē, sicuti cætera nostra sunt; sed vt in illo simus, vnum, & vt in nobis glorificetur. Sic etiam Christus est Dei, quia Deus clarificatur in ipso, & per ipsum in nobis. Sicuti dicitur in Euangelio, pater clarifica Filium tuū, vt & filius tuus clarificet te. &c.

CAPVT 4.

TOTIVS rei ac negocij, de quo instituerat agere Apostolus vsque ab initio, in hoc capite summam manum imponit; inquitque componendo se cum aliis, deberi omnes nos existimari non auctores & Dominos, sed ministros & dispēsatores mysteriorū. In ministris verò requiritur fidelitas. Is autē fidelis est minister, qui sibi nō vsurpat locū Domini. Docet deinde trāstulisse

omnia in se & Apostolo, ne videretur acrius illos incessere, & de se altius E
sentire. Ironia quadam deinceps vtitur, ac se doctoribus illis Corinthiorum confert: postremò dicit se eorum charitate motum, mittere Timotheum discipulum charissimum, Corinthum. *Mihi autem pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neq; me ipsum iudico; nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: qui autem me iudicat Dominus est.*] Sententia lata à non iudice, nihil est facienda. Cùm ergo solus Deus sit noster iudex, aliorum hominum de nobis iudicium & condemnatio; nostræ quoque ipsius conscieniæ absolutio, minimi facienda est. quandoquidem ad solum Deum iudicium de nobis pertineat. appellat humanum diem, homines illustres, qui inter alios splendent vt dies quidam. *Quis enim te discernit? quid habes quod* F
non accepisti?] Discernuntur illi à populo, qui constituuntur aliorum doctores & præceptores. Hos autem Deus constituit, nisi ipsi sibi honorem assumant. quamobrem ea de causa, non debent quicquam sibi arrogare & insolescere. *Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema.*] Purgamenta ea dicuntur, in quibus sordes colliguntur: similiter peripsema, linteum est, quo corpus abstergimus; significans Apostolus in se & labores, & maledicta, & iniurias omnes confluxisse tanquam ad sentinam & purgamenta. *Si decem millia pædagogorũ habeatis in Christo; sed non multos patres: nam per Euangelium ego vos genui.*] Innuit hîc se meritò præferri debere à Corinthiis omnibus aliis eorum doctoribus; cùm ipse sit veluti pater, illi vero tanquam pædagogi. ob eandem etiam causam innuit, & maiorem sibi eorum G
curam deberi, quàm aliis. quamobrem dicit se eis missurum Timotheum. *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu lenitatis?*] Hoc accommodatum est potius his quæ dicturus est, quàm his quæ supra dixerat. Nam nimius videretur Apostolus contra Doctores illos, icircò melius annectitur illis, quæ infra dicturus est de eo, qui duxerat, seu habebat vxorẽ patris.

CAPVT 5.

REM aliam Apostolus aggreditur, & summa per se nota est. Nam acriter reprehendit & incusat Corinthium illum, qui habebat vxorem patris sui; nouercam inquam; eumque tradit Sathanæ, in interitum carnis, vt spiritus H
saluus fiat. nam excommunicatio est pœna medicinalis. demum docet exercendam esse excommunicationem & iudicium contra fideles, & eos qui sunt in Ecclesia; non cõtra infideles, qui ad nos nõ pertinẽt. *Si is, qui pater nominatur inter vos sit fornicator aut auarus.*] Notandum quòd in Græco codice deest particula, sit; & ideo intelligitur verbum, nominatur, adaptari his quæ sequuntur. quamobrem bene adducitur hic textus, ad probandum conuersationem cum excommunicatis non prohiberi, nisi fuerint pronunciati excommunicati. *Scripsi vobis in Epistola, nõ commisceri fornicariis. &c.*] Vel aliã, vel hãc eandem Epistolam innuit, in qua hoc scribit; vt sit quidam Hebraismus. ecce prius excõmunicat fornicarium, deinde docet, cũ fornicariis, &c.

non

A non esse conuersandum;fornicariis inquam fratribus & nominatis fornicariis &c. id est, publicatis & pronunciatis.

CAPVT 6.

IN duob' taxat Corinthios Apostol' in hoc capite.primū quòd iudicia inter fratres exercebāt sub iudicibus infidelibus;deinde quod dabant operā ventri, sub prætextu libertatis & licentiæ, quod non subiiciebantur legibus ciborum & ventri.Hæc summa est. *Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum, ad verecundiam vestram dico. &c.*] Appellat contemptibiles in Ecclesia per ironiam: quo-
B niam illi qui sub infidelibus litigabant,dicebant imperitos Christianos esse, ac præterea minus idoneos iudices. *Omnia mihi licent,sed non omnia expediūt. omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. esca ventri, & venter escis. Deus autem hunc & hanc destruet.*] Quoniam ab obseruantia ciborum in libertatem Christiani vocati erant;quidam dabant se crapulæ. ob hanc libertatem dicit Apostolus,non debere nos ea omnia agere quæ licent, nulla habita ratione eius quod expedit;sed quę expediūt eligēda & faciēda.Nec propterea quod quippiā licet, debemus nos in seruitutē tradere cupiditati; quā cupiditatē appellat ventrē,quæ addicta est & famulatur cibis.Hāc inquit simul cū cibis,id est superfluis,inquā Deus destruet;quia vlciscetur & puniet. Vel dicit esse destruēdam simul cum cibis post resurrectionem corporum.
C Modus loquendi est,quo vti solemus cum actionem,seu affectum aliquem volumus improbare; vt simul quoque faciamus mentionem obiecti illius affectus seu actionis. *Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suū peccat.*] Simplex,vt reor,intelligētia;quoniā in fornicatione immunditiam quandam contrahit corpus, quod non contingit in aliis peccatis,vnde in lege veteri mundos legimus à mulieribus:hicque fermè est omnium gentium consensus.

CAPVT 7.

FACILIS est summa totius huius capituli.Nam ob incontinentiæ periculum consilium dat vt vnusquisque habeat propriam vxorem,& vnaquæque habeat proprium virum:Si quis,aut si qua verò habuerit virginitatis do-
D num,summoperè laudat,quod virgo seu innupta perseueret.& allicit homines ad virginitatem ex commodo.Nam præsentis vitæ necessitas, maritis & vxoribus multa adfert incommoda.Vxorem non debere à viro separari dicit esse præceptum Domini. Ipse deinde consilium dat fideli, qui copulatus sit infideli, ne ab ea discedat: ac tandem suadet vnicuique in ea manere vocatione,in qua vocatus est.Sic seruis & liberis suadet manere in sua vocatione. postmodum ob breuitatem huius vitæ asserit pro nihilo habenda esse ea omnia quæ habemus. & existimare nos debemus, tanquam nihil eorum habeamus. repetit nonnulla, quæ dixerat de virginibus & nuptis, ac ita definit. *Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro reconciliari.*] Augustinus, de adulterinis connubiis ad Pollentium,ex hoc loco deducit,quòd

etiam dimissa ob fornicationem à viro, non potest alteri nubere, neque vir E
aliam ducere. *In pace autem vocauit vos Dominus &c.*] Nam si, cum primùm vir aut mulier facta esset Christiana, fieret diuortium matrimonij; multæ discordiæ oriturae fuissent: ideò cùm Dominus vocauerit nos in pace, illud consilium dat Apostolus. *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. pretio enim empti estis, nolite fieri serui hominum.*] Antithetis quibusdam orationem ornat: simulque docet Christianam libertatem & seruitutem. Nam qui vocatus est seruus existẽs, parere domino nõ debet in his quę sunt impietatis & vitiositatis: nã ab ea seruitute liberat' est à Christo. iccircò Apostolus dicit, eũ esse libertũ Domini. Ecõtrà is, qui liber vocatus est, empt' à Christo factus est seruus Christi, sicuti seru' iustitiæ. Idcircò cõcludit, nolite fieri serui hominũ, ea F
parte scilicet, qua estis liberati à peccato, & facti serui iustitiæ, idest, Christi.

CAPVT 8.

INTER Corinthios Christi nomen professos, quidam erant, qui pritiores cæteris sibi videbantur. hi non abstinebant ab esu victimarum, quæ fuerãt immolatæ idolis; dicentes, & rectè, idolum nihil esse, quatenus, scilicet, idolum est: ideoque victimas illas non infici, propterea quòd essent immolatæ idolis. Hos peritiores infirmi quidam & imperiti videntes non abstinete ab esu talium victimarum, putabant eos peritiores adhuc venerari idola; & ideo scandalizabantur. Hos arguit Apostolus inquiens scientiam absque charitate inflare, sed charitatem ædificare: docetque abstinẽdum esse ab his, G
quibus frater scandalizatur, etiamsi nobis his vti liceat. ac concludit se non comesturum nedum victimas idolorum, sed nec etiam vllam carnem in æternum; ne proximum & fratrem scandalizet. *De his quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat.*] Apostolus se interserit illis peritioribus; dicens se cum illis scire, quod bene intelligant victimas illas non esse infectas. sed innuit se ab illis differre, quod sciat scientiam inflare sine charitate, charitatem verò ædificare, scilicet & eum qui charitatem habet, & eius proximos. *Si quis autem putat se scire aliquid, nondum cognoscit quemadmodum oporteat scire. si quis autem diligit Deum, cognitus est à Deo.*] Duobus modis primum, quod dicit, exponi potest: vel scilicet, vt arguat imbecillitatem scientiæ nostræ, vt sit sensus, ille qui putat se quippiam scire, nondum nouit quid sit scire, nam clara certa & stabilis cognitio H
rei, & eius principiorum, scientia est; quam hîc non habemus, præsertim rerum diuinarum. Ignorat ergo quid sit scire, & quomodo oporteat scire, ille qui putat se aliquid scire. Vel referendum est hoc, quod dicit, non ad scientiam, sed ad modum, quo vti debemus nostra scientia: quoniam ad ædificationem proximi ea est vtendum. Ideò inquit, nondum scit quemadmodum oporteat scire. Sequitur: qui autem diligit Deũ hic cognitus est à Deo. Meo iudicio, cognitus, hîc nõ significat approbat' & dilectus, sed significat figura quadã dicẽdi Hebraica, in cognitionẽ adductus; id est est is qui charitatẽ habet & Deũ diligit, docetur à Deo, quomodo oporteat scire; id est quomodo

oporteat

A oporteat nos vti ſciẽtia noſtra,quia ſcilicet ad proximi ædificationem. *Idolum nihil eſt in mundo.*] Quoniam Idolum figmentum eſt hominum; vel quia ſimulachrum eſt rei nullius,ſed cõfictæ ab hominibus: vel etiam quòd numen illud quod ei ab hominibus tribuitur, nihil eſt, ſed merum figmentum. Vnde etiam alibi Idolum appellatur in ſcriptura mendacium. *Nullus eſt Deus niſi vnus. Nam & ſi ſunt qui dicantur Dij, ſiquidem ſunt dij multi, & domini multi; nobis tamen vnus eſt Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo: & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia & nos per illum: ſed non in omnibus eſt ſcientia.*] Deus non poteſt eſſe niſi vnus: opinio tamen hominum confinxit Deos multos,& dominos multos; ſed Chriſtianis vn' eſt Deus pater,
B ex quo omnia vt dicit Auguſtinus & Hilarius. Vnitas eſt in patre, & Trinitas vna eſt propter patrem. Iccircò de patre mentionẽ facit,ex quo eſt omnis creatura per creationem; non excludendo filium & ſanctum ſpiritum:ſed & Filius & Spiritus ſanctus eſt à patre per originem; & à patre habent, quod ſunt, principium creaturæ. ideo ex patre ſunt omnia, & nos in illo. Deus non tantùm eſt efficiens omnium cauſa,ex qua ſunt omnia, ſed etiam eſt cauſa finalis omnium. ideo ſubdit Apoſtolus, & nos in illo: Chriſtus verò eſt verbum Dei, & eius ars, per quam facta ſunt omnia, & nos ſumus inſtaurati & reformati. Hæc eſt veritas, & Chriſtianis notiſſima; non tamen omnes idiotæ hanc ſcientiam firmam habent. *Eſca nos non commendat Deo,neque enim ſi manducauerimus, abundabimus: neque ſi non manducauerimus,*
C *deficiemus.*] Oſtendit Apoſtolus ab indifferentibus omninò abſtinendum eſſe,ob vitandum ſcandalum proximi. *Aedificabitur ad manducandum idolothyta.*] Hoc pacto ædificabitur, quia putabit in idolo numen eſſe:& ideo cum veneratione eius numinis idolothyta manducabit;& ſic labetur in idolatriam. *Peccantes in fratres,& percutientes eorum conſcientiam,peccatis in Chriſtum.*] Nam fratres ſunt membra Chriſti; vnuſque eſt Chriſtus cum Eccleſia.ideo qui in fratres peccat, peccat in Chriſtum.ſic in Euangelio,quod vni ex iſtis minimis feciſtis,mihi feciſtis.

CAPVT 9.

D LONGAM digreſſionem Apoſtolus facit, vt id quod dixerat, communiat ſui exemplo; abſtinendum ſcilicet, etiam eſſe ab his quæ licent, ne ſcandalizetur proximus;aut etiam, vt magis ædificetur. Habebat poteſtatem Apoſtolus, officij ſui ratione, & victum petere ab his quibus Euangelium prædicabat; & ſororem mulierem circumducendi, quæ ei inſeruiret, vt alij Apoſtoli: abſtinebat tamen ab omni huius poteſtatis vſu,propter Euangelium; id eſt, vt omnes magis ædificarentur, ac facilius allicerentur ad Euangelium. imò ſubdit ſeſe omnibus accommodaſſe, vt omnes lucrifaceret. Hæc ſumma eſt. *Etſi aliis non ſum Apoſtolus, vobis ſum. nam ſignaculum Apoſtolatus mei vos eſtis in Domino.*] Supra dixerat ſe genuiſſe Corinthios in Euangelio, ſeque eſſe eorum patrem, alios verò pædagogos. idem

nunc repetit; dicitque, quamuis aliis non esset Apostolus, esse tamen se Apostolum Corinthiis, quos genuerat in Euangelio; & illos esse signaculum sui Apostolatus. translatione vtitur: Nam sicuti priuilegium munitur signaculo Principis: ita actio & potestas causæ, ex effectu dignoscitur. Cùm ergo Apostolus genuisset in Euangelio Corinthios; Corinthij vtique erant veluti signaculum sui Apostolatus. *Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est, &c.*] Defensionem hîc dicit responsionem, ad eos, scilicet, qui ab illo inquirebant rationem vitæ quam agebat. *Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos vtique dicit?*] Deus vniuersorum prouidentiam habet, prout eorum naturæ competit. in scriptura tamen edenda, tantùm hominum curam habuit & prouidentiam; non boum & brutorum animaliũ, ad quæ scripturam non instituit. *Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi: vt nõ abutar potestate mea in Euangelio.*] Sententia clara est. Nam inquit, cùm sibi mandatum à Domino fuerit, vt Euangelium prædicet; necessariò sibi esse hoc munus obeundum; nec ob hoc, quod mandato Dei, obediat, vllam sibi gloriam vllamué ampliorem mercedem aliis deberi; sed si hoc faciat sine sumptu & impensa eorum, quibus prædicat, quod non cogitur ex mandato Christi præstare; ex hoc sibi gloriam & præ aliis mercedem deberi. ideoque semper se eam regulam seruaturum. Verba nonnulla difficilia; vt si volens fecero, si autem inuitus: quæ debent accipi in hunc sensum, vt volens dicatur ea facere, quæ hilari & prompto animo, non tantùm ex mandato & debito, sed etiam ex charitate Dei & proximi: Inuitus verò, cùm tantùm ex mandato & debito quasi coactus agat. quod etiam addit, vt non abutar potestate mea in Euangelio: notandum quod apud Apostolum, etiam is, qui seruat mandatum, si non dirigat actionem suam ad charitatem proximi, ita quòd non vitat scandalum, & omne illud quod impedit profectum, dicitur potestate abuti. *His qui sub lege sunt, quasi essem sub lege &c. his qui sine lege erant, tanquam essem sine lege: cum sine lege non essem, sed in lege essem Christi.*] Hoc in loco Apostolus, qui sui exemplum aliis proponebat, pergit ostendere, quantoperè omnes suas actiones dirigebat ad charitatẽ proximi, & ad cuiusque profectum & ædificationem. ac propterea inquit sese accommodasse Iudæis, seruando eorum ceremonias, quæ nondum factæ erant mortiferæ, vt eos lucrifaceret & inuitaret ad Christum: sic sese accommodasse gentilibus seruando eorum consuetudines non improbas, ac si sub nulla lege esset, vt gentiles lucrifaceret. Per parenthesim autem interponit, se tamen esse sub lege Dei & Christi, quod positum est ad remouendam obiectionem & calumniam: ne scilicet ex his verbis aliquis obiiceret Apostolnm esse exlegem: sicuti hi, qui putãt mundũ à casu gubernari; & nullũ esse Deũ, ideo per parenthesim ea verba interponit. Dicit etiã se factũ fuisse infirmatũ cũ infirmis, his scilicet, de quib⁹ mẽtionẽ fecit in Epist. ad Romanos, & paulò supra; qui,

A qui,scilicet,adhuc detinebantur obseruantiis legalibus.*Omnia autem facio propter Euangelium,vt particeps eius efficiar.*] Cupit fieri Apostolus particeps Euãgelij, non vt doceatur ipse ab aliis, sed vt alios doceat, & participes efficiat Euangelij. hebraïsmus enim est. vel cupit fieri particeps præmij promissi in Euangelio;ad quem sensum quæ subdit videntur posse rectè accommodari.

CAPVT 10.

PROSEQVITVR Apostolus id,quod cœperat; ac inquit,non sufficit induisse Christum, & baptizatum esse; verùm oportet in vita benè agere,& legitimè pugnare,necubi offendere. Nam & patres nostri omnes fuerũt sub
B nube & in mari, ac sub Moyse baptizati. nihilominus plerique eorum omnes non fuerunt Deo accepti, sed perierunt in deserto. Eorum autem actiones & euentus, figuræ quædam fuerunt rerum nostrarum,& nostri, in quos fines seculorum deuenerunt. Paulatim postmodùm Apostolus redit vnde fuerat digressus,ac inquit,omnia fieri debere à nobis in ædificationem,& vitanda esse scãdala. Prosequitur deinde de esu victimarum idolorum,ac primò,vt reor ego, increpat christianos, qui comedebant in idolio idolothyta, aitque illos fieri participes dæmoniorum; quoniam edunt in idolio ea,quæ sunt dæmoniis immolata. Deinde instruit eos,qui non comedebant in idolio,sed vel eas emebant in macello,vel inuitati à gentilibus eas carnes comedebant;vt in textu patet.Postremo in calce,quasi aliud agens,conuertit se ad
C eos,qui scandalizabantur, cùm videbant christianos doctos comedere idolothyta; ostendens eos scandalizari non debere, eò quod proximus ea edat, gratias tamen agat Deo; cuius ea animalia factura sunt, creata in vsum hominis. Hæc est summa. *Omnes sub Moyse in nube baptizati sunt & in mari.*] Plura baptismatum genera connumerat Damascenus in quarto libro: inter quæ etiam hæc: quæ non verum baptisma sunt, sed veri baptismatis figuræ. *Non potestis fieri participes calicis domini, & calicis dæmoniorum.*] Pars hæc ad eos pertinet, qui recumbebant in idolio, ac fiebant participes eorum sacrorum. *An dominum æmulamur? an fortiores illo sumus?*] Sæpè in psalmis dicit Dauid, eos qui ex Iudæis seruiunt idolis, prouocare dominum ad æmulationem & ad zelum, constituentes illi veluti riuales alios Deos.fortiorem is videtur se
D facere Deo,qui Deum negligit, eumque offendere non veretur. *Omne quod in macello venit,mãducate.*]Hîc alia pars incipit,in qua admonet eos qui vescebantur idolothytis,vel domi suæ,vel apud gentiles,à quibus inuitabantur ad prandium seu cœnam. *Vt quid enim libertas mea iudicatur à conscientia aliena?*] In hac postrema parte callidè & argutè vertit se ad eos reprehendendos, qui infirmi erant,& scandalizabantur de esu idolothytorum.

CAPVT 11.

HVIVS capitis principium est annexum præcedentibus. Christus se omnibus accommodauit,sicuti in Epistola ad Romanos inquit Apostolus, quem imitari se dicit.Iure ergo hortatur Corinthios vt imitentur se. Laudat

deinde quod meminissent ipsius traditionum; quas salrem nonnulli eorum meminerant & seruabant. Præcipit postmodùm mulieribus, vt orent, & prophetēt velato capite. Demū eos reprehendit, quòd non conuenirent ad cœnam domini, vt par est & decet. Hæc summa. *Caput mulieris vir; caput viri Christus; caput Christi Deus.*] Caput, principium est, & id, à quo ea, quorum est caput diriguntur. Hic ergò est verus & rectus ordo, vt vir, dirigat mulierem; virum Christus; Christum Deus. Iccircò, cùm vir non habeat supra se terrenam potestatem, vt liber, non debet caput velare. Econtrà mulier, cùm sit sub viri potestate, debet velare capur in signum subiectionis. Multa Augustinus in 12. de Trinitate. *Vir imago & gloria Dei.*] Nō propterea hoc dicitur, quod mulier non sir etiam ipsa secūdum mentem facta ad imaginem Dei, in qua non differunt vir & mulier. Sed quoniā, sicuti Deus est principiū & finis totius creaturæ; ita vir est principium mulieris, ex quo facta est mulier; & est etiam finis, quia propter virum facta est mulier, non propter mulierem vir. E F

CAPVT 12.

CVM Apostolus in initio Epistolę arguisset Corinthios ob schismata, quæ erant inter eos, ob æmulationem præceptorum & doctorum; ac postea quædam alia in eis respondisset, ac benignè eos admonuisset: in hoc capite iterum admonet eos, vt caueant zelum & æmulationem, qua laborabant ob dona spiritus sancti. Vnusquisque etenim donum sibi datum aliis præferebat. Hoc Apostolus arguit, docens omnia dona necessaria esse ad perfectionem corporis huius mystici, quod est Ecclesia: idque mirificè probat ex cōparatione humani corporis, seu cuiusuis animalis. Verùm, quoniā tota christiani hominis perfectio consistit in fide & charitate, in exordio huius capitis ostendit differentiam inter christianum habentem spiritum sanctum, & eum qui spiritum sanctum non habet; ex cōfessione scilicet diuinitatis Christi. Confessio etenim est posterior actus fidei, prior verò credere: vt in Epistola ad Romanos. in sequēti verò capitulo aget de charitate. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus diuisiones ministrationū sunt, idem autem dominus: diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.*] Aptè singula singulis accommodauit Apostolus. Nam cùm primum donum Dei sit spirirus; reliqua dona & gratiæ à spiritu pendent. Ministri, & ministrationes ad dominum referuntur: operationes verò ad primam omnium causam, quæ operatur in omnibus. vsque modo pater meus operatur & ego operor, apud Ioannem. Vnus tamen atque idem Deus est, dominus & spiritus, sed distinctio hæc est secundum rationem & effectus diuersos. *Alij sermo sapiētiæ, alij sermo scientiæ seu cognitionis, alij fides in eodem spiritu, alij gratia sanitatum, alij operatio virtutem.*] Quoniam sancti Doctores, & sanctus Thomas in prima secundæ, de gratiis gratis daris, has gratias optimè distinguunt; vnum tātùm admonebo, quod sanctus Thomas notat: per fidem hoc loco intelligi, non illam, qua quis efficitur christianus; sed certiorem quandam & clariorem euidentiam. Item gratiam virtutum differre à gratia sanitatum; quòd G H

sanita-

A sanitates & curationes sint ex miraculis, quæ fiũt ad hominis vtilitatem: virtutes verò miracula sunt circa res naturales alias ab homine. *Omnia corporis membra cùm sint multa, vnum tamen corpus sunt: ita est Christus.*] Notandum, quòd Ecclesiam totam, & hoc corporis mysterium appellat nomine Christi. idem etenim corpus est caput cum membris. *Sed multò magis quæ putantur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt: & quæ ignobiliora putamus, abundantiorem his honorem circundamus.*] Notandum hoc loco, quòd Apostolus tacitè arguit illos, quibus videbantur datæ gratiæ potiores; ne scilicet, ob eam causam se extollerẽt & aliis præferrent: imò putarent se membra esse infirmiora & ignobiliora; & ideo maiorem sibi honorem tribui. *Æmulamini*
B *charismata meliora, & adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.*] Statuit primò de quo posterius aget, præferens donum prophetiæ & interpretationis, dono linguarũ; & cõcludit id, in quo est summa omniũ donorum, charitatẽ.

CAPVT 13.

In toto hoc capite, vt patet legenti, nihil aliud agit Apostolus, quàm vt extollat charitatẽ. Nam, sicuti suprà diximus, christiani hominis vita fide cõstat & charitate: sed per fidem venitur ad charitatem, per quam spiritus sanctus habitat in nobis. *Si habuero omnem fidem ita vt montes transferam.*] Fidem hoc loco quidam interpretantur, gratiam miraculorum, ad fidei confirmationem. *Charitas non æmulatur, non agit perperam.*] Perperam agit, qui incon-
C sideratè agit, nullóque sibi fine constituto. Charitas verò semper in Deum tendit, tanquam in finem, propter quem agit omnia; & ideò non agit perperam. *Nunc cognosco ex parte, tunc cognoscam, sicuti & cognitus sum.*] Similitudo hæc non est omnimoda: nam Deus perfectius nos cognoscit, ac comprehẽdit, quàm nos simus Deum cogrituri. Sed in eo similitudo est, quod sicuti cogniti sumus absque vllo medio à Deo, ita Deũ sine medio cognoscemus.

CAPVT 14.

In hoc capite Apostolus, cùm declarasset viro christiano potissimum incũbendum esse charitati, in qua omnis rei summa consisteret; accedit ad gratias datas gratis, ad Ecclesiæ ædificationem. Et quoniam Corinthij magni
D faciebant donum linguarum, ipse prefert donum prophetię & interpretationis, dono linguatum; idque multis argumentis conatur ostendere. Prophetiæ donum hîc dicitur, quo arcanus & mysticus sensus scripturæ intelligitur, & exponitur Ecclesiæ. interpretationis donum refertur ad sensum literæ. *Qui loquitur lingua semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat.*] Is qui lingua loquitur, vel intelligit quid dicat, vel non intelligit. si intelligit, nec tamen habet donum interpretandi; quia fortasse ineptus est, nec scit explicandi rationem, & ideò non interpretatur; seipsum vtique ædificat; non Ecclesiam, quæ non intelligit quæ dicit ille. Si non intelligit, seipsum etiam ædificat ex deuotione & motu interioti spiritus; sciens se laudare Deũ & orare; quamuis non intelligat in particulari quid oret, & quas laudes pro-

ferat. Sic in Epiſtola ad Romanos, neſcimus quid oremus, ſed ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. *Quid vobis prodero, niſi loquar vobis, aut in reuelatione, aut in ſcientia, aut in prophetia, aut in doctrina*] Satis difficile eſt quatuor hæc diſtinguere. Reuelatio eſt à Deo. ſcientia eorum quæ antea ſciebamus, nec noua reuelatione nobis innoteſcũt. prophetia eſt ſenſus myſtici. doctrina, vt reor, eſt, cùm quis non interpretatur aliena, ſed ex ſuo profert; & docet, ea præſertim, vt puto, quæ pertinent ad mores. *Si orẽ lingua, ſpiritus meus orat, mens autẽ ſine fructu eſt.*] Hîc vtique de his loquitur Apoſtolus, qui non intelligunt id, quod pronunciant: nam à ſpiritu impelluntur, vt orent, cùm tamen ſpeciatim non intelligant quid dicant. mens vacat fructu; quia non intendit in ea, quæ proferuntur, cùm non intelligat. Neque etiam F
poteſt ea exponere Eccleſiæ; & iccircò etiam fructu vacat, in aliis ſcilicet, id eſt, in Eccleſia, quam non ædificat. *Fratres nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia paruuli eſtote.*] Is puer eſt ſenſibus, qui nõ intelligit quæ pronũciat, vt pueri ſolent. *Itaque linguæ in ſignũ ſunt, nõ fidelibus, ſed infidelibus: Prophetiæ autẽ, non infidelibus, ſed fidelibus. Si ergo cõueniat Eccleſia tota in vnũ, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicẽt quòd inſanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus.*] Videtur Apoſtolus ſibi ipſi in paucis his verbis contradicere. nam cùm primùm dixiſſet linguas eſſe in ſignum non fidelibus, ſed infidelibus; poſtea dicit, quod ſi introierit infidelis, & audiat vos loquentes linguis, vúque dicet quod inſanitis. ideò locus prior exponendus eſt, vt, per ſignum, in- G
telligat ſignum perditionis & condemnationis infidelis obſtinati, quẽ Deus non putat dignum, vt audiat ſermonis ſui interpretationem. poſtmodum autem loquitur de infideli non pertinaci, ſed qui futurus ſit fidelis per verbum Dei intellectum: ideò ſubdit, quod occulta cordis eius manifeſta fiunt; & ita cadens in faciem adorabit Deum, dicens, quod Deus in nobis eſt. Occulta cordis, vt reor, appellat Apoſtolus, occultos ſtimulos cordis immiſſos à Deo, qui per verbum excitantur & foras procedunt. *An à vobis proceſſit ſermo Dei? aut in vos ſolos peruenit?*] Auctores cuiuſpiam rei maiorem fidem merentur, quàm alij qui eos ſunt ſecuti. illi etiam apud quos ſolos eſt res quæpiam maioris ſunt auctoritatis: quibus alij cedere debeant. *Siquis autem ignorat, ignoret, aut ignoretur.*] Is dicitur ignorare ab Apoſtolo, qui in ſua ignoran- H
tia eſt pertinax. talis ergo, quoniã ita vult, ignoret, id eſt, perſeueret in ſua illa ignorãtia: aut ignoretur, id eſt, à nobis habendus eſt vt ignotus & alienus.

CAPVT 15.

HVIVS capitis argumentum facile eſt, & in promptu. Nam Apoſtolus agit de mortuorum reſurrectione. Etenim nonnulli pſeudoapoſtoli, conati erant perſuadere Corinthiis, falſam eſſe mortuorum reſurrectionem. Hos acriter arguit Apoſtolus, inquiens; cùm eadem ſit ratio capitis & corporis, ſi hi, qui pertinent ad corpus Chriſti, non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit: quod ſi Chriſtus nõ reſurrexit, deſtructa eſt prędicatio fidei in Chriſtum.

A stum. Nam & falsa testati sumus nos, qui prædicauimus Christum resurrexisse. deinde spes nostra omnino inanis est. Etenim in hac vita mortali addicti sumus variis tribulationibus & angustiis; si post hanc vitam nihil speramus, miseri magis sumus, quàm quipiam alij homines. Postea multa differit de resurrectione; quæ patebunt clarius infra. *Notum vobis facio Euangelium, &c. qua ratione prædicauerim vobis si tenetis: nisi frustra credidistis.*] In principio inquit, se velle illis in memoriam reuocare Euangelium quod prædicauerat. deinde vt eos faceret attentiores, summis effert laudibus hoc Euangelium; dicens, quod in illo stant; ne scilicet cadant, &, per quod saluantur. subdit postmodum, si tenetis qua ratione prædicauerim vobis; ac si diceret, nisi obB liti penitùs estis, nam longiore præceptore indigeretis. addit deinde, nisi frustra credidistis: hoc ad duo potest referri; ad obliuionem, scilicet Euangelij: nam frustra eo prædicante credidissent, si postmodum obliti essent: vel ad resurrectionem mortuorum, quam pseudoapostoli dicebant non esse. Nam si ita esset, vt infrà dicet, inanis est fides nostra; quia ex ea nihil nobis est sperandum. *Tradidi enim vobis quod & accepi.*] Vt reor dicit Apostolus se accepisse, non quidem ab aliquo homine, sed à Deo, & per reuelationem Dei. *Si autem Christus prædicatur, quod resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?*] Vt in præfatione diximus, eadem est ratio capitis & corporis. *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis.*] Mors intrauit in mundum per peccatum, vt in EpiC stola ad Romanos inquit Apostolus; ex quo arguit peccatum peruenisse ad omnes: quia mors peruenit ad omnes. Sic econtra hîc atgumentatur: si resurrectio mortuorum non est, & Christus non resurrexit: ergo non destruxit mortem. quod si mortem non destruxit; neque destruxit peccatum. Sumus ergò adhuc in peccatis; & qui in Christo sunt mortui, perierunt. *Vnusquisque in suo ordine. Primitiæ Christus; deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentum eius sperauerunt. deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & patri: cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem & virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissimè autē inimica destruetur mors.*] Exponit Apostolus ordinem, quo genus humanum, hi, scilicet, qui pertinent ad Christum, peruenturi sint ad vitā, destructa morte. Primùm inquit, vita ad ChriD stum pertinet; qui vita est, vt verbum Dei, vt homo plenus gratia, nulli peccato obnoxius: deinde primus etiam resurrexit ad vitam omninò immortalem. Deinde viuificatio hæc contigit, & continget his, qui sunt Christi; qui prius incipiunt viuere in Christo, vita animæ & spiritus viuificati per ipsum; deinde resurgent ad veram corporis immortalitem, vt Christus. Sed de hac resutrectione speciatim in postremis verbis mentionem facit. Interponit autem, postea finis cùm tradiderit regnum Deo & patri: quoniam resurrectio corporum futura est in fine seculi, & omnium simul. ideò antequam expressè de hac resurrectione dicat; inquit, futurum esse finem huius scilicet mutatabilis seculi, & finem omnium: quia omnes peruenient ad finem; neque dirigentur & regentur amplius. ad finem etenim adipiscendum, directio fit; &

hoc innuit, cum dicit. Oportet illum regnare, &c. Et quod euacuabitur omnis potestas & principatus. Postmodum descēdit ad corporum resurrectionem, & ad omnimodam mortis destructionem. *Cùm autem illi subiecta fuerint omnia; tunc & ipse filius subiectus erit illi, qui subiecit illi omnia: vt sit Deus omnia in omnibus.* Filius, vt Deus est, quamuis sit de patre tāquam de principio; non tamen subiectus est patri: imò in omnibus est æqualis patri. Vt autem homo est, statim à sua cōceptione subiectus fuit patri & Deo. Ideò hîc Filius accipitur, pro Christo cum eius corpore, quod nos sumus. Nam tunc totum corpus Christi erit omninò Deo subiectum; neque indigebit interpellatore & mediatore, cuius iustitia fulcimur, vt apud Deum iustificetur. Sed tunc Deus erit omnia in omnibus, ita sanctus Augustinus in primo de Trinitate. *Alioqui quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si mortui non resurgunt? vt quid & pro illis baptizantur?*] Quidam putant Apostolum argumentari ex quorundam more, qui baptizabantur pro mortuis hominibus. Sed mihi non satis probabile videtur, quod Apostolus sumpserit argumentum ex auctoritate illorum, qui errabant in ea ratione & modo baptismatis. Ideò melius est, vt intelligamus mortua peccata, quæ alibi appellat opera mortua: vt argumentum nitatur eo fundamento, quod, scilicet, mors & peccatum sese cōsequantur. Frustra enim pro peccatis, id est, ad ea abluenda baptizātur, si mortui nō resurgunt: nam non mundantur baptismate à peccatis. *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu.*] Gloria Apostoli erat conuersio Corinthiorū ad Christum, tāquam de illis optimè meritus esset. Hæc vtique gloria nulla esset, & omnis eius labor inanis, si mortui nō resurgunt. *Ignorantiam Dei quidam habēt, ad reuerentiā vobis loquor.*] Paulò acrius & asperius increpat eos Apostolus, vt magis resipiscerent. Dicit itaque eos habere ignorantiam Dei, id est, ignorare quæ Dei sunt; & hoc asserit se dicere ad eorum reuerentiam, id est, vt reuereantur & compescantur. Sæpè in psalmis inuenimus nomen hoc reuerētiam, & reuereantur, in hac significatione poni. *Factus est primus Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.*] Anima viuens, est ea quæ dat vitam mortalem corpori; qua, scilicet, corpus nutritur, augetur, sentit, &c. talis fuit vita primi Adam. In Christo verò nouissimo Adam est spiritus viuificans; qui, scilicet, dat vitā animæ, & in se animam transformat, & per animam, subiectum corpus. *Hoc autem dico, fratres, quòd caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt; neque corruptio incorruptionem*] Sensus est, quod fieri nequit, vt viuens hac mortali vita, qua nutrimur, comedimus, potamus, possideat regnum Dei: hoc etenim intelligimus per carnem & sanguinem. *Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur:* Græcus textus. *Omnes quidem nō dormiemus, sed omnes immutabimur.*] Locus hic à sancto Hieronymo, in quadam Epistola, multum tractatur, & diuersimodè exponitur: videant qui voluerint. Nos ad literam dicimus, sensum esse, omnes resurrecturos esse, sed nō omnes immutandos ad vitam gloriæ. Sic in psalmo; quoniam non resurgent impij in iudicio. In eo enim sensu capit Apostolus immutationem. Si verò textum

Græcum

A Græcum exponimus, per immutationem intelligemus (si loquitur tantùm de bonis, non autem de omnibus tam bonis quàm malis) immutationem ad vitam gloriæ, vt suprà. Sin verò de omnibus, tam bonis, quàm malis intellexerimus eum loqui, per immutationem accipiendum est, ad vitam immortalem seu gloriæ, seu miseriæ. Id autem quod dicit, non omnes dormiemus, videtur fauere eorum opinioni, qui volunt non omnes morituros; qui scilicet inuenientur viui in hora iudicij. Sed potest dici etiam secũdum aliorum sententiam, quod tam breuem mortem non putat Apostolus dicendã mortem: ideò dicit non omnes dormituros. Expositor quidam Græcus, coniungit hoc dictum cum inferioribus quæ sequuntur, scilicet, in momẽto, in ictu B oculi: quoniam, vt habetur in Apocalypsi, non omnes moriẽtur in ictu oculi & in momento, imò per interualla; omnes tamen resurgent in momento & in ictu oculi. *Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? stimulus mortis peccatum; virtus peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam, per Iesum Christum dominum nostrum.*] Mors intrauit in mundum per peccatum. lex verò dedit vim peccato, quia addidit transgressionẽ legis datæ, vt in Epistola ad Romanos plenè & cumulatè dicit Apostolus. Christus verò vicit peccatum & mortem, & sic liberauit nos à reatu legis, & à peccato; quare etiam à condemnatione mortis. *Scientes quòd labor vester non est inanis.*] Non est inanis labor, cui datur resurrectio & vita immortalis, vt disseruit suprà.

C CAPVT 16.

In hoc postremo capite, admonet eos quædam familiaria, vt ita dicam, officia, simulque certiores eos facit, quidnam sit ipse acturus; & de fratribus nonnulla alia, quæ satis sunt exposita legenti. *Quos probaueritis per Epistolas, hos mittam, &c.*] Vel Epistolas dicit eas, quas ad illum daturi erant Corinthij, antequam ipse Corinthum perueniret. Vel Epistolas appellat libellos & tabellas, quibus secreto notabantur nomina eorum, quos electuri erant. *Vt vos me deducatis quocunque iero.*] Figura loquendi Paulina, nõ reor deduci dixisse, quoniam ab illis peteret viaticum, & pecuniam, quæ sufficeret ad iter, sed deduci intelligit dimissionem, quasi vltimum vale, vt ita dicam, quo so- D lemus vti, cùm quis longius est iter ingressurus. sic infrà deducite illũ in pace. *Gaudeo in præsentia Stephanæ, Fortunati & Achaici.*] Amphibologicum est. Nam referri potest præsentia ad Corinthios, quia scilicet præsentes erãt Corinthiis: vel ad ipsum Paulum, quoniam aderant Paulo. nam quæ sequuntur vtroque modo commodè possunt aptari. *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maran atha.*] Execratur eos, qui non amãt Christum: hoc enim significat, anathema. Addit deinde, Maran atha, id est, Dominus venit vindex illius. Quod contra eos dicitur, qui non amabant Christũ, eò quod non fatebantur Iesum esse dominum, & verbum Dei quod in carne venisset.

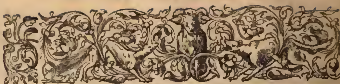

SECVNDA AD CORINTHIOS EPISTOLA.

CAPVT PRIMVM.

HVIVS capitis argumentum in promptu est. Nam primum facit Corinthios certiores de tribulationibus, quas passus fuerat, & de consolationibus ei à Deo præstitis;quarum vtræque in profectum eorum cedunt. Deinde excusat se, quod ad eos non venerit,vt dixerat se venturum;ac rationem reddit, cuius pars eò pertinet, quod noluerit Corinthios contristare. *Et spes nostra firma sit pro vobis; scientes, quoniam sicuti socij passionum estis, sic eritis & consolationis.*] Ea quæ Apostolus dicit in toto hoc cōtextu tria sunt;quorum duo pertinent ad Apostolum,vnum ad Corinthios. Inquit ergo se multas tribulationes passum,consolatum tamen à Deo fuisse:ea de causa puto,quoniam tribulationes eas euaserit. Ex quo euentu persuadere sibi possunt etiam Corinthij,quòd si in quampiam tribulationem inciderint,quod parata est etiam ipsis à Deo propinqua consolatio;qua spe semper læti & tuti esse queunt.Hinc duplex Apostolo gaudium; primum,quoniam Corinthij ex hoc fiunt meliores, & magis firmi in fide: alterum, quod si in quaspiam angustias inciderint,spem firmam ipse conceperit, paratam ipsis à Deo consolationem. *Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis,vt ex multarū personis facierum, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.*] Hîc notandum omnia Apostolum direxisse ad gloriam & laudem Dei. Non inquit se petere adiuuari ab eis in oratione, vt facilius impetret, & ibi sistat;sed vt à multis gratiæ Deo agantur pro impetrata eius salute. *Nam gloria nostra hæc est,testimonium cōscientiæ nostræ,&c.*] Dubitare quispiam potest, cuiusnam rei causam reddat Apostolus,cum inquit. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. reor ego reddere causam, quòd iure petat ab illis adiuuari in oratione, eò, scilicet, quòd eos ex corde dilexerit & diligat, sicuti & cæteros, sed abundantius Corinthios; cuius affectus testimonium habet conscientiam suam; quónam pacto? ex synceritate cordis, qua cum eis fuerat conuersatus. subdit postea eos etiam posse testimonium afferre,cùm viderint & cognouerint. ideò inquit; Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis & cognouistis: spero autem quod & vsque in finē cogno-

A cognoſcetis,&c. *Quia gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra.*] Gloriari poteſt diſcipulus in bonitate præceptoris; ſimiliter præceptor in probitate diſcipuli. *Cùm ergo hoc voluiſſem, nunquid leuitate vſus ſum? aut quæ cogito, ſecundum hominem cogito? vt ſit apud me eſt, eſt; non, non*] Apoſtolus duo à ſe remouet, primũ, ſe non vſum fuiſſe leuitate, vt ſententiam leuiter mutauerit. alterum, ſe non duci ſua voluntate humana, ſed Dei ſpiritu & inſtinctu: ideoque apud ſe nõ eſſe, eſt, eſt; non, non. Id eſt, vt perſiſtat in iis, quæ ſemel dixit ſe facturum: nõ enim ſuæ ſpontis ſe eſſe. *Fidelis Deus, quia ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt in illo, eſt & non; ſed eſt in illo, eſt.*] Veretur Apoſtolus ne quis poſſit ſuſpicari, ex his quæ dixerat, apud ſe non eſſe, eſt, eſt; non, non: etiam in doctrina, quam
B eos docuerat, poſſe mutationem fieri. Huic obiectioni ſtatim obſiſtit, & inquit; Deum fidelem eſſe & promiſſis ſtare: idcircò etiam ſermonem eius, qui nititur fide à Deo data, firmum eſſe, immutabilem eſſe, neque in eo inueniri, eſt, & non; ſed tantum, eſt. *Et in ipſo, Amen, Deo ad gloriam propter nos.*] Dicit promiſſiones à Deo factas in Chriſto Ieſu, habere, Amen, id eſt, firmitatem & complementum, quod cedit Deo ad gloriam: propter nos autem, quia ad vtilitatem noſtram. Ea etenim, quæ habemus à Deo in Chriſto, ad gloriam Dei ſunt & ad noſtram vtilitatem. *Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto; & qui vnxit nos Deus; & qui ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris.*] Declarat promiſſiones & dona nobis fuiſſe à Deo præſtita. *Ego autem teſtem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis non veni vltra Co-*
C *rinthum: non quia dominamur fidei veſtræ, ſed adiutores ſumus gaudij veſtri. Nam fide ſtatis*] Apoſtolus, in hac poſtrema huius capitis parte, explicat rationem qua motus, Corinthum non venerit, quam ſuprà tacuerat: inquitque ſe ideo non veniſſe, ne afficeret eos triſtitia. Hæc ſumma. Dicit autem, parcens vobis non veni: & ne quis ſuſpicaretur, his verbis innuere Apoſtolum, vel eos parũ firmos in fide haberi ab eo, vel quod vellet imperiũ exercere in eos; idcircò ſtatim addit. non quòd dominemur fidei veſtræ. Ad vtrunq; hoc referri poteſt: & ad dominum Pauli, & ad exiguã eorum fidẽ; quod in poſtremis verbis explicat, inquiens, nam fide ſtatis. Explicat ſubinde cauſam cur nõ iuerit; ſed adiutores ſumus gaudij veſtri: id eſt, cupimus noſtra præſentia adferre vobis gaudiũ, non mœſtitiam; quã certè vobis intuliſſet noſtra mœſtitia, quã
D fueramus concepturi ex eius delicto, qui nouercam habebat in delitiis, nec pœnitentiã egerit. Hæc, quia tãgit & innuit, latius explicat in capite ſequẽti.

CAPVT 2.

In hoc capite explicat id, quod in fine præcedentis tantùm tetigerat: rationem, ſcilicet, cur non prius ad eos rediiſſet: ne ſcilicet afficeret eos triſtitia, triſtis ipſe effectus ob illum, qui in ſe commiſerat id ſcelus, vt haberet nouercam, nec adhuc egiſſet pœnitentiam. de quo ad eos ſcripſerat priori Epiſtola ex abundantia charitatis, qua eos proſequebatur præ cæteris. Hortatur autem, vt cùm iam eum ſceleris admiſſi pœnituerit, velint ei condonare hoc delictum, quod & ipſe in perſona Chriſti, eius ſcilicet vicem gerens, condonaret. Narrat demum iter ſuum Troadem primò,

deinde in Macedoniam: & quod eſſet bonus odor Chriſti, quibuſdam in E
vitam; aliis autem indiſpoſitis in interitum. Hæc ſumma.] *Si quis autem me*
contriſtauit, non me contriſtauit, ſed ex parte, vt non onerem omnes vos.] Apoſtolus
ſe vnum cum omnibus Corinthiis facit, eundemque affectum induit. ideo
inquit ſe non contriſtatum fuiſſe, niſi ex parte; id eſt, non ex omnibus Corinthiis
cœpiſſe triſtitiam, ſed tantùm ex illo, qui nouercam duxerat. Quod autem
paulò ſupra dixit, ſe ſcripſiſſe per multas lachrymas, referendum eſt ad
priorem Epiſtolam, nō ad hanc. Nam in hac ſcribit, ſe iam illi donaſſe in perſona
Chriſti; & hortatur Corinthios, vt illum conſolentur, ne nimia triſtitia
abſorbeatur, & deſperans de venia, maioribus flagitiis ſe polluat. *Deo autem*
gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu. nam Chriſti bonus odor ſumus, in his F
qui pereunt, & in his qui ſalui fiunt. Aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem
odor vitæ in vitā.] Triūphat nos in Chriſto, Hebraica locutio; id eſt, triūphare
nos facit, vel facit per nos triumphare Chriſtum de Sathana. Quod ſubdit, ſe
eſſe bonum odorē Chriſti, quāuis quibuſdam ſint odor mortis in mortem:
nihil prohibet bonum ſuapte natura odorem nocere, & detrimentum quibuſdam
afferre, ob indiſpoſitionem eorum. *Non enim ſumus, ſicuti plurimi, adulterantes verbum Dei.*] In textu Græco, cauponantes, id eſt, lucrum nobis
comparantes ex prædicatione verbi Dei, ſicuti caupones ſoliti ſunt agere.

CAPVT 3.

CVM in capite ſuperiori dixiſſet ſe non cauponam facere verbū Dei, quod G
plurimi faciebant, hîc proſequitur quod cœperat. Nam pſeudoapoſtoli,
vt facilius deciperēt, adferebant commendatitias literas: Apoſtolus verò inquit
ſe non indigere commendatitiis literis, aut aliorum ad Corinthios, aut
Corinthiorum ad alios. Nam Corinthios eſſe ſuam Epiſtolam, quam ad
ipſos gerebat; eò quòd deferret eam ſcriptam in corde ſuo. Item Corinthios
eſſe ſuam Epiſtolam ad alios, cùm opere omnibus indicent ſe eſſe Epiſtolam
Chriſti. aliaque addit de ſuo miniſterio, quod dicit eſſe ſpiritus, non literæ,
vt miniſterium Moyſi: quod, ſi fuit in gloria, multò magis hoc Pauli
miniſterium debet eſſe in gloria, &c. *Aut egemus commendatitiis literis ex*
vobis, aut ad vos? Epiſtola noſtra vos eſtis, ſcripta in cordibus noſtris, quæ ſcitur & legitur
ab omnibus hominibus; manifeſtati quod eſtis Epiſtola Chriſti, miniſtrata à H
nobis & ſcripta, non atramento, ſed ſpiritu Dei viuentis, &c.] Nota, vt diximus
ſupra, quòd Corinthij & eorum opera erant Epiſtola Pauli ad ipſos Corinthios,
& ad alios omnes. Ad Corinthios, quatenus erant inſculpti cordi Pauli:
ideo cum deferret eos in corde, eius affectum Corinthij cognoſcentes, nō
egebant aliis commendatitiis literis ad ipſos. Item cùm Corinthij oſtenderent
omnibus, ſeſe ex doctrina Pauli bonos chriſtianos, & habere legem
Chriſti ſcriptam in cordibus ſuis, miniſterio Pauli, erant vtique apud omnes
Epiſtola commendatitia Pauli. *Non quòd ſimus ſufficientes cogitare aliquid*
ex nobis, tanquā ex nobis, &c.] Hoc pertinet ad miniſteriū, de quo ſuprà meminit,
& paulò infrà, dicens; qui & idoneos miniſtros nos fecit noui Teſtamēti,
non

A non literæ, ſed ſpiritus. *Quod ſi miniſtratio mortis literis deformata, &c.* (& infrà.) *nam ſi miniſtratio damnationis in gloria.*] Notandum quòd appellat teſtamentum vetus, miniſtrationem damnationis, & miniſtrationem mortis; nō per ſe, ſed per accidens, ob infirmitatem liberi arbitrij, quod ſine gratia Chriſti, & lège noua, ſeruit peccato. *Vt non intenderent filij Iſraël in faciem eius quod euacuatur* (in Græco) in finem.] Cùm finis legis ſit Chriſtus, vt alibi dicit Paulus, & lex fuerit pædagogus in Chriſto; Iudæi qui nō potuerunt videre Chriſtum, nō potuerunt intendere oculos in finem legis, quæ euacuatur in Chriſto; quia Chriſtus exemit nos à maledicto legis, factus pro nobis maledictū. *Dominus ſpiritus eſt: vbi ſpiritus Domini, ibi libertas.*] Per libertatem, hîc Paulus
B non intelligit libertatem à peccato, aut à miſeriis: ſed libertatem penetrandi ad interiorem ſcripturæ ſenſum, qui legitur ſub velamine literæ. *Nos verò, reuelata facie gloriam domini ſpeculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à domini ſpiritu.*] Declarat quam libertatem ſpiritus nobis attulerit. inquit ergo, nos non velata, ſed reuelata facie gloriam domini ſpeculantes: in Græco textu hoc melius explicatur, tanquam in ſpeculo videntes. Speculum, in quo inſpicimus Dei gloriam in hac vita, donec ambulamus per fidem, & non per ſpeciem, eſt Chriſtus; qui finis legis eſt: in quem Iudæi, velata facie, nequeunt oculos intendere. Nos verò, in eum oculos intendentes, transformamur à claritate in claritatem; à claritate fidei ad claritatem ſpeciei, tanquam à domini ſpiritu. In Græco dicitur, ſicuti à domini ſpiritu, id eſt, ſicut par eſt, nos transformati à domini ſpiritu. Et Græcus textus
C poteſt exponi, tanquam in ſpeculo referentes.

CAPVT 4.

Ex his, quæ ſtatim in fine præcedentis capitis dixerat, habere ſe faciem reuelatam, qua poteſt introſpicere ſenſum interiorem literæ, & Chriſtum in ea; poteſt etiam ipſe inſpici, ita vt nihil occultum adferat auditoribus ſuis; ſed animum totum ac mentem eis patefaciat; quod non ſeruabant pſeudoapoſtoli, ſed occultabant, fictis & compoſitis verbis ac geſtu, auaritiam & intemperantiam animi. Quod ſi quibus adhuc opertum erat Euangelium Pauli, non contingebat hoc eis ob velamen, quod Paulus geſtaret, ſed ob eo-
D rum cœcitatem. Non enim ſeipſum prædicabat Paulus, ſed Ieſum Chriſtum; cuius mortem ob varias & magnas tribulationes, quas patiebatur, circunferebat in corpore ſuo, ob ſpem futuræ reſurrectionis. nam in ea, quæ non videntur & æterna ſunt, intendebat oculos, non autem in temporalia, quæ videntur. Hæc ſumma. *Ideo habentes hanc adminiſtrationem, iuxta quæ miſericordiam conſecuti ſumus, non deficimus, ſed abiicimus occulta dedecoris: non ambulantes in aſtutia, neque adulterantes verbum Dei, ſed in manifeſtatione veritatis.*] Occulta dedecoris, omnes ferè intelligunt ſcelera, quæ in occulto fiunt, ſed ego potius intelligo dolos & aſtutias, quibus animi malitia occultatur; adulterantes, in Græco, dolosè prædicantes verbum Dei. *In quibus Deus huius ſeculi obcæcauit mentes infidelium.*] Deum ſeculi, appellat Diabolum; quem amatores

ſeculi, præſertim idololarræ ſibi Deum fecerunt: & ideò infideles erant, nec E
poteranr Chriſtum intueri. *Ipſe illuxit in cordibus noſtris, ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei, in facie Chriſti Ieſu.*] Dicit Paulus, cordibus noſtris Deum illuxiſſe, vt illuminati ſciremus quàm magna ſit claritas Dei in facie Chriſti Ieſu. quia per faciem præcipuè homo cognoſcitur, ideo dicit in facie Chriſti Ieſu, id eſt, in eius cognitione perſpici & ſciri Dei claritatem. *Ergo mors operatur in nobis; vita autem in vobis.*] Præter modos, quibus hic locus ab aliis exponitur, hunc addam in textu Græco verbum ἐνεργεῖται voce paſſiua ponitur; &, ſi eo modo, operatur, paſſiuè exponamus, ſenſus facilis eſt. Nam in Apoſtolo ob tribulationes & anguſtias mors efficiebatur, id eſt, effingebatur in eo mors Chriſti; vt in Corinthiis, qui ſine afflictionibus ſpiritualiter viuebant, F
effingebatur vita Chriſti. *Habentes autem eundem ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt; credidi propter quod locutus ſum: & nos credimus propter quod loquimur: ſcientes quoniam qui ſuſcitauit Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit, & conſtituet vobiſcum.*] Supra commemorauerat afflictiones, quas patiebatur; & quòd mors Chriſti in eo effingebatur. Nunc ſubdit qua ſpe id faciat; inquitque ex ſpe fidei ſe ea facere, quæ erat Apoſtolo cum illis communis; loquebatur & docebat ſciens ſe cum illis ſuſcitandum eſſe ab eo, qui ſuſcitauit Ieſum, id eſt, à Deo. *Omnia enim propter vos, vt gratia abundans in gratiarum actione, per multos abundet in gloriam Dei.*] Duo nobis conſtituendi fines; vtilitas ſcilicet proximi, & gloria Dei: quorum prior referri debet ad poſteriorem. Ideò dicit omnia fieri propter Corinthios, & alios eius diſcipulos, id eſt, ad eorum vtilitatem & con- G
firmationẽ in finem; vt poſtmodum cùm gratia Dei afflictiones prętererint, abundans gratia Dei abundet in gratiarum actione ad Dei gloriam.

CAPVT 5.

DIXERAT in fine ſuperioris capituli ſe propter afflictiones non deiici: ſed quamuis homo exterior corrumperetur, interior tamen de die in diẽ fiebat robuſtior & renouabatur, quia in nouitate creſcebat: quia in æterna intentus, ſpiritualia ſcilicet, non in ſenſibilia temporalia. Nunc proſequitur id, quod cœperat de bonis ęternis, in quibus eſt noſtra cœleſtis habitatio parata, quotieſcunque terrena hæc diſſoluetur; quæ non tantùm animas in ſe recipiet & transformabit, ſed etiam corpora noſtra, quæ ſpiritualia efficien- H
tur, abſorpta mortalitate: vt in fine prioris Epiſtolæ abundè diſſeruit. quoniam videtur Apoſtolus ſe aliquantum laudaſſe, ideo cauſam reddit cur id fecerit; vt ipſi ſcilicet poſſint gloriari aduerſus pſeudoapoſtolos. Poſtremo dicit ſe omnia facere cauſa Chriſti; vt nõ ſibi viuat, cùm mortuus ſit in Chriſto; ſed Chriſto, in quo viuit, ſibi ipſi mortuus. Et quoniam Chriſtus miſſus à Deo fuerat, vt per eum, & in eo mundus Deo reconciliaretur; ideò inquit ſe pro Chriſto etiam, in quo viueret, legatione fungi, vt mundus Deo reconcilietur in Chriſto ſcilicet: cuius rationem & modum exponit. Nam Deus, inquit, fecit Chriſtum peccatum, qui tamen nullum habebat peccatum proprium, ſed in eo poſuit iniquitatem omnium noſtrum, & ei impurauit: pro quibus

A quibus passus est, vt nos efficeremur Iustitia Dei in ipso: nam Christi iustitia nobis donata est,& nobis imputatur.Hęc summa. *Si tamen vestiti, & non nudi inueniamur.*] Hoc meo iudicio,referendum est ad animi dotes & virtutes;quibus veluti superinduitur beatitudo & fœlicitas.*Nā & qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati;eò quod nolumus expoliari,sed superuestiri,vt absorbeatur quod mortale est à vita.*] Hic,vt reor,amplificat hāc domum æternam, quam habemus in cœlis:quæ tam ampla est & efficax,vt non tantum animā absorbeat,sed etiam mortale corpus. *Audentes autem & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore,& præsentes esse apud Deū.*] Videtur Apostolus sibi contrarius esse.nam supra dixerat, nos ingemiscere,eò quòd nolu-
B mus expoliari sed superuestiri. Hîc verò dicit habere se bonam voluntatem magis peregrinari à corpore & præsens esse ad Deum. Non tamen contraria dicit,si quis rectè animaduertat. Tria namque sunt inuicem conferenda; esse in corpore mortali,peregrinus à Domino; esse separatus à mortali corre,& præsens Deo;& esse Deo præsens superindutus corporis immortalitate.Nulli dubium est,hoc postremum esse aliis duobus præferendum;iccircò etiam illud primò optamus,& hoc supra dixerat.Comparat postea duo priora adinuicem, inquitque se malle peregrinari à corpore, & præsens esse ad Deum; quàm peregrinari à Deo, & esse in mortali corpore. *Scientes autem terrorem Domini hominibus suademus:Deo autem manifesti sumus. spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.*] Loco infiniti posuit participium, in-
C quirque,Deus nouit;hominibus autem, qui cor inspicere nequeunt, suademus scire nos timorem Domini,id est,quantoperè sit Deus timendus, corā quo præsentari nos oportet;vt paulo supra dixerat. *Siue enim mente excedimus,Deo: siue mente sobrij sumus vobis.* Reor Apostolum rationem reddere cur velit se commendari;& inquit ideo hoc facere, quoniam non sibi viuat, sed Deo & proximo;dicitque siue mente excedat, penetrando & exponendo mysteria, se hoc facere ad Dei honorem:siue sobrius sit, cùm scilicet se dimittit ad paruulos;propter eorum vtilitatem hoc agere, nullam sui ipsius rationem habens. *Charitas enim Christi vrget nos, existimantes hoc,quoniam si vnus pro omnibus mortuus est;ergo, omnes mortui sunt:Et pro omnibus mortuus est Christus,vt & qui viuunt,iam non sibi viuant,sed ei qui pro ipsis mortuus est, & re-*
D *surrexit.*] Declarat cur nullam sui habeat rationem; hocque facere dicit ea charitate Christi,qua sibi mortuus est,& viuit Christo:quod etiam nos facere debere innuit,cùm pro nobis quoque mortuus sit Christus. *Et si cognouimus secundum carnem Christum,nunc iam non nouimus.*] Cognoscere Christum secundum carnem,est ipsum ex coniunctione carnis cognoscere.Verbi gratia,quia Iudæus & semen Abrahæ,sicut Paulus; quia consanguineus & huiusmodi alia: qualem affectum erga se Christus in Euangelio reprehendit. *Omnia autem ex Deo,qui nos sibi reconciliauit per Christum.*] Declarat à quo, & qualiter simus noua creatura, nobis mortui & creati in Christo; inquitque hoc esse à Deo,& ob reconciliationem per Christum,quam ampliat, vt patet legenti. *Eum qui non nouerat peccatum,pro nobis peccatum fecit,vt nos efficere-*

remur iustitia Dei in ipso.] Declarat modũ reconciliationis nostræ & creationis in Christo;& rationem innuit. Nam Deus Christum, qui non nouit peccatum fecit peccatum, id est hostiam pro peccato, cui imputantur peccata eorum, pro quibus offertur; ita etiam Deus posuit in Christo iniquitatem nostram, vt ait Esaias, vt econtra nos efficeremur iustitia Dei in ipso; quoniã eius iustitia facta est nostra, nobis donata, & nobis imputata. E

CAPVT 6.

DIXERAT superius se pro Christo legatione fungi. Iccirco incipit in hoc capite obire munus suum, & eos hortatur, ne frustra gratiam Dei accipiant. Is autem frustra accipit, qui non eam accipit ad salutem, non benè ea vtens, neque exercens bona opera. iccirco hortatur Corinthios ad patientiam, ad charitatem, cæterasque virtutes; ac postremò reuocat eos à participatione idolorum & communicatione cum infidelibus. Hæc summa. *Adiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*] In textu Græco dicitur, cooperantes; & est sensus idem. Nã minister cooperatur Domino, veluti eius instrumentum; sic etiam adiuuat dominum: non autem adiuuat, quia ei det aliquo pacto virtutem agendi. *Nemini dantes vllam offensionem ne vituperetur ministerium nostrum.*] Ministerium hîc appellat officium, quo ministri sumus Dei in bonis operibus; quod declarat paulò post, dicẽs, sed exhibeamus nos tanquam Dei ministros. &c. *In multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus &c. in castitate, in scientia, in longanimitate. &c.*] Patientia coniungi debet cum omnibus quæ sequuntur, vsq; ad castitatẽ; nam in prioribus omnibus opus est patientia, cui adiungitur castitas, & aliæ virtutes, de quibus meminit. Longanimitas differt à patientia; quia patientia vtimur in malis tolerandis; longanimitate, in dilatione bonorũ. *In virtute Dei.*] Eam virtutem reor intelligere, qua fiebant miracula: vel generali nomine comprehẽdit particulares virtutes, de quibus fecerat mentionem. *Sicuti ignoti & cogniti.* Viles ignoti sunt; & celebres, cogniti. *Os nostrum patet ad vos o Corinthij, Cor nostrum dilatatum est. non angustiamini in nobis; angustiamini autem in visceribus vestris. eandem autem habentes remunerationem, dilatemini & vos.*] Apostolus fungens officio suo, legatione pro Christo, erga Corinthios dilatat os suum, docendo; dilatat cor amando. Corinthij verò non recipiendo monita Apostoli, & communicando cum infidelibus angustiati erant, non capientes nec admittentes quæ dicerentur. Inquit ergo angustias non esse ex parte eius docentis & monentis, sed ex parte Corinthiorum. F G H

CAPVT 7.

PENDET huius principium à fine superioris. Nam cum dixisset nos esse Dei templum, in quo habitat per gratiã Deus, & habitaturus sit per gloriam: iccirco iam infert mundemus nos ab omni inquinamẽto carnis & spiritus, vt simus dignum Deo habitaculum. Seipsum deinde illis proponit exemplum. Ostendit demum quantopere illos amet; quantum de ipsis confidat;

A dat; quantum gauisus sit ex aduentu Titi, qui ei retulerat eorum pœnitentiam,& obedientiam, & quàm amanter fuisset ab eis exceptus & tractatus, & quantoperè erga eos propterea esset benè affectus. Hæc summa. *Capite nos neminem læsimus.*] Idem ferè est quod suprà,cùm dixit dilatemini & vos, vt scilicet eius doctrinam & affectum caperent. Hoc dicit hîc,capite nos. *Multa mihi fiducia apud vos; multa mihi gloriatio pro nobis.*] Ad superiora, & ad inferiora adaptati potest hæc particula; ad superiora, quoniam eos reprehendit ob magnam fiduciam, quam habet erga ipsos. Ad infra dicenda, pro his quæ ei retulerat Titus veniens ex Corintho. *Vestram æmulationem pro me.*] Æmulationem hîc appellat Zelotypiam. Nam zelum habebant Corinthij, ne alieniori animo Apostolus factus esset erga eos, ob

B stuprum.&c. *Vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis.*] Videlicet, quoniam ex reprehensione & monitis Pauli nihil passi essent detrimenti: quandoquidem illa eorum concepta tristitia eis profuisset ad salutem. *Sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*] Hæc ad diuersa sunt referenda, & ad diuersos. Defensio ad illos pertinet,qui non deerant officio suo.Indignatio in illum, qui perpetrauerat facinus illud:timor,ad Deum; quia timebant Deum vltorem sceleris.Desiderium,vt satisfieret delicto. Æmulatio,ne Paulus factus esset animo alieniori: vindicta pertinet ad satisfactionem, quam fecerat & subierat is,qui peccarat; adeo quòd omnes exhibuerant se incontaminatos in eo

C negotio,id est,non amplius reos. *Gaudeo,quoniam in omnibus confido in vobis.*] Supra Apostolus ostenderat se magnam habere confidentiam in Corinthiis: quæ de illis opinio,ex his quæ Titus retulerat,non eum fallebat. Ideo inquit se gaudere & voluptatem capere,quod in omnibus confidentiam haberet in ipsis.

CAPVT 8.

POSTERMA superioris capituli verba de confidentia Apostoli in Corinthiis procemiũ sunt eorum quæ hîc dicturus est;adhortationis,inquam vt pro viribus & hilariter pararent Eleęmosynam, qua sanctis existentibus in Hierusalem prouideatur. ad quod faciendum prompte eos prouocat ex li-

D beralitate Macedonum, ex imitatione Christi:ad quam rem conficiendam dicit se mittere Titum,& nonnullos alios discipulos; quos vt amanter excipiant eos hortatur.Hæc summa. *Qui non solum facere, sed etiam velle cœpistis ex anno superiore.*] Nota apud Apostolum plus significare, velle,quàm facere.Nam per,velle, promptitudo quædam animi exprimitur. Ita in superiori Epistola,quod si volens hoc fecero, merces est mihi. *Cum esset solicitior, sua voluntate profectus est ad vos.*] Eodem modo etiam hic accipit voluntatem, pro animi promptitudine. *Confidentia multa in nobis, siue pro Tito, qui socius noster est, & in vobis adiutor: siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloria Christi.*] Figura dicẽdi Hebraica. reddit causam,cur confidat eos quos mittit amanter recipiendos. De Tito inquit, socius noster est, & vester adiutor: reliqui

ſunt fratres noſtri & miſſi ab Eccleſiis; vt de Luca ad hoc munus ordinato E
ab Eccleſiis dixerat. In quibus amanter recipiendis tribuitur etiam Chriſto gloria.

CAPVT 9.

SVMMA huius capituli in promptu eſt. Nam ſenſim Paulus reuertitur ad eos hortandos, vt liberaliter agant in Elemoſyna, quam parant mitti ſanctis, qui Hieroſolymis erant; ac variis inductionibus accēdit eorum animos ad hoc agendum; quarum quædam pertinēt ad gloriam Dei; partim ad præmia maiora, quæ eis debetentur, quanto magis fuerint liberales; partim ad honorem Corinthiorum, & ad vitandum infamiam, quæ in promptu ſunt F
legenribus omnibus. *Vt in omnibus locupletati abundetis in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.*] Simplicitatem Apoſtolus appellat, innocenriam ſine auaritia: quoniam auari duplices & mēdaces eſſe conſueuerunt.

CAPVT 10.

ALIAM rem incipit aggredi: contra pſeudoapoſtolos ſe vertit, qui ſui moris hominem Paulum reputantes, diuerſis eum calumniis inſectabantur. Hos Paulus admonet, terret, & vndique verſat. Senſus in promptu eſt legenti. *Abſens autem confido in vobis.*] Appellat Paulus confidentiam, audaciam; quoniam per Epiſtolas eos reprehenderat. *Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt; ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum.*] Carnalia arma G
ſunt aſtutiæ, illecebræ, & humana vis. Arma Apoſtoli erant potentia Deo, id eſt, ad Dei honorem, vel diuinitus potentia. *Qui gloriatur, in Domino glorietur. non enim qui ſe ipſum commendat probatus eſt; ſed quem Deus commendat.*] Hæc eſt concluſio torius poſtremæ partis huius capituli; in qua ſignificat ſe à Chriſto miſſum eſſe, poreſtarem ſibi datam à Chriſto, & ita à Chriſto probatum eſſe, non à ſeipſo. Econtra verò pſeudoapoſtolos non miſſos à Deo in quo poſſint gloriari, & ita probari; ſed à ſeipſis miſſos, elatione inquā & auaritia ſua: quos etiam gloriari innuit non in Deo, in donis à Deo ſibi daris, ſed à ſeipſis; id eſt, poteſtate, & aliis huiuſmodi à ſe ipſis vſurpatis.

CAPVT. 11.

HOC in capite proſequitur id, quod fuerat orditus de pſeudoapoſtolo H
quondam, qui abſente Paulo Corinthium venerat, & molitus erat eos auertere à ſimplicitare Chriſti, ad ceremonias Iudaicas; vt coniicere poſſumus. Nam pſeudoapoſtoli hi Iudæi erant; & gloriabantur, quòd non deſcendiſſenr ab Idololatris, ſed à populo, qui Deum ſemper coluiſſet; aliaque huiuſmodi iactabant. Apoſtolus in hoc capite zelans ſalutem & integritatem Corinthiorum, tanquam virginis deſponſatæ Chriſto, ac verens ne corrumperentur, à Chriſti ſimplicitate declinantes ad Iudaicas ceremonias; dicit cogi ſe eſſe inſipientem, vr ſcilicet laudet ſeipſum. Idcircò multa de ſe ipſo dicit; quorum pars pertinet ad eius genus, pars verò ad labores ſuſceptos, & pericula propter Euangelium Chriſti. Hæc ſumma. *Vtinam ſuſtineretis. &c.*]

Sapiens

A Sapiens expectat laudem alienam, non se laudat, iuxta illud, non te laudet os tuum, sed alienum. *Aemulor vos Dei aemulatione. despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo.*] Sumit hîc aemulationem pro zelotypia, qua non sibi, sed Christo erat solicitus. *Ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quae es in Christo Iesu.*] Christi religio simplex est, qua per fidẽ & charitatem inhaeremus Deo per Christum; & est scripta in tabulis cordis, non in tabulis ligneis aut ahaeneis. Econtra Iudaicae ceremoniae & lex erat tantum exterior, multumque inuoluta & grauis, adeo vt nec Iudaei, nec eorum patres potuerint illam portare. *Nam si is, qui venit, alium Christum praedicat quem non praedicauimus; aut alium Spiritum accipitis, quem non accepistis;* B *aut alium Euangelium, quod non recepistis, rectè pateremini.*] Quaeri potest. Cur ergo reprehendendus is qui venit si eundem Christum praedicat? &c. Dicimus reprehendendum & vitãdum, quia astute, sub Christi praedicatione, Iudaicas ceremonias subinferebat. *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis.*] Locutio ipsa Pauli, vt dicit Hieronimus, ostendit eum non admodum fuisse peritum sermonis Graeci & Latini; non tamen erat imperitus scientia; imo adeò doctus & peritissimus; dicit autem se eis manifestum esse. *Iterũ dico, ne quis me putet esse insipientẽ: alioquin velut insipientem accipite me.*] Longè differt insipiens ab eo, qui sciens & volens ex causa suscipit personam insipientis. Inquit ergo Paulus. Non me putetis insipientem esse, si me laudauero; sed date veniam, & assumite me tanquam C gerentem personam insipientis. *Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.*] Modus locutionis Paulinae qui certè fuit imperitus sermone. Haec quae hactenus dixi; quòd sustinetis illos qui extollũtur, qui à vobis accipiũt, qui vos in faciem caedunt; dixi, quasi ego fuerim ignobilis, quasi fuerim ego infirmus. Sic etenim de me illi significabant, & vos fortasse eratis persuasi. iccirco ex causa incipio audere, incipio esse insipiẽs, cogor à vobis. Quae tamen omnia faciebat Paulus, non ad astruendam suam gloriam; sed ad profectum Euangelij, quod praedicabat ipse missus à Christo. *Nocte ac die in profundo maris fui.*] Quando hoc contigerit Paulo, nescimus. Non tamẽ putauerim haec ab eo dici, quia verè fuerit in profundo maris; sed quoniam in tali periculo constitutus in mari, cùm naufragium fecit, ac si fuisset D in profundo maris. *Periculis ex genere, periculis ex gentibus.*] Pericula ex genere, suorum scilicet Iudaeorum, qui eum persequebantur.

CAPVT. 12

FACILE est cuiuis colligere summã huius capitis. Nã Apostolus coactus vt suprà diximus, seipsum laudare, narrat primò reuelationes & visiones, quas habuit à Deo, raptum ipsius ad tertium coelum & ad Paradisum. Haec autem dicit non sua esse, non ad se pertinere, sed ad donum Dei. In se autem se non posse gloriari, nisi in infirmitatibus suis, siue propter persecutiones, quas passus est à Diabolo in tentatione carnis, & ab hominibus aliisque externis rebus; in quibus expertus est suam infirmitatem, & virtutẽ sibi à Deo praestitam. Demum nartat beneuolentiam suam qua prosequebatur Corin-

thios. Monet vt pœnitentiam faciant, ne cogatur veniens acerbior esse versus eos. *Si gloriari oportet, non expedit quidem.*] In Græco est. Non expedit vtique gloriari. Magis mihi placet Latinus textus. nam innuit se eligere id quod opus est fieri, quamuis sibi non expediat. In Græco verò satis mancum & mutilum videtur, si dicat, non expedit vtique gloriari. *Veniam ad reuelationes & visiones meas.*] De raptu Pauli ante annos quatuordecim cum hãc Epistolam scripsit, an tunc fuerit, cùm conuersus est prope Damascum, fulgore illo perstrictus, an aliàs, quærant diligentiores, nihil facit hoc ad intelligendum textum Pauli, nec ad nostram ædificationem. *Datus est mihi stimulus carnis meæ* (in Græco) *carni meæ.*] Quidam putant ægritudinem quãdam quam patiebatur, innuisse Apostolum; quidam putant libidinis stimulum. *Rursus putatis, quod excusemus nos apud vos? coram Deo in Christo loquimur, omnia autem propter ædificationem vestram.*] Remouet obiectionem, quam supra remouerat. Dicit itaque se non ea dixisse, vt se excusaret; ita quòd sui rationem habeat: sed inquit primùm se vera dicere, & Deum testatur. Postmodum dicit, omnia propter ædificationem eorum se dixisse. *Et lugeã multos, ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super fornicatione, & immunditia, & impudicitia quam gesserunt.*] Non puto hîc ab Apostolo tangi fornicariũ illũ, qui habebat patris vxorem: iam enim de eo dixerat, quod pœnitentiam fecerat. Alios fornicarios & impudicos tangit, vt reor. E F

CAPVT. 13.

IN hoc capite se venturum tertiò Corinthum pollicetur; & prò potestate sua se & iudicaturum & vlturum eos dicit: orat deinde vt conuertantur: cupere etenim se non posse vti potestate sua, & videri infirmus. Hos demum hortatur ad omne virtutis genus. *An* (vel, vt in Græco) *quoniã experimentũ quæritis eius qui in me loquitur Christus; qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, viuit ex virtute Dei.*] Hoc est quod suprà dixerat, quòd vita Christi operabatur seu effingebatur in Corinthiis. *Nam & nos infirmi sumus in illo; sed viuemus cum eo, ex virtute Dei in vobis.*] Item supra dixerat, quod mors Christi operabatur seu effingebatur in ipso: sperare tamen se victurum cum Christo, ex virtute Dei, quam nũc videmus operari in vobis. Ne cuipiam varius & sibi non constans videatur Apostolus, quomodo namque illos reprehendit & arguit, in quibus vita Christi effingebatur? Idcirco aduertendum alios fuisse Corinthi, quos laudat, alios quos vituperat: sed cum in vniuersum omnes compellat, attribuit illis, et id quod est laudis, & id quod est increpationis. G H

AD

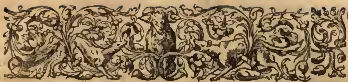

AD GALATAS.

CAPVT PRIMVM.

B

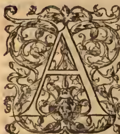

RGVMENTVM Epiſtolæ obuium eſt omnibus. Nam cùm Galatæ ab Apoſtolo conuerſi fuiſſent ad Chriſti Euangelium, poſt eius inde diſceſſum Iudaizantes quidam pſeudoapoſtoli, in Gallatiam ſe contulerunt, ac perſuaſerant Eccleſiis Gallatiæ neceſſariam eſſe circuncisionem; alioſque ritus Iudaicos, fortaſſe, ſuaſerant ſeruandos eſſe. Apoſtolus vehementior aliquanto, quia ſic eorum morbus exigebat, reprehendit Galatas. ac primum perſonam ſuam ſtatuit; inquit ſe non miſſum ab hoC mine quopiam, ſed à Chriſto. eos deinde reprehendit, quòd tam citò Chriſti Euangelium à ſe prædicatum reliquerint. Poſtmodum narrat & priorem affectum ſuum erga Iudaiſmum, & cõuerſionem; & quòd à Chriſto doctus non contulerit Euangelium cum quopiam homine; ſed poſt triennium profectum Hieroſolymam, ac ibi fuiſſe cum Petro dies quindecim: aliaque in hanc ſententiam. *Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt eriperet nos de præſenti ſeculo nequam, ſecundum voluntatem Dei & patris noſtri.*] Chriſtus eripuit nos de pręſenti ſeculo nequam; quia liberauit nos à ſeruitute peccati, quo detinebamur vincti in hoc ſeculo nequam. Secundum voluntatem Dei; Omnem cauſam ſalutis & liberationis noſtræ, Paulus ſemper Deo attribuit. *Miror quod ſic tam citò transferimini ab eo qui vocauit vos in gratiam Chriſti, in aliud* D *Euangelium: quod non eſt aliud; niſi ſunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Chriſti.*] Ex abrupto orditur zelo percitus. Ab eo qui vocauit vos in gratiam Chriſti; id eſt, à Deo. Deus enim quos præſciuit, vocauit. in aliud Euangelium, quod non eſt aliud vel, quod non eſt aliud, quoniam vnũ tantùm eſt Euangelium Chriſti, quod nos pręzdicauimus. Vel, quod non eſt aliud; quoniam pſeudoapoſtoli nihil adferunt noui ad Chriſtũ pertinens; ſed perturbant ſynceritatem Euangelij Chriſti. *Modò enim ſuadeo hominibus an Deo?*] Adducit Deum in teſtem; ac ſi diceret, coram Deo loquor, non coram hominibus: illum adhibeo teſtem non homines, quod referri poteſt ad dicta, & ad dicẽda. *Ad anteceſſores meos Apoſtoſtos.*] Euidẽtius

In Græco; qui fuerunt Apoſtoli ante me. E

CAPVT. 2.

PROSEQVITVR id quod cœperat in capite priori, aſtruens ſe non accepiſſe ab homine, neque doctum ab homine Euangelium, ſed à Chriſto. inquitque poſt primum illum congreſſum cum Petro, poſt triennium conuerſionis ſuæ, annos quatuordecim permanſiſſe, antequam ſecundò Hieroſolymam reuerteretur. Reuerſus contulit Euangelium quod prædicabat, cum Petro, Iacobo & Ioanne; vt illos certos faceret Euangelij quod prædicabat, & eorum auctoritate confirmaret etiam alios. Nam ipſe certus erat, vtpote doctus à Chriſto. Addit Titum, qui gentilis erat, ab Apoſtolis F non fuiſſe coactum circumcidi, ob libertatem quam adepti ſumus in Chriſto Ieſu; de qua proſequitur, & inquit; poſtmodum, cum eſſet Antiochię, ſe reſtitiſſe Petro in faciem, qui ſimulatione, qua vſus fuerat, cogebat gentes Iudaizare. Poſtmodum in vniuerſum de lege loquens, & de fide in Chriſtum; docet homines iuſtificari per fidem, non autem per legem. *Seorſum autem his qui videbantur eſſe aliquid.*] Seorſum accipitur pro pręcipuè; vt ſcilicet eorum auctoritate confirmaret gentes in Euangelio, quod prædicabat. *Ne fortè in vanum currerem, aut cucurriſſem.*] Hoc nō eſt referendum ad Apoſtolum; nam conſcius ſibi erat veritatis Euangelij quod pṙdicabat doctus à Chriſto: ſed referendum eſt ad eius auditores, & gentes, quas confirmatura fuerat apoſtolorum auctoritas. *Sed propter introductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu; vt nos in ſeruitutem redigerent: quibus neque ad horam ceßimus ſubiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.*] Contulit Apoſtolus Euangelium cum Apoſtolis, G vt gentes confirmaret, & argueret falſos quoſdam fratres, qui vt exploratores ſubintroierant; & ex libertate Chriſti volebant gentes ſubiicere ſeruituti legis. *Ab his qui videbantur eſſe aliquid, quales quondam fuerint, mea non intereſt; Deus enim non accipit perſonam hominis.*] Obſcurè loquitur Apoſtolus, taxans Petrum, vt ego reor, propter ſimulationem illam, de qua infra; vel innuens ignobilitatem & vilitatem eorum, qui ignari piſcatores fuerant: qua in re eis Paulus præſtabat. Sed ſe corrigens inquit, Deum non accipere perſonam hominis, ſeu vilis, ſeu nobilis, ſeu docti, ſeu ignari; Ideoque nihil H intereſſe ſua hoc quod quiſpiam in eis reprehenderit. *In faciem ei reſtiti quia reprehenſibilis erat,*[in Græco] reprehenſus. Meo iudicio, melius ſcribitur reprehenſus; & vt reor, innuit rationem Apoſtolus, cur non clam, ſed in faciem reſtiterit Petro; quoniam audierat ſcandalizari gentiles, & eum reprehendere; inde palam reſtitit, vt ſcilicet veritas eſſet euidentior, falſo Petro id verum eſſe, quod à Paulo dicebatur. *Non ex gentibus peccatores.*] Quoniam ſanctus putabatur, Iudæus populus; gentes vero nequam & peccatores. *Scientes autem quod non iuſtificabitur homo ex operibus legis; ſed ex fide Ieſu Chriſti: & nos in Chriſto credimus.*] Notandum

A dum quod Paulus occasione sumpta ex ceremoniis legis Mosaicæ, amplificat sermonem suum, & extendit ad vniuersam legem, in qua etiam moralia præcepta continentur; iuxta ea quæ dixerat & tractauerat in Epistola ad Romanos, differens nullum hominem iustificari ex operibus legis sed ex fide Iesu Christi. *Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est? absit. Si enim quæ destruxi, hæc iterũ redifico, præuaricatorem me constituo.*] Illi qui simul cum fide Christi asserebãt seruandam esse legem & legalia præcepta, per eorum trasgressionem peccabant; quia non seruabant legem cui se subiecerant. Hoc autẽ non contingebat illis ex Christo, sed ex ipsis. Nam per Christum liberati erant ab eo legis

B imperio, cui tamen sponte ipsi se subiiciebant. Ideo Christus non erat eis minister peccati, sed ipsi se peccatores subiiciebant. *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.*] Quoniam ex vaticiniis legis & Prophetarum prædictus fuerat Christus, qui est finis legis, & per quem liberamur à seruitute legis, à legis maledicto; Idcirco dicit Apostolus se legi mortuum esse, vt viuat Deo per Christum & in Christo: & hoc per legem, id est, per ea quæ lex dicebat, & vaticinata erat. quæ subdit pertinent ad eandem sententiam explicandam, antea dicta.

CAPVT 3.

ACCENSVS Paulus amore Christi, & gratia Christi; quam miseri Galatæ

C reiiciebant, putantes se iustificari per legem; in eos inuehitur, ob nimiam charitatem, appellatque eos insensatos & stultos: qui cùm cœperint spiritu, nunc volunt profici carne. Supra diximus carnem Apostolum appellare legem; & qua ratione explicauim⁹. Multa deinde differit, ac eadem ferè quæ in Epistola ad Romanos; vt astruat hominem iustificari per fidem, per quam inseritur Christo, sibi ipsi mortuus: vt iam non sit ipse, sed Christus in quo viuit, & qui in eo viuat. Nam promissiones factæ Abrahæ factæ sunt semini, non seminibus; quia in vno, & non in multis, id est in Christo. In eo enim donec viuimus imperfecti & multas habentes maculas, benedicimur, iustificamur apud Deum, & Deo placemus; non in nobis. Interpellat nunc Christus pro nobis; quia se medium opponit inter nos & Deum, vt Deus videat

D nos in ipso. Cùm autem tradiderit regnum Deo & patri, & deus erit omnia in omnibus; tunc non interpellabit pro nobis. In primo de Trinitate Augustinus pulchrè hoc tractat. Hęc summa. *Ante quorum oculos Christus proscriptus est, in vobis crucifixus.* Galatæ, cùm primùm fidem acceperunt ab Apostolo prædicatã, ideo ei adhæserunt, adeo imbiberunt, vt non credere, sed viderentur prospicere Christum ante eorum oculos crucifixum. *Sic stulti estis, vt cùm spiritu cœperitis, nunc carne consummamini.* Semper consummatio ex perfectiori fit, quàm initium. Cœperant Galatæ ex spiritu, ex fide; postmodum volebant perfici per legem, per ceremonias illas, præpostetus certè progressus. *Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa.*] Laborat & pa-

titur sine causa, qui frustra laborat, nec assequitur finem, ad quem institutus est labor: quod omen postmodum auertit à Galatis, dicens, si tamen sine causa; ac si diceret, absit, vt sine causa passi fueritis & laborauerits. *Christus nos redemit de maledicto legis; factus pro nobis maledictum; quia scriptum est, maledictus omnis qui pendet in ligno; vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu.*] Mira commutatio, Iustitia seruata est, & nobis iustè donata est Christi iustitia; facti omnes vnus in Christo Iesu. Suscepit Christus in se maledictum nostrum, quod incurrimus legi subiecti, & factus est maledictum pro nobis, vt promissio Abrahæ, id est, vt benedictio, quā Deus Abrahæ promiserat, fieret in gentibus in Christo Iesu; id est, vt gentes per fidem insertæ Christo, & in se mortuæ, in illo viuentes, fierent in Christo benedictio. *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius: non dicit in seminibus quasi in multis; sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus.*] Ex his verbis Apostolus adstruit, quod dixerat supra; nos, scilicet, benedicendos & benedictos esse in Christo, & non in alio; quia dicit scriptura Abrahæ, Et in semine tuo benedicentur omnes gentes; non dicit in seminibus, sed in semine, quasi in vno. Hoc vnum semen est Christus. *Quid igitur lex? propter transgressionem posita est, donec veniret semen, cui promiserat; ordinata per Angelos in manu mediatoris.*] Legem positam esse propter transgressionem. Augustinus de verbis Apostoli exponit, legem datam, vt efficeremur transgressores; vt facti transgressores, recurreremus ad Christum. sed magis conuenit his, quæ sequuntur, cum dicit, lex pædagogus fuit in Christo, ideo dictum ab Apostolo, legem positam fuisse propter transgressionem, vt, scilicet, timore pœnæ coërceret nos à transgressione; & cùm non generaret in nobis amorem iustitiæ, tandem nos ipsos nobis ostenderet iniustos. ideoque assimilatur pædagogo, qui continet puerum in officio timore pœnæ, donec adultus eadem faciat sponte, & amore decori ciuilis. Sequitur, donec veniret semen, cui promiserat. semen hoc vnum Abrahæ Christus est, in quo benedicimur omnes. Ordinata per Angelos: Nonnulli interpretantur Angelos Moysem & Aaron, tanquam Dei nuncios. Sed mihi magis placet vt veri Angeli intelligantur, qui apparuerunt Moysi, & ei locuti sunt in personam Dei. in manu mediatoris, id est, in eius potestate, Christi inquam; quoniam per Christum impleta est, quoad ceremonialia, & ideo abrogata: à Christo impleta est, quoad moralia, pro nobis: eius etenim iustitia & merita, nostra sunt. Liberauit etiam nos Christus ab eius maledicto, & ab eius potestate. Idcirco posita fuit in eius manu. *Mediator autem vnius non est: Deus autem vnus est.*] Mediatorem non esse vnius, quidam interpretantur, quasi inter duos semper mediator sit. quod quamuis sit verum, nescio quomodo faciat ad propositum. Nisi fortasse velit Christum dicere mediatorē, non tantùm inter nos & Deum, sed inter vetus testamentum & nouum. Sic in Epistola ad Hebræos. Noui testamenti mediator est. Et hoc pacto conueniret cum his quæ dixerat de lege. Possumus tamen exponere, vt ea de causa Paulus addiderit hæc verba: Nam cùm dixisset legem positam fuisse in

manu

A manu mediatoris, ostendit conuenire Christo esse mediatorem quatenus homo est, vnitus Deo in vnitate personæ. *Lex ergo aduersus promissa Dei? absit. Si enim data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.*] Quoniam suprà dixerat promissionem & testamentum anterius, legem posteriorem nõ abrogasse, sed firmum manere; vt scilicet hæc promissio, id est, benedictio promissa daretur credentibus in semine, in quo promiserat se eã daturam, posset aliquis obiicere, ex hoc sequi, legem datam esse contra promissa Dei; vtpote quæ faceret nos præuaricatores, & ideo non compotes promissorum. Hanc obiectionem remouet Apostolus, & dicit; absit. Ac de-B inde prosequitur, ostendens primò legis infirmitatem, ad iustitiam in nobis faciendã. quoniã nõ est data lex quę possit viuificare animã. Sed quid vtilitatis nobis lex præstat? pręstat hoc, quia ostẽdit nos peccatores, vt quoquouersum nos verterimus, videamus nos conclusos esse sub peccato; vt ex ea admoniti curramus ad fidem, vt scilicet credentes promissionis efficiamur cõpotes, & benedicamur in Christo: & per ipsum vitam accipiamus, quam lex dare non poterat. *Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur. At vbi venit fides, non sumus sub pædagogo.*] Prosequitur id quod cœperat de lege & fide; & inquit, antequam veniret fides prolata & prædicata per Christum, custodiebamur sub lege, à qua timore pœnæ quoquo-C modo à peccatis abstinebamus; conclusi in eam fidem quæ reuelãda erat, per quam in Christo benediceremur, & acciperemus promissionem factam ad Abraham. Itaque concludit legem fuisse pædagogum in Christo, vt iustificemur ex fide. Cùm ergo venit fides non sumus amplius sub pædagogo. Nota tamen quod prima ea verba, quæ suprà exposuimus. Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Quod, cùm Apostolus videatur reddere causam, dictorũ suprà, scilicet quòd lex non est aduersus promissa Dei; posset etiam alio modo exponi ab eo, quem supra tetigimus. Nam Dei promissio fuit, quod in semine Abrahæ omnes gentes erant benedicendæ. Postea verò data fuit lex, quam qui seruabat, benedicebatur: ergo videbatur lex esse Dei promissio, cùm aliqui essent benedicendi per legem, D & non in semine Abrahæ. Inquit Apostolus, absit vt lex sit contra promissa Dei: quia non est data lex quæ posset viuificare, ac propterea posset seruari. Sed data est lex quæ ostenderet nos peccatores, vt inuitaret nos ad fidem; & per fidem in Christum, essemus compotes benedictionis & promissionis Dei. *Omnes enim filij Dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu.* (vsque ad finem capituli.) Ex hoc loco clarè perspici potest, quonam pacto, secundum sententiam Apostoli; iustificemur, id est, recõciliemur Deo, efficiamur filij Dei, & accipiamus Spiritum Sanctum. Nam per fidem inserimur in Christum, induimus Christum, nobis mortui, transformamur in ipsum, & omnes vnus sumus in ipso, & sic sumus in semine Abrahæ, & in ipso efficimur compotes benedictionis, iuxta promissionem Dei.

E

CAPVT 4.

PROSEQVITVR comparationem quàm incœperat de pædagogo & lege. Inquitque hæredem esse sub pædagogo vsque ad tempus præfinitum; postmodum fieri, liberum & dominum. ita nos quoque paruulos fuisse sub lege, vsque ad temporis cōsummationem, quando Deus misit Filium suum factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. quoniam Christus pro nobis legem impleuit; per quem liberati sumus à lege, & adoptati in filios Dei. Deinde hortatur Galatas, vt quomodo cœperant, pergant. & tandem interpretatur allegoricè filios illos duos Abrahæ, Ismaël & Isaac; & transfert ad duo testamenta: res perspicua est. *Sub Elementis mundi eramus seruientes.*] F
Appellat mundi Elementa traditiones legis Mosaicæ, sub quibus erudiebamur, sicuti pueri qui discunt Elementa. *Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem Abba pater.*] Notandum, ex hoc loco Pauli posse elici, nos prius esse Dei filios, & ob id accepisse spiritum filij Dei; & non è contrà, vt scilicet, propterea simus filij Dei quia accepimus spiritum filij sui clamantem Abba pater. *Nunc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo.*] Figura loquendi Hebraica, cogniti sitis à Deo, id est, in cognitionem adducti. Sic in alio loco, qui diligit Deum, cognitus est à Deo, id est, in cognitionē adductus: vt suprà notauimus in prima ad Corinthios. *Estote sicut ego, quia ego sicuti vos.*] Persecutus fuerat Paulus Ecclesiam Christi, vt seruaret ceremonias Iudaicas; postmodum conuersus ad Christū, G
omnes illas reliquit: quare ad idem suo exemplo hortatur Galatas.

CAPVT 5.

HORTATVR Galatas cùm Christiani sint, filij liberæ, & non ancillæ, vt persistant in ea libertate, in quam illos vocauit Christus; neque iterum se subiiciant seruituti legis. Nam qui circumciditur, debitor est seruandæ vniuersæ legis, neque Christus quicquam illi proderit. Et ne fallerētur sub hoc nomine libertatis, declarat se per libertatem intelligere, libertatem spiritus, non carnis; per quā non perficimus opera carnis, neque sequimur eius concupiscentias, quæ in nobis sunt. Narrat deinde opera spiritus, aduersus quæ non est lex: & deinde opera carnis, aduersus quæ lex est. *State & nolite iterum iugo seruitutis contineri.*] In Græco textu, principium huius capituli connectitur fini alterius: inquit enim, qua ergo libertate liberauit vos Christus, state, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*] Nihil prodest Christus ei qui fide non est ei coniunctus: non est autem ei fide coniunctus, qui circumciditur; nam facto testatur Christum venturum esse. *Testificor rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.*] Nam qui circumciditur submittit se legi, & eam seruare profitetur; debitor ergo est vniuersæ legis faciendæ. *Fides quæ per dilectionem operatur.*] Melius est vt, operatur, passiuè intelligatur, vt Græci auctores exponunt: sic suprà in H

A secunda Epistola ad Corinthios. Mors in nobis operatur, id est, efficitur & effingitur. *Nemini consenseritis.*] Id est, gratia nullius hominis; persuasio nullius hominis auertat vos ab Euangelio quod accepistis. *Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis, &c.*] Sanctus Augustinus notat, aliud esse apud Apostolum, facere, & aliud, perficere. qui concupiscit, facit quod non vult: sed si non consentiat concupiscentiæ, non perficit opera carnis. *Fructus autē spiritus est charitas, gaudium, &c.*] Quòd charitas & fides sit fructus spiritus, Apostolus inquit; cùm tamen fides præcedat acceptionem spiritus, & charitas sit ipse spiritus: demum quod procedimus ex fide in fidem, & charitatem, crescendo in Christo Iesu.

B

CAPVT 6.

SI spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem inuidentes, inuicem prouocantes.] Hoc loco taxat pseudoapostolos, qui, ob cupiditatem gloriæ, quærebant peruertere Galatas, vt apud Iudæos gratiam adipiscerentur. *Vnusquisque enim onus suum portabit.*] Et ideo oportet vt quisque probet opus suum, & gloriam habeat apud se, non apud alterum. *Per quē mihi mūdus crucifixus est, & ego mundo.*] Illi crucifixus est mūdus, qui putat mundum, & ea quæ sunt mundi veluti mortua, & tanquam non sint. Et è contrà ille est crucifixus mundo, quem mundus nihili facit, & putat veluti mortuum. *Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & super*

C *Israël Dei.*] Ita in Epistola ad Romanos, iustificati ex fide pacem habemus ad Deum. inquit ergo quicunque sequuntur hanc regulam, vt fiant in Christo noua creatura, pax super illos: non enim amplius habent cur diffidant se non esse reconciliatos Deo: & hi verè sunt Israël Dei; non autem illi qui circuncidunt se, vt fiant Israël. *De cætero nullus mihi molestus sit. ego enim stigmata domini Iesu in corpore meo porto.*] Insinuat se totum in Christum transformatum esse. Vnde etiam in corpore ferebat stigmata Christi, eò quòd virgis percussus fuerat, & tot passus ob nomen Christi.

AD EPHESIOS.

ÆC Pauli Epistola grauissima est, & plena mysteriorũ. Nam gratias agit Deo quòd Ephesij crediderint, & iudicati sint in charitate erga sanctos: aperitque mysterium, docens eos, omnia hæc beneficia esse ipsis à Deo præstita in Christo Iesu; qui vocauit eos cùm gentes essent, alienati à Deo: nec tantùm vocauit, sed etiam elegit & prædestinauit ante mundi cõstitutionem. multaque in hanc sententiam adfert, vt eis ostendat, quantum debeant Deo & Christo. In posteriori deinde parte Epistolæ, iuxta morem, quem etiam in aliis Epistolis seruat, multa eis præcepta tradit, quæ pertinent ad benè viuendum secundum christianam pietatem. Hæc summa. F

CAPVT I. G

NIHIL ferè aliud agit in hoc capite, præterquam agere gratias Deo, pro beneficiis collatis Ephesiis, imò omnibus christianis, quos elegit in Christo ante mundi constitutionem; in quo omnia voluit instaurare, quæ in cœlis, & quæ in terris; & hoc gratis, secundũ propositum gratiæ suæ, nullis meritis nostris præcedentibus. *Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo; sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.*] Scopus Pauli in hoc loco est, vt, gratias agẽs Deo, ostendat beneficia gratis nobis collata, per Christum & in Christo: à quo etiam venit, vt facti christiani, mereri possimus vitam ęternam. Ideò benè dicit primò Deum, quem coniungit cum Christo, dicẽs, Pater domini nostri Iesu Christi. Subdit deinde pro qua re illum laudet & gratias agat. (nam H tantum valet benedictus, id est, sit Deus, &c. sicut in aliis Epistolis, gratias ago Deo meo.) & inquit, qui benedixit nos omni benedictione spirituali. benedictio pertinet ad largitionem boni effluentis & sese multiplicantis. Sic ferè vsurpatur in omnibus scripturæ locis. Hæc autem boni largitio spiritualis est, non corporalis; & pro bonis cœlestibus, non terrenis: & hanc habemus in Christo, id est, in quantum sumus inserti Christo, cuius sumus participes: & habemus gratiam in nobis participatam, in eo verò plenam. Et vt ostendat quàm magnum sit in hac benedictione Dei beneficium, inquit, sicuti elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Videre hinc possumus, quàm nihil sit nostrum in hac benedictione: quandoquidem ante mundi constitutionẽ

Deus

A Deus nos elegit in Christo; quod vbique Paulus conatur ostendere, nos
per fidem & charitatem insertos esse Christo; & quod Deus respiciat nos
semper per Christum; vnde suppleatur omnibus defectibus nostris. *Vt essemus sancti & immaculati in conspectu Dei, in charitate.*] Deus non elegit nos
quia sancti eramus; sed elegit, vt nobis sanctitatem elargiretur; quam in hac
vita incipimus habere, in conspectu tamen Dei, qui nobis largitur iustitiam
Christi, & nos inspicit per ipsum, iam habemus, & immaculati sumus in eius
conspectu. *Qui praedestinauit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum in
ipsum, secundum propositum voluntatis suae, in laudem gloriae gratiae suae.*] Per filium
naturalem in eo inserti, efficimur filij adoptiui Dei, in ipsum scilicet Deum;
B eò quòd efficiamur participes diuinae naturae per Christũ: & est phrasis Paulina. & hanc adoptionem adipiscimur, non ex nobis, sed secundum propositum voluntatis Dei, in laudem gloriae gratiae suae; vt scilicet solus ipse laudetur, soli ipsi gloria debeatur, pro gratia quam nobis est impartitus. *In qua gratificauit nos in dilecto filio suo.*] Per gratiam Dei, & spiritum sanctum inserimur
in Christo, & in ipso perfectè sumus grati Deo. *In quo habemus redemptionem
peccatorum.*] Nam inserti Christo, redempti sunt à seruitute Diaboli, & peccati; & obtinuerunt remissionem peccatorum. *Secundum diuitias gratiae eius;
quae superabundauit in vobis in omni sapientia & prudentia: vt notum faceret nobis
Sacramentum voluntatis suae, secundum beneplacitum eius.*] Non potest Paulus
verbis assequi id quod mente conceperat, de beneficiis nobis à Deo collatis
C per Christum, & in Christo. Ad pleniorem boni possessionem, pertinet cognitio magnitudinis boni illius quod possidemus. Sic Petrus in secunda Epistola, vt sciamus quae à Deo donata sunt nobis. Ita hîc Paulus appellat diuitias gratiae Dei, quòd nobis reuelauit Sacramentum, id est, arcanum voluntatis suae, quòd, scilicet, sibi placuit instaurare omnia in Christo Iesu; & sub eo
capite. (sic enim in Graeco recapitulare) conciliare inuicem ea quae sunt in
coelis, id est, angelos, & ea quae sunt in terris, id est, homines. Vide quantum
sit hoc beneficium; quod etiam latius patet erga gentes, quae erant alienae à
Deo, vt infrà docet expressius. *In quo etiam nos sorte vocati sumus, praedestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae; vt
simus in laudem gloriae eius, nos qui antè sperauimus in Christo.*] Sortem hîc appel-
D lat Paulus, non casum & temeritatem, sed partem & haereditatem; sic in aliis
scripturę locis, nam apud Graecos κλῆρος & sortem, & hęreditatem significat.
Ea quae subdit, omnia pertinent ad expressionem gratiae Dei; vt omnis laus
& gloria ei soli debeatur, nihil autem nobis. *In quo & vos cùm audissetis verbũ
veritatis, Euangelium salutis vestrae, in quo credentes signati estis spiritu promissionis
sancto.*] Orditur id, quod postea clarius & vberius est explicaturus. Nam cũ
dixisset suprà, in quo nos vocati sumus; quod pertinet ad Iudaeos qui crediderant; accedit ad Gentiles, in quibus erant Ephesij, & inquit, in quo & vos,
scilicet, vocati estis; sicuti suprà, in quo nos vocati sumus; cùm audissetis verbum veritatis, appositione, Euangelium salutis vestrae. Nam fides ex auditu;
auditus autem per verbum Dei. Sequitur, in quo credentes signati estis spiri-

tu promiſſionis ſancto;id eſt,in quo Chriſto ſignati eſtis vos credentes; quia E
per fidem inſerimur Chriſto, à quo haurimus gratiam & ſpiritum ſanctum; vt dixit ad Galatas: vt accipiamus pollicitationē ſpiritus per fidem;quo ſpiritu ſignati ſumus,vncti ſumus, & chriſtiani appellati. vocat ſpiritum promiſſionis,ſpiritum promiſſum, more Hebræorum. *Qui eſt pignus hæreditatis veſtræ,in redemptionē acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius.*] Spiritus ſanctus qui habitat in cordibus chriſtianorum, eſt pignus; melius in Græco ἀῤῥαβών, quod notat Auguſtinus de verbis Apoſtoli. Nam pignus reſtituendum traditur, cùm redditū fuerit id pro quo datū eſt pignus:ſed arra non reſtituitur. Nam eſt quædam portio eius,quod eſt accepturus is qui arram habet. Sic ſpiritus ſanctus,non redditur,ſed augetur,vſque ad plenam poſſeſſionem. Sequitur, F
in redemptionem acquiſitionis. Hebraïſmus eſt:appellat acquiſitionem,populum credentem, acquiſitum à Chriſto: redemit nos Chriſtus à ſeruitute Diaboli,à ſeruitute peccati. Hæc redemptio fit perfecta,cùm accipimus ſpiritum ſanctum, & efficimur Dei participes, per ſpiritum ſanctum nobis datum. Ideò dicit Paulus,ſignatos arra ſpiritus ſancti,in redemptionem acquiſitionis. Sequitur,in laudem gloriæ ipſius. Non ſibi,& affectui cordis ſui ſatisfacere poteſt Apoſtolus in tribuendo omnem laudem & gloriam Deo. *Vt Deus domini noſtri Ieſu Chriſti,pater gloriæ.*] Quidā ita diſtinguunt,vt Deus, domini Ieſu Chriſti pater,gloriæ; vt ſcilicet,Deus coniungatur cum particula,gloriæ. Deus etenim gloriæ,eſt Deus glorioſus,domini Ieſu Chriſti pater. Eſt enim Chriſtus,Dei patris vnigenitus filius. Tamen credo,quòd etiā Deus G
poſſit cōiungi cum Chriſto;qui vt homo Dei eſt,& Deum habet. Sic in Euāgelio: Adſcendo ad Deum meum & Deum veſtrum. Ita Apoſtolus ſuprà ſecunda ad Corinthios, caput Chriſti Deus. eſt enim minor patre ſecundum humanam naturam, & ita Deum habet maiorem ſe. *Illuminatos oculos cordis veſtri, vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius; & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis; & quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos,qui credimus, ſecundū operationem virtutis eius,quam operatus eſt in Chriſto Ieſu,ſuſcitans eum à mortuis.*] Maximum vitium eſt ingratitudo. idcircò Apoſtolus nos omnibus modis prouocat ad gratitudinem. gratitudo autem excitatur ex cognitione beneficij in nos collati. Ideò Apoſtolus orat Epheſij cognoſcant,ſciant,illuminentur in cognitione, quæ ſit ſpes vocationis eorum, id eſt, quo tendere debeat H
eorum ſpes. Et quia ſpes noſtra eſt,vt ſimus compotes hæreditatis; ideò addit,& quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis. Et quia cor noſtrū magis in Deum erigitur, ſi, præter beneficiorum magnitudinem, perſpiciat etiā magnitudinem virtutis,qua vtitur Deus conferens nobis tam magna beneficia; ideò ſubdit & quæ ſit magnitudo virtutis eius in nos,qui credimus. Declarat deinde qualis ſit magnitudo hæc, & dicit eſſe parem magnitudini operationis,qua ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, & conſtituit ad dexterā ſuam in cœleſtibus, ſuper omnem principatum, &c. Etenim eadem eſt ratio capitis & membrorum,licet prius & excellentius ſit in capite,quàm in membris. Eadem ergo virtute,qua ſuſcitauit Chriſtum à mortuis,& ad tam ſublimem

ſtatum

A ſtatum euexit, vtitur Deus etiam in nobis, qui nunc ſecundum ſpiritum ſuſcitati ſumus, per fidem & ſpiritum Chriſti nobis infuſum: cuius vi ſuſcitabuntur etiam corpora noſtra mortalia. Senſus hic magis conuenit, vt reor, quàm ſi cõiungatur particula, ſecundum operationem virtutis eius, cum ſuperiori verbo, credimus, vt ſcilicet credamus reſurrexiſſe Chriſtum. *Omne nomen quod nominatur, non ſolùm in hoc mundo, ſed etiam in futuro.*] Sicuti in futuro ſeculo longè altior erit noſtra cognitio, ita etiam erunt altiora nomina & plura. *Et ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam.*] In Græco, & ipſum dedit caput ſuper omnia Eccleſiæ; id eſt, ipſum conſtitutum ſuper omnia, vt ſuprà dixerat, dedit caput Eccleſiæ. *Quæ eſt corpus eius, & plenitudo eius, qui omnia in*
B *omnibus adimplet.*] Eccleſia èſt corpus Chriſti, cuius ipſe eſt caput. quare, ſicuti membra, corpus capitis implent & conficiunt; ita Eccleſia eſt plenitudo Chriſti: eſt enim corpus eius capitis, & nos membra Chriſti; ideò plenitudo eius eſt. Sequitur, qui omnia in omnibus adimplet, ſeu adimpletur; nam in Græco verbum medium eſt, quod actiuè & paſſiuè accipi poteſt. Et in vtroque ſenſu hîc commodè accipitur. Nam & Chriſtus adimpletur ab Eccleſia, vt ſupra diximus; quia corpus eius eſt Eccleſia: quare tota etiam cum capite poteſt appellari vnus Chriſtus. & Chriſtus implet per omnia, & in omnibus Eccleſiam & omnia eius membra; quia in ea influẽs perficit: & ſi quis in membris defectus eſt, in ipſo euaneſcit & diluitur.

CAPVT 2.

C

EXPLICAT in hoc capitulo Paulus illud quod ſuprà preſſius dixerat, oſtendens Epheſiis quantum debeant Chriſto, qui prius in peccatis & deſideriis carnis vixerant, ſicuti & Iudæi; nunc autem in Chriſto renati ſunt. Ideò hac ratione tantum debent, quantum omnes alij. ſed præter hanc communem cum aliis cauſam, magis adhuc Chriſto debent; quoniam cùm gentiles eſſent, erant alieni à populo DEI, & à promiſſionibus factis Iſraëlitico populo. Nunc verò facti vnum cum Iudæis credentibus in Chriſto Ieſu; in quo ſunt diſſolutæ omnes inimicitiæ inter nos & DEUM, inter gentes & Iſraëlem; pariter in eodem ſpiritu habemus acceſſum ad DEUM. Non mirum eſt quòd adeò ſtudeat Paulus, vt ſimus grati DEO & Chriſto, à quo omnia
D bona, & ſine quo nihil eſt factum. *Et vos cùm eſſetis mortui in delitiis & peccatis veſtris, in quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius, ſecundum principem poteſtatis aëris huius ſpiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ.*] Appellat Paulus, ſeculum mũdi huius, durationem, & vitam eorum qui amant mundum. Hoc nomen, ſeculum, ſeu æuum, durationem cuiuſcunque rei ſignificat: vnde & vita & medulla dorſi in qua eſt vita, ſecundum Platonem, ab Homero appellatur αἰών. Sequitur in textu, ſecundum principem poteſtatis aëris huius ſpiritus: Hebraiſmus, & figura locutionis Paulinæ. Secundum principem, id eſt, ſecundum inſtituta & exempla principis aëris huius ſpiritus, &c. Caliginoſus hic aër habitatio eſt Dæmonum, qui nos exercent, & qui habent poteſtatem in prauos homines qui eis ſeruiunt. Filios diffidẽ-

tiæ appellat eos, qui fidem reiiciebant, per quam est introductio ad vitam & ad libertatem. *Facientes voluntatem carnis & cogitationum.*] Quicquid est in mundo inquit Ioannes, vel est concupiscentia carnis, vel cõcupiscentia oculorum, vel superbia vitæ. Ad hæc posteriora, pertinet volũtas cogitationum, sicuti concupiscentia carnis ad primum. *Eramus natura filij iræ, sicut, &c.*] Nõ sumus natura filij, id est, ex principiis naturæ; sed ab ipsa natiuitate, propter originale peccatum, in quo concipimur omnes & nascimur. *Cõuiuificauit nos in Christo,* &c. quæ sequuntur.] Animaduerte hunc perpetuum esse scopum Pauli, vt doceat nos esse insertos Christo: vnde omnia quæ Christi sunt, nobis attribuit. *Vt ostenderet in seculis superuenientibus.*] Secula superuenientia possunt intelligi æuum illud post iudicium; quod superuenturum est tempori, id est, post destructionem temporis: tunc enim perfectè apparebunt diuitiæ bonitatis Dei super nos. vel intelligit tempus omne post mortẽ Christi, in quo reuelata est hæc bonitas Dei erga nos, per christum. vel intelligit tempora post ipsum Paulum futura, promulgato iam Euangelio, & in honore habito apud omnes gentes. *Dei enim donum est, non ex operibus, vt ne quis glorietur*] Hæc particula potest referri & ad gratiam, qua salui facti sumus; hæc enim est Dei donum, non ex operibus nostris; & ad fidem. nam etiam fides donum Dei est, non ex operibus, vt ne quis glorietur. *Propter quod memores estote quod aliquando vos, qui gentes eratis in carne, &c.*] Hæc est pars secunda huius capitis, in qua, postquam ostenderat maximum beneficiũ eis per christum collatum; quod commune erat in omnibus credentibus, tam Iudæis quàm gentilibus; ostendit priuatum erga eos Dei beneficium, ob id, quòd erant ipsi gentiles, alieni à populi Dei, alieni à promissionibus Israëlitici populi, vocati tamen fuerant ad Christum. *Sine Deo in hoc mundo*] Non quod Deus, non esset illorum Deus; sed quoniam ipsi alieni omninò erant à cultu veri Dei. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans; vt duos condat in semetipso, in vno nouo homine.*] Diuisi erant gentiles à populo Israëlitico per legem, quæ data fuerat Iudæis, & sub qua viuebat populus ille; ad gentes autem non pertinebat. Hac igitur, veluti maceria disiuncti inuicem erant. Erant etiam diuisi à Deo, propter peccata, quæ admiserant, & in quibus nati erant. Primò ergo dicit Apostolus, quod Christus vtrunque populũ reconciliauit, condens eos denuo in semetipso in nouum hominem; & ita liberauit vtrunque à legis maledicto, & à seruitute legis, cui seruiebant ob timorem pœnæ. Ipse autem Christus perfectè legem seruans, & condens vtrũque in semetipso, in nouum hominem, per spiritum sanctum nobis datum, liberauit à lege, id est, à legis maledicto; & à seruitute timoris, dans nobis spiritum charitatis & adoptionis: ideo dicit Paulus, quod Christus dissoluit parietem maceriæ inter vtrunque populum, & euacuauit legem positam in decretis veterum mandatorum. *Vt recõciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.*] Altera erat disiunctio inter Deum & vtrũque populum, propter peccata vtriusque gentis. Hanc Paulus tractat, & eius dissolu-

A dissolutionem per Christum, qui per crucem in semetipso destruxit inimicitias inter nos & Deum. Inimicitias peccata appellat, propter quæ eramus Deo inimici: peccata omnium nostrum posuit Christus in semetipso, & pro illis satisfecit amplissimè per crucem, & pro nobis efficacissimè; si dignè Deo ambulemus. Et sic in semetipso destruxit inimicitias, & nos Deo reconciliauit.

CAPVT 3.

SVPRA exposuerat Apostolus, quantum Ephesij priuato nomine deberent Deo & Christo, quod vocati essent per Euangelium, & inhæsissent B Christo, in quo facti essent participes promissionis Dei, &c. In hoc capite magis hoc Dei arcanum explanat, dicitque se ministrum constitutum fuisse à Deo, in gentibus, vt eis hoc arcanum patefaceret, & vocaret eos per Euangelium ad Christum, pro quo ministerio, sibi credito, vinctus erat. Rogat deinde Deum, vt det Ephesiis indies magis corroborari in spiritu, secūdum interiorem hominem; & Christum per fidem habitare in cordibus eorum, vt possint comprehendere, quæ sit longitudo latitudo, &c. *Huius rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis gentibus.*] Sermo pendet, multis interpositis, vsque ad eam particulam, propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus. *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum.*] Filios hominū appellat prudentes & sapientes seculi, qui sapiunt secundū humanā pruden- C tiā. Sic in multis scripturæ locis. *Esse gentes cohæredes, concorporales, & cōparticipes promissionis in Christo Iesu per Euangelium.*] Promissio Dei facta Abrahæ, fuit, quòd in eius semine benedicerētur omnes gentes; quod semen Christus est, vt in Epistola ad Galatas superiùs. In Christo autem per Euangelium, id est, prædicationem fidei, gentes fiunt cohæredes cum Israëlitico populo, qui est in Christo: concorporales, quia simul membra eiusdem corporis; & comparticipes hæreditatis & benedictionis promissæ à Deo in Christo Iesu. *Euangelizare inuestigabiles diuitias Christi.*] Quoniam facti sumus diuites in illo, eò quòd diuitiæ illius nobis donatæ sunt, & pro nostris nobis imputantur. *Vt innotescat principatibus & potestatibus in cælestibus, per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei.*] Fuit reuelatum mysterium Christi angelis, multa tamē D particularia non fuēre eis reuelata, quæ de die in diem videntes in Ecclesia fieri, eis nota fiebant. Hæc autem multiformia erant: ideò dicit Apostolus, multiformis sapientia Dei innotescit principatibus, & potestatibus, per Ecclesiam. *In quo habemus fiduciam & accessum in confidentia, per fidem ipsius.*] Hoc in loco, vt reor, Paulus explicat, quidnam per fidem intellexerit in multis locis aliis. Nam explicat nos habere fiduciam & accessum in confidentia, per fidem ipsius, id est, Christi. Nam quoniam credimus in Christum, id est, ad eum, per eius præcepta, credendo beneque agendo ambulamus; & ipsi fidimus, à quo nobis fuit facta promissio, & prædicatum Euangelium; habemus fiduciam ad Deum, itemque accessum ad Deum in confidentia. *Propter quod, peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis.*] Ecce

locus, cui annectitur prima huius capituli particula. Ego Paulus vinctus E
Iesu Christi, peto ne deficiatis, à fide scilicet; & ne despondeatis animum in tribulationibus meis. nam erat vinctus, pro eis: eò enim quòd prædicabat Euangelium in gentium vtilitatem, vinctus erat. *Ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur.*] In Græco πατριά. significat autem cognationem & genus, ab quopiam vno deducta. Quia ergo pater in diuinis, est primũ principium totius diuinitatis in personis diuinis; & ab eo, in quo primo inuenitur ratio alicuius nominis, deducitur illa ratio ad posteriora omnia; Idcircò omnis paternitas, id est, hominum vel angelorum collectio ab vno deducta; seu per originem, vt in hominibus; seu per gubernationem & directionem,
vt in angelis; deriuatur à patre diuino, in quo primo huiusmodi ratio est & F
inuenitur. *Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas, & profundum*] Aliqui hæc referunt ad crucem; quos non improbo: sed melius referuntur ad Dei potentiam, gubernationem, virtutem, & sapientiam. vt longitudo, ad temporis immensitatem, quæ sub æternitate eius concluditur: latitudo, ad omnium comprehensionẽ. nam sicuti nullum est tempus, quod non contineatur ab eius æternitate; ita nulla res vnquam est, fuit, aut erit, quæ sub eius sapientia & potentia non contineatur. Sublimitas, ad excellentiam, quoniam, quantumuis excelsa, excellit. profundum cõtra sublimitatem; quoniam Deus demittit se sub omnibus, quantumuis infimis, & ea continet, iuxta illud: si descendero in infernum, ades. Potest etiam
profundum referri ad Abyssum iudiciorum Dei, vt Augustinus exponit. *Vt* G
impleamini in omnem plenitudinem Dei.] Phrasis Paulina. plenitudo Dei est, non sola eius scientia, neque sola potentia, aut bonitas; sed omnia hæc, & alia cõplura, quantum, scilicet, ad nostrum modum intelligendi. Idcircò dicit hîc Paulus, vt vos impleamini in omnem plenitudinem Dei, id est, vt attingatis & miremini, non tantùm sapientiã aut bonitatem Dei, sed omnem eius excellentiam; quam insinuauimus per longitudinem, latitudinem, sublimitatẽ, & profundum. *Ipsi gloria in Ecclesia & in Christo Iesu.*] Gloria Dei nobis nota est in eius operibus, quæ percipimus maxima in rationali creatura; & ea, in qua est adoptio filiorum, quæ Ecclesia est fidelium, cuius caput est Christus: ideò de Ecclesia & de Christo mentionem facit.

CAPVT. 4. H

CVM fuerit constitutus à Deo Apostolus doctor gentium, & in superioribus confirmauerit Ephesios in Christo, eorum fidem laudans; nunc hortatur eos ad bona opera, quæ per viuam fidem operamur. Hunc morẽ Apostolus seruat in omnibus suis Epistolis; ne quis putaret, quia Moysis legem antiquatam esse ostendit, opera Euangelicæ legis non esse obseruanda. Eos autem præcipuè hortatur ad charitatem mutuam, & pacem, in qua perfectio legis consistit. præcepta deinde particularia quædam tradit, facientia ad charitatem seruandam. Hæc summa. *Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem; dedit dona hominibus.*] In quibusdam codicibus scribitur, accepit dona

A dona in hominibus. Captiuitas,quam Christus captiuam duxit,est peccatũ Diabolus,& mors;quæ dicuntur captiuas,eò quòd nos tenebãt captiuos. Ab horum captiuitate Christus nos liberauit,ideò triũphans de eis,& ea captiua ducens ascendit in cœlum.Inde dedit dona hominibus varia;vel ipse accepit dona hæc in mẽbris suis,tanta enim est vnitas Christi,cum mẽbris suis,vt inuicẽ ea quæ vnius sunt,alteri tribuantur. *Qui descendit ipse est,& qui ascendit super omnes cœlos,vt adimpleret omnia.*] Christus vt verbũ Dei omnia implet: sed vt homo, etiam impleuit omnia; nõ per essentiam,vt Deus,sed per virtutẽ,& operationẽ virtutis suæ. Superna implebit,instaurãdo & resarciendo choros angelorũ,qui ob casum eorũ,qui effecti sunt Dæmones, diminuti erant. Im-
B pleuit etiã inferiora,supra terram;super quã passione & resurrectione sua,tot & tam magna bona hominibus contulit. Infra terrã etiam triũphans principatus & potestates,& spolians infernũ,animabus piorum inde deductis & liberatis:& ita adimpleuit omnia idẽ christus,descẽdẽdo in inferiores partes terræ,& ascendendo super cœlos. *Et ipse dedit quosdã quidem Apostolos,quosdã autẽ prophetas, quosdam verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores,ad consummationem sanctorum.*] Apostoli huc illuc ibãt & mittebãtur. Prophetæ dicebantur,qui exponebãt arcana,& mysteria cõtenta in scriptura sacra: Euangelistæ qui prædicabant Euangelium, bonum scilicet nuncium, remissionem, inquam, peccatorum per Christum, huic obediendo. Pastores & doctores iidem erant;Episcopi,scilicet,præpositi singulis ciuitatibus. Nam ad Episco-
C pos pertinet & docere populum, & dirigere ad pascua Christi, moribus, exemplo,& rectis institutis. *In ædificationẽ corporis Christi; donec occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.*] Corpus Christi Ecclesia est,quæ ædificatur ex lapidibus viuis; non tantùm carnis vita,sed vita spiritus. Ædificatur ergo dum noui lapides imponuntur,& hi qui iam sunt positi per bona opera,suam vocationem certam faciunt, & perfectius inhærent fundamento & capiti,quod est Christus. Perficietur autem cùm omnes electi erimus in Christo: & tunc Deo dedicabitur, cùm tradiderit Christus regnum Deo & patri,vt inquit ad Corinthios, idem nunc dicit, donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij Dei:in hoc enim viua fides consistit. In virum perfectum. sicuti in
D vita naturæ, quidam sunt pueri, quidam adolescentes, quidam viri perfecti; sic in vita christiana, in vita spiritus, quidam pueri & paruuli sunt, quidam augentur, quidam ad perfectionem deuenerunt; ad perfectionem viæ non patriæ. Hoc est ergo quod nunc dicit, donec occurramus omnes in virum perfectum: occurramus autem vel inuicem, vel Christo capiti nostro & Deo. In mensuram ætatis plenitudinis Christi. implet Christum, qui perfectus est in Christo: qui autem imperfectus est, quamuis sit membrum Christi, non tamen est perfectum membrum; & ideo non implet. Persistens ergo in metaphora Paulus inquit, in mensuram ætatis, id est, in ætatem spiritualem perfectam; vt adimpleamus Christum, corpus scilicet eius, quod simul cum capite vnus est Christus. Sequitur secundum ean-

dem metaphoram, vt non simus paruuli fluctuantes, &c. *Veritatem autem* E
facientes, in charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus.] Sicuti mala opera in scriptura dicuntur mendacia, ita bona dicuntur veritas. quoniam correspondent legi diuinæ, sicuti cùm res intellecta æquatur intellectui. peccata verò, quia discordant à lege æterna, dicuntur mendacia; sicuti cùm non est æquatio inter rem intellectam & intellectum, falsitas est & mendacium. *Ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem, in mensuram vniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.*] Exactè Paulus persistit in metaphora quam accepit. Nam sicuti ex capite deductis neruis, totum animalis corpus
connectitur & compingitur iuncturis; ita & totum corpus Ecclesiæ & om- F
nia eius membra connectuntur & compinguntur in vnum, ex vi spiritus demissi à capite Christo in omnia membra. subministrationis secundum operationem. Non est ita copulandum vt dicamus, secundum omnem iuncturam subministrationis, sed secundum operationem subministrationis. Nam Christi operatio est, subministrare cuiuis membro virtutẽ. sequitur, in mensuram vniuscuiusque membri: non enim omnium membrorum est eadem mensura, neque conuenit omnibus eadem, vt in humano corpore; & sic facit augmentum corporis, Christus, vt reor: vel corpus ipsum facit augmentum corporis, quoniam se ipsum auget ex virtute influxa à capite. Sequitur, in ædificationem sui in charitate. si superius intellexerit, quod Christus facit
augmentum, &c. hîc sui, debet referri ad Christum, quia vt dixi, totum cor- G
pus cum capite Christus dicitur. Si referatur ad corpus, ita quod corpus seipsum auget, &c. vt diximus, sui, referendum est ad corpus. *Per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum.*] Cæcitas cordis appellatur malitia, ex qua fit vt finis actionum nostrarũ malus statuatur. Inde verò prouenit ignorantia in actionibus nostris, iuxta illud. Omnis malus, ignarus. *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam.*] In Græco textu ἀπηλγηκότες, quasi qui dolere desierint de peccatis. tradiderunt se, quasi totos se, omninò dederunt impudicitiæ, in operationem omnis immunditiæ, quocunque scilicet libidinis genere contaminati. In auaritia, in Græco, ἐν πλεονεξίᾳ quæ referri poteſt, non tantùm ad auaritiam, sed
ad libidinem, quæ fit cum alterius iniuria, vt in adulterio, raptu, &c. *Qui se-* H
cundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis.] Phrasis Paulina; in sanctitate veritatis, id est, in vera sanctitate. *Nolite dare locum Diabolo.*] Duobus modis exponi potest locus hic: vel vt referatur ad cuiusque animum. Is enim dat locum Diabolo, qui cedit suggestionibus eius. vel vt referatur ad omnes eos, eorũque societatẽ. nam cum Diabolus sit seditionis stimulator, & quærat dissidium, debemus nos colere vnitatem; & non dare hosti locum. vt diuidat vnitatem societatis nostræ.

CAPVT 5.

MVLTA pręcepta tradit in hôc capite; vt imitentur Deum, vt vitia fugiãt, nec imitentur improbos homines; imò potius illustratione suarum virtutum,

A virtutum, vt detegant eorum vitia. Postmodum vertit se ad mulieres & viros, qui sunt matrimonio iuncti; & exemplo Christi & Ecclesiæ eos admonet, qua viuendi ratione inuicem vti debeant. *Nemo vos seducat inanibus verbis. propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.*] Variis modis homines in vitia inducuntur: spe misericordiæ Dei, spe baptismatis Christi, in quo sumus inserti. Omnia hęc, & similia appellat Apostolus verba inania. filios diffidentiæ, id est, diffidentes & non credentes, scilicet, quòd, nisi simus mortui peccato, non possumus esse inserti in Christo; & sunt sub ira Dei qui mala agunt. *Non insipientes, sed quasi sapientes, redimentes tempus, quoniã dies mali sunt.*] Eò quòd dies huius vitæ mali sunt, nam mundus positus est in maligno; id-

B circò oportet tempus redimere. Is redimit tempus, vt dicit Augustinus, qui dat quippiam de suo, vt tempus habeat seruiendi Deo. Indicenti litem cedit, vt tempus illud quod erat perdendum in causæ tuitione, Dei obsequiis impẽdat. Sic alia damna patitur, vt tẽpus redimat. *Sacramentum hoc magnum est: dico autem in Christo & in Ecclesia.*] Sacramẽtum, id est, hoc est magnum mysterium in Christo & Ecclesia. Ita verò matrimonium magnum Sacramentum est, quod latet sub matrimonio viri & vxoris.

CAPVT 6.

PROSEQVITVR quæ instituerat, præcepta; filios instruit & parentes, seruos & dominos: omnes tandem adhortatur vt sumant armaturam Dei,

C & fortiter pugnent aduersus Diabolum. Quoniam expositores satis ample exponunt omnia ea, quæ pertinent ad hanc armaturam; nihil amplius dicam. De Euangelio pacis tantùm dicam; dictum esse Euangelium pacis, quoniam annunciat nobis pacem cum Deo, & pacem inter Israëliticum populum & gentes, si in Christum credentes secundum eius sanctam legem ambulemus.

AD PHILIPPENSES.

CAPVT PRIMVM.

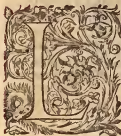

AVDAT Philippenſes, quod perſtiterint in puritate Euangelij; confidens quod vſque in extremum diē perſiſtent in eo. Narrat quòd ſit in vinculis pro Euangelio,& quòd vincula eius ceſſerunt in profectum Euangelij. Hæc huius capituli ſumma; & in tota Epiſtola ferè in iiſdem verſatur. *Omnibus ſanctis qui ſunt Philippis, cum Epiſcopis & diaconibus.*] Nullam fecit mentionem de preſbyteris;nam cum Epiſcopis eos computat.quia eo tempore,qui preſbyteri etant,erant etiam Epiſcopi. non quod ordines non differrent,ſed vterque conferebatur preſbytero. *Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri, ſemper in cunctis orationibus meis.*] Memoria repetebat Apoſtolus omnes chriſtianos in ſuis orationibus;inter quos etiam Philippēſes, pro quibus ſemper gratias agebat Deo; quoniam proficiebant magis de die in diem in Euangelio Chriſti. *Sicuti mihi iuſtum eſt hoc ſentire pro omnibus vobis;eò quòd habeam vos in corde,in vinculis meis,& in defenſione & confirmatione Euangelij ſocios gaudij mei omnes vos eſſe.*] Meo iudicio particula illa, ſicuti iuſtum eſt me ſentire pro omnibus vobis, referenda eſt ad omnia quæ ſuprà dixerat, tam de orationibus,quàm de gratiarum actionibus,& de ſpe quam conceperat de ipſorum perſeuerantia vſque in finem.Hæc enim omnia ſunt amantis officia,quorum nec in vinculis oblitus fuerat vnquam.Sequitur,ſocios gaudij mei omnes vos eſſe: Scabroſa locutio. In Græco habetur,ſocios gratiæ mecum vos omnes exiſtentes; & intellectus clarior. Nam cùm amaret vehementiſſimè omnes, Apoſtolus,qui cōmunicantes erant gratiæ chriſti; vtique amabat vehementer Philippenſes comparticipes gratiæ. *Teſtis eſt mihi Deus, quomodo cupiam vos in viſceribus Ieſu Chriſti.*] Cupiebat Apoſtolus Philippenſes eſſe maximè intimos Chriſto:& quoniam viſcera ſunt valdè intima corpori, ideo inquit, ſe eos cupere in viſceribus Ieſu chriſti eſſe, id eſt, habitare. *Repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum in laudem & gloriam Dei.*] Longè melius in Græco,repleti fructibus iuſtitiæ, id eſt,bonis operibus,quæ fructificat iuſtitia: qui fructus ſunt per Ieſum Chriſtum, in laudem & gloriam Dei. Nam Deus per Chriſtum reſpicit nos & noſtra opera, & per eum & in eo ſunt ei grata. *Vt plures è fratribus in domino, confidentes in vinculis meis, abundan-*

A *abūdantius,&c.*] Nota primò, distinguendum esse & dicendum plures è fratribus in Domino: omnes namque sumus fratres, quia eundem Dominum patrem habemus; deinde prosequendum, confidentes in vinculis meis abundantius audeant. Vide quantum possit virtus, & gratia Dei. Vincula Pauli non perterrefecerunt fratres alios, imò audaciores fecerunt; excitati exemplo Pauli, & feruore fidei, quam in eo videbant firmiorem & efficaciorem fieri in vinculis; non autem vllo pacto deferuescere, propter vincula. *Quidam quidem propter inuidiam, & contentionem, &c.*] Hi Pauli inimici, & inuidi eius gloriæ, prædicabant Christum, non syncere, sed ob contentionem; existimantes se pressuram addere vinculis Pauli. Hic locus duobus modis
B potest intelligi: vel quòd Paulo non prædicante, putabant hi mali se in maiorem existimationem deuenturos carentes æmulo; & ita se pressuram addituros eius vinculis, cuius animum ex suo æstimabant; ac propterea putabant eum doliturum de eorum æstimatione. vel quia arbitrabantur, Imperatorē, aliosque primores, qui dolebant quòd Christiani crescerent, omnem culpā reiecturum in Paulum, ac magis in eam sæuiturum. *Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.*] Sibi mortuus erat Apostolus, & viuebat tantum in Christo, & in opus Christi; iuxta illud primæ ad Corinthios: Pro Christo legatione fungimur &c. Mori verò erat ipsi lucrum, qui ad beatitudinem, exclusis molestiis per mortem venturus erat. Cætera vsque in finem capitis pertinēt ad eundem sensum.

C

CAPVT 2.

POSTQVAM Paulus Philippenses cōfirmauit in fide Christi, nunc instruit vitam ipsorum; ac præcipuè ad humilitatem hortatur, vt sibi inuicem cedant, & curent non sua sed alienum, vt Christus fecit. Postmodum dicit se missurum Timotheum, imò ipsum venturum ad eos: Interim verò mittere Epaphroditum de quo multa dicit. *Si qua viscera miserationis.*] Nota feruorem charitatis Pauli. putabat se miserum esse, si Philippenses in quopiam deficerent, & ideo miseratione indigere, ac si diceret; Si qua mei misericordia vos tangit, implete gaudium meum. *Per humilitatem superiores inuicem arbitrantes.*] Vt dicit Sanctus Augustinus de verbis Apostoli, non admonet
D Paulus, vt ficta humilitate vtamur, & quod nō verè arbitremur ad inuicem superiores, sed simulemus. Hoc autem verè fieri potest, si vnusquisque cōsideret interiora sua mala, quæ certò scit sibi inesse; de proximo verò, cui⁹ cor non videt, vt suum, potest credere, & aliqua ex illis suis malis non inesse; & quoddam sibi occultum, & ignoratum bonum. *Non rapinam est arbitratus esse se æqualem Deo.*] Omnes ferè exponunt, quòd cùm Christus de se dixerit, quòd erat Deus, non rapuit sibi honorem, quem non habebat, sed naturalem sibi honorem attribuit. Ego verò non incongruè exponi posse crederem, quod Christus, cum esset Deus secundum naturam, non seruauit morem, quem solent seruare illi, qui non habent honorem ex natura, sed ex rapina. Hi namque superbi sunt & arrogantes; at Christus seipsum exinaniuit.

Cum timore & tremore salutem vestram operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle, & perficere, pro bona voluntate.] Iure posset quispiam mirari de hac causa, quam adfert Apostolus; cur, scilicet, debeamus operari cum timore & tremore salutem nostram, eò quòd Deus operatur in nobis. &c. Nam potius videretur posse dici contrarium. Nam si Deus in nobis operatur, qui summæ virtutis est, & bonitatis, confidentissimè debemus salutem nostram operari. Iccircò aduertendum, quod vtrumque sequitur; vt scilicet, cōfidentissimè operemur nostram salutem, innixi diuina bonitate & potentia: quòd si respiciamus ad nos, qui tam peccatores fuimus, & tam fragiles sumus, debemus, vt inquit Apostolus, semper operari cum timore & tremore. *Lucetis sicuti luminaria in mundo, verbum vitæ continentes.*] Verbum vitæ lux est, qua illuminati lucent, & facti sunt luminaria; & hoc cedebat in gloriam Apostoli, quod non in vanum in illis laborasset. ac propterea si immolandus erat ob sacrificium fidei Philippensium, seu gentium omnium, quibus prædicauerat, & qui obsecuti Deo crediderant; gaudebat & illis congratulabatur, hortās ipsos quoque ad idem officium vicissim, vt scilicet, sibi gaudentes, & ipsi Apostolo congratulentur. E F

CAPVT 3.

HORTATVR in hoc capite Apostolus Philippenses, vt caueant pseudoapostolos, qui inculcabant ceremonias legis, tanquàm necessarias ad sasalutem, præsertim circumcisionem: quos canes Paulus appellat, dicēs, quòd quamuis ipse posset habere confidentiam in carne, id est, in lege, vt mos eius est; tamen quo ad ceremonias, & genus, & conuersationem moralem in lege; nihilominus omnia putauit stercora, vt lucrifaceret Christum, vt inueniretur in eo particeps illius iustitiæ per fidem, & communicans eius passionibus; vt in eo veniret etiam ad gloriam resurrectionis. Addit excelsa quædam de Christo in postremis verbis; hæc summa. *Propter eminentem scientiam Iesu Christi.*] Nam scientia hæc qua cognoscimus Christum, & beneficia nobis in eo præstita à Deo, superat omnem aliam scientiam. *Et arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam, vt & inueniar in illo, non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed eam quæ est ex fide Iesu Christi, quæ ex Deo est iustitia in fide.*] Hoc in loco Paulus clarè ostendit, quàm sit negligenda & nihili facienda iustitia moralis, quæ ex nobis est, cùm dicat se arbitratū esse, præter multa alia; quæ commemorauit, etiam fuisse in lege sine querela, (Hoc etenim pertinet ad vitam moralem, & præcepta moralia legis) vt stercora, vt Christum lucri faceret, & vt inueniretur in illo fixus, scilicet, vt illius membrum. non habens meam iustitiam, id est moralem, quam habebam ex obseruatione legis, sed eam, quæ est ex fide Iesu Christi. Hæc iustitia duplex est; altera nobis inhærens, quæ imperfecta est, & perficitur continenter. Altera quæ est in capite nostro, quæ plena est & perfecta, & nobis donatur; nam obediuimus omnes in Christo, & meruimus omnes in Christo, sicuti peccauimus omnes in Adam, & in eo mortem meruimus, vt dicit Apostolus in Epistola ad Romanos. Vt hanc iustitiā, quæ est ex fide, & est ex Deo iustitia, Apostolus G H

A ſtolus lucrifaceret,omnia alia putauit vt detrimenta,& ſtercora. *Ad cognoſcendum eum, & virtutem reſurrectionis eius, & ſocietatem paſſionum eius, configuratus morti eius, ſi quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis.* Chriſtus reſurrexit propter iuſtificationem noſtram;Hęc eſt virtus quam Paulus optat cognoſcere. Et ſocietatem paſſionum eius; Duobus modis hæc ſocietas poteſt intelligi. nam qui eſt in Chriſto,iam eſt ſocius paſſionum,quas pertulit Chriſtus:nam ei attribuuntur, ac ſi ipſe paſſus fuiſſet,vel intelligit hanc ſocietatem paſſionum, propterea quod quotidiè affligebatur,& patiebatur; & ſic efficiebatur particeps & ſocius paſſionum Chriſti. Sic alibi,vt ſuppleã ea,quæ deſunt paſſionum Chriſti,in corpore meo,&c. Ideo fortaſſe ſubdit,

B cõfiguratus morti eius:quamuis hoc poſſit referri ad mortificationem paſſionum,cui debemus ſemper intenti eſſe. *Sequar autem, ſi quo modo comprehendam, in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu.* Eſſe comprehẽſum à Chriſto Ieſu,duobus modis poteſt intelligi:vel quo ad opus & perfectionem vitæ,ad quam à Deo & Chriſto electus fuerat;vt ſit ſenſus,Sequor,non deſiſto vt aſſequar id, ad quod à Chriſto ſum electus. Hoc enim ſignificat, comprehenſus.vel quo ad imputationem:nam membris Chriſti, ea quæ illis deſunt ad perfectionem iuſtitiæ, imputantur ex iuſtitia & meritis Ieſu Chriſti. Ad eam ergo perfectionem aſſequendam,& comprehendendam, properabat Apoſtolus,in qua iam comprehenſus erat à Chriſto Ieſu. *Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus: & ſi quis aliter ſentit, & hoc illi Deus reuelabit.*]

C Videtur Apoſtolus ſibi ipſi repugnans:nam ſuprà negauit ſe perfectum eſſe; non quod perfectus ſim, inquit: hîc autem dicit quotquot perfecti ſumus, hoc ſentiamus. Auguſtinus de verbis Apoſtoli ſoluit: Hîc non ſumus perfecti; neque erat perfectus Paulus, ſicuti ſunt illi, qui iam comprehenderunt brauium ſupernæ vocationis. nam nos adhuc ambulamus per fidem, non peruenimus ad ſpeciem. Erat tamen perfectus viator; quia perſequebatur, intẽdebat vires,vt perueniret ad brauium. Pertinet autem ad perfectum viatorem, vt cognoſcat ſe non perueniſſe, nec comprehendiſſe; ac proptcrea non ſiſtit in via,ſed continenter progreditur. *Veruntamen in quod peruenimus, vt idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula.*] In Græco codice non eſt perueniamus,ſed præuenimus. Meo tamẽ iudicio idem eſt ſenſus.nam pro-

D pterea dicit ſe præueniſſe,quo peruenit,quoniam continenter ſe extendebat in alteriora,ac ſeipſum præueniebat.Ergo hortatur Philippenſes, ne recedãt in hoc proceſſu,ſed vtantur regula Apoſtoli,& idem ſapiant:quod dicit propter pſeudoapoſtolos, qui conabantur eos diuertere à regula Apoſtoli, quæ erat in Chriſto Ieſu, & conuertere eos ad obſeruantiam legis; quod poſterius ſtatim probè declarat,& explicat, imitatores mei eſtote,&c. *Secundum operationem virtutis eius, qua poſſit ſubiicere ſibi omnia.*] Nam Chriſtus ſubiecit ſibi mortem,reſurgens immortalis, & nos ad eandem immortalitatem perducens.

CAPVT 4.

SALVTAT, hortatur, & gratias agit, quòd ei miserant nescio quæ. *Etiam te rogo germane compar.*] Nonnulli ex hoc loco dixerunt, Paulum vxorem habuisse, quam nunc compellat; leui, vt reor argumento. nam in Græco verbum quod ponitur, quamuis ad vxorem referri possit, nihilominus significat eos qui pariter sub eodem sunt iugo, & ad marem accommodari melius potest, quàm ad fœminã, γνήσιε; quasi qui fuerit ei socius legitimus. *Dominus propè est, nihil solliciti sitis; sed in omni oratione, & deprecatione, petitiones vestræ cũ gratiarũ actione innotescant apud Deũ.* Qui habet adiutorẽ Dominum propè, non debet esse sollicitus cuiuspiam rei; imò, vt securus, debet in omni petitione agere primùm gratias Deo, quod semper facit Apostolus. *Refloruistis pro me sentire, sicuti & sentiebatis, sed occupati eratis.* Mira locutio Pauli; trãslatio ab arbore, quæ per intermissionem temporis iterum floret. Sic Philippenses post intermissum tempus cœperunt iterum sentire pro Apostolo, id est, illius curam habere, missis ad eum muneribus, quos excũsat. *Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.* Solent quidam, eleemosinas dari consuetas ab aliquo, veluti debitum repetere. Ideo Apostolus dicit, non se ab eis quærere datum, id est, id quod alias dederint; quod fortasse detrimentum & impensam eis esset allaturum; sed quærere eorum fructum, quo abundent in rationem suam, id est, in suum compendium & vtilitatem.

F G

AD

AD COLLOSSENSES.

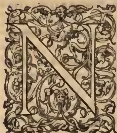

B NON viderat Paulus Colloſſenſes; audierat tantùm eorum fidem, & quod pſeudoapoſtoli quærebant eos auertere à fiducia ſeu fide in Chriſto, ad ceremonias & obſeruantias veteris legis. Ideo Apoſtolus cùm primùm eos laudaſſet, ac oſtendiſſet quantùm deberent Deo, à quo tranſlati eſſent à tenebris, in lumen dilecti filij ſui, docet ne ſe decipi permittant & trahi in obſeruantias legis, tanquam per illas iuſtificandos; cùm ſolùm per fidem Chriſti ſit prima iuſtificatio apud Deum, & illa iam eneruata eſſent. Dat deinde præcepta quædam ad mores & bonam vitam pertinentia. Hoc eſt Epiſtolæ argumentum.

C

CAPVT I.

IN hoc capite nil aliud agit, præterquam quòd confirmat Colloſſenſes in Chriſto, gratias agens Deo pro eorũ fide, & charitate erga ſanctos; oſtendẽs omnes nos trãſlatos à tenebris in lumen Chriſti; in cuius ſanguine habemus redemptionem, & remiſſionem peccatorum. Demonſtrat deinde excellentiam Chriſti, qui primatum in omnibus teneat, cuius prædicationis ipſe Apoſtolus fuerat factus miniſter. *Quam audiſtis in verbo veritatis Euangelij.*] Veritatem Euangelij, vel dicit, propterea quòd per Euangelium eis fuerat veritas annunciata: vel, vt indicet illud quod audierant eſſe verum Euangelium, per quod euangelizatur veritas; non autem eſſe veritatis Euan-
D gelium id, quod docebant pſeudoapoſtoli. *Et tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ.*] Mos loquendi Pauli, id eſt, in filij ſui dilecti regnum. *Primogenitus omnis creaturæ.*] Non quod creatura ſit à Deo genita, vt filia, & ipſe ſit genitus priuſquam creatura, vt contingit in fratribus; nam verbum à patre procedit, vt genitus ex eius ſubſtantia, creatura procedit, vt facta ex nihilo. Sed quoniam ipſe fuit genitus ante omnem creaturam, id eſt, ante factionem cuiuſuis creaturæ; quoniam omnia per ipſum facta ſunt. *Primogenitus ex mortuis.*] Multi ante Chriſtum reſurrexerunt, vt Lazarus, quem ipſe ſuſcitauit; ſed ad vitam mortalem, iterũ morituri. Solus Chriſtus ſuſcitatus eſt ad vitã immortalem, cui mors non amplius dominatur; & nullus ante ipſum. Notandũ in ſcriptura, reſurrectionem dici generationem, ac ſi ex cadauere, tan-

quam,ex femine,vt inquit Paulus ad Corinthios prima, generetur ac nascatur immortale corpus. In regeneratione cùm sederit filius hominis, &c. in Euangelio; & Paulus in actibus Apostolorum, ad resurrectionem Christi applicat versiculum psalmi,ego hodie genui te. *Et vos cum essetis aliquando alienati,& inimici sensu,in operibus malis.*] Inimicos sensu eos fuisse dicit,quoniam non bene sentiebant de ratione viuendi,addicti malis operibus. *Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem,exhibere vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles.*] Sic suprà ad Ephesios,vt reor, destruens inimicitias in carne sua; eò quod Deus posuerit in eo iniquitates nostras, & per mortem eius,eis satisfactione digna destructis, reconciliauit nos sibi.in corpore ergo Christi reconciliauit nos, & destructis peccatis,exhibuit nos sanctos & immaculatos.&c. *Et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea,pro corpore eius,quod est Ecclesia,cuius &c.*] Non ea ratione hæc dicuntur à Paulo,quasi passiones Christi non sufficiant,quantum est ex se, ad delenda peccata;& quod illis quippiam desit, quod oporteat in nobis impleri; absit hoc:Sed quoniam debemus nos imitari Christum,& pati pro ædificatione Ecclesiæ sicuti Christus passus est.Modus autem passionis nostræ præscriptus est à Deo,sicuti & munus nobis ab eo impositum. Ideò dicit Paulus,quod implet ea quæ desunt in carne sua passionum Christi,id est,vt imitetur passiones Christi pro corpore eius, quod est Ecclesia.In textu Græco ὑστερήματα; quidam expositores Græci exponunt, quod Paulus appellauerit passiones suas quas patiebatur, collatas passionib⁹ Christi,eo vocabulo;ac si diceret,vestigia quædam,inferiora passionum Christi. *Vt impleam verbum Dei,mysterium,quod fuit absconditum.*] Locutio Paulina:dixit implere verbũ Dei,& mysterium,id est,in gentibus illud diffundere & prædicare. *Certando secundum operationem eius,quam operatur in me in virtute.* Veretur Paulus, ne fortè lapsu linguæ videri possit sibi attribuere,quasi ipse esset, qui ageret virtute sua:ideo,sicuti alibi,ita etiam hîc dicit,hanc operationem Dei esse,& in virtute ipsius Dei,quam Deus operabatur in ipso Paulo.

E F G

CAPVT 2.

PROSEQVITVR Paulus id quod cœperat; ac præcipuè eò intendit orationem suam,vt eos instruat magnitudinem,& plenitudinem scientiæ, & perfectionis omnis,quæ in mysterio Christi continetur. Nam coniuncti illi capiti,in eo sumus repleti omni perfectione; quippe in quo habitet omnis plenitudo diuinitatis corporaliter:& hoc mysterium nosse,superat omnem aliam scientiam. Quamobrem subdit, vt non sinant se à quopiam decipi, quasi ex quapiam alia obseruantia, & quopiam alio cultu, vt angelorum, possint quippiam perfectionis acquirere, quam in Christo fuerint adepti. & sic ab obseruatione veterum ceremoniarum legalium, eos quantùm potest dehortatur. *Vt consolentur corda ipsorum instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus,in agnitione mysterij patris & Christi* H

A *Iesu &c.*] In Græco, vt corda ipsorum consolationem capiant instructorum in charitate. Nam fides inchoat, & charitas perficit hoc spirituale ædificium. Sequitur, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus; deest verbũ, vt putà, proficiant, vel quippiam simile, proficiant, inquam, in has diuitias plenitudinis & perfectionis intellectus. Sequitur, in agnitione mysterij Dei & patris, id est, vt cognoscant arcanum Dei & Christi, quod scilicet arcanum est in Christo. Sequitur, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi; id est, in quo, vel Christo; sed melius, & magis ad sensum literæ puto esse, in quo, scilicet mysterio, & arcano Dei, sunt omnes thesauri scientiæ, & sapientiæ. quoniam nos in hac vita nihil melius, nihil vtilius,
B nihil amplius possumus scire, quam mysterium Christi; quod scilicet in eo radicatis, nihil desit, neque quopiam alio medio inter ipsos & Deum indigeât. *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum; quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.*] Collossenses imperiti erant, decepti duplicibus insidiis. nam & Iudaizantes, illos volebant trahere ad obseruationem ceremoniarum veteris legis, quasi necessarias præter fidem Christi. Philosophi alij volebant eos trahere ad culturam Angelorum, à quibus putabant se purgatum iri; de qua re Augustinus in decimo de ciuitate Dei multa agit. Iccircò Apostolus admonet Collossenses ne sinant se
C decipi, nec à Iudæis nec à Philosophis; quoniam in Christo est omnis plenitudo, neque quippiam aliud requiritur ad implendum, & perficiendum hominem, præter Christum; ac consequenter, quod ipse in sua Ecclesia faciendum iussit. Vnde & obseruantias veteres reiiciendas esse, & cultum superstitiosum; quippe quæ eò tendunt, vt nobis persuadeant Christum, suaque nobis non sufficere, sed quippiam aliud necessarium esse, ad perfectionem, & impletionem, nostri: Appellat autem elementa mundi, legem Moysi; quæ cùm fuerit pædagogus, imposita illi populo, tanquam puero, continebat lex illa veluti elementa, quæ solemus docere pueros. dicit in Christo habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter; vel quia diuinitas in Christo assumpsit corpus sicuti animam; vel cor-
D poraliter, id est, non in vmbra, sicuti sunt ceremoniæ legis; sed in veritate, vt corpus habet se ad vmbram corporis. sic infra, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. Sequitur, & estis repleti in illo qui est caput omnis principatus &c. docet quod cùm omnis plenitudo sit in Christo, repletis in illo nihil sit præterea quærendum; Imò quod quærere quippiam, in quo repleamur præter Christum, est decidere à vera fide, & vera agnitione Christi. *In quo & circumcisi estis, circumcisione non manu facta. & cætera quæ sequuntur.*] Enumerat Apostolus quæ in Christo adepti sumus, ea omnia scilicet vera, quorum vmbra erat lex, vt circuncisio, &c. *Delens quod aduersus nos erat Chirographum decreti, quod contrarium nobis erat,*

affigens illud cruci.] Chirographum, propriè est scriptura manu nostra confecta, qua nos obligamus ad quippiam. Iccircò Paulus hîc appellauit Chirographum, obligationem nostram ad seruandam legem, quam populus Israël susceperat, & promiserat se seruaturum; & ideò qui non seruabat eam suo proprio Chirographo erat sub maledicto. Hoc ergo maledictum, ex Chirographo nobis debitum, deleuit, & affixit cruci, factus pro nobis maledictum. Vel Chirographum appellat Apostolus, obligationem nostram, qua sponte vendidimus nos peccato & Diabolo. vtriusque serui effecti; vt per decreta, seu in decretis, non intelligamus legem Moysi, sed communem & naturalē legē, qua quis efficitur seruus illius, sub cuius potestatem ipse posuit & vendidit. *Expolians principatus & potestates traduxit confidenter palam, triumphans in semetipso.*] Fortior fuit Christus Diabolo, ideo ingressus in domum eius, corda scilicet hominum, diripuit vasa eius; & ita expoliauit potestates & principatus, malos dæmones, ex illis ordinibus Angelorum traduxit confidenter; transtulit enim nos de tenebris in admirabile lumen, triumphans illos in semetipso, eò quod nullum adiutorem habuit in hac victoria & triumpho; solus ipse calcauit torcular vt est apud Esaiam, & inquinauit vestimenta sua sanguine, neque erat vir secum. *Nemo ergo vos iudicet in cibo aut potu, aut parte diei festi, aut neomeniæ. &c.* item *nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum. &c.*] Diximus suprà quod apostolus docens nos esse repletos omnino in Christo, propterea docet etiam nos non indigere ad expiationem nostram, seu ad perfectionem, neque obseruantiis legis Iudaicæ, neque cultu bonorum dæmonum & Angelorum, vt Porphyrius & alij Philosophi sunt opinati; de quibus Augustinus in 10. de ciuitate Dei. Horum vtrumque hîc tangit Apostolus, & primum obseruantias legis, quas dicit esse vmbrā, corpus verò esse Christi: iccircò qui tenet Christum, vmbris illis non indigere. Postmodum dicit de cultu & religione Angelorum, quem philosophi efferebant, quam vocat humilitatem; non virtutem, sed depressionem animi, qui enim perfectus est in Christo, deiicit se, si voluerit expiari per Angelos. Quæ non vidit ambulans: Addit hæc vt doceat Philosophos illos mendaces esse; quippe qui asserebant multa se vidisse ex Angelis, quæ tamen non viderant. Sed mendax & inflatus sensu carnis suæ, id est, carnali sensu; neque tenens caput Christum, scilicet, ex quo totum corpus connexum &c. vt suprà ad Ephesios. *Si igitur mortui estis cum Christo, ab elementis mundi. &c.*] Iterum legem Iudaicam, & obseruantias illas appellat elementa mundi, quę pueris debentur. *Quæ sunt omnia in interitu ipso vsu, secundum præcepta & doctrinas hominum quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in superstitione, & humilitate, & ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.*] Locutio & phrasis valdè extranea, & eius qui erat sermone imperitus. inquit ergo, cibi & potus in interitu fiunt ipso vsu, vel vt in Euangelio dicit Christus, quod intrat per os, non coinquinat hominem; nam

A nam in ſeceſſum vadit,&c. vt ita hîc dicat Apoſtolus, quod cibi & potus cum ipſo ipſorum vſu intereant, non poſſunt nos inficere. Vel vt velit has obſeruantias nobis interitum afferre ipſo vſu,ſeu abuſu, vt in Græco; quoniam nos auertunt à Chriſto & à capite. Sequitur quod rationem habent ſapientiæ, id eſt ſpeciem ſapientiæ propter ſuperſtitionem, & humilitatem, nam ſuperſtitio videtur multis religio; & deiectio animi humilitas. Sequitur, & ad non parcendum corpori. Aliam etiam ſpeciem ſapientiæ habent; eò quòd nō indulgere corpori in cibis,& potu,videtur eſſe religioſi,& ſapiētis. Sequitur non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis: Complet ſuperiorem particulam; nam non indulgere corpori, neque in honore habere, B ea, quæ pertinent ad ſaturitatem carnis, præ ſe ferunt quandam ſapientiæ, & religionis ſpeciem. Omnia verò hæc de Iudaiſmo intelligit, vt ait Sanctus Auguſtinus ad Paulinum; ne quis putet ſanctum Eccleſiæ ieiunium, abſtinentiamque, ad cœleſtia contemplanda, & ad carnem edomandam, neceſſatiam reiici.

CAPVT. 3.

IN hoc capite iuxta morem ſuum Apoſtolus, Poſtquam ſtatuit eos in Chriſto, & ea reiecit, quæ dimotura erant eos à Chriſto capite; docet eos ea, quæ ipſis agenda ſunt, vt Chriſti membra, vt induti nouum homi- C nem, & mortui veteri homini cum Chriſto. deſcendit ad officium viri & vxoris, patris & filij, ſerui & domini. *Cùm apparuerit Chriſtus vita voſtra, tunc & vos apparebitis cum eo in gloria.*] Mortui huic mundo ſunt veri Chriſtiani, & viuūt in Chriſto. iccircò nihili fiunt in hoc mundo, qnoniam eorum gloria & vita latent in Chriſto. Cum Chriſtus apparuerit, eorum quoque gloria, quæ nunc latet, apparebit. *Mortificate membra veſtra &c.*] Membra correſpondent corpori; mundani corporis membra ſunt vitia, ex quibus quaſi conflatur, quatenus mundanum eſt. *Auaritia quæ eſt idolorum ſeruitus, propter quæ venit ira Dei ſuper filios diffidentiæ ſeu inobedientiæ.*] Illi propriè ſeruimus, quod tanquam finem vltimum nobis conſtituimus; auaritia autem hoc in nobis agit, vt diuitias nobis conſtituamus tanquam D finem vltimum, & ita honorem, ac ſeruitutem Deo debitam auro intendimus, neque ex perturbatione animi; ſed ex electione. hoc faciunt auari; ideò dicit Apoſtolus auaritiam eſſe idolatriam. Filij diffidentiæ ſeu incredulitatis ſunt illi, qui carent ea fide, qua in Deum intendimus; omnes autem mali, qui non recedunt à peccatis, in hoc ordine ſunt. In Græco vocabulum poſitum, poteſt etiam applicari ad inobedientiam, id eſt, ad filios diffidentes, ſeu incredulos, & inobedientes. Vocat autem filios more ſcripturæ, & Hæbraicæ linguæ, vt filius gehennæ. *Eum qui renouatur in agnitione Dei, ſecundum imaginem eius, qui creauit eum.*] Renouamur in cognitione Dei, id eſt, quando cognoſcimus bonitatem noſtram non eſſe

à nobis, ſed à Deo per Ieſum Chriſtum; & infirmitatem noſtram cogno- E
ſcimus, tunc renouamur in nouum hominem per ſpiritum Chriſti. Imago verò & effigies huius noui hominis, quem induimus, eſt imago Dei, nam efficimur participes diuinæ naturæ, & imago Dei in nobis obſcurata per peccatum renouatur. *Charitatem, quod eſt vinculum perfectionis.*] Quoniam omnes virtutes, quibus perficimur, continentur & vinciuntur in vnum, per charitatem. Necnon etiam nos omnes, ex quibus tanquam membris compingitur corpus chriſti myſticum, id eſt Eccleſia, vincimur inuicem per charitatem,

CAPVT 4. F

OMNIA quæ in hoc capite continentur, præcepta ſunt ad vitam & mores pertinentia, & ſunt facilia omnibuſque expoſita.

AD

AD THESSALONICENSES PRIMA.

B PAVLVS fuerat Thessalonicæ, ibique docuerat Christum; passus tamen multa fuerat: vnde concessit Berræam & Corinthum, vbi multa etiam passus fuerat. Quare sollicitus factus ex charitate, ne ob huiusmodi persecutiones Thessalonicenses dimouerētur à firmitate fidei, illuc destinauit Timotheum, ex Athenis; quo reuerso, illis hanc Epistolam scripsit, in qua, more suo, prius eos in fide confirmat. docet deinde quæ ad mores & vitam pertinent. deinde tractat de resurrectione mortuorum, quod simul omnium erit; tempus verò & horam incertam esse. Vnde
C hortatur, vt nullam fidem præstent his, qui dicebant diem Domini instare. Hæc est summa Epistolæ huius.

CAPVT I.

FACILIS summa huius capitis. Gratias Deo agit pro eorum constantia in fide; laudat eos quòd imitati fuerint Apostolum, accepta fide in multis tribulationibus, prout ipse etiam multa fuerat passus. *Sustinentis spei Domini nostri Iesu Christi ante Deum.*] Perseuerentiam in spe, dixit sustinentiam spei, inquā, qua spetabāt, certò futura, quæ Deus fuerat pollicit⁹ per Christū.

CAPVT 2.

ARGVMENTVM Facile in memoriam eis reducit, quàm magna charitate illis Euangelium prædicasset; ac item quàm magna charitate illi Euan-
D geliū excepissent, multis aduersantibus & persequentibus, præsertim Iudæis. *Scitis introitum nostrum ad vos; quia non fuit inanis, sed antè passi multa.*] Inanem appellat, vt reor, leuem, id est, ex quadam animi leuitate prodeuntem. Nam qui ex leuitate mouētur, facile etiam desistunt: Paulus autē multa perpessus, non destiterat tamen à prædicatione Euangelij. *Sed facti sumus paruuli in medio vestri; sicuti si nutrix foueat filios suos.*] Nutrix accommodat se infantibus, & eorum balbutiem imitatur: sic Apostolus sese accommodauerat & demiserat, vt eos foueret in Euangelio Christi. *Aut corona gloriæ.*] Dicit Thessalonicenses esse coronam gloriæ ipsi Paulo, quoniam in profectu illorum, doctorum ab ipso, gloriabatur, & coronari à Deo expectabat.

CAPVT 3. E

NARRAT pro animi affectu se misisse ad illos Timotheum; à quo, nuper redeunte, intellexerit eorum constantiam in fide & charitate; & quanto animi affectu prosequerentur Paulum: pro quo nuncio effunditur totus in gratiarum actionem. Nihil est difficile, quod expositione egeat.

CAPVT 4.

MVLTA in hoc capite præcipit Apostolus Thessalonicensibus; præsertim vt abstineant à fornicatione, quam gentiles non putabāt esse peccatum. laudat eos, quòd charitatem habeant erga omnes; sed admonet, vt in ea proficiant. Tandem, quoniam nonnulli eorum magis dolebant, in obitu charorum, quàm par erat; sermonem facit de resurrectione mortuorum. F *Scio enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum.*] Id est, per virtutem mihi præstitam à Domino Iesu; item, per auctoritatem & officium mihi datū ab illo. *Vt sciat vnusquisque vestrū vas suum possidere in sanctificationem.*] Per vas suū, vel intelligit corpus vniuscuiusq;. Corpus enim est veluti vas animę. vel vas suum, id est, vxorem suam, quæ seruit viro vt vas. Is autem tenet vxorem in sanctificatione, qui ei fidem seruat, nec vtitur vxore lasciuè, vt meretrice. *Et ne quis supergrediatur, aut circumueniat in negotio fratrem suum.*] Nonnulli referunt hoc ad auaritiam & iniustitiam, qua in commerciis inuicem vtuntur nonnulli. Mihi magis probatur, quod perstet Apostolus in his, quæ dixerat de fornicatione; in qua, vitanda est lasciuia & petulantia libidinis. Sed imprimis vitanda est iniustitia; cùm quispiam non veretur iniuriam & fraudem G illatam proximo, vt libidini faciat satis. ideò concludit sermonem, non enim vocauit vos Deus in immunditiam sed in sanctificationē. *Non hominē spernit, sed Deum; qui etiam dedit spiritum sanctū suum in nobis.*] Deum spernere, magnum est; sed insuper ingratissium Deo esse, intolerabile malum. iccirco addit Paulus, qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis. *Et vt nullius aliquid desideretis. &c.*] In Græco, vt nullius indigeatis; id est, vt perfecti sitis, vt viatores inquam. Ille enim qui imperfectus est, indiget aliquo quo perficiatur: is verò qui perfectus est, nullius indiget. Quæ addit de resurrectione mortuorum, ferè sunt eadem cum his quæ dixerat in eūdem sensum, in Epistola prima ad Corinthios. Id tantùm notādum, in voce Archangeli, dictum esse, vt nonnulli exponunt, id est, in voce Christi; quem appellat Archangelum, quasi principem Angelorum omnium.

CAPVT. 5.

PROSEQVITVR sicuti certissimum est futuram resurrectionem, ita incertissimum esse tempus & horam, quæ ventura est tāquam fur in nocte. Deinde in hac noctis & diei metaphora fœliciter versatur, dicens nos non esse in nocte neque in tenebris, sed in luce & in die; ideoque honestè nobis ambulandum. Nonnulla deinde monita subdit, sicque finit Epistolam. *Pacem habete cum eis.*] Is pacem habet cum doctore suo, qui ei paret & bene agit. in Græco potius est, pacem inuicem habete.

AD THESSALONICENSES SECVNDA.

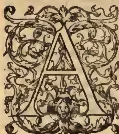

B RGVMENTVM Epistolæ promptum & facile. Scopus est, vt amoueat Thessalonicenses à persuasione, quòd dies domini instaret. Verùm primùm eos laudat, quòd sint in fide radicati; & quòd ob eam rem sint facti exemplum aliis, à quibus laudētur. Docet deinde ante iudicium vniuersale venturum Antichristum, de quo multa dicit; quem detineri innuit quodā mysterio, seu arcano: ac demum multa tradit præcepta, quæ ad vitam & mores pertinent.

CAPVT I.

C GRATIAS agit Deo, & laudat Thessalonicenses pro eorum fide & charitate; in qua gloriari se dicit apud alias Ecclesias. *Quia creditum est Euangelium nostrum super vos, in die illo; in quo oramus etiam semper pro vobis, vt dignetur vos sua vocatione, &c.* Locutio Paulina, duobus modis exponi potest; scilicet, vel quòd in die illo reuelationis Christi apparebit eorum fides, qua crediderunt Euangelio, & testimonio Apostolorum; pro quo dicit se semper orare pro illis. Vel quod crediderint Thessalonicenses testimonio Apostolorum, de fide resurrectionis & vniuersalis iudicij: nam in eo articulo est summa fidei nostræ; pro quo indesinenter Paulus orabat. *Et impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in virtute.*] Cùm bonitas sui ipsius sit diffusiua, is implet voluntatem bonitatis, qui maximè perfectionem & bonitatem largitur. Et opus fidei; Omnia etenim bona opera nostra nituntur fide.
D in virtute: id est, vel in animi robore in tolerandis tribulationibus; vel in perfectione. Nam virtus est rei perfectio.

CAPVT 2.

MONET eos ne terreantur quasi instet dies domini; & de Antichristo multa dicit. *Nisi venerit discessio primū.*] Discessio, Apostasia Græcè. Hæc quænam sit ignoramus: fortasse innuitur Maumethana. Certam rem meo iudicio, adferre non possumus. *Et nunc quid detineat scitis; vt reueletur in suo tempore. Nam mysteriū iam operatur iniquitatis, tantùm vt qui tenet nunc teneat, donec de medio tollatur.*] Noluit Apostolus intelligi. Quidā putāt locutum fuisse de

Romano imperio, cuius destructionem noluerit palam prædicate. Ego certè non ausim certum quippiam asserere. Nam mystetium iniquitatis iam operatur;puto ego verbum Græcum ἐνεργεῖται passiuè accipi;quasi diceret,hoc iniquitatis arcanum iam concipitur. *Eò quod veritatem charitatis non receperunt, &c.*] Iudæos innuit. Veritatem charitatis appellat mysterium Christi: sicenim Deus dilexit mundum, &c.Vel veritatem charitatis, refert ad consortium gentilium, quibus Iudæi nolebant Euangelium prædicari. In textu Græco, charitatem veritatis, & sensus est planus; eò scilicet quòd non fuerunt affecti veritati,& reiecerunt vetitatem, misit in eos Deus spiritum erroris,vt ctedant mendacio. E

F

CAPVT 3.

QVONIAM plerique pseudoapostoli otiosi homines etant, qui absque labore volebant dilatari; Idcircò huiuscemodi homines notat Apostolus, & suo exemplo inuitat ad operandum, & viuendum ex sudore & labore suo. *Dominus dirigat corda vestra in charitate Dei & patientia Christi.*] Christi patientiam, dicit expectationem aduentus Christi. *Vos autem fratres nolite deficere benefacere.*] Notauit superius hos otiosos: sed ne ex hac exhortatione,eorum multi pigriores fierent ad eleemosinas largiendas; addit, quòd propterea ipsi non efficerentur pigri, & deficerent in benefaciendo aliis.

Quòd si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate.] Particula, per Epistolam,potest iungi & superioribus; verbo, scilicet, nostro per Epistolam, id est,vobis significato hac nostta Epistola:vel inferioribus; hunc, scilicet notate pet Epistolam. Melius tamen iungitur superioribus meo iudicio. G

AD

AD TIMOTHEVM PRIMA.

RESCENTI vbique fidei in Christum Iudæi insidiabātur, subinferentes legem Moysi: acsi non iustificarentur homines per fidem in Christum; sed B præter fidem, tanquam per se non sufficientem, oporteret etiam addi obseruantias veteris legis. Vbique ferè struebantur hæ insidiæ fidei; contra quas acerrimus fuit fidei propugnator Paulus. Quamobrem, cùm reliquisset Timotheum Ephesi, vbi etiam inueniebātur, qui hoc pacto fidem oppugnarāt; Apostolus statim in exordio redigit Timotheo hoc in memoriam. Insuper docet vsum legis legitimum, qui tendit ad hunc finem, vt nos liberos faciat à veteri lege; id est, à coactione legis. Et hoc est Euangelium, nam per Christum perducimur ad hunc legis finem: cuius erat C constitutus à Deo prædicator Paulus. Subdit multa deinde, quæ pertinēt ad morum correctionem; qui mos eius perpetuus est.

CAPVT I.

REDIGIT in memoriam Timotheo, quæ præceperit ei cùm discederet ab Epheso, in eos qui intermiscebant legem fidei, veluti per se non sufficienti. Docet vim legis: seque per Dei misericordiam, licet persecutorem & blasphemum, constitutū fidei & Euāgelij prædicatorem. *Sicuti rogaui te, vt remaneres Ephesi, &c.*] Figura locutionis, in qua deest verbum principale, ideo supplendum, verbi gratia, ita facito, vel quippiam simile. *Finis præcepti est charitas, de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta.*] Multa alia quidam dicunt. D Ego verò simplicius puto intelligendum locum hunc: nam ad veram charitatem, quæ est finis præcepti, requiritur fides vera non ficta, viuaque non mortua; & cor purum, conscientiáque bona, id est, bona intentio, quo ad finis constitutionem; & conscientia bona, quoad operis exhibitionem: quorum vtrumque apertius tangit in fine capitis huius. *Scimus autem, quia lex bona est, si quis ea legitime vtitur; scientes hoc, quod iusto lex non est posita, sed iniustis, &c.* Lex vt ait Aristoteles in decimo Ethicorum, de sui ratione habet vim cogendi. Idcircò qui sponte agit & amore iustitiæ ea, quæ præcipit lex, non est sub lege, sed peruenit ad finem legis. lex etenim ducit nos ad hoc, vt, scilicet, non simus sub lege; sicuti finis pædagogi est, perducere adolescentem & puerum ad hoc, vt non sit amplius sub pædagogia. *Secundum Euangelium glo-*

riæ beati Dei.] Glotia beati Dei eſt, quod præſtet nobis ex ſua bonitate E
per fidem in Chriſtum,& charitatem, quæ eſt finis legis,& quæ nos liberat à
veteri lege;id eſt,à coactione legis. *Sed miſericordiam,conſecutus ſum;quia ignarus feci in incredulitate,&c.* Notandum, quòd eorum, qui longè ſunt à Deo,
quidam longius ſunt,quidam propius.Paulus longè erat à Deo; quia tamen
fallebatur ſub ſpecie boni, minus diſtabat; ideò minus erat per ſe ineptus,vt
à Deo traheretur. Non ergo accipienda ſunt eius verba,tanquam ſe excuſare
voluerit;ſed quod minorem quădam ineptitudinem ſignificarit. idcircò addit ſuperabundaſſe Dei gratiam,præſtando ei fidem & dilectionem; & quod
Chriſtus venerit,vt ſaluos faceret peccatores,quorum ipſe eſſet primus. *Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee,ſecundum præcedentes in te prophetias;vt milites in illis bonam militiam habens fidem, & bonam conſcientiam.*] Præcedentes F
prophetias (vt alias expoſitiones omittam) fortaſſe appellat benedictiones
& orationes, quibus vtimur in conſecratione ſacerdotis; quibus & fides &
bona cõnſcientia;id eſt,bona vita & morum probitas continetur. Infrà hoc
tanget cùm dicet, cum impoſitione manuum preſbyterij. *Quos tradidi Sathanæ vt diſcăt non blaſpemare.*] Hæc finis excommunicationis, correctio excommunicati.

CAPVT 2.

IN hoc capite monet orădum pro principibus;docet item officia mulierum
& virorum. *Obſecro vos,&c.*] Quid interſit inter orationes,poſtulationes,
obſecrationes, & gratiarum actiones, beatus Thomas in ſecunda ſecundæ G
declarat optimè:Sanctus Auguſtinus etiam in quadam Epiſtola ad Paulinũ,
ſiue Probam. *Qui vult omnes homines ſaluos fieri, &c.*] Quomodo Deus velit
omnes homines ſaluos fieri,in primo ſententiarum agitur; vbi multa ex ſancto Auguſtino. *Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro multis;cuius teſtimonium temporibus ſuis cõfirmatum eſt.*] In Græco exemplari impreſſo dicitur,teſtimonium temporibus ſuis.paſſio Chriſti fuit teſtimonium iuſtitiæ Dei & veritatis Dei; qui,ſcilicet,ſtat promiſſis,& nullum peccatum ſinit impunitum;quã
paſſionem ſuis & deſtinatis temporibus exhibuit. Idem ſenſus Latini exemplaris verbis adaptari poteſt. attamen Latino textui adaptari etiam poteſt,vt
per teſtimonium intelligantur etiam prophetiæ,quæ præceſſerăt de Chriſto,
quarum veritas eſt exhibita ſuis temporibus. *Saluabitur autem per filiorum generationẽ,ſi permanſerit in fide,& dilectione,& ſanctificatione cum ſobrietate.*] Poſtquam inſerti ſumus Chriſto per fidem,ambulandum eſt nobis in bonis operibus,vt dicit Apoſtolus ad Epheſios.Bona opera ſunt officia quę cuiq; conueniunt.Ideo hic Apoſtolus commemorat officia mulierum. Id quod dicitur,per filiorum generationem, intelligendum eſt, & referendum ad mulieres,vt in pluribus quæ nõ vouent caſtitatem,ſed nubunt. (cõmunia namque
officia tangit,non gratiam paucarum)& non tantùm carnis illam generationem intelligit,ſed bonam educationem liberorum;quę eſt perfecta ipſorum
generatio. Et ſanctificatione cum ſobrietate. Tăgit hîc pudicitiã,cui annexa
eſt ſobrietas.ſic ad Theſſalonicẽſes.Hæc eſt volũtas Dei,ſanctificatio veſtra.

CAPVT

A CAPVT 3.

INSTRVIT Episcopum & Diaconum, eorumque officia refert, vt patet ex textu. *Fidelis sermo*, id est fide dignus. *Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.*] Is qui nouus est, & ad summum dignitatis gradũ euehitur, dum id putat suæ excellẽtiæ attribui, facile inflatur; & sic incidit in iudicium Diaboli: nam ob superbiam præcipuè dãnatus fuit Diabolus. *Oportet autem & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, vt nõ in opprobrium incidat, & in laqueum Diaboli*] Laqueus Diaboli præcipuus est, exempla malorum præpositorum. Laqueus ergo hîc, vt reor, non dicitur, quo ipse capiatur à Diabolo; sed quo Diabolus alios capiat eius exemplo, si malè audierit. *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.*] B Arcanum fidei coniungi debet conscientiæ puræ; aliter nihil prodest. *Mulieres similiter, &c.*] Prius de mulieribus in generali locutus fuerat, nunc agit, vt reor, de his, quæ erant vxores diaconorũ, de quibus tractat. *Qui benè ministrauerint gradum bonum sibi acquirẽt.*] In Græco significantius, βαθμὸν, nam per gradus adscendimus. Innuit hîc diaconos benè ministrantes sibi parare ascẽsum ad sacerdotium. *Quæ est Ecclesia Dei, columna & firmamentum veritatis.*] Non quod Ecclesia firmet & sustineat veritatem, sed quoniam firmatur & sustentatur à veritate; sicuti fundamentum quoddam stabile & columna, qua qui innititur, innititur etiam veritate. *Et manifestè magnum est pietatis Sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis prædicatum est gentibus,* C *creditum est in mundo, assumptum est in gloria.*] Ecclesia firmata est & innixa veritate. Veritas Christus est; sic ad Ephesios ædificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum, ipso angulari lapide Christo Iesu. Christus ergo est manifestè magnum Sacramentum, id est, arcanum pietatis, qua in ipso Deus prosecutus est mundum: quod arcanum carne manifestatum est; quia verbum Dei arcanum, assumpta carne, factũ est visibile. Tamen iustificatum est in spiritu; quia habitum iustum à spiritualibus, iuxta illud, & iustificata est sapientia à filiis suis. Apparuit angelis, qui Christũ primi nunciauerunt pastoribus & Magis. Prædicatum est gentibus, omnibus, scilicet, populis, & sic creditum est in mundo, & assumptum in gloria post resurrectionem.

D CAPVT 4.

MVLTA in hoc capite præcipit, quæ manifesta sunt cuique qui textum legerit. *Cauteriatam habentium conscientiam.*] Alibi dicit Paulus, melius est nubere, quàm vri. Is enim vritur, cuius cor perturbationibus animi penetratur & foditur. sic hoc loco. Cauteriatam habentium cõscientiam, id est, vstã perturbationibus & peccatis. *Sãctificatur enim per verbum Dei & per orationẽ.*] Hoc dicit Paulus, vt probet, etiamsi aliqua ratione cibi quidã essent immundi, quòd tamen sanctificantur per orationem & verbum, quod ante mensam seu prandium & cœnam recitamus. *Exerce autem teipsum ad pietatem: nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est. Pietas autem ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ.*] Non possum mihi persuadere, Paulũ

hîc intellexisse per corporalem exercitationem, eam quæ fit labore corporis, E
quæ valet ad tuēdam sanitatem. Sed puto per exercitationem corporis, Paulum intellexisse ieiunia, abstinentiasque cęteras à cibis, &c. Quæ quidē si fiāt sine interiori pietate, parum valent, & ad modicum vtiles sunt. Sed pietas est illa, cui sunt proposita præmia in hac vita & in futura; vt patet ex nonnullis locis Euangelij. *Qui est saluator omnium hominum, maximè fidelium.*] Deus vnicuique prouidet secundum propriam naturam: ita etiam hominibus prouidet, & eos saluat. Fidelibus verò benè viuentibus dat supernam gloriā. *Gratiæque data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij.*] Hoc in loco per prophetiam intelligit orationes, & verba consecrationis, cùm initiantur ordinibus sacris sacerdotes & Episcopi. suprà, secundum præcedētes F
de te prophetias: nam in illis continetur officium cuiusque ordinum.

CAPVT 5.

MVLTA quoque præcipit in hoc capite, quæ facile patere poterunt legēti cuilibet. *Si quis suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & infideli deterior.*] Fundamentum virtutum omnium christianorum est fides. idcircò in multis locis Paulus, omne ferè erratum dicit esse contra fidem. Nam omne christianum ædificium pertinet ad fidem, tāquam ad fundamentum, quo primū nititut. *Cùm luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volūt.*] Illa seu is luxuriat in Christo, qui sub habitu & prætextu religionis dat operam genio. *Sine præiudicio nihil faciens in alteram partem declinando.*] Præiudicium hîc Paulus appellat consultationem & deliberationem, quæ iudicium G
debet præcedere. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedētia ad iudicium; quorundū & cōsequuntur. Similiter & facta bona, &c.*] Multi multa dicūt in expositione huius loci, quæ omittimus; dicam tantùm quæ mihi vidētur. Puto hunc locum pendere ex superiori; vbi præcipitur nihil esse faciendum sine præiudicio, id est, consultatione & deliberatione & inquisitione; & nemini citò esse manum imponēdam. inquit ergo quòd cùm incedit locus imponendi manus, quidam ita se habēt, quòd eorum facta mala manifesta sunt ante inquisitionem; quædam verò fiunt ex inquisitione, id est, ex præiudicio, manifesta. Sic etiam benefacta. Hic sensus videtur mihi planus & verus.

CAPVT 6.

PROSEQVITVR monita quæ tradere cœperat. *Radix omnium malorum* H
est cupiditas, quam quidem, &c.] Auaritia est radix malorum omnium; vel vt inquit beatus Thomas, quia præstat nutrimentum malis omnibus: nam pecuniæ omnia seruiunt. vel quoniam ob vehementiam appetitus pecuniarum innumera mala perpetramus. *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus.*]. In baptismate, vbi renūciamus Sathanæ & omnibus pompis & vitiis eius; & in consecratione, cum receptione ordinis. *Et Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.*] Christus patiendo reddidit testimonium veritati; bona, scilicet, hæc, & vitam paruipēdenda esse. reddidit etiam testimonium obediendum Deo; iuxta illud. Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam, sed vt cognoscat mundus, quia diligo

A go patrem; & ficuti mandatum mihi dedit, fic facio, furgite eamus hinc. *O Timothee depofitum cuftodi, &c.*] Depofitum hîc appellat, vel eos chriftianos, qui eius fidei, ficuti depofitum, crediti erant: vel gratiam Dei & fpiritum fanctum, quē acceperat; quod Dei depofitum eft, & cuftodiendū omni conatu.

B 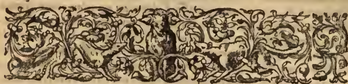

EPISTOLA SECVNDA AD TIMOTHEVM.

RELIQVERAT Timotheum Paulus, & peregrinatus fuerat, comites habens nonnullos, prędicans gētibus Euangelium Chrifti. Tandem ductus fuerat vinctus. Comites Pauli pleriq; omnes timētes eius cathenam deferuerant eum: nonnulli etiam pfeudoapoftoli, inferentes fe vanis quæftionibus, fidem
C corrūpebant. Scribit igitur Paulus ex Roma ad Timotheum, omniaq;, quę fuprà narrauimus, ei fignificat; ac infuper inftare tempus fuæ refolutionis & obitus, ficuti Chriftus ei fignificauerat. quãobrem rogat Timotheum vt ad fe veniat, vitetque nonnullos; ac deferat fecum mēbranas & penulam.

CAPVT I.

SENSVS capituli huius per fe patet legenti. Laudat Timotheum, magnificat Dei gratiam & Euangelium, & enarrat fuas tribulationes. *Paulus Apoftolus Iefu Chrifti per voluntatem Dei, fecundum promiffionem vitæ, quæ eft in Chrifto Iefu.*] Primis his verbis Apoftolus explicat fe Apoftolum effe conftitutum,
D non ab homine, vt inquit ad Galatas, fed per voluntatem Dei; & effe cōftitutum ad hoc, vt patefaceret promiffionem Dei, qui promifit nobis vitam in Chrifto Iefu, in quo nos elegit ante mundi conftitutionem. *Quæ data eft nobis ante tempora fecularia, manifeftata autem nunc, &c.*] Ante tempora fecularia, id eft, quæ menfurantur per fecula, quæ cōueniunt & tempori noftro continuo & quanto; & durationi angelorum, quorum duratio feculi nomen habet. æternitas verò, in qua eft diuina prędeftinatio, eft fupra hæc omnia fecula, & tempora fecularia. *Potens eft depofitum meum feruare in illum diem.*] Depofitum hîc appellat gratiam Dei ipfi infpiratam, & ei creditā, veluti quoddam depofitum. *Bonum depofitum cuftodi.*] Iterum in eadem fignificatione accipit depofitum.

CAPVT 2.

E

PROSEQVITVR multa præcepta & ad doctrinam & ad vitã pertinentia: quorum quædã referantur ad bona, quæ sunt agenda; nonnulla ad mala, à quibus est abstinendum. *Quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, &c.*] Puto Apostolum innuere, non tantùm simplicem quandam doctrinam, ab eo traditam fuisse Timotheo, sed probatam testimoniis scripturarum, & miraculorum fortasse. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.*] Verbum illud, primum, copulandum est, cum, laborantem; nõ autem, cum, accipere: vt sit sensus. Primum oportet laborare, deinde de fructibus accipere. *Memor esto dominum Iesum resurrexisse à mortuis, secundũ Euãgelium meum.*] Omnis vis fidei christianæ consistit in resurrectione Christi, vt scilicet credamus eum resurrexisse à mortuis. Nam inde & eius diuinitas, & nostra resurrectio astruitur; cæteraque ferè omnia, quibus nititur nostra salus. *Si non credimus, ille fidelis manet, seipsum negare non potest.*] Sic in Epistola ad Romanos; nunquid incredulitas nostra fidem Dei euacuauit? Absit. quia sibi ipsi est debitor, neque potest agere contra voluntatem suam. Non autem nobis debitor, vt ex infidelitate nostra minus nobis debeat. *Sed firmũ fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen domini.*] Dei fundamentũ firmum, quod scilicet Deus cõstituit, & firmauit, sunt electi; quorum signaculum, quo scilicet signati sunt, primum est ex Dei præscientia, & prædestinatione: secundum ex parte ipsorum, quo eos nos possumus cognoscere, sunt bona opera. *Si quis se emundauerit ab istis, erit vas in honorẽ.*] Ecce quod nisi resistamus Deo, efficiemur vas in honorem, ex vase in cõtumeliam fabrefacto. *Nequãdo det eis Deus pœnitentiã, & resipiscant, &c.*] Locutio quæ & in Euangelio; ne quando, id est, si quando à Deo ei detur pœnitentia, &c. Omnia bona nostra à Deo esse testatur.

F

G

CAPVT 3.

MONET Timotheum iam prædictum esse, futuros post Christũ homines improbos, sub specie pietatis peccantes, & alios decipientes: hortatur vt hos deuitet, & sequatur doctrinam, quam ab eo didicerat: demum hortatur ad studium sacrarum literarum. *Quemadmodum autem Iamnes, & Mambres restiterunt Moysi: ita & hi resistunt veritati.*] Nomina hæc non sunt prodita in exodo. Fortasse per manus tradita Paulus acceperat.

CAPVT 4.

PROSEQVITVR monita & hortationes: suum obitum instare prædicit: rogat demũ vt ad se veniat, cum Marco. *Testificor corã Deo & Christo Iesu.*] Idem est ac si diceret; adiuro te corã Deo & Christo; ita alibi si rectè memini. *Increpa in omni patientia, & doctrina.*] Oportet doctorem in docendo patientem esse, & accommodare se infirmitati audientium, eosque tolerare, imitãs Dei longanimitatem. *Liberabit me dominus ab omni opere malo.*] Quamuis generaliter intelligi possit, tamen, vt reor, præcipuè opus malum intelligit, recessum à vera prædicatione fidei, & morum.

EPISTOLA AD TITVM.

B SCRIBIT ex Nicopoli, vbi hyemem acturus erat, ad Titum in Creta degentem; eumque admonet, seu potius in memoriam ei redigit, quæ iam præceperat de constituendis clericis per ciuitates; de vitandis pseudoapostolis,& præsertim Iudæis; qui commiscebant ea,quę sunt legis,cum fide in Christum.Multa deinde monet,quæ spectant ad populi institutionem:Et sic concludit Epistolam.

CAPVT I.

C ADMONET Titum de constituendis per ciuitates Episcopis; vbi notandum,quòd,quem prius appellauerat presbytetum,vocat Episcopum:pro eodem enim vtrumque accipit, eò quod quicunque ordinabantur presbyteri,ordinabantur etiam Episcopi. Docet vitandos eos, qui obseruantias legis miscebant fidei in Christum. *Paulus seruus Dei,Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem, est in spem vitæ æternæ.*] Cùm Apostolus sit missus, docet Paulus ad quid fuit missus,& secundum quidnam esset Apostolus:inquit igitur se esse Apostolum secundum fidem electorum Dei, id est, ad fidem statuendam, ad quam vocantur electi à Deo, & qua veritas cognoscitur; quæ veritas est secundum pietatem, quæ præcipua pars est charitatis, erga Deum scilicet, & maiores. In spem vitæ æternæ. nam fideles, & pij compotes erant vitæ æ-
D ternæ. *Quam promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora secularia: manifestauit autem temporibus suis verbum suum, in prædicatione, quæ credita est mihi, &c.*] Dei ab æterno ordinationem, appellat Dei promissionem. Tempora verò secularia, dicit, hæc nostra, quæ mensurantur per secula: destinato deinde tempore est manifestata. Hæc autem omnia dicit Paulus, vt ostendat prædicationem Euãgelij non esse rem nouam,neque nouum inuentum, sed Dei præordinationem, ante mundi cõstitutionem.Alibi multa in eandem sententiam.

 E

CAPVT 2.

PROSEQVITVR monita quæ cœperat. *Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices seu calumniatrices.*] Notandum quod in Græco textu dicitur, in habitu qui sanctas deceat; ex quo quispiam posset credere Paulum loqui de vxoribus presbyterorum, vel de anibus, quæ se dedicauerant Deo, viduis inquam. Sed quoniam subdit de iunioribus, fortasse melius accipietur, hic omnes anus monitas esse. *Sobriè, iustè, & piè viuamus in hoc seculo.*] Sobrietas compositionem sui ipsius indicat, iustitia proximum respicit, pietas Deum. *Nemo te contemnat.*] Id est, contemptibilem iudicet ex tua vita, & moribus. F

CAPVT 3.

DISCANT *fideles bonis operibus præesse.*] In Græco, antestare, id est, primos & præcipuos esse, quos alij sequantur, non vt ipsi sequantur alios. *Hæreticum hominem, post primam, & secundam correptionem deuita, sciens quod subuersus est, & delinquit cùm sit proprio iudicio condemnatus.*] Hæreticus admonitus sæpè, & non resipiens, est proprio iudicio condemnatus: quia ipse se potest iudicare pertinacem, quod constituit hominem hæreticum.

EPIST.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

HANC Epistolã ab Italia scripsit Apostolus ad eos qui crediderant, Hebræos.qui,quoniam pendebãt
B à lege, & obseruantiis legis erant addicti, quasi fides in Christum non iustificaret homines credentes,sed vmbra veteris legis:idcircò primum statuit dignitatem Christi, tum pertinentem ad diuinam naturam, tum etiam pertinentem ad naturam humanam quam assumpsit: ac primò præfert eum angelis,deinde Moysi, postremò sacerdotibus Leuiticis.demum definit in fidem quàm definit,& fidei vim, declarans sanctos omnes merè iustificatos fuisse, ex fide & per fidẽ. Hæc summa. *Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio.*] Quidam dubitarunt an hæc
C Pauli sit Epistola, nixi nonnullis argumentis, inter quæ est hoc, quod in exordio nulla eius nominis facta sit mentio, quemadmodum mos eius est in omnibus aliis suis Epistolis. Nos sequemur auctoritatem Ecclesiæ, quæ hãc Epistolam recognoscit,& legit vt Pauli Epistolam. quòd nomen eius non sit positum in exordio, præter alias causas,puto hanc veram.Erat gẽtium Apostolus Paulus,non circũcisionis,vt in Epistola ad Galatas patet: idcircò scribens gentibus,suæ auctoritatis nõ obliuiscitur,& nominis sui meminit; scribens autem Hebræis,quorum non erat Apostolus, humilitatem secutus est. Dicit Deum locutum in prophetis, potius quàm per prophetas, & in filio potius quam per filium,cùm tamen vtraque locutio sit commoda; vt ostenderet Deum ita locutum fuisse per prophetas, vt tamen in eis esset: quam-
D obrem putandum est potius fuisse verba eorum verba Dei, quàm prophetarum; nam sic rex loquitur per oratorem suum, vt sit in ipso. *Quem constituit hæredem vniuersorum,per quẽ fecit & secula.*] Nota Paulum velle adstruere Christum fuisse & Deum,& hominem verum: ideò vtrũque dicit. Nam constitui hæredem,pertinet ad hominem; sed per eum facta esse secula,pertinet ad Dei verbum. *Cui enim angelorũ dixit, filius meus es tu, &c.*] Auctoritates quas adducit ex scriptura sacra,quibus ostẽdit Christũ omnibus angelis prȩlatũ fuisse,sumptȩ sunt ex diuersis scripturȩ locis,quibus adstruit Christũ vt Dei verbũ,per quẽ facta sunt omnia,ita angelis antecellere, sicuti creator creaturȩ. Christus etiã secundum humanã naturã,propter plenitudinẽ gratiȩ omnibus angelis prælatus est, & ab eo omnes accipiunt:licet in naturalibus

puris sit inferior. Prima auctoritas est ex psalmo, & potest ad literam accipi de Christo. Alia est ex libro regũ; ad literam loquitur de Dauid, qui Christi figuram gerebat. Alia est ex psalmo, 96. in quo describitur secundus aduentus Christi, in quo veniet tanquam iudex, & tanquam regnans, vt patet ex lectione psalmi. Alia de Angelis in psalmo. Benedic anima mea Domino. Alia ex psalmo 44. qui est Epithalamium Christi & Ecclesiæ, seu humanæ naturæ in beatæ virginis conceptione. Postrema ex psalmo 101. quæ præ se fert nonnullam difficultatem. Nam non videtur posse commodè applicari ad filium, & verbũ Dei, seu ad Christum; nam totus ille psalmus dirigitur ad Deũ. Nihilominus si quis interius speculetur, cùm præmiserit; Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur laudabit Dominũ; videtur loqui ad literã de populo Christiano, & de die iudicij: quamobrem possunt ea verba commodè attribui Christo. Postrema ex psalmo, 109. apertissima, de qua in Euangelio fit mentio à Christo. E F

CAPVT 2.

IN hoc capite prosequitur id quod cœperat, vt scilicet Christum Angelis præstantiorem ostendat, cùm ei Deus subiecerit omnia; quod tamen nõdum apparet, in die Iudicij verò omnibus apparebit. ac ostendit summa ratione verbum Dei; hominem passibilem factum esse, vt homines sanctificaret, & pro eis satisfaceret; non autem apprehendit naturam angelicam, in vnitate personæ. Hæc summa. *Sic enim qui per angelos factus est sermo.*] G
Hinc colligitur datam fuisse legem Moysi à Deo, ministerio tamen Angelorum. *Quæ cum cœpisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo. &c.*] Ex hoc loco quidam suspicantur hanc Epistolam non fuisse Pauli, sed posterioris cuiusdam. Ego verò putauerim Paulum, pro humilitate animi, se cum aliis miscuisse, ac si esset vnus ex Hebræis ad quos scribit. Vitat enim quantum potest videri arrogans. *Testatus est in quodum loco dicens; quid est homo? quia innotuisti ei &c.* [vsque ad eum locum] *nondum videmus ei omnia subiecta.*] In psalmo octauo ea quæ de homine Dauid dicit, meritò Paulus transtulit ad Christum, per quem humanum genus potestatem perditã non tantùm recuperauit, sed ampliori potitus est: & in quo humana natura, longè maiori gratia, & potioribus donis donata sit quàm H
Angeli; adeò vt de eius plenitudine etiam Angeli accipiant. Subdit; nunc autem nõ videmus omnia ei subiecta. Hæc potestas super omnia data est Christo, statim ab exordio suæ conceptionis, tum ratione diuinę personæ, ad quã assumpta est humana natura, tùm ratione superabundantis gratiæ. Apparuit autem Apostolis, & aliis qui viderunt Christum post resurrectionem, cùm dixit, data mihi est potestas in cœlo & in terra. Dicitur enim in scriptura sæpius, tunc res dari, cùm apparet eius datio: apparebit autem omnibus in die iudicij. *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.*] Carnem passibilem & mortalem verbum Dei assumpsit, vt pro omnibus nobis pœnas subiret & satisfaceret: & ideo hac in parte tunc minoratus est ab Angelis; & vicissim deinde

A deinde per resurrectionem, gloria & honore coronatus? *Decebat enim eum per quem omnia, & propter quem omnia, auctorem salutis eorum per passionem consummare. qui enim sanctificat & qui sanctificantur ex vno omnes.*] Probat Apostolus iure merito verbum Dei, carnem & naturam humanam, passibilem, & mortalē assumpsisse. Nam mediator futurus erat Christus, Dei & hominum: idcircò vtriusque naturæ particeps esse debuit, iuxta illud, Mediator vnius non est, Deus autem vnus est. Deinde oportebat eum pati & satisfacere, qui peccauerat. Peccauerat autem homo, ideò hîc dicit, quod decebat Deum adducere auctorem salutis nostræ ad cōsummationem, id est, ad perfectionem resurrectionis, per passionem mortis. Nam qui sanctificat & qui

B sanctificatur ex vno omnes, id est, ex eadem natura, & ex eadem origine, id est, ab Adam descendente, quamuis non secundū seminalem rationem: quæ sequuntur, hinc pendent omnia. *Vt per mortem, destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum; & liberaret eos, qui timore mortis, per totam vitam obnoxij erant seruituti.*] Per mortem, quæ Christo indebitè fuit à Diabolo illata, eo quod nullum haberet peccatum, & qua satisfecit pro peccatis omnium, liberati sumus nos peccatores à potestate & seruitute Diaboli; adeò vt secundum animam viuamus, & expectemus per Christum immortalitatem corporis, adeò vt amplius non simus sub diabolo, qui per mortē animæ nobis illatam, conduxerat etiam nos ad necessitatem mortis corporis. Item cùm omnes ferè cupiditates, referantur ad cupiditatem huius vitæ

C mortalis quam degimus; & omnes timores ad formidinem mortis, cui seruiebamus, aliam vitam & resurrectionem corporis despetantes, Christus ab hoc timore, cui eramus obnoxij, nos liberauit, per promissionem melioris vitæ: cuius arram iam dedit per spiritum suum, & per certam promissionem futuræ resurrectionis corporis. *Vnde debuit per omnia fratribus assimilari, vt fieret misericors, & fidelis pontifex ad Deum: in eo enim, in quo passus est ipse, & tentatus, potens est & eis, qui tentātur, auxiliari.*] Cōcludit id quod suprà dixerat cur scilicet oportuit filium Dei carnem assumere: Nam oportebat inuenire hostiam, & Pontificem, per quos humano generi Deus reconciliaretur; quorum vtrūque oportebat hominem esse, & Deo gratissimum; idcircò, inquit debuisse Christum assimilari fratribus, id est hominibus per omnia, id est,

D quæ sunt naturæ humanæ præter peccatum; vt esse posset pontifex misericors, non solum quia Deus, sed etiam quia homo, qui naturalem cognationem habet cum aliis hominibus, & esset etiam fidelis tàm Deo, quàm hominibus cognatis secundum naturam, & vt propitiaret delicta populi; non tantùm vt Pontifex, sed vt hostia subdit rationem. Nam in quo est passus & tentatus, potens est & eis qui tentantur subuenire. Hoc etenim iustitię est, vt is qui tanquam hostia pro omnibus passus est & tentatus, non pro delictis propriis, possit auxiliari illis qui tentantur & patiuntur, vtpote qui pro illis iam soluerit pretium, & iustitiæ satisfecerit.

CAPVT 3. E

CVM mentionem fecisset de Pontificatu Christi; accedit in hoc capite vt Christnm conferat Moysi, & præferat. Nam in domo Dei, quæ nos sumus, Moyses versatus est tanquam famulus, Christus verò tanquam Dominus, qui eam fabricatus est; quod maximè propriè competit Christo, prout est Deus, quamuis vt homini etiam idem posset aliquo modo, præ Moyse, ei attribui, sed Deum tantùm tangit Apostolus in textu. Postmodum declarat quod nos oporteat initium hoc substantię, quam habemus in Christo retinere vsque ad finem, ne incidamus in infidelitatem Iudæorum, & demus pœnas pares eis propter incredulitatem. Hæc summa. *Et Moyses fidelis erat tanquam famulus.*] Nota quod supra dixerat, ideo Christum præferendum Moysi, quoniam is qui domum fabricatur, potior est, quàm domus ipsa: ex quo infertur, quod Moyses sit pars huius domus, quam Deus ædificauit per spiritum suum in Christo. Nunc dicit in hac domo Moysem fuisse tanquam famulum; Christum verò, tanquam filium in domo sua: famuli partes sunt domus, ministrant tamen aliis, vt ex primo Politicæ patet. Vnde non repugnat, esse partem domus, & famulum. *Vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.*] Peccatum non est nisi cum quapiam ignorantia, vnde fallit nos. Est etiam cum cordis obduratione, contra Dei inspirationem interiorem. F

CAPVT 4. G

PROSEQVITVR id quod cœperat, raramq; figuram Iosue temporibus in populo Hebræo expressam, eorum quę sub Christo facta sunt explicat. Inquit ergo, figuram nostrorum temporum in factis sub Iosue contemplemur, & caueamus ne nobis per incredulitatē accidat, quod & illis accidit; ne scilicet sicuti illi nō potuerūt ingredi in terrā, quam De⁹ eis promiserat, propter incredulitatē & impatientiā; ita & nos quibus promissa vera in Deo requies, de qua mētio fit; quod Deus in ea requieuit die septima, propter incredulitatē; & fallaciā peccati obdurato corde, nequeamus introire in requiem Dei. Hortatur denique vt cùm fiducia adeamus ad thronum gratiæ, talem Pontificem habētes. &c. *Et quidem operibus ab institutione mundi profectis. dixit enim in quodam loco de die septima sic, & requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis, & in illo rursum si introibunt in requiem meam.*] Paulus ex scripturæ locis conuenientibus inuicem ostendit, quod requies promissa fidelibus Christi, est requies in Deo, æterna scilicet felicitas & beatitudo, cuius figura fuit requies in terra promissionis sub Iosue. Nam in psalmo dicitur in persona Dei, Si introibunt in requiem meam, & in genesi dicitur, quod die septima requieuit Deus ab operibus suis. Ecce requies quam in psalmo meminit Dauid, cùm tamen loquatur de exacerbatione & obduratione Iudaici populi sub Iosue & Moyse. *Quoniā igitur superest introire quosdam, & illi quibus promissum est non introierunt; iterum terminat diem quendam hodie in Dauid dicendo* H

A *cendo. &c.*] Omnibus Iudæis sub Moyse & Iosue, promissa fuerat requies, in terra promissionis, multi tamen eorum nō introierunt propter incredulitatem: Iccircò cùm illa, fuerint figuræ eorum, quæ nunc aguntur, Dauid in psalmo, post tantū tēporis ab Moyse & Iosue, terminat quendā diem, dicēs; Hodie, qui referri debet ad præsens tempus prædicationis Euangelij, cui & illa requies, & eorum incredulitas, ac fides quorundam accōmodari debent. *Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alio loqueretur posthac, die. Itaque relinquitur Sabbatismus populo Dei.*] Subtiliter, & diuine, Paulus argumentatur, inquiēs; si Dei promissio de quiete, referreretur tantùm ad eam quietem corpoream, quam habituri essent in terra Cananeorum, nunquam Dauid de B alia requie post tantum temporis locutus fuisset: sed quoniam illa fuit vmbra & figura huius; iccircò Dauid de hac alia quiete mentionem facit, quæ sabbatismus verus relinquitur populo Dei. *Qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit ab operibus suis, quemadmodum Deus à suis. &c.*] Nonnulli dicunt opera nostra, intelligi labores & molestias, à quibus quiescunt, qui quiescūt in requie Dei. Sed reor ego altiorem fuisse sensum Pauli, vt scilicet ostendat id, quod Dionysius dicit, altiorem scilicet esse nostram fœlicitatem, & cum Deo coniunctionem, & ab Deo absorptionem nostri, quàm quoduis opus, seu operatio nostra; vnde requies illa est in cessatione omnium nostrarum operationum; quia eas transcendit & supergreditur. *Viuus est enim sermo Dei & efficax & penetrabilior. &c.*] Sermo Dei, est verbum Dei, quod fa- C ctum est caro, nam in Græco idem vtrobique verbum, eadem dictio. Hæc verò Apostolus subdit vt reor, vt scilicet ostendat verbo Dei Christo Iesu, & inesse vim diuinā, qua possit & sanctificare nos interius, & præstare promissa, simulque scientiam, qua simulationes & dissimulationes omnes cognoscit, ideò syncerè nobis agendum esse & cum fiducia. *Tentatum autem per omnia pro similitudine, absque peccato.*[Hortatur ad fiduciam, ex conditione Sacerdotis & Pontificis nostri, qui cùm sit filius Dei, omnipotens est; & cùm sit homo, tētatus & passus multa, quāuisabsq; peccato existēs, sed habēs tantum similitudinem carnis peccati; iccircò ex cognitione naturæ; & experimento tentationum, quæ validæ sunt; ex merito, quia absque peccato tentatus & passus, nostri miserebitur, & gratiam præstabit.

D

CAPVT. 5.

PRAETVLIT superius Paulus Christum Angelis, prętulit Moysi; nūc vult præferre Sacerdotium Christi, Sacerdotio Aaron, eò quod Christus constitutus sit Sacerdos in æternū, secundum ordinem Melchisedech, & per Dei iusiurādum; de quibus inferius in hoc capite, veluti prooemium facit ad ea, quæ dicturus est. Ac primò statuit qualis sit Sacerdos, & Pontifex, quod eius officium, & quòd nullus sese ingerere debet huic muneri, sed tantùm vocatur, sic Aaron, sic etiam Christus effecti sunt Sacerdotes. Postmodum sensim descendit ad Christum, & eius Sacerdotium, qui est secundū ordinem Mel-

chiſedech, de quo inquit grandem ſermonẽ eſſe, ob eorum imbecillitatem, E
Hebræorum ſcilicet, qui nondum erant apti ſolido cibo, ſed lacte erant nutriendi. *Omnis namque pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus cõſtituitur in his, quæ ſunt ad Deum, &c.*] Cõditiones Põtificis, quòd homo ſit, quòd cõſtituatur pro hominib' in his quę ad Deũ pertinẽt, vt pro populo offerat munera & hoſtias Deo; quod ſit circundatus infirmitate, vt condolere poſſit peccantibus; vnde & pro ſe debet offerre pro peccatis, ſicuti pro aliis hominibus. Harum conditionum priores ſunt neceſſariæ; vt ſcilicet, ſit homo, vt conſtituatur pro hominibus ad Deum, vt offerat munera & victimas Deo: quod verò ſit circundatus infirmitate; vnde debeat & pro ſe ipſo offerre pro peccatis; non ſunt neceſſariæ conditiones Sacerdoti; ſed conſequentes humanæ naturæ corruptionem. vnde non fuerunt in Christo. Sed ad bene eſſe Sacerdotis requiritur, quòd ſit etiam ipſe corpore infirmus, qui pati poſſit, qui tentari poſſit; imò qui paſſus & tentatus ſit; vt ex experiẽtia cognoſcens vim paſſionis & tentationis miſericors ſit. Et hæc conditio fuit in Chriſto. Sequitur alia conditio Sacerdotis, vt ſit vocatus, non vt ipſe ſeſe ingerat huic muneri. *Qui poſſit eum ſaluum facere à morte.*] Non vt non moreretur, & non pateretur, ſed vt à morte non detineretur. Sic Petrus in ſua Epiſtola, & in pſalmo; non detinebis animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem, id eſt corporis diſſolutionem. *Et quidem cùm eſſet filius Dei, didicit ex his, quæ paſſus eſt, obedientiam.*] Non didicit obedientiam, quam neſciret, & cuius habitum non haberet; ſed didicit experiendo, & actu G
obediendo: vnde eius obedientia iuſti effecti ſunt multi; ſicuti inobedientia Adam peccatores conſtituti ſunt multi. factus eſt enim obediens vſque ad mortẽ &c. ad Philippẽſes. *Et facti eſtis quibus lacte opus eſt, nõ ſolido cibo &c.*] Idem eſt cibus, & lac, & ſolidus: lac quidem, ſecundum ſenſum quem præ ſe fert litera: ſolidus verò, ſecundum ſenſum interiorem, qui latet ſub litera. Ideò Apoſtolus cùm interiorem ſenſum ſcrutaturus eſſet Sacerdotij Chriſti, qui conſtitutus eſt per iuſiurandum à Deo Sacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech; Hebræi autem addicti eſſent cortici literæ, eique inhærerent, ac ceremonias legis ægrè relinquerent; iccircò eos Paulus hic reprehendit, ac paruulos vocat: licet poſtmodum in fine dicat ſe de eis credere meliora; & accedit ad interiorem ſenſum huius Sacerdotij. *Qui exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni & mali.* Lac non eſt cibus malus, imò bonus, ſed H
paruulis: grãdibus verò malus eſt cibus; quia eis non conuenit. Sic exterior literæ ſenſus bonus eſt, ſed paruulis, Iudaico ſcilicet populo; qui vt paruulus detinebatur ſub pędagogo. At factis grandibus in Chriſto nõ eſt conueniẽs; ideo illis malus efficitur.

CAPVT 6.

REPREHENDIT Hebræos vt paruulos & ineptos ad ſolidum cibum ſuperius, vt eos excitaret; nunc quaſi excitatis loquitur, ſeque intermiſſurum inquit, initium ſermonum Chriſti, & ad perfectiora aſcenſurum. Deinde

A de parenthesim magnam facit pertinentem ad ea, quæ supra tetigerat, vt scilicet, deterreat eos à cortice legis, & à ceremoniis Iudaicis, quibus annexi erant. & tandem in fine capitis redit ad id, quod instituerat; vt scilicet, ostendat ex interiori sensu legis, Sacerdotium Christi longè præferendum esse Sacerdotio Leuitico. Hæc summa. *Quapropter, intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur, non rursum iacientes fundamentum pænitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum, baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.*] Sermo inchoationis Christi, sunt elementa Christianæ religionis, quæ doceri debent & solent catechumeni; & Sacramenta, quibus inserimur Christo. Primum horum est pœ-
B nitentia à peccatis, quæ hîc appellat mortua opera. Alterum post pœnitentiam est fides ad Deum per Christum. Sequitur baptisma, quod est Sacramentum fidei. Sequitur doctrinæ. Hoc verbum ad omnia superiora & inferiora referri potest, vt scilicet, dicamus, iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fundamentū doctrinæ fidei ad Deum, & baptismatum & impositionis manuum, & resurrectionis mortuorū, & iudicij æterni. Hæc enim omnia doceri solebāt catechumeni, & huiusmodi doctrina pertinet ad lac. potest etiam exponi & accipi doctrina per se, id est, iacientes fundamentum. Nam catechumeni & docebantur, & simul præstabant ipsi omnia hæc quæ memorat Apostolus. nam & pœnitebat eos veteris vitæ, & baptizabantur, & manus eis imponebatur, & per baptisma resurgebant à mor-
C tuis, & expectabāt iudicium æternum. Dixit autem, baptismatum; quia plura sunt baptismatis genera, vt dicūt Theologi, & Damascenus meminit. Vel fortasse hîc Hebræos perstringit & carpit, quòd obseruarent ceremonias Iudaicas, inter quas in Euangelio fit mentio baptismatum. *Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati &c. & prolapsi sunt rursum, reuocari ad pænitentiam; rursum crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes.*] Diximus suprà omnia superiora, quæ sunt lactis, pertinere ad Catechumenos: nam & ea docebantur, & re præstabant, ideo docti, ad baptisma accedebant, quod iterari non potest: cum fiat in mortem Christi, qui semel mortuus est, & resurrexit, non moriturus. Ideo qui baptisma iterant, irrident Christi mortem; & quantùm in se est, profitentur eum non resurrexisse immortalē. Sicuti ergo baptis-
D ma iterari non debet, ita quæ ante baptisma ab iis percepta fuerant, non debebant ex eorū memoria decidere, vt essent iteranda, siue iterum inculcāda. *Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius. &c.*] Increpauit suprà Apostolus Hebræos, vt paruulos. Nūc verò delinit animos eorum, laudatque eos ab operibus eorum; quibus retributionem à Deo sperandam asserit: simulque ad perseuerantiam in huiusmodi operibus Hebræos hortatur; ostendens maximam voluisse Deū suæ promissioni adhibere firmitatem; cùm & promiserit, & iurauerit per semetipsum, vt spem nostram firmam statueret; quæ est velut anchora, quæ penetrat vsque ad interiora velaminis; id est, ad bona æterna & spiritualia, quæ latent vltra temporalia & sensibilia; quibus coniungimur & nitimur

per ſpem, donec peregrinamur à Domino. *Vbi præcurſor pro nobis introiuit Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech pontifex factus in æternum.*] Aptè reuertitur eò vnde digreſſus erat, ad Sacerdotium, ſcilicet, Chriſti ſecundum ordinem Melchiſedech. Dicit autem quòd Ieſus introiuit præcurſor pro nobis; quia eius introitus aditum nobis reſerauit ad ea interna & ſpiritualia bona. E

CAPVT 7.

IN hoc capite rem aggreditur, de qua ſe dicturum propoſuerat, diſtulerat tamen. dicitque primùm, quæ ex ſcriptura colligi poſſunt de hoc Melchiſedech; ſecundum cuius ordinem eſt inſtitutum, & prædictum in pſalmo, F
ſacerdotium Chriſti. Huius nomen interpretatur per ea quæ conueniunt Chriſto. De patre, & matre, & genealogia huius nulla fit mētio in ſcriptura. Sic dictum eſt de Chriſto; Generationem eius quis enarrabit? Cōparat deinde ex hiſtoria Geneſis, hunc Melchiſedech Abraam, longeque illi eum præfert: vnde & Leui præferri oſtenditur, & tranſlationem Sacerdotij debere fieri; quare etiam legis: & hoc propter imperfectionem prioris, quæ non poterat viuificare. Multa poſtremò addit de excellētia Sacerdotij Chriſti; & quātum vtilitatis nobis attulerit, & adferat eius Sacerdotium. Hæc ſatis. *Sine patre, ſine matre, ſine genealogia, neque initium dierum habens neque finem.* Non vult Paulus ex his, vt nonnulli crediderunt, Melchiſedech non habuiſſe patrem & matrem; ſed quòd in ſcriptura, nulla fiat mentio de patre, aut de matre Melchiſedech, neque de eius ortu aut obitu: vt ſcilicet in eo poſſit conſtitui conueniens figura filij Dei, & eius Sacerdotij. *Et amplius adhuc manifeſtum eſt: ſi ſecundum ordinem Melchiſedech exurgat alius Sacerdos, qui non ſecundum mandatum legis carnalis factus eſt, ſed ſecundum virtutem vitæ indiſſolubilis factus eſt. (conteſtatur enim quoniam tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.) reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adducit lex; introductio verò melioris ſpei, per quam appropinquamus ad Deum. &c.*] Suprà dixerat Apoſtolus, quòd, tranſlato Sacerdotio à tribu Leuitica ad tribum Iuda, neceſſe erat fieri legis tranſlationem: nunc verò quantò hoc Sacerdotium ſit illo præſtantius. nam illo cōſtituebant Sacerdotes mortales, & ad adipiſcēda bona mortalia. Hoc H
enim vult Apoſtolus cùm ait, qui non ſecundum legem mandati carnalis factus eſt. Nam mandatum carnale, quod non viuificat, bonis ſenſibilibus, tāquam præmiis, allicit ad virtutem; & pœnis temporalibus deterret à vitio. Inſuper miniſtrabatur hoc Sacerdotium ab hominibus in carne mortalibus: at de Sacerdotio Chriſti cùm dicitur, quòd eſt Sacerdos in æternum; conſtitui ſignificatur Sacerdos ſecundum virtutem vitæ indiſſolubilis. infert Paulus ex his, quòd ſit reprobatio prioris teſtamenti, tanquam infirmi: quia lex non poterat viuificare; & ideo inutilis. & ſit introductio melioris ſpei, per quam proximamus ad Deū; vt ſcilicet fruamur Deo, & diuina nobis debeatur hęreditas; quamobrem & æterna. Vide quàm acutè Paulus ex æternitate

Sacerdotis,

A Sacerdotis, arguit æternitatem bonorum nobis promissorum. His addit, quòd hic sit factus Sacerdos cum iureiurando, non item alij. alij plures, quia mortales; hic vnus tantùm, quia immortalis. *Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo.*] Differt huius Sacerdotis oblatio, ab oblationibus Sacerdotum Leuitici generis. quia illi sæpè offerunt hostias pro peccatis, primùm suis, deinde populi: Hic verò pro suis peccatis non opus habet vt offerat; quippe qui innocens est & immaculatus: pro peccatis verò populi semel obtulit semetipsum, cuius oblationis virtus manet in æternum, quæ quotidiè per eandem hostiam nobis applicatur.

CAPVT 8.

B NIHIL aliud agit in hoc capite, quàm quòd conatur ostendere excellentiam Sacerdotij Christi; & quòd in Sacerdotio Leuitico vmbra quędam fuit eorum quæ sunt præstita per Sacerdotium Christi; quæ enumerat & declarat. *Capitulum super ea quæ dicuntur.*] Summa eorum quæ vult Paulus nos docere de Sacerdotio Christi, hæc sunt. *Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, Sanctorum minister, & tabernaculi veri, quòd fixit Deus & nõ homo. Omnis enim Pontifex ad offerenda munera & hostias constituitur.*] In superiori capitulo dixerat, quòd Christus cum iureiurando est cõstitutus à Deo Sacerdos in æternum; quod declarauit, ac duplicem rationẽ reddidit. Est enim Sacerdos in æternum, quia eius Sacerdotij effectus est acquisitio, & hæreditas bonorum æternorum, non temporalium. Est etiã C Sacerdos in æternum, quia semper saluare potest accedentes ad Deum per ipsum; vnde dictus est etiam esse positus ad interpellandum pro nobis, & quod interpellat pro nobis. Cyrillus super Leuiticum dicit, duo esse sacrificia Christi figurata in sacrificiis veteris legis, vnum in terris, quasi extra castra cœlestia, vbi immolatus est pro peccatis; cuius figura erat hostia, quæ offerebatur pro peccato. aliud autẽ sacrificium Christi est in cœlis, quod Cyrillus applicat Angelis; nos autem cõmodè possumus adaptare nobis hominibus. Nam sicuti post immolationem hostiæ pro peccato, quæ comburebatur extra castra, Pontifex cũ eius sanguine introibat in Sancta Sanctorum, ibique septies aspergebat sanguinem versus arcam. Ita Christus postquam in terris extra castra Angelorum, seipsum obtulit, in proprio sanguine introiuit in taD bernaculum, non huius creationis, sed in cœlum: vbi in ęternum manet offerẽs se Deo pro nobis: & hæc oblatio, proportionata oblationi Sacerdotis in Sãcta Sãctorũ, semper manet: & ideo est Sacerdos in ęternũ, & in perpetuũ saluare potest accedẽtes per ipsum ad Deum. *Quoniam ipsi nõ permanserunt in testamẽto meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus,*] Exprimit causam cur statuere velit De' testamẽtũ nouũ. Causa, inquit, est, quoniã Iudęi, quib' data fuit lex nõ permanserunt in testamẽto dato eis à Deo; ac propterea fuerũt neglecti à Deo: nã lex irã operatur. iccirco De', propter infirmitatẽ illi' & lãgorẽ mẽtis nostrę, voluit nobis dare testamẽtũ nouũ, in cordib' nostris scriptũ, quo viuificaremur. Hic sẽsus. *Et nõ docebit vnusquisq; proximũ suũ &c. quoniam omnes sciẽt me à minore vsq; ad maiorẽ.*] Hoc nõ impletur ĩ hac vita, sed ĩ patria imple-

tur; vbi omnes per essentiam Deum vident immediatè. quamuis quantùm E
ad infusionem Spiritus Sancti; & luminis fidei interius, omnes immediatè,
etiam nunc in hoc seculo doceantur à Deo.

CAPVT 9.

ANALOGIAM, vt prædiximus Paulus proponit; ac comparat sacrificium expiationis Israëliticum sacrificio Christi, quo se obtulit Deo pro nobis. Prius narrat ritum prioris sacrificij: postmodum accommodat huic ea quæ Christus gessit in sui immolatione, & ad Deum oblatione: simulque ostendit, in quibus præstat longè Christi sacrificium, sacrificio Leuitico: hæc summa. *Habuit quidem & prius iustificationes culturæ & sanctum seculare.*] Iustificationes culturæ intelligit Paulus, veteris testamenti ceremonias; quibus illi iustificabantur, non secundùm cor & mentem; sed vt essent idonei ad diuinum illum cultum exteriorem; sicuti apud nos dicerentur absolutiones ab irregulatitate, iustificationes; sic absolutiones ab excommunicatione. Sanctum seculare, seu mundanum, appellat eam sanctitatem, quæ non est mentis & animæ; Sed sanctitas est mundana & in hoc seculo, qua illi, qui in ea sunt, habentur in congregatione Sanctorum; qui, scilicet, ab ea non expelluntur propter aliquam labem, quam exterius contraxerint, vt immundi &c.] *Aureum habens Thuribulum. &c.*] Magnus hîc scrupulus; nam altare thymiamatis non erat intra velum in secundo tabernaculo, sed in primo contra velum. vnde multi exponunt, vas quoddam fuisse hoc Thuribulum, in quo incensum ab altari thymiamatis ferebatur in sancta sanctorum. *Hoc significante spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam adhuc priore tabernaculo habente statum. quæ parabola est instantis temporis, iuxta quod munera & hostiæ offeruntur.*] Esse parabolam instantis temporis, non est sic accipiendum, quasi velit intelligere tempus noui testamenti post Christum; sed instans tempus intelligit, tempus Iudaïcorum sacrificiorum: quare inquit, iuxta quod offeruntur munera & hostiæ; ac si diceret, voluit Spiritus Sanctus per tabernaculum prius, & per velamen, post quod erat tabernaculum secundum, infra quod ingrediebatur Sacerdos; ostendere nondum fuisse propalatam Sanctorum viam Mosaïcæ legis tempore. *Per tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis.*] Tabernaculum intra quod ingressus est Christus (per quem Pontificem futura bona, æterna inquam, nobis præstantur) quod non est huius creationis, duplex est; corpus scilicet suum, quod non moreretur, neque secundum seminalem causam est formatum, vt aliorum hominum corpus; sed per virtutem Spiritus sancti. aliud etiam tabernaculum ingressus est Christus, id est cœlum; quod non est manufactum, neque per homines, vt prius Iudaicum; sed à deo creatum. *Inquinatos sanctificat ad emundationem carnis.*] Ecce quem emundationem præstabant veteris legis ceremoniæ, & quomodo iustificabant, exterius, scilicet; vt emundati essent idonei

A idonei ad cultum illum exteriorem. vnde Apostolus alibi appellat eas iustitias carnis, & hîc ad emundationem carnis inquit. *Et ideo noui testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamento &c.*] Est hîc notandum quòd Paulus vtitur nomine testamenti, quod aliqui accipi volunt pro fœdere, sicuti in plerisque scripturæ locis. Attamen cum agatur de hæreditate, cuius nos hæredes sumus, non incongruè Paulus accipit testamentum hîc magis propriè, & ei accommodat ea, quæ in testamentis, propriè dictis solent obseruari; vt, scilicet, confirmentur per mortem testatoris, vt infra pluribus dicit. Verùm mors Christi non tantùm nobis testamentum hoc hæreditatis confirmauit, verùm B etiam idoneos nos fecit capescendæ illius hæreditatis, propter redemptionem præuaricationum; quibus obuoluti, non poteramus hæreditatem adire. Hoc primum hic tangit, aliud posterius de confirmatione promissionis & hæreditatis. *Et quemadmodum hominibus statutum est semel mori; post autem iudicium. Sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata: Secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.*] Ea quæ post mortem accidunt, omnia firma sunt, nihil mutabile. Sic in hominibus omnibus accidit; semel moriuntur; post mortem statim sequitur iudicium; status, in quo semper futuri sunt. Sic & Christus, qui per suam mortem nos redemit, & reliquit hæredes æternæ hæreditatis, semel mortuus est ad exhaurienda multorum peccata; pro quibus satisfecit, non tantùm sufficienter C sed etiam efficienter; pro electis, scilicet, & compotibus hæreditatis. postmodum illis eisdem apparebit sine peccato; vel sine hostia noua pro peccato; vel sine carne mortali quæ habet similitudinem carnis peccati: & apparebit in salutem eorum; cùm scilicet, tradet regnum Deo & patri.

CAPVT 10.

PROSEQVITVR primùm id quod cœperat; ostenditque quantum iure præcellat sacrificium Christi, quo sese Deo obtulit hostiam immaculatam in cruce; sacrificiis quæ secundum legem offeruntur. Nam in his vmbra erat, non expressa imago futurorum bonorum. Iccircò non auferebantur D peccata per ea sacrificia, sed fiebat peccatorum commemoratio quotannis; & erant figura & simulachra veri sacrificij, quo ablata sunt peccata mundi: quod, quia perfectissimum est, vnicum etiam est. vnus enim & idem Christus est, qui & nunc offertur in sanctissimo Altaris sacrificio. Vna autē oblatione, id est, re oblata, omnes sanctificamur in Christo. Accedit deinde Paulus ad monita & præcepta iuxta morem, quem perpetuum seruat. *Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.*] Duobus modis locus hic intelligi potest; vel vt per imaginē rerum res ipsas intelligamus; ac si diceret, faciem rerum. Nam res est redemptio nostra à peccatis; quæ præstita est, per passionem Christi & eius sacrificium. Vmbra huius rei fuēre sacrificia veteris legis quibus significabatur & præfigurabatur vnum

illud ſacrificium. vel per imaginem rerum, intelligenda ea quæ proximè & E
propinquè res repræſentant; per vmbram verò illa quæ longius diſtant, & à longè repræſentant. Nam, ſicut dicit Sanctus Dionyſius de Eccleſiaſtica Hierarchia, noſtra Eccleſia eſt media inter Hierarchiam cœleſtem, & legem veterem: nam in hac noſtra, nonnulla ſunt figura cœleſtis Hieruſalem; quædam verò figurata à lege veteri; in qua etiam ſunt figuræ cœleſtis hierarchiæ, ſed remotæ. In paſſione Chriſti eſt Sacramẽtum, & imago noſtræ mortificationis, quoad veterem hominẽ, & noui hominis noua natiuitas. Huius vmbra quædam longinqua eſt in ſacrificiis veteris legis. *Non deſerentes collectionem noſtram, ſicut conſuetudinis eſt quibuſdam.*] Maximum Chriſtiani viri officium eſt tenere vnitatem Eccleſiæ, ab vnitate non ſeparari ob vllas tentationes & moleſtias: Hoc admonet Paulus in hoc loco. *Voluntariè enim peccantibus vobis, poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur vlterius pro peccatis hoſtia: terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æterni.*] Idem repetit quod ſuprà dixerat, impoſſibile eſſe renouari per pœnitentiam. Nam ſicuti ſemel tantùm mortuus eſt Chriſtus; ita ſemel tantùm baptizamur, nec poſt baptiſma, ſi peccauerimus, poſſumus iterùm expiari per aliud baptiſma. non tamen propterea tollitur pœnitentia, & renouatio per pœnitentiam, non tamen noua natiuitas. F

CAPVT. II. G

SVPRA dixerat opus eſſe Chriſtianis, in perſeuerentia bonorum operum, patientia & fide; ſcilicet vt certiſſimè confiſi promiſſionibus diuinis, patienter ferant & tolerent, quicquid acciderit. In hoc capite proſequitur tractare de fide; priuſque eam definit. Deinde exemplis innumeris oſtendit fidem eſſe Deo maximè gratam, & per illam antiquos patres placuiſſe Deo, & cùm fidem viuam habuiſſent conſecutos fuiſſe mira præmia. *Eſt itaque fides ſubſtantia ſperandarum rerum, argumentum non apparentium.*] Fides eſt qua credimus & qua fidimus; ideo magnam habet cum ſpe affinitatem. Quinimò Damaſcenus in quarto, dicit, hoc in loco fidem accipi pro ſpe. quia ergo res ſperãdæ futuræ ſunt, idcircò ſubſtantiam & eſſe habent in cre- H
dente & fidente per fidem: ſic etiam cùm non appareant, neque ex ratione colligi poſſunt, eis tamen aſſentimur ex fide: & ideò fides veluti argumentum quoddam eſt, per quod aſſentimur non apparentibus. *In hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes.*] Senes, patres, maiores conſecuti ſunt teſtimonium placuiſſe Deo, & compotes factos promiſſionum, eò quod crediderint, & firmiter confiſi ſint diuinis promiſſis. *Fide intelligimus aptata eſſe ſecula verbo Dei; vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent*]. Creationem mundi & aptationem, ſeu formationem materię corporeæ per verbum Dei, ex geneſi intelligimus per fidẽ. Et quãtum ad hoc, fides eſt argumentũ nõ apparẽtiũ; vt

A vt ex inuisibilibus visibilia fierent,in verbo Dei inuisibilia erãt secula; postmodũ visibilia facta sunt. *Fide vberiorẽ,hostiam Abel,quam Cain obtulit.*] De Abel & Cain sacrificiis scriptũ est,quod Cain malè diuidebat;quia,vt inquit beatus Augustinus,sacrificium interius cordis,Cain Deo non offerebat,obtulit autem Abel; quod cordis sacrificium maximè nitebatur fide. Quod si quis dubitauerit,an hîc Apostolus loquatur de fide in Christum, per quam iustificamur; an latius de fide, qua credimus Deo, quicquid dixerit,& eius promissis quibusuis fidimus. Crediderim ego potius Apostolum loqui de fide latius sumpta; vt ex hac adstruat, per fidem in Christum, in quo habemus promissionem remissionis peccatorum, & hæreditatis vitæ æternæ; accedendum esse nobis ad Deum, vt simus cõpotes promissionum. *Sine fide*
B *autem impossibile est placere Deo.*] Dixerat impossibile esse placere Deo sine fide. Quod si simpliciter intelligatur,vt,scilicet,quispiam sit simpliciter gratus Deo, vtique hoc esse non potest sine fide mediatoris, vel explicita,vel implicita. Si verò quod ad aliquid consequẽdum, placere Deo accipiatur,fides illa latius sumpta hîc à Paulo sumitur, cùm dicit, sine fide impossibile est placere Deo. *Credere enim oportet accedentem ad Deum,quia est,& quod inquirentibus se remunerator sit.*] Hoc quoque ad vtramque fidem aptari potest: Si ad eam qua Deo simpliciter placemus, referas; opus est vt exponas sub illis verbis (& quod inquirentibus se remunerator sit) implicitè contineri fidem in Christum; vt sit sensus, oportet credere Deum aliquo modo
C nobis,etiam ignotis,prouidere,vt qui illi fidunt,salutem cõsequantur: quòd si ad fidem latius sumptam aptetur,sensus est, quòd oportet credere Deum veracem esse promissorem;& quod retribuat illis qui quærunt ipsum,& ipsi fidunt. *Per quam damnauit mũdum,& eius iustitiæ,quæ est per fidem,factus est hæres.*] Mos scripturæ,vt dicat,eum qui bona operatur, iudicare & cõdemnare eum qui operatur mala. Sic in Euangelio,regina Saba dicitur cõdemnatura Israeliticum populum. *Qui vocabatur Abraham.*] In Græco, vocatus Abraham,à Deo videlicet, à quo fuit ei mandatum; Exi de domo tua & de cognatione tua. *Expectauit enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & auctor est Deus.*] Ex his verbis Pauli facilè intelligere possumus,omnia ferè quæ hîc dicuntur de fide, quamuis de fide illa latius sumpta ad literam
D exponãtur,intelligi tamen in sensu mystico,qui sub litera iacet, de fide iustificante,per quam compotes iustitiæ, futura bona expectamus. *Vnde & eum in parabolã accepit. &c.*] Locus hic duobus modis exponi potest: vel,vt Isaac & immolatio illa dicatur fuisse parabola Christi; cuius diuinitas, cuius fuit parabola Isaac,non est immolata; immolatus autem fuit secundum humanã naturã,cuius parabola fuit hircus. Vel quòd hircus ille fuerit parabola Isaac, quia pro eo fuit immolatus: vel potius è contra,quod Isaac fuit parabola illius hirci;vnde euasit ipse,qui prius erat hostia,& hircus immolatus est. *Et adorauit fastigiũ virgæ eius.* in Hebræo, fulcrũ lecti: *Maiores existimãs diuitias Thesauro Aegyptiorum improperium Christi.*] Ecce sub litera latet sen-

sus mysticus, qui ad Christum pertinet, & ad bona futura, ad quæ speramus E
peruenire per Christum.

CAPVT 12.

Hoc caput præclarum est, plenum dulcedine charitatis; magnamque habet vim in animo cuiusque mouẽdo. Excitat nos, vt per fidem & patientiam (proponentes nobis exempla tot excellẽtissimorum hominum, de quibus meminerat supra; & præsertim Iesum Christum auctorẽ salutis nostræ) curramus per bona opera ad propositum nobis præmium; certissimè fidentes Deo nos id consecuturos esse. *Ideoque tantam habentes impositam nubem testium.*] Sicuti nubes nos ab æstu solis defendit; sic ab æstu tentarionum, F
ne â fide diuertamus, defendit nos, veluti nubes, exemplum tot præclarissimorum hominum. *In disciplina perseuerate.*] Distinctè legendnm, in disciſciplina; id est, existentes in disciplina & correctione Domini; perseuerate in fide, scilicet, & bonis operibus, non deficientes, vt supra dixerat. *Ad aspersionem sanguinis melius clamantem quàm sanguis Abel.*] Sanguis Abel apud Dominum clamabat vltionem aduersus Cain. Sanguis autem Christi clamat miseticordiam & veniam etiam erga illos, per quos effusus est, Iudæos scilicet & gentiles. *Adhuc semel, & ego mouebo non solùm terram, sed & cœlum. quod dicit, semel, significat mobilium translationem. &c.*] Figura locutionis scripturæ, vt, semel, significet immutabilitatem quandam. Hoc Paulus exponit sumptum à Propheta Aggeo: sic in psalmo, semel locutus est Deus; vt osten- G
dat immutabilitatem diuini eloquij.

CAPVT 13.

Mementote *vinctorum tanquam simul vincti, & laborantium, tanquam simul in corpore morantes*] Sumus eiusdem corporis membra: ideo ad vnumquemque pertinent ea quæ sunt alterius. *Iesus Christus heri, & hodie, ipse in secula.*] Cum Christus, vtpote Deus, incommutabilis semper sit idem; nec eius potestas & bonitas sit imminuta; si imitati fuerimus priscorum fidẽ poterimus etiam sperare eundem exitum. *Habemus altare, de quo edere non habẽt potestatem, qui tabernaculo deseruiunt. quorum enim animalium. &c.* [vsque H
ad id:] *Exeamus ergo ad eũ extra castra improperium eius portantes. &c.*] Posset quispiam ambigere, quomodo reddatur ratio superius dicti, ex eo quod dicitur, quorum enim animalium &c. Ratio sumitur ex figura: nam sicuti hostia, qua fiebat expiatio à peccato, comburebatur extra castra, id est, extra cõgregarionem Iudaici populi, in qua erar altare victimarum; ita Christus passus est extra portam, id est, extra Iudaicam congregationem. nos ergo accedentes ad Christum, qui passus est extra portam, eximus à congregatione Iudaici populi: & ita illi qui sunt in ea congregatione, non pertinent ad nos; & ideò non habent potestatem accedendi ad nostrum altare. Ex hoc loco colligi-

A colligitur contra Lutheranos, in missa non fieri tantùm mentionem cœnæ; sed fieri oblationem & sacrificium, cui conuenit altare, non autem conuenit cœnæ. *Non enim habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.*] Ceremoniæ Iudaïcæ pertinēt ad hanc mundi ciuitatem; quia sunt vmbra futurorum. Nos verò, qui futuram iuquirimus, debemus egredi extra castra. *Rogo autem vos fratres, vt sufferatis verbum solatij.*] Idem dicit quod suprà, in disciplina perseuerate. quia post perseuerantiam in certamine, venimus ad solatium. idem dicit hîc. Sufferre enim verbum solatij, est per patientiam boni operis sufferre, quousque adsit solatium. Laus Deo per Iesum Christum.

B

EX EPISTOLA IACOBI.

C SI C *loquimini & sic facite, tanquam per legem perfectæ libertatis incipientes iudicari. Iudicium enim sine misericordia non facientibus misericordiam. superexaltat autē misericordia iudicium.*] In hac Epistola duo potissimū agit Iacobus; prius, scilicet, vt hortetur omnes ad misericordiam erga pauperes, & humiles. Alterum verò, vt compescat ambitionem quorundam, qui volebant fieri magistri, & contendebant inter se. de priori locus hic est. Nam cum dixisset eum qui contemnit pauperem, facere contra legem & charitatē, qua omnia peccata prohibentur; Addit aduertendum nobis esse, quòd
D constituti sumus in summa libertate; vt scilicet ex operibus nostris erga proximum, præscribamus omne nobis iudicium faciendum. Nam qui non facit misericordiam erga proximum, iudicabitur sine misericordia, ex rigore iustitiæ tantùm: sed qui facit misericordiam, dilatat & amplificat erga se iudicium; quoniam non districtè ex rigore iustitiæ, sed misericorditer iudicabitur. *An putatis, quod inaniter scriptura dicat; Ad inuidiam concupiscit spiritus (seu spiritum) qui habitat in vobis? Maiorem autem dat gratiam. Propter quod dicit, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini sub potenti manu Dei.*] Vult Apostolus hortari eos, ad quos scribit, ad pœnitentiam, & humilitatem, sine qua nequit esse pœnitentia; & adducit scripturam idem innuentem. inquit ergo. An putatis, quod scriptura inaniter dicat? Deinde se-

quitur. Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus,ſeu ſpiritum,qui eſt in vobis. Duobus modis legitur,ſpiritus,vel ſpiritum;& duobus modis exponitur. Primo, quod hic ſit textus ſeu ſententia ſcripturæ citata ex Eſaia. Deus noſter,Deus zelator eſt; & ideo quia zelat, non patitur quicquam aliud ſibi præferri aut conferri; vt maiorem det nobis gratiam, ſi non prouocauerimus eum ad æmulationem. Spiritus ergo Dei,qui habitat in nobis,cõcupiſcit ad inuidiam, id eſt,ad zelum. Maiorem tamen dat gratiam. Propter id etiam dicit ſcriptura,quod Deus ſuperbis reſiſtit,humilibus autem dat gratiam. Humiliamini ergo; quæ eſt vltima concluſio,quam intendit. Vel alio modo legitur & exponitur; putatis quòd ſcriptura dicat inaniter,& ad inuidiam? id eſt,vt vobis inuideat;quaſi dicat,Minime. Sed cõcupiſcit ſpiritum qui eſt in vobis;id eſt, concupiſcit gratiam ſpiritus,vt ſit in vobis; vt maiorem gratiam ſemper habeatis. Sequitur deinde,quod dicat ſcriptura,Deus ſuperbis reſiſtit; humilibus autem dat gratiam. Concluſio poſtrema. Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei. *Qui iudicat fratrem,iudicat legem.*] Id eſt,facit contra legem,& quaſi eam damnat,quæ præcipit fratrem amari & non condemnari. *Exemplum accipite fratres, exitus mali laboris & patientiæ prophetas.*] Exitus mali, id eſt, euaſionis à malo, vt de Iob exemplum ponit. *Aurum & argentum veſtrum æruginauit,& ærugo eorum erit vobis in teſtimonium;& comedet animas veſtras,ſicut ignis.*] Ærugo erit in teſtimonium contra vos, auaritiæ & crudelitatis erga proximum, cuius non miſerti eſtis; cùm inde aurum & argentum collectum à vobis contraxerit æruginem.

GASPARIS

GASPARIS
CONTARENI S.R.E. CARDINALIS.

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ SIVE CHRISTIANA INSTRVCTIO.

B

INTERROGATIO PRIMA.

QVID est esse Christianum?

Responsio.

Esse christianum, est esse membrum Christi, ei incorporatum per fidem, & fidei Sacramenta.

Interrogatio Secunda.

Mēbra omnia Christi sunt ne vnius tantū modi?

Responsio.

C Minime. Nam quædam in Christo viuunt, quædam vero non viuunt; licet quodammodo possint dici esse in Christo, & esse membra Christi.

Interrogatio Tertia.

Quæ sunt membra quæ viuunt in Christo?

Responsio.

Christiani illi, in quibus per fidem, & charitatem inhabitat spiritus sanctus, spiritus Christi, per quē accepimus adoptionem filiorum, & in quo clamamus Abba, Pater: quę dona preciosa & excelsa promeruit nobis Christus.

Interrogatio Quarta.

Quæ nam sunt membra in Christo, mortua tamen?

D *Responsio.*

Christiani illi qui per baptisma, consecrationem & characterem Christi acceperunt, sed Spiritu Sancto carent, vel ob fictionem, cum qua accesserunt ad baptisma, & in qua perseuerant, nam Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet dolum; vel quia illum ob prauitatem amiserunt.

Interrogatio Quinta.

Quid sentiendum de Sacramentis Ecclesiæ secundum fidem orthodoxam, & catholicam?

Responsio.

Sacramēta esse sensibilia signa inuisibilis gratiæ, quæ in eorum susceptione infunditur per fidem passionis Christi, per quam nobis remittuntur pec-

cata, & datur Spiritus Sanctus, datúsque fouetur, & augetur iuxta dictum Apostoli ad Romanos cap.3. Quem Deus posuit Propitiatorem per fidem in sanguine eius. item ad Rom. cap.8. per quem accepistis Spiritum adoptionis filiorum Dei. item ad Gal. cap.3. vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem. item; vt in ipso crescamus. Hæc omnia expresse dicũtur à beato Thoma in sua Summa. E

Interrogatio Sexta.

Quot sunt Sacramenta? visibilia inquam signa?

Responsio.

Septem; quæ dicis in summa, quamuis non eadem penitus ratione dicantur omnia hæc Sacramenta. sed hæc quæstio non est nunc discutienda. F

Interrogatio Septima.

Quæ nam sunt hæc septem Sacramenta?

Responsio.

Baptisma, Chrisma, Eucharistia, Pœnitentiæ Sacramentum, Extrema vnctio, Ordo, & Matrimonium.

Interrogatio Octaua.

Quid sentiendum de Baptismate, secundum fidem orthodoxam?

Responsio.

Baptisma esse ablutionem corporis exteriorem, quæ perficitur aqua simplici, & verbo, inuocatione sanctæ Trinitatis, iuxta formam traditã in Euangelio, Mat. cap.28. baptizantes eos, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. & Apostolus ad Ephesios cap.5. Mundans eam, id est, Ecclesiam lauacro aquæ in verbo. interior vero gratia, est consecratio, seu character quo baptizatus inseritur Christo, ac deinde Spiritus Sanctus, seu gratia, qua adoptamur in filios Dei, iuxta illud Apostoli ad Gal. cap.4. Misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem, Abba. in adultis per fidem Christi, & eius virtutis. & consecratio, & Spiritus eius recipitur, præcedente pœnitentia veteris vitæ, quòd si ficte accedant; intendant tamen baptizari, recipiunt vtique cõsecrationem, sed non recipiunt Spiritum Sanctum. à pueris verò per fidem Ecclesiæ, à qua offeruntur, vtrunque recipitur. G

Interrogatio Nona.

Quid sentiendum de Chrismate secundum fidem orthodoxam? H

Responsio.

Esse vnctionem exteriorem, quæ fit in fronte oleo mixto, balsamo. sub præscripta forma verborum, cum inuocatione sanctæ Trinitatis. hoc Sacramentum colligitur ex nonnullis scripturæ locis aperte; licet non fiat mentio vnctionis, & olei. quoniam cœlitus in igne visibili Spiritus Sanctus descendebat per impositionem manuum Apostolorum, quo deficiente ex diuina prouidentia, ne vilescerent miracula, & frustra fierent, iam fide diffusa, Ecclesia diuinitus instituta, & per traditionem Apostolorum, sufficit olei vnctionem. Hoc Sacramento omnes Ecclesiæ vtuntur. sed Græci statim post baptismum vngunt Chrismate baptizatum. ideo Dionysius de hac vnctione mentio-

A mentionem facit, cum tractat de baptismate. interior effectus huius Sacramenti est consecratio primo, qua deputatur Chrismate vnctus inter perfectos Christi professores, qui non egeant lacte, sed solido cibo; & palam christum profiteantur. datur itẽ deuote, & cum fide accedentibus spiritus robur.

Interrogatio Decima.

Quid sentiendum de Euchatistia?

Responsio.

Duplici signo hoc Sacramentum constare, pane triticeo, scilicet, & vino ex vuis confecto; quæ vtraque simul conficiunt vnum corporis nutrimentum. consecratur autem vtraque species certa forma verborum, de qua non B est nunc dicendum. neque rite altera species sine altera posset consecrari. sumitur autem, vt spirituale animæ nutrimẽtum, si cum fide perfecta, per charitatem sumatur. quòd si indigne sumatur, sumitur ad iudicium, vt inquit Paulus ad Corint. I. cap. II.

Interrogatio Vndecima.

Post consecrationem, est ne sub sensibilibus illis signis, substantia panis, an verum corpus christi?

Responsio.

Post consecrationem non est sub sensibilibus illis signis substantia panis, seu vini, sed verum corpus Christi, & eius sanguis: quod perspicuum est, & sensu totius Ecclesiæ, & doctorum omnium. Item ex declaratione facta in C concilio Lateranensi sub Innocentio tertio. Sed ista omittantur. Verba christi hoc aperte adstruunt, qui cum dixit, Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur, & sanguis qui pro vobis fundetur, ostendit substantiam eam, quæ digito demonstrari potest ratione accidentium sensibilium esse corpus, & sanguinem christi, nõ autem panem, seu vinum. Ex Græcis & Latinis doctoribus antiquis idem clare percipitur.

Interrogatio Duodecima.

Signa sensibilia in Eucharistiæ Sacramento, aliud ne significant præter corpus, & sanguinem christi, quæ continent vere?

Responsio.

Vtique: præter verum corpus, & sanguinem christi, quæ continentur, si- D gnificant etiam corpus christi mysticum: vnitatem sanctæ Ecclesiæ. quod cum à quibusdam doctoribus quandoque dicatur, sumpserunt nonnulli seditiosi occasionem, vt dicerent, corpus christi mysticum tantum significari hoc Sacramento non autem verum contineri.

Interrogatio Tertiadecima.

Post consecrationem, in Eucharistia, est ne christi diuinitas?

Responsio.

Vtique; Nam quis dubitare queat, cum ibi sit corpus Christi vere, quin sit eo modo, quo existit, existit autem in verbo Dei, vnica persona existente Deo, & homine. quare nemo nisi insipiens diceret, ibi non esse diuinitatem & sanguinem, cæteráque omnia, quæ in Christo sunt. ex vi tamen consecra-

tionis tantum corpus in pane est,& in vino sanguis. E

Interrogatio Quartadecima.

Remanet ne corpus Christi,& sanguis in Eucharistia, donec species illæ remanent?

Responsio.

Quis sanus mente posset de hoc ambigere?nam vis cōsecrationis semper durat,donec res cōsecrata durauerit. & ideo nihil consecratum,denuo cōsecratur. vnde Baptisma, sanctum chrisma, & ordinis Sacramentum, quibus consecratio confertur,nunquam iterantur,si sciantur rite tradita esse.

Interrogatio Quintadecima.

Adorandus ne est Christus in Eucharistia existens? F

Responsio.

Quis ambiget Regem terrenum vbicunque fuerit honorandum esse vt Regem decet?ita quis ambiget, vbicunque christus Deus, & homo fuerit, ibi esse adorandum?

Interrogatio Sextadecima.

Quid sentiendum de Missa,an sit sacrificium?

Responsio.

Missa vt omnes doctores Antiqui & Iuniores dicunt,est sacrificium.

Interrogatio Septimadecima.

Quo nam modo Missa sacrificiū est? cum multa sint sacrificiorū genera.

Responsio. G

Missa est sacrificium laudis. est sacrificium gratiarum actionis. est sacrificium,quia est memoria vnici illius sacrificij,quo Christus se pro nobis obtulit patri,per Spiritum Sanctum. est etiam sacrificium,quia est oblatio, qua offerimus Christum, eiúsque passionem,vt inquit Augustinus in decimo de ciuitate Dei, & totam Ecclesiam per Christum Deo omnipotēti,vt ei inhæreamus per Christum,tanquam supremo omnium bono.

Interrogatio Octauadecima.

Quem nam fructum percipiunt in Missa hi qui adsunt,& illi pro quibus fit oblatio?

Responsio.

Hic animaduertendum oblationem illam sacerdotis, & opus illud, non H esse nouum sacrificium propitiatorium, aliquid addens propitiationis, præter propitiationem factam nobis per Christum.sed pie credendum est,vt tota Ecclesia sentit, quòd ex oblatione sacerdotis, illi omnes, qui sunt viua membra Christi, qui ei inhærent per fidem, & charitatem, aliquid virtutis spiritualis capiunt ex participatione, seu influxu,meriti passionis Christi: & illi præsertim, qui adsunt, & deuote intersunt,& illi pro quibus offertur, si fuerint viua membra Christi, qui omnes offerunt Christum, & se per Christum Deo,vt illi inhæreant per ministerium,& in persona sacerdotis.

Interrogatio Decimanona.

Quid prodest Missa illis,qui non sunt viua membra Christi?

Responsio.

A *Responsio.*

Ex vi oblationis expertes sunt fructus omnis,vt dicit beatus Thomas, sed credendum est iuuari ex orationibus in Missa dictis à sacerdote in persona Ecclesiæ,& ipsius etiam,si fuerit gratus Deo.

Interrogatio Vigesima.

Quid prodest Missa defunctis?

Responsio.

Defunctis,qui ad felicem in Deo vitam deuenerunt, quoniam pertinent ad Ecclesiam, & ciuitatem Christi, & hoc sacrificium est vniuersalis Ecclesiæ,ac ideo eorum fit commemoratio,vt dicit Augustinus in vigesimo libro
B de ciuitate Dei, nihil melius fit ex Missa:sed laus, & honor tribuitur, & nos qui adhuc iactamur mundanis fluctibus, oramus in eorum consortium admitti.ac interim communicantes cum eis votis nostris, vt summo bono inhæreamus,per fidem ambulamus ad speciem.aliis vero,qui nondum ad eam felicitatem peruenerunt, attamen dum viuerent, meruerunt, vt eis prodessent sacrificia Missarum, orationes & eleemosynæ, prosunt, vt dicit Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis. frustra namque fierent pro eis orationes in Missa ab vniuersa Ecclesia tam Græca quam Latina,nisi profuturæ eis essent. pium quoque est credere, quoniam membra sunt Christi viua, cum tota Ecclesia fieri participes satisfactionis,& sacrificij Christi,illos præsertim quorum fit priuatim commemoratio.

C *Interrogatio Vigesimaprima.*

Est ne in Missa necessaria communicatio corporis & sanguinis Christi?

Responsio.

Vtique necessaria est communicatio per fidem, & charitatem, si quibus profutura est Missa,& sacramentalis: sed sacerdoti tantum, qui gerit personam totius Ecclesiæ,& præsertim astantium. quòd si qui præsentiū communicarent, etiam sacramentaliter, laudandi essent, dummodo non sumerent indigne.

Interrogatio Vigesimasecunda.

Est ne laicis cōmunicandum sub vna tantū specie,vel sub vtraque specie?

Responsio.

D Cum Sacramentum sit propter rem, quam confert, non autem res propter Sacramentum,idcircò cum sub vtraque specie simul, & sub altera seorsum,vtrauis fuerit specie, totus Christus cōtineatur,vt supra diximus, ac per huius Sacramenti sumptionem quæramus cōiungi Christo, vt spirituali nutrimento,nihil refert,siue sub vna,siue sub vtraque sumatur. sed mos Ecclesiæ suæ seruandus est cuique. Græci sumant à suis sacerdotibus sub vtraque specie: Latini sub vna tantum, donec aliter sit statutum. ob multa namque scandala vitanda, Ecclesia Latina,eum morem suscepit.sacerdos autem pro populo calicem sumit.

Interrogatio Vigesimatertia.

Quid sentiendū de Sacramento pœnitentiæ secundum fidē orthodoxam?

E

Responsio.

Sacramentum pœnitentiæ cuius forma, & perfectio est absolutio sacerdotis, secunda tabula est, qua membra Christi mortua resurgunt ad spiritualem vitam, nam per baptisma generantur, & inseruntur Christo, per pœnitētiam resurgunt, & reuiuiscunt.

Interrogatio Vigesimaquarta.

Vnde vim habet Sacramentum pœnitentiæ?

Responsio.

A fide passionis Christi, vt dicit beatus Thomas. Nā sicut dicit Apostolus in pluribus locis, vt in Epistola ad Ephes. c. 1. remissio peccatorum, & recōciliatio cum Deo, nō fit nisi per Christum, & eius merita: cui coniungimur per F fidem, vt accipiamus spiritum, per quem, vel noua creatura efficiamur, vt in baptismate, vel resurgamus, & reuiuiscamus, vt in Sacramento pœnitentiæ.

Interrogatio Vigesimaquinta.

Quæ sunt necessaria pœnitenti, ad assequēdam absolutionem sacerdotis, ac per eam ex meritis Christi spiritualem vitam?

Responsio.

Vtique necessarium primùm est, vt eum veteris vitæ, vere pœniteat, ac deinde, vt mortalia peccata, quorum sibi est conscius, cōfiteatur, discussis diligenter suis actionibus. Nam Christus constituit, in absolutione sacerdotem iudicem, non tantùm ministrum, vt in baptismate, cum & remittendi, & retinendi peccata ei authoritatem dederit, vt legitur in Euangelio Ioānis cap. G 20. quod iudicio quodam faciat oportet. iudicare autem nemo potest quæ ignorat: à confitente, igitur necesse est, vt ea nouerit. requiritur etiam propositum imitandi Christum, vt scilicet, suo modo satisfaciat. Quæ tamen satisfactio nitatur Christi satisfactione. secus autem nihil esset. Christianus enim Christum imitari debet pro suo modo, vt simul patiatur pro peccatis quisque suis, pro quibus etiam Christus passus est, vt cum Christo perueniat ad resurrectionem ex mortuis, & ad vitam æternam.

Interrogatio Vigesimasexta.

Cur in baptismo suscipiendo non imponitur satisfactio? in absolutione vero sacerdotis requiritur?

Responsio. H

Quoniam ei, qui peccauit, & post peccatum idem remanet, aliqua satisfactio debetur, vt Christum imitetur, & aliqua iustitiæ species seruetur; quòd si is, qui peccauit, nō remaneat, sed moriatur, ac nouus homo generetur, satisfactio locum nō habet: sed sicuti ad nouam generationem, per quam fit mēbrum Christi, sufficit Christi meritum, ita sufficit satisfactio Christi, nec ab eo vlla requiritur, vt aliquo modo species iustitiæ seruetur: non enim amplius est secundum imputationem homo, qui peccauit, sed nouus homo. at in reuiuificatione membri Christi mortui, is remanet viuificatus, qui prius fuerat mortificatus. ideo diuerso modo, meritum, & satisfactio Christi, huic, & illi applicatur. quem diuersum modum ostendunt diuersa Sacramentorum

torum

A torum genera. nam si eodem præcise modo fieret applicatio christi passionis pœnitenti, & baptizato, eodem vtique Sacramento vti in vtroque deberemus. Sacramentum etenim est visibile signum inuisibilis applicationis, seu infusionis gratiæ. ex diuersitate ergo signi conuincitur diuersus infusionis, & applicationis modus. Hanc diuersitatem ex diuersitate Sacramenti compertam, & perspicuam, nonnulli nostris temporibus, non intelligentes, putauerunt eodem modo, hominem renasci per pœnitentiam, sicuti per baptisma renascitur. ex quo ausi sunt improbate sensum vniuersalis Ecclesiæ in hoc articulo. Quos monitos velim, vt bene attendant quæ diximus. Nam sicuti impium esset iterum baptisma pœnitenti conferri, ita erroneum existimare debent, eundem esse in vtroque, baptizato, scilicet, & pœnitenti applicationis modum.

Interrogatio Vigesimaseptima.

An confessio laïco facta, & absolutio à laico præstita, valeat, & vim habeat Sacramenti.

Responsio.

Quamuis in casu necessitatis Deo sit grata ea confessionis humilitas, nihilominus laïcus non debet, neque potest absoluere. orare tamen Deum potest, vt confitentem absoluat. isque si euaserit, ad sacerdotem, vt accedat necesse est, & ab eo absolutionem impetret, prius peccata mortalia, quorum sibi conscius est, confessus.

C *Interrogatio Vigesimaoctaua.*

An confessio facta sacerdoti non proprio valeat, & is sacerdos possit absoluere confitentem?

Responsio.

In casu necessitatis, quæ diuersis modis contineri potest, valet: & cõfitens est absolutus. secus non valet, neque absolutus est; quoniam cum sacerdos iudex sit in Sacramento pœnitentiæ, necesse est quòd confitens sit eius curæ subditus, vt in eum possit iurisdictionem exercere. Canones idem præcipiunt, & consuetudo vniuersalis Ecclesiæ semper hoc admisit.

Interrogatio Vigesimanona.

An absolutio facta à sacerdote proprio, peccatore & indigno, valeat: similiter administratio aliorum Sacramentorum?

D *Responsio.*

Ea quæ sunt tantũ ordinis facta à sacerdote, quantũuis indigno, & peccatore, semper valent. nam virtus, & meritum Christi non inquinatur, & imminuitur à malis ministris. ea verò quæ sunt iurisdictionis, vel iurisdictionẽ annexam requirunt, item valent, nisi habeat sacerdos impedimentum canonicum, vt suspensionis, & huiusmodi.

Interrogatio Trigesima.

An aliqui defuncti in Christo, non statim admittantur ad felicem vitam, sed purgentur per ignem à maculis peccatorum, & à pœnæ reatu, quam sunt meriti?

Responsio. E

Ex superius dictis, iam cõperta potest esse solutio huius quæstionis. nam si in Missa fit oratio ab Ecclesia pro defunctis, si in pœnitente aliqua requiritur satisfactio, manifestũ est aliquos post obitũ detineri, vt per ignẽ salui fiãt.

Interrogatio Trigesima prima.

An sancti statim euolent ad cœlos, vel omnes expectent resurrectionem corporum, antequam admittantur ad æternam vitam?

Responsio.

Qui ex hac vita decedunt, soluti à vinculis peccati, & abluti in sanguine Christi peccatorum maculas, nullíque reatui pœnæ obnoxij, confestim ad beatitudinem perueniunt animo, & spiritu, donec Sanctorum, & Electorum F numero completo, cum corporibus immortalibus integra facta natura, perfecta omnino beatitudine perfruantur. Hic est Ecclesiæ sensus in Euangelio Lucæ cap. 23. Dixit Christus latroni, hodie mecum eris in paradiso. item Paulus 2. Cor. cap. 5. nunc donec sumus in corpore peregrinamur à domino, melius multo est peregrinari à corpore, & esse cum domino. item ad Philip. cap. 1. cupio dissolui & esse cum Christo. item 2. Cor. c. 5. scimus enim quòd si terrestris nostra domus huius tabernaculi destruatur, ædificationẽ ex Deo habemus, æternam domum non manufactam in cœlis.

Interrogatio Trigesima secunda.

Quid sentiendum de extrema vnctione?

Responsio. G

Extrema vnctio signum visibile est, cuius materia est oleũ, in hunc vsum consecratum, sub præscripta forma verborum, in orationis modum, ad tollendas peccati reliquias, seu etiam, ad abolenda peccata venialia, vt quidam Theologi dicunt. Iacobus in Epistola sua c. 5. huius Sacramenti mentionem facit. valet etiam ad tollendas ægritudines corporis, si ita ad salutem ægroti expediens fuerit. vtriusque commodi Iacobus meminit.

Interrogatio Trigesima tertia.

Quid sentiendum de Sacramento ordinis, cum ex dictis Petri Apostoli in Epistola 1. cap. 2. & Ioannis in Apocalypsi, c. 1. omnes christiani videantur esse sacerdotes?

Responsio. H

Omnes Christiani per baptisma consecrationem, & characterem consequũtur, qui est character sacerdotij Christi, vnde efficiuntur participes illius sacerdotij, vt scilicet, offerant spirituales hostias Deo per Iesum Christum. hoc sacerdotium non pertinet ad Sacramẽtum ordinis de quo agimus. Nam ordo, de quo tractamus, est spiritualis potestas, & spirituale officium, seu signaculum, & consecratio, qua traditur priuata alia quædam potestas ordinatis, & super corpus Christi verum, & super corpus mysticum, sicuti sacerdoti consecrandi corporis Christi, & absoluẽdi subditum sibi gregem à peccatis in Sacramento pœnitentiæ. Sed de sacris ordinibus tã maioribus, quàm minoribus tractare, non est præsentis negotij.

Interro-

A *Interrogatio Trigesimaquarta.*

Quid sentit Ecclesia de Matrimonio?

Responsio.

Sensus Ecclesiæ de matrimonio,non tantùm legitimo, quod in infidelibus esse potest in naturæ officium : sed de perfecto, quod est in christianis hominibus,Matrimonium esse Sacramentum, quia est visibile signum coniunctionis Christi & Ecclesiæ, vt dicit Apostolus in Epistola ad Ephesios cap.5. Nec obstat id quod quidam scioli dicunt Apostolum, scilicet, dixisse esse magnum Sacramentum,dico autem in Christo,& Ecclesia.Nam Græce Apostolus scripsit mysterium, id est, arcanum, innuens sub hoc visibili matrimonio,tanquam sub signo sensibili arcanum illud contineri.multa discutiuntur à Theologis circa hoc Sacramentum, quæ non pertinent ad præsens negotium.

B

Post Sacramenta, & fidem, quibus viuimus in Christo, tanquam membra vnius corporis, cuius caput est Christus, restat, vt quædam discutiamus instituto modo, quæ pertinent ad corpus hoc mysticum, quo ad ipsius vitæ cultum,& gubernationem. Partes vnius Ecclesiæ, sunt defuncti in Christo, & qui in hac vita peregrinantur siue grana,seu paleæ sint. nam vt inquit Augustinus in libro de vnitate Ecclesiæ, omnes christiani baptizati, sunt in eisdem Sacramentis Ecclesiæ,Christo per baptisma consecrati.

Interrogatio Trigesimaquinta.

C Quid sentiendum de ratione viuendi,& cultus Ecclesiæ,an scilicet,vnusquisque Christianus sit liber cæremoniis,& aliis humanis legibus, & ritibus, sicuti Paulus videtur dicere, ad Gal. c.4. in libertate igitur,qua Christus vos donauit state.

Responsio.

Christus Christianos omnes liberauit à cæremoniis, & iudicialibus præceptis legis Mosaïcæ; quia soluto statu eius populi, abrogatæ etiam sunt leges, quibus is populus continebatur, & quæ illi populo tantum datæ erant. itē cęremoniæ,quibus christus veturus significabatur,abolitę sunt post christi resurrectionem.Christianis etiam data est libertas in huiusmodi cæremoniis, ritibus, & legibus, quia nihil nobis præscriptum fuit à Christo, præter

D Sacramenta. non tamen accipere debemus datam esse christiano populo libertatem,vt nullo ordine,nullo ritu,nulla cæremonia communi vtamur,sed vt viuamus more cyclopū, vt inquit Homerus,vt scilicet pro arbitrio, quisque sibi cæremonias constituat, rationem viuendi pro arbitrio sequatur. Nam hæc vitæ ratio,potius pertinet ad Babylonem, quàm ad Ecclesiā christi, quæ est eius corpus distinctum, & cōpaginatum per membra in vnitate spiritus. Hæc ergo à christo nobis data libertas(præter libertatem à seruitute peccati) ita est accipienda, quod christus nihil præscripsit, neque quoad vitam ciuilem terrenam in iudicialibus præceptis, neque quoad vitam politicam christianam, sed reliquit hæc vt iuniora, & quæ pro ratione locorū, & temporum, sæpe mutari possint, & debeant, arbitrio Principum, & Epi-

scoporum. nam cum humana vita, sine his duci non possit, neque seruari vnitas queat, nisi in communi seruetur, vtique seditiosi hominis, & parum sani esset velle Christianam Ecclesiam facere Babylonem, & cyclopum Ecclesiam. Principibus verò in legibus quas statuunt parere debemus, dummodo non discrepent à lege diuina, & naturali. scriptum est, 1. Pe. c. 2. obedite Regibus, & Principibus. Episcopis in legibus, & ritibus pertinentibus ad Christianam politiam. nam itidem scriptum est, ad Hebræos, c. 13. obedite Præpositis vestris, & subiacete eis, ipsi.n. vigilant pro animabus vestris tanquam rationem reddituri. Seruandi sunt ergo à viro Christiano Ritus, cæremoniæ, & obseruantiæ, à maioribus nostris institutę, & ab vniuersali Ecclesia receptæ. Quarum quædam vt dicit Augustinus ad Ianuarium, sunt receptæ ab vniuersali Ecclesia, neque memoria superest earum institutionis, quæ credendæ sunt fuisse institutæ ab Apostolis. Quædam vero priuatæ Episcopatus alicuius, quæ in eo sunt seruandæ, & qui eas non seruat peccat contra iustitiam, ad quam pertinet obedientia præstanda Præpositis nostris; & contra charitatem, vtpote qui quantum in se est, scindit Ecclesiæ vnitatem: quemadmodũ in vita ciuili, ciuis peccaret, si vellet immutare rationem viuendi, iam à ciuitate receptam, & institutam. E contra si obedit, humiliter, & ex corde; Christianè, & ex charitate operatur, & viuit, cuius vitæ merces, copiosa est in cœlis. Neque tamen propterea dicimus hos cultus esse, quibus mereamur remissionem peccatorum, quæ solum est nobis per Christum, in quo habemus redemptionem, & remissionem peccatorum, vt inquit Apostolus ad Ephesios. c. 1. & est clare expositum à beato Thoma.

Interrogatio Trigesima sexta.

Ecclesiæ vniuersalis, est ne aliquod caput, à quo dirigatur in vita Christiana?

Responsio.

Vtique, nam & caput est Christus, à quo infunditur sensus, & motus, & vita spiritualis vnicuique Christiano, qui viuit in Christo, & interius eam dirigit, & sanctificat. item, inferiori ratione & modo, caput Ecclesiæ est Vicarius Christi, Petri successor, Pontifex Romanus, qui non interius ei fundit vitam, sed exterius eam regit, & gubernat. Nam impossibile est multitudinem in vnum conuenire, & contineri, nisi ab vno. Ecclesiam verò Christianam maxime vnam oportet esse, vt pote, quæ non ciuitas vna, sed vnum corpus dicta sit in sacris literis. idcirco ab vno capite contineri debet. sunt huius rei expressa testimonia in Euangelio, & euidentissima est sententia doctorũ omnium Antiquorum, & Modernorum. Post Pontificem Romanum sunt ciuitatum Episcopi, post hos alij curati Sacerdotes, de quibus non est instituti negocij sigillatim agere.

Interrogatio Trigesima septima.

An in Ecclesia Christiana, quæ sui gubernatione gradibus quibusdam distincta est, laicorum scilicet, & clericorum, & in cleris, sacerdotali, episcopali, & pontificali ordine, sit admittendus religiosorum status, & qualis sit, &

A & quæ ſint vota ſupererogationis?

Reſponſio.

Ciuitas Dei, Chriſtiana, ſcilicet, Eccleſia nullo perfectionis ſtatu inferior eſſe debet ciuitate terrena, in qua vt philoſophi produnt, duplex eſt hominum vita; eorum ſcilicet qui verſantur, in actionibus, & negociis ciuilibus, & eorum qui ſe manciparunt ſpeculationi; ita decet in Eccleſia Dei eſſe ſtatum quorundam, qui contemptis omnibus actionibus, intendant charitati Chriſtianæ, & ſint veluti perfecti viatores, qui abiectis omnibus impedimentis, contendant omnibus viribus vt magis, ac magis accedant ad deſtinatum ſibi locum, ſic hi contendant ad perfectionē charitatis, abiectis impedimē-
B tis vitæ ciuilis quæ curſum huiuſmodi tardiorem efficere ſolent. ideo re ipſa compertum omnibus eſſe poteſt; fuiſſe ſemper in Eccleſia Dei horum hominum ſtatum, legat Chriſtianorum hiſtorias qui hoc non credit nobis. pleni ſunt libri. in Ægypti ſolitudine, adhuc extant veſtigia monaſteriorum celeberrimorum, vitæ Antonij, Hilarij, Pauli heremitæ, & aliorum literis mandatæ ſanctiſſimorum, & doctiſſimorum hominum opera. Dionyſius antiquiſſimus author meminit huius ordinis monaſtici. Baſilius viuendi normam ſuis monachis conſcripſit, qui adhuc frequentiſſimi in Græcia florent. de votis monaſticis in ſuis aſceticis meminit Benedictus apud latinos celeberrimus, & antiquiſſimus monaſticæ vitæ author. Horum ſtatus, exercitium eſt, à quo etiam apud Græcos dicuntur aſcetæ, id eſt exercitatores. &
C beatus Thomas in ſecunda ſecundæ, dicit frequentiſſime, religiones monachorum eſſe exercitia tendentium ad perfectionem charitatis. neque opera ſupererogationis, ob id dicuntur, quia ſuperent præcepta charitatis: ſed quoniam in exercitiis quibus ad charitatis perfectionem tenditur, plus erogent quàm communis hominum Chriſtianorum vita, qui tantum exercitantur, quantum eſt neceſſarium, & ſine quo vita Chriſtiana conſiſtere non poſſet. Neque audiendi ſunt ſeditioſi quidam, qui impingunt Eccleſiæ, quod ſentiamus per huiuſmodi exercitia, nos conſequi vitam æternam, & non per Chriſtum: & quòd ponimus opera, quæ excedunt præcepta charitatis. minime omnia hæc dicuntur niſi ab imperitis. minora ſunt conſilia de Religione tradita, quàm præcepta charitatis, imò illis deſeruiunt minora, inquam, imò
D nec conferenda cum gratia, & ſpiritu, quem habemus per Chriſtum: ſed illi inſeruiunt, vt ſcilicet, amoueantur ea, quibus ſolemus amoueri à via Chriſti, vel ſaltem retardari, & in eis verſari, quibus magis, ac magis proficiamus in gratia Chriſti. Hæc eſt ſententia Eccleſię, & doctorum hominum, non ſuperior illa, quam nobis volunt impingere. omitto conſilia data in Euangelio, & à Paulo de hac vita, & de hoc ſtatu perfectiori, quia vulgata ſunt.

Interrogatio Trigeſima octaua.

Quid ſentiēdum de cultu, & inuocatione ſanctorum; qua Eccleſia vtitur, id eſt, cum dicimus, ſancte Petre ora pro nobis.

Reſponſio.

Sancti ſunt viuiſſima, & nobiliſſima membra Chriſti, quos Chriſtus adeo

voluit exaltare, vt in Euangelio Mat. c. 19. & Lucæ. c. 22. dicat in fine seculi ipsos quoque mundum iudicaturos esse sedentes super sedes. ideo nulli dubiũ esse debet, quin institutum Ecclesiæ sanctissimum sit in veneratione sanctorum, & eorum inuocatione, vt pro nobis orent. neque timendum ne non audiant nos, vt sapientes quidam nostra hac tempestate dicunt, eò quòd non sint vbique sancti. etenim dicimus sanctos in Deo videre nos, & ea quæ hic geruntur, ea inquam tantum, quæ Deus vult illis reuelare. Angeli superiores natura hominibus vi naturæ hoc assequuntur. homines beati ex diuina tantum reuelatione. de Angelis in Apocalypsi, in Thobia, in Actis Apostolorum, & frequentissime in sacris literis sunt testimonia. de animabus sanctis, expresse in Apocalypsi est textus, de vigintiquatuor senioribus præcipuis, scilicet, sanctis hominibus, vt ibidem patet, qui odoramenta Deo offerebãt, quæ sunt orationes sanctorum, id est Christianorum, qui omnes solent ab Apostolo appellari sancti, quasi sanctificati in Christo. indoctorum ergo est, & seditiosorum velle hoc in controuersia ponere.

Interrogatio Trigesimanona.

Quid sentiendum de imaginibus, & picturis sanctorum?

Responsio.

In septima Synodo sub Constantino, & Irene, decretum fuit imagines, tanquam libros idiotarum vt aspectu etiam doctos moueant, & excitent ad veneratione͂, & imitatione͂ optimorũ hominũ, in Ecclesia admittẽdas, & venerandas esse: nõ quide͂ vt eis veneratio deferatur, sed sanctis per eas. quamobrem non probãdum censemus eorum vsum, qui in picturis, & imaginibus sanctorum, vt artificis peritia ostendatur, & delectatio, vel vana, vel turpis, ex earum aspectu, videntibus offeratur, nullam habent rationem institutionis Ecclesiæ, in imaginibus admittendis; imò ea abutuntur in lasciuiam, vel inanem oblectationem.

Interrogatio quadragesima.

Quæ nam veneratio adhibenda est sanctis?

Responsio.

Nõ ea, qua Deum veneramur, tanquàm primum principium omnium, & supremum bonum, cui inhęreamus, & cuius participatione felices simus, quæ latria dicitur. nec veneratio quæ debetur Christo, qui solus verè mediator est Dei, & hominis, sed inferior quædam, quæ amicis Dei, & membris Christi conueniat. in quorum veneratione pium, & Christianum est illud seruare vt semper in eis venerãdis, recordemur Christi, cuius sunt membra, & Dei cuius sunt amici, & filij. nam si propterea eis honore͂ deferimus, quia sunt membra Christi, & amici Dei, mirum in modum consentaneũ est, vt in eis venerandis, non obliuiscamur Dei, & Christi Domini nostri.

Interrogatio Vltima.

Quid sentiendum de orationibus, quæ fiunt à viris idiotis, qui eas non intelligunt?

Responsio.

Sentiendum

A Sentiendum valere ex affectu animi, & intentione, qua intendunt Deum orare, & sanctos, licet nõ intelligant quid petant. carẽt tamen eo fructu, quẽ perciperent, si orationes eas, quas ore proferunt, etiam intelligerent, nam & speciatim intenderent animum, & mentem in Deum, vt ab eo impetrarent, etiam speciatim ea, quæ ore petunt; & magis ædificarentur ex sensu pio earum orationum, quas ore proferunt. carent ergo hoc fructu. Non tamen frustra orant, nam vt inquit Apostolus Paulus ad Romanos capite sexto. spiritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, quatenus dirigit orationes nostras ad Deum, & animum nostrum sursum erigit. item ad Corinthios prima, capite quatuordecimo, spiritus orat. subdit postea; mens autem

B fructu vacat, eo scilicet, quem caperet, vt supra diximus, si intelligeret is, qui orat, ea quæ dicit. idcirco hortandi sunt idiotæ, vt orent, etiam si non intelligunt. Melius tamen orarent si discerent sensum orationum, quibus frequenter vtuntur, vt orationis dominicæ, & salutationis Angelicæ, quæ in ore omnium solent esse. Nam & spiritu orarent, & eorum mens non careret eo fructu, de quo supra diximus.

CONCILIORVM MAGIS ILLVSTRIVM SVMMA AD PAVLVM TERTIVM PONTIficem Maximum.

F

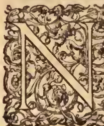

VLLI mirum videri debet beatissime Pater, si Ecclesiastica Hierarchia, quin potius omnis Ciuilis societas, rerum naturæ constantium modum, ac ingenium imitetur. nam cum idem sit author, & causa naturæ rerum, ac humanarum huiusmodi societatum, quæ à natura hominum originem trahunt, eique summopere conueniunt (Homo etenim natura ciuile est, & sociale animal) vtique consentaneum est, vt vtrunque genus sui authoris imaginem præ se ferat, ac propterea inter sese etiã consentiat, alterumque alterius simile sit. Enimuero in rebus natura constantibus omnibus videmus luce clarius, vnitate quadam multitudinem quandam contineri; Deus etenim solus, sicuti vere est, ita etiam vere est vnus: inferiora verò omnia, quoniam non sunt Deus, multitudinem quandam habent, neque vere sunt vna: at quoniam sunt à Deo; & habent pro sui natura vnitatem, & vnitate ea multitudinem suam colligunt, & continent. ea verò vnitas tanto est maior, & vt ita dicam, vnitior, quanto natura perfectior fuerit. Linquam nunc cœlestes illas mentes, quæ ratione quadam inexplicabili & se in multitudinem suam pandunt, atque explicant: itemque circunquaque multitudinem illam suam ita continent vnitate, vt omnia vnum sint. Venio ad res, quę sensu percipi possunt. in rebus innanimatis, quæ imperfectissimæ omnium sunt, minima quædam apparet vnitas, in plantis maior; nam principium vitæ in quadam sui parte habent, à quo & radices infra, & rami in superna mittuntur. id tamen vitæ principium diuisibile est, ac propterea non valde vnũ, quod ex eo liquet: nam quamuis surculus ex planta decerptus sit, si deffossus fuerit in terram, & radices emittit, & truncum, in ramosque se fundit, ac tandem crescit in arborem. imperfectissima animalia, quæ ab incisuris, insecta appellari consueuere, principium hoc vitæ habent plantis simile, quare dissecta etiam aliquo temporis spacio viuunt. At in animalibus perfectis, & absolutis principium hoc vitæ magis est vnum, à quo si qua animantis eius pars diuisa fuerit, statim interit, eoque principio quauis ratione extincto

G

H

A ℓto,confeſtim animal totum perit.in homine verò omnium perfectiſſimo animalium,anima,quæ eſt vitæ humanæ principium,eſt maxime vna, vtpote,quę omnino indiuiſibilis exiſtat;verū à ſe in corp' multas vires diffundit, ſuiique vnitate eas cōtinet,corpuſque totū humanū,totque eius humores,ac mēbra cōpeſcit in vnū, ne diffluant, ſed vnum animal omniū pulcherrimū, ac excellentiſſimum conficiant.Hoc rerū natura conſtantium ingenium, ac vniuerſam rationē humanę ſocietates imitantur,& referunt, vtpote,quæ ab eadē cauſa authore exiſtāt.id quod,vt alias rationes omittā,Philoſophorūq; ſententias,apertiſſime teſtatur Apoſtolus Paulus. qui in Epiſt. ad Ephesios c.3.inquit,huius rei gratia flecto genua mea ante Patrem Domini noſtri Ieſu B Chriſti,à quo eſt omnis paternitas:ſeu vt Græce ſignificantius ſcribitur,omnis πατριά, id eſt,tribus ſeu familia, & conuentus in cœlo,& in terra,vt Chryſoſtomus interpretatur. & ex pſalmo vigeſimoprimo euidenter colligitur. ecce quòd omnis hominum ſocietas à Deo eſt, nam linquimus nunc Angelos,& cœleſtes mentes.In his autem hominū Cōuentibus,& multitudo hominum eſt, & vnitas,qua Conuentus continetur,& conſtat. imperfectiores minore quadam vnitate cōtinentur, vt popularis Gubernatio.meliores maiori vnitate, vt Principatus Optimatium. optima verò omnium conſtitutio eſt ea,quæ ab optimo Principe gubernatur:ſicque maxime omnium eſt vna. Huiuſmodi,& rationis præ aliis omnibus Chriſtus Deus, & ſeruator noſter Eccleſiaſticam hanc Hierarchiam conſtituit,tāquam bene compactum hominis C corpus,inqua,ne qua vnquā fieret ex natura cōſtitutionis ſciſſura,vnū Principem eſſe voluit,ſeu potius, Patrem, & Caput.non caput illud, à quo diffueret vita in corpus,id etenim Chriſtus eſt: vt inquit Apoſtolus Paulus, ad Col.c.1.ſed à quo Gubernatio, & iuriſdictio in hāc Hierarchiam vniuerſam influeret,ab eoque penderet.Verum, ſicuti hominis anima multis indiget viribus,multiſque mēbris, vt in totū corpus operetur, plurimaſque functiones agat,quibus homo eget vt viuat,& bene viuat;ſic Pontifex Eccleſiaſticæ Hierarchiæ caput multis eget poteſtatis huius participibus:quibus Eccleſia dirigi commode queat ad ſupernam illam beatitudinem,quam nobis ipſe cōparauit.præcipui omniū Epiſcopi ſunt Chriſtiani populi Doctores,ac Præſides.& quemadmodū,ſi qua humanæ menti difficilia occurrūt inueſti- D ganda,vtitur viribus inferioribus,cogitatiua,inquā,& rememoratiua potentia,ac interdum exteriori ſenſu,vt in cōmentationibus Mathemathicis, quæ omnes pro ſui quæque natura in id intentæ mitifice opem ferunt intellectui, & menti;cuius ſolius quāuis ſit iudicare,& diſcernere, id tamen cōmode facere nō poſſet,niſi in vnum,vt ita dixerim,Conciliū, & Conuentum inferiores vires ſecum cōuocaſſet,nō illas,quæ nullo pacto ſunt rationis participes, ſed ſuperiores,quæ ſunt menti proximæ.ſimili, ac propemodum eadē ratione in Eccleſia Chriſti,quā omniū perfectiſſimā ſocietatē, quis negare auſit? princeps eſt,& caput Pontifex Maximus vnus, ſub quo inferiores Epiſcopi, ei' tamē poteſtatis participes in gubernatione Eccleſiæ ſunt,ſicut vires quędā ſenſitiuæ rationalis cognitionis participes.ſi quādo ergo quiſpiam nodus

incidat, si qua in hoc Ecclesiæ corpore ægritudo contingat, officium Pontificis est in vnum vocare Episcopos Christiani populi, simulque Concilium inire, qua ratione & nodus dissoluendus sit, & curanda ægritudo, idque decernere, quod ex consultatione illa, & inuestigatione maxime ad rem facere videatur. Hoc natura duce semper seruatum fuit in omnibus hominũ conuentibus, non tantum ciuitatibus, sed etiã vicis & pagis. Hoc Ecclesia Christi semper seruauit, edocta à spiritu Dei: qui naturam hominis nullo pacto imminuit, sed prouehit ad altiora, & diuiniora. dicit hoc Christ⁹ in Euãgelio Mat. c. 18. si fuerint duo, aut tres congregati in nomine meo, in medio illorũ sum. itẽ si duo, aut tres in oratione consenserint &c. item dicit in Euangelio Mat. c. vltimo, vobiscum sum, id est, in Ecclesia vsque ad consumationem seculi. item in eodem Euangelio Mat. c. 18. si non audierit, dic Ecclesiæ. quam si non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus. Paulus etiam Apostolus in Epistola prima ad Timotheum c. 3. appellat Ecclesiam columnam, & firmamentum veritatis. Nec mirũ, nam si Ecclesia corpus est Christi, & nos sumus inuicem membra eiusdem corporis, cuius Christus est caput, à quo vita, & directio manare in corpus totum nulli dubium esse potest, proculdubio id, in quo Ecclesia consenserit, à Christo est, à veritate est, quæ falli non potest. Hoc, quod ratio, & authoritates Scripturæ canonicæ persuadent, ac Apostolica doctrina nobis tradidit, Apostoli primum, alij deinde patres nostri sanctissimi ac sapientissimi pleni diuino spiritu factis ipsis nos docuerũt. nam & Apostoli Hierosolymæ præterquàm quòd in pluribus rebus simul Concilia iniissent, orasse leguntur in Actibus Apostolorum c. 15. in quæstione ea an Gentes, quæ ad Christi gratiam veniebant, cogendæ essent ad seruandas legis Mosaicæ cæremonias, iustum Conciliũ fecerunt: in quo Petrus primus omnium sententiam dixit. quam subinde secutus Iacobus, cæterisq; communi nomine significarunt Gentibus, & Discipulis Antiochię morantibus. quos secuti eorũ successores, quamuis non potuerint indicere vniuersale Oecumenicum Concilium ante tempora Constantini Imperatoris, ob potentiam Regum & Principum, qui sæuiebant in Christianos omnes, fuere tamen ante Nicenum Concilium prouincialia Concilia plurima: quæ obscurata sunt vetustate. prodita tamen memoriæ sunt Antycitanum & Neocæsariense, ante Concilium Nicenũ fuisse celebrata. Hos tu Pater Beatissime imitatus, & à spiritu Dei edoctus, his temporibus difficillimis Christianæ Reipublicæ, quibus præter alia incõmoda humana, & bellis intestinis cõsumimur, & Ecclesia Christi tuæ curæ commissa vexatur tot Schismatibus, tot Hæresibus, conuocasti vniuersale, & Oecumenicum concilium. quod certo spero, incolumis celebrabis, & instaurabis Ecclesiã Dei, adeo vt cum Apostolo 2. Cor. c. 5. canere poterimus, recedant vetera; omnes, inquam veteris hominis mores, & corruptelæ, ac noua sint omnia, fruerisque tu hac pace, hac sanctimonia, quam inducturus es in Christi Ecclesiam. Verum, quoniam in his negociis concilij non inutile est memoria tenere, quæ quotque & qualia fuerint concilia celebrata retro actis temporibus, eorumque san

cita

A cita,& decreta, dedi ego lectioni eorum operam mensibus his hybernis,& à Græcis,latinisque authoribus Summã quandam collegi: quam si legendam traderem Sanctitati tuæ, non putaui rem ingratam me tibi facturum, mihique non summopere debitam. Nã cum occupatissimus sis, integrosque dies omnes consumas in negociis grauissimis,curisque distinearis ingẽtibus, nostri ordinis hominum officium esse duco, qui vicem membrorum gerimus huius Ecclesiæ, cuius es caput,vt tibi laboremus, & ocium nostrum tibi dicemus:adeo vt si qua tibi detrahunt tua negocia, in ocio nostro resarciatur. Videbis igitur paucis à nobis comprehensam Summam Conciliorum magis illustrium,quæ Patrum nostrorum tẽporibus celebrata fuerũt,simulque

B Hæreses ab eis damnatas:ac si quid etiam decreuerint memoria dignum,id quoque breuiter,& dilucide explicare conabimur.Rem ergo aggrediamur. Post ea,quæ Apostolica doctrina fuere nobis tradita in scripturis canonicis, inueniuntur Decreta,& Canones Apostolorũ. Ysidorus collegit quinquaginta:verum in Græcis codicibus canonũ inueniuntur octuagintaquinque, trigintaquinque hi canones,quos desideramus in Ysidoro, & in Græcis codicibus repetiuntur,quorum duos vidi,Vaticanum,scilicet,& Venetum alterum;in latinam linguam versi sunt à Germano quodã, & impressi in Germania post Auctenticorũ librum Iustiniani Imperatoris.in quibus id notandum,quòd in canone,quo maxime damnatur Simonia, ac fit mentio de Simone Mago,qui damnatus fuit, in Græcis codicibus addita inuenimus hæc

C verba,scilicet à me Petro:in latino apud Ysidorum desiderantur.Illud etiam non prætereundum,quòd in postremo canone Apostolorum in Græcis codicibus videlicet, in octuagesimoquinto, fit mentio de quibusdam aliis canonibus missis per Clementem.Hos sexta synodus reprobat,quoniam fuerunt corrupti ab Hæreticis. Horum quadraginta septem collegit Ysidorus. Post hos canones Apostolorum,antiquissima omnium, quæ sunt memoriæ proditæ,fuit Synodus Ancyritana prouincialis, non vniuersalis:quamuis sit recepta,& approbata in sexta synodo. ignoratur quibus temporibus fuerit. id tamen constat fuisse parum ante synodum Nicenam,& Ancyræ celebratam, quæ est ciuitas Galatiæ. edidit canones vingintiquinque, quos collegit Ysidorus. sequitur hanc synodus Neocæsariensis Neocæsareæ co-

D acta, quæ sita ciuitas est in Ponto Cappadociæ. Hæc paulopost Ancyritanam fuit celebrata. Nam vtrique interfuit Basilius, qui sub Licinio Cæsare martyrium meruit,anno domini trecentesimo vigesimotertio,vt refert Eusebius de temporibus.condidit quatuordecim canones, in quorum postremo cauetur, ne in vlla ciuitate quantumuis magna plures quàm septem Diaconi constituantur, quemadmodum fecere Apostoli,vt legimus in actibus Apostolorum. Hic canon reuocatus fuit in sexta synodo. Has synodos memoria proditum est fuisse ante Nicenam Synodum. sequitur has Nicena omnium celeberrima, quæ est prima OEcumenica. Hoc loco non duco prætereundum esse à Græcis illas synodos appellatas Oecumenicas,in quibus Græci,Latinique pariter conuenere. Hæc synodus sub Constantino

Imperatore, anno eius imperij vigesimo coacta fuit, tempore Beatissimi Syluestri Pontificis, anno domini tricentesimo vigesimo quinto. quidam volũt sub Iulio Pontifice hanc synodum fuisse. verisimile putauerim ego fuisse, synodum indictam sub Syluestro, decreta vero fecisse, & dimissam sub Iulio. Ysidorus refert missos à Syluestro ad eandem fuisse Victorẽ, & Innocentiũ Romanos presbyteros, qui Pontificis nomine interessent. interfuit etiã Hosius Episcopus Cordubẽsis, tunc habitus sanctissimus vir, quẽ nonnulli scribunt simul cum Victore à Syluestro missum. nam postea Sirmi declinauit ad Arriũ, vt dicit Hilarius in libro de synodis. Valde quoq; celebris est memoria Paphnutij Ægyptij Episcopi, quẽ Cõstantinum ferunt maximis fuisse honoribus prosequutum. in summa trecentum & decem, ac octo Episcopi sanctissimi, & doctissimi viri conuenerunt in hoc Concilium. damnata fuit Hæresis Arrij Alexandrini presbyteri, qui inani ambitione elatus cõtra Alexandrum Episcopum suum, cœpit dicere filium Dei & verbum, per quod facta sunt omnia, esse minorem patre, creaturamque non creatorem, neque genitum de substãtia patris, sed factũ ex non existẽtibus: & quòd fuit quando non erat Dei filius. Huius blasphemias Episcopus Alexander cum dissimulare non posset, à communione Arrium separauit, expulitque ab Ecclesia. Hæc Arriana labes peruagata per Christianum orbem plurimos infecit, inuenitque sectatores complures homines doctos, ac in Platonica Philosophia præsertim enutritos. Qui cum legissent apud Platonem in Timæo, primum rerum omnium principium vsum fuisse in constituendo hoc, quem videmus, orbe, quodam exemplari, quod etiam animal perfectissimum appellat, cuius imaginem hoc vniuersum gerat, lõge perfectius omnibus aliis, vt pote per quod facta sint omnia, infra Deum tamen existens, quod posteriores Platonici mundum intelligibilem, ens etiam appellauerunt; itemque cum legissent in Euãgelio Ioannis. c. 1. per verbum facta esse omnia, nonnullósque alios scripturæ locos, qui fauere videbantur ei sententiæ, confestim ex humana Philosophia Euangelicam, & Christianám doctrinam de filio Dei composuerũt. arbitratique sunt causam illam exemplarem Platonis, quæ est infra Deum, esse Dei filium, & verbum, de quo Euangelia, & doctrina Apostolica meminissent. ex hac Hæresi cum maximus in Christiano populo tumultus concitatus fuisset, indicta fuit hæc synodus in Nicea ciuitate Bithyniæ. cui interfuit Constantinus, ac, vt diximus, tercẽtum & decem octo Episcopi. interfuit etiam Arrius. affuit etiam Athanasius, qui tunc diaconus erat Alexandrinæ Ecclesiæ, cum Alexãdro Episcopo suo. damnata fuit post diutinam inquisitionem & consultationem, Hæresis hæc Arriana, confectumque symbolum, in quo fuit dictum verbum, & filium Dei esse patri homousion, id est, consubstantialem. Compositi etiam fuere Canones: viginti tantum reperiuntur collecti ab Ysidoro: quidem perhibent fuisse longe plures. attamen in Concilio sexto Carthaginensi legitur, quòd cum Patres illi scripsissent Attico Episcopo Constantinopolitano, vt ad eos mitteret integros Canones concilij Niceni; respondit Atticus mittere se ad eos

A eos per Marcellum subdiaconũ Canones integros synodi Nicenæ, qui subinserti essent, nec aliquis alius reperitur preter hos vinginti. in quibus ille scitu dignus, quo iubetur in diebus Pentecostes, id est, quinquaginta diebus post pascha, & diebus dominicis non flectenda esse genua ad orationem dominicam scilicet. de hac re mentionem etiam facit Augustinus in epistola ad Ianuariũ, vt scilicet erectione corporis testemur Christum vere surrexisse à mortuis. fuit etiam in hac magna Nicena synodo constitutio facta de Paschatis celebratione, de qua magna fuerat controuersia, precipuè cũ Asiaticis Episcopis, qui quartadecima luna, quicunque is fuisset dies, sacratissimum Pascha celebrabant; quique ob eam rem appellati fuere Quartadecimani.
B Statutũque est in hoc Concilio, primo mense, id est, ea luna cuius pleniluniũ fuisset post æquinoctium vernũ, quod tunc erat vigesima prima die Martij mensis, diem dominicam, post plenilunium illud, solennem esse, paschaque à Christianis ea die celebrandum, qua Christus resurrexit, qui est Pascha nostrum; nec seruandum morem Iudaicum, vt quartadecima luna à Christianis fiat Pascha, quæcunque ea fuerit. Hoc præter alios authores Augustinus refert in Epistola ad inquisitiones Ianuarij. postea autem melius fuit res distincta, decretumque ne memoria passionis Domini celebretur ante lunam quartamdecimam: ideoque si plenilunium contigerit esse die dominica, aut die sabbati, qui à meridie inchoaretur, transfertur Paschatis solennitas ad proximam diem dominicam, post octo, scilicet, dies. de hoc Ambrosius
C in Epistola ad Episcopos Æmiliæ. Hæc solennitatis Paschalis forma ad hãc diem perseuerat, ac si nostris tẽporibus vigesimaprima dies Martij esset dies æquinoctij verni, cum tamen nunc retrocesserit ad diem decimam. Hæc dicta de Nicena Synodo sufficiant. Hisdem temporibus Syluestri scilicet Pontificis, Ysidorus refert celebratas fuisse synodos prouinciales Arelate, quæ ciuitas insignis est in Prouincia, sita iuxta fluuium Rhodanum. mirum tamẽ, quòd in secunda sit mentio de statutis Nicenæ synodi, quã verisimile est, sub Iulio dimissam fuisse. id etiam notandum, quòd in prima Arelatensi synodo statutum fuit, vt persuaderi debeat adolescentibus, quorum vxores se adulterio polluissent, ne eis viuentibus alias ducerent vxores. ex quo videtur colligi posse, ea ætate quosdam fuisse, qui existimarent sibi licere dimissa vxore
D fornicationis causa aliam ducere. quod Ambrosius in expositione epistolæ ad Corinthios tangit. licet Magister sententiarum dicat illum locum Ambrosij fuisse à falsariis corruptum. Duo præterea fuere Arelate celebrata Cõcilia, quorum postremum coactum fuit sub Martiano Principe, sub quo fuit synodus Chalcedonensis, quarta, scilicet, Oecumenica. Post Nicenam synodum reperiuntur, & in Græcis canonibus, & apud Ysidorum fuisse nonnullæ synodi prouinciales; de quibus non constat quibusnam temporibus fuerint: sed verisimile est quoniam de eis fit mentio ab authoribus statim post Nicenum Concilium, fuisse etiam paulopost coactas. harum prima est Gangrensis, coacta in Gangre ciuitate Paphlagoniæ. de qua vrbe meminit Stephanus Græcus author in libro quem scripsit de Vr-

bibus in hac dammata fuit Hæresis Eustathianorum, qui nuptias damnabant. constitutique sunt viginti Canones, qui extāt tam apud Græcos, quàm apud Latinos. nihil in his egregium annotaui. Huic proximus fuit conuentus Antiochenus, coactus Antiochiæ, quæ sita est apud Orontem. interfuere huic synodo Formilianus, & Gregorius mirabilium effector nuncupatus. vigintiquinque canones fuere in hac constituti. sequitur synodus habita Laodiceæ: quæ vrbs est Phrygię Capatianæ, in qua editi fuere Canones quinquaginta nouē, nihil in his memoratu dignū reperi. in sexta synodo omniū horū Conciliorum canones approbantur. Post obitum Constantini Imperatoris anno duodecimo, vt refert Socrates in historia tripartita, cum post Nicenam synodum Arriani maximos vbique tumultus concitassent, expulsusque ob eam causam Athanasius Episcopus Alexādrinus à sua Ecclesia fuisset ab Arrianis, quibus Constantius Imperator Oriētis magni Constantini filius summopere fauebat, ac venisset in Italiam ad Pontificem Iulium, atque ad Constantem imperatorem Occidentis perrexisset, qui frater erat Constantij; indicta fuit Synodus Sardicēsis. Sardice Metropolis est Dacorū sita iuxta Danubiū. quidā dicūt esse in Illyrico, cuius fortasse fines hi authores ad Danubiū vsq; extēdebant. fuit hæc synodus indicta literis Constantij Imperatoris ob metū fratris Cōstantis piissimi principis fratrisq; Cōstātij lōge dissimilis. cōuenere in hāc synodū omnes ferè occidētales Episcopi, tercentū inquā; inter quos Hosius Cordubēsis, magna pars fuit illi' Cōcilij, oriētaliū circiter septuaginta: cæteri nanque, quorū plurimi erant infensi Athanasio, & fauebant partibus Arrianis, causas dixere, quare non possent accedere ad eū conuentum. hi etiam septuaginta, qui conuenerant, postquàm viderunt agi de restitutione Athanasij Episcopi Alexandrini, & Pauli Constantinopolitani, aliorumque quorundam; qui pulsi fuerant ab Arrianis, quibus ipsi quoque fauebant, recessere à Sardica, & conuenerunt in Philippopoli, nonnullaque decreuere contra Athanasium: fuere hi omnes damnati à synodo Sardicensi: simulque restitutus Athanasius Alexandrinæ Ecclesiæ, & Paulus Constantinopolitanæ. scripsit Constans fratri Constantio pias, ac Imperatore Christiano dignas literas in commendationem Athanasij. paruit Constantius fratris literis, & restituit Athanasium: ideoque repressa aliquantulum Arrianorum rabies. constituti fuerunt in hac Synodo Canones vnus & viginti. in quibus illud puto non esse prętereundum, ex quo facile colligi potest Romani Pontificis authoritas, quòd in quinto, sextoq; canone statutum est: quòd si quis Episcopus accusatus, fuerit ab Episcopis suæ illius prouinciæ deposit', isque voluerit appellare Romanum sanctissimum Episcopum, vt ab eo eius causa audiatur, vtique conuocandi sunt proximæ prouinciæ Episcopi, qui iudicēt de illius causa. qui si priorum sententiam secuti fuerint, isque rursus appellet Romanum Pontificem, Pontifex Romanus, si voluerit, mittat duos presbyteros à latere; qui simul cum Episcopis illis in prouincia ea, vbi melius causa discuti potest, & intelligi, authoritate fungentes eius, à quo sunt missi, rem diiudicent. quòd si etiam voluerit ratam habere Episcoporum priorum sententiam,

A tentiam, nullúmque à latere mittere, id vtique faciat, quod pro prudentia sua melius fore putauerit. Hoc nolui prætermittere. quo in loco neque est silentio prætereundum, ante hanc Sardicensem synodum fuisse ab Arrianis synodum in Antiochia coactam: quæ decreuit Athanasium Alexandrinum, & Paulum Constantinopolitanum Episcopum pelli à suis Ecclesiis; qui vt supra diximus ad Iulium Romanum Pontificem se contulerunt. à quo impetratum fuit ab orientalibus Episcopis, vt vtrumque sedi suæ restituerent: vbi in libro quarto Tripartitę Historiæ authores illi Græci inquiunt Antiochenum illud concilium nullius habitum existimationis, eo quòd fuerit coactū absque Romani Pontificis authoritate, eiúsque nomine nullus Antiocheno
B illi concilio interfuisset. Hæc, quæ pertinent ad Romani Pontificis authoritatem sumpta ab antiquissimo concilio Sardicensi, & ab authoribus Græcis illustribus omittere nolui. Redeamus iam vnde digressi sumus. Decreto Sardicensis concilij restituto Paulo Constantinopolitano, & Athanasio Alexandrino Episcopo suis sedibus, diem obiit Constans pius Imperator, & Niceni concilij obseruantissimus, ac ideo infestus Arrianis. Rerum potitus Constantius frater, postremus ex filiis magni Constantini, fautor hæreseos Arrianæ, cui orientales Episcopi complures fauebant: cum cuperet Constātius occidentales etiā Episcopos traducere à Niceni cōcilij fide ad Hæresim Arrianam, simulque dānare Hæresim Photini, qui dicebat christum tantum ex Maria natum, indixit concilium Sirmij. ciuitas hæc sita est prope fluuium
C Drauam, non longe à Danubio, à qua nostris hisce temporibus prouincia ea vniuersa, appellatur Serimia: ibique constitutum Symbolum, quo damnatur Photini Hęresis. Nam fatentur se in Iesum christum credere filium Dei vnigenitum, natum ante omnia secula, &c. Attamen nulla fit mentio, quòd sit patri consubstantialis. Verum cum duo symbola Sirmij confecta referat historia Tripartita, in altero nulla fit mentio de eadem, aut simili substātia patris, aut filij: in altero filius dicitur similis patri, nulla facta de substantia mentione. post Sirmiense hoc concilium fuit aliud concilium coactum Mediolani: & tandem tertium Arimini. in quibus demum eo deuētum vt Homousion aboleretur à Symbolo, deceptis catholicis Arimini; vt author est Rufinus: vel contradicentibus, vt memoriæ proditum est in historia Tripartita.
D Rufinus scripsit fuisse hac versutia deceptos patres Arimini quòd interrogati fuere, an mallent credere in Christum, an in Homousion: at illi nouitate nominis moti respōdere se malle in Christum credere, quam in Homousiō. postea cum nihilo secius tumultus sedarentur, iterum decreuere Orientales Arriani concilium facere in Nicea ciuitate Bithyniæ, vt Niceni concilij nomine prolato possent facilius decipere rudes homines: nam non multo antea coëgerant concilium in Nicea Thraciæ. non tamen potuerunt illudere catholicis. Hanc fraudem diuina prouidentia remouit: nam magno terræmotu concussa, ac penè diruta vrbe concilium cogi non potuit. translatum fuit postmodum in Seleuciam Isauriæ. illud omnibus his conciliis Sirmiensi inquam Mediolanensi, Ariminensi, & hoc Seleuciensi confecere, vt hi, qui

dicerent filium patri dissimilē anathematizarētur,id est, diris execrati essent. E
nec tamen propterea dicendum esse filium eiusdē substantiæ cum patre,cum hoc nō inueniretur in scripturis canonicis fuisse scriptū, ideóque nō Homoiusion,id est,similis substantiæ,sed filium tātum similem patri,quòd si quem delectaret nomen substantiæ,diceret potius filium Homoiusion,id est,similis substantiæ. Hoc etenim medium esse inter Homousion, & ἀνόμοιον. id est, consubstantialem,& dissimilem.Hæc concilia omnia damnata sunt,vt Hæresi Arrianæ fauentia: quæ sicuti non fuere coacta authoritate Romanæ sedis: ita etiam confestim ab ea damnata sunt. Adhuc flamma Arrianæ pestis Ecclesiam deuastante,orta est alia seditio inter Homousianos, id est,eos qui asserebant filium esse eiusdem substantiæ cum patre, & alios nonnullos, F
qui sanctissimū spiritum blasphemabant,eúmque dicebant seruum patris,& filij,purámq; creaturā. hi quamuis diuersis fuerint nominibus,tandē omnes dicti sunt Macedoniani à Macedonio Episcopo Constantinopolis. consentiebant synodo Ariminensi, & Seleuciæ de filio Dei, quòd scilicet esset Homœousios, id est, similis substantiæ. de Spiritu Sancto autem profitebantur eum esse ἀνόμοιον, id est, dissimilem, patrísque, & filij ministrum, & seruum: quæ Hæresis cum inualesceret, ac principatu potitus fuisset Theodosius senior, vir pietate & religione illustris anno Domini trecentesimo trigesimooctauo, sub Damaso Pontifice Romano congregata fuit synodus Constantinopoli centum & quinquaginta patrum.in qua damnata fuit Hæresis Macedonij: editúmque symbolum, in quo magis exprimitur diuinitas Sancti G
Spiritus,quàm in symbolo edito à synodo Nicena:in qua non cōtigerat dubitatio,præterquam de filio Dei, de Spiritu Sancto nulla. hócque symbolo Constantinopolitanæ synodi vtitur Ecclesia ad hanc diem vsque. addita tamen est particula illa de Spiritu Sancto,filióque. Nam in Constātinopolitano symbolo scriptum fuerat,qui à patre procedit.Hinc maximæ exortæ cōtrouersię fuere inter Ecclesiā Romanam,& Constantinopolitanā,vt infertus latius dicturi sumus. Constituti fuere in hoc concilio pauci quidam canones:sex apud Ysidorum,in Græco codice duo præterea reperiuutur. nihil in his notatu dignum, præterquàm in postremo Græco Canone modus statuitur, quo recipi debent hi, qui ab Hæresi ad catholicam Ecclesiam veniunt: quorum nonnulli tantum oleo inunguntur. quorundam verò Hæresum sectatores,post multas cęremonias etiam baptizantur:vt potè quibus non traditum fuisset baptisma iuxta ritum Ecclesiæ catholicæ Orthodoxæ.in historia Tripartita memoriæ proditum est Damasum Pōtificem rogatum fuisse, vt ipse cum Episcopis Occidentis, qui iam Romæ conuenerant consederent Constantinopolim, vbi simul decernēretur quæ ad fidem christianam pertinerent.excusauit se Damasus,multásque causas attulit,cur eò venire nequiret.celebrauit tamen synodum Romæ: in qua eadem sancita sunt contra Macedonium,quæ & Constantinopoli à centum & quinquaginta illis patribus. Hæc secunda OEcumenica synodus.his duobus conciliis Niceno, scilicet,& Constantinopolitano statuta sunt ea,quæ Apostolica traditione, catholica

A tholica Ecclesia fuit edocta, de vnitate substantiæ supereminentissimæ Trinitatis,& distinctione hypostaseon,seu personarum. Hanc synodum sequitur tertia OEcumenica synodus, quæ coacta fuit sub Theodosio Iuniore filio Arcadij,anno domini quatercentesimo & trigesimo.& sub Pōtifice Cœlestino primo cōuenere in Ephcso ducenti patres,inter quos fuit Cyrillus Alexandrinus Episcopus,qui etiam locum, & vices tenuit Cœlestini Romani Pontificis,& maxima pars fuit huius concilij Ephesini,damnata fuit hæresis Nestotij Episcopi Constantinopolitani: qui cum omnino non consentiret hæresi Photini, & Pauli Samosateni, qui asserebant Christum fuisse purum hominem,neque extitisse ante Mariam,id quod Ebion, & Cherinthus præ-
B dicauerant longo prius tempore, videlicet Ioannis Euangelistæ; huic ergo hæresi Nestorius non plane assentiens, posuit in Christo duo supposita seu duas personas: quæ charitate in tantum fuere vnitæ, vt quodammodo vnus dici potuerint. Itaque apud Nestorium,ille, qui fuit filius hominis,non fuit ille,qui est filius Dei,nisi vnione charitatis, & vinculo amoris. quamobrem negabant etiam dici posse Mariam matrem Dei,vt potè quæ hominem illū, non autem Deum genuisset. Hæc Nestorij hæresis ab hac synodo Ephesina damnata est,atque decretum,credendum nobis esse verbum Dei à patre ante secula genitum,patrique consubstantialem,factum hominem ex muliere, assumpta non alia persona hominis,sed hominis natura perfecta ita,quòd ille, qui semper fuit Deus, factus sit nouiter homo. sicque vere dici Mariam
C matrem Dei,secundum humanam naturam,quam ex ea verbum Dei assumpsit. Epistolam in synodo Cyrillus recitauit scriptam Nestorio ab eo, & synodo prius Alexandriæ coacta.quam Cōcilium approbauit. hanc Ysidorus nobis legendam tradidit. in qua continentur omnia Decreta huius synodi Ephesinæ; & in qua illud annotandum est in calce Epistolæ fuisse à Cyrillo conscriptum de Spiritu Sancto, quòd προχεῖ, seu profluit à filio,sicut à patre. item non est prætereundū id, quod in codice Græco legitur.cum in synodo lectum fuisset symbolum fidei cōpositum à Theodoro Mupsesthiæ, & Carisio presbytero Philadelphiæ: in quo blasphemię hæreticorū damnatorum continebantur, fuit à synodo statutum nulli licere aliam fidem proferre, aut scribere,aut componere ab ea,quam tercentum & decem octo patres in Ni-
D cea composuerant. Hoc adnotaui; quoniam Græci vsque à tempore Petri Lombardi magistri sententiarum contra Latinos adferunt hunc canonem synodi Ephesinæ ob particulam,filióque,additam symbolo; ac si cōtra illud factum esset. quæ obiectio quàm sit friuola, perspicuum est ex illius decreti ratione, ob quam, scilicet, editum fuit. quam propterea à Græcis acceptam inserendam huic opusculo putaui, vt pateat quàm inique Græci nos calumnientur, tanquam qui fecerimus contra hunc canonem. Hactenus de tertia synodo OEcumenica Ephesina.hâc sequitur quarta synodus OEcumenica, vigesimosexto anno post Ephesinam celebrata, anno inquam quatercentesimo quinquagesimo sexto à Domini natiuitate sub Imperatore Martiano, & Pontifice Romano Leone primo viro præstantissimo.coacta fuit Chalce-

done in Bithynia sita iuxta Bosphorum Thracium ferè contra Constantinopolim. sexcentum & triginta patres ibi conuenere. qua de causa appellatur hæc synodus à Græcis magna synodus. cur verò hæc synodus facta fuerit, Nicephorus Ecclesiasticæ historiæ scriptor luculenter nos docet in commẽtariis suis. habuit vxorem Theodosius minor Imperator fœminã animi impij, ideoque in peiorem partem procliuis; cum ergo post sublatum errorem Nestorij alius fuisset error exortus, cuius authores præcipui fuere Dioscorus Episcopus Alexãdrinus, & Euthices Abbas Cõstantinopolitanus, hi cõfitentes vnam esse Christi personam, negauere tamen in Christo duas esse naturas, humanam, scilicet, & diuinam, quarum vtraque perfecta esset; sed docebant duas naturas, diuinam, scilicet, & humanam in vnam naturam valuisse in Christo. ex quo sequebatur vel Christum non fuisse verum Deum, vel non fuisse verum hominem, vel neque hominem verum, neque Deum verum. His vxor Theodosij Eudocia fauit summopere, ideoque dedit operam vt synodus Ephesi cogeretur. coacta synodus per vim hæresim Euthicetis, & Dioscori approbauit. Hæc synodus secunda Ephesina damnata est, & reproba statim habita. Nam post obitum Theodosij soror eius pulcherrima mulier, valde pia, cum eius opera Martianus Imperio fuisset potitus, ab Imperatore impetrauit vt synodus OEcumenica cogeretur Chalcedone. itaque coacta fuit synodus Chalcedonensis quarta OEcumenica. in qua damnatus fuit error Euthicetis, explicatúmque, fuisse in Christo vnã personam verbi diuini in duabus perfectis naturis, diuina, scilicet, & humana, ita vt idẽ sit perfectus Deus, & perfectus homo. fuit etiam damnata hæresis Apollinaris Episcopi Antiocheni, quo Hieronymus præceptore vsus fuerat: qui negauerat prius in Christo fuisse animam, sed corpus tantum humanum. animæ vero vicem gessisse diuinum verbum. postmodum fassus in Christo animam sensitiuam fuisse, negauit Christum habuisse rationalem animam. ex quo sequebatur non fuisse Christum verum hominem, neque assumpsisse mentem humanam; ad quam purgandam, & sanctificandam præ omnibus aliis in mundũ venerat. constituit hæc synodus Chalcedonensis vigintiseptẽ Canones. in quibus non prætermittendum reor morem illorum temporum, qui colligitur ex canone huius synodi, quo decernitur Diaconissam fieri nõ posse, nisi postquam exegisset quadraginta annos. quæ nulli postea nubat. at vero si cuipiam nupserit, vterque, ipsa, inquã, & maritus deuotus sit diris, & execrationibus. id enim interpretor anathema esse, seu anathematizari. statutum etiam, quòd si qua virgo se Deo dicauerit, aut quispiam monachus factus fuerit: neutrum posse matrimonio iungi cuipiam. quòd si fecerint, sint excommunicati. Episcopus tamen loci illius possit vti misericordia erga illos. quod non est in eum sensum accipiendum, vt scilicet queant perseuerare in matrimonio eo adulterino, quod contraxerunt; sed ad remissionem, seu imminutionem pœnæ. statutum quoque, vt in quauis prouincia bis in anno fierent Concilia Episcorum prouinciæ. Huic cõcilio interfuere Pascasinus, & Lucinius Episcopi, Bonifaciúsque presbyter locum tenentes Romanæ sedis.

A dis. itémque horum patrum authoritate cõfirmatum fuit Decretum synodi Constantinopolitanæ. quo Archiepiscopus Cõstantinopolis fuerat post Romanum, aliis prælatus. Diuus Gregorius in epistolis plurimis refert in Chalcedonensi synodo fuisse cõcessum Romano Pontifici, vt OEcumenicus vocaretur, quo tamen titulo ob modestiam, inquit, nullum fuisse Romanum Pontificem vsum ad sua vsque tempora. Tempus est, vt accedamus ad synodos Africanas, quæ fuerunt celebratæ ante hãc quartam synodum, tempore, scilicet, Arcadij, & Honorij, itémque sub Honorio, & Theodosio iuniore, cui successit Martianus. nihilominus quia ex secũda synodo Ephesina damnata originem trahit quarta hæc synodus Chalcedonensis, vt supra exposui-
B mus, satius visum nobis est, ne series rei gestæ disrumperetur, Chalcedonensem synodum Carthaginensibus præferre. synodi hæ Africanæ octo fuere, septem Carthagine celebratæ: vna Mileueti. Quibus Augustinus interfuit omnibus ferè, vt reor. quòd vero aliquibus interfuerit compertissimum est. facti sunt in his synodis Africanis multi Canones. quorum quidam in Decretalibus sunt notati: in quibus est Canon de continentia clericorum, qui ad sacros ordines accedunt. Quem ex hac synodo colligere possumus fuisse antiquissimum. illud etiam minime prætereundum est, quòd in sexta synodo Africana legitur missos fuisse à Zosimo Pontifice Romano Faustinum Episcopum, Philippum, & Asellum presbyteros ob id, quòd quidam Africanus presbyter Faustinus damnatus ibi prouocauerat ad Romanum Pontifi-
C cem. mandatum hi Pontificis Zosimi obtulerunt: in quo adducebatur statutum fuisse à Nicena synodo, posse à sententia Episcopi sui presbyterum, & etiam Episcopum à sententia synodi prouocare ad Pontificem Romanum. quæ statuta sunt Sardicensis concilij, vt superius diximus. Carthaginenses Episcopi ob eam rem scripsere Cyrillo Episcopo Alexandriæ, & Attico Cõstantinopolis Episcopo, vt eis mitterent integra, & incorrupta Decreta synodi Nicenæ. miserunt illi viginti Canones, qui extant. in quibus nulla de ea re fit mentio: quibus acceptis noluerunt tunc Carthaginenses admittere prouocationem illius Faustini presbyteri ad Romanum Pontificem. Quinimò statuerunt, quòd si quispiam prouocaret vltra mare, nec acquiesceret iudicio conciliorum Africanorum, quòd nullus in Africa ei communicaret, statuit
D hæc synodus Carthaginensis, & Mileuitana. Hæc inter Africanam, & Romanam Ecclesiã discordia initium sub Zosimo Põtifice habuit. sub Bonifatio deinde, & cœlestino decreta fuere hęc, quæ narrauimus cõtra Apostolicę sedis authoritatem. durauit hæc rebellio vsque ad Bonifatium posteriorem Pontificem, sub quo Carthaginensis Ecclesia damnans Decreta facta à præcessoribus suis, Aurelióque tunc Africæ Primate, & Episcopo Carthaginensi, se Romano Pontifici Bonifatio submisit, & ad vnitatem Ecclesiasticam rediit. id Bonifatius hic posterior significauit Eulalio Episcopo Alexandrino, inseruítque Africani Episcopi literarum exemplum. Quæ omnia Ysidorus collegit. Mileuitanum concilium celebre est ob Hæresim Pelagij; quæ in eo concilio fuit damnata. negabat hic Pelagius gratiam Dei ad salutem

necessariam esse, sed posse hominem liberi arbitrij viribus legem implere. E
itémque negauit peccatum originale.in hanc Hæresim plurima scripsit Augustinus.Hæc magis illustria, & notatu digna comperi in cōciliis carthaginensibus. Post hæc concilia,fuere pleraque Hispana. fuit etiam iisdem temporibus quinta synodus Constantinopoli celebrata sub Iustiniano Imperatore.De qua prius;postea de Hispanis cōciliis. Cum post Ephesinā,& Chalcedonensem synodos OEcumenicas: in quibus fuere damnati Nestorius,& Dioscorus, ac Eutyches, à sequacibus earū Hæresum plurimis annis vexata fuisset Ecclesia,ac tādem cum sub Theodosio Iuniore,Proclo Episcopo Cōstantinopolis terræmotus ingentes per quatuor menses fierent, ac vniuersus populus cum Episcopo per campos fusus summis precibus Deum optimum F
oraret vt terręmotibus,& ruinis parceret,& clamarent omnes kyrie eleison: contigit vt diuina virtute adolescentulus quidam in aëra raperetur corā omnibus, circa horam diei tertiam. Hic in aëra sublatus monitus à Deo est, vt Episcopo,& vniuerso populo nunciaret loco kyrie eleison,vt dicerēt sanctus Deus,sanctus fortis,sanctus,& immortalis. Quas preces cum vniuersus populus ad Deum fudisset,quieuerunt terræmotus. Huius historiæ author Nicephorus. Damascenus etiam meminit. igitur cum præter hæreses, quibus Ecclesia turbabatur,Petrus Alexandriæ Episcopus,Anthimus Trapezontius, Seuerus, & Zonora huic Trisagio, quod modo narrauimus, doctum fuisse populum à Deo per adolescētulum in aëra raptum,addidere. Qui crucifixus est pro nobis. quæ particula si separata intelligatur à Trisagio, innuit quartā G
in Deo personam,quæ pro nobis sit crucifixa: si vero coniungatur,innuit vel Spiritum Sāctum passum,vel diuinam naturam passam. quamobrem appellati etiam hi fuere Theopassiani.Horum noua hæc inuentio magnopere turbauit Ecclesiam. ideo sub Iustiniano Imperatore, & Vigilio Pōtifice indicta fuit Cōstantinopoli hęc quinta synodus,anno domini quingentesimo quinquagesimo tertio: nonaginta tribus fere annis post Chalcedonensem quartā synodum.damnati fuere illi omnes,qui aduersabantur Ephesinæ,& Chalcedonensi synodis, & negabant vel vnam tantum personam in Christo fuisse, vel Mariam Dei genetricem fateri nolebāt:vel aliquo pacto diuinam, aut naturam humanam perfectam in Christo fuisse diffitebantur.damnati sunt etiā hi,qui Trisagio addiderant, qui pro nobis crucifixus est. damnata præterea H
fuit positio Origenis de reditu animorum ad corpora,secundum Gentilium fabulas.insuper Euagrium, & Didymum, Ibæque Epistolam damnauerunt. hæc ferè sunt gesta synodi quintæ OEcumenicæ: in qua fuere centum sexaginta quinque patres.Nulli canones editi sunt ab hac synodo.Iisdem ferè tēporibus in Hispania celebratæ fuerunt complures synodi prouinciales. quarum quædam præcessere quintam,& fortasse quartam synodum:vt Toletanum primum,quod fuit temporibus Honorij, & Arcadij.nonnullæ temporibus Theodorici.posteriores verò longe post ea tempora. ne tamen disiungamus vnius prouinciæ concilia;paucis tractabimus ea,quæ arbitramur scitu digna.fuere collecta ab Ysidoro tredecim concilia Toletana. in quorum

A tertio traditum est Recaredum regem Hispaniæ, Gottorum Principem, Reginámque Baddam, simul cum proceribus gentis eius, ac vniuerso Gottorum populo renunciasse hæresi Arrianæ, & fidem suscepisse: quam catholica Ecclesia per orbem diffusa prædicat, & profitetur. Gens hæc Gottorum sub Imperatore Valente, à quo præstita ei fuerant auxilia aduersus alteram factionem eiusdem gentis, Christianam religionem suscepit, simulque Hæresim Arrianam: cui Valens Imperator omnibus viribus fauit: quam labem vsque ad tempus Regis Recaredi retinuit: cui renunciauit Rex in hac tertia synodo Toletana palàm coram vniuerso populo. Quamobrem acclamatum ei fuit ab omnibus, salus Regi catholico. vnde verisimile est Hispaniæ Reges
B hoc honoris titulo vsos fuisse. Arriani enim catholicis erāt aduersi, simúlque catholici Arrianis. relicta ergo labe Arriana Recaredus, quia ad catholicos accessisset, appellationē metuisse Catholici satis credibile existimari potest. in quarto vero concilio Toletano, capite tertio traditur modus, & ordo celebrandorum conciliorum prouincialium. quem reor hoc in loco silentio prætereundum, ne lectori tędium faciam in re non magni momenti. poterit is, quem delectauerit cognitio huiusmodi, locum citatum apud Ysidorum inquirere in quarto concilio Toletano capite tertio. item Decretum in hoc concilio, quòd Iudæi illi, qui etiam coacti fidem Christi receperant, cogerētur, vt in ea perseuerarent. in decimo concilio capite tertio, grauis mulcta indicitur Episcopis: qui ob sanguinis coniunctionem vel fauore quopiam cō-
C ferunt Monasteria, & Ecclesias. Hæc ferè notatu digna comperi in conciliis Toletanis. in concilio Illibertino, Illiberi, scilicet, celebrato, quam vrbem quidam putant Granatam esse, scitu dignum, quod in quadragesimo octauo capite cauetur, ne à sacerdotibus, vel clericis lauentur pedes eorum, qui baptizantur. quem morem in multis Ecclesiis seruatum fuisse comperimus ab Ambrosio in libro de Sacramentis: nam Mediolani Ecclesia tempore Ambrosij eo more vtebatur in baptismate. Ecclesia Romana nunquam est vsa, vt colligitur ex his, quæ narrat Ambrosius in eo opere. Braccarensis quoque cōcilij, ea vrbs Metropolis fuit Gallitiæ, decreta collegit Ysidorus, ex quibus multa sumi possunt pertinentia ad sedis Apostolicæ authoritatem. statutum etiam fuit capite trigesimo sexto ne in Ecclesiis quispiā sepeliretur. in desue-
D tudinem abiit decretum hoc non irrationabile, vt reor. item non prætereundum morem hunc salutandi populum à sacerdotibus, & Episcopis, quo nūc vtuntur dicentes, Dominus vobiscum, & respondendi, cum spiritu tuo, ab Apostolis traditum Ecclesiæ fuisse. multa quoque fuere decreta contra Priscilianistas: quorum hæresis serpebat per Hispaniam. Hi secuti Manichæos bonum, & malum Deum asserebant, nōnulláque à Gnosticis accepere. collegit præterea Ysidorus Tarraconense concilium, Gerundense; Ilerdense, Valentinum, nonnulláque Hispalensia; in quibus nihil ferè comperi, quod eximium putem; ideo eis omissis accedam ad sextam synodum. Sexta OEcumenica synodus coacta fuit Constantinopoli, tempore Constantini Imperatoris, qui dictus est Pogonatus, & Agathonis Pontificis anno Do-

mini ſexcenteſimo ſeptuageſimo quarto. conuenere centum & ſeptuaginta Patres. Hanc Yſidorus totam collegit. damnata fuit in hac ſynodo hæreſis Theodori, & Macarij Antiocheni Epiſcopi, qui prope ſentientes cum Eutychete poſuere in Chriſto domino noſtro vnam tantum fuiſſe voluntatem, & vnam operationem. vnde etiam nomen habuere Monothelitarũ. huic hæreſi fauit Honorius Epiſcopus Romanus, vt Græci authores perhibent. ideoque reor nomen huius Honorij non fuiſſe deſcriptum in Catalogo Põtificum. Hi omnes eorumque ſectatores à ſynodo damnati ſunt. Hi patres tunc, tempore, videlicet, Cõſtantini nullum canonem ediderũt; itaque nullum canonem habemus ſtatutum neque à quinta, neque à ſexta ſynodo. E

Verum paucos poſt annos defuncto Conſtantino, cum Iuſtinianus filius in Imperium ſucceſſiſſet, illi ferè iidẽ patres iterum conuenere Conſtantinopoli, edideruntque centum & duos canones: quos appellare conſueuit Gratianus, & alij Canones ſextæ ſynodi. Nonnulli hanc ſynodum appellãt πενθέκτη quaſi quæ ſatisfecerit quintæ, & ſextę ſynodis: in quibus nulli fuerunt editi canones. in primo huius ſynodi capite repetuntur ſex priorum ſynodorum Decreta contra hæreſes, quæ damnatæ in eis fuerant. in ſecundo vero capite, recepit, & approbauit prouincialia quædam concilia, à quibus plurima accepit vniuerſalis Eccleſia, necnon monumenta nõnullorum ſanctorum, qui ea tractauerint, quæ à nobis credenda ſunt. illud notandum, quòd in fine huius capitis videtur approbari concilium illud vetuſtiſſimum Africanum celebratum ſub Cypriano martyre, in quo patres illi habentes zelum Dei, non tamẽ ſecundum ſcientiam, vt inquit Paulus, ſtatuerunt rebaptizandos omnes eos, qui ab hæreticis baptizati ad Eccleſiam catholicam veniebãt. quod certe erroneum eſſe nullus eſt chriſtianus qui ambigat, ſi quidem ab hæreticis baptizati fuerunt ſecundum formam Eccleſiæ catholicæ. Verùm patres hi in ſexta ſynodo ſeruare volentes, vt reor, quantum fieri poterat Eccleſię vnitatem, mentionem fecere de hoc concilio, non aſpere improbantes, ſed veluti excuſantes errorem, dixere in hoc loco ſtatutum illud concilij Africani fuiſſe ſecundum morem, qui in ea gente inualuerat. Eſt præterea canon prohibens Epiſcopum, poſtquam ad Epiſcopatum euectus fuerit, habitare cum vxore, ſi habuerit, quãuis aſſerat ſe abſtinenter viuere, ne det offendiculum, & ſcandalum. prohibuit etiã hæc ſynodus, ne accedẽtes ad ſacros ordines cogantur polliceri abſtinentiã à propriis vxoribus, quem morẽ ſeruari dicit à Romana Eccleſia. quod eſt intelligendum Orientali Eccleſiæ præceptum, quæ nunquam recepit Romanam hanc ſanctimoniã. id ex eo colligitur, quod paulo poſt præcipit ſynodus in Eccleſiis Barbaris, clericos non habitare ſimul cum vxoribus ob ſcãdalum, quod de Epiſcopis in vniuerſum prius pręceperat. itẽ præcipit ne ſoluatur ieiunium quinta feria maioris Hebdomadæ, quod quidam ſoluebãt, vt iudaïcum Paſcha imitarentur. inuenitur quoq; in hac ſynodo fuiſſe ſedes Patriarcharum pro dignitate cuiuſq; ordine collocatas, prima Romana, ſecunda Cõſtantinopolitana, tertia Alexandrina, quarta Hieroſolymitana. de Antiochena nulla mẽtio. Notandum etiam in cõtrahendis matrimo-

A trimoniis prohibitos fuisse quosdam gradus, secundæ affinitatis, ne scilicet pater & filius duceret matrē, & filiam, item duas sorores. sic neque duos fratres matrem, & filiam, duásque sorores. mos hic nunc abolitus est, habitáque est ratio tantum primæ affinitatis, non secundæ, aut tertiæ. illud quoque non prætereundum, in quinquagesimo quinto capite horum Canonum, prohibitum fuisse morē Romanæ Ecclesiæ in ieiunio sabbati, vt pote, quod antiqui patres etiam prohibuerint. Hoc nunquam receptum fuit ab Ecclesia Romana, neque authoritate Pontificum Romanorum sancitum. pari quoque ratione non fuit receptum quòd tota hebdomada paschatis esset celebris, & dicata psalmodiæ in templis. omnes ludi alij, & spectacula his diebus minime

B possent celebrari. prohibetur item, ne, nisi necessaria causa cogat, quispiā linquat propriam Ecclesiam tribus dominicis, anathematis pœna iniuncta. fuisse hunc antiquissimum, & optimum morem alibi etiam legimus. quis nō laudet Canonem alium, quo prohibetur, ne quis pingat tabulam, aut quippiam tale fingat, imaginibus, quibus excitari possit turpitudinis libido, sub pœna excommunicationis? Nostris vero temporibus, vt omittā priuatas & publicas ædes, templa Dei Optimi, & sanctorum monumenta, altaria etiam ornare putamus huiusmodi picturis, & statuis; quod certe abusus est magnus. in vltimo Canone, in quo agitur, in constituendis pœnitentiis non tantùm habendam esse rationem delicti, sed etiam conditionis personæ, contritionis, &c. posset ratio elici de confessionis Sacramento: quamuis pertinax

C referre etiam Canonem eum valeret ad pœnitentias publicas. sed mos vetustissimus totius Græciæ omnibus aliis argumentis huius ordinis antecellit. Hactenus de canonibus sextæ synodi. collegit Ysidorus Romanas synodos tertiam, quartam, quintam, & sextam, in quibus nihil memoratu dignum comperi. desunt prima, & secunda. primam fuisse reor sub Damaso Pontifice, tempore Theodosij senioris, & Constantinopolitanæ primæ synodi contra Macedonium celebratæ. in qua idem error fuit damnatus. Nos superius de hac synodo mentionē fecimus ex Tripartita historia. sub Innocentio tertio Romæ in Laterano magna fuit synodus celebrata: in qua fuere Constantinopolitanus, & Hierosolymorum Patriarchæ, Metropolitæ multi, Episcopi quadrigēti. innumeri Canones facti sunt in hac synodo, vt patet in Decre-

D talibus. ac abolitus Canon de affinitatibus secūdi, & tertij generis. & à septimo consanguinitatis gradu ad quartum redacta prohibitio de matrimoniis cōtrahendis. Hæc de Romanis, quāuis hæc fuerit posterior his, de quibus sumus acturi. Sequitur septima synodus OEcumenica. Hæc fuit celebrata in Nicea ciuitate Bithyniæ, vbi prima vniuersalis illustris illa, & celebris coacta fuit sub Cōstantino, & Irene matre anno Domini septingētesimo nonagesimo tertio, & sub Adriano primo Pōtifice Romano, cuius nomine duo interfuere, Petrus Cardinalis, & Abbas sanctæ Sabbæ. cōuenere tercentū & sexaginta sex Patres. in hac synodo damnati sunt impugnatores sanctarum imaginum, quos Christianocategoros appellarunt. & præter alia adductus Athanasij libellus, qui extat de imagine Christi, quæ Beryti relicta à Christiano in

domo, quam conduxit Iudæus, ibíque cum à Iudæis vatiis tormentis illuderetur in hanc Chtisti imaginem, cœpit ex ea ſanguis fluere in maxima copia; multíſque miraculis, & inſignibus eius ſanguinis tactu à Deo factis, innumeri Iudæi ſcelus palam fatentes chtiſtianam pietatem amplexi ſunt. ſanguis hic diuiſus fuit inter chriſtianas omnes Eccleſias. Nos Venetiis in tẽplo D. Marci vaſe ex cryſtallo confecto habemus huius ſanguinis portionem, & maxima veneratione colimus. Beatus etiã Thomas mentionẽ facit huius ſanguinis in tertia parte ſummæ. Edidit hęc ſynodus vigintiduo canones; in quibus nil propemodum cõperi eximium, niſi, quis notaret morem eum ſeponendi in Epiſcopatu omnia hæreticorum monumenta. Nam cauetur à ſynodo, vt omnia monumenta impugnatorum imaginum, ſeu chriſtianocategororum ab omnibus ſub pœna anathematis traderẽtur, vt poſſint in Epiſcopatu cum aliis deliramentis hæreticorum collocari. Item ſublatæ reliquiæ ſanctorũ ab hæreticis ſunt templis reſtitutæ: cautúmq; ne vllum templum conſecraretur abſque ſanctorum reliquiis. Poſt hãc ſeptuaginta quinque annis fuit octaua ſynodus OEcumenica Conſtantinopoli ſub Impetatore Conſtantinopolis Baſilio, & Adriano ſecundo Pontifice, anno domini octingenteſimo ſexageſimo octauo. nulla Hæreſis in cauſa fuit vt hoc cõcilium cogeretur, ſed ſcelus Michaëlis Imperatoris, cui Baſilius ſucceſſit, & ambitio Photij. Nã cum ſub Michaële Imperatore, cui ſuceſſit Baſilius, ſedem Conſtãtinopolitanam teneret Ignatius vir ſanctiſſimus, auunculus Imperatotis auſus eſt dimiſſa vxore, quam habebat, nurum ducere in vxorem. Hoc facinore cognito Ignatius admonuit auunculũ Imperatotis ſceleris, qnod in ſe admiſerat, ſimúlq; præcepit vt relicta nuru, & inceſtis nuptiis, priorem vxorem ad ſe adcerſeret. recuſauit ille. quamobrem fuit ab Ignatio excõmunicatus. Is non pœnitentia tam magni ſceleris, ſed ira percitus, perſuaſit Imperatori, vt pulſo Ignatio, Photium tunc Patriarcham conſtantinopolis faceret. obſecutus eſt Imperator auunculo. ſicque per ſcelus potitus eſt Photius ſede Cõſtantinopolitana. Nicolaus primus Põtifex Maximus cum hoc reſciuiſſet, Photium excõmunicauit. Hic furore petcitus cum nulla alia ratione & cauſam ſuam tueri, & Pontificem vlciſci poſſet, cœpit dicere Pontificem Romanum, & Romanam Eccleſiam eſſe hæreticos, & excõmunicatos, quoniam in ſymbolo addidiſſent Spiritum Sanctum à filio procedere contra ſtatuta antiquorum cõciliorum. inde otta ſeditio maxima inter Græcos, & Latinos, quæ Gtæciam miſeram tandem perdidit. ſucceſſit Michaëli Baſilius, & Nicolao ptimo Adtianus ſecundus. is tres Cardinales miſit Conſtantinopolim, coactáque ſynodo Photium à ſede expulit, & Ignatium reſtituit. Nõ deſtitit Photius à maledicẽtia, & quantum potuit, fouit ſeditionẽ inter Latinos, & Græcos. Hæc octaua ſynodus nullum canonẽ inſignem edidit. Gratianus ſexageſima tertia diſtinct. capitulo Adrianus: in primo de hac meminit, ac dicit ſtatutũ fuiſſe in hac ſynodo, ne quis laïcus in electione Epiſcoporum ius haberet, nec intereſſet, niſi vocatus, tuncque humiliter ſuſciperet, quæ cletus ſtatuiſſet. Poſt hanc octauam ſynodum, ſeditionem inter Latinos, & Grçcos, cuius author fuit

A fuit Photius, vt diximus, quãuis sopita potiùs quàm extincta fuit aliquot annis, nihilominus Cõstantinopolitani Imperatores, & Græca natio ægre ferẽtes nostrarum rerum amplificationem, suatúmq; imminutionem, pro tẽporis occasione excitarunt: ac rursus prout expedire suæ rei videbant, sedarunt. in 6. Decretalium lib. cap. 1. legitur sub Gregorio decimo in cõcilio Lugdunensi, quo Palæologus Imperator venerat, conuenisse inter Græcos, & Latinos, ibique Decretum de processione Spiritus Sancti. postmodũ iterum excitata est seditio, adeo, vt vsque ad tẽpora Eugenij quarti Põtificis, & Ioannis Palæologi Grçcorum Imperatoris, deducta fuerit: sub quibus coacta fuit synodus OEcumenica. Verum ante hanc synodum sub Eugenio, celebrata fuit
B synodus Constantiensis tempore magni schismatis: quo tres Põtifices erant Benedictus, Gregorius, & Ioãnes vigesimus tertius. opera Sigismondi Imperatoris, qui multũ laboris, & industriæ impendit, vt schisma illud tolleretur, fuit coacta synodus constantiæ, in qua depositis Pontificibus, qui fuerũt electi per seditionẽ cardinalium (quãuis Gregorius, & Ioãnes vigesimus tertius prius renũciassent suis iuribus) electus fuit Martinus Columna vir egregius, & pius. post Cõstantiense concilium, vt seruaretur Decretum de cõgregatione cõciliorum, indictum fuit concilium, quod fuit Basileæ coactum, postea vero ab Eugenio Ferrariam trãslatum, qui eodem tẽpore vocatis ad OEcumenicum cõcilium Græcis Ferrariæ synodum indixit. Venit ex Cõstantinopoli Imperator Palæologus, ac Patriarcha Constantinopolis, coacta synodo,
C ob multa incõmoda, & pestem, ex Ferraria Florentiam translata fuit, ibíque post diutinas disputationes tandẽ conuenere Græci ac Latini. Armeni quoq; in ea synodo ad vnitatem catholicæ Ecclesiæ sub Romano Põtifice venere, magnáq; omnium lætitia synodus dimissa fuit, creatíque cardinales Bessariõ Nicenus Episcopus, & Ruthenus Græci homines. quorũ prior valde illustris & doctrina, & probitate. attamẽ post Imperatoris reditum in Grçciã Marcus Ephesinus Episcopus, alter Photius cõcilio rebellis non destitit calũniari cõcilium, simúlq; Nicenũ cardinalẽ, & Ruthenũ: quòd ambitione corrupti rem Græciæ, & religionis Latinis prodidissent. sicque iterum exarsit seditio apud plerósq; Græcos, quæ tandẽ Græciam miseram perdidit. Post hanc synodum Florentinam nonam OEcumenicam temporibus nostris sub Iulio, & Leone
D Pontificibus fuit synodus Lateranensis: cui quoniam sanctitas tua interfuit, nihil mihi est amplius dicendum. Hæ beatissime Pater fuere illustres synodi, quarum summã vt potui literis mandandam duxi, tibíq; legendam trado. Tu pro tua humanitate, si non rem, officium tamen, & animi nostri propensionẽ læto animo accipito. Nã tum personæ, qua abs te honestatus fui, officiũ esse arbitratus sum his tẽporibus, iam indicto per te cõcilio hæc colligere, atque otij nostri fructum tibi in maximis, & frequẽtissimis negotiis occupatissimo reuerenter offerre: tum pro tuis erga me meritis putaui maxime debere à me præstari, vt saltem testimonium quodpiam animi grati haberes, quandoquidem certo scio nihil vnquam à me his dignum rependi posse. Vale in Domino, qui diu te nobis, ac Ecclesiæ suæ incolumem seruet.

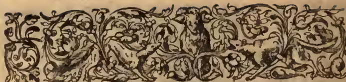

CONFVTATIO ARTICVLORVM SEV QVÆSTIONVM LVTHER.

F

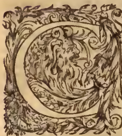

VM summopere cupiam adeóque cupiam, vt nihil prius ac potius habeã quã rem tibi gratã facere, ac studia tua promouere, quantum possum; id quod à me proximis literis enixè petiisti, præstare conabor; ac paucis horis hisce, quas mihi à publicis negotiis surripui, ad te perscribam, sed paucis omninò verbis, quæ mihi dicenda videntur, super articulis seu quæstionibus Lutheranorum, de quibus in conuentu Augustæ habito, cum Cæsare actum est; ac ne te pluribus morer, ad rem deueniam.

Primus articulus, in quo Lutherus se plurimum iactat, hic est, hominem iustificari ex fide, non ex operibus. Hac in re scias velim iustificationem hominis apud Christianos nihil aliud esse quàm fieri participem diuinæ iustitiæ, quæ scilicet homini suapte natura non conuenit, sed ei tribuitur ex diuina liberalitate ac bonitate; qua iustitia homo supra hominis statum eleuatur, ac fit particeps & consors diuinæ naturæ, vt inquit beatus Petrus, quòd maxima & pretiosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ. Cùm ergo iustificatione hac nouam quandam naturam, & nouum quoddam esse acquiramus diuinũ, participatione quadam, noua etiam natiuitate indigemus. Natiuitate etenim animalia ac viuentia naturã, ac esse suum acquirunt. Ac quoniam hoc esse spirituale est, non animale ac sensibile. Ideò natiuitas hæc nõ est sensibilis, sed spiritualis; quod exactissimè Christus dominus in Euangelio Nicodemo legis Mosaïcæ perito declarauit dicens, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum cœlorum. Quam natiuitatem cùm Nicodemus putaret esse Carnalem, neque intelligeret, quidnam dictum esset à Domino, subdidit Christus per comparationem spiritus seu venti qui flat, & non videtur vnde veniat, aut quò vadat, eiusmodi esse eum qui natus est ex Spiritu Sancto. Paucis ergò concludamus, nihil aliud esse iustificationem hanc nisi spiritualem generationem, per quam efficimur consortes diuinæ naturæ, & in filios Dei adoptamur. Hæc iustificatio seu hæc generatio, manifestum est, quòd non fit ex operibus, id est, quòd ex operibus nostris mereamur adoptari in filios Dei, ante-

G

H

A antequam regenerati ſimus; hoc ratione probatur: nullius opera poſſunt excedere naturæ limites, illius inquam, quę eſt eorum operum principium. Sed ante regenerationem operum noſtrorum principium eſt natura hominis ex peccato, etiã deprauata. Iccirco operibus noſtris quãtumuis bonis nũquam hæc excellentia veluti merces debebitur, vt excedamus hominem, ac eleuemur ad diuinæ naturæ participationem. Hoc igitur pacto veriſſimũ eſt, & maximè conſentaneum religioni Chriſtianæ, nullum ex operibus propriis iuſtificari. Verùm formaliter iuſtificamur, id eſt, efficimur diuini per gratiã. quæ eſt quædam ſpiritalis qualitas in animam à Deo optimo infuſa, ac participatio quædam eſt diuinæ naturæ, ſicuti virtutes morales ſunt perfectio-
B nes partis ſenſitiuæ, quibus pars ſenſitiua attollitur ſupra ſe, ac fit particeps rationis. Sicuti ergo temperatus temperantia eſt temperatus, & liberalis liberalitate liberalis, ſic iuſtificatus hac gratia, & hac animi perfectione, formaliter iuſtificatus eſt. Verùm quoniam (vt perhibent Philoſophi, ratioque naturalis ſuadet) actus non ſit niſi in patiẽte diſpoſito; diſpoſitio animæ ad hanc gratiam ſuſcipiendam, per quam renaſcimur, nihil aliud eſt, quàm fides, qua tendimus in Chriſtum & in Deum: fidem hîc appello non habitum atque virtutem intellectus, ſed actum, quo intellectus à Deo mouetur, vt in eum credat, & quem miſit Ieſum Chriſtum. Hic ergo credulitatis motus, quo Deus animã mouet ad Chriſtum, & ad ſe Deum, diſpoſitio illa eſt qua tendimus ad iuſtificationem. Hoc docemur in ſacris literis, nam in Euange-
C lio inquit Ioannes, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, ſed Deo nati. Idem dicit Paulus in Epiſt. ad Romanos: hoc ergo pacto iuſtificamur per fidem. Sed quoniã fides & credulitas hæc non eſt ea tantùm qua credimus Deum eſſe, & qua credimus vera eſſe, quæ dicit Deus; hæc etenim eſt etiam in Dæmonibus, ac perditiſſimis hominibus, ſed eſt ea crudelitas, qua in Deum tendimus, ab hac autem neceſſe eſt bona opera prouenire. Ideo hac ratione & hoc ſenſu poſſumus dicere, hominem iuſtificari ex operibus, non autem ex ſola fide. Non propterea quidem quod operibus noſtris mereamur iuſtificari, hoc etenim ſupra eſt improbatũ, ſed quoniã fides illa, quę eſt ſine operibus non eſt fides, qua tendimus in Deum; & qua diſponimur ad gratiam recipiendam, & ic-
D circò mortua eſt, vt inquit Iacobus Apoſtolus: & hoc ſenſu dicit idẽ Apoſtolus in eodem loco quod Abraham Iuſtificatus eſt ex operibus, quia obtulit Iſaac filium in holocauſtum, non autem ex ſola fide, quod tamen Paulus negare videtur in Epiſtola ad Romanos: cùm tamen nõ hoc neget in eo ſenſu, in quo dictum eſt à Iacobo, ſed in illo ſenſu, quem ſupra improbauimus, quoniã ex operibus noſtris mereri non poſſumus gratiam ac iuſtificationem, hęc ſatis de prima Lutheri quęſtione.

Secundus Lutheranorum articulus eſt, de bonis operibus, quę facienda eſſe perhibent, vt deſtruamus corpus peccati, quod contraximus ex Adam, non tamen valere inquiunt ad id, vt mereamur per ea fœlicitatem ac vitam beatam ęternamque conſequi. Hęc Lutherani. Poſitionis huius priorem

partem approbandam esse censeo. Nam ex operibus bonis, eorumque consuetudine virtutes comparamus, quibus perturbationes inferioris animæ partis sedantur, omnesque ægritudines sanantur, quod pertinet ad animi purificationem, vt purificato ab omni labe animo, pura mente possimus attingere purum, quod dicit Plato in locis pluribus. Idem etiam affirmat Paulus Apostolus. Secundam verò partem sic discutiendam esse reor, opera nostra bona ac laudabilia duplicia esse, ea inquam quæ gratiam & iustificationem præcedunt, & ea quæ fiunt ab homine. Iam renato per gratiam Dei, & in filiũ Dei adoptato; prioribus operibus nequaquam nos posse mereri beatam vitam nullus est qui ambigere queat; quia eorum operum quantumuis bonorum principium est natura hominis, quæ etiam adhuc est per peccatum deprauata. Iccircò eis neutiquam deberi potest bonum illud & ea vita, quæ Deo optimo maximo conuenit per naturam, ac in infinitum excedit naturæ humanæ limites. Si verò accipiãtur bona opera, quæ sequuntur gratiam ac adoptionem in fillios Dei. Sic dicendum iudico, huiusmodi opera considerari posse, prout sunt ab animo hominis eiusque viribus, ac etiam prout sunt à gratia ac virtutibus diuinis gratiam consequentibus priori modo sumpta eadem ratione, quam suprà attuli, perspicuum est opera non eiusmodi esse illius diuinæ vitæ meritoria. quia non possunt excedere naturæ humanæ limites. Quod si illa opera cõsiderentur prout sunt, à gratia ac ab esse diuino per gratiam nobis dato, atque à virtutibus diuinitus in animam nostram infusis, rectè dici potest, ea opera beatæ vitæ esse meritoria, quod ratione probatur. Nam vnaquæque natura suum bonum attingit propriis actionibus & operibus. Natura ergò diuina nobis per gratiam tributa suis actionibus & operibus attinget bonum diuinum, fœlicitatem inqam ac vitam æternam. Prout ergo opera bona sunt à gratia & ab esse diuino, cuius facti sumus participes ex diuina liberalitate & bonitate, attingunt bonum ac fœlicitatem diuinam, quod nihil aliud esset, quàm eis meritò deberi vitam æternam & diuinæ fœlicitatis participationem. Nam in Euangelio secundum Mattheum. Christus Adolescenti respondit. Si vis vitam ingredi, serua mandata, quasi diceret, seruatione mandatorum vitam æternam deberi. Item in eodem Euangelio postquam in monte præcipiens Apostolis multa quæ seruare atque operari deberent, concludit, ac perorat hoc Epilogo, qui intellexerit quæ præcepi, ac ea fecerit, adsimilabo eum viro sapienti, qui ædificat domum suam super petram; qui non fecerit, adsimilabo eum viro, qui ædificauit domum super arenam; Item in Euangelio secundum Mattheum. Cùm diem supremi iudidicij describit, inquit beatis, quod veniant benedicti in regnum eis paratum ante secula, reddit deinde rationem, adducens opera, quæ operati fuissent ex charitate. Item in eodem Euangelio præcipit Christus nos ad Cœnam inuitare non debere diuites, sed pauperes, eisque benefacere, à quibus vicissim nihil sperare possumus, vt fiat nobis retributio in resurrectione iustorũ. Item in Euangelio dicit, qui accipit discipulum in nomine discipuli, habebit mercedem discipuli; merces verò, vt inquit Paulus, est secundum debitum, non

secun-

A ſecundum gratiam; Item dicitur in Euangelio, Merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Paulus etiam dicit, bonum certamen certaui, fidem conſummaui, in reliquum repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam retribuet mihi dominus iuſtus iudex. Ecce eò quod certauit certamen bonum fideliter, dicit ſibi repoſitam coronam iuſtitiæ, fœlicitatem ſcilicet æternam, quam iuſtus Iudex Dominus, id eſt ſecundum Iuſtitiā ipſi redditurus eſt, quod idem eſt, ac ſi diceret, ex merito fidelis certaminis. Quæ enim dantur ex gratia non traduntur ſecundum iuſtitiam ſententia Paul. Item in Pſalmo, & ſecundum puritatem manuū mearum retribuet mihi, quia cuſtodiui vias Domini. Item alio etiam Pſalmo inquit, Semel loquutus eſt Deus, duo hæc audiui, quia pote-
B ſtas Dei eſt, & tua Domine miſericordia, quia tu reddes vnicuique iuxta opera ſua. Ecce retributio datur operibus. Longè plures alios locos adducere poſſem, ex ſactis literis, ſed ne te adficiam tædio hæc ſint ſatis. Tertius Lutheranorum articulus eſt de peccato originis. Inquiūt enim illi ex Lutheranis, qui melius ſentiunt, quod peccatum originis, in quo omnes naſcimur, eſt eſſe ſine timore Dei, ſine lege ad malum procliues, adeo vt non poſſimus bona opera neque quippiam boni facere; ſed omnia quæ facimus peccata ſunt, legemque tum Moſaicam tum etiam naturæ eſſe nobis à Deo datam, vt per eam cognoſcamus ægritudinem noſtrā, ac propterea recurramus ad gratiam Dei, quā, non operibus, ſed fide cōſequi poſſumus. Hęc Lutherani, hi inquam qui melius ſentiunt Lutheranorum. Hæc ſentētia ſi paucis in ver-
C bis corrigatur, & ſecundum rectum ſenſum intelligatur, non eſt repudiāda, quod vt rectius intelligatur, pauca quædam præfabor. Peccatum originis nihil aliud eſt quàm carentia Iuſtitiæ, & gratiæ Dei; quam optimus Deus dederat Adam eiuſque natis, & prognatis omnibus, qui cùm ex inobedientia peccaſſet, tum ſibi, tum etiam poſteris ab eo naſcituris maximum attulit detrimentum. Nā & gratia Dei priuatus reus factus eſt ęternæ mortis, ex amiſſa Iuſtitia illa, quam ex Dei liberalitate acceperat, ex qua vires omnes inferiores animi ad nutum rationi parebant, corpuſque immortale poterat ab anima ſuſtentari; poſteri verò eius ex gratiæ priuatione vitæ ęternæ compotes eſſe non poterant, ex priuatione verò iuſtitię, tùm corpus omninò morti obnoxium ſortiti ſunt, tùm etiam deprauationē in viribus animi, quę ad
D vitia peccataque procliues, nec rationi obſequentes, animum ſemper ad deteriora trahunt, qui licet cogi non poſſit, infirmus tamen ac ęger ex carentia gratię facile in malum deducitur. Hunc igitur animi defectum, quem contraximus ex origine Adam, appellare ſoliti ſunt chriſtiani peccatū non mortale, aut veniale, ea namque peccata actus quidam ſunt praui illius, cui imputari ſolent, ſed dixerunt peccatum originis, ideſt, defectum animi eum quem deſcripſimus, qui nobis ineſt imputaturq;, eò quod prognati ſumus, ac veluti ſoboles quędam inhæremus primo parenti, qui opere eo actuque inobediētiæ peccauit. Hæc breuis eſt deſcriptio peccati originis, cuius rei exempla in ciuili hac noſtra ſocietate euidētiſſima comperiri poſſunt. Donetur quiſpiam aduena vir non noſtri ordinis, cui iure, & ex genere ius patricij ordinis

non conuenit, liberalitate Senatus nostri Ciuitatè hac veneta; & iure patricio, hæc donatio idque Ius, tum ad eum tum etiam ad prognatos eius pertinet. Hic si postquàm fuerit hoc iure donatus, quippiam moliatur in Rempublicam ac donato iure priuetur, in exiliumque mittatur, certè detrimentũ hoc ad posteros ei' perueniet, qui, etsi nihil in nos peccauerint ipsi, sed quod soboles sint radicis, vt dicam, illius, qui in nos peccauit. Hæc satis sint pro descriptione peccati originis. E

Defectus hic animi, maximè verò deprauatio virium animæ, eiusque ad malum procliuitas in sacris literis præcipuè à Paulo Apostolo peccatum solet appellari iuxta illud in Epistola ad Romanos. Iam non ego facio illud, sed inhabitans in me peccatum; sicuti etiam hostiæ quæ pro peccatis offerri solitæ sunt in lege Moysi, peccata appellãtur in sacris literis, vt apud Oseam prophetã, Sacerdotes comedent peccata populi, id est, hostias oblatas pro peccatis, & Paulus Apostolus loquens de Christo; qui oblatus est pro peccatis populi inquit, Deus fecit ipsum peccatum, id est, hostiam pro peccatis oblatam. His, quæ de peccato originis sentienda sunt, ex sacris literis, vt reor, non difficilè accommodari possunt ea, quæ Lutherani dicunt. Nam si in his, quæ de peccato originis dicunt censeant actum quempiam nostrum esse peccatum originis, falluntur, adhuc etiam falluntur, si post baptisma susceptum, quamuis sanati non simus, à deprauatione virium animæ inferiorum, & à procliuitate ad malum, propterea nos adhuc esse obnoxios peccato originis, ac illius reos arbitrentur; Nam habita gratia per baptisma, seu lauacrum regenerationis, vt inquit Paulus, non amplius sumus peccato obnoxij, quod per Christum deletum est. Sed si volunt peccatum appellare pœnam peccati, quæ relicta est in inferiori parte animi verum dicent, ac iuxta Pauli sententiam, vt supra dixi, qui etiam appellat corpus peccati, quod nobis summo studio ac diligenti opera mortificandum est. Quæ verò addunt de operibus nostris, quod nõ quimus bona opera facere &c. mox à nobis dicetur, cùm de libero arbitrio agemus. F G

Quartus Lutheranorum articulus est, de libero arbitrio, non vidi ego librum Lutheri, quem inscripsit, vt accepi, de seruo arbitrio. Verum quæ ex nonnullis intellexi, ac collegi ex opusculo Erasmi, qui Lutheri sententiam confutare conatur, ac tueri arbitrii libertatem, cùm Lutherus ex nonnullis sacræ scripturæ locis collegisset, nos sine diuina ope nihil posse boni agere, neque cogitare, neque velle, conspiceretque Pelagianos hæreticos habitos, qui sine Dei ope putarunt propter arbitrij libertatem nos posse bona opera facere, in eam sententiam incidisse videtur, vt auferat à nobis arbitrij libertatem, adeò, vt si credimus Erasmo, & ego rectè recolo, quæ legi, & bona & mala opera nostra redigat in Deum auctorem, dicatque Deum optimum, & sua bona in nobis præmio adficere, suaque mala in nobis vlcisci. Hæc Lutheri positio adeò aduersatur rationi naturali, & sacris literis, vt nihil magis absonum inueniri possit. Quis etenim sanæ mentis diceret Deum esse auctorem malorum nostrorum operum? Malum namque quod est pœna, à H

A Deo est, qui est iustus, huiusmodi malum pœnæ scilicet facere, bonum est facere quia est opus iustitiæ. At mali, quod peccatum est, dicere Deum auctorem, certè est hominis dementis; Aduersatur hoc naturali rationi. Nam cùm natura cuiusque rei sit principium actionis, quam ea res agit, conuenit naturæ propriæ cuiusque actio. Deus autem bonus est per naturam, nec habet bonitatem aduentitiam. Iccircò non potest esse auctor mali operis, per se inquam. Item cùm peccatum ea ratione sit peccatum, quia deficiat, iccircò non habet per se causam efficientem, vt inquit Augustinus: sed habet causam deficientem. Iccircò referri debet ad causam, in qua est defectus, non autem ad primam causam supra omnem cogitationem indefectibilem. Pars etiam B altera quam tangit, quod ideò in nobis non est liberum arbitrium, quia sine ope diuina nihil possumus boni facere, non satis à Luthero intelligitur. Ideò paucis hanc totam rem comprehendam, vt quisque intelligat libertatem arbitrij non officere diuinæ gratiæ, neque opem Dei nobis præstitam libero arbitrio quippiam officere. Animaduertẽdum est primò illud, Deum supremum non esse causam determinati cuiusdam generis, scilicet necessariam aut contingentem naturalemuè, aut cuiuspiam alterius modi, qualem cogitatio humana assequi potest, sed esse supremam omnium causam; quæ moderetur & temperet pro cuiusque natura, tùm causas necessarias, tùm cõtingentes, necnon naturales, & voluntarias liberas, & non liberas: Hanc primæ causæ excellentiam vniuersitatem omnium complectentem nequaquàm C possumus mente concipere, quia nihil mens nostra capere potest, quod non sit cuiuspiam determinatæ naturæ. Tamen esse eiusmodi supremam causam, ratione naturali & sacræ scripturæ auctoritatibus facilè probare possemus, quas omitto ne te adficiã tædio. Nõ enim puto à quopiam hoc negatũ iri, liberum verò arbitrium nihil aliud est, nisi de eligendis iudicium liberum ac optio libera: quæ non ex impressione formæ conceptæ procedit, sed ex consultatione & iudicio mentis nostræ, quæ excellentia ideò menti nostræ tributa est, quia mens non est à natura addicta cuipiã particulari bono, ac certi cuiuspiam generis, quemadmodum addictæ sunt vires sensitiuæ, sed vniuersali bono, à natura addicta fuit. Ideo secundum impressionem formæ particularis alicuius boni non conuincitur vt in illud feratur, sed conferre cum D alio bono illud potest, & quatenus bonum est eligere, quatenus etiã particulare bonum in quo necesse est esse alteri⁹ boni defectũ, reiicere. Liberum ergò à natura ipsa mens nostra iudicium habuit, liberamque optionem. Non tamen propterea nisi peccet, & deficiat, poterit quantumuis liber velle, optare, eligere, ac operari præter vim primæ causæ, à qua omnes aliæ pro sua cuiusque natura mouentur & temperantur. His hactenus discussis, dicẽdum est, opera nostra, quæ liberè agimus, vel eiusmodi esse, quod meritoria sint vitæ æternæ supremæque fœlicitatis, vel esse humana tantum, & hæc duplicia, bona inquam seu mala opera; à secundo hoc membro ordiemur. Opera nostra mala à libero arbitrio sunt, & quatenus sunt mala, sunt tãtum nostra, & à nobis, non autem à Deo. Deus etenim, vt supra ostensum est, nequit esse

malorum, id eſt, peccatorum cauſa per ſe, vt ſupra oſtenſum eſt: à nobis tamen ſunt & à libero arbitrio, quia ex nobis deficere poſſumus; imperfecti namque ſumus, & deficientem naturam habemus, quæ adhuc ex peccato ægritudinem contraxit; factaque eſt magis deficiens; & hoc dicitur ab Oſea Propheta, Perditio tua Iſraël, tantummodò in me auxilium tuum; ſic Iac. in Epiſtola, Deus intentator malorum eſt, ſed vnuſquiſque tentatur à concupiſcentia ſua. Bona verò opera noſtra humana à libero arbitrio ſunt, non tamẽ ſine ope primæ cauſæ & primi mouentis. Nam vt prætercam Philoſophorum rationes, ſic dicitur in Pſal. aperis tu manum tuam & imples omne animal benedictione, auertente autem te faciem turbabuntur, & in puluerem ſuum reuertentur. Quod ſi accipiantur bona opera noſtra, quibus fœlicitas ſuprema debetur, manifeſtum eſt, quod præter vniuerſalem illam vim, qua naturaliter, ſecundum tamen noſtræ naturæ captum mouemur à cauſa prima, requiritur priuatus quidem, & particularis propriuſque motus, quo in Deum per fidem conuertamur, & conuerſi per gratiam iuſtificemur, adoptemurque in filios Dei, neque tamen hoc tollit libertatem arbitrij; imò magis liberos nos facit, nulliique deeſt hic motus à Deo, dummodo quis non officiat, ac per defectum malæ voluntatis reiiciat diuinum hunc adflatum. Nã quæ per alios poſſumus dummodò velimus, ſeu dummodò non reiiciamus bonũ oblatũ, noſtri eſſe arbitrij dicimus; & hoc in tertio Ethicon dicit Ariſtoteles, nulluſque propterea à Deo reprobatur, ſi ipſe ſibi non defuerit: poſſumus ergo per nos peccare & perire, non tamen poſſumus ſalui fieri, niſi per gratiam Dei; quæ vt dixi, non aufert arbitrij libertatem, ſed perfectiorem eam reddit. Ideo quod ſupra adduximus, dicit Oſea Propheta, Perditio tua Iſraël, tantummodò in me auxilium tuum, ac ſi diceret, per te perire poteris, nec Deo ſed tibi aſcribenda eſt tua perditio, auxilium autem tuum tantummodò eſt à me, quia neque humana bona ſine diuina vi facere poſſumus neque diuina illa, quibus beatitudo debetur, ſine motu mentis ad Deum, quo ad Deum mouemur per fidem, & ſine gratia, quam ad Deum, conuerſi conſequimur. Ideo dicebat Apoſtolus Paulus, Non ſumus ſufficientes à nobis, tãquam à nobis aliquid facere, aut velle, ſed omnis ſufficientia noſtra à Deo eſt; & in Euangelio dicit Chriſtus, ſine me nihil poteſtis facere, ego ſum vitis, vos palmites; ſicuti palmes non poteſt quippiam à ſe facere niſi manſerit in vite, ſic niſi in me manſeretis, nihil poteſtis facere. Item, non vos eſtis qui loquimini; ſed ſpiritus patris veſtri eſt, qui in vobis loquitur. Item, viuo ego, Experimentum quæritis eius qui in me loquitur, Chriſtus. iam non ego, ſed in me Chriſtus. Item, Aperi os tuum & implebo illud. Item factus ſum tanquàm iumentum apud te, & ego ſemper tecum; Ex quibus omnibus auctoritatibus facile colligitur id quod dicebam, nos non poſſe quippiam boni facere, ſine diuina gratia, & iccircò pulchrè & excellenter, meo iudicio, hac in parte dicit Lutherus, recurrendum nobis eſſe ad gratiam Dei ſi bona facturi ſumus, legemque moſaicam, per quam non iuſtificamur, datam nobis propterea eſſe, vt per eam cogno-

ſcamus

A ſcamus peccatum ægritudinemque noſtram, & ad gratiam recurramus. Hæc mihi videtur eſſe ſententia Pauli perſpicua in Epiſtola ad Romanos, per legem, inquit, cognitio peccati, multaque in hanc ſententiam dicit, quæ non oſcitanti lectori compertiſſima eſſe poterunt, ſatis de hoc articulo.

Quintus Lutheranorum articulus eſt de Sacramento confeſſionis. inquiunt Lutherani confeſſionem retinendam eſſe, non autem omnium peccatorum, ſed eorum duntaxat quæ conſcientiam mordent. Nam cætera propè impoſſibile eſt intelligere, ac noſſe, quod etiam perhibetur in pſalmo dici, delicta quis intelligit? Peccatorum ergò, quæ vrgent nos, ac ſui grauitate premunt conſcientiam, confeſſionem dicunt retinendam propter B vim abſolutionis, cui fides eſt adhibenda, Chriſtoque ſine hæſitatione vlla credendum, qui inquit, quoruncunque remiſeritis peccata, remittuntur eis; ob eamque potiſſimum cauſam nobis peccata remitti, quia credimus verbis Chriſti, noſque abſolutos propterea eſſe nequaquam dubitemus. Neque negant Lutherani contritionem peccatorum ineſſe oportere ei qui abſoluendus eſt, cæterùm negant poſt abolutionem habitam vlli nos ſatiſfactioni eſſe obnoxios. Non enim, inquiunt par eſt Deum maximè bonum maximeque liberalem non omnino omnia condonare illi, quem gratia impartitur, ſibique ex inimico amicũ facit, ſed pœnam æternam ac ſupplicium nunquam defiturum cõdonare, poſcere verò ab eo temporariam mulctam. Quocirca negant Sacramenti huius tertiam partem, quæ ſcilicet Sacramen-C tum & abſolutionem conſequitur, ſatisfactionem videlicet. Quarè negant etiam purgatorium ignem. Hæc Lutherani. Huius eorum ſententiæ primam partem, retinendam ſcilicet confeſſionem propter abſolutionem, credendumque abſolutioni propter verba Chriſti hæc in Euangelio dicentis, non cenſeo ego eſſe improbandam. Verùm quod addunt grauia tantùm delicta, quæ conſcientiam vrgent, Sacerdoti dicenda, alia verò minimè, quia nullus delicta intelligit, reor poſſe ad rectum ſenſum reduci. Nam peccata mortalia ſunt ea, quæ conſcientiam premũt. Hæc verò ſunt explicanda pro virili. Reliqua verò venialia inquam, generali quadam confeſſione ſi explicentur ſatis eſſe; nec inſiſtendum eſſe quibuſdam ſcrupulis, quos Sathanas plerumque viris probis ac religionis obſeruantia præcipuis obiicit, incredibili-D búſque ſtimulis eos agit. Hæc ex verbis Lutheranorum ſi colligantur, ſenſus eorum meo iudicio non eſt improbandus. Quod ſi enormia tantùm peccata exponenda Sacerdoti eſſe cenſeant, reliqua verò, ſi mortalia fuerint, reticenda, aut generali tantùm confeſſione explicanda, longè errant, ſuiſque ſe ipſi rationibus conuincunt. Non enim Sacerdos ea remittere peccata poterit, quæ ignorat, neque iudicare in quempiam debet, aut malum de quopiam ſuſpicari, aut ſcrutari. Hoc namque ab officio viri Chriſtiani maximè eſt alienum. Confiteri ergo is debet, qui abſolutionem petit. Quod ſi dicant ſufficere generalem confeſſionem; cur etiam in enormibus peccatis eam ſufficere non credunt? Cognoſcat ergo neceſſe eſt Sacerdos eam lepram, quam abſolutione eſt ſanaturus. Præterea ignarus & idiota Chriſtianus,

ſuiſque amore corruptus, quonam pacto rectum iudicium ferre de ſe ſuiſque geſtis poterit, vt diſcernat, in quibus grauiter, & in quibus leuiter deliquerit. Retinendus eſt mos antiquus Catholicæ Eccleſiæ, quem ſeruant non tantùm ſectatores Romanæ Eccleſiæ, verùm etiam Chriſtianorum nationes, quæ maximè diſſident à Romana ſede. Græci, inquam, Armeni, Maronitæ, Coptæ, ac nonnullæ aliæ Chriſtianorum ſectæ, lingua, moribus, & inſtitutis maximè alieni à Pontifice Romano. Ex quo certiſſimam coniecturam facere poſſumus traditum hunc confeſſionis morem à Chriſto & Apoſtolis Chriſtiano populo, ad nos vſque deueniſſe: nam & de baptiſmate Ioannis, quo homines vocabantur ad pœnitentiam, dicit Euangeliſta, Baptizabantur omnes confitentes peccata ſua. Quo fit vt exiſtimem priore ſenſu non improbando, Lutheranos primam huius ſententiæ ac dogmatis ſui partem protuliſſe. Quod verò inquiunt credendum eſſe abſolutioni præſtitæ, minimeque hæſitandum ſe abſolutos eſſe propter verba Chriſti id dicentis; non credim⁹ eſſe reiiciendũ, imò ſummoperè nos etiã fidẽ, qua in Deũ tẽdimus, cõmẽdamus, cui, vt perueniamus ad gratiã, maximè innitendũ eſſe fatemur, ſecũdũ ſententiã Pauli ſæpiſſime id aſſerentis, & Chriſti in Euãgelio in compluribus locis quos nunc citare non eſt opus. Id verò quod addunt de ſatiſfactione, inanem ſcilicet eſſe poſt abſolutionem, quia Deus ex infinita liberalitate ac miſericordia, qua vtitur erga nos, totam mulctam dimittit, non autem partem adhuc retinet, cuius ſumus rei, & quæ ſatisfactione compenſanda ſit; reor ego alienum eſſe à ratione naturali, ac diſſentiens à locis quibuſdam ſacræ ſcripturæ, quos infra citabo. Primò rationem adducã; in quolibet peccato mortali, vt inquiunt noſtri Theologi, eſt auerſio à ſummo & immutabili bono, & eſt inordinata conuerſio ad bonum cõmutabile, quod eſt infra Deum. Ex auerſione ab infinito bono, rei efficimur æterni & infiniti ſupplicij. Ex conuerſione verò ad bonum commutabile inordinata pœnæ etiam ſumus obnoxij, ſed temporariæ. Prior abſolutione remittitur per gratiam Dei, cui reconciliamur; poſterior ſatisfactione diluenda eſt. Ridebunt, vt ſolẽt, hanc noſtrorũ Theologorum diſtinctionem Lutherani; dicentque figmenta eſſe, quæ nec ratione nitantur, nec ſacris literis. Iccirco minime à noſtrorum ſententia diſſidentes alia via aggrediamur. In nobis eſt lex naturæ, quam Deus ex naturali lumine cuiuſcunque hominis menti indidit, iuxta id quod dicitur in pſalmo, Multi dicunt quis oſtendit nobis bona? Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine: ſupra hanc eſt lex diuina nobis tradita in ſacris literis, infra verò legem naturalem eſt lex ciuilis, quam ſcilicet ciuiles ſocietates hominum conſtituère. Hæc quidem à nullo ſanæ mentis negari queunt. Fundamento hoc iacto dictis illud addimus, vnum idemque peccatum eſſe poſſe contra leges has omnes, Diuinam ſcilicet, Naturalem, & Ciuilem, verbi gratia, homicidium, & furtum eſt contra legem diuinam, quia homicidia & furta Deus ſacris literis prohibuit: Eſt etiam contra naturalem legem nobis inditam, cuius rei vnuſquiſque in ſe periculum poterit facere, adhuc eſt contra legem ciuilem: præuaricatio autem legis

vtriuſque

A vtriusque iniustitia & iniquitas est, quæ pœnam seu mulctam, quam lex iubet, ad æquitatem reducit. Sicuti ergò homicidæ, quia contra legem diuinam egit, statuta mulcta est, ita etiam statuta est ei pœna, quia egit contra legem naturæ; & adhuc mulcta alia statuta, quia egit contra legem ciuilem. Quemadmodum ergo non est dicendum homicidam, qui contritus est, & à Sacerdote absolutus, ac propterea Deo reconciliatus, neque obnoxius amplius gehennæ, absolutum etiam esse à pœna, quam iubet lex ciuilis, neque debere ciuitati pœnas homicidij perpetrati dare, quoniam Deo reconciliatus, neque amplius reus æterni supplicij. Sic etiam non est negandum hunc homicidam Deo reconciliatum, remanere adhuc obnoxium B pœnæ, quæ ei luenda est, quod egerit contra ordinem rationis & legem naturalem. Et sic est inordinata illa conuersio ad bonum commutabile, quam dicunt nostri Theologi temporaria pœna diluendam esse, cuique aiunt satisfactionem deberi; Nisi quis ergo voluerit esse pertinax, vt reor, facile intelliget, hæc quæ de satisfactione dicta sunt, maximè esse dicta secundum rationem naturalem, Idemque propemodum esse, si quis dicat ei qui reconciliatus sit Deo, cuique non imputetur amplius quod egerit contra legem diuinam, nullam amplius pœnam deberi, quia transgressus est legem naturalem, ac si quis diceret, nullam etiam pœnam ei deberi si pariter transgressus fuisset legem ciuilem, ac ideo iniustus iudex censendus esset, qui homicidam iam Deo reconciliatum aliqua pœna afficeret, quod homi- C cidium perpetrasset. Hactenus ratione disputatum sit: hoc verò comprobatur exemplis Sanctorum omnium, qui pro peccatis quæ fecerunt, se ipsos sunt vlti, & spontè pœnas dederunt. Sic Niniuitæ veniam meruerunt, sic rex Ezechias, sic Dauid rex; Ioannes Baptista hortatur in Euangelio vt faciant dignos fructus pœnitentiæ. Item in Euangelio Christus inquit, vę tibi Capharnaum, vę tibi Cotasim, quia si in Sodomis & Gomorra fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, Iam dudum in cinere & cilicio pœnitentiam egissent. Item apud Danielem notissima est auctoritas, Peccata tua elemosinis redime. Multa præterea in hanc sententiam adduci possent, quæ prætereo breuitati præcipuè studens.

Sextus Lutheranorum articulus est de inuocatione sanctorum, eorum- D que cultu: inquiunt enim, cùm ex sacris literis vnus sit Mediator Dei & hominum Christus Iesus; qui etiam, vt inquit Paulus, interpellat pro nobis, Sancti mediatores esse non poterunt, neque inuocari debent vt orent pro nobis; nam etiam Ioannes in Epistola sua inquit, filioli nolite peccare, quod si peccauerimus, Aduocatum habemus apud Deum Iesum Christum, qui est propitiatio pro peccatis nostris. Hæc Lutherani; qui si negant Sanctos orare pro nobis, aut intercessionibus eorum nullam nobis comparari vtilitatem, ac propterea inuocandos non esse, proculdubiò maximè errant. Nam cum sancti ciues sint ciuitatis Dei, & Christi membra præcipua, cuius nos etiã sumus ciues, & pariter Christi mẽbra ac egregia præditi sint charitate erga nos, quis, ambigere potest, quod

pro nobis adhuc periclitantibus orent? Valet autem eorum oratio. Nam E
si vt inquit Iacobus, assidua iusti oratio multum valet, multò magis valebit Sanctorum oratio; quis etiam vertere in dubium debeat, quod non frustra à nobis inuocantur, eorumque gesta nobis imitanda proponuntur? Nec obstant auctoritates quas adducunt. Nulli namque dubium est, Christum solum Meditatorem esse Dei & hominum. Solus namque meruit gratiam & gloriam his qui in ipsum credunt. Hoc pacto nullus Sanctorum est mediator; imò contra eos, qui secus sentiunt, exclamat Paulus in Epistola ad Corinthios, inquiens, An Paulus pro vobis crucifixus est? Sic etiam est aduocatus, & interpellat pro nobis, cuius orationes efficaciam habeant, vt efficiant id quod Christus voluerit. Sancti ergo mediatores sunt & aduocati, sicuti conserui nostri, sed domino chariores & propiores nobis; inuocandi ergo sunt, non vt Christus, sed vt membra Christi, orantque pro nobis, vt ex pluribus sacræ scripturæ locis probari posset, quos consultò prætereo. Verùm quia in hac Sanctorum inuocatione potest irrepere abusus, cùm ita quis ad superstitionem declinaret, vt obliuisceretur Dauidicum illud, Vacate & videte quoniam ego sum Deus, & alibi, videte quod non sit alius præter me; censerem ego interesse plurimum bonorum præsulum, huiusmodi abusus cohibere, ea tamen moderatione ac dexteritate vt nihil vi fieret, sed pro tēporum ratione ac moribus nationum in melius paulatim mutarentur. F

Septimus Lutheranorum articulus est, de votis Monasticis, & cœlibatu Sacerdotum. inquiunt Lutherani: Vota Monastica perpetuæ præsertim continentiæ esse reiicienda: tùm quia sunt contra mandatum Dei, qui in Genesi dixit ad Adam, & ad Noë post diluuium, Crescite & multiplicamini, ac implete terram. Item de re impossibili votum fieri, est contra rationem. Sed seruare perpetuam continentiam est res impossibilis: vt experimento compertum esse, potest sumpto à Monachis, qui vouerunt cœlibatum, & à Sacerdotibus. igitur talia vota tollēda sunt. Hæc in summa Lutherani. G

Quantum ad priorem partem pertinet, scilicet de votis Monasticis, dicimus, nulli dubium esse, vitam cœlibem perfectiorem esse, magisque aptam rerum diuinarum cōtemplationi, quàm vitam eius qui vxorem habeat. H
Nam & rei domesticæ cura distrahit animum hominis à contemplatione: & voluptas venerea adfigit humi diuinæ particulam auræ, adeò vt nihil serium in ea homo cogitare possit, vt dicit Philosophus in Ethicis. Auerroës etiam in septimo Physicorum idem dicit fere. Inquit enim, perturbationum sedatio ad contemplationem summoperè facit: sed præcipue omnium castitas. Paulus etiam idem adserit. Qui vxorem habet, quærit ea quæ sunt vxoris, & diuisus est. Item, qui dat virginem suam nuptui, bene facit, & qui non dat, melius facit. Item de virginibus præceptum non habeo, concilium autem do tanquam misericordiam à Domino consecutus. Innumera huiusmodi possem adducere ex sacris literis; Nulli ergo dubium esse debet, quin

A Vita cœlibum sit præstantior vita eorum, qui vxores habent. Quod si melior ac excellentior est vita Cœlibum, nullus ambigere potest, quin etiam in hac Ecclesiastica Hierarchia eiusmodi hominum perfectiorum status esse debeat; quæ, si hoc statu careret, imperfecta esset, vtpote cui deesset perfectior status hominum. Sratus autem firmitatem dicit, qua firmatus is qui est in eo ordine, descendere non queat ab eo viuendi gradu ad inferiorem ordinem. Sic dicimus Sacerdotum seu clericorum statum, sic statum eorum qui vxores habent, statum: Quem statum Cœlibum si concedere debemus Ecclesiæ Christianæ, necesse est vt firmitas hæc adsit. Firmitas autem hæc ex voto comparari solùm potest; quo quispiam se vitamque suam vniuersam diuinis obsequiis contemplationique offerat, ac veluti holocaustum faciat. Nisi ergo velimus perfectiorem hunc hominum statum ab Ecclesia remouere, manifestum est Cœlibatus vota improbanda nõ esse, Imò ad decorem & perfectionem Ecclesiæ maximè facere. Hoc ex sacris literis comprobatur. Nam Christus in Euangelio inquit, diuersa esse Eunuchorum genera, eorum scilicet qui deprauata natura nati sunt, & eorum qui manu arteque hominum facti; & eorum demum qui se castrauerunt propter regnum cœlorum. Sed omnes non capiunt hoc verbum. Ex quo colligi potest, esse genus hominum maximè probandum, qui se castrauerunt propter regnum cœlorum. Hi, qui sine voto cœlibes sunt non propterea dici queunt castrauisse se propter regnum Cœlorum. Nam Eunuchi C non dicuntur tantum quoniam non generant, sed quia impotentiam habent generandi. Ii ergo tantùm, qui ex voto castitatis sibi ademerunt potentiam generandi, possunt dici verè sese Eunuchos fecisse propter regnum cœlorum. Paulus item Apostolus, cùm loquertur de viduis, quæ se diuino obsequio manciparent, admonet viduas iuniores admittendas non esse, quia cùm luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, damnationem habentes, quoniam priorem fidem irritam fecerunt, nubentes autẽ nõ possunt mereri dãnationẽ quoniã priorem fidem irritã fecerũt, nisi quoniam vouerãt, & fidem Deo dederant, sese nulli amplius nupturas, Rationes quas adferunt Lutherani non est difficile soluere. Nam priorem rationem de mandato Dei in Genesi, nisi velint asserere contra dictum Apostoli Pauli, virginitatem esse peccatum, & esse contra Dei præceptum, illis quoque nobiscum soluenda est ea ratio contra Iouinianum, dicendumque, præceptum illud Adæ datum & Noë, tanquam parentibus humani generis, ac humano generi in illis existenti: non tamen datum, vt quilibet homo id mandatum seruet; generatio enim est propter bonum speciei, vt species scilicet perseueret; sicuti agricultura, vt cibum habeamus, quo nutriri possimus: non tamen propterea quilibet homo dare operam debet agriculturæ; sic neque quilibet homo dare debet operam liberis procreandis. Imò cùm homo ciuile sit animal, nimiaque ciuium multitudo officiat bono ciuitatis, vt philosophi probant, multũ confert bonæ & fœlici hominũ vitæ nõnullorũ hominũ cœlibatus. Quod postea dicũt, seruare castitatẽ esse impossibile: quonã

pacto asserere possunt id esse impossibile,quod tam multa hominum, virorum & mulierum millia seruauere, & in monumentis patrum nostrorum Christianorum memoriæ proditum est? Plenæ fuere ingentes eremi Monachorum cœnobiis.Innumeræ virgines,quę vitam cum morte commutarũt, ne vlla in parte semel animo conceptam virginitatem macularent. Non tamen inficias eo,nostris temporibus ad hunc vitæ statum perfectorum hominum & virginum temerè ac passim paruo aut nullo discrimine plures sæpe admitti;quo fit vt etiam eorum multi in maxima labentur scelera; cæterosque illius ordinis & status,probos alioqui homines infament. Quamobrem maiorem diligentiam adhiberi oportere,nec abbates cæterosque qui monasteriis præsunt,ira faciles esse,vt plerique eorum sunt ad Monachos recipiendos. De Cœlibatu Sacerdotum,quę secũda pars erat,nulli dubium,quin hoc sit institutum Ecclesiæ. Verùm hoc institutum maximè puto conuenire Sacerdotis ministerio,qui semper ferè addictus esse debet diuinis rebus; vt qui vxorem habet,diuisus est,vt inquit Paulus. Non tamen probandum censeo hunc morem,qui iam inualuit in Ecclesiis multis, vt quiuis passim admittatur ad Ecclesiasticos ordines,etiam primæ lanuginis adolescentes, & homines inopes,ignariq; rerum omnium, & sępenumero viri praui,quamobrem abusus hic etiam esset corrigendus. E F

Octauus Lutheranorum articulus est de Canone Missæ, quem summopere improbant; eò quod ex eo videamur nouum sacrificium Deo offerre, ac propterea aperte contradicamus Pauli sententiæ in Epistola ad Hebræos; vbi inquit,Christũ vnico Ablato sactificio sancrificasse omnes ad se accedentes, neque reliquam nobis esse nouam hostiam pro peccatis offerendam: Imò si Christus,inquit,inter nos esset Pontifex, nõ haberet amplius hostiam quam offerret. Hæc igitur Pauli expressa sententia improbare viderur Canonem missæ,quo videmur Deo nouam hostiam offerre,nouumque sacrificiũ de manib⁹ Sacerdotis.improbãt deinde vehemẽtissima oratione hãc Missarũ,quæ passim dicũtur,multitudinẽ & frequentiã,vnámq; tantũ sufficere asserũt in tẽplo vno dici singulis quibúsq; dieb⁹,præsentésq; Eucharistiã è manibus Sacerdotis sumere debere dicunt, si nõ omnes maiorem,tamẽ eorum partem. Hæc Lutherani. Vtinam Christiani homines qui Christum sequi,& in eum quàm maximè credere profitẽtur charitatem seruarent ac humilitatem:quas Virtutes tanquam omnium præstantissimas Christus commendat, facile namque esset controuersias omnes de medio tollere. Nunc verò cùm arrogantia & superbia elati,verbis tantùm profitemur charitatem erga Deum & proximum, & animi humilitatem: dum vnusquisque sapientior fuisse videri vult,ac non sine causa proximum arguisse; fit vt pertinacia obcœcari,nihil potius nobis sit quàm sententiam nostram tueri, & aduersarij refellere. Teneamus animi humilitatem,faciléque erit nostram hanc cõtrouersiam cõponere, Christum dominum nostrum sese patri Deo hostiam & holocaustum obtulisse pro peccatis omnium quotquot vnquam fuerunt & G H

futuri

A futuri sunt, ac vnica ea hostia sanctificari & perfectos reddi quoscunque qui per fidem & charitatem ei adhæserint, nullus christianorum est qui dubitet. Nullus etiam ambigere potest, in Eucharistia & Calice, quos offerimus, esse verum corpus & sanguinem Christi sub specie vini & panis, eum inquã sanguinẽ, idque corpus quod in cruce oblatum fuit. His addatur id quod Christus dicit in Euangelio. Hoc facite in mei commemorationem: postquam dixerat, Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur: in holocaustũ scilicet & hostiã. Item Paulus Apostolus in Epistola ad Corinthios inquit; Hoc quotiescunque feceritis, mortem domini annunciabitis donec veniet. Ex his quiuis colligere potest, in Missa Deo patri sacrificium & hostiam offerri, nõ B nouam, sed eam quæ oblata est. Nam id quod offertur, est corpus Christi verum & sanguis verus. idem numero cum eo quod ipse obtulit: est etiã idem sacrificium, quia fit in memoriam ipsius, & in annũciationem mortis domini: & est repetita memoria vnius illius sacrificij, quod semel à Christo oblatum est. Nouitas verò est nõ ratione sacrificij. (Illud namque idem offertur,) sed ratione modi. Nam tunc oblatum est sacrificium illud sub specie hominis, in qua filius Dei apparuit; nunc verò offertur sub specie panis & vini. Est etiã nouitas, quia veteris sacrificij est noua memoria. Ea ergo quę dicũtur in canone Missæ, sunt vera, quia offertur hostia Christus, & sacrificium quod Christus obtulit: non tamen offertur noua hostia; sed ea quæ oblata fuit sub specie hominis, offertur sub specie panis & vini: nouáq; fit memoria veteris C rei. Quam oblationem præuidens spiritus sanctus, sacerdotium Christi dicit esse secundum ordinem Melchisedech: qui cùm esset sacerdos Dei altissimi, protulit panem & vinum; quia scilicet sub huiusmodi speciebus Patri offerendum esset verum holocaustum, Christus inquam, in memoriam oblationis eius, qua seipsum obtulit in ara crucis sub specie & forma hominis. Sic interpretandus est canon Missæ, eaque sententia intelligendus, quæ ex verbis in eo positis, si rectè animaduertantur, manifestè elicitur. Non ergo offerimus nouam hostiam, neque nouum sacrificium facimus; nulla enim est hostia Deo accepta pręter Christum: sed sub speciebus nouis eum offerimus in memoriam oblationis illius, qua se ipse in cruce obtulit. Et hæc est oblatio munda, de qua Malachias meminit, locutus in persona Dei, Nomen meum D magnũ est in gentibus, inquit, & vbique offertur mihi oblatio mũda. Quod autem Lutherani reprehendant hanc Missarum frequentiam tanquam quæ contemptum pariat, fortasse non omninò reiiciendum est, quod dicunt: benéque forsan religionis maiestati consuleretur, si non tam temerè ac passim à sacerdotibus præsertim ignaris aut malis, Missæ dicerentur, nec in priuatas ac prophanas ædes inducerentur. Hæc satis.

Nonus Lutheranorum articulus pertinet ad abstinentiam institutam ab esu carnium die Veneris & Sabbathi, item diebus quadragesimæ, cæterísque huiusmodi, prout Christiani omnes seruare solent; dicúntque hæc instituta praua esse, & multum officere libertati, qua vt inquit Paulus, liberauit nos Christus, id est, in quam nos asseruit ab obseruationibus & ceremoniis legis

Mosaicæ;inquiuntque sufficere fidē in Deum & Christum, cui debeatur regnum cœlorum: huiusmodi verò dierum obseruantias nihili existimandas esse. Nam, vt item inquit Paulus, regnum cœlorū neque est cibus neque potus, sed pax & gaudium in Spiritu Sācto, &c. Improbant etiam ritum Ecclesiæ, in qua Eucharistia laïcis hominibus datur sub specie panis tantùm, & nō vini, multósque ex Euāgelio locos adducunt, ex quibus conantur colligere, præceptum Christi esse, vt vtraque species laïcis detur. Huiusmodi dicunt Lutherani in obseruantias & ritus Ecclesiæ. His paucis respondebimus. Fatemur primùm, instituta & obseruantias has non esse diuini iuris, sed à patribus nostris & ab Ecclesia statutas; cōtra quas Ecclesia etiam statuere posset, si fore in rem communem hoc videretur. Non tamen propterea sequitur instituta hæc bona non esse & seruari non debere. Nam cùm Paulus præcipiat omnem animam subiectam esse debere potestatibus sublimioribus, (omnis enim, vt inquit, potestas à Deo est, &; Qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit:) nulli dubium, quin sit cōtra iustitiam & præcepta Pauli, hæc inobedientia: præsertim cùm maximè sint hominum naturæ accommodatæ huiusmodi obseruantiæ. Nulli etenim etiam gentilium philosophorum fuit vnquam dubium, quin abstinentia à carnibus & ieiunium mētem euehat ad superna: è contra, crapula, delicatæque mensæ animum grauent, ne quippiam sublime sapiat. Cur ergò improbandum est Ecclesiæ institutum, quo præcipitur huiusmodi abstinentia, his qui sine detrimento bonæ valetudinis ea vti possunt? quem morē vetustissimum, forsitan à temporibus Apostolorum, vel post Apostolos in Ecclesiam deductum ad nostra vsque tempora cuiuscunque nationis & ordinis Christiani seruauerunt ac seruāt, quibus nihil est commune cum institutis Romanæ Ecclesiæ. Græci hunc morē seruant, Maronitæ, Iacobitæ, Abisseni, Armeni, moribus, lingua, ac institutis aliis inuicē longissimè diuersi. At, inquiunt, Christus hæc facienda non præcepit. Si non scriptum est, præcepisse, non tamen propterea colligi posset quod non præceperit. Nam multa dixit & fecit Iesus, quæ non sunt in Euangelio scripta, vt testatur Ioannes Euangelista. Multa per spiritum sanctum datum Apostolis, eos docuit, & palàm fecit, quæ antea non præceperat; inquit enim ipse Apostolis. Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Paracletus autem spiritus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit, &c. Verùm quāuis à Christo & ab Apostolis non fuerint hęc instituta, an propterea non sunt seruanda patrum nostrorum sanctissimorum hominum antiquissima instituta? quæ ratione naturali nituntur? quibus Christum imitamur, qui quadraginta diebus & noctibus ieiunauit? quæ prodesse tantùm, obesse verò minimè queunt? Si etiam quippiam obessent, non tamen propter hæc rumpenda erat Christiana charitas, & Ecclesiæ vnitas. Fatemur nos quoque cum Paulo Apostolo, regnum Dei non esse cibum aut potum, &; Quod intrat per os, non coinquinare hominem, vt Iudaizantes dicebant, qui cibos quosdam mundos, nonnullos immundos faciebant, quibus infici conscientiam mentémque hominis prædicabant, qui eis vesceretur. Contra hos exclamat Aposto-

A Apostolus, & Christus in Euãgelio, háncque discretionem ciborum improbant. Præterea fatemur, etiamsi huiusmodi etiam apud nos instituta abstinẽtiæ superstitiosè seruentur, vt nõnulli faciunt, & contra rationis regulam, qui de charitate erga Deum & proximum parum curant: si inuidi sint, aut superbi, nihil cogitant, dummodò in huiusmodi obseruantiis non delinquãt: quas etiam ægritudine pressi minimè omitterent: superstitiosæ hæ obseruationes addictæ exteriori cultui tantùm, de interiori verò ne somniãtes quidem, non prosunt Christiano viro. Non tamen propterea censendum est, huiusmodi obseruantias esse omninò reiiciendas, cùm sint maximè vtiles, & magnoperè faciant ad interiorem cultum excitandum & augendum: neque desciscẽ-
B dum est ab ea obedientia, quã debemus Ecclesiæ eiúsque præpositis ac summo Pontifici. De Eucharistia quod addunt, debere scilicet tribui laïcis sub vtraque specie. Nimirum cùm ipsi fateãtur Lutherani verum corpus & sanguinem Christi per concomitantiam esse sub specie panis tantùm, sicuti sub specie vini verum sanguinem, & verum corpus per concomitãtiam. Mirum est cur improbent institutum hoc Ecclesiæ, quæ ob euitanda innumera scãdala, & plurima quæ fœditatem adferebant huic Sacramento, cum prębebatur laïcis sub vtraque specie, statuerit sub specie tantum panis laïcis præberi, cùm nulli dubium sit, quod & sanguis & corpus Christi assumitur sub vna tantùm panis specie: & in actibus Apostolorum fiat mentio tãtùm de pane, vbi dicitur de Apostolis, quod perseuerãtes erant in fractione panis: sub spe-
C cie namque panis & corpus Christi comeditur & sanguis bibitur, & cuilibet satis compertum esse potest. Quæ addunt de potestate Pontificis & Episcoporum, nulli dubium, si ratione nitamur, & sacrę scripturæ authoritate, quin in Ecclesia catholica debeant esse præsides, qui potestatem habeant in spiritualibus iudicandi, & coërcendi, puniẽdi denique, si qui deliquerint: qua vti debent ad ędificationem Ecclesiæ, nõ ad destructionẽ, vt inquit beatus Paulus; Nisi enim in spiritualibus in Ecclesia essent præsides, qui & docerẽt populum christianum, & coërcere possent eos, qui secus fecissent, aut dicerent, nimirum Ecclesia Christianorũ pastoribus careret, peiúsque haberet quàm societas ciuilis, quæ rectores habet & pastores. Aliter enim humanũ genus, nõ hominum more, sed more ferarum degeret. Eáque libertas, quam prædi-
D cant, maxima efficeretur seruitus. Quod Plato adnotauit in libris de legibus. In ea, inquit, ciuitate, in qua libertas hæc esset, vt vnusquisque id ageret, & eo, quo vellet, viueret modo, maximam seruitutem efficeret, cùm probis viris contra improbos nullum esset publicum auxilium. Absit ergo vt hęc perturbatio fit in Christiana Ecclesia, quam optimè omnium institutam esse oportet, ita vt hierarchiam quandam præ se ferat, quod Dionysius in libris de Ecclesiastica hierarchia pulcherrimè ostendit. Hoc idẽ inquit beatus Paulus: Vultis in virgã veniam ad vos, an in lenitate? Tradere etiã Sathanæ eum qui peccauerat, potestatis fuit. Sic in actibus Apostolorum Petrus Saphyram & Ananiam mulctatus est, eò quòd voluissent fraudem facere Spiritui sancto. Innumera adduci possent ex sacris literis, & ex sanctissimis patrum nostrorũ

monimentis, quæ quia expoſita ſunt & obuia omnibus, ſilētio prætereo. Sic E
etiam nulli chriſtiano, qui nouit ex ſymbolo Eccleſiā vnam eſſe, ſicut vna eſt fides, vnúmq; baptiſma, vna vocatio. Denique ſicuti eſt vnum Chriſtianorū corpus, cuius nos membra ſumus, ita etiam eſſe in Eccleſia vnum Pontificē, à quo hæc vnitas contineatur in terris. Nā multitudo principatus mala, & quæ vnitati valdè officiat. Nec ſatis eſt vnicū eſſe Chriſtum Eccleſiæ caput, quandoquidē ita diuinitùs eſt hominū genus inſtitutum, vt præter diuinum ſpiritalē afflatum, egeat etiam ſenſibili quodam diſpenſatore, qui ſit homo, à quo dirigatur in viam rectā: quod partim aſſcribendū eſt imperfectioni humani generis, quod à ſenſibilibus pēdeat, partē etiam eius dignitati: nam hoc pacto quodāmodo pro ſuę naturę imbecillitate ipſe ſibi auctor eſt fœlicitatis, cùm F
per hominē diſpenſatorem myſteriorum Dei & rectorē, humanum genus ad fœlicitatē dirigatur. Propriū namq; rationalis naturæ eſt, vt ex ſe agat, quod pro diuina bonitate naturę humanę inditum, voluit etiam Deus, quantū fieri poterat, ſeruari etiam in hac ſuprema fœlicitate adipiſcenda. Vnius ergo Eccleſiæ vnū caput, vnúſq; rector. De eius verò poteſtate quia multi multa dicunt, ac nōnulla, quæ longiori oratione indigerēt, quàm ſuſcepti huius opuſculi breuitas patitur; idcircò nihil amplius dicam de hac re. Illud verò quod primo, medio, ac poſtremo tandē loco dicunt Lutherani de abuſu multimodo & ingenti, qui inductus eſt in Eccleſiā Chriſti, qua de re tantopere exclamāt, tot grauamina protulerunt, non eſt quod aliud dicam, niſi vt precer primùm Deum optimū maximum patrē Domini noſtri, eiúſq; vnigenitum filium, qui ſemper interpellat pro nobis, & Sanctum Spiritū quo vncti ſumus G
chriſtiani omnes per gratiā Dei & Sacramentū Baptiſmatis, vt velit reſpicere labantem Eccleſiā ac certè periclitantē, moueátq; animum prælatorum Eccleſiæ, vt tandē pauliſper amore hoc ſui omnium pernicioſiſſimo depoſito, ea quæ manifeſta ſunt corrigant, ſéq; ipſi caſtigent. Non eſt opus cōcilio, non diſputationibus & Syllogiſmis, nō locis ex ſacra ſcriptura excerptis ad ſedādos hos Lutheranorū motus; opus eſt tantùm bona voluntate, charitate erga Deum & proximum, animi humilitate opus eſt, vt deponamus auaritiā, faſtum magnū hunc rerum omnium, & cuiuſcunq; generis rerum domeſticarum apparatū, magnas has familias, cōtrahamúſq; nos ad ea, quæ nobis in Euāgelio præcepta ſunt. His opus eſt, ſi velimus hos Lutheranorum errores & H
tumultus ſedare; non adferamus contra eos librorum copiā, non orationem Ciceronianā, non ſubtilia argumēta: adferamus tātùm vitæ probitatē, animū humilē, faſtu depoſito, nihil cupientē præter chriſtum & bonū proximi. His armis, mihi credite, nullo negotio Lutherani, imò Turcæ & Iudæi cōuincerētur. Hoc pręſtare, officiū eſt chriſtianorum prælatorū, huic rei tātùm operam dare; quæ ſi omittātur, & niti voluerint fauore principū, & rationibus ac auctoritatibus, & librorū copia, vt meus fert animus, parū proficiēt. Hęc ego ſentio. In omnibus tamen quę ſcripſi, ſi quippiā minus rectè dictum eſſet, me ſemper, cùm admonitus fuero, profiteor auctoritati Eccleſiæ catholicæ Romanæ, imò etiā cuiuſuis alterius cum illa ſentientis, pariturum, ac ſine mora obtemperaturum.

DE POTESTATE PONTIFICIS, QVOD DIVINITVS SIT TRADITA, AD NICOLAUM *Teupolum.*

B

VM hoc vesperi tecum in eum sermonem incidissem, an authoritas illa, & potestas, qua Pōtifex Maximus fungitur, sit ei consensu quodam hominis tributa, an potius diuinitus ei tradita, qua de re nostris hisce temporibus maximos tumultus excitatos esse perspicimus; neque etiam veriti sint viri in omni disciplinarum genere celebres, ac in Christianæ Theologię studiis illustres in magno hominum cōuentu asserere, hoc ius Pōtificis humanum esse,
C dixi cōfestim me ab horum hominum sentētia maxime dissentire, ac prope compertum habere diuinitus concessum esse Pontifici ius illud, eámque potestatem, qua regit, ac moderatur Christianum gregem. in qua sententia cum te quoque esse constantissime asseuerares, neque commodè tamē posses per tuas occupationes familiares, quibus adeo te implicitum esse noui, vt vix habeas liberam spirandi facultatem, nūc memoria repetere rationes illas, quibus iampridem inductus in hanc sententiam deuenisses: rogasti me hominem minus occupatum, vt breui commentatiolo eas colligerem rationes, quibus mihi persuasum est à Deo Optimo potestatem hanc datam esse Romano Pontifici, neque à consensu hominum vllorum
D pendere. Respōdi paratum me esse morem tibi gerere in quacunque re opera mea vti velles, posseque te amicitiæ nostræ iure mihi quod volueris munus iniungere, neque diffiteri me minus occupatū, quàm te esse, longe tamē magis inertem. Quamobrem ea me tibi conditione hanc operā præstiturum vt mihi necesse non sit vllum authorem videre, verum ea tantum colligere, quæ memoria repetere possum, neque ab aliorū pendere commentis, sed ea tantum in medium afferre quæ mihi videantur. tuum verò fore, vt omnia acerrimo illo ingenio tuo discutias, ac diiudices, quæ rectè, item, quæ perperā dicta tibi videbuntur. nam cum doctissimus sis, paritérq; mihi amicissimus, nimirum neque te aliquid præteribit, quod minus rectè prolatum sit; atque pro amicitiæ nostræ iure illud ipsum quidquid erit mihi ingenue significa-

bis. verùm ne te amplius morer, deueniã ad discutiendam quæstionẽ propositam. Dico ex Euangelij dictis perspicue colligi à Christo Dei filio tributã fuisse Petro, eiúsque successoribus hanc potestatem: ex epistolis Pauli colligi etiam potestatem hanc eandem diuinitus ei datam fuisse. item assero ratione euidentissima hoc idem probari, adeo vt si quis negare non audeat diuinam prouidentiam gubernationi Ecclesiæ non defuisse, nec deesse, à ratione nostra dissentire non valeat. Docebo postremo, sed paucis, rerum euentu comprobari clarissime id, quod authoritates sacræ paginæ, & ratio astruunt. Potestas omnis, quam non tantum Romanus Pontifex Petri successor, verum etiam Episcopi, sacerdotésque omnes habent, non ea, inquam, qua Sacramẽta conficiant, sed qua vtantur in populo Christiano ad beatitudinem perducendo, & in Christiana vita erudiendo, cui veluti Architectonicæ, & Principi ciuilis quęcunque potestas inseruit, cum inferiores quosdam fines habeat, qui omnes ad supremum illum referri debent, colligitur, quãtùm memoria repetere possum, ex his Euangelij locis. Apud Ioan. c. 20. postquam Christus à mortuis surrexisset, discipulisq; apparuisset, insuflauit in eos, & dixit. Accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt: & quorumcunque retinueritis peccata retenta sunt. item apud Matth. c. 18. inquit. Quæcunque ligaueritis super terram, ligata sunt, &c. Item apud Matth. cap. 16. post Petri confessionem, quòd Christus sit filius Dei, inquit Christus, quia tu es Petrus, super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meã, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. tibíque dabo claues Regni cœlorum, & quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum, & in cœlis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cœlis. item alibi dicitur in Euangelio apud Lucam c. 22. Petre Sathanas expetiuit, vt cribraret vos, ego autem pro te oraui, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus cõfirma fratres tuos. item alibi in Euãgelio Ioan. c. 21. dicitur. Petre amas me? cui Petrus, Domine, tu scis, quia amo te. & rursus Christus. pasce oues meas. iterumque interrogat. Petre amas me plus his? cui Petrus. Domine tu scis, quia amo te. pasce, inquit, agnos meos. sicque tertio Petro iniunxit, vt pasceret oues suas. Ex his Euangelij locis, vt reor, quadruplex quædam potestas perspicuo colligitur tributa à Christo, discipulis omnibus vna plene. item altera nõ tamen omnino neque plene. Petro vero soli posterior hæc, quã diximus aliis etiam tributam, sed non plene, plenissime, vt ita dixerim, tributa est. itémque duæ aliæ. Omnibus tributa est potestas remittendi peccata per insuflationem, & largitionem Spiritus sancti. hac potestate quilibet sacerdos in confessionis Sacramento vtitur, soluítque à peccatis confitentem curæ ipsius subiectum. hæcque potestas sequitur ordinem, & characterem sacerdotalis ordinis, & à Spiritu sancto dependet; sicuti etiam operatio baptismatis, confirmationis, aliorumque huiusmodi Sacramentorum, quorum ministri sunt sacerdotes. Diuina verò virtus agens est; sicuti enim solus Christus baptizat, ita solus Christus, qui & Deus est, solus peccata dimittit, & gratiam confert. hoc certissimis argumentis, & Sacræ paginæ locis comprobatur à Theologis Christianis.

A stianis. quæ te non latere probè intelligo. sed præter alia hoc, quod adduximus ex Euangelio Ioan.c.20.euidēter id adstruit.inquit enim Christus, Accipite Spiritum sanctum,quorumcunque remiseritis peccata, remittūtur eis. quasi expresse dixerit. Potestás hæc remittendi peccata ex Spiritu sancto est, quem vobis trado. licet ergo collatio ordinis fiat à Pontifice, seu ab Episcopo,potestas ea tamen sequitur characterem,& participationem Spiritus sancti,non autem est participatio quædam potestatis, quam primò, & perfecte habeant Pontifex,Episcopusve;sicuti quamuis baptismus conferatur à sacerdote,sanctificatio tamen,& character non est à sacerdote,neque participatio aliqua sanctitatis sacerdotis,sed à Deo tantum est.hæc prima potestas omnibus data, & nulli præ aliis; nullibi nāque in vniuersa sacra pagina comperies
B alicui præcipuè,ac præ aliis tributam fuisse hanc potestatem. Altera potestas omnibus item Episcopis tributa est,sed præcipue,ac præ aliis Petro. Potestas hæc,est ligandi, ac soluēdi,quam reor ego non esse priorem illam,de qua fecimus mētionem,qua scilicet remittuntur peccata, sed esse potestatem infligendi Ecclesiasticas mulctas, & ab eis soluendi (an vero etiam comprehendatur sub hac potestate solutio à purgatorij ignis pœnis,nolo vt in præsentia discutiamus;ea namque,quæ pertinent ad vitam aliam, omnia mihi nunc omittenda esse duxi)opus est proculdubio,vt quicūque gubernationi aliquorum præest,aliquam potestatem habeat coercendi contumaces,tum vt facilius metu pœnę corrigantur,tum ne eorum ægritudo,si libere,& impune va-
C gari possent,alios,gregémque totum inficiat,idcircò vocis illius diuinæ oraculo data est hæc potestas præcipuè,& cum prærogatiua quadam soli Petro, deinde discipulis omnibus. hac ego ratione præcipue adducor, vt credā potestatē hanc ligandi,& soluendi nō præcipuè pertinere ad peccatorū absolutionē,sed ad mulctas, quas infligit Pōtifex contumacibus, & peccantibus.vt alias omittā. quoniam sicuti prior illa potestas primū respicit peccatorū remissionē,per accidens vero, & oblique retentionē; ita econtra potestas hæc coercendi primū respicit pœnarum inflictionē, deinde solutionem.itē ptior illa sequitur characterē ordinis, & à Spiritu sancto est per sacerdotem ministrum,ita hæc posterior iurisdictionis cuiusdā est, non ordinis,aut characteris. ideo in dāda prioti illa inquit Christus, Accipite Spiritū sanctum.subdit
D deinde,quorumcunque remiseritis peccata,remissa sunt eis.addit postremo, quorum retinueritis retenta sunt. in hac vero posteriori non facta mentione de datione Spiritus sancti, confestim, & primum tradit potestatem ligandi, cui subdit potestatem soluendi. idem & illustrius ostenditur ex eo Matthæi loco, in Euangelio cap.18.vbi omnibus discipulis inquit, quæcunque ligaueritis in terris,erunt ligata in cœlis; & quæcunque solueritis, erunt soluta. nam posteaquam præcepit fratrem corrigendum esse si peccauerit primum solum,deinde adhibitis testibus: postremo dicit, quòd si in peccato perseuerauerit, sit tibi sicuti Ethnicus, & Publicanus; hoc vero nihil est aliud quàm eum ablegare à cœtu fidelium,sicuti Ethnici, id est, Gentiles separati sunt,quod vim obtinet excōmunicationis; confestim subdit.amen di-

DD

co vobis. quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlis, & quæcunque solueritis, erunt soluta;ac si diceret.erunt vere hi sicuti Ethnici, nam vobis hanc potestatem trado ligandi,& soluendi,idq;, quod agetis, ratum habebo. ecce quàm luculenter apparet ex hoc loco potestatẽ hanc pertinere ad pœnas Ecclesiasticas infligendas.hæc ergo potestas quãuis discipulis omnibus tributa sit, nihilominus, si quis non cõniuentibus oculis legerit Euangelium,luce clarius perspiciet præcipue,ac præ omnibus aliis tributam fuisse Petro:per quem,scilicet,ad alios deuẽtura esset. nam si nihil magis authoritatis in hac ligandi,& soluendi potestate voluisset Christus Dei filius, à quo nihil temere,nihil inconsiderate actum vnquam fuit (quo nãque pacto à diuina sapientia quippiam temere?)Petro concedere,quàm aliis omnibus, cur ergo magna ea verborum mole vsus ad Petrum inquit. Simon Bariona, amẽ dico tibi quoniam caro,& sanguis non reuelauit tibi,scilicet, quòd sim Dei filius,sed pater meus, qui est in cœlis: & quoniã tu es Petrus super hanc petram ædificabo Ecclesiam meã, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam,sed tibi dabo claues Regni cœlorum, vt quodcũque ligaueris super terram,sit ligatum & in cœlis,& quodcunque solueris sit solutum.videat vnusquisque tam magnam præfationem, consideret datas claues Petro soli, aliis nequaquam. Potestas verò clauiũ,vt omnes Theologi dicunt in quarto sententiarum,est potestas iudicandi.& hæc est vna clauis. altera potestas ligãdi, & soluendi.cum ergo hæ sint claues,nullãque mẽtio eas aliis datas fuisse,sed soli Petro:quis sanæ mentis negare audeat in hac ligandi, & soluẽdi potestate principem esse Petrum,cui plenè & perfectè sit data, aliis vero per participationem quandã huiusce potestatis, quæ tota est in Petro,ac ideo posterius datam.Hoc vero magis cõprobatur ex his,quæ infra dicturi sumus. Duæ aliæ sunt potestates,de quibus non fit mentio in Euangeliis,quòd datæ sint alij vlli præterquam Petro.prior est pascendi Christianũ gregem;altera discutiendi,& confirmandi dogmata ea,quæ pertinent ad Christianã fidem. Quãtum ad priorẽ,soli Petro dictum est à Christo nõ semel, sed ter,qui numerus maxime perfectionẽ ostendit,magnaq; continet Sacramenta,quemadmodũ etiã philosophi testantur,vt prætereã tot,& tam magnos Christianos authores.obtestatur ergo Christus Petrum per eum amorẽ,quo præ aliis omnibus ab illo amabatur,vt pasceret oues suas, vt pasceret agnos suos. Potestas hæc pascendi oues domini nulli data prçterquã Petro. volue totum Euangeliorũ codicẽ,neque verbum cõperies.sed fortasse quispiam ridebit,huiusmodíque potestatẽ nihil esse existimabit,ideo erit operæpretium,si paululum in hac re morabimur,& perscrutabimur,quæ nam,& qualis sit hæc potestas. Potestatem dedit Christus pascẽdi oues suas,igitur absq; dubio Petrus cõstitutus est pastor Christiani gregis.nam quisnam alius officiũ habet oues pascendi prçterquam pastor?proportio igitur Petri, eiúsq; successorum ad populũ Christianum,est proportio pastoris ad oues.Non reor posse quempiam in hac re ambigere, adeo perspicua est. ex hoc duo sequuntur, prius, quòd Petrus sit Christi vicarius,seu Christi vicem gerat in terris:alterum,quòd quemadmodum

A dum omnia, quæ pertinent ad sanitatem, ad curationem, ad directionem ouium, seu intra septa detinendæ esse videantur, seu ducendæ ad pascua, siue flumine perfundendæ, vel curandæ, necnon acie ferri vlcus quarundã rescindendum sit, seu potiùs à grege reliquo relegandæ nonnullæ fuerint, pastoris muneris sunt: ita etiam quæcunque pertinẽt ad institutionem Christiani gregis in vita Christiana, quæcunque ad gubernationem, ad curationem, cæteráq; huiusmodi spectant ad Petrũ, & successores Petri. ex quo elicitur, quòd etiam potestas ligandi, & soluendi præcipue, & præ aliis data sit Petro. quòd prius sequatur vicariũ, scilicet Christi esse Petrum, cõpertum omnibus esse potest, qui locũ illum annotauerint Euangelij Ioan. c. 10. vbi inquit Christus, B ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas: aliásq; oues habeo, quæ non sunt de hoc ouili: si Christus pastor suarũ ouium, constituerit Petrum itẽ pastorẽ ouium non Petri, sed suarum; nõ enim inquit, pasce oues tuas, sed pasce oues meas, itẽ pasce agnos meos: cui non exploratum fuerit Christum pastorem esse, & dominũ ouium, Petrum pastorẽ tantum non dominum, à domino tamen constitutũ. vicem ergo gerit Petrus Christi domini ouium. alterũ quoque absq; dubio euidenter sequitur. nam cuicunq; aliquod munus iniũctum fuerit, vtique omnia etiã, quæ pertinent ad id munus, iniũcta illi fuisse videri debent. si ergo munus pastoris datum est Petro, quæcunque pertinent ad pastorẽ, omnisq; potestas illa tradita sunt Petro. quamobrẽ cum coercere, mulctásq; imponere præcipue spectet ad eum, cui commissa est gubernatio, C præ aliis ergo data est Petro ligãdi & soluendi potestas; cui rationi adstipulatur locus ille Euãgelij, de quo à nobis superius est facta mentio, & per Petrũ aliis Episcopis participatione quadã, sicuti & ouiũ regimen; sese etenim consequũtur regimẽ, & potestas coercẽdi, puniẽdive eos, qui cõtumaces fuerũt. Præter has potestates, alia item potestas data est Petro tantum declarãdi, scilicet & discutiendi ea, quæ pertinent ad fidei christianæ dogmata, eiúsq; sententiæ parere cæteri debent. Nolo nunc adducere in hac parte innumeras sanctorũ authoritates. satis nobis sint Christi verba. inquit ipse apud Luc. c. 22. Sathanas expetiuit, vt cribraret vos, si aliqua videlicet posset ratione vos dimouere à vera fide, ego verò oraui pro te Petre, vt non deficiat fides tua. nititur ergo fides Petri Christi orationi: quæ inefficax nulla ratione esse potest. D subdit deinde. & tu conuersus confirma fratres tuos. ecce quòd cura confirmandi alios, non oues, non pusillos, sed fratres suos, tradita est Dei oraculo tantũ Petro non aliis. luce meridiana illustrius ostẽsum puto ex diuinę sapiẽtię vocibus ius hoc Romani Põtificis nullo hominũ cõsensu, sed diuinitus ei tributũ esse. de industria præteriui locum illum in Euãgelio Matth. c. 18. qui à plerisq; notatur, ad astruendã nostrã hanc sententiã, vbi, scilicet, Petrus dominum rogauit, quoties dimittendũ esset à se peccatũ fratri, an vsque ad septies? quoniã mihi videtur potius eò spectare ille locus, vt semper sit danda venia peccãti in se fratri, sempérq; acceptas iniurias obliuiscẽdas, quàm ad vllã potestatẽ Petro concessam. Hanc itẽ potestatẽ cõcessam fuisse diuinitus Paulo, ex plerisq; locis Epistolarũ eius colligi certissime potest: & primo ex Epistola

prima ad Cor.c.5.Nam tradere hominẽ Sathanæ ad interitũ carnis,vt lucrifaceret spiritum,potestatis fuit.venire etiã in virga vt ex eadem epistola c.4.est potestatis.item in epistola 2.ad Cor.c.10.inquit,iuxta potestatẽ,quæ data est mihi in ędificationem.Episcopos instituere,vt instituit Paulus Timotheum, & Titum,& per eos item alios,potestatis fuit.hos locos notasse tãrum,& innuisse sit satis.tute per te alios quoque in memoriam tibi rediges.vereor ego ne noster hic libellus modũ excedat. iam satis authoritatibus probatum est diuinitus, non hominum consensu Pontifici Romano Petri successori hanc fuisse authoritatem attributam. nũc paucis explicemus an idem etiam ratio nobis persuadeat.Multitudinẽ omnem,quæ vna sit,nequaquã posse vnã esse perseuerare,nisi contineatur ab vno,& philosophi omnes prodidere, & tantum non voce ipsius rerũ naturæ docemur.nã suapte natura multitudo omnis in plura dilabitur; aliunde vero vna est, & vna esse perseuerat. id verò à quo est vna,& in vnione cõtinetur necesse est,vt sit vnũ, alioqui ipsum quoque aliena opera indigebit vt vnum sit. vnde illud Homericum ab Aristotele,vt notissimum prolatũ in duodecimo lib.primæ Philosophiæ. Multitudo principatus mala,vt pote, quæ inepta sit ad continendã vnitatem multitudinis subditorum hominum.cum ergo Ecclesia Christiana vna sit(sicuti enim vna fides est,vnũ baptisma, vna vocatio; ita vna Ecclesia,quin potius omnes vnum corpus sumus, inuicémq; membra,vt perhibet Apostolus Paulus, sed cur amplius moror?in symbolo ab omnibus christianis prædicatur se credere vnam esse sanctã catholicam, & Apostolicã Ecclesiam.)indiget ergo vno principe à quo cõtineatur.si secus sit cõfestim dissipati vnitatem necesse fuerit; vni ergo eius gubernationem demandatã fuisse oportuit. nec vllo pacto satis esse potest id,quod Lutherani dicunt, vt hanc rationẽ vitent, Christum vnũ esse,à quo contineatur Ecclesia. nam & si Ecclesia primo contineatur à Christo Deo optimo,quemadmodũ etiam vniuersa rerum natura,est tamen à summa illa bonitate institutũ,vt cuiq; rei pro eius natura prouideatur.cum ergo hominum genus à sensu maxime pendeat, à sensibúsq; hauriat & disciplinam,& institutionem omnẽ,indiget ergo homine,quem sentiat,gubernatore,& principe. quin quòd maius videri potest, Sacramenta, quibus gratia nobis diuina confertur,in rebus sensibilibus constituta sunt; sic enim natura humana est à Deo facta. vni ergo homini hanc gubernationẽ demandari oportuit,quòd partim pertinet,vt dixi,ad hominis imperfectionẽ, qui à sensu pendet, partim etiã ad eius perfectionem,& præstantiã. nam hoc pacto ipse sibi quodãmodo felicitatis suæ est author,pro naturę suæ imbecillitate.vnus ergo homo vni Ecclesiæ præerit,vt ratio à natura nobis indita vnicuique facile suadet. is vero hanc potestatẽ habere non potest à quouis hominũ consensu,seu cœtu,sed diuinitus habeat necesse est.nam constituere vicariũ Domini,qui prope fungãtur munere domini nõ pertinet ad quempiã alium nisi ad dominũ.Ecclesia verò Christum habet dominũ, tum quia Deus est,cuius sunt omnia, tum quia empti sumus magno pretio, eius, scilicet, sanguine,vt ait Apostol.1.Cor.3.ad ipsum ergo pertinet instituere vicariũ sibi,ad nos minime

A nime.nisi ergo velimus fateri defuisse,deesseve diuinā prouidentiā gubernationi,ac vnitati Ecclesiæ,cuius ratio persuaserit diuinitus Pontifici Petri successori hanc potestatē collatā fuisse.quo fit,vt si nullus esset sacræ paginæ locus,ex quo id astruere possemus, pium tamen esset credere diuinitus datam fuisse Petro hanc potestatē;sicq; per manus,non per pręscriptionē ad nos deuenisse.sed cum tam euidētia sint Christi oracula, quæ supra tetigimus,quis amplius in dubiū verterit rem tam clarā,& omnibus obuiā? At dixerit quispiam fortasse rerū euentus,quæ res tertio loco à nobis proposita fuerat,huic sententiæ nō adstipulatur:quin potius nihil magis.nam cōfestim post Christi ascensionē cum adhuc Petrus Hierosolymis esset, cuius Vrbis Episcopus e-B rat Iacobus, inquit Paulus in epistola ad Galat. cap. 2. qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis operatus est mihi inter gentes. Iacobus erat Hierosolymitanæ vrbis Episcopus, Petrus tamen erat à Deo Apostolus circuncisionis,id est, Iudæorum, quibus tunc præerat, nondum enim Romā venerat: ecce à Deo traditā Petro potestatem quandam,qua Episcopum superabat.nónne illis tēporibus,tum Petrus, tum Paulus Episcopos instituebant.de Paulo diximus.Petrus nónne Prosdocimū creauit Episcopum Patauinū,cum Romam venisset. dicerem etiā alios, si per inertiam meā possem libros euoluere, in quibus eorū tēporū historia cōtinetur. vterq; postea Romam venit, ibiq; sub Nerone Imperatore in vrbe vniuersi orbis principe martyrio coronati sunt.quibus suffectus Linus,deinde Clemēs, cæteriq; san-C ctissimi viri, à quibus plurimos Episcopos creatos fuisse cōperies, si eorum vitas perlegeris. itaq; semper à probis omnibus christianis Romanæ sedi,sedi,inquam Petri, summa veneratio,summa authoritas est delata.Iactata fuit magnis procellis cum Imperatorū Cōstātinopolis arrogātia,interdū eiúsq; vrbis Antistitū,tum Gothis,ac Lōgobardis res Italiæ,ac præsertim Romanæ vrbis turbantibus,qui etiam Arrianā hæresim sectati sunt,tamē semper eminuit,ac pristinā dignitatē paulopost recuperauit.nec obstat his,quę diximus, quòd Cōstantinopolis Imperatores Pontifices Romanos cōfirmabant,quasi ab Imperatoribus potestatē haberent,non à Deo.nam nullus sanæ mētis putauerit potestatē Pontificis,qua gerit vicem Christi, ab Imperatore pendere. sed quoniam Pōtifices ab Imperatoribus habuerant vrbis Romę Imperium,D quo res Italiæ maxime nitebatur,ideo præter clerum Romanū, & populum requirebatur etiā Imperatoris suffragium ad Pontificē eligendū, eius tamē authoritas,quatenus Pontifex est,non princeps Romanus, à Deo est non ab homine aliquo.Cum ergo historia,ratio, & euidētissima Christi oracula nobis ostendant à Christo Dei filio datam esse Romano Pōtifici authoritatem, & potestatem hanc, qua vicem Christi gerit, nullus nisi pertinax,& qui partes,quas temere suscepit,tueri velit,inficias iuerit,Christiani hominis esse fateri, & credere Pontificis potestatem non ab hominum consensu pendere, sed diuinitus prodiisse. longius quàm putaram processit Commentariolus hic,quem vnico spiritu conscripsi.tuum erit corrigere, ac summam manum ei imponere.Mihi satis sit hucusque laborasse. Vale.

DE IVSTIFICATIONE.

QVONIAM in omni disputatione primùm oportet disquirere, ac planè percipere, quidnam significant vocabula, quibus vtimur in disputatione, prçsertim cùm eorũ multiplicitas & æquiuocatio facile possit confundere, ac inuertere totius rei significationem: idcircò primùm explicabimus quidnã significet iustificatio, deinde quid significet fides, quoniã tota huiusce causæ disquisitio pendet ex illustratione horum nominum. Iustificari igitur nihil aliud est, quàm iustum fieri, ac propterea etiam haberi iustum. Iustitia autem multis modis sumitur. Nam & particularis quædam virtus, quç dirigit operationes ac actiones nostras ad alios quoscunque, qua tribuitur vnicuique quod suum est, iustitia appellatur; cuius obiectum est iustum & æquum. Item iustitia est vniuersalis quædã virtus, quæ dirigit actiones vniuscuiusque ad bonum cõmune, quod præcipuè continetur in legibus seruandis, quamobrem appellata est etiam iustitia legalis. De vtraque iustitia amplè & diffusè Aristoteles tractat in quinto Ethicorum. Verùm nos hîc non loquimur de duabus his iustitiis, cùm dicimus hominem iustificari, amplius quiddam dicimus & augustius. Præter hos duos iustitiæ modos, est quoque aliud iustitiæ genus, de qua amplissimè tractat Plato in decem libris quos inscripsit de iusto, qui etiam Politia Platonis dici solent. Aristoteles verò tangit tantùm hoc iustitiæ genus in quinto Ethicorum, quam appellat iustitiam metaphoricè dictam. Hæc iustitia constituta est in animi nostri viribus, quæ quamuis sint eiusdem animi, ac propterea in eis nequeat esse iustitia propriè dicta, quæ est virtus ad alterum: quoniam tamen aliæ inter se sunt hæ animi vires, & vnicuique earum debetur certus quidam modus ad alias sui cõpares vires, qui si peruertatur, iam non tribuitur vnicuique animi partium quod suum est; ac ideò iustitiæ inuicem se habẽt, tunc iustitia in eis erit, cùm vnaquæque perstiterit in modo sibi à natura præstituto, vt scilicet ratio imperet, inferiores verò animi vires pareant rationi, ac ratio recta sit. Hæc iustitia parens est virtutum omnium, & ampliori modo virtus quàm priores duæ. Hæc est animi sanitas, ex hac virum bonum appellare solemus iustum. Hic modus iustitiæ est humanus, facit hominem bonum, vt homo est, vt rationalis est, & idcircò in nostra inquisitione iustificationis, de qua loquimur, non

A non tantùm duo illi priores iustitiæ modi non satisfaciunt, sed neque hic tertius satis est, amplius quidpiam quærimus. Nam non quærimus iustitiam illam, quæ tantùm deceat homines, sed quærimus iustitiam & bonitatem, quę deceat filios Dei, cuius adoptionem assequimur per Christum, vt vocemur & simus filij Dei, vt simus consortes diuinæ naturæ. Hæc ergo bonitas, hęc animi iustitia, quæ filios Dei deceat, appellatur iustitia Christiana; hac iustificamur in cõspectu Dei, prioribus illis iustificamur corã hominibus. Huius rei exemplũ cõmodè possumus capere ex hominũ vita, & consuetudine. Sit quispiam rusticus, cuius genus vixerit semper ruri, habeat hic filios, eosque erudiat vt rusticus moribus ruris, ac bene & diligenter instituat, vtique si a-
B dolescens ita institutus fiat ciuis, fiat principi familiaris, & aulicus in gratiam regij filij, mores vtique priores illi pertinent ad vrbanitatem & ingenuitatem rustici, longè tamen inferiores sunt, & degenerant à moribus, qui exiguntur à ciue, ac præsertim à familiari regis. Sic humanæ illæ iustitiæ, quæ homini conueniunt, longè inferiores sunt hac iustitia, quæ exigitur à filiis Dei, à consortibus diuinæ naturæ. Hactenus sufficiant ea, quæ diximus de iustitia. Nunc accedamus ad aliud vocabulum, quod includitur in nomine iustificationis, quod est fieri iustum. Dicamus ergo quod fieri & facere, quo ad propositum negotium pertinet, duobus modis accipitur. Nam dicimus albedinem facere parietem album, dicimus etiam linitionem pictoris facere parietem album. Eadem propemodum ratione dicimus sanitatem facere
C hominem sanum, Item dicimus medicationem facere hominem sanum. Differunt hi duo modi, nam albedo facit parietem album, vt forma inhærẽs parieti; & sanitas facit hominem sanum, vt forma corpori inhærens. Quare dicemus hanc, vt ita dicam, factionem esse formalem, & dicemus formaliter facere; Linitio verò facit parietem album, vt actio pictoris, ideoque efficienter; Sic dicemus medicationem efficienter facere hominem sanum. Accedamus his expositis de iustificatione ad fidem. Fides quoque multipliciter dicitur; Nã quandoque id quod creditur appellatur fides iuxta id quod continetur in Symbolo Athanasij. Hæc est fides Catholica, quam nisi quisque crediderit. &c. Quandoque habitus ille quo credimus his quæ tradita sunt à Deo, appellatur fides: Interdum actus ipse quo credimus, consueuit
D appellari fides; qui actus quamuis sit elicitus ab intellectu, est tamen imperatus à voluntate; Iccircò Apostolus dicit, Ad obediendum fidei. Credimus etenim quia volumus Deo obedire. Fides etiam appellatur fiducia, quia cõfidimus promissioni nobis factæ à quocunque. Hoc modo dicimus, fidem seruare & fidem frangere. Hanc Cicero in primo de officiis inquit dictam fuisse, quasi qua fiat quod dictum est, & ponit fidem hanc partem iustitiæ. Sic inter tria matrimonij bona ponitur maritalis fides, qua vterque coniugũ sibi inuicem dant fidem, promissioni alterius vicissim credit & confidit: verùm nos contrahamus hanc fidem ad promissionem diuinã, quæ est in Deo quatenus promissa seruat; Sic in Psalmo: Fidelis Deus in omnib' verbis suis, sic apud Paulum: Nunquid eorum iniquitas fidem Dei euacuauit? In nobis

verò est hæc fides, prout fidimus promissioni diuinæ. Hæc fidei significatio E
pro fiducia, cõiuncta est significationi spei, quāuis spes propriè respiciat futura, fiducia verò etiā præsentia & præterita, attamē propinqua est hęc fiducia spei. Quamobrē sępenumerò vna pro altera sumitur. Damascenus in quarto libro inquit, fidem duobus modis accipi, quorum alterum dicit esse assensum, alterum verò dicit esse spem eorum, quæ sunt nobis promissa; & ad hūc posteriorem modum refert definitionem fidei datam ab Apostolo in Epistola ad Hebræos, cùm dicit fidem esse substantiam sperādarum rerum. &c. Ex Apostolo Paulo in pluribus locis habemus hanc acceptionem fidei pro confidentia, sufficiat nunc vnus in Epistola ad Romanos, cùm loqueretur de Abraam, cuius exemplo maximè nititur Apostolus; inquit, Non infirma- F
tus est diffidentia, sed confortatus est fide. Ecce opposuit diffidentiæ fidem, id est, confidentiam. His discussis, quæ si quispiam non benè intellexerit, totam hanc, quam agimus, rem, non rectè percipiet. Addamus quod iustificari seu iustum fieri; sumptum etiam efficiēter (vt suprà diximus) potest adhuc accipi duobus modis, propriè scilicet, cùm quis ex iniusto efficitur iustus minus etiam propriè, cùm quispiam fit iustior, & ex minori iustitia proficit, in maiorem iustitiam; qua ratione dicimus etiam duobus modis quidpiam calefieri. Nunc tempus est vt accedamus ad explicationem iustificationis, ac primùm de iustificatione ea, qua impius adultus ex iniusto fit iustus. Hæc iustificatio, si quæritur de causa eius efficiente, nulli dubium est, quin fit à spiritu sancto, Nam Deus solus remittit peccata, Deus dat gratiam, Deus iustifi- G
cat impium. Modus autem, quo spiritus sanctus hoc efficit, est motus etiam inspiratio, qua eius intellectum illustrat, & voluntatem mouet, hic etenim est modus, quo homo agit quidpiā vt homo est, vt scilicet id agat sponte & voluntariè. Mouet autem spiritus sanctus hominis voluntatem, conuertendo eam ad Deum, & hac ratione præparatur cor à Domino, & homo præparat se, quatenus ea conuersio est voluntaria, nullo pacto coacta; verùm quoniam nequit ad Dominum quispiam voluntariè conuerti; nisi auertatur ab impietate, & à peccato, sicuti contingit in quocunque motu, nam in quouis receditur à contrario, vt perueniat ad alterum contrarium. Iccircò primùm hominis voluntas recedit à peccato, relinquit impietatem, per detestationem impietatis, & peccati, erigit deinde se ad Deum, ad quem reuertitur. H
Primus hic animi motus, vt inquit beatus Thomas, & ratione euidentissima colligi potest, est motus fidei, quem motum seu actum appellamus fidem. Hic autem motus incipit à voluntate, quæ obediens Deo & fidei, efficit vt intellectus assentiatur absque hæsitatione traditis à Deo, & ideo promissionibus diuinis confidat, & concipiat ex illis firmam fiduciam, quæ pertinet ad voluntatem, vt quasi circulo quodam incipiat à voluntate hæc fides, & desinat in voluntatem. Promissio autem Dei, cui firmiter credit, ac propterea fiduciam concipit, est (vt inquit beatus Thomas in prima secundæ.) Quod Deus remittat peccata, & iustificet impium per mysteriū Christi. Ipse enim est factus auctor salutis omnibus credentibus in eum. Motus ergo hic fidei

post

A post detestationem peccati erigit mentem ad Deum, atq; animum ad ipsum conuertit, quem conuersum, Deus, infundens spiritum suum sanat, sanctificat, iustificat, adoptat in filium per spiritum filij sui, per quem diffusum in cordibus nostris clamamus Abba pater. Insuper donat nobis cū spiritu Christi, Christum ipsum & omnem iustitiam eius gratis ex ipsius misericordia nostram facit, nobis imputat, qui induimus Christum. Interim verò dum animus ita præparatur à Domino, & se ipse præparat, quādo hæc præparatio nō fiat momento temporis, præterquam miraculo quodam, vt accidit Paulo Apostolo, si adsit occasio, operatur bona, & cauet à malo is qui conuertitur. Nihilominus non redditur iustificatio & sanctificatio operibus, vt Paulus
B inquit, vt in locis innumeris dicit beatus Augustinus, & Thomas in prima secundæ expresse, sed debetur fidei, non quod mereamur iustificationem per fidem & quia credimus, sed quia accipimus eam per fidem, Sic enim inquit Apostolus in Epistola ad Galatas. Accipientes pollicitationem spiritus per fidem. Item in Epistola ad Romanos, per quem habemus accessum in hanc gratiam per fidem. In Epistola ad Hebręos, Accedentem ad Deum oportet credere, eò quòd credendo accedimus ad hunc accessum. Hāc acceptionem ab Apostolo dictam beatus Thomas in tertia parte appellat applicationem inquiens passionem Christi esse veluti medicinam communem, quam quisque sibi applicat per fidem, & Sacramenta fidei. Hi protestantes appellant apprehensionem non ea significatione, quam tu in literis ad me datis arbi-
C traris, quæ scilicet pertinet ad cognitionem intellectus, sed significatione superius dicta, qua scilicet illud dicimus apprehendere quò peruenimus & quod post motum nostrum attingimus. Attingimus autem ad duplicem iustitiam, alteram nobis inhærentem, qua incipimus esse iusti; & efficimur cōsortes diuinę naturæ; & habem' Charitatē diffusam in cordib' nostris; alterā verò non inhærentem, sed nobis donatam cum Christo, iustitiam inquam Christi, & omne eius meritum; simul tempore vtraque nobis donatur, & vtramque attingimus per fidem. Vtra verò sit natura prior, potius pertinet ad disputationes scholasticas, quàm ad negotiū fidei de quo agimus; ideò in aliud tempus differemus, sicuti etiā differimus aliā controuersiā, quę offerri nobis possit, vtrum scilicet sit natura prior remissio peccatorum & reconci-
D liatio cū Deo, an infusio gratiæ: Si quādo inciderit locus magis opportunus dicam quid in vtraque sentiam, nunc vtraque omittatur. Quod autem Deus donauerit nobis Christum & omnia cum eo, est textus Apostoli expressus in Epistola ad Romanos, Qui filio suo non pepercit, nonne omnia nobis donauit cū illo? Itē filius natus est nobis, & filius datus est nobis. In Missa, cùm Christū Deo offerimus, nonne dicim' in canone, Tibi offerim' de tuis donis & datis hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam. Beatus pater Augustinus in pluribus locis, sed vnus nūc in mentem venit, nescio an sit in soliloquiis aut in meditationibus. Quicquid mihi deest, inquit bonus ille pater, vsurpo mihi ex visceribus Domini mei. His hacten' discussis, quibus reor nullū posse contradicere, discutiamus propositionem propositam.

Fide iustificamur, non formaliter, quòd scilicet fides inhærens nobis efficiat nos iustos, sicuti albedo efficit parietem album, aut sanitas hominem sanum. Nam hoc pacto Charitas & gratia Dei nobis inhęrens & iustitia Christi nobis donata & imputata effecit nos iustos, neque per fidem intelligimus habitum, vt superius diximus, sed actum. Sed vera est propositio, si capiatur efficienter, sicuti linitio effecit parietem album, & medicatio efficit sanum; sic, vel non dissimili ratione, fides efficit hominem iustum, & iustificat, quia per fidem attingimus ad vtramque iustitiam: & quoniam motus omnis est imperfectus nisi perueniat ad terminum, iccircò etiam motus fidei, nisi perueniat ad Charitatem, quam adipiscimur, est imperfectus. Iccircò fides quæ iustificat, est fides formata per charitatem, seu efficax per charitatem, ad quā nisi peruenerit est inefficax ad iustificationem, sicuti si diceremus, ea medicatio efficit sanitatem, quæ peruenit ad sanitatem, & illa est efficax per sanitatem, quamobrem potest etiam appellari sanatio. Hactenus dicta satis esse videri possunt quoad iustificationē nostram, quæ mihi adeò perspicua esse videntur, vt nihil reliquum sit, in quo quis hæsitare queat. Verùm quoniam diximus ad duplicem iustitiam nos peruenire per fidem, iustitiam inquam inhærentem nobis, & charitatem, ac gratiam qua efficimur consortes diuinæ naturæ, & iustitiam Christi nobis donatam & imputatam, quoniam inserti sumus Christo & induimus Christū; Restat inquirere vtra nam debeamus niti, & existimare nos iustificari coram Deo, id est, sanctos & iustos haberi; ea inquam iustitia, quæ deceat filios Dei, ac oculis Dei satisfaciat, an hac iustitia & charitate nobis inhærēte, an potius iustitia Christi nobis donata & imputata? Ego prorsus existimo piè & Christianè dici, quòd debeamus niti, niti inquam tanquàm re stabili, quæ certò nos sustentat, iustitia Christi nobis donata, non autem sanctitate & gratia nobis inhærente. Hæc etenim nostra iustitia est inchoata & imperfecta, quæ tueri nos non potest, quin in multis offendamus, quin assiduè peccemus, ac propterea indigeamus oratione, qua quotidiè petamus dimitti nobis debita nostra. Iccircò in conspectu Dei non possumus ob hanc iustitiam nostram haberi iusti & boni, quemadmodum deceret filios Dei esse bonos & sanctos, sed iustitia Christi nobis donata est vera & perfecta iustitia, quę omninò placet oculis Dei, in qua nihil est quod Deū offendat, quod Deo non summoperè placeat. Hac ergò sola, certa, & stabili nobis nitendum est, & ob eam solam credere, nos iustificari coram Deo, id est, iustos haberi & dici iustos. Hic est pretiosus ille Christianorum thesaurus, quem qui inuenit, vendit omnia quæ habet vt emat illum. Hęc est pretiosa margarita, quam qui inuenit, omnia linquit, vt eam habeat. Dicit Apostolus Paulus, Omnia alia detrimenta putaui vt Christum lucrifacerem, non habens iustitiam meam, sed eam, quę est per fidem Christi. Illis verò qui nituntur Sanctitate sua dicitur in Apocalypsi: Quia tepidus es incipiam te euomere ex ore meo; dicis enim diues sum, nullius egeo, & non vides nuditatem tuam. &c. & alibi. Item in Apocalypsi: Dabo tibi calculum nouum, in quo est nomen scriptum quod nemo scit nisi qui accipit. Hoc nomen

A men est nomen Christi, & verè nullus scit nisi qui accipit. Inde est quod experimento videmus viros sanctos, qui quantò magis in sanctitate proficiunt, tantò minus sibi placent: ac propterea tantò magis intelligunt se indigere Christo, & iustitia Christi sibi donata, ideòque se relinquunt, & soli Christo incumbunt. Hoc nō ob eam accidit causam, quod facti sanctiores minus videant quàm prius, neque quoniam facti sint animo dimissiori & viliori, imò quantò magis in sanctitate proficiunt, tantò maiori sunt animo, tantò sunt perspicaciores. Quamobrem facti perspicaciores magis intuētur sanctitatis & iustitiæ ipsis inhærentis tenuitatem, cum qua perspiciunt multas maculas, quæ eorum oculos factos perspicaciores magis offendunt, ac B propterea re ipsa cognoscunt, non sibi nitendum esse sanctitate, charitate, & gratia sibi inhærente, sed confugiendum sibi esse ad Christum & ad gratiam Christi ipsis donatam, quà nitantur & incumbant. Repetamus exemplum quod supra adduximus de Rustico, qui in gratiam filij Regis, factus sit ciuis & aulicus regis, & qui iam cœperit imbui morib' regiis: vtique hic cùm in eo maneant vestigia ruris, quamuis cœperit instituì moribus regiis, nihilominus regi non placet, multa in eo sunt quæ Regem offendant, nihilominus habet eum vt aulicum & familiarem ob gratiam & merita filij; quæ rustico illi donauit. Dicit beatus Thomas cùm loquitur de baptismatis Sacramento, quod eo abluuntur omnia peccata & omnis reatus culpæ & pœnæ cuiuscunque, & reddit rationem, eò quod vnusquisque baptizatur in mortem C Christi, & cum eo sepelitur, vt inquit Apostolus. Iccircò ita se habet baptizatus, acsi ipse gerens personam Christi mortuus fuisset, passus & consepultus cum Christo, & cum Christo resurrexisset in nouam vitam. Ecce quàm præclarè dicit doctissimus pariter ac sanctissimus vir, mortem Christi, passionem ac meritum nobis donari, nobis imputati in baptismate, quod est fidei Sacramentum, non quod nobis inhæreant, qui iam viuimus, sed quia nobis donantur & imputantur. Credo satis illustratum fuisse hactenus locum de iustificatione apud Deum, vtra debeamus niti; niti inquam, an iustitia nobis inhærente, an iustitia Christi nobis donata & imputata. At dices, quod auctoritates illæ quas adduxi in meis literis, huic videntur sententiæ obstare. Prima est Dauid in psalmo decimo septimo; Iudica me domine se- D cundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam, secundum puritatem manuum mearum, quia custodiui vias domini, nec impiè gessi à Deo meo, quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo, & iustitias eius non repuli à me. Ecce quàm clarè inquiunt hi qui ad pauca respiciunt, quod Dauid innititur suæ iustitiæ & innocentiæ suæ. Certè si Dauid ea intellexisset quæ hi intelligunt, ita quod propterea putasset se iustificatum coram Deo, non tantum hæc quæ dicit essent dicta arroganter & superbè, ac propterea magis reprehendenda, quàm oratio Pharisæi in Euangelio, qui longè minora de se dicit, sed essent mera mēdacia. Quo etenim pacto (vt relinquam quotidiana peccata) is qui fuerat adulter, qui propinquissimum sibi amicum interfecerat, vt vxore eius potiretur, potuit verè dicere, quod non impiè gef-

sisset à Deo suo, quod habuerit omnia iudicia eius in conspectu suo, & E
cætera quæ ibi dicuntur. Ideò ne impingamus hanc arrogantiam, hæc mendacia mansuetissimo & mitissimo regi, propius accedamus, & benè eius sensum perspiciamus. Psalmum illum decimum septimum Dauid composuit & & cecinit, vt ex titulo psalmi comprehenditur, post debellatos eius hostes, quorum præcipui fuerunt Saul & Absalon, quos Dauid semper humaniter tractauit, nihil vnquam contra ipsos est machinatus, quin potius in potestatem eius traditos seruauit, vtriusque interitum magno animi dolore accepit. Iccircò omnia quæ dicuntur in eo psalmo ad hos eius hostes sunt dirigenda, id est, ad eius benemerita, & ad omnia eius opera erga ipsos, non autem ad suam Iustitiam inhærentem ipsi coram Deo, & in conspectu oculorum eius. Hæc sententia plana est, in qua nullus hærere potest. At cùm secùm ipse loquitur Dauid, & ad animam suam verba facit, aduerte quid dicat: Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui coronat te in miserationibus, qui replet in bonis desiderium tuum, quoniam miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quantò distat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates nostras. &c. Confer hæc, te oro, cum his quæ adducis de psalmo decimoseptimo, & videbis quantum distant. Apertissima ergò est sententia in qua conuenerunt. Alius locus qui citatur, Hæc erit iustitia nostra si custodierimus præcepta hæc omnia; nihil facit contra nostram sententiam. Nam verum est G
quod iustitia nostra, humana inquam, & quæ est iustitia legalis, de qua diximus suprà, est custodire præcepta legis, & quamuis, vt suprà diximus, augustiorem quãdam quæramus, quæ deceat filios Dei; nihilominus, vt inquit Paulus Apostolus, cùm nullus seruet omnia præcepta legis, quantum pertinet ad iustitiam legis, omnes sumus sub maledicto, iuxta illud; Maledictus qui non permanet in omnibus verbis legis huius, quia nullus seruat omnia præcepta legis præsertim præceptum de charitate quantum ad motum animi interiorem, ac ideò omnes indigemus Christo, per quem adipiscimur gratiam & charitatem, qua inferiori quodam modo incipimus legem seruare; ac insuper omnis eius iustitia attribuitur nobis, quicunque Christum induimus. Alius locus, quem adducis, erat, Habebitur pro iustitia coram Domino reddere pauperi depositum. Nulli dubium quin pertineat ad iustitiam virtutem illam particularem, de qua diximus superius, reddere depositum non tantùm pauperi sed cuicunque. Sed quoniam pauper magis indiget, si nõ reddatur maior fit iniuria, & iniustitia maior est; ac propterea hortatur nos spiritus sanctus ad illam iustitiam. Non ob id tamen sumus iustificati coram Deo, secundum eam rationem & modum, quem supra attulimus. Nam si reddere depositum pauperi sufficeret ad eam iustificationem, multi Iudæi, complures Mahumetani essent iustificati coram Deo; Etenim eorum multi ita sunt instituti, quod nunquam detinerent depositum sibi creditum. Sic de Phinees dicendum. Mihi vidètur hi loci adducti

A ᵭi esse adeò perspicui, quod nullam dubitationem facere possint in sententia ea, in qua Catholici & protestantes conuenerunt, & quod non satis rectè intelligantur ab his, qui eis nituntur. Abundè reor hucusque dictum à nobis fuisse de iustificatione illa, qua ex impio quispiã adultus efficitur iustus. Verùm quoniam est & alius iustificationis modus, quo quispiam ex iusto fit iustior, sicuti calefieri etiam is dicitur, qui ex minus calido fit calidior, secundũ quem modum dicitur in Apocalypsi, Qui iustus est, iustificetur adhuc; idcircò vt vniuersa ratio iustificationis intelligatur, pauca addemus de hoc iustificationis genere. Vnumquodque animal seu plãta, quam natura ædit in lucẽ ac generat, quãuis generatione speciem quampiã seu naturam sortita sit, nõ B tamẽ in eo gradu sistit, in quo sortita est naturã & speciem animalis, sed progressum quẽdam habet, donec perueniat ad perfectum illius naturæ statum. Sic homo, sic aues, sic terrestria & aquatica animalia non sistũt in ea magnitudine & infirmitate membrorum in qua nata sunt, sed continenter feruntur ad perfectionẽm, quam eius natura præstituit, aut obeant necesse est. Pari ratione qui per fidem adeptus est charitatem & spiritum Christi, & factus est noua creatura in Christo Iesu, si voluerit sistere in eo gradu, in quo spiritualiter natus est, nec vlterius progredi: nulli dubium, quin breui temporis spacio relabatur in deterius, ac perdat spiritũ quem acceperat, ac vtrãque iustitiam amittat. Nam nullus sibi vsurpare potest iustitiam Christi qui non habeat spiritum Christi, & non viuat in Christo. Progrediẽdum est ergo nobis omC nibus, ac in anteriora tendendum; nam si brachia fortè remisit, atque illum in præceps prono rapit alueus amni. Progressus hic fit per bona opera interna & externa, quæ cum sint à charitate & à spiritu Dei, augent etiam charitatem. Etenim sicuti principium generationis vniuscuiusque rei est extrinsecum; nihil etenim seipsum generat, ita augmenti principium est extrinsecum, omne namque animal ab anima sua augetur. Charitas ergo inhærens, spiritus Christi, gratia quæ ab eo semper fouetur, & emanat à plenitudine gratiæ eius, Christi inquam, otiosa esse non potest. sed vel internis meditationibus atque orationibus se exercet, vel externis operibus piis. Hinc augetur charitas & gratia, quæ etiam augent fidem, nam magis credimus & fidimus ei quem magis amamus, sicque magis ac magis iustificamur. Idcircò, vt suprà D citauimus, in Apocalypsi dicit spiritus sanctus, Qui iustus est iustificetur adhuc. Hæc iustificatio potest dici fieri ex operibus, & potest appellari iustificatio operum. Prior verò, quia quis efficitur noua creatura in Christo, non debetur operibus nostris, sed spiritui sancto, qui mouet corda nostra, remouendo ea à vita peccati, & per fidem erigendo ad Deum per Christum, donec fiat compos charitatis & gratiæ, vt superius latè exposuimus. Ex operibus tamen quæ sequuntur ostenditur hæc iustificatio, & hæc fides perfecta, seu formata & efficax per charitatem, vt dicit Iacobus in sua Epistola. Nam si opera bona non sequantur, imperfecta fuit fides illa & inanis. In his ergò bonis operibus ambulamus, vt inquit beatus Paulus, & sic fit certa nostra vocatio, vt inquit Petrus. Quoniam eis magis iustificamur, & ad perfectum

tendimus, quæ si intermittimus, regredimur. Nám in via domini nō progredi est regredi, & tandem præcipitem labi. Ideò ex operibus qui dicunt nos iustificari, verum dicunt, & qui dicunt nos iustificari non ex operibus, sed per fidem, verum etiam dicunt. Sed vt rectè intelligatur verumque, oportet rem totam benè explicare & illustrare: est etenim satis inuoluta & obsita. Dedimus nos operam in hac Epistola, quantam potuimus adhibere, vt ea euolueremus & illustria efficeremus. An verò assecuti fuerimus, cùm reuerendissimi & illustrissimi Cardinalis Mātuani patroni tui, quem scis quantoperè obseruem, tùm etiam tuum erit iudicium. Benè vale in domino. Ratisponæ XXV Maij M. D. XLI.

DE LIBERO ARBITRIO.

QVANDO & tu literis, & Aloisius noster tui nomine obnixè mecum verbis egit, vt scripto tibi explicem, quid de vulgata hac quęstione sentiam, quę de arbitrij libertate, tot diuersorum dissentientibus
B
sententiis, & variis disputationibus agitatur: malui cum petitioni tuæ satisfecero desiderari in me doctrinam, quàm si non obtemperauero, gratificandi tibi voluntatem: & quamuis nec rem ipsam, quàm ardua sit, & grauior, quàm vt virium mearum tenuitate ferri queat, ignorem, & te maiore ingenij acumine esse intelligam, quàm vt facile à me satisfieri tibi possit: Tamen vt, quantum in me est, morem tibi geram, dicam hac de re, quæ mihi sese offerēt in præsentia. Ac primò quidē ea dicam, quæ natura duce ex philosophiæ
C
doctrina de libero arbitrio cognoscimus: tum quæ sit catholica, & in christiana religione recepta de hac re sententia exponam. Neque vero te philosophiæ nomine commoueri velim. Nō enim vanam illam, quæ à Diuo Paulo repudiatur, adhibebimus; sed veram, quæ à naturali & à Deo nostris mentibus impresso lumine nata; earum nos omnium rerum veritatem docet, quę intellectui subiiciuntur. Atque hoc quidem lumen aliud nihil quàm riuulus quasi & pars quædam est diuini splendoris naturę nostræ inserti, neque penitus ob peccatum extincti. vt autem disputationem hanc nostram aggrediamur, ad liberi arbitrij vim naturámque cognoscēdam, quid liberi primò nomine significetur, quęque sit illius verbi vis, intelligamus necesse est: tum verò ad liberum arbitrium explicandum veniemus. Vt igitur seruus ille est, qui
D
sui iuris non est, quíque in iis actionibus, quæ serui sunt, non sponte sua, sed domini imperio & voluntate mouetur, ita liber dicitur esse is, qui & sui, non alieni iuris est, & sua non aliena voluntate ad agendum excitatur. quare quò quidpiam longius ab alieno imperio abest, magísq; suapte sponte mouetur, eò etiam à seruitute cum longius absit, ad libertatem propius accedit. Verū communi hoc omnibúsque notissimo principio constituto, rebus id singulis accommodemus, atque ab inanimis, qualis sunt terra, lapides, aliaque generis eiusdem ordiamur. Terræ glebā, aut lapidem, vel in superna, vel ad ima mouere possumus: atq; horum quidē alter naturalis motus est, nempe cum ad ima vergit; violētus alter, cum ad superna. quare quo motu sursum fertur, seruum omnino esse dico; quo vero deorsum, non liberum quidem omnino

esse,ad libertatem tamen magis accedere cõfirmo, quàm cum violenter sursum ferebarur.motu nanque naturali,insitæ sibi grauitatis propẽsione gleba terræ,aut lapis ille mouetur,violẽto verò non insitæ alicuius rei impulsu,sed contra potius insitam sibi propensionẽ fertur,impellentis violentia coactus: quare in hoc motu omni prorsus libertate caret:in motu verò naturali,quoniam ab innato principio mouetur,à seruitute longius discedit,atq; ad liberi conditionẽ accedit propius:non tamen liber omnino est, cum grauitatis impressione moueatur,cuius nec terra nec lapis auctor ipse sibi est; sed eidẽ illã causæ acceptam referre debet, à qua ortus sui principiũ accepit. Quamobrẽ ad præscriptam etiam sibi ab ea legem mouetur. Vnde non modo liberũ esse non dicimus : sed philosophorum etiam sententia,quæ huiusmodi sunt,non à seipsis,sed à generante causa mouentur: & inter ea quæ alterius impulsu agitantur,numerari debent.Hinc iam ad bruta animantia progrediamur,quæ à seipsis auctore Aristotele cientur,quoniam propria sensus sui mouẽtur cognitione,quam appetitionis etiã ipsorum propensio sequitur ad ea, quæ cognoscunt,vel persequenda,vel fugienda: quare cum ea appetitus propensione moueãtur, quæ à cognoscendi facultate generatur,ad libertatem propius accedũt,quàm quæ sensus omnis sunt expertia: nam quæ in naturali illorum motu est propensio,non ex seipsis est,sed à generante causa.Bruta igitur animãtia à seipsis non,vt de iis quæ sensu carent diximus,ab alio mouentur:atq; in his arbitrium cognoscere incipimus,nec liberum tamẽ. in Brutis enim eatenus arbitrium est,quatenus cognitio quędã in ipsis inest,& certa rerũ,quas cõprehendunt,existimatio . neque tamen liberũ dici debet,quoniam ab ipsis non est,sed à natura ex obiecti nimirũ quod cõprehendũt impressione:vnde nec motuũ suorum finẽ, qua ratione finis est, & vt natura finis cognosci debet,agnoscunt;neq; eam quæ mediorũ est cum fine ad quẽ tendunt, proportionẽ intelligunt.sed naturã ducem non aliter sequuntur quàm qui ad prima literaria elementa perdiscẽda, nutrice aut pedagogo duce in scholas proficiscitur puer.is enim quamuis propriis pedibus incedat,viámq; qua ingreditur & gymnasium etiã quo tendit conspiciat, nescit tamen disciplinam quam in gymnasio discit,finem esse,cuius causa illud iter suscepit: nec quæ sit cõfecti itineris proportio ad gymnasiũ intelligit, sed ducem tantũ sequitur nutricẽ. Idem planè brutis animantibus vsu venire solet,quæ ob ipsarũ cognoscendi, atq; adeò etiam appetẽdi facultatis imbecillitatẽ, nec finem qua ratione finis est,nec mediorum finisq; cognationẽ agnoscunt:sed à natura duce,atq; insita cognitione & appetitione statis definitisq; mediis ad finẽ impellũtur. & quidem Bruta à natura, non proprio ferri iudicio,Auscultationis Physicæ lib.2. Aristot.hoc argumẽto demonstrat.eorũ enim inquit,quę sunt eiusdẽ speciei vna est atq; eadẽ agẽdi ratio: quo fit,vt non à proprio peculiariq; iudicio singula brutorũ animantiũ genera,tanquã à principio moueãtur (quod nõ posset in diuersis speciebus esse idẽ)sed ab aliquo superiore,quo ducãtur atq; impellãtur omnia.Hoc igitur statuamus,à se moueri,& liberiore proinde motu ferri bruta,quàm quæ sensu carẽt,& arbitrio quidẽ suo ferri,nõ libero tamẽ. ꝙ si huius etiã rei causam audire velles, eã tibi paucis exponã, atq; hoc quasi vesti-

A vestibulo tandem deueniemus ad liberi hominis arbitrij, eiusque origini cognitionem. quæ igitur paulo ante dicta sunt hoc loco repetamus. in brutis diximus animantibus ideo liberum arbitrium non esse quod angustior in illis & debilior sit cognoscendi atque appetendi vis. Nam vt quid arbitrij ac iudicij libertate sit præditum necesse est, vt res omnes, eorumque naturam, & quam inter se habeant proportionem, bonitatem denique siue minor ea sit siue maior comprehendere possit. quod in nullam cognoscendi vim cadit, quæ non vniuersi boni naturam, & inde singula intelligat quæ vniuersi boni amplitudine continentur. Atque illud etiam oportet non tenuem atque angustam, & certo aliquo boni genere definitam, sed amplam & bonorum omnium ipsiusque boni vniuersi capacem appetitionem habere. B quare cum hac boni vniuersi comprehendendi facultate bruta careant animantia & bona tantum quædam particularia sibi apta & congruentia cognoscant, & appetitionem etiam angustam, ipsarumque cognitioni accommodatam habeant, libero præditi arbitrio dici nulla ratione possunt. & vt qui carcere, aut alio quouis loco clausus detinetur, liber esse non dicitur, sed eius voluntati subiectus est, qui illum conclusit: ita bruta quoque animantia arbitrium non liberum, sed terminatum et certis quibusdam angustisque limitibus circumseptum habent. Iam verò cum contrariorum alterum ex altero cognosci facilè possit, ad hominem ipsum accedamus; quem suapte natura arbitrij libertate præditum esse planè intelligemus. Nam cum C sit hominis voluntas, facultas quædam & appetendi vis, quæ intellectum sequitur & ad omnia se extendit ad quę ipse se extendit intellectus, cumque intellectus amplissimus sit quoniam intelligit omnia; voluntas etiam ipsa amplissima est, seseque ad omnia bonorum genera, atque ad bonum ipsum vniuersum extendit, quare præcedente cognitione in finem vt finis est fertur & media, quæ sibi accōmodata fini videntur, eligit. Spontanea ergo voluntate homo, proprio, neque vllo termino circumscripto sed amplo, ac libero mouetur arbitrio, quod tum ad singula tum ad vniuersum bonum extenditur. En tibi liberum arbitrium quid sit, curque in solis hominibus, non in brutis etiam animantibus reperiatur. verum progrediamur in humana voluntate vlterius, & quo modo liberum hoc arbitrium conseruetur & perficiatur, quo contra pacto imminuatur & in seruitutem tandem redigatur, vi- D deamus. Vnum tamen prius addamus quo finem imponamus iis quæ ante à nobis de volūtate & libero arbitrio dicta sunt. Hactenꝰ voluntatis nostræ ac liberi arbitrij naturam in genere exposuimus. Sed quoniā omniū humanarū actionū, quæ circa singula fiunt principium est & origo, voluntas, quæ supra vniuersim diximus, ad res singulas accōmodare iā oportet. Hanc igitur quæ ad vniuersum bonū est, volūtatis propēsionē, ad singula ab ipsa accōmodati necesse est. quoniam verò finis appetitio prima est, & reliquarum appetitionum moderatrix: volūtatis nostræ finis vniuersum illud bonum est, quod reliqua bona omnia complexu suo continet, quodque nunc beatitudinem, nunc verò felicitatem appellamus. quoniam verò intellectus in huius

quem hîc degimus vitæ statu, vbi hæc felicitas & beatitudo nostra collocata sit intueri non potest, & propensio deprauata est, vt postea dicturi sumus, diuersæ propterea & variæ diuersorum hominũ de felicitate ac fine vltimo sententiæ fuerunt, atque in aliis alij rebus, hominis constituunt felicitatem: Cum verus tamen, & omnia in se bona ineffabili modo complectens finis vnicus sit, æternus ille Deus. quare tunc demum rectè homo libero vtitur arbitrio, cum vt vniuersum, ita particulare illud bonum propositum habet, quo non modo reliqua bona continentur, sed ipsius etiam boni natura dici debet, atque ad id cunctas suas actiones dirigit. Queret hoc loco à me quispiam, ad liberi ne arbitrij facultatem spectet, vt ab hoc fine qui Deus est deflectere quis possit, & aliud quidpiam vltimi finis loco sibi constituere? Hunc ego scire velim, non esse liberi arbitrij facultati tribuendum, quod à vero quis fine ad alium declinare possit, imò impotentia potius & imbecillitati ascribendum, cum eo ipso à libertate discedens incidat in seruitutem, quod ex his quæ ante dicta sunt intelligi facilè potest. Expositum iam à nobis est libertatem à voluntatis amplitudine, seruitutem autem ab eiusdem angustiis & imbecillitate pendere. An non vides tantum esse voluntatis motum quãtus est finis vltimus qui reliquis actionibus moderatur? Si à Deo igitur discesseris, qui bonum est maxime vniuersum ac generale, quod rerum omnium in se complectitur naturam, atque finem tuum vltimũ in re quauis alia collocaueris, relicta amplitudine in angustias te deduces, cũ cætera omnia angustiora infinitis partibus sint Deo, atque ita te à libertate transferes in seruitutẽ. posse itaque à Deo declinare, non facultatis est aut potẽtiæ, quẽadmodum ex Philosophorum etiam sententia, nec claudicare aut lædi posse potentia est, sed impotentia magis, neque ad libertatem hoc spectat, cum libertatem eripiat potius, eamque in seruitutem pertrahat. ex his igitur quæ hactenus dicta sunt, planum iam euasit, quod in hunc vsque locum antea distulimus. quæ nimirum sit, & quo conseruetur modo vera libertas, quæque illius perfectio dicẽda sit. qua contra ratione imminui, & in seruitutẽ redigi tandem possit; conseruatur enim voluntatis libertas, si in boni amplitudine contineatur, neque à Deo ad angustiorem alium finem deflectat. perfectio autem eius est remota ea, quæ quamuis potentia nominetur, vere tamen imbecillitas est, atque impotentia, non posse ab illa amplitudine declinare. Imminui verò libertatem aliud nihil est quàm ab vniuerso bono, ad particulare aliquod & singulare deflectere, in eoque finem vltimũ collocare. in quo si paulo diutius voluntatem fixam teneas seruam efficis. Redeundi autem facultate priuari & à nõ verò fine sese referre non posse, id demũ est veram libertatẽ penitus amittere, & seruam omnino reddere voluntatẽ. Manet tamen liberum arbitrium, sed in seruitutem redactum. manet enim illa naturalis animi facultas, manet cognitio, & ad bonũ vniuersum propensio. quare qui in ea seruitute constitutus aliquid agit, nõ à natura quemadmodũ bruta animantia, sed proprio iudicio mouetur. Hactenus veram ac naturalem voluntatis libertatem, atque eius ex aduerso seruitutem perspeximus. quoniam

autem

A autem hucusque Philosophos egimus, libet paulo vlterius Philosophorum adhuc more disputãdo progredi, vt rem hanc sanè difficillimam, quàm fieri planissime possit, explicemus. experientia quæ rerum magistra iure vocatur philosophos ipsos veræ quãuis causæ ignaros docuit hominẽ à primo statim ortu, ad malũ esse suapte natura pronum, non ob sensus tantũ & carnis appetitũ, sed ob ipsius etiam volũtatis propẽsionẽ. Nã ad superbiã, inuidiã auaritiam, qui spiritales morbi sunt, non corporei esse propensum animaduertetunt. vnde Aristoteles sexto Politicorum, è re esse docet, vt quisque, sit quantauis in Republica nobilitate, amplitudine, & publici muneris authoritate insignis, rerum à se gestarum rationem populo reddat. cuius rei rationẽ subB iicit his ferè verbis. Nam si omnibus quæ libet agendi facultas concedatur, non potest ea quæ innata hominibus est malitia comprimi & coerceri: non vides, quàm expressis verbis eum, qui nobis simul cum natura ingenitus est, defectum ostẽdat. Plato verò, & qui eius familiam sequuntur, vt Porphyrius, expiationes etiam nescio quas, vt Diuus Augustinus, auctor est, excogitarũt, sed hactenus de voluntate disputatum sit, in qua liberum cõsistit arbitrium, quod ab ipsa postea in sensibilem hominis appetitum deriuatur, quem natura rationis quodammodo participem effecit, cum ad obtemperandũ rationi aptum reddiderit, atque hinc etiam libertas hęc manat ad membrorũ corporis motus, atque ad cæteras humanas actiones, quæ æatenus humanæ sunt, quatenus à voluntate proficiscuntur. Verum satis iam sit philosophatum. ad C catholicę fidei veritatem proprius accedamus, vbi perspicue videbimus, quę philosophi obscura tantum & adumbrata cognitione perceperunt, & veram certámque, quàm ipsi somniarũt, expiationem intelligemus. Diuinis est nobis literis reuelatum hominem qui à Deo rectus procreatus esset, Diaboli inuidia impellente in labyrinthos sese inextricabiles coniecisse. neq; vero mortis author Deus fuit, sed aditus ei ad hominem patuit per peccatum. Hęc autem in qua primũ conditus est homo rectitudo, originalis iustitia fuit, in qua vera est hominis libertas constituta. Voluntas enim non in vniuersum modo bonum propendebat, sed in Deum maxime tanquam in vltimum finem ferebatur, atq; ad eius nutũ omnes suas actiones conformabat. Atq; hinc factũ est, vt nullis angustiis adstricta, aut certis limitibus occlusa teneretur, sed liD bere per omnia bonorum genera, totiúsq; naturæ amplitudinem in summa tranquillitate constituta nulloque impedimẽto remorata spatiaretur. quemadmodum enim res omnes creatæ, earumq; bonitas & essentia tota in Deo ineffabili simplicitate sunt vnita, nullam vt naturæ vel bonitatis repugnantiã vel contrarietatem admittant, à Deo autem vbi processerint & in res creatas sese diffuderint, quia angustior cuiusque redditur natura, sibi inuicem opponi, & cõtrariis pugnare naturis incipiunt. ita enim res vna ab altera diuisa est, vt plura simul vniri nequeant, neque idem homo simul & equus esse possit, aut Archãgelus idẽ & seraphinus. cum verò in maiores deueneris rerũ angustias, tanta oritur contrariarum rerum lis & contentio, vt vna alteram corrumpat, vt in rerum quæ sensibus obiecta sunt ortu & interitu cerni potest,

cum tamē in infinita illa diuinæ naturæ amplitudine eadem sint, & omni careant repugnantia. eodem prorsus modo humana voluntas, quandiu vere in Deo solo libere defixa fuit omnis expers repugnantiæ, summa trāquillitate fruebatur vt recte cecinit regius propheta. pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalū. In hac itaque rectitudine & vera libertate cōdita voluntas est. at cum non eam vim sit consecuta, vt pelli dimouerique à rectitudine ac libertate non posset: sed ea quā supra diximus à bono vniuerso & vltimo fine qui Deus est, ad alia deflectendi, particulariáq; bona sectandi impotentia comitata dæmonis impulsu & promissa felicitate incitata, bono vniuerso quod Deus est relicto, ad particulare se bonū, id est, ad se ipsam sese conuertit, in se suaque gloria & commodis, non in Deo vltimum cōstituens finem, vnde miserum in modū flexa est & pernicioso vulnere sauciata. hinc enim intellectus maxime agens ita obcœcatus est, vt cum ad agendum deuenerit, discursus sui principium à praua propensione voluntatis accipiat. nam ex philosophorū etiam placitis sensitiuę partis propensio finē in agēdo intellectui constituit, vt paulò pòst plenius attingemus. In illa vero originali iustitia sensitiuus appetitus rationis imperio omnino erat subiectus & creatarum rerum angustiis liberatus, magna libertate fruebatur, nec dissimili ratione corpus animæ obtēperabat. Verū ne à proposita de libero arbitrio disputatione lōgius aberremus, cęteras iustitię originalis cōditiones missas hoc loco faciamus. vt igitur sensitiuus appetitus rationis quasi particeps fuerat effectus: ita cū à Deo voluntas ad se ipsam defecit, appetitus spreto rationis imperio sui iuris esse cępit atq; hinc innumerę cupiditates, innumeri timores, atq; morbi. ex quo etiā factum est, vt cum in primo actionū suarū principio obcœcatus sit intellectus, & in particulari bono vltimū finē collocarit, & suę dignitatis ignarus, in corpus sese & sensum demerserit, & in corporis naturā degenerarit in corporis voluptatibus assequēdis & fugiendis doloribus finē suum constituerit; atque hæc illa corruptio est, quā christiani, originale peccatum postea nuncuparūt: de quo nihil est sub peccati ratione nobis hoc loco dicendū, aut subtilius perscrutandum, sed vt animi tātum ægritudo quædam est, & ad præsentem spectat de libero arbitrio quæstionē. cum hæc igitur humanæ naturæ corruptio atq; ægritudo esset, eámque, vt dictum antea est, philosophi tum natura duce tum experiētia cognouissent, quibus posset remediis ac pharmacis sanari indagarunt. cumque deprauatā propensionem esse animaduerterent, & mutari eam, bonarumque actionum consuetudine dirigi posse crederent: in morali philosophia, atq; in virtutis studio, cuius habitu ad bona inclinamur, desudarunt. Sed cum esset ægritudo hæc in primo humanarum actionum principio, id est, in vltimo fine, à quo voluntas deflexerat, & intellectus quoties ad agendum accedebat, quoniā appetitus propēsionē in vltimū finē sequitur obcœcabatur, nec posset ægritudo hæc (quēadmodum nec ij quoque corporis morbi, qui primū vitæ principiū & humorem quē vocant radicalem inficiunt) vlla vel artis vel naturæ curatione tolli: idcircò vehementer philosophi aberrabāt. Quare docet primo Ethicor. Aristoteles

E F G H

A ſtoteles eum non eſſe ſatis idoneum philoſophiæ moralis auditorem, qui nõ ante ſit bene educatus, & probis moribus inſtitutus. Cũ enim animaduerteret ægritudinem hanc quæ primum principiũ occupauit, ex iis quæ in nobis natiua inſunt, ſanari non poſſe; ab extrinſeca cauſa, & bona inſtitutione remedium petere voluit. Tum verò vt apparet, adhuc anceps, nec ſatis eſſe iudicans quæ dixiſſet, dubitare cœpit à fortuna ne, an caſu, an cõſuetudine, an diuino aliquo munere felicitas homini contingeret. Affirmátq; ſi quod à Deo aliud datum munus hominibus eſt, cõſentaneum eſſe felicitatem etiã datam eſſe à Deo. nos tamen multũ vel bene agendi conſuetudine vel ſcientia præſtare potuiſſe longéq; melius diuiniúſque futurũ, ſi etiã nos felicitatis noſtræ B auctores eſſemus. in ſexto verò politicæ ea dicit quæ ante à nobis allata ſunt. Plato verò multis locis ſcribit, diuina effici benignitate, vt quis bonus euadat. Qui verò cõſecuti ſunt Platonici, vt de Porphyrio dictũ eſt, cum vlterius progrederentur lõge turpius errarunt. affirmarũt enim eius generis expiationẽ hominibus eſſe neceſſariã, quam Porphyrius angelis boniſue dęmonibus aſcribit. Iam ni fallor perſpicue intelligis quo nos natura, & tũ naturalis, tum moralis philoſophia perducat, non inanis illa quã D. Paulus ſtatutos pręter greſſam terminos, & cõtra præſcriptas ab auctore ſuo leges ſuperbe exultãtem reſpuit, ſed quæ ſuis cõtenta finibus diuina opera contẽplatur. Nam hæc quaſi ad veri nos cognitionem inducit, accedente enim diuino lumine, & ſplendore fidei, qua verum perfectè intelligimus, hoc nobis defuiſſe ſtatim C confitemur, cuius obſcuram quandam, & adumbratã cognitionem philoſophia nobis antea ingenerauerat. ſed ad catholicã veritatem redeamus, ex qua planum eſt externo nos neque alio quàm diuino egere auxilio, vt ab hac quæ ſuapte natura curari minime poteſt, ægritudine liberemur. ſolus enim Deus eſt qui ſecretos mentis noſtræ receſſus perſcrutari poteſt, internáq; ſpiritus ſancti, quem infundit, agitatione mutatam volũtatis noſtræ propenſionem, ad ſe ipſum conuertit; eatenus itaque expiatione indigemus, quatenus peccatum hoc culpæ rationem habet. ad eam autem purgationis gratiã per Chriſtum, & quæ in Chriſti ſanguine eſt, fidẽ charitate formatã peruenitur. Atq; ita fide & Sacramentis ab ægritudine iſta liberati, Deum nobis, nõ ipſos nos vltimum finem proponimus, carnis concupiſcentiis, & lubrica appetitus in D firmitate conculcata. manent tamen in nobis quædã huius ægritudinis quaſi reliquiæ, quandiu peccatorum immunditiis obnoxij corporis huius carceribus detinemur. Hæc eſt quam Eccleſia nobis catholica pręſcribit de arbitrij libertate ſententia, ad quam parum abeſt, quin nos naturale lumen adducat. Atq; hæc tibi hac de re difficillima ſcripſiſſe ſatis. in qua vereor ne plus æquo fuerim moleſtus; ſed obſequendi ſtudium efficit, vt longius ſæpiſſime tranſuehamur, eſtque in imperantem potius quàm in obtemperantẽ culpa tranſferanda. Quæ verò à me hoc loco diſputata ſunt, tuo atque adeo cuiuſuis iudicio ſubiecta eſſe volo, qui acutius de his & rectius ſentire videatur. Bene vale méque ſemper tuis precibus apud Deum adiuua.

DE PRAEDESTINATIONE.

NCREDIBILI me dolore affecerunt literæ tuæ;
ex quibus patriæ tuæ, ciuitatis, multis nominibus F
mihi chariſſimæ,perturbationem intellexi. Atque
eò maiorem cõcepi animo dolorem, quòd non de
terrenis & caducis; ſed de iis agi bonis animaduer-
ti,quibus omnis noſtra felicitas continetur.Creſcit
verò & augetur magis ac magis meus iſte mœror;
quòd ex optima cauſa tam grauem morbum eru-
piſſe videã; quodque tartarei hoſtis fraude factum
eſſe ſciam,ne illud in ea ciuitate frumentum naſce-
retur,cuius cauſa ſemen iſtud à Chriſto eſt inſtitutũ : ſed infelix illud lolium
pullularet,quod humani generis hoſtis opera, bonum etiam ſemẽ corrupit.
Itaque ardentiſſimo animi zelo ex concepto dolore proficiſcente inflamma- G
tus, variis licet diſtractus occupationibus, temperare mihi non potui, quin
arrepto calamo de hac difficillima quæſtione,ea ſcribere conarer, quæ beni-
gniſſimus Deus ſpiritus ſui gratia ſuggerere dignaretur : non minima ſpe ni-
xus, fore,vt per me quædam proponeret,quæ nec aliena ab immenſa diuinæ
maieſtatis amplitudine, nec nobis ipſis eſſent inutilia futura. Atque vt ab
imis quaſi fundamentis rem hanc ordiamur,Animaduertere nos oportet, in
duas iam ſectas Chriſti Eccleſiam dæmonis aſtutia eſſe diſſectam,quæ ſuum
potius quàm Chriſti negotium agentes, ac priuatæ magis gloriæ, quàm Dei
honori ac proximorum vtilitati ſtudentes; pertinaci diſſidentiũ opinionum
defenſione,incautos & imperitos homines in præcipitium deducunt. Alij e-
nim catholicæ ſeſe religionis titulo venditantes, & Lutheranorum aduerſa- H
rios iactitantes,dum arbitrij libertatem nimium aſtruere conantur;Chriſti ſe
gratiæ plurimum detrahere non intelligunt:& nimio Lutheranos oppugnã-
di ſtudio,maximis Eccleſiæ Chriſtianæ luminibus, primíſque catholicæ ve-
ritatis doctoribus aduerſantur,in Pelagij hæreſim plus æquo declinãtes. Alij
contrà,vbi in D.Auguſtini ſcriptis nonnihil verſati, ſanctiſſimíque illius viri
verbis tincti fuerint, ab eius tamen animi modeſtia, atque in Deum amore
longè alieni; difficilima è ſuggeſto,& quæſtionum labyrinthis intricatiſſima
dogmata populo proponunt,quæ neque ipſi intelligunt, nec ſine paradoxis
explicare poſſunt.quo fit vt ex optimo ſemine,illorũ ſuperbia, & populi im-
peritia concepto non frumentum, ſed

A *Infelix lolium & steriles nascantur auenæ.* sed de his postea fusius.
Vt autẽ quæ cœpimus planiora fiant, notandũ diligẽter est, & philosophorũ, & Christianorũ theologorũ sententia, infinitam, simplicissimã, maximéque vnam bonitatem, maiestatémq; diuinam, omnia sua amplitudine causarum genera, naturásque complecti. Earum autem nõnullæ contingentes sunt, necessariæ verò aliæ; atque aliæ arbitrij libertate præditæ, expertes aliæ, nõnullæ fortuitæ, quæ casu, non vlla certa naturæ lege, effectũ consequuntur. Hæc inquam causarum genera à prima illa causa comprehenduntur, ab eaque reguntur omnia, cùm illa tamẽ nullo earum genere contineatur; sed vna atque simplicissima efficiendi vi, qua cæteris præstat, illas omnes produxit, dirigit,
B continétque causas, quæ certis (vt diximus) naturæ alicuius terminis concluduntur. Id verò regni nobis exemplo, perspicuum esse facilè potest: in quo alij iudices sunt, alij vectigalium & ærarij publici quæstores, alij equitum peditúmve duces: his tamẽ omnibus certis regni muneribus præfectis, vnus rex præest: qui cùm neque prætor ipse sit, neque quæstor, neque dux, vnica tamẽ regali potestate, illos omnes, certis quibusdam regni muneribus destinatos, constituit, & regit; neque illorum cuiquam ab hac simplici regiæ potestatis amplitudine discedere vllo pacto licet. Hinc statuunt philosophi, christiáníque doctores, omnes efficientium, inferiorúmque causarum actiones, quod actionis habent, nõ defectus, id à Deo vt prima earum efficiente causa accipere. Secundas verò & certis quasi limitibus circunscriptas causas, quasi Dei
C quædam instrumenta esse; qui eas (vt dictum est) simplici sua, & vnica, nullísque definita terminis actione producit: à quo effecta quoque omnia, ita vt illorum postulat natura, per inferiores causas, huiuscemodi effectis accõmodatas, tanquã per instrumẽta producuntur. Quamobrem necessaria effecta, per necessarias etiã causas, simplex illa causa, qui Deus est, efficit, ac necessariò: contingentia verò per contingentes: libera per liberas; fortuita verò per incertas, nulliúsque naturæ legibus terminatas. Ipse verò naturis his omnibus longè præstat, eiúsque efficiendi ratio, suapte natura, res omnes longo superat interuallo, neque nostra capi intelligentia potest: cui ea tantum percipere datum est, quæ ad certam sunt speciem redacta. Quo fit vt nec diuinæ causæ amplitudinem angustijs suis comprehendere queat, neque quidquam
D de ea aliud scire, quàm eiusmodi eam esse, quam comprehendere ipsa non possit. His autem quæ de diuina efficiendi vi, causarum omnium; in cunctis earum actionibus principe, dicta sunt, addi hoc etiam debet: diuinam bonitatem, in earum quæ toto vniuerso continẽtur, productione rerum; quibusdam fines illarum naturis congruentes præscripsisse, atque instrumẽta etiam largitam esse, quibus naturaliter ad præscriptos sibi fines peruenire possint; neque id tamen sine vi & efficacia à prima causa profluẽte, vt suprà est à nobis expositum. Aliis verò rebus concessit præter naturales illarum fines, vt ad quorundam bonorum fines, illarum naturam excedentes, extolli possent: vt in aëre, & in aqua cerni potest: quæ præter aëris & aquæ formam, atque operationem; illam etiam qualitatem habent, per quam transparentia, & luminis

capacia efficiuntur: quod tamen lumen, cùm pottio quædam sit lucis, quæ E
cœlestium corporum qualitas est, illarum naturis longe præstat. auium etiã nõnullis, vis ea data est à natura; qua hominum verba & addiscere possint, & firmare. equos vero, canes, atque elephantes ita ad nutritionem capessendam natos videmus, vt multa admiratione digna efficiant. Hi vero fines & elemẽtorum, & animalium naturas longè superant: sed à Deo ita efformata sunt, vt ad fines, eorum naturis superiores perduci possint. Atque hęc quidem suis viribus, nec ad supetiores illos fines peruenire, nec etiã eò sua sponte moueri possent: sed præter communẽ illam vim à prima causa diffluẽtem; particulari etiam quadam externæ causæ actione opus habent: vt aër & aqua splendẽtis alicuius corporis præsentia. aues autem, canes, equi, atque id genus alia F
hominibus egent, à quibus edoceantur. Duobus autem his principiis ita cõstitutis, terrium addamus: rerum nempe creatarum naturas, interdum integras, benéque constitutas esse; interdum verò ægras, & aduersæ valetudini obnoxias: ab integra incorruptáque natura, integræ atque incorruptæ, illarúmque naturæ accommodatæ actiones manant; ex corrupta verò & ægra, actiones etiam corruptæ atque infectæ proficiscũtur. quod tum inductione patet, tum etiam rationibus planissimum iis est, qui ægritudinis ac sanitatis vim probè intelligũt. Verum non molestum tibi sit si iis, quæ de diuinæ causæ efficiendi ratione diximus, pauca quædam adiiciam. Illud ergo sciendum, Deum opt. max. primum rerum omnium principium, quemadmodum simplici & vnica actione, quæ cum ipsius substantia eadẽ est, (si tamen substanriam appellare licet,) omnes effectus producit: ita nullo etiam rempore, aut G
remporis parte aliqua, actionem eius contineri: sed omne tempus excedere, non quod tempore prior, aut posterior dici debeat, vt vel illum, quo natus Christus est, annum, hunc annum præcedere; vel eum, quo venturus est Antichristus, annum hunc subsequi, eóque posteriorem esse dicimus, in quam loquendi atque intelligendi rationẽ, intellectus nostri imbecillitas nos inducit. nam eius operatio, quia cum imaginandi facultate cõiuncta & copulata est, difficilè à tempore, & continua quãtitate abducitur: sed omni tempore superior actio Dei, omne tempus excedit; atq; omnis expers vicissitudinis, omnes in se rerum vicissitudines cõprehendit. neq; aut fuisse, aut futura dici potest, sed vt in Timæo scripsit Plato, esse tãtum. neque verò diuinũ illud, est, nostro H
pręsenti rẽpori simile iudicari debet, de quo esse fuisse, & futurũ esse affirmamus. Verũ vt in libro super Gen. ad literã D. Augustinus testatur, Diuinitas rebus omnibus & antiquior est & iunior. atque antiquior quidem, nõ quod fuerit: sed quia est ante res omnes. iunior verò, quia est, non erit post res omnes, & post extremum vltimi iudicij diem. Hac via & quasi methodo, eam, qua Deus in operando vtitur rationem explicabimus: quam tãtam, adeóque amplam esse certo scimus, vt quantumcunque intellectus nostri aciem intẽdamus, atque à rerum inferiorum naturis abducamus; quæcunque tamen de ea, mente concepimus, infinitis partibus angustiora, humiliora, magísque cõposita sunt, quàm ea in seipsa sit: cum omnem, quæ sub intellectũ cadere po-

A teſt naturam,longo illa ſuperet interuallo.His ita conſtitutis,quę ab iis intelligi neceſſe eſt,qui hanc quæſtionem aggrediũtur,ad gratiam modo, prædeſtinationem,atque ad arbitrij libertatem veniamus. Produxit Deus hominẽ omni naturalium rerum perfectione abſolutũ, cui præter diuinam gratiam, eam quoque largitus eſt iuſtitiam,quæ originalis appellari vulgò ſolet,cuius beneficio,vt Deo voluntas,ita inferiores animi facultates,omni procul repugnantia,rationis imperio ſubiectæ obtemperabant: neque tantũ eorum,quæ naturæ humanæ debẽtur bonorum cumulo,& naturali veluti felicitate, perfecit;ſed etiam diuinæ felicitatis,quæ humanæ naturæ vim immenſo ſuperat interuallo,capacem effecit;qua etiam conditione procreati ſunt angeli & naturæ omnes intellectuales. Iam ſuprà à nobis explicatum eſt,diuinam bonitatem,cùm rerum à ſe factarum naturas,quantum fieri poteſt,vellet extollere;earum nonnullis poteſtatem feciſſe, qua ad fines propria natura longe ſuperiores,peruenire poſſent:quemadmodum aërem luminis capacem effecit. item & quidem homini gratiam,quæ diuinæ naturæ participatio quædã eſt, largitus iam fuerat,quo quaſi iacto ſemine,ad diuinæ felicitatis communionem paulatim deduci poſſet. Homo itaque ita perfectus à Deo,atque abſolutus,humani generis hoſtis fraudibus,in ſuperbiam elatus, præſcriptam ſibi à Deo legem violauit,& virium potius ſuarum confidentia,quàm debita demiſſi animi obedientia,bonorum malorúmque cognitionem adipiſci, creatoríque ſuo ſimilis effici voluit. Qua quidem arrogantia factum eſt,vt diuina gratia,& originali iuſtitia priuatus,carnis continuò contra rationis imperium rebellionem,experiri cœperit, vt obcœcata ſit hebeti & ignauo mentis cognitio,debilitatus atq; exhauſtus animi vigor, vt aduerſos propulſare impetus non poſſit;quin & voluntas quoque à Deo , qui ſummum bonum eſt, alienata,& ad ſe,ſuamque dignitatem conuerſa;ægritudinem quandam contraxit,qua à Deo auerſus in improbo ſuiipſius amore ſit , qui omniũ illi malorum radix extitit,& origo:vnde voluntatis illa ad male agendum propenſio remanſit, cuius diuinæ literæ, & ipſe in Politicis Ariſtoteles ſæpe meminit,& in ſe quiſque experientia ſatis dignoſcit.Quoniam verò Deus,vt dictũ eſt ante,in ſimplici illa ſua vnitate,quæ eadem,& ipſius operatio eſt, res inferiores omnes quamuis multiplices,admodúmque varias regit,eáſque ad earum naturis accommodatos fines, perducit; ſuáque impulſus bonitate, humanam quoque naturam voluit,à deprauata, in quam incideret,ægritudine liberare:neque ad accommodatum modo illi finem, ſed ad illum etiam qui humanam naturam longe ſuperat , & in diuinæ felicitatis communicatione conſiſtit,reuocare : cumque homo naturaliter præditus eſſet arbitrij libertate & voluntate,quæ non externi tantũ motoris,ſed interna quoque ſuiipſius vi cietur,eam,quam habet rerum cognitionem ſequuta:nec ſuis viribus,etiã in naturali integritate conſtitutus,ad eum qui naturæ ſuæ vim ſuperat,finem extolli poſſet:illa fuit ad hoc præſtandum ratio neceſſaria, de qua poſtea dicemus,nempe vt naturæ propenſionem,hoc eſt voluntatem,ipſe naturæ auctor interiore motu impelleret:cum præſertim ad naturę ipſius imbecillita-

tem, ægritudo quoque accessisset, ex Adami superbia cõtracta; & in omnem E
eius posteritatem propagata; ex qua natus est error quidam voluntatis in vltimo fine constituendo. Nãque à Deo ad seipsam conuersa, non ad eum tantum finem qui eius naturam superat non excitari; sed ne ad eum quidem, qui naturalis illi est suis viribus reduci vlla ratione potuisset. Id verò præterquã quòd sacrarum literarum testimoniis confirmatur, naturalibus etiam rationibus demonstrari potest. Etenim defectus erroréſque omnes, siue ægritudines appellare velis, quæ primum actionum principium non inficiunt, illius principij integritate corrigi curaríque possunt. vt, si quis artis alicuius principiis optime instructus, in eius aliqua cõclusione falleretur, per se principiorum præsidio, & mentis suæ cogitatione sese ab illo cõclusionis errore liberare posset: si vero in artis alicuius principiis labatur, nec superiora, ad quæ F
confugere possit, principia suppetant, fieri non potest, vt per se ab illo errore vnquam liberetur. quod idem in corporis tum sanitate, tum morbo, quoties humor (quem radicalem appellant) inficitur, vsu venire solet. & vt breuiter dicam, aliarũ quoq; rerum omnium consimilem rationẽ esse videmus. Cum igitur voluntas ægrotaret, atq; ab ea propensione aberrasset, quæ in finem vltimum, qui cæteris omnibus operationibus moderatur, ferri debet; humanis viribus ægritudo ista curari non potuit. Neque verò satis erat finem cognouisse: cum propensio ad finem, ex innata quadam erga finem affectione, & insita animis nostris affinitate potius dependeat, quàm ex eius cognitione: quinetiam rerum quoque agendarum cognitio, ex appetitus ac voluntatis G
propẽsione proficiscitur. Quocirca dixit Aristoteles eum non satis idoneum esse moralis philosophiæ auditorem, qui non sit antè bene educatus, & probis moribus institutus. Neque verò naturalem liberi arbitrij facultatem perdidisse dici debemus, ob hanc improbitatis ægritudinem, & volũtatis in malum propẽsionem: corruptam tamen negare non possumus. Libero namque arbitrio agere censetur is, qui non alieno impulsu, sed suo ipsius iudicio operatur. Ac licet vni tantum fini, hoc est soli bono, quemadmodum angeli, beatíque omnes addictam & infixam voluntatem habeant; non ideo tamen arbitrij libertate præditos esse angelos negandum est, etiam si à bono deflectere, à Deóque recedere nequeãt: quin potius perfectissimum, liberrimumque arbitrium habent, quippe qui proprio iudicio ac propensione ad agendum H
impelluntur. Eodem plane pacto & qui damnati sunt, in malo fixam voluntatem habẽt & destinatam, eadémque de causa arbitrij sunt libertate præditi, licet corrupta & deprauata. Vtrique verò finibus suis, siue bono, siue malo constitutis liberum arbitrium habent: cum ex multis ac variis finem consequẽdi rationibus quã probet quisq;, eam maximè consectetur. Homo igitur hac originalis culpæ ægritudine corruptus, & à Deo ad seipsum, atque idcirco etiam ad malum conuersus, liberum quidem habebat arbitrium, sed ægrũ tamen, corruptum atque imbecillum. Quocirca, vt antè dictum est, non modo ad eum, qui eius naturam superat, viribus suis sese extollere non poterat; sed ne in naturali quidem fine consistere. Quare cum clementissimus ille parens

A rens misero homini opem afferre, eumque ratione aliqua naturæ ipsius accommodata altius extollere constituisset: necesse fuit, vt in suæ illum ægritudinis cognitionem primum induceret: quo medium sibi quæreret, & illius imperio subiectus curaretur. Cum verò summè arrogans, suiq; amore captus homo esset, suā ægritudinem facilius cognoscere non potuit, quàm si sui iuris factus, sua ipse se sapientia atq; arrogantia gubernaret. Ita enim in idololatriā incidit, animalibus omnibus, arboribus, & se inferioribus seipso creaturis diuinum exhibuit honorem, atq; in impia & nefaria scelera lapsus est. Deus itaque cum suam vellet homini insipientiam ostendere, qui cum seipsum regeret, suóque viueret arbitratu insanisset, & in omnium mētibus insculptam B à Deo naturæ legem deleuisset, scriptam illi legem tradidit: non quod eam posset homo suis tantum nixus viribus obseruare; sed vt hinc propositam sibi ob oculos vitæ regulam cernens, illinc actiones suas legi contrarias animaduertens, in peccati sui, & ægritudinis cognitionem inductus, ad medium sese conferret, & suarum virium abiecta confidentia, animum submitteret, & in Deo opt. max. spem omnem collocaret: cui per Christum vnicū & verum inter Deum & homines mediatorē terrestri Adamo mortuus, à quo secundum carnem est propagatus, in nouo illo cœlestique Adamo spiritali generatione nasceretur: atque in Christo renatus, cœlestem ac spiritalē vitam viuere inciperet, terrena penitus repudiata: eaque præstaret opera, quibus (quatenus ex diuini spiritus per Christum animis nostris inserta gratia manant) C sempiternam felicitatem mereretur. Et quoniam dum hic viuimus principiū quoddam habemus, & quasi semen cœlestis vitæ, ex spiritali, quo in Christo nascimur ortu, & spiritus sancti gratia animis nostris à Deo infusa: manet nihilominus maxima illius corruptionis portio, quæ ex peccato contracta est, in inferioribus animi partibus, in appetitu inquam sensitiuo; manent in voluntate prauitatis reliquiæ, & in intellectu obcæcatio, neque omni prorsus morbo caremus, sed conualescimus potius; confugiēdum sæpe nobis ad medicum est, multa spiritalia pharmaca sumenda, confirmāda in dies valetudo, debilitanda ægritudo, quo integram tandem ac perfectam in cœlesti vita valetudinem consequamur. Hæc in Christiana Ecclesia recepta doctrina est: hoc est verè Christianum esse, suam imbecillitatem probè nosse, & ad Chri- D stum per fidem cōfugere, in eóque spem omnem collocare, propria diffisum imbecillitate: atque ad hoc impellendi christiani sunt, hoc præcipue edocēdi. Hac doctrina plenæ sunt D. Pauli Epistolæ, plena Euangelia, plenæ sacræ omnes literæ. Non liberum nostrum arbitrium, quod ægrum infirmúmque est, atque in peccati seruitutem redactum, non nostra ipsorum opera; sed solus qui potest Christus, arbitrium ex hac eripit seruitute. Nam in Euangelio ipse Christus ait, Qui fecit peccatum seruus est peccati: quod si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. At verò vt ad id quod initio propositum à nobis est, veniamus. Quoniam qui Lutherum sequuti sunt, arrogantia nescio qua, & superbia impulsi paradoxis quibusdam propositionibus, arbitrium nostrū non liberum, sed seruituti obnoxium esse affirmarunt, eáque esse à Deo præ-

cepta, quæ seruari à nobis non possunt, aliáque huiusmodi, quæ veram, quam expoſuimus paulo ante doctrinam fallaciter imitantur: exorti quidam sunt, qui se Lutheranorũ hostes atque aduersarios, catholicæq; veritatis patronos esse profitentur, qui statim atque de humanæ naturę imbecillitate, de arbitrij ægritudine, de gratia, de fide, qua erga Christum affici debemus, verba apud populum fieri audiunt, Lutheranorum doctrinam esse clamant, & cum pertinaciter arbitrij libertatem asserere volunt, hominem paulatim extollũt, diuinam gratiam deprimunt, ipsi ex catholicis Pelagianos sese faciunt, & ne quod in christiana religione caput & radix est propagetur, & latiùs diffundatur impediunt: imperitam verò multitudinẽ multis modis offendunt, multarúmque seditionum ac dissensionum telas ordiuntur. E F

De priori quæstionis huius parte hactenus dictũ sit, quæ ad eos pertinet, qui superbia inflati, rerumque omnium ignari, dum se Lutheranorum hostes profitentur, catholicos se dici volunt, cum Pelagiani potius quàm catholici dici debeant. Ad eos nunc venio, qui vbi aliquod D. Augustini opus perlegerint, vt ea quæ cæteros latent sibi cognita esse demonstrent, multitudinem multis ineptiis circunueniunt, eaque docent, quæ nec ipsa capere possit, nec ipsi fortè probè intellexerint: atque ita optimã illam docendi multitudinem, populísque concionandi consuetudinem, in turpissimum abusum, atque in summam insaniam conuerrunt, vt, diuina fauente gratia, luce clarius perspectum te confido. Quod vt facilius intelligatur, à primis rei radicibus exordiar. D. igitur Pauli ætate, cum à Iudæis fere repudiata, inter Gentiles propagari christiana religio cœpit, cœpit & humani generis aduersarius varia quoque zizania suo more disseminare, ex eo superbiæ semine occasione sumpta; quod in hominum animis ptimum consequutum est peccatum, quod per carnis originem, in omnem est humani generis propagationem deriuatum. Ac gentiles quidem ob excellenrem, qua floruerunt, philosophię cognitionẽ Iudæorumque tum alia multa, rum maximè in Christum nefaria facta, diuini huius iudicij rationem explicare primum voluerunt: quasi gentes Deus ad se vocasse, Iudæos autem repulisse videretur, aut illorum meritis, aut horum flagitiis prouocatus. Ex aduerso Iudæi, illi inquam qui Christo nomen dederant, suo ipsorum amore impulsi, & nimio in tuenda populi Hebræi dignitate ardore abducti, gentibus insultabant, genúsque suum summis laudibus extollebant, tanquam Deo præcipuè earum: cui nimirum lex data, missi Prophetæ, multaque summæ beneuolentiæ signa demonstrata essent: cum omnes, vt sacrarum literarum verbis vtar, promissiones atque fœdera cum Hebræorum natione inita fuissent; quippe quæ Abrahæ semen esset, atque ab Israële manaret, cui semper in diuinis literis promissiones factæ dicuntur. Quin & hæ quoque promissiones nonnullos postea offenderunt, cùm suis Deus pollicitis minime stetisse videretur. atque ita paulatim Deum non modo tacite, verum etiam palam atque aperte, fraudulenter atque impie minime veracem, miniméque constantem vocitare cœperunt. Ac huiusmodi quidem seditiones Romæ præcipue ortæ sunt, G H

qua in

A qua in vrbe plurimi fuerunt diuites Iudæi; Gentiles quoque multi ad christianam conuersi religionem;vtrique verò Romani nominis splendore ac dignitate arrogantes. Tum D.Paulus, qui quasi vas quoddam quo Christi nomen & gratia toto diffunderetur orbe delectus à Deo fuerat, christiani nominis amore inflammatus,eáque occasione inuitatus, pulcherrimam & difficillimam, quæ ad Romanos est, Epistolam scripsit:in qua propositum illi est, vtriusque gentis superbiam comprimere, suam ipsorum illis imbecillitatem ob oculos ponere,&,quod ante dictum à nobis est, probare non nostris nos meritis,cum merita in nobis nulla, peccata verò quamplurima sint; sed diuinæ tantum bonitatis,ac misericordiæ beneficio,per nouam quæ in Christo facta est spiritus generationem,diuinam nos gratiam esse consecutos: &
B ad Dei iussa obseruanda,& bene beatéque viuendum,neque naturalem legẽ, neque philosophiæ moralis cognitionem, neque ipsa etiam Mosaïcæ præscripta quidquam prodesse: cum hæc alioqui suapte natura bona, nobis ob naturæ corruptionem noceant,& violata lege maiori peccato obnoxios reddant:atque hoc vnum nobis præstitisse legem,vt in peccati cognitionem veniamus,quò nostræ nobis conscij ægritudinis,quam sæpe D. Paulus peccatũ appellat,ad medicum,hoc est ad Christũ per fidem confugiamus.Hanc cùm Epistolæ initio copiosissimè doctrinam tradidisset D. Paulus: nono deinde capite quod Hebræos multos, qui à Christi gratia, & salutari vita discessissent,multis offendiculo esse animaduerteret, quibus Deus quod promisisset
C minimè præstitisse videretur:velletque Hebræorum compescere arrogantiã qui auitam nobilitatem iactabãt,eiúsque nomine obstrictum sibi Deum iudicabant,vt & benigne illis prouideret, & ad sempiternam quoque salutem perduceret: hæc inquam cùm Paulus animaduerteret, instituta præfatione immensi quo populum illum complectebatur amoris, quem tantũ esse profitetur,vt vel suo ipsius anathemate ipsum saluare desideret,quod in maiorẽ diuinæ bonitatis gloriam,& honorem vniuersæ illius gentis,quã suam ipsius salutem redundare arbitraretur.hęc inquam præfatus statim ad eorum se calumnias dissoluendas conuertit,qui Deum quasi mẽdacem,aut certe ad promissa sua exequenda infirmum accusabant. Ac primum quidem eorum errorem redarguit, qui iis tantum qui ab Abrahamo atque Israële secundum
D carnem originem ducerent,diuinas promissiones factas esse arbitratẽtur,iisque factas esse docet,qui à patriarchis illis spiritali essent generatione propagati,atque Abrahami fidem imitarentur, siue Hebræi illi fuissent, siue gentiles.atque his quod Deus promisisset, fixum esse ac stabile, cum & verissimus Deus sit,& quæ promisit omnia infinita sua potentia præstare queat.Deinde verò D. Paulus quo promissionis firmitatem patefaceret, coactus est rerum humanarum circulum transcendere,in quo & humanarum actionum causæ, atque ipsæ etiam actiones, earumque fines cõtingentes sunt, atque à contingentibus pendẽt causis,à nobis videlicet,qui nonnulla necessitate operamur, sed liberè & contingenter,rerum & conciliorum mutationi subiecti:& multa quoque frequenter interueniunt,quæ omnem ex rebus humanis stabilita-

tem adimunt, & constantiam. Harum inquam rerum ambitum D. Paulus E transcendere coactus est, & maxima, vt videbimus, reuerentia, ad diuinum illum simplicissimum, omnique fine carentem circulum sese conuertere, qui vt initio dictum est, nulli peculiari causarum naturæ, aut efficiedi rationi addictus est; sed vnica & simplicissima operatione, quæ ipsius eadem diuinitas est, omnes complectitur causas inferiores, earumque vim naturamque conseruat, neque vlla in hoc orbe vicissitudo, neque fuit, neque erat, sed est tantũ simplicissimum reperitur, quod omne tamen præteritum futurumque tempus continet, & diuturnitate sua infinito spatio excedit. Idcircò in hoc diuino orbe neque indefinita est vllius effecti, etiam contingentis sciẽtia, vt apud homines; neque voluntas, quæ prima est omnium effectuum contingentiũ F causa, (defectus semper excipio) vel indefinita est vel inconstans, sed certissima semper & constantissima. Proinde D. Paulo vt Deum & veracem esse, & quæ promisisset reddere posse probaret; ex hoc nostro qui facile mutatur, ad diuinum illum orbem conscendere necesse fuit: atque ita subiungit firmissimas esse promissiones, Deumque iis quos elegit, & ad Abrahami hęreditatem ac benedictionem destinauit, non propter carnis affinitatem, aut quæ diuinam gratiam præcesserint merita, sed sua tantum bonitate inductum, quod promisit præstare contendit. Duo itaque simul conficit. primùm enim cõtra eorum opinionem, qui & instabilẽ Deum, & imbecilliorem esse affirmabãt, quàm vt promissa sua adimplere posset, diuinarum promissionũ firmitatem ostendit: hominis deinde comprimit superbiam, qua ille inflatus quidquã in G nobis esse cogitaret, quod æternam illam electionem, & diuinam gratiam antecederet: vt hac vana mentis commentatione deturbati, magis, magisque in diuino nos conspectu submitteremus; & ne tantæ bonitatis, atque immẽsi erga nos beneficij immemores aliquando videremur, summo studio caueremus. Quoniam verò his auditis homo arrogantia elatus, (cum tamen tantã diuini huius orbis amplitudinem, atque admirabilem simplicitatem capere non possit) præfracta statim temeritate percontari potuisset, cur hunc potius Deus, quàm illum ad æternam vitã destinarit; Paulus diuini numinis ardore inflammatus, in hanc contrà superbiam, & intolerandam arrogantiam insurgit, eamque iusta reprehensione compescens, Tu (inquit) quis es, qui respondeas Deo? An non habet potestatem figulus, &c. & paululum postea de- H lapsus, ad rerum humanarum orbem, atque ad eam etiam rationem, qua vitam nostram, operationes, & eas qui consequuntur effectus, vel inuitis etiam nobis, instituì necesse est: in fidei nos viam inducit, non in operum nostrorũ superbiam, aut legis cognitionem. Ex quo manifestè nobis ostendit, quę causa Hebræorum populo extitit tantæ ruinæ, qui contempta Christi fide, cùm operibus suis, & legis obseruatione niti voluissent; gentibus ansam præbuerunt, vt eorum æmulatione fidem complecterentur. & Iudæos pari modo docet, gentium tandem exemplo prouocatos, fidei Euãgelicæ ceruicem submissuros. Denique eorum quæ ingenio humano obuia sunt, ambitum trãsiliens, & ad rerum diuinarum orbem sese conuertens, non arroganter & stupidè,

A pidè, vt hi ſolent, qui imperitæ atque inſanienti multitudini doctrinæ opinione imponunt, ſed magna animi reuerentia exclamat, O altitudo diuitiarum ſapientiæ Dei! quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & quàm ininueſtigabiles viæ eius! Scribit vero inſignis gentium doctoris inſignis diſcipulus, Dionyſius in cœleſti ſua hierarchia, adducto illo Eſaię teſtimonio, vbi Deum ſe vidiſſe dicit ſedētem ſuper thronum; & poſt pauca verba ſeraphinos duos ſenas alas ſingulos habentes, quarum binis obuelabant facies ſuas; docet inquam vir ille ſanctiſſimus, alis vultum obtegere aliud nihil eſſe, quàm ſummum illum primæ hierarchiæ ordinem, in ea præcellentia, qua ineffabili ratione diuinam intelligit naturam, maximam exhibere reuerentiā, eaque contentum præſtantia, quam Deus illi largitus eſt, aliud præterea nihil ſcire velle: B eóque propterea habitu, atque obuoluta facie prophetæ apparuiſſe, & infinitam Dei naturam admirantes ceciniſſe, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus ſebaoth; pleni ſunt cœli & terra, &c. videmus itaque ſeraphinos, quid in diuinum orbem conuerſi agant: videmus item inter homines D. Paulum in ſimilem admirationem prorumpens exclamet, O altitudo diuitiarū ſcientiæ Dei, &c. Nos verò miſeri vermes, atque in nobis maximè imperiti, eò prorumpunt audaciæ, aut inſaniæ potius, vt ſcrutari velint, & cauſam inueſtigare qua Deus certiſſima & ſcientia & voluntate res omnes diſponit ſecundum eam, quæ vniuſcuiuſcunque naturæ attributa eſt rationem: in quibus cauſarum effectorumque contingentium orbis eſt, cuius ambitu humanæ quoque C actiones continentur. O miſeros homines, & communi naturæ ſenſu carentes! At longe eſt quod colligunt acutius & ſubtilius. voluptatibus enim, inquiunt, indulgeamus, quippe prædeſtinati cum iam ſimus, ſalutem omnino conſequamur neceſſe eſt. audierunt enim ex ſuis doctoribus, delectari etiam Deum prædeſtinatorum peccatis: ſin autem (aiunt) reprobi ſumus, quid in bene beatéque viuendo laboramus, cum bona quoque reproborum opera Deum offendant? Verùm antequam horum tibi ſtultitiam quanta ſit explico, & manibus veluti attrectandam exhibeo: legit fortaſſe imperitorum hoc hominum genus ex D. Auguſtini ſcriptis nonnulla, quæ non ſano hauſta ſenſu, ſuperbiæ illis anſam præbuerunt: quo fit, vt hiſce paradoxis ſuam præ aliis ſcientiam oſtētare velint. Fuit igitur Auguſtini & Hieronymi ætate vir qui- D dam cui Pelagio nomen erat, vita & moribus, quantum intelligi poteſt, minime improbis, hic cum magnum ſibi apud omnes honeſtæ vitæ opinionem conciliaſſet, ea eſt dæmonis fraude deceptus, quæ vt illi conſueta, ita & nobis vehementer periculoſa, ac iis præſertim pernicioſa eſt, quorum vita inſigni probitate relucet. Sua nāque ipſius bonitate plus ęquo delectatus, cœpit humanæ naturæ plurimum tribuere, & arbitrij libertatem ſupra quàm par erat efferre: nóſque ea quam à Deo accepimus, arbitrij libertate, omnes virtutis partes abſoluere, legíque per nos parere poſſe affirmauit. hinc originale peccatum inficiatus, non dubitauit aſſerere, bonum Chriſtianum poſſe ſe à minimis etiam peccatis immunem perpetuo conſeruare: quòd peccatum volūtarium diceret, & arbitrium noſtrum in noſtra ſitum poteſtate. Diuinam ve-

rò gratiam se minime negare, sed prædicare potius ac promulgare prætexebat. Etenim diuino nobis munere hanc concessam naturam esse dicebat, vt quidquid liberet, id agere possemus; quare & bene agere nos nostra omnino sponte posse. Addebat etiam ea quæ in Euangeliis scripta sunt, atque etiam humilitatis, & charitatis Christi exemplum, viam nobis ad rectè agendũ manifestè commonstrasse. Hæc Pelagij doctrina fuit; in quam præstantissimi illi patres, & Christianæ religionis zelo ardẽtissimi Hieronymus & Augustinus multa scripserunt. Sed Hieronymum hoc loco prætermitto, de Augustino tantum loquor, qui plura multo, quam Hieronymus in Pelagianos scripta reliquit, atque ab his egregiis Euangelij concionatoribus frequẽter est lectitatus. D. igitur Augustinus, cum animaduerteret, hãc quæ à Pelagio profecta F est doctrinam, in eam Christianos inducere sententiam, quæ longè est à proposito nobis fine aliena, atque eiuscemodi esse, quę plurimum Christi gratiæ, cuius beneficio peccati curatur ęgritudo, derogaret, atq; eas denique, quę ex peccato originis in nobis remanserunt, superbiæ radices foueret: multa scripsit, quibus Pelagianorum hęresim opprimeret, & apertissimis sacrarum literarum testimoniis demonstraret, tum originale peccatum, tum etiam quę nobis per Christi fidem data est, medicinam, qua liberi arbitrij ęgritudo sanatur, atque, vt paucis complectar, omnia quę à nobis in prima huius disputationis parte dicta sunt. Diuinam verò gratiam, de qua Pelagius loquebatur, concessam affirmauit, vel ad efformandam naturam, vel ad legis cognitionẽ, qua peccata nostra deteguntur, vt iam ante de naturali & Mosaïca lege diximus: at non eò spectasse, vt naturæ mederetur, eámque ad diuinæ sobolis dignitatem extolleret. G Ac D. quidem Augustinus, cum incidisset in sermonem de diuina gratia, quæ omnem hominis & actionem, & volũtatem, & cognitionem antecedit, ita vt non glorietur omnis homo coram DEO: disputationem de prædestinatione suscipere coactus est; quæ aliud nihil censenda est, quam hominum quædam ad beatitudinem consequendam designatio: quæ destinatio quidem nominari posset: verùm quoniam in diuina illa ęternitate facta est, quæ omnem temporis mensuram longè excedit, nostro more, nobísque accõmodata loquendi ratione, prædestinationem, quasi ante factam destinationẽ, appellauit. Quæ quidem vox præteritũ tempus designat, quod tamen, vt ante diximus, in diuina ęternitate minime reperitur; neque hoc vocabulo in reliquis rebus contingentibus, etiam bonis, siue humanę illæ sint, H siue ab humanis alienę, vtimur, quamuis & harum quoque diuina voluntas causa sit, atque in omnibus certissima, in qua nihil non definitum. eo tamen vtimur cum in excellenti aliquo gradu quidpiam collocamus. tunc enim id nos, ad illum dignitatis gradum destinasse dicere solemus. In hanc igitur D. Augustinus de prædestinatione disputationem ingressus, cum vellet amplitudinem explicare diuinæ gratiæ, quæ non merita tantum, sed actiones etiam cogitationésq; nostras omnes antecedit: causam inuestigare necesse illi fuit, cur non omnibus hanc gratiam Deus largiatur. Ac primo quidem, sæpe diuina iudicia, Paulum auctorem sequutus, nobis quidem ignota, iustissima tamen

A men esse affirmauit. Deinde verò ad specialem, magísque propriã rationem declarandam, aduersariorum improbitate impulsus est. mihi tamen, si in generali illa causa perstitisset, longè facilius suam comprobasset sententiã. Itaq; cum homines (inquit Augustinus) ob originale peccatum optimo iure perpetuis suppliciis essent obnoxij, (à quibus ille nec infantes absque baptismate vita functos, immunes esse censet) placuit diuinæ bonitati nõnullis, in quibus suæ misericordiæ magnitudinem declararet, opem ferre; hísque tantum gratiam largitur, atque ad summam beatitudinem perducit, seu ad diuinæ felicitatis communionem. reliquos verò, vt iustitiæ æquitas postulabat, iis quæ peccato debentur, pœnis obnoxios reliquit: atque hi sunt qui reprobi nomi-
B nantur. Atque huius discriminis rationem, vt nobis occultissimam, ita in se iustissimam esse tradit. Hæc D. Augustini sententia, præter eius postremam partem, his optimis concionatoribus, eorumque paradoxis sententiis materiam suppeditauit. verum de his postea. Nunc verò liceat mihi, quanta decet animi reuerentia, de eo viro loquenti (cui ego tantum tribuo, quantũ ab vllo est homine tributum vnquam) sed liceat tamen ignorantiæ mihi meæ specimen prebere. hæc mihi sententia omnino non placet. Primò enim originale peccatum perpetuæ damnationi hominem non addicit, & quamuis illũ diuino conspectu, & ea quæ supra naturã est felicitate priuet, in eo tamen fine, eáque cognitione relinquit, cuius capax est, eorum hominum natura, qui in originali peccato sine baptismate decesserunt. Sed hoc quidẽ dogma D. Au-
C gustini ætate nondum erat in Ecclesia definitum, vt neque ea quæ de animi origine magna olim contentione agitata est quæstio, vt ex ipsius scriptis manifeste apparet. Deinde vero planũ est, id quod à D. Augustino affertur, nos omnes filios iræ nasci, vt supra diximus, reprobationis satis idoneam causam non esse. hoc enim si verum esset, vbicunque reprobatio esset, ibi ea quoque reprobationis causa reperiretur. Hoc verò ita sequi, & natura ipsa docet, & in post. analyticis Aristoteles. at in angelis, quorum nullus vel originali peccato obnoxius, vel iræ filius natus est, nonnullos tamen prædestinatos, alios rursum reprobatos videmus. vera igitur D. Augustini ratio reprobationis esse non potest: quæ diuinæ quoque bonitati nõnihil detrahere videtur, quasi per illam stet, quo minus omnes qui reprobi sunt erigantur. quo fit, vt hanc D.
D Augustini loquendi rationem qui audiunt, offendantur. Quare doctores cõplures, atque inter alios D. Thomas, qui D. Augustino plurimum tribuit, nõ in aliis quidem operibus, sed certè in præstantissimo illo, quem cõtra gentes conscripsit libro, iis quæ ab Augustino dicuntur, minime contentus, affirmat Deum cordis ianuam perpetuò pulsare, eiúsque duritiem perfringere: verùm eos ad salutem perducere, qui aperuerint; eos verò qui cor illi recludere recusatint, in sua cœcitate & ægritudine permanere, suáque culpa, non illa originali, sed actuali hac, qua pulsanti Deo cordis ianuam recludere noluerunt, in perpetuam damnationem detrudi. Sed quoniam cordis ianuã aperire nostrum est, suspicari posset fortè quispiam, diuinam gratiam subsequentia nostra opera nõ anteire. Quocirca exemplum excogitaui, meo quidem iudicio

ad hanc D.Thomæ opinionem intelligendam aptissimũ,illo semper seruato principio,& verissimo fundamento,prædestinationis salutísque nostræ,Deũ; damnationis verò nobis nosipsos esse auctores: non ob originale peccatum; sed ob actualem culpam,qua nos Deo naturalem peccati nostri duritiẽ mollire,penitúsque frangere volenti, maiorem duritiem opponimus: quo fit,vt non ex gratiæ ipsius efficacitate, sed ex nostra voluntate pendeat,quo minus illa cordis nostri obstinatio perrumpatur. Hoc vero generaliter dictum esse velim; non de peculari quadam gratia,quam si minus omnes assequuti sunt, nullus tamen est qui iure quæri possit. Verùm vt ad rem nostram veniamus, proponendum exemplum esse censeo,quo faciliùs quę dicimus intelligãtur. Fingamus igitur homines,(quorum natura cum cœlesti felicitate comparata humillima est,vt de peccato interim taceã, quo natura est corrupta,) lateribus esse similes,qui nulla in sublime propensione feruntur,in ima verò maxima: nostramque non secus se habere felicitatem, ac si laterum felicitas in eo esset,vt in excellẽtis alicuius ædificij fastigio collocarentur. Planum verò est,lateres suapte natura,nõ modo ad fastigium peruenire nullo modo posse, sed ne tantillum quidem humo excitari,vt in superna moueantur,cum natura in cõtrarium motum propendeant. Iam verò fingamus eam esse lateribus innatam potestatem, vt præter naturalem grauitatem, aliam adhuc nouam, quotiescunque liberet, adiungere possent: atque id quoque illis à natura insitum,vt & in sublime tollere volenti,noua hac grauitate,& in imum propẽsione,non resistant,naturali tamen grauitate nulla ex parte imminuta. si quis igitur extrinsecus motor accederet,(de iis loquor quę cõmuniter fiunt,peculiati,quæ quibusdam rarius contingit,gratia prætermissa)qui satis cõmodam facultatẽ suppeditaret,qua in sublime lateres ferri possent: atque eorum nõnulli,nouam ei qui sursum impellit, grauitatem, & ad ima propẽsionem opponerent; alij verò minime: dubium non est quin ij,qui noua grauitate non restitissent,ad ædificij fastigium tollerentur,non propria quidem, sed extrinseci tantum motoris vi & facultate.cæteri verò qui eo sublati non essent, sed nouæ grauitatis accessione,magis,magísq; ad ima deprimerentur;non motorem,sed se potius ipsos accusare debuissent; quod cum à motore satis ad sese extollendos accepissent auxilij,eius tamen motui contrariam vim opposuissent. ita dicendum de Deo est. ille enim omnium hominum corda eo motu mouet,qui eorum duritiem mollire, eaque ad se conuertere possit: nonnulli tamen nouam sponte duritiem opponunt. Quare sua ipsorum culpa perpetuis obnoxij suppliciis præsciuntur, & iusto Dei iudicio reprobantur, cuius rigorem sentiunt, qui malitia sua diuinam experiri misericordiam noluerũt. Alij verò contrà ad salutem deliguntur, non ob eorum,vel opera,vel voluntatem,vel cogitationem vllam,quæ diuinam in illis gratiam antecedat, & ad præscriptum spectet finem; sed diuinæ tantum misericordiæ beneficio, quæ omnes illorum cogitationes,ac voluntates anteuertit. hæc mihi ratio magis quàm vlla alia probatur: sed nec ea tamen diuinę erga electos misericordiæ; eiúsque erga roprobos iustitiæ,satis idoneam causam affert.electis enim priuantem

A uantem saltem actum tribuit, qui diuino motui anteire videtur, nempe, quòd nouam illi duritiem nullam opponant: quamuis hoc minime absurdum fortè videatur, cum actus ille in bonis numerari non possit, sed in iis tantum, quę sese cohibent à perpetrando malo; quod in improbis etiam hominibus cernerę licet, cum eorum plerique à nonnullis prauis actionibus abstineant. De reprobis autem ambigere fortasse quispiam posset, quamuis leuior subsit dubitandi ratio, diuinam videlicet voluntatem minus in illis iuuandis videri efficacem. qua se difficultate vt explicaret Damascenus, hãc distinctionem excogitauit, esse nimirum in Deo, si nostram loquendi consuetudinem sequamur, vnam volũtatem, quæ antecedens appellatur, qua omnes homines vult B saluos esse; vt per voluntatem intelligatur diuinæ gratiæ operatio, quæ in nobis sufficiens est ad salutem consequendam. Alteram deinde tribuit Deo voluntatem consequentem, qua scilicet eos condemnat, qui spiritus sancti suggestiones contumaciter repudiant; atque eos contrà seruat, qui oblatam sibi gratiam humiliter admittunt, nec peruicaci obstinatione reluctantur. Multa in hũc sensum ex sacris literis afferri possent; at nolo hac nos via incedamus: sed diuinorum potius iudiciorum celsitatem in æternitate illa constitutam agnoscentes, atque in vnico illo & simplici causatum principio positam cõfitentes; (quod non modo nostram, sed angelicam etiam intelligendi vim, & secundum D. Dionysium, ipsam quoque intelligibilem naturam, infinito superat interuallo) imitemur D. Paulum, seraphinos sequamur, nec sublatis cõtra C diuinam simplicitatem alis, & impudenter erecto vultu, præscriptos infirmæ huic naturæ terminos transgredi conemur. verum defixis in terram oculis, reuerenter cum electionis vase exclamemus, ô altitudo sciẽtiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius; & velata facie cum seraphinis, in laudem & admirationem prorumpamus, alterna voce hymnum illum concinentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus sebaoth; pleni sunt cœli & terra gloria eius. Hãc ergo à cõcionatoribus rationem teneri vehementer optarem, si quãdo occasio postularet, vt de sublimibus hisce & arduis rebus ad populum verba facerent; si quando (inquam) postularet occasio. nam insignis profecto superbiæ, & non paruæ (meo quidem iudicio) temeritatis argumentum est, si quis vltro isthæc in vulgus proferre D studeat. Quanquam videatur alicubi D. Augustinus, eorum studia laudare, qui palam ista plebi concionantur. sed tum fortasse necessaria erant ob Pelagij errorem, qui multorum animos occuparat: & Augustinum etiam cõstat expressis postea verbis statuisse, nulla prorsus ratione cuiquam fas esse, æternam prædestinationem, & gratuitam electionem impugnare, nisi quis veritati simul bellum indicere auderet. Hactenus, quantum passa est rei difficultas, conati sumus causam differentiæ huius inuestigare, qua ab electis reprobi distinguuntur. Hęc verò, quamuis ad obscurissimæ quæstionis explicationem, non inutilia fore videantur; nõ tamen eiuscemodi sunt, vt manifeste satis detegere statim queant, quorundam hominum imperitam, qui eo insanię prolapsi sunt, vt effutire nihil erubescant, stultum omnino esse, continentiæ,

& sobrietatis legibus anxiè sese torquere, ac non potius omnes effrænatæ libidini habenas relaxare, cum definitus iam à Deo sit, & certus electorum atque reproborum numerus: nec quicquam ab electis, quantumuis peruersum fieri possit, quod Deo displiceat; nec à reprobis tam sanctum, & honestũ, quod gratũ esse queat. Ex quo insolentissimè concludunt, si electi, inquiunt, sumus, saluari necesse est, si reprobi verò, damnari; nec alterutram in partem piis nos, aut sceleratis operibus iuuari, vel lædi credẽdum est. Hic cardo præcipuus est, quo res tota versatur. Hoc lethale poculum, quod salutis nostræ aduersarius nobis porrigit, pestifero plenum veneno, quod ille ex purissimis illis oraculis suxit, quæ cœlitus sunt nobis eo consilio reuelata; vt patefacta diuinæ maiestatis excellentia, nostræque sortis humilitate, ad opem illius implorandam excitemur; atque vt cuncta illi accepta referentes, & ex illius prouenire gratia agnoscentes quidquid volumus, sentimus, cogitamus, quoad eius fieri posset, fugeremus ingrati animi crimen. Vide obsecro, qua arte modo, in contrariũ omnino sensum ista detorsit callidissimus ille serpẽs, male saquorundam hominum arrogantia abusus, & inscitia, ad fraudem suã imperitæ multitudini persuadendam. ego verò diuinæ opis adminiculo effecturum me confido, vt luce clarius appareat, in quantas inciderint errorum tenebras, in re omnium maxima. Quem sane furorem, si in cæteris quoque vitæ functionibus præ se ferrent, necesse omnino videretur, publico magistratus decreto, tanquam mente captos, tutoribus committere gubernandos. In eo igitur insaniæ huius summa consistit, quod cum in vnica illa, & simplici diuinitate definita sit omnium salus, & condemnatio; non amplius contingentem, sed plane necessariam esse putant; nec humano consilio, aut prouidentiæ locum superesse: cum sapientis non sit, de rebus necessariis, & ineuitabili lege constitutis deliberare. His addunt, præclarũ illud ingenij sui dogma; nec improba electorum opera Deo displicere, nec grata esse reproborum opera bona. Sed de his postea. Nunc verò remoto ignorantiæ velo demonstremus, quàm leui sibi fallacia grauiter imponi sinant. Ac primum quidem, respondeant mihi velim, qui falsa doctrinæ opinione tantopere gloriantur; num in diuina illa æternitate, electorum tantum, & reproborũ numerum certa contineri lege arbitrentur; an aliarum quoque rerum omnium rationem, quę ad tuendam vitam, & Rempub. ciuiliter administrandam pertinẽt; quorum nihil non fortuitum videmus & contingens: vt sunt, verbi causa, vniuscuiusque vita, mors, diuitiæ, paupertas, sanitas, ægritudo, agrorum fructus, & ne plura commemorem, quęcunque ex casu fortuito contingunt: cum ipsa nihilominus æterna lex præcipua sit earum rerũ effectrix, quæ ex fortuita causa proficiscuntur: excipio tamen defectus. Hoc certè nemo sanæ mentis inficias ire audebit. Nam cum purissimus sit, & simplicissimus sempiternæ mentis actus, nihil in eo non definitũ, cogitari potest. Age vero & illud mihi respondeant. Cùm æterno sit decreto constitutum, prandere ne debeant, aut cœnare; hoc ne, an illo apparatu; quid causæ est, quod tanta solicitudine curent, ne œconomus in cibis emendis, & coquus in præparandis, atque eleganter condiendis of-

A dis officio desit suo? Ac non eadem potius ratiocinatione nituntur, nimirum cum alterutrum sit à Deo constitutum, necesse esse, illud eueniat, quod certò est determinatū. Quid igitur aduersa valetudine afflicti, medicos accersunt, & præscriptam ab iis viuendi regulam tam diligenter obseruant? cum de salute, aut interitu prorsus sit definitum? cur semina terræ mandare iubet? cum fato destinatum sit quos fructus sint percepturi. Dubium ne cuiquam esse potest, quin insanus omnium iudicio videretur, qui hanc rationem sequi vellet in vita ciuili instituenda? Quin magistratus interdicto, bonorum illi procuratio, vt dementi adimeretur? vsque adeo tamen naturæ nostræ superbia, altis radicibus ex primi parentis delicto infixa, abusus est humani generis hostis, vt arrepta occasione, ex iis, quæ à spiritu sancto ideo sunt reuelata, vt stabilem nobis diuinæ maiestatis præcellentiam, omni rerum natura, omníque intelligendi capacitate infinitè superiorem demōstraret, vt in eius laudes raperet & admirationem, vt sortis nostræ humilitatem nobis, & vilitatem ob oculos poneret; quo cum Christo demissi, & verà nostri cognitione deiecti, diuinæ naturæ, immortalis vitæ & æternæ felicitatis communione tolleremur; ex his, inquam, maximè salutaribus mysteriis sumpta occasione, eò nos superbiæ euexit versipellis ille dæmon, vt non modo humanarum caussarum ambitum excedere nos posse operibus nostris putemus; sed infinitos quoque diuini orbis terminos transilire, sapientiam fallere, voluntati resistere insipientissimè speremus. atque eò cæcitatis, seu furoris potius vanam hominum astutiam perduxit, vt impiissima hac cogitatione animum suum oblectare audeant nonnulli: valeant precor omnes vitæ anxietates, securè mihi licet voluptatibus meis inseruire, & pulsa procul molestia, corpori indulgere. omnino enim saluari me necesse est, si æterni consilij decreto sum electus. At ego contrà, constanter affirmate tibi non dubito, fore vt in æterni carceris supplicia detrudaris; cum non salutis sit, sed mortis perpetuæ via, quā flagitiose es ingressus. Nam vt metere non potes, quin prius semina sulcis iniicias, aut nisi medicum adhibeas, ex morbo cōualescere; ita nisi pedem retuleris, fieri non potest, vt propositum piis omnibus salutis scopū attingas. Quòd si respondeas, esse te de salute tua securū, si modo electus es, nec perire posse; ego vicissim ex te quæro, sit ne messis tua definita, & quid, quantum metere debeas? sit ne tibi vitæ terminus, mortísque tempus destinatum? cur ergo nō eandem sequeris rationem, in rerum ciuilium administratione, qua ad vitæ felicitatem consequendam, & euitandis inferni miserias vti velis? Vide in quantam nos insaniam perduxit tartareus ille dæmon? Sed iam promissi mei memor, diuina fauente clementia, rationis huius quæ euidentissima esse videtur, & fortissima, fallaciam detegere conabor. Operæpretium ergo fuerit, paulò diligentius notare, & memoria iterum repetere, quæ suprà sunt à nobis disputata, de ea, quæ in Deo est efficiendi ratione; quam simplicissimam, immutabilem, & propterea definitam esse diximus: quæ cum in æternitate sua operetur, nec fuit, nec erit vllum admittit; sed, est, solo continetur, quod tempus omne immenso spatio excedit. Hoc igitur ante diluuium, esse, non,

B, C, D marginal section letters appear beside the text.

fuiſſe,& poſt Antichriſtum ſimiliter, eſſe, non, fore, dico. & illud quoque à E
nobis eſt prius explicatum, æternum hoc, eſt, omnes in ſe complecti cauſarum differentias,neceſſarias videlicet, fortuitas,liberas, coactas,&c. Iam verò intellectus noſtri acumen,quantumuis ſeſe extollat,fieri non poteſt,vt ad, eſt,illud diuinum vnquam pertingat; ſed iis, quæ cogitando finguntur imaginibus affixum,(in ſingularium præſertim rerum intelligentia)nunquam ſe à tempore, & particularium cauſarum ordine diuellit. Quo fit vt diuinum illud, eſt, cum eſt ſuo temporali mens noſtra confundat, & ita diuinam efficiendi vim intelligat,non in immenſa ipſius latitudine,quæ omnẽ ſuperat intellectus capacitatem, ſed in ingenij noſtri anguſtiis,& infirmitate, atque in eo cauſarum ordine, qui ad certum quendam eſt naturæ affectum definitus. F
Atque hinc nobis oritur fallax illa cogitatio, qua in altiſſimo prædeſtinationis myſterio, tam miſere decipimur. Quod vt manifeſtius appareat: cedo mihi reſpondeant iſti ſapientes. Primum,an Petri aut Ioannis determinatam omnino putent ſalutem,vel damnationem? Non dubito quin certum eſſe alterutrum confiteri velint.& hactenus quidam rectè, ſi ad,eſt, illud diuinum, in quo nihil non immutabili conſilio fixum eſt, & ratum, meam referant quæſtionem. Sin verò percontando pergam, Num Petrum, aut Ioannem, vel ſaluos iam,cœleſtis regni voluptatibus frui,vel dãnatos,inferni ſuppliciis torqueri exiſtiment? Negaturos certò ſcio; cum tamẽ eſt,illud diuinum,(in quo ſalus iſtorum, aut interitus, non erit dico; ſed eſt,decretus)quidquid apud nos futurum eſt complectatur. Ex his perſpicuum eſt,priori meæ interrogationi ita eſſe reſponſum,vt quamuis verba prima fronte,ad eſt, illud diuinum ſpectaſſe viderentur; ſi quis tamen paulò diligentius animum aduertat,de hoc noſtro eſt, enunciata fuiſſe, & intellecta comperiet: ante quod & ea fuerunt,quæ præterita dicuntur,& poſt ſequẽtur quæ futura. Verùm quia prædeſtinationis nomen,ſi cum effectu conferatur,quandam, ſignificatione ſua, prioritatem (vt vocant) ſeu prioris rationem includit: non eo quidem modo, quo præſens tempus, tempore futuro ſuperius eſſe dicimus; ſed quo cauſam effectu priorẽ enunciamus; perdocti iſti viri,in prima illa interrogatiuncula,eam quæ in prædeſtinationis vocabulo latet,prioris rationẽ intelligentes,Petrum aut Ioannem prædeſtinatum eſſe vltro conceſſerunt. At cum longiſſimo ſit diſcrimine hoc noſtrum, eſt, ab illo diuino ſeparatum, & per H
contanti propterea mihi,ſaluus ne iam eſſet Ioannes,an damnatus,id eſt, an ad deſtinatum adhuc finem perueniſſet; hoc inquam percontanti, cum inficias ire cogerentur,confeſtim detecta eſt ambigui ſermonis fallacia: atque manifeſtum euaſit, cum definitam eſſe hominũ ſalutem, aut interitum vulgo dicimus,non diuinum illud, eſt,deſignari, ſed tẽporis noſtri inſtantis differentiam, in qua nihil eſt de futuris contingentibus certò conſtitutum. Simili prorſus errore, & prædeſtinationem, noſtro intelligendi modo,vt cauſam quandam concipimus, temporis ſucceſſione effectu ſuo ſuperiorem: cúmque hac imprudentia ad rerum humanarum anguſtias, diuinæ efficientiæ amplitudinem reſtringimus, quæ cauſarum omnium naturam complexu ſuo

A xu suo continens, omnibúsque longissime antecellit, & cum animo eam percipimus, vt causam quandam certis terminis circunscriptam, & effectu suo, temporis successione, superiorem; hac inquam inscitia decepti, nulla ratione comprehendere possumus effectorum contingentium naturam, vt pote, quibus contingentia quoque omnia, necessitate quadam prouenire videtur. Nam in causis illis, quæ fixis naturæ cuiusdã limitibus inclusæ sunt, is demũ effectus necessarius omnino est, nõ contingens, qui in causa sua iam definitus existit. & effecta quoq; cõtingentia ideo cõtingentia sunt, quia in causis suis, esse (vt dici solet) determinatum non habent. En tibi fallacia, qua tam miserè nobis imponimus, quæ inde est (vt vides) profecta, quod intellectus no-
B stri tenuitate, & loquendi consuetudine, immensam Dei amplitudinem, in earum rerum angustias coarctemus, quæ ingenij nostri debilitate comprehendi possunt. Quæ cum ita sint, restat vt inclinata ceruice, diuinorum mysteriorum excelsitatem suspicientes, (quæ non modo nostræ sortis humilitatem, sed omnem quoque naturæ capacitatem exsuperat) rerum humanarum actiones, causas, euentus contingentes esse fateamur, nec certæ vllius naturæ finibus terminatos. Atque ita tutissimam illam fidei in Christum viam, non lubricam liberi arbitrij semitam ingressi, non nostris operibus, sed illius misericordia nixi, eum ducem forti animo sequamur, & (quoad diuinæ gratiæ subsidio fieri potest,) sedulò conemur, vt magis quotidie, magísque refrænatis ac imminutis peccati reliquiis, & prauæ cupiditatis affe-
C ctibus, perpetua in dies accessione, cœlestis in nos gratiæ, & diuinæ (vt inquit D. Petrus) naturæ participatio augeatur, in qua per lauacrum spiritalis generationis nati sumus. Neque enim dubium est, quin si hoc iter teneamus propositam electis omnibus salutem, electi tandem consequemur. At si post impias cogitationum nostrarum præstigias insipienter diuagemur, fieri non potest, vt sempiternæ perditionis præcipitia euadamus. Plurima in hanc sententiam ex sacris literis afferre possem, quæ quotiescunque nobis viuendi normam præscribunt, de salute & damnatione nostro more verba faciunt: nihil adhuc definitum affirmantes; sed non obscurè insinuantes, quam sint incerta omnia: vt dubio procul sese res habet; non secus quam in cæteris omnibus, quæ contingentia vocantur. Hac nos opinione animis nostris pe-
D nitus defixa, nõ aliter Christianam vitam (quod ad rerum certitudinem spectat,) instituere debemus quam ciuilem. & si quando de æterno Dei decreto, mentionem fieri contigerit, diligenter cauendum ne ad nos illud pertinere arbitremur, aut intellectus nostri viribus percipi posse: sed ideo tantum arcanum hoc diuini consilij mysterium patefactum nobis putemus; vt in immensæ amplitudinis, & ineffabilis Dei simplicitatis admirationem rapiremur, & summam denique amplecteremur bonitatem, quæ præuenientis gratiæ auxilio, omnes actiones nostras moderatur. Hic fructus est, quem ex reuelata prædestinatione percipere oportuit; nec eò audaciæ & arrogantiæ efferri, vt præscriptos à Deo rerum humanarum terminos, vesana temeritate transgredi velimus. Sed de his suprà. Paulò iam longius prouecta est ora-

tio nostra, petulantiæ huius indignitate; sed temperabo iam mihi, & vnde digressus sum reuertar. Nolo igitur ex sacris eloquiis innumera proferre testimonia, ad sententiam nostram confirmandam, ne nimia prolixitate tædio te afficiam. Hoc tamen breuiter dicam, de execrando illo furiosorum hominum dogmate, qui mala etiam electorum opera Deo placere; reproborum verò facta quantumuis honesta odiosa esse docent: Mirari me, quod non pudeat imperitissimum hoc, & impiissimum hominum genus, tam ineptè ista effutire, quæ patrum fortasse aliquis non absurdè pronunciauit, si quis benigne interpretetur. At si in eum quispiam sensum detorqueat, quem verba præ se ferunt, nihil absurdius, aut à veritate alienius, dici aut cogitari potest. Neque enim in controuersiam vocare fas est quin Deo maxime displiceant, quæcunque contra ipsius præscripta ab electis perpetrantur. Non fauet Deus hominum sceleribus, quæ funditus delere summo studio contendit. Verum quidem est, solere probos & electos, ex peccatorum cœno emergentes, non minimam inde percipere vtilitatem: cum imbecillitatis suæ conscij, animum & fastum demittant, & ad deuitandas delictorum occasiones, cautiores efficiantur. Qua tamen ratione, non electorum maleficia, sed ipsimet electi, qui ex maleficiis resipiscentes, meliores euadunt, placere dicuntur. Ita & reproborum recte facta, magnoperè Deo grata sunt & accepta, nec aliud quidquã offendit, quàm quòd bene agendo non perseuerent. Quo fit, vt in ingrati animi crimen delapsi, maiorem in se diuinæ iustitiæ indignationem prouocare non desinant. Hoc sensu à veteribus dicta sunt, & à nobis intelligi debẽt, quæ indocti isti, & præfracti iudicij homines, paradoxa & mirabilia populo proponunt. Quæ cum non explicentur, non modo nullam pariũt vtilitatem; sed pios omnes summoperè offendunt: imperitos verò in perniciosissimos perducunt errores. Iam finem scribẽdi faciam, vbi prius fuero ciues tuos exhortatus, vt procul ex Repub. sua pellant, pestifera isthæc dogmata, quæ ad fallẽdam plebeculam dæmonis fraudibus excogitata sunt, & à temerariis hominibus in Ecclesiam inuecta. Primi generis arrogantia vt retundatur, quoad eius fieri potest maximè, Dei gratia, & fides in Christum extollatur, repressa ex aduerso operum, scientiæ & arbitrij nostri cõfidentia. Altera verò opinio, vt funditus tollatur, danda est opera diligenter, ne de prædestinatione, & præscientia Dei, quidquam à concionatoribus proferatur; & ne hoc præsertim modo, populum vlla ratione doceant, quo in manifestam adiguntur homines insaniã, cauendũ. Sin verò res aliquãdo postularit, vt de hisce rebus verba faciant, non ad plebis perniciem referant sermonem; sed eum semper vtilitatis scopum propositum sibi habeant, qui sæpius est à nobis antea declaratus. Deus optimus Max. Rempub. vestram incolumem conseruet, & gressus vestros in semitis suis dirigat. Bene vale in Domino.

IN PSALMVM,

AD TE LEVAVI OCVLOS MEOS.

B QVARE tristis es anima mea & quare cõturbas me? Reuera si benè perspexeris, nihil aliud te conturbat ac mœstam facit, nisi peruersus animi affectus; cuiuscunque verò affectus principium est amor, qui est etiam omnium affectuum animi primus. is si iratus fuerit, alij quoque affectus irati sint oportet. Sin verò peruersus fuerit amor, statim affectus reliquos inficit, ac animam conturbat. Ac is rectus est amor, quo tendimus in eum, à quo vita nostra & nostra perfectio est, Deum inquam optimum & maximũ; Is enim animæ vita est, vt anima corporis vita. Peruersus amor ille est, quo a-
C nima à vita sua degenerat, & à creatore ad creaturam conuertitur. Imò plerunque à se ipsa degenerat, cùm tendit in ea, quæ longè sunt animo imperfectiora & viliora; in voluptates, inquã, corporis brutas ac ferinas, quibus brutescit homo, & comparatur iumentis insipientibus, ac similis illis fit. Item in cupiditatem pecuniæ, aut ambitionem honoris, ac huius generis reliqua. Hic peruersus est amor, hic affectus omnes inficit, animámque conturbat ac tristem reddit. quare anima mea, si eruere tristitiam volueris, necesse est vt amorem mutes, ac ex præpostero rectum, ex malo bonum efficias. Sed quis hominis voluntatem mutare potest nisi Deus, in cuius manu omnium sunt corda; certè à nobis neque facere, neque cogitare aliquid valemus. Præterea maximum Dei donum est charitas & amor, quo Deum plus quàm omnia
D diligimus, in quo quiescimus, per quem supra corporeã omnem creaturam ac supra mentem nostram conscendimus vsque ad arculas aromatum, vsque ad summi boni ac bonorum omnium fontis gustum quendam, supra quàm dici aut explicari possit, suauissimum. Sed anima mea si quæras quomodo amorem hunc à domino impetrare queas, cùm sis in peccatorum profundo submersa, conuerte oculos tuos ad dominum, de profundis ad ipsum clama, exaudiet te procul dubio. Nam etsi in profundis es tu, Deus autem in altissimis, non tamen abest à profundis, qui vbique est. Clama ergo ad dominum de profundis, & dic cum Propheta Dauid. *Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlis.* Leua, attolle primùm oculos corporeos, suspice cœlos, intuere stellas, lunam ac solem. Hæc omnia fecit dominus Deus tuus. magna certè est

virtus domini,& ineffabilis potẽtia eſt altiſſimi. Hanc eius potentiã cœli ſanis omnibus enarrant ac prædicant, ſurdi ſunt qui tam illuſtres voces nõ exaudiunt; Magnus ergo dominus qui tam magna de nihilo creauit,non tamẽ deterreberis magnitudine, ſi bonitatem cogitabis, ſi tecum putabis quãtum te dilexerit. Hæc tam magna propter te facta ſunt, vt tibi ſeruiant cæteriſque animantibus,& plãtis,quæ omnia ſubiecit tibi,omnia nãque ſubiecit ſub pedibus hominis,oues & boues vniuerſas,inſuper & pecora campi. Demũ propter te hic immenſus omniũ creator verbũ Dei, per quod facta ſunt omnia, factus eſt homo,inter homines verſatus,ac tandem ab impiis pro ſalute omnium hominũ crucifixus. Cur ergo vereberis adire eum,qui tantùm te amat, tam magna propter te fecit? Quamobrẽ, poſtquã eleuaſti oculos corporeos ad cœlum,attolle oculos mentis ad Deum, & dic,ad te leuaui oculos meos, ad te inquam,Deum verũ & viuum, Nõ ad aliquã creaturam,quam mihi vt Deum meum conſtituerim,ſed ad te qui habitas in cœlis, domicilium tuum ſunt cœli,non quod domicilio aliquo egeas,qui in te ſolo es,& omnia contines, ſed ea appellamus habitacula tua, in quibus peculiaris quidã fulgor bonitatis tuæ præ aliis apparet. Cœli iſti viſibiles domicilium tuũ ſunt,vt tu dicis apud Prophetam, Cœlũ ſedes mea, & terra ſcabellum pedum meorum. Sublimiora tamẽ habitacula tua ſunt cœli cœlorum, cœli qui te ſemper laudant,ſupernæ inquam Hieroſolymæ ciues angelicæ mẽtes, ac beatorum ſpirituũ chori; in quibus adeò manes,vt tuæ diuinitatis participatione facti ſint Dij,eiuſdémq; fœlicitatis compotes,qua tu in æternum es fœlix, qui habitas ergo in hiſce cœlis,ad te leuaui oculos mẽtis, vt me adiuues,vt me liberes ab æſtibus cogitationũ prauarum, vt me in profundis iacentẽ erigas & attollas, ſtillámque dulcedinis ac amoris tui inſtilles, curret poſt te anima mea Deus meus,ſi vel pauxillũ ſenſerit,quãtum ſis dulcis redemptor meus. Nunc,quia ægrota eſt dulciſſimum te non ſentit,tuo ſplendore nõ capitur,imò voluptates huius ſeculi amaras,dulces iudicat. Memoria repeto redẽptor meus,cùm olim tuo amore capiebar, omnia mihi alia nihil facienda viſa eſſe,tu ſolus animum occupabas,implebas ac poſſidebas, necnon erigebas ſupra hanc corpoream molẽ,imò ſuprà ſeipſum,vt penè ſe nõ ſentiret, qui tuo amore totus tenebatur. Nunc verò ſua ignauia domine mî,redẽptor mî,ſalus animæ meæ, ſpes mea,vſque ad profundum abyſſi deſcẽdit, innumeris laqueis detinetur, curuatus eſt vſque in finẽ,oblitus tui eſt,oblitus ſui, ſimilis factus eſt iumentis inſipientibus. Sed amator mî,ſeruator meus,qui infinities me de innumeris tribulationibus liberaſti,quẽ nunquã fruſtra inuocaui,exaudi ſeruũ tuum, libera captiuum,ſuſcipe impulſum ne corruat, ſuppone manum tuam Deus meus. Ad te enim leuaui oculos meos, *ſicuti oculi ſeruorũ in manibus dominorum ſuorum, ita oculi noſtri ad dominum Deum noſtrũ.* Vellem domine te amare vt filius, quem gratia tua per fidem Ieſu Chriſti in filium adoptaſti. Verùm ingratus ac tam magni beneficij immemor,cecidi à gratia tua, amare te non poſſum. Sed prò te vilem quampiam creaturam amo. Iccircò timebo te vt

ſeruus,

A seruus, tormenta gehennæ verebor, quæ parata ſunt vaſis iuſtitiæ tuæ, quæ quia miſericordiam tuam neglexêre, inciderunt in iuſtitiam tuam: timor hic ſeruilis eſt, fateor, non ingenui animi, concedo, non tamē negligendus. Nam initium ſapientiæ eſt timor domini; hunc timorem conſequetur charitas, & amor ille ſuauis omni melle dulcior, cùm mei miſertus eris, donec tamen miſerearis noſtri. *Sicuti oculi ſeruorum in manibus dominorum ſuorum, ita erunt oculi noſtri ad dominum Deum noſtrum donec miſereatur noſtri.*] Quod ſi quando ſerui ob virilem ſenſum proterui ſunt, pertinaces ſunt, contumaces dominis ſuis ſunt; *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad dominum Deum noſtrum.*] Pauent ancillæ, vel nutū dominæ ſuæ verentur; quod ſi quandò errauerint, muliebri gemitu ac vlulatu, prōptíſque lachrymis veniam petunt.
B Ita oculi mei ad te domine, iniquitatem meam agnoſco, fateor, veniam peto, ac gemitibus ab intimis cordis viſceribus adductis te oro, vt mei miſerearis, vt ſubleues me de luto fecis, & de profundis aquarum, vt æſtus cogitationum prauarum, quæ me vehementer infeſtant, mitiges ac ſedes; quot aſpera ſunt in anima mea? quot diſtorta & luxata membra? quos fluctus imaginationum ſentio? O domine mi, ſpes mea, in quo confido ab vberibus matris meæ, pone torta in directa, & aſpera in vias planas, confirma luxata & debilia, amoue imaginationes prauas; & conuertem mentē meam ad te altiſſimum & optimum, vt me pudeat terrenæ cuiuſpiam voluptatis, dum nectare tuo perfundor, conuerte interiorem ſenſum meum ad Ieſum filium tuum
C crucifixum, illius imaginem imprime in memoriam meam, eius me ſigno inure, vt nihil aliud imaginari queam niſi Ieſum Chriſtū; ille via eſt qua aſcēdimus ad patrem, per hominem Deum quem imaginari queo, aſcendam ad Deum meum, quem nullus intellectus capere valet; Reminiſcar domine per gratiam tuam vulnerum domini, reminiſcar flagellorum, ſputorum, & acerbiſſimæ mortis, quam pro me ſubiit; intuear hominem Deum in cruce pendentem pro me, ac ex eo gloriam capiam. Nihil ſapiebat Apoſtolus Paulus niſi Ieſum, & eum crucifixum, Abſit, inquit idem Paulus, vt glorier niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo: ita quoque ſpes mea & refugium meum in omnibus tribulationibus meis. ſit per illū mundus crucifixus mihi, & ego mundo. Si homo hic
D terrenus, quem mecum gero, qui me premit, fuerit crucifixus cum Chriſto & mortuus mundo reſurgam domine cum Chriſto mundo ſpiritu ac à terrenis affectibus purgato. Hæc magna miſericordia tua domine, imò omnium maxima, fac me, oro te, participem huius miſericordiæ tuæ. Semper ergo oculi mei erunt ad dominum noſtrum, donec miſereatur noſtri. *Miſerere noſtri domine*, iterum dico, *miſerere noſtri*. Nam vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas, id eſt iuſtitia, opera iuſtitiæ tuæ immenſa ſunt, infinita eſt iuſtitia tua, ſed infinita quoque eſt miſericordia tua, & in omnibus operibus tuis opera miſericordiæ præcedunt opera iuſtitiæ. Iuſtitiæ opus eſt, vnicuique debitum reddere, quid autem debitum alicui rei erat, antequam ea

ex nihilo faceres; prius ergo ex bonitate & misericordia tua fuerunt, quàm E
eis aliquid deberetur. Ecce quomodo misericordia præcedit iustitiæ opera. Ergo domine si misereberis mei, si eriges sensum animæ meæ ad inferos vsque incuruatum, si attolles ad te Deum viuentem, saluabis postea me per iustitiam tuam. Misertus es mei semel, fateor, misertus iterum, concedo; eruisti me sæpius ex abysso peccatorum & tribulationum. Non diffiteor. Tamen domine miserere nostri adhuc; donec viuimus in mundo, indigemus ope tua, cespitamus sæpius, cadimus frequenter quia in mundo sumus. Tu autem non es in mundo; quando autem etiam nos per gratiam tuam non erimus in mundo, non aberrabimus, non cademus; Nunc verò peregrinamur abs te, in mundo sumus innumeris laqueis impliciti. Memento quod ad te F
patrem dixerit filius tuus Iesus, Pater serua eos, quia in mundo sunt. Videbat pius Iesus mundi stimulos, infirmitatem nostram sciebat, quare nouerat continuo quodam fomento nos indigere, idcircò ante obitum orat te pater omnipotens pro nobis, vt serues nos, quia in mundo sumus. Orauit etiam pro nobis, cum pro se dixit, Pater glorifica filium tuum, vt filius tuus glorificet te. Scio domine quod effectus perfectio ad gloriam causæ attinet, nos miseri figmentum sumus manuum tuarum, vt ergo in nobis sanctificetur ac glorificetur nomen tuum sanctifica & glorifica nos. Tunc enim euidens in nobis erit imago tua, ad quam facti sumus, quam deformem adeò vitiis ac peccatis nostris fecimus, vt deformati ab imagine tua ad Diaboli imaginem videamur. Sanctifica ergò nos domine, ac instaura imaginem tuam, Diabo- G
li verò imaginem destrue. Pudet me domine imaginis Diaboli, pudet me prauarum cogitationem ac affectuum quibus distrahor. Miserere ergo nostri, *quia multum repleti sumus despectione, multum repleta est anima nostra.* Externa laus, & externa despectio animam nostram non implet. Si qui vani humanis laudibus ducuntur atque extolluntur, aut vituperiis deprimuntur, non tamen eorum anima impletur laude aut despectione: laus & despectio quæ implent animam, à propria vniuscuiusque conscientia proficiscitur: qui sibi peccati conscius est, licet vbique sentiat se laudibus celebrari, quamuis admiratione dignus habeatur, quia tamen se ipse negligit ac despicit delicti conscius, anima eius non externa laude, sed propriæ conscientiæ despectione repleta est; Omne namque negligendum ac despiciẽdum est à quo Deus H
procul est. Sibi verò delicti conscius, sentit Deum procul à se esse, quare se despicit. Itidem à Deo despicitur, cui factus sua culpa ex filio inimicus, à cœlestibus etiam mentibus ac angelorum choris vituperatur: quamobrem fit *opprobrium abundantibus*, abundant illi ac supereffluunt veris bonis, diuino lumine perfusi, ac diuinitatis compotes. vituperant illi ac improperant peccatori, non tamen despiciunt, sed potius miserentur, ac pro eius salute altissimum orant. At superbi, mali inquam, spiritus ac nequam homines despiciunt, conculcant & conterunt. Sic ergò fit *opprobrium abundantibus ac superbis despectio.* Tu verò Deus omnipotens gratiis affluens ac misericordia illu-

stris

A ſtris proteges hunc miſellum ſeruum tuum ad te clamantem, ad te ſuſpirantem, opem tuam implorantem, illi porriges dexteram, ac de luto fecis ad flagrantiam ac lumen tuum eriges; ſperat in te, confidit in te, liberabis eum procul dubio, quia in te ſperat. Tu namque dixiſti in pſalmo per prophetam, quoniam in me ſperauit liberabo eum; clamauit ad me, exaudiam eum. Nullam aliam liberationis cauſam affers, niſi quia in te ſperauit, & ad te clamauit. Noli ergo eſſe triſtis anima mea, ne conturbes me, ſpera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, licet interpellatus aliquantiſper fuerim ab eius confeſſione, nihilominùs confitebor illi adhuc. Ne deſperes, citò
B me eriget miſericordia eius qui eſt benedictus in ſecula ſeculorum.

RERVM AC VERBORVM, QVÆ HOC VOLVMINE CONTINENTVR, INDEX COPIOSISSIMVS.

A

D

diapha-

F

finis

INDEX.

Senatores

FINIS.

ERRATA, EORVMQVE CORRECTIO.

prior numerus paginam, posterior lineam indicat.

pag.2. lin. 27. quid.quod pag.5. lin. 24. triginta.vingiti pag.7. lin .8. cuius.cuiuis pag. 8. lin. 25. mutatione.murationi 9. 8. tempore.tepore lin. 27. vniuersa.vniuersi 12. 18. conuenerat.connumerat 42. etiam.enim 13. 32. vi.vt 18. 19. collata.collocata 22. 8. forma.format 23. 37. cuius.cuinis 26. 35. nulli.nullibi. 28. 32. nonnulla. nonnullam 29. 20. abscribant. adscribunt 31. 19. otam.& otam 33. 27. appositam.oppositam 43. 8. esse & vnum dicant eandem naturam, vnum quoque elementum 50. 28. humefaciant.humefaciunt 24. habet.habeat 29: non habeat. habeat 58. 31. qui.atqui 37. maiorem.ob maiorem 59. 2. soluto.resoluto 69. 37. eiam.etiam 71. 32. aqua.aliqua 72. 1. appota.apposita 78. 40. sit.fit 80: 29. vetustate.venustate 34. sed.seu 81. 8. nisi.si 84. 34. dificienre.deficiente 94. 28. inquátum.inquam tum 105. 33. dicantur.dicuntur 111. 12. vnitatis.vnius 114. 28. prædicta. prædita 116. 10. apparet.primùm apparet 38. enti verò.enti vero. 117. 18. generatio. est generatio 119. 36. relationem.relationum 127. 25. bonum.bono 142. 27. proportionem.proprietatem 150. 22. te.rem 153. 27. agar de primis principiis. ac de primis 155. 24. nobiliora.nobiliores 157. 4. sunt.sint 159. 19. cùm materia diuisibilis 160. 14. oportet.oporteret 165. 5. committam.omittam 28. circularis.circulares 171. 16. genero.genera 37. à re fieri.arefieri 173. 10. sit.fit 181. 25. colligimus.colligemus. 182. 18. illarum.harum 25. noueretur.moueretur 183. 1. formam.omnem formam 8. quarũ. quare 35. primùm non agunt.primum nõ agit. 184. 1. intrinsecam.materiam intrinsecã 25. ad quod.ad quod est 30. motus.motui 185. 10. Ad.A Diuo 25. quia.quare 186. 1. fimam.firmam 6. istũ.ipsum 32. vtamut velle atque.vtamúrque 187. 4. quadam.quædã 188. 8. quia.qua 191. 3. in se.in se est 22. Argumentũ.Argumentemur 28. illius.istius 192. 3. peruenit.peruenerit 27. necessario.nõ necessario 193. 13. corporea.est corporea 17. fit.sit 18. negatiua.vegetatiua 20. mouetur.moueatur 26. non.neque 199. 14. fieri.nihil fieri 24. peruenire.prouenire 204. 36. forma.in forma 205. 35. quæ.qua 39. atque. vtique 206. 15. quia. qui 26. peruenit. perueniat 207. 19. quam.quem 212. 9. brutarum.brutorum. 213. 19. nata.nota 214. 32. rationem.rationum 216. 19. seipso.à seipso 32. semper.est semper 35. ac proprie, vere ac proprie 218. 21 sensit.sentit 219. 14. disiungetur.dilongetur 29. inducere.vi ducere 220. 25. ista.illa 223. 7. virtute. virtutẽ 226. 7. habet esse.habet etiã esse 229. 4. qui. quod 233. 9. haberi. Galeni 137. 17. præcipuè.præcipiti 139. 6. didiscere. didicere 35. intersecari.intersecare 37. nariua.nariuæ 240. 31. volucro.coluro 246. 28. & per animam 251. 6. hoc.hæc 252. 28. amplexẽdæ.amplexandæ 34. Astronomicæ.Astronomiæ 253. 38. factis.fastis 157. 8. Budoxo.ab Eudoxo 17. Buxo.Eudoxo 258. 28. occasione.errorum occasione 263. 3. quibus. quicunque 264. 12. antiquiorum.antiquorum 20. dum.eum 276. 29. forte elegi.forte eligi 278. 8. principes.principis 182. 4. principes princeps 40. consutum.consultum 283. 5. ducem.duci 286. 24. xxxxi.viri principis 287. 21. curam.curiam 316. 14. vtitur, licet apud prætorem sit omnis auctoritas.Prætor 319. 35. ducẽ amplius.ducẽti & amplius 37. ad ti & tem. ad rem 323. 13 nonnullis.nonnullius 333. 38. Alrera.Alret 347. 24. lingueis.linguis 352. 39. Luthero.à Luthero 353. 24. afficiatur.eis afficiatur 356. 8. habenti.non habenti 361. 1. de sacramentorum. sacramentorum 363. 5. assimilamur. assimilatur 369. 24. quæ &.quæ est 382. 7. augustam.angustam 401. 10. qua in.qua de 20. animi sunt 402. 30. ex quo.quo 403. 13. Christianis inquam 407. 14. quam.tanquam 408. 3. ac.ne 409. 31. nationibus.actionibus 410. 32. possunt.prosunt 412. 32. procuecari.procurare 413. 22. Hac viuẽdi 26. patribus.fratribus 416. 25. liberalitates.liberalitatis 419. 24. maxime.maximæ 420. 7. discrepari.discrepare 18. conuinxerit.coniunxerit 421. 9. ne aliquem in familiam sibi adsciscat, qui malis. 423. 24. iuniores.minores 449. 29. nouetant.nouetunt 30. scrutatur Dei secreta.itaq; 450. 18.

450. 18. ſpiritualia verba 451. 40. deinde ſe tranſtuliſſe 452. 1. Apoſtolo. Apollo 7. nihil. nihili 22. accommodatur. aecommodandum 454. 14. qui petitiores 459. 4. dominam. dominium 31. egerit. egerat 477. 34. ideo. adeo 484. 29. orat, vt, 486. 22. populi. populo 488. 17. quoniam. qua omnia 28. maxima. maxime 489. 2. captiuas. captiuitas 495. 29. perueniamus. peruenimus 31. alteriora. vlteriora 32. recedant à regula 500. 15. lumen ſuum. 510. 26. incedit. incidit. 512. 2. referentur. referuntur 518. 27. propter iucredulitatem idem accidat 548. 20. ſimúlque oraſſe. 29. Antycitarum. Ancyritarum 565. 14. ſit. fit 25. erudelitas. credulitas 566. 31. ædifieat. ædificauit 570. 33. item experimentum quæritis 34. item viuo ego, iam non ego 571. 8. perhibetur. pethibent 13. dubitemus. dubitamus 15. abolutionem. abſolutionem 578. 21. vel paulo poſt 589. 32. etiam quandoque appellatur 605. 25. nulliſque naturæ certis legibus 909. 3. medium. medieum.

INDEX QVATERNIONVM.

a b c d A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z. Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz. AA BB CC DD EE FF GG HH II. Omnes ſunt terniones præter a d H & II. duerniones.

EIGENTHUM DES KATHOL. STUDIENFONDS
IN
AUGSBURG